

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY

NO. 10030

AHARON ROZMARIN'S
TANAKH ENTSIKLOPEDYE

Aharon Rozmarin

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified.

If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x101, or by email at cmadsen@bikher.org.

אהרן ראזמאַרין'ס תני"כ-ענציקלאָפּעדיע

פּערזענלעכקייטן

לויט תלמוד, מדרש, זוהר, ראשונים און אחרונים

ביכער פון הרב דר. אהרן ראָזמאַרין

אהרן ראָזמאַרין'ס תנ"כ־ענציקלאָפּעדיע, פּערזענלעכקייטן
פּראָגעס און ענטפּערס
לויט תּלמוד, מדרש, זהר, ראשונים און אחרונים
[אין אידיש]

אברהם אבינו'ס לעבן און שאַפּונג
לויט תּלמוד, מדרש, זהר, ראשונים, אחרונים [אין אידיש]

געדאַנק און חכמה
געדאַנקען אויף אַלע סדרות [אין אידיש]

לכבוד שבת
דרשות אויף אַלע סדרות [אין אידיש]

משה רבינו אין דעם ליכט פון אגדה
אַ פּולשטענדיגע ביאָגראַפּיע, אין אידיש]

דער תנ"ך דערציילט
[אין אידיש]

אַן ענטפּער
צו דער פּאָלעמיק אַרום דעם אידישען טעאָלאָגישען סעמינאַר
[אין אידיש]

די שעהנקייט פון אידענטום
[אין אידיש]

GOLDEN RULES
אינהאַלט דער זעלבער ווי אין „די שעהנקייט פון אידענטום“
[אין ענגליש]

DO YOU KNOW THIS ONE?
פּראָגעס און ענטפּערס פאַר אַלט און יונג [אין ענגליש]

MOSES IM LICHT DER AGADA
אַ פּולשטענדיגע ביאָגראַפּיע פון משה רבינו לויט תּלמוד
און מדרש [אין דייטש]

אגודת לומדי תורה

בני ציון לא פעל ישי

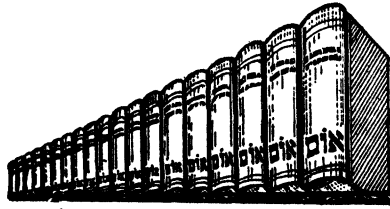
פערזענליכקייטן

פראגעס און ענטפערס

לויט תלמוד, מדרש, זחר, ראשונים און אחרונים

ערשטער באנד

אום פאבלישינג קא.

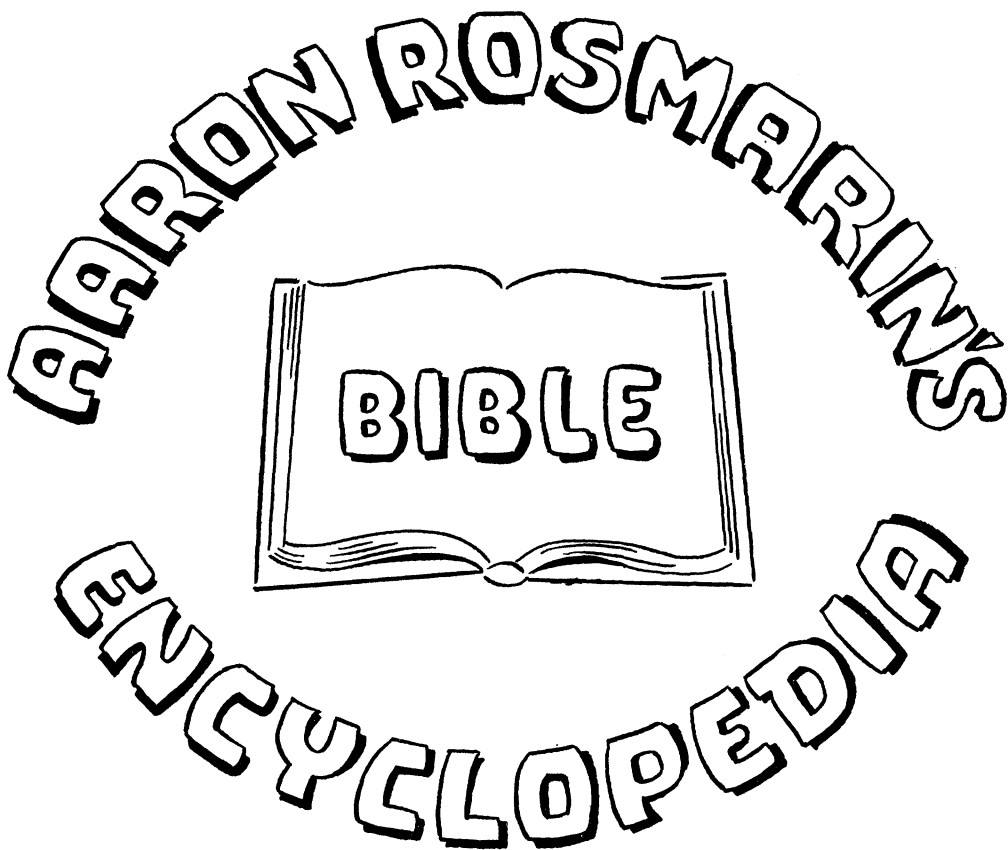
Copyright, 1964, by
OM PUBLISHING COMPANY
and
AARON ROSMARIN

All rights are reserved — No part of this book may be reproduced
in any form and language whatsoever without permission in
writing from the publishers.

איבערדרוקן אָדער איבערוועצן דאָס בוך אינגאַנצן אָדער אַ טייל
אָהן דער שריפטלעכער דערלויבעניש פון די אַרויסגיבערס איז פאַרבאָטן.

OM PUBLISHING COMPANY
22 Ludlow Street
New York 2, N. Y.

Printed in the United States of America by
BALSHON PRINTING AND OFFSET CO.

PERSONALITIES

QUESTIONS AND ANSWERS

In the Light of

TALMUD, MIDRASH, ZOHAR and SEQUENT RABBINIC LITERATURE

Volume I

●
OM PUBLISHING COMPANY

New York, N. Y.

1964

לזכר נשמות

אבי מורי ורבי
ר' משה ב"ר יעקב ושרה

אמי מורתי
בראנצי בת ר' יוסף וחנה

זכרונם לברכה

אִינַה אַל ט

זאכן פאַר זייער פריי־צייטיקן טויט, הימליש פייער האָט זיי פאַרברענט דעם ערשטן טאָג אין ניסן, זיי זיינען געווען צדיקים, און נאָך גרעסער פון משה רבינו און אהרן הכהן.

24 אביהודא, אביהיל

אביחיל, אביטוב, אבימל, אבימ,

25 אבימאל, אבימלך

25 אבימלך א

עַר לעבט אין אברהם אבינו'ס צייטן, ער נעמט אַוועק שרה'ן פון אברהם'ן, ווערט באַשטראַפּט מיט פאַרשטאַפּונג, הימלישע שטימע רעדט צו אים אין חלום, אַ מלאַך היט אָפּ שרה'ן, אבי־מלך באַפרייט שרה'ן, גיט איר זיין טאָכטער פאַר אַ דינסט, גיט אברהם'ן קאָסטבאַרע מתנות, שליסט אַ בונד מיט אברהם'ן (זעט זייטן 141...).

30 אבימלך ב

עַר לעבט אין יצחק אבינו'ס צייטן, האָט געוואַלט אַוועקנעמען רבקה'ן פון יצחק'ן, ער שליסט אַ בונד מיט יצחק'ן.

30 אבימלך ג

ירובעל'ס, נעמלעך גדעו'ן, זון, לעבט אין די צייטן פון די שופטים (ריכ־טער), זיינע אויסווארפישע נאַכפאַל־גער דערמאָרדן זיינע זיבעציק ברי־דער, ער איז אומגעקומען אין דער מלחמה קעגן זיין לעבן־געבליבענעם אינגסטן ברודער יותם, איז געווען דער ערשטער קעניג איבער די אידן, האָט געקניגט דריי יאָר, איז געווען אַ רשע, האָט איבערגעלאָזט קיין נאַכפאַלגער.

עטלעכע ווערטער וועגן

דעם פערפאַסער יג

די וויכטיקייט פון שבת כא

דער שבת בריוו כה

אגרת השבת כט

פאַרוואַרט ל

אַפּקירצונגען לג

מחברים און ספרים מט

ביאָגראַפיעדיגס נ

אבניל, אכנתא, אבי, אבי עלבון

19 אביאל, אביאסף

19 אביגיל

דוד המלך'ס אַ שוועסטער, ישי'ס אַ טאָכטער, יתרא הישראלי'ס ווייב, אב־שלום'ס אַרמיי־הויפט עמשא'ס מוטער.

19 אביגיל

נבל'ס אלמנה, דוד המלך'ס אַ ווייב, איז געווען אַ פרומע, אַ צדקה, אַ נביאה, איינע פון די פיר שענסטע פרויען, האָט געזען ברוח הקודש, און איז געווען כלאב'ס מוטער.

20 אבירן

21 אבירען, אביה

21 אביה (אביהו, אבימ), קעניג

צווייטער קעניג פון יהודה, שלמה המלך'ס און מעכה'ס זון, האָט געהאַט פערצן ווייבער, צוויי און צוואַנציק זין און טעכטער, האָט באַזיגט ירבעם'ן קעניג פון ישראל, האָט געזינדיקט ווי זיין פאָטער קעניג רחבעם, איז באַערדיקט געוואָרן אין עיר דוד, זיין זון אסא איז געווען זיין נאַכפאַלגער.

22 אביהוא און נדב

אהרן הכהן'ס און אלישבע'ס זין, אלעזר'ס און איתמר'ס ברידער, אור־

געהאלטן אז דוד המלך'ס זון אדוניה
דארף ווערן מלך, שלמה המלך האט
אים אראפגעזעצט פון דער כהונה.

41 אבנר, אויך אבינר

ער איז געווען גר'ס און צפניה'ס זון,
שאל המלך'ס ערשטער קוזין און
געטרייער הויפט פון זיינע ארמיען, א
גרויסע פערזענלעכקייט, האט גע-
קרוינט שאל המלך'ס זון איש בושת
אלס קעניג, געפירט מלחמה קעגן דוד
המלך, געשלאסן א בונד מיט דוד'ן,
אבישי און יואב האבן אים געטויט.

43 אבנן

צענטער שופט, ריכטער, יפתח'ס נאכ-
פאלגער.

43 אברהם

דער וועלט בעשאף, יציאת מצרים,
קריעת ים סוף, ירדן-שפאלטונג, די
רעטונג פון שיפן אויף די ימים זיינען
געווען אין אברהם אבינו'ס זכות, די
וועלט עקזיסטירט אין זיין זכות.

45 באצייכענונגען און טיטולן

51 געבורט

ער איז געבוירן געווארן אינעם יאר
1948 נאכן וועלט-בעשאף אין א הייל
אין יעקב אבינו'ס זכות, ער איז
געווען תרח'ס און אמתלא'ס זון, א
גלגול פון אדם הראשון'ען, ער האט
זיך דערטראכט צו דעם בעשאפערס
אינציקייט, האט געלערנט ביי גח'ן,
זיך ניט באטייליקט אין דור הפל-
גה, האט גערעדט לשון הקודש, האט
פארשפרייט דעם גלויבן אין אהד.

56 אברהם, שרה און זייער משפחה

אברהם'ס און שרה'ס חתונה, זיין שווער,
אברהם אין פארגלייך מיט שרה'ן.

61 אברהם און תרח'ס אפגעטער

צעשמעטערט פאטערס אפגעטער, נמ-
רוד ווארנט אים מיט פייער-שטראף.

32 אבימלך ד

ער האט געלעבט אין דוד המלך'ס
צייטן, האט געהייסן אכיש, מעוד'ס זון,
קעניג פון גת, פלשתים, איז געווען א
צדיק, צו אים איז דוד המלך אנטלאפן.

אביתר, אבינעם, אבינר, אביסף,

32 אביעזר

33 אבירם

33 אבירם און דתן

אליאב'ס זין פון שבט ראובן, משה
רבינו'ס פארביסענע געגנער, האבן
ניט געוואלט פארלאזן מצרים, האבן זיך
אנגעשלאסן אין קרח'ס אויפשטאנד,
האבן ניט געגלויבט אין אויבערשטן,
זיינען געווען רשעים, די ערד האט
אינגעשלונגען זיי צוזאמען מיט קרח'ן.

35 אבישג

דאס שענסטע צוועלף-יאריק מיידל
אין גאנץ ארץ ישראל, זי איז גע-
בראכט געווארן צו דוד המלך אויף
זיינע עלטערע יארן, האט געשטאמט
פון א זעהר אגנעזענער פאמיליע.

36 אבישוע, אבישור

36 אבישי

דוד המלך'ס פלימעניק (נעפע), דוד
המלך'ס פעלד-מארשאל יואב'ס בר-
דער, הויפט פון דוד המלך'ס דריי
העלדן, ראטעוועט דוד'ן פון א זיכערן
טויט, האט קפיצט הדרך, ער און דוד
הרגענען גלית'עס ברודער ישבי בנוב,
ער און יואב טויטן אבנר'ן, אבישי
איז געווען א גרויסע פערזענלעכקייט.

40 אבישולם

40 אביתר

האט געלעבט אין שאל המלך'ס, דוד
המלך'ס, שלמה המלך'ס צייטן, איז
אנטלאפן פון שאול'ן צו דוד'ן, האט
געדינט דוד'ן אלס כהן גדול, האט

- אברהם אין טורמע, אינעם קאלך-
 צויוון 63
 אברהם אין טורמע, אין קאלך-אויון,
 ווערט גערעטעוועט אין יעקב'ס זכות,
 זיין ברודער הרן ווערט פארברענט.
- נמרוד וויל טויטן אברהם'ן 67
 נמרוד'ס חלום, אליעזר, אברהם'ס
 קנעכט, ראטעוועט אברהם'ן פון טויט.
- אברהם דאוונט, לערנט, פערפאסט
 ספרים 68
 אברהם האט מתקן געווען תפילת
 שחרית, געלערנט תורה, גמרא, גע-
 קענט אויך נסתר, פערפאסט ספרים,
 האט אפגעקויפט די גאנצע תורה,
 אפילו א מצוה קלה שבעל פה און
 דקדוקי תורה. איז געווען א כהן, האט
 געוואוינט א לאנגע צייט אין חרן.
- מיטן וואנדער-שטיקן אין האנט . 72
 ער האט פארלאזט זיין געבורטס-
 לאנד, דער אויבערשטער בענטשט
 אים, ווערט באקענט אין דער וועלט,
 איז מגייר מענער, שרה איז מגייר
 פרויען, קומט אן קיין שכם, ציט קיין
 בית אל, א הונגער צווינגט אים צו
 פארלאזן כנען, ציט קיין מצרים.
- דער הונגער 79
- אברהם ציט קיין מצרים 80
 אברהם ווערט געווארן אן שרה
 איז א שיינע, ער באהאלט זי
 אין א קופערט, צאל-בעאמטע עפע-
 נען אויף דעם קופערט און געפינען זי.
- אברהם, שרה אין מצרים 82
 פרעה נעמט אועק שרה'ן, שרה אין
 פרעה'ס פאלאץ פסח ביינאכט, אברהם,
 שרה טוען תפילה, פרעה און זייניקע
 ווערן געשלאגן מיט הויט-קראנקייט,
 פרעה באפרייט שרה'ן, ער באלוינט
 זיי, (אברהם אנוועזנד ביי יציאת
 מצרים), אברהם פארלאזט מצרים.
- אברהם שוידט זיך פון לוח'ן 85
 אברהם'ס און לוח'ס פאסטוכער קריג
 זיך, לוח פארלאזט אברהם'ן, ער
 ווערט געפאנגען, עוג איז מודיע
 אברהם'ן אן לוח איז געפאנגען.
- אברהם ראטעוועט לוח'ן פון דער
 געפאנגענשאפט 91
 אברהם קעמפט קעגן די מלכים, אלי-
 עזר העלפט אים, דער מלאך לילה
 העלפט אים, אברהם באפרייט לוח'ן,
 אברהם זאגט אפ די געצנדיגער צו
 ווערן זייער קעניג און זייער גאט.
- אברהם און שם, נח'ס זון 93
 שם'ס כהונה גייט איבער צו אב-
 רהם'ן, אברהם גיט מעשר, תרומה, ער
 וויל ניט נעמען מלכים'ס פארמעגן, זיי-
 נע קינדער ווערן באלוינט מיט מצוות.
- אברהם'ן ווערט צוגעזאגט א זון . 96
 אברם און שרי האבן קיין זון, אברהם
 און שרה וועלן יא האבן א זון.
 אברהם באצייכנט אליעזר'ן אלס „בן
 משק“, ער איז דער ערשטער אסטרע-
 נאט, עס ווערט אים צוגעזאגט א זון.
- דער בונד צווישן די שטיקער (ברית
 בין הבררים) 98
 אברהם'ס עלטער ביים בונד, עס
 ווערט אים אָנגעוואונקען אַז די אידן
 וועלן זיין אין מצרים פיר הונדערט
 יאָר, דער נבואה שלאָף, עס ווערן
 אים אָנגעזאָגט גוטע בשורות.
- אברהם און הגר 103
 שרה גיט אברהם'ן איר דינסט הגר,
 הגר איז מפיל, הגר אנטלויפט,
 א מלאך הייסט איר זיך אומ-
 קערן, איר זון ישמעאל ווערט געבארן.
- פון אברם אברהם, פון שרי שרה 106
 דער אויבערשטער הייסט אברהם'ן
 זיין „תמים“, פערפעקט, פון אברם

136 אברהם בעמ פאר פרום . . .
 אברהם וויל ראטעווען סדום און די
 אנדערע שטעט פון פארניכטונג.
 אפשר זיינען פאראן פופציק צדיקים,
 אפשר פינף און פערציק, פערציק,
 דרייסיק, צוואנציק, צען, אברהם
 באזעצט זיך אין גרר, פלשתים.

141 אברהם און אבימלך . . .
 (זעט אויך זייטן 25-30)
 אברהם און אבימלך לעבן בשלום,
 אבימלך איז איבערצייגט אין אב-
 רהם'ס גערעכטיקייט, אברהם און
 אבימלך שליסן אַ בונד, אברהם
 וואוינט אינעם לאַנד פלשתים 26 יאָר.

146 יצחק'ס געבורט . . .
 יצחק איז געבוירן געוואָרן אין ניסן,
 יצחק'ס נאָמען איז ניט געענדערט
 געוואָרן, אברהם האָט גע'מלט יצחק,
 שרה זויגט אָן פילע קינדער, יצחק
 אַנטוויינט צו צוויי יאָר, אברהם מאַכט
 אַ גרויסע סעודה ביי יצחק'ס אַנטוויי-
 נונג, אברהם לערנט מיט יצחק'ן.

**אברהם שיקט אַוועק הגר'ן מיט
 151 ישמעאל'ן . . .**
 אברהם שיקט אַוועק הגר'ן און ישמע-
 אל'ן קעגן זיין ווילן, ישמעאל האָט
 באַקומען היץ אויפן וועג, הגר איז
 געבליבן אָהן וואַסער, ישמעאל האָט
 געהאַלטן ביים אויסגיין, פלוצים האָט
 זיך באַוויזן אַ ברונעם, ישמעאל האָט
 זיך באַזעצט אין דער מדבר פארן, אב-
 רהם באַזוכט ישמעאל'ן צוויי מאל,
 אברהם באַזעצט זיך נעבן חברון.

אברהם און דער אשל . . . 156
 אברהם האָט אייגענארדענט אַ גרויס
 אָרט פאר דורכפארער און וואַנדע-
 רער, ער פלעגט אַריין נעמען יעדן
 איינעם, זיי גיבן עסן און זיי לערנען
 אַז עס איז פאראן אַן אויבערשטער.
 אשל מיינט אויך סנהדרין.

ווערט אברהם, פון שרי שרה, די
 בעדייטונג פון דער ענדערונג, מעגן
 מיר היינט רופן אברהם'ן אברם?

דער ברית 110
 אברהם ווערט געבאָטן מצות מילה,
 צו רופן זיין זון יצחק, ער בעראַט זיך
 מיט זיינע פריינט, ער ווערט גע'מלט,
 מצות מילה ווערט אָנגערופן „אות“,
 הימל און ערד עקוויסטירן אין איר
 זכות, איז גלייך צום גאַנצן וועלט'בע-
 שאַף, איז געגיבן געוואָרן נאָך פאר מתן
 תורה, וועט קיינמאל בטל ווערן, אין
 איר זכות: זיינען די אידן ניצול גע-
 וואָרן פון מצרים, דער אויבערשטער
 ווערט וויליג צו די אידן, משה רבינו
 איז ניצול געוואָרן פונעם מלאך, יונה
 הגביא פונעם לויתן, זי שטייט העכער
 פון שבת, איז אָנגעלייגט ביים אוי-
 בערשטן ווי קרבנות, איז גלייך ווי
 אַלע מצוות, אין איר זכות זיינען
 אויפגעשטאַנען די זיבעציק זקנים,
 משה רבינו, אהרן הכהן איז אַריינ-
 געגאַנגען אין קדשי קדשים, זי פאַר-
 מיידט קראַנקייטן, גע'מלטע אידן
 קומען אָן אין גן עדן אַריין, גידערן
 ניט אַראָפּ אין גיהנם אַריין, פאר ניט
 מל זיין האָט מען קיין עולם הבא,
 אַפילו יום הכפור פאַרגיט עס ניט, אין
 איר זכות איז געווען קריעת ים סוף.

אברהם און די מלאכים . . . 123
 השם איז מבקר חולה אברהם'ן, די
 שכינה, דריי מלאכים באַזוכן אברהם'ן
 פסח, די מלאכים פאַרשטעלט פאר
 מענטשן, אברהם לויפט זיי אַנטקעגן,
 לאַדט זיי איין צום עסן, עגור, אשכול,
 ממרא באַטייליקן זיך אין דער סעודה,
 שרה'ן ווערט צוגעזאָגט אַ זון, אב-
 רהם ווערט באַלוינט פאר זיין גאַסט-
 פריינטלעכקייט צו די דריי מלאכים.

- תורה, האָט אויסגעזען ווי אברהם, איז אַרײַן לעבעדיקערהייט אין גן עדן.
- 189 אליעזר'ס מיפיע (שליחות)** אברהם שיקט אליעזר'ן זוכן אַ ווייב פאַר יצחק'ן, אליעזר האָט קפיצת הדרך, ער באַגעגנט רבקה'ן ביים ברונעם, אליעזר ביי רבקה'ס עלטערן אין הויז, ברענגט רבקה'ן צו אברהם'ן.
- 196 אברהם און זיין ווייב קטורה** אברהם האָט חתונה מיט קטורה'ן, קטורה האָט געבוירן אברהם'ן זעקס זין, אברהם'ס ירושה צו זיינע קינדער.
- 199 אברהם'ס פטירה** אברהם האָט ניט אויסגעלעבט זיינע באַשערטע יאָרן, איז געשטאַרבן פון מאַגן־קראַנקייט, דער יצר הרע, מלאך המות, ווערים האָבן געהאַט קיין שליטה איבער אים, ער רוט אין דער מערת המכפלה, די גרעסטע לייט זיינען געווען ביי דער לוייה, ער לאָזט ניט אַרײַן גע'מל'טע אידן אין גיהנם אַרײַן, ער נעמט זיך אָן פאַר אידן.
- עקידת יצחק** 158 ווען עס איז פאַרגעקומען די עקידה, יצחק'ס עלטער ביי דער עקידה, דער אויבערשטער פרואווט אויס אברהם'ן דאָס צענטע מאָל, אברהם פירט יצחק'ן צו דער עקידה, דער שטן שטערט זייער רייזע, אברהם און יצחק זיינען געגאַנגען מיט דער זעלבער כוונה, די מלאכים האָבן געוויינט, אַ מלאך שטעלט אָפּ דאָס שעכטן, אברהם איז מקריב דעם ווידער, יצחק נאָך דער עקידה, אברהם'ן ווערט אָנגעזאָגט אַז רבקה איז געבוירן געוואָרן.
- די צען נסיונות** 181
- שרה'ס פטירה** 183 שרה האָט ניט אויסגעלעבט אירע באַשערטע יאָרן, אברהם קויפט די מערת המכפלה, אברהם איז מספיד שרה'ן, די גרעסטע לייט זיינען אַנ-וועזנד ביי דער לוייה, יצחק נאָך שרה'ס פטירה, אברהם בעט אַלטקייט, גרויקייט.
- אליעזר, אברהם'ס קנעכט** 188 זיין אָפּשטאַם, איז געווען אַ צדיק, הימלס־פאַרכטיק, האָט באַהערשט דעם יצר הרע, האָט באַהערשט אברהם'ס

עמלעכע ווערטער וועגן דעם פארפאסער *

אין דער וועלט פון חכמת ישראל, פון אידישער וויסנשאפט, פונקט ווי אין אנדערע וויסנשאפטן, זיינען פאראן, אזוי צו זאגן, געוויסע ספעציאליסטן. א געלערנטער ווידמעט זיך א געוויסן געביט, און אויסער זיין „פעלד“ אינטערעסירט אים כמעט גארניט. ער לעבט אין יענעם יארהונדערט מיט וועלכן זיין ספעציעל געביט באשעפטיקט זיך. און אפילו אקטועלע, אלטענגלעכע פראבלעמען, אדער גאר מאדערנע ליטעראטור, אינטערעסירן אים ניט. מען האט אמאל געפרעגט א געוויסן פראפעסאר, וועלכער האט זיך ספעציאליזירט אין אסיריש-באבילאנישער ליטעראטור, צי ער לייענט אויך מאדערנע ליטעראטור, האט ער געענטפערט: „געוויס, אט האב איך גאר וואס איבערגעלייענט יוזעפוס'עס געשיכטע פון די אידן“.

פארשטייט זיך, אז אין פארגלייך מיט דער זעהר אלטער אסיריש-באבילאנישער ליטעראטור איז די קנאפע צוויי טויזנט יאר אלטע געשיכטע פון יאזעפוס א „מאדערנע ווערק“. עס זיינען פאראן, אבער, אידישע געלערנטע, ספעציעל צווישן די אינגערע וועלכע, ניט קוקנדיק אויף זייערע ספעציעלע וויסנשאפטלעכע געביטן, אינטערעסירט זיי אלץ וואס עס קומט פאר אינעם אידישן לעבן. זיי קאנען זיך ניט באנוגען מיט אפשליסן זיך אין די ביבליאמעקן און ארויסגעבן וויסנשאפטלעכע ווערק, ווי וויכטיק זיי זאלן ניט זיין פאר דער עקזיסטענץ פון דעם אידישן פאלק. זיי אינטערעסירט אלץ וואס עס קומט פאר אינעם אידישן לעבן, און זיי ווידמען צייט און ענערגיע צו העלפן מיט ווארט און טאט צו פארשמארקן דאס אידישע רעליגיעזע און נאציאנאלע לעבן. דער וואוילזיין פונעם אידישן פאלק איז א שטיק פון זייער נשמה, און א הויז זייערע וויסנשאפטלעכע באשעפטיקונג-גען, שטייען זיי געטריי אויף דער וואך צו היטן און צו העלפן פאר-שמארקן דעם וואוילזיין און די עקזיסטענץ פון אונזער געיאגט און געפלאגט פאלק. און איינער פון אט דער דאזיקער געציילטער קלאס געלערנטע, וועלכער קעמפט אונערמידלעך פאר חיזוק הדת

* אויסצוג פון אן ארטיקל העגן ד"ר ראומארין האס אין דערשינען אין „אמעריקאנער“, סעפטעמבער 25, 1946.

והאמונה, פאר א געזונט, פאזיטיוו אידיש רעליגיעז און נאציאנאל לעבן איז הרב ד"ר אהרן ראזמארין.

געבוירן אין אוסטילע, וואלינער גובערניע, ביי א פאר- מעגלעכער חסידיש-לומדישער פאמיליע, שטרעכט זיין פאטער ר' משה ז"ל א ראזמארין זאל ווערן א רב, בעת זיין מוטער בראנצי ע"ה, זעט אז ער זאל קריגן א גוטע וועלטלעכע בילדונג. שוין אין זיין פריסטער יוגנט צייכנט זיך ראזמארין אויס מיט אן אויסערגעוויינלעך גוטן זכרון און „תפיסה“. און דערצו איז ער נאך געבענשט מיט א געוואלדיקער התמדה. שטייגט ער טאקע פון טאג צו טאג, סיי אין לערנען, סיי אין וועלטלעכער בילדונג. באַלד נאך דעם ערשטן וועלט-קריג טרעפט זיך ראזמארין מיט זיין קאָזין פראַפעסאָר ישראל פרידלענדער ז"ל, וועלכער איז דאן געקומען פון אמעריקע קיין אייראָפּע אַלס פאַרשטייער פון „דזשינט דיסטריביושאָן קאָמיטע“, און ער באַשליסט צו פאַרן קיין אמעריקע.

קומענדיק קיין אמעריקע הויבט ער באַלד אָן פאַרצוועצן זיין תלמוד'ישן און אַלגעמיינעם שטודיום. ער שטודירט גלייכ- צייטיק אויך יוריספרודענץ. און אין אַ קורצער צייט אַרום הויבט ער אַן דרוקן אַרטיקלען אין דער ענגליש-אידישער פרעסע. ער מאַכט זיין „דעביוט“ אין ענגליש מיט אַ סעריע וויכטיגע אַפּהאַנדלונגען, צווישן זיי: „די געשיכטע פון די כוורים“; „די פאַלאַשן“ (שוואַרצע אידן פון אַביסיניע); „די ווייסע, שוואַרצע און ברוינע אידן פון ווייטן מזרח“; „די געשיכטע פון די אידן אין מאַראַקאָ“. ד"ר י. פייטלאָוויטש, דער „טאַמע“ פון די פאַלאַשן, איז אַזוי באַגייסטערט פון ראַזמאַרין'ס באַהערשן די געשיכטע פון די פאַלאַשן, אַז ער שלאַגט אים פאַר צו פאַרן קיין אַביסיניע און איבערנעמען זיין אַמט אַלס פירער פון די דאַרטיקע אידן. און עס איז כדאי צו באַמערקן, אַז אין ד"ר עמנואל בערנפעלדס (דער זון פון דעם באַרימטן געלערנטן ד"ר שמעון בערנפעלד ע"ה) פאַרבעסערטע אויפלאַגע פון פראַפעסאָר מאַרטין פיליפּסאָן'ס „גויסטע געשיכטע דעם יידישען פאַלקעס“, זיינען ראַזמאַרין'ס וויכטיגע אַרטיקלען אָנגעגעבן אַלס קוועלן-מאַטעריאַל.

נאָך עמלעכע יאָר אין אמעריקע פאַרט ראַזמאַרין קיין דייטשלאַנד צו פאַרפולקאַמען דאַרט זיין שטודיום. אין יענער צייט ווען אַן אויסלענדער האָט געוואַלט אויפגענומען ווערן אַלס סטודענט אין דער בערלינער אוניווערזיטעט, האָט ער געמוזט דורכמאַכן אַ רייע שריפטלעכע עקזאַמענס, און אויב ער האָט אויסגעהאַלטן, האָט ער געמוזט דורכמאַכן אַ רייע מינדלעכע עקזאַמענס, און ערשט דאן איז ער אָנגענומען געוואָרן. אַבער ראַזמאַרין'ס שריפטלעכע

עקזאמענם זיינען געווען אזוי אויסגעצייכנט, אז מען האט אים אינגאנצן באפרייט פון די מינדלעכע עקזאמענם — דער גרעסטער כבוד פאר א סטודענט.

נאך א פאר יאר אין דער בערלינער אוניווערזיטעט זעצט ער פאר זיין שטודיום אין דער ווירצבורגער אוניווערזיטעט, אבער ניט אויף דעם השבון פון אידישע לימודים, און באקומט דעם טיטול „דאקטאר דער פילאזאפיע“ מיט דער העכסטער אויסצייכענונג.

ד"ר ראזמארין הויכט דאן אן זיך צו באטייליקן מיט צענדליקער ארטיקלען וועגן תנ"כ'ישע פערזענלעכקייטן אין דעם ליכט פון דער אגדה'שער ליטעראטור אין דעם נייענמן און צענמן באנד פון דער „ענציקלאפעדיא יודאיקא“, וואס איז דערשינען אין בערלין. צו גלייכער צייט שרייבט ער אויך ארטיקלען אין דער דייטש-אידישער פרעסע.

אין צווישן דערשיינט ד"ר ראזמארין'ס וויסנשאפטלעך ווערק „מאזעס אים ליכטע דער אגדה“, א ביאגראפיע פון משה רבינו, אין דייטש, באזירט אויף תלמוד און מדרש. צענדליקער פאך-געלערנטע האבן וועגן דעם בוך געשריבן מיט די גרעסטע לויב געזאנגען. צווישן זיי :

פראפעסאר בערנארד העלער פון בודאפעסט אין זיין רע-צענזיע אין דער „מאנאטסשריפט פיר געשיכטע און וויסענשאפט דעם יודענטומס“, וואס דער ברעסלויער ראבינער סעמינאר האט ארויסגעגעבן, שרייבט צווישן אנדערעם: „ . . . דורכאאוס זעלבסט-שמענדיג, און פינדעט זעלבסט ביי (פראפעסאר) לואיס גינצבורג מאנכעס צו בעריכטיגען; איך האבע איין דוצענד בעריכטונגען געציילט, די ער פארנעהמערווייזע נור אלס פערבעסערונגען פאן דרוקפהלערן בעצייכנעט . . . ”

פראפעסאר שמואל קרויס וועלכער האט געשריבן צוויי רעצענזיעס אין צוויי באזונדערע וויסנשאפטלעכע זשורנאלן שרייבט אין Orientalni Ustav v Praze צווישן אנדערעם, אין דייטש: „איינע ניצליכע ארבייט געלייסטעט . . . ערריכטע פאלשמענדיג-קייט . . . פארציגליכעס סיסטעם . . . דער פערפאסער פארשמעהט זיינע קוועלן פארציגליך.“

פראפעסאר פאל פיעביג אין Theologische Literature Zeitung שרייבט צווישן אנדערעם: „ . . . איין בילד פאן מאזעס ענטשטאנדען, דאס פיעלעס אינמערעסאנטע ביעטעט אונד איינע רייכע פונדגרובע דארשמעלט . . . ”

דער איוראעליט: "... אונגעהוירע פלייסיגע ארכייט ... מאן מוז דיעזעם שאפען אנערקענען ... איינע אבגערונדעטע ביאגראפיע דעם מאָזעס ... "

איוראעליטישעם פאמיליענבלאט: "... די ווערטפולע ארכייט גיבט איין וואונדערפאל בילד פאן מאָזעס ... "

פראנקפורטער איוראעליטישעם געמיינדעבלאט: "... ערשטאונליכע פולע דעם מאטעריאלס ... דאס לעבען און שיקזאל מאָזעס' איינדרוקספאל געשילדערט ... "

יידישע שולצייטונג: "... דער געלעהרמע פערפאסער, שעפפנד אאום אונגענדליך פיעלען קוועלען, האט אונז ... אין קלארעם בילד דעם לעהרערס געגעבען. די שפראכע רעכט פליסיג."

יידיש-ליבערזאלע צייטונג: "... מיט גרויסער געלעהר-זאמקייט איזט אלעס ... איבער מאָזעס ... צו איינער איינהייט-ליכען ערצעהלונג צוזאמענגעפאסט וואָרדען ... "

פראפעסאר משארלס סי. מאָררי: "א פארזיכטיגע זאם-לונג ... קלאר און לייענבאר ... ניצליכע פוס-נאמען ... א פאלשמענדיגע ביאגראפיע."

פראפעסאר ר. פ. דאהערמי: "זעהר פולשמענדיג ... שמיצט די דיסקוסיעס און בעשלוסען מיט די ריכטיגע רעפערענצען." פראפעסאר חיים משערנאוויץ (רב צעיר): א ווערטפולע לייסונג.

פראפעסאר משה שאָר, הויפט ראבינער פון ווארשע האט געשריבן: "נמטיה אפריון לפועלא מכא" (*).

פראפעסאר ישראל דאוידזאהן: "... ערשעפט אלע קווע-לען אויף דעם געגענשטאנד.

פראפעסאר לואיס (לוי) גינצבורג: "... איר מאָזעס מאכט אירעם דרוקער עהרע, אונד ווי איך אינען מינדליך זאגמע 'תוכו כברו ... '"

נחום סאקאלאוו: א פיין בוך ...

דר. סאירעס (כורש) אדלער: ... א ווערטפול בוך.

דר. ה. ענעלאוו: ... א וויסנשאפטליכע לייסונג ... אינמערעסאנט און אנרייגענד.

(* זעט ענדע בלא מציעא.

פראפעסאר ש. י. פייגין פון דער שיקאגאר אוניווערזיטעט האט אנגעוויזן אין „הדאר“ אז דאס ווערק דארף איבערגעזעצט ווערן אויף העברעאיש און געלערנט ווערן אין די שולן.

י. י. וואהל האט אנגעוויזן אין „צוקונפט“ צווישן אנדערעס אז „סטיליסטיש שטייט עס העכער אפילו פון עדמונד פלעג'ס (באוואוסמער פראנצויזיש-אידישער שריפטשמעלער) בוך וועגן משה רבינו.

פריץ וויערניק אין „מארגען זשורנאל“: „... א העכסט באלערנד און אינטערעסאנט אנגעשריבן ווערק ...“

דר. דזשאַרדזש אַלכסנדר קאהוט: „... א וויסנשאַפּטלעכע אַרבעט. אויך סטיליסטיש איז עס אַ פּיינער בייטראַג.“

ענלעכע רעצענזיעס זיינען דערשינען אין: זונטיקדיקער ניו יארק טיימס, אמעריקען דזשורנעל אָף סעמיטיק לענגווישעס ענד ליטעראַטור, דהי דזשורנעל אָף רעלידזשאַן, דזשואיש קראַניקל (לאַנדאָן, ענגלאַנד), אוצר החיים (פראַג), און אין אנדערע וויסנשאַפּטלעכע און אַלגעמיינע זשורנאַלן.

צוריק-קומענדיק אין אמעריקע לאַדט דזשייקאָב דע-האַז אַיין ראַזמאַרין ען אַלס מיטאַרבעטער פון דער „ענציקלאָפּעדיע אָף דזשואיש נאַלעדיזש“, וואָס ער האָט אַרויסגעגיבן. צו גלייכער צייט הויבן אָן דערשיינען ד"ר ראַזמאַרין'ס אַרטיקלען אין די אידישע טעגלעכע צייטונגען, וועכנטלעכע, מאַנאַטלעכע זשורנאַלן אין אמעריקע, קאַנאַדע און זיד-אַמעריקע, אין מאַנכע העברעאישע אויסלענדישע צייטונגען, און אין כמעט אַלע ענגליש-אידישע זשורנאַלן. פילע פון זיי זיינען איבערגעזעצט געוואָרן אין אנדערע שפראַכן. ער האָט אויך אַנגעפירט מיט דעם באַרימטן קאַלום „פראַגן און ענטפערס“, וואָס איז דערשינען יעדער טאָג אין „מאָרגען זשורנאַל“, און מיט דעם וועכנטלעכן אַרטיקל „לכבוד שבת“ אין „אַמעריקאַנער“, אויף דער סדרה פון דער וואָך.

באַהערשנדיק דאָס געוואַלדיק ברייטע מדרש געביט, פאַר-ענדיקט ראַזמאַרין אינצווישן אַ ווערק אין העברעאיש, וואָס באַהאַנדלט יעדע תנ"כ'ישע פערזענלעכקייט, פאַסירונג און מאַטיוו אין דעם ליכט פון דער אגדה-ליטעראַטור. דאָס איז אַ קאַלאַסאַל ווערק וואָס וועט אַנטהאַלטן פילע גרויסע בענדער. אויסער דעם האָט ער פאַרטיק אָן ענגלישע איבערזעצונג פון רש"י אויף תורה, וואָס אַנטהאַלט אויך פילע אייגענע הידושים, און נאָך אנדערע וויסנשאַפּטלעכע כתבי יד, מאַנוסקריפּטן.

ד"ר ראזמארין, וועלכער איז אַ נאכ אַ מוסמך, אַבער וויל נישט אָננעמען אַ רבנישע שטעלע, איז נישט גלאַט אַ בוך-וואַרעם. ער איז נישט פון יענע געלערנטע וועלכע לעבן זיך אויס אין די אַלטע עפאָכעס פון זייערע ספעציעלע געביטן. זיין ספעציאַליטעט איז טאַקע די אַגדה'שע ליטעראַטור, אין וועלכער ער איז ממש פאַרליבט. ער איז איבערצייגט אַז ווען די ברייטע אידישע מאַסן זאָלן זיין באַקאַנט מיט אונזער מדרש-ליטעראַטור, באַזונדערס מיט איר עמישן טייל, וואָלטן פילע פון אונז היינט צו טאָג געווען שטאַלצערע אידן. אַבער אין דער זעלבער צייט נעמט ער אַן אַקטיוון אַנטייל אין די אידישע קעגנוואַרטיקע רעליגיעזע און נאַציאָנאַלע פראַבלעמען.

זייענדיק אַ הייסער אָנהענגער פון אַ רעליגיעזן ארץ ישראל, האָט ער פאַרעפנטליכט אין דער ענגליש-אידישער פרעסע „אַן אַפענעם בריוו צו ענגלאַנד“, ווען די פיל-קאָמיסיע האָט פאַר-געשלאָגן איר טרויעריק באַרימטן חלוקה-פלאַן. קיין קלענערע ווי לאַזיך דזשאַרדזש, לאַרד מעלמשעט, לאַרד סעמועל, דער דעמאָל-טיקער קאָלאָניאַל מיניסטער אַרמסבי גאַר*), דער אַרמשישאַפּ פון קענטערבורי, דער סעקרעטאַר פון דער „ליג אָף ניישאַנס“, דער ענגלישער אַמבאַסאַדאָר אין אַמעריקע, און אַנדערע, האָבן אים געשריבן אַז זיי האָבן „שמודירט“ זיין אַרטיקל. מאַדאַם פיל, די פרוי פון לאַרד פיל, פאַרזיצער פון דער קאָמיסיע, האָט אים געשריבן, אַז דער לאַרד וועט שמודירן דעם אַרטיקל אַזוי שנעל ווי ער וועט אויפשטיין פונעם קראַנקן בעט, אַבער ווי באַוואוסט איז ער געשטאַרבן.

ד"ר ראזמארין איז אַ הייסער קעמפער פאַר אַ שטאַרק רעליגיעז-נאַציאָנאַל אידישקייט. זיין איבערצייגונג איז אַז ווען דאָס אידישע פּאָלק זאָל פירן אַ שטרענג רעליגיעז לעבן פראַקטיש, און זיין באַקאַנט מיט די רעליגיעזע לערעס פון דעם אידנטום, וואָלט דאָס געדינט אַלס בעסטער שוץ פאַר אונזער עקזיסטענץ אַלס אידיש פּאָלק און גלייכצייטיק אַלס שטאַרקסטע וואַפן קעגן אַנטיסעמיטיזם אין אַלע זיינע פאַרמען. זיין שיטה איז אַז אַ אידיש לעבן געבויט אויף אַ פּאַזיטיוון, רעליגיעזן פונדאַמענט איז דער שטאַרקסטער פּאַנצער קעגן אונזערע אינערע און אויסערע קעגנער. זיין אַנשוואַונג איז, אַז אַ אידיש לעבן וואָס איז נישט דער רעזולטאַט פון דער נאַבעלער, פּאַזיטיווער אידעאָלאָגיע פון אידישקייט, אַ אידישקייט וואָס רוט בלויז אויף „קעגן-אַנטי-סעמיטיזם“ אַנשטאַט אויף „פאַר-אידישקייט“, אַ אידישקייט וואָס שוילט זיך אַרויס פון פאַרפאַלגונגען, אַ אידישקייט וואָס איז אַ

(* איצט ענגלישער אַמבאַסאַדאָר דאָ אין אַמעריקא.)

קינד פון קאנצענטראציע-לאגער, אזא אידישקייט איז אן אומ- נארמאלע דערשיינונג, און איז כמילא געפערלעך פאר דער עקזיס- מענץ פון אונזער פאלק אלס א אידיש פאלק.

אט דאס דערקלערט טאקע פאר וואס ד"ר ראזמארין איז פון די ערשטע קעגנער פון דער אזוי-גערופענער „גוד-וויל“ באוועגונג. זיין צוגאנג איז א גאנץ פשוט'ער, אבער א געזונט- לאגישער. זיין ארגומענט איז אז ווען א ראבבי „פרעדיגט“ אין א קלויסטער און לאדט איין זיינע „צאן קדשים“ אים צו הערן, האט ער נישט דעם מוט צו ריידן וועגן דער שיינקייט פון אידישקייט. אנטשטאט דעם זינגט ער לויב-געזאנגען, אז דער „אותו האיש“ איז געווען אזוינס און אזעלכעס. שפעטער לאדט דער ראבבי איין דעם גלח צו ריידן אין זיין סינאגאג. און יענער, פארשטייט זיך, האלט אין איין באווייזן, אז „אותו האיש“ איז געווען א גרויסער נביא און א איד דערצו. די „צאן קדשים“ הערן סיי פון זייער ראבבי און סיי פון דעם גלח אז „אותו האיש“ איז געווען איינס אין דער וועלט, איז צו וואס גלויבן אין תורת משה און ווערן געיאגט און געפלאגט. עס איז דאך שוין בעסער צו גלויבן אין אים און זיין א מענטש מיט לייטן גלייך.

ד"ר ראזמארין'ס מוטיקער קאמף קעגן „גוד-וויל“ איז גענוג באקאנט פון זיין קאמף קעגן שעכטערס סעמינאר פאר איינלאדן „גוד-וויל“ גלחים און מיסאנערן. און ווען די סעמינאר ראבביס האבן ארויסגעגעבן קעגן אים א פאמפלעט אין אידיש און העברעאיש, האט, פארשטייט זיך, ראזמארין געענטפערט מיט א פאמפלעט, וואס ווימלט אגב מיט בקיאות, און אנגעוויזן אז זיי שלאגן נישט אפ אפילו איינע פון זיינע באשולדיגונגען. אלס רעזולטאט פון זיין איבערצייגונג אז נאר א פונדא- מענטאל פאזיטיוו-דעליגיעז-נאציאנאל לעבן איז דאס איינציקע מיטל פאר א געזונטע און דויערהאפטע אידישע עקזיסטענץ, און דאס קען דערגרייכט ווערן נאר דורך באקענען זיך מיט דער אידישער רעליגיעזער און נאציאנאלער ליטעראטור, האט ד"ר ראזמארין אויף זיך גענומען צו פארעפנטלעכן א רייע ביכער אין אידיש, העברעאיש און ענגליש, וועלכע וועלן העלפן דעם לייענער זיך באקענען מיט דער שיינקייט פון דער אידישער לערע און עטיק (*).

(* לעצטנס זיינען דערשינען ראזמארין'ס ווערק : „די שעהנדיקייט פון אידענטום“ אין אידיש, און Golden Rules אין ענגליש, וועלכע באהאנדלען אזעלכע וויכטיקע טעמעס ווי : אמת און ליגן, אויפריכטיקייט און חנופה, לשון הרע, ליבשאפט און פיינטשאפט, רחמנות און גרויזאמקייט, גמילות חסדים און פראצענט, צדקה, פארגינגען

און זאל דא צוגעגעבן ווערן אז א פאלק וואס האט געגעבן דער וועלט אזא נאבעלע, עמישע לערע נאך מיט מיוזנטער יארן צוריק, ווען די היינטיקע אזוי-גערופענע ציוויליזירטע פעלקער זיינען נאך געווען ווילדע בארכארן, אזא פאלק מוז און וועט ענדלעך זיגן איבער אלע זיינע אינערלעכע און אויסערלעכע שונאים. אזא פאלק, ווי ישראל סבא, וועט זיכער איבערלעבן זיינע איצטיקע שונאים, פונקט ווי עס האט איבערגעלעבט זיינע המן'ס, הימלערס. ווארום, אן אינמענסיוו-רעליגיעז אידיש לעבן, מעארעמיש און פראקטיש, באזירט אויף תורה, נביאים, תלמוד, מדרש, ראשונים און אחרונים און אידישער עטיק, איז די שטארקסטע און בעסטע גארנאמיע פאר א געוונמע, דייערהאפטע עקזיסטענץ פון דעם אידישן פאלק אלס א אידיש פאלק.

און מקנא זיין. אכטן און באליידיגן, באשיידנקייט און חוצפה, געדולד און אויפרעגונג, אייניקייט און צעשפליטערטקייט, בילדונג און איגנארענץ, לערער און פירער, ארבעט, ארבעטער און ארבעטסגעבער, דער סטאטוס פון דער אידישער פרוי, דעמאקראטיע, קריג און פרידן. „לכבוד שבת“; „געזאגן און חכמה“; „אהרן ראזמארין'ס תני"כ ענציקלאָפּעדיע“, פּערזענלעכקייטן, באַנד א ; „Do You Know This One?“.

ד"ר ראזמארין האט געגרינדעט דעם מאגאזינלעכן זשורנאל „דהי דזשואיש ספעקטייטאר“ וועלכן ער האט רעדאקטירט אַ צענדליק יאר. ער האט אויך געגרינדעט די וואַכנצייטונג „דער איד“ וועלכע איז באַרימט געוואָרן דורך זיין קעמפן פאַר אַ רעליגיעזן אידישן לעבן אין אַמעריקא, און פאַר אַן ארץ ישראל על פי תורת ישראל, זי רעדאקטירט דריי יאר, ביז זי איז איבערגעגאַנגען אין אַנדערע הענט.

ד"ר ראזמארין פירט אַן וועבזעלעך מיט צוויי פראַגראַמען אויף דער ראַדיאָ WEVD: — אַ פראַגעס און ענטפער פראַגראַם, די סדרה פון דער וואַך, און מיט דער „אום פאַבלישינג קאַמפאַני“ וועלכע האט שוין אַרויסגעגעבן עטליכע צענדליק וויכטיקע ספרים און ביכער.

די וויכטיקייט פון שבת

(צוליב דער וויכטיקייט פון שבת דרוק איך אין
מינע אלע אידישע ביכער דעם דאָזיקן אַרטיקל)

פונקט ווי דאָס סאַציאַלע לעבן פאַדערט געוויסע פאַרמען פון עטיקעטע, געוויסע קאַנווענציאָנעלע אויפפירונגען, אַזוי אויך פאַרמאָגט אונזער רעליגיע אַ רייע פון מצוות מעשיות, מנהגים און רעליגיעזע צערעמאָניעס וועלכע רעגולירן דאָס אידישע רעליגיעזע און נאַציאָנאַלע אַלמעגלעכע לעבן. ווען אַ איד דאַונט, איז אַפילו ווען ער פאַרגייט זיך אין העכסטער התלהבות, בלייבט עס דאָך פאַר אים בלויז אַן אַבסטראַקטע פאַרמע פון רעליגיעזן אויסלעבן זיך. דאַגעגן אַבער ווען ער איז מקיים אַ מצוה, פירט דורך אַ רעליגיעזן מנהג, איז עס פאַר אים אַ קאַנקרעטע זאַך. ער טאַפט עס ממש אַן מיט די הענט.

זייענדיק אַן אַלט פּאָלק, און די ערשטע וועלכע האָבן פּראַקלאַמירט דעם מאַנאַמעיאַסטישן גלויבן, דעם גלויבן אין אַחה, זיינען אונזערע מצוות שוין אַלט טויזנטער יאָרן. און אונזערע מצוות מעשיות, מנהגים און רעליגיעזע צערעמאָניעס זיינען ניט גלאַט סימבאָלן וועלכע דריקן בלויז אויס אונזערע רעליגיעזע געדאַנקען און געפילן. נאָר זיי העלפן אויך דעם מענטשן צו לעבן רעליגיעז. און שבת איז איינער פון די פונדאַמענטאַלע זיילן פון אונזער רעליגיעזן און נאַציאָנאַלן לעבן. שבת איז איינער פון די שטאַרקסטע רינגען אין אידישקייט.

אויב מיר ווילן עקזיסטירן אַלס אַ אידיש פּאָלק מוזן מיר אַפהיטן שבת. אַהן שבת קען קיין אידיש פּאָלק זיין, פונקט ווי עס קען ניט זיין אַ שבת אַהן אַ אידיש פּאָלק. וואָרום שבת איז דער צענטראַלער פונקט פון דער גאַנצער תורה, פון דעם גאַנצן רעליגיעזן און נאַציאָנאַלן לעבן. דער פּאַקט וואָס „בשבת ניתנה תורה לישראל“ א, אַז שבת איז די תורה געגעבן געוואָרן די אידן, באַווויזט אַז שבת איז דער עיקר פון אַלע עיקרים אין דער אידישער רעליגיע.

שבת איז אַזוי אַלט ווי בריאת העולם, ווי דער וועלט-באַשאַפּן. און דער באַשעפּער פון דער וועלט איז געווען דער

(א) שבת פו, ב.

ערשטער שומר שבת. דערציילט אונז דאך די תורה, אז אין זעקס טעג האט דער אלמעכטיקער באשאפן די וועלט, און דעם זיבעטן טאג האט ער גערומט ב'. אז דער אלמעכטיקער האט אנערקענט שבת אלס דעם טאג פון רו, קען מען אויך זען דערפון וואס שבת איז קיין מן ארונטערגעפאלן פונעם הימל ג'. און נישט נאר איז אפהיטן שבת איז שוין אויך אזוי אלט ווי דאס אידישע פאלק. האט דאך שוין אברהם אבינו מקיים געווען די גאנצע תורה, אפילו עירובי תבשילין און עירובי חצירות, און אפילו א מצוה קלה שבעל פה" ד, א לייכטע מצוה וואס ווערט נישט אויסדריקלעך דערמאנט אין דער תורה. זאגן דאך די חכמים ז"ל בפירוש אז יעקב אבינו האט אפגעהיט שבת „קודם שניתן" ה, נאך איידער ער איז געגעבן געווארן. אויך די אידן אין מצרים האבן אפגעהיט שבת. ווען משה, וועלכער איז דערצויגן געווארן אין דעם עגיפ-טישן קעניגס הויף, איז אונטערגעוואקסן, און ער האט צום ערשטן מאל דערזען ווי שווער די אידן שקלאפן אין מצרים, האט ער אפעלירט צו פרעה'ן ער זאל זיי באוויליגן א רו-טאג יעדע וואך, און ער האט באשטימט שבת אלס דעם טאג פון רו ו'.

נאך מער, לויט די חכמים ז"ל איז די מצוה פון שבת געגעבן געווארן די אידן נאך פאר מתן תורה. ווען די אידן זיינען אריבער דעם ים-סוף, האבן מארשירט דריי טעג אין דער מדבר שור און זיינען אנגעקומען קיין מרה, זיינען זיי דארט געבאטן געווארן אפצוהיטן שבת ג'. זיינען דאך די הייליקייט פון שבת און די מצוה פון אפהיטן שבת פראקלאמירט געווארן אין די עשרת הדברות ה. און נישט נאר הייסט אונז די תורה רוען שבת, נאר „שבת הוא לד' בכל מושבותיכם" ט, וואו א איד זאל זיך געפינען דארף ער אפהיטן שבת. האלט טאקע די תורה אין איין ווארענען: „את שבתותי תשמרו", מיינט שבתות

(ב) בראשית ב, ב-ד; שמות לא, יז.

(ג) שמות טז, כב-ל.

(ד) יומא כה, ב; קידושין פב, א; תנחומא לך לך; בראשית רבה פרשיות

מט, סד, צה.

(ה) בראשית רבה פרשה עט.

(ו) שמות רבה פרשה א, פרשה ה.

(ז) זעט: שמות טו, כה און רש"י דארט; שבת פו, א-ב; סנהדרין נו, ב.

(ח) שמות כ, ח-יב; דברים ה, יב.

(ט) ויקרא כג, ג.

זאָלט איר אָפהיטן, „ושמרתם את השבת“ י, און היט אָפּ דעם שבת. און ניט נאָר טאָר מען שבת טאָן קיין מלאכה, נאָר אָפילו דאָס בית המקדש מעג מען ניט בויען שבת ט. רומ דאָך אָפילו דער סמכטיון שבת ל. שבת איז דער אייניקער אָפמאָך אויף אַלע דורות, צווישן דעם וועלט-באַשעפער און ישראל סבא מ, דעם אַלטן ישראל. און פונקט ווי יום הכפורים, דער הייליקסטער און פאַרכטיקסטער טאָג פון יאָר, ווערט אויך שבת באַצייכנט אַלס „שבת שבתון“ ג, דער שבת פון די שבת'ן.

פאַר אַזוי וויכטיק האָבן די אידן אין משך פון אַלע דורות באַטראַכט שבת, אַז אפילו די יעניגע וועלכע האָבן ניט אַזוי שטאַרק מדקדק געווען, זיינען ניט געווען אַזוי פאַרטיקלע, אין אָפהיטן די פאַרשידענע אַנדערע מצוות, האָבן זיי דאָך ניט פאַרשוועכט שבת ט. דער נביא ירמיהו וואָרנט אַז דאָס פאַרשוועכן שבת וועט פירן דערצו אַז ירושלים וועט חרוך ווערן ט. און אונזערע חכמים ז"ל זאָגן טאַקע „לא חרבה ירושלים אלא בשביל שחללו בה את השבת“ פ, אַז ירושלים איז חרוך געוואָרן נאָר דערפאַר ווייל מען האָט דאָרט פאַרשוועכט דעם שבת. אָבער אַזוי ווי אונזער רעליגיע באַטראַכט דעם מענטשנס לעבן פאַר זעהר טייער, איז טאַקע „פקוח נפש דוחה שבת“ ז. אינעם פאַל ווען אַ מענטש איז קריטיש קראַנק, מעג מען, אונטער געוויסע אומשטענדן, פּרעגנדיק פריער אַ פּרומען רב, מחלל שבת זיין.

די „קעניגין“ און די „בלה“ שבת ק איז געגעבן געוואָרן די אידן אַלס „מתנה טובה“. דער אַלגענוואַרטיקער האָט געזאָגט צו משה'ן: „מתנה טובה יש לי בבית גנזי ושבת שמה ואני מבקש ליתנה לישראל, לך והודיעם“ ר, איך האָב אין מיינע אוצרות אַ גוטע מתנה, איר נאָמען איז שבת, און איך וויל זי געבן דעם פּאָלק ישראל, גיי און זאָג זיי. און געגעבן געוואָרן איז

-
- י) זעט שמות לא, יג-יז.
 - כ) יבמות ו, א; זעט אויך שבת מט, ב.
 - ל) בראשית רבה פרשה יא.
 - מ) שמות לא יג-יז.
 - ג) שמות לא, טו; ויקרא כג, ג.
 - ס) זעט: ישעיה א, יג; עמוס ה, ה.
 - ע) ירמיה יז, כז; יחזקאל כ.
 - פ) שבת קיט, ב; זעט יחזקאל כב, כו.
 - צ) מכילתא תשא; יומא פה, א.
 - ק) שבת קיט, א.
 - ר) שבת י, ב; ביצה טז, א.

שבת „בצנעא“, שטילערהייט, אָהן טאַרצאַרעם, אָהן „פּובליסיטי“ (ש). און ווען שבת האָט זיך באַקלאַנגט פאַר דעם באַשעפּער פון דער וועלט פאַר ניט האַבן אַ בן-זוג, האָט דער אויבערשטער געענטפּערט: „כנסת ישראל היא בן זוגך“ (ה), דאָס פּאַלק ישראל איז דיין חתן. אויסער דעם וואָס „שכל מי שמשמר את השבת מרוחק מן העבירה“ (א), אַז ווער עס היט אַפּ שבת ווערט דערווייטערט פון דער עבירה, פאַרמאַגט שבת אין זיך די אייגנשאַפּט וואָס עס איז „מוספת קדושה על ישראל“ (ב), עס מאַכט אידן הייליקער. און געגעבן געוואָרן איז שבת בלויז צוליב דעם צוועק אַז מען זאָל פאַרברענגען דעם טאַג אין לערנען (ג). און כאַטש דער צוועק פון שבת איז צוליב גייסטיקן פאַרגעניגן, דאַרף מען אָבער גלייכצייטיק ניט אייגנאַרירן דעם פיזישן עונג שבת. אדרבה, מען דאַרף עסן און טרינקען פון דעם שענסטן און בעסטן (ד), און וויין דאַרף אויך זיין דערביי (ה). אַט זעען מיר, צום ביישפּיל, ווי קיין קלענערער ווי שמאי הזקן האָט שטאַרק מקפּיד געווען צו קויפּן דאָס בעסטע פלייש אויף שבת. „מצא בהמה נאה אומר זו לשבת, מצא אחרת נאה הימנה מניה את השניה ואוכל את הראשונה“ (ו), אַז ער האָט געפונען אַ שיינע קו, האָט ער זי געהאַלטן אויף שבת. האָט ער געפונען אַ שענערע פון איר, פלעגט ער איבערלאָזן די צווייטע אויף שבת און עסן די ערשטע.

און אַז עס לוינט זיך, קען מען זען פון פּאַלגענדען: ר' חייא בר אבא האָט אַמאָל געהאַלטן שבת ביי אַ בעל הבית אין לודקיא. האָט מען מערווירט טייערע עסנס און געמראַנקען אין קאַסטבאַרע, גאַלדענע און זילבערנע כלים. האָט ר' חייא אַ פּרעג געמאַן: בני, במה זכית? „מיין קינד, פאַר וועלכע מעשים טובים האַסטו דאָס זוכה געווען?“ האָט דער בעל הבית געענטפּערט: „איך בין געווען אַ קצב, פלעג איך האַלטן די בעסטע בהמה אויף שבת“ (ז).

זיינען מיר דאָך געבענטשט שבת מיט אַ נשמה יתירה (ח).

(ש) ביצה טו, א.

(ת) בראשית רבה פרשה יא.

(א) מכילתא בשלח, הוצאת אום.

(ב) מכילתא תשא.

(ג) ירושלמי שבת פרק טו, הלכה ג; זעט פסיקתא רבתי סוף פסיקא כג.

(ד) שבת קיח, ב; דברים רבה פרשה ג.

(ה) פסחים קו, א.

(ו) ביצה טו, א.

(ז) שבת קיט, א.

(ח) ביצה טו, א.

האַט טאַקע שבת דאָס עסן אַ גאַר באַזונדערן טעם. און עס איז כדאי צו דערמאָנען אַז אַ קיסר האָט אַמאָל געפרעגט רבי יהושע בן חנניא: „מפני מה תבשיל של שבת ריחו נודף? אמר לו תבלין אחד יש לנו ושבת שמו, שאנו מטילין לתוכו וריחו נודף. אמר לו תן לנו הימנו, אמר לו כל המשמר את השבת מועיל לו ושאינו משמר את השבת אינו מועיל לו" (ט) — פאַרוואָס האָט דאָס שבת'דיקע עסן אזא באַזונדערן געשמאַק? האָט ער אים געענט-פערט: מיר האָבן אזא מין „פאַטראַווע" וועלכע הייסט שבת, טוען מיר דאָס אַרײַן אין עסן, און דאָס ניט עס אַ ספּעציעלן געשמאַק. זאָגט ער צו אים: גיב אונז אַביסל דערפון. האָט ער אים געענטפערט, אַז ווער עס היט אַפּ שבת העלפט עס, און ווער עס היט ניט אַפּ שבת, העלפט עס ניט. נאָך מער, „כל המקיים שלש סעודות בשבת ניצול משלש פורעניות: מהבלו של משיח, ומדינה של גיהנום, וממלחמת גוג ומגוג" (י). נעמעלעך, ווער עס איז מקיים שבת די מצוה פון „שלוש סעודות", ווערט געראַטעוועט פון דריי אומגליקן: פון די משיח-ווייען, פון דעם גיהנום, און פון דער גוג ומגוג מלחמה.

שבת דאַרף מען זיך קליידן ריין און שיין (כ). „צריך אדם להיות לו שני עטפים, אחד לחול ואחד לשבת" (ל), אַ מענטש דאַרף האָבן צוויי גאַרניטורן, אַ וואַכעדיקן און אַ שבת'דיקן. זאָגן דאָך די חכמים ז"ל אַז „כל מזונותיו של אדם קצובים לו מראש השנה ועד יום הכפורים, חוץ מהוצאת שבתות... " (מ), דעם מענטשנס גאַנצע פּרנסה ווערט באַשטימט צווישן ראש השנה און יום הכפור, אויסער די אויסגאַבן וועלכע אַ מענטש דאַרף אויף שבת. נאָך מער, „כל המענג את השבת נותנין לו נחלה בלי מצרים" (נ), „נותנין לו משאלות לבו" (ס), ווער עס פאַרשאַפט דעם שבת פרייד, דעם גיט מען אומבאַשרענקט רייכקייט. מען גיט אים אַלץ וואָס זיין האַרץ פאַרלאַנגט. איז דאָך עונג שבת אַ זעכציקסטל פון עולם הבא (ע).
וואָרום נאָר דאָן ווען מען היט אַפּ שבת ווי עס באַדאַרף

(ט) שבת קיט, א.

(י) שבת קיח, ב.

(כ) שבת קיג, א; דברים רבה פרשה ג.

(ל) רות רבה פרשה ה. פאַרגלייכט: ירושלמי פאה פרק ה, הלכה ז; תנחומא

בראשית ב; פסיקתא דעשרת הדברות; שאלתות דרב אחאי גאון אנהויב בראשית.

(מ) ביצה טז, א.

(נ) שבת קיח, א.

(ס) שבת קיח, ב.

(ע) ברכות נו, ב.

צו זיין, קען מען האבן אן אמת'ע גייסטיקע הנאה פון אידיש-קייט. און דער נביא שרייט אויס: „אם תשיב משבת רגלך, עשות הפצרך ביום קדשי וקראת לשבת עונג... אז תתענג...“ (ז, ט), אז דו וועסט רוען שבת, פירן קיין געשעפטן, און פארוואנדלען שבת אין אן עונג שבת, דאן וועסטו געפינען פרייד אין דעם אויבערשמן.

אזוי גרויס און וויכטיק איז דער כוח פון שבת אז „כל המשמר שבת כהלכתה, אפילו עובד עבודה זרה כדור אנוש מוחלין לו“ (ז, ט), ווער עס היט אפ שבת ווי עס באדארף צו זיין, אפילו ווען ער איז זינדיק ווי דער דור אנוש, איז מען אים מוחל. נאך מער, „אלמלי משמרין ישראל שתי שבתות כהלכתן, מיד נגאלין“ (ט, ט), ווען דאס אידישע פאלק זאל אפהיטן צוויי שבת'ן ווי עס באדארף צו זיין, וואלטן זיי באלד אויסגעלייזט געווארן. און „אילו הו ישראל משמרין שבת אחת כתיקונת, מיד היה בן דוד בא“ (ו, ט), ווען אידן זאלן אפהיטן איין שבת ריכטיק, וואלט משיח בן דוד געקומען. איז דאך שבת גלייך צו אלע מצוות (ט). זאגן דאך אונזערע חכמים ז"ל אז דער אויבערשטער זאגט: „אם תזכו לשמור שבת, מעלה אני עליכם כאלו שמרתם כל המצוות שבתורה“ (ת), ווען איר זאלט זוכה זיין אפצוהיטן שבת, וועל איך דאס באטראכטן גלייך ווי איר וואלט אפגעהיט אלע מצוות פון דער תורה.

און וויל מען ווירקלעך פארשטיין די גרויסע באדייטונג, די אומגעהויערע וויכטיקייט פון אפהיטן שבת, קען מען דאס אפשר אמבעסטן זען פון דעם שלאגיקן זאג פון אונזערע חכמים ז"ל, אז ווער עס היט אפ שבת איז „כאילו עשה את השבת“ (א), איז גלייך ווי ער אליין האט באשאפן דעם שבת. און טאקע דערפאר וואס שבת איז אזוי וויכטיק פאר דעם פאלק ישראל'ס אייביקער עקזיסטענץ אלס א אידיש פאלק, האט שבת געהאט אויסצושטיין ניט ווייניקער פארפאלגונגען ווי דאס אידישע פאלק גופא. אומצויליקע מאל האבן די שונאי ישראל, די אידישע פיינט, פארבאטן די אידן אפצוהיטן שבת (ב). זייענדיק

(ב) זעט ישעיה נח, יג—יד.

(ג) שבת קיח, ב.

(ק) שבת קיח, ב.

(ר) ירושלמי תענית פרק א, הלכה א; שמות רבה פרשה כה.

(ש) ירושלמי גדרים פרק ג, הלכה ט; שמות רבה פרשה כה.

(ת) שמות רבה ענדע פרשה כה.

(א) מכלתא תשא.

(ב) זעט צום ביישפיל ראש השנה יט, א; מעילה יז, א.

אָבער, איבערצייגט אז שבת און אידנמוס זיינען נשמה און גוף, אז אהן שבת קען דאָס אידישע פאלק ניט אַטעמען, האָבן אידן אין אַלע דורות ממש מקריב געווען, געאַפּפּערט, זייערע לעבנס פאַר אַפּהיטן שבת.

אונזער רעליגיע איז דאָך דער איינציקער באַנד וועלכער האַלט צוזאַמען אַלע אידן פון דער גאַנצער וועלט. אַנדערע פעל-קער זיינען פאַרבונדן דורך זייער לאַנד, רעגירונג, שפּראַך. אָבער מיר אידן, צעזייט און צעשפּרייט איבער אַלע ווינקלעך פון דעם ערד קוגל, אומעטום אַ קליינע מינאַריטעט, זיינען ניט פאַרבונדן איינער מיט דעם אַנדערן דורך פיזישע מיטלען. מיר ריידן כמעט אַזויפיל שפּראַכן וויפיל לענדער עס זיינען פאַראַן אויף דער וועלט. געאַגראַפּיש זיינען מיר אויך ניט פאַרבונדן. רעליגיע איז דאָס איינציקע וואָס פאַרבינדט דאָס גאַנצע וועלט אידנמוס. און שבת איז דער שטאַרקסטער רינג אין דער רעליגיע-קייט וועלכע פאַר-בינדט אַלע אידן פון דער גאַנצער וועלט, און דער שטאַרקסטער ווינקלשמייט אין דעם פונדאַמענט פון אונזער עקזיסטענץ אַלס אידיש פאלק.

און ווען אידן קומען פון שול, באַגלייט פון צוויי מלאכים ג), און אין הויז שמעקט דער שבת אַרויס פון אַלע ווינקלעך, איז עס באמת „בא שבת בא מנוחה“ ד), אַ מאַדנע רואיקייט נעמט אַרום דעם אידן. אַלע זיינע דאגות פון דער גאַנצער וואָך ווערן אויסגעוועפּט און פאַרשוואונדן.

און אויב עס געפינען זיך אידן וועלכע זיינען מחללי שבת כאונט, זיי ווילן אַפּהיטן שבת נאָר זיי זיינען נעכער געצוואונגען דערצו דורך פאַרשידענע אומשמענדן, איז טאַקע אַ גרויסער רחמנות אויף זיי. אָבער די מחללי שבת כמויד, די וועלכע פאַר-שוועכן די טייערסטע און הייליקסטע אידישע מתנה ווייל אַזוי ווילט זיך זיי, זיי קען מען בלויז ענטפערן אַז דער פילע-טויזנטער-יאָר אַלמער שבת האָט שוין איבערגעלעכט פילע מחללי שבת פון דעם סאַרט, און וועט אויך זיי איבערלעבן. וואָרום די חכמים ז"ל האָבן שוין געזאָגט: „שאין שבת במלה מישראל“ ה), אַז שבת ביי אידן וועט קיינמאַל במל ווערן. איז טאַקע ווינטשענס-ווערט אַז אַלע אידן זאלן זיך אַ נעם טאַן אַפּהיטן שבת ווי עס באַדאַרף צו זיין. און דאָס וועט זיין אַן אומגעהויערער בייטראַג צו דער פאַרשטאַרקונג פון אונזער עקזיסטענץ אַלס אידיש פאלק.

ג) שבת קיט, ב.

ד) תוספות סנהדרין לה, א, ד"ה חצבה.

ה) מכלילתא תשא.

דער שבת בריוו

דער בריוו וועלכן שבת האָט געשיקט צו ר' אברהם אבן עזרא קיין לאַנדאָן, ענגלאַנד

דער פערטער פון די עשרת הברות;
דער אייביקער בונד אויף דור דורות;
און אזוי איז געשריבן אין ספר בראשית;
כדי איד זאל זיין אויף דורות א מופת;
און א באַרואיגונג פאַר די טויטע;
עס פרייען זיך אין מיר יונגע און אלטע;
און מען באַקלאַגט ניט דעם טויט פון גערעכטע;
און אין די טויערן די פרשמדע.
אייזלען, אַקסט און פערד;
און אויך הבלה — הי נזירים איז זייער חערס;
אין מיין טאָג הונדערט מאל אזוי פיל אָפן ווערט;
ניט אַלע ריי זעלן ווערן געהערט
ווייל פון דער יוגנט אַן האַסטו זעהר אַבזערוירט;
מען האַט אין דיין הויז
ספרים אַריינגעפירט;
און דאָרטן איז געשריבן מחלל צו זיין דעם זיבעטן טאָג (פרייטיק נאַכט) ווי זשע קאָנסטו שווייגן און
ניט טאָן א נדו;
און שיקן אים צו אַלע אונזערע ברידער.

איד, שבת, בין די קרוין פונעם אידשן גלויבן,
צווישן השם און זיינע קינדער בין איד א צייכן,
אין מיר האָט דער באַשעפער געענדיקט אַלע זיינע שאַפונגען,
שבת האָט קיין מן אַראַפגעזייערט,
אין בין א פאַרגעניגן צו די לעבעדיגע אויף דער ערד,
אין בין א פרייד פון מענער און פרויען,
און עס טרויערן אין מיר קיינע טרויערנדיקע,
און רו געפינען קנעכט און דינסט,
עס רוען אַלע בהמות ביי יעדער מענטשן,
יעדער איינער מאַכט קידוש איבער וויין,
יעדער טאָג געפינט מען טויערן פון פאַרשטאַנד,
אין בין גערעט מען זאָל ניט טאָן מאַטעריעלע זאַכן,
און אין האָב דין געהיט אַלע טעג,
אַבער אויף דיין עלטער איז ביי דיר אַן אומשולדיק אומרעכט געשען,
און דאָרטן איז געשריבן מחלל צו זיין דעם זיבעטן טאָג (פרייטיק נאַכט) ווי זשע קאָנסטו שווייגן און
ניט טאָן א נדו;
און שיקן אים צו אַלע אונזערע ברידער.

און אין האָב אַנגעטאָן מיינע קליידער, געוואָשן
מיינע הענט, אַרויסגעטראָגן די ספרים אויף דער גאַס
און דער ליכטיקייט פון דער לבנה. און אַט דאָרט
איז געשריבן אַז ״ויהי ערב ויהי בקר״ מיינט: ווען
עס איז געווען דער פרימאָרגן פונעם צווייטן טאָג,
איז עס דעצמאָל געוואָרן אַ באַצער טאָג, הייל די
נאַכט גייט נאָכן טאָג.
אין האָב כמעט צעדיסן מיינע קליידער, און אין
האָב צעריסן דעם פירוש. וואָרום אין האָב זיך גע-
טראַכט בעסער מחלל זיין אייזן שבת, איידער אידן
זאָלן מחלל זיין פילע שבתים [שבתות], אויב זיי
וועלן זען דעם דאָזיקן שלעכטן [פאַלשן] פירוש.
מיר אַלע וועלן זיין אויך צו געלעכטער און צו
שפאַטן אין די אויגן פון די פולקער. אַבער אין האָב
זיך איינגעהאַלטן צוליב דעם כבוד פון שבת. און אין
האָב געטאָן אַ גדר ניט צו לייגן זיך שלאָפן נאָכן
אַוועקגיין פונעם הייליקן טאָג בין אין זיך וועלן אַז
שרייבן אַ לאַנגן פירוש צו דערקלערן דעם אַנהויב
פונעם ערשטן טאָג פון דער תורה, צו אַפראַמען אַ
סטרויכלונג און באַזייטיקן אַ נעץ און אַ פאַסטקע.
וואָרום אַלע אידן, די פרושים און די צדוקים מיט
זיי, ווייסן אַז די פרשה בראשית איז געשריבן גע-
וואָרן צו דערציילן דעם באַשעפערט שאַפונגען יעדער
טאָג בלויז צוליב דעם אַז די וועלכע היטן אָפּ די
תורה זאָלן וויסן ווי אזוי אַפצוהיטן שבת פונקט אזוי
דער השם יתברך האָט גערוט, צו ציילן די טעג פון
דער וואָך.

היינט, אויב דער סוף פונעם זעקסטן טאָג וואָלט
געווען ביז דעם זיבעטן טאָג [שבת] אין דער פרי,
וואָלטן מיר דאָן באַדאַרפט היטן די פאַלגענדיקע
[שבת] נאַכט. וועט דאָן דער דאָזיקער פירוש פאַר-
פירן אַלע אידן אין מזרח און אין מערב, די נאָענטע
און די ווייטע, די לעבעדיקע און די טויטע, א.
און דער וועלכער גלויבט אין דעם דאָזיקן פירוש,
זאָל השם יתברך זיך נוקם זיין אין אים די נקמה
פונעם שבת. און דער וועלכער לייענט אים אויף אַ
הויך קול, זאָל זיין צונג ווערן צוגעקלעפט צו זיין
גומען. אויך דער שרייבער וועלכער שרייבט אים אין
די פירושים אויף תורה, זאָל זיין האַנט [אַרעם]
ווערן פאַרדאַרט, און זיין רעכט אויג זאָל ווערן
טרוקל. און צו אַלע אידן זאָל זיין ליכטיק.
(א) זעט אבן עזרא בשלח חז, כה.
[איבערזעצט פון לשון הקודש אזוי ווערטערלעך
ווי מעגלעך, און אזוי פריי ווי גויטיק, פון א. ר.]

און עס איז געווען אין דעם יאָר פיר טויזנט נייען
הונדערט גייענצן אין מיטן פרייטיק-צו-נאַכטס, פערצן
טעג אין חורש טבת. און אין אברהם דער ספרדי,
וועלכער ווערט אַנגערופן אבן עזרא, בין געווען אין
איינער קדיה שטעט פונעם אינזל וואָס ווערט אַז
גערופן קצה הארץ [עק וועלן] און איז אין דער
זיבעטער גרענעץ פון די גרענעצן פונעם באַזעצטן
לאַנד, און אין בין געשלאָפן זעהר געשמאַק. און אין
האָב געזען אין חלום ווי איינער [אַ מלאך], ווי דאָס
געשטאַלט פון אַ מאַן, שטייט קעגנאיבער מיר, און
ער האַלט אַ פאַרמאַכטן בריוו אין זיין האַנט. און ער
האָט געזאָגט צו מיר: געם דעם דאָזיקן בריוו וועלכן
דער שבת האָט געשיקט צו דיר. אין האָב זיך פאַר-
נויגט און זיך געבוקט צו ה', און אים געבענטשט
פאַר זיין אַנטאָן מיר דעם דאָזיקן גרויסן כבוד. אין
האָב אים [דעם בריוו] אַנגעקאַפט מיט ביידע הענט,
און מיינע הענט האָבן געטריפט מור און אין האָב
אים געלייענט. איז צום אַנהויב איז ער געווען אין
מיין מויל זיס ווי האַניק. אַבער לייגענדיק די לעצטע
שורות האָט מייין האַרץ זיך צעהיצט אין מיר, און
די נשמה איז כמעט אַרויס פון מיר. אין האָב גע-
פרעגט דעם געשטאַנענעם קעגנאיבער מיר וואָס איז
מיין פאַרברעכן און וואָס איז מיין זינד. וואָרום זיגט
מיר אין באַקאַנט געוואָרן דער פאַרערטער און פאַר-
טיקער שם וועלכער האָט מיך באַשאַפן און אין האָב
געלערנט זייער מצוות, האָב אין שטענדיק ליב געהאַט
דעם שבת. פאַר זיין אַנקומען בין אין געאַנגען אים
באַגענענען מיט מייין גאַנצן האַרץ. אויך ביי זיין
אַוועקגיין האָב אין אים באַגלייט מיט פרייד און מיט
געזאַנג. און ווער צווישן זיינע דינערס איז אזוי באַ-
גלויבט ווי אין. פאַרוואָס זשע האָט ער מיר געשיקט
דעם דאָזיקן בריוו?

האָט דער שליח פונעם שבת מיר געענטפערט און
געזאָגט צו מיר: מען האָט דערציילט דעם שבת אַן
דיינע תלמידים האָבן געבראַכט געכטן אין דיין הויז
אַריין ספרים וועלכע טייטשן אויס די תורה, און
דאָרט איז געשריבן מחלל צו זיין דעם שבת [פריי-
טיק נאַכט]. זאָלטו אַנגורטן דיינע לענדן פאַרן כבוד
פונעם שבת צו קעמפן די מלחמה פאַר דער תורה
קעגן די פיינט פונעם שבת, און דו זאָלסט שאַנעווען
קיין מענטש. און אין האָב זיך אויפגעקאַפט און מייין
אַטעם האָט געקלאַפּט, און מייין געמיט איז געוואָרן
זעהר צעמישט. אין האָב זיך אויפגעהויבן און מייין
גרימזאַרן האָט געברענגט אין מיר.

אגרת השבת

אגרת ששלח לרבי אברהם אבן עזרא, ז"ל

רביעית בעשרת הדברים.
ברית עולם לכל דורים ודורים.
וכן כתוב בראשית הספרים.
למען אהיה מופת להורים, ב.
ומרגוע לעם שוכני קברים.
וששים בי זקנים עם נערים.
ובי לא יספדו על מות ישרים.
והגרים אשר הם בשערים.
כסוטים, כחמורים, כשורים.
וגם מבדיל, חשובים כניירים.
ביומי נפתחים מאה שערים.
וכן מן מצוא חפץ ודבר כל דברים.
למען שמרתני מאד מימי נעורים.
אשר הובאו אל ביתך ספרים.
ואין תחשה ולא תדור נדרים,
ותשלחה אל כל העברים.

אני שבת, עשרת דת יקרים,
ובין השם ובין בניו אני אות
ובי כל מעשיו כלה אלקים
ולא ירד ביום השבת אזי מן,
אני עונג לחיים על האדמה,
אני חדות זכרים וגם נקבות,
ולא יתאבלו בי האבלים,
והשקט ימצאו עבד ואמה,
ינוחון כל בהמות הם ביד איש,
וכל משכיל ביינו הוא מקדש
בכל יום ימצאו שערי תבונה,
מכובד מעשות דרך,
ושמרתך בכל ימים,
בזקנותך שגנה נמצאה בך,
ושם כתוב לחלל (יום) ליל שביעי,
לחבר אגרת דרך האמונה,

ואלבש בגדי, וארחץ ידי ואוציא הספרים חוצה אל
אור הלבנה, והנה כתוב שם פירוש [בפירוש]
"ויהי ערב ויהי בוקר", והוא אומר: כי כאשר
היה בוקר יום שני, אז עלה יום אחד שלם [אתמול],
כי הלילה הולך אחר היום, וכמעט קט קרעתי
בגדי, וגם קרעתי זה הפירוש. כי אמרתי טוב לחלל
שבת אחד, ולא יחלל ישראל שבתות הרבה אם
יראו זה הפירוש הרע. גם נהיה כולנו ללעג
ולקלס בעיני הגוים, ואתאפק בעבור כבוד השבת,
ואדור נדר אם אתן שנת לעיני אחר [אחרין] צאת
יום הקדוש, עד שאכתוב אגרת ארוכה לבאר מתי
ראשית יום התורה, להרים מכשול ולהסיר פח
ומקש. כי כל ישראל, הפרושים גם הצדוקים עמהם,
יודעים כי לא נכתבה פרשת בראשית להגיד מעשי
השם ב"ה בכל יום, רק בעבור שידעו שומרי
התורה איך ישמרו השבת כאשר שבת השם הנכבד
לספור ימי השבוע [ימי השבת, ימי בראשית].

והנה, אם היה סוף יום הששי עד בוקר יום
השביעי, היה לנו לשמור [לספור] הלילה הבא.
והנה זה הפירוש מתעצ, [מתעצ, מתמה] כל
ישראל במזרח ובמערב, גם הקרובים, גם הרחוקים,
גם החיים, גם המתים. והמאמין בפירוש הזה,
השם ינקום נקמת השבת ממנו. והקורא אותו
בקול גדול תדבק לשונו לחכו. גם הסופר הכותב
אותו בפירושי התורה, ידו יבוש תיבש, ועין ימינו
כהה תכהה. ולכל בני ישראל יהיה אור.

ויהי בשנת ארבעת אלפים ותשע מאות ותשע
עשרה שנה. בארבעה עשר יום לחודש סתה. ואני
אברהם, הנקרא אבן עזרא, הייתי בעיר אחת מערי
האי הנקרא קצה הארץ [הארצות], שהוא [שהיא]
בגבול [גבול] השביעי מגבולות הארץ הנושבת.
ואני הייתי ישן, ושנתי ערבה עלי. ואראה בחלום
[מלאך] והנה עומד לנגדי כמראה גבר ובידו אגרת
חתומה. ויען ויאמר אלי: קח זאת האגרת ששלחה
אליך השבת. ואקוד ואשתחוה לה, ואברך את
השם [אשר] נתנה לנו [אשר] כבדני זה הכבוד
הגדול. ואתפשנה בשתי ידי. וידי נטפו מור ואקראנה,
והני בראשיתה בפי כדבש למתוק. אך בקראי הטורים
האחרונים, חם לבי בקרבי וכמעט יצאה גפשי.
ואשאל את העומד לנגדי: מה פשעי ומה חטאתי,
כי מיום אשר ידעתי את ה' הנכבד והנורא אשר
בראני ולמדתי מצותיו, לעולם אהבתי את השבת.
ובטרם בואה הייתי יוצא לקראתה בכל לבי. גם
בצאתה הייתי משלחה בשמחה ובשירים. ומי בכל
עבדיה כמוני [נאמן] בארץ. ומדוע שלחה אלי זאת
האגרת.

ויען, ויאמר אלי ציר השבת: הגד הוגד לה אשר
הביאו תלמידיך אתמול אל ביתך ספרים פירושי
התורה, ושם כתוב לחלל ליל שבת. ואתה תאזור
מתניך בעבור כבוד השבת להלחם מלחמת התורה
עם אויבי השבת ולא תשא פני איש. ואיקץ, ותתפעם
רוחי עלי, וגפשי נבהלה מאד, וחמתי בערה בי.

(א) זעט: במדבר כא, יג; כב, לו; דברים ב, כד; ג, סז; יהושע קאפיטל יב; שופטים יא, יג-כג,
און אלע מפרשים אויפן ערט. (ב) אפשר דארף שטייען לדורים.

פארגלייכט די גוסחאות אין: סוף שולחן ערוך פון האראי ז"ל, פראנקפורט אום מאין, תניא; מבחר
המאמרים, ר' נתן בר שמואל הרופא, ליוורנו, תק"ץ; תענוג שבת, ניו יארק, תשס"ו; כרם חמד, באגד 3,
זייט 158, 1839; ספר השבת, דביר, תל-אביב, תשי"ב.

פארווארט

אינעם פארלוף פון א פאר צענדליג יאר האב איך גע-
ענטפערט אויף פראגעס, מיט וועלכע מען האט געווענד זיך צו
מיר דורך דעם אַמאַל עדיגן „מאַרגען זשורנאַל“, דורך אויס-
לענדישע אידישע צייטונגען, און דורך מאַנכע אַמעריקאַנער ענגליש-
אידישע צייטשריפטן.

זייט פיפצן יאר בערך פיהר איך אַן מיט דעם פראַגראַם
„דער ענטפער אויף אייער פראַגע“ אויף דער אידישער ראַדיאָ
סטאַנציע W.E.V.D אין ניו יאָרק. די צוהערער שיקן צו דער
סטאַנציע זייערע פראַגעס, און איך ענטפער זיי דורך דער ראַדיאָ.

אין דעם פארלוף פון די יאָרן האָבן אַנגעזאַמלט זיך שעהנע
עטליכע צענדליג טויזענט פראַגעס און ענטפערס מכל המינים,
פון אַלערליי סאַרטן: תנ"כ'ישע, תלמוד'ישע, לומד'ישע, רעליגיעזע,
ליטורגישע (וועגן תפילות), עטישע, היסטאָרישע, פילאָלאָגישע,
שפראַכליכע, פילאָזאָפישע, פסיכאָלאָגישע, מוזיקאלישע, אַפילו
הלצות'דיגע, און אַ מענגע אַנדערע.

עס איז אַן אונגעהוירער הויפן פון מאַטעריאַל מיט פילע
מיליאָנען מראַה מקומות'ן, רעפערענצן פון תנ"כ, תלמוד, מדרש,
אגדה, זהר, ראשונים, אחרונים, און פון דער דערנאָך-פאַלגענדיגער
רעליגיעזער און לומד'ישער ליטעראַטור ביז היינט צו טאָג.

האָב איך סאַטירט, קלאַסיפֿיצירט די צענדליגע טויזענטע
פראַגעס און ענטפערס לויט רובריקן, ענינים, געגנשאַטאָנדן, — אויף
זויפיל אַזאָ קאַלאַסאַלע מאַסע פון וואַגינן און פון פאַרשידענאַרטיגן
ברייט און טיף צעצוווינגטן מאַטעריאַל לאַזט זיך סאַטירן, — אין:

תנ"כ'ישע

פערזענלעכקייטן: פון אבגיל ביז תתני, אַלסאַבעטיש,
לויטן אַלף בית.

טײַטשן: תלמוד'ישע, מדרש'דיגע, תרגומים'דיגע, מפרש
 שים'דיגע, לומד'ישע, רבי'שע, דרשה'דיגע, הלצה'דיגע אויף
 תנ"כ.

ליטעראַרישע: זייניג באַוויכטע טייטשן פון ווערטער;
 סינאָנימען, אויסדרוקן, מעטאָפאָרס, אַפאָריזמען, רמזים אָנווייזונגען,
 רעטענישן, נעמען, ווערטלאַך, ראשי תיבות (איניציאלן, אָנהויב
 אותיות), גימטריאות, אַקראָסטיקס, עפיגראַמען, משלים, טיטולס,
 און נאָך.

הימלישע, ערדישע: הימלען, זון, לבנה, שטערן, פלאַ-
 נעטן, מלאכים, גן עדן, גיהנום, ערדן, לענדער, ארץ ישראל, וואַסערן,
 בעשאַפענישן, פיש, און נאָך.

פאָסירונגען: דער וועלט־בעשאַף, דער מבול, דער דור
 הפלגה, סדום... די קנעכטשאַפט אין מצרים, יציאת מצרים דאָס
 פאַרלאָזן מצרים, קריעת ים סוף, די שפּאַלונג פונעם ים סוף,
 די פּערציג יאָר אין דער מדבר, מתן תורה דאָס גיבן די אידן
 די תורה, די מלחמות, דאָס עראַבערן, אייננעמען ארץ ישראל,
 דער ריכטער פּעריאָד, דער מלכים פּעריאָד, דער נביאים פּעריאָד,
 גלות אשור, דער הורבן די פאַרניכטונג פון דעם ערשטן בית
 המקדש, גלות בבל, די עליה קיין ארץ ישראל אין עורא הסופר'ס
 צייטן, און נאָך...

תלמוד'ישע

געשיכטליכעס;

גיט־פאַראַנענע מאמרים;

לומד'ישע, רבי'שע און ווערטעלדיגע טייטשן אויף מאמרי
 חז"ל;

ווערטלאַך אין פאַרשידענע שפראַכן וועלכע געפינען זיך
 אין תלמוד און אין מדרש;

פילאָזאָפישע אַנשוואַונגען, וויסענשאַפטליכע בעאַבאַכטונגען,
 אַבזערוואַציעס, מעדיצינישע, היגענישע, פיזישע, עקאָנאָמישע,
 הינד'דיגע, און פילע צענדליגע אַנדערע ענינים אין אַלע ריכטונגען
 און שאַטירונגען פון אונזער אַלטעגליכן לעבן, וועלכע זיינען שוין
 רעקאָרדירט און ווערן בעהאַנדלט אין תלמוד, מדרש...

רעליגיעזע

תפילות, שבת, ימים טובים, ראש חודש, ברית, התונה, תפילין, ציצית, מזוזה, תשובה, שוחל, שול, חכמת אורחים, חילול השם, קידוש השם, מארטירדום, מנהגים, צערעמאָניעס, און נאָך ...

עמישע

אמת, ליגן, אויפריכטיקייט, חנופה, לשון הרע, ליבשאפט, פיינדשאפט, רחמנות, גרויזאמקייט, צדקה, גמילות חסדים, פראָ צענט, פארגינען, קנאה, אכטן, באַליידיגן, בעשיידענקייט (עניוות), אַראָנאַנץ (חוצפה), געדולד, אויפֿרעגונג, אייניקייט, צעשפּליטערט־קייט, בילדונג, איגנאַראַנץ (עם הארצות), לעהרער, פיהרער, אַרבעט, אַרבעטער, בעל הבית, די פרוי, דעמאָקראַטיע, מלחמה, שלום, האַנדל, צער בעלי חיים, און נאָך און נאָך פאַרשידענע אַנדערע ענינים און טעמעס.

יעדער ענטפער איז געדעקט מיט מקורות, קוועלן פון תנ"כ, מדרש, זחר, ראשונים, אחרונים ...

דער דאָזיגער באַנד איז דאָס ערשטע רעליגיעז און נאַצאַנאַל וויסענשאַפּטליך ווערק אין דער אידישער שפראַך אין חכמת ישראל.

א. 7.

אָפּקירצונגען און ראשי תיבות (אָנהויב־אותיות, איניציאלן)

- אא** = אברהם אבינו'ס לעבן און שאַפונג, פון הרב דר. אהרן ראָזמאַרין, אום פּאָב־לישינג קאַ, ניו יאָרק תשכ"ד, 1964.
- אב** = אבודרהם, ערקלעהרט די תפילות, דינים, מנהגים פון ר' דוד בר' יוסף אבודרהם, דעם בעל הטורים'ס אַ תלמיד, וואַרשע, תרל"ח; איבער געדרוקט אין ברוק־לין, ניו יאָרק.
- זעט אב, זייט ג.
- אבדע** = מדרש אלפא ביתא דרבי עקיבא, בא, אין בית המדרש חדר שלישי, עדיציע ר' אהרן יעללינעק, זייטן 12-64, לייפציג, 1855.
- אבדע'ב** = אלפא ביתא דרבי עקיבא, נוסחא ב', אין בית המדרש חדר ג, עדיציע ר' אהרן יעללינעק, זייטן 50-64, וויען, 1855. זעט: מע, מעב, זייט מא.
- אבדע'ג** = מדרש אלפא ביתות... עדי־ציע ר' אהרן שלמה ווערטהיימער, ירו־שלים, תרע"ד.
- זעט: מע, מעב, זייט מא.
- אבות** = מסכת אבות עם רש"י ורבינו יונה, ברלין וואַלטונאַ, תר"ח, אָנגעגייבן לויט פּרק.
- אבכיר** = לקוטים ממדרש אבכיר [אמן במהרה בן יהו רצון], עדיציע ר' שלמה באַבער, וויען, 1883, תרמ"ג.
- אבר** = אברבנאל, פירוש אויף תנ"כ פון דון יצחק אברבנאל, וואַרשע, תרכ"ב; איבער געדרוקט אין ארץ ישראל, אָנגעגייבן לויט סדרה און פּסוק, לויט ספר, קאַפּיטל און פּסוק.
- זעט אבר, זייט ג.
- אג** = מדרש אבא גוריון אין בית המדרש חדר א', עדיציע ר' אהרן יעללינעק, זייטן 1-18, לייפציג, 1853.
- אג'ב** = מדרש אבא-גוריון... על מגילת אסתר... אין ספרי דאגדתא, עדיציע ר' שלמה באַבער, זייטן 1-42, ווילנא, 1886, אָנגעגייבן לויט קאַפּיטל און זייט.
- זעט טד, זייט מג.
- אגא** = אגדת אסתר... עדיציע ר' שלמה באַבער, קראַקאַ, תרנ"ז, אָנגעגייבן לויט קאַפּיטל און פּסוק.
- אגאג** = אגדת אגדות, עדיציע ר' חיים מאיר הורוויץ הלוי, ברלין, תרמ"א.
- אגב** = אגדת בראשית, עדיציע ר' שלמה באַבער, קראַקאַ, תרס"ג, אָנגעגייבן לויט קאַפּיטל און זייט. פּערגלייכט מיט בית המדרש, חדר רביעי, 1-116, עדיציע ר' אהרן יעללינעק, תרי"ז, לייפציג.
- אגב'ב** = אגדת בראשית, אין בית ה־מדרש חדר רביעי, זייטן 1-116, עדיציע ר' אהרן יעללינעק, פּערגלייכט מיט אגדת בראשית, עדיציע ר' שלמה באַבער, קראַקאַ, תרס"ג.
- אגד** = אגדתא אין ספרי דאגדתא, עדי־ציע ר' שלמה באַבער, ווילנא, 1886.
- זעט טד, זייט מג.
- אגה** = אגדות התנאים מאת מיכאל היגער, ניו יאָרק, תרפ"ט, אָנגעגייבן לויט זייט.
- אד** = אהבת דוד, זיבעצן דרושים וועלכע ר' חיים יוסף דוד אזולאי באַוויסט אַלס חיד"א, האָט געהאַלטן אין דער ישיבה פון ר' אליעזר חי שאלתיאל ריקאַנטי אין די

פּערגלייכט מיט ווילנער אויסגאַבעס תרל"ח, תרצ"ח.

אירב = איכה רבה, עדיציע ר' שלמה באַ בער, ווילנע, 1899, תרנ"ט, אָנגעגיבן לויט פּרשה און זייט.

אליש = אלשיך [תורת משה], א פירוש אויף תורה פון ר' משה ב"ר חיים אלשיך, וואַרשע תרל"ט, ניו יאָרק תש"ך, אָנגעגיבן לויט סדרה און זייט.

אויף נ"ב, אויסגאַבע ראָם, ווילנא תרנ"ז, תרס"ג, אָנגעגיבן לויט ספר און זייט. זעט אלש, זייט נג.

אמה = אגדה מספר המעשים אין אגדת אגדות חלק א, עדיציע ר' חיים מאיר הורוויץ הלוי, זייטן 79-77, ברלין, תרמ"א. זעט אגא, זייט לג.

אע = אבן עזרא אויף תנ"כ, פון ר' אברהם בר' מאיר אבן עזרא, אָנגעגיבן לויט ספר, קאָפיטל און פּסוק, געדרוקט אין חומשים.

זעט אע, זייט נד.

אר = מדרש אסתר רבה, ניו יאָרק, תשי"ב אָנגעגיבן לויט פּרשה און סימן. פּערגלייכט מיט ווילנער אויסגאַבעס תרלח, תרצח.

ארא' = מדרש מגלת אסתר, אין אגדת אגדות, חלק א', עדיציע ר' חיים מאיר הורוויץ הלוי, ברלין תרמ"א, זייטן 75-56. זעט אגא, זייט לג.

אר,ב' = מדרש על מגלת אסתר, אין בתי מדרשות, עדיציע הרב שלמה אהרן ורטהימר, מהדורה חדשה מאת ר' אברהם יוסף ורטהימר, כרך ראשון, ירושלים, תשי"ב. זעט במא', במב', זייט לה.

ארן = מסכת אבות דרבי נתן בשתי נוסחאות, עדיציע ר' שניאור זלמן שעכ"טער, וויצען 1887, אָנגעגיבן לויט פרק און נוסחא.

פּערגלייכט מיט אבות דרבי נתן אין תלמוד בבלי.

יאָרן תקנ"ה—תקנ"ט פיר מאָל אין יאָר, שבת שובה, שבת זכור, שבת הגדול, שבת כלה [שבת פּאַר שבועות] ליוואַרנו, תקנ"ט. זעט חיד"א, זייט סא.

אדרא = אדרת אליהו, א פירוש אויף תורה, פון רבי אליהו ב"ר שלמה זלמן פון נוינא, באַרימט אַלס ווילנער גאון, הגר"א, געדרוקט אין חומשים. זעט אדרא, זייט נב.

אהלי = אהל יעקב, דרושות און אויסטייט שונגן אויף תורה פון ר' יעקב בר' זאב קראַנץ, באַוויסט אַלס דובער מגיד. זעט אהלי, זייט נג.

אוצה = אוצר התפילות, תש"ו, ניו יאָרק, ג. י.

אוצמ = אוצר מדרשים, עדיציע ר' יהודה דוד אייזענשטיין, ניו יאָרק, תרע"ה, אָנגעגיבן לויט זייט.

אורה = אור החיים, א פירוש אויף תורה, פון ר' חיים ב"ר משה נ' עטר, אָנגעגיבן לויט ספר, קאָפיטל און פּסוק, געדרוקט אין חומשים. זעט זייט קד.

איכה = מדרש הנעלם על איכה... זהר חדש, אַמסטערדאַם, (אַמסטערדאַם), 1701.

איכה,ב' = ילקוט שמעוני על איכה, אין מדרש זוטא, עדיציע ר' שלמה באַבער, 147-171, ברלין, 1894.

איכז = מדרש איכה זוטא, אין מדרש זוטא, עדיציע ר' שלמה באַבער, ברלין 1894, 59-80. זעט מז, זייט מא.

איכו,ב' = מדרש איכה זוטא נוסחא שניה, אין מדרש זוטא, עדיציע ר' שלמה באַבער, זייטן 114-133, ברלין, 1894. זעט מז, זייט מא.

איר = מדרש איכה רבה, ניו יאָרק, תשי"ב, אָנגעגיבן לויט פּרשה און סימן.

בב = מסכת בכא בכורות.
בב = מסכת בכא מציעא.
בב. ירוש. = בכא מציעא ירושלמי, עדי-
 ציע חורב, ברלין, תרפ"ט, אַנגעגיבן לויט
 פרק און הלכה.
 זעט בב ירוש.

במ.א' = בתי מדרשות עדיציע הרב שלמה
 אהרן ורטהימר, ירושלים 1893-1899.

במ.ב' = בתי מדרשות מאת הרב שלמה
 אהרן ורטהימר, מהדורה חדשה עם הוס-
 פות... מאת אברהם יוסף ורטהימר, כרך
 ראשון, הוצאת מוסד הרב קוק, ירושלים,
 תשי"ב, אַנגעגיבן לויט באַנד און זייט.

במח = באר מים חיים פון ר' יעקב בר'
 יצחק הכהן שפירא, פירוש א' אויף רשי
 אויף תורה; ב' אויף פסוקים; דרשות,
 קראקא, שע"ו.

במר = מדרש במדבר רבה, ניו. יארק
 תשי"ב, אַנגעגיבן לויט פרשה און סימן,
 פעררגלייכט ווילנער אויסגאַבעס תרל"ח,
 תרצ"ח.

בנאה = דרשת ר' בנאה [אין תנא דבי
 אליהו זוטא, כ' נוסחאות], עדיציע ר'
 חיים מאיר הורוויץ הלוי, פראַנקפורט על
 נהר מיין, תרמ"ב, זייטן 26-7.

בעהט = בעל הטורים, א פירוש אויף תורה,
 פון ר' יעקב בר' אשר (דעם ראש"ס זון),
 געדרוקט אין חומשים.
 זעט בעהט, זייט נו.

בעשט = ר' ישראל בעל שם טוב.
 זעט שבחי, זייט צב.

בק = מסכת בכא קמא.

בק. ירוש. = בכא קמא ירושלמי, עדיציע
 חורב, ברלין, תרפ"ט, אַנגעגיבן לויט
 פרק און הלכה.
 זעט בב, ירוש.

ארן.ב' = אגדה מאכות דרכי נתן של בני
 צרפת, בית עקד האגדות, מחברת
 ראשונה, שנה ראשונה, תמוז, תרמ"א,
 עדיציע ר' חיים מאיר הורוויץ הלוי, פראַנק-
 פורט על נהר מיין, זייטן 34-36.

ארץ.א' = ארץ החיים, פירוש אויף תהלים
 פון ר' חיים כהן, ציק, ניו יארק.

ארץ.ב' = ארץ ישראל, פירוש אויף ארץ
 החיים אויף תהלים, פון ר' ישראל אהרן
 האַללער, ציק, ניו יארק.

בב = מסכת בכא בתרא.

בב ירוש. = בכא בתרא ירושלמי, עדיציע
 חורב, ברלין, תרפ"ט, אַנגעגיבן לויט פרק
 און הלכה.

פעררגלייכט קראַטאַשינער אויסגאַבע, אי-
 בערגעדרוקט: שולזינגער, ניו יארק, 1948;
 ניו יארקער אויסגאַבע תשי"ט מיט די פיר-
 שים "קרבת העדה", "פני משה", און נאך.

בה = בית המדרש, זעקס חדרים, עדיציע
 ר' אהרן יעללינעק, לייפציג 1853, וויען
 1877.

בהיר = ספר הבהיר, מיוחס לר' נחוניא
 בן הקנה. [דער רמב"ן אין זיין פירוש
 אויף תורה און אין זיין "שער הגמול" רופט
 אים אן מדרש נחוניא בן הקנה]. זעט דעם
 פירוש אויף תורה פון רבינו מנחם פון
 רקאַנט.

בחי = מדרש רבינו בחיי בר' אשר,
 א פירוש אויף חומש, ירושלים תשי"ח, אַב-
 געגיבן לויט ספר, קאפיטל און פסוק, פער-
 גלייכט אויסגאַבע וואַרשע, 1878.
 זעט בחי, זייט נו.

בינה = בינה לעתים, דרושים פון ר'
 עזריה בן אפרים פיגו, לעמבערג, תקע"ו.
 זעט בינה, זייט נו.

ביצה = מסכת ביצה.

ביצה ירוש. = ביצה ירושלמי, עדיציע
 חורב, ברלין תרפ"ט, אַנגעגיבן לויט
 פרק און הלכה.
 זעט בב ירוש.

אָפּקלירצונגען און ראשי תיבות (אָנהויב־אותיות, איניציאלן)

- בר** = מדרש בראשית רבה, ניו יארק תשי"ב, אָנגעגיבן לויט פרשה און סימן. פּעדגלייכט ווילנער אויסגאַבעס, תרל"ח. תרצ"ח.
- ברב** = מסכת ברכות.
- ברכ** ירוש. = ברכות ירושלמי, עדיציע חורב, ברלין, תרפ"ט, אָנגעגיבן לויט פרק און הלכה.
- זעט בב ירוש., זייט לה.
- גדול** = מדרש גדול וגדולה אין בית המדרש חדר שלישי, זייטן 121-130, עדיציע ר' אהרן יעללינעק, לייפציג, תרט"ו.
- גיטין** = מסכת גיטין.
- גיטין ירוש.** = גיטין ירושלמי, עדיציע חורב, ברלין, תרפ"ט, אָנגעגיבן לויט פרק און הלכה.
- זעט בב ירוש., זייט לה.
- גערעאָנק** = גערעאָנק און חכמה, געדאַנקען אויף אַלע סדרות, אין אידיש, פון אהרן ראָזמאַרין, אום פּאַבלישינג קאַ, ניו יארק, תשט"ו, 1954.
- גש** = גנזי שעכטער, מדרש, עדיציע לוי גינבורג, ניו יארק תרפ"ח.
- דא** = מסכתות דרך ארץ, עדיציע דר. מיכאל היגער, "דבי רבנן", ניו יארק, תרצ"ה.
- פּעדגלייכט מיט מסכתות דרך ארץ רבה און זוטא אין ש"ס.
- דאש** = דרשות אבן שואב, קאַנסטאַנטינאָפּאָל, 1523, אָנגעגיבן לויט ספר, סדרה, אַמאַל אויך לויט זייט און שפּאַלט.
- דגל** = דגל מחנה אפרים, אויף תורה פון ר' משה חיים אפרים, (דעם בעל שם טוב'ס אייניקל), לעמבערג תרי"ח, ניו יארק תש"ב, אָנגעגיבן לויט סדרה און זייט.
- זעט דגל, זייט גז.
- דה,א'** = דברי הימים, א', אָנגעגיבן לויט קאַפּיטל און פּסוק.
- דה,ב'** = דברי הימים, ב', אָנגעגיבן לויט קאַפּיטל און פּסוק.
- דזמה** = דעת זקנים מבעלי התוספות אויף תורה, געדרוקט אין חומשים.
- דר** = מדרש דברים רבה, ניו יארק, תשי"ב אָנגעגיבן לויט פרשה און סימן.
- פּעדגלייכט ווילנער אויסגאַבעס תרל"ח, תרצ"ח.
- דשט** = דרשות ר' שם טוב, ווענעציע, 1552, אָנגעגיבן לויט סדרה, זייט און שפּאַלט.
- הגרא** = הגאון רבינו אליהו ווילנער גאון, זעט אדרא, זייט גב.
- הד** = העמק דבר, אַ פירוש אויף חומש, פון ר' נפתלי צבי יהודה ברלין, נצי"ב, באַוויסט אויך אַלס ר' הערש לייב וואַלאַזשינער.
- זעט העמק, זייט גז.
- הדו** = הדרש זהעיון אויף ויקרא, פון ר' אהרן לעווין, צווייטע אויפלאַגע, בלוק, ניו-יורק, תשי"ד, אָנגעגיבן לויט זייט.
- הזה** = הכתב והקבלה, אַ פירוש אויף תורה פון הרב יעקב צבי מעקלענבורג, עדיציע אום, ניו יורק, תש"ו.
- הזר** = מסכת הוריות.
- הזר, ירוש.** = הוריות ירושלמי, עדיציע חורב, ברלין, תרפ"ט אָנגעגיבן לויט פרק און הלכה.
- זעט בב ירוש., זייט לה.
- הלל** = מדרש הלל הנקרא ספר המעשים, אין בית המדרש, חדר ה', זייטן 87-110, עדיציע ר' אהרן יעללינעק, וויען, 1873, תרל"ג.
- השכם** = לקוטים ממדרש השכם אויף שמות, ויקרא, במדבר, אין ספר הלקר-טים, חלק א', עדיציע ר' אליעזר הלוי דר. גרינהוט, זייטן בי, ירושלים, תרנ"ח.

חופת,ב' = מאמר מחופת אליהו רבה, כבוד חופה, עדיציע ר' חיים מאיר הור" וויץ הלוי, פראַנקפורט על גהר מיין, תרמ"ח.

חופת,ג' = מאמר מחופת אליהו זוטא, כבוד חופה, עדיציע ר' חיים מאיר הור" וויץ הלוי, פראַנקפורט על גהר מיין, תרמ"ח.

חופת,ד' = שבע חופות או חופת אליהו, כבוד חופה, עדיציע חיים מאיר הורוויץ הלוי, פראַנקפורט על גהר מיין, תרמ"ח.

חזק, = חזקוני אויף תורה, ערקלערונגען אויף רש"י, פון ר' חזקיה בר' מנחם, געדרוקט אין חומשים.

חח = חפץ חיים אויף תורה פון ר' ישראל מאיר הכהן, בני ברק, ה'תשי"ד, אָנגעגבן לויט סדרה און זייט.

זעט חח, זייט ס.

חידה = חידושי הרי"מ, פון ר' יצחק מאיר.

זעט חידה, זייט סא.

חירם,א' = ענין חירם מלך צור, אין בית המדרש, חדר המישי, עדיציע ר' אהרן יעללינעק, ווילנא, תרל"ג, זייטן 111-112.

חירם,ב' = ענין חירם מלך צור, עדיציע ר' חיים מאיר הורוויץ הלוי, פראַנקפורט על גהר מיין, תרמ"ב.

חלה = מסכת חלה, אין תלמוד בבלי.

חלה ירוש. = מסכת חלה ירושלמי, עדי- ציע חורב, ברלין, תרפ"ט אָנגעגבן לויט פרק און הלכה.

זעט בב ירוש., זייט לה.

חסר = מדרש חסר ויתירות אין בתי מדרשות, בית ראשון, עדיציע ר' שלמה אהרן ורטהימר ירושלים, תרנ"ג.

חתם = חדושי תורת משה, א פירוש אויף תורה פון ר' משה סופר.

זעט חתם, זייט סב.

יבמ. = מסכת יבמות.

זההיר,א' = ספר זההיר לסדר שמות, עדיציע פריימאן, לייפציג, תרל"ג, 1873, אָנגעגבן לויט פרשה און זייט.

זההיר,ב' = ספר זההיר לסדר ויקרא, במדבר, עדיציע פריימאן, וואַרשע, 1880, אָנגעגבן לויט פרשה און זייט.

זיט = מחזור זיטרי לרבינו שמחה, בר' שמואל, עדיציע ר' שמעון הלוי הורוויץ, נירנבערג, תרפ"ג, אָנגעגבן לויט סימן, זעט זיטרי, זייט נט.

זיקר = מדרש זיקרא רבה, ניו יאָרק, תשי"ב, אָנגעגבן לויט פרשה און סימן, פערגלייכט מיט די ווילנער אויסגאַבעס תרל"ח, תרצ"ה.

זכח = מסכת זכחים.

זהר = ספר זהר על חמשה חומשי תורה, ראם, ווילנא, תרמ"ב, אָנגעגבן לויט סדרה דף, עמוד.

זעט זיטרי, זייט נט.

זח = זהר חדש, אמשטרדם [אמסטערדאַם] 1701, ה"ח, אָנגעגבן לויט ספר, פרשה, קאַלום.

זעיר. = מסכתות זעירות, עדיציע מיכאל היגער, ניו יאָרק 1928, תרפ"ט.

זר = זית רענן אויף ילקוט שמעוני, פון ר' אברהם אבלי גומבינער, אָנגעגבן לויט סדרה און רמז.

זעט זר, זייט נט.

חגי = מסכת חגיגה.

חגי ירוש. = חגיגה ירושלמי, עדיציע חורב, ברלין, תרפ"ט, אָנגעגבן לויט פרק און הלכה.

זעט בב ירוש., זייט לה.

חול. = מסכת חולין.

חופת,א' = חופת אליהו, עדיציע ר' יהודה דוד אייזענשטיין, אוצר מדרשים, ניו יאָרק 1915.

ילמד..ג' = מדרש ילמדנו לספר משנה תורה [אויף דברים], אין ספר הלכות-מים ה' / 86-170, עדיציע גרינהוט, ירושלים 1901. אָנגעגיבן לויט סדרה און סימן. זעט לקוט, זייט לט.

ילמד..ד' = מדרש ילמדנו בתי מדרשות עדיציע הרב שלמה אהרן ורטהימר, מה-דורה חדשה מאת ר' אברהם יוסף ורטהימר, כרך ראשון, זייטן קלויקעה, ירושלים, תשי"ב.

ימ = ידי משה, א פירוש אויף מדרש רבה, פון ר' יעקב משה ב"ר אברהם העלין אשכנזי.

יע = יפה ענף פון ר' שמואל יפה אשכנזי אויף מדרש רות רבה, אסתר רבה און איכה רבה, ניו יארק, תשי"ב. פערגלייכט ווילנער אויסגאבעס תרל"ח, תרצ"ח.

יער. = יערות דבש, דרושים... פון ר' יהונתן אייבשיק, ירושלים, תשכ"ג. זעט יער, זייט סד.

יק = יפה קול, פון ר' שמואל יפה אשכנזי, אויף שיר השירים, ניו יארק, תשי"ב. פערגלייכט ווילנער אויסגאבעס תרל"ח, תרצ"ח.

יר = ילקוט ראובני אויף תורה, פון ר' אברהם ראובן הכהן סופר, אַמסטערדאַם 1700, אָנגעגיבן לויט סדרה און פאַראַגראַף. פערגלייכט מיט דער ירושלים'ער אויס-גאבע, תשכ"ב.

ירש = יריעות שלמה פון ר' שלמה קלוגר, אין דעם סידור "בית יעקב" פון ר' יעקב עמדין [פון עמדין], לעמבערג, תרס"ד.

יש = ילקוט שמעוני אויף תנ"כ, ניו יארק 1944, אָנגעגיבן לויט סדרה און רמז. אָדער לויט ספר און רמז.

ישמח = ישמח משה, פון ר' משה טייטעל-בוים אויף תנ"כ און אויף אגדות אין ש"ס. זעט ישמח, זייט סה.

יבמ. ירוש. = יבמות ירושלמי, עדיציע חורב, ברלין, תרפ"ט, אָנגעגיבן לויט פרק און הלכה.

זעט בב ירוש, זייט לה.

יזמא = מסכת יזמא.

יזמא ירוש. = יזמא ירושלמי, עדיציע חורב, ברלין תרפ"ט, אָנגעגיבן לויט פרק און הלכה.

זעט בב ירוש, זייט לה.

ילא = ילקוט אליעזר פון ר' אליעזר המכור נה זוסמאן סופר, פאקש, תרנ"ו, אָנגעגיבן לויט ערך און זייט.

ילה = ילקוט המכירי אויף תהלים, פון ר' מכיר ב"ר אבא מרי (אבמרי) ב"ר מכיר ב"ר טודרוס ב"ר מכיר בן הרב ר' יוסף ב"ר אבא מארי, עדיציע ר' שלמה באבער, ברדיטשוב תר"ס, ירושלים תשכ"ד, אָנגע-גיבן לויט מזמור און פאַראַגראַף.

זעט: שו"ט, שו"ט ב', שו"ט ג', זייטן מרמז.

ילחי = ילקוט המכירי על ישעיהו, פון ר' מכיר בן אבי, עדיציע ר' יהודה זאב כהנא שפירא, ברלין תרנ"ג, זעט ילה.

ילהמא' = קטעים אחדים מילקוט המכירי על משלי, אין ספר הלכותים, חלק ששי, עדיציע ר' אלעזר הלוי ד"ר גרינהוט, זייטן א"יו, ירושלים תרס"ג, אָנ-געגיבן לויט פרק און סימן.

ילמד..א' = מדרש ילמדנו אויף בראשית, אין ספר הלכותים חלק ששי, [העפטן 2, 1-117], עדיציע ר' אלעזר הלוי דר. גרינ-הוט ירושלים 1903, 1904, אָנגעגיבן לויט פרשה און סימן.

זעט לקוט, זייט לט.

ילמד..ב' = מדרש ילמדנו לספר חומש הפקודים (אויף במדבר), אין ספר הלכותים 1-85, עדיציע גרינהוט, ירושלים 1900, אָנגעגיבן לויט סדרה און סימן. זעט לקוט, זייט לט.

לפ **אָפּקירצונגען און ראשי תיבות (אָנהויב־אותיות, איניציאלן)**

אויף ויקרא, במדבר און דברים, עדיציע ר' אהרן משה פאדוואַ, אָנגעגיבן לויט סדרה און זייט.

למב' = לקח טוב... אין בית המדרש, חדר חמישי, זייטן 191-201, עדיציע ר' אהרן יעללינעק, וויען, תרל"ג.

למג' = מדרש לקח טוב על אסתר, אין ספרי דאגדתא, עדיציע ר' שלמה באָבער, ווילנא, 1886. אָנגעגיבן לויט פרשה און פסוק.

זעט סד, זייט מג.

לכש = לכבוד שבת — דרשות אויף אַלע סדרות, אין אידיש, פון אהרן ראָזמאַרין, אום פאַבלישינג קאַ... ניו יאָרק, תשי"ט, 1949.

לקוט' = ספר הלכותים, עדיציע ר' אלעזר הלוי דר. גרינהוט, ירושלים, תרנ"ח.

לקוטי = לקוטי מדרשים אין בית המדרש חדר חמישי, זייטן 155-164, עדיציע ר' אהרן יעללינעק וויען, תרל"ג.

לת = לקוטי תורה, פון ר' מרדכי פון טשערנאָביל, [רבי מאָטעלע טשערנאָביל-לערן] ניו יורק, תשי"ד. אָנגעגיבן לויט סדרה און זייט.

זעט לת און מאור, זייטן סה, סו.

מא = מדרש אגדה על חמשה חומשי תורה, עדיציע ר' שלמה באָבער, ניו יאָרק, תש"ך, דרוקעריי פון ר' אברהם יצחק פריעדמאַן, אָנגעגיבן לויט סדרה און פסוק.

מא.א' = מעשה אברהם אבינו ע"ה ממה שאירע לו עם נמרוד, עדיציע ר' אהרן יעללינעק אין בית המדרש חדר א', לייפציג 1853, זייטן 34-25.

מא.ב' = מעשה אברהם, אין בית המדרש חדר ב', זייטן 118-119, עדיציע ר' אהרן יעללינעק, לייפציג 1853.

מא.ג' = מעשה אברהם אבינו... אין אגדת אנדות... חלק א', זייטן 43-46, עדיציע ר' חיים מאיר הורוויץ הלוי, ברלין, תרמ"א.

ישר = ספר הישר אויף תורה, תל-אביב. פערגלייכט אויסגאַבעס: ליוואַרנא 1870.

ווענעציע שפ"ה, ברלין תרפ"ג. אָנגעגיבן לויט סדרה און זייט, אָדער לויט ספר און זייט.

ית = יפה תואר פון ר' שמואל יפה אשכנזי אויף מדרש רבה אויף תורה, ניו יאָרק, תשי"ב.

פערגלייכט ווילנער אויסגאַבעס תרל"ח, תרצ"ח.

כבח = כבוד חופה... עדיציע ר' חיים מאיר הורוויץ הלוי, פראַנקפורט על נהר מיין, תרמ"ח.

כח = כלי חמדה, דרושים און אויסטיי-טשונגן אויף תורה, פון ר' שמואל בר' אברהם לאַנידור, פראַג, ש"ע.

כלי = כלי יקר, אַ פירוש אויף תורה פון רבי שלמה אפרים בר' אהרן לונטשיץ, גע-דרוקט אין חומשים. זעט: עולל, עמוד, זייט מד.

כס = כתב סופר אויף תורה פון ר' אברהם שמואל בנימין סופר, סיני, תל-אביב, אָנגעגיבן לויט סדרה און זייט. זעט חתמ, זייט סב.

כרית = מסכת כריתות.

כתו = מסכת כתובות.

כתו ירוש' = כתובות ירושלמי, עדיציע חורב, ברלין, תרפ"ט, אָנגעגיבן לויט פרק און הלכה. זעט בב ירוש', זייט לה.

לבל = לקוטי בתר לקוטי ממכילתא לספר דברים [נויע קאַללעקטאַנעען אַאוס איי-נער מכילתא צו דויטעראַנאַמיאום], עדיציע האַפּפּמאַנג, ברלין, 1897.

לפ = מדרש לקח טוב, (פסיקתא זוטרתא) אויף תורה פון רבינו טוביה ב"ר אליעזר: אויף בראשית און שמות, עדיציע ר' שלמה באָבער, ירושלים, תש"ך, אָנגעגיבן לויט סדרה און פסוק.

ט. אַפּקירצונגען און ראשי תיבות (אַנהויב־אותיות, איניציאַלן)

מא.ד' = מדרש דאברהם אבינו, עדיציע ר' אהרן יעללינעק, בית המדרש, חדר ה', זייטן 40-41, ווען, 1873.

מאזר = מאזר עינים אויף תורה פון רבי מנחם נחום פון טשערנאביל, לעמבערג 1848.

מדר = מדרש רות אין זהר חדש, זייטן 59-70, אַמסטערדאַם, אַנגעגבן לויט זייט און שפאַלט.

מאזר = מאזר ושמש אויף תורה און ימים טובים פון ר' קלונימוס קלמן ב"ר אהרן הלוי, ניו־יאָרק, תשי"ח, אַנגעגבן לויט סדרה און זייט. געדרוקט אויך אין חומשים.

מדרב = מדרש רבה אויף תורה און אויף די פינף מגילות: אסתר, שיר השירים, רות, איכה, קהלת, ווילנער אויסגאַבעס תרל"ח און תרצ"ח, חורב אויסגאַבע ברלין, ניו יאָרק אויסגאַבעס תשי"ב און תשי"ג.

מאזר = מאזר ושמש אויף תורה און ימים טובים פון ר' קלונימוס קלמן ב"ר אהרן הלוי, ניו־יאָרק, תשי"ח, אַנגעגבן לויט סדרה און זייט. געדרוקט אויך אין חומשים.

מדרל = מדרש דברים רבה... שאול ליבערמן, ירושלים, ת"ש.

מאזר = מאזר ושמש אויף תורה און ימים טובים פון ר' קלונימוס קלמן ב"ר אהרן הלוי, ניו־יאָרק, תשי"ח, אַנגעגבן לויט סדרה און זייט. געדרוקט אויך אין חומשים.

מדרת,א' = מדרש תמורה, בית המדרש חדר א', עדיציע ר' אהרן יעללינעק, זייטן 106-114, לייפציג, 1853.

מאזר = מאזר ושמש אויף תורה און ימים טובים פון ר' קלונימוס קלמן ב"ר אהרן הלוי, ניו־יאָרק, תשי"ח, אַנגעגבן לויט סדרה און זייט. געדרוקט אויך אין חומשים.

מדרת,ב' = מדרש תמורה, אוצר המדרש שים, כתיב־יד, חלק ב', ר' שלמה אהרן ווערטהיימער, ירושלים, תרע"ד, זייטן אַטו.

מאזר = מאזר ושמש אויף תורה און ימים טובים פון ר' קלונימוס קלמן ב"ר אהרן הלוי, ניו־יאָרק, תשי"ח, אַנגעגבן לויט סדרה און זייט. געדרוקט אויך אין חומשים.

מדת = מדרש תנאים על ספר דברים, חוברת ראשונה ושנייה, עדיציע ר' דוד צבי האַפּפּמאַנג, ברלין 1909, 1908.

מגית = מסכת מגילת תענית, עדיציע ר' יהודה ליב ב"ר מנחם דיין דק"ק קראָטאַַ שין, אין דרוקעריי פון ר' יצחק גאַלדמאַן, וואַרשא, תרל"ד; איבערגעדרוקט אין תל אביב, אַנגעגבן לויט פרק און זייט.

מהג,א' = מדרש הגדול... אויף בראשית, עדיציע ר' שניאור זלמן שעכטער, קעמ־ברידזש 1902, אַנגעגבן לויט סדרה און פּסוק, אַדער לויט זייט.

פּערגלייכט: עדיציע ר' מנשה גראָסבערג, לעמבערג, תרס"ו; עדיציע ר' אברהם הלוי ב"ר יוסף, הוראדנא, תקס"ג.

מהג,ב' = מדרש הגדול... אויף שמות, עדיציע ר' דוד צבי האַפּפּמאַנג, ברלין 1913-1921, אַנגעגבן לויט סדרה, אַדער לויט זייט. (חוברת ראשונה, ברלין, תרע"ד; חוברת שנייה, ברלין, תרפ"א).

מגלה = מגלה עמוקות אויף תורה, פון ר' נתן נטע שפירא, לעמבערג תרמ"ב, ניו־יורק תשי"ח, אַנגעגבן לויט סדרה און זייט.

מהג,ג' = מדרש הגדול... אויף ויקרא, עדיציע ר' נחום אליהו ראַבינאַוויץ, ניו יאָרק, תרצ"ב, אַנגעגבן לויט סדרה און זייט.

מגן = מגן וצנה, א פאַרטיידיגונג אויפן תלמוד, פון ר' יהודה אריה (לעאַז) דע מודינא, ברעסלוי, תרט"ו. זעט מגן, זייט סו.

מגן א = מגן אברהם אויף תורה, מרביי נו... מוהר"ר אברהם (טריסקער מגיד), לובלין, תרמ"ו, 1886, אַנגעגבן לויט סדרה און זייט. זעט לת זייט סה.

ממנ = מחברת מנחם בן סרוק. עס איז די ערשטע אַרבעט וועגן די שורשים, ווארצלען פון די לשון הקודש, און פון די אַראַמעאישע ווערטער אין די תנ"כ ספרים דניאל און עזרא. עדיציע ר' צבי הירש פיליפאָוסקי, לונדון, תרי"ד.
זעט ממנ, זייט סט.

מנחמ = ספר מנורת המאור פון ר' ישראל בן יוסף בן אלנאָוה, עדיציע הלל גרשם המכונה הימן ענעלאָו, פיר חלקים, בלון, ניו־יאָרק, תרפ"ט-תרצ"ב, אַנגעגיבן לויט חלק, פרק, זייט.
זעט מנחמ, זייט ע.

מנח. = מסכת מנחות.

מנחה = מנחה בלולה, אויף תורה, פון ר' אברהם מנחם ב"ר יעקב הכהן רפא מפורט (רפאפורט), ווערונה, שנ"ד, געדרוקט שפע־טער אין חומשים.

מע = מדרש אותיות דרבי עקיבא, עדי־ציע ר' שלמה אהרן ורטהימר, ירושלים, תרע"ד.

זעט: אבדע, אבדעב, אבדעג, זייט לג.
מע.ב. = מדרש ר' עקיבא בן יוסף, אין בית המדרש, חדר חמישי, עדיציע ר' אהרן יעללינעק, זייטן 33-31. ווען, תרל"ג.
זעט: אבדע, אבדעב, אבדעג, זייט לג.

מפא = מדרש פמירת אהרן, עדיציע ר' אהרן יעללינעק אין בית המדרש חדר א', זייטן 95-91, לייפציג, 1853.

מצ.א. = מצודת דוד, אַ פירוש אויף נביאים און כתובים פון ר' דוד ב"ר אריה ליב אַלטשולר וועלכער טייטשט אויס דעם אינ־האַלט, געדרוקט אין נ"כ ספרים.
זעט מצ.א, זייט ע.

מצ.ב. = מצודת ציון, אַ פירוש אויף נביאים וכתובים פון ר' יחיאל הלל ב"ר דוד אַלטשולר וועלכער טייטשט אויס די ווער־טער, געדרוקט אין די נ"כ ספרים.
זעט מצ.ב, זייט ע.

מהרוז = אַ פירוש אויף מדרש רבה אויף תורה און די מגילות פון ר' זאב וואַלף ב"ר ישראל איסר איינהאַרן, ניו יאָרק, תשי"ב. פּערגלייכט ווילנער אויסגאַבעס תרלח, תרצח.

מהרשא = מהרש"א אויף תורה.
זעט מהרשא, זייט סח.

מוק = מסכת מועד קטן.

מוק, ירוש. = מועד קטן ירושלמי, עדי־ציע חורב, ברלין, תרפ"ט, אַנגעגיבן לויט פרק און הלכה.
זעט בב ירוש, זייט לה.

מז = מדרש זומא, עדיציע ר' שלמה באַ־בער, ברלין, 1894.

ממא = מטה אהרן, אויף תורה און ש"ס, פון ר' אהרן אלרבי.

מכ = מתנות כהונה, אַ פירוש אויף מדרש רבה אויף תורה און אויף די פינף מגילות.

מכבה = מדרש כתפוח בעצי היער עדי־ציע, ר' יהודה דוד אייזענשטיין אין „אוצר מדרשים", ניו יאָרק, 1915.

מכות = מסכת מכות.

מכות ירוש. = מכות ירושלמי, עדיציע חורב, ברלין, תרפ"ט, אַנגעגיבן לויט פרק און הלכה.
זעט בב ירוש, זייט לה.

מלבימ = אַ פירוש אויף תנ"כ פון ר' מאיר ליבוש בן יחיאל מיכל, ניו יאָרק, תש"ו.
זעט מלבי"ם, זייט סח.

מלכ.א. = מלכים א', אַנגעגיבן לויט קאָ־פיטל און פסוק.

מלכ.ב. = מלכים ב', אַנגעגיבן לויט קאָ־פיטל און פסוק.

ממ = מדרש משלי, עדיציע ר' שלמה באַבער, ווילנע, 1893, אַנגעגיבן לויט פרשה און זייט.

ממא = מדרש מגילת אסתר (מדרש אחר על מגילת אסתר), עדיציע ר' אהרן יע־ללינעק אין בית המדרש חדר א', זייטן 24-19, לייפציג, 1853.

מב אפיקרצונגען און ראשי תיבות (אנהויבאותיות, איניציאלן)

מתנ = מדרש תנאים על סדר דברים, חוברת ראשונה, ושנייה, עדיציע ר' דוד צבי האפפמאנן, ברלין, 1908-1909.

נדה = מסכת נדה.

נדה ירוש. = נדה ירושלמי, עדיציע חורב, ברלין, תרפ"ט, אָנגעגױבן לױט פּרװ און הלכה.

זעט בב ירוש., זייט לה.

נדר. = מסכת נדרים.

נדר. ירוש. = נדרים ירושלמי, עדיציע חורב, ברלין, תרפ"ט, אָנגעגױבן לױט פּרװ און הלכה.

זעט בב ירוש., זייט לה.

נוסח = הנוסח השומרוני של התורה, העתקה מתוך נוסח המסורה, עדיציע ר' חיים העליר, ברלין, תרפ"ט.
זעט פשיטא, זייט עה.

נזיר = מסכת נזיר.

נזיר ירוש. = נזיר ירושלמי, עדיציע חורב, ברלין, תרפ"ט, אָנגעגױבן לױט פּרװ און הלכה.

זעט בב ירוש., זייט לה.

נספח = נספחים לסדר אליהו זוטא, והם שלשה פרקי דרך ארץ, ושבעה פרקי רבי אליעזר (פסודא, פסעוודא סדר אליהו זוטא), עדיציע ר' מאיר איש שלום (פרידמאן), וויען 1904, אָנגעגױבן לױט פּרװ און זײט. זעט סאר, סאז, מג.

נצא = נצוצי אורות, אויפן זהר פון חיד"א, ד' חיים יוסף דוד אַזולאײ, געדרוקט אין זהר.

זעט חידא, זייט סא.

סאז = סדר אליהו זוטא, און

סאר = סדר אליהו רבה המובאים בשם תנא דבי אליהו, עדיציע ר' מאיר איש שלום (פרידמאן), וויען 1902, אָנגעגױבן לױט פּרװ און זײט. פרשה און זייט.

מקוה = מקוה ישראל, דרשות פון ר' יש-אל ב"ר נאגארא (נאדזשארא). זעט אויך זיין „מערכות ישראל“, א פירוש אויף תורה. זעט מקוה, זייט ע.

מרא = משנת רבי אליעזר, או מדרש שלשים ושתים מדות, עדיציע ר' הלל גרשם ענעלאו, בלוך, תרצ"ה, אָנגעגױבן לױט פּרװ און זײט.

מרג. = מרגניתא דר"ב אויף תורה, טיילען פון נביאים, כתובים, הגדה לפסח, ימים טובים און אגדות, פון ר' ברוך תאומים פרענקיל, לונדון, תשי"ז.

מרג.ב' = מרגניתא דבי רב, בית המדרש עדיציע ר' אהרן יעלינעק, חדר ב', זייטן 120-122, לייפציג, 1853.

מרי = מכילתא דרבי ישמעאל אויף שמות... עדיציע ר' מאיר איש שלום (פרידמאן), הוצאת אום, ניו יארק, תש"ח, אָנגעגױבן לױט מסכתא און פאַראַגראַף, אַמאַל אויך גויט דער זייט.

פערגלייכט עדיציע אייזק הרש ווייס, תר"ל, וויען 1865.

מריש = מכילתא דרבי שמעון בן יוחאי אויף שמות... עדיציע ר' דוד צבי האפפמאנן, פראנקפורט אָם מאַין, 1905.
זעט אוצר מדרשים כתבי"ד, חלק א', עדיציע ר' שלמה אהרן ורטהימר, ירושלים, תרע"ג, זייטן נח"סג.

מש = מדרש שמואל, עדיציע ר' שלמה באבער קראַקע, 1893, אָנגעגױבן לױט פּרװ און סימן.

משך = משך חכמה אויף תורה פון ר' מאיר שמחה כהן, ירושלים, תש"ו, אָנגע-גיבן לױט סדרה און זײט. זעט משך, זייט עא.

משנה = משנה למלך, א פירוש אויפן רמב"מ פון ר' יהודה רוואניס, געדרוקט מיטן רמב"מ.
זעט משנה, זייט עב.

אָפּקירצונגען און ראשי תיבות (אָנהויב־אותיות, איניציאלן) מג

סיבי = סידור בית יעקב... פון ר' יעקב מעמדין (פון עמדין), לעמבערג, תרס"ד. זעט סיבי, זייט עד.

סנה = מסכת סנהדרין.

סנה. ירוש. = סנהדרין ירושלמי, הוצאות חורב, ברלין, תרפ"ט, אָנגעגיבן לויט פרק און הלכה.

זעט בב ירוש., זייט לה.

סער = פדר עולם רבה, עדיציע ר' בער ראטנער, ווילנע, 1897, אָנגעגיבן לויט פרק.

ספה = ספר המעשים.

זעט הלל, זייט לו.

ספור. = ספורנו, א פירוש אויף תורה פון ר' עובדיה ספורנו, געדרוקט אין חומשים.

ספרא = ספרא דבי רב, (תורת כהנים), עדיציע אייזק הרש ווייס, אום אויסגאַבע, ניו יאָרק, תשי"ז. אָנגעגיבן לויט סדרה און זייט. פּערגלייכט עדיציע ר' מאיר איש שלום (פרידמאַן), ברעסלוי, תרע"ה.

ספרי = ספרי דבי רב, אויף במדבר און דברים, עדיציע ר' מאיר איש שלום (פרידמאַן), אויסגאַבע אום, ניו יאָרק, תש"ח, אָנגעגיבן לויט סדרה און פּיסקא.

ספריא' = ספרי זוטא אויף במדבר, עדי-ציע ר' חיים שאול האַראַוויץ, לייפציג, 1917.

ספריב' = ספרי זוטא אויף במדבר, (קובץ מעשי התנאים) Corpus Tannaïticum עדי-ציע ר' חיים שאול האַראַוויץ, לייפציג, תרע"ז, אָנגעגיבן לויט סדרה און זייט.

סרד = פדר רבה דבראשית, בתי מדרשות, עדיציע ר' שלמה אהרן ורטהימר, מהדורה חדשה... כרך ראשון, מוסד הרב קוק, ירו-שלים, תשי"ב.

סשה = פדור שער השמים, תפילות אויף א גאַנץ יאָר, פון ר' ישעיה ב"ר אברהם הלוי הורוויץ (של"ה) ניו יאָרק, תשי"ד. זעט שלה, זייט צו.

סאז = פדר אליהו רבה ופדר אליהו זוטא המובאים בשם תנא דבי אליהו, עדיציע ר' מאיר איש שלום (פרידמאַן) וויען, 1864, אָנגעגיבן לויט פרשה, פּיסקא און זייט. זעט תדא, תדאר, זייט מה.

סד = ספרי דאגדתא, עדיציע ר' שלמה באַבער, ווילנא, 1886.

סה = פדר הדורות... פון ר' יחיאל הייל-פרין... עדיציע ד' נפתלי משכיל לאיתן, וואַרשא, דרוק פון ר' יצחק באַלדמאַן, תרכ"ז, אָנגעגיבן לויט זייט. פּערגלייכט אויסגאַבע ירושלים, תשט"ז. זעט סה, זייט עג.

סהל = ספר הלכותים, עדיציע ר' אלעזר הלוי דר. גרינהוט, ירושלים, חלק א', תרנ"ח; חלק ב', תרנ"ח; חלק ג', תרנ"ט; חלק ד', תר"ס; חלק ה', תרס"א; חלק ו', תרס"ג.

סומה = מסכת סומה.

סומה ירוש. = סומה ירושלמי, עדיציע חורב, ברלין, תרפ"ט, אָנגעגיבן לויט פרק און הלכה. זעט בב ירוש., זייט לה.

סוכה = מסכת סוכה.

סוכה ירוש. = סוכה ירושלמי, עדיציע חורב, ברלין, תרפ"ט, אָנגעגיבן לויט פרק און הלכה. זעט בב ירוש., זייט לה.

סופרים א' = מסכת סופרים.

סופרים ב' = מסכת סופרים, עדיציע ד"ר מיכאל היגער, ניו יאָרק, "דבי־רבנן", תרצ"ז.

סח = ספר חסידים, עדיציע וויסטינעצקי, ברלין, 1891, פּערגלייכט: עדיציע ד' ראובן מרגליות, ירושלים, תשי"ז; יוזעפאָף אויסגאַבע איבער געדרוקט אין אַרגענטיינע, תשי"ב און אין ברוקלין, נ. י., תשכ"ב. זעט סח, זייט עג.

פחד = פסיקתא חדתא, עדיציע ר' אהרן יעללינעק, בית המדרש חדר ו', 36-38, ווען תרל"ח.

פמ.א' = מדרש פטירת משה רבינו ע"ה, אין בית המדרש חדר א', זייטן 129-155; עדיציע ר' אהרן יעללינעק, לייפציג, 1853.

פמ.ב' = מדרש פטירת משה רבינו ע"ה, נוסחא ב' אין בית המדרש חדר ששי, עדיציע ר' אהרן יעללינעק, ווין 1871, זייטן 71-78.

פמ.ג' = דרש לפטירת משה רבינו ע"ה אין ספר דברי הימים של משה רבינו, עדיציע גאאולמין, פאריז, 1628.

פערגלייכט אוצר מדרשים עדיציע ר' יהודה דוד אייזענשטיין, ניו יארק 1928.

פסח = מסכת פסחים.

פסח. ירוש. = פסחים ירושלמי, עדיציע חורב, ברלין, תרפ"ט, אָנגעגבן לויט פרק און הלכה, זעט בב ירוש., זייט לה.

פער = פענח רזא אויף תורה מיט נוטריקון און גמטריאות, פון ר' יצחק ב"ר יהודה הלוי, אָן אייניקל פון ר"ש מפליזא, מיט הגהות פון ר' יצחק ב"ר שמעון כ"ץ, איידעם פון מהר"ל פון פראג.

פר = מדרש פסיקתא רבתי, עדיציע ר' מאיר איש שלום (פרידמאן), ווען, תר"מ, 1880, אָנגעגבן לויט זייט און אַמאַל אויך לויט פּיסקאַ. זעט פּרכ, זייט מה; שפּט, זייט מז.

פרא = פרקי רבי אליעזר מיט ביאור הרד"ל (ר' דוד לוריא), אום אויסגאַבע, ניו יארק, תש"ו, אָנגעגבן לויט פרק.

פרא.א' = פרק האחרון מפרקי רבי אליעזר, אין בתי מדרשות, מהדורה חדשה מאת הרב אברהם יוסף ורטהימר, כרך ראשון, ירושלים תשי"ב.

עבוד = עבודת ישראל אויף תורה, ימים טובים, פרקי אבות, ליקוטים, חידושי הלכות, פון ר' ישראל ב"ר שבת, פון קאָ-זשעניץ, אָנגעגבן לויט זייט. זעט עבוד, זייט עד.

עחל = על התרגום הירושלמי לתורה פון ר' חיים העליר, ניו יארק, תרפ"א, זעט פשוטא, זייט עה.

עולל = עוללות אפרים, דרשות, אויסטיי-טשונגען אויף תורה, ימים טובים, שמחות פון ר' שלמה אפרים ב"ר אהרן לונטשיץ, זעט כלי, זייט לט, און עמוד.

עז = מסכת עבודה זרה.

עז ירוש. = עבודה זרה ירושלמי, עדי-ציע חורב, ברלין, תרפ"ט, אָנגעגבן לויט פרק און הלכה, זעט בב ירוש., זייט לה.

עי = עין יוסף, א פירוש אויף מדרש תנחומא אויף תורה, פון ר' חנוך זונדל, זעט ענף.

עיר = מסכת עירובין.

עיר. ירוש. = עירובין ירושלמי, עדיציע חורב, ברלין, תרפ"ט, אָנגעגבן לויט פרק און הלכה, זעט בב ירוש., זייט לה.

עמוד = עמודי שש, דרשות און אויסטיי-טשונגען פון ר' שלמה אפרים ב"ר אהרן לונטשיץ, זעט כלי, זייט לט, און עולל.

ענף = ענף יוסף, א פירוש אויף מדרש תנ-חומא אויף תורה, פון ר' חנוך זונדל, זעט עי.

ערב = ערבי נחל, חידושים און אויסטיי-טשונגען אויף תורה פון ר' דוד שלמה אייבשיץ, לעמבערג, תרט"ו.

ערב = מסכת ערביין.

- פרא.ב' = פרק רבי אליעזר בן הורקנוס.**
 אין אגדת אגדות... חלק א', עדיציע ר' חיים מאיר הלוי הורוויץ, ברלין, תרמ"א.
 זעט אגאג, זייט לג.
- פראק = פרקי רבינו הקדוש אין ספר הליקוטים חלק שלישי, זייטן 90-33, עדיציע ר' אלעזר הלוי דר. גרינהוט, ירושלים, תרנ"ט, אָנגעגבן לויט פרק און סימן.**
- פּרָב = פּסיקתא דרב כהנא, עדיציע ר' שלמה באָבער, אויסגאַבע אום, ניו יורק, תש"ט. אָנגעגבן לויט זייט, אַמאַל אויך לויט פסקא.**
 זעט: פּר, זייט מד; פּרס, זייט מז.
- פּרשָת = פּרשָת דרכים, דרושים פון ר' יהודה רוזאַניס, מחבר פון "משנה למלך" אויפן רמב"ם, תש"ו.
 זעט משנה, זייט עב.**
- פּשיטא.א' = הוא התרגום הסורי לתנ"ך, בראשית, עדיציע ר' חיים העליר, ברלין, תרפ"ח.
 זעט פּשיטא, זייט עה.**
- פּשיטא.ב' = הוא התרגום הסורי לתנ"ך, שמות, עדיציע ר' חיים העליר, ברלין, תרפ"ט.
 זעט פּשיטא, זייט עה.**
- צפנ. = צפנת פענח, א פירוש אויף חומש, פון ר' יוסף ראָזין.
 זעט צפנ, זייט עט.**
- קדל = קדושת לוי אויף תורה, פון ר' לוי יצחק ב"ר מאיר פון בערדיטשעוו.
 זעט קדל, זייט פ.**
- קחי = קהלת יצחק אויף תורה... פון ר' יצחק ב"ר ניסן, ב"ר שמואל נאמן, כרם, ניויורק, תש"ח.**
- קהר = מדרש קהלת רבה, זעט קר.**
- קובץ = קובץ מעשי התנאים.
 זעט ספרי ב', זייט מג.**
- קונד. = קונדרים אחרון ממדרש ילמדנו לר' שמעון הדרשן בעל הילקוט, בית המדרש חדר ששי, עדיציע ר' אהרן יעללינעק, זייטן 90-79, וויגא, תרל"ח.**
- קז = מדרש קהלת זוטא, אין מדרש זוטא 130-83, עדיציע ר' שלמה באָבער, בער-לין, 1894.
 זעט מז, זייט מא.**
- קיד. = מסכת קידושין.**
- קיד. ירוש. = קידושין ירושלמי, עדיציע חורב, ברלין, תרפ"ט, אָנגעגבן לויט פרק און הלכה.
 זעט בב ירוש, זייט לה.**
- קר = מדרש קהלת רבה, ניו יאָרק תשי"ב, אָנגעגבן לויט פרשה און סימן. פער-גלייכט ווילנער אויסגאַבעס תרל"ח, תרצ"ח.**
- ראבד = ר' אברהם בר' דוד, געדרוקט אינעם רמב"ם.
 זעט ראב"ד, זייט פא.**
- רדל = ביאור הרד"ל (רבי דוד לוריא), א פירוש אויף פרקי רבי אליעזר, אום אויסגאַבע ניו יאָרק, תש"ו.**
- רדל.ב' = חידושי הרד"ל (רבי דוד לוריא), ניו יאָרק תשי"ב. פערגלייכט ווילנער אויסגאַבעס תרל"ח, תרצ"ח.**
- רדק = רבי דוד קמחי, א פירוש אויף ספרים פון תנ"כ.
 זעט רדק, זייט פא.**
- רה = מסכת ראש השנה.**
- רה ירוש. = ראש השנה ירושלמי, עדיציע חורב, ברלין, אָנגעגבן לויט פרק און הלכה.
 זעט בב ירוש, זייט לה.**
- רז = מדרש רות זוטא, עדיציע ר' שלמה באָבער, אין מדרש זוטא 56-45, ברלין 1894.
 זעט מז, זייט מא.**

אָפּקירצונגען און ראשי תיבות (אנהויב־אותיות, איניציאלן)

- רלבג** = ר' לוי בן גרשון, א פירוש אויף תורה, געדרוקט אין חומש. זעט רלבג, זייט פב.
- רמבמ** = משנה תורה... רבינו משה בן מיימון, שולזינגר, ניו יארק, תשי"ז. אַנגעגיבן לויט ענין, הלכה, פרק. זעט רמבמ, זייט פב.
- רמבנ** = ר' משה בן נחמן, א פירוש אויף תורה, געדרוקט אין די חומשים. זעט רמבנ, זייט פד.
- רקאַנט** = רקאנטי, א פירוש אויף תורה פון רבינו מנחם פון רקאַנט, אויסגאַבע פון הרב מרדכי עטיה, ירושלים, תשכ"א. זעט רקאַנט, זייט פה.
- רר** = מדרש רות רבה, ניו יארק, תשי"ב, אַנגעגיבן לויט פרשה און סימן. פּערגלייכט ווילנער אויסגאַבעס תרל"ח, תרצ"ח.
- ררז** = מדרש רות אין זהר חדש, זייטן נט"ע, אַמשטרדם (אַמסטערדאַם), 1701.
- ררזמ** = מדרש רות זומא, אין מדרש זומא עדיציע ר' שלמה באַבער, 45-56, ברלין, 1894. זעט מ, זייט מא.
- רשבמ** = רבינו שמואל ב"ר מאיר, א פירוש אויף תורה, געדרוקט אין חומשים. פּערגלייכט עדיציע ר' דוד ראָזין, ברעסלוי 1881, הוצאת אום, ניו יורק, תש"ט. זעט רשבמ, זייט פה.
- רשי** = רבינו שלמה יצחקי, א פירוש אויף תנ"כ און תלמוד בבלי. פּערגלייכט מיט ברלינרס אויסגאַבע „רשי על התורה“, פּראַנקפורט אַם מאַין, תרס"ה, 1905. זעט רשי, זייט פה.
- רשיש** = ר' שמואל שטרעשון, חידושים אויף מדרש רבה, ניו יארק, תשי"ב. פּערגלייכט ווילנער אויסגאַבעס תרל"ח, תרצ"ח.
- רת** = רבינו תם, ר' יעקב ב"ר מאיר, פון די „בעלי התוספות“, מחבר פון „ספר הישר“. זעט ר"ת, זייט צא.
- שא** = שמואל א', אין תנ"כ, אַנגעגיבן לויט קאַפיטל און פּסק. **שב** = שמואל ב', אין תנ"כ, אַנגעגיבן לויט קאַפיטל און פּסק. **שבו** = מסכת שבועות. **שבו**, ירוש. = שבועות ירושלמי, עדיציע חורב, ברלין, תרפ"ט. אַנגעגיבן לויט פרק און הלכה. זעט בב ירוש., זייט לה.
- שבחי** = שבחי הכעל שם טוב, פון ר' דוב בער ב"ר שמואל שוחט, זשאַלקוטע, 1850. זעט שבחי, זייט צב.
- שבע** = שבע מסכתות קטנות עדיציע דר. מיכאל היגער, בלוד, ניו יארק תר"ץ. **שבת** = מסכת שבת. **שבת ירוש.** = שבת ירושלמי, עדיציע חורב, ברלין תרפ"ט. אַנגעגיבן לויט פרק און הלכה. זעט בב ירוש., זייט לה.
- שה** = שרידי הירושלמי, עדיציע לוי גינצ'בורג, ניו יורק, 1909, תרס"ט, אַנגעגיבן לויט זייט.
- שהק** = שלשלת הקבלה... פון ר' גדליה ן' יחיאל, ירושלים, תשכ"ב. פּערגלייכט אויסגאַבע ווענעדיג, 1587. זעט שהק, זייט צז.
- שומ** = מדרש תהלים המכונה שוחר טוב, עדיציע ר' שלמה באַבער, הוצאת אום, ניו יורק, תש"ח, אַנגעגיבן לויט מזמור און פּסק. זעט ילה, זייט לה.
- שומב** = מדרש שוחר טוב למזמורי תהלים, עדיציע ר' אהרן יעלינעק, אין בית המדרש חדר ה, 70-86, וויען 1873. זעט ילה, זייט לה.

אָפּקירצונגען און ראשי תיבות (אנהויב־אותיות, איניציאלן)

שזמג = לקוטים ממדרש שוחר טוב אין בתי מדרשות, עדיציע הרב שלמה אהרן ורטהימר, מהדורה חדשה מאת ר' אברהם יוסף ורטהימר, ירושלים תשי"ב.

שח = שפתי חכמים, א קיצור פון די מפרשי שים אויף רש"י'ס פירוש אויף תורה פון ר' שבתי משורר ב"ס מפראג. געדרוקט אין חומשים. זעט שח, זייט צו.

שט = מדרש שכל טוב אויף בראשית און שמות, פון רבינו מנחם ב"ר שלמה, עדיציע ר' שלמה באבער, ברלין, 1900-1901, אָנגעגיבן לויט ספר, סדרה, זייט, אויך לויט סדרה און פסוק.

שיר = שיר השירים רבה, ניו יאָרק תשי"ב, אָנגעגיבן לויט פרשה און פסוק, אַמאָל אויך לויט סימן, פּערגלייכט ווילנער אויסגאַבעס תרל"ח, תרצ"ח.

שיה.ב' = מדרש שיר השירים אין זהר חדש מחננט, אַמשטרדם, 1701.

שיה.ג' = מדרש שיר השירים זוטא, אין מדרש זוטא, 3-41, עדיציע ר' שלמה באבער, ברלין. זעט נח, זייט מא.

שיה.ד' = אגדת שיר השירים, עדיציע ר' שניאור זלמן שעכטער, קעמברידזש, 1896.

שיה.ה' = לקוטי נוסחאות ממדרש שיר השירים רבה, בתי מדרשות, בית ד', עדיציע ר' שלמה אהרן ורטהימר, מהדורה חדשה, מאת ר' אברהם יוסף ורטהימר, כרך ראשון, ירושלים תשי"ב.

שלה = שני לוחות הכרית... פון ר' ישעיה ב"ר אברהם הלוי הורוויץ, וואַרשע, תרי"ב. זעט טנה, זייט מג, און שלה, זייט צו.

שלשה = מדרש שלשה וארבעה אין ספר אוצר מדרשים, כתבייד חלק א', עדיציע ר' שלמה אהרן ורטהימר, זייטן כט"ג, ירושלים תרע"ג.

שמחג = שם הגדולים, פונעם חיד"א. זעט חידא, זייט צח.

שמחות = מסכת שמחות עדיציע דר. מי-כאל היגער, ניו יאָרק, בלוק, תרצ"א.

שמהז = שמחזאי ועזאל, אין בית המדרש חדר רביעי 127-128, עדיציע ר' אהרן יעללינעק, לייפציג, תרי"ז.

שפא = שפת אמת אויף תורה, ימים טובים, ספּעציעלע שבתים פון ר' יהודה אריה לייב פון גור, ניריורק, ג. י. תשי"ג. זעט שפא, זייט צט.

שפס = שלש פסיקות, אין בתי מדרשי שות, מאת הרב שלמה אהרן ורטהימר, מהדורה חדשה עם הוספות... מאת ר' אב"רהם יוסף ורטהימר, כרך ראשון, הוצאת מוסד הרב קוק, ירושלים תשי"ב, אָנגעגיבן לויט דער זייט.

פּערגלייכט מיט אויסגאַבע ירושלים, תרנ"ז. זעט: פר, זייט מד; פרי"כ, זייט מה.

שצ = שפתי צדיק, א פירוש אויף חומש בראשית (לחנוכה), פון ר' פנחס מנחם אלעזר פון ווילץ (וויערשוב און טשענסטץ-כאָוו), ירושלים תשט"ז, אָנגעגיבן לויט סדרה און סימן. זעט שצ, זייט ק.

שקל = מסכת שקלים.

שקל. ירוש. = שקלים ירושלמי, עדיציע חורב, ברלין, תרפ"ט, אָנגעגיבן לויט פרק און הלכה. זעט בב ירוש, זייט לה.

שר = מדרש שמות רבה, ניו יאָרק, תשי"ב, אָנגעגיבן לויט פרשה און סימן. פּער-גלייכט ראם אויסגאַבעס ווילנע, תרל"ח, תרצ"ח.

שש = שיח שרפי קודש, גוטע ווערטער פון חסידי'שע רביים, געזאַמלט פון ר' יועץ קים קדיש ראקאץ, אויסגאַבע ירושלים, ברקלין, ג. י. אָנגעגיבן לויט חלק און זייט.

שזמג = לקוטים ממדרש שוחר טוב אין בתי מדרשות, עדיציע הרב שלמה אהרן ורטהימר, מהדורה חדשה מאת ר' אברהם יוסף ורטהימר, ירושלים תשי"ב.

שח = שפתי חכמים, א קיצור פון די מפרשי שים אויף רש"י'ס פירוש אויף תורה פון ר' שבתי משורר ב"ס מפראג. געדרוקט אין חומשים. זעט שח, זייט צו.

שט = מדרש שכל טוב אויף בראשית און שמות, פון רבינו מנחם ב"ר שלמה, עדיציע ר' שלמה באבער, ברלין, 1900-1901, אָנגעגיבן לויט ספר, סדרה, זייט, אויך לויט סדרה און פסוק.

שיר = שיר השירים רבה, ניו יאָרק תשי"ב, אָנגעגיבן לויט פרשה און פסוק, אַמאָל אויך לויט סימן, פּערגלייכט ווילנער אויסגאַבעס תרל"ח, תרצ"ח.

שיה.ב' = מדרש שיר השירים אין זהר חדש מחננט, אַמשטרדם, 1701.

שיה.ג' = מדרש שיר השירים זוטא, אין מדרש זוטא, 3-41, עדיציע ר' שלמה באבער, ברלין. זעט נח, זייט מא.

שיה.ד' = אגדת שיר השירים, עדיציע ר' שניאור זלמן שעכטער, קעמברידזש, 1896.

שיה.ה' = לקוטי נוסחאות ממדרש שיר השירים רבה, בתי מדרשות, בית ד', עדיציע ר' שלמה אהרן ורטהימר, מהדורה חדשה, מאת ר' אברהם יוסף ורטהימר, כרך ראשון, ירושלים תשי"ב.

שלה = שני לוחות הכרית... פון ר' ישעיה ב"ר אברהם הלוי הורוויץ, וואַרשע, תרי"ב. זעט טנה, זייט מג, און שלה, זייט צו.

שלשה = מדרש שלשה וארבעה אין ספר אוצר מדרשים, כתבייד חלק א', עדיציע ר' שלמה אהרן ורטהימר, זייטן כט"ג, ירושלים תרע"ג.

אֶפְקִירֻצְוֵנְגֶן און ראשי תיבות (אָנהױב־אותיות, אינציפאלן)

- תראז:** תראר = תנא דבי אליהו זוטא
און תנא דבי אליהו רבה, עדיציע הור-
וויץ, פראנקפורט אָם מאין, תרמ"ב.
זעט סאז, סאר, זייטן מב-מג.
- תרשא** = מדרש תרשא, עדיציע ר' אהרן
יעללינעק, אין בית המדרש חדר ג', זייטן
164-193, לייפציג, תרט"ו.
- תוס** = תוספות אויף תלמוד בבלי.
תוספ = תוספתא על פי כתבי יד ערפורט,
וויען, עדיציע ר' משה שמואל צוקער-
מאנדעל, פאסעוואלק, 1881, אָנגעגיבן לויט
מסכתא, פרק און זייט. פערגלייכט, ליבער-
מאן'ס אויסגאבע.
- תוי** = תולדות יעקב יוסף, אויף תורה פון
ר' יעקב יוסף פון פולנאה. ער איז
געווען ר' ישראל בעל שם טוב'ס א תלמיד.
זעט תיי, זייט קא.
- תנח** = מדרש תנחומא אויף תורה, מיט
די פירושים עץ יוסף און ענף יוסף,
ירושלים, תש"ך, אָנגעגיבן לויט סדרה און
סימן. פערגלייכט: אויסגאבע חורב, ניו יארק,
ברלין, תרפ"ז; מדרש תנחומא מיט אידישער
איבערזעצונג (עברי טייטש), וואַרשע, תרמ"ד,
איבער געדרוקט אין וויליאַמסבורג, ברוקלין,
ג. י. תשכ"ג.
- תנח.ב'** = מדרש תנחומא הקדום והישן,
עדיציע ר' שלמה באַבער, ווילנע 1885,
ניו יארק תש"ו, אָנגעגיבן לויט סדרה און
סימן.
- תנח.ג'** = פרשיות ממדרש תנחומא, בית
המדרש חדר ששי, זייטן 91-105, עדיציע
ר' אהרן יעללינעק, ווינא (וויען), תרל"ח.
- תענ** = מסכת תענית.
- תענ** ירוש. = תענית ירושלמי, עדיציע
חורב, ברלין, תרפ"ט, אָנגעגיבן לויט פרק
און הלכה.
זעט בב ירוש., זייט לה.
- תפילה** = תפילה למשה פון ר' משה טיי-
טעלבוים אויף תהלים, ניו יארק, תשי"ט.
זעט ישחח, זייט לה.
- ת.ר.א'** = תרגום אונקלוס אויף תורה. פער-
גלייכט עדיציע ר' אברהם ברלינר, ברלין,
תרמ"ד.
- ת.ר.ב'** = תרגום יונתן בן עוזיאל אויף
תורה, פערגלייכט עדיציע ר' משה גינז-
בורג, ברלין, תרס"ג.
- ת.ר.ג'** = תרגום ירושלמי אויף תורה. פער-
גלייכט תרגום ירושלמי לתורה, עדיציע
ר' משה גינזבורג, ברלין, 1899.
- ת.ר.ד'** = תרגום אויף מגילת אסתר.
- ת.ר.ה'** = תרגום שני אויף מגילת אסתר.
- ת.ר.ו'** = תרגום אויף שיר השירים.
- ת.ר.ז'** = תרגום אויף רות.
- ת.ר.ח'** = תרגום אויף איכה.
- ת.ר.ט'** = תרגום אויף קהלת.
- ת.ר.י'** = תרגום יונתן בן עוזיאל אויף
תורה.
זעט ת.ר.ב'.
- תשמע** = תורת שמעון, אויף תורה און
ימים טובים, פון ר' שמעון פון יעריסלוב.
- תת** = תורה תמימה, א פירוש אויף
מאמרי חז"ל און אויף רש"י אויף תורה,
פון ר' ברוך הלוי עפשטיין ב"ר יחיאל
מיכל הלוי, געדרוקט אין חומש.

מחברים (פערפאסערס) און ספרים

ר' אברהם, אבן עזרא	נד	ר' ישראל אלנקאוה, מנורת המאור	ע
" אברהם ב"ר דוד, ראב"ד	פא	" ישראל בעל שם טוב	נו
" אברהם גומבינער, זית רענן	נט	" ישראל מאיר הכהן, חפץ חיים	ס
" אברהם, טריסקער מגיד	סז	" ישראל נאגארא, נאדזשארא	ע
" אברהם שמואל בנימין סופר,		" ישראל, קאזשעניצער מגיד	עד
כתב סופר	סה	" לוי בן גרשון, רלב"ג	פב
" אליהו ב"ר שלמה זלמן, ווילנער גאון נב		" לוי יצחק בערדיטשעווער	פ
" גדליהו נ' יחייא, שלשלת הקבלה	צז	" מאטעלע טשערנאבילער	סה
" דוד אַלטשול, דער מצודת	ע	" מאיר לייב בן ר' יחיאל מיכל,	
" דוד ב"ר יוסף, אבודרהם	נ	מלבי"ם	סח
" דוד קמחי, רד"ק	פא	" מאיר שמחה, אור שמח, משך חכמה	עא
" דון יצחק אברבנאל	נ	" מנחם בן סרוק	סט
" הערש לייב וואלאזשינער	נו	" מנחם ב"ר בנימין, רקאנטי	פה
" חיים העליר	עה	" משה ב"ר חיים, אלשיך	נג
" חיים יוסף דוד אַזולאי, חיד"א	סא	" משה ב"ר מיימון, רמב"ם	פב
" חיים נ' עטר, אור החיים	קד	" משה ב"ר נחמן, רמב"ן	פד
" יהודה אריה (לעאָן) דע מודינא	סז	" משה חיים אפרים סאָדילקאווער,	
" יהודה אריה לייב, שפת אמת	צט	דגל מחנה אפרים	נו
" יהודה החסיד	עג	" משה טייטעלבוים, ישמח משה	סה
" יהודה רוזאניס, משנה למלך	עב	" משה סופר, חתם סופר	סב
" יהונתן אייבשיץ, יערות דבש	סד	" נחום טשע טשערנאבילער	סו
" יוסף ראָזין, דער ראָגאָטשאַווער	עט	" עזריה פייגו, בינה לעתים,	
" יחיאל היילפרין, סדר הדורות	עג	גדולי תרומה	נו
" יחיאל מיכל אַלטשול, דער מצודת	ע	פנחס מנחם אלעזר יוסטמאָן,	
" יעקב ב"ר אשר, בעל הטורים	נו	שפתי צדיק	ק
" יעקב ב"ר מאיר, רבינו תם	צא	" רבינו בחיי	נו
" יעקב יוסף	קא	" שבתי משורר, ב"ס, שפתי חכמים	צז
" יעקב עמדין	עד	" שלמה ב"ר יצחק, רש"י	פה
" יעקב קראַנץ, דובנער מגיד	נג	" שמואל אידלש, מהרש"א	סח
" יצחק מאיר, חידושי הרי"ם	סא	" שמואל ב"ר מאיר, רשב"ם	פה
" ישעיה הרוויץ, של"ה	צז	" שמחה ב"ר שמואל, מחזור ויטרי	נט

זכר כולם לברכה

ביאגראפיעדיגס וועגן מחברים וועמענס ספרים עס ווערן דערמאנט אין דעם דאזיגן באנד

אב. — אבודרהם

תלמוד בבלי, אויף די הלכות פון די גאונים, פון די פריערדיקע פוסקים און פון די חכמים פון זיין צייט, ווי דעם רא"ש און זיינע זין דער בעל הטורים און ר' יחיאל, ר' אלעזר פון גערמיזא, בעקאנט אלס דער „רוקח“, ר' אשר פון לובלין, ר' יוסף הלוי פון מיגש, דער אב בית דין ר' אברהם ב"ר יצחק, אבן ירחי בעקאנט אלס „המנהיג“, און נאך.

דער „אבודרהם“ איז געדרוקט געווארן דאס ערשטע מאל אין ליסאבאן, אין דעם יאר 1490. ער איז אנגענומען געווארן ביי די אידן פון דער גאנצער וועלט אלס דער פוסק אין ענינים פון די תפילות, און ער ווערט בעטראכט אלס דער וויכטיקסטער ספר אויף דעם דאזיקן געביט.

ר' דוד בר' יוסף בר' דוד, האט געלעבט אין דער שטאט סעוויל. עס איז פאראן א סברא אז ער איז געווען דער הויפט פון דער קהילה אין טולידא, שפאניע. ער איז געווען א תלמיד פון ר' יעקב'ן, דער בעל הטורים דעם רא"ש'ס זון. עס איז אבער פאראן א מיינונג אז ער איז גיט געווען דעם בעל הטורים'ס תלמיד, ווייל ווען ער דער-מאנט „ר' יעקב“ רופט ער אים גיט רבי.

ר' דוד איז דער מחבר פון דעם ספר אבודרהם (אבודארהאם). ער האט פערפאסט אים אין דעם יאר 1340, און ער האט גערופן אים „חבור פירוש הברכות והתפילות“; אבער דער ספר איז בעקאנט פשוט אלס „אבודרהם“. דער מחבר ערקלערט די תפילות פון א גאנץ יאר מיט גרויס געשמאק. זיינע ערקלע-רונגען זיינען באזירט אויף תלמוד ירושלמי,

אבר. — אברבנאל

שוין אין זיין פריער יוגנט האט ער פער-פאסט זיין „עטרת זקנים“. שפעטער האט ער געשריבן זיין „מרכבת המשנה“, א פירוש אויפן חומש דברים וועלכער ווערט אנגע-רופן משנה תורה. אבער צוליב מסחר אנגע-לעגנהייטן, און דורך דעם וואס דער קעניג אלפאנז דער פינפטער האט באשטימט אים אלס פינאנץ מיניסטער, האט ער געמוזט אויפגיבן זיין ליטערארישע ארבעט. זיין רייכ-קייט און זיין הויכע רעגירונג שטעלע האבן גיט געמאכט אים פארגעסן זיינע געיאגטע

דון יצחק בן ר' דוד יהודה איז געבארן גע-ווארן אין ליסאבאן אין דעם יאר 1437. זיין פאטער איז געווען פינאנץ מיניסטער ביי דעם קעניג פון פארטוגאל. שוין אין זיין פריעסטער יוגנט האט ער געוויזן גרויסע גייסטיקע פעאיקייטן. ער האט געלערנט ביי די גרעסטע געלערנטע אין זיין צייט. אבער זיין הויפט רבי איז געווען ר' יוסף ב"ר אברהם חיון. ער איז געווען גוט באקענט מיט די פילאזאפישע ווערק וועלכע זיינען געווען באוויסט אין זיין צייט.

אָבער ווען דער פראַנצויזישער קעניג קאַרל דער אַכטער האָט אינגענומען נעאַפּל, האָט דער קעניג אַלפאָנז דער צווייטער געמוזט אַנטלויפן. דער געטרייער אברבנאל איז אַנט-לאָפן מיט אים. די פראַנצויזן האָבן קאָנפּיס-קירט, אַוועק גענומען זיין גאַנץ פאַרמעגן. ער האָט געלעבט אין אַרימקייט אין סיציליע, אין קאַרפּו. ער וואַנדערט ווייטער, באַזעצט זיך אינעם יאָר 1503 אין ווענעציע, און ער גלייכט אויס דאָרט אַ האַנדל סכּסוך צווישן די ווענעציער מיטן קעניג פון פאַרעגאַל.

אברבנאל האָט זיך ווידער געווידמעט זיין ליטעראַרישער טעטיקייט. ער איז דער מחבר פון:

עטרת זקנים אויפן פּסוק „הנה אנכי שולח לך מלאך“,

זבח פסח אויף דער פסח הגדה,

ימות עולם וועגן אַלע גוּרוֹת און פּער-פּאַלגונגען פון אדם הראשון'ען ביו זיין צייט, ישועות משיח, ענטהאַלט אַלע מאמרי חז"ל וועגן משיח'ן און וועגן דער גאולה,

להקת הנביאים וועגן נבואה,

מפעלות אלקים וועגן דעם וועלט באַשאַף, מרכבת המשנה אויפן חומש דברים, און נאָך.

אָבער גאַר באַוויסט זיינען זיינע פּירושים אויפן תנ"כ און אויפן רמב"ם מורה נבוכים, און זיין „נחלת אבות" אויף פרקי אבות, מאַכע פון זיינע שריפטן זיינען איבער-זעצט אין אַנדערע שפּראַכן, און אויך ער האָט איבערזעצט פון אַנדערע שפּראַכן.

אברבנאל איז נפטר געוואָרן אין דעם יאָר 1508, אין עלטער פון איין און זיבעציק יאָר. די אידן האָבן געטרויערט זעהר אויף זייער גרויסן פאַרלוסט. אַפילו די האָרן און די אַדעליגע פון ווענעציע האָבן זיך באַ-טייליקט אין זיין לוויה. זיינע קינדער האָבן געבראַכט אים קיין פאַדווא וואו ער איז געוואָרן באַערדיקט. אַ יאָר שפּעטער, אין 1509, האָט דער שונא בעלאַגערט די שטאָט, פאַרניכטעט דעם בית הקברות, און מען ווייסט ניט מער וואו זיין קבר געפינט זיך.

און געפלאַגטע ברידער און שוועסטערס. ווען דער קעניג אַלפאָנז האָט אינגענומען די שטאָט אַרזילא אין מאַראַקאָ, און צווישן די געפאַנגענע האָבן זיך געפונען צוויי הונד-דערט און פופציק אידן, האָט דון יצחק באַשטימט צוועלף מענטשן וועלכע זאָלן זאָמ-לען געלט פאַר „פּדיון שבויים", אויסלייזן די געפאַנגענע אידן. ער אַליין האָט זיי אויסגעהאַלטן אַ צוויי יאָר ביז זיי האָבן אויסגעלערנט זיך די שפּראַך פון דעם לאַנד, און האָבן געקאָנט אַליין פאַרדינען זייער פּרנסה.

אין דעם יאָר 1483 האָבן זיך אַנגעהויבן ביטערע צייטן פאַר דון יצחק'ן. דער קעניג יאָהאַן האָט געהאַסט זיין פאַטערס אידישע בעאַמטע. ער האָט אויסגעטראַכט אַ בלבול אַז די אידן און דון יצחק ווילן פּעראַטן אים און זיין לאַנד צום קעניג פון שפּאַניע. ווען דון יצחק איז געוואָר געוואָרן אַז דער קעניג וויל אים הרג'ענען, איז ער אַנטלאָפן קיין טאַלידאָ. ער האָט געשיקט פון דאָרט אַ בריוו צום קעניג צו בעווייזן זיין אונ-שולדיקייט. אָבער דער קעניג האָט אים איגנאַרירט, און ער האָט קאָנפּסקירט זיין גאַנץ פאַרמעגן.

אברבנאל האָט אַנגעהויבן צו שרייבן זיין פּירוש אויף תנ"כ. אין פאַרלויף פון אַ האַלב יאָר האָט ער פּערפאַסט זיין פּירוש אויף יהושע, שופטים, שמואל, דערווייל האָט דער קעניג פּערדינאַנד באַשטימט אים אַלס פּיר-נאַנץ מיניסטער. אין דעם יאָר 1492 איז אַרויס די ביטערע גזרה אַז די אידן מוזן פאַרלאָזן שפּאַניע. אברבנאל'ס בקשות און זיין גרייטקייט צו גיבן דעם קעניג וויפל געלט ער וויל, האָט ניט געהאַלפן, ווייל דער קעניגין איזאָבעלאַ'ס האָט צו אידן האָט געזיגט, און אברבנאל מיט אַלע אַנדערע אידן האָבן געמוזט פאַרלאָזן שפּאַניע.

קומענדיק קיין נעאַפּל האָט דער קעניג פּערדינאַנד דער ערשטער באַשטימט אבר-בנאל'ן אַלס זיין ראַט גיבער, און ער איז געוואָרן אויך זיין נאַכפּאָלגערס עצה גיבער.

אדרא — אדרת אליהו

זייענדיק אַ בכור, האָט ער אויסגעלייזט זיך אַליין ביי מערערע כהנים צו זיין זיכער מיט אַן אמת'ן כהן. אין האַמבורג האָט ער אויסגעלייזט זיך ביי ר' נפתלי הכהן, וועלכער האָט געהאַט אַ יחוס בריוו פון עלי הכהן אָן.

זיינע תלמידים זיינען געווען גאונים. זיין באַרימטסטער תלמיד איז געווען ר' שלמה זלמן. מען האָט אַמאָל געפרעגט דעם גאון פאַר וואָס ער נעמט ניט ר' שלמה זלמן'ען פאַר אַן איידעם, זאָל ער האָבן געענטפערט: שלמה זלמן איז אַ הימלישער מלאך, און עס שטייט אין דער תורה „את בתי נתתי לאישי“ (דברים כב, טז) מיין טאָכטער האָב איך געגיבן צו אַ מענטשן, ניט צו אַ מלאך. נאָך ר' שלמה זלמן'ס פרי צייטיקן טויט, איז זיין ברודער ר' חיים וואָלאָזשי-נער בעטראַכט געוואָרן אַלס דעם גאון'ס תלמיד מובהק, באַרימטסטער תלמיד.

דעם גאון'ס ווילן צו פאַרן קיין ארץ ישראל איז ניט פאַרווירקלעכט געוואָרן. ער איז געפאַרן, אָבער ער האָט זיך אומגע-קערט פון מיטן וועג צוליב געוויסע טעמים. ער איז נפטר געוואָרן אין ווילנא, מאַנטיק דעם דריטן טאָג חול המועד סוכות, אינעם יאָר תקנ"ה, אַקטאָבער 9, 1797, אין עלטער פון זיבן און זיבעציג יאָר.

דער גאון האָט איבערגעלאָזט פילע ווערק: אדרת אליהו אויף תורה, אַ פירוש אויף משלי לויט נגלה און נסתר, פירושים אויף אַנדערע תנ"כ ספרים, ספר יצירה, תוספֿ-תא, משניות, (פרקי אבות), מסכתות קטנות, מכילתא, ספרא, סדר עולם רבא וזוטא, זהר, תיקוני זהר, פסח הגדה, שולחן ערוך, ספרא דצניעותא; הגהות אויף תלמוד ירושלמי, תלמוד בבלי, ספרי, פרקי רבי אליעזר; דקדוק אליהו, קול אליהו, און נאָך. אגב'דיגס: עס איז פאַראַן אַ מדרש פליאה: „מה ראה אדם הראשון וחטא? ראה שתים

ר' אליהו ב"ר שלמה זלמן, באַרימט אַלס הגר"א (הגאון ר' אליהו), אַלס „דער ווילנער גאון“, און אויך פשוט אַלס „דער גאון“, איז געווען, אַ חוץ זיין גאונות אין תנ"כ, תלמוד און אין דער גאַנצער רבנישער לי-טעראַטור ביז זיין צייט, אַ גרויסער מקובל, מאַטעמאַטיקער און גראַמאַטיקער. ער איז געבאָרן געוואָרן אין דער שטאָט סעליץ, נעבן בריסק, דינסטיק, דעם ערשטן טאָג פסח אין דעם יאָר ת"פ, אַפּריל 23, 1720. זיין פאָטער איז געווען ר' יששכר בער ב"ר אליה „חסיד“ ב"ר משה קרעמער, אב בית דין אין ווילנא. זיין מוטער איז געווען טריינע, די טאָכטער פון ר' פתחיה ב"ר משה רבקש, מחבר פון „באר הגולה“ אויפן שולחן ערוך.

צו זיבן יאָר האָט ער שוין געזאָגט אין שוהל אַ טיפן פלפול וואָס זיין פאָטער האָט אים אויסגעלערנט. ער האָט געלערנט ביי ר' משה מרגלית, דער מחבר פון „פני משה“ אויף תלמוד ירושלמי. פון צען יאָר אָן האָט ער שוין ניט געלערנט ביי אַ רבי'ן און ניט אין אַ ישיבה. עס איז פאַראַן אַ מיינונג אַז זייט דעם אַלפס און דעם רמב"מ איז ניט געווען זיין גלייכן אין תלמוד.

דער גאון האָט געפירט אַ צוריק געצויגן, אַסקעטיש לעבן, בלויז פון צייט צו צייט פלעגט ער לערנען מיט עטלעכע תלמידים. דאָס איינציקע מאָל וואָס ער איז אַרויס געטרעטן עפנטלעך, איז געווען זיין קאַמף געגן חסידות, ווען עס איז אויף געקומען די חסידות באַוועגונג, איז ער געווען שטאַרק דאָגעגן, און ער האָט פאַרעפנטליכט זיין באַוויסטן העפט „זמיר עריצים“. ווען די חסידים האָבן פאַרשפרייט אַ ידיעה אין זיינע לעצטע יאָרן אַז דער גאון האָט חרטה אויף זיין שטעלונג געגן חסידות, האָט ער גע-שריבן צוויי בריוו, מיטן נאָמען „גלוי אליהו“, צו שטאַרקן זיין פריערדיקע שטע-לונג.

זאכן: וואוהין ער וועט געהן, און פאר ווע-
מען ער וועט דארפן אפגיבן דין און חשבון.
אבער דעם „מאין באת“, פון וואָנען דו
קומסט אַרויס, האָט ער דאָך ניט געקאָנט
זען. ווייל דער אויבערשטער אַליין האָט
דאָך בעשאַפֿן אים. אַט דאָס איז דער פּשט
פון „ראה שתיים“, ער האָט געזען בלויז
צוויי זאָכן. „ולא ראה שלש“, דעם „מאין
באת“, פון וואָנען ער שטאַמט, דאָס האָט
ער ניט געזען. זעט זייט קג. ענדע תיי.
דער אַלעקסאַנדערער רבי ר' חנוך העניך
האָט געזאָגט: דער ווילנער גאון האָט איבער-
געלאָזט ספרים, דער בעל שם טוב האָט
איבערגעלאָזט מענטשן. זעט ענדע צו.

אהלי — אהל יעקב

„ספר המדות“. ער איז געווען מגיד אין:
מעזעריטש, זשאַלקיעוו, דובנאָ, וואָלאָדאוואָ.
קאַליש, כעלם און זאַמאַשטש. זיינע משלים
זיינען וועלט באַרימט, און זיי זיינען ערשינען
אין אַ באַזונדער ספר „משלי יעקב“. ער
פלעגט קומען אָפּט קיין ווילנע אויפן פּער-
לאַנג פון דעם ווילנער גאון, ער זאָל זאָגן
אים „מוסר“. און ער איז באַוויסט אַלס
„דער דובנער מגיד“.

אלשיך — אלש.

רופט ניט ביי די נעמען וועלכע די מחברים
האַבן זיי געגיבן: „משנה תורה“, „שני
לוחות הברית“ און „תורת משה“. נאָר מען
רופט זיי: „דער רמב״מ“, „דער של״ה“,
„דער אלשיך“, „דער חתם סופר“. דאָס נעמט
זיך מסתמא דערפון וואָס אידן האַלטן ניט
פון אַ צווייטער תורה, פון צווייטע לוחות.
מיר אידן זיינען גאַנץ צופרידן מיט דער
תורה וועלכע משה רבינו האָט געגיבן אונז.
אפילו דעם חומש דברים, וועלכער ווערט
באַצייכנט אויך מיט „משנה תורה“, רופט
מען ניט ביי דעם דאָזיקן נאָמען, נאָר פשוט,
„ספר דברים“, אָדער „חומש דברים“.
ער האָט געמאַכט אויך אַ פירוש אויף
נביאים און כתובים, אויף דער פּסח הגדה,
און שאלות ותשובות.

ולא ראה שלש“. וואָס האָט אדם הראשון
געזען, און ער האָט געזינדיקט? ער האָט
געזען צוויי, און דריי האָט ער ניט געזען.
איז דאָס עפעס אַ מאַדנער מאמר, ממש ניט
פאַרשטענדלעך. ערקלערט עס דער ווילנער
גאון אזוי: אין פרקי אבות שטייט „הסתכל
בשלשה דברים, ואין אתה בא לידי עבירה.
דע מאין באת, ולאן אתה הולך, ולפני מי
אתה עתיד ליתן דין וחשבון“. טראַכט שטענ-
דיק פון דריי זאָכן, וועסטו ניט זינדיקן.
נעמלעך, פון וואָנען דו ביזט אַרויס גע-
קומען, וואוהין דו געהסט, און פאַר וועמען
דו וועסט מוזן אָפגיבן דין און חשבון. אדם
הראשון האָט דאָך געקאָנט זען בלויז צוויי

ר' יעקב ב״ר וואָלף קראַנץ איז געבאָרן
געוואָרן אין זעטיל, ווילנער גובערניע, אין
דעם יאָר 1740, און ער איז נפטר געוואָרן אין
זאַמאַשטש, פּוילן, זיבעצן טאָג אין טבת,
תקס״ה; דעצעמבער 18, 1804.

ער איז דער מחבר, פּערפאַסער פון „אהל
יעקב“ אויף תורה, „כוכב מיעקב“ אויף די
הפטרות, „קול יעקב“ אויף די פינף מגי-
לות, „אמת ליעקב“ אויף דער פּסח הגדה.

ר' משה ב״ר חיים האָט געלעבט אין דעם
זעכצנטן יאָרהונדערט. ער איז געווען דיין
און דרשן אין צפת, ארץ ישראל. ר' יוסף
קאָרו, דער מחבר פונעם שולחן ערוך איז
געווען איינער פון זיינע רביים. ר' חיים
ויטאַל האָט זיך גערעכנט צווישן זיינע תל-
מידים. זיין הויפט לערנען איז געווען הלכה.
ער האָט געלערנט אויך קבלה. אָבער דער
עיקר איז ער באַקענט אַלס דרשן. „אלשיך“
מיינט עלטסטער פון דער שטאָט אין אַרץ-
ביש. און ער איז בעקאַנט אַלס „אלשיך
הקדוש“.

דער אלשיך איז דער מחבר פון אַ פירוש
אויף תורה מיטן נאָמען „תורת משה“, אָבער
מען רופט אים ניט ביי דעם דאָזיקן נאָמען.
עס זיינען פאַראַן פיר ספרים וועלכע מען

אע — אבן עזרא

רש"י'ס אייניקל און דעם רשב"מ'ס אינגע-
רער ברודער, און פילע אנדערע.
רבינו תם שרייבט אין א שיר וועגן אים:

אבי עזרי ישיבוהו סעיפיו
אשר נתן ידידו בין אנפיו,
אני עבד לאברהם למקנה
ואקדה ואשתחה לאפיו.

ר' אלי' מזרחי באטיטולט אים מיט „אדון
הפשטנים“, דער האר פון די אויסטייטשער,
פערטייטשער, בעשיידער.

דער רייזנער ר' בנימין פון טודילא דער-
מאנט אין זיין רייזע-בוך „רבי אברהם החווה“.
איז פאראן א סברה אז דאס מיינט דעם
אבן עזרא.

ער ווערט דערמאנט אין תוספות: ראש
השנה יג, א אונטערן ווארט דאקריב; תענית
כ, ב אונטערן ווארט בהכיתו; קידושין
לו, ב אונטערן ווארט ממחרת. ער ווערט
אויך דערמאנט אין רמב"ג, ווי למשל אין
שמות לג, יא.

ר' גדליהו ק' יחיא דערציילט: ר' יהודה
הלוי איז געווען זעהר רייך. ער האט געהאט
א שעהנע בת יחידה, אן איין און איינציג-
קע טאכטער. זיין ווייב פלעגט אים דער-
קוטשען ער זאל זי חתונה מאכן ביי זיין
לעב-צייט. איין מאָל איז עס דערגאנגען
אזוי ווייט אז ער האט געשוואָרן זי חתונה
צו מאַכן מיט דעם ערשטן אידן וועלכן ער
וועט באַגעגענען.

אין א שעהנעם נאָך מיטאָג איז אַריין
געקומען צו אים אַ בחור אַנגעטאָן אין
אַלטע, צעריסענע שמאַטעס. ווען זיין ווייב
האַט דערזען דעם דאָזיקן אַרימן בחור, איז
איר געוואָרן „ליכטיק“ אין די אויגן. זי איז
אַריין געגאַנגען אין איר מאַנס אַרבעט-
צימער און האַט שטאַרק געוויינט. ר' יהודה
האַט זי געטרייסט און איר געזאָגט אז ער
וועט לערנען מיט אים, און אז ער וועט מאַכן
גרויס זיין נאַמען. דער בחור האַט פאַרהוילן
פון אים זיין נאַמען. ר' יהודה האַט געלערנט

ר' אברהם ב"ר מאיר אבן עזרא איז גע-
באָרן געוואָרן אין טודילאָ, שפּאַניע, אַרום
דעם יאָר 1092. ער איז געווען אַ גרויסער,
פּיל-זייטיקער געלערנטער, מפורש, (קאַמענ-
טאַטאַר, פּערטייטשער) דיכטער, קריטיקער,
פּילאָזאָף, גראַמאַטיקער, מאַטעמאַטיקער, אַס-
טראַנאַם. אָבער נחת האַט ער ניט געהאַט.
ער איז געווען אומגליקלעך אין זיין פּאַ-
מיליען לעבן, און אַ גרויסער אַרימאָן דערצו.
אין איינעם פון זיינע דיכטונגען באַקלאַגט
ער זיין מזל, זיין דאַליע:

לו יהיו נרות סחורתי,
לא יאסוף שמש עדי מותי.
לו אהיה סוחר בתכריכין,
לא יגועו אישים בכל ימי.

ווען איך זאל האַנדלען מיט ליכט, וואָלט
די זון קיינמאַל אונטערגעגאַנגען. ווען איך
זאל האַנדלען מיט תכריכים וואָלט קיין
מענטש געשטאַרבן.

דער אבן עזרא אַליין דערמאָנט גאַרניט
וועגן זיין פּערזענלעך לעבן. מען ווייסט ניט
צי שטאַמט ער פון דער באַרימטער משפּחה
„אבן עזרא“ פון גראַנאַדאַ. עס איז פאַראַן
אַ מיינונג אז ער האַט געהאַט פינף זין,
אָבער פּאַקטיש ווייסט מען בלויז פון זיין
זון יצחק. לויט אַן אַנדער מיינונג זאל ער
האַבן געווען אַ מטופּל מיט אַכט טעכטער.
ניט האַבענדיק אַ פּרוטה אויף נדן, זאל ער
האַבן אַמאַל זיך אויסגעדריקט מליצה'דיק
צו זיינעם אַ פריינט: „קצתי בחיי מפני
בנות חת“ („ח“ — אַכט), מיין לעבן איז
מיר נמאס וועגן די אַכט טעכטער. ער איז
פיל אַרום געפאַרן און האַט פיל געשריבן.
מען זאָגט אויף אים אז ער האַט באַזוכט
זעכציק שטעט און האַט אַנגעשריבן זעכציק
ווערק, לויט אַן אַנדער מיינונג הונדערט און
אַכציק ווערק. ער האַט געקענט די גרעסטע
פּערזענלעכקייטן פון זיין צייט, ווי דעם באַ-
רימטן דיכטער און פּילאָזאָף ר' יהודה הלוי,
רבינו תם, הויפט פון די בעלי התוספות.

דער אבן עזרא האָט פּערפּאָסט פּילע פּאָ-
עמעס. ער האָט מחבר געווען פּיוטים. זיי
געפינען זיך אין די ספרדים'ס סידורים.
ער איז אויך דער מחבר פונעם פּיוט „כי
אשמרה שבת, אל ישמרני“; אַז איך וועל
אַפהיטן שבת, וועט דער אַלמעכטיגער אָפּ-
היטן מיך, וועלכער געפינט זיך אין אונזערע
זמירות. ער האָט געשריבן פּילע אַפּאָריזמען.
לשון הקודש איז געווען ביי אים „כחומר ביד
היוצר“, ווי ליים אין דער האַנט פון דעם
טעפּער. מען האָט אַמאָל געפּרעגט אים זיין
מיינונג וועגן ביאת המשיח, משיח'ס קומען,
האָט ער געענטפּערט מיט אַ פּערז אין וועלכן
די פּראַגע מיטן ענטפּער ליינען זיך אַהין און
צוריק דאָס זעלבע.

דער פּרעגער פּרעגט: „אבי, אל חי שמך,
למה המלך משיח לא יבא“?

דער אויבערשטער ענטפּערט: „דעו מאביכם
כי לא בוש אבוש שוב אשוב אליכם כי
בא מועד“.

ער האָט פּערפּאָסט פּילע ספרים אויף
פּאַרשידענע געביטן:

וועגן דקדוק: מאַזנים, ספר היסוד, ספר
צחות, שפה ברורה און נאָך.

וועגן רעליגיעזע פּילאָזאָפּיע: יסוד מורא,
ערוגת החכמה און נאָך.

וועגן מאַטעמאַטיק, אַסטראָנאָמיע, אַסטראָ-
לאַגיע: ספר המספר, ספר הלוחות, כלי
נחושת, חקות שמים באיצטגנינות וחזיון, און
נאָך.

קלענערע ווערק אויף פּאַרשידענע געביטן,
שירים, אַפּאָריזמען, מליצות, רעטענישן.

אַבער זיין הויפט און לעבנס-ווערק איז
זיין וועלט-באַרימטער פּירוש אויף תורה
און אויף אַנדערע תנ"כ ספרים.

ווען ער איז אַלט געווען פיר און זעכציק
יאָר איז ער געוואָרן שטאַרק קראַנק. ער האָט
געטון אַ נדר אַז אויב ער וועט ווערן געזונט,
וועט ער איבער אַרבעטן און פּאַרגרעסערן
זיין פּירוש. ער האָט מקיים געווען דעם
נדר. און ער האָט געאַרבעט אויף זיין פּירוש

מיטן בחור תורה, און דער בחור, זייענדיק
אַליין אַ גרויסער למדן און דיכטער האָט זיך
געמאַכט כלומרשט אַז אַ דאַנק ר' יהודה'ן
שטייגט ער אין לערנען.

איינמאָל, אין אַן אַזונט, איז ר' יהודה
זיך פּאַרזעסן אין זיין אַרבעט-צימער, ווייל
עס איז אים אַנגעקומען שווער צו שאַפּן
די סטראָפּע מיט „ר“ אין זיין פּיוט „אדון
חסדך“. זיין ווייב האָט אים אַריין גערופּן
אין עס-צימער. און בעת ר' יהודה האָט
געעסן, האָט זיין ווייב געוויזן דעם בחור
דעם מאַנסקריפט, כתב יד. דער בחור האָט
אויסגעבעסערט דעם פּיוט אויף עטלעכע
ערטער, און ער האָט אַנגעשריבן די גאַנצע
סטראָפּע „ר“. ווען ר' יהודה האָט דערזען
דאָס, האָט ער זיך שטאַרק געפּרייט. ער
האָט אַרום גענומען דעם אַרימן בחור און
אים געקושט. ער האָט אים געזאָגט: „איצט
זע איך אַז דו ביזט עס דער אבן עזרא“. דער
בחור האָט מודה געווען אַז דאָס איז ער,
און ער איז געוואָרן ר' יהודה'ס איידעם.
מען זאָגט אַז ר' יהודה האָט געגיבן אים
זיין גאַנצן פּאַרמעגן, אַבער דער אבן עזרא
האָט ניט געוואָלט נעמען, ווייל ער האָט
ניט געוואָלט האָבן הנאה פון דער וועלט.
לויט „ספר יחסיני“ זיינען ר' יהודה הלוי'ס
און דעם אבן עזרא'ס מוטערס געווען שוועס-
טערס. זיי זיינען, אַלזאָ, געווען ערשטע קו-
זינס, א.

דער אבן עזרא דערמאנט רבי יהודה הלוי'ן
פּילע מאָל, ב.

(א) זעט שלשלת הקבלה, זייטן צב"צג.
(ב) זעט: אבן עזרא, בראשית א, ג; שמות ד,
י; ט, א; יג, יד; כ, א „שאלני רבי יהודה הלוי,
מנוחתו כבוד“; כו, יא; במדבר כז, ג; דברים
יד, כב; כו, יו; כט, יח; לג, ה. זכריה ת, ו;
תהלים יח, ה; ל, ח; מט, כא; עב, כ; עג, כה;
פ, טז; פב, ח; קלט, יד; קן, א (און פסוק ו?).
און דעם דיאַלאָג צווישן זיי ביידע אין דניאל
ט, ב. זעט „ר' יהודה הלוי ור' אברהם אבן עזרא“
פון נפתלי בן מנחם אין דעם בוך „ארשת“, יאָר-
בוך פון פּערבאַנד פון אַרטאָאָקסישע שרייבער,
ירושלים, תשי"ד.

חודש, אדר א', אינעם יאר 1167 אין דער שטאט קאלאהארא, שפאניע, לויט אן אַנ-דער מיינונג אין ענגלאַנד, לויט נאך אַן אַנדער מיינונג אין רוים, אויך די צייט פון זיין פטירה איז ניט פעסט געשטעלט מיט זיכערקייט.

בזו צו זיין פטירה, אינעם עלטער פון פינף און זיבעציק יאר. ביי זיין פטירה זאל ער האבן באַמערקט צו די אַנוועזנדע: ואברם בן חמש שנים ושבעים שנה בצאתו מחרון אף העולם, א.

דער אבן עזרא איז נפטר געוואָרן ראש

בחי — רבינו בחיי

לויט פשוט, מדרש, שכל, קבלה. ער איז געווען דעם רשב"א'ס אַ תלמיד. זעט אין זיין פירוש ענדע חוקת. ער איז דער מחבר אויך פון: „כד הקמת“ [דרשים]; „שובע שמחות“ אַ פירוש אויף איוב, און נאך. אָבער עס איז אים ניט געגאַנגען גוט.

רבינו בחיי ב"ר אשר איז געבאָרן געוואָרן אינעם מיטן פונעם דרייצענטן יאר-הונדערט אין דער שטאט סאַראַגאַסאַ, שפאניע. ער איז נפטר געוואָרן אינעם יאר 1340. ער איז דער מחבר פון „מדרש רבינו בחיי“; אַ פירוש אויף תורה, וועלכער טייטשט אויס די תורה

בינה — בינה לעתים

איז ער געוואָרן רב אין ווענעציע. דאָרט האָט ער געענדיקט דעם „גדולי תרומה“, און האָט אויך פערפאַסט זיין „בינה לעתים“, דרשות, אין כתב יד, מאַנוסקריפט, זיינען פאַראַן פון אים שיטות אויף ש"ס, שאלות ותשובות, און נאך. ער האָט געהאַט פילע און באַרימטע תלמידים, ווי ר' משה זכות, ר' שמואל אבוהב, און אַנדערע.

ר' עזריה ב"ר אפרים פיגו איז געבאָרן געוואָרן אין ווענעציע אין דעם יאר 1579, און ער איז נפטר געוואָרן אין רויגו ראש חודש אדר א', ת"ו, 1647 אין עלטער פון אַכט און זעכציק יאר. אינעם יאר 1607 איז ער געוואָרן רב אין דער שטאט פיסא, טוסקאנא. דאָרט האָט ער אַנגעהויבן אַרבעטן אויף זיין ספר „גדולי תרומה“. אין 1627

בעהמ — בעל המורים

מענטש. ער האָט געלעבט זעהר אַרים. ער איז נפטר געוואָרן אין שפאניע. מען ווייסט ניט אין וועלכן יאר, אויף זיין מצבה שטעהט בלויז אַז ער איז נפטר געוואָרן צוועלף טעג אין תמוז, דאָס יאר ווערט ניט דער-מאַנט. עס ווייזט אויס אַז ער האָט נאך געלעבט אין דעם יאר 1340. אבודרהם דער-מאַנט אים אין זיין ספר אין דעם יאר 1340 מיט ז"ל, איז מעגלעך אַז ער איז נפטר געוואָרן אינעם יאר 1340.

ר' יעקב איז געווען אַ גרויסער אַרימאָן, דערפאַר אָבער האָט ער איבער געלאָזט אַן אומשאַצבאַרן גייסיקן פאַרמעג, נעמ-ליך די פיר טורים, וועלכע ענטהאַלטן אַלע דינים פון תלמוד ירושלמי, תלמוד בבלי, פון

ר' יעקב ב"ר אשר, דעם רא"ש'ס זון, איז געבאָרן געוואָרן אין דייטשלאַנד. די דאָטע פון זיין געבורט איז ניט באַוויסט. אין דעם יאר 1305 איז ער געקומען מיט זיין פאַטער קיין שפאניע. זיין פאַטער האָט באַ-שטימט אים מיט זיין ברודער יהודה אַלס אויפזעהערס איבער דעם צעטיילן די צדקה צו די אַרימע לייט. ער איז ניט געווען אַ רב. נאָך זיין פאַטערס פטירה איז זיין ברוד-דער ר' יהודה אויסגעקליבן געוואָרן אַלס נאָכ-פאַלגער.

ר' יעקב איז געווען אַ קראַנקער, שוואַכער

א) פערגלייכט בראשית יב, ד מיט זיין חאָרט שפיל מחרון...

יורה דעה וועלכער ענטהאלט די דינים וועגן שחיטה, טרפות, וואס מען מעג און וואס עס איז פארבאטן; טור אבן העזר וועלכער רעגולירט דאס פאמיליע לעבן, קדושין, כתובות, גטין, חליצה; טור חושן משפט וועלכער ענטהאלט די דינים וועלכע רעגולירן דאס לעבן, די באציאונגען צווישן מענטש און מענטש, מסחר, און אלע אנדערע אנגעלעגענהייטן אינעם אלטעגליכן לעבן.

די גאונים, פוסקים און באזונדערס זיין פאטער פסקי הרא"ש. ער איז אויך דער מחבר פון דעם „בעל הטורים“ אויף חומש. מען זאגט אז ער האט אים פערפאסט אין איין נאכט. ער איז באקענט אלס „בעל הטורים“, ווייל ער האט געשאפן די פיר טורים: טור אורח חיים וועלכער רעגולירט דעם מענטשנס טעגליכע אויפפירונג פון א גאנץ יאר; טור

בעש"ט

זעט שבחי — שבחי הבעל שם טוב, זייט צב ...

דגל — דגל מחנה אפרים

ארויס געגיבן זיין ספר „דגל מחנה אפרים“ אינעם יאר תק"ע אין דער שטאט קארין. דער דאזיקער ספר איז איינער פון די פונדאמענטאלע ספרים פון חסידות. די לערער פונעם „בעל שם טוב“ און פון זיינע תלמידים ווערט דארט איבערגעגיבן פינקטלעך, געטריי, ריכטיק און אויף א פארשטענדלעכן אופן.

אגב'דיגס: דער „דגל“ איז פאר קיינעם געדאכט, געווען א קבצן אין אכצן פאלעס. זיין ווייב פלעגט בענטשן ליכט אין ליימענע לייכטערלעך. נאכדעם ווי דער אלמעכטיקער האט אים געהאלפן, און ער איז אויפגעריכט געווארן א ביסל, איז קומענדיק איינמאל פרייטאג-צו-נאכטס פונעם דאווענען, האט ער דערזען אויפן טיש זילבערנע לייכטער. האט ער געטון א זאג צו זיין ווייב: „דיר איז א צינד ליכטיק, און מיר איז געווען פריער ליכטיק“. ווייל ניט די לייכטער, דאס מעטאל, איז וויכטיק, אפילו ווען עס איז פון זילבער. נאך דאס פילן אז עס איז שבת איז וויכטיק, מעגן די לייכטער זיין אפילו ליימענע.

ר' משה חיים אפרים ב"ר יחיאל פון סאדילקאוו איז געבארן געווארן ארום דעם יאר תק"ח אין מעזשעבוזש. זיין מוטער איז געווען אדל, דעם בעל שם טוב'ס טאכטער. דער בעל שם טוב האט אים שטארק ליב געהאט. ער אליין האט געגיבן אכטונג אויף זיין ערציאונג. אין א בריוו צו זיין שוואגער ר' אברהם גרשון קוטאווער באצייכנט ער אים אלס „גרויסער עילוי“.

נאך זיין זיידנס פטירה האט דער „דגל“ געלערנט תורה, ביים זיידנס נאכפאלגער, דעם רבין ר' דוב בער, מעזעריטשער מגיד און ביי ר' יעקב יוסף פון פולנאה. שפעטער האט ער זיך באזעצט אין דעם שטעטל סאדילקאוו. ער איז געווען דארט רב און מגיד אלע זיינע יארן, און ער האט געפירט א זעהר ארים לעבן. פאר זיין פטירה איז ער געפארן קיין מעזשעבוזש. ער איז נפטר גע-ווארן דארט זיבעצן טעג אין אייר אינעם יאר תק"ס, אינעם עלטער פון צוויי און פופציק יאר. ער איז באערדיקט געווארן נעבן דעם אוהל פון זיין גרויסן זידן „בעל שם טוב“. זיין זון ר' יעקב יחיאל האט

הר — העמק דבר

מיר, אין דעם יאר 1817. ער איז נפטר געווארן אין ווארשע זיבעצן טעג אין אב, תרנ"ג, 1893. צו פערצן יאר האט ער חתונה

ר' נפתלי צבי יהודה ברלין, דער „נציב“, בעסער באקענט אלס ר' הערש לייב וואלא-זשינער, איז געבארן געווארן אין דער שטאט

שטעלן אַרדנונג אין דער ישיבה. בעת די רבנים זיינען געזעסן און געטראַכט פון אַ מיטל, האָט ר' וועלוועלע זיך אָנגערופן: „איר ווייסט, רבותי, ביי מיר גייט איצט די סדרה „וישב“ צו „וישב“ אין נאָך געווען עטלעכע וואַכן, האָבן זיי אים אָנגע-קוקט. האָט ר' וועלוועלע געזאָגט: „רבותי, מיין דרך אין דרוש איז שטענדיק צו שטעלן דעם צדיק קעגן דעם רשע, דעם גוטן, אַנ-שטענדיקן מענטשן קעגן דעם שלעכטן, און ווייזן די צדקות, די גוטע מעשים און שיינע מידות פון דעם צדיק, און די שלעכטע מעשים און מיאוס'ע מידות פון דעם רשע.“

„אין די פריערדיקע סדרות זיינען פאַראַן צוויי אַנטקעגנ-געזעצטע כאַראַקטערס. אין בראשית' זיינען פאַראַן אדם הראשון און דער שלאַנג, קין און הבל. אין דער סדרה נח' זיינען פאַראַן נח דער צדיק תמים און דער דור המבול, שם און חם. אין לך לך' זיינען פאַראַן אברהם אבינו און פרעה. אין וירא' געפינען מיר אברהם אבינו און די איינוואוינער פון סדום, עמורה און פון די אַנדערע שטעט... אין יעדער סדרה האָבן איך אַ צדיק און אַ רשע. ווי אַ מגיד שטעל איך זיך אַגידער און באַקרוינן דעם צדיק מיט אַלע קרוינען. און אויף דעם רשע גיט איך פּעך און שוועבל.“

„אַבער ווען עס קומט צו דער סדרה „וישב' וועלכע בעהאַנדלט יוסף'ן און זיינע ברידער, בלייבן איך שטעהן אין דער גרעס-טער פאַרלעגנהייט. ביידע זייטן זיינען צדי-קים, קדושים, און טהורים. מיט וועלכן צד זשע זאָל איך האַלטן? אין אַט דער דאָזי-קער זעלבער פאַרלעגנהייט געפין איך זיך איצט. וואָלט איך בעדאַרפט אויסגלייכן צווישן ר' יאַשע בערן מיט דעם און דעם, צווישן ר' הערש לייבן מיט דעם און דעם, ווער פון זיי עס איז גערעכט און אומגערעכט, וואָלט איך געקאַנט דאָס טון זעהר גרינג. אַבער ווי קאָן מען באַשטימען ווער עס איז גערעכט צווישן אַוועלכע צוויי גאונים, צדיקים ווען ביידע מיינען עס דאָך בלויז און נאָר לשם שמים?!

געהאַט מיט ר' יצחק בר' חיים'ס טאַכטער וועלכער איז געווען דער הויפט פון דער וואָלאָזשינער ישיבה „עץ חיים“. נאָך ר' יצחק'ס פטירה, אין 1851, איז זיין עלטסטער איידעם ר' אליעזר יצחק געוואָרן זיין נאָכ-פאַלגער, און ר' הערש לייב איז געווען זיין געהילף. נאָך ר' אליעזר יצחק'ס פטירה אינעם יאָר 1854, איז ר' הערש לייב ער-וויילט געוואָרן ראש הישיבה, און זיין שוואַ-גער ר' יאַשע בער סאָלאָוויטשיק, בריסקער רב, איז געוואָרן זיין געהילף.

ר' הערש לייב האָט געווידמעט זיין גאַנץ לעבן צו פאַרגרעסערן און צו פערשטאַרקן די ישיבה. אַ דאַנק זיין אונערמידלעכע באַ-מיאונגען און געטרייער איבערגעגיבנקייט האָט די ישיבה דערגרייכט אַ גאָר הויכע מדרגה. תלמידים פון אומעטום האָבן גע-שטראַמט קיין וואָלאָזשין, און די „וואָלאָ-זשינער ישיבה“ איז געוואָרן וועלט באַרימט.

צווישן ר' הערש לייבן און ר' יאַשע בערן זיינען אַבער ענטשטאַנען שאַרפע מיינונגס-פאַרשידנהייטן. עס פלעגן פאַרקומען אַפטע סכסוכים וועגן דער הנהגה, וועגן דער שיטה, מעטאָדע, וועגן דעם דרך הלימוד. דער „נציב“, דער תמים און פשטן האָט געהאַלטן מעהר פון בקיאות, פון פשט אויפן אָרט. ר' יאַשע בער, דער פּקח און חריף, האָט געהאַלטן מער פון שאַרפע סברות, פון חרי-פות. עס איז ניט געווען אַ קאַמף פאַר פערזענלעכע אַנשוואונגען. גיכער איז דאָס געווען אַ קאַמף צווישן בקיאות און חריפות. און אזוי ווי יעדער וואָרט זאָגער האָט זיך זיינע אָנהענגער, האָבן זיך, פאַרשטייט זיך, אויך ביי די ישיבה לייט געשאַפן צוויי לאַ-גערן, און די מחלוקת, אַ מחלוקת לשם שמים, האָט געהאַלטן אין איין צעפלאַקערן זיך.

דאָס האָט געפירט דערצו אַז מען האָט אַראַפגעבראַכט ר' טעוועלע מינסקער, ר' יאַסעלע סלוצקער, ר' וועלוועלע דער וויל-נער שטאַט מגיד, און ר' יצחק אלהנ'ען, זיי זאָלן אויסגלייכן ביידע צדדים און איינ-

אגב'דיגס: ער האָט געזאָגט אַ מתמיד איז דער וועלכער עסט אין צייט, שלאָפט אין צייט און לערנט אין צייט.

ר' יאַשע בער האָט געזאָגט אַז ווען עס קומט צו געהן נאָך נדבות, איז:

בכל, זאָל מען ניט זאָגן אַז מיט דעם און דעם פּאַסט מיר ניט צו געהן. נאָר בכל. עס דאַרף אָנשטעהן צו געהן מיט יעדן איינעם.

מכל, מען זאָל ניט זאָגן אַז צו דעם און דעם פּאַסט מיר ניט צו געהן נאָך אַ נדבה. נאָר מכל, מען דאַרף נעמען ביי יעדן איינעם.

כל, מען זאָל ניט זאָגן איך וויל ניט נעמען, וויל עס איז צו ווייניק. נאָר כל, אַלץ, ווי פיל מען גיט זאָל מען נעמען.

אין דעם יאָר 1879 האָבן די משכילים, וועלכע האָבן געוואָלט פּערוואַנדלען די ישיבה אין אַ סעמינאַר, דערלאָנגט אַ מסירה צו דער רעגירונג, און זי האָט געשלאָסן די ישיבה. אַ דאָנק ר' הערש לייב'ס באַמיר-אונגען, האָט די ישיבה זיך געעפּנט אינעם יאָר 1881. אָבער צען יאָר שפּעטער, אין דעם יאָר 1891 האָט די רוסישע רעגירונג נאָך אַ מאָל זי פּאַרמאַכט.

ר' הערש לייב איז דער מחבר פון: „העמק שאלה“ אויף די „שאלות דרב אחאי גאון“ פון וועלכן מען זעט זיין גרויסקייט און בקיאות אין ש"ס; פון „העמק דבר“ אויף תורה; פון „מיטב השיר“, אַ קורצער פירוש אויף שיר השירים. נאָך זיין פטירה זיינען פּאַרעפּנטלעכט געוואָרן זיינע תשובות אונטערן נאָמען „משיב דבר“.

ויטרי — מחזור ויטרי

עירובין, די זמירות, אַ פירוש אויף פרקי אבות. שיר ליל שיכורים לפורים, זייט 583. תשובות פון רש"י זייט 586, תגין, דינים פון שחיטה און טרפות, יין נסך, דער נוסח פון אַ גט, חליצה, פיוטים וועלכע געפינען זיך ניט אין די אַנדערע מחזורים, און נאָך. זעט מחזור ויטרי עדיציע ר' שמעון הלוי איש הורוויץ, וועלכן די מקיצי נרדמים האָט אַרויס געגליבן אין בערלין אינעם יאָר 1893, איבער געדרוקט אין ברוקלין, נ. י.

רבינו שמחה ב"ר שמואל איז נפטר גע-וואָרן אין דעם יאָר 1105, אין דעם יאָר פון רש"י'ס פטירה (?).

ר' שמחה ב"ר שמואל פון דער שטאָט ויטרי האָט געלעבט אין פּראַנקרייך אין דעם עלפטן יאָר הונדערט. ער איז געווען רש"י'ס אַ תלמיד. ער איז געווען אַ פּוסק און דער מחבר פון דעם „מחזור ויטרי“. רבינו תם דערמאָנט דעם מחזור אין זיין „ספר הישר“ (סימן תר"כ). זיין אייניקל ר' יצחק הזקן זאָגט אין איינער פון זיינע תשובות: „איך האָב געזען אין דעם מחזור ויטרי וועלכן מיין זיידע ר' שמחה, רש"י'ס אַ תלמיד, האָט פּערפּאַכט“.

דער מחזור ענטהאַלט: נוסחאות פון די תפילות פון אַ גאַנץ יאָר, די דינים פון שבת,

זר — זית רענן

ער איז געווען דיין און ראש הישיבה אין דער שטאָט קאַליש. ער האָט זיך אויסגע-צייכענט אין זיין צייט מיט זיין בקיאות אין ש"ס און אין פּוסקים.

ער איז דער מחבר פון:

„מגן אברהם“, אַ פירוש, הידושים און

ר' אברהם בן חיים הלוי גומבינער איז געבאָרן געוואָרן אין דער שטאָט גומבין, רוסיש פּוילין אינעם יאָר 1635, און ער איז נפטר געוואָרן אין דער שטאָט קאַליש אין עלטער פון אַכט און פּערציג יאָר. די קאַזאַקן האָבן דערמאָרדעט זיין פּאַטער אין כמעלניצעס צייט, אין דעם יאָר 1655.

פסקי הלכות אויפן שולחן ערוך „אורח חיים“, דרושים אויף תורה ביו דער סדרה וועלכן זיין זון האָט פאַרעפּענטליכט נאָך זיין פּאַטערס פּטירה, אין דירנפורט, אין דעם יאָר 1692.
 „זית רענן“ אויפן „ילקוט שמעוני“; „שמן פיוטים, און נאָך.
 ערוך;
 חידושים אויף אַנדערע טיילן פונעם שולחן חיי שרה;

חח — חפץ חיים

טיק, האָט זיך געמאַכט אַז מען האָט בע- דאַרפט חתונה מאַכן אָן אַרימע כלה, און ווייבער זיינען אַרום געגאַנגען אין שטאַט צונויף נעמען פּעדערן אויף קישנס פאַר דער כלה. ווען ר' ישראל מאיר איז געוואָר געוואָרן דערפון, האָט ער אַוועק געגיבן זיי די קישעלעך.

צו דרייסיק יאָר האָט ער אָנגעהויבן שרייבן זיין ספר „חפץ חיים“ וועלכער ענטהאַלט הלכות געגן רעדן לשון הרע און רכילות. ער אַליין איז אַרום געפאַרן זאַמלען פּרענומע- ראַנטן צו קאַנען דרוקן דעם ספר. אין דעם יאָר תרל"ג האָט ער אָפּגעדרוקט דעם ספר אין ווילנא אונטערן נאָמען „חפץ חיים“. ער אַליין איז אַרום געפאַרן אָפּצוגעבן דעם ספר די פּרענומעראַנטן. מיט דער צייט איז מען פאַרשטייט זיך, געוואָר געוואָרן אַז ר' ישראל מאיר הכהן איז דער מחבר פון דעם ספר „חפץ חיים“. צוויי יאָר שפּעטער האָט ער פאַרעפּנטליכט זיין ספר „שמירת הלשון“, אַז מען דאַרף היטן די צונג, די שפּראַך; מען דאַרף רעדן וואָס ווייניקער, און זיין פאַרויכטיק מיט יעדער וואָרט. צו גלייכער צייט האָט ער געפּאָדערט פון די קרעמער אַז זיי זאָלן זיין פאַרויכטיק מיט דער וואָג און מיט דער מאָס.

אין זומער תרל"ה האָט ער אָנגעהויבן אַרבעטן אויף זיין גרויס ווערק „משנה ברורה“ אויפן „אורח חיים“. און דאָס האָט גענומען אַכט און צוואַנציק יאָר. אינעם יאָר תר"מ האָט ער פאַרעפּנטליכט זיין ספר „מחנה ישראל“ אַלס אַ וועג-ווייזער פאַר די אידישע סאָלדאַטן, זיי זאָלן ניט אַראָפּ גיין פונעם גלייכן וועג. דערווייל האָט זיין ווייב פּער- מאַכט דאָס קרעמל, און זיי האָבן געצויגן

ר' ישראל מאיר ב"ר אריה לייב הכהן איז געבאָרן געוואָרן עלף טעג אין שבט, אינעם יאָר תקצ"ט, אינעם שטעטל זיטל, סלאַנימער קרייז, פּוילן. צו צען יאָר איז ער געפאַרן קיין ווילנא לערנען. צו פּערצן יאָר איז זיין פּאַטער, וועלכער איז געווען אַ גדול בתורה, געשטאַרבן. ער איז גע- בליבן אין ווילנא, און ער האָט געלערנט מיט גרויס התמדה, פליסיק, זיין מוטער האָט חתונה געהאַט מיט אַן אלמן, אַ בעל הבית פון דער שטאַט ראָדין, און זיי האָבן גע- וואוינט דאָרט. דער מאַן האָט געהאַט זיין אייגנס אַ טאַכטער, האָבן זיי זיך משדך געווען, און זיי האָבן זיי געפירט צו דער חופּה. דער שווער האָט געגיבן זיי קעסט, און דער איידעם איז געוועסן און האָט גע- לערנט. עטלעכע יאָר שפּעטער האָט זיין ווייב געעפנט אַ געוועלבל און עס האָט אַריין געבראַכט „וואַסער אויף קאַשע“. און אזוי ווי די פרוי האָט ניט געקאַנט שרייבן, האָט דער מאַן איר געהאַלפן מיט די חשבונות ביינאַכט, נאָך זיין קומען אַ היים פונעם בית המדרש.

ר' ישראל מאיר האָט געלערנט מיט די אַרימע בעלי מלאכות אין בית המדרש „חיי אדם“. ער האָט איינגעפלאַנצט אין זיי יראת שמים. שבת פלעגט ער לערנען חומש מיט רש"י מיט זיי. ער האָט געגרינדעט אַ „גמילות חסדים קאַסע“ צו לייען געלט די נויט-בעדאַרפטיקע. ער האָט געהאַלפן יעדן מיט געלט, מיט אַ גוט וואָרט, מיט ראַט און מיט טאַט. די מערסטע נעכט פון דער וואָך איז ער געווען אין בית המדרש. ער האָט געהאַט דאָרט צוויי קליינע קישעלעך זיך צו צושפאַרן ווען עס איז געווען נוי-

וועלכע ער האט געגרינדעט. עס זיינען ער-
שינען זיינע ספרים „נדחי ישראל“, „תורת
הבית“.

אין זומער תרפ"ד האט ער אנדער גע-
לייגט דעם באזיס פאר דער גרינדונג פון
די פאראייניקטע ישיבות אין ווילנא.
דער „חפץ חיים“ האט שטארק געוואלט
פארן קיין ארץ ישראל. דערווייל איז גע-
שטארבן זיין רביצין (די צווייטע פרוי), זיין
אינגסטע טאכטער איז געווארן קראנק. זיין
געזונט צושטאנד איז געווארן זעהר שוואך.
און די דאקטוירים האבן פארבאטן אים
צו פארן. און כ"ד אלול אינעם יאר תרצ"ג
איז דער „חפץ חיים“ נפטר געווארן אין
ראדין.

אגב'דיגס, ער האט געזאגט: ווען א גוי
טראגט א היטל איז ער נישט א איד. ווען א
איד טראגט נישט א היטל איז ער א גוי.

זייער ארים שטיקל ברויט פונעם פארקויפן
זיינע ספרים. ווען דער ראדינער רב איז
אוועק געפארן קיין ארץ ישראל, האט מען
אנגעבאטן דעם „חפץ חיים“ דעם „כתר הר-
בנות“. ער האט עס אנגענומען מיט דעם
באדינג, אז זיי מוזן פאלגן אים שטענדיק,
און אין אלץ. דערווייל האבן צוויי בעלי
בתים זיך צעקריגט, און איינער האט ניט
געוואלט אננעמען זיין פסק. האט ער צוריק
געוויזן זייער אַנבאָט, און ער האט קיינמאל
מער אנגענומען אַ רבנות.

ער האט חתונה געמאכט זיינע צוויי טעכ-
טער צו צוויי גאונישע חתנים, ר' אהרן
הכהן און ר' צבי הירש לעווינסאָן. די
„משנה ברורה“ האט אנגעהויבן צו ערשיי-
נען. עס איז אַרויס זיין ספר „אהבת חסד“,
אַ צוגאַב צום ספר „חפץ חיים“. זיינע צוויי
איידעם האבן געהאַלפן אים פירן די ישיבה.

חידושי הר"מ

זעט שמחה — שם הגדולים, זייט צח.

חידושי הר"מ — חידושי הר"מ

מיט דער פוטער אַראָפּ, אין עס האבן זיך
אַנגעהויבן שלעכטע צייטן, האט מען פאר-
געשלאָגן דעם יונגן עילוי פאַרשידענע רבנות
שטעלעס, אָבער ער האט אָפּגעזאָגט אַלע
אַנבאַטן. ער האט אָנגעהויבן האַנדלען מיט
ספרים, און ער האט פאַרדינט „וואַסער אויף
קאַשע“. אויך פון וואַרשע פלעגט ער פאַרן
צום קאַזשעניצער מגיד, און צייטנווייז אויך
צום לובלינער „חזוה“. נאָכן מגיד'ס פטירה
פלעגט ער פאַרן צו זיין זון ר' משה אליקים
בריעה. שפעטער האט ער זיך אָנגעשלאָסן
אַן די חסידים פון דעם פשיסכער רבין ר'
שמחה בונים, און ער איז געוואָרן זיין
תלמיד מובהק, זיין באַרימטסטער תלמיד. נאָכן
פשיסכערס פטירה האבן די חסידים גע-
וואָלט קרוינען אים פאַר זיין נאָכפאלגער.
ער האט, אָבער, צוריק געוויזן זייער פער-
לאַנג, און ער האט זיי באַוואויגן צו איבער-
גיבן די רבי'שע קרוין ר' מנחם מענדלען

ר' יצחק מאיר, וועלכער איז שפעטער
געוואָרן באַרימט אַלס „חידושי הר"מ“, איז
געבאָרן געוואָרן אינעם יאָר תקנ"ט. זיין
פאָטער ר' ישראל ראָטענבערג, רב אין מאַג-
נישאָוו און אין גער, איז געווען אַ תלמיד פון
ר' לוי יצחק פון בערדיטשעוו, און איינער
פון דעם קאַזשעניצער מגיד'ס מקורבים, נאָ-
ענטע. ר' ישראל האט געבראַכט דעם יונגן
יצחק מאיר צום קאַזשעניצער מגיד ר' יש-
ראל וועלכער פלעגט רעדן מיט אים אין
לערנען. דער גביר ר' משה חלפן-ליפשיץ
פון וואַרשע האט גענומען אים פאַר אַן
איידעם. זייענדיק ביי דעם שווער אויף קעסט,
האט דער יונגער איידעם געלערנט טאַג און
נאַכט. אַ פאַר יאָר שפעטער האט ער אָנגע-
הויבן זאָגן שיעורים פאַר שאַרפע תלמידים,
און ער איז באַלד געוואָרן באַקענט אַלס דער
„וואַרשעווער עילוי“.

ווען עס האט אָנגעהויבן גיין זיין שווער

און דאך „וירץ“, און דאך איז ער אליין געלאפן מקבל פנים זיין זיי.

א שידוך פארהערער האט געפרעגט דעם יונגישקן „חידושי הרי"מ“:

עס איז פאראן א מחלוקת וועגן דער צאל מלקות. איינער האלט אז מען דארף שלאגן ניין און דרייסיק, און איינער האלט פערציק. פרעגט זיך צי עס איז פאראן א פאל אז מען זאל קאנען שלאגן די זעלבע צאל מלקות לויט ביידע תנאים? און דער יונגער עילוי האט תיכף געענטפערט:

יא, עס איז מעגלעך. ווען איינער, וועלכער איז אליין א שליח בית-דין, האט עובר געווען אויף ניין און דרייסיק לארן פאר וועלכע עס קומט צו שלאגן אים ניין און דרייסיק מאל מלקות. דערווייל האט דאס בית דין געשיקט אים מקיים פסק זיין א צווייטן וועלכער האט עובר געווען אויף א לאו, ער זאל שלאגן יענעם מלקות. אבער אויפן ארט פון צו גיבן יענעם ניין און דרייסיק מלקות, האט ער געגיבן אים פערציק. לויט דעם „מאן דאמר וועלכער האלט ניין און דרייסיק, האט דאך דער שליח עובר געווען אויף א נייעם לאו פון „לא יוסף“, קומט דאך שוין צו שלאגן אים פאר פערציק לארן, געמלעך פערציק מאל ניין און דרייסיק. לויט דעם „מאן דאמר“ וועלכער האלט „פערציק“, האט דאך דער שליח געטון ריכטיק, און ער האט ניט עובר געווען אויף „לא יוסף“, און עס קומט צו שלאגן אים בלויז פאר די פריערדיקע ניין און דרייסיק לארן, נעמ' לעך ניין און דרייסיק מאל צו פערציק מלקות. איז אין אט דעם פאל גלייכן זיך אויס ביידע תנאים. ווייל ניין און דרייסיק מאל פערציק, און פערציק מאל ניין און דרייסיק באטרעפן דאס זעלבע.

פון טאמאשאוו, וועלכער איז געווארן באקענט אלס קאצקער רבי.

נאך דעם קאצקערס פטירה האט דער „חידושי הרי"מ“ איבער גענומען די רבי'שע קרוין. ער האט געגרינדעט די גערער דינאסטיע וועלכע האט זיך פארשפרייט און פארצווייגט ווייט און ברייט. זיינע ספרים „חידושי הרי"מ“ אויף ש"ס, און שאלות ותשובות פארנעמען א הויך ארט אין דער לומדי'שער וועלט. זיין „ספר הזכות“, איז א חסידיש ספר. דער סאכאטשאווער רבי ר' אברהם האט געזאגט, אז דער „חידושי הרי"מ“ איז געווען זיבן מאל שטארקער אין נסתח ווי אין נגלה.

דער „חידושי הרי"מ“ האט אבער געהאט קיין נחת אין זיין פאמיליען לעבן. זיינע דרייצן קינדער זיינען אויסגעשטארבן ביי זיין לעב צייט.

ער איז נפטר געווארן דריי און צוואנציק טעג אין אדר, אין דעם יאר תרכ"ו. זיין אייניקל ר' יהודה אריה ליב, וועמען ער האט ערצויגן און וועלכער איז שפעטער גע- ווארן בארימט אונטערן נאמען „שפת אמת“ האט איבער גענומען די גערער קרוין וועל- כע ער האט געטראגן פינף און דרייסיק יאר. זעט „שפת אמת“, זייט צט.

אגב'דיגט: יעדער איד דארף זיך אפלער- גען פון אברהם אבינו מקיים צו זיין די מצוה פון הכנסת אורחים שטענדיק, אין אלע צייטן און אונטער אלע אומשטענדן. אברהם איז געווען אונזער שטאם-פאטער, א מלך, א נביא, א הונדערט יאריקער זקן, פונקט דענצמאל איז ער געווען קראנק, און דערצו נאך האט ער פארדעכטיקט די דריי אורחים אז זיי זיינען אראבער, געצו-דינער,

חתם — חידושי תורת משה

הייסן צערביס, איז געבארן געווארן אין פראנקפורט אום מאין, דייטשלאנד, זיבן טעג אין תשרי, תקכ"ג, 1762, און ער איז נפטר גע- ווארן פינף און צוואנציק טעג אין תשרי, אי-

ר' משה ב"ר שמואל סופר (שרייבער) באקענט אלס „חתם סופר“ (ראשי תיבות, די ערשטע אותיות פון זיין ספר חידושי תורת משה סופר), וועמענס פארגענגער האבן גע-

בכל מקום". פון אומעטום האָט מען זיך געווענדעט צו אים מיט שאלות, און מען האָט אים געהאַלטן פאַר אַ פוסק אחרון. דער "חתם סופר" איז דער מחבר פון מע-רערע וויכטיקע ספרים:

תורת משה אויף חומש, חידושים אויף ש"ס, שאלות ותשובות, "שירת משה", שירים און פיוטים, "ספר זכרון", די צרות וועלכע ער האָט דורך געמאַכט, אַ פירוש אויף דער פסח הגדה, און נאָך.

אגב, עס זיינען פאַראַן פיר ספרים וועלכע מען רופט ניט ביי די נעמען וועלכע די מחברים האָבן זיי געגיבן: "משנה תורה", "שני לוחות הברית", און "תורת משה". נאָר מען רופט זיי: "דער רמב"מ", "דער של"ה", "דער אלשיך", "דער חתם סופר". דאָס נעמט זיך מסתמא דערפון וואָס אידן האַלטן ניט פון אַ צווייטער תורה, פון צווייטע לוחות. מיר אידן זיינען גאַנץ צופרידן מיט דער תורה וואָס משה רבינו האָט אונז געגיבן, אפילו דעם חומש דברים, וועלכער ווערט באַצייכנט אויך מיט "משנה תורה", רופט מען ניט ביי דעם דאָזיקן נאָמען, נאָר פשוט ספר דברים, אָדער "חומש דברים".

אגב דיגס, ער האָט געזאָגט: עס איז גאָר קיין חידוש וואָס משה רבינו איז געווען משה רבינו. ווען איך וואַלט האָבן אַזאָ רבי'ן (דעם אויבערשטן) ווי ער האָט געהאַט, וואַלט אויך איך אַזוי געווען. אַי, פאַר וואָס זשע טאַקע האָב איך ניט אַזאָ רבי'ן ווי ער האָט געהאַט? ווייל איך בין ניט משה רבינו. נאָכן "חתם סופר"ס פטירה האָט זיין זון ר' אברהם שמואל בנימין איבער גענומען זיין פאַטערס רבנות אין פרעסבורג. ער איז דער מחבר פון אַ פירוש אויף תורה מיטן נאָמען "כתב סופר", און ער איז באַקענט אונטער דעם דאָזיקן נאָמען.

דעם "חתם סופר"ס זון ר' שמעון איז געבאָרן געוואָרן אין פרעסבורג אין דעם יאָר 1821, און ער איז נפטר געוואָרן אין קראָקא זעכצן טעג אין אדר ב', תרמ"ג, 1883. אין דעם יאָר 1842 איז ער געוואָרן רב אין

נעם יאָר ת"ר, אַקטאָבער 3, 1839, אינעם על-טער פון זיבן און זיבעציק יאָר. זיין מוטער האָט געהייסן רייזל. ער האָט געשטאַמט פונעם מחבר פונעם "ילקוט שמעוני" וועלכער האָט אָפגעשטאַמט פון רש"י. ער איז געווען אַ תלמיד פון ר' נתן אַדלער און פון ר' פנחס הורביץ, דער בעל "הפלאה". ער איז געווען ראש הישיבה אין פרוסניץ. ווען ער האָט געגעסן קעסט ביי זיין שוואַגער, האָט ער איין שבת באַמערקט אַז זיין שוועגערין טראַגט ניט די גאַלדענע קייט. ווי נאָר ער איז געוואָרן געוואָרן אַז מען האָט זי "פאַרזעצט", האָט ער באַשלאָסן צו לערנען אַ מלאכה. ער איז אָבער געצוואונגען געוואָרן צו ווערן רב, צוערשט אין דראַזניץ, דערנאָך אין מאַטערסדאָרף און שפעטער אין פרעסבורג, וואו ער האָט אָנגעהאַלטן דעם כסא הרבנות דריי און דרייסיק יאָר.

ער האָט געגרינדעט די באַרימטע פרעס-בורגער ישיבה וועלכע איז געווען פאַרן מערב אייראָפּעאיש אידנטום דאָס וואָס די וואַלאַזשינער ישיבה, וועלכע ר' חיים וואַלאַזשינער, דעם ווילנער באַן'ס תלמיד, האָט געגרינדעט, איז געווען פאַר דעם מזרח אייראָפּעאיש אידנטום.

ער איז געווען אַ געוואַלדיגער חובב ציון, ליב האַבער פון ציון, און ער האָט ממש געלעכצט צו באַזעצן זיך אינעם הייליגן לאַנד. ער האָט עס אָבער ניט געקאַנט פאַר-ווירקלעכן צוליב דער ישיבה. ער האָט באַ-וואויגן מאַנכע פון זיינע תלמידים צו באַ-זעצן זיך דאָרט, און די אַנדערע האָבן גע-אַרבעט אין גלות לטובת אונזער לאַנד.

אינעם יאָר 1813 איז ער געוואָרן ר' עקיבא אייגערס איידעם, די צווייטע פרוי.

ווען די רעפּאָרם באַוועגונג האָט זיך אָנגעהויבן אין דעם יאָר 1819 אין האַמבורג, האָט דער "חתם סופר" געקעמפט זיין גאַנץ לעבן מיט אַלע כוחות געגן יעדער ענדערונג און נייע זאָך וועלכע די רעפּאָרמער האָבן געוואַלט איינפירן אין דעם רעליגיעזן לעבן. ער האָט געזאָגט, "חדש אסור מן התורה

ווען דער פאסטוך איז אַ געדונגענער, גיט אויך ער גוט אַכטונג אויף דער טשערעדע, כדי ער זאל ניט פאַרלירן זיין שטעלע. אַנדערש, אַבער, דאַרף זיין דער פאסטוך פון דער אידישער קהילה. ער מוז האָבן אין זינען בלויז דעם וואוילזיין פון זיין געמיינדע, און קיין שום אייגן-נוצן.

און אַט דאָס מיינט דער פסוק „ולא תהיה עדת ה' כצאן אשר אין להם רועה“ (א). די קהילה זאל גיט זיין געגליכן צו שאַף וואָס דער פאסטוך איז „אין להם“ ניט פאַר זייער וועגן, נאָר ער איז פאַר זיך. ער האָט ניט אין זינען דעם וואוילזיין און דאָס גליק פון דער געמיינדע, נאָר ער איז אויסן בלויז זיין אייגענע פרנסה און זיין אייגענעם כבוד.

ווען מען האָט געפרעגט אים, ווי קומט עס וואָס ער האָט געוואָלט ווערן אַ מיט-גליד אין פאַרלאַמענט, האָט ער געענט-פערט: נישט ווייל איך האָב געוואָלט זיין אַ מיטגליד, נאָר ווייל איך האָב געוואָלט אַז יענער צד זאל האָבן איין מיטגליד ווייניגער.

מאַטערסדאָרף. אינעם יאָר 1860 איז ער גע-וואָרן רב און אב בית דין אין קראָקא. ער איז געווען גוט באַקענט אין דער הלכה וועלט. ער איז געווען גוט בעהאַונט אין וועלטלעכע ענינים. אין 1879 איז ער גע-וואָרן ערוויילט אַלס מיטגליד אין דעם פאַר-לאַמענט אין ווען, עסטרייך. ער איז געווען זעהר אַקטיוו און טיכטיק אין קהל'שע אַנגע-לעגנהייטן. און ער האָט פיל בייגעטראָגן צום פאַרשטאַרקן רעליגיעז אידישקייט און אידנטום. אין דעם יאָר 1840 האָט ער גע-גרינדעט אַ וואַכן צייטונג מיטן נאָמען „מחזיקי קי הדת“ אַ פלאַטפאָרמע פאַר דעם רעליגיעזן אידנטום אין גאַליציע. אין 1912 איז די צייטונג נאָך ערשינען אין לעמבערג.

אגב'דיגס: פאַר זיין פטירה האָט ר' שמעון געזאָגט צו די ראשי הקהל: יעדער פאַסטוך איז זיכער געטריי זינע שאַף, און ער גיט גוט אַכטונג אויף זיי. אַבער מיר וויסן דאָך אַז מיט זיין געטריישאַפט איז ער אויסן בלויז זיך. ער מיינט עס ניט לטובת די שאַף, נאָר זיין אייגענער טובה, ווייל עס איז דאָך זיין פאַרמעגן.

יער. — יערות דבש

דרשן דאַרט. זיינע געגנער האָבן ניט דער-לאָזט אים ווערן רב אין פראַג און אויך ניט אין מעץ. ווען די פראַנצויזן האָבן איינגענומען פראַג, איז ער געוואָרן ערוויילט אַלס רב אין מעץ, אינעם יאָר 1746. אין דעם יאָר 1750 איז ער געוואָרן רב פון די דריי קהילות אַלטונא, האַמבורג, וואַנסבעק, און געוואוינט האָט ער אין אַלטונא. און דענצ-מאַל האָבן זיך אַנגעהויבן ר' יעקב פון עמדין'ס באַשולדיגונגען אויף ר' יהונתן'ען אין שבת צבי'איום. ר' יהונתן איז געווען אַ גרויסער חריף, אַ גלענצענדער דרשן, און ער האָט זיך אויסגעקענט אין וועלטליכע וויסנשאַפטן. ער איז דער מחבר פון „כרתי ופּלתי“ אויף יורה דעה, „יערות דבש“ דרו-

ר' יהונתן אייבשיץ איז געבאָרן געוואָרן אין קראָקא, גאַליציע, אַרום דעם יאָר ת"ן, 1690, און ער איז נפטר געוואָרן אין און צוואַנציק טעג אין אלול, תקכ"ד, סעפטעמבער 18, 1764, אין אַלטונא, אין עלטער פון פיר און זיבעציק יאָר. זיין פאַמיליע-נאָמען אייב-שיץ נעמט זיך פון דעם וואָס זיין פאַטער ר' נתן נטע, וועלכער האָט אַפגעשטאַמט פון ר' נתן שאַפירא, דער מחבר פון „מגלה עמוקות“, איז געווען רב אין דער שטאָט אייבענשיץ, מעהרן. ר' יהונתן איז געבליבן אַ יונגער יתום, האָט מהר"מ א"ש, ר' מאיר אייזענשטאַט, פראַנציער רב, אים אַדאַפּ-טירט. שפעטער האָט ער געלערנט אין דער ישיבה פון זיין קרוב ר' אליעזר הלוי עטינגען אין האַלעשאַ, מעהרן. ער האָט חתונה געהאַט אין פראַג, און שפעטער איז ער געוואָרן

(א) במדבר כו, יז.

בעאמטן האָט עס פאַרדראַסן, און מען האָט אים איינגעזעצט אין טורמע. אין אַ פאַר טעג אַרום האָט דער בעאַמטער געשיקט נאָך אים. אויף זיין פראַגע פאַר וואָס ער האָט געענטפערט אים אָז ער ווייסט ניט וואוהין ער גייט, האָט ר' יהונתן געזאָגט צו אים: דו זעסט דאָך אַליין אָז איך האָב ניט געוויסט. איך בין געגאַנגען אין שוהל אַריין דאווענען, און געקומען בין איך גאַר אין טורמע אַריין.

שים, "תפארת ישראל" אויף הלכות נדה, "אורים ותומים" אויף שולחן ערוך חושן משפט, "בינה לעתים" אויפן רמב"מ, הלכות יום טוב, און נאָך.

אנב'דיגס: אַ גאַר הויכער רעגירונגס־בע־אַמטער, זיינער אַ גוטער באַקענטער, האָט באַגעגנט אים אַמאַל אין גאַס. אויף זיין פראַגע וואוהין ער גייט, האָט ר' יהונתן געענטפערט אים אָז ער ווייסט ניט. דעם

ישמח — ישמח משה

ווייל ער האָט כסדר געטרויערט אויף חורבן ירושלים. ער איז נפטר געוואָרן כ"ח תמוז, תר"א.

זיין אייניקל ר' זלמן לייב דער מחבר פון "ייטב לב" האָט פאַרגעזעצט דעם זיידנס טעטיקייטן. דעם "ייטב לב"ס" ממלא מקום איז געווען זיין זון ר' חנניא יום טוב ליפא, סיגיטער רב, און מחבר פון דעם ספר "קדושת יום טוב". דער איצטיקער סאַטמאַ־רער רבי ר' יואל טייטעלבוים שליט"א איז דער זון פון "קדושת יום טוב", אָן אייניקל פון "ייטב לב" אָן אור־אייניקל פון ר' אלעזר ניסן, רב אין דרוביטש, גאַליציע, און אָן אור־אור אייניקל פון "ישמח משה". ער איז דער מחבר פון "יואל משה" וועלכער איז ערשינען אין ניו יאָרק ניט לאַנג צוריק.

ר' משה טייטעלבוים איז געבאָרן געוואָרן אין פרעמישלא. ער איז געווען רב אין אוהעל. ער איז דער מחבר פון "ישמח משה" אויף תנ"כ און אויף אגדות אין ש"ס; שאלות ותשובות "השיב משה"; "תפילה למשה" אויף תהלים.

ווען ער איז געקומען קיין לובלין האָט מען אים באַצייכנט אַלס "דער אייזערנער קאַפּ". ווען ער איז געוואָרן רב אין שיניווע איז ער שוין געווען באַקענט אַלס גאון און צדיק. ווען ער איז געוואָרן רב אין אוהעל, אונגאַרן, פלעגן טויזנטער מענטשן קומען צו אים. אַפילו ניט־אידן פלעגן קומען צו אים נאָך עצות און הילף. ער איז געווען אַ גרויסער דרשן. חסידים האָבן געזאָגט אָז ער האָט אַ ניצוץ, אַ פינק פון ירמיה הנביא.

כפ — כתב סופר

זעט זתת — חדושי תורת משה, זייט סב.

לת — לקומי תורה

דיג, ברייטליך. אין זיין צייט האָט מען איינגעפירט "מעמדות", אַ יאָרליכער שטייער וואָס אַ חסיד פלעגט צאָלן זיין רבי'ן.

ר' מאַטעלע האָט געהאַט טויזנטער חסידים. ער איז געווען זעהר באַליבט און פאַר־הייליגט ביי די מאַסן. אַבער אויך גדולי התורה זיינען געווען צווישן זיינע תלמידים

ר' מרדכי (מאַטעלע) טשערנאָבילער איז געבאָרן געוואָרן אין דעם יאָר תק"ל. ער איז געווען ר' מנחם נחום'ס (נחום'טשעס) טשער־נאָבילערס זון און ר' אהרן הגדול'ס פון קאַר־לין אידעם. נאָך ר' נחום'טשעס פטירה איז ר' מאַטעלע געוואָרן זיין נאָכפאלגער. בעת ר' נחום'טשע האָט געפירט אָן אַרים לעבן, האָט ר' מאַטעלע איינגעאַרדענט זיך מעהר הרחבה־

אנאטאָוואָקאָ, נעבן קיעוו. חסידים זאָגן אַז עטליכע יאָר פאַר זיין פטירה האָט ער אויסגעקליבן דאָס דאָזיגע שטעטל פאַר זיין קבורה, ווייל מען האָט ניט געהערט דאָרט דאָס קלינגען פון קלויסטער גלעקער וואָס שטערט אין קבר.

זיינע אַכט זין זיינען געווען באַרימטע רביים. זיין בכור ר' אהרן אין טשערנאָבל, ר' משה אין קאָריסטאָשאוו, ר' יעקב ישראל אין האָרנאָסטויפּול און שפעטער אין טשער-קאַסי, ר' נחום אין מאַקאַריוו, ר' אברהם אין טריסק, ר' דוד אין וואָסילקאָוו שפעטער אין טולנע, ר' יצחק אין סקווער, ר' יוחנן אין ראַכמעסטריוקע.

מאור — מאור עינים

טוב'ס לערע. אויף זיינע רייעס האָט ער פיל געהאַלפן אויך צו פאַרבעסערן די עקאָ-נאָמישע לאַגע פון די וועלכע האָבן זיך גענויטיקט אין דעם. זייענדיק אַליין אָן אַרי-מאַן, אַפילו ווען ער איז געווען רב אין טשערנאָבל, פלעגט ער אַוועק גיבן זיינע עטלעכע מטבעות אַרימעלייט. באַזונדערס פלעגט ער זיך אַפגיבן מיט פדיון שבויים, אויסלייזן געפאַנגענע, ר' נחום'טשע, דער גרינדער פון דער טשערנאָבילער דינאַסטיע, איז נפטר געוואָרן עלף טעג אין מרחשון, אינעם יאָר תקנ"ה אין טשערנאָבל.

ר' נחום'טשע איז דער מחבר פון „ישמח לב“ אויף תלמודישע אגדות, און פון זיין וויכ-טיגן ספר „מאור עינים“ אויף תורה וועלכער האָט געמאַכט אַ גרויסן איינדרוק אין דער וועלט פון חסידות. זיין זון ר' מרדכי (מאַטע-לע) איז געוואָרן זיין נאַכפאַלגער. ר' מאַטע-לעס זון ר' אברהם, מחבר פון „מגן אברהם“ אויף תורה, איז געוואָרן טריסקער מגיד. מיין פאָטער ר' משה פלעגט פאַרן צום מגיד. ער האָט מיר דערציילט אַמאָל אַז דער מגיד האָט אים געזאָגט אַז יעדער פרי מאַרגן פאַרן דאַווען גייען אים דורך „פ אַלפים חסי-דים דורכן קאַפּ“, דעם „מגן אברהם“ זון ר' יעקב לייבעניו איז געוואָרן זיין נאַכפאַלגער

און חסידים, ווי למשל דער מחבר פון „שארית ישראל“.

ר' מאַטעלעס תורה איז געדרוקט אין זיין ספר „ליקוטי תורה“, עס איז אַ „מועט המהויק את המרובה“, ווינציג אין בלעטלאַך אַבער פיל אין חכמה. עס ענטהאַלט מוסר, פשט, דרש, רמזים אויף תורה און ימים טובים. עס איז ערשינען אין טשערנאָוויץ, אינעם יאָר תר"כ, און איז איבער געדרוקט געוואָרן אין ניו יאָרק אין דעם יאָר תשי"ד.

ר' מאַטעלע איז נפטר געוואָרן כ' אייר, אינעם יאָר תקצ"ז, אין דעם עלטער פון זיבן און זעכציק יאָר אין דעם שטעטל

ר' מנחם נחום פון טשערנאָבל איז געבאָרן געוואָרן אינעם יאָר ת"ץ. זיין פאָטער איז געווען ר' צבי ב"ר נחום גאון אין גאַרינסק, וואָלינער גובערניע, רוסלאַנד. זייענדיק נאָך אַ קינד איז געשטאַרבן זיין פאָטער, האָט ער זיך געהאָדעוועט ביי זיין פאָטערס ברור-דער ר' נחום. ווען זיין פעטער האָט אייני-געווען זיינע גרויסע פעאיקייטן, האָט ער אים אַוועק געשיקט אין איינע פון די באַ-רימטסטע ישיבות אין ליטע, וואו ער איז געווען פון די בעסטע תלמידים. נאָך זיין חתונה האָט ער געלעבט פון מלמדות. עס האָט אים געצויגן זעהר צו נסתר, צו קבלה, צו דער סודות'דיקער לערע, האָט ער זיך פאַרטיפט אין דער לערע פון דעם אר"י און זיינע תלמידים. ער האָט אָנגעהויבן זיך צו פירן ווי זיי, ער האָט זיך געפייניקט, גע-פראָוועט סיגופים, און אַזוי ווייטער.

ווען דעם בעל שם טוב'ס שיטה האָט אָנגעהויבן צו ווערן באַקענט, איז ער געפאַרן קיין מעזשעבוזש, און ער איז געוואָרן זיין תלמיד. נאָכן בעל שם טוב'ס פטירה, איז ער געוואָרן אַן אָנהענגער פון דעם מעזער-י-טשער מגיד, דעם בעל שם טוב'ס נאַכפאַלגער. זייענדיק אַ גלענצענדער דרשן איז ער אַרונם געפאַרן פאַרשפרייטן חסידות, דעם בעל שם

אלס טריסקער רבי. מיין פאטער פלעגט מיך מיט נעמען אויף ראש השנה קיין טריסק. אויף זיינע יארליכע ריזעס פלעגט דער רבי איינשטעהן ביי אונז אין הייז אין אוסטילע. א)

מגן — מגן וצנה

פאסט קאמעדיעס פארן טעאטער. ער איז געווען דיריגענט פון דער מוזיק אקאדעמיע אין דער געטא. ער גלויבט אין מזלות און אין סגולות, און שרייבט א בוך געגן זוהר, און קבלה, מיטן נאמען „ארי נהם“. ער שרייבט א בוך „מגן וצנה“, אין וועלכן ער פארטיידיקט דעם תלמוד, און גיט ארויס א ספר „קול סכל“, אין וועלכן ער אטאקירט דעם תלמוד נאך שארפער ווי די קראים האבן עס געטון. ער האט אונטערזיכטעט אידישע און ניט אידישע תלמידים. ער האט פערפאסט דרשות פאר אנדערע. אין גע- ווען א סעקרעטאר פון חברות, האט געשריבן בריוו פאר אנדערע, לידער צו חתונות, עפיטאפן אויף מצבות, סאנעטן אין איטאל- יעניש, איבערזעצט ביכער, געלייענט קא- רעקטורן, געשריבן קמיעות, פארקויפט סג- לות, געווען א מעקלער, א שדכן און נאך. ער האט געהאט פילע מלאכות, אבער זעהר ווייניק ברכות. דער דלות האט געפייפט אין אלע ווינקעלעך.

אגב'דיגס, ער האט געזאגט אויף ר' ישראל נאגארא [נאדזשארא]: „אין בישראל כישראל“, עס איז ניטא ביי אידן אזעלכער ווי ישראל. זעט מקוה — מקוה ישראל, זייט ע.

ר' יהודה אריה (לעאָן) דע מודינא איז גע- באָרן געוואָרן אַכט און צוואַנציק טעג אין ניסן, אינעם יאָר של"א, אַפּריל 23, 1571 אין דער שטאָט ווענעציע, און ער איז נפטר גע- וואָרן דאָרט זיבן און צוואַנציק טעג אין אדר, מאָרטש 24, 1648, אין עלטער פון זיבן און זיבעציק יאָר. ער איז איינער פון די כּאָראַך- טעריסטישטע טיפּן אין דער אידישער גע- שיכטע. ער איז כּמעט אַן אַניגמאַ, אַ רעטע- ניש, אַ מענטש מיט אַהן אַ שיעור שאַרפע ווידער שפּרוכּן. ער איז אַ גרויסער תּלמור- דיסט; בעהאַונט אין אַנדערע ליטעראַטורן; האָט געקענט לאַטיין, שפּאַניש, איטאַליעניש; ער איז אַ מאמין, און גלייכצייטיק אַ ראַציאַ- נאַליסט; ער שרייבט אַ בוך אין וועלכן ער פּערדאַמט קאַרטן-שפּילערין, און איז אַליין אַ ליידנשאַפּטליכער קאַרטן-שפּילער (דאָס בוך האָט געהייסן „סור מרע“, און איז שפּעטער ערשינען אונטערן נאָמען „צחקן מוסרי“), און ווען די ווענעזישע קהילה לייגט אים אַריין אין חרם פאַר קאַרטן-שפּילן, פאַר- עפּנטליכט ער אַ פּסק דאַגעגן. ער איז אַ רב, אַ דיין, אַ דרשן, אַ חזן און איז גלייכ- צייטיק דער דירעקטאָר פון דעם טעאָטער אין דער ווענעזישער געטאָ, און ער פאַר-

מגן א — מגן אברהם

זעט לת — לקוטי תורה, זייט סה, און מאור — מאור עינים, זייט סו.

לודמיר, וואָלדימיר האַלינסקי. האו זי „לודמירע מויד“ חנה רחל בת ר' מוניש ווערבענמאכער האט „געפראוועט ראביסטחוא“. זי סלעגט לייגן תפילין, אויך רביים סלעגן פארן צו איר.

א) אין אוסטילע איז פארגעקומען די בארימטע חתונה, אויף העלכער עס האבן זיך באטייליגט ארום צוויי הונדערט רביים אין „הייסע זיידענע זשופי- צעס“. דאס שטעטל געמינט זיך צען היארסט פון

מהרש"א — מורינו הרב שמואל אידלש

אותיות דער פסוק: „בחוץ לא ילין גר, דלתי לאורח אפתח“ (ב) אויף דער גאס זאל ניט נעכטיקן א פרעמדער, מיינע טירן זיינען אָפן פאַר אורחים.

זיין פירוש אויף ש"ס איז וועלט באַרימט, און איז געדרוקט אין יעדער ש"ס. ער האָט געשריבן שאלות און תשובות. ער האָט איינגעפירט אַן אייגנאַרטיקן דרך צו פאַרשטעהן די אגדות אין תלמוד. ער ערקלערט שווערע ערטער אין תוספות. ער האָט אויך אַ פירוש אויף תורה.

דער מהרש"א איז געווען רב און אב בית דין אין כעלם, אב בית דין און ראש הישיבה אין לובלין, אב בית דין אין טיקטין, רב און ראש הישיבה אין אוסטרא, וואָלינער גובערניע, וואו ער איז נפטר געוואָרן פינף טעג אין כסלו, אינעם יאָר שצ"ב, 1631, אין דעם עלטער פון זעקס און זיבעציק יאָר. אגב'דיגס: אַ למדן האָט זיך באַרימט אַמאָל אין בית המדרש אַז ער האָט צוגע-טראָפן אַ מהרש"א, האָט אַ צווייטער למדן געזאָגט אים: דער מהרש"א איז גרויס דאָרט וואו דו טרעפסט אים ניט צו.

ר' שמואל אליעזר אידלש איז געבאָרן געוואָרן אין פּאָזן, דייטשעש פּוילן אין דעם יאָר 1555. זיין פּאָטער ר' יהודה הלוי האָט געשטאַמט פון גרויסן יחוס. זיין מוטער האָט געשטאַמט פונעם מהר"ל פון פּראַג. זיין שווער ר' משה איז דער מחבר פון „זכרון משה“. ער פלעגט זיך חתמ'ענען שמואל אידלש, אויף זיין שוויגערס נאָמען אידל, אַלס אַנער-קענונג פאַר איר שטיצן זיין גרויסע ישיבה אין פּאָזן צוואַנציק יאָר נאָכאַנאַנד. מיט איר טויט איז אָפּגעשטאַרבן אויך די ישיבה.

דער מהרש"א האָט געהאַלטן פון שכל'דיקן פּלפול. ער האָט געהאַלטן אַז מען דאַרף לער-נען אויך אַנדערע וויסנשאַפטן: פונקט ווי מעל איז אַן הקדמה צו ברויט, אַזוי זענען אַסטראָ-נאָמיע, מאַטעמאַטיק, א) אַן הקדמה צו אונזער תורה, ער האָט געקענט קבלה, פּילאָזאָפּיע, אַלס פירער האָט ער ניט גע'חנפּעט גבירים. ער האָט געקעמפט געגן נישט ערלעכע גבירים און האָט ניט געלאָזט מכבד זיין זיי מיט „פעטע“ עליות, וכדומה. ער איז געווען אַ גרויסער מכניס אורח. אויפן רשאַק פון זיין טיר איז געווען אויסגעקריצט מיט גרויסע

מלבי"ם

אין אַ שבת אין מיטן דער דרשה האָט מען אים אַרעסטירט און איינגעזעצט אין תּפּיסה. אַ דאַנק דער באַמיוונג פון ר' משה מאָנטעפּיאַרע, איז ער באַפּרייט געוואָרן, אָבער מיט דעם תּנאי, אַז ער מוז פאַרלאָזן רומעניע. אין 1866 האָט ער איבער גענומען דעם כּסא הרבנות פון זיין פאַרשטאַרבּענעם שווער ר' חיים אויערבאַך, אין לענטשיץ, קאַלישער גובערניע (רוסיש פּוילן). אַ ביסל שפּעטער איז ער געוואָרן רב אין כּערסאָן, און אין 1870 אין מאַגילעף, ביים דניעפּר. אויך דאָרט זיינען די רייכע אידן ניט געווען צופּרידן מיט אים, האָבן זיי אים דערקלערט אַלס „פּאָליטישער פאַרברעכער“, און אויף

ר' מאיר לייב בן ר' יחיאל מיכל, באַרימ-טער רב, געלערנטער, דרשן, איז געבאָרן געוואָרן אין וואָלאָטישיסק, וואָלינער גובערניע, רוסלאַנד, אין דעם יאָר 1809. זיין ערשטער רבי איז געווען זיין פּאָטער, און דאָן זיין שטיף-פּאָטער ר' לייב וואָלאָטישיסקער. פון 1838 ביז 1845 איז ער געווען רב אין וורע-שען, פּאָזען, שפּעטער אין קעמפּען ביז 1860, און מען האָט דערפאַר גערופּן אים „דער קעמפּענער“. נאָך דעם איז ער געוואָרן רב הכולל פון בוקאַרעסט, רומעניע. די דאָרטיקע רייכע דייטשע אידן האָבן געוואָלט איינפירן רעפּאָרם, האָט ער שטאַרק געקעמפט דאָ-געגן, האָבן זיי אינטריגירט געגן אים. און

(ב) זעט דעם טייטש אין איוב לא, לב.

(א) מהרש"א, הוריות י, א.

איז דער מיטל וועג ניט צו האָבן ליב און ניט צו האָבן פיינט. קהלת זאָגט דאָך אָבער אויך אַז עס איז פאַראַן אַ צייט צו שווייגן און אַ צייט צו רעדן, וואָס זשע איז דער מיטל וועג? עס איז דאָך איינס פון די צוויי, אָדער מען רעד אָדער מען שווייגט! נאָך דער דאָזיגער „פרעדיגט“ האָט עס מיר פאַרענטפערט. דער מיטל וועג פון, אַ צייט צו שווייגן און אַ צייט צו רעדן איז אַ רעפּאַרם ראַבינערס פרעדיגט. עס איז ניט געשוויגן און ניט גערעדט.

דער מלבי"ם איז געקומען אַמאָל קיין יעקאָטערינאָסלאַוו, איז די גאַנצע שטאָט גע- קומען מקבל פנים זיין אים. צווישן דעם עולם האָבן זיך געפונען אויך משכילים. ווען ער האָט זיי געפרעגט ווער זיי זיינען, און זיי האָבן געענטפערט אַז זיי זיינען די „משכילים“ פון דער שטאָט, האָט ער זיך אָנגערופן: „הייסט עס, אַז איר זייט קאַ- נערס“.

באַמערקנדיק אַז זיי „כאַפן“ ניט וואָס ער מיינט, האָט ער געזאָגט: איר זייט קאַנערס, ווייל וואָס איך און אַנדערע פרומע אידן קאַנען ניט, קאַנט איר יא. איר, ווען איך שטיי אויף אין דער פרי און וויל טרינקען אַ גלאַז טיי, קאַן איך ניט, ווייל איך האָב נאָך ניט אָפגעגאַסן די נעגל, ניט געזאָגט נאָך ברכות השחר. אַז איך האָב שוין גע- טרונקען טיי, און איך וויל עסן, קאַן איך ניט, ווייל איך האָב נאָך ניט געדאַוונט. און אַז איך האָב שוין אָפגעדאַוונט, קאַן איך נאָך אַלץ ניט עסן, ווייל איך מוז זיך וואַשן צוערשט, מאַכן אַ המוציא. אָבער איר משכי- לים, קאַנט דאָס וואָס איך און מיין גלייכן קאַנען ניט.

דעם גובערנאַטאָרס באַפעל האָט ער פאַר- לאָזט די שטאָט. ער איז געוואָרן רב הכולל פון דער פּוילישער קהילה אין קעניגסבערג, פרייסן. אָבער אויך דאָרט האָבן די דייטשע אידן אים פאַרפאַלגט. ווילנע האָט אים גע- וואַלט אַלס נאַכפאַלגער פון ר' יצחק אליהו לאַנדוי, אָבער דער גובערנאַטאָר האָט ניט דערלאָזט. האָט די קרעמענטשוגער קהילה אים אויפגענומען אַלס רב. אויפן וועג אַהין איז ער קראַנק געוואָרן און איז נפטר גע- וואָרן אין קיעוו דעם ערשטן טאָג ראש השנה תר"ם, סעפטעמבער 18, 1879.

ער איז דער מחבר פון: „ארצות החיים“, „ארצות השלום“, „התורה והמצוה“ אויף תורה, און „מקראי קודש“ אויף נביאים וכתובים, וועלכע ערקלערן סאַי די ווערטער, סאַי דעם געדאַנק, „משל ומליצה“. זיין פירוש אויף תנ"כ איז וועלט באַרימט.

אגב'דיגס: זייענדיק אין בערלין, איז דער מלבי"ם געווען שטאַרק נייגעריק צו וויסן וואָס אַ רעפּאַרם ראַבינער זאָגט אין זיינע „פרעדיגטן“ (סוירמענס). איז ער אַריין גע- גאַנגען אין דער בערלינער „סינאַגאָגע“. דעם ראַבינערס „פרעדיגט“ האָט געדויערט איבער אַ שעה, אָבער עס האָט געהאַט קיין אינהאַלט און קיין טעם.

אַרויסגייענדיק פון דער „סינאַגאָגע“, האָט ער באַמערקט צו זיינע פריינט: „קהלת רעכנט אויס אַכט און צוואַנציק צייטן. עס איז פאַראַן, למשל, אַ צייט צו צעשטערן און אַ צייט צו בויען, איז דער מיטל וועג ניט צו צעשטערן און ניט צו בויען. עס איז פאַראַן אַ צייט צו וויינען און אַ צייט צו לאַכן, איז דער מיטל וועג ניט צו וויינען און ניט צו לאַכן. עס איז פאַראַן אַ צייט צו האָבן ליב, און אַ צייט צו האָבן פיינט.

ממנ — מחברת מנחם

ווירא. דאָרט האָט ר' יצחק, ר' חסדאי אבן שאַפרוט'ס זון, אים מקרב געווען. ער איז דער פערפאַסער פון דעם „מחברת“, וואָס בע- האַנדעלט די שרשים פון לשון הקודש און

ר' מנחם בן סרוק, באַרימטער פּילאַלאָג, בעל דקדוק, איז געבאָרן געוואָרן אין דעם צענטן יאָר-הונדערט אין טורטוסא, שפּאַניע. אַלס אינגערמאַן איז ער אַוועק קיין קורדאָ-

און ער ציטירט אים מערערע מאָל. אויך תוספות ברענגט אים. דונאַש בן לאַבראַט האָט שטאַרק אַטאַקירט ר' מנחם'ס סיסטעם. דאָס האָט געפירט דערצו, אַז ר' חסדאי אבן שאַפּרוט איז געוואָרן אויס פריינד און פאַר-ערער פון ר' מנחם'ן. אָבער זיינע תלמידים, און דער עיקר חיוג, זיינען אַרויס מיט קריטיקען געגן דונאַש'ן.

לשון ארמית, פון העברעאיש און אַראַמעאיש. עס איז דער ערשטער ספר אויף דעם דאָ-זיגן געביט. זיין שיטה איז, אַז עס זיינען פאַ-ראַן שרשים וועלכע באַשטעהען פון איין אות, צוויי, דריי, פיער אָדער פינף אותיות. זיין תלמיד חיוג' (חידוש) האַלט, אַז די שרשים באַשטעהען בלויז פון דריי אותיות. רש"י האָט געהאַלטן ר' מנחם'ען פאַר אַ גרויסען מדקדק,

מנהג — מנורת המאור

לערנט דעם ליינער גוטע מידות, באַשיי-דענקייט און נאָך. דער ספר איז צום ערשטן מאָל געדרוקט געוואָרן אין קאָנסטאַנטינאָפּאָל אין דעם יאָר 1514. עס איז פאַראַן אַ אידישע איבערזעצונג פון ר' משה פראַנק-פורט, דיין אין אַמסטערדאַם, געדרוקט אין 1701, און איז פיל מאָל איבער געדרוקט געוואָרן. אין דעם יאָר 1880 איז ערשינען אין ווילנע אַ נייע אידישע איבערזעצונג. זעט עדיציע הלל גרשם, המכונה הימן ענעלאו, בלוק, ניו יאָרק, תרצ"ב.

ר' ישראל בן ר' יוסף (בן) אלנקאוה, האָט געלעבט אין שפּאַניע אין דעם פּערצענטן יאָר-הונדערט. אין דעם יאָר 1391 איז ער פאַרברענט געוואָרן צוזאַמן מיט ר' יהודה ב"ר אשר אויפ'ן שייטער הויפן אויף קידוש השם.

דער „מנורת המאור“ באַצוועקט צו באַקע-נען דעם פשוט'ן אידן מיט די פּערל פון תלמוד און מדרש. עס איז אַ זאַמלונג פון אגדות, גוטע ווערטער, עטישע לערעס, אַראַג-שירט אין אַ באַשטימטער אָרדנונג, און עס

מצ, א'; מצ, ב' — מצודת דוד מצודת ציון

דת ציון“ פּערטייטשט די ווערטער. „מצודת דוד“ ערקלערט דעם פּשט. ר' יחיאל האָט געלעבט אין מיטן פון דעם אַכטצענטן יאָר-הונדערט, און ער איז געווען רב אין יאָוא-ראוו, גאַליציע. טיילען פון דעם פירוש האָבן זיך שוין געדרוקט אין דעם יאָר 1753. ר' יחיאל איז אויך דער מחבר פון דעם ספר „בנין הבית“.

ר' דוד ב"ר אריה ליב אלטשול[אַלטשולער] אַן אייניקעל פון ר' פתחיה, רב אין פּראַג, און אַן אייניקל פון ר' יצחק חיות, מחבר פון „אפי רברבי“, רב אין לעמבערג, קראַקא, פּראַג, האָט אָנגעהויבן דעם פירוש אויף נבי-אים און כתובים. זיין זון ר' יחיאל מיכל האָט אים געענדיגט, רעדאַקטירט און איינגע-שטעלט אין צוויי באַזונדערע פירושים. „מצו-“

מקוה — מקוה ישראל

מערערע שפּראַכן. ער האָט געשריבן פּיוטים, פּזמונים, סליחות, וידוים און לידער פאַר דעם אינגוואַרג, זיי זאָלן ניט דאַרפן אָנקומען צו ניט-אידישע לידער. ר' חיים וויטאַל האָט אים אַטאַקירט פאַר זיין פּזמון וועגן דעם אויבערשטנס „חתונה“ האָבן מיט די אידן. אָבער ר' יצחק לוריא, ר' חיים וויטאַל'ס רבי, האָט דערקלערט אַז ר' ישראל'ס „זמי-“

ר' ישראל בן ר' משה נאַגאַראַ (נאַדוּשאַראַ), דיכטער, פייטן, מקובל, דרשן און מפורש, איז געבאָרן געוואָרן אין דאַמאַסקוס (דמשק) אַרום מיטן פון דעם זעכצענטן יאָר-הונדערט, און ער איז נפטר געוואָרן אין גאָזאַ (עזה), וואו ער איז געווען רב. (עס איז פאַראַן אַן אַנדער מיינונג וועגן דעם). ער איז געווען אַ פיל זייטיגער געלערנטער. ער האָט געקענט

רוח" ווערן געהערט אין הימל מיט שמחה. א פירוש אויף איוב (פצעי אוהב), דרשות ער האט פיל געדיכטעט אין אראמעאיש. און דער פאפולערסטער פון זיינע פיוטים אין "יה רבון עלם", וואס אידן אין אלע לענדער זינגען שבת. פילע פון זיינע פיוטים און פזמונים געפינען זיך אין די מחזורים אין פארשידענע לענדער. ער האט אויך גע- שריבן א פירוש אויף תורה "מערכות ישראל".

משך — משך חכמה

אין ביאליסטאק, און האט מערערע יארן געגעסן קעסט ביים שווער. זיין ווייב האט צו געהאנדלט א ביסל, און ער האט געלערנט תורה טאג און נאכט.

ווען דער דווינסקער רב ר' ראובן איז נפטר געווארן, און ר' יאנקעלע חריף האט אים מספיד געווען, האט ער באַלד גאָבן הספד אויפגעפאָדערט די דווינסקער קהילה אַז זיי זאָלן אויפנעמען ר' מאיר שמחה'ן אַלס דעם נפטר'ס נאָכפאָלגער. אויך ר' יאָשע בער בריסקער האָט זיי גערוטן דאָס זעלבע. און אין דעם יאָר תרמ"ח איז ער אויפגע- נומען געוואָרן אַלס רב פון דווינסק. ער האָט אָנגעהאַלטן די שטעלע אַרום פערציג יאָר, און ער איז געווען געשעצט און באַליבט ביי אַלע קרייזן פון דער שטאָט.

אין דער ערשטער וועלט מלחמה, ווען די מעהרסטע איינוואוינער האָבן פאַרלאָזט די שטאָט, און עס זיינען געבליבן בלויז די אַרימערע, איז ר' מאיר שמחה געבליבן מיט זיי. און ווען זיי האָבן געבעטן אים ער זאָל פאַרלאָזן די שטאָט, האָט ער זיי געענטפערט: "אַזוי לאַנג ווי עס וועלן זיין ניין אידן אין שטאָט, וועל איך זיין דער צענטער צום מנין". און ער האָט נאָך צוגעגיבן: יעדע קויל האָט אַ ספעציעלע שליחות. יעדע פּוּלי האָט אַ באַשטימטן אַדרעס.

אין דעם יאָר תרס"ו האָט מען אָנגעבאָטן אים דאָס רבנות אין ירושלים. אָבער ווען זיין קהילה האָט געבעטן אים ניט צו פאַרלאָזן זיי, האָט ער צוריק געוויזן דעם אָנבאָט. כאַראַקטעריסטיש איז דער פאַלגענדיגער

ר' מאיר שמחה הכהן איז געבאָרן געוואָרן אין דעם יאָר תר"ג אין דעם שטעטל לעטר- מענץ, ווילנער גובערניע. זיין פאָטער ר' קלוימוס קלמן איז געווען אַן אָנגעזעהענער סוחר און אַ תלמיד חכם. זיין הויז איז געווען אַ "בית ועד לחכמים", אַ הויז וואו תלמידי חכמים פלעגען פאַרקעהרן. ווען דער גאון ר' מאיר טיקטין איז איינגעשטאַנען ביי אים אין הויז אַ לענגערע צייט, האָט ער אים געבענטשט אַז אים זאָל געבאָרן ווערן אַ זון וועלכער זאָל בעלייכטן די אויגן פון דעם פאַלק ישראל אין זיין תורה. ר' מאיר'ס ברכה איז מקוים געוואָרן. דער זון איז געבאָרן געוואָרן. זיי האָבן געגיבן אים דעם נאָמען מאיר שמחה. און שוין אין זיין פריסטער יוגענד איז ער געוואָרן באַוויסט אַלס עילוי. ווען ער איז אַלט געווען דרייצן יאָר איז אַ באַוויסטער רב געווען זייער גאָסט. און ער האָט געהאַט דעם כתב יד, מאַנוסקריפט, פון זיינ'ס אַ ספר מיט זיך. איין טאָג האָט ער דערזעהן ווי דער מאַנוסקריפט איז אָנגעפיר- קעוועט מיט הערות, גאָטן. ווען דאָס בחור'ל האָט געזאָגט אים אַז די נאָטן זיינען זיינע, האָט ער אים שאַרף פירגעהאַלטן. אָבער, ווי גרויס איז געווען זיין ערשטוינונג ווען ער האָט דערזעהן די ווערטפולע חידושים. ער האָט געגיבן אים אַ קוש, און ער האָט פאַר- אויס געזאָגט אַז ער וועט זיין גרויס אין לערנען.

צו זיבעצן יאָר איז ער געפאַרן קיין איישי- שאַק, און ער האָט געלערנט דאָרט ביי ר' משה דאַגישעווסקי. ער האָט חתונה געהאַט

ער שיקען צוריק. ווען ער האָט ניט געוויסט דעם שיקערס אָדרעס, האָט ער אַוועק געגיבן דאָס געלד אויף צדקה.

זיין ספר „אור שמח“ (פון מאיר שמחה) אויפן רמב"מ ווערט בעטראַכט ווי אַ קלאַסיש ווערק אין דער לומדישער ליטעראַטור. ער האָט געמאַכט אויך אַן „אור שמח“ אויף ש"ס, אַבער ער איז ניטאָ. גוט באַוויסט איז אויך זיין ספר „משך חכמה“ אויף תורה.

ער איז נפטר געוואָרן פיר טעג אין אלול, אינעם יאָר תרפ"ו, אין עלטער פון דריי און אַכציג יאָר. (זעט „אישים ושיטות“, פון הרב שלמה יוסף זיין).

בריוו וועלכן די דווינסקער אידן האָבן געשיקט קיין ירושלים: „מיר, די גלות קינדער אין רוסלאַנד, אין דער שטאַט דווינסק, קמנו ונתעודד, א*“, הויבן אויף זיך און שטעלן זיך ווידער דער ידיעה, וועלכע האָט דערגרייכט אונז אַז די ירושלים'ער אידן ווילן אַוועק נעמען אונזער רבי'ן... וואָס דערמיט וועלן זיי צעשטערן ניט בלויז אונז, נאָר אַלע גלות אידן... עס איז ניט פאַר איר, קינדער פון ירושלים, צו טון אַזאַ זאַך...“

ר' מאיר שמחה האָט געהאַלטן זיך ווייט פון מחלוקת, פון פאַרטייאַשיקייט. געלד וואָס מען פלעגט שיקן אים דורך פאַסט פלעגט

משנה — משנה למלך

ספר איז ניט שווערד. נעמליך די דאָזיגע צוויי פאַרן זיך דאָך ניט! האָט אויך ער געענטפערט זיי הלצה'דיג, מיט דעם מאמר: „ספר וסיף ירדו כרוכים מן השמים“, (ב) אַז דער „ספר“ און די „שווערד“ האָבן אַראָפּ גענידערט פון דעם הימל צוזאַמען געוויקלט.

ר' יהודה איז דער מחבר פון: „משנה למלך“ אויפן רמב"מ; „דרך מצוותיך“ וואָס דערקלערט דעם אונטערשייד אין דעם ציילן די תרי"ג מצוות צווישן רמב"מ, סמ"ג און רמב"ן; „פרשת דרכים“ (דרשות); הגהות אויף די „טורים“, וועלכע דער חיד"א (ר' חיים יוסף דוד אזולאי) האָט געזעהן אין כתב יד; און דריי ספרים האָט מען אַוועק גע'גנב'ט ביי אים. ער האָט ניט געוואַלט אַנגעמען אַ כסא הרבנות, און ער האָט שטאַרק געקעמפט געגן דער שבתי צבי באַוועגונג. ער איז נפטר געוואָרן אחרון של פסח תפ"ז, 1727.

אגב, „משנה למלך“ מיינט ניט די ווערטער „משנה למלך“ אין מגילת אסתר. עס מיינט: משנה למגיד משנה, לחם משנה, כסף משנה, געהערט פון הגאון ר' חיים העליר.

ר' יהודה רוזאָניס איז געבאָרן געוואָרן אין קאַנטאָנטינאַפּאָל, טערקיי, אינעם יאָר 1657. ער פלעגט לערנען אַזוי פיל אַז מען האָט אים אַזש גערופן „דער קליינער תנא“. ער איז געווען אַ סוחר, ער האָט געפירט מסחרים מיט דער טערקישער אַרמיי, מיטן סולטאַנס פאַלאַץ, און ער איז געוואָרן באַשטימט אַלס „געשעפטס-אַטאַשע“.

איין מאל איז ער אַנגעקומען אין אַנדריאַ-נאַפּאָל אין אַן אַווענד אין מיליטערישע קליי-דער, מיט אַ שווערד אויף דער זייט, רייטענ-דיג אויף אַ פּערד, און ער איז אַריין אין אַ שוהל דאָווען מנחה מעריב. זיצענדיג ביי דער טיר האָט ער געהערט ווי איינער אַ למדן האָט געפרעגט אַן אייזערנע קשיא אין הלכה, און די אַנדערע לומדים האָבן ניט געקאָנט זי פאַרענטפערן, האָט ער זיי ער-קלערט דעם ענין. זיין ערקלערונג איז זיי שטאַרק געפּעלן, און זיי האָבן זיך געוואונ-דערט: ווי קומט עס אַז אַן אַפיציער מיט אַ שווערד, זאָל זיין אַזאַ גרויסער בקי אין תלמוד. האָבן זיי געזאָגט אים הלצה'דיג דעם מאמר, „אי סייפא לא ספרא, ואי ספרא לא סייפא“ (א) אויב שווערד איז ניט ספר; אויב

(ב) ספרי עקב ענדע פּיסקא מ. פּערגלייכט: ויקיר לה; ו; דיר ה; ב; ייש עקב תתס.

א* תהלים כ, ט.
א) עבודה זרה יז, ב.

נוסח — הנוסח השומרוני

זעט פשיטא, זייט עה.

נצא — נצוצי אורות

זעט חידא, זייט סא.

סה — סדר הדורות

סדר הדורות אין זיינע אינגערע יארן. א חץ דעם סדר הדורות, איז ער דער מחבר פון: ספר המספרים, ספר דרוש, ספר הטעמים, ספר לקוטים, ספר כללים אויף ש"ס, כללים אויף קבלה-ספרים, א פירוש אויף פרקי אבות, א ווערק אויף די פיר שולחן ערוך'ס, שאלות ותשובות, אבן הטועים, און נאך. דער חיד"א, ר' חיים 'וסף דוד אזולאי באצייכענט אים אלס א זעהר גרויסן בקי אין תלמוד בבלי, ירושלמי, מדרש. מער איינצעל-הייטן זעט אין הקדמה אינעם „סדר הדורות“.

ר' יחיאל בר' שלמה היילפריך, וועלכער האט געשטאמט פון זיין מוטערס זייט פונעם מהרש"ל, מורינו הרב שלמה לוריא, איז געבאָרן געוואָרן אַרום דעם יאָר ת"כ. מען ווייסט זעהר ווייניג וועגן זיין לעבן. ער איז געווען אב בית דין אין דער שטאָט מינסק. ער האָט געהאַט צוויי זין: ר' משה איז געווען אב בית דין אין מינסק; ר' יצחק אייזיק איז געווען אב בית דין אינעם שטעטל קאַיִדאַ-נאָו, נעבן מינסק, ווי עס ווייזט אויס האָט דער מחבר פּערפאַסט דעם ערשטן טייל פונעם

סה — ספר הסידים

ר' יהודה האָט אויסגעלעבט זיינע יאָרן אין רעגענסבורג וואו ער איז נפטר געוואָרן. ער האָט איבער געלאָזט אַ בן יחיד ר' משה זאלטמאן, וועלכער האָט פּערפאַסט עטליכע ספרים אויף תנ"כ.

ר' יהודה החסיד איז דער מחבר פון „ספר חסידים“ וועלכער איז אַן אוניקום, דער איינציגער פון דעם מין, אין דער רבנישער ליטעראַטור, סאָי אין אינהאַלט, סאָי אין סטיל. דער ספר בעהאַנדעלט מוסר, גוטע מידות, מנהגים, באַציאונג צווישן מענטש און מענטש, צווישן מענטש און זיין בעשאַפּער. דער ספר איז איבער געדרוקט געוואָרן מעהרערע מאל.

ער האָט פּערפאַסט נאָך ספרים, פירושים, פיוטים, רעליגיעזע פּאַעזיע. עס איז פּאַראַן אַ סברה אָו ער האָט געמאַכט אַ פירוש אויפן „ספר יצירה“, און אָו ער איז דער מחבר פון „אנעים זמירות“.

מען זאָגט אָו ביז אַכצן יאָר האָט ער ניט געקאַנט אַפילו דאַונען. דער מהרש"ל, מורינו הרב שלמה לוריא באַצייכנט אים אלס „חסיד, קדוש ונורא“.

ר' יהודה החסיד, ב"ר שמואל, ב"ר קליר-נימוס, ב"ר יצחק, ב"ר אליעזר הגדול האָט געלעבט אין דעם צוועלפטן יאָר הונדערט. ער איז נפטר געוואָרן אין חודש אדר תתקע"ז, 1217. זיינע עלטערן האָבן אימיג-ריט קיין דייטשלאַנד, זיך באַזעצט אין דער שטאָט ספיראַ, און ר' יהודה און זיין ברודער אברהם זיינען געבאָרן געוואָרן דאָרט. ר' יהודה האָט זיך געלאָזט קיין ארץ ישׂ-ראל, ווייל ער האָט געוואָלט זען דעם „בית יוסף“ אין צפת. אָבער דורך דער מגפה וועלכע האָט געבושעוועט דענצמאַל אין צפת, איז ער געבליבן אין רעגענסבורג. ער האָט געגרינדעט דאָרט אַ שוהל און אַ ישיבה און פאַרשפּרייט תורה. צווישן זיינע תלמידים זיינען געווען: ר' אליעזר פון גערמיזא „דער רוקח“; ר' יצחק ב"ר משה פון וויען, „דער אור זרוע“; ר' ברוך פון מגנצא, מחבר פון „ספר החכמה“.

ער ווערט דערמאַנט אין תוספות: אין כתובות יח, ב אונטערן וואָרט ובכולו, אין בבא מציעא ה, ב אונטערן וואָרט דחשיד, און נאָך.

סיבי — סידור בית יעקב

שפעטער אום צוריק קיין אַלטונא, וואו ר' יהונתן'ס אָנהענגער האָבן אים שפעטער ווידער פאַרפאַלגט. האָבענדיג געווען אַ פרוכטבאַרער שרייבער און קריטיקער, האָט ער געשאַפן פילע לומדישע ווי אויך פאַלע-מישע ווערק: לחם שמים, אַ פירוש אויף משנה; אגרת בקורת (תשובות), שאלות יעב"ץ, דריי הונדערט און צוויי און זיבעציג תשובות; סידור בית יעקב מיט אַ פירוש; עץ אבות, אַ פירוש אויף פרקי אבות; אַ קרי-טישע אויסגאַבע פון סדר עולם רבה וזוטא; מור וקציעה אויף אורח חיים; ציצים ופרחים (אַ קאַלעקציע קבלה מאמרים); עדות ביעקב (געגן ר' יהונתן אייבשיץ); שבורת לוחת האבן; אַם לכינה, הערות און נאָך. ניט וועלענדיג זיין אַ רב, האָט ער גע-זאָגט „ברוך שלא עשני אב"ד". ער איז נפטר געוואָרן אין אַלטונא אַפּריל 19, 1776.

ר' יעקב ישראל, בר' צבי (יעבץ) אשכנזי איז געבאָרן געוואָרן אין אַלטונא יוני 4, 1697. ער האָט געלערנט ביי זיין פא-טער „חכם צבי". צו פינף יאָר האָט ער געענדיגט מסכתא ברכות. שפעטער האָט ער געלערנט אין זיין שווערס ישיבה. ער האָט געלערנט קבלה, פילאָזאָפיע, לאַטיין, האַלענ-דיש. ניט וועלענדיג זיין אַ רב, האָט ער געהאַנדלט מיט צירונג. אין 1728 איז ער דאָך געוואָרן רב אין עמדען, דערפון דער נאָמען ר' יעקב (פון) עמדין, אין 1733 איז ער צוריק אין אַלטונא. ער גרינדעט דאָרט, מיט דער ערליבעניש פון דעם קעניג פון דענע-מאַרק, אַ דרוקעריי, גיט אַרויס זיין סידור „עמודי שמים". ער האָט שטאַרק געקעמפט געגן אַלע וועמען ער האָט חושד געווען אין שבתי צביאיזום, באַזונדערס געגן ר' יהונתן אייבשיץ. ער ווערט געצווינגען צו פאַרלאָזן אַלטונא, פאַרט קיין אַמסטערדאַם, קערט זיך

עבוד. — עבודת ישראל

פאַרשפרייט תורה אַן ערך פון אַ האַלבן יאָר-הונדערט. זיינע דרשות האָבן אַנגעצוינדן די הערצער פון זיינע צוהערער. ער האָט געשריבן אַ ספר „גבורת ישראל" וועגן דעם מהר"ל'ס ווערק, און אין זיינע שריפטן מערקט זיך אַז דער מהר"ל האָט געהאַט אַ גרויסן איינפלוס אויף אים.

זיין ספר „עבודת ישראל" אויף תורה, אויף פרקי אבות... איז גוט באַוויסט. ער האָט פערפאַסט „אור ישראל" אויף די תיקון-נים, „נזר ישראל" אויפן זהר, „תהלות יש-ראל" אויף תהלים, „שארית ישראל", און נאָך. ער איז געווען באַזונדערס בעפריינדעט מיטן „חזה" פון לובלין, מיט ר' מנחם מענדיל רימאַנאווער.

מען דערציילט: ווען ער איז געקומען אַמאָל אויף אַ באַזוך אין זיין געבורטס-שטעטל שוין אַלס דער באַרימטער קאַ-זשעניצער מגיד, האָט ער באַזוכט זיין דרדקי'ן מלמד. אויף דער פראַגע פאַר וואָס

ר' ישראל, באַרימט אַלס קאָזשעניצער מגיד, איז געבאָרן געוואָרן אינעם יאָר ת"ך. זיין פאָטער ר' שבתי איז געווען אַן אַרימער איינבינדער. ער האָט געלערנט ביי דעם מעזעריטשער מגיד ר' דוב בער דעם בעל שם טוב'ס נאָכפאַלגער, ביים ניקעלסבורגער אב בית דין ר' שמואל שמעלקי, ביים רבין ר' אלימלך פון ליזענסק, און ביי רבי לוי יצחק פון בערדיטשעוו. די גדולים פון זיין דור האָבן געהאַלטן אים פאַר אַ גדול בתורה. ר' חיים וואַלאָזשינער, דעם ווילנער גאון'ס תלמיד מובהק, האָט געזאָגט אַז זייענדיג אין קאָזשעניץ האָט ער פערבראַכט אַ גאַנצן טאַג מיטן מגיד אין לערנען, און ער האָט איינגע-זעהן אַז ער איז אַ בקי אין גאַנץ תלמוד בבלי מיט תוספות אויף אויסווייניג, אין תלמוד ירושלמי, ראשונים און אחרונים. ער איז געווען באַרימט אַלס בעל מופת, ווינדער-רבי. ער איז געווען אַ קראַנקער, שוואַכער מענטש. אָבער ניט געקוקט דאָרויף האָט ער

ער זאל געפינען דאָס בייטעלע געלט וואָס ער האָט פאַרלאָרן. דער מגיד האָט געהייסן אים געהן אַהיים און זאָגן דריי מאָל „איזהו“ איז דער איד געגאַנגען אַהיים און ער האָט גע- זאָגט דריי מאָל „איזהו מקומן של זבחים...“ מיט גרויס כונה.

נאָכדעם ווי עס זיינען פאַראיבער אַ פאַר טעג און ער האָט ניט געפונען דאָס בייטעלע, איז ער ווידער געקומען צום מגיד, און ער האָט אים געזאָגט אַז ער האָט געזאָגט דריי מאָל „איזהו“ און דוקא מיט גרויס כונה, אָבער ער האָט נאָך ניט געפונען דאָס געלד. „וועלכן, איזהו“ האָסטו געזאָגט? האָט דער מגיד געפרעגט אים. וואָס הייסט וועלכן? דעם, איזהו מקומן של זבחים וועלכער שטעהט אין סידור, האָט דער איד גע- ענטפערט.

„ניט דעם, איזהו“ האָב איך געמיינט, האָט דער מגיד אים געזאָגט, „נאָר דעם מאמר חז"ל: אי זהו שוטה, זה המאבד כל מה שנותנים לו ג' אַ נאָר איז דער וועלכער פאַרלירט וואָס מען גיט אים.“

ער בעזוכט ניט אויך זיין גמרא מלמד, זאל ער האָבן געענטפערט: אַ שטיקל גמרא קאָן מען אָפּרעגן, אָבער אַלף בית ניט. ער איז נפטר געוואָרן פערצן טאָג אין תשרי, אינם יאָר תקע"ה, אינם עלטער פון פינף און זיבעציג יאָר. זיין נאָכפאָלגער איז געווען זיין זון ר' משה אליקים בריעה.

אגב' דיגס: אַ איד איז געקומען אַמאָל צום מגיד ער זאל בעטן רחמים פאַר זיין קריטיש- קראַנקער פרוי, זי זאל האָבן אַ רפואה שלמה. דער מגיד האָט גוט בעטראַכט דעם אידן, און ער האָט אים חושד געווען, אַז ער מיינט עס ניט מיטן גאַנצן האַרץ. האָט ער אים געזאָגט: „רבות מחשבות בלב איש“, דער מאָן טראַכט אין האַרצן מיט וועלכער פרוי ער זאל חתונה האָבן אַזוי גיך ווי זיין ווייב וועט אַוועק אויף דעם עולם האמת. אָבער איך זאָג, „וועצת השם היא תקום“, דער אַלמעכטיגער וועט העלפן, און זי וועט אויפשטעהן און ווערן געזונד.“

אַ איד איז געקומען אַמאָל צו לויפן צום מגיד, און ער האָט אים געבעטן אַ סגולה

עקהל — על התרגום הירושלמי לתורה

זעט פשיטא.

פרשת — פרשת דרכים

זעט משנה למלך, זייט עב.

פשיטא, א'; פשיטא, ב' — פשיטא בראשית; פשיטא שמות

איז כמעט ניט געווען אַ גדול, וועלכער איז געקומען אין יענע יאָרן קיין וואַרשע, ער זאל ניט רעדן מיט דעם אינגן עילוי אין לערנען. ר' חיים חזקיהו מדיני האָט שוין מיט העכער זיבעציג יאָר צוריק דערמאָנט דעם דענצמאָל זעכצן יאָריגן וואַרשעווער עילוי אין זיין באַרימטן צען בענדערדיגן ווערק „שדי חמד“, אין אַ צייט ווען מזרח אייראָפּע האָט געווימלט מיט גאונים און גדולי התורה.

(ג) חגיגה ד, א.

ר' חיים העליר איז געבאָרן געוואָרן אין דעם חודש תמוז, אינם יאָר תר"מ אין דער שטאָט ביאַליסטאָק. זיין פאָטער איז געווען ר' ישראל פינסקער. ר' חיים האָט מיר אַמאָל געזאָגט אַז זיין פאָטער האָט דורך געלערנט זיבעציג מאָל ש"ס, און ער באַצייכנט אים אַלס גאון און צדיק. זיין פריסטע יוגנד האָט ער פערבראַכט ביי זיין פעטער, אַנקעל, ר' יעקב ברודא אין וואַרשע. ער האָט געלערנט אין קיין ישיבה. ער האָט געהאַט קיין רבי'ן. און שוין אַלס צען יאָריג בחור'ל איז ער געווען באַוויסט אַלס „וואַרשעווער עילוי“. עס

אנדערשקייט האָט אים געמאַכט פאַר אַן אַוויקוס אין די לעצטע דורות. אָט די אַנ-דערשקייט האָט געמאַכט מען זאָל אים רופן דער „איינשטיין פון תנ"כ און תלמוד".

און זאָל דאָ נאַטירט ווערן אַז אייניגע הוי-כע ישראל בעאַמטע האָבן מערערע מאָל אים איינגעלאָדן זיך צו באַזעצן מיט דער פאַמיליע אין ארץ ישראל און אויסגעהאַלטן ווערן פון דער רעגירונג אַהן צו טון עפּיס, נאָר בלויז וואוינען דאָרט און טון זיין אייגענע אַרבעט אין תנ"כ און אין תלמוד.

ר' חיים איז דער מחבר פון אַ טויף עפּאַכע-מאַכנדיגע ספרים אויפ'ן תנ"כ-תלמוד'ישן געביט. מיט זעכציג יאָר צוריק איז ערשינען זיין קונטרס „פרי חיים", אַנגעפיקעוועט מיט חידושים און דערקלערונגען אויף פאַרשי-דענע הלכות אין חושן משפט וועלכע האָבן איבערראַשט די לומדישע וועלט.

שפּעטער דערשיינט פון אים דעם רמב"מ'ס „ספר המצות", ווי באַוואוסט, האָט דער רמב"מ געשריבן דעם ספר אין אַראַביש, און ר' משה אבן תיבון האָט אים איבערזעצט אויף לשון הקודש. דער ערשטער „ספר המצוות" איז געדרוקט געוואָרן אין קאַנס-טאַנטינאַפּאַל פון אַ פּערגרייטן כתב יד, מאַנסקריפט, און די שפּעטערדיגע אויפלאַג-געס זיינען נאָך מעהר פאַרגרייזט געוואָרן, אַזוי אַז ווען דער רמב"מ זאָל געווען זען אַ ספר המצוות, וואָלט ער אַליין ניט געווען דערקענט אים. איז געקומען ר' חיים מיט זיין ברעגלאַזער חריפות און בקיאות אין דער רבני'שער ליטעראַטור און מיט זיין פולקאָ-מען באַהערשן די רמב"מ ליטעראַטור, און ער האָט אַרויסגעגיבן אַן אמת'ן אבן תיבון טעקסט פונעם „ספר המצוות", און ער האָט אים באַלויכטן מיט הערות, פאַרגלייכנדיג אים מיט דעם אַראַבישן אַריגינאַל און מיט ר' שלמה בן יוסף אבן איוב'ס איבערזעצונג.

„על התדגום הירושלמי לתורה" וואָס ער האָט אַנגעשריבן אין גלות אין די יאָרן פון דער ערשטער וועלט-מלחמה, און פאַר-עפּענטליכט אין ניו-יאָרק, אינעם יאָר תרפ"א.

ר' חיים העליר איז געווען ניט איין גאון, נאָר אַ קאַלעקציע פון גאונים. ער איז געווען אַ גאון ניט בלויז אין אונזער יתום'דיגן דור, נאָר אויך אין די צייטן פון ר' חיים בריסקער, ר' הערש לייב וואָלאַזשינער, דעם ראַגאַטשאַ-ווער, און אַזוי ווייטער.

אין זיין לעב-צייט איז ניט געווען איינער וועלכער האָט געקאַנט זיך פאַרמעסטן מיט אים אין תנ"כ. ער איז געשווימען אין די תרגומים, אין דער סעפטואַגינטא (גריכישע איבערזעצונג פון תנ"כ), אין דער פשיטא (סירישע איבערזעצונג), וואולגאַטא (לאַטיי-נישע איבערזעצונג), דעם נוסח השומרוני, אין ר' סעדיה גאון'ס אַראַבישער איבער-זעצונג און אַנד. ווי אַ פיש אין וואַסער.

איך ווייס פון קיין איינעם וועלכער האָט געקאַנט זיך פאַרמעסטן מים ר' חיים'ן אין רמב"מ. ועל כולם איז ער געווען לויטער בליץ. איך האָב אַמאַל אים געפרעגט: קאַן מען הונדערט גרויסע לומדים באַטראַכטן ווי איין גאון? האָט ער געענטפערט אַז גיין, ווייל גאוונות מיינט בליץ. מען קען וויסן ווייניג און זיין אַ גאון, און מען קען באַזיצן פיל וויסן און זיין קיין גאון. און ר' חיים'ס וויסן איז געווען ברעגלאַז, און זיין מוח האָט כסדר געבליצט מיט בליצן. ווען ר' חיים האָט גערעדט צו איינעם, איז ער געווען אונטער דעם איינדרוק אַז עס רעדן צו אים אַ טויף מוחות. און נאָך עטליכע מינוטן האָט ער שוין ניט געקאַנט אים נאָכפאַלגן, ווי דאָס האָבן באַוויזן זיינע תנ"כ לעקציעס אין ניו-יאָרק.

ר' אלחנן וואַסערמאַן דערציילט אַז ר' חיים בריסקער האָט אים אַמאַל געזאָגט: „היינט איז געווען ביי מיר אַ משונה'דיגער עילוי". דער דאָזיגער משונה'דיגער עילוי איז געווען דער מייטשעטער. ר' חיים בריסקער האָט אין זיין לעבן געזען גענוג עילויים. אָבער אין דעם מייטשעטער האָט ער געזען משונה-דיקייט, אַנדערשקייט. אונזער ר' חיים איז געווען אַ משונה'דיגער גאון. ער איז געווען אַנדערש פון אַנדערע גאונים. און אָט די

דינאלער גרונדזאץ איז „כל המתרגם פסוק כצורתו הרי זה בדאי“ (תוספתא סוף מגילה; קידושין מט, א) ווער עס איבערזעצט ווער-טערליך איז אַ פעלשער. ווען ר' האי גאון, דער לעצטער פון דעם גאונים פעריאָד, האָט געוואָלט אָנווייזן אויף דער שוועריקייט פון דער איבערזעצונג-קונסט, האָט ער זיך גע-שטעלט אויף דעם דאָזיגן פּרינציפּ.

און ניט מיט שטערן-געקנייטשטע השערות, אָדער פּילפּוּליסטישע האַר-שפּליטעריי, נאָר מיט עוקר-הרים'דיגע פּאַקטן און פּאַלשטענ-דיגער פרעזיקייט בעווייזט ר' חיים, אַז אַלע ביבעל איבערזעצער האָבן געהאַט פּאַר זיך אונזער תנ"כ-טעקסט; אַז אַלע האָבן גע-שעפּט פון איין קוואַל. און די טעאָריע אַז מאַנכע תּרגומים זענען אַ „תּולדה“ אַז אַפּ-שטאַמונג פון אַן אַנדער איבערזעצונג איז אַבסאָלוט גרונדלאָז און פּאַלש.

שוין אין זיין דייטשעש ווערק „אונטער-זוכונגען איבער די פשיטא“, האָט ר' חיים אָנגעהויבן צו צעקלאָפּן די ביבל-קריטישע טעאָריעס, און ער באַווייזט אַז אויב די תּרגומים האָבן אַמאָל אָפּגעווייכט פון דעם תנ"כ-טעקסט, איז דאָס ניט ווייל זיי האָבן געהאַט פּאַר זיך אַן אַנדער טעקסט, נאָר ווייל זיי זענען ניט אויסן געווען צו גיבן אַ ווערטערליכע איבערזעצונג. זיי האָבן גע-וואָלט איבערגיבן דעם גייסט, ניט דאָס וואָרט, פון דעם תנ"כ.

דערפאַר טאַקע האָבן זיי אַריינגעבראַכט אין זייערע איבערזעצונגען פּילע תּלמוד'ישע שטעלעס אָדער טראַדיציעס וועלכע זענען געווען פּאַפּולער ביי דעם פּאָלק, און דערצו נאָך ווייזט אַן ר' חיים אַז אויך ר' סעדיה גאון האָט אָפּטמאָל אָפּגעווייכט פון דעם תנ"כ-טעקסט, און ר' סעדיה, וועלכער איז נפטר געוואָרן מיט בלויז 1022 יאָר צוריק, האָט דאָך זיכער געהאַט דעם זעלבן טעקסט וועלכן מיר האָבן.

נאָכמער איבערצייגנדיג באַווייזט ר' חיים די גרונדלאָזיקייט פון דער ביבעל-קריטיק אין זיין מאַנומענטאַל ווערק „פשיטא“ אויף בראשית און שמות (ויקרא, במדבר, דברים

דאָס דאָזיגע ספר'ל האָט ר' חיים געשאַפּן אין דער שטאַט האַמעל. פאַר אַזוי וויכטיג האָט ער עס געהאַלטן, אַז ער האָט געזאָגט: איצט אַז דער „על התרגום הירושלמי לתורה“ איז פאַרטיג, אַרט מיך שוין ניט וואָס עס זאָל פּאַסירן מיט מיר. אַזוי האָט ער געזאָגט מיר.

זיינע צוויי חלקים „לחקרי הלכות“ האָבן קלאָר געמאַכט זעהר פּיל אין חושן משפט וואָס ביז אים איז שוין גאַרניט געווען אַזוי קלאָר. יעדער איינער פון די פיר הונדערט און פערציג סימנים שפרודלט מיט אונפאַר-גלייכלעכער גאונות.

לעבן מיר דאָך אין אַ צייט פון „ביבעל קריטיק“. ביבעל פּראָפּעסאָרן האָבן זיך אַ נעם געטון צו אונזער תנ"כ און טוען מיט אים וואָס זייער האַרץ גלוסט. פאַרשטייען זיי ניט דעם טייטש פון אַ וואָרט, „פאַרריכטן“ זיי עס, מען האָט שוין אַזוי צעפּאַלמעסט דעם תנ"כ, אַז עס איז אין אים שוין ניט געבליבן אַ גאַנצער פּסוק.

דערזענדיג ווי פרעמדע און אויך אונזערע אייגענע אידעלאָן, זאָלן געזונד זיין, רייסן שטיקער פון אונזער תורה-פעסטונג, האָט ר' חיים זיך אַ נעם געטון מיט זיין גאַנצן גאונ'ישן אַפּאַראַט און אויסערגעוויינלעכן שפּראַך-חוש, אומצוקערן די קרוין פון דער תורה צו איר אַמאָליגן הויך.

די מעטאָדע פון די ביבעל-קריטיקער איז אַ גאַנץ פשוט'ע, ווען זיי דערזעהען אין אַן איבערזעצונג פון דעם תנ"כ אַ וואָרט וואָס איז איבערגעזעצט אַנדערש ווי אין אונזער תנ"כ, דרינגען זיי באַלד דערפון אַז דער העברעאישער תנ"כ טעקסט וועלכן די איבער-זעצער האָבן געהאַט איז געווען אַנדערש פון אונזער תנ"כ טעקסט. קומט ר' חיים און באַווייזט אַז עס הויבט זיך ניט אַן, און עס לאָזט זיך ניט אויס, „לא יער הוה, ולא דובים הוה“ [דער אויסדרוק „לא דובים ולא יער“ געפינט זיך ניט אין גמרא, ניט אין מדרש].

ר' חיים'ס שטאַנדפּונקט איז אַז אַלע איבער-זעצער האָבן געהאַט פּאַר זיך דעם זעלבן תנ"כ טעקסט וועלכן מיר האָבן. זיין קאַר-

אָפֿן צוגיבן אָז אַלץ וואָס זיי האָבן געשריבן איז פֿאַלש, אָז זייערע טעאָריעס און השערות זענען הבל הבלים. און ווער וויל עס צע-וואַרפֿן מיט די אייגענע הענט אַ בנין וועלכן ער האָט געבויט אַ גאַנץ לעבן, אָפֿילו ווען דער בנין איז אַ פֿאַפֿירענער?

אין די ווערטער פֿון דעם היסטאָריקער ר' זאב יעבֿץ: „מרנא ורבנא ר' חיים העליר האָט געראַטעוועט דעם ספר הספרים פֿון אַ חורבן וואָס איז גרעסער פֿון די חורבנות פֿון די צוויי בתי מקדש. ווייל דאָרט האָט דער שונא פֿאַרניכטעט האַלץ און שטיין, בעת מיט ביבעל קריטיק צילן זיי צו פֿאַר-ניכטען דעם גייסט פֿון דעם אידישן פֿאָלק. און אַט געגן דער דאָזיגער קללה האָט זיך אַוועקגעשטעלט ר' חיים וועמענס וויסן איז ענדלאָז, און ער בעווייט קלאָר און דייטליך די גרונדלאָזיקייט און פֿאַלשקייט פֿון דער משונה'דיגער בריה וואָס הייסט „ביבעל-קריטיק“.

שטודירנדיג אין דער בערלינער אוניווער-זיטעט פֿלעג איך כמעט טעגלעך באַזוכן דר. שמעון בערענפעלד און ר' חיים'ן. ווען איך בין געוואויר געוואָרן אָז דער פייערדיגער ביבעל קריטיקער דר. בערענפעלד, און דער פֿלאַם-פייערדיקער תנ"כ־פֿאַרטייקער ר' חיים קענען זיך ניט פֿערזענליך, כאַטש זיי וואוינען ביידע אין בערלין, האָב איך פֿאַרגעשלאָגן דר. בערענפעלד'ן צו בעזוכן ר' חיים'ן ניט געקוקט דאָרויף וואָס ער איז מיט איין און צוואַנציק יאָר עלטער פֿון אים און נאָך בלינד דערצו, און מיר זענען אַוועקגע-פֿאַרן צו ר' חיים'ן.

איבער צוויי שעה האָט ר' חיים גערעד אין העברעאיש און געהאַלטן אין איין באַ-ווייזן די גרונדלאָזיקייט פֿון דער ביבעל-קריטיק. דר. בערענפעלד האָט די גאַנצע צייט זיך צוגעהערט מיט גרויס אויפֿמערק-זאַמקייט.

אויך ביים צווייטן וויזיט, דאָס מאָל ביי דר. בערענפעלד'ן אין הויז, איז ר' חיים געווען דער „לעקטאָר“ און דר. בערענפעלד דער סטודענט. דר. בערענפעלד האָט מיר דאָן

זענען איצט אין דרוק). און אין זיין „הנוסח השומרוני“, און ווען די ביבעל קריטיקער זאָגן, למשל, אָז דער חומש „דברים“ איז פֿערפֿאַסט געוואָרן אין עזרא הסופֿר'ס צייטן, גיט אייך ר' חיים אַ צייל-אַפֿ עטלעכע טוצן פֿסוקים פֿון ירמיה, וועמענס סטיל באַווייזט קלאָר אָז ירמיה הנביא האָט געהאַט פֿאַר זיך ניט נאָר דעם חומש „דברים“ נאָר גאַנץ תורה ווי מיר האָבן זי היינט.

ווי באַווייזט, שפּילט די „סעפּטואַגינטא“ אָן אונגעהויערע ראַליע אין דער קייט פֿון די תנ"כ איבערזעצונגען. לויט אַ בריף פֿון אַריסטעאוס זאָל פֿטאַלאַמעאוס פּילאָדעלפּוס דער צווייטער האָבן איינגעלאָרן צו זיך זיבע-ציק תלמידי חכמים פֿון ארץ ישראל זיי זאָלן איבערזעצן דעם תנ"כ אויף גריכיש. א). די דאָזיגע איבערזעצונג איז די הויפט פֿעס-טונג פֿון די ביבעל קריטיקער. און אין זיין דייטשעש ווערק „אונטערזוכונגען צור סעפּטו-אַגינטא“, באַווייזט ר' חיים ווידער אַמאָל קלאָר אָז די „טראַנסקריפּציע טעאָריע“ פֿון פֿראַפעסאָר וואוּץ און זיינע קאַלעגן איז גרונד-לאָז פֿונעם אָנהויב ביזן סוף. האָט דאָך דער באַרימטער פֿאַך-געלערנטער פֿראַפעסאָר באל-לאַ פֿון דער מאַרבורגער אוניווערזיטעט גע-זאָגט אָז ר' חיים'ס סעפּטואַגינטא ווערק צעקאָליעטשעט אַלע ווערק וועלכע זענען געשריבן געוואָרן וועגן דער גריכישער אי-בערזעצונג.

ר' חיים באַווייזט קלאָר פֿון אַ ריין וויס-שאַפּטלעכן שטאַנדפּונקט, מיט געזונטער אַנאַ-ליטישער לאַגיק, אָז די גאַנצע ביבעל קריטיק איז באַזירט אויף ניט-פֿאַרשטעהן דעם גייסט פֿון דעם תנ"כ. די ביבל-קריטיקער האָבן פשוט קיין חוש פֿאַר דער תנ"כ־שפּראַך. און מען קאָן אויך ניט האָבן פֿאַראיבל אויף די ביבעל קריטיקער פֿאַר זייער האַלטן זיך ביים זייעריגן, אַניט וואַלטן זיי דאָך געמוזט

(א) מגילה ירושלמי פרק א, הלכה ט; מגילה ט, א; מסכת סופרים פרק א, הלכה ז; מכילתא בא מסכתא דפסחא, פרשה יד; שמות רבה ה, ה; תנחומא שמות יט, עדיציע באַבער; תנחומא שמות כב; רש"י שמות יב, מ.

צפנ — צפנת פענח

עמ

ניט באַוויזן צו שאַפן אין צענדליגער יאָרן. זאָל דאָ דערמאָנט ווערן בלויז זיין מסורה צום תנ"כ וואָס וואָלט ליכטיג געמאַכט די אויגן פון אַלע אמת'ע תנ"כ ליבהאַבער. אַגב'דיגס : איך האָב געזעהן לעצטענס אין ענגליש-אידישע צייט-שריפטן אַז דר. שמעון בערענפעלד האָט חרטה געהאַט אויף זיין „ביבעל-קריטיק“, און ער האָט אַזש געוויינט. איך האָב ביידע מאָל צוזאַמען געפירט ר' חיים'ן און דר. בערענפעלד'ן. איך בין געווען דער איינציגער אַנוועזענדער ביי ביידע צוזאַ- מענקונפטן. דר. בערענפעלד האָט נישט גע- וויינט. עס איז נישט געשטויגן און נישט געפלוין.

צפנ — צפנת פענח

צו אַכצן יאָר האָט ער חתונה געהאַט מיט אַ מיידל גורפינקל, פון וואַרשע. ער האָט געגעסן קעסט אַכט יאָר, און האָט געלערנט תורה. ער איז דענצמאָל שוין געווען זעהר באַרימט, און די גדולים פלעגן קומען צו אים צו רעדן אין לערנען.

אינעם יאָר תרמ"ט איז נפטר געוואָרן דער רב פון די חסידים אין דווינסק. דער קאַפּוס-טער רבי, מחבר פון „מגן אבות“, האָט גע'עצה'ט די חסידים אויף צו נעמען ר' יוסף'ן פאַר רב. זיין נאָמען האָט געהאַלטן אין איין ווערן גרעסער. און פון אַלע עקן וועלט האָט מען זיך געווענד צו אים מיט שאלות. אין דער ערשטער וועלט מלחמה איז ער אַנטלאָפן קיין פעטערבורג. ער איז געווען דאָרט רב צען יאָר און דערנאָך האָט ער אומגעקערט זיך קיין דווינסק.

זיין גאַנץ לעבן איז געווען איין לאַנגע קייט פון כסדר'דיגן לערנען. עס איז פאַראַן אַ סברה אַז זיין ניט אַפּשערן זיך איז געווען כדי ער זאָל ניט דאָרפן זיצן מיט אַן ענט-בלויזטן קאַפּ און ניט קאָנען לערנען די דאָזיגע עטליכע מינוט.

ער איז ניט געזעסן אַ מינוט אַהן תורה. אַפילו ווען זיין ערשטע פרוי איז געשטאַרבן און מען איז געקומען מנחם אבל זיין אים,

געזאָגט, אַז דעם גאַנצן פערטן באַנד פון זיין „מבוא לכתבי הקודש“ וועט ער ווידמען ר' חיים'ס טעאָריע. עטלעכע וואָכן שפעטער האָט ער מיר געזאָגט אַז עס הויבט אים אַן טומ-לען, זשומען אין קאַפּ פון די טויזנטער מקו-רות וועלכע ר' חיים ברענגט, און אַז מער ווי איין דרוק בויגן וועט ער ניט קאָנען שאַפן. און אַט די צוויי און דרייסיק זייטן געפינען זיך אין דעם פערטן באַנד „מבוא“. אויסער „על התרגום השבעים בקונקר-דנציאה היכל הקודש“ און אַנדערע ווערק, תנ"כ'ישע און תלמוד'ישע, האָט ר' חיים איבערגעלאָזט אַן אונשאַצבאַרן אוצר מיט כתבי יד וועלכע גאַנצע אַקאַדעמיעס וואָלטן

ר' יוסף ראָזין, באַרימט אין דער לומדי' שער וועלט אַלס דער „ראַגאַטשאַווער“, איז געבאַרן געוואָרן אין דעם יאָר תרי"ח אין דער שטאָט ראַגאַטשאַו, מאַגילאַווער גובער-ניע, רוסלאַנד. זיין פאָטער ר' פישל איז געווען אַ לומדישער איד.

שוין פון זיין פריעסטער יוגנט אַן האָט מען געזען אַז ער איז געבאַרן געוואָרן פאַר גרויסע זאַכן. צו אַכט יאָר האָט ער שוין געקענט גוט גאַנץ סדר בזיקין. די מלמדים אין שטאָט האָבן געזאָגט אַז זיי האָבן שוין קיין תורה פאַר אים. זיין פאָטער האָט אַב-געזויבן צו לערנען מיט אים, אָבער דאָס אינגל האָט שוין געקענט מער פונעם טאַטן. צו ניין יאָר האָט ער שוין גע'יש'ט אַלס עילוי. ווען ער איז געוואָרן בר מצוה, האָט דער פאָטער אַוועק געשיקט אים קיין סלוצק צו ר' יאַשע בערן. אַ יאָר צייט האָט ר' יאַשע בער געלערנט מיט אים און מיט זיין אייגן אינגל חיים, וועלכער איז געוואָרן שפעטער דער באַרימטער ר' חיים בריסקער. פון סלוצק איז ער געפאַרן קיין שקלאָוו, און ער האָט געלערנט דאָרט ביי ר' יהושע לייב דיסקין. פון שקלאָוו פלעגט ער זיך אָפט צו כאַפן קיין קאַפּוסט צום רבין וועל-כער האָט געשטאַמט פונעם „בעל התניא“.

קדל — קדושת לוי

האָט געלערנט אַמאָל, אָבער ביי דעם ראָגאַ-
טשאַווער איז דאָך נישט פאַראַן אַ זאָך, אָן
ענין וועלכן ער האָט נישט געלערנט אָט
ערשט, נאָר וואָס!

פאַר זיין פטירה האָט ער געליטן שרעק-
ליכע ווייטאַגן. האָט ער געבעטן מען זאָל
איינשטעלן זיינע ווייטאַגן כאַטש אויף איין
טאַג אין דער וואַך ער זאָל קאַנען לערנען
תורה, וועט ער מסכים זיין צו ליידן יסורים
די אַנדערע זעקס טעג.

ר' יוסף איז נפטר געוואָרן אין וויען נאָך
אַן אָפּעראַציע, אין חדש אדר, תרצ"ו, אין
עלטער פון אַכט און זיבעציג יאָר. מען
האָט געבראַכט אים צו קבורה אין דווינסק.
[זעט אישים ושיטות פון הרב שלמה יוסף
זיין].

האָט ער געהאַלטן אין איין זאַגן תורה, ווען
מען האָט אויפּמערקזאַם געמאַכט אים אָן
מען טאָר נישט, האָט ער געענטפערט אָן
אָודאַי טאָר מען נישט. אָבער תורה איז כדאי
מען זאָל באַשטראַפט ווערן פאַר איר.

ער האָט אַמאָל געזאַגט אָן פאַרענדיג פון
דווינסק קיין ראָגאַטשאַו לערנט ער אויס
האַלב ש"ס אויסענווייניג. און אויפן וועג
צוריק לערנט ער די צווייטע העלפט אויף
אויסענווייניג. און ר' מאיר שמחה, דער מחבר
פון „אור שמח“, „משך חכמה“ און רב פון
דער אשכנזישער קהילה אין דווינסק האָט
אַמאָל באַמערקט: מען זאָגט אָן דער ראָגאַ-
טשאַווער איז אַ געוואַלדיגער בעל זכרון,
און דאָס איז נישט אמת. ווייל אַ גוטער בעל
זכרון מיינט דאָך אָן ער געדענקט וואָס ער

קדל — קדושת לוי

אגב'דיגס: מען דערציילט אָן זיין רבי'צן
האָט גערופן אים לידן פאַר נישט גיבן איר
גענוג אויף הוצאות, ווען דאָס בית דין האָט
אויפּמערקזאַם געמאַכט אים אָן אַ מאָן איז
פערפליכטעט לויט דער כתובה אויסצוהאַלטן
דאָס הויז-געזינד, האָט ער געענטפערט: אמת,
אָבער אין דער כתובה שטעהט דאָך „בקושטא“
מיט עהרליך-פאַרדינט געלט, און היינטיגע
צייטן איז עס זעהר שווער.

מען זאָגט אָן אין די תנאים פון זיין אייניקל
האָט רבי לוי יצחק אַריין געשריבן פאַלגענדן
תנאי: החתונה תהיה איה"ש למזל טוב
בירושלים עיר הקודש, ובאם חלילה משיח
צדקנו לא יבוא בזאת השנה, תהיה החתונה
בבאַרדיטשעוו, — די חתונה וועט זיין אם ירצה
השם למזל טוב אין ירושלים די שטאָט פון
הייליקייט, טאַמער, אָבער, וועט משיח צדקנו
נישט קומען אין דעם יאָר, וועט די חתונה זיין
אין בערדיטשעוו.

רבי לוי יצחק פון בערדיטשעוו האָט אַמאָל
באַגעגענט אין גאַס אַ יונגן מאָן וועלכער איז
געלאָפן אָהן אַן אַטעם, האָט ער אים אָפּגעש-
טעלט און געטון אים אַ פּרעג: „וואוהין לויפ-“

רבי לוי יצחק פון בערדיטשעוו איז געבאָרן
געוואָרן אינעם יאָר ת"ק (1740) אין דעם
שטעטל הוסקאוו, גאַליציע, זיין פאָטער ר'
מאיר ב"ר משה האָט געשטאַמט פון זאָ-
מאַשטש, פוילען, ער שטאַמט פון אַ משפּחה פון
זעקס און צוואַנציג דורות רבנים, ער איז גע-
ווען באַקענט אַלס יאַראַטלאַווער עילוי, ער
איז געוואָרן אַן איידעם ביים גביר ר' ישראל
פּרץ אין לובאַרטאָוו, ער האָט פּערבראַכט מע-
רערע יאָרן ביים מעזעריטשער מגיד און האָט
דאָרט געלערנט חסידות, ער איז געוואָרן רב
אין רוטשוועל, דערנאָך אין זשעליכאָוו, די
מתנגדים פאַרפאַלגן אים, ציט ער זיך אַרויס
קיין פּינסק און ווערט דאָרט רב און ראש
מתיבתא.

אינעם יאָר תקמ"ה ווערט ער רב
און ראש מתיבתא אין בערדיטשעוו און
ווערט באַרימט אַלס דער בערדיטשעווער רבי,
און פאַר אַ געוואַלדיגן אוהב ישראל, דער
קאַזשעניצער מגיד ר' ישראל איז געווען
זיינער אַ תלמיד, ער איז דער מחבר פון דעם
ספר „קדושת לוי“, ער האָט געהאַט דריי זיהן,
ער איז נפטר געוואָרן כ"ה תשרי, תק"ע.

באמערקט, „אז דיין פרנסה לויפט פאר דיר, און דו יאגסט זי נאך. אפשר איז דיין פרנסה גאר הינטער דיר, און מיט דיין גיכן לויפן אנטלויפטו גאר פון איר!“.

סטו עס אזוי, אינגערמאן? און דער אינגער- מאן האט אים געענטפערט: „וואס הייסט וואהין, איך לויף זוכן פרנסה.“ „איז פון וואנען ווייסטו“, האט דער רבי

ר א ב " ד

תלמוד בבלי, פסקי אסור והיתר, הלכות לולב, הלכות נטילת ידים, בעלי הנפש, ראשי פרקי סודות, קבלה, דרשה פאר פסח און נאך. דער עיקר איז ער בארימט דורך זיינע השגות אויפן רמב"מ, און כאטש זיינע השגות אויפן רמב"מ זיינען זעהר שארף, האט דער רמב"מ פארט געהאלטן פון אים. אין זיין בריף צו ר' שמואל אבן תבון דערמאנט דער רמב"מ דעם ראב"ד מיט כבוד. ער באטיטולט אים מיט „דער גרויסער רב פון פאסקויערע“.

מען האט אים געהאלטן פאר א הייליגן מענטש. דער רקאנטי האט אפילו געשריבן אויף אים און אליהו הנביא האט זיך אנטפלעקט צו אים. און דער ראב"ד אליין האט געזאגט און דער רוח הקודש האט זיך באוויזן אין זיין בית המדרש.

צווישן זיינע תלמידים זיינען געווען ר' יצחק הכהן פון נארבונא, דער ערשטער מפורש אויף תלמוד ירושלמי, און נאך. דער ראב"ד ווערט דערמאנט אין תוספות: תענית כה, א, אונטערן ווארט הא; יומא יח, ב, אונטערן ווארט יחודי; עבודה זרה לה, א, אונטערן ווארט אלא; תמורה יב, ב אונטערן ווארט יוסף, און אין מעהרערע אנדערע ערטער.

ר' אברהם בר' דוד, דער בעל השגות אויפן רמב"מ, איז געבארן געווארן אין דער שטאט פאסקויערע, פראנקרייך, אינעם יאר 1125. ער איז נפטר געווארן ערב שבת חנוכה, גאנצמבער 27, 1198 אין עלטער פון דריי און זיבעציג יאר. די גרעסטע גאונים פון זיין צייט זיינען געווען זיינע רבי'ס, און א דאנק זיינע אויסער געוויינליכע פעהיגקייטן איז ער גע- ווארן „דער ראש המדברים“ אומעטום. אלע האבן זיך צוגעהערט צו אים. אויך פון אג- דערע לענדער האט מען זיך געווענד צו אים וועגען פסקי הלכות. זייענדיג ריך האט ער אויסגעהאלטן די תלמידים פון זיין ישיבה, וועלכע פלעגן קומען אויך פון ווייטע לענדער לערנען תורה ביי אים. ווען ער האט אפגע- זאגט דעם היפט פון דער שטאט פאסקויערע צו גיבן אים זיין געלט, האט ער אים איינ- געשפארט אין טערמע, אינעם יאר 1172. נאך זיין בעפרייאונג האט ער פערלאזט זיין גע- בורטס-שטאט, און ער האט זיך באזעצט אין דער שטאט נימעס.

דער ראב"ד האט געענטפערט פילע תשובות. מאנכע פון זיי ווערן דערמאנט אין פארשידע- נע ספרים. ער איז דער מחבר פון: א פירוש אויפן ספרא [תורת כהנים], א פירוש אויף

ר ד " ק

געשריבן א פירוש אויף עטליכע תנ"כ ספרים. זיין פאלעמיק געגן קריסטענטום וואס געפינט זיך אין זיין פירוש אויף תהלים איז ערשי- נען אונטער'ן טיטל „תשובות לנוצרים“. זיין ויכוח געגן קריסטענטום געפינט זיך אין „מלחמת חובה“.

מען זאגט אויף אים „אם אין קחח אין תורה“.

ר' דוד קמחי, בארימטער בעל דקדוק, איז געבארן געווארן אין נארבאן, פראנקרייך, אין דעם יאר 1160, און איז נפטר געווארן דארט אין 1235. ער איז דער מחבר פון „מכלול“; דער ערשטער טייל איז א דקדוק, און דער צווייטער טייל איז א תנ"כ'ישער ווערטער- בוך. דער צווייטער טייל איז שפעטער באקענט געווארן אלס „ספר השורשים“. ער האט

ר לב ג

ר' לוי בן גרשון איז געווען א פילאזאף, מפורש, מאטימאטיקער, א דאקטאר. ער איז געבארן געווארן אין דעם יאר 1288, און איז נפטר געווארן אינם יאר 1344. ער איז דער מחבר פון: א פילאזאפיש ווערק „מלחמת ה'“, א פירוש אויף תנ"כ, „ספר היקש הישר“ (אן אפהאנדלונג וועגן סילאגיומס), „ספר ה' מספר“, (ספר מעשה חושב) וועגן אלגעברא, ספרים וועגן אסטראנאמיע, אסטראלאגיע.

ר מב מ

ברודער האט חתונה געהאט מיט זיין שוועס-טער.

דער „נאמען“ רמב"מ ווערט שוין באנוצט ביי די בעלי התוספות. זעט צום ביישפיל תוספות כתובות פו, א אונטערן ווארט „לאשה“. דעם רמב"מ'ס ערשט ווערק איז זיין פירוש אויף משניות. דער הויפט צוועק פון זיין פירוש איז געווען צו קאנדענסירן אין עטליכע שורות אן הלכה וועלכע ווערט ערקלעהרט אין גמרא אויף מעהרערע זייטן. זי ארויס שיילען פון די חלוקי דעות'ן, פון די מיינונגס-פארשידענ-הייטן, און ארויס זאגן לויט וועמען די הלכה איז, לויט וועמענס מיינונג מען דארף פסק'ענען. דער רמב"מ האט אנגעהויבן זיין פירוש ווען ער איז אלט געווען זריי און צוואנציג יאר. ער האט געארבייט אויף אים אויף זיינע כסדר'דיגע וואַנדער-וואַגלענישן, און ער האט געענדיגט אים זיבן יאר שפעטער אין מצרים. ער האט געשריבן דעם פירוש אין דער אַראַ-בישער שפראך, און מען האט איבער געזעצט אים אויף לשון הקודש.

ר' יהודה אלהאריזי האט איבער געזעצט דעם סדר זרעים;

ר' יוסף אלפועלי דעם סדר מועד;

ר' יעקב עכסאי דעם סדר גשים;

ר' שלמה ב"ר יוסף דעם סדר ניקיון;

ר' נתנאל הרופא דעם סדר קדשים;

אן אומבעקאנטער איבערזעצער דעם סדר

טהרות;

ר' משה בר' מימון איז געבארן געווארן אין דער שטאט קארדאווא, שפאניע, פערצן טעג אין חודש ניסן, 1:20 א זייגער נאך מיטאג, אין דעם יאר ד'תתצ"ה, פיר טויזנט אכט הונדערט פינף און ניינציג יאר נאך דעם וועלט בעשאף [1135], דרייסיג יאר נאך רש"ס פטירה. ער איז נפטר געווארן אין דער שטאט פאסטאט, מצרים (עגיפטן) צוואנציג טעג אין חודש טבת ד'תתקס"ו, פיר טויזנט ניין הונדערט זעקס און זעכציג [1206, 1208?], און ער רוהט אין טבריא, [חברון?].

דעם רמב"מ'ס יחוס צייט זיך פון רבי יהודה הנשיא... פון דוד המלך, און ער שטאמט פון דורות לומדים. צום ענד פון זיין פירוש אויף משניות שרייבט ער: „אני משה בן מימון הדיין ברבי יוסף החכם בר' יצחק הדיין בר' יוסף הדיין בר' עובדיה הדיין ברבי שלמה הרב רבי עובדיה הדיין“. צום סוף ספר מלחמת מצוה שטעהט בן הרשב"ץ. זיין פאטער, דיין אין דער שטאט קארדאווא, האט געמאכט פירושים אויף גמרא. אין דער הקדמה צו זיין פירוש אויף משניות, אנהויב סדר זרעים שרייבט דער רמב"מ „וקבצתי כל אשר בא לידי מפירושי אדוני אבי ז"ל“, און איך האב צונויף געזאמלט אלץ וואס איז געקומען מיר אין האַנד פון מיין פאטערס פירושים. זיין ברודער דוד איז אומגעקומען אין א שטורם אויפן ים. ער האט געהאט א בן יחיד אברהם פון זיין צווייטער פרוי. אגב, זיין פרוי'ס

ספר "מורה נבוכים" פארמולירט ער די מצוות אין פערצן טיילן.

פילאָזאָפיע האָט דער רמב"מ געלערנט ביים פילאָזאָף אבן רושד פון שפּאַניע. דעם "מורה נבוכים" האָט ער געשריבן אין אַראַביש. ר' שמואל אבן תבון האָט איבער געזעצט אים אויף לשון הקודש. ער האָט אים געענדיגט אין דעם יאָר 1195. דער רמב"מ ברענגט דעם מורה נבוכים. זעט, למשל, רמב"מ בראשית ג אָנהויב פסוק ח. ר' יעקב פון עמדין באַמיט זיך צו בעווייזן אַז דער רמב"מ איז ניט דער פערפאַסער פונעם "מורה נבוכים".

דער רמב"מ האָט פערפאַסט פיוטים, ווי צום ביישפּיל "שערי עת רצון להפתח...". וואָס געפינט זיך אין די ספרדים'ס תפילות. אַ חוץ די אויבן דערמאָנטע ספרים האָט דער רמב"מ געמאַכט: אַ פירוש אויף ש"ס. ער דערמאָנט אים אין זיין הקדמה צום משניות. אָבער בלויז דער פירוש אויף ראש השנה איז געדרוקט [הלבנון שנה ח זייט 199...]. אַ זאַמלונג פון תשובות, שאלות ותשובות "פאר הדור", "פרקי משה" אויף מעדיצין, מגלת סתרים וועגען קבלה, "ספר הנפש", טעאלאָגיע און נאך. גוט באַוויסט איז זיין "אגרת השמד" וועלכער האָט באַצוועקט צו שטאַרקן אידיש-קייט. ערמוטיגן די אידן געגן די ביטערע גורות, ראָטן די פרומע ניט צו דערווייטערן די זינדיגע, נאָר פאַרקעהרט זיי צו דער-נעהנטערן און אויף ווייזן זיי אַז זיי געהען אויפן פאַלשן וועג.

דער רמב"מ איז געווען אַ מקובל. ער האָט אַפילו געוויסט וועגן "קץ" דער "מגדול עוז", רמב"מ, הלכות יסודי התורה, פרק א' דער-צעהלט אַז ער האָט געזעהן אַן אַלטע פאַר-מעטענע מגילה אויף וועלכער עס איז געווען געשריבן; "אני משה ב"ר מימון כשירדתי לחרדי המרכבה, בינותי בענין הקץ...". איך משה ב"ר מימון, ווען איך האָב אַריין גע-דרונגען אין די פאַרבאָרגענע סודות פון הימלישקייט, האָב איך פערשטאַנען דעם ענין פון דער גאולה, פון דער אויסלייונג. דער רמב"מ ווערט דערמאָנט מערערע מאל אין תוספות, ווי למשל אין: ברכות מד, א

ר' שמואל אבן תבון האָט איבערזעצט זיין פירוש אויף פרקי אבות און די שמונה פרקים לרמב"מ.

דעם "ספר המצוות" האָט דער רמב"מ פער-פאַסט אין אַראַביש. דער רמב"מ האָט געשריבן השגות אויף אים. ר' שמואל אבן תבון האָט אים איבער געזעצט אויף לשון הקודש. אין פאַרלויף פון די יאָר-הונדערטער האָבן די קאַפּירער אים אַזוי פיל פערגרייזט, אַז דער רמב"מ אַליין וואָלט אים ניט דערקענט. האָט דער גאון ר' חיים העליר, אויפן סמך פון ר' משה אבן תבון'ס איבערזעצונג לויט דעם מינכענער מאַנוסקריפט און לויט דעם לאַנדאָנער כתב יד און מיט נאָטן, בעלייכ-טונגען און ערקלעהרונגען, לויט דעם אַראַ-בישן אַריגינאַל און ר' שלמה אבן איוב'ס איבערזעצונג, פאַריכט די גרייזן, קאַרעגירט די ענדערונגען, בעזייטיגט אַלץ וואָס געהערט ניט דאָרט; און מיר האָבן איצט אַ ריכטיגן טעקסט פונעם רמב"מ'ס "ספר המצוות".

זיין הויפט און באַרימטעסט ווערק רופט דער רמב"מ אַן: משנה תורה הוא יד החזקה. אָבער געוויינליך רופט מען עס ניט "משנה תורה". עס זיינען פאַראַן פיר ספרים וועלכע מען רופט ניט ביי די נעמען וועלכע די מחברים האָבן זיי געגיבן: "משנה תורה", "שני לוחות הברית", און "תורת משה". נאָר מען רופט זיי: "דער רמב"מ", "דער של"ה", "דער אלשיך", "דער חתם סופר". אפילו דעם חומש דברים וועלכער ווערט באַצייכנט אויך מיט "משנה תורה", רופט מען ניט דעם דאָזיגן נאָמען, נאָר פשוט ספר דברים, אָדער חומש דברים. דאָס נעמט זיך מסתמא דערפון וואָס אידן האַלטן ניט פון אַ צווייטער תורה, פון צווייטע לוחות. מיר זיינען גאַנץ צופרידן מיט דער תורה וועלכע משה רבינו האָט אונז געגיבן. צען יאָר האָט דער רמב"מ געאַרבייט אויף דעם דאָזיגן ריזן-ווערק. ער האָט געשריבן אים אין לשון הקודש, און ער האָט אים גע-ענדיגט אין עלטער פון זיבן און פערציג יאָר. ער האָט אים געגיבן דעם אונטער טיטול "יד החזקה", ווייל דאָס ווערק איז איינגעטיילט אין "יד", פערצן טיילן. אגב, אויך אין זיין

כער האָט געלעבט אין שפּאַניע מיט אַ פינף הונדערט יאָר צוריק, זאָגט אין זיינע „שאלות ותשובות“ סימן עט און סימן קיז אויפ'ן רמב"מ אַזוי: „יסוד הדת והאמונה, שורש המדע והתבונה, עמוד התורה והחכמה, ים הדעת והמזימה, דגל התעודה, הנודע בישראל וביהודה, הרב המובהק, החסיד הגדול, אור העולם ופלאו, הוא הקדוש הרמב"ם ז"ל... שאין בדבריו כושל“, פונדאמענט פון רעליגיע און גלויבן, וואָרצל פון וויסענשאַפט און פערשטאַנד, זייל פון דער תורה און פון דער חכמה, ים פון וויסן און געדאַנק, פאָן פון עדות, באַוויסט אין ישראל און אין יהודה, באַרימטער רב, גרויסער חסיד, ליכט פון דער וועלט און זיין ווינדער... דאָס איז דער הייליגער רמב"מ ז"ל... אין וועמענס ווער-טער עס איז פאַראַן קיין שטרויכלונג.

רמב"נ

טיגער וויסט און זעהט אַלץ, השגחה העליונה. דער ריב"ש אין זיין תשובה סימן תט"ו זאָגט, אַז ער איז געווען „סיני ועוקר הרים, וכל דבריו כגחלי אש ועליו סומכין כמשה מפי הגבורה“, ער איז געווען אַ בקי און אַ חריף, אַלע זיינע רייד זיינען ווי פייער-דיגע קוילן. און מען פאַרלאָזט זיך אויף אים ווי אויף משה רבינו וועלכער האָט מקבל געווען פונעם אויבערשטן.

דער חתם סופר זאָגט אַז דעם רמב"מ'ס ספר איז „יסוד אמונה ושרש הדת“, דער פונדאמענט פון אונזער גלויבן, דער וואָרצל פון אונזער רעליגיע. אין זיין צוואה הייסט ער זיינע קינדער זיי זאָלן אַליין לערנען חומש מיטן רמב"מ, און זיי זאָלן לערנען עס זייערע קינדער.

אגב'דיגס: אין איינעם פון די יוכוחים האָט אַ גלח געזאָגט אַז ער קאָן ווייזן אַ רמוז פונעם וואָרט „בראשית“ אויף זייער רעליגיע. נעמ-ליך, די ערשטע דריי אותיות „ברא“ מאַכן בן, רוח, אב. האָט דער רמב"מ געענטפערט באַלד אויפן אָרט אַז די לעצטע דריי אותיות „שית“, ליינענדיג צוריק-וועגס מאַכן, תורת אותו האיש שקר.

אונטערן וואָרט על, „ובספר המיימוני“; אין ברכות מה, א אונטערן וואָרט דחנקתיה „ורבינו משה פירש“; און אַז עס מיינט דעם רמב"מ זעט דעם „מרדכי“ אויף ברכות סימן קנא; אין כתובות פו, א אונטערן וואָרט לאשה שטעהט... ורמב"מ; אין תוספות מנחות מב, ב אונטערן וואָרט תפילין „וכן פירש הרב משה ב"ר מיימוני“.

דער רמב"מ איז געווען דער דאָקטאָר אין דעם עגיפטישן קעניגליכן הויף. לויט אַן אַראַבישן היסטאָריקער האָט ער צוריק געוויזן אַן איינלאַדונג צו ווערן דער לייב-דאָקטאָר פון דעם קעניג ריטשאַרד דעם ערשטן פון ענגלאַנד. ער איז געווען אויך אַ בעדייטענדער אַסטראָנאָם, און ער האָט זיך אויסגעקענט אויך אין אַנדערע וויסנשאַפטן.

ר' משה אלאשקאר, באַרימטער פוסק וועל-

ר' משה בן נחמן איז געבאָרן געוואָרן אין גרענאדא שפּאַניע, אין דעם יאָר 1194, ער איז נפטר געוואָרן אין ארץ ישראל אַרום דעם יאָר 1270, זיין קבר איז אין חברון, ניט ווייט פון דער מערת המכפלה ער איז דער מחבר פון מעהרערע וויכטיגע תלמוד'ישע און רעליגיעז-פילאָזאָפישע ווערק: חידושים אויף תלמוד; וועגן אמונה; פאַלעמישע ספרים ווי „ספר מלחמות ה'“ אין וועלכן ער נעמט זיך אַן פאַר'ן רי"ף געגן די השגות פון בעל המאור; פירוש אויף דעם ספר יצירה, אויף איוב; ספר המצוות מיט השגות אויף דעם רמב"מ'ס ספר המצוות; שאלות ותשובות. ער האָט אויך פערפאַסט פיוטים, סליחות, געפירט ויכוחים מיט גלחים אין געגענוואָרט פון קעניגע און האָט זיי באַזיגט. איז געווען אַ דאָקטאָר מעדיצין, זיין תלמיד דער רשב"א האָט געזעהן אים אָפנעמען אַ קינד ביי אַ גויה.

וועלט-באַרימט איז זיין פירוש אויף תורה. זיין פילאָזאָפישע שיטה איז געבויט אויף דריי הויפט עיקרים: דער בעשאַפער האָט בעשאַפן די וועלט פון גאַרניט, דער אַלמעכ-

ר ק א נ ט י

פון ר' מרדכי יפה אין לובלין אינעם יאָר 1595.
 ער האָט געמאַכט אַ פירוש אויף די תפילות, טעמים פון די מצוות, אויך לויט קבלה; „פסקי הלכות“, און נאָך. ער האָט זיך באַמיט צו ערקלערן קבלה פון דעם פילאָזאָפישן שטאַנד־פונקט. ער איז געווען דער איינציגער מקובל אין איטאַליע אין זיין לעב צייט.

ר' מנחם ב"ר בנימין רקאַנטי (פון דער איטאַליענישער שטאָט רקאַנטי), האָט גע- לעבט אין איטאַליע אינעם סוף פונעם דריי- צענטן יאָר־הונדערט און אינעם אָנהויב פון דעם פערצענטן יאָר־הונדערט.
 ער האָט געמאַכט אַ פירוש אויף תורה לויט קבלה (ווענעציע, 1523). דער פירוש איז געוואָרן איבער געזעצט אויף איטאַליעניש. ער איז געוואָרן איבער געדרוקט מיט אַ פירוש

ר ש ב ״ מ

אַן אסמכתא, אַן אָנלעהנאַכץ אויף זייערע רייד. אַ חוץ זיין פירוש אויף תורה און אויף טיילן פון נביאים און כתובים, האָט ער פאַרגעזעצט רש"י'ס פירוש אויף פסחים פון צט, ב ביו ענדע, אויף בבא בתרא פון דף כט, עמוד א ביו צום סוף, און נאָך; הוספות אויפן אלפס, און נאָך. ער איז דער ערשטער אויפמערקזאַם צו מאַכן אַז ניט די ברידער נאָר די מדינים האָבן פאַרקויפט יוסף'ן. ער ווערט דערמאַנט אין תוספות אַן ערך פון דריי הונדערט פינף און צוואַנציק מאָל. ער איז נפטר געוואָרן אַרום דעם יאָר 1158. זעט רשב"מ על התורה עדיציע דוד ראָזין, הוצאת אום, ניו יאָרק.

ר' שמואל ב"ר מאיר איז געבאָרן גע- וואָרן אַרום דעם יאָר 1085 נעבען דער שטאָט טראַי (טרויש), פראַנקרייך. ער איז געווען רש"י'ס אַ טאַכטערס אַ זון, און אויך זייער אַ תלמיד. ער איז געווען דעם רבינו תם'ס אַן עלטערער ברודער. רבינו תם זאָגט אויף אים אַז ער איז געווען געוואַלדיג פרום; ער פלעגט אָפילו ניט אויפהויבן די אויגן. זיין זון רבינו יוסף פורת האָט מקבל געווען פון אים. ער האָט געהאַט אַנגעזעענע תלמי- דים. זיין דרך אין לערנען איז געווען פשוט. און אַז מען מוז אָננעמען אַלץ וואָס די חכמים ז"ל זאָגן, אָפילו ווען עס איז גישט פאַראַן אין תנ"כ אַ רמז, אַן אַנווינק, אַדער

רש"י — ר' שלמה יצחקי

פאַרשטעהן די שווערסטע שטעלעס אין תנ"כ, און די קאָמפליצירטע ענינים אין תלמוד. זיינע קורץ־געפאַסטע, אָבער קרישטאָל־קלאַרע אויסטייטשונגען און ערקלערונגען שיילען אַרויס דעם תמצית פון דעם שווערסטן פסוק, די יאָדערע, דעם עיקר פון דער שווערסטער סוגיא, און אַלץ ווערט קלאַר, פאַרשטענד- ליך, און אָפט מאָל אָפילו „אָזוי פשוט“, אָזוי איינפאַך פאַר דעם לערנער.
 עס איז אַ מאַדנע זאַך, און ווי מאַדנע עס זאָל ניט קלינגען איז עס אָבער אַן אַקסיאָמאַטישער, אַן אונבעשטרייטלעכער פאַקט, אַז ווי נאָר דאָס אינגעלע הויבט אַן

רש"י און רמב"מ זיינען די צוויי ליכטיגע גייסטער וועלכע האָבן געהאַט אפשר דעם גרעסטן איינפלוס אויף דעם אידישן רעלי- גיעזן לעבן און קולטור, אויף אידישקייט און אידענטום זינט דער אָפּשליסונג פון דעם תלמוד ביו היינט צו טאָג; רש"י אַלס דער גרעסטער, בעסטער און וויכטיגסטער קאָמענטאַטאָר, מפורש, אויסטייטשער פון דעם תנ"כ און דעם תלמוד בבלי, און דער רמב"מ אַלס דער גלענצענדסטער איינאַרדענער, רע- גולירער פון דעם אידישן געזעץ, רש"י'ס פירושים אויף תנ"כ און אויף ש"ס, גמרא, ערמעגליכען דעם תלמיד, דעם לערנער צו

ראל. עס זיינען טייער אים אפילו די ניט ארץ ישראל'דיגע שטעט אין וועלכע דער באַליבטער זיידע רש"י פירט אים אַריין אין די לאַנגע, פראַסטיגע ווינטער אַווענטן אין חדר. ווי נאָר דאָס אינגעלע הויבט אָן צו לערנען אַ פסוק חומש מיט רש"י, הויבט רש"י אָן אינפלאַנצען אין אים אידישקייט, און אַ ליבשאַפט און אַ בענקשאַפט צו אידיש-קייט. אַט דאָס, און טויזנט מאָל אַזוי פיל, איז רש"י. איך האָב געפרעגט אַ מאָל דעם גאון ר' חיים העליר ווי אַזוי ער וואָלט „דעפינירט“ רש"י, האָט ער מיר געענטפערט „רש"י איז אידישקייט“.

עס איז קיין גוזמא, קיין איבער טרייבונג צו בעהויפטן אָן דער וועלכער האָט ניט געלערנט חומש מיט רש"י'ס פירוש, דער וועט קיינמאָל באַזיצן דאָס אמת'ע פאַר-שטענדעניש פאַר דעם חומש. ער וועט קיינ-מאָל פילן דעם אמת'ן גייסט פון דעם חומש, און אויב דער תלמוד בבלי, דער באַבילאָני-שער ש"ס וועלכער איז געשריבן אין אַראַ-מעאיש, איז זעהר גרויס, און ווערט געלערנט פיל, זעהר פיל מעהר פון דעם תלמוד ירו-שלמי וועלכער איז עלטער, פיל קלענער און איז געשריבן אין לשון הקודש, איז עס אפשר אַ סך דערפאַר ווייל אויף תלמוד בבלי האָט רש"י געמאַכט אַ פירוש, און אויף תלמוד ירושלמי נישט.

ווי עס איז געוויינלאַך דער פאַל מיט גרויסע פערזענליכקייטן, אַזוי אויך איז די געשיכטע פון רש"י'ס לעבן באַצירט מיט לעגענדעס. עס ווערט דערציילט אַז זיין פאַטער ר' יצחק האָט פאַרמאַגט אַ קאַסט-באַרן דימענט. ניט-אידן האָבן געגירט שטאַרק צו ערוועבן זיך דעם דאָזיגן דימענט. זיי האָבן געוואָלט קויפן אים פאַר רעליגיעזע צוועקן. אַבער ר' יצחק האָט ניט געוואָלט זיך שיידן מיט אים.

איין מאָל האָבן זיי פערלאַקט אים אין אַ שיף אַריין, און זיי האָבן געפאָדערט פון אים ער זאָל פאַרקויפן זיי דעם דימענט. ער האָט ניט געטראַכט לאַנג, און ער האָט

צו לערנען חומש מיט רש"י, האָט ער דאָס געפיל, כאַטש ער קאָן ניט עס אַרויס זאָגן, אַבער ער פילט ווי עפּיס אָן אַלטיטשקער, ליבער, גוטער זיידע נעמט אָן אים ביים הענטעלע און פירט אים אַריין אין עפּיס אַ וואונדער-לאַנד, אין אַ וואונדערליכער פער-גאַנגענהייט, און ער האַלט אין איין דער-ציילן אים מיט זידישער גוט-מוטיקייט און האַרציגער ליבשאַפט אַזעלכע שעהנע מעשיות, פון דעם גאַר, גאַר אַלטן אַמאָל, וועגן דעם וועלט באַשאַף, וועגן דעם מכול, וועגן דער עקידה, וועגן יעקב'ן מיט עשר'ן, וועגן יוסף'ן מיט די ברידער, וועגן משה רבינו, וועגן ארץ ישראל, און נאָך און נאָך. דאָס אינגעלע מאַכט צו די אויגעלאַך, און ער זעט דאָס ממש בעשיינפערליך. זיין יונג פאַנטאַזיעלע שטרעקט זיך אויס, און ער זעט ניט בלויז ווערטער אין רש"י, און ער הערט ניט בלויז רש"י'ס טייטש, נאָר ער זעט ממש יעקב'ן און ער הערט אים אויסזינגען מיט דעם האַרץ רייסענדיגען, דראַמאַטישען ניגון דעם „ואני בבואי מפדן ארם...“ און ער דער-זעט די ליבע גוט-האַרציגע, צניעות'דיגע רחל, און ער הערט איר מוטערליכן ווי געשריי, דעם „רחל מבכה על בניה“. ער דערזעט ווי נבוזראון טרייבט זיינע ברידער-אידן אין גלות אַריין, ער זאָפט אַריין אין זיך די ליידן פון זיינע ברידער פון דעם גאַר פאַרציטיגן אַמאָל, און זייערע פריידן פון דעם קומענדיגן מאַרגן, ער הויבט אָן ליב האָבן דאָס וואונדערליכע לאַנד ארץ ישראל, וואָס דערציילט אים אַזוי פיל שעהנע, פאַנ-טאַזיע רייצענדיגע געשעענישן, פרייליכע, דערקוויקענדיגע, און אויך דראַמאַטישע, טרויעריגע, און ער ווערט פול מיט בענק-שאַפט. עס נאָגט אים ביי זיין יונג הערצעלע, און ער לעכצט צו זען דאָס צוגעזאַגטע וואונדערליכע לאַנד, וועגן וועלכן דער גר-טער זיידע דערציילט אים אַזוי פיל שפאַ-נענדיגס. האָט ער ליב דעם אַלטיטשקן, גר-טיגן זיידן, ער האָט ליב זיינע ברידער-אידן, ער לייך זייערע ליידן, און פרייד זיך מיט זייערע פריידן, ער האָט ליב ארץ יש-

רבי יעקב בן יקיר איז געווען איינער פון זיינע רביים וועלכע ער דערמאנט מיט גרויס כבוד.

רש"י האָט געהאַט דריי (?) טעכטער וועלכע האָבן געקענט גוט די רבנישע ליטעראַטור. ווען ער איז געוואָרן קראַנק, האָט זיינע אַ טאָכטער גע'חתם'עט דברי הלכה און שאלות ותשובות אין זיין נאָמען. רש"י שרייבט: „כי תש כוחי, אזלת ידי מלמשוך בשבט סופר, ולכן בתי קראתי“, ווען מיין כוח איז גע'וואָרן שלאַבעריג, און איך האָב ניט גע'קאָנט האַלטן מער אַ פען אין מיין האַנט, האָב איך אַריין גערופן מיין טאָכטער.

זיין טאָכטער מרים האָט חתונה געהאַט מיט זיין תלמיד ר' יהודה ב"ר נתן, וועל'כער איז באַקענט אַלס ריב"ן. זיין טאָכטער יוכבד האָט חתונה געהאַט מיט זיין תלמיד ר' מאיר ב"ר שמואל. זיין טאָכטער רחל האָט חתונה געהאַט מיט ר' אלעזר'ן (ר' אפרים?). אַבער זיי האָבן זיך גע'גט.

יוכבד האָט געבאָרן ר' שמואל'ן ב"ר מאיר באַרימט אַלס רשב"מ, און ר' יעקב באַוויסט אַלס „רבינו תם“, איינער פון די באַרימט'סטע בעלי התוספות, וועמענס גרויס און טיף וויסן האָט שטאַרק בעאיינפלוסט דאָס אידישע לעבן און געזעצן. ר' יוסף ב"ר מאיר, באַוויסט אַלס ריב"מ, (און ר' שלמה?). אַט אַזוי איז רש"י'ס פאַמיליע געוואָרן די פאַרשטייערין פון לומדות אין פראַנקרייך.

צו פינף און צוואַנציק יאָר האָט רש"י פאַרלאָזט זיינע רביים מיט וועלכע ער איז געשטאַנען שטענדיג אין קאָנטאַקט, אין די פריינדליכסטע באַציאונגען, און ער האָט אומגעקערט זיך קיין טראַי. ער איז שוין דענצמאל געווען באַקענט אין דער לומדישער וועלט. זיין אומקערן זיך קיין טראַי האָט סיגנאַלירט, אַנגעזאָגט דעם אויפקום פון אַ נייער עפאַכע אין דער לומדישער וועלט. ווייל פון איצט אָן האָבן די תלמוד אַקאָדעמיעס אין פראַנקרייך איבער גענומען די אויטאָריטעט פון די ישיבות אין די רהיץ פראַווינצן.

אַריין געוואָרפן דעם דימענט אין וואַסער אַריין, אַ מיסטעריעזע, אַ געהיימיגשפולע שטימע האָט אויסגערופן: „אַה, יצחק, דיר וועט געבאָרן ווערן אַ זון וועלכער וועט בעלייכטן די אויגן פון אַלע אידן“.

ווען רש"י'ס מוטער האָט געשוואַנגערט מיט אים, איז זי געגאַנגען אַ מאָל אין די שמאַלע גאַסן פון דער שטאָט וואַרמס, דייטש'לאַנד. צוויי וואַגנס [וועגענער] זיינען אַנגע'קומען פון ביידע אַנטקעגן געזעצטע ריכ'טונגען, און איר לעבן איז געשטאַנען אין געפאַר. זי האָט זיך צוגעדריקט צו דער וואַנט. די וואַנט האָט זיך אויסגעהוילט, און האָט זי באַשיצט. געשיכטליך, אגב, ווייסן מיר בלויז אַז רש"י האָט געלערנט אין וואַרמס.

דער פאַפולערער נאָמען רש"י מיינט רבינו שלמה יצחקי, אונזער רבי שלמה, יצחק'ס זון. רש"י איז געבאָרן געוואָרן אין דער שטאָט טראַי, צפון פראַנקרייך, אין דעם יאָר 1040. מיט אַ הונדערט יאָר צוריק פלעגט מען נאָך ווייזן דאָרט פלייש יאַטקעס וועלכע האָבן זיך געפונען נעבן רש"י'ס וואוינונג, און אין וועלכע מען זאָל קיינמאַל האָבן געזען אַ פליג.

רש"י שטאַמט פון אַ גאָר יחוס'דיגער מש'פחה. זיין פאָטער ר' יצחק איז געווען אַ גרויסער תלמיד חכם. רש"י דערמאָנט אים מיט גרויס כבוד. רש"י דערמאָנט אים אין זיין פירוש: „זהו לשון אבא מורי, מנוחתו כבוד“. ער ווערט דערמאָנט אין תוספות: „לכך נראה לרש"י בענין אחר שפירש אביו“, אַזוי זעט עס אויס רש"י'ן אין אַן אַנדער ענין, וועלכן זיין פאָטער האָט ערקלערט ... זיין מוטער, זאָגט מען, האָט אַנגעפירט מיט אַ ישיבה, און אַז זי פלעגט לערנען מיט די תלמידים פון הינטער אַ פאַרהאַנג (פוי'רינג).

זיין פעטער ר' שמשון הזקן, זיין מוטערס ברודער, איז געווען אַ באַרימטער תלמו'דיסט. זיין שוועסטער חילית איז געווען אַ מלומדת, אַ געלערנטע. רש"י'ס ערשטע רביים זיינען געווען זיין פאָטער און זיין פעטער.

דעם תלמיד דורך זיין פשוט'קייט, לעבע-דיקייט, און נאטירליכקייט.

רש"י אויף חומש גלאַריפיצירט דעם היי-ליגן קווינט עסענץ פון תורת משה. ער פלאַנצט איין ליבשאפט, ערפורכט פארן אוי-בערשטנס וואָרט אין דעם תלמיד'ס געדאַנק און האַרץ.

אַזוי ווערט פול איז רש"י אויף חומש, אַז זיין אייניקל, דער באַרימטער רבינו תם, האָט זיך אויסגעדריקט אַז ער וואָלט גע-קאַנט שרייבן אַ פירוש אויף ש"ס ווי רש"י. אָבער ער וואָלט ניט געקאַנט שאַפן אַ פירוש ווי רש"י'ס אויף חומש. דער של"ה (שני לוחות הברית אין מסכתא שבועות) זאָגט אַז רש"י איז געוואָרן געשריבן ברוח הקודש.

רש"י אויף תנ"כ און ש"ס דינען דעם תלמיד ניט בלויז אַלס מיטל צו פאַרשטעהן אמת'ער און בעסער דעם אינהאַלט, נאָר עס פילט אים אַן גלייך צייטיג מיט דעם גייסט פון אידישקייט.

רש"י'ס קאַמענטאַר, פירוש איז געוואָרן פאַרשפרייט גיך און ווייט. זיין באַרימטקייט האָט דערגרייכט אויסער האַלב די גרעניצן פון צפון פראַנקרייך און די רהיין פראַ-ווינצן.

די קאַלאָסאַלע וויכטיקייט פון רש"י אויף תורה האָט געפירט דערצו אַז ניט אידישע געלערנטע אין מיטעלאַלטער האָבן איבער-זעצט אים אויף לאַטיין. רש"י אויף חומש איז געדרוקט געוואָרן צו ערשט אַהן דעם חומש, אין רעגיאַ, אינעם יאָר 1475. דאָס איז דער סאַמע ערשט-דאַטירטער געדרוקטער ספר. מיט דעם טעקסט איז רש"י געדרוקט געוואָרן צום ערשטן מאַל אין באַלאַנאַ, אינעם יאָר 1582. דער פירוש איז איבערזעצט אין פילע שפראַכן, אידיש און ענגליש אַריינ-גערעכנט.

אויף רש"י אַליין זיינען פאַראַן אַן ערך הונדערט און פיפציק קאַמענטאַרן, פירוש'ים. און אויף די דאָזיגע פירוש'ים זיינען פאַראַן נאָך פירוש'ים, און אויף די נאָך, און אַזוי ווייטער.

אין דעם יאָר 1070 האָט רש"י געגרינד-דעט זיין אייגענע ישיבה, וועלכע האָט צו געצויגן פילע תלמידים. ער האָט אָנגעהאַלטן אויך אַ כסא הרבנות, אָבער ער האָט אַפ-געזאָגט שכירות, געהאַלט. ער האָט געצויגן פרנסה פון זיין ווייזן גאָרטן.

רש"י האָט שטאַרק מורא געהאַט טאַמער וועלן דער תנ"כ און דער תלמוד ווערן פאַר-שלאָסענע ספרים פאַר די מאַסן. זייענדיק „דעמאָקראַטיש“, אַ פאַלקס מענטש פון נאַ-טור, איז ער געווען אייפערדיג צו באַקענען דעם פשוט'ן איד, „עמד“, מיט אונזערע רייכע גייסטגע אוצרות. ער האָט געוואָלט אַז יעדער איד זאָל פאַרשטעהן דעם תנ"כ ווי אונזערע חכמים ז"ל טייטשן אים אויס. האָט ער גענומען שרייבן פירוש'ים אויף תנ"כ און אויף גמרא. און זיין אונטערנעמונג איז געלונגען אים אויסער געוויינלאַך, ווייל זיינע אויסטייטשונגען און פערטייטשונגען מאַכן קלאַר דעם תנ"כ און ש"ס פאַרן פשוט'ן אידן און פאַרן תלמיד חכם, פאַר יונג און אַלט.

אין זיין פירוש אויף תנ"כ באַנוצט רש"י זעהר פיל די מדרשים און דעם אגדה'שען טייל פון ש"ס. ער נוצט אויס באַזונדערס די שטעלעס וועלכע ענטהאַלטן אַ מאַראַלישן, אָדער אַן עטישן פונקט. זייענדיג אַן אויסער געוויינליכער מייסטער פון לשון הקודש, און באַזיצענדיג אַן אויסער געוויינליכן חוש, גע-פיל פאַר שפראַך אין אַלגעמיין, איז עס געלונגען אים צו ערקלערן קלאַר דעם קאַמפ-ליצירסטן, פאַרוויקלטסטן ענין אין עטליכע קורץ געפאַסטע אָבער פיל זאָגענדיגע ווער-טער.

רש"י'ס פירוש איז אַזוי פאַפולער ביי אַלע קלאַסן אידן, ווייל ער איז תוך'איג, אינער-ליך אידיש. די הויפט מעלות פון רש"י'ס פירוש זיינען: פולשטענדיגע, פערפעקטע קלאַרקייט, עקזאַקטער, פונקטליכער אויסדרוק, קורץ געפאַסטקייט, פשוט'ער, לייכטער און קלאַרער סטיל. ער נוצט קיינמאַל דריי ווער-טער ווען צוויי געניגן. דער פירוש ציט צו

אמי, מאיר עיני גולה, שפירש תורה נביאים וכתובים, נתן לב לפרש פשוטו של מקרא. ואף אני שמואל ב"ר מאיר חתנו זצ"ל נתנוכחתי עמו ולפניו, הודה לי שאילו היה לו פנאי, היה צריך לעשות פירושים אחרים, לפי הפשטות המתחדשים בכל יום". און אויך רבינו שלמה, מין מוטערס פאטער, וועלכער בעלייכט די אויגן פונעם גלות אי-דענטום, האָט געמאַכט אַ פירוש אויף תורה, נביאים און כתובים, לויטן פראַסטן פשט. און איך, שמואל, דער זון פון זיין איידעם ר' מאיר זצ"ל, האָב אַרגומענטירט מיט אים, און ער האָט מיר מודה געווען אַז ווען ער וואָלט געהאַט צייט, וואָלט ער בעדאַרפט מאַכן נייע פירושים ...

רש"י אויף ש"ס העלפט דעם תלמיד צו אויף כאַפּן, צו אויף פאַסן די לעגאַלע מע-טאָדיק, די פּקח'דיגע, שאַרפע דורך דרינגענ-דיגע אַרגומענטן פון די חכמי התלמוד און די קאָמפּליצירטע פּראָבלעמעס פון הלכה, געזעץ. ער טרעט אויס אַ סטעשקע צו אונזערע גייסטיגע אוצרות אויף וועלכע דער דרך שניטליכער איד קאָן שפּאַנען גרינג און מיט זיכערקייט. רש"י'ס פירושים זיינען אַזוי וויכ-טיג, אַזוי אויטענטיש און אויטאָריטעטיש אַז זיי זיינען אָהן שיידבאַר פונעם טעקסט. זיי זיינען ווי אַ טייל פונעם טעקסט. ניט איין מאָל מאַכט זיך וואָס מען כאַפט אַ בליק אין רש"י נאָך איידער מען האָט גוט אַריין געקוקט אינעם טעקסט.

רש"י אויף ש"ס באַנוצט די אַזוי גערופּענע עקספּערימענטאַלע מעטאָדע. אין אויסטייטשן די גמרא באַנוצט ער די אינדוקטיווע און דעדוקטיווע מעטאָדע, טראַגירענדיג דעם תל-מיד צו דערגרייכן אונאַפּהענגיג די לייזונג פון אַ פּראָבלעם. רש"י איז געווען אַ „געבאַ-רענער" פּעדאַגאָג. זיין בענוצן זיך מיט ביי שפּילן, אילוסטראַציעס, מעטאָפּאָרס באַ-שטעטיגן זיין פּעדאַגאָגישע פעאיגייט. ער באַנוצט זיך אַפּילו מיט צייכונגען צו אי-לוסטרירן תלמוד'ישע שטעלעס, ווען ער האָט געהאַלטן אַז אָהן דעם וועט עס זיין שווערער פאַר דעם לערנער צו פאַרשטעהן. פאַר אַט

עס איז, אגב, כדאי צו באַמערקן: ר' יעקב פון עמדין זאָגט אין דער הקדמה צו זיין ספר „לחם שמים" אַז רש"י אויף דברי הימים איז ניט רש"י'ס. אַמאָליגע יאָרן, ווען געוויסע מחברים האָבן געוואָלט אַז זייערע ווערק זאָלן ווערן פּאַפּולער און אויטאָריטע-טיוו, פּלעגן זיי אַרויף שטעלן אויף דעם ספר דעם נאָמען פון אַ באַרימטן מחבר. זיינען פאַראַן פאַרשידענע פירושים מיטן נאָמען פון רש"י, און זיי זיינען ניט פון רש"י, ווי צום ביישפּיל רש"י אויף נדרים, אויף מסכתא אבות, אויף מדרש רבה...

אין זיין פירוש אויף תורה דערמאָנט רש"י פּאָלגענדע מחברים און ספרים, וועלכע ווערן אָנגעגיבן דאָ אַלפּאַבעטיש, לויטן „אלף בית":

אגדת ספר שמואל, אגדת תהלים, בראשית רבה, ר' ברוך בר' אליעזר, ברייתא של רבי אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי מל"ב מדות, ברייתא דמלאכת המשכן, ברייתא דמ"ט מדות, דברים רבה, דונש בן לברט, הבבלי (דאָס איז ר' שלמה בן ר' יהודה מרומא), הפייטן (ר' אלעזר הקליר), ויקרא רבה, רבי יהודה הדרשן מטולושא, ר' יעקב בר מנחם אָדער מנחם בן סרוק, מסורה גדולה, רבי משה הדרשן (אויך הדרשן), סדר עולם, רבי סעדי', ספרא, ספרי, ספרי של פנים שני, פירושי א"ב של רבי מכיר, פסיקתא גדולה, פרקי רבי אליעזר, רבי קלונימוס, תוספתא, תורת כהנים (ספרא), תלמוד בבלי, תלמוד ירושלמי, תנחומא, תנ"כ, תרגום אונקלוס, תרגום יונתן אָדער תרגום ירושלמי, תרגום של נביאים, תרגום של הכתובים, פאַראַן כתבי יד אין וועלכע עס ווערן אויך דער-מאָנט תלמידים פון רש"י.

און עס איז כדאי צו באַמערקן אַז כאַטש רש"י'ס פירוש אויף תורה איז דער בעסטער און וויכטיגסטער פון אַלע אַנדערע פירו-שים, פונדעסטוועגן, האָט ער אַליין צוגעגיבן אַז ווען ער וואָלט געהאַט צייט, וואָלט ער געמאַכט אַ נייעם פירוש אויף תנ"כ. דער רשב"מ זאָגט אין זיין פירוש אויף חומש, אַנהויב סדרה וישב: „וגם רבנו שלמה, אבי

ר' משה דאָנן זאָגט :
 „כל פירושי צרפתה
 השלך לאשפתה,
 חוץ מפרשן דתא
 ובן פורתא“.

אַלע פירושים פון פראַנקרייך וואָרף אַריין
 אין דער טעקע, אויסער דעם פרשן דתא
 (רש"י), און דעם פירוש פון ר' יוסף טוב
 עלם, רש"י'ס אָן אייניקל.

רש"י האָט באַשיצט דאָס רעכט פון פרוי-
 ען, ער האָט גע'פסק'ענט אַ מאָל צו באַ-
 שטראַפן שטאַרק אַ מאַן פאַר ברעכן זיין
 צוואַג צו אַ פרוי צו חתונה האָבן מיט איר
 („ברידזש אָף פראַמיס“). ער האָט אויך
 באַשטראַפט שטרענג איינעם פאַר אַרויס
 טרייבן זיין ווייב אָהן אַ גענוגענדיגער אור-
 זאָכע. ער האָט אַרויס געוויזן גרויס טאַלע-
 דאָנץ צו זיינע ניט אידישע שכנים, און ער
 האָט געגלויבט יעדן איינעם.

אויסער זיינע באַרימטע פירושים, האָט
 רש"י געשריבן פאַרשידענע „שאלות ותשו-
 בות“, לעגאַלע מיינונגען וועגן מיינונגס-פאַר-
 שידענדיגע פראַבלעמעס אינעם תלמוד'ישן גע-
 זעץ. ער איז דער מחבר פון : „ספר הפרדס“,
 „ספר האורה“, „סדור רש"י“, „איסור והיתר“,
 סליחות אויף וועלכע זיינע תלמידים האָבן
 געשריבן הערות, ער האָט פערפאַסט פיוטים,
 ליטורגישע, רעליגיעזע פאַעזיע, וועלכע איז
 אינקאַרפאָרירט אין אונזער ליטורגישער לי-
 טעראַטור. רש"י איז באַרימט אַלס „פרשן
 דתא“, דער אויסטייטשער און פערטייטשער
 פון דער תורה און פון דעם תלמוד, און
 ער איז אַנערקענט אַלס אויטאָריטעט אין
 אידישן געזעץ.

רש"י פאַרנעמט אַ ספעציעלן פלאַץ אין
 דער אידישער געשיכטע. ער איז איינער פון
 די בויער פון אידישקייט, און אפשר די
 באַרימטסטע, פאַפולערסטע פערזענליכקייט
 ביי אידן, זיין איינגעבוירענע עניוּות, באַשיידנ-
 קייט, פשוט'קייט, איינפאַכקייט און פולקאָמע
 צדקות, גערעכטיקייט האָט געמאַכט אים פאַר
 די קרוין פון די אידן שוין אין זיין צייט.

דעם דאָזיגן צוועק פלעגט ער באַזוכן וואָר-
 שטאַטן און לייענען מעדיצין ביכער. ער איז
 געווען אזוי בעהאַונט אין מעדיצין, אַז עס
 איז פאַראַן אַפילו אַ מיינונג אַז ער איז
 געווען אַ דאָקטאָר.

רש"י האָט ניט געשריבן זיין פירוש אויפן
 תלמוד כסדר, נעמליך אַנגעהויבן מיט מסכתא
 ברכות און געענדיגט מיט מסכתא נדה. אַט
 ווייסן מיר דאָך צום ביישפיל אַז זיין פירוש
 אויף פסחים צט, ב און ווייטער און אויף
 בבא בתרא פון כט, א און ווייטער האָט
 געענדיגט זיין אייניקל דער רשב"מ.

שוין ביי זיין לעב צייט איז דער „פרשן
 דתא“, רש"י, געוואָרן אַנערקענט אין דער
 גאַנצער אידישער וועלט אַלס דער מפורש.
 דער אבן עזרא וועלכער איז געווען אַלט
 דרייצן יאָר ביי רש"י'ס פטירה האָט באַ-
 זינגען אים :

„כוכב דרך מצרפתה,

פירוש נורא

שם לתורה,

על כן נקרא פרשן דתא“.

אַ שטערן האָט באַוויזן זיך פון צרפת
 (פראַנקרייך), אַ פורכטיגן פירוש האָט ער
 געמאַכט אויף תורה, דערפאַר ווערט ער
 אַנגערופן דער באַשיידער, דער ערקלערער
 פון דער תורה.

ר' בצלאל אשכנזי, דער מחבר פון די
 „שיטות מקובצות“ רופט אָן רש"י'ן אין
 זיינע תשובות סימן כח: „אביהן ורבן של
 ישראל...“ דער פאַטער און דער רבי פון
 די אידן וועלכער דעקט אויף אַלץ וואָס איז
 פאַרבאָרגן, און אָהן אים וואַלט די גמרא
 געבליבן אַ פער'חתם'עטער, אַ פאַרזיגלטער
 ספר“.

דער „צידה לדרך“ זאָגט אין דער הקדמה
 צו זיין ספר: פאַר רש"י'ן איז ניט געווען
 אַזאַ וועג ווייזער וועלכער זאָל בעלייכטן די
 סטעשקעס פון דעם ים התלמוד ווי רש"י'ס
 קלאָרער און קורץ געפאַסטער פירוש, און ווען
 ניט רש"י וואַלט דער דרך פון תלמוד בבלי
 געווען געוואָרן פאַרגעסן פון די אידן.

דעם פערטן טאָג וועלן די מוסולמענער אַרויס טרייבן דיך, און דו וועסט אומקערן זיך אַהיים מיט דריי פּערד. דערצאָרענט פון דער דאָזיגער גבואה, האָט דער ריטער אויס-געשריען: „טאַמער קער איך זיך צוריק אַהיים מיט בלויז איין פּערד מער, וועל איך וואַרפן זיין קערפּער צו די הינט, און איך וועל אויס הרג'ענען אַלע אידן אין פּראַנקרייך“.

דער ריטער האָט אומגעקערט זיך מיט פיר פּערד. ער איז געווען ענטשלאָסן דורך צו פירן זיין גדר צו נעמען נקמה. אָבער ווען ער איז אַריין געפאַרן אין דער שטאָט טראַי, איז אַראָפּ געפאַלן אַ פעלו און האָט געטויט איינעם פון זיינע ריטערס מיטן פּערד. גערירט פון דער דאָזיגער געשעעניש, האָט ער בעשלאָסן צו באַעהרן דעם דאָזיגן חכם. אָבער ער איז געוואָרן געוואָר אַז רש"י איז שוין נפטר געוואָרן. געשיכטליך, אָבער, איז אָנגענומען אַז דער ריטער האָט זיך קיינמאַל אומגעקערט קיין פּראַנקרייך, און אַז ער איז געשטאַרבן אין ירושלים אינעם יאָר 1100.

רש"י איז דער באַרימטסטער רבי פון אַלע אידן. ער איז דער מייסטער אויסטייטשער פון תנ"כ און תלמוד, אויף וועלכער ער האָט אַוועק געלייגט דעם שטעמפל פון זיין בריליאַנטענעם מוח.

רש"י איז נפטר געוואָרן ניין און צוואַנציג טעג אין תמוז, אינעם יאָר 1105 אין דער שטאָט טראַי, פּראַנקרייך, אינעם עלטער פון פינף און זעכציג יאָר.

רת — רבינו תם

וועלכער ענטהאַלט ביאורים, ערקלערונגען, אויף דרייסיג מסכתות, און חידושים. ער ווערט בעטראַכט אַלס הויפט פון די פּראַג-צוויזשע בעלי התוספות. ער האָט פּער-פאַסט פּוטים, רעליגיעזע פּאַעזיע, און סלי-חות, אַ דקדוק ספר „ספר הקראות“, קבלה ספרים, און נאָך. ער ווערט דערמאַנט הונד-דערטער מאַל אין תוספות.

רש"י'ס לעצטע יאָרן זיינען געוואָרן פאַר-ביטערט דורך די שחיטות פון דעם ערשטן קרייץ צוג (1099 — 1096), אין וועלכן עס זיינען אומגעקומען פילע פון זיינע אייגענע און פריינט.

רש"י'ס פטירה ווי זיין געבורט איז פאַר-וויקלט אין אַ לעגענדע. עס ווערט דערציילט אַז גאַדפרי פון בואילאָן, דער פירער פונעם ערשטן קרייץ צוג האָט גערופן רש"י'ן צו זיך פאַר זיין צוג קיין ארץ ישראל ער זאָל אים זאָגן מיט וואָס דער צוג וועט זיך ענדיגן. רש"י האָט אָפּגעזאָגט צו גיין. דער אויף גערענטער ריטער איז אַוועק צו רש"י'ן צו באַשטראַפן אים. ווען ער איז געקומען אין ישיבה אַריין איז זי געווען לידיג, אָבער ער האָט געהערט אַ שטימע. „שלמה וואו ביזטו? האָט ער געפּרעגט. און דאָס קול האָט געענטפּערט אים „אַט בין איך“, אָבער ער האָט געזען קיינעם.

דער ריטער איז אַוועק זעהר אין כעס. אויפן וועג האָט ער באַגעגנט רש"י'ס אַ תלמיד וועמען ער האָט צוגעזאָגט נישט צו באַשטראַפן רש"י'ן אויב ער וועט בלויז זיך בעווייזן צו אים. רש"י האָט צוגעשטימט. דער ריטער האָט געזאָגט צו רש"י'ן: „איך ווייס אַז דו ביזט אַ קלוגער מענטש, בעט איך דיך, זאָג מיר צי מיין עקספּעדיציע אין הייליגן לאַנד וועט זיין ערפּאָלגרייך, צי נישט“.

און רש"י האָט געענטפּערט אים: „דו וועסט אייננעמען די הייליגע שטאָט ירושלים, און דו וועסט הערשן איבער איר דריי טעג.

ר' יעקב ב"ר מאיר איז געבאָרן געוואָרן אין פּראַנקרייך אינעם יאָר 1100, און ער איז נפטר געוואָרן פיר טעג אין תמוז, יוני 9, אינעם יאָר 1171, אין עלטער פון איין און זיבעציג יאָר אין טראַי, פּראַנקרייך. ער איז געווען רש"י'ס אָן אייניקל, און דעם רשב"מ'ס אינגערער ברודער. זיין הויפט ווערק איז זיין „ספר הישר“

אם שמוע קומט פאר שמע. זיינען פאראן אידן וועלכע לייגן צוויי פאר תפילין צו שטעלן צופרידן ביידע מיינונגען.

און עס איז כדאי צו באמערקן: ער האט געזאגט אז א פירוש ווי רש"י אויף גמרא וואלט ער יא געקאנט מאכן, אבער א פירוש ווי רש"י אויף חומש נישט. ער איז געווען פינף יאר אלט ביי רש"י'ס פטירה.

דער נאמען „תם“ נעמט זיך מסתמא פון „ויעקב איש תם“ א. דער ר"נ רופט אן אים „פה קדוש“ ב. הייליג מויל. רבינו תם האט נישט איינגעשטימט מיט זיין זידן דש"י וועגן דעם סדר פון די פרשיות אין די תפילין. רש"י האלט פון דעם סדר לויט דער תורה: קדש, והיה כי יביאך, שמע, והיה אם שמוע. רבינו תם האלט אז והיה

שבחי — שבחי הכעל שם טוב

דישער געשיכטע. כמעט אלע זיינען זיי ענטשטאנען אין עפאכן, אין וועלכע דאס אידישע פאלק האט זיך געפונען אין א יאוש'דיגן צושטאנד. אבער אין דער צייט ווען די משיח באוועגונגען האבן געהאט א קאלעקטיווע טענדענץ, א טענדענץ צו לייזן דאס פראבלעם פון דעם גאנצן אידישן פאלק, האט די חסידות באוועגונג אויך אן אינ-דיווידועלן הינטערשלאג.

אמת, גרינדער פון גרויסע באוועגונגען, פאטערס פון גרויסע אידישע האבן אין זיינען דאס גאנצע אידישע פאלק. זיי זיינען אלט-רואיסטיש. אבער ווען עס קומט צו די אנהענגער, קאן מען געפינען צווישן זיי עגאאיסטן. עס דאכט זיך זיי, און זיי האפן, אז עס וועט זיי פערזענליך טון גוט, ווערן זיי אנהענגער. איז בעת די אנהענגער פון די משיח-באוועגונגען זיינען אפשר געווען מעהר פון דעם אלטרואיסטישן סארט מענטשן, כאטש זיי האבן געוויסערמאס אפשר אויך זיך אליין געהאט אין זיינען, זיינען די אנהענגער פון חסידות אפשר מעהר עגאאיסט-טיש, כאטש זיי ווילן אהן ספק אז אויך אנדערע זאלן געהאלפן ווערן.

האט חסידות זיך ערווארבן אין א פאר-העלטניסמעסיג קורצער צייט א היפשע צאל אנהענגער. און דארט וואו עס זיינען פאראן אנהענגער, מוזן פריער אדער שפעטער זיין אויך אפאנענטן, גענגער. האט טאקע גלייך מיט דער גרינדונג פון חסידות זיך גע-שאפן התנגדות, א געגנערשאפט. און וואס שטארקער חסידות איז געוואקסן, אלץ מעהר

אינעם אכצענטן יאר-הונדערט איז די חסי-דות באוועגונג ענטשטאנען. אין מזרח איי-ראפע איז זי פארווייט געווארן. דארט האט זי געשפראצט. אבער ניט גראד, ניט גלייך, ניט אהן שטערונגען. זי איז געוואקסן אין א זיג-זאג, אבער אלץ העכער און העכער, ברייטער און ברייטער, שטארקער און שטאר-קער.

אפילו דעמאלט ווען חסידות איז שוין אויפגעוואקסן צו א באוועגונג מיט וועלכער מען האט זיך שוין געמוזט רעכענען, ווען זי האט שוין געהאט זיך פערצווייגט אין כמעט יעדער שטאט און שטעטל; אויך דענצ-מאל איז איר קאמף פאר עקזיסטענץ, פאר אלגעמיינע אנערקענונג, געווען א שווערער. ווי יעדע נייע באוועגונג אדער אידישע האט חסידות זיך ערווארבן אנהענגער. דער הילף-לאזער מענטש, דער מענטש מיט א שוואכער נאטור, דער איד וועלכער האט קיין גלויבן אין זיין אייגענעם איך, אין זיינע אייגענע כוחות, ווען אט דער סארט מענטש געפינט זיך אין א יאוש'דיגן, אין א פארצווייפלטן צושטאנד, ווען זיינע אייגענע הילפס-קוואלן זיינען פליטקע, אדער גאר אויסגעשעפט, זוכט ער הילף, אדער לכל הפחות ערמוטיגונג פון אנדערע מענטשן. די אידישע געשיכטע איז רייך אין אזעלכע ביישפילן. עס איז גענוג צו דערמאנען די פארשידענע משיח-באוועגונגען אין דער איי-

(א) בראשית כה, כז.

(ב) נדרים ב, א. אונטערן ווארט ושבועות.

פארשטעהער, קיין פארמיטלער צווישן אים און דעם בעשאפער. ער גויטיגט זיך ניט אין א שותלן וועלכער זאל פארטרעטן זיינע אינ-טערעסן ביי דעם בעשאפער פון דער וועלט, יעדער איד קאן אליין אויסגיסן זיין הארץ וואס ער וויל ביי דעם בארמהערציגן, קאן אליין דאנקען דעם אלמעכטיגן, און זיינע תפילות, תהילות און תשבחות וועלן ווערן געהערט און אָנגענומען.

האָבן די מתנגדים מורא געהאט אַז חסידות וועט שאַפן „הייליגע“ אדעליגע וועלכע וועלן צושרייבן זיך אַ פאַרצוג אין די אויבערשטע ספּערען. זיי האָבן געהאַט מורא אַז חסידות וועט שאַפן מיט דער צייט אַ פּריווילעגירטן קלאַס אידן אַלס שתדלנים ביים אויבערשטן. זיי האָבן ניט געוואָלט „הימלישע“ מענטשן אויף דער וועלט. זיי האָבן ניט געוואָלט מלאכים אויף דער ערד, און דאָס איז אַ גע-וונטער שטאַנד-פּונקט, קלאַרע לאַגיק.

און אַט דער דאָזיגער שטאַנד-פּונקט איז קיין ניער. ער איז דורך געוועבט אין די גרונד-פּרינציפּן פון דער אידישער רעליגיע. אויף דער פּראַגע פאַר וואָס מיר ווייסן ניט וואו עס געפינט זיך משה רבינו'ס קבר, ענטפּערט דער מדרש: דער אויבערשטער האָט ניט געוואָלט אַז די אידן זאָלן וויסן וואו משה'ס קבר איז כדי זיי זאָלן ניט געהן אויף דעם קבר בעטן; ווייל מיט דער צייט קאָנען זיי נאָך מאַכן פון אים אַ גאָט. די אידישע אמונה וויל קיין מענטשן-געטער. און אַז דער אויבערשטער זאָגט משה'ן „ראה נתתיך אלהים לפרעה“, טייטשט דער מדרש „לפרעה“, איך באַשטימ דיך אַלס גאָט איבער פּרעה'ן, אָבער ניט מעהר.

פאַרשטעהט זיך אַז דאָס איז ניט דער איי-ציגער גרונד פאַר וואָס די מתנגדים באַקעמפן אַזוי שטאַרק חסידות. עס זיינען פאַראַן נאָך אורזאָכן. אַזוי צום ביישפּיל האַלטן מתנגדים פיל פון לערנען, חסידות האַלט אַ סאך פון „עבודה“, תפילה טון, איז עס אָבער אויסער דעם ראַם פון אַ קורצער אָפּהאַנדלונג אויסצורעכענען אַלע גרונדן פון די מתנגדים'ס געגענשאַפט צו חסידות און זיי בעהאַנדלען אין אַלע דעטאַלן, אין אַלע איינצעלהייטן.

אין צאָל זיינען געוואָרן די געגנער, די מתנגדים. און ניט נאָר זיינען די מתנגדים געוואָסן אין כמות, אין קוואַנטיטעט, נאָר טאַקע אויך אין איכות, אין קוואַליטעט.

חסידות האָט געציילט צווישן אירע גרינ-דער און אָנהענגער גרויסע פּערזענליכקייטן. אָבער אויך די אָפּאָזיציע האָט פאַרמאָגט אין אירע רייען אָנגעזעענע פירער. עס גע-ניגט צו דערמאָנען דעם ווילנער גאון וועל-כער האָט שטאַרק געקעמפט געגן חסידות. און געשיכטע ווידערהאַלט זיך. אויך היינט צוטאָג פאַרמאָגן ביידע צדדים וויכטיגע פּער-זענליכקייטן.

ווי יעדע באַוועגונג פאַרמאָגט אויך חסידות זעהר פיינע שטריכן. דער פאַקט אליין וואָס אַן אָנגעזעענע, אַ באַדייטנדע צאָל אידן האָט זיך אָנגעכאַפט אין דער באַוועגונג, בעווייזט שוין אַז דאָס פאַלק האָט זיך גע-גויטיגט אין איר, אָדער אין אַן ענליכער באַוועגונג.

ווען אַ באַוועגונג ווערט געגרינדעט, די גרינדער שטאַרבן און זי הויבט אַן געפירט ווערן פון נאַכפאלגער, פאַסירט עס גאַנץ אַפט אַז די גרונד פּרינציפּן פון דער באַ-וועגונג ווערן ביסלעכווייז אָפּגעווישט און פאַרגעסן. די פירער הויבן אַן זי אויסנוצן פאַר פּערזענליכע צוועקן. דער עגאָאיזם הויבט אַן הערשן אונטער דער מאַסקע פון אַלטרו-איזם.

האָבן טאַקע די מתנגדים געקוקט אַ ביסל ווייטער. זיי האָבן מסתמא געזען אויך געווי-סע גוטע עלעמענטן אין דער באַוועגונג. אָבער זיי האָבן מורא געהאַט אַז די ניט-געווינטשטע שטריכן וועלכע דער עגאָאיזם קאָן ברענגען מיט זיך, וועלן מיט דער צייט אַריינדריינגען, און ווערן שעדליך פאַר די גרונד פּרינציפּן פון אידישקייט און אידענטום.

אינער פון די קאַרדינאַלע פּרינציפּן פון דער אידישער רעליגיע איז אַז יעדער אינדי-ווידעלער מענטש, תלמיד חכם אָדער עס האַרץ, רייך אָדער אַרעם, אינג אָדער אַלט, מאַן אָדער פּרוי, פּרום אָדער פּריי, דאַרף קיין

געוועכט פארשידענע לעגענדעס. די פאג-טאזיע פון חסידות איז געגאנגען אזוי ווייט אז זי האט שוין אנגעהויבן צו וועבן די לעגענדעס מיט דעם לעבן פון דעם בעל שם טוב'ס עלטערן.

ארום דעם ענד פון דעם זיבעצענטן יאר-הונדערט האבן געלעבט ביי דער פוילישער גרעניץ א איד ר' אליעזר און זיין פרוי. איינ-מאל, אזוי דערצעהלט די לעגענדע, זיינען רויבער בעפאלן די שטאט. זיי האבן געכאפט ר' אליעזר'ן און האבן אים פארקויפט פאר א קנעכט צו א געוויסן פריינן.

ר' אליעזר איז געווען א זעהר קלוגער איד, א מענטש מיט א געזונטן שכל הישר, האט דער פריינן אנגעהויבן צו האלטן פון אים. איבערצייגענדיג זיך אין זיין חכמה, האט דער פריינן אוועק געשענקט ר' אליעזר'ן צום קעניג, ער זאל אים מאכן פאר א מיניסטער.

אין יענער צייט האט דער קעניג געפירט מלחמה, און עס האט געהאלטן פאר א גרויסער שלאכט וועלכע זאל ענטשיידן דעם אויסגאנג פון דעם קריג. ר' אליעזר האט געגיבן דעם קעניג אן עצה א דאנק וועלכער ער האט געזיגט, און ער האט אים געמאכט פאר א גענעראל. אזוי דאנקבאר איז דער קעניג געווען פאר דער גוטער עצה, אז ער האט זיך ניט באניגנט דערמיט אליין וואס ער האט אים געמאכט פאר א גענעראל, נאר ער האט אים באשטימט אויך אלס פרעמיער מיניסטער; און נאך מעהר, ער האט אים געגיבן דעם וויצע קעניג'ס טאכטער פאר א ווייב.

ר' אליעזר האט "חתונה" געהאט מיט איר אבער, פארשטעהט זיך, אז בלויז אויף פאפיר. געלעבט מיט איר האט ער ניט. די פרינצעסין האט ניט פערשטאנען וואס דאס זאל בעדייטן. נאך א היבשער צייט האט זי זיך אנגענומען מיט מוט און אים געפרעגט פאר וואס ער פירט זיך אויף מיט איר עפיס אזוי מאדנע. ווען ר' אליעזר האט איר דערצעהלט ווי אזוי ער איז געקומען אהער, און אז ער האט איבערגעלאזט אין דער היים א ווייב, האט

עס דארף אבער באמערקט ווערען אז די וועלט-מלחמה יארן זיינען אין דעם פרט געווען גינסטיג פאר די מתנגדים. אין דער צייט פון די צוויי וועלט-מלחמות איז חסידות אין איראפע געווארן שוואכער. פילע רביים זיינען אוועק פון זייערע היימען, און זייערע חסידים האבן ניט געקאנט פארן צו זיי. דערווייל איז אונטער-געוואקסן א אינגער דור אהן א רבי'ן, און פון דער צייט פון דער צווייטער וועלט-מלחמה, איז דאך אפגערעד.

אבער וואס די מלחמות האבן געטון אין דעם פרט פאר די מתנגדים. טוט דאס איצטיגע אמעריקא פאר חסידות.

אמעריקא פארמאגט היינט צו טאג דעם גרעסטן קיבוץ אידן, כן ירבו. רביים האבן אנגעהויבן קומען אהער. עס האבן אנגעהויבן קומען אהער אויך חסידים. עס זיינען פאראן דא אין לאנד חסידים אויך פון פריער. און אמעריקא איז שוין היינט צו טאג א שטארקער, אויב ניט דער שטארקסטער צענטער פון חסידות. ער נעמט אן דא א ביסל אן אנדער פארמע. ער איז מעהר מאדערניזירט, מעהר צוגעפאסט צו דעם אידישן לעבן אין אמעריקא, א מאדערניזירטער חסידות. ער דרינגט שוין אריין אפילו אין רעפארמירטע קרייזן. קאנסער-וואטיווע און רעפארם-ראבאסי שרייבן גע-שיכטע וועגן חסידות, איבערזעצן אויף ענגליש חסידישע ליטעראטור, און מען קאן אפילו הערן רעפארמירטע ראבאסי האלטן היציגע "סוירמאנס" וועגן חסידות מיט אזא פאטאס וואס נאר א הונדערט פראצענטיגער חסיד קאן באזיצן ווען ער רעד וועגן זיין רבי'ן.

צי חסידות וועט ווערן אין אמעריקא א גאר שטארקע באוועגונג בלייבט, נאטירליך, צו זעהן. וועלן מיר זעהן אין די עטליכע פאלגענדיגע פאראגראפן אין קורצן די גע-שיכטע פון דעם גרינדער פון חסידות, רבי ישראל בעל שם טוב [בעש"ט]. און אזוי ווי די געשיכטע פון יעדער גרויסן מענטשן, פון יעדער עפאכע-מאכענדיגער פערזענליכ-קייט איז רייך אין לעגענדעס, אזוי האבן זיך אויך ארום דעם לעבן פון דעם בעל שם טוב

בא"ה העלפער" וועלכער ברענגט די קינדער אין חדר אריין און פירט זיי אהיים. פון בא"ה העלפער איז ער געווארן א שמש. ווען ער איז אלט געווארן אכטצן יאר, האט ער חתונה געהאט. זיין פעהייראט לעבן איז אבער ניט געווען מזל'דיג. עס האט ניט גענומען לאנג, און זיין אינגע פרוי איז געשטארבן. האט דער אינגער ישראל געביטן זיין פראפעסיע און איז געווארן א לעהרער.

זייענדיג א זעהר עהרליכער און אמת'דיגער מענטש, האט ער געמאכט אזא טיפן איינדרוק אויף דעם רייכן און געלערנטן ר' אפרים פון קוטא, אז ער האט אזש צוגעזאגט ישראל'ן צו גיבן אים זיין טאכטער חנה פאר א ווייב. אונגליקליכערדיג איז אבער ר' אפרים גע- שטארבן איידער ער האט נאך געהאט די מעגליכקייט מודיע צו זיין זיין טאכטער אז זי איז פער'קנס'ט.

אנגעטון אין פשוט'ע, גוי'אישע קליידער איז ישראל ערשינען פאר חנה'ס ברודער ר' אברהם גרשון מיט א דאקומענט וואס באש- טעטיגט אז ער איז זיין שוועסטערס חתן. ר' אברהם גרשון'ען איז אבער דער שידוך ניט אנגעשטאנען, און ער האט זיך געוועהרט מיט אלע מעגליכקייטן געגען „באפלעקן" דעם יחוס פון זיין משפחה. חנה האט זיך אבער ניט גערעכענט מיט איר ברודערס ארגומענטן זי זאל ניט חתונה האבן מיט דעם „עם הארץ". ביי איר איז איר פאטערס ווינטש געווען א געבאט, און זיי האבן חתונה געהאט.

נאך דער חתונה האבן זיי זיך באזעצט אין א דערפעל אין די קארפאטען. זייער פארמעגן איז בעשטאנען פון א פערד און וועגעלע. און פרנסה האבן זיי געצויגן דערפון וואס חנה פלעגט ארום פירן לעהם צו פארקויפן אין די שכן'ישע שטעטלאך. ר' ישראל אליין איז געווארן א שוחט. אבער ער האט גיך אויפ- געגיבן די פראפעסיע און איז געווארן א שענקער אין דער קרעטשמע וועלכע זיין שוואגער האט אים געקויפט.

זייענדיג א גרויסער ליבהאבער פון דער נאטור, האט ער פאמעליך זיך אויסגעלערנט

די פרינצעסן אים באשאנקען מיט קאסטבארע מתנות, און זי האט געהאלפן אים אנטלויפען פון איר און זיך אומקעהרן צו זיין ווייב.

אויפן וועג אהיים האט אליהו הנביא זיך בעוויזן צו אים און געזאגט: „דערפאר וואס דו ביזט אזוי פרום, וועט דיר געבארן ווערן א זון וועלכער וועט באלויבטן די אויגן פון כל ישראל, און זיין נאמען וועט זיין ישראל, ווייל אין אים וועט מקוים ווערען דער פסוק (ישעיה מט, ג) „עבדי אתה, ישראל אשר בך אתפאר", מיין קנעכט ביזטו, ישראל, וואס מיט דיר רים איך זיך.

אבער ניט געקוקט אויף אליהו הנביא'ס ברכה האבן ר' אליעזר און זיין ווייב זיך טאקע געעלטערט, אבער קינדער איז זיי ניט געבארן געווארן. ערשט ווען דאס פארל איז אלט געווארן כמעט הונדערט יאר, איז דער צוגעזאגטער זון געקומען אויף דער וועלט ארום דעם יאר 1700.

באלד נאך דעם ווי דאס קינד האט דערזעהן די ליכטיגע שיין איז ר' אליעזר געשטארבן. די איינציגע ירושה וואס דער טאטע האט איבערגעלאזט דעם יתום איז בעשטאנען אין די ווערטער: „דיין גאנץ לעבן זאלסטו גע- דענקען אז דער אויבערשטער איז מיט דיר, און דו זאלסט מורא האבן פאר גארניט.

נאכדעם ווי דער קליינער ישראליק איז געבליבן א קיילעכדיגער יתום, האט די קהילה גענומען אכטונג גיבן אויף אים. ער האט אבער געהאט דעם „חדר". ער האט ליב געהאט די נאטור, עס האט זיך אים געוואלט זיין שטענדיג אין וואלד, אין פעלד, אויף דער לאנקע, הערן דאס פישטשען פון די פייגעלאך, דאס שעלעשטשען פון די בלעטער, די סודות וועלכע די לויפענדיגע ריטשקעלאך דער- צעהלן. ער האט פיינד געהאט די קינסטליכע שטאט, און ליב געהאט דאס נאטירליכע פעלד. פלעגט ער אנטלויפן פון חדר און זיך אויפהאלטן גאנצע טעג אין וואלד.

זעהענדיג אז א „רב" וועט ער שוין ניט ווערען, האבן זיינע אפעקונען אויפגעגיבן די האפנונג. זיי האבן געמאכט אים פאר א

פון דער וועלט. און פאר נאך וויכטיגער פון דאוונען האט ער געהאלטן דאס פריינדליכע בעהאנדלען זינדיגע מענטשן.

ר' ישראל בעל שם טוב רעכענט זיך ניט צווישן די בארימטע וועלט גאונים. אבער ער איז געווען א גרויסער למדן. מען דערצעהלט אז א גרופע פון גרויסע רבנים האבן אים גערופן צו זיך. עס איז געווען ראש החדש. זיי האבן געזאגט צו אים: „דו זאגסט אז דער רוח הקודש רוט אויף דיר, אבער מיר ווילען וויסען צי דו ביזט א בקי אין אידישע דינים. ווי איז דער דין ווען איינער פארגעסט צו זאגן „יעלה ויבוא“? דארויף זאל דער בעל שם טוב האבן געענטפערט: „דער דאזיגער דין איז אייגענטליך איבערפליסיג פאר אונז אלע. ווייל ווען איר זאלט אפילו אנהויבן די תפילה איבערסניי, וועט איר סאי ווי נאכאמאל פארגעסן צו זאגן „יעלה ויבוא“. און איך וועל באשטימט ניט פארגעסן ביים ערשטן מאל. זיין הויפט ערפאלג איז זיין פאלשטענדיגע איבערצייגונג אז דער אויבערשטער האט אים פארטרויט א ספעציעלע מיסיע. ער האט אויך געגלויבט מיט אן אמת אז דער רוח הקודש רוט אויף אים, און אז הימלישע וויזיעס בעווייזן זיך צו אים.

דער בעל שם טוב האט געהאט א טאכטער אדל [אש דת למן] די מוטער פונעם „דגל מחנה אפרים“ און א זון צבי.

ז' סיון, תק"כ [דעם 22טן מאי, 1760] איז ר' ישראל בעל שם טוב, דער גרינדער פון חסידות, נפטר געווארן אין מעזשעביזש. זיין נאכפאלגער איז געווארן ניט זיין זון ר' צבי, נאָר ר' דוב בער פון מעזעריטש. ר' בער האט אויסגעקליבן די שטאָט מעזעריטש אלס זיין רעזידענץ, וואוין אָרט. און ווי די חסידים זאָגן: די שכינה איז איבער געגאָנגען פון מעזשעביזש קיין מעזעריטש.

אגב'דיגס: דער אלעקסאנדערער רבי ר' חנוך העניך האט אמאל באַמערקט: דער ווילנער גאון האט איבער געלאָזט ספרים, דער בעל שם טוב האט איבער געלאָזט מענטשן. זעט אדרא זייט נג.

באָנוצן פאַרשידענע געוואוקסן פאַר רפואות. דאָן האָט ער אָנגעהויבן אַרום פאַרן אין פאַדאָליע און אין וואָלין. ער האָט אָנגעהויבן פאַרשפּרייטן זיינע אידייען, און אַלס וואוין אָרט האָט ער אויסגעקליבן דאָס שטעטל מעזשעביזש. זיין נאָכפאַלגעשאַפט האָט אָנגע-הויבן צו וואַקסן. צום אָנהויב זיינען געקומען הערן אים בלויז די אַרימע. אָבער ביסלעכווייז האָט ער אָנגעהויבן געווינען אויך תלמידי חכמים.

דער ווינקל־שטיין פון חסידות, לויט דער בעל שם טוב האט אים אַנידער געלעגט, איז זיין קאַנצעפּסיע פונם בעשאַפער: אַזוי ווי דער אַלמעכטיגער איז אַלצדינג, דערפאַר מוז יעדע זאך באַזיגן עפעס גוטס, אין וועלכן דער אויבערשטער מאַניפעסטירט זיך אַלס קוואַל פון גוטסקייט. דער רעזולטאַט דערפון איז לויט דעם בעל שם טוב אַז יעדער מענטש מוז בעטראַכט ווערן אַלס גוט. און אויב ער איז זינדיג, טאַר מען ניט פּערדאַמען זיינע זינד, נאַר מען דאַרף זוכן זיי צו ער-קלערען. ער האָט אויך אַפּגעלייקענט אַז דער אויבערשטער איז צופרידן מיט אַסקעטיזם, מיט פייניגן זיך. ער איז דורכאויס בעשטאַנען אַז די ערדישע וועלט איז ווערט זעהר פיל, מען דאַרף זיך ניט פייניגן, אדרבה מען דאַרף געניסן אויך די וועלט, אָבער מען דאַרף וויסן ווי אַזוי. מען דאַרף זיך האַלטן אין דער מאַס, אין דער גרעניץ.

אָבער בעת די רבנים פון יענער צייט האָבן געלעגט דאָס הויפט געוויכט אויף לערנען, האָט דער בעל שם טוב געהאַלטן אַז דאוונען איז די הויפט זאַך, אונטער דאוונען האָט דער בעל שם טוב פּערשטאַנען דבקות, דאָס געפיל צו ווערן, צו זיין איינס מיט דעם בעשאַפער פון דער וועלט. דער מענטש דאַרף אַריין אין אַזאַ עקסטאַז, אַז ער דאַרף זיין בלויז נשמה. ער דאַרף פאַרגעסן אַז ער עקזיסטירט פיזיש, און זיך „באַהעפּטן“ מיט דעם אייביגן. דער פּועל יוצא, דער רעזולטאַט דערפון איז אויסערגעוויינליכע פּרייד וואָס איז אַבסאָלוט נויטיג פאַר דעם אמת'ן דיגען דעם בעשאַפער

שהק — שלשלת הקבלה

אנטלאפן מיט זיין פאמיליע. ער האט דורך געלעבט פילע מאטערנישן. און ער איז געשריבן אין עלטער פון פינף און פערציג יאר. מען האט געהאלטן אים אין אן ארון צען יאר. דערנאך האט מען אים איבערגעפירט קיין צפת. און מען האט אים באערדיגט נעבן ר' יוסף קארו, דער מחבר פון „בית יוסף“.

ר' גדליה איז געווען אַ גרויסער חכם, אַ גרויסער תלמוד'יסט, ער איז געבאָרן געוואָרן אין דער שטאָט אימולה אין איטאַליע, אין דעם יאָר 1515. ווי עס ווייזט אויס איז ער נפטר געוואָרן אין אלכסנדריא, אַרום דעם יאָר 1587. אויך ער האָט דורך געמאַכט פילע מאַטערנישן. ער האָט פאַרלוירן זיין געלט, איז געווען פאַרוואַגעלט. אָבער דאָס אַלץ האָט אים נישט אָפּגעהאַלטן פון צו שרייבן ספרים. ער האָט געשריבן פילע ספרים אויף פילע טעמעס, פירושים, דרושות, געשיכטע. זיין בעסטער באַרימט ספר איז „שלשלת הקבלה“.

שח — שפתי הכמים

אַלע מפרשים אויף רש"י און איז צוערשט געדרוקט געוואָרן אין די חומשים. ר' יעקב ב"ר משה אברהם טריויס פון בריסק האָט שפּעטער אַרויס געגיבן דעם פירוש באַזונדער אין ספר־פאַרם.

של"ה — שני לוחות הברית

אוסטרא, פּאַזן, פּראַנקפורט אַם מאַין, וויען, קראַקע. אויף די עלטערע יאָרן איז ער געפאַרן קיין ארץ ישראל. די אשכנזישע קהילה אין ירושלים האָט אויף גענומען אים אַלס זייער רב. ער איז געווען דער ערשטער רב הראשי פון דער אשכנזישער קהילה אין ארץ ישראל. ער האָט אָנגעהויבן דאָרט צו שרייבן זיין ספר „שני לוחות הברית“ ווי אַ צוואה פאַר זיינע קינדער און גאַנטע. ווען אבן פאַרוק, בלינד אויף איין אויג, האָט איבער גענומען די הערשאַפט איבער

ר' גדליה בן יוסף ו' יחיא שטאַמט פון אַ גאַר אָנגעזעהענער משפּחה וועלכע אור־שפרונגט פון פאַרטוגאַל און שפּאַניע. דער הויפט פון דער יחיא משפּחה איז „השר הגדול והנורא מאד דון יחיא ו' יעיש“. ער האָט געלעבט אַרום דעם יאָר 1055. ער איז געווען אַ גרויסער חכם, אַ גרויסער גביר, און האָט געשטאַמט פון מלכות בית דוד. ער איז געווען זעהר אָנגעזעהן ביים מלך פון פאַרטוגאַל, וועלכער האָט באַשטימט אים אַלס אויפזעהער איבער אַלץ וואָס ער האָט פאַרמאַגט.

ר' גדליה'ס פאַטער, וועלכער איז געווען דער עלפטער דור פון דעם פאַטער פון דער יחיא משפּחה, האָט מען גערופן דון יוסף בן הגאון דון דוד. ער איז געווען אַ גרויסער חכם און ער האָט פאַרשרייט תורה אין דער איטאַליענישער שטאָט אימולה, אַרום דעם יאָר 1515. ער האָט פערפאַסט ספרים. דער פאַרטוגאַלער קעניג האָט געבעטן דון יוסף'ן ער זאָל אָננעמען זיין גלויבן, איז ער

ר' שבתאי משורר ב"ס פון פראג איז געבאָרן געוואָרן אין דעם שטעטל שעברעשין אין דער געגענט פון רובעשוויב, טאַמאַשאַוו, פוילן. ער איז דער מחבר פון דעם פאַפולערן פירוש אויף רש"י. דער פירוש איז אַ קיצור פון כמעט

ר' ישעיה ב"ר אברהם הלוי הורוויץ, באַ-וויסט אַלס של"ה, באַרימטער מחבר און מקובל וועלכער ווערט אָנגערופן „של"ה הקדוש“, איז געבאָרן געוואָרן אין פראג אין דעם יאָר 1558, און ער איז נפטר געוואָרן אין צפת, ארץ ישראל, אין דעם יאָר 1628. ער האָט געלערנט אין דעם מהרש"ל'ס, טורינו הרב שלמה לוריא, ישיבה אין לובלין. ער איז געווען רב אין: פראג, דובנע,

(א) שם הגדולים, הי"א.

מסתמא דערפון וואָס אידן האַלטן ניט פון אַ צווייטער תורה, פון צווייטע [דריטע] לוחות. מיר אידן זיינען גאַנץ צופרידן מיט דער תורה וועלכע משה האָט געגיבן אונז. אפילו דעם חומש דברים, וועלכער ווערט באַצייכענט אויך מיט „משנה תורה“, רופט מען ניט ביי דעם דאָזיגן נאָמען. מען רופט אים פשוט „ספר דברים“, אָדער „חומש דברים“.

דער של"ה איז געווען אַ גרויסער מכניס אורח. זיין זון ר' שעפטל סג"ל זאָגט אין דער הקדמה צו זיין ספר „ווי העמודים“ אַז ביי זיין פאָטער פלעגן עסן אַכציג מענטשן יעדער טאָג אין דער וואָך, שבת און ימים טובים.

מקובלים האַלטן אַז זיין נשמה איז געווען אַ ניצוץ פון רות. דערפאַר האָט ער אַזוי געגירט צו באַזעצן זיך אין ארץ ישראל, א. דער ב"ח שרייבט אין זיין הסכמה אויפן של"ה'ס סדור „שער השמים“ אַז דער של"ה איז געווען „איש קדוש ונורא המדבר מתוך האש“, אַ הייליגער און פורכטיגער מענטש וועלכער רעד פון צווישן פייער.

דער של"ה האָט פערפאַסט אויך סליחות.

ירושלים, האָט ער אַרעסטירט שבת, י"א אלול, שפ"ה אין די שוהלן פופצן ספרדי'שע און אשכנז'ישע רבנים, צווישן זיי אויך דעם של"ה, און ער האָט איינגעזעצט זיי אין טערמע. עס האָט געקאָסט פיל מי און געלד ביז מען האָט זיי אַרויס געראַטעוועט.

ער האָט זיך באַזעצט אין צפת, דערנאָך אין טבריה. ער האָט דאָרט געענדיגט זיין גרויס ווערק „שני לוחות הברית“, וואָס איז אָנגענוג מען ביי דער גאַנצער לומדי'שער וועלט. ער איז נפטר געוואָרן דריי יאָר שפעטער, און ער רוט אין טבריה נעבן די קברים פון ר' יוחנן בן זכאי און זיינע תלמידים, און פון דעם רמב"מ (?).

דער מחבר האָט גערופן זיין ווערק „שני לוחות הברית“. אָבער דער ספר ווערט ניט גערופן ביי דעם דאָזיגן נאָמען.

עס זיינען פאַראַן פיר ספרים וועלכע מען רופט ניט ביי די נעמען וועלכע די מחברים האָבן געגיבן זיי: „משנה תורה“, שני לוחות הברית“, און „תורת משה“. נאָר מען רופט זיי: „דער רמב"מ“, „דער של"ה“, „דער אלשיך“, דער „חתם סופר“. דאָס נעמט זיך

שמהג — שם הגדולים

ר' חיים יוסף דוד אזולאי איז געבאָרן געוואָרן אין ירושלים אין דעם יאָר תפ"צ (1727) און איז נפטר געוואָרן אין ליוואַרני, איטאַליע, עלף טעג אין אדר, אין דעם יאָר תקס"ו, מאָרטש 12, 1806. ער איז געווען אַ גרויסער בקי, אַ גלענצענדער בעל סדר, אַ באַרימטער ביבליאָגראַף, וועלכער האָט גע-וויסט ניט נאָר די נעמען פון ספרים נאָר טאַקע אויך דעם אינהאַלט. ער איז באַוויסט אַלס חיד"א. זיינע הערות „נצוצי אורות“ אויפן זהר זיינען באַרימט.

ער איז דער מחבר פון העכער הונדערט ספרים, פירושים און חידושים אין הלכה און אין אגדה; שאלות ותשובות, מוסר, כללים אין תלמוד, „עבודת הקודש“ וועגן תפילות און מנהגים, און „מעגל טוב“ וואָס באַשרייבט זיינע פילע ריזעס. באַזונדערס באַרימט איז

זיין ביבליאָגראַפיש ווערק „שם הגדולים“. עס איז אַ זעהר וויכטיג ווערק וועגן דער געשיכטע פון אונזער ליטעראַטור. עס ענט-האַלט ביאָגראַפיעס, לעבענס-בעשרייבונגען, פון אַרום דרייצן הונדערט אידישע גדולים, און ביבליאָגראַפישע ידיעות וועגען ספרים און כתבי יד, מאָנוסקריפטן. ער האָט עס, אגב, מסדר געווען צום דרוק אין משך פון די זעקס וואָכן, ווען ער איז געווען איינגעשפאַרט אין דעם ליוואַרניער פאַרט.

אַלס ניין און צוואַנציג יאָריגער אינגערמאַן האָט די חברון'ער קהילה געשיקט אים קיין אייראָפע זאָמלען געלט. ער האָט באַזוכט מצרים, איטאַליע, האַלאַנד, ענגלאַנד, פראַנקרייך, טערקיי, די רייזע האָט געדויערט פינף יאָר. שפעטער איז ער געפאַרן נאָך אַ פאַר מאָל אין עהנליכע מיסיעס.

שפא — שפת אמת

און אונטער זיין פינף און דרייסיג יאָריגער פירערשאַפט איז דער גערער הויף געגאַנגען מחיל אל חיל, געשטיגן צו אַ קאַלאַסאַלער הויף, צו פענאַמענאַלער באַרימקייט.

זיין „לקוטים על תורה“, זיין „שפת אמת“ אויף תורה, תהלים, הגדה, פרקי אבות, די סדרים מועד און קדשים פאַרנעמען אַ הויך אַרט אין דער לומדישער ליטעראַטור. זיינע ספרים טראָגן דעם נאַמען „שפת אמת“, ווייל די לעצטע ווערטער וועלכע ער האָט אָנגעשריבן אַ פאַר טעג פאַר זיין פטירה זיינען געווען „שפת אמת תכון לעד“, די ליפ פון אמת וועט באַשטעהן אויף אייביג [משלי יב, יט].

דער „שפת אמת“ איז נפטר געוואָרן אין גער פינף טאָג אין שבט, אינעם יאָר תרס"ה, אינעם עלטער פון אַכט און פופציג יאָר. זיין עלצטער זון ר' אברהם מרדכי [געבוירן אין גער ז' טבת, תרכ"ו, נפטר געוואָרן ו' סיון, ערשטער טאָג שבועות, תש"ה, אין ירושלים], איז געוואָרן זיין נאָכפאלגער, און איז געוואָרן באַרימט אַלס „גערער רבי“. און עס איז כדאי צו באַמערקן אַז דער גערער רבי האָט אַמאָל געזאָגט צו זיין ברודער ר' משה בצלאל: דעם טאַטענס לעבן איז געווען קורץ אין יאָרן אָבער לאַנג אין טעג. נעמליך, ער האָט פערבראַכט די נעכט ווי די טעג אין תורה ועבודה. זעט חידה — חידושי הרי"מ, זייט סא.

אגב'דיגס: דער „שפת אמת“ איז אַמאָל געזעסן מיט זיין חבר אַ גאַנצע נאַכט און זיי האָבן געלערנט. ערשט פאַרטאָג האָט ער זיך צוגעלעגט שלאָפן. ווען זיין זידע דער „חידושי הרי"מ“ האָט דערזעהן אין דער פרי אַז דאָס אינגל שלאָפט נאָך, האָט ער אים אויפגעוועקט, און אים אויסגע'מוסר'ט פאַר שלאָפן אַזוי שפעט, בעת ער וואָלט שוין געווען בעדאַרפט האָבן אָפגעלערנט אַ פאַר שעה ביו איצט. דאָס אייניקל האָט אויסגעהערט דעם זיידענס האַרבע רייד. און נאָכדעם ווי דער זיידע האָט

ר' יהודה אריה ליב, ר' אברהם מרדכי אַל-טערס זון און דעם „חידושי הרי"מ"ס אייניקל איז געבאָרן געוואָרן דאָנערשטאָג ניין און צוואַנציג טאָג אין דעם חודש ניסן, ערב ראש חודש אייר אין דעם יאָר תר"ז, אין וואַרשע. צו אַכט יאָר איז זיין פאַטער אים אָפגעשטאַרבן. זיין גרויסער זיידע, זיין פאַטערס פאַטער, דער „חידושי הרי"מ“ האָט אים ערצויגן.

שוין אין זיין גאָר אינגער יוגענד האָט ער זיך אויסגעצייכנט מיט אַ שטאַרקן ווילן צו לערנען, און ער פלעגט פאַרברענגען די נעכט ווי די טעג אין לערנען. דער „חידושי הרי"מ“ פלעגט שטאַלצירן מיט זיין גערופן אייניקל, און ער פלעגט ווייזן זיינע נאַענטע ווי זיין אייניקל זיצט און לערנט „תורה לשמה“. צו צוועלף יאָר איז ער געוואָרן דער חתן פון ר' יודיל קאַמינערס טאָכטער.

צו צוועלף יאָר האָט דער „חידושי הרי"מ“ אויסגעלערנט אים אַלע הלכות וועגן טרפות לויט קבלה. צו דרייצן יאָר האָט ער געוויסט דריי הונדערט טייטשן אויפן פסוק „שמע ישראל“. צו פופצן יאָר, אין תרכ"ב, האָט ער חתונה געהאַט.

נאָך דעם „חידושי הרי"מ"ס פטירה האָבן זיינע חסידים געוואָלט אַז זיין ניינצן יאָריג אייניקל „שפת אמת“ זאָל איבער נעמען די גערער קרוין. ער האָט, אָבער, צוריק געוויזן זייער פערלאַנג, און ער אַליין פלעגט פאַרן צום אַלעקסאַנדערער רבי'ן ר' חנוך העניך, גלייך מיט אַלע חסידים.

נאָכן אַלעקסאַנדערער רבי'נס פטירה אין דעם יאָר תר"ל, זיינען די חסידים ווידער צוגעטרעטן צו אים ער זאָל איבער נעמען די פירערשאַפט, און דאָס מאָל האָט ער ערפילט זייער פערלאַנג. זיין קלוגשאַפט, זיין טיף פאַרשטענדניש פאַר דעם מענטשענס פראַבלע-מעס, זיין אָנגענעמע באַציאונג צו מענטשן, זיין גרויס לומדות און זיין דרך אין חסידות האָבן געצויגן צו אים טויזענטער מענטשן.

פאר וואָס זשע האָבן זיי באַלד נישט געזאָגט עס משה'ן. זיי וואָלטן דאָך געווען איינגעש-פאַרט אים צו שטראַפן זיי מיט די שטרענגסטע ווערטער. נאָר דער תירוץ איז, אַז ווען משה רבינו האָט אָנגעהויבן צו מוסר'ן זיי, איז געווען זיי אַ שאַד איבער צו שלאָגן זיינע רייד. זיי האָבן געוואָלט הערן וואָס מעהר מוסר...

ר' שמעון האָט געוואָלט זיך משדך זיין מיט זיין ברודער דעם „שפת אמת“, האָט ער פרובירט אַליין רעדן מיט אים. האָט דער „שפת אמת“ געענטפערט אים דאָרויף: אַזוי ווי עס איז אַ שידוך אָהן אַ שדכן, האָט ער מורא אַז עס וועט ווערן גאַרנישט דערפון. וואָרום אַזוי געפינען מיר אויך ביי קבלת התורה. דער אויבערשטער האָט גע'שדכ'ט די אידן די תורה דורך אַ מעקלער, דורך אַ שדכן, משה רבינו, איז דער שידוך געקומען צו שטאַנד. דאָגעגן צו די אומות העולם, צו די פעלקער פון דער וועלט איז ער געגאַנגען אַליין אָהן אַ שדכן אָנביטן זיי די תורה, האָט זיך טאַקע אויסגעלאָזט גאַרנישט דערפון.

געענדיגט, האָט ער געענטפערט מיט גרויס באַשיידענקייט אַז ער האָט געלערנט אַ גאַנצע נאַכט, און אַז ער האָט זיך צוגעלייגט ערשט מיט אַ שעה צוריק. האָט דער זיידע זיך אָנגערופן: „סטייטש, פאַר וואָס האָסטו נישט באַלד מיר געזאָגט, וואָלט איך דאָך געווען פאַרשפאַרט דיך צו מוסר'ן אומזיסט און אומ-נישט“. האָט דאָס אייניקל געענטפערט אים:

אין דער סדרה מטות ווערט געזאָגט אַז ווען די בני גד און די בני ראובן האָבן געוואָלט דעם עבר הירדן, האָט משה זיי דערלאָנגט אַ גרויסע פאַרציע מוסר „האחיכם יבואו למלחמה ואתם תשבו פה“. וואָס מיינט איר עס עפעס, אייערע ברידער וועלן פירן מלחמה, און איר וועט זיך זיצן אַט דאָ! נאָכדעם ווי משה האָט געענדיגט דאָס זאָגן מוסר, איז „ויגשו אליו ויאמרו... ואנחנו נחלק חושים לפני בני ישראל“ (א) האָבן זיי געזאָגט אים: מיר וועלן זיין די ערשטע צו קעמפן פאַר די אידן, איז דאָך די קשיא, אַז ווי באַלד זיי האָבן געהאַט אין זיינען צו זיין די ערשטע צו קעמפן פאַר דעם לאַנד ישראל.

שז — שפתי צדיק

טשעכינאָו האָט ער געזאָגט אויף אים: דער אינגערמאַן האָט אויף זיך דעם גאַנצן צלם אלקים אַזוי ווי מען האָט אים געגיבן אים, און ער האָט אים גאַרנישט קאַליע געמאַכט. נאָך דעם ווי זיין שוואַגער דער „שפת אמת“ איז נפטר געוואָרן, האָבן פילע חסידים זיך באַהעפט אין אים. אויף זייער פערלאַנג האָט ער זיך באַזעצט אין דער שטאָט פּילץ. און ער איז געוואָרן דאָרט אב בית דין, און פילע חסידים פלעגן שטראַמען צו אים. שפעטער האָט ער זיך איבער געצויגן קיין וויערשאָוו. זיינע לעצטע יאָרן האָט ער אָפּגעלעבט אין טשענסטאָכאָוו, וואו ער איז נפטר געוואָרן צען טעג אין כסלו, אין דעם יאָר תרפ"א. דער גערער רבי האָט געזאָגט אויף אים: ער האָט געבעטן, און ער איז געענטפערט געוואָרן.

ר' פנחס מנחם אלעזר ב"ר בנימין אליעזר יוסטמאַן, דעם חידושי הרי"מ'ס איידעם איז געבאָרן געוואָרן אין דעם יאָר תר"ט. ער איז ערצויגן געוואָרן ביי זיין זיידן, דעם „חידושי הרי"מ" פון וועמען ער האָט געלערנט תורה און חסידות. ער האָט חתונה געהאַט מיט הענדיל לאה'ן, זיין פעטער ר' אברהם מרדכי'ס טאָכטער, און דעם „חידושי הרי"מ'ס" אייניקל. זיין גאַנץ לעבן האָט ער פערבראַכט אין תורה ועבודה, פריער ביים „חידושי הרי"מ", נאָך זיין פטירה ביים אַלעקסאַנדערער רבי'ן, און נאָך זיין פטירה ביים „שפת אמת“. ווען ער האָט אין זיינע אינגע יאָרן באַזוכט דעם רבי'ן ר' אברהם

(א) במדבר לב, פסוקים ו, טז, יז.

תיי — תולדות יעקב יוסף

יעקב יוסף" אויף תורה; „בן פורת יוסף“; „צפנת פענח“. זיין ספר „כתונת פסים“ איז ערשינען גאך זיין פטירה אין לעמבערג, אינעם יאר תרכ"ו.

אגב'דיגס: ווען דער „תולדות יעקב יוסף“ איז דערשינען, האָט דער „נודע ביהודה“, דער גאון ר' יחזקאל לאַנדוי נישט געהאַלטן פון אים. ער האָט געהאַט צוויי האַרבע קוש-יות אויף אים. עס איז דערגאַנגען אַזוי ווייט אַז אין דער שטאָט פראַג וואו דער „נודע ביהודה“ איז געוון רב, האָבן פשוט'ע מענטשן אָפילו פאַרברענגט דעם ספר. ווען ר' יעקב יוסף'ס תלמידים אין ארץ ישראל זיינען געוואָרן געוואָר דערפון, האָבן זיי געוואָלט פאַרהיטן אַז עס זאָל נישט אַנקומען צו זייער רבי'ן. האָבן זיי געשיקט ר' יעקב שמשון שעפיטאַווקער, וועלכער איז געווען אַ גאון אין לערנען און אַן עקספערט אין אַרגומענ-טירן, צום „נודע ביהודה“.

ר' יעקב שמשון האָט אָנגעטון זיך אין אַרימע, צעריסענע מלבושים און איז געקומען צום „נודע ביהודה“ וועלכער איז געווען ריך, און האָט געוואוינט רחבות'דיג. ער האָט ווי עס איז זיך דערשלאָגן צום „נודע ביהודה'ס“ לערן-צימער. ער איז געשטאַנען אַ לענגערע צייט ביי דער טיר, אָבער דער „נודע ביהוד-דה“ האָט נישט באַמערקט אים, ווייל ער איז געווען פאַרטיפט אין אַ האַרבער „שאלה ותשובה“.

ר' יעקב שמשון: פאַר וואָס קוקט איר זיך נישט אום אויף דעם וועלכער שטעהט דאָ?

„נודע ביהודה“: ווער איז דער וועלכער שטעהט דאָ?

ר' יעקב שמשון: ווייסט איר דען נישט אַז עס שטעהט געשריבן „כי יעמוד לימין אב-יון“ (א) ער שטעהט ביי דער רעכטער האַנד פון דעם בעדאַרפטיגן?

עס איז נישט באַוויסט ווען ר' יעקב יוסף איז געבאָרן געוואָרן. מען ווייסט, אָבער, אַז ער שטאַמט פון אַן אָנגעזעהענעם יחוס: פון אַ מקובלים משפחה, ר' שמשון אַסטראָפּאלער, ר' יוסף כ"ץ מחבר פון „יסוד יוסף“, ר' יום טוב ליפּמאַן העליר, דער „תוספות יום טוב“. דעם בעל שם טוב איז געלינגען צו צוציען אים צו דער חסידות באַוועגונג. ער האָט עס בעטראַכט פאַר אַ גרויס געווינס. ער זאָל האָבן זיך אַמאָל אויסגעדריקט: רבונו של עולם, נישט פאַר די מעשים וועלכע איך האָב געטון בעט איך שכר אויף יענער וועלט, נאָר פאַר דעם וואָס איך האָב געגיבן יאַסעלען דיר. ווען ר' יעקב יוסף וועלכער איז, אגב, גע-ווען עלטער פון דעם בעל שם טוב, איז „גע-כאַפט“ געוואָרן אין חסידות, האָט זיין קהילה פאַרטריבן אים פון שטאַט, און ער איז געוואָרן רב אין ראַשקאַוו. אַ ביסל שפעטער איז ער געוואָרן אויפגענומען אַלס רב אין נעמיראַוו. דאָרט האָט ער געקאַנט אַרבייטן פאַר זער חסיד'ישער באַוועגונג עפענטליך.

כאַטש ר' יעקב יוסף איז געווען דעם בעל שם טוב'ס באַענטסטער תלמיד, איז ער דאָך נישט געוואָרן זיין נאָכפאלגער. דאָס איז דערפאַר ווייל לויט זיין נאַטור, נייגונגען, געדאַנקען גאַנג, ספר-מענטש איז ער נישט געווען גע-אייגנט פאַר פירערשאַפט.

ווען ר' דוב בער, דער מעזעריטשער מגיד, איז געוואָרן דעם בעל שם טוב'ס נאָכפאלגער האָט ר' יעקב יוסף נישט גענומען עס פאַר אומגוט. ער אַליין האָט אָנגעהויבן צו פאַרן צו אים, ווי אַ תלמיד-חבר. ער האָט איינגע-זעהן אַז די שכינה איז איבער געגאַנגען פון מעזשעביזש קיין מעזעריטש. נאָכדעם ווי וואָלין איז געוואָרן דער צענטער פון דער חסידות באַוועגונג, איז ער געוואָרן רב אין פּאַלנאַ.

ר' יעקב יוסף איז נפטר געוואָרן אין פּאַלנאַ ענדע דעם יאר תקמ"ד.

ר' יעקב יוסף איז דער מחבר פון: „תולדות

(א) תהלים קט, לא.

איז ניט פאָר זיין כבוד, עס איז ניט פאָסיג פאָר אים צו געהן נאָך נדבות. און שלמה המלך עליו השלום האָט געזאָגט „ימצא חיים, צדקה וכבוד“, אַז ער וועט געפינען לעבן, צדקה און כבוד.

„נודע ביהודה“: איך זעה אַז איר זענט אַ למדן, פאָר וואָס זשע טראָגט איר אַזעלכע צעריסענע מלבושים?

ר' יעקב שמשון: ווייל „וה' ענה בי, ושדי הרע לי“, (א) ווייל דער אויבערשטער האָט געזאָגט עדות אַז איך האָב געזינדיגט, און דער אַלמעכטיגער האָט געמאַכט מיר ביטער.

„נודע ביהודה“: איך זעה אַז איר זענט אַ חסיד. ערקלעהרט מיר וואָס אייגענטליך מיינט חסידים, און ווי הייסט אייער רבי?

ר' יעקב שמשון: איך בין קיין חסיד. אָבער איך בעט אייך איר זאָלט ערקלעהרן מיר וואָס עס מיינט חסיד.

„נודע ביהודה“: ... אויך איך בין קיין חסיד.

ר' יעקב שמשון: מיט וועלכן צדיק האָט איר פאָרט עפעס אַ פאָרבינדונג?

„נודע ביהודה“: איך בין קיין חסיד. איך בין פאָרבינדען מיט קיין צדיק, איך בין אַ געגנער, אַ דיספּוטאַנט, אַן אַרגומענטירער.

ר' יעקב שמשון: אַזאַ באַציהונג פאָסט דאָך, אָבער, ניט פאָר אַזאַ תלמיד חכם ווי איר זענט. אין גמרא ווערט עס דאָך דער-מאַנט לגנאי, צו שאַנד(ד).

„נודע ביהודה“: איך בין דער רב פון דער שטאָט, באַפעהל איך אייך צו זאָגן מיר אייער רבי'ס נאָמען.

ר' יעקב שמשון: ווי קאָן איך אַרויס זאָגן מיין הייליגן רבי'ס נאָמען. איך האָב זיך דאָך ניט גע'טובל'ט היינט. אָבער אויפן רב'ס באַפעהל האָט ער אים געענטפערט אַז דער „תולדות יעקב יוסף“ איז זיין רבי.

דערווייל האָט ר' יעקב שמשון באַמערקט ווי דער ספר „תולדות יעקב יוסף“ שטעהט

„נודע ביהודה“: איז וואָס זשע ווילט איר? ר' יעקב שמשון: איך דאַרף אַ נדבה. „נודע ביהודה“: געהט צו דער צווייטער טיר, דאַרט זיצט מיין רביצין און טיילט אויס צדקה.

ר' יעקב שמשון: טמא מענטשן שטיפט מען אָפּ צו דער צווייטער טיר.

„נודע ביהודה“: איז וואָס זשע ווילט איר?

ר' יעקב שמשון: איך דאַרף אַן אַנגעזעהער נע נדבה אויף פדיון שבויים, צו אויסלייזן געפאַנגענע אידן. און איך פערלאָנג נישט אַז איר זאָלט גיבן דאָס נויטיגע פון אייער קעשענע. נאָר איר זאָלט שיקן אַנגעזעהענע מענטשן זיי זאָלן צונויף נעמען אַ גרעסערע סומע.

„נודע ביהודה“: געהט אַריין אינעם צווייטן חדר. דאַרט זיצן מיינע דריי דיינים. זאָגט זיי אין מיין נאָמען, אַז זיי זאָלן צוזאַמען נעמען פאָר אייך אַן אַנגעזעהענע נדבה.

איז דער שליח געגאַנגען, און ער האָט אומגעקעהרט זיך אין אַ קורצער וויילע אַרום. „נודע ביהודה“: וואָס האָבן די דיינים געזאָגט אייך?

ר' יעקב שמשון: אייערע דיינים קליגלען איבער שלמה המלך עליו השלום.

„נודע ביהודה“: וואָס מיינט עס?

ר' יעקב שמשון: שלמה המלך זאָגט: „רודף צדקה וחסד, ימצא חיים, צדקה וכבוד“, (ב) דער וועלכער יאָגט זיך נאָך צדקה און גע-נאָד, וועט געפינען לעבן, צדקה און גענאָד. איינער האָט געזאָגט אַז ער איז ניט בקו הבריאָה, ער פילט ניט גוט. ער האָט מורא טאַמער וועט עס אים מאַכן ערגער. און שלמה המלך האָט געזאָגט „ימצא חיים“, ער וועט געפינען לעבן. דער צווייטער האָט געזאָגט אַז ער האָט מורא טאַמער וועט מען ניט גיבן אים גענוג, וועט ער ניט וועלן נעמען. און שלמה המלך האָט געזאָגט „ימצא חיים, צדקה“, ער וועט געפינען די צדקה וואָס ער דאַרף. דער דריטער האָט געזאָגט אַז עס

(א) רות א, כא.
(ד) זעט גיטין לא, ב.

(ב) משלי כא, כא.

און ער האָט געזאָגט אַז ער האָט געשיקט על פי טעות איין כלי מיט יין נסך, ניט אידישער וויין, און דאָס איז געווען די צע-בראַכענע כלי.

דער „נודע ביהודה“ האָט אים דאָן גע-בעטן ערקלעהרן אַ מדרש פליאה. און ער איז געווען אַזוי נתפעל פון ר' יעקב שמשון'ס אויסטייטשונג אַז ער האָט געטון אַ זאָג: „ניט אַנדערש, נאָר איר זענט עס דער שע-פיטאַווקער גאון.“ ר' יעקב שמשון האָט מודה געווען. דער „נודע ביהודה“ האָט זעהר מכבד געווען אים. ער האָט צוגעזאָגט אים אַז מען וועט ניט פאַרברענען מעהר דעם ספר „תולדות יעקב יוסף“, וואָרום ער איז אַ הייליג ספר.

זעט מעהר איינצעלהייטן אין „דברי נועם“ און אין „דברי צדק“.

(באַמערקונג: די אויסטייטשונג פון דעם מדרש פליאה ווערט געבראַכט אויך אינעם נאָמען פון דעם ווילנער גאון. זעט אדרא — אדרת אלהו, זייט נב).

איבער געקעהרט. ער האָט געמאַכט אויפ-מערקזאַם דעם „נודע ביהודה“ דאָרויף, האָט ער אים געזאָגט אַז אויב ער וועט פאַרענט-פערן די קושיות וועלכע ער האָט אויפן ספר, וועט ער מכבד זיין דעם ספר גלייך מיט אַלע אַנדערע ספרים. דער „נודע ביהודה“ האָט געפרעגט די קושיות. ר' יעקב שמשון האָט אַלץ פאַרענטפערט. און דער „נודע ביהודה“ איז געווען צופרידן.

„נודע ביהודה“: האָט איר געזעהן עפעס מופתים פון אייער רבין?

ר' יעקב שמשון: מיין רבין'ס מופתים זיינען אונזייליג. אָבער איך וועל דערצעהלן איין מופת וועלכען איך האָב געזעהן מיט מיינע אייגענע אויגן. איין מאָל ביי שלש סעודות איז דער טיש פלוצים איינגעבראַכן. אַלע כלים מיטן וויין זיינען געבליבן גאַנץ. בלויז איין כלי איז געוואָרן צעבראַכן. גלייך דאָרויף איז געקומען צולויפן דער קרעמער.

פאַרזעצונג פון זייט פון מאָר — מאָר עינים

מוטער רחל. זי האָט אים געפרעגט צי דאָס איז דער שכר, דער לוינ פאַר אויסלייזן אונ-שולדיגע אידן פון טערמעס. און אַז ער האָט איר געענטפערט: „יא, פונעם הימל האָט מען אַריין געבראַכט מיך אַהער, כדי איך זאָל זעהן ווי גרויס עס איז דער צער, די ליידין, פון די איינגעזעצטע, און ווי גרויס עס איז די מצוה פון אויסלייזן זיי, כדי איך זאָל עוסק זיין זיך אין דער דאָזיגער מצוה נאָך שטאַרקער, מיט נאָך מעהר איבער געבינקייט ווי ביז איצט.“

איידער ר' נחום'טשע איז געוואָרן דעם בעל שם טוב'ס אַ חסיד, פלעגט ער זיך פייניגן... דערצעהלן חסידים אַז איין מאָל איז געקומען אַ מלאך פון הימל צו אים, און ער האָט געוואָלט ענטפּלעקן די סודות פון דער תורה צו אים. אָבער דער רבי האָט ניט געוואָלט. ער האָט געזאָגט: „דאָס וואָס איך וועל דערגרייכן, וויל איך דערגרייכן מיט מיין אייגענער מי.“

אגב'דיגס: ר' נחום'טשע וועלכער האָט געאַרבעט מיט מסירת נפש פאַר „פדיון שבו-יים“, אויסלייזן געפאַנגענע אידן, איז אַמאָל אַליין געוואָרן איין געזעצט אין טערמע, ווען ער האָט זיך באַמיט אַרויס צו ראַטעווען אַן איינגעזעצטן אידן. ר' זאב פון זשיטאָמיר האָט באַקומען די ערלויבעניש צו באַדינען זיין רבין אין זיין קעמערל.

אינמאָל האָט זיך אויסגעדאַכט אים אַז ער זעט אין קעמערל אַ פרוי אין אַ זידן טיכעל. זי פרעגט דעם רבין „זו תורה, זו שכרה? איז דאָס דער שכר פאַר לערנען תורה, און דער רבי ענטפערט „יא, דאָס איז דער שכר פאַר לערנען תורה.“

נאָך דער פרויס פאַרשווינדען האָט ער געבעטן דעם רבין ער זאָל אים באַשיידן. ערקלעהרן דעם מיסטעריעזן, נישט-פאַר-שטענדליכן שמועס. האָט דער רבי אים דער-צעהלט אַז די פרוי איז געווען אונזער

אורה — אור החיים

האָבן געהאַלפן אים דרוקן זיינע ספרים. זיי האָבן אָפילו געהאַלפן אים גרינדען אַ ישיבה אין ירושלים.

אין דעם יאָר 1742 האָט ער געגרינדעט די ישיבה אין ירושלים. דאָרט האָט ער מחבר געווען, פערפאַסט זיין ספר „ראשון לציון“, חידושים אויף די מסכתות: ברכות, סוכה, ביצה, תענית, מגילה, מועד קטן, חגיגה, אויף די לשונות פונעם רמב"ם, אויף די פינף מגילות, נביאים, תהלים, משלי, און אויף אַנדערע ענינים. אין ירושלים איז זיין נאָמען געוואָרן באַלד גרויס אין די לומדישע און פרומע קרייזן, און אָפילו אין רוסלאַנד, פוילין איז זיין נאָמען געוואָרן באַרימט. ער האָט אָבער נישט מאַריך ימים געווען. ער האָט נישט געלעבט לאַנג דאָרט. ער איז נפטר געוואָרן דאָרט פּיפצן טעג אין תמוז, אין דעם יאָר תק"ג, 1743. ער איז באַערדיגט געוואָרן אויפן „הר הזיתים“, און אויך זיינע צוויי פרויען רוען דאָרט. ער האָט איבער געלאָזט קיינע קינדער, א. די אשכנזישע קהילה האָט איבער גענומען זיין ישיבה. דער חיד"א, ר' חיים יוסף דוד אַזולאי איז געווען איינער פון זיינע תלמידים. ער איז אויך דער מחבר פון „חפץ ה'“ אויף די מסכתות ברכות, שבת, הוריות, און אויף אַנהויב מסכתא חולין; „פרי תואר“, חידושים אויפן שולחן ערוך יורה דעה. אָבער זיין באַרימט ווערק איז „אור החיים“ אַ פירוש אויף תורה וועלכער איז געדרוקט אין די חומשים, און אויך אין ספר-פאַרם.

(א) די העלט זאָגט אַז דער „אור החיים“ האָט געהאַט דריי טעכטער און קיין זין. פלעגט ער לערנען מיט זיינע טעכטער חומש מיט זיינעם אָן אייגענעם פירוש, און אַזוי זאל האָבן געשאַפן גע-וואָרן דער פירוש „אור החיים“. וואָלטן היסטאָריקער בעדאָרפט דאָס קלאַר מאַכן.

ר' חיים ב"ר משה י' עטר איז געבאָרן געוואָרן אין דער שטאָט סאלי, מאַראַקאָ, אין דעם יאָר 1696. ער האָט געשטאַמט פון אַ זעהר רייכער, לומדישער און אַנגעזעהענער פאַמיליע. זיין זיידע איז געווען זעהר רייך, און פלעגט שטיצן תלמידי חכמים. ער איז געווען אַ גרויסער למדן, און ער פלעגט לערנען תורה מיט אידן אין דעם „בית הכנסת בן עטר“ אין דער שטאָט סאלי. ער האָט געלעבט אַן ערך איבער הונדערט יאָר.

דאָס אייניקל האָט געפירט זיך ווי זיין זיידע. ער האָט געלערנט תורה מיט גרויס התמדה, פלייס. ער איז געווען באַשיידן, זעהר פרום, און האָט אָפילו געפראָוועט סיגופים, זיך געפייניגט. ער פלעגט אַמאָל פאַסטן אַ צוויי דריי טעג נאָכאַנאַנד. ער האָט חתונה געהאַט מיט זיין קוזינע פצווייגא. זי איז געווען די טאָכטער פון זיין רייכן פעטער ר' משה בן עטר. זי פלעגט דאַוונען אין טלית און תפילין.

דער „אור החיים“ פלעגט זאָגן אַז דער „רוח הקודש בעווייזט זיך אין זייער בית המדרש“. אָבער נישט געקוקט אויף זיין גרויס לומדות און צדקות האָט ער געהאַט קיין גרויסן איינפלוס אויפן דאָרטיגן אידענטום. ווייל ער האָט געהאַט שטענדיג פּריוואַטע סכסוכים, געקריגערייען, מיט אַנגעזעהענע פּערזענליכקייטן פון דער שטאָט. די דאָזיגע געקריגערייען האָבן געפירט דערצו אַז מען האָט איינגעזעצט אים אין טערמע עטליכע מאָל, און מען האָט קאַנפּיסקירט, אַוועק גענומען זיין פאַרמעגן, און ער האָט געמוזט פאַרלאָזן דאָס לאַנד.

ער האָט געוואָגלט, געוואַנדערט געוויילט אין פאַרשידענע שטעט. אין דער שטאָט ליוואָרני האָבן זיך געפונען גבירים וועלכע

זכר כולם לברכה

אהרן ראזמאַרין'ס תנייכ-ענציקלאָפּעדיע
פּערזענלעכקייטן
לויט תלמוד, מדרש, זוהר, ראשונים און אחרונים

אל יהי המשל הזה קל בעיניך
שעל ידי המשל הזה אדם יכול
לעמוד בדברי תורה.
(שיר השירים רבה, פרשה א)

קוצותיו תלתלים (שיר השירים
ה, יא) ... מלמד שיש לדרוש
על כל קוץ וקוץ תילי תילים של
הלכות. (עירובין כא, ב)

ד ר ו ש ו ק ב ל ש כ ר (סנהדרין עא, א)

רצונך שתכיר מי שאמר והיה
העולם, למוד הגדה שמתוך כך
אתה מכיר את הקדוש ברוך הוא
ומדבק בדרכיו.
(ספרי עקב, פיסקא מט)

לשעבר כשהיתה הפרוטה מצויה,
היתה נפש האדם מתאוה לשמוע
דבר הלכה, ועכשיו שאין הפרוטה
מצויה, נפש האדם מתאוה לשמוע
דבר אגדה. (סופרים פרק טז)

אהרן ראזמארי'ן'ס תנ"כ-ענציקלאָפּעדיע

פּערזענלעכקייטן

אבגיל

ווער איז געווען אבגיל?
זעט אבגיל.

אבנתא

ווער איז געווען אבנתא?
איינער פון אחשוורוש'ס זיבן באדי-
נער וועלכע ער האט געשיקט ברענגען
זיין קעניגין ושתי צו דער סעודה וואס
ער האט געמאכט פאר זיינע הארן, א.

אבי

ווער איז געווען אבי?
זי איז געווען זכריהו'ס טאכטער, דעם
קעניג אחז'ס ווייב און דעם קעניג יחז-
קיהו'ס מוטער. זי ווערט אויך אנגע-
רופן אביה, ב.

אבי עלבון

ווער איז געווען אבי עלבון?
איינער פון דוד המלך'ס העלדן, ג.

אביאל

וואָס ווייסט מען וועגן אביאל'ן?
עס זיינען געווען צוויי. איינער איז
געווען צרור'ס זון, קיש'ס פאטער און
שאל המלך'ס זיידע, ד.
דער צווייטער איז געווען איינער פון
דוד המלך'ס העלדן, ה.

אביאסף

ווער איז געווען אביאסף?
ער איז געווען דער זון פון קרח
וועלכער האט געמאכט דעם אויפשטאנד,
די רעוואָלוציע קעגן משה רבינו, ו.

אביגיל

וואָס מיינט אביגיל?
אבי גיל, דער פאטער פון פריד.
וואָס ווייסט מען וועגן אביגיל'ן?
עס זיינען געווען צוויי:
דוד המלך'ס אַ שוועסטער. איר פא-
טער האט געהייסן ישי, וועלכער ווערט
אויך אנגערופן נחש. איר מאן איז גע-
ווען יתרא הישראלי, וועלכער ווערט
אויך אנגערופן יתר הישמעאלי, ווייל
ער האט געוואוינט אינעם לאַנד ישמע-
אל. איר זון עמשא איז געווען אבי-
שלום'ס מיליטער-הויפט, ז.

די צווייטע אביגיל איז געווען איינע
פון דוד המלך'ס ווייבער. ער האט חתו-
נה געהאט מיט איר נאך איר מאן
נבל'ס טויט, ח.

איז אביגיל, דוד המלך'ס ווייב, גע-
ווען אַ פרומע?

זי ווערט אנגערופן צדיקת, ט.

איז אביגיל געווען אַ נביאה?

יא. זי איז געווען איינע פון די זיבן
נביאות וועלכע זיינען געווען ביי אידן.

ו. כב, און אין ט, יט שטייט אביסף.
ז) דברי הימים א', ב, טז. פארגלייכט
מיט שמואל ב', יז, כה, און די מפרשים
אויף ביידע ערטער. זעט: אבשלום.
ח) זעט שמואל א', קאפיטל כה.
ט) זעט תוספות מגילה יד, ב אונטערן
וואָרט שגלתה.

א) מגילת אסתר א, י.
ב) מלכים ב', יח, ב; דברי הימים ב',
כט, א. זעט אביה זייט 3, ו.
ג) שמואל ב', כג, לא.
ד) שמואל א', ט, א און יד, נא.
ה) דברי הימים א', יא, לב.
ו) שמות ו, כד. אין דברי הימים א',

אהרן ראזמארי'ן'ס תנ"כ־עניניקלאָפּעדיע

הָאָט אַביגיל געבוירן דוד'ן קינדער?
יא, א זון מיטן נאָמען כלאב. ער
איז אויך באַקאַנט אלס דניאל, ע.

פאַרוואָס האָט אַביגיל'ס זון געהייסן
כלאב?

ווען דוד המלך האָט גענומען נבל'ס
אלמנה פאַר אַ ווייב, האָט ער זיך אָפּ-
געשיידט פון איר דריי חדשים, און ערשט
דערנאָך האָט ער אָנגעהויבן לעבן מיט
איר. ווען זי האָט אָנגעהויבן טראַגן,
האַבן לצים געמורמלט אַז זי שוואַנג-
גערט פון נבל'ן. וואָס זשע האָט גע-
טאָן דער אַלמעכטיקער, ער האָט באַ-
שאַפן דעם קינד'ס פנים ענלעך צו דוד'ס.
דערפאַר האָט מען אים גערופן כלאב
— כל אב, ער זעט אַז אַינגאַנצן ווי
זיין פאַטער, פ.

וואָס פאַר אַן אָרט האָט אַביגיל פאַר-
נומען אין דוד המלך'ס לעבן?
זי איז געווען פאַר אים בעסער פון
אַלע קרבנות אין דער וועלט, צ.

אַבידן

ווער איז געווען אַבידן?
גדעוניה'ס א זון, שכב בנימין'ס נשיא, ק.

ל) ספרי פינחס פּיסקא ז. עס זיינען
פאַראַן נאָך מקורות.

מ) מגילה טו, א. די אַנדערע דריי זיינען
געווען שרה, רחב, אסתר המלכה (לויט אַן
אַנדער מיינונג דאַרט — ושתי אויפן אָרט
פון אסתר). זעט זייטן 80, ל; 141, ע.

נ) זעט מגילה יד, ב און רש"י, תוספות
אונטערן וואָרט שגלתה; י"ש שמואל א'
קלד; שלשה ב, מט"ן.

ס) שמואל א', כה, פסוקים מא און מב.
ע) שמואל ב' ג, ג; דברי הימים א',
ג, א.

פ) תנחומא תולדות ו; רבינו בחיי אַב-
הויב פרשה תולדות.

צ) זעט אין י"ש שמואל א' קלה וואָס
דאָס מיינט.

ק) במדבר א, יא און ב, כב.

די אַנדערע זעקס זיינען: שרה, מרים,
דבורה, חנה, חולדה, אסתר, י).

הָאָט אַביגיל אַמאָל נביאות געזאָגט?
יא. זי האָט נביאות געזאָגט אַז איר
מאָן נבל וועט שטאַרבן, און זי האָט
גלייכצייטיק אָנגעדייטעט דוד המלך'ן ער
זאָל געדענקען איר שענקייט, ב.

הָאָט אַביגיל געזען ברוח הקודש?
יא, ל).

איז אַביגיל געווען אַ שיינע?

יא. זי איז געווען איינע פון די פיר
שענסטע פרויען אין דער וועלט, מ).
זי איז געווען אַזוי שעהן אַז ווען דוד
המלך האָט זי באַגעגנט ביינאַכט רייטנ-
דיק אויף אַן אייזל און זי האָט אויפ-
געדעקט איר ענקל, האָט ער אַזוי גע-
לויכטן אַז דוד איז געגאַנגען דריי מייל
אין דעם שיינ פון דער ליכטיקייט, נ).

ווען דוד האָט פאַרגעשלאָגן אַביגיל'ן
זי זאָל ווערן זיין ווייב, וואָס האָט זי
אים געענטפערט?

„הנה אמתך לשפחה, לרחוץ רגלי
עבדי אדוני“, אַט איז דיין דינסט פאַר
אַ דינערין צו וואַשן מיין האַרם קנעכטס
פּים, און זי איז געוואָרן זיין ווייב, ס).

י) מגילה יד, א און זעט רש"י דאַרט
יד, ב אונטערן וואָרט לפוקה; מדרש הגדול,
בראשית יא, כט; מדרש הגדול, שמות 9;
בחי בשלח כה, ב. זעט זייט 103, צ; 151, ז.

ב) רש"י בבא קמא צב, ב אונטער די
ווערטער כאשר ייטב (עס וואָלט באַדאַרפט
שטעהן והטיב, ווי אין פּסוק שטייט „והטיב
ה'“, זעט שמואל א', כה, לא).

אגב, זעט: בבא מציעא קטו, א; סנהדרין
כא, א; תוספתא סנהדרין פרק ד, 5; ספרי
שופטים, פּיסקא קנט וועגן „לא ירבה לו
נשים“, אפילו כאביגיל.

אין תרגום יונתן און אין רש"י דברים
יג, יז שטייט אַז אַ מלך טאַר ניט האַבן
מער פון אַכצן ווייבער, די צאָל ווייבער
וויפל דוד המלך האָט געהאַט.

דעם קעניג אחו"ם ווייב און דעם קעניג חזקיהו'ס מוטער האָט געהייסן אביה, ו).

אביה, קעניג

האָט דער קעניג אביה געהאָט נאָך נעמען?

י.א. ער ווערט אויך אָנגערופן אביהו און אבים, ז).

ווי האָט געהייסן דעם קעניג אביה'ס פאָטער?

רחבעם, שלמה המלך'ס זון, ח).

ווי האָט געהייסן אביה'ס מוטער?

מעכה, ט). זי איז געווען אבשלום'ס, י) טאָכטער, און דוד המלך'ס אייניקל.

וויפל ווייבער האָט אביה געהאָט? פערצן, כ).

וויפל קינדער האָט אביה געהאָט? צוויי און צוואַנציק זין און זעכצן טעכטער, ל).

איבער וועמען האָט אביה געקניגט? ער איז געווען דער צווייטער קעניג פון יהודה, מ).

ווי לאַנג און וואו האָט אביה געקניגט?

דריי יאָר, אין ירושלים, נ).

האָט דער קעניג אביה געפירט מלח-מות?

ה) מלכים א', יד, לא; דברי הימים ב', יא, כ.

ט) דברי הימים ב', יא, כ. אין קאָפיטל יג, ב שטייט אַז זי האָט געהייסן מיכיהו בת אוריאל. זי האָט געהאָט צוויי נעמען. זעט רש"י און רד"ק אין קאָפיטל יג, פסוק ב.

י) אין מלכים א', טו, ב שטייט אבשלום.

כ) דברי הימים ב', יג, כא.

ל) דברי הימים ב', יג, כא.

מ) מלכים א' טו, א; דברי הימים ב', יג, א.

נ) מלכים א', טו, ב; דברי הימים ב',

אבידע

פון וועמען האָט אָפגעשטאַמט אבידע?

קטורה האָט געבוירן אברהם'ן זעקס זין. איינער פון זיי איז געווען מדין.

אבידע איז געווען מדין'ס אַ זון. איז ער אַלזאָ געווען אברהם אבינו'ס אַן אייניקל פון זיין ווייב קטורה, ר).

אביה

ווער איז געווען אביה?

עס ווענדט זיך וועלכער. עס זיינען געווען אַכט, זעקס מענער און צוויי פרויען:

בנימין'ס זון בכר האָט געהאָט אַ זון אביה, ש).

שמואל הנביא'ס צווייטער זון האָט געהייסן אביה, ת).

אין דוד המלך'ס צייטן איז געווען אַ כהן מיטן נאָמען אביה, א).

שלמה המלך'ס זון רחבעם האָט גע- האָט אַ זון אביה, ב).

ירבעם, דער קעניג פון ישראל, האָט געהאָט אַ זון אביה, ג).

אין נחמיה'ס צייטן איז געווען אַ כהן מיט דעם נאָמען אביה, ד).

חצרון'ס (יהודה'ס אייניקל) ווייב האָט געהייסן אביה, ה).

זכריה'ס טאָכטער, וועלכע איז געווען

ה) בראשית כה, א"ה; דברי הימים א', א, לג.

ש) דברי הימים א', ז, ח.

ת) שמואל א', ת, ב.

א) דברי הימים א', כד, י.

ב) דברי הימים ב', יב, טז.

ג) מלכים א', יד, א.

ד) נחמיה י, ת.

ה) דברי הימים א', ב, כד.

ו) דברי הימים ב', כט, א.

ז) דברי הימים ב', יב, טז און יג, כ; מלכים א', יד, לא.

טיקער צייט-רעכענונג, פ).
 וואו איז אביה באַערדיקט געוואָרן?
 אין עיר דוד, ג).
 ווער איז געווען אביה'ס נאָכפאל-
 גער? זיין זון אסא, ק).
אביהוא און נדב
 ווער זיינען געווען אביהוא און נדב?
 אהרן הכהן'ס זין, ר).
 ווי האָט געהייסן אביהוא'ס און נדב'ס
 מיטער? אלישבע, ש).
 האָבן אביהוא און נדב געהאַט נאָך
 ברידער? יא, נאָך צוויי, אלעזר און איתמר, ת).
 ווער איז געווען עלטער אביהוא צי
 נדב? נדב איז געווען דער בכור, דער עלצ-
 מער פון אהרן הכהן'ס פיר זין, א).
 זיינען אביהוא און נדב געשמאַרבן
 אַ נאַטירלעכן טויט? ניין. זיי האָבן גענומען זייערע פייער-
 פאָנען, אַריינגעלייגט פייער אין זיי און
 אַרויפגעטאָן וויירויך, און זיי האָבן גע-
 בראַכט פאַרן אויבערשטן פרעמד פייער,
 וואָס ער האָט זיי נישט געבאַטן. איז
 אַרויס אַ פייער פון פאַרן אויבערשטן
 און עס האָט זיי פאַרצערט, און זיי
 זיינען געשמאַרבן, ב).
**פאַרוואָס זיינען אביהוא און נדב פאַר-
 ברענט געוואָרן?**
 פאַר מערערע אורזאַכן:

יא, קעגן ירבעם'ן דער מלך פון יש-
 ראל. איינמאָל האָט ער גענומען אַן
 אַרמיי פון פיר הונדערט טויזנט אויס-
 געקליבענע העלדישע סאַלדאַטן, זיך
 אַוועקגעשטעלט אויפן באַרג צמרים, אין
 הר אפרים, און האָט געהאַלטן אַ פלאַם
 פייערדיקע רעדע קעגן ירבעם'ן. ער האָט
 אַנגעוויזן אַז ירבעם איז געווען שלמה
 המלך'ס אַ קנעכט, און ער האָט באַטריגן
 זיין האַר, און ער שטאַמט נישט פון מל-
 כים. ער הכר'ט זיך מיט אויסוואורפן
 און שאַלגאַוויטיקע מענטשן. ווייל זיין
 פאַטער רחבעם איז דאַן נאָך געווען אַ
 יונג קינד, האָט ער נישט געקאַנט זיך
 שמעלן קעגן אים. אַז זיין דינאַסטיע
 וועט נישט גליקן, ווייל זיי דינען פרעם-
 דע אָפגעטער, און זייערע גאַלדענע קעל-
 בער וועלן זיי גאַרניט העלפן.
 זיין פייערדיקע רעדע האָט דערמו-
 טיקט און געשמאַרקט זיין אַרמיי, און
 אַנטמוטיקט ירבעם'ס אַרמיי. אביה האָט
 פאַרניכטעט ירבעם'ס אַרמיי, און ער האָט
 איינגענומען אַלע זיינע שמעט און
 שמעלעך און פאַראונמעכטיקט יר-
 בעם'ן, ס).
**איז אביה, דעם קעניג רחבעם'ס זון
 און שלמה המלך'ס אייניקל, געגאַנגען
 אינעם אויבערשטנס וועגן?**
 ניין. ער איז באַגאַנגען די זעלבע
 זינד וועלכע זיין פאַטער, קעניג רחבעם,
 איז באַגאַנגען, ע).
ווען איז אביה געשמאַרבן?
 אַרום דעם יאָר 956 פאַר דער איצ-

ק) מלכים א', טו, ה; דברי הימים ב', יג, כג.
 ר) שמות ה, כג.
 ש) שמות ה, כג.
 ת) שמות ה, כג.
 א) שמות ה, כג.
 ב) ויקרא י, א-ג.

יג, ב.
 ס) דברי הימים ב', יג, פסוקים ג-כא.
 זעט מלכים א', טו, ה.
 ע) מלכים א', טו, ג.
 פ) זעט ס"ה נה, ב.
 צ) מלכים א' טו, ה; דברי הימים ב', יג, כג.

ווייל זיי האָבן זיך געגרויסט. פילע פרויען זיינען געזעסן און האָבן געוואַרט אויף זיי. אָבער זיי האָבן געזאָגט: אונז-זער פאַטערס ברודער (משה רבינו) איז אַ מלך. אונזער מוטערס ברודער (נחשון בן עמינדב) איז אַ נשיא. אונזער פאָטער איז אַ כהן גדול. מיר ביידע זיינען געהילפס-כהנים. וועלכע זשע פרוי איז פאַסיק פאַר אונז? ! י.)

ווייל זיי האָבן ניט חתונה געהאַט, ב.) ווייל זיי האָבן ניט געהאַט קינדער, ל.) ווייל ווען משה און אהרן זיינען גע-גאַנגען אין וועג, נדב און אביהוא נאָך זיי, און אַלע אידן נאָך זיי, האָט נדב געזאָגט צו אביהוא'ן: ווען וועלן שוין די צוויי אַלטע לייט שטאַרבן און איך און דו וועלן פירן דעם דור. האָט כביכול געזאָגט צו זיי: נו, מיר וועלן זען ווער עס וועט באַגראָבן וועמען, מ.)

ווייל זיי האָבן באַנוצט פרעמד פייער ביים מקריב זיין די קרבנות, ג.)

ווייל זיי האָבן גע'פסק'נט אַ הלכה ניט פרעגנדיק פריער זייער רבי'ן משה, ד.) וואָרום דער וועלכער פסק'נט אַ הלכה אין געגנוואַרט פון זיין רבי'ן קומט אים טויט-שטראַף, ה.)

ווייל זיי האָבן זיך ניט באַראַטן איי-נער מיט דעם צווייטן, ו.)

ווייל זיי האָבן געמרונקען וויין פאַר זייער אַריינגיין אין אהל מועד, ז.)

ווייל זיי זיינען אַריינגעגאַנגען אין קדש קדשים אָהן וואַשן פריער די הענט און די פיס, ח.)

ווייל זיי זיינען אַריינגעגאַנגען אין קדשי קדשים אָנגעמאַן ניט אין די בגדי כהונה, ט.)

ה, און פרשה כ, ט, און זעט דאָרט ווער עס זאָגט עס; תנח"ב אחרי ז; פּר"כ קעב, ב; תנח. שמיני יא; י"ש ויקרא תקד; רש"י ויקרא י, ב. זעט תוספות יומא נג, א אונטערן וואָרט שהורה.

ח) פּר"כ קעב, ב; תנח. אחרי ו; תנח"ב אחרי ז; ויק"ר כ, ט; י"ש ויקרא תקד.

ט) פּר"כ קעב, ב; תנח. אחרי ו; תנח"ב אחרי ז; ויק"ר כ, ט; י"ש ויקרא תקד.

י) ויק"ר כ, י; תנח. אחרי ו; י"ש ויקרא תקד.

כ) פּר"כ קעב, ב; תנח. אחרי ו; תנח"ב אחרי ז; ויק"ר כ, ט; י"ש ויקרא תקד.

ל) פּר"כ קעב, ב; תנח. אחרי ו; תנח"ב אחרי ז; ויק"ר כ, ט; מ"א אחרי טו, א; י"ש ויקרא תקד.

מ) סנהדרין נב, א, אונטן; ספרא אָנהויב שמיני סימן כא; תנח. אחרי ז; ויק"ר כ, י; י"ש שמות שסא, און ויקרא תקד; מ"א שמיני י, ב; ל"ט שמיני כו, ב. זעט במדבר רבה ב, כג, און זעט איבעראַל ווער עס זאָגט וואָס.

ג) ויקרא י, א-ג.

ד) עירובין סג, א; מ"א שמיני י, ב; תנח"ב אחרי ו; פּר"כ קעב, א, הוצאת אום; ספרא שמיני סימן לב, הוצאת אום; ויק"ר כ, ו; תנחומא אחרי ו; לקח טוב, שמיני כז, א; זעט יומא נג, א.

ה) זעט: פּר"כ פּיסקא אחרי קעב, א; ירושלמי שביעית פרק ו, הלכה א; ירושלמי גיטין פרק א, הלכה ב; יומא נח, א; י"ש ויקרא תקד; רש"י ויקרא י, ב.

ו) און מען טאָר ניט פסק'נען אַ הלכה סידן דער רבי געפינט זיך צוועלף מייל ווייט זעט: ירוש. שביעית פרק ו, הלכה א; ירוש. גיטין פרק א, ענדע הלכה ב; תנח. אחרי ו; תנח"ב אחרי ו; פּר"כ קעב, א; ויק"ר כ, ז.

ז) און זיי האָבן ניט אָפּגעגעבן אהרן'ען כבוד, זעט: מ"א שמיני אָנהויב י; ל"ט שמיני כז, א.

ח) ויק"ר כ, ח; תנח. אחרי ו; י"ש שמיני תקד. אין ל"ט שמיני כז, א שטייט און זיי האָבן זיך ניט באַראַטן מיט משה'ן. זעט פּר"כ קעב, ב, הוצאת אום.

ט) ויק"ר פרשה יב, ענדע א און ענדע

אביהוא און נדב זיינען דאָך געווען צדיקים און גרעסער נאָך פון משה'ן און אהרן'ען, ווי זשע קומט עס פאקע זיי זאלן באַנוצן פרעמד פייער ביים מקריב זיין די קרבנות?

זיי האָבן געזען אַ ניי פייער וואָס האָט אַראָפּגענידערט פונעם הימל און געלעקט דעם מוכח, זיינען זיי געפאלן אויף זייערע פנים'ער און געזאָגט שירה, און זיי האָבן באַנוצט דאָס פייער אַהן דערלויבעניש, (ר).

פאַרוואָס דערמאָנט מען אביהוא'ן און נדב'ן יום הכפור?

דאָס איז צו לערנען אונז אַז פונקט ווי יום הכפור איז מכפר אויף די זינד, אַזוי איז אויך די פטירה פון צדיקים מכפר אויף זינד, (ש).

אביהוד

ווער איז געווען אביהוד?
בלע'ס זון, בנימין'ס אייניקל און יעקב אבינו'ס אור-אייניקל, (ת).

אביהיל

איז אביהיל אַ מאַנ'ס אָדער אַ פרוי'ס נאָמען?
אַ פרוי'ס. זי איז געווען אליאב'ס

(פ) מגילת תענית יט, ב; ויק'ר סוף פרשה כ; י"ש ויקרא תקכה און שמואל ב/ קנה. זעט: ירוש. יומא פרק א' הלכה א; פ"ר"כ קעד, ב; תנח"ב אחרי י.
(צ) ספרא שמיני סימן כ, הוצאת אום; י"ש ויקרא תקכה; ל"ט שמיני כו, ב.
(ק) ספרא שמיני סימן כג; י"ש שמיני תקכה; ל"ט שמיני כו, ב.
(ר) מ"א שמיני י, ב; ספרא שמיני סימן כ; ל"ט שמיני כו, א; י"ש שמיני תקכה. (ש) מו"ק כה, א; פ"ר"כ קעד, ב; תנה. אחרי י; ויק'ר ענדע פרשה כ; מ"א אחרי טז ענדע א; ל"ט אחרי מה, א; י"ש ויקרא תקכה און שמואל ב/, קנה. זעט תוספתא ענדע יומא. (ת) דברי הימים א', ה, ג.

ווייל זיי האָבן אַפּגעקערט זייערע אויגן פון דער שכינה, (*).

זיינען אביהוא'ס און נדב'ס קערפערס פאַרברענט געוואָרן אינגאַנצן?

יא. צוויי פייערדיקע פעדים זיינען אַרויס פון קודש הקדשים און זיינען צעטיילט געוואָרן אויף פיר. צוויי זיי-נען אַריין אין אביהוא'ס און צוויי אין נדב'ס נאָז לעכער און האָבן זיי פאַר-צערט, אַכער ניט זייערע קליידער, (ג). עס איז פאַראַן אַ מיינונג אַז בלויז זייערע נשמות זיינען פאַרברענט גע-וואָרן, (ס).

לויט אַן אַנדער מיינונג האָט אַ מלאך זיי געטויט, (ע).

איז וועלכן חודש זיינען אביהוא און נדב פאַרברענט געוואָרן?

דעם ערשטן טאָג אין ניסן, (פ).
זיינען אביהוא און נדב געווען צדי-קים?
יא, צ.

זיינען אביהוא און נדב געווען גרוי-סע פערזענלעכקייטן?

יא. משה רבינו האָט געזאָגט צו אהרן חכהן אַז אביהוא און נדב זיינען גרעסער פון זיי, (ק).

(מ*) תנח"ב אחרי ו און יג; פ"ר"כ קעב, ב, הוצאת אום.
(ג) סנהדרין גב, א; ספרא שמיני סימן כג; י"ש ויקרא תקכד און דניאל ענדע תתרא; ל"ט שמיני כו, ב און כה, א; רש"י ויקרא י, ה. פאַרגלייכט: מ"א שמיני י, ב; ל"ט שמיני כו, ב.
מערקט: אין חומש (ויקרא י, ה) שטייט „וישאוּם בכתנותם“, אַז מען האָט זיי אַרויס-געטראָגן אין זייערע העמדער.
(ס) שבת קיג, ב אונטן; סנהדרין גב, א; מ"א שמיני י, ב; ל"ט שמיני כו, ב; און זעט רש"י ויקרא י, ה.
(ע) מ"א שמיני י, ב, און זעט ל"ט שמיני כו, ב.

פון נח'ס זון שם, ח). אבימאל בן יקטן, בן עבר, בן ארפכשד, בן שם.

אבימלך

ווען האָט געלעבט דער קעניג אבי-מלך?

אבימלך, פונקט ווי פרעה, אנג, און נאך, איז גיט א נאָמען פון א מאָן, נאָר עס איז אַ טיטול.

אַלע מלכים פון מצרים ווערן אָנגערופן פרעה. אַלע מלכים פון די פלשתים ווערן אָנגערופן אַבימלך. די מלכים פון ירושלים ווערן אָנגערופן מלכי צדק; אין יהושע'ס צייטן — אדני צדק מלך שלם. די מלכים פון עמלק ווערן אָנגערופן אנג. פונקט ווי די קיסרים פון רום-לאַנד ווערן אָנגערופן צאר. דער הויפט-פירער פון אַמעריקע ווערט אָנגערופן פרעזידענט. ס'ווענדעט זיך וועלכן אַבי-מלך מען מיינט, ט).

וויפל אַבימלך'ס זיינען געווען?

פיר.

אבימלך, דער קעניג פון גרר אינעם לאַנד פלשתים, אין אברהם אַבינו'ס צייטן.

אבימלך, דער קעניג פון פלשתים, אין גרר, אין יצחק אַבינו'ס צייטן.

אבימלך, גדעון'ס זון.

אבימלך, אין דוד המלך'ס צייטן, י).

אבימלך א

(זעט אברהם און אלימלך זייטן 141...).

וואָס ווייסט מען וועגן אבימלך'ן וועל-

ז) שמואל ב', ג, ד; דברי הימים א', ג, ג.

ח) זעט: בראשית י, כב-כט; דברי הימים א', א, כב.

ט) זעט: רשי תהלים לד, א; רשב"ם בראשית מא, פסוקים י, און מג; רמב"ן בראשית כו, א; ספר הישר, ויחי, 66.

י) בראשית כ, ב און כו, א; שופטים ת, לא; תהלים לד, א.

מאָכטער, ישי'ס אייניקל, און איינע פון נעם קעניג רחבעם'ס ווייבער, א).

אביחיל

ווער איז געווען אביחיל?

מען ווייסט פון פיר, דריי מענער און א פרוי, מיטן דאָזיקן נאָמען:

צוריא'ל'ס פאָטער האָט געהייסן אבי-חיל. צוריאַל איז געווען דער נשיא פון דער משפחה מררי אין משה רבינו'ס צייטן, ב).

אין שבט גד איז געווען אַן אביחיל, ג). אסתר המלכה'ס פאָטער האָט געהייסן אביחיל, ד).

אבישור'ס ווייב האָט געהייסן אבי-חיל. זי האָט אים געבוירן צוויי זין אחבן און מוליד, ח).

אביטוב

פון וועמען האָט אָפגעשטאַמט אבי-טוב?

פון דעם שבט בנימין, ז).

אביטל

ווער איז געווען אביטל?

איינע פון דוד המלך'ס ווייבער. זי איז געווען שפטיה'ס מוטער, ז).

אבים

וואָס פאַר אַ סאַרט מענש איז גע-ווען אבים?

זעט אביה, זייט 21, נאָמע ז.

אבימאל

פון וועמען האָט אָפגעשטאַמט אבי-מאל?

א) דברי הימים ב', יא, יח, און זעט דאָרט רד"ק.

ב) במדבר ג, לה.

ג) זעט דברי הימים א', ה, יד, און יד, יז.

ד) מגילת אסתר ב, טו.

ה) דברי הימים א', ב, כט, זעט אבישור, זייט 36.

ו) דברי הימים א', ה, יא.

אגב, ביו אברהם'ן ווערט ניט דער-
מאנט אין דער תורה דאס לשון תפי-
לה, כ*).

איז אבימלך מאַקע באַשטרעפּט גע-
וואָרן מיט פאַרשטאַפּונג?

אזוי שטייט אין פסוק. און אויך די
חכמים ז"ל האלמן אזוי. אבער רבינו
מעדיה גאון ז"ל האלט אז ער האט בלויז
בעדארפט באַשטרעפּט ווערן. וואלט ער
באַשטרעפּט געוואָרן, וואלט ער דאך גע-
ווען באַרױבט געוואָרן פון גערעכטיקייט.
ער האט דאך שרה'ן ניט אַנגערירט; און
קיין פאַרברעכן, קיין שטרעף. צי דער
פסוק זאגט דאך דאָרט „וירפא“, דער
אויבערשמער האט אויסגעהיילט אבי-
מלך'ן? — מיינט עס ניט אז אבימלך
איז קראַנק געוואָרן, און ער איז אויס-
געהיילט געוואָרן. נאָר ער איז פאַרהיט
געוואָרן ניט באַשטרעפּט צו ווערן מיט
דער קראַנקייט. פאַרהיטן אַ קראַנקייט
הייסט אויך רפואה, ל).

האָט אבימלך אַוועק גענומען שרה'ן
מיט געוואָלד, צי איז זי געגאַנגען צו
איה פרייוויליק?

די אַנדערע דריי שיינע פרויען זיינען גע-
ווען אַביגיל (דוד המלך'ס אַ ווייב), רחב און
אסתר המלכה. לויט אַן אַנדער מיינונג —
ושתאי אויפן אַרט פון אסתר. מגילה טו, א.
זעט אביגיל, זייט 20, גאָטע מ.

לויט ספר הישר 53 האט אבימלך גע-
חלום'ט אַז אַ מלאך, מיט אַ בלויזער שווערד
אין האַנט, שטייט פאַר אים און וואָרנט
אים אַז אויב ער שיקט ניט שרה'ן צו איר
מאַן אברהם, וועט ער טויטן אים און אַלע
זייניקע. זעט מער איינצלהייטן דאָרט.

כ* ב"ר נב, יג און זעט דאָרט רד"ל
סימן יז.

ל) בראשית כ, יח און פסוק יז, בחיי,
בראשית, יב, יז.

כער האָט געלעבט אין אברהם אבינו'ס
צייטן?

ווען אברהם איז געקומען קיין גר, האט אבימלך אַוועקגענומען שרה'ן וועל-
כע איז געווען אַן אויסערגעוויינלעך שי-
נע, ווייל ער האט געמיינט אז זי איז אבי-
רהם'ס שוועסטער, אַבער ער האט ניט
פאַרקערט מיט איר. אַ הימלישע שטימע
האט אים געוואָרנט אין אַ הלום אז זי
איז פאַרהייראַט, און ער זאל זי באַפריי-
ען. אבימלך האט זי באַפרייט. ער האט
געגעבן אברהם'ן שאַף, רינדער, קנעכט,
דינסטן און טויזנט זילבער-שטיק. ער האט
פאַרגעשלאָגן אברהם'ן זיך צו באַזעצן
אין זיין לאַנד, וואו נאָר ער וויל.

אזוי ווי אבימלך, זיין ווייב, זיין די-
נערשאַפט און זיינע כהמות זיינען גע-
שלאָגן געוואָרן מיט פאַרשטאַפּונג פון
אַלע קאַנאַלן אינעם קערפער, מאַגן פאַר-
שטאַפּונג, געבורט פאַרשטאַפּונג, נאָז
פאַרשטאַפּונג און אזוי ווייטער, און אפּו-
לו זיינע הינער האַבן ניט געקאַנט לייגן
די אייער, פאַר זיין אַוועקגעמען שרה'ן
פון אברהם'ן, האט אברהם תפילה גע-
טאָן צום רופא חולים פאַר זיי, און זיי
זיינען געהאַלפן געוואָרן, כ).

כ) בראשית קאפיטל כ; ספר הישר וירא;
ב"ר מא, ב און נב, יג; בבא קמא צב, א;
פ"ר פיסקא מב; י"ש וירא צא; רש"י
בראשית כ, ט; בחיי בראשית כ, יח.
זעט: פ"ר א פרק כו; תנח"ב וירא לו.

לויט ספר הישר וירא 54 איז ער געשלאָגן
געוואָרן מיט מכות נמרצות.
אַז שרה איז געווען אַן אויסערגעוויינלעך
שיינע, אַז זי איז געווען איינע פון די פיר
שענסטע פרויען וואָס די וועלט האט געזען,
און אַז אַלע מענטשן קעגן איר זיינען געווען
ווי אַ מאַלפע (אפע) קעגן אַ מענטש, זעט:
מגילה יד, א און טו, א; בבא בתרא נח,
א; תנחומא לך לך ה; מ"א בראשית יא,
כט; ל"ט נח יא, כט; י"ש בראשית טו;
י"ר בראשית כ, א; רש"י בראשית יא, כט.

האָט די שטימע אים געענטפערט: אויך איך ווייס אז דו האָסט עס געמאָן אין דיין האַרצנס ערלעכקייט. הערצ-לעכע ערלעכקייט איז פאָקע דאָ פאַראַן, אָבער האַנט-רייניקייט איז דאָ נימאָ. דו האָסט געוואָלט זינדיקן, זי אַנרירן מיט דער האַנט, אָבער איך האָב עס דיר פאַרמיטן, (פ).

פאַרוואָס האָט דער אויבערשטער גע-רעדט צו אבימלך'ן גראַדע ביינאַכט?
מען קען עס פאַרגלייכן צו אַ קעניג וועלכער האָט געהאַט אַ ווייב און אַ קעבם-ווייב. ווען ער גייט צו זיין ווייב, גייט ער בפרהסיא, עפנטלעך, יעדער איינער מעג זען. ווען ער גייט צו דער דינסט, גייט ער באַהאַלטענערהייט. אזוי אויך דער אויבערשטער; צו די פּעלקער פון דער וועלט אַנטפלעקט ער זיך נאָר ביינאַכט. צו בלעם'ן איז ער געקומען ביינאַכט. צו לבן'ען איז ער געקומען אין חלום ביינאַכט. צו אבי-מלך'ן איז ער געקומען אין חלום ביי-נאַכט, (פ*).

איז אבימלך פאָקע געווען אזא צדיק וואָס ער האָט ניט געטשעפעט שרה'ן די גאַנצע נאַכט, כאַמש זי איז געווען איינע פון די פיר שענסמע פרויען וואָס די וועלט האָט געזען?
ער האָט יאָ געוואָלט, כאַמש שרה האָט געהאַלטן אין איין אים זאָגן אז זי האָט אַ מאַן. אָבער אַ מלאך איז גע-שטאַנען דאָרט מיט אַ קאַנטשיק אין

ער האָט זי אַוועקגענומען מיט גע-וואָלט, (מ).

ווען אבימלך האָט אַוועקגענומען שרה'ן פון אברהם'ן ווען זיי זיינען גע-קומען קיין גר, האָט ער פאַרקערט מיט איר?

ניין, ער האָט געוואָלט, אָבער דער מלאך האָט אים ניט געלאָזט. זי איז אַרויס ריין פון אים, (ג).

האָט אבימלך געוואָלט פאַרקערן מיט שרה'ן פשוט אים קערפערלעכער לופט?
ניין. אַלע פרויען אין זיין הויז זיי-נען געווען עקרות, קינדערלאָז, האָט ער געוואָלט האָבן קינדער פון שרה'ן, (ס).
האָט אבימלך אַנגערירט שרה'ן?
ניין, (ע).

וואָס אייגענטלעך איז גערעדט גע-וואָרן צווישן דער הימלישער שטימע און אבימלך'ן אין זיין חלום?
די שטימע האָט אים געזאָגט: שומה אין דער וועלט וואָס דו ביזט, עס גייט דיר אזוי גוט, ווילסטו שטאַרבן צוליב דער דאָזיקער פרוי. האָט אבימלך גע-ענטפערט: אברהם האָט מיר געזאָגט אז זי איז זיין שוועסטער. האָב איך עס ניט געגלויבט בייך איך האָב זי געפרעגט. האָט אויך זי מיר געזאָגט דאָס זעלבע. האָב איך אויך איר ניט געגלויבט און האָב געפרעגט זייערע אייזל און קעמל טרייבער. האָבן אויך זיי מיר געזאָגט דאָס זעלבע.

(מ) י"ש וירא פה.

(ג) ב"ר נג, ו; רש"י בראשית כ, ד. לויט פ"ר א פרק כו איז עס געווען דער מלאך מיכאל. זעט י"ש לך לך סח.

(ס) פ"ר א ענדע פרק כו; פ"ר פיסקא מב.

(ע) ש"ר אנהויב פרשה כ; תנח"ב וירא כה. לויט: ב"ר נב, ו; י"ש וירא צ האָט ער זי אַנגערירט מיט דער האַנט. לויט: ב"ר נג, ו; ל"ט וירא כא, א; י"ש וירא צא איז זי אַריינגעגאַנגען ריין, און איז אַרויס-

געקומען ריין.

(פ) בראשית כ, פסוקים ה און ו; תנח"ב וירא ענדע כה; ב"ר נב, ו און ז; ל"ט וירא כ, ו; י"ש וירא צ.

לויט תנח"ב וירא כה: כשר היה, שלא נגע בה, ער האָט זי ניט אַנגערירט. פאַר-גלייכט מיט שמות רבה אנהויב פרשה כ, (פ*) במדבר כב, כ; בראשית לא, כד; בראשית כ, ג.

אהרן ראזמארין'ס תנ"כ־עניניקלאַפּערע

אבימלך האָט געגעבן אברהם'ן שאַף, רינדער, קנעכט, דינסטן, טויזנט זילבער־שטיק, האָט ער אויך שרה'ן געגעבן אַ מתנה?

יא. ער האָט זי אויסגעקליידט אין קעניגלעכער רעגאַליע, זי געמאַכט פאַר אַ מאַטראַנע, כדי מענער זאלן זיך ניט טשעפען צו איר, (ת).

ווען פרעה האָט באַפֿרײט שרה'ן נאָך זיין אַוועקנעמען זי פון אברהם'ן, האָט ער איר געגעבן זיינע אַ טאָכטער אַ מתנה פאַר אַ דינסט, און ער האָט גע־זאָגט: ליבער זאל מיין טאָכטער זיין אַ דינסט ביי שרה'ן, איידער אַ בעל הבית'מע אין אַן אַנדערנס הויז, (א). פאַרוואָס האָט אבימלך איר ניט געגעבן זיינע אַ טאָכטער פאַר אַ דינסט?

ער האָט איר יאָ געגעבן, (ב). אַלץ וואָס פרעה האָט געגעבן שרה'ן, האָט אבימלך געגעבן אברהם'ן, (ב*).

דער האַנט די גאַנצע נאַכט. אַז שרה האָט אים געזאָגט „שלאַג“, האָט ער געשלאָגן; „הער אויף“, האָט ער אויפ־געהערט, (ז).

וואָס פאַר אַ סאָרט מענטש איז אבימלך געווען?

א רשע, (ק). לויט וואָס איז אבימלך געווען אַזוי זיכער אַז אברהם וועט אים גלויבן אַז ער האָט ניט געטשעפעט שרה'ן?

אבימלך האָט דאָס טאַקע געפרעגט דעם אויבערשטן, האָט ער אים געענט־פערט אַז אברהם איז אַ נביא, (ר).

וואָס איז געווען אבימלך'ס אַנטשול־דיקונג צו אברהם'ן פאַר זיין אַוועק־נעמען שרה'ן?

ער האָט גע'מענה'ט: איך האָב פון זיך אַליין ניט געוואוסט אַז זי איז דיין ווייב. און דו האָסט עס מיך ניט געלאָזט וויסן דורך אַ שליח, (ש).

ב"ר נב, ה און עד, ז; ויק"ר א, יג; במ"ר כ, יב; י"ש וירא פה, משלי תתקנג, איוב תתצו.

זעט אומעטום ווער עס זאָגט וואָס. (ז) ב"ר ענדע פרשה נב; פאַרגלייכט מיט: ב"ר מא, ב; תנחומא לך לך ה; ספר הישר וירא; י"ש לך לך פט. זעט פאַרגייענדיקע פראַגע און ענטפער.

אַז דאָס איז געווען דער מלאך מיכאל, זעט: פראַ ענדע פרק כו; י"ש לך לך סח.

(ק) תנחומא וירא יד; תנח"ב וירא לב. לויט מדרש לקח טוב וירא כ, טו איז ער געווען איינער פון די חסידי אומות העולם. לויט: מדרש שוחר טוב לד, א; רש"י תהלים לד, א — אַ צדיק, לויט רמב"ן בראשית כ, ב איז ער געווען אַ „תם וישר“.

לויט תנח"ב וירא כה — כשר היה. לויט ל"ט וירא כ, טו איז ער געווען חסיד שבאומות, אַ חסיד, אַ פרומער צווישן די פעלקער.

(ר) בראשית כ, ז. ב"ר נב, ח; תנח"ב וירא כה; מ"א בראשית כ, ו; י"ש וירא צ.

(ש) ל"ט וירא כא, כו. אין ב"ר נה, ג שטייט דורך אַ מלאך, אָבער עס מיינט אויך אַ שליח. זעט דאָרט חדושי הרד"ל.

(ת) בראשית כ, פסוקים יד, טז, און רש"י דאָרט פסוק טז.

זעט: ב"ר נב יב; אגדת בראשית פרק כו; מ"א וירא כ, טז; תנח"ב וירא כו; ל"ט וירא כ, טז; י"ש וירא צא; בחיי בראשית כ, טז.

(א) ב"ר אָנהויב פרשה מה; ספר הישר לך לך 42 און 44; מ"א לך לך טז, א; ל"ט לך לך טז, א; י"ש לך לך סח און עח; פאַרגלייכט סדר הדורות חלק א, יז, ב. אגב, אין מאַנכע ערטער שטייט „גבירה“ און אין אַנדערע „מטרוניתא“.

(ב) ב"ר מה, א. אגב, אין פראַ פרק כו שטייט אַז אַלע פרויען אין אבימלך'ס הויז זיינען געווען עקרות, קינדערלאָז, האָט ער דאָך געהאַט קיין טאָכטער.

(ב*) פראַ פרק כו, הוצאת אום. זעט זייט 143, נאָטע ל.

ריק דעם הויכן בוים, איך האָב געמאַכט הויך דעם נידעריקן בוים, איך האָב פאַר-טריקנט (פאַרדאַרט) דעם פייכטן בוים, און געמאַכט בליען דעם פאַרדאַרטן בוים. טייטשן די מדרשים אויס דעם פסוק פאַרשידנאַרטיק:

איך האָב געמאַכט נידעריק דעם הויכן בוים מיינט אבימלך'ן. איך האָב גע-מאַכט הויך דעם נידעריקן בוים מיינט אברהם'ן. איך האָב פאַרטריקנט דעם פייכטן בוים מיינט אבימלך'ס ווייבער. איך האָב געמאַכט בליען דעם פאַרדאַרטן בוים מיינט שרה'ן, ז).

פּרעה'ן און אברהם'ן, אבימלך'ן און שרה'ן, ז).

אשור און די אידן, אבימלך'ן און שרה'ן, ח).

נמרוד'ן וועלכער האָט אַריינגעוואָרפן אברהם'ן אין קאַלך-אויבון אַריין און אב-רהם'ן; די געצנדינערישע פרויען (אב-מלך'ס ווייבער) און שרה'ן, ט).

איך האָב נידעריק געמאַכט דעם הויכן בוים — אבימלך'ן. איך האָב געמאַכט בליען דעם פאַרדאַרטן בוים — שרה'ן, ו). סנחריב'ן און די אידן, אבימלך'ן און שרה'ן, ב).

נבוכדנצר'ן, און חנניה, מישאל און עזריה וועלכע זיינען אַריינגעוואָרפן גע-וואָרן אין קאַלך-אויבון און זיינען אַרויס לעבעדיק; בלשאצ'ר'ן, און דניאל'ן וועל-כער איז אַריינגעוואָרפן געוואָרן אינעם לייכן גרוב און איז אַרויס לעבעדיק, ז).

שנז; אג"ב פרק כט.

ז) תנח"ב וירא לג; י"ש יחזקאל שנז.

ח) תנחומא וירא טו.

ט) פרקי דרבי אליעזר אנהויב פרק נב.

און זעט דאָרט רד"ל.

ו) י"ש וירא צא.

ז) רבינו בחי, בראשית כא, א.

ז) תנח"ב וירא לג; י"ש יחזקאל שנז.

ווי אזוי האָט אבימלך זיך איבער-

צייגט אין אברהם'ס גערעכטיקייט?

אברהם'ס פאַסטוכער האָבן גע'מענה'ט אז זיי האָבן געגראָבן דעם ברונעם. אבימלך'ס פאַסטוכער האָבן גע'מענה'ט אז זיי האָבן אים געגראָבן. האָבן אב-רהם'ס פאַסטוכער פאַרגעשלאַגן: ווע-מענס שאָף דאָס וואַסער וועט פון זיך אַליין אָנטרינקען, דעמס ברונעם איז עס. ווען דאָס וואַסער האָט דערזען אברהם'ס שאָף, האָט עס פון זיך אַליין באַלד אָנגעהויבן אויפגיין זיי אָנצוטרינ-קען, ג).

פאַרוואָס עפעס האָט דער קעניג אב-מלך שפּעטער געוואָלט שליטן אַ בונד מיט אברהם אבינו?

ווייל ער האָט געהערט אז אברהם איז אַרויס אַ גאַנצער פון דער סדום-געגנט. ער האָט באַזיגט די מלכים. און אז שרה האָט אים געבוירן אַ זון אויף די עלטערע יאָרן. ער האָט, אַלזאָ, גע-זען אז דעם אויבערשטנס צוזאָג צו אברהם'ן איז פאַרפולט געוואָרן, און „געבן אַ שווערן וואָגן איז לייכטער צו פוס צו גיין", ד).

ווי קומט דער מדרש אויף אבימלך'ס באַציאונג צו שרה'ן?

דער פסוק זאָגט „וידעו כל עצי השדה כי אני ה' השפּלתי עץ גבוה, הגבהתי עץ שפל, הובשתי עץ לח, והפּרחת עץ יבש", ה) און אַלע מענטשן וועלן וויסן אז איך, ה', האָב געמאַכט נידע-

ג) בראשית כא, כה. ב"ר נד, ה; י"ש וירא צה; רש"י בראשית כא, ל.

ד) זעט רש"י בראשית כא, כב. עדיציע אברהם ברלינגר און הערה ז דאָרט און פאַר-גלייכט מיט ב"ר נד, ב; ל"ט וירא כא, כב; י"ש וירא צה.

ה) יחזקאל יו, כד.

ו) ב"ר אנהויב פרשה נג; י"ש יחזקאל

אהרן ראזמארי'ס תנ"כ-ענציקלאָפּעדיע

איז אבימלך וועלכער האָט געלעבט אין יצחק אבינו'ס צייטן דער זעלכער אבימלך וועלכער האָט פארהאלטן ש'רה'ן?

עס איז שווער צו ענטפערן. די פא-סירונגען צווישן אברהם'ן און אבימלך'ן, און יצחק'ן און אבימלך'ן זיינען פאר-געקומען אין גר. נאר אזוי ווי צווישן די צוויי פאסירונגען זיינען פארלאָפן אן ערך פון אכציק יאר, און ביי אבי-מלך'ן מיט יצחק'ן ווערן ניט דערמאנט די פאסירונג מיט שרה'ן און דער כונד מיט אברהם'ן, איז מעגלעך אז דאס זיינען געווען צוויי אבימלך'ס, א. אגב, אבימלך איז ניט א נאמען, נאר א טיטול ווי קעניג, פרעידענט, א.

אבימלך ג

וואָס ווייסט מען וועגן אבימלך'ן וועל-כער האָט געלעבט אין דער צייט פון די יושפים (ריכטער)?

ער איז געווען ירובעל'ס, נעמעלעך גדעון'ס, זון. זיין מוטער איז געווען גדעון'ס קעס-ווייב. נאך ירובעל'ס (גד-עון'ס) טויט, איז ער געגאנגען קיין שכם צו די קרובים פון זיין מוטערס זייט, און ער האָט זיי געהייסן פרעגן די מענער פון שכם וועלאַכס איז בע-סער פאר זיי, צי עס זאלן געוועלטיקן איבער זיי זיבעציק מאָן, דאָס הייסט ירובעל'ס אלע זיבעציק זין, צי איין מאָן, נעמעלעך טאקע ער, און „געדענקט אז איך בין אייער ביין און פלייש". זיי האָבן מסכים געווען, האָבן אים גע-געבן געלט פאר וועלכן ער האָט גע-

קרח'ן און אהרן'ען, אָדער המן'ען און מרדכי'ן, מ).

פארוואָס האָט אבימלך'ס פעלדמאָר-שאל, וועלכער האָט זיך באַטוויקט אין שליסן דעם בונד צווישן אברהם'ן און אבימלך'ן, געהייסן פיכל?

פיכל מיינט פי כול. אבימלך'ס אלע ארמיען פלעגן אים קושן אויפן מויל; אלץ איז געטאָן געוואָרן על פיו — אויף זיין באַפעל, נ).

ווי לאַנג האָט אבימלך געלעבט? הונדערט ניין און דרייסיק יאר, ס).

אבימלך ב

וואָס ווייסט מען וועגן דעם קעניג אבימלך וועלכער האָט געלעבט אין יצחק אבינו'ס צייטן?

ווען יצחק האָט זיך באַזעצט אין גר האָט אבימלך געוואָלט אַוועקנעמען רב-קה'ן ווייל זי איז געווען א זעהר שיינע, און ער האָט געמיינט אז זי איז געווען יצחק'ס שוועסטער. ווען ער איז גע-וואָר געוואָרן אז זי איז יצחק'ס ווייב האָט ער זיך צוריקגעהאלטן, און ער האָט אַרויסגעגעבן א באַפעל אז קיינער זאל טשעפען יצחק'ן און רבקה'ן.

יצחק'ס און אבימלך'ס פאסמוכער פלעגן כסדר זיך אַרומקריגן וועגן די ברונעמס. ווען יצחק איז געוואָרן רייך, האָט אבימלך אים אַוועקגעשיקט פון גר, און יצחק האָט זיך באַזעצט ביים טייך גר. שפעטער איז אבימלך געקו-מען צו יצחק'ן, און זיי האָבן געשלאָסן א פריינטשאַפטס בונד, ע).

מ) י"ש יחזקאל שנו.

זעט און פאָרגלייכט רש"י, רד"ק און מצודת דוד, יחזקאל יז, כד, און זעט אין אלע קוועלן (מקורות) ווער עס זאָגט וואָס.

נ) ב"ר גד, ב. זעט: ל"ט וירא כא, כב; י"ש וירא צה; מ"א וירא כא, כב.

ס) ספר הישר, חיי שרה, 65.

ע) בראשית קאפיטל כו.

פ) זעט בראשית קאפיטלעך כ און כו.
צ) זעט: רש"י תהלים לד, א; רשב"ם בראשית מא, פסוקים י און מג; רמב"ן בראשית כו, א; ספר הישר ויחי 166.

„און איצט אויב איר האט מיט אמת און ערלעכקייט פראקלאמירט אבימלך'ן פאר מלך, און איר האט אויסגעמאך דעט מיין פאטערס זיבעציק זין און גע- מאכט אבימלך'ן, זיין דינסט'ס זון, פאר קעניג ווייל ער איז אייערער א ברודער, טא פרייט זיך מיט אבימלך'ן, און זאל ער זיך פרייען מיט אייך. אויב אבער ניט, זאל ארויס א פייער פון אבימלך'ן און פארצערן אייך, און א פייער זאל ארויס פון אייך און פארצערן אבימלך'ן.“

האבן די מענער פון שכם געפעלשט אין אבימלך'ן. עס זיינען פארגעקומען שלאכטן אין וועלכע אבימלך האט גע- זיגט. אבער אין דער שלאכט ביי מגדל האט א פרוי אראפגעווארפן א מילשמיין וואס האט אים צעשפאלטן דעם קאפ. ער האט געהייסן זיין וואפן-טרעגער אים טויטן מיט דער שווערד מען זאל ניט זאגן אז א פרוי האט אים געטויט, און דער יונג האט אים דערשמאכן. דער- מיט האט זיך געענדיקט זיין דריי יא- ריקע מלוכה, און ער האט ניט איבער- געלאזט א נאכפאלגער, (ק).

אנב ער איז געווען דער ערשמער מלך איבער די אידן, (ר).

וואס פאר א סארט מענטש איז אבי- מלך געווען?

דער אויבערשטער אליין האט אים גערופן רשע, (ש).

דער וויסלער קעניג ביי אידן איז אבימלך געווען?

דער ערשמער. ער האט געקיניגט דריי יאר איבער די אידן, (ת).

דונגען אויסווארפן. זיי האבן אויסגע- הרג'ט זיינע אלע זיבעציק ברידער. לעבן געבליבן איז בלויז ירובעל'ס אינגסטער זון יותם וועלכער האט זיך אויסכא- האלטן. און אבימלך איז פראקלאמירט געווארן אלס קעניג.

ווען יותם איז דאס געוואר געווארן האט ער זיך געשמעלט אויפן שפיץ פונעם בארג גרזים און האט אויסגע- רופן: „מענער פון שכם הערט מיך צו, וועט דער אויבערשטער אייך צו- הערן. די בוימער זיינען געגאנגען זאלבן א מלך, האבן זיי געזאגט צום אוילבירט- בויס: „קיניג איבער אונז.“ האט ער זיי געענטפערט: „זאל איך פארציכמן אויף מיין פעט מיט וועלכן מען עהרט דעם אויבערשטן און לייט און גיין זיך שאקלען איבער די בוימער!“

האבן זיי זיך געווענדעט צום פיינג- בויס, האט ער זיי געענטפערט: „זאל איך אויפגעבן מיין זיסקייט און גומע פרוכט און גיין זיך וויגן איבער די בוימער!“

האבן זיי זיך געווענדעט צום ווייני- שטאק, האט ער זיי געענטפערט: „זאל איך אויפגעבן מיין וויין וואס דערפרייט דעם אויבערשטן און לייט און גיין זיך שאקלען איבער די בוימער!“

האבן אלע בוימער זיך געווענדעט צום דארן, האט ער געזאגט צו זיי: „אויב איר ווילט מיט אן אמת מיך זאלבן פאר קעניג איבער אייך, טא קומט און שיצט אייך אין מיין שאטן, און אויב ניט זאל ארויס א פייער פו- נעם דארן און פארצערן די צעדער- בוימער פון לבנון.“

פארגלייכט רשב"ם אויף בראשית מא, פסוקים י און מג, עדיציע ראזין, הוצאת אום.

(ק) שופטים ז, א; ה, לא; דאס גאנצע קאפיטל ט.

(ר) שופטים ט, פסוקים ו און כב און תרגום דארט.

(ש) תנח"כ וירא כה, כט; י"ש שופטים סה.

(ת) שופטים ט, פסוקים ו און כב און תרגום דארט. לויט רד"ק דארט פסוק כב, האט ער געקיניגט ניט איבער אלע אידן.

אהרן ראזמארין'ס תנ"כ־ענציקלאָפּעדיע

ישׁים אַ זון און דוד המלך'ס אַ
ברודער, ח).

שאל המלך'ס אַ זון און יהונתן'ס
אַ ברודער. ער איז אומגעקומען מיט
זיין פאָטער און זיינע ברידער יהונתן
און מלכי־שוע אין אַ שלאַכט מיט די
פלשתים, ו).

האָט אבינדב, שאל המלך'ן זון, גע-
האָט נאָך אַ נאָמען?
י, ישוּי, ז).

אבינעם

ווער איז געווען אבינעם?
ער איז געווען ברק'ס פאָטער. ברק
איז געווען דער גענעראַל וועלכער האָט
צוזאַמען מיט דבורה הנביאה באַזיגט
יכין'ען דעם קעניג פון כנען, ח).

אבינר

ווער איז געווען אבינר?
זעט אבנר, זייטן 41-43.

אביסף

ווער איז געווען אביסף?
זעט אביאסף, זייט 18.

אביעזר

ווער איז געווען אביעזר?
מנשה'ס אַ זון און יוסף הצדיק'ס אָן
אייניקל. ער האָט געלעבט אין יהושע'ס
צייטן, ט).

אביעזר פון ענתות, איינער פון דוד
המלך'ס העלדן און איינער פון זיינע

- ד) שמואל א', ז, א; שמואל ב', ו, א-ח.
ה) שמואל א', טו, ח און יו, יג.
ו) שמואל א', לא, פסוקים ב, י, און יב.
ז) שמואל א', יד, מט און רד"ק דאָרט.
ח) שופטים ד, ו און זעט דאָס גאַנצע
קאָפיטל.
ט) יהושע יו, ב.

אבימלך ד

ווער איז געווען אבימלך וועלכער
האָט געלעבט אין דוד המלך'ס צייטן?
אכיש, דער זון פון מעוך, קעניג פון
גת, פלשתים. צו אים איז דוד המלך
געקומען ווען ער איז אַנטלאָפּן פון שאל
המלך, א).

דער קעניג פון גת צו וועמען דוד
המלך איז אַנטלאָפּן פון שאל המלך
האָט דאָך געהייסן אכיש, פאַרוואָס זשע
האָט מען אים גערופן אבימלך?

ער איז געווען מלך אין פלשתים
און אַלע קעניגע פון פלשתים האָט מען
גערופן אבימלך, ב) פונקט ווי אין אַמע-
ריקע רופט מען דעם הויפט פונעם לאַנד
פרעזידענט.

לויט אַן אַנדער מיינונג: מען האָט
אים גערופן אבימלך ווייל ער איז גע-
ווען אַ צדיק ווי אבימלך וועלכער האָט
געלעבט אין אברהם אבינו'ס צייטן, ג).

אבינדב

ווער איז געווען אבינדב?
עס זיינען געווען דריי.

אבינדב, צו וועמען מען האָט גע-
בראַכט דעם ארון הקודש, נאָכדעם ווי
די פלשתים האָבן אים אומגעקערט. זיין
זון אלעזר איז באַשטימט געוואָרן אַכ-
טונג צו געבן אויף אים. דער ארון איז
געווען דאָרט ביז דוד המלך האָט אים
אומגעקערט אויף זיין אָרט אין עיר
דוד, ד).

א) תהלים לד, א. זעט: שמואל א', כא.
פסוקים יא-טז; כו, בייב; כח, פסוקים א
און ב.

ב) רש"י תהלים לד, א; רשב"ם בראשית
מא, פסוקים י און מג; רמב"ן בראשית כו,
א; ספר הישר ויחי 166.

ג) שו"ט לד, א; רש"י תהלים לד, א.
זעט אבימלך א, זייט 28, נאָטע ק.

ווי האָט געהייסן אבירם'ס און דתן'ס
פאָטער?
אליאב, ב).

פון וואָס פאָר אַ שבט האָבן די ברר-
דער אבירם און דתן געשטאַמט?
פונעם שבט ראובן, ג).

פאַרוואָס האָט ער געהייסן אבירם?
ווייל אביר, ער האָט זיך געשטאַרקט
ניט צו טאָן תשובה, ד).

פאַרוואָס האָט ער געהייסן דתן?
ווייל ער האָט עובר געווען אויפן
הימלישן „דת“ — געזען, ה).

ווי אזוי פלעגן אבירם און דתן זיך
באַציען צו משה רבינו?
זעהר פיינמלעך. זיי פלעגן שמענדיק
זידלען, לעסמערן און מכזה זיין משה'ן
און אהרן'ען, ו).

איז אבירם'ס און דתן'ס פיינמלעכע
באַציאונג צו משה'ן באַשטאַנען בלויז
פון ווערטער, צי אויך פון מעשים,
טאָטן?

אויך פון מעשים, פון קאָנקרעטע טאָטן,
און געפערלעכע דערצו. זיי האָבן גע-
וואוסט אז משה האָט געטויט דעם מצרי
פאָר זיין שלאָגן אַ אידן, ז). האָבן זיי
אים גע'מסר'ט צו פרעה'ן. צו ראַטעווען
זיין לעבן האָט משה געמוזט אַנטלויפן
פון מצרים, ח).

גענעראלן, וועלכער האָט געהאַט צו זאָגן
איבער פיר און צוואַנציק טויזנט סאַל-
דאַטן, י).
עס איז דער נאַמען פון דער יואש
משפחה. יואש איז געווען גדעון'ס פא-
טער, כ).

אבירם

וואָס ווייסט מען וועגן אבירם'ן?
עס זיינען געווען צוויי.

איינער איז געווען דתן'ס ברודער.
ביידע האָבן זיך אַקטיוו באַטייליקט אין
קרח'ס אויפשטאַנד קעגן משה רבינו.
זעט פאַלגענדע פראַגעס און ענטפערס
וועגן אבירם און דתן.

דער צווייטער איז געווען חיאל'ס זון.
ער האָט געלעבט אין די צייטן פון
אהאב'ן, קעניג פון ישראל, און ער איז
געשטאַרבן פאָר זיין פאָטערס זינד. זיין
פאָטער האָט גענומען ווידער אויפבויען
די שטאָט יריחו. און דאָס איז געווען
קעגן דעם אויבערשטנס פאַרבאָט צו
יהושע'ן ווידער אויפצובויען די
שטאָט, ל).

אבירם און דתן

האָבן אבירם און דתן, וועלכע האָבן
זיך באַטייליקט אין קרח'ס אויפשטאַנד
קעגן משה רבינו, זיך אָנגעקערט?
יא, זיי זיינען געווען ברידער, א).

ה) סנהדרין קט, ב אונטן.
ו) זעט: ש"ר ה, כ; במ"ד יח, ד; ד"ר
ב, כו; תנחומא וארא ו און קרח ג; תנח"ב
קרח ו; מ"א ב, יב.
ז) פראַ פראַק מח און רד"ל סימן נח;
מ"א שמות ב, יב; ש"ט שמות ב, יג;
ל"ט שמות ב, יג; י"ש שמות קסז; רש"י
שמות ב, יג; בחיי שמות ג, ג.
ח) זעט: תרגום יונתן שמות ב, יג-יד;
ש"ר א, לא; מ"א יתרו יח, א; מה"ג, ב/
16; י"ש שמות קסז; רש"י שמות ב, פסוקים

י) שמואל ב, כג, כו; דברי הימים א,
כו, יב.
כ) שופטים ה, ב.
ל) מלכים א, טז, לד.
א) במדבר טז, א.
ב) במדבר טז, א.
ג) במדבר טז, א.
ד) סנהדרין קט, ב און זעט דאָרט רש"י
אונטערן וואָרט שאיבר... לויט מ"א קרח
טז א; ווייל ער האָט זיך געשטאַרקט ניט
צו פאַלגן משה רבינו.

ווען טויט, זאָגן די חכמים ז"ל אז דאָס האָט געמיינט דתן און אכירם. אָבער זיי האָבן דאָך דאָן נאָך געלעבט?

דתן און אכירם זיינען אין מצרים געווען רייך. שפעטער זיינען זיי אָרעם געוואָרן. און אָן אָרעמאָן איז גלייך ווי אַ טויטער. (ג.)

ווי קומט עס טאָקע וואָס אכירם און דתן האָבן זיך אָנגעשלאָסן אין קרח'ס אויפשטאַנד קעגן משה רבינו?

זיי האָבן געשמאַמט פונעם שבט ראַו-בן, די פּאָן פון שבט ראַוּבֶן'ס לאַגער איז געווען צו דרום, (ע.) די משפחות פון די קינדער פון קהת (קרח אַרייַן-גערעכנט) האָבן אויך געלאַגערט צו דרום, (פ.) זיינען זיי דאָך געווען שכ-נים. און „אוי לרשע, אוי לשכנו, (צ) אז עס איז ווי צום רשע, איז ווי צו זיין שכן.

זיי זיינען געווען די יעניגע וועלכע האָבן אַגיטירט און געזאָגט „נתנה ראש ונשובה מצרימה“, (ט) לאַמיר באַשטימען אַן עלצמן, אַ מלך און זיך אומקערן קיין מצרים. לויט אָן אַנדער מיינונג: זיי האָבן אַגיטירט: לאַמיר מאַכן אַן אַפ-גאַט, (י.)

זיי האָבן ווידערשפעניקט ביים ים סוף, (כ.)

זיי האָבן איבערגעלאָזט פונעם מן וואָס איז געווען קעגן משה'ס באַפעל, (ל.)

זיינען אכירם און דתן אַרויסגעגאַנגען מיט די אידן פון מצרים)?

ניין. זיי זיינען געבליבן אין מצרים, (מ.) זיי זיינען געקומען צום ים סוף מיט פרעה'ן, (נ.)

ווען דער אויבערשטער האָט געהייסן משה'ן אין מדין זיך אומקערן קיין מצרים, ווייל די יעניגע וועלכע האָבן אים געוואָלט אומברענגען זיינען שוין גע-

יג און טו און יתרו ית, ד; רבינו בחיי שמות ג, ד.

(ט) במדבר יד, ד, תרגומים אונקלוס, יונתן, ירושלמי, און רש"י דאָרט; ש"ר א, כט; תנח. שמות י; מ"א שמות ב, יב; מה"גב' 16.

(י) זעט: אותיות דרבי עקיבא; רש"י במדבר יד, ד; לקוט; רש"י על התורה פון אברהם ברלינר זייט 427. אין סנהדרין קו, א זאָגט די גמרא „ואין ראש אלא עבודה זרה“, אַז „ראש“ מיינט עבודה זרה, אַן אָפּגאַט.

(כ) ש"ר א, כט; תנחומא שמות י; מה"ג, ב' 16.

(ל) ש"ר א, כט און כה, י; תנחומא שמות י און תצוה יא; תנח"ב בשלח כד און תצוה ז; מ"א שמות ב, יב; תרגום יונתן שמות טו, כ; מר"ש 78; מה"גב' 16; אבכיר לג; רש"י שמות טו, כ.

(מ) תרגום יונתן שמות יד, ג; ש"ט בשלח יד, לא, 188.

(מ*) ש"ט בשלח יד, לא, 188.

(ג) ירושלמי נדרים פרק ט, הלכה ב; נדרים סד, ב; עבודה זרה ה, א; א; ב"ר עא, ו; ש"ר ה, ד; פרי"א פרק מ און זעט דאָרט רד"ל סימן לב; מ"א שמות ד, יט; ל"ט קרח קטו, א; רש"י שמות ד, יט; רש"י נדרים ז, ב אונטערן וואָרט שנאמר...; נסא"ז 54; מה"גב' 39; י"ש שמות קעג; חופת ב, 50; פרא"א ח, 24.

(ס) במדבר טו, א.

(ע) תנח. קרח ד; תנח"ב קרח ח; י"ש במדבר תרפו און קרח תשנ; רש"י במדבר טו, א.

(פ) במדבר ג, כט.

(צ) סוכה נו, ב, ענדע; תנח. קרח ד; תנח"ב קרח ח; במ"ר ג, יב; נגעים ענדע פרק יב; ספרא מצורע פרשה ו, פרק ד; אר"ן פרק ט; י"ש ויחי קסא, במדבר תרפו און תשנ; רש"י במדבר טו, א.

אַז זיי זיינען געווען בעלי מחלוקת ווי קרח, זעט רמב"ן במדבר טו, יב.

געזוכט אין גאנץ ארץ ישראל און מען האט געפונען אבישג'ן פון שונם וועלכע איז געווען אן אויסערגעוויינלעכע שיינ-הייט. מען האט זי געבראכט צום מלך. זי האט אים באדינט. אבער פארקערט האט ער נישט מיט איר, ווייל א בתולה ווארעמט מער, (ל). און אויך ווייל די תורה פארבאט א מלך צו האבן צופיל ווייבער, (מ) און ער האט דאך שוין געהאט אכצן, (נ).

איז אבישג טאקע געווען דאס שענסטע מע מיידל אין גאנץ ארץ ישראל? יא, (ס).

איז אבישג געווען אזוי שעהן ווי אזוי זער מוטער שרה?

אפילו נישט א העלפט אזוי שעהן. ביי אבישג'ן זאגט דער פסוק אז זי איז געווען „יפה עד מאד“, (ע) שעהן ביז גאר. אבער ביי שרה'ן זאגט דער פסוק אז זי איז געווען „מאד“, (פ) זעהר שעהן, אהן „ביו“, (צ) נישט באשרענקט.

ווי אלט איז אבישג געווען ווען מען האט זי געבראכט צו דוד'ן? צוועלף יאר, (ק).

זיינען אבירם און רתן געווען קלוגע מענטשן?

זיי זיינען געווען קלוג אויף צו טאן שלעכטס, (ק).

זיינען אבירם און רתן געווען גלויביקע?

ניין. דערפאר האבן זיי דאך איבערגעלאזט פון דעם מן, (ר).

זיינען אבירם און רתן געשטארבן א נאטירלעכן טויט?

ניין. די ערד האט געעפנט איר מויל און האט איינגעשלונגען זיי, זייערע פאמיליעס, זייערע הייזער, און אלץ וואס זיי האבן פארמאגט, (ש).

ווי אזוי ווערן רתן און אבירם באראקטעריזירט אין תלמוד און אין מדרש?

אלס רשעים, (ת).

אבישג

וואס ווייפט מען וועגן אבישג'ן?

ווען דוד המלך איז געווארן אלט און עס איז אים געווען קאלט, האבן זיינע דינערס אים גערופטן מען זאל געפינען פאר אים א מיידל, א יונג-פרוי וואס זאל אים באדינען און ליגן אין זיין שויב, וועט אים זיין ווארעם. האט מען

(ל) מלכים א', איה, רש"י דארט פסוק ד און רד"ק פסוק ב.
 (מ) דברים יו, יו.
 (נ) סנהדרין כא, א.
 (ס) בבא בתרא טו, ב.
 (ע) מלכים א', א, ד.
 (פ) בראשית יב, יד.
 ב"ר מ, ה; י"ש מלכים א', קסו.
 (צ) סנהדרין לו, ב די לעצטע שורה.
 ב"ר מ, ה; י"ש מלכים א', קסו.
 (ק) זעט רד"ל, פרקי דרבי אליעזר פרק לג, הערה כח.

(ק) שו"ט מט, ג, הוצאת אום.
 (ר) ש"ר א, כט און כה, י; תנחומא שמות י און תצוה יא; תנח"ב בשלח כד און תצוה ז; מ"א שמות ב, יב; תרגום יונתן שמות טז, כ; מר"ש 78; מה"גב' 16; אבכיר לג; רש"י שמות טז, כ.
 (ש) זעט: במדבר קאפיטל טז; דרך ארץ 59; זעירות 73, 82; כלה 230.
 (ת) מגילה יא, א; ש"ר א, כט; מ"א שמות ב, יב; פר"כ פיסקא ל, קק, ב; סא"ר 106-107; תנחומא שמות י; תנח"ב קרח טו; מה"גב' 16; אג"א א, א, 5.

הָאָט אַבישי זיך אָנגעקערט מיט דוד המלך'ס פעלד־מאַרשאַל יואב?
יא. זיי זיינען געווען ברידער, ז.

וואָס ווייסט מען וועגן אַבישי'ס באַ־
ציאונג צו דוד המלך?

ער איז געווען איינער פון דוד'ס אי־
בערגעגעבנסטע און געטרייסטע פריינט
נאָך איידער דוד איז געוואָרן קעניג.
ווען דוד איז אָנמלאָפן פון שאול המלך,
הָאָט ער באַגלייט דוד'ן. ווען שאול
המלך הָאָט געלאַגערט אויפן בערגל חכ־
לה, ביי ישימון, און ער איז געשלאָפן
אין לאַגער־רינג, און זיין שפיז איז גע־
ווען אַריינגעשמעקט אין דער ערד אים
צוקאַפנס, הָאָט אַבישי געוואַלט אים
טויטן. אָבער דוד הָאָט אים ניט גע־
לאָזט אומברענגען דעם, „אויבערשטנס
געזאלבטן". ער הָאָט אים געהייסן בלויז
אוועקנעמען שאול'ס שפיז און דאָס
קריגל וואַסער פון זיין צוקאַפנס, און
זיי זיינען אוועקגעאַנגען, ח.

וואָס פאַר אַ פּאָזיציע הָאָט אַבישי
פאַרנומען אין דוד המלך'ס אַרמיי?

ער איז געווען דער הויפט פון דוד'ס
דריי העלדן. אין דער מלחמה מיט די
בני עמון הָאָט יואב זיך פאַרלאָזט אינ־
גאַנצן אויף אַבישי'ן. אין דער מלחמה
קעגן אדום הָאָט ער אומגעבראַכט אַכצן
טויזנט מאַן. אין דער מלחמה קעגן
אַכשלום'ן הָאָט דוד אים באַשטימט אַלס
הויפט איבער אַ דריטל פון זיין מילי־

הָאָט אַבישג געשטאַמט פון אַן אַני־
געזעענער פאַמיליע?

יא. איר שוועסטער וועלכע ווערט
אָנגערופן „אַשה גדולה", ר) אַ חשוב'ע,
הויכגעשעצטע פרוי, איז געווען עדוא
הנביא'ס ווייב, ש).

אַבישוע

פון וועמען הָאָט אָפּגעשטאַמט אַבי־
שוע?

עס זיינען געווען צוויי.
בלע'ס אַ זון און בנימין'ס אַן איי־
ניקל, א).

פינחס'עס אַ זון, אלעזר'ס אַן אייניקל
און אהרן הכהן'ס אַן אור־אייניקל, ב).

אַבישור

פון וועמען הָאָט געשטאַמט אַבישור?
ער איז געווען שמי'ס אַ זון פון דער
משפחה ירחמיאל. ער הָאָט געהאַט פון
זיין ווייב אַביחיל צוויי זין אַחבן און
מוליד, ג).

אַבישי

הָאָט אַבישי געהאַט נאָך אַ נאָמען?
יא. אַבישי, ד).

ווער איז געווען אַבישי?
צרויה'ס זון. זי איז געווען דוד המלך'ס
אַ שוועסטער, ח). זעט פּאָלגענדע פּראַ־
גע און ענטפער.

הָאָט אַבישי זיך אָנגעקערט מיט דוד
המלך?

יא. זיין מוטער צרויה איז געווען
דוד'ס אַ שוועסטער, ו).

ג) דברי הימים א', ב, כח און כט.

ד) שמואל ב', י, י; דברי הימים א',
יח, יב.

ה) שמואל א', כ, ו; שמואל ב', כא,
יז; דברי הימים א', יא, ו.

ו) דברי הימים א', ב, פסוקים יג־יח.
ז) שמואל ב', ג, ל; קאפיטל י, פסוקים

ט און י, און קאפיטל כג פסוק יח.

ח) זעט איינצלהייטן אין שמואל א', כו,
פסוקים איג.

ר) מלכים ב', ד, ח.

ש) פראַ פרק לג און רד"ל הערות כח
און כט. רש"י, מלכים ב', ד, ח ברענגט דעם
פרקי דרבי אליעזר, אָבער זאָגט בלויז אַז
אַבישג און די שונמית זיינען געווען שוועס־
טער, לויט י"ש שמואל ב' אָנהויב רכח
און רד"ק אין מלכים דאַרט איז זי געווען
עדוא הנביא'ס מוטער.

א) דברי הימים א', ת, ד.

ב) דברי הימים א', ה, לה.

געגורט מיט א נייעם פאנצער האט גע-
וואלט הרג'ען דוד'ן. ישרי בנוב מיינט
א מאן וועלכער איז געקומען וועגן דעם
וואס איז געשען מיט די איינוואוינער
פון דער שטאט נוב. נעמלעך, דער אוי-
בערשמער האט געזאגט צו דוד המלך:
ווי לאנג נאך וועסטו האלטן די דאזיקע
זינד אין דיין האנט? דורך דיר איז
חרוב געווארן נוב, די שטאט פון די
כהנים. דורך דיר איז געקומען די צרה
אויף דואג האדומי. און דורך דיר זיי-
נען געטויט געווארן שאול און זיינע
דריי זין. ווילסטו איך זאל פארלענדן
דיינע קינדער, צי זאל איך דיר איבער-
געבן אינעם פיינטם האנט? האט דוד
געזאגט פאר אים: האר פון דער וועלט,
עס איז בעסער איך זאל איבערגעגעבן
ווערן אין דער האנט פונעם פיינט און
מיינע קינדער זאלן גיט פארלענדט
ווערן.

איינמאל איז דוד געגאנגען אין א
דערפל אריין. האט אים באגעגנט דער
שטן אינעם געשטאלט פון א הירש.
דוד האט געצילעוועט א פיל צו אים,
אבער זי האט אים ניט דערגרייכט. האט
דוד אים נאכגעיאגט ביז ער איז ארי-
בער די גרעניץ פונעם לאנד פלשתים.
ווען ישרי בנוב האט דערזען דוד'ן,
האט ער געזאגט: אט דאס איז דער
וועלכער האט דער'הרג'ט מיין בר-
דער גלית.
ער האט אים געכונדן און אים גע-

טער. שפעטער האט ער אים באשטימט
אלס הויפט פון זיין מיליטער אויף יו-
אב'ס ארט, אין דער מלחמה קעגן שבע
בן בכרי, ט.

איז אמת אז אבישי האט געראטע-
וועט דוד המלך פון א זיכערן טויט?
יא. אין א מלחמה קעגן די פלשתים
האט ישרי בנוב, וועלכער האט גע-
שטאמט פון ריזן, און וועמענס שפיו
האט געוואויגן דריי הונדערט קופערנע
שקלים און מיט א נייער שווערד, גע-
וואלט טויטן דוד'ן וועלכער איז געווען
זעהר מיד. האט אבישי געטויט דעם
ריז און געראטעוועט דוד'ן פון א זי-
כערן טויט, י.

איז אמת אז אבישי האט געהאט
קפיצת הדרך, דער וועג איז אים אנט-
קעגן געשפרונגען, אז א שטרעקע וואס
האט באדארפט נעמען זעהר לאנג האט
אים גענומען א גארנישט?

יא. ער איז געווען איינער פון די
דריי וועלכע האבן געהאט קפיצת הדרך,
די ערד איז זיי אנטקעגן געשפרונגען.
די אנדערע צוויי זיינען געווען אברהם
אבינו'ס קנעכט אליעזר און יעקב אבי-
נו, כ.

וואס האט פאראורזאכט אבישי'ס קפי-
צת הדרך?

ישרי בנוב וועלכער האט געשטאמט
פון ריזן, מיט א שפיו וואס האט גע-
וואויגן דריי הונדערט קופער-שקלים, אנט-

לויט: תנחומא ויצא ג; תנח"ב ויצא ח;
ש"ט קי, ג; יל"ה"י מא, ג; י"ר לך לך
לד, ד איז אויך ביי אברהם'ן פארגעקומען
קפיצת הדרך.
אז אברהם'ס א טריט איז געווען דריי
מיל, לויט אן אנדער מיינונג א מיל, זעט:
ב"ר מג, ג; י"ש לך לך עג, און פאר-
גלייכט מיט י"ש יהושע כג, זעט אברהם זייט
92, גאטע ק; אויך זייטן 193, ו; 194, ע.

ט) שמואל ב', כג, יח; ב, יח; י, י;
דברי הימים א', יח, יב.
י) שמואל ב', כא, פסוקים טז און יז.
כ) סנהדרין צה, א אונטן; ב"ר ענדע
נט, און ס, ו, טו; תנח"ב ויצא ח; ש"ט
יה, ל; י"ש חיי שרה קז און שמואל ב'
קנה; יל"ה ית, עג; רמב"ן בראשית כח,
יה און מג, ג; מה"גא' כד, מב; חופת ב,
52; בחיי ויצא מז, ג.

ריסן דעם פּאָדעם און געוואָרפן דאָס שפינדל אויף אביש'ן אים צו טויטן, אָבער עס האָט אים ניט געטראָפן. האָט זי געזאָגט צו אים: יונגערמאַן, דער-לאַנג מיר דאָס שפינדל. האָט ער עס געצילעוועט אין איר קאַפּ אַרײַן און האָט זי געטויט.

ווען ירשבי בנב האָט דערזען אבי-שי'ן, האָט ער געזאָגט: „איצט זײַנען זיי צוויי, וועלן זיי דאָך מיך הרגײַען.“ האָט ער געכאַפּט דוד'ן אים אַ שלײ-דער געטאַן אין דער הויך, און האָט אונטערגעשטעלט זיין שפיז כדי דוד זאל פּאַלן אויף אים, און דערשטאַכן ווערן. אָבער אבישי האָט אַרױסגעזאָגט דעם שם המפורש, און דוד איז גע-בליבן שטעהן אין דער לופטן. אַי פּאַר-וואָס האָט דוד אַליין ניט אַרױסגעזאָגט דעם שם המפורש? ווייל „אין חבוש מתיר עצמו מבית האמורים“ (מ) אַן אַרעסטאַנט קען ניט אַליין זיך באַפּרײ-ען פון טורמע.

אבישי האָט דאָן געפרעגט דוד'ן וואָס האָט אים געבראַכט אַהינצו. און דוד האָט אים דערציילט וואָס דער אויבערש-טער האָט אים געזאָגט, און וואָס ער האָט אים געענטפּערט. האָט אבישי געזאָגט צו אים: דרעה איבער דיין תּפּי-לה (זאַלן בעסער דייע קינדער פּאַר-לענד ווערן, איידער דו זאַלסט איבער-געגעבן ווערן אינעם פּײַנמס האַנט), ווי זאָגט דאָס ווערטל: זאַל דיין אײ-ניקל פּאַרקויפּן וואָקס (זיין אַרעם) אַבי דו זאַלסט ניט ליידן (זיי ניט מקריב די געגנוואַרט פּאַר דער צוקונפּט). און דוד האָט אים געענטפּערט „אויב אַזוי, בעט צוואַמען מיט מיר.“ און דאָס מײַנט דער פּסוק „ויעזר לו אבישי בן צור-

לייגט אונטער דעם מילשמיין וואָס פרעסט אוילבירטן. אָבער עס איז גע-שען אַ נס. די ערד אונטער אים האָט זיך געזעצט, און ער איז ניצול געוואָרן. פּאַסירט האָט דאָס אין אַ פּרײַטיק פּאַרנאַכט. אבישי בן צרויה האָט זיך דאָן געוואַשן מיט פּיר לאַגלען וואַסער. ער האָט באַמערקט אינעם וואַסער עפעס וואָס האָט אים אויסגעזען ווי בלוט פּלעקן. לויט אַן אַנדער מײַנונג: אַ טויב איז געקומען און האָט זיך גע-קאַמשעט, גערױסן די פּעדערן, געברײַטט טרויעריק. האָט ער זיך געטראַכט די כּנסת ישראל איז דאָך געגליכן צו אַ טויב, ווי אין פּסוק שטייט, „כּנפי יונה נחפה בכסף“ (ל) דער טויבס פּליגל זײַנען באַדעקט מיט זילבער. און ער האָט גע-דרונגען דערפּון אַז דוד דער מלך פון ישראל געפּינט זיך אין אַ צרה.

איז ער געגאַנגען צו דוד'ן אַהיים און האָט אים ניט געפּונען. האָט ער געשיקט אין בית המדרש אַרײַן, איז ער דאַרט ניט געווען. האָט ער גע-זאָגט: מיר האָבן געלערנט אַז קײַנער מעג רײַטן אויפּן קעניגס פּערד; קײַנער מעג זיצן אויפּן קעניגס שמוּל; קײַנער מעג באַנוצן דעם קעניגס צעפּטער. אָבער ווי איז עס אין אַ צײַט פון געפּאַר? איז ער געגאַנגען אין בית המדרש אַרײַן פרעגן, און מען האָט אים געענטפּערט אַז אין אַ צײַט פון געפּאַר מעג מען. האָט ער זיך אַרױפּגעזעצט אויפּן קע-ניגס מויל-אײַזל, און דער וועג איז אים אַנטקעגן געשפּרונגען.

דערווייל האָט ער דערזען ערפּה'ן, ירשבי בנב'ס מוטער, וועלכע איז גע-זעסן און האָט געשפּינט. ווי נאָר זי האָט אים דערזען, האָט זי איבערגע-

אגב אין סנהדרין צה. א שטייט אין חבוש מוציא . . .

(ל) תהלים סח. יד און רש"י דארט.
(מ) ברכות ה. ב; נדרים ז. ב; שו"ט יח. ל. הוצאת אום; י"ש שמואל ב, קנה.

עס איז יא פארגעקומען א פראצעס.
דער סנהדרין האט אים גע'משפט.

צוויי אינצידענטן האבן גורם געווען
אבנר'ס טויט. ווען דוד האט אַוועק-
גענומען פון שאול'ס צוקאַפנס זיין שפיץ
און קריגל וואַסער ווען ער איז גע-
שלאָפן, האט אבנר געווען באַדאַרפט זאָגן
שאול'ן: „זע וואָס פאַר אַ צדיק דוד איז,
ער האט דאָך געקאַנט דיך טויטן, און
ער האט דיך געלאָזט לעבן.“ אַבער
אבנר האט אים ניט אויפּמערקט גע-
מאַכט אויף דוד'ס צדקות. שאול האט
זיך גאַר געטראַכט אפּשר האט איינער
פון די סאַלדאַטן זיי איבערגעגעבן דוד'ן.

ווען שאול איז געווען אין דער הייל
און דוד האט אַפּגעשניטן אַ שטיק פון
שאול'ס מאַנטל, האט אבנר באַדאַרפט
מלמד זכות זיין אויף דוד'ן און זאָגן
שאול'ן: „זע וויפּל רחמנות דוד האט
אויף דיר. ער האט דאָך געקאַנט דיך
טויטן, אַבער ער האט דיך געלאָזט לעבן“,
און אבנר האט עס ניט געטאָן ... (ע).

לויט אַן אַנדער מיינונג איז אים גע-
קומען טויט-שטראַף פאַר זיין ניט וועהרן
שאול'ן אויסצו'הרג'נען נוב, די שטאַט
פון די כהנים. אַבער די יעניגע וועל-
כע האַלטן אַז ער האט פּרוּבירט אַפּ-
האַלטן שאול'ן, נאָר ער האט אים ניט
געפּאַלגט, זיינען מיט דער מיינונג אַז
עס איז אים געקומען טויט-שטראַף, ווייל
דורך זיין פּראַקלאַמירן איש בּוּשָׁתִיךָ,
שאול המלך'ס זון, אַלס קעניג האט ער
אויפּגעהאַלטן מלכות דוד צוויי און אַ
האַלב יאָר, (ס).

י"ש שמואל ב' ענדע קמא; רש"י און רד"ק
שמואל ב', ג. כו אונטערן וואָרט מבור
הסירה.

(ס) סנהדרין כ, א און רש"י דאָרט;
י"ש שמואל ב' אַנהויב קמב.

יה"נ, ג) און אבישי האט אים געהאַלטן
בעטן. אבישי האט אַרויסגעזאָגט נאַכאַ-
מאַל דעם שם המפורש און דוד האט
אַראַפּגענידערט.

ווען ישבי בנוב האט זיי דערזען,
האט ער זיי נאַכגעיאָגט. ווען זיי זיי-
נען צוגעקומען צום דאַרף קובי, וואָס
איז געווען אויף דער גרעניץ צווישן
ארץ ישראל און דעם לאַנד פלשתים,
האבן זיי געזאָגט איינער צום אַנדערן:
לאַמיר זיך אַפּשטעלן און קעמפן קעגן
אים. אַבער זיי זיינען דאָך ווייטער
געלאָפן, ביז זיי זיינען געקומען צום
דאַרף בי תרי. זיי האבן געזאָגט: קע-
נען דען צוויי (תרי) קליינע לייבעלעך
טויטן דעם לייב?!

אַבער איידער דער קאַמף האט זיך
אַנגעהויבן האבן זיי אַ זאָג געטאָן צו
אים: גיי צוריק וועסטו געפינען דיין
מוטער אין איר קבר. ווי נאָר זיי האבן
דערמאָנט זיין מוטערס נאַמען, איז זיין
כוח אַפּגעשוואַכט געוואָרן, און זיי
האבן אים גע'הרג'עט. און אַט דאָס
מיינט דער פּסוק: „אַז נשבעו אנשי
דוד לו לאמר, לא תצא עוד אתנו למל-
חמה, ולא תכבה את נר ישראל“ (ס)
דאָן האבן דוד'ס לייט אים געשוואוירן
אַזוי צו זאָגן: דו זאַלסט מער ניט אַרויס-
גיין מיט אונז מלחמה האַלטן, דו זאַלסט
ניט אויסלעשן דאָס ליכט פון ישראל.

וְוַי קומט עס וואָס אבישי און יואב
האבן געטויט אבנר'ן אַפילו אַהן אַ גע-
ריכטלעכן פּראַצעס, במרמ נאָך ווען דוד
המלך האט אַזוי שטאַרק געהאַלטן פון
אבנר'ן?

ג) שמואל ב', כא, יז און רש"י דאָרט.
ד) שמואל ב', כא, יז. זעט פאַרגייענ-
דיקע פּראַגע און ענטפער, און פאַרגייענדיקע
נאָטע מ.
ע) שמואל א', כו, זכג און כד פּסוקים
ה, ו; סנהדרין מט, א און רש"י דאָרט;

אביתר

וואָס ווייסט מען וועגן אביתר'ן?
 ער האָט געלעבט אין די צייטן פון שאול המלך, דוד המלך און שלמה המלך. ווען דואג האָט פארניכטעט נוב, די שטאָט פון די כהנים, איז ער אנטלאָפן צו דוד'ן מיטן אפוד אין האַנט. ער האָט דערציילט דוד'ן אז שאול המלך האָט אומגעבראַכט די כהנים. זינט דאָן איז ער געווען מיט דוד'ן אומעטום, אין קע־לה, אין צקלג, אין חברון, אין ירושלים. ווען אבשלום האָט געמאַכט דעם אויפ־שטאַנד קעגן זיין פאָטער דוד המלך, האָט אביתר באַגלייט דוד'ן מיטן הימ־לישן ארון. ער האָט געדינט דוד'ן אַלס כהן גדול. ווען דוד האָט געהאַלטן ביים שטאַרבן, האָט אביתר גענוגט צו האַלטן אַז דוד'ס זון אדוניה דאַרף ווערן קעניג. דאָס האָט, פאַרשטייט זיך, פאַרדראָסן שלמה'ן. האָט שלמה געזאָגט צו אב־יתר'ן: גיי קיין ענתות צו דייןע פעל־דער. דיר קומט טויט שטראַף. אָבער איך וועל דיר ניט טויטן ווייל דו האָסט געטראָגן דעם הימלישן ארון פאַר מיין פאָטער דוד, און ווייל דו האָסט גע־ליטן צוזאַמען מיט מיין פאָטער, און ער האָט אים אַראָפּגעזעצט פון דער כה־נה. (ש).

האָט אביתר געדינט דוד המלך בלויז אַלס כהן גדול, צי אויך אויף אַנדערע אופנים?

ער איז אויך געווען דוד המלך'ס אר־רים ותומים, ראַטגעבער. דוד פלעגט ביי

איז אבישי געשמאַרבן אַ נאַטירלעכן טויט?

ווען כביכול האָט געשיקט דעם נביא גד צו דוד המלך ער זאָל זיך אויס־קלייבן איינס פון די פאַלגענדיקע דריי זאַכן: זאָלן קומען אויף דיר זיבן הונ־גער יאָרן אין דיין לאַנד; אָדער זאָלסט לויפן דריי חדשים פאַר דייןע פיינט, און זיי זאָלן דיר נאַכיאָגן; אָדער אַ מגפה זאָל זיין דריי טעג אין דיין לאַנד, האָט דוד אים געענטפערט: לאַמיר פאַלן אין אויבערשטנס הענט, ווייל זיין רחמנות איז גרויס, און לאַמיר ניט פאַלן אין אַ מענטשנס האַנט. ווען דער מלאך האָט אויסגעשטרעקט זיין האַנט צו פאַרניכטן ירושלים, האָט כביכול חרטה געקראָגן אויף דעם בייז, און ער האָט אַ זאָג געטאָן צום מלאך: גענוג, לאַז אָפּ דיין האַנט, נעם אַוועק דעם אָנגעזעענסטן פון זיי. אין דעם מאַמענט איז געשמאַרבן אבישי בן צרויה וועלכער איז געווען געגליכן צו אַ מערהייט פונעם סנהדרין. (ז).

איז אבישי געווען אַ גרויסע פערזענ־לעכקייט אויסער זייענדיק אַ גרויסער גענעראַל?

יא. ער איז געווען גלייך צו אַ מער־הייט פונעם סנהדרין, (ק). אין מעשים טובים און אין תורה איז ער געווען גלייך צו זיבעציק טויזנט אידן, (ר).

אביש'לום

זעט אבש'לום, באַנד צוויי.

(ש) שמואל א', כב, ב; כג, ו און ט; ל, ז; שמואל ב', טו, פסוקים כדל; מלכים א', א, ז און קאָפיטל ב פסוקים כו־כח. לויט רש"י ברכות ד, א אונטערן וואָרט „ראביתר“, האָט אביתר זיך צוריקגעצויגן (רעזיגנירט) פון דער כהונה נאָך אונטער דוד המלך'ס הערשאַפט. זעט פאַלגנדיקע פראַגע און ענטפער.

(ז) זעט: שמואל ב', כה, יא־יו און רד"ק דאַרט פסוק טז; ברכות סב, ב. (ק) ברכות סב, ב; י"ש שמואל ב', קסה; רד"ק שמואל ב', כה, טו. (ר) פראַ פּרק מג (קא, ב); שו"ט יו, ד; י"ש שמואל ב', קסה; ילקוט המכירי, אויף תהלים, מזמור יו, ז. עדיציע באַבער; מדרש שמואל פרשה לא.

בענער הויפט פון זיינע ארמיען. נאך שאול'ס טויט איז ער ניט איבערגעגאנגען צו דוד'ן, נאר ער האט פראקלאמירט שאול'ס זון איש בושת אלס קעניג. דורך אינטריגעס האט, ווייזט אויס, איש בושת אים הושד געווען אין קאנספיראציע. אויס פארדרוס איז אבנר איבערגעגאנגען צו דוד'ן, אבער דוד'ס פלימעניק (נעפע) און גענעראל יואב האט אים גע'הרג'ט. אבנר האט איבערגעלאזט א זון יעשיאל, הויפט פון שבט בנימין אין דוד'ס צייטן, און ער האט זעהר פיל בייגעשטייערט צום בויען דעם בית המקדש, ז).

אום אנפרעגן ביו זיין מלחמה מיט אבשלום'ן. ביי דער מלחמה מיט אבשלום'ן האט ער אים געפרעגט, און אביתר'ן איז ניט געלונגען דער ענטפער, האט ער זיך צוריקגעצויגן פון דער כהונה, ת).

איז אמת אז ווען ניט אביתר וואלט ניט געווען איבערגעבליבן פון דוד'ס קינדער א שריד און פליט? אזוי זאגן אונזערע חכמים ז"ל, א).

אבנר

האט אבנר געהאט נאך א נאמען? יא. ער ווערט אנגערופן אויך אבנר, נר, ב).

וואס איז געווען אבנר'ס באשעפטיגונג?

ווי האט געהייסן אבנר'ס פאטער? נר, ג).

ער איז געווען דער הויפט פון שאול המלך'ס ארמיען, ז).

ווי האט געהייסן אבנר'ס מוטער? צפניה, ד).

וואס פאר א פארט מענטש איז אבנר געווען?

האט אבנר זיך אנגעקערט מיט שאול המלך?

ער איז געווען א גאר אנגעזעענע פערזענלעכקייט. דוד המלך האט אים געזאגט „ומי כמוך בישראל“, און ווער איז דיין גלייכן אין ישראל, ח).

יא. אבנר'ס פאטער נר און שאול'ס פאטער קיש זיינען געווען כרידער. קומט אויס אז אבנר און שאול זיינען געווען ערשטע קווינען, ה).

ווי אזוי איז געווען אבנר'ס באציאונג צו שאול המלך?

ווער און וואס איז אבנר געווען? ער איז געווען שאול המלך'ס אן ערשטער קוויין, און געטרייער, איבערגעגעבן

ער איז אים געווען זעהר געטריי און

דער רד"ל אין פרא פרק לג סימן עב זאגט אז דער רד"ק דארט רעדט דערפון, אבער דער רד"ק זאגט דאך אנדערש ווי דער פרקי דרבי אליעזר. קוקט אריין אין ביידע ערטער.

ת) ברכות ד, א און רש"י אונטערן ווארט ואביתר. זעט סנהדרין טו, ב. לויט מלכים א', ב, כו האט שלמה המלך אים אראפגעזעצט פון דער כהונה.

ה) שמואל א', יד פסוקים ג און גא און זעט דארט רש"י און רלב"ג פסוק ג ז) שמואל א', יד, נא; יו, נה"נ; כ, כה; כו, טו; שמואל ב', קאפיטל ג; דברי הימים א', כו, כא"כט.

א) סנהדרין צה, ב; י"ש שמואל א' קלא.

ז) שמואל ב', ב, ח און ג, לה. ח) שמואל א', כו, טו. אין שמואל ב' ג, לה ווערט ער אנגערופן „גדול“.

ב) זעט שמואל א', יד פסוקים ג און גא.

ג) שמואל א', פסוקים יד, ג, נא. זעט רש"י, רלב"ג פסוק ג דארט.

ד) פרא פרק לג; י"ש שמואל א' קמ. לויט רד"ק שמואל א', כה, ז איז צפניה הנביא'ס ווייב געווען אבנר'ס מוטער.

וואַנדעמעט און פריינט. איך האָב דיך נישט איבערגעגעבן אין דוד'ס האַנט, און דו וואַרפסט מיר היינט פאַר אַ זינד מיט אַ פרוי!...!

„אַזוי ווי דער אויבערשטער האָט גע-שוואוירן צו דוד'ן, אַזוי וועל איך אים טאָן — אַריבערצופירן די מלוכה פון שאול'ס הויז און אויפשטעלן דוד'ס טראָן איבער ישראל און איבער יהודה פון דן ביז באַר שבע.“

גערעדט און געטאָן. ער איז אַוועק צו דוד'ן; האָט מיטגעבראַכט צו אים זיין ווייב מיכל, און האָט געשלאָסן מיט דוד'ן אַ בונד. אָבער אויפן וועג צוריק האָבן דוד'ס פעלדמאַרשאַל יואב און זיין ברודער אבישי גע'הרג'ט אבנר'ן פאַר זיין טויטן זייער ברודער עשהאל.

דוד המלך האָט עס שטאַרק פאַר-דראַסן. ער האָט אויסגערופן אַז ער און זיין מלוכה זיינען ריין פון אבנר'ס בלוט. עס זאל פאַלן אויף יואב'ס קאָפּ. ער האָט געהייסן דעם גאַנצן פּאַלק צו צע-רייסן זייערע קליידער, אַנגאַרטלען זיך און קלאָגן אויף אבנר'ן. ער אַליין איז געגאַנגען נאָך דער מטה, און מען האָט באַערדיקט אבנר'ן אין חברון. דוד המלך האָט שטאַרק געוויינט ביים קבר, און דאָס גאַנצע פּאַלק האָט געוויינט מיט אים. (ב).

איז אבנר געשטאַרבן אַ נאַטירלעכן טויט?

ניין. די ברידער אבישי און יואב האָבן אים דערמאַרדעט, (ל).

ווי אַזוי האָט דוד באַוווּזן אַז ער איז געווען אינגאַנצן אומשולדיק אין אבנר'ס טויט?

(ב) שמואל ב', ג, פון פסוק ז ביז ענדע קאַפיטל.

(ל) שמואל ב', ג, ל.

איבערגעגעבן. ער איז שמענדיק געווען מיט אים און האָט אים קיינמאַל פאַר-לאָזט. ווען שאול האָט פאַרפאַלגט און נאַכגעיאָגט דוד'ן, איז ער אויך געווען מיט אים. אַפילו נאָך שאול'ס טויט איז אבנר געבליבן אים געטריי. ער האָט גע-קרוינט שאול'ס זון איש-בושת אַלס מלך, און איז נישט איבערגעגאַנגען צו דוד'ן. (ט).

האָט אבנר מלחמה געהאַלטן קעגן דוד'ס אַרמיי?

יא. ער האָט עס געטאָן זעהר אומ-גערן. ער האָט אַפילו פאַרגעשלאָגן אויס-צוקלייבן צו צוועלף סאַלדאַטן, זיי זאָלן זיך שלאָגן. אָבער אַזוי ווי זיי זיינען אַלע אומגעקומען און פאַלגלעך גאַרניט אַנט-שידן, האָט אויסגעבראַכן אַ שווערע שלאַכט. אבנר און זיין אַרמיי האָבן צוריקגעטראָטן. נישט ווילנדיק, כמעט גע-צוואונגענערהייט, האָט ער גע'הרג'ט עשהאל'ן, דוד'ס פעלדמאַרשאַל יואב'ס ברודער. ערשט ווען אבנר האָט אויס-געשריען צו יואב'ן „הלנצה תאכל חרב“! זאל די שווערד טאַקע אייביק פאַרצערן, ערשט דאָן האָט די מלחמה אויפגעהערט, (י).

ווי אַזוי זיינען געווען די באַצויאונגען צווישן אבנר'ן און דעם קעניג איש-בושת?

זעהר גוטע. אָבער ווען איש בושת האָט פאַרדעקטיקט אבנר'ן אין האָבן באַ-צוואונגען מיט שאול'ס קעבס-ווייב רצפה בת איה, האָט דאָס אבנר'ן שטאַרק פאַר-דראַסן, און ער האָט אויסגעשריען: „צי בין איך דען אַ הונטס קאָפּ פון יהודה? ! איך טו היינט צו טאָג גנאָד מיט דיין פאַטער שאול'ס הויז, מיט דייע פאַר-“

(ט) שמואל א', יג, גהנח און כ, כה; קאַפיטל כה, פסוקים ה, יד, טו; שמואל ב' ב, חייב.

(י) שמואל ב', יב ביז ענדע קאַפיטל.

טער. ער האט גע'משפט די אידן זיכן יאר. ער איז געשטארבן אינעם יאר 1169 פאר דער איצטיקער צייטרעכע-נונג. לויט די חכמים ז"ל איז ער געווען בועז, (ע). ער ווערט אויך באצייכנט מיט יהודה, (פ). אגב, שופט אין יענע צייטן האט געמיינט דער פירער פונעם פאלק ווי, צום ביישפיל, א פרעזידענט אין אמעריקע, (צ).

וואס מיינט אבצן?

אינעם חלק פון שבט יששכר איז גע-ווען א געגנט מיטן נאמען אבצן, קען זיין אז עס נעמט זיך דערפון, (ק).

אברהם

איז אמת אז די וועלט איז באשאפן געווארן אין אברהם אבינו'ס זכות? אזוי זאגן אונזערע חכמים ז"ל. עס ווערט אפגעלערנט פונעם ווארט „בהבר-אם“, ווען זיי זיינען באשאפן געווארן, וואס האט די זעלבע אותיות ווי אב-רהם, (א).

זעט: ירוש. חגיגה פרק ב', הלכה א; מנחות כט, ב; פ"ר פיסקא כא, זייט קט, ב; ב"ר יב, י; ש"ר טב, א, הוצאת אום. אגב, לויט: ב"ר א, ד און י; יב, ב; ויק"ר כג, ג; במ"ר יד, ענדע יב און יג, טו; ש"ר ה, יא, ד און ז, א, א; פתיחתא ר"ר א; תנח. יתרו יד און ראה א; תנח"ב ראה ב; פ"ר פיסקא כא, זייט קט, ב; י"ש בראשית ב און יז איז די וועלט בא-שאפן געווארן צוליב דער תורה. לויט תנח. בראשית א, צוליב די שומרי תורה, צוליב די וועלכע היטן אפ די תורה. לויט ק"ר ג, יד צוליב יראה, מורא צו האבן פארן וועלט-באשעפער. לויט: ב"ר א, ד; י"ש בראשית ב אינעם זכות פון די שבטים. לויט: ש"ר מה, א; זהר שמות יד, ב, אונטן; י"ש בראשית ב און יז, צוליב די אידן. לויט: ב"ר א, ד און יז; י"ש בראשית ב, אין משה רבינו'ס זכות.

ווען ער איז נאכגעגאנגען נאך אבנר'ס ממה ביי דער לויה, איז ער געגאנגען פון צווישן די מענער צו די פרויען און פון צווישן די פרויען צו די מענער, דאס גאנצע פאלק זאל זען אז ער האט געהאט גארניט צו טאן מיט אבנר'ס מארד, (מ).

פארוואס איז אבנר גע'הרג'ט געווארן? ווייל ער האט ניט געלאזט שאול'ן איבערבעטן דוד'ן, און פאר נאך אור-זאכן, (נ).

האט אבנר איבערגעלאזט קינדער? יא, א זון יעשיאל, ער איז געווען דער הויפט פון שבט בנימין אין דוד המלך'ס צייטן, (ס).

אבצן

ווער איז געווען אבצן?

דער צענטער שופט (ריכטער) ביי די אידן און יפתח'ס נאכפאלגער. ער האט געהאט דרייסיק זין און דרייסיק טעכ-טער.

(מ) סנהדרין כ, א; י"ש שמואל ב', אנהויב קמב.
(נ) פארגלייכט: ויק"ר כו, ב; י"ש שמואל א', קלג און זעט קלו.
(ס) דברי הימים א', כז, כא.
(ע) בבא בתרא צא, א; תרגום רות א, א און ו; ד, כא; ר"ר ג, יט, ו; י"ש שופטים סח און רות תרא; רש"י שופטים יב, ח; סדר הדורות מט, ג.
(פ) ש"ר ד', אויפן פסוק ז, און פאר-גלייכט מיט י"ש ויהי קנט.
(צ) שופטים יב, ח"ט. זעט: אלימלך, בועז.
(ק) יהושע יט, כ.

(א) בראשית ב, ד. ב"ר יב, ט; יד, טו; מה, ח; פתיחתא רות רבה ז; תנח"ב בראשית טז און לך לך ד; חיי שרה ו; פ"ר כ, ב, הוצאת אום; ש"ר קד, טו; סרד כא; מה"גא' טז; ל"ט בראשית ב, ד. זעט אומע-טום ווער עס זאגט עס.

יג. יציאת מצרים, ד) די אידן האָבן פאַרלאָזט מצרים.

קריעת ים סוף, דער ים סוף האָט זיך געשפּאַלטן ווען די אידן זיינען אַרויסגע- גאַנגען פון מצרים, ח).

קריעת ירדן, ו) דער ירדן האָט זיך געשפּאַלטן אין יהושע'ס צייטן.

אַפילו שיפן אינעם גרויסן ים זיינען ניצול געוואָרן אין זיין זכות, ו*).

איז אמת אז די שבטים האָבן באַ- דאַרפט אַרויסקומען פון אברהם'ן?

אזוי זאָגן די חכמים ז"ל. זיי לערנען עס אָפּ פונעם פסוק, "לכן כה אמר ה' אל

בית יעקב אשר פדה את אברהם," ז) דערפאַר האָט דער אויבערשטער געזאָגט

צום הויז פון יעקב וועלכער האָט אויס- געלייזט אברהם'ן (פון צער גידול בנים).

ווייל די טרחה פון ברענגען אויף דער וועלט די שבטים, האָט אייגענמלעך באַ-

דאַרפט אַרויפגעלייגט ווערן אויף אב- רהם'ן. איז געקומען יעקב און ער האָט

אים אויסגעלייזט, ח).

איז אמת אז די וועלט עקזעסטירט אין אברהם אבינו'ס זכות?

אזוי זאָגן די חכמים ז"ל, ב).

די חכמים ז"ל זאָגן אז אברהם איז געווען ראוי באַשאַפן צו ווערן פאַר אַדם הראשון'ען. פאַרוואָס זשע טאַקע ניט? צוליב צוויי טעמים:

דער באַשעפער האָט זיך געטראַכט טאַמער זינדיקט אברהם (ווערט קאַליע),

וועט דאָך ניט זיין ווער עס זאָל קומען נאָך אים און מתקן זיין, פאַרריכטן. האָט

ער באַשאַפן צו באַשאַפן פריער אדם הראשון'ען. אויב ער וועט קאַליע ווערן,

וועט קומען אברהם און ער וועט אַלץ גוט מאַכן.

דער באַשעפער האָט אים געבראַכט אויף דער וועלט אין דערמיטן פון די

דורות, ער זאָל טראָגן אויף זיינע פליי- צעס די דורות פון פאַר אים און די

דורות פון נאָך אים, ג).

זיינען אויך נסים געשען אין אברהם'ס זכות?

לויט: ב"ר א, ד; י"ש בראשית ב אינעם זכות פון חלה, מעשר, בכורים.

לויט נדרים לא, ב צוליב ברית מילה. זעט אומעטום ווער עס זאָגט וואָס.

ב) זהר לך לך פו, ב. זעט זהר וירא קיח, ב.

אגב, לויט: חולין פט, א; י"ש ברכה תתקסד, צוליב משה רבינו און אהרן הכהן.

אַפילו צוליב איין צדיק, יומא לה, ב; י"ש שמואל א, פו.

אינעם זכות פון די קליינע קינדערס לער- נען, שבת קיט, ב.

אינעם זכות פון די אידן, ש"ר מת, א. אינעם זכות פון דער תורה, פסחים סח, ב.

זעט אומעטום ווער עס זאָגט עס. פאַרגלייכט מיט זייט 114, נאַטע ק ביז זייט 123 נאַטע צ**.

ג) ב"ר יד, ו; קה"ר ג, ב; שו"ט לד, א; י"ש יהושע ענדע כג. זעט איבעראַל ווער עס

זאָגט עס. ד) ש"ר טו, י; מ"א בשלח טו, א; מדרש ילמדנו; י"ש יהושע טו.

ה) מר"י בשלח מסכתא ב, פרשה ג; מר"ש 48 און 119; ב"ר נה, ח; ש"ר כא, ח; קה"ר י, ט; זהר תרומה קע, ב; ש"ט

בשלח יד, לא; שו"ט לד, א; מה"גב' 142; י"ש וירא צח; בשלח רלג; יהושע טו;

חבקוק תקסה; תהלים ענדע תתסג; יל"ה קה, מו. און זעט איבעראַל ווער עס זאָגט וואָס.

ו) מדרש ילמדנו; י"ש יהושע טו. לויט: ב"ר עו, ה; ש"ר ד, פסוק ד, אות

ה; מה"ג, א' לב, יא; י"ש וישלח קלא, און אַן אַנדער מיינונג אין י"ש יהושע טו זיינען

די אידן אַריבער דעם ירדן אין יעקב'ס זכות. ו*) ב"ר לט, יא. זעט יבמות סג, א.

ז) ישעיה כט, כב. ח) סנהדרין יט, ב און רש"י אונטערן וואָרט שפדאו.

יא. זינט די וועלט איז באשאפן גע-
וואָרן, ביז אברהם איז געקומען האָט
אים קיינער גערופן „אדון“, (ט).

אברהם ווערט אָנגערופן „אבינו“, אונ-
זער פאָטער. האָט ער נאָך באַצייכע-
נונגען, טיטולן?

יא. ער ווערט באַצייכנט אַלס:
אב המון גוים, (ז).

און די אותיות פון אב המון מאַכן:
אב נתתיך לאומות, ווי אין פסוק
שמיים „והיית לאב המון גוים“, (ס) איך
האָב דיך געמאַכט פאַרן פאָטער פון
פילע פעלקער.

בחור נתתיך באומות, ווי אין פסוק
שמיים „אתה הוא ה' האלקים אשר
בחרת באברהם“, (ע) דו ביזט דער אוי-
בערשטער וועלכער האָט אויסדערוויילט
אברהם'ן.

חביב נתתיך באומות, ווי אין פסוק
שמיים „זרע אברהם אוהבי“, (פ) די
זאַמען פון אברהם מיינ ליבתאָבער.

מלך נתתיך באומות, ווי אין פסוק
שמיים „נשיא אלקים אתה בתוכנו“, (צ)
אַ געמלעכער פירשט ביזטו צווישן אונז.

אַבער דער מדרש טייטשט דעם
פסוק: ... וועלכער האָט אויסגעלייזט
אברהם'ן פונעם קאַלך אויוון, (ט).

איז אמת אַז דניאל איז געענטפערט
געוואָרן אין אברהם'ס זכות?
צווי זאַגן אונזערע חכמים ז"ל, (י).

באצייכענונגען און טיטולן
פאַרוואָס ווערט א' אָנגערופן אברהם
אבינו?

ווייל ער איז אונזער פאָטער. ער איז
דער פאָטער פונעם אידישן פאַלק.
ער איז אויך דער ערשטער פון די
„אבות העולם“, פון די פאָטערס פון
דער וועלט, געמלעך: אברהם, זיין זון
יצחק און יצחק'ס זון יעקב, (כ).
אגב, אויך יוסף הצדיק, משה רבינו,
אהרן הכהן, דוד המלך (לויט אַנדערע
גירסאות, ווערסיעס, פנחס אויפן אָרט
פון יוסף) ווערן באַצייכנט אַלס אַבות
מיט וועלכע דער אויבערשטער האָט
געשלאָסן אַ בונד, (ל).

איז א' געווען דער ערשטער צו רופן
דעם אויבערשטן „אדון“, האָר?

(ט) ב"ר סג, ב; ויק"ר לו, ד; תנחומא
תולדות ד און שמות ד; מה"גא' תקנה;
אגדת בראשית, בראשית פרק לו און פרק
סד; י"ש אנהויב תולדות; רש"י ישעיה כט,
כב.

לויט תנח"ב אנהויב תולדות מיינט דער
פסוק אַז אין יעקב'ס (אויך אין יצחק'ס) זכות
איז אברהם גרויס געוואָרן.
(י) ברכות ז, ב; מה"גא' טו, ב; י"ש
לך לך עז.

(כ) תנחומא מקץ אנהויב ט.
(ל) כלה 243; דרך ארץ 65; זעירות 74;
זחר האינו תוספת שא, ב — שב, א סימן
ח; י"ש פינחס תשעב; יל"ה לא ל און פט
ז; תורה 100.

(מ) ברכות ז, ב, ערשטע דריי שורות און
זעט דאָרט תוספות; מה"גא' טו, ב; י"ש

לך לך עז.
(ג) בראשית יז, פסוקים ד און ה.
(ס) בראשית יז, ה. זעט 108, נאָטע ל.
(ע) נחמיה ט, ז און זעט טיטול „בחור“
זייט 47, נאָטע ח*.
(פ) ישעיה מא, ח, און זעט טיטול „אוהבי“,
זייט 46, נאָטע ג.
די גמרא דרש'נט פיל מאָל אַ „ה“ ווי אַ
„ח“. צום ביישפיל בהדרת קודש — בחדת
קודש (ברכות ל, ב); קודש הלולים — קודש
חלולים (ברכות לה, א); בהלה — בחלה
(שבת לב, ב); אין שבת נה, ב דרש'נט די
גמרא פחו כמים ווי אַ „ה“; גיהנם — על
עסקי חנם (עירובין יט, א); מהיות משה —
מחיותי דמשה (פסחים פט, א); בית השלחין
— ... ואת משלהי (מועד קטן ב, א, און
רש"י דאָרט זאָגט אַ „ה“ פאַרבייט זיך אויף

אב לכל העולם, (א) דער פאָטער פון דער גאַנצער וועלט;
 אדיר, א*) שטאַרק, גרויס, מעכטיק;
 אדב, ב) מענטש;
 אוחבי, ג) מיין ליבהאַבער, מיין פריינט. דער אויבערשטער האָט אים צווי גערופֿן, ד);
 אור, ד*) ליכט;
 אור היוב, ה) דאָס ליכט פון טאָג;
 (נהורא דיומא);
 אהד, ה*) אוינציקער;
 אחות, ה** פאַראייניקער, ווייל ער האָט פאַראייניקט די וועלט פאַרן באַ-
 שעפער פון דער וועלט.
 איש, ה*** מענטש;

הוצאת אום; זהר תזריע נב, א; פּר"כ קנה, א. הוצאת אום; פ"ר קסה, ב; שו"ט עו, ג. הוצאת אום; י"ש וירא צא; ילקוט א', פרק ב' פסוק ג, עמוד כא; פרק ז, פסוק א, עמוד נט; מה"גא' קנג. פאַרגלייכט ב"ב ק, א. זעט "רע אביד", זייט 51, גאָטע ל**.

ד*) ב"ר ב, ד; ש"ר טו, כו; זהר לך לך עה, ב.

ה) זהר תולדות קמא, ב.

ה*) זעט די פאַרשידענע נוסחאות און ווער עס זאָגט זיי אין: פּר"כ קנג, ב; פ"ר מה, א קה, א און קסט, א; ויק"ר כט, ו; במ"ר י, ה; י, יב און יד, יא; ש"ר ה, יג און ה, ט; ק"ר ד, ח; תנח"ב נח, כד; שו"ט נג, ב, הוצאת אום; אג"ב ג, קא; מה"גא' 307.

ה** שיר השירים ה, ח. ב"ר לט, ג; ש"ר ה, אויפן פסוק ח; תנח"ב לך לך ב; תנח"ב לך לך ב; י"ש אָנהויב לך און ש"ר תתקצד, אחות איז פונעם וואָרט אחת, פאַרבינדן, באַהעפטן, פאַרלאַטן. זעט רש"י שיר השירים ה, ח און אויך "נתאחו" אין פּר"כ מה, א. ערשטע שורה, זעט 115, ג.
 ה*** בראשית רבה נד, א. זעט ע"ז יח, ב"יט, א וואו עס ווערט געזאָגט אַז "אַשרי האיש אשר לא הלך בעצת רשעים" (אָנהויב תהלים), וואויל דעם מענטשן וועל- כער איז ניט געגאַנגען אין דער עצה פון

ותיק נתתיך באומות, אָן עניו אַ ליב- האַבער פון מצוות האַב איך דיך געגעבן צווישן די פעלקער: און אברהם איז דאָך געווען ביידע. ער האָט געזאָגט אויף זיך, "ואנכי עפר ואפר", (ק) איך בין ערד און אַש; און "וישכם אברהם בכקר", (ר) און אברהם האָט זיך געפעדערט אין דערפרי צו טאָן די מצוה, (ש).

נאמן נתתיך באומות, ווי אין פסוק שמיים, "ומצאת את לבכו נאמן לפ- ניך", (ת) און דו האָסט געפונען זיין האַרץ געטריי פאַר דיר.

אב הגרים, א) דער פאָטער פון די גרים;

א "ח"; תהיה — תחיה (מנחות נג, א); מהונך — מחונך (ירושלמי פאה פרק א, הלכה א); אלה — "א" איז איינס, "ל" איז דרייסיק און "ח" איז אַכט (ירושלמי שבת פרק ז, הלכה ב); זונה — זונח (פסיקתא רבתי פיסקא מא).

צ) בראשית כג, ו. אַז אברהם האָט זוכה געווען צו מלכות, און אַז ער האָט געקיניגט פינף און דרייסיק יאָר ביי זיין פאָטער תרח"ס לעב-צייט, זעט טיטול "מלך", זייט 49, גאָטע צ.

ק) בראשית יח, כו.
 ר) בראשית כב, ג.

ש) זעט: טיטול ענין, זייט 49, גאָטע ב*; וישכם... זייט 164, גאָטן נ און ס; רש"י ברכות ט, ב אונטערן וואָרט ותיקין.

ת) נחמיה ט, ח; שבת קה, א. זעט תורה תמימה בראשית יז, ד, סימנים יא-טז.

א) תנחומא לך לך ו; תנח"ב לך לך ו. זעט: תחילה לגרים, זייט 51, גאָטע ג.

א) ילקוט ראובני, בראשית 67.
 א*) אר"ן נוסחא א, פרק ד.

ב) זעט האדם הגדול בענקים, זייט 47.
 ג) ישעיה מא, ח. זעט זייט 48, גאָטע ב.

ד) זעט: תנח"ב וירא לו און שלח ג; תנח"ב שלח ג און כי תצא ד; ב"ר מא, ח; ויק"ר יא, ז און כט, יא; במ"ר טז, ג; א"ר פתיחתא דף ג; אר"ן ב, מג; מר"ש ע; מר"י יתרו, בחודש ו; ספרי שלח קטו,

גדול בגרים, ל*) דער גרעסטער פון די גרים ;
 גדול הדור, מ) ;
 גדול העולם, נ) דער גרויסער מענטש פון דער וועלט, וועלטבאריממע פערזענ- לעכקייט ;
 גדול שבאבות, ס) דער גרעסטער פון די אבות ;
 האדם הגדול בענקים, ס*) דער גרעס- טער מענטש צווישן די ריזן ;
 הולך צדקות, ע) ער גייט אין רעכט- פארטיקייט ;
 הולך תמים, פ) ער גייט ערלעך ;

איש טוב, ו) א גוטער מענטש ;
 איתן האזרחי, ו*) ;
 (נשיא) אלקים, ז) הימלישער פירשט ;
 אשכול, ח) א הענגל ;
 בחור, ח*) אויסדערוויילטער ;
 בחור מעב, ט) ; אויסדערוויילטער פו- נעם פאלק.
 בעל תורה, י) ;
 בר לבב, י*) א לויטער הארץ ;
 גבור, כ) העלד ;
 גבעה, כ*) שפיץ בארג ;
 גדול, ל) א גרויסער, וויכטיקער מענטש ;

י) מדרש אגדה לך לך יד, טו.
 י*) תהלים כד, ד. ב"ר נט, ה. זעט איינצל- הייטן אין שו"ט כד, ה, הוצאת אום.
 כ) זעט: תהלים פט, כ; תנח"ב לך לך יח און וירא כד; תנחומא לך לך י; י"ש תהלים תתמ.
 כ*) פ"א פרק מה, הוצאת אום און זעט דאָרט רד"ל סימן כ; ספרי הברכה שנג. פאָר- גלייכט: ר"ה יא, א; י"ש שיר השירים תתקפו אויפן פסוק מדלג על הזרים. זעט טיטול הר, זייט 48. נאָטע צ.
 ל) י"ש יהושע כג.
 ל*) שמות רבה פרשה א, ענדע מב.
 מ) קידושין לב, ב.
 נ) סיפרי עקב פיסקא לח; מ"י נט, א; מה"גא' 1271.
 ס) ש"ר פרשה א, ענדע מב. זעט "ראש לאבות", זייט 50, סימן י.
 ס*) יהושע יד, טו און רש"י דאָרט. מסכת סופרים פרק כא, הלכה ט; ב"ר יד, ו; מג, ג; ק"ר ג, יא; י"ש יהושע כג; משלי תתקסא. זעט זייט 55. נאָטע ר.
 זעט מגנ"א וירא י, א.
 ע) ישעיה לג, טו; מכות כד, א; ב"ר מה, ו; י"ש ישעיה שד. זעט: תנח. חיי שרה ד; מה"גא' 261-262; צדיק, זייט 50, ז.
 פ) מכות כד, א. זעט: בראשית יז, א; תהלים טו, ב; זהר ויצא קסא, א; שו"ט טו, ו; י"ש תהלים תרסה. זעט "תמים" זייט 51, נאָטע ס.

די רשעים מיינט אברהם'ן. עס זיינען פאָראַן מערערע סינאָנימען אין לשון הקודש פאָר "מענטש", און "איש" ווערט באַטראַכט אַלס וויכטיקסטער.
 אגב, עס זיינען פאָראַן צען סאָרטן מלאכים. חיות הקודש זיינען פון דער סאַמע העכס- טער מדרגה. די פון דער צענטער, לעצטער מדרגה הייסן "אישים", ווייל זיי זיינען די יעניקע וועלכע האָבן גערעדט מיט די נבי- אים, מיט אישים, מענטשן. זעט רמב"ם, מדע, הלכות יסודי התורה פרק ב, סימן ז.
 ו) במדבר רבה יד, ב.
 ו*) בבא בתרא טו, א; תרגום, רש"י תהלים פט, א; תנחומא חוקת ו; תנח"ב חוקת יב; ויק"ר ט, א; במ"ר יט, ג; ק"ר ז, כג, א; פ"ר פיסקא ד, לד, ב; פ"ר פיסקא יד, ס, א; רש"י בבא בתרא ענדע יד, ב.
 זעט: ש"ר ט, א; תנח"ב קרח יג; רש"י, רד"ק מלכים א', ה, יא; רש"י ד"ה א', ב, ו.
 ז) בראשית כג, ו. שו"ט א, ד.
 ח) תנחומא שלח ט. זעט: נחמיה ט.
 ז; תנח"ב לך לך, יב.
 ח*) אר"ן ב, מג; ויק"ר א, ד; תנח. לך לך יד; במ"ר ג, ב; ילקוט א, מא, ו. קכ; מה"גא' 225.
 ט) תהלים פט, כ און זעט דאָרט אבן עזרא תנח"ב לך לך יח; תנחומא לך לך י; ויק"ר א, ד; י"ש תהלים תתמ. זעט שבת קה, א.

טוב, זי גומער; (ז) יודי, זי פריינט; (ז) יונתי תמתי, ח* מין מין טוב, מין אומשולדיקע, (מין פערפעקט מייבעלע); (ח) יחיד של עולם, ט דער איינציקער אויף דער (ערדישער) וועלט; (י) ירא אלקים, י האט מורא פארן אוי-בערשטן (אויבערשטן-פארעכטיקער); (יא) ירא חמא, י* זינד-פארעכטיקער; (יב) ירא שמים, כ הימלס-פארעכטיקער; (יג) ישר, ל רעכטפארטיקער; (יד) ישר מן הישרים, מ רעכטפארטיקער פון די רעכטפארטיקע; (יז) ישראל, מ* כבוד, נ ערע; (יח) כהן גדול, ס דער אויבערשטער האט אוועקגענומען די כהונה פון שם בן

הולם, פ* קלאפער; (ה, ז) כארג; (הר הגדול, צ*) דער גרויסער כארג; (ותיק, ק) נעמלעך אן עניו, באשיידן, און האט ליב צו טאן מצוות. און אברהם איז געווען ביידע. ער האט געזאגט אויף זיך „ואנכי עפר ואפר“, (ר) איך בין ערד און אש, און „וישכם אברהם בכ-קר“, (ש) און אברהם האט זיך געפעדערט אין דערפרי צו טאן די מצות, ת). (א) גאלד; (ב) זורע צדקה, א* זייט גערעכטיקייט; (ג) חביב, ב באליבטער; (ד) קלוגער; (ה) חכם לב, ד קלוג הארץ; (ו) חסיד, ח גראציע; (ז) פרומער; (ח) סחר לב, ו* ריין הארץ;

תנח. ויצא ג; זהר בראשית מא, א און וירא קיב, ב; ויקר יא, ה; ב"מא קמט. אגב, רש"י תהלים פט, כ באציט „בחזון לחסידיך“ אויף נתן הנביא און גד החחה. דער אבן עזרא דארט באציט עס אויף די משוררים ווי הימן און איתן וועלכע ווערן אָנגערופן חזנים און נביאים. (א) בראשית רבה מא, ח. זעט: במ"ר יט, א; תנח. חוקת ג; שי"ר ד, ו. (ז) ל"ט אנהויב תולדות. (ח) אר"ן ב, מג; ספרי שוב; מנחות נג, א"ב, תוספות דארט; רש"י שבת קלו, ב „מבטן“; תוספות אונטערן ווארט ידיד. (ח) שיר השירים ה, ב. ב"ר צ, א; צד, א. (ח) תנחומא באבער לך לך יב און ויקרא ה; תנח. ויקרא ג. (ט) תנח"ב לך לך כו. אין: ב"ר ל, י; י"ש נח נ שטייט שהיה כוחו יפה. זעט אומעטום ווער עס זאגט וואס. (י) בראשית כב, יב. זעט שו"ט כה, יב. (י*) זהר תזריע נב, א; מה"גא' 259. (כ) י"ש לך לך ענדע עו און וירא פב. (ל) ילקוט שמעוני וירא פב. (מ) ב"ר מט, ב. (מ*) י"ש תולדות קי. (נ) שו"ט (מדרש תהלים) א, ד. (ס) נדרים לב, ב; פרקי דרבי אליעזר

פ* ב"ר מד, ז; י"ש ישעיה תמט; רש"י ישעיה מא, ז. (צ) ב"ר נ, יא; פ"ר פיסקא ג; י"ש וירא פד און מלכים א' רט; ספרי הברכה שנג; תנח. וירא ג און תצוה יג; תנח"ב וירא ד און תצוה י; שי"ר ד, ו. זעט פסחים פח, א. זעט זייט 47, נאטע כ*. (צ*) פ"ר י, א. (ק) רש"י ברכות ט, ב אונטערן ווארט ותיקין. (ר) בראשית יח, כו. (ש) בראשית כב, ג. (ת) זעט עניו זייט 49, און וישכם, זייט 164, נאטע נ און ס. (א) שמות רבה מט ענדע ב. (א*) משלי יא, יח. ב"ר מד, ג; תנח. לך לך יב. זעט: ילקוט א' פרק נו, פסוק א, 221; „רודף צדקה“ זייט 50, נאטע כ*. (ב) שבת קה, א. זעט תנח. וירא ה; פר. קו, א; זעט חביב זייט 45; אוחב"י, 46. (ג) תנחומא באבער וירא ז. זעט תנח"ב צו יב; תנח. שמות א; ש"ר א, א; ק"ר ז. יט; פ"ר קג, א. (ד) בראשית רבה נב, יג. (ה) שו"ט (מדרש תהלים) א, ד; תנח"ב וירא ז. זעט תנח. וירא ה. (ו) זעט: תהלים פט, כ. תנח"ב לך לך יח; תנחומא לך לך י; י"ש תהלים תתמ;

נקי כפיר, א* ריינע הענט ;
 עבדי, א** מיינ (דעם אויבערשטנס)
 קנעכט ;
 עבדי, א*** ;
 עיקר היחוס, א**** ;
 עמוד, ב זייל, איינער פון די דריי זיילן
 אויף וועלכע די וועלט שטייט. די אנדער-
 רע צוויי זיינען יצחק און יעקב ;
 עניו, ב* באַשיידענער. ער האָט דאָך
 געזאָגט „וואנכי עפר ואפר“, ג און איך
 בין ערד און אַש.
 אגב, אויך משה רבינו און דוד המלך
 זיינען געווען ענוים. דער סימן איז אד"ם,
 אברהם, דוד, משה.
 און איצט — אַ שיינעם שיימש פון ר'
 יונתן אייבישיץ ז"ל :

„עפר“ איז מאַקע בלויז ערד. אָבער
 ווען מען בעאַרבעט עס, ברענגט עס

ק) ב"ב צא. ב ערשטע שורה.
 ר) ב"ר כט, ג; י"ש הושע תקכה און
 נחמיה תתרעא.
 לויט מ"א נח, יא. י צוויי מציאות, אברהם'ן
 און דוד'ן.

ש) נחמיה ט, ה. זעט שבת קה, א. אַז
 אפילו דער שטן האָט עס באַשטעטיקט זעט
 בבא בתרא טו, ב.
 ת) בראשית כ, ז. זעט זייט 143, נאָטע ח.
 א) סוכה מט, ב; חגיגה ג, א; שיר
 ז, ב, ג.
 א*) תהלים כה, ד. ב"ר נט, ה; ש"ר א.
 א; תנח. שמות א. זעט שו"ט כד, ח.

א** בראשית כו, כד.
 א*** בראשית יד, יג. וועגן דער באַ-
 דייטונג פונעם וואָרט זעט: ב"ר ענדע מב;
 י"ש לך לך עב; ל"ט לך לך יד, יב (יג);
 רש"י בראשית יד, יג.

א**** במדבר רבה יג, יד.
 ב) שו"ט א, טו; שיר ז, ח.
 ב*) זעט: רש"י ברכות ט, ב אונטערן
 וואָרט ותיקין; ברכות ה, ב; תנח. לך לך
 יג; תנח"ב לך לך טו; מדרש גדול וגדולה
 קכב.
 ג) בראשית יח, כו.

נח און האָט זי איבערגעגעבן אברהם'ן;
 מגדל, ע) טורעם;
 מגן, ע*) פאַנצער, באַשיצער;
 מור, פ) מירע; מחליק פּמיש, פ*);
 מלך, צ) ער האָט זוכה געווען צו
 מלכות;

מנהיג, ק) פירער;
 מציאה, ר) דער אויבערשטער האָט
 געפונען דריי מציאות: אברהם'ן, דוד'ן
 און די אידן;
 נאמן, ש) באַגלויבט, געטריי, איבער-
 געגעבן; נביא, ת);
 נריב, א) אַדלמאַן, אַדעליגער, וואויל-
 מעטיקער, פרייגיביקער, גרויסמוטיקער;
 נחורא דיומא, זעט אור היום, זייט 46;

פרק ה; פסיקתא רבתי פסקא בחדש השביעי
 קע, א; ב"ר מו, ה און נה, ו; ש"ר ענדע
 פרשה ב; ויק"ר כה, ו; במ"ר ד, ח; ד"ר
 ב, ז; תנחומא שמות יט; תנח"ב תולדות
 יב; מדרש הגדול לך לך ריח; י"ש לך
 לך סג, עד און וירא אָנהויב צו; רש"י
 בראשית יד, כ.

זעט זייטן: 70 נאָטע ד, 71 נאָטע ה, 170
 נאָטע ק.

ע) אגדת בראשית.
 ע*) שו"ט א, ד.
 פ) תנחומא וירא ב; תנח"ב וירא ד;
 אג"ב יט, לט; שיר א פסוק יג, און ג, ה.
 פ*) זעט: ב"ר מד, ז און רד"ל; י"ש
 ישעיה תמט; רש"י ישעיה מא, ז.

צ) ב"ר מב, ה; מג, ה; אָנהויב נח
 און סימן ו; ש"ר ענדע פרשה ו; במ"ר
 טו, יד; ד"ר ב, ז; ק"ר ב, טו און ד,
 יג; תנחומא לך לך יג; שמות יח און
 בהעלותך ט; תנח"ב בהעלותך יז; סא"ר
 פרק ב, כח; מה"ג, א' לך לך קצו און
 ריח; ל"ט לך לך יד פסוקים ג און יז;
 י"ש לך לך עב, וירא צו; רש"י בראשית
 כג, יז.

אז אברהם האָט געקיניגט פינף און דריי-
 טיק יאָר ביי זיין פאָטער תרח'ס לעב-צייט.
 זעט י"ש לך לך אָנהויב עז, און זית רעגן
 דאָרט.

אהרן ראזמארין'ס תנ"כ-ענציקלאָפּעדיע

פרוי עץ הדר, ז) פרוכט פון א שיינעם בוים ;
 צדיק, ז) גערעכטער ;
 צדיק יסוד עולם, ח) צדיק, דער פונ-
 דאמענט פון דער וועלט ;
 (אהבת צדק, ח*) (האסט ליב געהאט)
 גערעכטיקייט ;
 צור, ח**) א פעלז ;
 צורת, ח***) א שמעלצער ;
 קברנימא, ט) (קברנימא?), פירער,
 שיפס-קאפיטאן ;
 קדוש, ט*) הייליקער ;
 ראש אמנה, ט**) דער ערשטער גלוי-
 ביקער ;
 ראש לאבות, י) ערשטער פון די אבות ;
 ראש למולין, י*) דער ערשטער פון די
 גע'מל'טע ;

פרוכט, תבואה, גראז. עפר, אלזא, האט
 א גלאררייכע צוקונפט. "אפר", אש, האט
 קיין צוקונפט. אבער עם האט א פאר-
 גאנגענהייט, איידער עם איז דערפון
 געווארן אש, איז עם דאך געווען עפעס.
 און אט דאס האט אברהם גע'טענה'ט
 אין זיין עניוות: ער איז "עפר ואפר",
 נעמלעך זיין פארגאנגענהייט איז "עפר",
 און זיין צוקונפט איז "אפר", — זיין
 אייגענע פערזאן האט געהאט און וועט
 האבן קיין שום באדייטונג. דער עיקר
 איז זיין לערע.

עיקרו של עולם, ד*) דער הויפט, דער
 ווארצל פון דער וועלט ;
 עקרו של ישראל, ד) דער הויפט, דער
 ווארצל פון די אידן ;
 עשיר, ה) רייך ;

אברהם'ן גיט געווען א צדיק. עס מיינט
 פארשטייט זיך אזא צדיק ווי אברהם. ווייל
 נח ווערט דאך אנגערופן "צדיק תמים" (ברא'
 שית ו, ט), און דער אויבערשטער האט דאך
 אים געזאגט "אותך ראיתי צדיק" (בראשית
 ז, א), דיך האב איך געזען גערעכט. (זעט
 מהרז"ו במדבר רבה ב, יב). זעט זייט 47.
 סימן ע.
 ח) משלי י, כה. שו"ט לד, א. אגב, אויך
 אדם הראשון, נח ווערן דארט אזוי באצייכנט.
 ח*) פ"ר לג, קנ, א. תהלים מה, ח און
 זעט דארט אבן עזרא.
 ח**) ב"ר נב, א ; תנח. וירא כג ; תנח"ב
 פקודי ה ; שו"ט נג, ב.
 ח***) ב"ר מד, ז ; י"ש ישעיה תמט ;
 רש"י ישעיה מא, ז.
 ט) ב"ב צא, ב. ערשטע שורה.
 ט*) כלה, ב' ב ; זעט נדרים לא, א.
 ט**) ל"ט לך לך יג, יא.
 י) בראשית רבה נט, ו. זעט טיטול גדול
 שבאבות, זייט 47, סימן ס.
 י*) פתיחתא אסתר רבה י ; ישעיה מא, ד.
 כ) שו"ט א, יג, א ; ג, ה ; ה, ב ;
 ד, ו, א. זעט ענדע גאטע ז.

ד) פסיקתא דרב כהנא פיסקא ב' יו,
 ב. הוצאת אום.
 ח) ב"ר נה, א און ו ; זעט פ"ר ט.
 ב. אין סא"ר פרק ה, עמוד כח שטייט "עשיר
 גדול", א גרויסער גביר.
 ז) ויקרא כג, מ. פ"ר כפד, א. הוצאת
 אום ; ויק"ר ל, י.
 ז) ברכות ט, ב ערשטע שורה ; מגילה
 יא, א ; סוטה יא, א ; סנהדרין צו, א ; מכות
 כד, א ; ירושלמי עבודה זרה אנהויב פרק
 ב ; פ"ר פרק כז ; ספרי תצא פיסקא רפו ;
 סא"ר 59 ; ב"ר יט, ז ; לה, ב ; ענדע פרשה
 מט ; נה, י ; נה, ד און ז ; ס, ז ; ש"ר כה
 ה ; במ"ר ב, יב ; יט, לג ; שו"ט יא, ד ;
 תנח. לך לך ה און יג ; וירא ענדע יג און כא ;
 מקץ ו ; צו יג ; שמיני ב ; אחרי א ; תצא ד
 און ה ; תנח"ב לך לך ה, און כו ; שו"ט ה,
 ה ; לד, א און עו ; מ"א וירא יח, טז ; ל"ט
 וירא יח ; יח און כב, יד ; י"ש נח סא
 וירא פב און קב ; אנהויב חיי שרה ; זכריה
 תקעט ; תהלים תשלא תתיד ; פ"ר י, א.
 הוצאת אום, און אין נאך פילע ערטער.
 זעט : שו"ט קיה, יא ; תנח"ב נה, א.
 לויט במדבר רבה ב, יב איז אין די
 צוואנציק דורות פונעם וועלט באשאף ביו

אין יעקב אבינו'ס, זיין אייניקל, פ*.)
 ווי האָט געהייסן אברהם'ס פאָטער?
 תרח, ע.)
 ווי אַלט איז תרח געווען ווען א' איז
 געבוירן געוואָרן?
 זיבעציג יאָר, פ.)
 פאַרוואָס האָט תרח גערופן זיין זון
 אברהם?
 ווייל דער קעניג נמרוד האָט אים דער-
 הויבן (רם) איבער אַלע זיינע האַרן, צ.)
 האָט א' געהאַט נאָך אַ נאָמען?
 יא. צוערשט האָט ער געהייסן אב-
 רם, ק.)
 שפעטער האָט דער אויבערשטער צו-
 געגעבן אַ „ה“ צו זיין נאָמען, און ער
 האָט אָנגעהויבן הייסן אברהם, ר.)
 ער ווערט אויך אָנגערופן ישראל, ש.)
 ווי האָט געהייסן אברהם'ס מוטער?
 אמתלאי בת כרנבו, ת.)

ראש לצדיקים, ב) דער הויפט (דער
 ערשמער) פון די צדיקים;
 רודף צדקה, כ*) יאָגט זיך נאָך גע-
 רעכטיקייט;
 רועה, ל) פאָסטוך (פונעם פאָלק ישראל
 אינעם רעליגיעזן און גייסטיקן זין);
 רחם, 11);
 רחמן שבאבות, ל*) דער באַרעמהער-
 ציקער פון די אבות;
 רע אביד, ל***) כביכול'ס פריינט;
 שלם, ל***) גאַנץ, פערפעקט;
 שמש, מ) זון;
 שר, כ*) האַר;
 שריג, מ***) צווייג;
 תאנה, מ***) פייג;
 תחילה לגרים, נ) דער סאַמע ערשמער
 פון די גרים;
 תמים, ס) פערפעקט;

געבורט

אין וועמענס זכות איז אברהם גע-
 קומען אויף דער וועלט?

ג) סוכה מט, ב; הגיגה ג, א. זעט „אב
 הגרים“, זייט 46 נאָטע א.
 ס) שו"ט א, ד. זהר ויצא קסא, א. זעט
 ב"ר אָנהויב פרשה סב. זעט „שלט“.
 זעט: ב"ר מא, ח; ש"ר כה, ה; ויק"ר יא,
 ה; נדרים לב, א; פ"ר קצה, א; מדר"ה קי,
 יג; זייט 47 סימן פ.
 ס*) ויק"ר לו, ד. פאָרגלייכט אָבער מיט:
 סא"ר פרק ד, קיד; סא"ז פרק ב, קעד און
 י"ש נח, סא.
 ע) בראשית יא, כו.
 פ) בראשית יא, כו. זעט: ספר הישר
 נח 21; סדר הדורות יד, א.
 צ) ספר הישר נח 21. לויט ל"ט נח יא
 כו, וייל ער איז געווען אב לארם נהרים,
 דער פאָטער פון ארם נהרים.
 ק) בראשית יא, כו.
 ר) בראשית יז, ה.
 ש) ב"ר און י"ש אָנהויב תולדות.
 ת) ב"ב צא, א; פ"א פרק כו, הוצאת
 אום; ספר הישר נח 21. אין ספר הישר
 יח, א — אמתלא; אין סדר הדורות יד,
 א און ש"ק יב — אמתלאה.

כ*) ב"ר נט, ד; נח, ט; מה"גא' 352.
 י"ש היי שרה ענדע קג. אין ל"ט היי שרה
 כג. יט שטייט „רודף צדקה וחסד“. זעט: משלי
 כא, כא; ילקוט א' פרק נה פסוק א, 221;
 „זרע צדקה“ זייט 48, נאָטע א*.
 ל) סוכה נב, ב; שו"ר ח, יא.
 אגב, אויך אדם, שת, מתושלה, יעקב און
 משה ווערן דאָרט אַזוי באַצייכנט.
 11) זעט: חבוקק ג, ב; מחזור ויטרי כב;
 פערגלייכט מו"ק יז, א.
 ל*) בראשית רבה עח, יא.
 ל***) משלי כו, י. ש"ר אָנהויב פרשה
 יתרו; תנח. יתרו ה; זעט: טיטול „אוהבי“,
 זייט 46, ג; רש"י משלי כו, י.
 ל***)) נדרים לא, ב; מר"י נח, א. זעט
 טיטול חמים.
 מ) שו"ט א, ד; תרגום רש"י, רד"ק
 ישעיה מא, ב.
 נ*) תנח. חוקת כא; במ"ר יט, כו.
 נ**)) חולין צב, א.
 נ***)) תנח"ב וירא לא.

הערשער פון דער וועלט. און אלע פעל-קער פלעגן קומען און זיך בוקן צו אים, ז. ווען ער האָט געזען אין די שטערן אז עס וועט געבוירן ווערן אַ מענטש וואָס וועט אים מאַכן פאַר אויס גאָט, האָט ער שטאַרק געצימערט. ער האָט זיך באַראַטן מיט זיינע קלוגע לייט. זיי האָבן אים געראַטן צו אויפ־שמעלן אַ גרויסע געביידע, און אַרויס־געבן אַ באַפעל אז אלע מעוכרת'ע פּרוי־ען מוזן קומען אַהין און דאַרט געבוירן זייערע קינדער, און די אינגעלעך זאָל מען שעכטן אויפֿן אָרט. האָט ער גע־פּאָלגט זייער עצה און איבער זיבעציק טויזנט אינגעלעך זיינען אומגעבראַכט געוואָרן.

אין יענער צייט איז נמרוד'ס פעלד־מאַרשאַל תּרַח'ס פּרוי געוואָרן שוואַנגער. ווען די צייט פון געבורט איז געקומען, האָט זי פּאַרלאָזט די שטאַט און איז געגאַנגען דורך דער מדבר ביז זי איז געקומען צו אַ טייך נעבן וועלכן עס

אין וועלכן יאָר איז א' געבוירן גע־וואָרן?
אינעם יאָר 1948 נאָכן וועלט־כּאַ־שטף, א.
אין וואָס פאַר אַ חודש איז א' גע־בוירן געוואָרן?
רבי אליעזר האַלט אין תּשרי, ב).
רבי יהושע האַלט אין ניסן, ג).
איז אברהם געווען אַ גלגול פון עמיצן?
יא, פון אדם הראשון'ען, ג*.)
וואו איז א' געבוירן געוואָרן?
עס זיינען פאַרען מיינונגס־פאַרשידענ־הייטן:

אין אַ הייל אין דער מדבר, ד);
אין דער שטאַט כּותא, ארם נהרים
(מעסאָפּאָטאַמיע), אויף דער אַנדערער
זייט טייך, ה).

וואָס דערציילן אונז די ספרים וועגן
אברהם'ס געבורט:
אָט וואָס:

נמרוד, נח'ס אָן אור־אייניקל, האָט זיך
פּראַקלאַמירט אַלס גאָט, ז) און אַלס

פון מצרים, נבוכדנצר דער קעניג פון בבל
און יואש דער מלך פון יהודה זיך גע־
האַלטן פאַר געטער, און נמרוד ווערט ניט
דערמאָנט. זעט:

יחזקאל כה, ב און תּרגום, רש"י, רד"ק
דאַרט; סע"ר ית, לח; חולין פט, א און
רש"י דאַרט; תּרגום יונתן שמות ז, טו און
ת, טז; ב"ר ט, ה און צו, ה; ש"ר ת, ב;
תּנחומא ויחי ג, וארא ט, און שופּטים יב;
תּנח"ב וארא ח און טז; מ"א ואתחנן ז,
ז; יל"ה ט, כה און י, כז; ל"ט ת, טז;
מה"גב' 57; י"ש ויחי קנז, וארא קפ,
ירמיה של, יחזקאל שסז און תהלים תרמו;
ילקוט המכירי על ישעיה יד, יד און טו;
יט, טז; סא, ז; י"ר וארא פג, ג"ד; רש"י
שמות ז, טו.

ז) זחר נח, עד, א; מדרש הגדול נח קפח.
ח) ישר נח 21; מעשה אברהם אבינו
כה"כז, אין בית המדרש, עדיציע יעללינעק.
לויט; רמב"ן און בחיי בראשית ית, כא

א) סדר הדורות יד, א. זעט ע"ז ט,
א, רש"י און תוספות דאַרט.

ב) ראש השנה י, ב; יא, א.
אין ירושלמי ראש השנה פרק א, הלכה
ב (פאַרגלייכט תוספות ראש השנה ז, א
אונטערן וואָרט "מדברי") זיינען די אַבות
געבוירן געוואָרן בירח האיתנים, און דאָס
מיינט תּשרי.

לויט פּסיקתא רבתי פּיסקא ו, כד, ב איז
בלויז אברהם געבוירן געוואָרן אין תּשרי.

ג) ראש השנה יא, א.

ג*) סדר הדורות ט, ג; ילקוט ראובני.
ד) מעשה אברהם אבינו, אין בית המד־
רש, עדיציע יעללינעק.

ה) זעט: רמב"ן און רבינו בחיי בראשית
יא, כה; סדר הדורות יד, א.

ו) ישר נח 19-20; זעט בראשית י, ת;
מה"גא' נח, קפח; מעשה אברהם אבינו כה,
אגב, לויט פּאָלגענדיקע קוועלן האָבן בלויז
חירם דער קעניג פון צור, פרעה דער קעניג

געזען ווי די זון זעצט זיך און די לבנה און די שמערן לייכטן ביינאכט, האט ער געמיינט אז זיי פירן אן מיט דער וועלט. זעענדיק אבער ווי דער מארגן-שמערן גייט אויף, האט ער באשלאסן אז די אלע זאכן זיינען קיין געמער, נאר עס מוז זיין א פירער וועלכער פירט אן מיט און רעגולירט אט די אלע זאכן. ער איז געקומען צום באשלוס אז עס איז פאראן אן אויבערשמער וועל-כער האט באשאפן אט די אלע זאכן און די גאנצע וועלט, און אים דארף מען דינען, (ל).

און די מוטער האט דאך געווייטיקט נאך איר קינד, איז זי געגאנגען זען וואס עס איז געשען מיט דעם. באגעגנט זי אויפן ברעג פון טייך א יונגן מאן, און דאס איז געווען איר זון. זי האט אים דערציילט וועגן נמרוד'ס באפעל, און אז ער איז גאט. דער זון האט איר געזאגט אז קיין מענטש איז א גאט, אז עס איז פאראן בלויז איין אויבערשמער, נעמלעך דער וועלכער האט באשאפן דעם גאנצן אוניווערס. ער האט איר געהייסן גיין אהיים, און ער האט אָנגע-הויבן פרעדיקן די אידעע אז דער בא-שעפער פון דער וועלט איז דער איין און איינציקער הערשער איבער און פון דער גאנצער וועלט, (מ).

לויט אנדערע קוועלן איז זיין געבורט צוגעגאנגען אזוי:

כו: יוצר פון צווייטן טאג ראש השנה;
רש"י אבות פרק ה, אונטערן ווארט "עשר נסיונות".

ל) זעט: מדרש הגדול לך לך קצה-קצו; ספר הישר 23-24; זהר לך לך פה, ב; מעשה אברהם אבינו כו; רבינו בחיי בראשית טו, ז.

מ) מעשה אברהם אבינו כו; זעט ישר 22-23.

האט זיך געפונען א הייל. איז זי אריין אהין און האט דארט געבוירן א אינגל, (ח) אינעם זכות פון יעקב אבינו, (ט) און ער איז געווען א ניצוץ פונעם מלאך מיכאל, (י). ווען די מוטער האט דערזען ווי די הייל לייכט ווי די זון פונעם קינדס פנים, האט זי זיך שטארק גע-פרייט און געזאגט:

צוליב דיר האט נמרוד אומגעבראכט זיבעציק טויזנט אינגעלעך. איז בעסער דו זאלסט דא שטארבן איידער מיינע אויגן זאלן דיר זען א געקוילעטן אויף מיין ברוסט, און זי האט זיך געלאזט גיין אהיים. דאס קינד האט געוויינט, איז געקומען דער מלאך גבריאל, פון וועמענס פינגער דאס קינד האט גע-זויגן מילך צען טעג. עס האט אָנגע-הויבן צו גיין, האט פארלאזט די הייל און האט שפאצירט אויפן ברעג פונעם טייך, (כ).

דאס בחור'ל האט אָנגעהויבן טראַכטן וועגן ווער עס פירט אן מיט דער וועלט. און האט באשלאסן אז די ערד, ווייל זי שפייזט דאך אונז. אבער ווען ער האט איינגעזען אז ווען דער הימל זאל ניט געבן רעגן וועט גארניט וואַקסן, האט ער גערעכנט אז מען דארף זיך בוקן צום הימל. ווען ער האט איינגע-זען אז אהן דער זון קענען געוואקסן ניט וואַקסן, און זי באלייכט דאך די וועלט, האט ער געמיינט אז מען דארף זיך בוקן צו איר. ווען ער האט אבער

איז ער געבוירן געוואָרן אין דער שטאָט כותא, ארם נהרים, אויף דער אנדערער זייט טייך.

ט) ויק"ר לו, ד. פאָרגלייכט אַבער מיט: סדר אליהו רבה פרק כ, קיד; סדר אליהו וטא פרק ב, קעד און י"ש נח סא.

י) סדר הדורות יד, א.

כ) מעשה אברהם אבינו כו. עס זיינען פאָראַן אנדערע נוסחאות. זעט: פ"א פרק

מעל. ווען ער איז אלס געוואָרן דריי יאָר, האָט ער פאַרלאָזט די הייל, און ער האָט אָנגעהויבן צו טראַכטן וועגן ווער עס האָט באַשאַפן הימל, ערד און אים. ער האָט געבעטן אַ באַנצן טאָג צו דער זון. נאָך דער זון-זעצונג האָט ער געבעטן צו דער לבנה און די שמערן. ער האָט געמיינט אַז די לבנה איז דער באַשעפער און די שמערן זיינען זיינע האַרן און קנעכט... ביז ער האָט זיך דערטראַכט אַז עס איז פאַראַן אַ באַ-שעפער וועלכער האָט באַשאַפן די באַנצע וועלט און אַלץ וואָס עס איז פאַראַן אין דער וועלט, ג.

וְלִי לֹאֲנֵה אִיז א' געווען אין דער הייל?
צען יאָר, לויט אַן אַנדער דעה דריי יאָר, ס.

אִיז א' געווען די באַנצע צייט אַליין אין דער הייל?

ניין. תרח האָט באַהאַלטן אים, זיין מומער און זיין אָם, ע.

וְאֹהֵיִן אִיז א' געגאַנגען פון דער הייל?

ער איז אַוועק צו נח'ן און האָט גע-דינט (געלערנט ביי) נח'ן און זיין זון שם נייען און דרייסיק יאָר, פ.

וְלִי אַלֵּם אִיז א' געווען אין דער צייט פונעם דור הפלגה, ווען דער אַלמעכטער קער האָט צעשפּרייט איבער דער גאַנצער

וְלֵעָן א' איז געבוירן געוואָרן האָט זיך באַוווּן אַ שמערן אין מורח זייט, און ער האָט איינגעשלונגען פיר שמערן אין אַלע פיר זייטן פונעם הימל. האַבן נמרוד'ס קלוגע לייט געזאָגט צו אים אַז אין דער מינוט איז ביי תרח'ן גע-בוירן געוואָרן אַ זון פון וועמען עס וועט אַרויסקומען אַ פאַלק וואָס וועט ירש'נען ביידע וועלטן. אויב דו ווילסט, גיב תרח'ן אַ פול הויז מיט זילבער און גאלד, און לאַמיר טויטן דאָס קינד. האָט נמרוד געשיקט נאָך תרח'ן און געמאַכט צו אים דעם דאָזיקן פאַרשלאַג. האָט תרח אים געענטפערט: איך וועל דיר געבן אַ משל. עס איז געגליכן צו אַ פערד צו וועלכן מען זאָגט: לאַז אונז אַפ-שניידן דיין קאַפּ, און מיר וועלן דיר געבן אַ שפייכלער פול מיט גערשמן (האַבער). האָט דאָס פערד געענטפערט: נאַראַנים וואָס איר זייט, אַז איר וועט אַפּשניידן מיין קאַפּ ווער זשע וועט עסן דעם גערשמן (האַבער). אַז איר וועט טויטן מיין זון, ווער זשע וועט ירש'נען מיין זילבער און גאלד.

תרח האָט באַהאַלטן זיין קינד אין אַ הייל דריי יאָר. דער אויבערשטער האָט אים אָנגעגרייט צוויי פענצער: פון איינעם האָט געפלאַסן בויםל און פונעם צווייטן האַבן זיך געשאַטן זע-

ג) ישר נח 22; בחיי בראשית טו, ז; ס"ה יד, ב. לויט ישר 23, האָט תרח גע-בראַכט צו נמרוד'ן אַ אינגעלע וואָס זיינע אַ דינסט האָט אים געבוירן דעם זעלבן טאָג ווען אברהם איז געבוירן געוואָרן. מען האָט עס גע'הרג'ט, מיינענדיק אַז מען האָט געטויט אברהם'ן.

ס) ישר נח 23; ס"ה יד, ב. לויט: פראַ פראַק כו; י"ש לך לך אָנהויב סח; און פויט פון צווייטן טאָג ראש השנה האָט ער זיך אויסגעהאַלטן „מתחת לארץ“, אונטער דער ערד, דרייצן יאָר. זעט שה"ק יג.

ע) ישר נח 23; ס"ה יד, ב.

פ) ישר נח 23; ס"ה טו, א.

לויט: ב"ר סא, א און צה, ג; אר"ן פרק לג; שו"ט א, יג און טו, ז; תנחומא ויגש יא; תנח"ב ויגש יב; י"ש חיי שרה קט, תהלים תריד און תרסו האָט דער אוי-בערשטער אָנגעגרייט פאַר אים צוויי נירן ווי אַ שטייגער צוויי רבי"ס. זיי האַבן גע-קוועלט און אים געלערנט תורה (ווי צוויי וואַסער-קרוגן וועלכע האַבן געקוועלט מיט תורה). און לויט אַן אַנדער מיינונג האָט ער געלערנט פון זיך אַליין. לויט נאָך אַ מיינונג האָט דער אויבערשטער אַליין אים

ווי הויך, שפארק איז א' געווען?
 ער איז געווען הויך ווי פיר און זיבע-
 ציק מענטשן. ער האט געגעסן ווי פיר
 און זיבעציק מענטשן. ער איז געווען
 שפארק ווי פיר און זיבעציק מענטשן, ר).

אברהם איז געווען אזוי הויך ווי פיר
 און זיבעציק מענטשן, ווי זשע גרויס
 איז געווען זייער א טריט?
 לויט איין מיינונג א מיל, לויט אן
 אנדער מיינונג דריי מיל, ש).

משה רבינו'ס פנים איז געווען ווי
 די זון; יהושע'ס ווי די לבנה. מיט וואס
 ווערט אברהם'ס פנים פארגליכן?
 מיט דער זון, ת).

וואס פאר א שפראך האט א' גע-
 רעט?
 לשון הקודש, א).

ווי אלט איז א' געווען ווען ער האט
 דערקענט דעם באשעפער?
 לויט איין דעה דריי יאר, לויט אן
 אנדער מיינונג אכט און פערציק יאר, ב);
 לויט א דריטער סברא פופציק יאר, ג);
 לויט א פערטער מיינונג פערציק

צער וועלט די מענטשן וועלכע האבן
 זיך גענומען בויען א טורם צו דער-
 גרייכן צום הימל?
 אכט און פערציק יאר, צ).

האט אברהם זיך באטייליקט אינעם
 בויען דעם טורעם וואס זאל דערגרייכן
 צום הימל, וועלכן דער דור הפלגה האט
 אנגעהויבן צו בויען?
 עס איז פאראן א סברא אז יא, צ*);
 לויט אן אנדער מיינונג האבן ער, שם
 און עבר זיך אויסבאהאלטן, צ**);

ווי אלט איז א' געווען ווען ער האט
 פארלאזט נח', און וואהין איז ער גע-
 גאנגען?

ער איז אלט געווען פופציק יאר, און
 ער האט זיך אומגעקערט צו זיין פא-
 טער, ק).

ווי אלט איז אברהם געווען ווען ער
 האט אנגעהויבן צו פרעדיקן עפענטלעך
 אהדות הבורא, מאנאטעאזים, דעם גלויבן
 אין אהר, אין דעם איין און איינציקן
 באשעפער פון דער וועלט?
 ארום זעכציק יאר, ק*);

ש) ב"ר מג, ג; י"ש לך לך עג און
 פארגלייכט מיט י"ש יהושע כג. זעט פאר-

גייענדיקע פראגע און ענטפער.

ת) במ"ר ב, יג; פ"ר פיסקא יא.

א) פ"ר א פרק כו; י"ש לך לך אנהויב

סח; שה"ק יד, ערשטע שורה.

ב) נדרים לב, א ענדע; תנחומא לך

לך ג און בהר א; וירא כב; (זעט ענדע

ויגש); תנח"ב לך לך ד, בהר א און ויגש

ב; ב"ר ל, ח און מה, ב; (און פארגלייכט

פרשיות סד, ד און צה, ג); במ"ר ית, כא;

שי"ר ו, טז, א אויפן פסוק חכו ממתקים;

פ"ר פיסקא כה; י"ש נח מה, לך לך פ,

חיי שרה קו, מגילת אסתר תקכח און

תתרג; ישר נח 23; מ"א וירא כב, ית;

סד, ד; ל"ט חיי שרה כד, מד; מה"ג, א'

לך לך און תולדות נח; ס"ה טו, א.

ג) פ"ר פיסקא כא.

געוויזן די תורה. זעט: ב"ר מד, יח; ש"ר
 נא, ז; שו"ט טו, ז; לה, ב און נב, ח;
 פ"ר מב, ב; פ"ר פיסקא טו; י"ש לך לך
 עז און תהלים תשלז; מנורת המאור סימנים
 צב און קלת. זעט אין אלע דערמאנטע
 קוועלן ווער עס זאגט וואס.

צ) בראשית יא, א"ט; סע"ר פרק א;
 י"ש נח, סב; שה"ק יא.

צ*) זעט: א"ע בראשית יא, א; שה"ק יב.
 צ**) ב"מ, א קמט.

ק) ספר הישר נח 28.
 ק*) שה"ק יד.

ר) מסכת סופרים פרק כא, הלכה ט.
 דער פסוק, "האדם הגדול בענקים", דער
 גרעסטער מענטש צווישן די ריזן ווערט
 באצויגן אויף אברהם'ן. זעט: יהושע יד,
 טו און רש"י דארט; טיטול "האדם הגדול
 בענקים", זייט 47, נאטע ס*);

אחד, אין איין באַשעפּער. האָט ער אויך באַאיינמלוסט, באַווירקט די באַציוונג צווישן דעם באַשעפּער און די מענטשן? י"א. ביז אים האָט דער אלמעכטיקער גע'משפט די וועלט מיט דער גרעסטער האַרבקייט: דעם דור המבול האָט ער פאַרניכטעט. דעם דור, וועלכער האָט געבויט דעם טורם אַרויפצוגיין אין הימל אַרײַן, האָט ער צעשפּרייט פון איין עק וועלט צום אַנדערן. די סדומים האָט ער פאַרפלייצט מיט פייער און שוועבל. אַכער ווען אברהם איז געקומען אויף דער וועלט, האָט ער זוכה געווען מקבל צו זיין יסורים, פ.

אברהם, שרה און זייער משפּחה

האָט אברהם געהאַט ברידער?
י"א. צוויי, נחור און הרן, י.

ווער איז געווען עלטער אברהם צי נחור?
אברהם איז געווען עלטער פון נחור'ן מיט אַ יאָר, ב.

ווער איז געווען עלטער א' צי זיין ברודער הרן?
אברהם איז געווען עלטער פון הרן'ען מיט צוויי יאָר, ל.

אברהם איז געווען עלטער פון הרן'ען מיט צוויי יאָר, ל.

זיינען איוב, חזקיהו המלך און דער מלך המשיח.

ט) אין ספרי האזינו פּיסקא שיא שטייט אַז דער אויבערשטער האָט גע'משפט די וועלט "כאזרי". אין י"ש האזינו ענדע תתקמב שטייט "באזריות".

י) בראשית יא. כו.

כ) סע"ר ב; זעט: סנהדרין סט, ב; י"ש ענדע נת, און לך לך עת.

ל) בראשית יא. כו. סע"ר פרק ב; סנהדרין סט, ב; ב"ר ענדע לח און אַנהויב מה; י"ש ענדע נח און לך לך עת.

לויט: ספר הישר נח 23; סדר הדורות יד, א איז הרן געווען עלטער פון אברהם'ן

יאָר, ד); און לויט אַ פינפטער איין און פּופציק יאָר, ד*).

פון וואָנען איז געדרונגען אַז א' האָט דערקענט דעם באַשעפּער פון דער וועלט ווען ער איז אַלמ געווען דריי יאָר?
אין פּסוק שטייט "עקב אשר שמע אברהם בקולי" (ה) ווייל אברהם האָט זיך צוגעהערט צו מיין קול. די אותיות פון "עקב" באַטרעפן הונדערט צוויי און זיבעציק. אברהם האָט געלעבט הונדערט און פינף און זיבעציק יאָר, ו. אַלזא, אברהם האָט געפאַלגט דעם אויבערשטן "עקב" יאָר, נעמלעך הונדערט און צוויי און זיבעציק יאָר. קומט אויס אַז ער האָט דערקענט דעם אויבערשטן אין עלטער פון דריי יאָר, ז).

ווער האָט געבראַכט אברהם'ן אויפן געדאַנק די אירייע פון מאַנאַטעאזום, פון אַהר, אַז עס איז פאַראַן בלויז איין אויבערשטער, דער באַשעפּער פון דער וועלט?

קיינער. ער איז איינער פון די פיר וועלכע האָבן פון זיך אַליין זיך דער-טראַכט דערצו, ח).

אברהם האָט געגעבן דער וועלט דעם מאַנאַטעאיקטישן גלויבן, דעם גלויבן אין

ד) רמב"ם מדע, הלכות עבודת כוכבים, פרק א, סימן ג און זעט דאָרט דעם ראב"ד. אין פאַרשידענע אַנדערע ערטער שטייט בלויז "וילך בכל דרכיו מעודו קטן" — ער איז געגאַנגען אינעם אויבערשטנס וועגן זינט קינדוויי אָן, אַבער יאָרן זיינען ניט אַנגעגעבן.

ד*) שה"ק יג"ד.

ה) בראשית כו. ה.

ו) בראשית כה. ו.

ז) נדרים לב, ב אונטן און רש"י, תוספות דאָרט. זעט די קוועלן צו דער פאַרגייענדי-קער פראַגע.

ח) במ"ר יד, אַנהויב ב. די אַנדערע דריי

ווי אזוי האָט שרה אויסגעזען?
 זי איז געווען איינע פון די פיר שענס-
 מע פרויען וועלכע די וועלט האָט גע-
 זען. די אַנדערע דריי זיינען אביגיל (דוד
 המלך'ס אַ ווייב), רחב, אסתר המלכה.
 לויט אַן אַנדער מיינונג — ושתי אויפן
 אַרט פון אסתר'ן, ר).

אַלע מענטשן קעגן שרה'ן האָבן אויס-
 געזען ווי אַ מאַלפע (אַפע) קעגן אַ
 מענטש, ש).

ווער איז געווען עלטער א' צי שרה?
 אברהם איז געווען עלטער פון שרה'ן
 מיט צען יאָר, ת).

האָט אברהם געהאַט שוועסטער?
 יא. שרה איז געווען זיין שוועסטער
 פון איין טאָטן. אברהם האָט דאָך גע-
 זאָגט צו אבימלך'ן „בת אבי היא, א'
 זי איז מיין פאָטערס טאָכטער.

עס איז אָבער פאַרצן אַ מיינונג אז
 שרה איז געווען הרן'ס טאָכטער. די
 תורה זאָגט אז הרן איז געווען יסכה'ס
 פאָטער, ב). און די חכמים ז"ל זאָגן אז
 יסכה איז געווען שרה, ג).

אי, פאַרוואָס זשע זאָגט דער פסוק

- ק) רש"י בראשית יא. כט.
- ר) מגילה טו. א; אגדת אסתר, באַבער, ה. א.
- ש) ב"ב נה. א; תנה. לך לך ה; י"ש בראשית טו; י"ר בראשית כ. א.
- ת) בראשית יז. יז.
- א) בראשית כ. יב. זעט אויך בראשית יב. פסוקים י"ד.
- ב) בראשית יא. כט.
- ג) סנהדרין סט. ב; תרגום יונתן, רש"י (זעט אבן עזרא) בראשית יא. כט; י"ש ענדע פרשה נה.
- אז שרה איז געווען הרן'ס טאָכטער זעט: שו"ט קיה. יא; ישר נח 23 און וירא 58

זיינען א' און הרן געווען ברידער
 פון איין טאָטע-מאָמע?
 ניין. זיי זיינען געווען ברידער פון
 איין טאָטן, ז).

האָט אברהם געהאַט נאָך ברידער
 אויפער נחור און הרן?
 יא. נאָך זיין מוטער אמתלא'ים טויט
 האָט זיין פאָטער תרח התונה געהאַט
 מיט פלילה'ן, און זי האָט אים געבוירן
 אַ זון מיטן נאָמען צובא, ז).

ווי האָט געהייסן אברהם'ס ווייב?
 שרי, ס).

האָט שרה געהאַט נאָך אַ נאָמען?
 יא. יסכה, ע). מען האָט זי גערופן
 „יסכה" ווייל אַלע „סוכין" ביפיה, אַלע
 האָבן געקוקט און באַוואַנדערט איר
 שיינקייט, פ).

לויט אַן אַנדער מיינונג האָט מען זי
 גערופן „יסכה", „שסכה" (שסכתה) ברוח
 הקודש, זי האָט געזען מיט רוח הקו-
 דש, ז). עס איז פאַרצן אַ מיינונג אז
 „יסכה" איז אַ לשון „נסוכות", וואָס באַ-
 דייט הערשאַפט, האַרענטמע, ווי שרה
 איז אַ לשון שררה וואָס באַדייט דאָס
 זעלבע, ק).

- מיט צוויי און דרייסיק יאָר. און לויט אַן
 אַנדער מיינונג אין ספר הישר דאָרט שטייט
 בלויז אַן הרן איז געווען עלטער פון אברהם'ן.
- ז) רש"י בראשית כ. יב. זעט סדר הדור
 רות יד. א.
- ז) ספר הישר וירא 58.
- פ) בראשית יא. כט.
- ע) זעט: תרגום יונתן בראשית יא. כט;
 י"ש ענדע פרשת נח; תוספות בכורות מג.
 ב אונטערן וואָרט „סכני"; א"ע בראשית
 יא. כט; ת"ת בראשית יא. כט סימן יד.
- פ) מגילה יד. א; סנה. סט. ב; סע"ר
 פרק ב; ספרי במדבר כד; מ"א נח יא. כט;
 ל"ט נח יא. כט; רש"י בראשית יא. כט.
- צ) זעט פאַרגייענדיקע נאָטן ע און פ.

מען ווייסט ניט ווער עס איז געווען דער פּאָטער, ז).

וְיִצְחָק אֵיז א' געווען ווען ער האָט התונה געהאַט מיט שרה'ן?

לויט איין חשבון פינף און צוואַנציק יאָר, ח) לויט אַ צווייטן חשבון פּופציק יאָר, ט).

וְיִצְחָק געהייסן אברהם'ס שווער?

אברהם האָט געזאָגט אכימל'ך, בת אבי היא, י) זי (שרה) איז מיין פּאָטערס טאָכטער. אויב מען נעמט עס ווערטערלעך, איז זיין פּאָטער תרח גע-ווען זיין שווער.

די תורה זאָגט אַז הרן אין געווען יסכה'ס פּאָטער, כ). און די חכמים ז"ל זאָגן אַז יסכה איז געווען שרה, ל). קומט אויס אַז אברהם'ס שווער האָט געהייסן הרן.

אי אברהם האָט דאָך געזאָגט, בת

און יפה תואר דאָרט; מ"א ויגש אָנהויבט; ל"ט בראשית מו, ז; י"ש ויגש קנב. זעט רש"י סוטה מט, א אונטרן וואָרט בר ברתך אגא.

זין פון טעכטער זיינען יאָ ווי זין, פּר"א פרק לו.

טעכטער פון זין זיינען יאָ ווי זין, ב"ר צד, ו און יפה תואר דאָרט; מ"א ויגש מו, א; ל"ט בראשית מו, ז; י"ש ויגש קנב. די אַלע באַהיפּטונגען זיינען נוגע לעגאַלע פּראָצעדורן ווי ירושה, און אַנדערע.

אין יהושע, ה יח שטייט עכן בן כרמי בן זבדי בן זרח, און אין יהושע, ה, כד שטייט עכן בן זרח. זעט מען דאָך דערפון אַז אַפילו זין פון זינס זין ווערן אָנגערופן זין.

ח) סדר הדורות טו, א.

ט) סדר הדורות טז, ב.

י) בראשית כ, יב.

כ) בראשית יא, כט.

ל) סנהדרין סט, ב; תרגום יונתן, רש"י (זעט אבן עזרא) בראשית יא, כט; י"ש ענדע פרשה נח. זעט פּאָרגייענדיקן סימן ג.

"בת אבי", ד) מיין פּאָטערס טאָכטער, נעמלעך תרח'ס טאָכטער? איז דער ענטפער אַז אייניקלעך ווערן אָנגערופן קינדער, ה). (אויב ווידער "בת אבי" מיינט מיין פּאָטערס אייניקל, צו וואָס זשע האָט אברהם געזאָגט, "אך לאַ בת אמי" — אָבער זי איז ניט מיין מומערס טאָכטער? תיקו, בלייבט די קשיא.)

לויט נאָך אַ מיינונג איז שרה געווען שם בן נח'ס טאָכטער, ז).

אברהם איז דאָך געווען שרה'ס אַ ברודער פון איין פּאָטער, ווי זשע האָט ער געמענט התונה האָבן מיט איר?

זיי זיינען געווען ברודער און שוועס-טער בלויז פון איין פּאָטער. אברהם איז געווען אַ בן נח ווייל ער איז ניט געווען ביי מתן תורה. און אַ בן נח האָט גע-מענט נעמען זיין פּאָטערס טאָכטער פּאָר אַ ווייב, ווייל ביי געצנדינער (כנענים) איז ניט פּאָרצן אַ פּאָטערשאַפט, ווייל

צווייטע שורה; י"ש לך לך עז; רש"י און רבינו בחיי בראשית כ, יב; ס"ה יד, ב ד) בראשית כ, יב.

ה) יבמות סב, ב און ע, א; תוספתא יבמות פרק ח; קידושין ד, א; י"ש אמור תרלו און ד"ה א' תתעד; רש"י, רשב"ם בראשית כ, יב. פּאָרגלייכט ב"ב קמג, ב. זעט: ירוש. יבמות פרק ו, הלכה ו; פּר"א פרק לו; הערה ג, זייט 59.

ו) מדרש ילמדנו. זעט סדר הדורות יח, א. ז) רש"י בראשית כ, יב; רש"י עבודה זרה ג, א אונטערן וואָרט נמרוד. זעט: תנח"ב וירא כו; ב"ר נב, יא; י"ש וירא צא; ירושלמי יבמות פרק יא, הלכה ב; יבמות צח, א און תוספות אונטערן וואָרט נשא; סנהדרין נח, ב; ל"ט וירא כ, יב הערה כו.

לויט דער מיינונג אַז שרה איז געווען זיין ברודער הרן'ס טאָכטער, איז אויס קשיא. אגב, זין פון טעכטער זיינען ניט ווי זין, ירוש. יבמות פרק ו, הלכה ו; ב"ר צד, ו

גיט עס הרן'ען פרעסמיזש. אבער יסכה איז דאך גלאט אזוי א פרוי, אינגאנצן אומבאקאנט. דאס איז דאס איינציקע מאָל וואו זי ווערט דערמאָנט אין גאַנץ תנ"ך. וואָס זשע פאַר אַ יחוס איז עס פאַר הרן'ען אַז ער איז יסכה'ס פאָ-טער? מוז מען דאָך אָננעמען אַז ביידע מלכה און יסכה זיינען געווען גרויסע פערזענלעכקייטן. זאָגן אונז די חכמים אַז יסכה איז שרה, ק).

די חכמים ז"ל זאָגן אַז שרה האָט געהייסן יסכה שמכּתה ברוּח הקודש, ווייל זי האָט געזען ברוּח הקודש. לויט אַן אַנדער מיינונג שחכל סוכין בימה, אַלע האָבן געקוקט אויף איר שיינִי קייט, ר). וועלכע פון די צוויי מיינונגען איז עיקר'דיקער?

עס איז פאַר אַ דעה וועלכע האַלט די מיינונג אַז מען האָט זי גערופן יסכה צוליב איר שיינקייט פאַר אַ שמאַר-קערע. ווייל איר שיינקייט האָט דאָך יעדער איינער געזען. אַבער ווער האָט דען געקענט וויסן אַז זי וועט זען ברוּח הקודש, ש).

האַט א' געהאַט נאָך ווייבער אַ חוץ שרה'ן, ת)?

יא, הגר'ן, א) און קטורה'ן, ב). לויט דער מיינונג אַז הגר און קטורה זיינען

אבי היא", מ) אַז שרה איז זיין פאַטער תרח'ס מאַכטער. און אויב שרה איז געווען הרן'ס מאַכטער, איז זי דאָך גע-ווען תרח'ס אָן אייניקל! איז דער ענט-פער אַז אייניקלעך ווערן באַטראַכט ווי קינדער, נ).

און לויט דער מיינונג אַז שרה איז געווען שם בן נח'ס מאַכטער, ס) האָט אברהם'ס שווער געהייסן שם.

פון וואָס איז אַ ראיה אַז הרן איז געווען שרה'ס פאַטער?

דער שטייגער פון דער וועלט איז אַז ווען מען וויל דערציילן עמעצענס יחוס, אויב ער האָט ניט יחוס עצמו, זאָגט מען דער און דער איז זיין זון, אַדער קאָזין, וכדומה. אזוי למשל ווען דער פסוק וויל דערציילן דעם יחוס פון קיש אַדער אבנר זאָגט ער „וקיש אבי שאול“, ע) קיש איז געווען שאול'ס לך'ס פאַטער; צי „גר אבי אבנר“ — גר איז געווען אבנר'ס פאַטער, פ). ווייל שאול און אבנר זיינען געווען מער באַ-רימט פון זייערע מאַטעם.

אַז די תורה וויל אונז דערציילן הרן'ס יחוס, זאָגט זי אַז הרן איז געווען „אבי מלכה ואבי יסכה“, הרן איז געווען מל-כה'ס און יסכה'ס פאַטער. מילא מלכה איז געווען אַ באַקאַנטע פערזענלעכקייט. זי האָט אויפגעשמעלט פילע משפחות, צ).

זעט אויך אבן עזרא) בראשית יא. כט; י"ש ענדע פרשה נח. און זעט הכתב וה-קבלה בראשית יא. כט, הוצאת אום.
 ר) מגילה יד, א; סנה. סט, ב; סע"ר פרק ב; ספרי במדבר כד; מ"א נח יא. כט; ל"ט יא. כט; רש"י בראשית יא. כט.
 ש) הכתב והקבלה בראשית יא. כט, הוצאת אום.
 ת) בראשית יא. כט.
 א) בראשית טו, פסוקים ג און ד.
 ב) בראשית כה, א.

מ) בראשית כ, יב.
 נ) יבמות סב, ב און ע, א; קידושין ד, א; תוספתא יבמות פרק ח; י"ש אמור תרלו; רש"י רשב"ם בראשית כ, יב. פאָר-גלייכט בבא בתרא קמג, ב. זעט הערה ה. זייט 58.
 ס) סדר הדורות יח, א.
 ע) שמואל א', יד, נא.
 פ) שמואל א', יד, נא.
 צ) בראשית כב, כ"ג.
 ק) סנהדרין סט, ב; תרגום יונתן, רש"י

ווער איז געווען העכער אין מעשים טובים א' צי שרה? דער אלשיך האלט אז זיי זיינען גע- ווען ביידע גלייך. צי אברהם האט דאך געלעבט הונדערט און פינף און זיבעציק יאר, (ב) און שרה האט געלעבט בלויז הונדערט און זיבן און צוואנציק יאר, (ל) האט אברהם דאך געטאן מער מעשים טובים פון שרה'ן. איז דער תירוץ: עס איז פאראן א מיינונג אז אברהם האט דערקענט דעם אויבערשטן ווען ער איז אלט געווען אכט און פערציק יאר, (מ). אז מען נעמט אראפ אכט און פערציק פון הונדערט און פינף און זיבעציק בלייבט הונדערט און זיבן און צוואנציק יאר. קומט אויס אז מעשים טובים האט ער געטאן בלויז הונדערט און זיבן און צוואנציק יאר, גלייך ווי שרה. דער מדרש מייטשט „יודע ה' ימי תמימים“ (נ) דער אויבערשטער ווייסט די מעג פון די פערפעקטע, מיינט שרה'ן וועלכע איז געווען „תמימה כמעשיה“ (ס) פערפעקט אין אירע מעשים. זי איז

איינע און די זעלבע, (ג) האט ער גע- האט בלויז איינע א חוץ שרה'ן. לויט אן אנדער מיינונג האט א' גע- האט שרה'ן, הגר'ן און צוויי פלגשים, קעבס-ווייבער, (ד). עס איז פאראן א מיינונג אז „אשה אחרת נמל“, ער האט גענומען אן אנ- דער פרוי פאר א ווייב, (ה). לויט רבינו בחיי איז הגר געווען א כנענית, ניט א מצרית, ניט פרעה'ס א מאַכטער. און זי ווערט אַנגערופן פיל- גש, (ו) קעבס-ווייב, ווייל זי האט גע- שטאַמט פון קנעכט. און זי ווערט אַנ- גערופן אשה, (ז) ווייל אברהם האט איר געגעבן א כתובה, (ח). אגב, עס איז פאראן א מיינונג אז שרה איז געווען שם'ס מאַכטער. הגר איז געווען חם'ס מאַכטער. קטורה איז געווען יפת'עס מאַכטער. דאָס הייסט אז אברהם האט חתונה געהאַט מיט דריי שוועסטער, נח'ס דריי אייניקלעך, (ט). און נאַכאַמאַל אגב, פילגש מיינט א קעבס-ווייב, אַהן כתובה און קידושין, (י).

(א) י"ש אָנהויב שמואל ב'; בחיי בראשית כה. ו.
 (ב) בראשית כה. ז.
 (ל) בראשית כג. א.
 (מ) נדרים לב. א. ענדע; תנח. לך לך ג בהר א. און וירא כב (זעט ענדע ויגש); תנח"ב לך לך ד. בהר א און ויגש ב; ב"ר ל. ח און מה. ב; (און פאָרגלייכט פרשיות סד, ד און צה, ג); במ"ר ית, כא; שי"ר ו. טז. א אויפן פסוק חכו ממתקים; פ"ר פיסקא כה; י"ש נח מה. לך לך פ; חיי שרה קו. מגילת אסתר תקכח און תתרנג; ישר נח 23; מ"א וירא כב, יח און סד, ד; ל"ט חיי שרה כד, מד; מה"ג א' לך לך און תולדות נח; ס"ה טו. א.
 (ג) תהלים לו. עד.
 (ס) ב"ר אָנהויב חיי שרה; י"ש אָנהויב חיי שרה.
 זעט שי"ר א. ג. ג.

(ג) פ"א פרקים כו און ל; ב"ר מה, א; מז. ב און סא. ד; תנח. חיי שרה ח; תנח"ב חיי שרה ט; מכילתא דרבי שמעון בן יוחאי א'; זהר חיי שרה קלג, ב; מה"ג א' לך לך רח און רמא; ל"ט בראשית טז, א און כה, א; ש"ט לך לך טז, א; י"ש לך לך עה. חיי שרה קט; תרגום יונתן און רש"י בראשית טז א און ה; כא, יד; יונתן, ירושלמי, רש"י בראשית כה, א און רש"י פסוק ו; זעט מ"א חיי שרה כה, ט. לויט ישר חיי שרה 67 איז קטורה גאר געווען אַ כנענית. זעט זייט 199, נאָטע ו.
 (ד) זהר חיי שרה קלג, ב ערשטע שורה.
 (ה) תנח"ב חיי שרה ט.
 (ו) דברי הימים א' א. לב; זעט בראשית כה. ו.
 (ז) בראשית טז, ג.
 (ח) בחיי בראשית כה. ו.
 (ט) מדרש ילמדנו; סדר הדורות ית, א.

האָט דער אויבערשטער גערעדט מיט אברהם'ן פונקט ווי ער האָט גערעדט מיט די אַנדערע נביאים?

ניין. מיט אלע נביאים האָט ער גע- רעדט „בחוּזן“. מיט אברהם'ן האָט ער גערעדט במראה ובחזון, כדיבור ובה- זון, ק), דורך זעאונג, וויזיע, וואַרט.

ווער איז געשטאַנען העכער אין נבי- אות, א' צי שרה? שרה, ר).

פאַרוואָס איז א' געווען אַ בן נח? ווייל ער איז ניט געווען ביי מתן תורה, ש).

אברהם, און תרח'ס אָפגעטער

איז אמת אַז תרח, אברהם'ס פאָטער, איז געווען אַ פאָבריקאַנט פון געטשקעס און אַ געצנדינער? יא, ת).

אברהם'ס פאָטער תרח איז געווען אַ פאָבריצירער פון געטשקעס און אַ געצנדינער. האָט אויך אברהם אַמאָל געדינט די עבודה זרה?

סיעס, נוסחאות, גירסאות אין: ב"ר מד, ו; ש"ר ג, פסוק ד, ב; אבות דרבי נתן פרק לד; אגדת בראשית פרק יד; לא; ל"ט לך לך טו, א; י"ש לך לך עו און ישעיה שפה, ר) תנחומא אנהויב שמות; ש"ר אנהויב פרשה א; מ"א וירא כא, יב; רש"י בראשית כא, יב; בחיי בראשית יח, טו.

זעט: ב"ר מה, ב; ל"ט לך לך טז, ב; י"ש לך לך אנהויב עט.

אַז שרה ווערט גערעכנט צווישן די זיבן נביאות זעט מגילה יד, א. די אַנדערע זעקס זיינען: מרים, דבורה, חנה, אביגיל, חולדה און אסתר.

ש) רש"י עבודה זרה ג, א אונטערן וואַרט נמרוד.

ת) ב"ר ענדע לח; במ"ר יט, לג; תנחומא לך לך ב; תנח"ב לך לך ב; מה"גא, יא. כזכה; י"ש נח סב; סדר הדורות טו, א.

געווען „כהדא עגלתא" ווי אַ קעלכעלע וואָס ווי נאָר עס ווערט געבוירן גייט עס, עסט און אַזוי ווייטער פונקט ווי אַ גרויסע. דאָס הייסט אַז שרה איז געווען פערפעקט אין אירע מעשים פון איר סאַמע געבורט אָן. האָבן זיי דאָך ביידע געטאַן מעשים טובים הונדערט און זיבן און צוואַנציק יאָר.

ווער איז געוואָרן אָנגעווען, חשוב, דורך וועמען, אברהם דורך שרה'ן, צי שרה דורך אברהם'ן? אברהם דורך שרה'ן, ע).

די תורה רופט אָן אברהם'ן נביא, פ). איז פאַראַן אַ ראיה אַז ער איז געווען אַ נביא?

יא. ווען דער מלאך האָט געזאָגט הגר'ן אַז זי וועט געבוירן אַ זון, און זי זאָל אים רופן ישמעאל, איז דאָך אברהם דערביי ניט געווען. פון וואָנען זשע האָט ער געוואוסט צו געבן אים אַ נאָמען ישמעאל. איז דער תירוץ אַז ער איז געווען אַ נביא, און ער האָט עס געווען ברוח הקודש, צ).

ע) ב"ר אנהויב פרשה מז און נב ענדע סימן ה; י"ש משלי תתקמו.

פ) בראשית כ, ז.

צ) מ"א לך לך טז, טו; רש"י בראשית טז, טו.

ק) פראַ אנהויב פרק כה, הוצאת אוס; ויק"ר א, ד; י"ש לך לך עו. לויט: ב"ר מד, ו; ש"ר פרשה ג, ד, ב; אגדת בראשית יד, לא; ילקוט א, א, עמוד ג; י"ש ישעיה שפה; ל"ט לך לך טו, א איז חזון די שטאַרקסטע פאַרמע פון נבואה.

לויט אַנדערע מיינונגען אין די זעלבע קוועלן איז דבור די שטאַרקסטע פאַרמע. אַנדערע האַלטן מנשאַ פאַר די שטאַרקסטע. וועגן דבור זעט: מכות יא, א. פערטע שורה; ספרי בהעלותך צט.

אַז נבואה ווערט באַצייכנט מיט צען פאַר- שידענע ווערטער, זעט די פאַרשידענע ווער-

מענטש זיך פארשעמט און איז אַוועק-געגאַנגען.

איז געקומען אַ פרוי מיט אַ שימל מעל, און האָט עס געגעבן אברהם'ן ער זאל אָפּפּערן צו די געטער. האָט אברהם גענומען אַ שמעקן און צעבראַכן אַלע געטשקעס אויסער דעם גרעסטן, און דעם שמעקן האָט ער אַריינגעשטעקט אין אַט דעם גרעסטנס האַנט. ווען תרח איז צוריקגעקומען, און האָט געפרעגט אברהם'ן ווער עס האָט עס געטאָן, האָט ער אים געענטפּערט: אַ פרוי האָט גע-בראַכט אַ שימל מיט מעל, און האָט מיר געהייסן אָפּפּערן צו די געטער. האָט דער גאָט געזאָגט אַז ער וויל עסן פרי-ער, און דער גאָט האָט געזאָגט אַז ער וויל עסן פריער, האָט דער גרעסטער פון זיי גענומען דעם שמעקן און האָט זיי צעשמעטערט.

האָט תרח געזאָגט צו אברהם'ן וואָס לאַכסטו פון מיר. ווייסן דען די דאָזיקע געטער עפעס? רופט זיך אַן אברהם צו אים: הערן דען גיט דיינע אויערן וואָס דיין מויל זאָגט. אויב די געטער ווייסן גאַרניט, פאַרוואָס זשע דינסטו זיי.

האָט תרח געבראַכט אברהם'ן צו נמ-רוד'ן. און נמרוד האָט געזאָגט צו אב-רהם'ן לאַמיר זיך בוקן צום פייער. האָט אברהם אים געענטפּערט לאַמיר זיך בוקן צום וואַסער, עס פאַרלעשט דאָך פייער. האָט נמרוד זיך אַנגערופן, נו, לאַמיר זיך בוקן צום וואַסער. האָט אב-רהם געזאָגט לאַמיר זיך בוקן צו די וואַלקנס וועלכע טראָגן אין זיך דאָס וואַסער. רופט זיך אַן נמרוד, גוט, לאַמיר זיך בוקן צו די וואַלקנס. זאָגט צו אים אברהם, לאַמיר זיך בעסער בוקן צום

עס זיינען פאַרען צוויי מיינונגען: ניין. און אפילו זיינע קעמלען זיי-נען גיט אַריינגעגאַנגען אין אַ געביידע וואו עס האָט זיך געפונען אַ געטש-קע, א). יא, ב).

ווי איז געווען אברהם'ס באַציוונג צו זיין פאָטערס אָפּגעטער?

ער האָט אָפּגעשפּאַט פון זיי. אברהם האָט געבעטן זיין מוטער צו מאַכן גוטע שפּיזן אפּשר וועלן די אָפּ-געטער „אַננעמען“ זיין קרבן. האָט זי געמאַכט, אַבער זיי האָבן עס גיט אַנגע-נומען. האָט ער זי געבעטן צו מאַכן נאָך בעסערע פאַטראַוועס. זי האָט גע-מאַכט אַבער די אָפּגעטער האָבן זיך גיט גערירט, גיט אַ פינמל געטאָן מיטן אויג. האָט אברהם זיי פאַרברענט, און אַריינגעטאָן דאָס פייער אין דער האַנט פונעם גרעסטן אָפּגאַט... ווען תרח האָט דאָס דערזען, האָט ער עס דערציילט נמרוד'ן, ב*). פאַרען נאָך נוסחאות.

אברהם'ס פאָטער תרח איז דאָך גע-ווען אַ פאַבריצירער פון געטשקעס. האָט אברהם אַמאָל פאַרקויפט געטשקעס?

תרח פלעגט מאַכן אָפּגעטער און זיי פאַרקויפן. איינמאָל איז תרח אַוועקגע-גאַנגען פון הויז, און ער האָט געהייסן אברהם'ן זיצן אויף זיין אַרט און זיי פאַרקויפן. איז איינער געקומען קויפן אַ געטשקע. אברהם האָט אים געפרעגט ווי אַלט ער איז, און יענער האָט אים גע-ענטפּערט פּופציק אַדער זעכציק יאָר. האָט אברהם געזאָגט צו אים: „אַז וויי איז צו דיר. דו ביזט אַלט זעכציק יאָר און דו ווילסט זיך בוקן צו אַ גאָט וואָס איז אַלט ערשט איין טאַג. האָט דער

עבודת כוכבים, פרק א, סימן ג.
ב*) בחיי, בראשית, טו, ז.

א) ע"ז ג, א; אר"ן א, ה, זייט 38.
ב) ב"ר לט, ח; רמב"ם, מדע, הלכות

יא, דריי יאר אין כותא און זיבן יאר אין קרדו. לויט אן אנדער מיינונג פאר-קערט, דריי יאר אין קרדו און זיבן יאר אין כותא, ה).

ווי אלט איז אברהם געווען ווען ער איז ארויס פון טורמע? זיבעציק יאר, ה*).

נמרוד האט דאך געהייסן אריינווארפן אברהם'ן אין קאלך אויוון, פארוואס זשע ווערט ער אנגערופן אמרפל? ווייל אמר פול (שהפיל), ווייל ער האט געהייסן אים אריינווארפן אין קאלך אויוון, ו).

פון וואנען אורשפרונגט דער נאמען כשדים?

נחור'ס זון עויץ האט געהאט א זון מיטן נאמען כשד. כשד'ס אפשטאמיקע האבן זיך באזעצט אין א טאל קעגן איבער דעם לאנד שנער (בבל). זיי האבן אויסגעבויט א שטאט און איר א נאמען געגעבן כשדים אויף זייער פאטערס נא-מען כשד, ז).

אגב, דער ערוך שרייבט כרדו. זעט רבינו בחיי נח יא, כח.

ה*) שה"ק יד, פאראן אן אנדער מיינונג. ו) עירובין נג, א; תנחומא לך לך ו; פ"ר פיסקא לג, קנא, א, ענדע. רש"י ברא-שית יד, א; רש"י פסחים קיה, א לעצטע שורה; רש"י עבודה זרה ג, א אונטערן ווארט נמרוד.

אז נמרוד האט געהאט דריי נעמען, זעט: עירובין נג, א; פסחים צד, ב ערשטע שורה; חגיגה יג, א; ב"ר מב, ד; תנחומא באבער לך לך ב און וירא ב; ישר נח 19 און תולדות 71; מ"א בראשית יד, א; ליקוטים ממדרש ילמדנו לבראשית אין ספר הלקוטים חלק ששי, עדיציע גרינהוט, לך לך יג; מה"גא, יד, א; י"ש לך לך עב און ישעיה תקיא; בחיי לך לך יד, א; ס"ה טז, א. ו) ספר הישר וירא 58.

ווינט וואס פארשפרייט די וואלקנס. זאגט נמרוד וועלן מיר זיך בוקן צום ווינט. רופט זיך אן אברהם: לאמיר זשע זיך בוקן צום מענטש וואס מראגט אין זיך דעם ווינט. זאגט צו אים נמרוד, דו רעדסט פוסמע רייד. איך בוק זיך בלויז צום פייער, און איך וועל דיך ארייג-ווארפן אין פייער, און זאל קומען דער אויבערשטער צו וועמען דו בוקסט זיך און דיך ראטעווען פונעם פייער, ג).

אברהם אין טורמע. אינעם קאלך-איוון

ווען תרח האט דערציילט נמרוד'ן אז אברהם האט צעשמעטערט אלע זיינע אפגעטער, ווי האט ער רעאגירט? נמרוד האט געהייסן איינשפארן אכ-רהם'ן אין טורמע. צען טעג שפעטער, האט ער אויפן ראט פון זיינע הארן אים פאראורטיילט פארברענט צו ווערן אין קאלך-איוון, ד).

איז אמת אז א' איז געזעסן אין טורמע?

ג) ב"ר ענדע לח; י"ש נח, סב; מה"גא, יא, כח.

פארגלייכט אן אנדער ווערסיע אין ספר הישר נח 29-31. זעט שה"ק יג.

ד) אין ספר הישר נח 32 שטייט „ימים עשרה“, קען עס מיינען צען יאר, אדער צען טעג. זעט פאלגענדיקע פראגע און ענט-פער. אז נמרוד האט פארפאלגט אברהם'ן, זעט: פ"כ עו, א, הוצאת אום; ויק"ר כז, ה; ק"ר ג אויפן פסוק טו; תנח. אמור, ט; י"ש אמור תרמג; קהלת תתקסח.

ה) ב"ב צא, א; פרקי דרבי אליעזר פרק כו; י"ש לך לך סח און אנהויב עו; לויט מעשה אברהם אבינו לב"ג — א יאר.

לויט ספר הישר נח 32 — „ימים עשרה“, קען עס מיינען צען טעג אדער צען יאר.

דעם קעניג נמרוד'ס אלע קנעכט, האָרן, העלדן, ריכטער, אָן ערך פון נייען הונדערט טויזנט. אלע איינוואוי- נער פונעם לאַנד זיינען געשטאַנען אויף די דעכער, אויף די טורעמס. עס איז ניט געווען אַ מענטש וועלכער איז ניט געווען דערביי, (ל).

ווי לאַנג איז א' געווען אינעם קאַלד- אויוון?

דריי טעג און דריי נעכט איז ער אַרומגעגאַנגען אינעם פייער. ווען מען האָט דערציילט נמרוד'ן אז אברהם שפּאַ- צירט אַרום אינעם פייער אין די הויזן, און בלויז די שטריק מיט וועלכע מען האָט אים געבונדן זיינען פאַרברענט געוואָרן, האָט ער זיך געוואונדערט און איז געגאַנגען אַליין זיך איבערצייגן. ווען ער האָט עס דערזען מיט זיינע אייגענע אויגן, האָט ער באַפוילן אַרויס- נעמען אברהם'ן פונעם קאַלד-אוייוון.

ווען נמרוד'ס קנעכט האָבן זיך אַ לאַז געטאַן אַרויסצונעמען אברהם'ן, האָט דער ברענענדיקער פּלאַם ניט דערלאָזט זיי זיך צו דערנענטערן. ווען זיי האָבן, אויף נמרוד'ס באַפעל, זיך געלאָזט לויפן אין פּלאַם אַריין, זיינען אַכט פאַרברענט געוואָרן אויפן אָרם. ווען נמרוד האָט דאָס דערזען, האָט ער אויסגעשריען: אַכרם, גיי אַרויס און דין דעם אוי- בערשטן אין הימל. און אברהם איז אַרויסגעגאַנגען פונעם קאַלד-אוייוון אין די הויזן, (מ).

וואָס האָט דער אויבערשטער געטאַן ווען א' איז געווען אין קאַלד-אוייוון? ער האָט געשמעקט דעם ריח פון

פאַרוואָס ווערט דער קאַלד-אוייוון אין וועלכן מען האָט אַריינגעוואָרפן אַכר- ה'ן אַנגערופן אור (כשדים)? אור מיינט בקעה, הר, אש — טאַל, באַרג, פייער, (ח).

וואו האָט זיך געפונען דער קאַלד- אויוון אין וועלכן מען האָט אַריינגע- וואָרפן אברהם'ן?

אור (כשדים) איז דער טייטש אַ לאַך, אָן אויסהוילונג אין דער ערד. און דאָרט איז געווען דער קאַלד-אוייוון, (ט).

ווי לאַנג האָט מען געהייצט דעם קאַלד-אוייוון איידער מען האָט אַרייני- געוואָרפן אברהם'ן אין אים? דריי טעג און דריי נעכט, (י).

ווי אזוי איז צוגעגאַנגען דאָס אַרייני- וואָרפן אברהם'ן אין קאַלד-אוייוון?

מען האָט אים געבונדן און אַנידער- געלייגט אויף דער ערד. אין אלע פיר זייטן האָט מען אים אַרומגעלייגט מיט האַלץ פינף אַיילן די ברייט און פינף אַיילן אין דער הויך. ווען אברהם איז געלעגן אַ געבונדענער, זיינען געקומען תּרַח'ס שכנים און די איינוואוינער פון זיין שטאָט צו אים, און זיי האָבן אים געקלאַפט אויפן קאַפּ און געזאַגט צו אים: „שעמען זאַלסטו זיך אין ווייסן (ווייסן) האַלז אַריין. דו האַסט געזאַגט אַז דיין זון וועט ירש'נען די וועלט און יענע וועלט, און צום סוף פאַרברענט אים גאַר נמרוד! ?“ (כ).

ווער איז געווען אַנוועזנר ווען מען האָט אַריינגעוואָרפן אברהם'ן אין קאַלד- אויוון?

(ח) רבינו בחיי בראשית יא, כח.

(ט) אזוי טייטשט ר' מנחם בן סרוק, ז"ל.

זעט: רש"י בראשית יא, כח; הגהות הרד"ל אין פרקי דרבי אליעזר פרק כו, הגהה ב.

(י) ספר הישר נח, 32.

(כ) תּדב"א: י"ש לך לך אַנהויב עת.

(ל) ישר נח 32.

(מ) ספר הישר נח 34-33. זעט סדר הדר-

רות טז, א.

אין וועמענס זכות איז א' ניצול גע-
וואָרן פונעם קאַלד־אויזון?
אין יעקב אבינו'ס, (ע).

פון וואָנען איז געדרונגען אז א' איז
געראַטעוועט געוואָרן פונעם קאַלד־אויזון
אין יעקב אבינו'ס זכות?

דער מדרש לערנט עס אַפּ פונעם פסוק
„לכן כה אמר ה' אל בית יעקב אשר
פדה את אברהם", (פ) דערפאר האָט
דער אויבערשטער געזאָגט צום הויז פון
יעקב וועלכער האָט אויסגעלייזט אכ-
רהם'ן (פונעם קאַלד־אויזון), (צ).

אַבער די גמרא טייטשט דעם פסוק
„אל בית יעקב אשר פדה את אבר-
הם", וועלכער האָט אויסגעלייזט אבר-
הם'ן פון צער גידול בנים. ווייל די טרחה
פון ברענגען אויף דער וועלט די שבטים
האָט אייגענטלעך באַדאַרפט אַרויפגע-
לייגט ווערן אויף אברהם'ן. איז געק-
מען יעקב און ער האָט אים אויסגע-
לייזט, (ק).

אברהם'ן וואָס איז אַרויפגעגאַנגען פונעם
קאַלד־אויזון, (ג).

ווער האָט אַרויסגעראַטעוועט אבר-
הם'ן פונעם קאַלד־אויזון אין וועלכן מען
האָט אים אַריינגעוואָרפן אויף דעם רשע
נמרוד'ס באַפעל?

דער מלאך מיכאל האָט גע'טענה'ט
אז ער וויל אַראַפנידערן, אַרויסראַטעווען
אברהם'ן. דער מלאך גבריאֵל האָט גע-
טענה'ט אז ער וויל אים אַרויסראַטעווען.
האָט דער אויבערשטער געזאָגט צו זיין:
איך בין דער איינציקער אין מיין וועלט.
אברהם איז דער איינציקער אין זיין
וועלט. פאַסט עס פאַר דעם איינציקן
צו ראַטעווען דעם איינציקן. ווען איינער
פון אייך וואָלט זיך געפונען אינעם קאַלד־
אויזון, וואָלט איר באַדאַרפט אים ראַ-
טעווען. ער אַבער איז דאָך דאַרט צוליב
מיין נאַמען, דאַרף איך אים מציל זיין.
און ער האָט אַראַפגענידערט און אים
געראַטעוועט, (ס).

קאַלד־אויזון. פאַרגלייכט וועגן דעם מדרש
הגדול אויף בראשית קסה.
זעט פראַגע און ענטפער סימן מ.

(ע) ב"ר סג, ב; ויק"ר לו, ד; תנח.
תולדות ד און שמות ד; מדרש הגדול אויף
בראשית תקנה; אגדת בראשית פרק לו אות
ב, און פרק סד; י"ש אָנהויב תולדות;
רש"י ישעיה כט, כב.

(פ) ישעיה כט, כב.
(צ) ב"ר סג, ב; ויק"ר לו, ד; תנח.
תולדות ד און שמות ד; מה"גא' תקנה;
אגדת בראשית, בראשית פרק לו און פרק
סד; י"ש אָנהויב תולדות; רש"י ישעיה
כט, כב.

לויט תנח"ב אָנהויב תולדות מיינט דער
פסוק אז אין יעקב'ס (און אויך אין יצחק'ס)
זכות איז אברהם גרויס געוואָרן.

(ק) סנהדרין יט, ב און רש"י דאַרט אונ-
טערן וואָרט שפדאו. זעט זייט 75 נאָטן צ-א.

(ג) בראשית רבה לה, י.

(ס) פסחים קיה, א; משנת רבי אליעזר
יד, 276; תנח. נח י, תולדות ד און תצוה
יב; תנח"ב תצוה ח; ב"ר מד, יג; ש"ר
יה, ה; ד"ר ב, כט; שו"ר א, יב; זהר לך
לך עז, ב; שו"ט קיז, ג; מה"גא' תקנה;
ל"ט לך לך טו, ז

זעט: סא"ר פרק ה; נסא"ז 49; מ"א, ג
45; י"ש לך לך עז, ויחי קנה, תהלים תתמ
און תתעז; ספר הישר 33.

לויט מאַנכע פון די אָנגעגעבענע קוועלן
האָט דער מלאך מיכאל אים געראַטעוועט. זעט
דאַרט די פאַרשידענע נוסחאות.

אגב, דער רמב"ם אין מדע הלכות עבודת
כוכבים פרק א' זאָגט: בקש המלך להרגו,
ונעשה לו נס ויצא לחרן — דער מלך
(נמרוד) האָט געוואָלט טויטן אברהם'ן, איז
אים געשען אַ נס און ער האָט אויסגעוואָגן-
דערט קיין חרן. אַבער ער דערמאָנט ניט דעם

אהרן ראזמארין'ס תנ"כ'ענציקלאָפּעדיע

לויט אַן אַנדער מיינונג: עס זיינען געווען אַזעלכע וועלכע האָבן געזאָגט אַז פּייער איז נישט שולט איבער תּרח"ם קינדער. כדי זיך צו איבערצייגן אין דעם, האָבן זיי אַריינגעוואָרפן הרן'ען אין קאַלך-אוייוון, און ער איז באַלד פּאַר-ברענט געוואָרן. יענעס מאַג האָט די גאַנצע וועלט זיך איבערצייגט אַז דער אַלמעכטיקער האָט געראַטעוועט אַב-הס'ן, א).

לויט אַ דריטער מיינונג איז הרן אַריינגעוואָרפן געוואָרן אין קאַלך-אוייוון צו זאַמען מיט אַברהם'ן, און ער איז פּאַר-ברענט געוואָרן, ב).

וואָס איז געוואָרן מיט די מענטשן וועלכע האָבן אַריינגעוואָרפן אַברהם'ן אין קאַלך-אוייוון? אַ פּלאַם איז אַרויס פּונעם אויוון און האָט זיי פּאַרברענט, אַן ערך צוועלף מענטשן, ג).

ווי קומט עס טאַקע וואָס דאָס פּייער האָט נישט פּאַרצערט אַברהם'ן?

ביים באַשאַפן די וועלט האָט דער באַשעפּער אויסגענומען פינף תּנאים (גע-שמעלט פינף באַדינגונגען): דאָס פּייער ער זאָל נישט שעדיקן אַברהם אַבינו, און חנניה, מישאַל, עזריה; דער ים סוף זאָל זיך שפּאַלטן ביי יציאת מצ-רים; די לייבן זאָלן נישט שעדיקן דניאל'ן אינעם לייבן-גרוב; בלעס'ס אייזל זאָל ריידן; די וואַראַנעס (ראַבעס) זאָלן שפּייזן אליהו הנביא, ג*).

חדר ב', יעללינעק זייט 118; תּרגום יונתן און רש"י בראשית יא, כח; י"ש ענדע פרשה נח; שה"ק יג.

- א) זהר לך לך עז, ב.
זעט ז"ה, א, עז.
ב) ספר הישר נח, 33.
ג) ספר הישר נח, 33.
ג*) מדרש חסר ויתר.

ווי אַלט איז א' געווען ווען ער איז ניצול געוואָרן פּונעם קאַלך-אוייוון? פּופציק יאָר, ר).

ווי ווערט באַטראַכט אַברהם'ס ניצול ווערן פּונעם קאַלך-אוייוון? אַלס דער ערשטער פּון די זיבן וואונ-דער וועלכע די וועלט האָט געזען זינט הימל און ערד זיינען באַשאַפן גע-וואָרן, ש).

איז נאָך עמיצער אַריינגעוואָרפן גע-וואָרן מיט אַברהם'ן אין קאַלך-אוייוון? יא, זיין ברודער הרן, און די מעשה איז געווען אַזוי. הרן האָט זיך גע-טראַכט אויב אַברהם וועט אַרויס אַ לעבעדיקער וועט ער האַלטן מיט אים. אויב נמרוד וועט געוויינען, וועט ער האַלטן מיט נמרוד'ן. נאָך אַברהם'ס ני-צול ווערן האָט מען געפּרעגט הרן'ען מיט וועמען ער האַלט, האָט ער גע-ענטפּערט מיט אַברהם'ן. האָט מען אים אַריינגעוואָרפן אין קאַלך-אוייוון, און ער איז פּאַרברענט געוואָרן, ת).

עס זיינען פּאַראַן אַנדערע מיינונגען וועגן ווי אַזוי הרן איז פּאַרברענט גע-וואָרן:

ווען דער אַלמעכטיקער האָט זיך אַנט-פלעקט און אַרויסגעראַטעוועט אַברהם'ן פּונעם קאַלך-אוייוון, איז דאָרט אַנוועז-ענד געווען אַברהם'ס ברודער הרן. האָבן די כּשדים געזאָגט אַז אַברהם איז ניצול געוואָרן אין הרן'ס זכות. איז אַרויס אַ פּלאַם פּייער און האָט אים פּאַרברענט.

ר) ישר נח 34. פּאַראַן אַן אַנדער מיינונג. ש) פּר"א אָנהויב פרק נב און זעט דאָרט רד"ל הערה ג; י"ש לך לך עז.

ת) שו"ט קיה, יא. פּאַרגלייכט די פּאַר-שידענע ווערסיעס אין: מ"א בראשית ענדע נח; ב"ר ענדע פרשה לח; פּר"א פרק כו; סדר אליהו זוטא פרק כח; ל"ט נח, יא. כח; מעשה אַברהם אַבינו אין בית המדרש.

אין ארויפגעפלוויגן אויף נמרוד'ס קאפ, און עס האט אים אויסגעפיקעט אן אויג. נמרוד איז דערציטערט געווארן פון דער דאזיקער וויזיע. זיין הארץ האט גע- קלאפט. און ער האט שמארק מורא גע- האט.

באלד אינדערפרי האט ער געשיקט רופן אלע זיינע קלוגע לייט און כשופ- מאכער, און ער האט זיי דערציילט דעם חלום. האט דער קלוגער מאן אנוקי גע- זאגט אז ער זעט אין דעם דאס שלעכטס וואס וועט קומען אויפן קעניג פון אב- רהם'ן און זיינע קינדער, וועלכע וועלן מלחמה האלמן מיט אים און פארניכטן זיינע ארמיען.

„און דאס וואס דו ביסט אנטלאפן מיט דריי מענטשן וועלכע האבן אויס- געזען ווי מלכים, באדייט עס אז דו אליין וועסט ניצול ווערן מיט די דריי מלכים וועלכע וועלן זיך באטייליקן מיט דיר אין דער מלחמה. און דאס וואס דער טייך איז צוריק פארוואנדלט גע- ווארן אין אן איי און א יונג פייגעלע האט דיר אויסגעפיקעט אן אויג, מיינט עס אז אברהם'ס אפשטאמיקע וועלן דיך שויטן. דאס איז דער חלום מין האר קעניג, און דאס איז זיין באשייד. דער חלום איז אמת. זיין באשייד איז ריכ- טיק. שוין צוויי און פופציק יאר ווי זיינע קלוגע לייט ווארענען דיך אז אב- רהם'ס עקזיסטענץ איז אן אומגליק פאר דיר. אזוי לאנג ווי אברהם לעבט, זיינען דו און דוין מלוכה ניט זיכער. שוים אים, וועט זיך ענדיקן די געפאר." נמ- רוד האט געפאלגט אנוקי'ן, און ער האט געשיקט מענטשן צו כאפן אברהם'ן און אים ברענגען צו שויטן אים.

אליעזר, אברהם'ס קנעכט, וועלכן נמ- רוד האט אים געגעבן, איז געווען דער-

ן ווי אזוי האבן דער קעניג נמרוד און זיינע הארן רעאגירט אויף אברהם'ס ניצול ווערן פונעם קאלך-אויזון?

זיי האבן זיך געבוקט צו אברהם'ן. אבער אברהם האט זיי געהייסן זיך בוקן צום אויבערשטן, זיי זאלן גיין אין זיינע וועגן. נמרוד האט געגעבן אב- רהם'ן פילע קאסטבארע מתנות און צוויי וויכטיקע קנעכט, איינער מיטן נאמען עוני, און דער צווייטער האט געהייסן אליעזר. אויך נמרוד'ס הארן האבן גע- געבן אים פילע מתנות, זילבער, גאלד, קרישמאל, ד.

נמרוד וויל שויטן אברהם'ן

ן ווי אזוי איז געווען די באציאונג צווישן אברהם'ן און נמרוד'ן נאך אב- רהם'ס ניצול ווערן פונעם קאלך-אויזון? צוויי יאר נאך אברהם'ס ניצול ווערן פונעם קאלך-אויזון האט נמרוד, קעניג פון בבל, גע'חלום'ט ווי ער שטייט מיט זיינע ארמיען אינעם טאל קעגן איבער דעם קאלך-אויזון. אברהם'ס געשמאלט קומט ארויס פונעם קאלך-אויזון מיט א בלויער שווערד אין האנט און לאזט זיך קעגן אים. נמרוד אנטלויפט, און דאס געשמאלט ווארפט אויף זיין קאפ אן איי וואס ווערט פארוואנדלט אין א גרויסן טייך. אלע זיינע ארמיען ווערן דערטרונקען אין דעם דאזיקן טייך. און נמרוד אנטלויפט מיט דריי מענטשן. ער גיט א קוק אויף די דריי מענטשן, זיי זיינען אנגעטאן אין קעניגלעכער רע- גאליע, הויך געוואקסן, און זייער גע- שמאלט איז ווי דאס געשמאלט פון א מלך. נאך זייער אנטלויפן איז פונעם טייך געווארן צוריק אן איי. פונעם איי איז ארויסגעקומען א יונג פייגעלע. עס

נא; י"ש ענדע פרשה חוקת. פערגלייכט די נוסחאות אין אלע ערטער.

ד) ישר נח 34; ס"ה טו, ב. פארגלייכט מיט פ"א פרק טז און רד"ל הערות נ און

בערשטער זאל ניט מחדש זיין אן הלכה אינעם הימלישן געריכט, און אברהם האט זיי אלע געוואוסט.
ער האט געוואוסט אפילו דעם נייעם נאמען וואס דער אויבערשטער וועט געבן דער שטאט ירושלים, ח.

אברהם האט דאך געלערנט גמרא, האט ער געקענט אויך נסתר?

„ואברהם הלך אחר הנגלה, ולא הבין הרמז הנכלל בדבריו של הקדוש ברוך הוא“, אברהם האט נאכגעפאלגט די אָפּן דערקלערטע לערע (נגלה), אָבער ער האט ניט פאַרשטאַנען די „אַנדייטונגען“ אינעם אויבערשטנס ווערטער. קומט אויס אַז אין נסתר, אין פאַרבאַרגענע, פאַרהוילענע ענינים וועלכע זיינען ניט אַרויסגעזאָגט געוואָרן קלאַר און אָפּן, נאָר זיי זיינען בלוז אַנגעדייטעט גע- וואָרן, האט ער ניט פאַרשטאַנען, ט).

אברהם'ס פאָטער תּרַח האט דאָך אים ניט געלערנט תּורה. אַ רבי'ן האט ער דאָך אויך ניט געהאַט. פון וועמען זשע האט ער געלערנט תּורה?

עס זיינען פאַרען מיינונגס-פאַרשידענ- הייטן:

דער אויבערשטער האט אים אָנגע- גרייט צוויי נירן ווי אַ שטייגער צוויי רבי'ס. זיי האָבן געקוועלט און אים גע-

שית כד, סג; ל"ט וירא יט, כו; ויצא כח, יא; ואתחנן ה, א; י"ש וירא פה, תהלים תשעא און תתנה, און משלי תתקס; ילקוט א' פרק מא, פסוק יג.

ז) ברכות כו, ב. זעט ת"ת ענדע יתרו, סימנים קכ"קכד.

זא) תנח"ב תולדות א; תנה. לך לך יא; סא"ר 35; פרש. 100.

ח) ע"ז יד, ב; ב"ר מט ענדע ב; י"ש וירא פב און איוב תתקכא. זעט ילקוט ראובני.

ט) רבינו בחיי בראשית טו, א.

ביי. האט ער געאיילט, איז אַוועק צו אברהם'ן און איז אָנגעקומען אַהין פאַר נמרוד'ס לייט. ער האט דערציילט אב- רהם'ן די גאַנצע מעשה. אברהם איז אַנמרוּנען צו נח'ן און זיין זון שם און האט זיך דאַרט אויסבאַהאַלטן, ה).

וואָס איז דאָס כאַראַקטעריסטישסטע אין נמרוד'ס שלעכטקייט?

זיין אַפּטאָן אַלדאָס בייז אונטער דער מאַסקע פון „לפני ה'“, אַז אַליץ וואָס ער טוט איז לשם שמים, ח*).

אברהם דאַוונט, לערנט, פערפאַסט ספרים

האָט אברהם געדאַוונט? געוויס. ער האט דאָך מתקן געווען תפילת שחרית, ו).

אברהם האט מתקן געווען תפילת שחרית, דאָס דאַוונען אינדערפרי. האט ער אויך באַשטימט אַן אָרט צום דאַוונען? יא, ז).

האָט אברהם געלערנט תורה? יא, ז*).

האָט אברהם געלערנט גמרא? יא. זיין מסכת עבודה זרה אַליין האט געהאַלטן פיר הונדערט פרקים. און עס איז ניטאָ אַ טאַג אין וועלכן דער אוי-

ח) ישר נח 34-35. זעט ס"ה טו, ב.
ח*) בראשית י, ט און אור החיים דאָרט.
ז) ברכות כו, ב; ע"ז ה, ב; ירושלמי ברכות פרק ד, הלכה א; ירושלמי פסחים פרק ה, הלכה א; פ"א פרק טו; מכילתא בשלח ויהי ב; מכילתא דרבי שמעון בן יוחאי מה; ב"ר סה, ט; במ"ר ב, א און יג, ד; תנחומא מקץ אנהויב ט, תשא כג און צו יד; תנח"ב מקץ יא; שו"ט יט, ב; נה, ב און ו; קב, ב; זהר נח עב, א; חיי שרה קלב, ב און קלג, א; פינחס רכד, א. רעיא מהימנא; אונקלוס, יונתן, רש"י ברא-

דער באשעפער פון דער וועלט, (ס).
אברהם האט דאך געלעבט פאר מתן
תורה וועלכע זשע מצוות האט ער אפי
געהיט?

ער האט אפגעהיט די גאנצע תורה,
 אלע מצוות, נאך איידער זי איז גע-
 געבן געווארן, (ע).

ער האט אפגעהיט אפילו דקדוקי תו-
 רה, (ע*) און ער האט זיי געלערנט זיינע
 קינדער, (ע**).

קינדער האט זיך עוסק געווען אין
 מצוות אזוי ווי אברהם, (ע***).

ער האט זעהר מדקדק (פארטיקלע)
 געווען אין מצוות, (ס).

ער האט אפגעהיט אפילו עירוכי תב-
 שילין, מאכן אן עירוכ תבשילין מען
 זאל מעגן קאכן יום טוב אויף שבת, (צ);

לערנט תורה (ווי צוויי וואסער קרוגן,
 וועלכע האבן געקוועלט מיט תורה). לויט
 אן אנדער מיינונג, האט ער געלערנט
 פון זיך אליין, (י).

דער אויבערשטער אליין האט דאך
 אים געוויזן די תורה, (פ).

ער האט געלערנט ביי נח'ן און ביי
 זיין זון שם, (ל).

ער האט געלערנט אין א ישיבה, (מ).
 עס זיינען אים אנטפלעקט געווארן
 דברי תורה און דברי סופרים, (מ*).

האט אברהם פערפאסט ספרים?
 ער איז איינער פון די עלף וועלכע
 האבן פארפאסט תהלים, (ג).

ער האט אויך פארפאסט א „מעצ-
 לאגישן“ ספר וועגן דעם אז עס איז
 פאראן בלויז איין אויבערשטער, נעמלעך

זעט ויק"ר י"א א וועגן אספ"ן.
 (ס) רמב"ם מדע, הלכות כוכבים פרק
 א', סימן ג.

(ע) ירושלמי קידושין פרק ד, הלכה ב,
 יומא כ"ה, ב; קידושין פ"ב, א; אר"ן נוסחא
 ב 21; תנחומא בהר א; תנח"ב לך לך יד
 (כל המצוות וכל התורות); ויק"ר ב, י; זתר
 תצא רעו, ב; מה"גא' 402.

אין ש"ר א, ג, ג שטייט הרבה, פילע
 מצוות.

(ע*) ב"ר צ"ה, ג; תנח"ב ויגש יב. זעט:
 מה"גא' 226; מר"א ג, נד.

(ע**) ב"ר צ"ה, ג; תנח"ב ויגש יב.
 זעט: נדרים לב, א; תנח. לך לך א; ילקוט
 א', מא ג, קכא; תנח"ב בהר ג; ש"ר ל,
 ט; אג"ב יג, כח; קונד. 80.

לויט ספרי ואתחנן לא איז ער געבאטן
 געווארן בלויז איין מצוה (מצות מילה). לויט
 תוספתא סוטה ה, ט און מה"גא' 30 איז ער
 געבאטן געווארן בלויז איינציקע מצוות.

(ע***) נדרים לב, א.

(פ) תנחומא, באבער, לך לך, א; ב"מא, קנ
 (צ) יומא כ"ה, ב; ב"ר צ"ה, ג; תנח. לך
 לך א און יא. און בהר א; תנח"ב לך לך
 א און יד, ויגש יב; בהר ג; שו"ט א, יג;

(י) אר"ן פרק לג; שו"ט א, יג און טו,
 ז; ב"ר צ"ה, ב; תנחומא ויגש יא; תנח"ב
 ויגש יב; י"ש חיי שרה קט און תהלים
 תריד און תרסז; ב"מא קנג; פרש. 100.

(כ) ב"ר מד, יח; ש"ר נא, ז; שו"ט טו,
 ז; לה, ב; נב, ח; פר"כ מב, ב; פ"ר פיסקא
 טו; י"ש לך לך עז; תהלים תשלו; מנורת
 המאור סימנים צב און קלח.

זעט אומעטום ווער עס זאגט וואס.
 (ל) ישר נח, 23. זעט ס"ה טו, א.

(מ) יומא כ"ה, ב.
 (מ*) תוספתא קידושין ה, כא; אר"ן א.

לג; שו"ט טו, ז.

(ג) לויט בבא בתרא יד, ב לעצטע שורה
 האט דוד המלך געשריבן ספר תהלים על
 ידי עשרה זקנים, צוזאמען עלף.

לויט: שו"ט א, ו, הוצאת אום; שו"ר ד,
 פסוק ד, און זעט מהרז"ו דארט; רש"י
 אנהויב תהלים האבן צען „בני אדם“, צען
 מענטשן פארפאסט תהלים.

אין ק"ר ז, פסוק יט, סימן ד שטייט . . .
 מעשרה זקנים.

זעט אומעטום ווער עס זאגט וואס. און
 ניט אלע גיבן אן די זעלבע נעמען פון די
 מחברים פון תהלים.

הָאָם גענומען אברם'ן, לומ'ן און שרי'ן און זיי האָבן פאַרלאָזט אור כשדים. אברהם איז דאָך געווען דער עיקר. ער איז געווען דער בעל הבית. און פאַר-לאָזט אור כשדים האָט מען דאָך צוליב אים. פאַרוואָס זשע עפעס „ויקה תרח“? נאָר ווייל ער האָט מכבד געווען זיין פאַטער, גייט עס אויף זיין נאָמען, ב).

איז א' געווען אַ כהן, צי אַ לוי, צי אַ ישראל?

ער איז דאָך געווען אַ גר, ג) נאָר דער אויבערשטער האָט אַוועקגענומען די כהונה פון שם'ן, נח'ס זון, און האָט זי איבערגעגעבן אברהם'ן, ד).

איז א' געווען אַ כהן צי אַ כהן גדול?

א) בראשית יא, לא.

ב) רבינו בחיי בראשית יא, לא.

ג) סוכה מט, ב; חגיגה ג, א; תנח. לך לך ו; תנח"ב לך לך ה.

אָ אברהם און שרה זיינען געווען גרים זעט: במ"ר ח, י; סא"ר 146.

אָ אברהם אַליין האָט זיך גערופן גר, זעט בראשית כג, ד; מכילתא משפטים, נזיקין אָנהויב יח. אָבער דאָרט אין חומש מיינט דאָס וואָרט גר, אַ פרעמדער, אַ מענטש פון אַ פרעמד לאַנד, אָן אויסלענדער. זעט: רש"י, רשב"ם, רמב"ן, א"ע אין בראשית כג, ד.

אָ דער אויבערשטער האָט אים באַצייכנט אַלס גר, זעט ילקוט א', פרק מט, פסוק ג.

ד) זעט די פאַרשידענע נוסחאות, און ווער עס זאָגט זיי אין:

גדרים לב, ב; ב"ר מו, ה און נה, ז; ש"ר ענדע פרשה ב; ויק"ר כה, ו; במ"ר ד, ח; ד"ר ב, ז.

פאַרגלייכט: תנח. שמות יט; תנח"ב תול-דות יב; פרא' פרק ח; זהר לך לך פו, א; פ"ר קע, א; י"ש לך לך סג, עד, פא; און וירא צו; מה"גא' ריח; רש"י ברא-שית יד, כ.

לויט: ב"ר מו, ה; ויק"ר כה, ו און נאָך

אפילו עירובי חצרות, לייגן אָן עירוב צו מעגן טראָגן שבת, ק);

אפילו אַ מצוה קלה שבעל פה, אפילו אַ לייכטע מצוה, וועלכע געפינט זיך ניט בפירוש, אויסדריקלעך אין דער תו-רה, ר);

אפילו דקדוקי תורה, אַליץ האָט ער אָפּגעהיט, ש).

הָאָם א' מקיים געווען כיבוד אב? ער האָט דאָך מקיים געווען די גאַנ-צע תורה, אַלע מצוות, האָט ער געוויס מקיים געווען אויך די דאָזיקע מצוה, ת).

פּון וואָנען איז די ראייה אָן א' האָט מקיים געווען די מצוה פון כיבוד אב? דער פסוק זאָגט „ויקה תרח“, א) תרח

אגדת בראשית אָנהויב פרק יג; י"ש תולדות קיא; בחיי בראשית יב, א; ב"מא, קב.

זעט: קידושין פב, א; זהר רעו, ב; תוספות יבמות עא, ב אונטערן וואָרט לאַ גיתנה; ילקוט א', מא, ה, קכא; מה"גא' 402; פרש. 100. און זעט אומעטום ווער עס זאָגט עס.

יום טוב טאָר מען ניט קאָכן אויף שבת. ווען יום טוב פאַלט אויס פרייטיק, טאָר מען ניט קאָכן דאָס עסנוואָרג אויף שבת, סיידן מען מאַכט אָן עירוב תבשילין. מען נעמט ערב יום טוב אַ שטיקל חלה, וואָס מען האָט אָנגעגרייט אויף שבת און אַ כזית געקאָכטע פיש, אָדער פלייש, אָדער אָן איי און מען מאַכט די ברכה ברוך אתה ה' אלקינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו על מצות ערוב. מען זאָגט אויך „בדין יהא שרא לנר“. זעט אין אָנהויב מחזור.

ק) ב"ר פרשיות מט, ב און סד, ד; שו"ט א, יג; י"ש וירא פד.

אין שה"ק יב שטייט אָן די חז"ל דערמאָנען בלויז עירובי תבשילין?!

ר) בראשית רבה סד, ד. זעט ויק"ר כה, ו.

ש) ב"ר צה, ג; תנח. ענדע ויגש.

ת) בחיי בראשית יא, לא. אָבער זעט:

רש"י, רמב"ן ענדע פרשה נח; זייט 71, סימן ע.

בטחון אינעם אלמעכטיקן, אז ער וועט ראטעווען אים און זיין ווייב.

ווען דער אויבערשמער האט אים צו-געזאגט דאס לאנד, האט ער גאר גע-פרעגט „כמה אדע כי אירשנה“ (כ) ווי אזוי ווייס איך אז איך וועל עס ירש-נען. (ל).

וואו האבן אברהם און שרה זיך בא-זעצט נאך אברהם'ס ניצול ווערן פונעם קאלד-אויבן?

זיי האבן פארלאזט אור כשדים, זיי-נען געצויגן אינעם לאנד כנען און האבן זיך באזעצט אין חרן. (מ).

ווי לאנג האט א' געוואוינט אין חרן? דריי יאר. (נ).

דער פסוק זאגט „וימת תרח בחרן“ (ס) אז תרח איז געשטארבן אין חרן. אבער ער האט דאך געלעבט ווען אברהם האט פארלאזט חרן?

דער אויבערשמער האט אים גערעכנט אלס טויטער כדי אברהם זאל זיין פטור פון דער מצוה פון כבוד אב ואם. מען זאל ניט זאגן אז ער האט איבערגע-לאזט אן אלמן מאמן. און רשעים ווערן דאך אנגערופן טויט אפילו ביי זייער לעבן. (ע).

פארטן א מיינונג אז ער איז געווען א כהן גדול, ה).

האט א' געגעבן מעשר, תרומה? ער האט דאך מקיים געווען די גאנ-צע תורה, האט ער אויך געגעבן מעשר און אפגעשייט תרומה. אגב, ער איז געווען דער ערשמער צו געבן מעשר. (ז).

איז אמת אז א' פלעגט היילן קראנ-קע?

די גמרא זאגט אז א טייערער שטיין (א פערל) פלעגט הענגען אויף זיין האלז, און יעדער קראנקער וועלכער האט אים געווען איז באלד געזונט געווארן. (ז).

איז א' באגאנגען עפעס א זינד? עס איז פארטן א מיינונג אז יא:

ווען עס האט אויסגעבראכן דער הונ-נער, האט ער פארלאזט דאס לאנד כנען וועגן וועלכן ער איז געכאטן געווארן, ח). ער האט זיך דאך באדארפט פארלאזן אויפן אלמעכטיקן.

ער האט געהייסן שרה'ן זאגן אין מצרים, ט) אז זי איז זיין שוועסטער. און אין פאל מיט אבימלך'ן האט ער אליין געזאגט אז שרה איז זיין שוועס-טער, י). ער האט דאך באדארפט האבן

- קוועלן, איז אברהם געווען א כהן גדול. זעט זייטן: 48, נאטע ס; 170, נאטע ק.
- ה) ב"ר מו, ה; ויק"ר כו. פארטן נאך קוועלן. זעט פארגייענדיקע פראגע און דעם ענטפער.
- ו) זעט: זייט 69, ע; בראשית יד, כ. פר"א פרק כז; מה"ג א' רכב (יד, כ).
- זעט: ב"ר יב, יג; תנח. חיי שרה ענדע סימן ד; תנח"ב ראה יב; פ"ר פיסקא כה, ג (קכו, ב); פר"כ צח, א. הוצאת אום; ל"ט בראשית א, א און לך לך יד, כ.
- ז) בבא בתרא טו, ב; תוספתא קידושין ה, 17; י"ש חיי שרה קו.
- ח) בראשית יב, י.
ט) בראשית יב, יג.
י) בראשית כ, ב.
כ) בראשית טו, ח.
ל) זעט איינצלהייטן אין: בחיי בראשית יב, יג; פראגעס און ענטפערס אויף זייטן 98, נאטע א; 99, נאטן ב, ג, ד.
מ) בראשית יא, לא.
נ) ספר הישר נח 36.
ס) בראשית יא, לב.
ע) ברכות יח, ב; ב"ר לט, ז; תנח. יתרו א און ענדע וזאת הברכה; תנח"ב יתרו א; מ"א נח יא, לב; ל"ט אנהויב לך לך;

עס זיינען פאראן מיינונגס-פארשידענ- הייטן. פינף און פופציק יאר. ער האט שפעטער זיך צוריק אומגעקערט צו בא- זוכן זיין פאטער און איז דארט גע- בליבן, ר).

אי עס שטייט דאך אז ער איז אלט געווען פינף און זיבעציק יאר ווען ער האט פארלאזט חרן, ש). איז דער ענט- פער אז ער האט פארלאזט חרן צוויי מאל, איינמאל ווען ער איז אלט געווען זיבעציק יאר, און דאס צווייטע מאל ווען ער איז אלט געווען פינף און זיבע- ציק יאר, ת).

ווי אלט איז אברהם געווען ווען נח איז געשטארבן?
אכט און פופציק יאר, א).

פון נח'ן ביו אברהם'ן זיינען פארי- לאפן צען דורות, א*). האט דער אור- בערשטער גערעדט צו וועלכן פון זיי ביו אברהם'ן?
ניין, א**).

מיטן וואַנדער-שטעקן אין האַנט
פאַרוואָס האָט דער אויבערשטער גע-
הייסן אברהם'ן וואַנדערן?
צוליב עטלעכע אורזאכן:
ער זאל אים מאַכן פאַר אַ גרויס פּאָלק,

א) ספר הישר נח 37; שה"ק יב, אָבער אויף זייט יא דאָרט שטייט זיבן און פופציק.
א*) אבות אנהויב פרק ה, אר"ן א', לג, ב; ב"ר מט, ב; ויק"ר י, א; ק"ר ה, יט; שו"ט כה, און קה, ג, הוצאת אום; תנח, לך לך יא; וישב א; ויחי יד; בהעלותך ז; תנח"ב חיי שרה ג און תולדות ז; י"ש לך לך פב, עמוס תקמא, תהלים תשב; תדשא קעד; מה"גא' 197; ל"ט בראשית א, א (דף ג, א); רש"י בראשית לו, א.

א**) ב"ר לט, ד און ו; י"ש קהלת תקעו; ל"ט לך לך יב, א. זעט די מקורות צו דער פאָרגייענדיקער פּראָגע.

ענדע פּרשת נח, אויפן פּסוק „וימת תרה בחרן“, זאָגט רש"י „גון הפוכה“, נעמלעך אז „בחרן“ שטייט מיט אַ פאַר- קערטער גון. אָבער די „ג“ איז דאָך גיט פאַרקערט, גיט אין דער תורה און גיט אין הומש?
דער „מנחת ש"י“ ז"ל אויפן אַרט באַ- האַנדלט די פּראָגע. ער גיט אַן מקורות און זאָגט אז אין ספר תאג, און „בתיקון ספר תורה ישן“ האָט ער געזען אַ פאַר- קערטע גון, ע*). זעט אויך דעם רד"ק אַ הויף די מקורות אין „מנחת ש"י“.

ווי אלט איז א' געווען ווען זיין פא- טער תרה איז געשטארבן?
תרה איז געשטארבן צוויי יאר פאר שרה'ן. שרה האט געלעבט הונדערט זיבן און צוואנציק יאר, פ). איז זי ביי תרה'ס טויט אלט געווען הונדערט פינף און צוואנציק יאר. אברהם איז געווען עלטער פון שרה'ן מיט צען יאר, צ). איז ער אלט געווען הונדערט פינף און דרייסיק יאר ביי זיין פאטערס טויט, ק).

ווי אלט איז אברהם געווען ווען זיין זיידע נחור איז געשטארבן?
הונדערט און צען יאר, ק*).

ווי אלט איז א' געווען ווען ער האט פארלאזט חרן?

י"ש אנהויב לך לך; רש"י, רמב"ן, ענדע נח; בחיי בראשית יא, לב. און זעט אין אלע ערטער די פארשידענע ווערסיעס.

ע*) בראשית יא, לב און רש"י דאָרט.
פ) בראשית כג, א.
צ) בראשית יז, יו.
ק) ב"ר נח, ה; סדר עולם רבה; י"ש חיי שרה קב.

לויט מדרש שכל טוב לך לך טו, טו איז ער אלט געווען הונדערט דרייסיק יאר.
ק*) שלשלת הקבלה יא-יב.

ר) ישר נח 36 און 37; ס"ה טו, ב.
ש) בראשית יב, ד; סע"ר פרק א.
ת) בחיי בראשית טו, יד.

די אותיות פון „לך לך“ באטרעפן הונדערט. ער האט אים אנגעוואונקען אז צו הונדערט יאר וועט אים געבוירן ווערן א כשר'ער זון, ה).

אנב, דער „עוללות אפרים“ זאגט דער רויף אז דער וועלכער גייט קיין ארץ ישראל, גייט צו זיך אליין. ווייל, זאגט דער „כלי חמדה“, דאס לאנד ישראל איז באשטימט געווארן פון דער השגחה העליונה פאר דעם פאלק ישראל. עס איז א זיווג, און איינער קען נישט לעבן אהן דעם צווייטן. דאס פאלק ישראל און ארץ ישראל קענען נישט לעבן איינער אהן דעם צווייטן. ווען דאס פאלק ישראל זיצט אינעם לאנד ישראל, איז עס „מצא מין את מינו“. ווען א איד קומט קיין ארץ ישראל, געפינט ער זיין אייגענעם „איד“. דעריבער האט דער אויבערשטער געזאגט צו אברהם'ן: אויב דו ווילסט קומען צו זיך, אויב דו ווילסט געפינען זיך אליין, איז „לך לך“, גיי צו דיין אייגענעם שורש; מוזטו גיין „אל הארץ אשר אראך“, אין דעם לאנד וואס איז באשטימט געווארן פאר דיר. נאר אין דעם לאנד ישראל, אין דיין אייגן לאנד קענסטו געפינען זיך אליין. נאר אין דיין לאנד ישראל וועסטו געפינען דיין תיקון, און זיין אן עם ישראל.

לך לך, גיי פאר דיין אייגענעם וואויל-זיין; צו פארבעסערן דיין אייגן מול, ה*).

ווען דער אויבערשטער האט געהייסן אברהם'ן נעמען דעם וואנדער שטעקן

ווייל דא איז ער נישט זוכה צו האבן קינדער, ב).

צו מאכן באקאנט זיין כאראקטער, זיינע גוטע מעשים אין דער וועלט, ג).

ווייל ער איז געווען געגליכן צו א פלעשעלע שמעקענדיקן פארפיום וואס איז פארזיגלט און ליגט (אויפן הייליקן ארט) אין א ווינקעלע און דער דופט קען נישט ארויס. האט דער אויבערשטער געוואלט ער זאל ארויס אין דער בריי-טער וועלט און פארשפרייטן דעם גלויבן אין דעם וועלט-באשעפער, ד).

דער פסוק זאגט: „לך לך מארצך וממולדתך ומבית אביך“, גיי אוועק פון דיין לאנד, פון דיין געבורט-שטאט, און פון דיין פאטערס הויז. עס וואלט דאך אייגענטלעך באדארפט שטייען פאר קערט: פון דיין פאטערס הויז, פון דיין געבורט-שטאט און פון דיין לאנד?

דער שטייגער פון דעם מענטשן איז, אז ווען ער פארלאזט זיין היים, איז דאס וואס ער האט ליבער, בלייבט אים לענגער אין דעם געדעכעניש. צוערשט הויבט ער אן פארגעסן דאס לאנד, דער-נאך די געבורט-שטאט, און ערשט דערנאך דעם פאטערס הויז, די אייגע-נע, ד*).

פארוואס האט דער אויבערשטער גע-נוצט דעם אויסדרוק „לך לך“, און נישט בלויז „לך“ — גיי, ווען ער האט געהייסן אברהם'ן וואנדערן?

זעט אין די אלע מקורות די אויסדרוקן פאר פארפיום (אדער באזאם) אפופילסימון, אפרסמון, פלסמון, פליטון, פוליסון, פלייטין און ווער עס זאגט זיי.

ד*) בראשית יב, א; אלשיך, אנהויב לך לך.

ה) תנחומא לך לך ג; תנח"ב לך לך ד; במ"ר ית, כא; מ"א אנהויב לך לך; ל"ט אנהויב לך לך; י"ש לך לך סג.

ה*) זהר ח' א, עו.

ב) בראשית יב פסוקים א און ב און רש"י אויפן ארט. פארגלייכט דארט רמב"ן און זעט ראש השנה טו, ב.

ג) תנח. לך לך ג; רש"י אנהויב לך לך און פארגלייכט מיט תנח"ב לך לך ג.

ד) ב"ר לט, ב; שו"ר א, פסוק ג סימן ג; תנחומא לך לך ג; תנח"ב לך לך ג.

ל"ט לך לך יב, א; י"ש אנהויב לך לך און שיר השירים תתקפא; ילקוט א' פרק מא, פסוק ח; בה"י, בראשית יב, א.

אהרן ראָזמאַרין'ס תנ"כ־ענציקלאָפּעדיע

„ואברכך“, און איך וועל דיך בענטשן.
 „ואגדלה שמך“, און איך וועל מאַכן
 גרויס דיין נאָמען.
 „והיה ברכה“, און דו וועסט זיין אַ
 בענטשונג.

„ואברכה מברכך“, און איך וועל
 בענטשן די וועלכע בענטשן דיך.
 „ומקללך אאור“, און די וועלכע שעלמן
 דיך וועל איך שעלמן.
 „ונברכו בך כל משפחות הארמה“, און
 עס וועלן זיך בענטשן אין דיר אַלע
 משפחות פון דער ערד.
 דאָס איז קעגן די זיבן פסוקים ביים
 וועלט־באַשאַף, אין וועלכע עס שטייט
 „כי טוב“, (ט).

דער אויבערשטער האָט געזאָגט אבי-
 רהם'ן „ואעשך לגוי גדול“, (י) און איך
 וועל דיך מאַכן פאַר אַ גרויס פּאָלק.
 אין וועמענס זכות איז אברהם געוואָרן
 גרויס?

אין יעקב'ס, און אין יצחק'ס. ווייל
 ווען אַ פאָטער, זיין זון און זיין זונס
 זון זיינען בני תורה, וועט די תורה
 זיך מער ניט אויסלאָזן פון אים, (כ).
 אברהם האָט געקענט די גאַנצע תו-
 רה, (ל) און ער האָט געלערנט גמרא, (מ).
 יצחק האָט געלערנט ביי אברהם'ן און
 נאָך דער עקידה (נאָך שרה'ס פטירה)

זעט בראשית א, פסוקים ד, י, יב, יח, כא,
 כה, לא. מאַנטיק שטייט ניט „כי טוב“, ווייל
 דער אויבערשטער האָט ניט געענדיקט. דינס-
 טיק האָט ער עס געענדיקט, און אַנגעהויבן
 און געענדיקט אַ נייע שאַפונג. דערפאַר שטייט
 ביי דינסטיק צוויי מאל „כי טוב“. אגב דער-
 פון נעמט זיך וואָס מען זאָגט אַז מאַנטיק
 איז קיין גוטער טאָג און דינסטיק איז אַ
 „גאַר וואַזשנער“ טאָג. ביים זעקסטן טאָג
 שטייט צוויי מאל טוב, דעקט עס אויך שבת.
 זעט פירוש מהרז"ו במ"ר יא, ב.

(י) בראשית יב, ב.

(כ) תנח"ב תולדות א.

(ל) זעט זייטן 68, 69, נאָטן י"מ.

אין האַנט, האָט ער אים געהייסן גיין
 אין דעם לאַנד אַריין וואָס ער וועט אים
 ווייזן, (ו). פאַרוואָס האָט ער ניט באַלד
 אים געזאָגט אין וועלכן לאַנד אַריין
 ער זאָל ציען?

כדי צו מאַכן דאָס לאַנד באַליבט אין
 זיינע אויגן, און ער זאָל אים געבן שכר
 פאַר יעדער טריט, פונקט אזא שטייגער
 ווי ער האָט געזאָגט אים שפעטער ביי
 דער עקידה: „נעם דיין זון, דיין אייני-
 ציקן, וועלכן דו האַסט ליב, יצחק'ן“ . . .
 ער האָט דאָך געקענט אים זאָגן נעם
 יצחק'ן, נאָר כדי ער זאָל אים געבן שכר
 פאַר יעדער וואָרט, (ז).

קען מען דרינגען פונעם נאָמען אבי-
 רהם אַז דער אויבערשטער וועט אים
 בענטשן?

יא. אברהם באַטרעפט צוויי הונדערט
 אַכט און פערציק פונקט ווי די צאָל פון
 די אותיות פון „ואברככה“, (ח).

לויט וויפיל ברכות האָט דער אויבער-
 שטער געבענטשט אברהם'ן ווען ער
 האָט אים געהייסן פאַרלאָזן זיין גע-
 בורטס־לאַנד?

מיט זיבן:

„ואעשך לגוי גדול“, און איך וועל דיך
 מאַכן פאַר אַ גרויס פּאָלק.

(ו) בראשית יב, א.

(ז) אין: ב"ר לט, ט; ל"ט בראשית יב,
 א; י"ש לך לך סב שטייט „על כל פסיעה
 ופסיעה“, פאַר יעדער טריט.

אין: ב"ר נה, ז; רש"י בראשית יב, א
 שטייט „על כל דבור ודבור“, פאַר יעדער
 וואָרט. זעט: 163, א; 164, ל.

(ח) ב"ר לט, יא; י"ש לך לך סד. אָבער
 אין פסוק (בראשית יב, ב) שטייט דאָך
 „ואברכך“ וואָס באַטרעפט צוויי הונדערט גייען
 און פערציק!

(ט) בראשית יב, פסוקים ב, ד. זהר, סתרי
 תורה, לך לך, עח, א; במ"ר יא, ב.

לויט דער גמרא מיינט דער פסוק אז יעקב האט אויסגעלייזט אברהם'ן פון צער גידול בנים. ווייל די מרחה פון ברענגען די שבטים אויף דער וועלט, האט אייגענמלעך באדארפט ארויפגע-לייגט ווערן אויף אברהם'ן, איז געקומען יעקב און ער האט אים אויסגעלייזט, א).

ווען דער אויבערשטער האט געזאגט אברהם'ן „ואברכך . . והיה ברכה“ (ב) מיט וואס אייגענמלעך האט ער אים געבענמשט?

ואברכך — איך וועל דיך בענטשן מיט געלט, מיט רייכקייט. והיה ברכה — איך גיב איבער די ברכות דיר אין דער האנט אריין. ביז איצט זיינען זיי געווען אין מיין האנט. איך האב גע-בענמשט אדם הראשון'ען, נח'ן און דיך. פון איצט אן און ווייטער וועסטו בענטשן וועמען דו וועסט וועלן, ג).

האט דער אויבערשטער געבענמשט אברהם'ן מיט נאך ברכות אויפער רייכ-קייט?

יא. ער האט אים געזאגט: דיין ברכה וועט פאראויסגיין מיין ברכה. מען וועט זאגן פריער „מגן אברהם“ און דער-

האט ער געלערנט אין דער ישיבה פון שם און עבר, ג).

יעקב האט געלערנט ביי יצחק'ן תו-רה, פ). ער האט געלערנט אין די ישי-בות פון שם ועבר, ע). ער איז געווען א בקי אין תורה, פ).

דער מדרש לערנט עס אפ פונעם פסוק „כה אמר ה' אל בית יעקב אשר פדה את אברהם“, צ) דער אויבערשטער האט געזאגט צום הויז פון יעקב וועלכער האט אויסגעלייזט אברהם'ן. ווי אין פסוק שמיים „והודעתם לבניך ולבני בניך, יום אשר עמדת“, ק) און דו זאלסט זיי לאזן וויסן דיינע קינדער און דיינע קינדס-קינדער, דעם טאג ווען דו ביסט געשטאנען. פונקט ווי דער טאג פון מתן תורה ווערט ניט בטל, אזוי אויך: ווער עס לערנט זיין זון און זיין זונס זון תורה, וועט די תורה זיך מער ניט אויס-לאזן פון אים, ר).

לויט פארשידענע מדרשים מיינט דער פסוק „לכן כה אמר ה' אל בית יעקב אשר פדה את אברהם“, ש) אז יעקב האט אויסגעלייזט אברהם'ן פונעם קאלך-אויבן, ת).

ר) תנח"ב אנהויב תולדות.

ש) ישעיה כט, כב.

ת) ב"ר סג, ב; ויק"ר לו, ד; תנה. תולדות ד און שמות ד; מה"ג, א' תקנה; אגדת בראשית, בראשית פרק לו און פרק סד; י"ש אנהויב תולדות; רש"י ישעיה כט, כב.

א) סנהדרין יט, ב און רש"י אונטערן ווארט שפדאו. זעט זייט 65 נאטן ע-ק.

ב) בראשית יב, ב.

ג) ב"ר לט, יא; במ"ר יא, ב; פר"כ קצט, א. הוצאת אום; תנה. לך לך ד, נשא ט און אנהויב ואת הברכה; ש"ט א, ה; רש"י און רבינו בחיי בראשית יב, ב. זעט אומעטום ווער עס זאגט עס.

מ) ע"ז יד, ב; ב"ר מט, ענדע ב; י"ש וירא פב און איוב תתקכא. זעט 68, ת.

נ) זעט: תנחומא אנהויב שמות; ב"ר נו, יא; ישר מח, א און ב; תרגום יונתן בראשית כב, יט און כד, סב.

ס) תנחומא אנהויב שמות.

ע) יומא כח, ב; מגילה טז, ב און יז א; ב"ר סג, י; סח, ה און יא; ש"ר א, א; תנחומא אנהויב שמות; ל"ט ענדע חיי שרה; י"ש חיי שרה ק; תוספות יבמות סא, ב אונטערן ווארט וכן; רש"י בראשית כה, כז.

פ) פר"א פרק לב, עס זיינען פאראן נאך קוועלן.

צ) ישעיה כט, כב.

ק) דברים ה, פסוקים ט און י.

וְעָמְעָן מִן דֵּי אַבְוֹת אַבְרָהָם, יִצְחָק, יַעֲקֹב הָאֵם דֵּער אױבערשטער געבענמִשְׁמֵ מער?
יעקב'ן.

אַבְרָהָם'ן הָאֵם ער געזאָגט „קום, הת-הלך בארץ לארצה ולרחבה", (ו) שמי אױף, גיי דורך דאָס לאַנד אין דער ליינג און אין דער ברייט.

יִצְחָק'ן הָאֵם ער געזאָגט „כי לך ולזר-עד אתן את כל הארצות האל", (ב) ווייל דיר און דייןע קינדער וועל איך געבן די דאָזיקע אַלע לענדער.

יעקב'ן הָאֵם ער געזאָגט „ופרצת ימה וקדמה וצפונה ונגבה", (ל) און דו וועסט זיך אױסשפּרייטן קיין מערב און קיין מזרח און קיין צפון און קיין דרום. יע-קב'ס ברכה הָאֵם ער גיט באַגרע-געצט, (מ).

איז א' טאַקע באַקאַנט געוואָרן אין דער וועלט?

י. ער איז אױנער פון די פיר וועל-כע זיינען באַערט געוואָרן מיט אַ (מט-בע) מעדאַל. אױף אױן זייט פון זיין מעדאַל איז געווען אַ זקן און אַ זקנה, און אױף דער אַנדערער זייט איז גע-ווען אַ בחור און אַ בתולה, (נ).

(ט) זעט: פאַרגייענדיקע צױי פּראָגעס און ענטפּערס; „מגן אברהם" פונעם טריסקער מגיד זצ"ל, יתרו יו, ב, לעצטע שורה.

(י) בראשית יג, יז.

(כ) בראשית כו, ג.

(ל) בראשית כח, יד.

(מ) שבת קיח, א"ב. זעט: מ"א ויצא כח, יד; ל"ט ויצא כח, יד.

(נ) אין ב"ר לט, יא שטייט מוניטין. אין בבא קמא צו, ב שטייט מטבע. פאַרגלייכט: סדר אליהו רבא פרק ה, כט; ל"ט לך לך יב, ב; מה"גא' לך לך; י"ש לך לך סד, און יהושע יז; שה"ק יב"ג.

נאָך „מחיה המתים" (אין דער שמונה עשרה), (ד). און מען וועט חתם'נען, עני-דיקן מיט דיין נאָמען, מיט „מגן אב-רהם". ווי דער אױבערשטער הָאֵם אים געזאָגט „אנכי מגן לך", (ה).

וְאָם פֿאַר אַ ברכה איז „תברכו בך", (ו) מען וועט זיך בענטשן מיט דיר, וואָס דער אױבערשטער הָאֵם גענעבן אברהם'ן?

עס מיינט אַז רעגן און טוי (ראָסע) וועלן אַראָפּנידערן אין זיין זכות, (ז). לויט אַן אַנדער מיינונג מיינט עס, דער אױבערשטער הָאֵם אים געזאָגט אַז ער הָאֵם פֿאַר אים צױי גוטע בר-כות: רות און נעמה. פון רות'ן הָאֵם אַפּגעשטאַמט דוד המלך. פון נעמה'ן, דעם מלך רחבעם'ס מוטער, האָבן אַפּ-געשטאַמט די מלכים אסא, יהושפט, חז-קיהו און ישעיה הנביא, (ח).

איז אמת אַז דער אױבערשטער הָאֵם אױבערנעגעבן אברהם'ן די ברכות?
צױי זאָגן אױנזערע חכמים ז"ל, איז דאָס געוויס אמת. אנב, דאָס וואָרט אמת אַליין באַשמעטיקט עס. אמת מאַכט תת-ברך מברכת אברהם, דו זאָלסט גע-בענטשט ווערן פון אברהם'ס ברכה, (ט).

(ד) תנח"ב לך לך ד; תנת. נשא ט; ב"ר לט, יא; במ"ר יא, ב; שו"ט א, ה.
זעט פסחים קיז, ב; מ"א אנהויב לך לך; י"ש לך לך סד. זעט אומעטום ווער עס זאָגט עס.

(ה) פסחים קיז, ב; רש"י בראשית יב, ב און תורה תמימה דאָרט סימן ד; בראשית טו, א.

(ו) בראשית יב, ג.

(ז) מ"א בראשית יב, ג; ב"ר לט, יב; ל"ט לך לך יב, ג; י"ש לך לך סה. זעט רש"י בראשית יב, ג און רמב"ן דאָרט פסוק ב.

(ח) יבמות סג, א; ת"ת בראשית יב, ג, סימן ת.

פראקטיצירט וואָס ער האָט געפּרעדיקט.
נעמלעך, האָט ער זיך מגייר געווען?
יא. ער איז געווען תחילה לגרים —
דער סאַמע ערשמער גר, (ר). און ער
איז געווען אב הגרים — דער פאַטער
פון די גרים, (ש).

אַלס וואָס האָט אברהם אַליין זיך באַ-
טראַכט?

ער אַליין האָט זיך גערופן גר, (ת).

ווי אַזוי האָט דער אויבערשמער באַ-
צייכנט אברהם'ן?

ער האָט אים באַצייכנט אַלס גר, (א).

האָט אברהם מגייר געווען אויך אַני-
דערע?

יא. „ואת הנפש אשר עשו בחרן“, (ב)
טייטשן די חכמים ז"ל אַז אברהם האָט
מגייר געווען די מענער, און שרה האָט
מגייר געווען די פרויען, (ג).

ווי אַלט איז א' געווען ווען ער האָט
מגייר געווען די מענטשן אין חרן?
צוויי און פּופציק יאָר, (ד).

די אַנדערע דריי וועלכע זיינען באַ-
ערט געוואָרן מיט מעדאַלן זיינען יהו-
שע, (ס) דוד, (ע) מרדכי, (פ).

די חכמים ז"ל זאָגן אַז א' איז באַ-
ערט געוואָרן מיט אַ מעדאַל, אויף איין
זייט איז געווען אַ זקן און אַ זקנה, און
אויף דער אַנדערער זייט אַ בחור און
אַ בתולה. טייטש, עס איז דאָך פאַר-
באַטן צו מאַלן בילדער פון מענטשן? !
עס איז געווען בלויז אויפגעשריבן
אויף איין זייט די ווערטער „זקן“ און
„זקנה“, און אויף דער אַנדערער זייט
די ווערטער „בכור“ און „בכורה“, (ז).
אנב, פאַרוואָס עפעס גראַדע דער סימ-
באַל פון יונג און אַלט? ווייל דעם
מענטשנס תאוות ענדערן זיך לויט די
יאָרן. האָט אברהם געוואַלט ווייזן אַז
די תאוה פון געלט איז ליידער גלייך
ביי יונג און אַלט, (ק).

אַברהם האָט טאַקע פּראַקלאַמירט
דעם גלויבן אין אַלל, אינעם איינציקן
באַשעפּער פון דער וועלט. האָט ער

(א) ילקוט א', פרק מט, פסוק ג.
(ב) בראשית יב, ה.
(ג) ב"ר ד, ד; לט, יד און טז; פד, ד;
במ"ר ב, יב און יד, יא; שי"ר א, פסוק ג.
ג; תנת. לך לך יב; אר"ן סוף פרק כו;
תרגום יונתן, תרגום ירושלמי און רש"י
בראשית יב, ה; ספרי ואתחנן פיסקא לב;
פ"ר פיסקא מג, קפא, א; זהר לך לך עט.
א, אונטן; מ"א לך לך יב, ה; מה"גא'
לך לך רד; ל"ט לך לך יב, ה און ח; י"ש
לך לך סו און וישב קמ; בחיי, בראשית.
יב, ה; מד"ה כה, ה. זעט תרגום ירוש.
בראשית כא, לג; שה"ק יד.
אַז אברהם פלעגט אַנטראַגן דעם אידישן
גלויבן יעדן איינעם, זעט סוטה י, ב, ערשטע
שורה. זעט אומעטום ווער עס זאָגט עס.
(ד) בראשית יב, ה. עבודה זרה ט, א
און זעט דאָרט רש"י אונטערן וואָרט וגמירי;
י"ש לך לך ענדע סו.

(ס) ב"ר לט, יא; י"ש יהושע יז.
(ע) ב"ר לט, יא; י"ש יהושע יז.
(פ) ב"ר לט, יא; א"ר י, יב; י"ש יהושע
יז און אסתר תתרט. זעט פאַלגענדיקע פּראַגע
און ענטפער.
(צ) תוספות בבא קמא צו, ב אונטערן
וואָרט „מטבע“. אָבער זעט דאָרט רש"י.
(ק) פרדס יוסף.
(ר) סוכה מט, ב; חגיגה ג, א; זייט 51, ג.
(ש) תנחומא לך לך ו; תנח"ב לך לך ו;
זייט 46, א.
אַז אברהם און שרה זיינען געווען גרים
זעט: במדבר רבה ה, י; סא"ר 146. זעט
פאַלגענדיקע צוויי פּראַגעס און ענטפערס.
(ת) בראשית כג, ד. מכילתא משפטים,
נויקין אנהויב יח. אָבער דאָרט אין חומש
מיינט דאָס וואָרט גר, אַ פרעמדער, אַ מענטש
פון אַ פרעמד לאַנד, אַן אויסלענדער. זעט:
רש"י, רשב"ם, רמב"ן, אבן עזרא דאָרט.

ווי אלט איז א' געווען ווען ער האָט פּאַרלאָזט הרן דאָס צווייטע מאל?

פינף און זיבעציק יאָר, (ג).
וועמען האָט א' מיטגענומען ביי זיין פּאַרלאָזן הרן?

זיין ווייב שרה, זיין נעפע (פלימע-ניק) לוט, און די גרים וועלכע ער און שרה האָבן מגייר געווען, (ס).

וואָס איז געוואָרן פון די גרים וועלכע א' און שרה האָבן מגייר געווען?

דער אַלעקסאַנדערער רבי ר' העניך ז"ל האַלט אַז דער „פּחד יצחק“ (ע) יצחק'ס שטרענגקייט האָט זיי אָפּגע-שראַקן, האָבן זיי זיך צוריקגעצויגן. זיי האָבן זיך ניט צוגעפּאַסט צו יצחק'ס עבודה.

לויט אַן אַנדער מברא: זיי זיינען ניט געווען גרי צדק. זיי האָבן זיך מגייר געווען צוליב פּערזענלעכע צוועקן. איז ווען דער ווינט האָט געבלאָזן אַביסל אַנדערש, האָבן זיי זיך צוריקגעצויגן.

ווען א' האָט פּאַרלאָזט הרן איז ער געצויגן קיין כּנען, און ער איז געקומען „עד מקום שכב“, (ס). איז שכב דער נאָמען פון אַן אָרט, צי פון אַ מאָן?

פון אַ מאָן, ווייל אין גאַנץ תנ"ך גע-

אַברהם האָט מתקן געווען תּפילת שחרית, (ה). ער האָט מגייר געווען גרים, (ז). ער האָט מקיים געווען די גאַנצע תורה נאָך איידער זי איז גע-געבן געוואָרן, (ז). נו, וואָס מוכח אַ ישר בה פּאַר אַנדערע צו לערנען?

דעם פּסוק „ואת הנפש אשר עשו בחרן“, (ח) מיינט אונקלום דאָרט דשע-בידו לאוריייתא, זיי האָבן „פּאַרקנעכט“ די מענטשן פון זייער דור צו תורה. זיי (אַברהם און שרה) האָבן זיי באַוואויגן צו לערנען תורה, (ט).

וואָס פּאַר אַ מיטלען האָט א' באַ-נוצט ביים מגייר זיין די מענטשן, ביים ברענגען די מענטשן אונטער די פליגל פון דער שכינה?

ער פּלעגט גיין פון שטאָט צו שטאָט, פון פּראָווינץ צו פּראָווינץ און האָט געפּרעדיקט די אידייע פון אחד, אין באַשעפּער, און ער האָט געשריבן ספּ-רים וועגן דעם, (י).

וואָס האָט אברהם געלערנט די גרים? אַחדות הבורא, אַז עס איז פּאַראַן בלויז איין אויבערשטער אין דער גאַנ-צער וועלט, (כ).

יראת שמים, מורא האָבן פּאַרן אוי-בערשטן, (ל).
צדקות, (מ) טאָן גערעכטיקייט.

(ה) זעט זייט 69, נאָטע ו.

(ו) זעט פּאַריקע צוויי פּראָגעס און ענט-פּערס.

(ז) זעט זייט 69, נאָטע ע.

(ח) בראשית יב, ה.

(ט) זעט: סנהדרין צט, ב; מגן אברהם, פונעם טריסקער מגיד ז"ל, נח ה, ב.

(י) רמב"ם מדע הלכות עבודת כוכבים פרק א, סימן ג.

(כ) פּר"א פרק כה; ל"ט לך לך יד, יט. זעט: רש"י, אבן עזרא בראשית יב, ה.

(ל) תנחומא לך לך יב, ב.

(מ) תנח. לך לך יב און פּאַרגלייכט ב"ר מג. ז און גד, ו.

(ג) בראשית יב, ד. ישר לך לך 38; י"ש לך לך אָנהויב סו. לויט ישר כח, ב פינף און פּופּציק יאָר. לויט מה"גא' לך לך רד — זיבעציק יאָר. זעט זייט 72, נאָטן ר, ש, און ת.

(ס) בראשית יב, ה און די תרגומים יונתן און ירושלמי, רש"י דאָרט; ב"ר לט, יד; ש"ר א' אויפן פּסוק לריח שמניך; תנח. לך לך יב; י"ש לך לך סו און וישב קמ.

(ע) בראשית לא, מב און זעט דאָרט יונתן, אונקלוס, רש"י, א"ע, רמב"ן.

(פ) בראשית יב, ו.

צו וואָס האָט א' געבויט אַ מזבח אויך אין בית אל?
 ער האָט געזען בנביאות אז זיינע קינדער וועלן דאַרט געשמרויכלט ווערן דורך עכנ'ס זינד, האָט ער דאַרט גע- בעטן פאַר זיי, (ב).

נאָך דעם ווי א' האָט אויפגעשטעלט זיין געצעלט צווישן בית אל און עי — „ויקרא בשם ה' / „ג האָט ער גע- רופן צום אויבערשטן. וואָס, אייגענטי- לעך האָט זיין תפילה אויסגע'פועל'ט?

ווען יהושע האָט מלחמה געהאַלטן מיט די איינוואוינער פון עי, זיינען פילע אידן געפאלן אין דער שלאַכט דורך עכנ'ס פעלשן אינעם הרם, (ד). ווען ניט אברהם'ס תפילה אויף אַט דעם זעלבן אַרט, וואָלט ניט געווען געבליבן פון די אידן אַ שריד ופליט, (ה).

דער הונגער

האָט אברהם זיך איינגעאַרדענט אי- נעם לאַנד כנען?

ניין. עס האָט דאַרט אויסגעבראַכן אַ הונגער, האָט ער פאַרלאָזט דאָס לאַנד, (ו).

איז דער הונגער אין אברהם'ס צייטן געווען אין דער גאַנצער וועלט?

ניין, נאָר אין דעם לאַנד כנען. דער אויבערשטער האָט עס אומישנע אַזוי געטאָן כדי אים אויסצופרובירן צי ער

פינט זיך ניט דער נאַמען פון אַן אַרט צי פון אַ שמאַט מיטן וואָרט מקום, ווי צום ביישפּיל מקום ירושלים, צי מקום ציון. אי שכם האָט דאָך נאָך ניט גע- לעבט דאָן, איז דער ענטפער אַז משה רבינו האָט עס אַזוי אַ נאַמען געגעבן, (ז).

פאַרוואָס האָט א' זיך אָפגעשטעלט אין שכם?

צו בעטן פאַר יעקב'ס קינדער וועל- כע וועלן מלחמה האַלטן דאַרט, (ק).

פאַרוואָס האָט א' געבויט אַ מזבח אין שכם? (ר).

פאַר דער בשורה אַז עס וועט אים געבוירן ווערן אַ זון, און אַז דער אויבערשטער וועט געבן זיינע קינדער דאָס לאַנד כנען, (ש).

איז א' געבליבן וואוינען אין שכם? ניין. ער האָט געצויגן פון דאַרט קיין בית-אל, (ת).

איז אמת אַז א' האָט אויפגעשטעלט צוערשט שרה'ס געצעלט און דערנאָך זינים?

אַזוי זאָגן די חכמים ז"ל, (א). אַנב, ווי איר זעט איז „ליידים פּוירסט“ (פרויען ערשט) ניט אַן אַמעריקאַנער דערפינדונג. אברהם אבינו האָט עס שוין פראַקטיצירט מיט אַן ערך פיר טויזנט יאָר צוריק.

(א) בראשית יב, ח און רש"י דאַרט. ב"ר לט, טו; ל"ט לך לך יב, ח; מה"גא' רו; י"ש לך לך סז.

(ב) בראשית יב, ח און רש"י דאַרט. ב"ר ענדע פרשה לט; מ"א לך לך יב, ח.

וועגן עכנ'ס זינד זעט יהושע קאפיטל ז.

(ג) בראשית יב, ח.

(ד) יהושע קאפיטל ז.

(ה) סנהדרין מד, ב; רש"י בראשית יב, ח; ת"ת בראשית יב, ח סימן יב.

(ו) בראשית יב, י.

(ז) א"ע, און הכתב והקבלה, בראשית יב, ו. הוצאת אום.

(ק) רש"י בראשית יב, ו; זעט מ"א לך לך יב, ו.

(ר) בראשית יב, ז.

(ש) רש"י בראשית יב, ז.

לויט: ב"ר לט, טו; מ"א לך לך יב, ח — נאָר פאַר דער בשורה וועגן ארץ ישראל.

זעט אויך: ב"ר לט, טז; י"ש לך לך סז; ל"ט לך לך יב, ח.

(ת) בראשית יב, ח.

אהרן ראזמארי'ן'ס תנ"כיענציקלאָפּעריע

ווייל זי איז געווען אויסערגעוויינלעך שוין, און אלע האָבן געקוקט און באַ-וואונדערט איר שיינקייט, (ז). זי איז געווען איינע פון די שענסמע פיר פרויען וואָס די וועלט האָט גע-זען. די אַנדערע דריי זיינען געווען אבי-גיל, רחב, אסתר. לויט אַן אַנדער מיין-נונג: ושתי אויפן אָרט פון אסתר, (ל). אלע מענטשן קעגן איר האָבן אויס-געזען ווי אַ מאַלפע (אפע) קעגן אַ מענטש, (מ). און די מצריים זיינען גע-ווען זעהר אויסגעלאָסן, האָט ער מורא געהאַט, (נ).

קומענדיק נאָענט צו מצרים האָט אבי-רהם געזאָגט צו שרה'ן, "הנה נא ידע-תי... (ס) איך ווייס איצט אַז דו ביסט שוין... נו, און ביז איצט האָט ער ניט געוואוסט?

ניין. און דאָס איז געווען דורך די גרויסע צניעות וואָס האָט געהערשט צווישן זיי. לויטן פראַסטן פשט: ער האָט איר געזאָגט אַז ער ווייסט שוין פון לאַנג אַז זי איז אַ שיינע, אָבער איצט איז געקומען די צייט זיך צו זאָרגן וועגן איר שיינקייט. ווייל זיי קומען איצט אַריין אין אַ לאַנד פון שוואַרצע, מיאוס'ע, אויסגעלאָסענע לייט, וועלכע זיינען ניט געוואוינט צו זען אַ שיינע פרוי, (ע).

וועט נאָכמראַכטן נאָך זיינע רייד: פרי-ער הייסט ער מיר ציען אין לאַנד כנען און איצט צווינגט ער מיך עס צו פאַרלאָזן, (ז).

איז דער הונגער אין אברהם'ס צייטן געווען דער פאַמע ערשמער הונגער אין דער וועלט?

זינט הימל און ערד זיינען באַשאַפן געוואָרן ביז אברהם'ס צייטן איז ניט געווען אַ הונגער. און דער הונגער אין אברהם'ס צייטן איז געווען בלויז אינעם לאַנד כנען, (ח).

אָבער לויט אַנדערע מיינונגען זיינען געווען הונגערס פאַר אברהם'ס צייטן, און דער הונגער אין זיינע צייטן איז איינער פון די צען וועלט-הונגערס. די צען הונגערס זיינען געווען אין די צייטן פון: אדם הראשון, למך, אברהם, יצחק, יעקב, די שופטים, דוד המלך, אליהו הנביא, אלישע, און איינער וועט זיין לעתיד לבוא, (ט).

וואוהין האָט א' געצויגן פונעם לאַנד כנען? קיין מצרים, (י).

אברהם ציט קיין מצרים

פאַרוואָס האָט א' מורא געהאַט אַז די מצריים וועלן אַוועקנעמען שרה'ן?

פרק ב; מ"א נח, יא, כט; ל"ט נח, יא, כט; רש"י בראשית יא, כט.
 (ל) מגילה טו, א; אגדת אסתר, באַבער, ה, א. זעט: זייטן 20, סימן מ; 141, ע.
 (מ) ב"ב נח, א; תנח. לך לך ה; י"ש בראשית טו; י"ר בראשית כ, א.
 (נ) תנח. לך לך ה; תנח"ב לך לך ה; מ"א לך לך יב, יז; זהר לך לך פא, ב; ל"ט לך לך יב, יב; רש"י בראשית יב, יט. זעט יחזקאל כג, כ און די מפרשים דאָרט.
 (ס) בראשית יב, יא.
 (ע) ב"ב טו, א; ב"ר מ, ד; תנח. לך

(ז) פראַ פרק כו; רש"י בראשית יב, י.
 (ח) פראַ פרק כו און זעט דאָרט רד"ל סימן כא; רש"י בראשית יב, י.
 (ט) ב"ר כה, ג; מ, ג; סד, ב; ר"ר א, ד; אגודת שמואל פרשה כח; אָנהויב תרגום אויף רות א, א; מה"גא' יב, י; ל"ט בראשית ה, כט און לך לך יב, י; י"ש בראשית מג און שמואל ב' קנג; מנה"מ ג, ג"ה 545. זעט אומעטום די פאַרשידענע נוסחאות, גירסות, אות, ווערסיעס, און ווער עס זאָגט זיך.
 (י) בראשית יב, י.
 (כ) מגילה יד, א; סנה. סט, ב; סע"ר

ער האט זיך טאקע ניט פארלאזט.
 ער האט באהאלטן שרה'ן אין א קאסטן
 (קופערט), און אים באהאלטן צווישן
 די אנדערע זאכן וועלכע ער האט מיט-
 געפירט. ביי די מויערן פון דער שטאט
 זיינען די וועכטער דורכאויס באשטא-
 נען ער זאל עפענען דעם קאסטן צו
 וויסן וויפל שטייער צו פאדערן. אבער
 אברהם האט בשום אופן ניט געוואלט
 עפענען דעם קופערט.

„האסטו דארט גערשטן?“ האבן זיי
 געפרעגט.

„נעמט אייך אפצאל פאר גערשטן“,
 האט ער געענטפערט.

„אפשר האסטו דארט ווייץ?“
 „נעמט אייך צאל פאר ווייץ“.

„מאמער האסטו דארט בעבלעך?“
 „נעמט אייך צאל פאר בעבלעך“.

„דו מוזט אונדאי האבן דארט כלים?“
 „וועל איך באצאלן שטייער פאר כלים“.

„עס קען דאך דארט זיין גאלד?“
 „וועל איך באצאלן שטייער פאר
 גאלד“.

„פון וואנען ווייסן מיר אז דארט גע-
 פינט זיך ניט זייד?“

„בין איך בארייט צו באצאלן שטייער
 פאר זייד“.

„אפשר האסטו גאר דארט פערל?“
 „וועל איך אייך געבן צאל פאר פערל“.

„נו, און וויבאלד עס זיינען פארען
 דארט דימענטן, קרישמאלן?“

„וויפל און וואס איר וועט מיר הייסן

לויט דער מיינונג אז א' האט ביי
 דאן ניט געוואוסט ווי שייך שרה איר, (פ)
 ווי זשע אזוי איז ער פלוצים דא עס גע-
 וואר געווארן?

ווען זיי זיינען געקומען צום טייך
 נעבן מצרים, האט ער געזען אין ווא-
 סער אן אפשיפגלונג פון איר וואס האט
 געשיינט ווי די זון, (צ).

אויפן פסוק „הנה נא ידעתי כי אשה
 יפת מראה את“, (ק) איך ווייס אז דו
 ביסט א פרוי פון שיינעם אויסזען, זאגן
 די חכמים און רש"י ז"ל אז אבי-
 רהם האט ניט געקוקט אויף שרה'ן.

אברהם האט דאך מקיים געווען די
 גאנצע תורה, (ר) האט ער דאך זיכער
 געוואוסט אז מען טאר ניט מקדש זיין
 א פרוי איידער מען זעט זי?

דער טעם פון דעם איסור ניט צו
 קוקן אויף דער פרוי איז דאך בלויז
 „שמא יראה בה דבר מגונה, ותתגנה
 עליו“, מאמער וועט ער זען אין איר
 עפעס א פעלער, וועט זי פאר'מיאוס'ט
 ווערן ביי אים. און ביי אברהם'ן איז
 דאך דאס ניט שייך געווען, ווייל ער
 האט דאך קיינמאל געקוקט אויף איר, (ש).

פארוואס האט א' געבעטן שרה'ן זי
 זאל זאגן אז זי איז זיינע א שוועס-
 טער?

כדי מען זאל אים ניט הרג'נען, (ת).

ווי קומט עס וואס א' האט זיך פאר-
 לאזט אויף דעם אז שרה וועט זאגן
 אז זי איז זיין שוועסטער וועט שוין
 אלץ זיין אין ארדנונג?

יב, יא; ישר לך לך 40; ל"ט לך לך יב,
 יד; ס"ה יז, ב.

(ק) בראשית יב, יא.
 (ר) זעט זייט 69, ע; 78, ז.
 (ש) מרגניתא דרב, לך לך זייט כו.
 (ת) בראשית יב, יג.

לך ה; מ"א לך לך יב, יא; ל"ט לך לך
 יב, יא; י"ש לך לך סו; רש"י אף רבינו
 בחיי בראשית יב, יא.

זעט אומעטום ווער עס זאגט עס.
 (פ) זעט פארגייענדיקע פראגע און ענטפער.
 (צ) זעט: מ"א לך לך יב, יד און הערה
 טו; תנת, לך לך ה; תרגום יונתן און רש"י

אהרן ראזמארינ'ס תנ"כ־ענציקלאָפּעדיע

דער פסוק זאָגט „וינגע... את פרעה
... ואת ביתו“ דער אלמעכטיקער האָט
געפלאָגט פרעה'ן און זיין הויזגעזינד.
האָט ער געפלאָגט אַלע גלויך?
ניין. פרעה'ן האָט ער געפלאָגט מיט
גרעסערע פלאַגענישן, כדי אַלע זאָלן
איינזען אז דאָס איז פאַר זיין אַוועק-
נעמען שרעה'ן (ז).

וואָס האָט פאַסירט מיט שרעה'ן ווען
פרעה האָט זי אַוועקגענומען פון אב-
רהם'ן?

זי האָט תפילה געמאַן די גאַנצע נאַכט.
זי האָט געהאַלטן אין איין זאָגן פרעה'ן
אז זי איז אַן אשת איש, פאַרהייראַט,
אַבער ער האָט ניט געוואָלט אַפטרעטן
פון איר. און דער מלאך, וועלכער האָט
געוואַכט איבער איר מיט אַ קאַנטשיק
(נאַנטיקע), האָט געזאָגט צו איר: אויב
דו זאָגסט „שלאָג“ וועל איך שלאָגן.
וועסטו זאָגן „הער אויף“ וועל איך אויפ-
הערן. און פרעה און זיין גאַנץ הויז-
געזינד, אפילו די ווענט, די זיילן און
די כלים זיינען געשלאָגן געוואָרן מיט
קרעץ (ז).

איז פרעה טאַקע געשלאָגן געוואָרן
מיט הויט קראַנקייטן?
אַזוי שטייט אין פסוק, און אַזוי האַלטן
די חכמים. אַבער רבינו מעדיה גאון ז"ל

באַצאָלן, בין איך גרייט צו באַצאָלן,
אַבי עפנט ניט אויף דעם קופערט.

אַבער עס האָט גאַרניט געהאַלפן. די
וועכטער האָבן אים אַפגעשמופט אין
אַ זייט און אויפגעעפנט דעם קופערט
מיט געוואָלד. גאַנץ מצרים האָט גע-
בליאַסקעט פון איר לויטערקייט וואָס
האָט געשיינט ווי די זון, און זיי האָבן
זי געבראַכט צו פרעה, א).

אברהם, שרעה אין מצרים

ווען איז שרעה גענומען געוואָרן צו
פרעה'ן?
פסח ביינאַכט, ב).

וואָס האָט אברהם געמאַן ווען פרעה
האָט אַוועקגענומען שרעה'ן?
ער האָט געוויינט און תפילה גע-
מאַן, ג).

דער פסוק זאָגט „וינגע...“, (ד) אַז
דער אלמעכטיקער האָט געפלאָגט פרי-
עה'ן און זיין הויזגעזינד מיט גרויסע
פלאַגענישן. מיט וואָס אייגענטלעך זיי-
נען זיי געפלאָגט געוואָרן?

מיט „ראתן“. פון אַלע פיר און צוואַנ-
ציק הויט-קראַנקייטן וועלכע זיינען פאַר-
ראַן, איז ראתן די שווערסטע פאַר גע-
שלעכטלעכן פאַרקער, ה).

ח; תנח"ב לך לך ח; ישר לך לך 41.
ד) בראשית יב, יז.

ה) כתובות עז, ב; ירושלמי כתובות ענדע
פרק ז; תוספתא כתובות פרק ו; ב"ר מא,
ב; ויק"ר טז, א; י"ש לך לך סט; רש"י
בראשית יב, יז.

ז) בראשית יב, יז און ספורנו דאָרט.

ז) ב"ר מא, ב; תנח. לך לך ה; תנח"ב
לך לך ח; זהר לך לך פב, א; מ"א לך לך
יב, יז; ל"ט לך לך יב, ז; ישר לך לך
42; י"ש לך לך סט; רש"י בראשית יב, יז.

א) בראשית יב, יד-טז. ב"ר מ, ה; תנח.
לך לך ה; תנח"ב לך לך ח; מ"א לך לך
יב, יד; זהר לך לך פב, א שורה ג; השמטות
רנה, א סימן יד (בגדי משי); ישר לך לך
40-41; מה"גא' רח; ל"ט לך לך יב, יד;
י"ש לך לך סז; רש"י בראשית יב, יד;
זעט ס"ה יז, ב און איבעראַל די פאַרשידענע
נוסחאות, און ווער עס זאָגט זיי.

ב) פרי"א פרק כו; מה"גא' לך לך רח;
זעט י"ש לך לך סח.

ג) תנח. לך לך, פאַרגלייכט דאָרט סימן

„ליבער זאל מיין טאכטער זיין א דינסט
כיי שרה'ן, איידער א בעל הבית'מע
אין אן אנדערנס הויז". און ער האט
איר אפגעשריבן די פראווינץ גשן, מ).

**פארוואס האט פרעה געגעבן שרה'ן
דוקא זיין טאכטער הגר?**

ער האט איר געזאגט דאס איז
„אגריד", דיין שכר פאר דיין צניעות, ג).

**פרעה האט באפוילן זיינע לייט מען
זאל באגלייטן אברהם'ן, שרה'ן און
זייער האב און גוטס, ס). איז פרעה
באלוינט געווארן מיט עפעס פאר דער
דאזיקער האנדלונג?**

יא. פאר די פיר טריט וואס ער האט
באגלייט אברהם'ן, האט ער זוכה גע-
ווען אז אברהם'ס אפשטאמלינגע זאלן
זיין פארשקלאפט אין מצרים פיר הונ-
דערט יאר, ע).

פון יצחק'ס געבורט ביז יציאת מצ-
רים איז געווען פיר הונדערט יאר. יצ-
חק איז אלט געווען זעכציק יאר ווען
יעקב איז געבוירן געווארן. ווען יעקב
האט גענידערט קיין מצרים איז ער
אלט געווען הונדערט און דרייסיק יאר,
צוזאמען הונדערט און נייענציק יאר,
„קץ" צוויי הונדערט און צען יאר ווי די
צאל פון די אותיות „רדו", האבן די אידן
געשקלאפט אין מצרים. הונדערט נייענ-

האלט אז ניט, נאר ער האט געזאלט
געשלאגן ווערן. ווייל ווען ער וואלט
געפלאגט געווארן, וואלט ער דאך גע-
ווען בארויבט געווארן פון גערעכטיקייט.
ערשטנס האט ניט ער דאך אוועקגע-
נומען שרה'ן. צווייטנס האט ער דאך
זי ניט אנגערידט. וואס זשע פאר א
זינד איז דא פארען. און: קיין פאר-
ברעכן, קיין שטרעף.

די חכמים ז"ל האלטן אז ער איז
באשטרעפט געווארן, ווייל ער האט אין
זינען געהאט צו טאן שלעכטס, ח).

**האט פרעה בארירט שרה'ן?
ניין. זי איז ארום ריין פון אים, ט).**

**האט פרעה באפרייט שרה'ן?
יא. ער האט געזאגט צו אברהם'ן:
אט האסטו דיין ווייב, נעם זי און גיי, י).
און גיי וואס גיכער ווייל די מצריים
זיינען אויסגעלאסענע מענטשן, כ).**

**ווי אזוי האט פרעה באהאנדעלט אב-
רהם'ן נאכן ניט בארירן שרה'ן?**

צוליב שרה'ן האט ער געגעבן אב-
רהם'ן שאף, רינדער, אייזלען, קנעכט,
דינסטן, מויל-אייזלען און קעמלען, ל).
שרה'ן האט ער געגעבן הגר'ן, זיינע
א טאכטער פון א קעכס-ווייב, פאר א
דינסט. זעענדיק די נסים וועלכע זיינען
געשען מיט שרה'ן, האט ער געזאגט:

לויט מדרש משלי איז אברהם ריין גע-
ווארן צוליב שרה'ן.
מ) ב"ר אנהויב פרשה מה; י"ש לך לך
סח און עה. זעט: ל"ט לך לך טז, א; מ"א
לך לך טז, א; ישר לך לך 42 און 44.
פארגלייכט ס"ה יז, ב.
אין מאנכע ערטער שטייט גבירה, אין
אנדערע מטרוניתא.
ג) ב"ר מה, א; בחיי, בראשית, טז, א.
ד) בראשית יב, כ.
ע) בראשית טז, יג. סוטה מו, ב; ש"ר
ל, ז; י"ש לך לך אנהויב סט.

ח) בראשית יב, יז. רבינו בחיי בראשית
יב, יז.
ט) תנח"ב לך לך ח; ב"ר נג, ו; תרגום
יונתן בראשית יב, יט; ל"ט וירא כא, א;
י"ש וירא צא.
י) בראשית יב, יט.
כ) תנח"ב לך לך ה; תנח"ב לך לך ח;
מ"א לך לך יב, יז; זהר לך לך פא, ב;
ל"ט לך לך יב, יב; רש"י בראשית יב, יט.
אז די מצריים זיינען פארשארט, אויס-
געלאסן זעט יחזקאל כג, כ און רש"י דארט.
ל) בראשית יב, טז און רש"י דארט.

ארויס פון מצרים צוויי הונדערט און פופצן יאר נאך יעקב אבינו'ס קומען קיין מצרים, (ת).

פאַרוואָס איז א' באַשטראַפּט געוואָרן אַז זיינע אַפּשטאַמלינגע זאָלן שקלאַפּן אין מצרים צוויי הונדערט און צען יאר?
עס זיינען פאַראַן מיינונגס-פאַרשידנ-הייטן:

דער קעניג פון סדום האָט אים גע-זאָגט „תן לי הנפשׁ“, (א) גיב מיר די נפשות (וועלכע דו האָסט געפאַנגען). אברהם האָט מסכים געווען. ווען ער וואָלט געווען געהאַלטן די נפשות, וואָלט ער דאָך געווען געקאָנט זיי מגייר זיין. ווייל ער האָט געזאָגט „במה אדעׁ“, (ב). ער האָט געוואָלט דער אויבערשטער זאָל אים געבן אַ צייכן, אַ סימן, וועגן זיין צוזאָג אַז ער וועט ירש'נען דאָס לאַנד.

ווייל ער האָט געפירט תלמידי חכמים מלחמה הצלמן, (ג).

איז אמת אַז א' איז אַנוועזנד געווען ביי יציאת מצרים, ווען די אידן זיינען אַרויסגעפאַנגען פון מצרים?

הגדה, אויף די ווערטער שהקדוש ברוך הוא חשב את הקץ, זייט רלו, א-ב.

(ק) סע"ר פרק ג; פר"כ פיסקא ה, ג; א; פ"ר פיסקא טו, עג, ב; תנח"כ בא ז; ש"ר טז, א; ש"ר פרשה ב' יא, א; מה"גב, זייט 6; זעט י"ש אנהויב שמות.

(ר) ש"ר ענדע פרשה טז.
(ש) בראשית טו, יג און זעט ת"ת בראשית יב, סימן כ.

(ת) יוסיפוס, אַלטערטום בוך 2, קאפיטל 15, זייט 2.

(א) בראשית יד, כא.
(ב) בראשית טו, ח.
(ג) תן און תוספות אונטערן וואָרט שעשה; סא"ר 65; מה"גא' יד, יד; י"ש לך לך עד און עו.

ציק און צוויי הונדערט און צען איז פיר הונדערט יאר, (*ע).

לויט פאַרשידענע דעות זיינען די אידן געווען פאַרשקלאַפּט אין מצרים נאָר צוויי הונדערט און צען יאר, ווי די צאָל פון „רדוׁ“, (פ).

וה' חשב את הקץ. די אותיות פון קץ באַטרעפן הונדערט נייענציק. אַז מען נעמט אַראָפּ הונדערט נייענציק פון „ארבע מאות שנה“, נעמלעך פון פיר הונדערט, בלייבט צוויי הונדערט און צען, ווי די צאָל פון די אותיות רד"ו, (ז).

לויט אַנדערע מיינונגען זיינען די אידן געווען פאַרשקלאַפּט אין מצרים זעקס און אַכציק יאר, (ק).

עס איז פאַראַן אַפילו אַ סברא אַז זיי זיינען געווען פאַרשקלאַפּט דאַרט אַכציק יאר, (ר).

נאָר אַזוי ווי די הויפט מצוה פון באַגלייטן איז פיר טריט (איילן), נוצט ער די צאָל פיר הונדערט, די צאָל יארן וואָס די אידן זיינען געווען אין מצ-רים, (ש).

אגב, לויט יוסיפוס זיינען די אידן

ע"י) בראשית כה, כו; בראשית מז, ח; זעט: פר"א פרק מח; פאָלגענדיקע הערה פ; רש"י מגילה ט, א אונטערן וואָרט ובשאר; און פאַרגלייכט: רש"י בראשית טו, יג און שמות יב, מ; ב"ר מד, יח, מהרז"ו און יפה תואר דאָרט; ל"ט לך לך טו, יג.

(פ) נדרים לב, א; ב"ר צא, ב; ש"ר יח, יא; במ"ר יג, כ; כג, ז; תנח. מקץ ח; תנח"כ בא ז; פר"א פרקים מח און מט; פר"כ פיסקא ה, ג, א; ישר פרשה בא; זהר מקץ קצה, א; מה"גא' מב, ב; ל"ט בא יב, מ; י"ש מקץ קמח; רש"י בראשית מב, ב; תרגום יונתן, רש"י און רמב"ן שמות יב, מ; רשב"ם שמות יב, מא.

(ז) זעט „יריעות שלמה“ איבעם סידור בית יעקב פון ר' יעקב מעמדין, אין דער

ניו יארק. ווערט א איד אין בראַנזוויל, צי אין וויליאַמסבורג רייך, ציט ער זיך באַלד אַרויס קיין באַראַ פאַרק צי פּלעט-בוש. העלפט אים דער אויבערשטער נאָך אַ ביסעלע, ציט ער זיך אַרויס קיין וועסט ענד עוועניו, פון דאָרט קיין סענטראַל פאַרק וועסט. דאָס זעלבע מיט האַטעלן. פריער פאַרט ער קיין ספּרינג וואַלי, דערנאָך קיין לייקוואַוד, דאָן גאָר קיין פּלאַרידא. אַבער אַברהם האָט זיך כּסדר געפירט אויף דעם זעלבן שטייגער. און נאָך אַמאָל אַגב, „וילך למסעיו מנגב ועד בית אל“ באַמערקט דערויף דער „מטה אהרן“ ז"ל אַן אמת'דיק וואָרט: דער שטייגער פון היינטיקע גבירים איז, אַז וואָס רייכער זיי ווערן, אַלץ מער דערווייטערן זיי זיך פון דער אידישער סביבה. זיי הערן אויף גיין אין שול אַריין. הערן אויף שיקן די קינדער אין אַ תּלמוד תּורה צי אַ ישיבה, דערווייטערן זיך פון אַ בית המדרש. אַבער אַברהם, ווי רייך ער איז געוואָרן און וואו ער האָט געוואַנדערט, איז עס אַלץ געווען „ועד בית אל“, איז עס אַלץ געווען מיט דעם בית מדרש.

אַברהם שייַדט זיך פון לוט'ן
איז אמת אַז לוט האָט אויסגעזען ווי אַברהם?
 אַזוי זאָגן אונזערע חכמים ז"ל, פ. א. א. איז לוט שטענדיק געווען ביי אַברהם'ן?

- ו) בראשית יג. ג.
- ז) ערכין טז. ב.
- ח) ב"ר מא. ג; רש"י בראשית יג. ג. י"ש לך לך סט; ל"ט לך לך יג. ג.
- ט) ב"ר מא. ו; זהר לך לך פו. ב. ל"ט לך לך יג. ח און יד. יד; י"ש לך לך ע און עג; מדרש ילמדנו; רש"י בראשית יג. ח; ב"מ, א' קנא. זעט ווייטער סימן ש.

אַזוי זאָגן אונזערע חכמים ז"ל, ד. א. אויך יצחק און יעקב זיינען דאָרט גע-ווען.

וואוהין האָט א' געצויגן פון מצרים?
 קיין דרום זייט פון ארץ ישראל, ה. דער פּסוק זאָגט „וילך למסעיו“ ו) אַברהם איז געגאַנגען אויף זיינע ציי-אונגען. וואָס מיינט עס?
 עס מיינט אַז ווען אַברהם האָט זיך אומגעקערט פון מצרים קיין כּנען, האָט ער געצויגן אויפן זעלבן וועג, און ער האָט גענעכטיקט אין די זעלבע סטאַט-ציעס אין וועלכע ער איז איינגעשטאַ-גען אויף זיין ריזע קיין מצרים. און דאָס האָט ער געטאָן צוליב צוויי טע-מים:

ערשטנס אונז צו לערנען דרך ארץ, אַז אַ רייזנדער זאָל ניט ענדערן זיין סטאַנציע, ז. צווייטנס, אויף זיין ריזע קיין מצ-רים האָט ער געמאַכט חובות אויפן וועג. האָט ער זיך אומגעקערט אויפן זעלבן וועג אַפּצוצאָלן די חובות, ח. אַגב, דער „כתב סופר“ ז"ל באַ-מערקט: אויפגעקומענע גבירים זיינען זיך געוויינלעך נוהג, אַז ווען זיי ווערן פּלוצים רייך, הויבן זיי באַלד אָן ענדערן זייער לעבנס-שטייגער. זיי הויבן אָן זיך פירן רייכער. אַבער אַברהם אבינו ניט. צי אַרעם צי רייך, ער האָט שטענדיק געפירט דעם זעלבן לעבנס-שטייגער. איז דאָס טאַקע זעהר אמת. נעמט אונזער

- זעט: ש"ר אויף אַגהויב פּסוק ג; ק"ר ד, ב.
- ד) זהר בשלח נג. א; רש"י דברים ה, לו; רש"י א"ע, מצודת דוד תהלים עח, יב, און לויט תרגום דאָרט — אויך די שבטים; תהלים עח, יב מיט די פירושים „ארץ החיים“ און „ארץ ישראל“.
- ה) בראשית יג. א, אונקלוס, יונתן און רש"י דאָרט.

עבד מלך מלך, ס) א קעניגס קנעכט
איז קעניג.

פֿאַרוואָס האָט אברהם זיך באַהעפּט
צו לוט'ן?

ווייל ער האָט געזען ברוח הקודש אז
דוד המלך וועט אַרויסקומען פון אים, ס*).

פֿאַרוואָס האָבן אברהם'ס פֿאַסטוכער
זיך געקריגט מיט לוט'ס פֿאַסטוכער?

לוט'ס פֿאַסטוכער זיינען געווען רש-
עים. זיי פלעגן פֿאַשן זייערע בהמות אין

פרעמדע פּעלדער. אברהם'ס פֿאַסטוכער
פלעגן זיי פירהאַלטן פֿאַרוואָס זיי טוען

דאָס. עס איז דאָך גולה. לוט'ס פֿאַס-
טוכער האָבן גע'טענה'ט אז אזוי ווי

דאָס לאַנד כנען איז דאָך געגעבן גע-
וואָרן אברהם'ן, און ער האָט דאָך קיין

יורש, וועט דאָך זיין פלימעניק (נעפע)
לוט אים ירש'נען. איז עס, אַלזא, קיין

גולה. אָבער דער פסוק זאָגט דאָך, "וה-
כנעני והפריזי אז יושב בארץ", ט) אז

די כנענים האָבן דעמאַלט נאָך געוואוינט
אינעם לאַנד, און אברהם האָט נאָך ניט

געהאַט זוכה געווען דערצו, ט).

פֿון וואָנען ווייסט מען אז אברהם'ס
בהמות פלעגן גיין געצוימט, זיי זאָלן

ג) ספרי דברים ו; ב"ר טו, ג; י"ש
דברים תתא און יהושע ד; רש"י בראשית

טו, יח; בחיי בראשית ענדע טו.
טו, ספרי דברים ו; שבועות מז, ב; ב"ר

טו, ג; י"ש דברים תתא; רש"י בראשית
טו, יח; בחיי בראשית ענדע טו. אין תוספות

בכורות נה, ב אונטערן וואָרט הוא: עבד
מלך כמלך. אין ל"ט בראשית יב, ב; עבדא

דמלכא כמלכא.
ט) זעט: יבמות עז, א און רש"י אונטערן
וואָרט נעמה; י"ש וירא פד.

ט) בראשית יג, ז און רש"י דאָרט.
ט) ב"ר מא, ה; פ"ר פּיסקא ג, ט, ב;

י"ש לך לך ע; מ"א לך לך יג, ז.
אז לוט איז געווען אברהם'ס פלימעניק
זעט בראשית יא, לא.

ער איז דערצויגן און אויפגעוואַקסן
געוואָרן ביי אברהם'ן אין הויז, ט*).

ווען א' האָט פֿאַרלאָזט מצרים, האָט
לוט מיטגעצויגן מיט אים?

יג, י).

ווען א' האָט פֿאַרלאָזט מצרים איז
לוט מיטגעצויגן מיט אים. האָט לוט

פֿאַרדינט עפעס דערפֿון?

יג. זיין גיין מיט אברהם'ן האָט גורם
געווען אז ער זאל האָבן שאַף, רינדער

און געצעלטן, כ).

ווי זאָגן די ווערטלעך:

קרב לגבי דהינא ואידהו, ל) ריר אן
א באַשמירטן מיט בוימל, וועסטו אויך

ווערן באַבוימלט.

בתר מרי ניכסי ציבי משוך, מ) וואָס
דריקט אויס דעם געדאַנק: האַלט זיך

געבן א גביר, וועסטו אויך ריין ווערן.
הדבק לשחזור וישתחו לך, נ) באַהעפּט

זיך, חכר זיך מיט אן עלצמן, וועט מען
זיך בוקן צו דיר.

ט*) תנח"ב וירא טו. פֿאַרגלייכט די נוס-
חאות אין: תנח. וירא יא; ב"ר ג, ד; פ"ר א

פרק כה; ל"ט וירא יט, ג; י"ש וירא פד.
אגב, אין זיינע הערות אויף ל"ט וירא

יט, ג באַמערקט ר' שלמה באַבער ז"ל אז אין
י"ש וירא פד איז די גירסא "גידול בית

אברהם היה" אָבער איך זע עס ניט דאָרט.
אין מיינ ילקוט שמעוני פד איז די גירסא

"בביתו של אברהם היה".

י) בראשית יג, ה.

כ) בראשית יג, ה און רש"י דאָרט. פ"ר
פיסקא "ויהי ביום השמיני".

ל) שבועות מז, ב און רש"י אונטערן
וואָרט קרב; ב"מא קנד, ערשטע שורה; י"ש

דברים תתא. אין ל"ט בראשית יב, ב שטייט
"זיל לגבי" . . .

מ) בבא קמא צג, א. זעט חולין קכד, א
הנוגע בציב". פֿאַרגלייכט ת"ת בראשית יג,
ה, סימן ג.

די איינגעזעסענע. לופ האָט ניט גע-
פאלגט. האָט אברהם צו אים געזאָגט:
קלויב אויס וועלכע געגנט דו ווילסט
פאר דיר און פאר דיין פי, און באַזעץ זיך
דארט. שייך זיך אָפּ פון מיר, ווייל דו
ביסט ניט ראוי צו זיין צוזאַמען מיט
מיר, ת).

אברהם האָט געזאָגט צו לופ'ן: „אם
השמאל ואימנה, ואם הימין ואשמאיר
לה“ (א) גייסטו לינקס וועל איך גיין
קיין דרום זייט; גייסט קיין דרום זייט,
וועל איך גיין לינקס. ווי קען דאָס
זיין. אברהם'ס פלאַן און ציל זיינען דאָך
געווען „הלוך ונסוע הנגבה“ (ב) צו ציר-
ען קיין דרום זייט. ווי זשע האָט ער
געקאָגט זאָגן לופ'ן אויב דו ציפסט קיין
דרום זייט, וועל איך גיין לינקס?

רבינו בחיי פרעגט עס און ענטפערט
אז „ואשמאילה“ מיינט ניט אז איך וועל
גיין לינקס, נעמלעך, קיין צפון ווי רש"י
טייטשט. נאר אויב דו ווילסט ציען קיין
דרום זייט, וועל איך דיך צווינגען צו
ציען קיין צפון זייט.

רבינו בחיי ז"ל באַמערקט אויך אז ער
האָט געהערט אז אין קארעגירטע
טעקסטן איבערזעצט אונקלום „ואם הי-
מין ואשמאילה“ מיט ואם את לדרומא,
טאַמער ווילסטו ציען קיין דרום זייט
ואצפינדך, וועל איך דיך צווינגען צו צי-
ען קיין צפון זייט, און ניט מיט לצפונא,

זיך ניט פאַשען אין פרעמדע לאַנקעס?
עזוי זאָגן די חכמים ז"ל, (צ).

אין פסוק שטייט „הכנעני והפריזי
או יושב בארץ, ויאמר אברהם אל לופ
אל נא תהי מריבה ביני ובינך“. איז
דערפאר וואָס דער כנעני און דער פריזי
וואוינען אינעם לאַנד, טאָרן דעריבער
אברהם און לופ זיך ניט קריגן?

עס איז ניט געזונט. ווייל ווען צוויי
צדדים רייסן זיך ארום, געווינט שטענ-
דיק דערפון דער פרעמדער, דער דרי-
טער צד. האָט אברהם אָבינו עס גוט
פאַרשטאַנען. (*צ).

אברהם האָט געזאָגט צו לופ'ן „אני
שום אחים אנהנו“ (ק) מיר זיינען בריי-
דער. זיי זיינען דען געווען אחים, בריי-
דער?

ניין. ער האָט געמיינט צו זאָגן דער-
מיט: מיר זיינען דאָך קרובים. לופ איז
דאָך געווען אברהם'ס פלימעניק (נע-
פע), (ר). עס איז פאַראַן אַ מיינונג אז
זיי האָבן אויסגעזען גלייך, (ש).

פאַרוואָס האָט א' געוואָלט זיך אָפּ-
טיילן פון לופ'ן?

לופ'ס פי פלעגן זיך פאַשען אין פרעמ-
דע פעלדער און לאַנקעס, און די אַר-
טיקע איינוואוינער פלעגן זיך באַקלאַנגן
פאר אברהם'ן. אברהם האָט מערערע
מאָל געבעטן לופ'ן דאָס אויפצוהערן.
עס מאַכט אים אַ שלעכטן נאַמען צווישן

ש) ב"ר מא, ו; זהר לך לך פו, ב; פ"ר
ג, ט, ב; ל"ט לך לך יג, ח און יד, ד;
י"ש לך לך ע און עג; מדרש ילמדנו; ב"מא
קנא; רש"י בראשית יג, ח.

ת) פ"ר פיסקא ג, ט, ב און פיסקא ג,
י, א; תרגומים יונתן, ירושלמי בראשית יג,
ז און רש"י דאָרט; זהר לך לך פד, א; ל"ט
לך לך יג, ז; מה"ג, א' ריא; י"ש לך לך
ע; ישר לך לך 42.

א) בראשית יג, ט.
ב) בראשית יב, ט.

צ) ב"ר מא, ה; נט, יא; פ"ר פיסקא
ג, ט, ב; תרגומים יונתן, ירושלמי בראשית
יג, ז און זעט דאָרט רש"י; מ"א לך לך
יג, ז; ש"ט חיי שרה כד, י; ל"ט בראשית
יג, ז און כד, י; מה"ג, א' לך לך ריא-ריב;
י"ש לך לך ע און חיי שרה קז; רש"י
בראשית כד, י.

צ*) בראשית יג, ז-ה. עוללות אפרים.
ק) בראשית יג, ח און רש"י דאָרט.
ר) בראשית יא, לא.

דער, און ער וועט מערן זיינע קינדער ווי שמויב פון דער ערד, ז).

אברהם איז געבענטשט געוואָרן מיט דער ברכה „רשמתי את זרעך בעפר הארץ“ (ח) און איך וועל מאַכן דייןע קינדער אַזוי ווי שמויב פון דער ערד. וואָס מיינט עס?

עס מיינט אז פונקט ווי מען קען ניט איבערצייילן דעם שמויב פון דער ערד, אַזוי וועט מען ניט קענען איבער-צייילן זיינע קינדער. אונזערע חכמים ז"ל טייטשן אַזוי: פונקט ווי די ערד איז פון איין עק וועלט ביז צום אַנדערן, אַזוי וועלן די אידן זיין צעשפרייט פון איין עק וועלט ביזן אַנדערן. פונקט ווי די ערד ווערט געבענטשט נאָר דורך וואַסער, אַזוי איך וועלן די אידן גע-בענטשט ווערן נאָר אין זכות פון דער תורה וואָס איז געגליכן צו וואַסער. פונקט ווי די ערד פאַרדאַרפט מעמאַ-לענע כלים ווען מען לייגט זיי אַריין אין איר, און זי עקזיסטירט אייביק, אַזוי וועלן אַלע געצנדינער פאַרשווינדן, און די אידן וועלן זיין אייביק. פונקט ווי מען טרעט אויף דער ערד, אַזוי וועלן די געצנדינער טרעטן אויף די אידן. אַבער אויך דאָס וועט זיין למובת די אידן, ט).

אגב, ר' צבי הירש קאַלישער ז"ל האָט שוין באַמערקט וועגן דעם, אז די אידן זיינען געגליכן צו ערד, ווייל: פונקט ווי פון דער ערד האָט מען דאָך די

געמלעך אז אויב דו ציסט קיין דרום זייט, וועל איך ציען קיין צפון זייט, ג). דער מדרש טייטשט: אברהם האָט געזאָגט לומ'ן, גייסטו לינקס, צי איך קיין דרום זייט; צי איך קיין דרום זייט, גייסטו לינקס. קומט אויס אז אַזוי צי אַזוי ציט אברהם אַלץ קיין דרום זייט.

דער מדרש אילוסטרירט עס נאָך מיט אַ משל: איינער האָט געהאַט אַ קאַרב ווייץ, און דער אַנדערער האָט געהאַט אַ קאַרב גערשטן. זאָגט דער צו דעם: אויב דער ווייץ איז מיינער, איז דער גערשטן דייןער, אויב דער גערשטן איז דייןער, איז דער ווייץ מיינער, ד).

ווען א' האָט געהייסן לומ'ן זיך דער-ווייטערן פון אים, האָט ער אָפּגעבראַכן מיט אים אַלע באַציאונגען?

ניין. ניט געקוקט אויף די שמררייטי-קייטן, האָט ער אים גערופן „ברודער“, ה). און ער האָט צוגעזאָגט אים צו העלפן ווען ער וועט זיך נויטיקן אין דעם, ו).

וואָס האָט פאַסירט מיט אברהם'ן נאָך לומ'ס אָפּשיידן זיך פון אים?

אַזוי לאַנג ווי דער רשע לומ איז גע-ווען מיט אברהם'ן, האָט דעם אוי-בערשטנס וואָרט זיך אָפּגעהאַלטן פון אברהם'ן. ווי נאָר לומ האָט זיך אָפּ-געשיידט פון אים, האָט דער אויבער-שמער געזאָגט צו אברהם'ן אז ער וועט געבן דאָס לאַנד אים און זיינע קי-נ-

ג) אונקלוס, יונתן, רש"י און רבינו בחיי בראשית יג, ט.

ד) ב"ר מא, ו און זעט דאָרט: רש"י (2), מתנות כהונה, מהר"ו, יפה תואר; י"ש לך לך ע.

ה) בראשית יג, ח.

ו) זעט: תנח"ך לך לך יג; תנח"ב לך לך טז; רש"י בראשית יג, ט.

ז) בראשית יג, יד-יח, תנחומא ויצא

י; ב"ר מא, ח; תנח"ב ויצא כא; מ"א לך לך יג, יד; פ"ר פיסקא ביום השמיני; י"ש לך לך ע; רש"י בראשית יג, יד; בחיי, בראשית, יג, יד.

ח) בראשית יג, טז.

ט) תענית ז, א; ב"ר מא, ט; סט, ה; מ"א לך לך יג, טז; ל"ט לך לך יג, טז; י"ש לך לך עא.

אז די תורה איז געגליכן צו וואַסער (און

יעקב'ן האָט ער צוגעזאָגט „ופרצת ימה וקדמה וצפנה ונגבה“ (ג) און דו וועסט זיך אויסשפרייטן קיין מערב און קיין מזרח און קיין צפון און קיין דרום. זיין צוזאָג צו יעקב'ן האָט ער ניט באַגרענעצט, קומט אויס אז יעקב'ן האָט ער צוגעזאָגט מער, (ס).

וואו האָט א' זיך באַזעצט נאָך לוח'ס אָפשיידן זיך פון אים?

ביי ממרא'ס אייכענכייטער, אין חב-רוך, (ע).

ווען איז א' געוואָר געוואָרן אז לוח איז געפאַנגען געוואָרן?
ערב פסח, (פ).

פון וואַנען האָט א' געוואוסט אז לוח איז געפאַנגען געוואָרן
עוג, דער קעניג פון בשן וועלכער איז ניצול געוואָרן פונעם מבול, האָט אים מוידע געווען, (צ).

(ג) בראשית כה, יד.
(ס) שבת קיה, א"ב. זעט: מ"א ויצא כה, יד; ל"ט ויצא כה, יד.
(ע) בראשית יג, יח און רש"י דאָרט. ב"ר ענדע פרשה מב; פ"ר פיסקא לג; י"ש לך לך עג.

(פ) בראשית יד, יג. ב"ר מב, ח; דברים רבה א, כה; שו"ט קלו, יב; מה"גא' לך לך רטז; י"ש לך לך עב און תהלים תתפד.
(צ) בראשית יד, יג און תרגום יונתן, רש"י דאָרט. נדה סא, א; ב"ר מב, ח; נג, ט; במ"ר יט, לב; ד"ר א, כה; תנחומא חקת כה; תנח"ב חוקת נה; שו"ט קלו, יב; מ"א לך לך יד, יג; מה"גא' לך לך רטז; י"ש לך לך עב; חקת תשסה; תהלים תתפג; בחיי, בראשית, יד, יג.

לויט נדה סא, א, זעט רש"י דאָרט אונטערן וואָרט בני אחיה און פאַרגלייכט מיט י"ש חוקת תשסה; שה"ק ט, זיינען עוג און סיחון געווען די אייניקלעך פונעם מלאך שמחזאי וועלכער איז אַראָפגעפאַלן מיטן מלאך עחיאל

גרעסטע נוצן, און דאָך טרעט מען זי מיט די פיס, אזוי אויך די אידן. אַלע פעלקער האָבן פון די אידן די גרעסטע נוצן, און זיי טרעטן זיי מיט די פיס. „לויט „מנחה בלולה“ ווייל אַלע טרעטן אויף איר, און צום סוף איז זי אויף אַלע, אזוי אויך די אידן. אַלע גלות'ן זיינען אויף איר, איין גלות נאָכן אַנ-דערן. אַבער צום סוף וועט קומען זייער גלות.

פאַרוואָס האָט דער אויבערשטער גע- הייסן אברהם'ן גיין „לארכה ולרחבה“ (י) אין דער ליינג און אין דער ברייט פונעם לאַנד?

ווייל קונה זיין אַ פעלד קען מען נאָר ביי וואַנען מען גייט. און דאָס זעלבע איז אויך מיט קונה זיין אַ לאַנד, (כ).

וועמען האָט דער אויבערשטער צו- געזאָגט מער, אברהם'ן, יצחק'ן צי יע- קב'ן?

אברהם'ן האָט ער געבענטשט „קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה“ (ל) שמי אויף, גיי דורך דאָס לאַנד אין דער ליינג און אין דער ברייט.

יצחק'ן האָט ער צוגעזאָגט „כי לך ולזרעך אתן את כל הארצות האל“ (מ) ווייל דיר און דייןע קינדער וועל איך געבן די דאָזיקע אַלע לענדער.

אויך צו וויין, בוימל, האַניק, מילך) זעט: תענית ז, א; קידושין מ, ב אונטן; בבא קמא יז, א און פב, א; סנהדרין ז, א; עבודה זרה ה, ב; מכילתא בשלח, ויסע א'; ספרי עקב פיסקא מח; ב"ר סו, א און סט, ד; ש"ר א, פסוק ב, אָנהויב סימן ג; שו"ט א, יח; תנחומא תבא ג; י"ש תשא תו; עקב תתעג און ישעיה שמא.

(י) בראשית יג, יז.
(כ) בבא בתרא ק, א; ב"ר ענדע פרשה מא; ר"ד ז, יא; י"ש לך לך עא.
(ל) בראשית יג, יז.
(מ) בראשית כו, ג.

ווייל די גאַנצע וועלט איז געווען פון איין זייט, און ער איז געווען פון דער אַנדערער זייט.

ער האָט אָפּגעשטאַמט פון עבר'ס קינדער.

ער איז געקומען „מעבר הנהר“, פון יענער זייט טייך, א.)

כל העולם כולו מעבר אחד, והוא מעבר אחד, די גאַנצע וועלט איז געווען פון איין זייט און אברהם פון דער אַנדערער זייט. דאָס מיינט אַז ער איז געווען שקול כנגד כולם. ער איז געווען גלייך ווי זיי אַלע צוזאַמען, ב.)

די גאַנצע וועלט איז געווען אויף איין זייט, זיי זיינען געווען געצנדיגער. אב-רהם איז געווען אויף דער אַנדערער זייט, ער האָט געדינט דעם אוי-בערשמן, ב*.)

נמרוד האָט אים געגעבן אַלט מתנה אברהם'ן. לויט: ב"ר מד, ט; ס"ה כא, א איז אליעזר געווען כנען, חס"ס זון.

ער האָט געהייסן עוג, ווייל ער האָט גע-טראָפּן אברהם'ן באַקן עוגות הפסח, מצות. ד"ר ענדע פרשה א; י"ש תהלים תתפג. לויט: ד"ר ענדע פרשה דברים; י"ש תהלים תתפג האָט ער געהייסן פליט.

לויט: פר"א פרק כז; י"ש לך לך סח האָט דער מלאך מיכאל אים געלאָזט וויסן. זעט: מדרש הגדול לך לך רטז און תנח"ב חוקת גה.

ק) ב"ר מב, ח; במ"ד יט, לב; ד"ר א, כה; תנחומא חקת כה; תנח"ב חוקת גה. זעט: תרגום יונתן, רש"י יד, יג; י"ש לך לך עב און חקת רמו תשסה.

ר) בראשית ז, כג. ש) בעל הטורים בראשית ז, כג. זעט תורה תמימה יד, יג, סימן ו. ת) בראשית יד, יג.

א) ב"ר מב, ח; פ"ר פיקסא לג; ל"ט לך לך יד, יב; י"ש לך לך עג.

ב) מתנות כהונה ב"ר מב, ח. ב*) מהרז"ג, בראשית רבה מב, ח.

אגב, עוג איז ניט אויסן געווען לומ'ס מובה. ער האָט געהאַפּט אַז אברהם זעט אומקומען אין דער שלאַכט פאַר-טיידענדיק לויט'ן, וועט ער נעמען שר'ן, ק.)

די תורה זאָגט דאָך אויסדריקלעך „וישאר אך נח“, ר) אַז נאָר נח און די וועלכע זיינען געווען מיט אים אין דער תיבה זיינען געבליבן. פון וואַנען זשע האָט זיך גענומען עוג?

„אך נח“ באַטרעפט נייען און זיבע-ציק פונקט ווי עוג, א רמו, אַן אַנדייט פון דער תורה אַז אויך עוג איז גע-בליבן, ש.)

פאַרוואָס ווערט אברהם אָנגערופן עב-רי, ת?)

עס זיינען פאַראַן וועגן דעם מיינונגס-פאַרשידנהייטן:

פונעם הימל און האָבן גענומען פרויען וועל-כע האָבן זיי געבוירן קינדער. זעט ברא-שית ו פסוקים ב און ד און תרגום יונתן דאָרט פסוק ד.

לויט: פר"א פרק טז און זעט דאָרט רד"ל סימן נג; ענדע מסכת סופרים; שה"ק יב; ס"ה כא, א איז עוג מלך הבשן געווען אליעזר, אברהם'ס קנעכט.

לויט ישר לך לך 43 איז עוג געווען אברהם'ס אַ קנעכט.

דאָס איז, אגב, קעגן דער שיטה, טעאָריע אַז אליעזר האָט ניט פאַרוזכט דעם טעם פון טויט, און אַז ער איז אַריין לעבעדי-קערהייט אין גן עדן, אר"ן; ד"א 68; זע"י רות 74; י"ש בראשית מב, לך לך עו, יחזקאל שסז. וואָרום משה רבינו האָט דאָך גע'הרג'ט עוג'ן, ב"ר נד, ב; תר"ב במדבר כא, לה; י"ש תהלים תרכו, און תתפג; יל"ה, ג, יח, זעט: זהר חוקת קפד, א"ב; מ"ן בוך „מאָזעס אים ליכטע דער אגדה“ זייט 127, הערה, באַמערקונג 524. זעט ד"ר ענדע פרשה א.

לויט: ת"ב בראשית יד, יד; מ"א לך לך טז, א; ישר נח 34; ס"ה טו, ב און כא א איז אליעזר געווען נמרוד'ס זון, און

אברהם ראטעוועט לומ'ן פון דער געפאנגענשאפט

וואו האט א' זיך געפונען ווען ער
איז געווארן געווארן אז לויט איז גע-
פאנגען?

די תורה זאגט „באלוני ממרא“ (ג).
זיינען פאראן צוויי טייטשן:

ממרא איז דער נאמען פון אן ארט.
דאס הייסט ער האט זיך געפונען ביי
די אייבענבויער פון ממרא.

ממרא איז דער נאמען פון א מאן,
ענר'ס און אשכול'ס א ברודער. און אב-
רהם איז דעמאלט געווען אין ממרא'ס
פאלאץ (ד).

ווען א' האט געהערט אז זיין פלימער
ניק (נעמע) לומ' (ה) איז געפאנגען גע-
ווארן (ו) וועמען האט ער מיטגענומען
צו העלפן אים ראטעווען לומ'ן פון דער
געפאנגענשאפט?

עס זיינען פאראן מיינונגס-פארשידנ-
הייטן:

דריי הונדערט אכצן טרענירטע מע-
נער, וועלכע זיינען געבוירן געווארן אין
זיין הויז.

די יונגע לייט וועלכע ער האט טרע-
נירט צו העלפן מלחמה. אבער נאך זיין
רעדע אז די ווייך-הארציקע, זינדיקע,

שרעקענדיקע, וכדומה זאלן בלייבן אין
דער היים, איז געבליבן מיט אים בלויז
אליעזר.

ער האט מיטגענומען בלויז אליעזר'ן.
די אותיות פון אליעזר באטרעפן דריי
הונדערט אכצן (ז).

איז פאראן א סברא אז א' האט מיט-
גענומען זיינע דריי תלמידים, (ח) די
צדיקים, (ט) ענר, אשכול און ממרא, און
זיין פארוואלטער אליעזר. ער האט נאך
געיאגט דעם פיינט ביי דן. דאָרט איז
ער פארהאלטן געווארן, ווייל ער האט
געזען אז דאָרט וועלן זיינע קינדס קינ-
דער דינען די עבודה זרה. ער האט
דאָרט איבערגעלאָזט די דריי תלמידים.
און ער מיט אליעזר'ן (אליעזר באטרעפט
318 האָבן נאָכגעיאָגט דעם שונא ביי
דמשק?
יא. י.)

ווען א' איז געפאנגען ראטעווען לומ'ן
פון דער געפאנגענשאפט, האט ער נאך
געיאגט דעם שונא ביי דן. פארוואס ניט
ווייטער?

ווייל ער האט געזען אז דאָרט וועלן
זיינע קינדס קינדער דינען די עבודה
זרה, איז זיין כוח געווארן אפגע-
שוואכט, (כ).

טו, ב; מה"גא' ריו; ל"ט לך לך יד, יד;
י"ש לך לך עג; בחי' בראשית, יד, יד.
ח) י"ש לך לך סח. פארגלייכט פרא
פרק כז און רד"ל דאָרט סימן יא. דער
רמב"ן בראשית יד, יג באַצייכנט זיי אַלס
אברהם'ס „בעלי ברית“, אַליאירטע, פאַר-
בינדעטע.

ט) ב"ר נח, ד; י"ש אָנהויב חיי שרה.
י) זעט די קוועלן צום פאַרגייענדיקן
ענטפער.

כ) בראשית יד, טו און תרגום יונתן;
רש"י דאָרט; מלכים א', יב פסוקים כח-לא;
שבת סז, ב; תוספתא שבת פרק ח; פרא
פרק כז; ב"ר מג, ב; תנח. לך לך יג;

ג) בראשית יד, יג.
ד) ב"ר מב, ח; פ"ר פיסקא לג; י"ש
לך לך עג; ל"ט לך לך יד, יב.

ה) בראשית יג, ח.
ו) בראשית יד, יד.

ז) זעט: בראשית יד, יד און תרגום יונתן,
רש"י, א"ע דאָרט. נדרים לב, א; פרא
פרק כז; משנת רבי אליעזר ב, כט; ב"ר
מג, ב; מד, ט; ויק"ר כח, ד; במ"ר יח,
כא; תנח. לך לך יג; תנח"ב לך לך טז;
פ"ר פיסקא העומר צא, ב; פרא"כ פיסקא
העומר ע, א (הוצאת אום); שו"ט קי, ד
(הוצאת אום); לב מדות, מדה כט; אגדת
בראשית יג, כט; מ"א לך לך יד, יד און

צווישן אברהם'ן און די מלכים וועלכע האָבן געפאָנגען לופ'ן?

אין מיטן דער נאָכט, צ).

ווי אזוי איז צוגעגאָנגען די מלחמה צווישן אברהם'ן און די מלכים?

ערשטנס האָט אברהם געהאַט קפיצת הדרך. זיינער אַ פריט איז געווען דריי מייל, לויט אַן אַנדער מיינונג איין מייל, ק).

צווייטנס, ער האָט געוואָרפן ערד אין דערפון געוואָרן שווערדן, פּיילן. ער האָט געוואָרפן שטרוי איז דערפון געוואָרן בויגנס, ר).

דריטנס, דער מלאך לילה האָט אים געהאַלפן, ש).

צווייטנס, ער האָט געוואָרפן ערד אין דערפון געוואָרן שווערדן, פּיילן. ער האָט געוואָרפן שטרוי איז דערפון געוואָרן בויגנס, ר).

דריטנס, דער מלאך לילה האָט אים געהאַלפן, ש).

צ) בראשית יד, טו. תרגום יונתן און רש"י דאָרט. זעט: ברכות ג, ב; ב"ר מג, ג; מכילתא פסחא בא, יג, מב; תנח"ל לך ט; בא אָנהויב סימן ז און ט; תנח"ב לך לך יא און יז; פ"ר פּיסקא ויהי בחצי הלילה פו, ב; פ"ר"כ, הוצאת אום, ויהי בחצי הלילה סג, ב; אגדת בראשית יג, כט; שו"ט (מדרש תהלים) יט, ט; מ"א לך לך יד, טו; ל"ט בראשית יד, טו; י"ש בא רח.

ק) ב"ר מג, ג; מדר, ט; י"ש יהושע ענדע כג; תנח"ל ויצא ג; תנח"ב לך לך יז; ויצא ח; פ"ר"א פרק כז; זהר וירא קיב, ב; פ"ר קצו, ב; שו"ט קי, ג; י"ר לך לך לד, ד. זעט אבישוי, זייט 37, נאָטע כ.

ר) ב"ר מג, ג; תענית כא, א; סנהדרין קח, ב"קט, א; משנת רבי אליעזר ט, קס; תנח"ל לך לך טו און יט; תנח"ב לך לך יט; שו"ט קי, ב; מ"א לך לך יד, כד; מה"גא' לך לך ריח; ילקוט שמעוני לך לך עג; ל"ט לך לך טו, ב; ילקוט א' מא, פסוק ג, קיח; זעט רמב"ן בראשית יד, טו. און זעט אין אַלע ערטער די פאַרשידענע נוסחאות, און ווער עס זאָגט זיי.

ש) סנהדרין צו, א און רש"י אונטערן פאַרט מלאך; זעט: מה"גא' יד, טו; סא"ר פרק ה' כח; זהר וירא קיב, ב; י"ש לך לך עג.

און ווייל דן איז דער נאָמען פון אַן עבודה זרה. און דאָס איז אַ מכה פון פאר איר און פון נאָך איר, ל).

קעגן וויפל מלכים האָט א' געקעמפט אַרום צו ראַטעווען לופ'ן פון דער גע־פאָנגענשאַפט?

עס זיינען פאַרען מיינונגס־פאַרשידנ־הייטן:

קעגן פיר, מ).

קעגן פינף, נ).

קעגן נייען, ס).

קעגן פופצן, ט).

קעגן זעכצן, פ).

ווען איז פאַרגעקומען די שלאַכט

תנח"ב לך לך יז; מ"א לך לך יד, יד; מה"גא' עג; ל"ט לך לך יד, יד; אגדת בראשית יג, כט; סדר אליהו רבה (פה) פו, כח; רש"י ירמיה ד, טו; בחיי, בראשית, יד, יד.

ל) זעט: סנה. צו, א; י"ש לך לך עג. (מ) ישר 43; משנת רבי אליעזר ה 104; ויק"ר א, ד; תנח"ל לך לך ט.

נ) תנח"ב לך לך יח; י"ש תהלים תתמ. אין תנחומא לך לך יד שטייט בלויז אַן דער אויבערשטער האָט אים געהאַלפן "על המ־לכים" אָבער עס שטייט ניט וויפל מלכים.

ס) תנח"ל לך לך ט; תנח"ב לך לך יא; שו"ט ית, כה, הוצאת אום.

ע) אגדת בראשית טו, לג.

פ) אגדת בראשית יג, כט; סא, קכב; תנח"ל עקב ג; תנח"ב לך לך יז; ויצא ג, ה; עקב ה; מה"גא' יד, ה און כג; משנת רבי אליעזר יד 267; ילקוט א' פרק ב, פסוק ב, עמוד כ.

זעט: סנהדרין צה, ב און רש"י אונטערן וואָרט על; זהר וירא קיב, ב; תנח"ל לך לך ז און יט; וירא ז; תנח"ב לך לך ז; וירא ח; תרגומים ירושלמי און יונתן ברא־שית טו, א. אין תנח"ב שמיני ג' — כמה מלכים; אין אגדת בראשית לד, סז; באו עליו פירטין, און אין ביידע ערטער שטייט ניט וויפל.

זיי געענטפערט: די וועלט האט איר מלך און איר אויבערשטן, ב).

אברהם און שם, נח'ס זון

ווער איז דער מלכי צדק וועלכער איז אנטקעגן געגאנגען אברהם'ן מיט ברויט און וויין נאך זיין באפרייען לוש'ן פון דער געפאנגענשאפט?

ער איז געווען שם, נח'ס זון, ג).

פארוואס איז שם אנטקעגן געגאנגען אברהם'ן מיט ברויט און וויין?

ערשטנס, אזוי איז דער שטייגער צו באהאנדלען מלחמה-אויסגעמאפטערטע.

צווייטנס, שם איז אויסן געווען דער-מיט צו ווייזן אברהם'ן אז ער האט קיין פארדרום אויף אים וואס ער האט געהרג'ט זיינע קינדער.

דריטנס, ער האט דערמיט אים אן-געדייט אויף די קרבנות, מנחות און נסכים וועלכע זיינע קינדער וועלן דארט מקריב זיין, ד).

פארוואס האט אברהם געגעבן שם'ן מעשר?

ווייל שם איז געווען א כהן, ה).

איז אמת אז שם איז געווען א כהן, און די כהונה איז אונטערגענומען געווארן פון אים און איז איבערגעגעבן געווארן צו אברהם'ן?

אזוי זאגן אונזערע חכמים ז"ל, ו).

ג) בראשית יד, יח, תרגום יונתן, רש"י און זעט רד"ק דארט. פ"א פרק כו; ב"ר נו, י; שו"ט עו, ג; מ"א לך לך יד, יח; י"ש תהלים תתיד; ל"ט לך לך יד, יח; רש"י סוכה גב, ב אונטערן ווארט וכהן.

אגב, אז שם איז געווען מלך פון ירושלים זעט מ"א לך לך יד, יח.

ד) זעט: ב"ר מג, ו; נדרים לב, ב; מ"א לך לך יד, יח; ל"ט לך לך יד, יח; ב"ר מד, ז; י"ש ישעיה תמט; רש"י ישעיה מא, ח.

ה) בראשית טו, כ און רש"י דארט. ו) נדרים לב, ב און רש"י אונטערן ווארט

האט אברהם באפרייט לוש'ן פון זיין געפאנגענשאפט?

יא. ער האט באזיגט די אלע מלכים. און ער האט באפרייט לוש'ן מיט אלע זיינע מענטשן און פארמעגן, ת).

ווי קומט עס וואס א' האט ניט גע-ראנקט דעם אלמעכטיקן פאר זיין בא-זיגן דעם שונא?

ער האט יא אים באדאנקט. ער האט געזאגט: „האר פון די וועלטן, ניט מיט דעם כוח פון מיין האנט האב איך בא-וויזן דאס צו מאן, נאר מיט דעם כוח פון דיין רעכטער האנט. דו ביסט דאך מיין שוין, מיין פאנצער אויף דער וועלט און אויף יענער וועלט. און די „אוי-בערשמע" האבן אים געענטפערט און געזאגט: „ברוך אתה ה' מגן אברהם", א).

ווען א' האט זיך אומגעקערט פון דער מלחמה קעגן די מלכים, איז דער מלך פון סדום געגאנגען אים אנטקעגן ביז עמק שוה. פארוואס האט עס גע-הייסן עמק שוה?

שוה איז די טייטש גלייך. דארט האבן אלע געצנדיגער זיך אויסגעגלייכט. זיי האבן אויסגעהאקט צעדערבויער, אויפגעשטעלט א גרויסע בימה, ארויפ-געזעצט אברהם'ן אויבן, אים געלויבט און געזאגט צו אים: הער אונז צו, האר, קייניג איבער אונז. ווער אונזער פירער, אונזער גאט. אבער אברהם האט

ת) בראשית יד, טו-יז.

א) פ"א ענדע פרק כו; י"ש לך לך ענדע סח.

ב) בראשית יד, יז און רש"י דארט.

ב"ר מב, ה; מג, ה; נה, ו; במ"ר טו, יד; ק"ר ד, פסוק יג; תנח. בהעלותך ט; מ"א לך לך יד, יז; ל"ט בראשית יד, ג און יז; כג, ו; י"ש לך לך עב.

פארגלייכט: ב"ר כג, ו; ל"ט חיי שרה כג, י; י"ש חיי שרה כג, און זעט אומעטום ווער עס זאגט עס.

אָ שַׁנְרוּוּאָרְלֵעַ (שׁוּד־בַּעַנְדֵל) פּוֹנַעַם קַע־
נִיג פּוֹן סַדוּם? ט.)

יא. פֿאַר נִיט נַעַמְען אָפִילוּ אַ פֿאַדַעַם,
אִיז זײַנַע קִינְדַעַר גַעגַעבֿן גַעוּוּאָרְן דִי
מַצוּה פּוֹן צִיַצִיַת. און פֿאַרן נִיט נַעַמְען
אָפִילוּ אַ שַׁנְרוּוּאָרְלֵעַ זײַנַען זײַנַע קִינְ-
דַעַר גַעגַעבֿן גַעוּוּאָרְן דִי מַצוּת פּוֹן יב-
מַה און חֲלִיצָה.
לױט אַנדַעַרַע מִינְנוּגַען — דִי מַצוּת
פּוֹן צִיַצִיַת און תּפִילִין.

לױט נאָך אַ מִינְנוּגַען: תּכֵלֵת, אַרְגַּמָּן...
עוֹרוֹת אֵילִים וְעוֹרוֹת תּחָשִׁים פּוֹנַעַם מִש-
כֵּן, בְּלוֹיעַ וּוְאֵל, פּוֹרְפֵל וּוְאֵל, דִי פֵעֵלן
פּוֹן ווִידַעַר און פּוֹן תּחָשִׁים, ט.)

דו האָסט גַעזאַגט אַז דו וועסט נִיט
נַעַמְען אָפִילוּ אַ פֿאַדַעַם, אִיז דַעַרפֿאַר
וועל אִיך רִינִיקֵן דִינַע קִינְדַעַר מִיט
דַעַם מִזְכָּה וּוְאֵם וועט זײַן אַרומגַעֲרִינגֵלֵט
מִיט אַ רױטן פֿאַדַעַם, טו.)

דַעַרפֿאַר וּוְאֵם דו האָסט גַעזאַגט אַז
דו וועסט נִיט נַעַמְען „חֹמֶת“, אָפִילוּ אַ
פֿאַדַעַם, וועל אִיך לױבֵן דִינַע קִינְדַעַר
מִיט אַט דַעַם דַאָזִיקֵן זַעלְבֵן לַשׁוֹן, כַּחֲמוֹת

- ל) בראשית יד, כג.
- מ) בראשית יב, ב.
- נ) ב"ר לט, יא; רש"י בראשית יב, ב.
- ס) בראשית יד, כג.
- ע) ב"ר ענדע פרשה מג; סוטה יז, א;
חולין פת, ב"פ, א; תנחומא לך לך יג;
אגדת בראשית פרשה יג; מ"א לך לך יד,
כג; ל"ט לך לך יד, כג; י"ש לך לך עו;
בחי' בראשית, יד, כג. זעט נאָך אַ מִינְנוּגַען
אִין: ב"ר ענדע פרשה מג; ש"ר מא, ב;
מדות פרק ג, משנה א. זעט אומעטום ווער
עס זאַגט עס.

- פ) תנח. לך לך יג. פֿאַרגלײכט: תנח"ב
לך לך יז; י"ש לך לך עו.
וועגן חוט של סיקרא, רױטן פֿאַדַעַם, זעט:
מדות פרק ג, משנה א; זבחים נג, א;
מנחות צז, ב; בכורות יז, ב.
אִין אַג"ב יג, כט"ל: חוט של צדקה, אַ
פֿאַדַעַם פּוֹן צַדְקָה.

אִיז אַבְרָהָם גַעווען דַעַר עַרשטַער צו
גַעבֿן מַעַשֵׁר?
יא, ז.)

אִיז אַבְרָהָם בַּאָלױנַט גַעוּוּאָרְן פֿאַר
זײַן גַעבֿן מַעַשֵׁר, תּרומָה?
יא. דַעַרפֿאַר וּוְאֵם עַר האָט גַעגַעבֿן
מַעַשֵׁר „מַכֵּל“, ח) פּוֹן אַלֶץ, אִיז עַר גַע-
בַּעַנְטשט גַעוּוּאָרְן „בַּכֵּל“, ט) מִיט אַלֶץ, י).

וּוְעַן דַעַר קַענִיג פּוֹן סַדוּם האָט גַע-
זאַגט צו אַבְרָהָם'ן „תָּן לִי הַנַּפֶּשׁ, וְהִי
רְכוּשׁ קַח לְךָ“, כ) גִיב מִיר דִי מַעַנְטשֵׁן
און דַאָס פֿאַרמַעַגן נַעַם דִיר, האָט אַב־
רָהָם אִים גַעעַנְטשַׁעַרַט „אִם מַחֹמֶת וְעַד
שְׂרוּךְ נַעֲלִי“, ל) אַז עַר וועט נִיט נַעַמְען
אָפִילוּ אַ פֿאַדַעַם אַדַעַר אַ שַׁנְרוּוּאָרְלֵעַ
(אַ שׁוּךְ בַּעַנְדֵל), פֿאַרוּוְאָס?
ווייל דַעַר אױבַעַרשטַעַר האָט צוגַע-
זאַגט אַבְרָהָם'ן רִיכטִיקױט. ווי אִין פּסוּק
שְׁטִיט „וְאִבְרָכְךָ“, מ) און אִיך וועל
דִיך בַּעַנְטשֵׁן — מִיט גַעלַט, נ.)

אִיז א' גַעוּוּאָרְן בַּאָלױנַט פֿאַר זײַן
נִיט וועלן נַעַמְען אָפִילוּ אַ פֿאַדַעַם,

- ועל; ב"ר פרשיות מה, ה, און גה, ז; ש"ר
ענדע פרשה ב; ויק"ר כה, ו; במ"ד ד, ח;
ד"ר ב, ז; תנח. שמות יט און פֿאַרגלײכט
מִיט נח, ד; תנח"ב תולדות יב; פ"א פרק
ח; זהר לך לך פז, א; פ"ר פֿיסקא בחודש
השביעי קע, א; מה"גא' לך לך ריה; מ"א
לך לך יד, יח און יט; י"ש לך לך סג.
עד, אָנהױב פֿאַ און וִיראַ צו; רש"י בראשית
יד, כ. זעט: זײַטן 48, 70, 71, 170.
ז) פ"א פרק כז; פ"ד כה, ג; ל"ט
בראשית א, א און לך לך יד, כ.
אַ אַבְרָהָם האָט גַעגַעבֿן תּרומָה גְדוּלָה
זַעַט: פ"כ פֿיסקא עשר תַעֲשֵׁר, צא, א;
הוצאת אום; י"ש לך לך עה.
ח) בראשית יד, כ.
ט) בראשית כד, א.
י) ב"ר מג, ח; ל"ט לך לך יד, כ;
י"ש לך לך עד.
כ) בראשית יד, כא.

זיינען דאך כמעט פונעם זעלבן ווערט. וואָס זשע איז אברהם אויסן געווען דער- מיט?

לויט רבינו סעדיה גאון ז"ל מיינט דער- מיט דער פסוק געוויקסן, לעבעדיקע זאכן און ניט-לעבעדיקע געגנשטאַנדן: „אם מחוט" מיינט וואַקסנדיקע זאכן, תבואה און פירות. „ועד שרוך נעל" מיינט לעבעדיקע זאכן, בהמות און ער- פות (געפליגל). „ואם אקח מכל אשר לך" מיינט ניט-באוועגנדיקע זאכן, זיל- בער, גאלד, דימענטן און פערל, ק).

נאָך דער מלחמה מיט די מלכים האָט דער אויבערשטער געזאָגט צו אברהם'ן: האָב קיין מורא, איך בין דיין באַשרי- צער, דיין שכר איז זעהר פיל. פאַר- וואָס אייגענטלעך האָט אברהם מורא געהאַט?

נאָך דעם ווי עס איז אברהם'ן גע- שען דער נס, און ער האָט גע'הרג'ט די מלכים, האָט ער זיך געטראַכט, אפ- שר איז דאָס שוין דער שכר פאַר זיינע גערעכטיקייטן. האָט דער אויבערשטער צו אים געזאָגט: „אל תירא אברם, אנכי מגן לך", האָב קיין מורא אברם, איך בין דיין באַשיצער קעגן דער שטרעף, דו זאלסט ניט באַשטרעפּט ווערן פאַר די נפשות וועלכע דו האָסט אומגע- בראַכט. און דאָס וואָס דו זאָרגסט זיך טאַמער האָסטו שוין דערמיט אָפּגענו- מען דיין שכר, זאלסטו ניט זאָרגן, ווייל „שכרך הרבה מאד", (ר) דיין שכר איז זעהר פיל.

(4ע) תנת. לך לך יג. פאַרגלייכט: תנח"ב לך לך יז; אג"ב יג, ל; שמות יב, יא.
(5ע) תנת. לך לך יג; תנח"ב יז; אג"ב יג, ל.

- (פ) בראשית יד, כא.
- (צ) בראשית יד, כג.
- (ק) רבינו בחיי בראשית יד, כג.
- (ר) בראשית טו, א.

השני שפתותיך". דייןע לעפצן זיינען ווי א רויטער פאָדעם, (2ע).

דו האָסט געזאָגט „שרוך נעל", א שוך-בענדל, איז מיט אַט דעם זעלביקן לשון וועל איך לויבן דייןע קינדער, „מה יפו פעמיד כנעלים", ווי שיינ זיינען דייןע טרוט אין די שיד, (3ע).

דערפאַר וואָס דו האָסט דערמאַנט „נעל", שוך, וועל איך געבן דייןע קי- נדער די מצוה פון עסן דעם קרבן פסח, וועלכן מען דאַרף עסן בעת „נעליכם ברגליכם", ווען די שיד זיינען אויף די פיס, (4ע).

דו האָסט פאַר'מיאומ'ט די באַלוינונג פון אַ בשר ודם, פון אַ מענטשן וואָס איז פלייש און בלוט. דו האָסט עס גע- האַלטן פאַר אומווירדיק. דערפאַר וועט דיין שכר זיין זעהר פיל פון איצט אָן און ווייטער. זע וואָס פאַר אַ שכר עס איז אָנגעגרייט פאַר דייןעטוועגן פון מיר! (5ע).

ווען דער מלך פון כדום האָט געזאָגט צו אברהם'ן „תן לי הנפש, והרכוש קה לך", (פ) גיב מיר די נפשות און דאָס פאַרמעגן נעם דיר, האָט אברהם אים געענטפערט „אם מחוט ועד שרוך נעל, ואם אקח מכל אשר לך, אַז ער וועט ניט נעמען אַפילו אַ פאָדעם ביו אַ שנירוואַדלע (אַ שוך בענדל). געוויינט- לעך זאָגט מען פון אַ נישטיקע זאך ביו אַ ווערטפולע, ווי צום ביישפיל פון אַ פאָדעם ביו אַ דימענט, אָדער פאַרקערט. אָבער אַ פאָדעם און אַ שוך בענדל

(2ע) זעט: שיר השירים ד, ג; תנח"ב לך לך יז; אג"ב יג, ל; י"ש לך לך עו.
(3ע) שיר מא, ב. זעט תנת. לך לך יג; תנח"ב לך לך יז; אג"ב יג, ל; שיר השירים ה, ב.

לויט מה"גא' רבג זיינען זיינע קינדער געגעבן געוואָרן די דריי ימים טובים. פאַר- גלייכט: ב"ר מג. ט; י"ש לך לך עו.

אויבערשטער אים געענטפערט: „אין מזל לישראל“, אַסמראַלאַגיע, שטערן־זעריי איז נישט פאַר אַ אידן. דו ביסט אַ נביא און קיין אַסמראַלאַג, קיין שטערן־זעער. לאַז אַפּ דיין שטערן־זעריי. אב־רם האָט קיין זון. אַבער אברהם וועט יאָ האָבן אַ זון. שרי האָט קיין זון. אַבער שרה וועט יאָ האָבן אַ זון. איך וועל ענדערן אייערע נעמען וועט זיך ענדערן אייער מזל, ד.)

דער אויבערשטער האָט געזאָגט אב־רם וועט נישט ברענגען קינדער אויף דער וועלט, אַבער אברהם וועט יאָ. ער האָט דאָך געבראַכט ישמעאל'ן אויף דער וועלט ווען ער האָט נאָך געהייסן אברהם, ה)?

די גמרא זאָגט אַז דאָס קינד פון אַ דינסט, גייט נאָך דער מומער. אברהם האָט געוואַלט האָבן אַ קינד פון שרה'ן. דאָס קינד זאל גיין נאָך אים, ו.)

פאַרוואָס האָט אברהם באַצייכנט זיין הויזפאַרוואַלטער אליעזר אַלס „בן־משק“, ז)?
עס זיינען פאַראַן עטלעכע דערקלע־רונגען:

- פיסקא מג, כי פקד ה'; מ"א לך לך טו.
- ה; מה"גא' רכט; י"ש לך לך עו און ישעיה תמו; בחיי בראשית טו, ה.
- זעט שאלות ותשובות הרשב"א סימנים קמח און תט. און זעט אין אַלע קוועלן ווער עס זאָגט וואָס.
- לויט שה"ש זוטא א, א איז ער יאָ געווען אַן אַסטראַלאָג.
- אגב, דער מר"א באַמערקט אַז די ערשטע אותיות פון „לי לא נתתה זרע“ (בראשית טו, ג), מיר האַסטו נישט געגעבן זאַמען, באַטרעפן זיבן און אַכציק ווי דאָס וואָרט מזלי, מיין מזל.
- ה) בראשית טז, טו.
- ו) בראשית טו, ה, רש"י דאָרט און תורה תמימה, סימן ב; קידושין סח, ב.
- ז) בראשית טו, ב.

ער האָט אויך מורא געהאַט טאַמער איז זיין ניצול ווערן פונעם קאַלך אויוון שוין זיין שכר. האָט דער אויבערשטער אים פאַרזיכערט אַז זיין שכר וועט ער באַקומען לעתיד לבא, ש).

און דאָס וואָס אברהם האָט זיך גע־זאָרגט, אַז ווען ער וואַלט נישט געווען גע'הרג'ט די מענטשן, וואַלט ער דאָך געווען געקאַנט זיי מגייר זיין. אויך וועגן דעם האָט דער אויבערשטער אים באַרואיקט און פאַרזיכערט אַז ער דאַרף זיך נישט זאָרגן, „שכרך הרבה מאד“, ת) דיין שכר איז זעהר פיל, א).

אברהם'ן ווערט צוגעזאָגט אַ זון ווען דער אויבערשטער האָט צוגע־זאָגט אברהם'ן „שכרך הרבה מאד“, ב) דיין שכר איז זעהר פיל, האָט אברהם אים געענטפערט: וואָס קומט מיר אַ רויס דערפון „ואנכי הולך ערירי“, ג) אַז איך בין דאָך קינדערלאַז. ווי אַזוי האָט דער אויבערשטער רעאַגירט דע־רויף?

אברהם האָט געזאָגט צום אויבערשטן אַז ער זעט אין די שטערן אַז ער וועט נישט האָבן קינדער. דערויף האָט דער

- ש) יונתן, ירושלמי, רש"י בראשית טו, א; ב"ר אנהויב פרשה מד, א און פאַר־גלייכט מיט: פרי"א פרק כז; תנחומא לך לך טו; מ"א לך לך טו, א; ל"ט לך לך טו, א; י"ש לך לך עו און ישעיה שיג.
- ת) בראשית טו, א.
- א) זהר לך לך פח, ב.
- ב) בראשית יד, א.
- ג) בראשית יד, ב.
- ד) בראשית טו, ג און רש"י דאָרט פסוק ה. בראשית יז פסוקים טו און טז. ב"ר מד, ו און יב; ש"ר לח, ו; במ"ר ב, יב; תנה. שופטים יא; זהר לך לך צ, א; ל"ט לך לך טו, ה; שבת קנו, א; נדר, לב, א; יומא כח, ב; ב"ב טו, ב; פרי"א פרק כז; פ"ר

בערשטן, און ער האָט עס אים גע-
רעכנט פאר אַ גערעכטיקייט. ווער ווע-
מען האָט עס גערעכנט פאר אַ גערעכ-
טיקייט, דער אויבערשטער אברהם'ן, צי
אברהם דעם אויבערשטן?

רש"י, רבינו בחיי, לקח טוב, ספורנו
מיינטשן אַז דער אויבערשטער האָט עס
גערעכנט פאר אַ מעלה, פאר אַ פלום
פאר אברהם'ן.

דער רמב"ן האַלט אַז אברהם האָט
עס באַטראַכט אַלס צדקה פון דעם אוי-
בערשטנס זייט, אַז דער אויבערשטער
וועט אים געבן אַ זון אויס זיין גערעכ-
טיקייט, ניט אין אברהם'ס זכות.

דער תורה תמימה מיינטשט אַז אב-
רהם האָט עס גערעכנט דעם אויבערשטן
פאר אַ צדקה, וואָס צוליב אים ענדערט
ער דעם גאַנג פון דער נאַטור, (מ).

די תורה זאָגט „והאמין בה“ אברהם
האָט געגלויבט אינעם אויבערשטן. האָט
ער באַקומען עפעס דערפאַר?

יא. ער האָט גע'ירש'נט ביידע
וועלטן, (מ*).

ווי אזוי האָט דער אויבערשטער גע-
לאָזט וויסן אברהם'ן אַז ער וועט האָבן
קינדער?

דורך נבואה.

אגב, עס זיינען פאַראַן צען אויסדרוקן
פאַר נבואה: נבואה, חזון, חטפה, דבור,

במ"ד ב, יב; תנחומא חיי שרה ו; שופטים
יא; אגדת בראשית כה, נח; מדרש הגדול
לך לך רל און וירא רסב; י"ש לך לך
רמו עו; רש"י בראשית טו, ה. זעט אין
אַלע ערטער ווער עס זאָגט וואָס.

(ב) זעט: רש"י, רמב"ן, רבינו בחיי, ספור-
נו, מדרש לקח טוב, בראשית טו, ו און
ת"ת דאָרט סימן ג.

(מ*) בראשית טו, ו. מר"י בשלח לג, ב,
הוצאת אום; י"ש בשלח רם.

ווייל, משתוקק, ער גלוסט צו ירש-
נען מיך, (ח).

ווייל אליעזר האָט געשמאַמט פון
דמשק (די הויפט-שטאָט פון סיריע).

ווייל ער האָט נאָכגעוואָגט די מלכים
ביז דמשק, (ט).

ווייל דמשק מאַכט דלה ומשקה...
אליעזר האָט געשעפט תורה פון זיין
רבי'ן (אברהם) און האָט אַנגעטרונקען
אַנדערע, (י).

דער פסוק זאָגט „ויוצא אותו החר-
צה“ (כ) און ער האָט אים אַרויסגע-
פירט אויף דער נאָס. מיינט עס טאַקע
פשוט אַז דער אויבערשטער איז געווען
מיט אברהם'ן אין געצעלט, און ער האָט
אים אַרויסגעפירט אין דרויסן?

עס מיינט אַז דער אַלמעכטיקער האָט
אים אַרויסגעפירט פון דעם חלל פון
דער וועלט. ער האָט אים אַרויפגענומען
אויבן, הויך, איבער דעם הימל, איבער
די שמערן, (ל) אין די אויבערשטע
ספערן, אויסערהאַלב אונזער וועלט.

אנב, ווי מיר זעען איז אברהם אבינו
געווען דער סאַמע ערשטער „אַסמראַ-
נאַט“, און מיר זעען אויך אַז אונזערע
חכמים ז"ל האָבן שוין מיט אַ צוויי
טויזנט יאָר צוריק געוואוסט וועגן פלאַץ
אויסערהאַלב אונזער וועלט, Outer Space.

די תורה זאָגט „והאמין בה“ ויחשבה
לו צדקה“, ער האָט געגלויבט אין אוי-

(ח) מ"א לך לך טו, ב. אַז משק איז
תשוּקה, גלוסטן, זעט: ב"ר מד, ט און מתנות
כהונה דאָרט; י"ש לך לך עו; שנפשו שוקקת,
זיין האַרץ גלוסט.

(ט) בראשית יד, טו.

(י) די תרגומים אונקלוס, יונתן און ירר-
שלמי, רש"י, רד"ק בראשית טו, ב. ב"ר
מד, ט; ל"ט לך לך טו, ב; י"ש לך לך
עו; יומא כה, ב און מהרש"א דאָרט.

(כ) בראשית טו, ה.

(ל) ב"ר מד, יב; מת, ו; ש"ר לה, ו;

אהרן ראזומארין'ס תנ"כ-ענציקלאָפּעדיע

וְוַי אַלֵּט אִיז א' געווען ביים ברית
בין הכתרים, ביים "בונד צווישן די
שטיקער"?

עס זיינען פאַרצן מיינונגס-פאַרשידנ-
הייטן:

- זיבעציק יאָר, (ז);
- פינף און אַכציק יאָר, (ק);
- פינף און זיבעציק יאָר, (ר);
- זעקס און זיבעציק יאָר, (ש);
- אַכט און פערציק יאָר, (ת).

אַברהם איז דאָך געווען דער פאַמע
ערשטער מענטש צו אַנערקענען דעם
באַשעפער פון דער וועלט. ווי זשע קומט
עס וואָס ווען דער אויבערשטער האָט
אים צוגעזאָגט קינדער און ארץ ישראל,
האָט ער גאָר געפרעגט "במה אדע", (א)
פון וואָנען וועל איך וויסן (אַז עס וועט
זיין אַזוי)?

ווען דער אויבערשטער האָט געזאָגט

יד; תנה. בא ט. אין פראַ פרק כח שטייט
פסח ביינאַכט, און זעט דאָרט דעם רד"ל
בנוגע דעם רמב"ם; אין י"ש לך לך אַג-
הויב על שטייט "בליל יום טוב של פסח".
(צ) סע"ר פרק א; פ"ר פּיסקא מ"ב, קעה,
א; במ"ר יד, א; תוספות ברכות ז, ב;
תוספות שבת י, ב אונטערן וואָרט "ושל";
תוספות עבודה זרה ט, א; בחיי בראשית
טו, יד.

לויט מה"גא' יא, לא און יב, ד איז ער
אַלט געווען זיבעציק יאָר ביים אוועקציען
פון און ביים אַריינקומען קיין כנען.

(ק) ב"ר מו, ב.
אַגב, דער סדר הדורות יז, א גיט אָן אַז
אין "י"ש קהלת" שטייט אויך פינף און
אַכציק. אָבער אין י"ש קהלת תתקסח אויפן
פסוק "לכל זמן" שטייט פינף און זיבעציק.
(ר) י"ש לך לך פ, און קהלת אויפן
פסוק "לכל זמן". זעט רש"י בראשית כה, א.
(ש) שלשלת הקבלה יד.

(ת) תנח"ב חיי שרה ו; י"ש חיי שרה

קו; סדר הדורות חלק א', טו, ב.

(א) בראשית טו, ת. זעט זייט 71, ח"ל.

אמירה, צווי, משא, משל, מליצה, חי-
דה, (נ).

לויט וואָס פאַר נבואה-אויסדרוק האָט
דער אויבערשטער גערעדט מיט אבר-
הם'ן?

מיט דיבור און מיט חזון, (ס), מיט
ריידן און מיט וויזיע.

וועלכע פאַרמע פון נבואה איז די
שטאַרקסטע?

עס זיינען פאַרצן מיינונגס-פאַרשידנ-
הייטן: לויט איין מיינונג חזון; לויט אַ
צווייטער דיבור; לויט אַ דריטער מיינונג
משא, (ע).

דער בונד צווישן די שטיקער (ברית בין הכתרים)

איז וואָס פאַר אַ טאָג און אין וועלכן
הודש האָט דער אויבערשטער גערעדט
מיט אברהם'ן בין הכתרים — "צווישן
די שטיקער"?

פופצן טעג אין ניסן, (פ).

(ג) פאַרגלייכט די פאַרשידענע נוסחאות
און גירסאות אין: ב"ר מד, ו; ש"ר פרשה
ג, פסוק ד, סימן ב; זהר לך לך פת, ב;
אר"ן נוסח ב פרק לו, און נוסחא א' פרק
לד; אגדת בראשית יד, לא; ילקוט א', א
זייט ג; ל"ט לך לך טו, א; מדרש הגדול
לך לך רכד; י"ש ישעיה שפה.

(ס) ב"ר מד, ו; ויק"ר א, ד; ל"ט לך
לך טו, א.

לויט פראַ פרק כח מיט חזון און מיט
מראה, און פאַרגלייכט: זהר לך לך פט, א;
י"ש לך לך עו (במראה ובחזון... בדיבור
ובחזון); מה"גא' לך לך רכד.

לויט ש"ר א, אויפן פסוק יד, סימן ג
במחזה.

(ע) ב"ר מד, ו; ש"ר פרשה ג, פסוק
ד, סימן ב; אגדת בראשית יד, לא; ילקוט
א', א זייט ג; ל"ט לך לך טו, א; י"ש
ישעיה שפה.

זעט: מכות יא, א; ספרי בהעלותך פּיסקא
צט, הוצאת אום; זכריה ט, א.

(פ) סע"ר פרק ה; מכילתא בא פרשה

מרודך, בלשצר. די דריי ציגעלעך סימ-
באליזירן די דריי מלכים פון מדי: כורש,
דריוש, אחשורוש. (לויט אן אנדער דעה:
כורש, אחשורוש, דריוש בן אחשורוש).
די דריי ווידערס סימבאליזירן די דריי
מלכים פון יון: אלכסנדר מוקדון, גס-
קלנס, אנטונינוס. (לויט אן אנדער מי-
נונג מיינט עס יון וועלכע האט איינ-
גענומען אלע זייטן פון דער וועלט אוי-
סער די מזרח זייט. עס זיינען פאראן
נאך מיינונגען). די טורמל-טויב רעפ-
רעזענטירט אדום. די יונגע טויב מיינט
די אידן. און עס זיינען פאראן אנדערע
מיינונגען. ז).

אנדערע טייטשן ניט דריי נאָר דריי-
יאָריקע — אַ דריי יאָריק קעלבל, אַ
דריי יאָריק ציגעלע, אַ דריי יאָריקער
ווידער, ז).

פֿאַרוואָס האָט א' צעשניטן די כה-
מות, און די פייגל נישט?

ווייל די כהמות זיינען אן אנדייט אויף
די אָפגעטער וועלכע זיינען געגליכן צו
כהמות. אָבער די אידן זיינען געגליכן
צו אַ טויב, אן אנדייט און די אידן
וועלן עקזעסטרירן אייביק, ח).

די תורה דערציילט און די רויב־פייגל
האָבן אַראָפגענידערט אויף די פגרים

צו אברהם'ן און מען וועט ניט קאָנען
איבערציילן זיינע קינדער פונקט ווי מען
קאָן ניט איבערציילן די שמערן, „האמין
בה'“, ב) האָט ער אים געגלויבט.
ווען דער אויבערשמער האָט אים צו-
געזאָגט דאָס לאַנד, האָט ער געזאָגט
צו אים „במה אדע“, ווי אזוי וועל איך
וויסן אין וועלכן זכות מיינע קינדער
וועלן האָבן אַ קיום אינעם לאַנד. דע-
רויף האָט דער אויבערשמער אים גע-
ענטפערט: אין דעם זכות פון די קר-
בנות, ג).

האָט א' ביים ברית בין הבתרים אַליין
אַנגעוואונקען און די אידן וועלן זיין אין
מצרים פיר הונדערט יאָר?

יא. דאָס וואָרט „במה אדע“ לויט אַת
בש גר דק... מאַכט שיין. אויפן אָרט
פון דער „ב“ א „ש“; אויפן אָרט פון
דער „מ“ א „ר“; אויפן אָרט פון דער
„ה“ א „צ“. און שיין באַטרעפט פיר
הונדערט, ד).

ביים ברית בין הבתרים האָט דער
אויבערשמער געהייסן אברהם'ן נעמען
דריי קעלבלעך, דריי ציגעלעך, דריי וור-
דער, אַ טורמל-טויב און אַ יונגע טויב, ח).
וואָס עפעס גראַדע די דאָזיקע צאָל?
די דריי קעלבלעך סימבאליזירן די
דריי מלכים פון בבל: נבוכדנאצר, אויל

זעט: שיר השירים ב, יד, תרגום און רש"י
דאָרט; תהלים סח, יד, רש"י, א"ע, מצודת
דוד דאָרט; שיר ד, פסוק א; ברכות נג.
ב; שבת מט, א און קל, א; שיר פרשיות
א, און ו; רש"י בראשית טו, י; ב"ק צג.
א. פאָרגלייכט: ש"ט בשלח יד, לא; י"ש
בשלח רלב; ויושע 35.

ז) תרגום יונתן און א"ע בראשית טו.
ט. אָבער דער רמב"ן דאָרט פרעגט עס אָפ.
זעט רד"ק דאָרט.
ח) רש"י און רבינו בחיי בראשית טו.
י; ל"ט לך לך טו, י; מ"א לך לך טו, י.

ב) בראשית טו, ו.
ג) ב"ר מד, יד; מגילה לא, ב; תענית
כו, ב; מ"א לך לך טו, ח; ל"ט לך לך
טו, ח; רש"י בראשית טו, ו; י"ש לך
לך עז; בחיי בראשית טו, ט. און זעט א-
מעטום ווער עס זאָגט עס.
ד) בראשית טו, ח. ל"ט, לך לך טו, טו.
ה) בראשית טו, ט.
ו) ב"ר מד, טו; מ"א לך לך טו, יא;
ל"ט לך לך טו, י; י"ש לך לך עז און
עז; אונקלוס און רש"י בראשית טו, ט.
און די אידן זיינען געגליכן צו אַ טויב.

פון זיי וועט זיין „תרדמה“, דאָס דרעם־ לען, דאָס גאַרניט טאָן. דאָס וואָס אידן וועלן אָפּשלאַפּן דאָס ביסל יאָרן אין גלות. זיי וועלן זיצן מיט פאַרלייגטע הענט און גאַרניט טאָן.

וואָס האָט א' געזען אין זיין נבואה־ שלאַף אין וועלכן אַ שרעק, אַ גרויס פינצטערניש זיינען אָנגעפאַלן אויף אים, (ס) ?

עס זיינען אים געוויזן געוואָרן די גלות'ן בכל, יון, פרס, מדי, אדום, מצ־ רים, וועלכע האָבן פאַרפינצטערט די אויגן פון די אידן מיט זייערע ביטערע גזרות. עס זיינען אים אויך געוויזן גע־ וואָרן די צען מכות, יציאת מצרים, קרי־ עת ים סוף, מתן תורה, קרבנות, גי־ הנם, (ט).

פאַרוואָס איז געזאָגט געוואָרן אבר־ הם'ן אַז די אידן וועלן געפייניקט ווערן אין מצרים פיר הונדערט יאָר, (פ) ? ווייל די אותיות פון „עין רע“ באַ־ טרעפן פיר הונדערט, ווי דער אות „ת“. „ת“ איז דער לעצטער אות אינעם אַלף בית. און „עין רע“ מאַכט אַן ענד צו אַלצדינג. צו אברהם'ס נאָמען איז דאָך צוגעזעצט געוואָרן אַ „ה“, מידת הדין.

ב"ר מד, יז און כא; מט, ב; ש"ר נא.
ז; ויק"ר יג, ה; תנח"ב פקודי ה; ש"ט
מזמורים טז, ז; יח, כה; לה, ב; נב, ח;
מכילתא יתרה בחודש פרשה ט; די תרגו־
מים יונתן און ירושלמי בראשית טו, יב;
פר"כ נב, ב, הוצאת אום; פ"ר פיסקא
החודש, סו, א; מה"גא' רלד, רלו און רלו;
מ"א לך לך טו, יא; ל"ט לך לך טו, יב
און יז; י"ש לך לך עז; רש"י בראשית
טו, יד. פאַרגלייכט פרי"א פרק כח הוצאת
אום, און אויך הוצאת קושטנדינה.

אַז עס איז אים געוויזן געוואָרן קריעת
ים סוף, זעט אויך: מר"א, ח 148; י"ש
יתרו ש; מנה"מ ג, ענוה, 182.

(פ) בראשית טו, יג.

„וישב אותם אברם“, (ט) און אברהם האָט
זיי צוועקגעיאָגט. פאַרוואָס ?

עס איז געווען אַ רמז, אַן אַנדייט אַז
דוד המלך וועט קומען זיי פאַרניכטן,
אַבער פונעם הימל וועט מען אים ניט
לאָזן ביז משיח וועט קומען, (י).

לויט אַן אַנדער מיינונג: עס איז אים
אַנגעדייט געוואָרן אַז די פעלקער וועלן
קומען במל מאַכן די קרבנות, וועלן אבר־
רהם'ס אָפּשטאַמלינגע זיי פאַרטרייבן, (כ).

די תורה דערציילט אונז „ותרדמה
נפלה על אברם“, (ל) איז איינגע־
שלאַפן. וואָס אייגנטלעך לאָזט זי אונז
דערמיט הערן ?

עס מיינט ניט סתם שלאַפן, נאָר אַ
נבואה שלאַף, (מ).

עס זיינען, נעמעלעך, פאַרזען דרייער־
ליי שלאַפן: אַ געווענלעכער שלאַף, אַ
נבואה שלאַף, און אַ לאַנגער שלאַף, פאַפן
לאַנג, אַ פאַפער; און לויט נאָך אַ מיי־
נונג אויך אַ שלאַף פון שמות, (נ).

אגב, דער דובנער מגיד ז"ל באַמערקט:
דער אויבערשטער האָט געוויזן אבר־
הם'ן דעם גלות, אַז זיינע קינדער וועלן
זיין אין אַ פרעמד לאַנד און וועלן דאַרט
דורכמאַכן פאַרשידענע צרות. און איינע

(ט) בראשית טו, יא.

(י) רש"י בראשית טו, יא.

(כ) רמב"ן בראשית טו, יא.
זעט די צוויי פאַרגייענדיקע פראַגעס און
ענטפערט.

(ל) בראשית טו, יב.

(מ) ב"ר יו, ה און מד, יז; ש"ט טו,
ב; מה"גא' ט, ב; י"ש בראשית כג, לך
לך עז און שמואל א' קלט; א"ע בראשית
טו, יב און פאַרגלייכט דאַרט די תרגו־
מים יונתן און ירושלמי.

(נ) ב"ר יו, ה און מד, יז; י"ש בראשית
כג, לך לך עז און שמואל א' קלט.

(ס) בראשית טו, יב.

(ע) זעט די פאַרשידענע נוסחאות אין:

דו וועסט קומען צו דיינע עלטערן בשר-
לוב, וועסט באערדיקט ווערן אין א
גוטער עלטער. וואָס איז דאָס אויסן גע-
ווען?

עס איז אים אָנגעזאָגט געוואָרן די
גוטע בשורה אַז זיין פאָטער תרח האָט
געטאָן תשובה, האָט עולם הבא און איז
אין גן עדן, ישׁ).

אַז ישמעאל וועט טאָן תשובה.
אַז עשו וועט ניט זינדיקן ביי זיין
לעב-צייט, און נאָך, ת).

איז אמת אַז א' איז איינער פון די
דריי ביי וועמען דער פסוק זאָגט „בשר
בה טובה“, אַ גוטע עלטער?
יא. די אַנדערע צוויי זיינען דוד המלך
און גדעון, א).

דער אויבערשטער האָט צוגעזאָגט אבי
רהם'ן „ואתה תבוא אל אבותיך בשר
לוב“, ב) און דו וועסט קומען צו דיינע
עלטערן בשלום. מילא תרח האָט טאָקע

דערפאר האָט שולט געווען אין אים דער
עין רע, וואָס איז פונעם כח הדין, ז).
אגב רבינו בחיי באַמערקט אַז קיינער
פון די מפרשים אויף תורה דערקלערט
פאָרוואָס די אידן האָבן באַדארפט זיין
אין מצרים גראַדע פיר הונדערט יאָר.
„טעם המספר הזה כגלות מצרים לא
נודע ואחד ממפרשי התורה אין מגיד
ואין משמיע כזה דבר“, דער טעם פאַר-
וואָס גראַדע די דאָזיקע צאָל (יאָרן) אין
גלות מצרים איז ניט באַוואוסט, און
קיינ איינער פון די מפרשים, דערקלע-
רער, אויסטייטשער פון דער תורה זאָגט
און לאַזט הערן אַ וואָרט וועגן דעם, צ*.)
די תז"ל זאָגן דאָך אַז דאָס איז דער-
פאַר ווייל פרעה האָט באַגלייט אברהם'ן
פיר איילן! ק).

אין זיין נבואה-שלאָף איז אברהם'ן
אָנגעזאָגט געוואָרן „ואתה תבוא אל אבי
תיך בשלום, תקבר בשיבה טובה“, ר)

טו, טו און חיי שרה כה, ט; מה"גא' כד,
א און כה, יו; ל"ט לך לך טו, טו; ש"ט
תולדות כה, ט; י"ש אָנהויב נח מה, לך
לך עז און חיי שרה קי; תרגום יונתן ברא-
שית כה, ח; רש"י בראשית טו, טו און
כה, ט; בחיי בראשית כה, ט.

אַז עשו האָט ניט געזינדיקט ביי אברהם'ס
לעב-צייט, זעט: ב"ב טו, ב; תוספתא קידור-
שין פרק ה; ש"ר אָנהויב פרשה א; תנחומא
אָנהויב שמות; ב"ר ענדע סג; שו"ט ט, ז;
פ"ר פיסקא יב, סימן ד; פ"ר פיסקא ג, כב,
ב; תנח. תצא ד; י"ש תולדות קי, תצא
תתקלה, תהלים תתסח.
לויט מ"א חיי שרה כה, ט האָט עשו ניט
געטאָן תשובה.

א) אין ב"ר מד, כ אמר ריש לקיש;
אין ב"ר סב, ב אר"ל; אין י"ש שופטים
סד ארשב"ל; ל"ט חיי שרה כה, יח. אין
מאָנכע אויסגאַבן שטייט אמר ר' לוי אויסן
אַרט פון אר"ל.

ב) בראשית טו, טו.

צ) בחיי בראשית טו, יג.
צ*) בחיי בראשית טו, יג.
ק) סוטה מה, ב; ש"ר ל, ז; י"ש לך
לך אָנהויב סט.
ר) בראשית טו, טו.
ש) בראשית טו, טו, און רש"י דאַרט.
זעט די פאַרשידענע נוסחאות, און ווער עס
זאָגט זיי אין:

ב"ר ל, ד; לה, יב; תנחומא שמות יח;
תנח"ב שמות טו; מ"א לך לך טו, טו; ל"ט
נח יא, כז; לך לך טו, טו; ויקרא ד, ב;
ש"ט חיי שרה כה, ח; מה"גא' קפו; מה"גא'
יא, טז; טו, טו; י"ש אָנהויב נח ענדע מז;
לך לך עז; דברי הימים ב' תתרעב; בחיי
בראשית יא, לב; י"ר לך לך טו, טו.

אַז תרח איז אין גן עדן, זעט ל"ט לך
לך טו, טו. אַז ער האָט עולם הבא אין
אברהם'ס זכות, זעט רכנו בחיי בראשית
יא, לב.

ת) בבא בתרא טז, ב; תוספתא קידושין
פרק ה; ב"ר ל, ד; לה, יב; מ"א לך לך

צו אים: „האק אָפּ די מטבע פון דאָנען“.
קלער ניט וועגן גיהנם. און ער האָט
אויסגעקליבן פאר אים גלות, ז).
איז פאַראַן אַ מיינונג אז א' אַליין
האָט אויסגעקליבן גלות?
יא, און דער אויבערשטער האָט מס-
כים געווען מיט אים, און ער האָט גע-
זאָגט צו אים: דו האָסט גוט אויסגע-
קליבן, ז).

אין יענעם פּאָג ווען דער אויבער-
שטער האָט געשלאָסן דעם בונד מיט
אברהם'ן אז ער גיט זיינע קינדער דאָס
לאַנד, (ח) האָט ער אים געוווּן נאָך
עפעס?
עס איז פאַראַן וועגן דעם אַ מיינונגס-
פאַרשידנהייט:

ער האָט אים געוווּן בלויז די וועלט.
ער האָט אים געוווּן די וועלט און
יענע וועלט.

ער האָט אים געוווּן אַלץ וואָס עס
וועט פאַרקומען אין דער צוקונפּט, ט).

דער אויבערשטער האָט געזאָגט אב-
רהם'ן „לזרעך נתתי את הארץ“, (י) דיי-
נע קינדער האָבן אידן געגעבן דאָס לאַנד.
עס וואָלט דאָך באַדאַרפט שטייען „אתן“,
איד וועל געבן?

די גמרא זאָגט אז ער האָט עס שוין
לאַנג צוריק געגעבן די אידן אַלס ירושה
פון זייערע אבות, כ).

ביים שליסן דעם בונד מיט אברהם'ן,
האָט דער אויבערשטער אים אויסגע-

געטאָן תשובה. אָבער דער אויבערשטער
האָט דאָך ניט געזאָגט אל „אכיד“, צו
דיין פאָטער, נאָר אל „אבותיך“, צו דיי-
נע עלטערן. און זיי זיינען דאָך געווען
געצנדינער. וואָס זשע פאַר אַ מין צו
זאָגן, אָדער טרייסט איז דאָס געווען פאַר
אברהם'ן?

„אבותיך“ דאָרט מיינט ניט דיינע על-
טערן, נאָר דיין וואונטש. אזוי ווי „אָבי
יבחה אויב“, (ג) איך ווינטש אויב זאָל
איביק געפרוואוּט ווערן, ד).

אין זיין נבואה-שלאָף האָט א' גע-
זען ווי די זון איז אונטערגעגאַנגען;
עס איז געוואָרן שטאַק־פינצטער, אַן
אוווּן מיט רויך און אַ פּלאַם פּייער
זיינען דורכגעגאַנגען צווישן די שטי-
קער (פלייש), (ה). וואָס איז די באַדיי-
טונג דערפון?

עס זיינען אים געוווּן געוואָרן פיר
זאָכן: גיהנם, מלכיות, מתן תורה און
בית המקדש, לויט אַן אַנדער מיינונג
אויך קריעת ים סוף, און עס איז אים
געזאָגט געוואָרן: אזוי לאַנג ווי דיינע
קינדער וועלן אָפּהייטן צוויי (תורה און
בית המקדש), וועלן זיי ניצול ווערן פון
צוויי (גיהנם און גלות). קלויב אים פאַר
דיינע קינדער וועלעכס דו ווילסט, גיהנם
אָדער גלות. איז אברהם געזעסן אַ גאַנצן
פּאָג, האָט זיך געוואונדערט און גע-
טראַכט וואָס ער זאָל אויסקלויבן, גיהנם
צי גלות, און ער האָט ניט געקאָנט באַ-
שליסן. האָט דער אויבערשטער געזאָגט

ג) איוב לדה, לו, תרגום און רש"י דאָרט.
ד) הכתב והקבלה בראשית טו, טו, הו-
צאת אום.

ה) בראשית טו, יו.
ו) ב"ר מה, כא; ש"ר נא, ז; תנחומא
פקודי ט; מכילתא יתרו מסכתא דבחדש
פרשה ט; פ"ר פיסקא טו; פ"ר פיסקא
החדש, מב, ב, הוצאת אום; שו"ט מ, י;
גב, ח און זעט ענדע מומר לח; מ"א

לך לך טו, יא; ל"ט לך לך טו, יז; י"ש
לך לך ענדע עז; תהלים תשלז; מ"א ח, 148.
ז) מ"א לך לך טו, יז און זעט די קוועלן
צו דער פאַרגייענדיקער פּראָגע.
ח) בראשית טו, יח.
ט) ב"ר טו, כב.
י) בראשית טו, יח.
כ) ירושלמי חלה פרק ב, הלכה א. זעט
ת"ת בראשית טו, יח, סימן יא.

געווארן ביז ער איז געקומען קיין ארץ ישראל, ע.)

האָט א' געוואָלט הגר'ן פאַר אַ ווייב? ער האָט זיך צוגעהערט צו שרה'ס רוח הקודש, פ.) שרה איז דאָך געשמאַצט-נען העכער פון אברהם'ן אין נבואה, צ.) ווי אַלט איז א' געווען ווען שרה האָט אים געגעבן הגר'ן? פינף און אַכציק יאָר, ק.)

איז הגר געווען אברהם'ס אַ ווייב אָדער אַ קעכער-ווייב? אַ ווייב, ר.)

האָט הגר געוואָלט ווערן אברהם'ס ווייב?

ניין, נאָר שרה האָט זי איינגערעדט. זי האָט איר געזאָגט וואויל צו דיר וואָס דו ביזט זוכה זיך צו באַהעפטן צו אַזאַ הייליקן גוף, ש.)

אברהם האָט דאָך מקיים געווען די גאַנצע תורה נאָך איידער זי איז געבן געוואָרן, ווי זשע האָט ער געלעבט מיט הגר'ן? זי האָט זיך מגייר געווען, ת.)

רעכנט צען לענדער וועלכע ער גיט זיי נע קינדער, ל.) אָבער ער האָט דאָך זיי געגעבן בלויז זיבן?

די אַנדערע דריי וועט ער אָפגעבן ווען משיח וועט קומען, מ.)

וועלכע דריי לענדער וועט דער אור-בערשטער אָפגעבן אברהם'ס קינדער? קיני, קנוי, קדמוני, נעמלעך אדום, מור-אב און עמון, נ.)

אברהם און הגר

דער פסוק זאָגט אַז שרה האָט געבן אברהם'ן איר דינסט הגר פאַר אַ ווייב צען יאָר נאָך זייער באַזעצן זיך אינעם לאַנד כנען, ס.) פאַרוואָס האָט שרה דאָס גיט געמאָן פריער?

ווען אַ מאַן וואוינט מיט אַ ווייב צען יאָר און זי האָט קיין קינדער, דאַרף ער געמען אַן אַנדערע. די אַלע יאָרן וואָס ער האָט געוואוינט אין חוץ לארץ האָבן זיך גיט גערעכנט. ווייל די ברכה אַז דער אַלמעכטיקער וועט אים מאַכן פאַר אַ גרויס פאַלק, איז אים גיט געזאָגט

ל) בראשית טו, פסוקים יט, כ, כא.
מ) ב"ר ענדע מד; מ"א ענדע לך לך; ל"ט ענדע לך לך; י"ש לך לך עח; רש"י בראשית טו, יט. זעט ישעיה יא, יד, רש"י און רד"ק דאָרט.

נ) ב"ר ענדע פרשה מד; רש"י בראשית טו, יט. זעט ישעיה יא, יד, רש"י רד"ק דאָרט.
ס) בראשית טז, ג.

ע) יבמות סד, א; תוספתא יבמות פרק ח; ב"ר מה, ג; מ"א לך לך טז, ג; י"ש לך לך אנהויב עט; רש"י בראשית טז, ג; זעט ת"ת בראשית טז, ג, סימן א.

פ) בראשית טז, ב און רש"י דאָרט. ב"ר מה, ב; ל"ט לך לך טז, ב; י"ש לך לך אנהויב עט.

צ) תנח. אנהויב שמות; ש"ר אנהויב פרשה א'; מ"א וירא כא, יב; רש"י ברא-

שית כא, יב; בחיי בראשית יח, טו. זעט: ב"ר מה, ב; ל"ט לך לך טז, ב; י"ש לך לך אנהויב עט.

אז שרה ווערט גערעכנט צווישן די זיבן נביאות זעט מגילה יד, א. די אַנדערע זעקס זיינען: מרים, דבורה, חנה, אביגיל, חולדה, אסתר המלכה. זעט זייט 20, נאָטע י.

ק) ספר הישר לך לך 45.
ר) ב"ר מה, ג און רד"ל דאָרט; ל"ט לך לך טז, ג; י"ש לך לך עט.

אגב, אַ קעכער-ווייב איז אַהן כתובה און קידושין, סנהדרין כא, א; י"ש אנהויב שמואל ב'; בחיי בראשית כה, ו.

ש) בראשית טו, ג און רש"י דאָרט. ב"ר מה, ג; ל"ט לך לך טז, ג; י"ש לך לך אנהויב עט.

ת) י"ש יהושע ענדע ט; מדרש תדשא. אז אברהם האָט מקיים געווען אַלע מצוות

אהרן ראזמארין'ס תנ"כ-ענציקלאָפּעדיע

שוע, ה) האָבן זיי ניט פאַרשווענגערט ביים ערשטן צוזאַמענקונפט, ז).

דער פּסוק זאָגט „ותהר", ז) אַז הגר איז ישׂוואַנגער געוואָרן פון אברהם'ן. פאַרוואָס זשע ווייסט מען גאַרניט פונעם קינד?

מען ווייסט יא. שרה האָט געגעבן הגר'ן אַ גוט-אויג, און זי האָט מפּיל געווען, ח).

פאַרוואָס האָט שרה געוואָלט פטור ווערן פון הגר'ן?

ווייל ווען הגר האָט פאַרשווענגערט, האָט זי אָנגעהויבן באַריידן שרה'ן. זי האָט געזאָגט אַז: „שרה איז ניט ערלעך, ניט אַזוי ווי זי מאַכט זיך אויסערלעך. זי מאַכט זיך פאַר אַ צדקת, אַבער אין אמת'ן איז זי עס ניט. אַט האָט זי דאָך די אַלע יאָרן ניט זוכה געווען צו שוואַנגערן, און איך האָב פאַרשווענגערט באַלד ביים ערשטן צוזאַמענקונפט מיט אברהם'ן, ט).

וואָס האָט שרה געמיינט ווען זי האָט געזאָגט אברהם'ן „חמסי עליד", י) מיין פאַרדרוס איז אויף דיר?

ווען הגר האָט פאַרשווענגערט פון אברהם'ן האָט זי אָנגעהויבן גרינגשעצן, פאַראַכטן שרה'ן. האָט שרה געזאָגט אברהם'ן:

ח) ב"ר מה, ה; מ"א לך לך טו, יא; י"ש לך לך עט; ל"ט לך לך טו, ה; רש"י בראשית טו, ה; בחיי בראשית טו, ה. ט) בראשית טו, ד און רש"י דאָרט. ב"ר מד, ד; תנח. ויצא ג; ל"ט לך לך טו, ד; מ"א לך לך טו, ד; ישר לך לך 45; י"ש לך לך עט.

אַז הגר האָט פאַרשווענגערט באַלד ביים ערשטן צוזאַמענקונפט מיט אברהם'ן, זעט: ב"ר מה, ד און גא, ט; ל"ט לך לך טו, ד; י"ש לך לך עט; רש"י בראשית טו, ד. זעט יבמות לד, א-ב. י) בראשית טו, ה.

איז הגר באַלד מעוברת געוואָרן פון אברהם'ן?

יא, ביי זייער ערשטן צוזאַמענקונפט, א).

והגר האָט פאַרשווענגערט פון אברהם'ן ביי זייער ערשטן צוזאַמענקונפט. פון וואַנען איז עס געדרונגען?

דער פּסוק זאָגט „ויבא אל הגר ותהר", ב) אברהם האָט פאַרקערט מיט הגר'ן און זי האָט פאַרשווענגערט. עס איז איין באַהויפטונג. דער ותהר איז ניט אַפּגעטיילט פון די פריערדיקע ווער-טער. עס איז איין זאָץ.

עס איז דאָס זעלבע ווי ביי יהודה'ן מיט תמר'ן. אויך דאָרט זאָגט דער פּסוק „ויבא אליה ותהר לו", ג) ער האָט פאַרקערט מיט איר, און זי האָט פאַרשווענגערט. אויך דאָרט איז דער ותהר ניט אַפּגעטיילט פון די פריערדיקע ווערטער, ניט מיט אַ טראַפּ, צי מיט אַ סוף פּסוק. און ביי יהודה'ן מיט תמר'ן זעט מען אויסדריקלעך פונעם פּסוק אַז זיי זיי-נען געווען צוזאַמען בלויז איין מאָל.

דאָרט אַבער וואו דער „ותהר" איז אַפּגעטיילט, ווי צום ביישפּיל „ויבא אליה יעקב: ותהר בלהה", ד) אַדער „ויבא אליה: ותהר" ווי ביי יהודה און בת

נאָך איידער זיי זיינען געגעבן געוואָרן זעט זייט 69, נאָטע ע.

א) בראשית טו, ד און רש"י דאָרט. ב"ר מה, ד און גא, ט; ל"ט לך לך טו, ד; י"ש לך לך עט. זעט יבמות לד, א-ב.

ב) בראשית טו, ד.

ג) בראשית לח, יח.

ד) בראשית ל, ד, ה.

ה) בראשית לח, פסוקים ב, ג.

ו) זעט הכתב והקבלה בראשית טו, ד, הוצאת אום.

ז) בראשית טו, ד.

ניין. נאר שרה האט זי שטארק גע-
פייניקט. זי האט זי מער ניט געלאזט
וואוינען מיט אברהם'ן. זי האט זי גע-
צוואונגען צו ארבעטן שווער. זי האט
זי געשלאגן מיט די שייך אין פנים. ווען
שרה פלעגט גיין זיך באדן, פלעגט הגר
מוזן איר נאכטראגן אן עמער און
אנדערע באד-כלים. איז זי אנטלאפן, ס).

האָט הגר געהאַט אַ קינד פון אברהם'ן?
הם'ן?

י. שרה האט אזוי געפייניקט הגר'ן
אז זי האט געמוזט אנטלויפן. אויפן וועג
האט א מלאך איר געזאגט אז זי וועט
זיך אומקערן, וועט זי ווערן מעוברת,
און זי זאל רופן איר זון ישמעאל, ווייל
דער אויבערשטער האט געהערט דיין
פליין. נאכדעם ווי זי האט זיך אומגע-
קערט, איז זי געווארן שוואנגער פון
אברהם'ן און האט געבוירן א זון. און
אברהם האט אים א נאמען געגעבן
ישמעאל, ט).

ווען דער מלאך האט געפרעגט
הגר'ן „אי מזה באת ואנה תלכי“, האט
ער דאך געשטעלט צוויי פראגעס, נעמי
לער, „פנוואסען קומסטו און וואוהין
גיסטו?“ האט הגר געענטפערט „מפני
שרה גברתי אנכי בורחת“, איך אנט-
לויף פון מיין הארנטע שרה. אבער אויף
דער צווייטער פראגע „וואוהין גיסטו“,
האט זי ניט געענטפערט, פארוואס?

דער מלבי"ם ז"ל פארענטפערט עס,
אז ווען איינער אנטלויפט, האט ער
אין זינען בלויז איין זאך, זיך צו דער-

רהם'ן אז ער איז שולדיק אין דעם. זי
האט גע'מענה'ט אז אזוי לאנג ווי הגר
איז געווען אונטער איר רשות, האט זי
זי באהאנדלט מיט רעספעקט. און ווי
נאר זי האט אָנגעהויבן טראַגן פון אב-
רהם'ן איז זי געווארן פרעך צו איר.
האט שרה געפאדערט פון אברהם'ן ער
זאל זי אויסשטראפן. אבער אברהם האט
איר געענטפערט: „הנה שפחתך בידך,
עשי לה הטוב בעיניך“, אט איז
דיין דינסט אין דיין האנט, טו מיט
איר וואס איז גוט אין דייןע אויגן. ווען
איך זאל זי אויסשטראפן, וועט דאך
דאס טאקע מיינען אז זי איז מיין דינסט.
און דאס איז אבער ניט אזוי. זי איז
דיין דינסט פונקט ווי פריער, און טו
מיט איר וואס דו ווילסט, ל).

שרה'ן האָט פאַרדראָסן אויף אברהם'ן
פאַר הגר'ס באַריידן זי. מיט וואָס איז
ער געווען שולדיק?

זי האט געווארן די שולד אויף אב-
רהם'ן ווייל ווען ער האט געבעטן דעם
אויבערשטן אויף קינדער, האט ער אין
זינען געהאט בלויז זיך. ער האט גע-
זאגט „מה תתן לי, ואנכי הולך ערירי“, מ)
וואס קאנסטו מיר געבן אז איך בין
קינדערלאז. „ווען דו וואלסט געווען גע-
בעטן פאר אונז ביידע, וואלט אויך איך
געווען געהאלפן געווארן“. צווייטנס האט
עס איר פארדראסן וואס ער הערט ווי
הגר פארשעמט זי, און ער שווייגט, נ).

האָט א' זיך אַריינגעמישט אין שרה-
הגר'ס אַרומרייסעניש?

ב) בראשית טז, ו.

ל) הכתב והקבלה בראשית טז, ה. אבער

זעט רש"י אויפן פסוק.

מ) בראשית טז, ב.

נ) ב"ר מד, ה; ל"ט לך לך טז, ה; ישר

לך לך 45; י"ש לך לך עט; רש"י בראשית

טז, ה. זעט אומעטום ווער עס זאגט וואס.

ס) בראשית טז, ו און רש"י דאָרט. ב"ר

מה, ו; מ"א לך לך טז, ו; ל"ט לך לך טז,

ו; י"ש לך לך.

ע) בראשית טז, ו-טז און רש"י דאָרט.

ב"ר מה, ו ביז ענדע פרשה.

„את האלקים התהלך נח“ (ב) נח איז געגאַנגען בײַט דעם אויבערשטן. קומט דאָך אויס אז נח איז געווען גרעסער פון אברהם'ן?

ניין, לאו דוקא, די מעשה איז ניט אזוי. רבי יוחנן פארגלייכט עס צו א קעניג וועלכער האט געהאט צוויי זין איי-נער א גרויסער, און איינער א קליי-נער. דער קליינער האט זיך אָנגעהאַלטן אינעם קעניג כדי ער זאל נישט אומ-פאלן. דער גרויסער איז געגאַנגען פאר אים. אזוי אויך דאָ. ביי נח'ן איז גע-שריבן אז ער איז געגאַנגען מיטן אוי-בערשטן כדי ער זאל ניט פארזונקען ווערן אינעם דור המבול. אָבער אברהם וועלכער איז געווען דער איינציקער פון דער וועלט, און ער איז געווען א צדיק, האט דער אויבערשטער אים געזאָגט: גיי פאר מיר און זיי פערפעקט.

ריש לקיש פארגלייכט עס צו א קע-ניג וועלכער האט געהאט א פריינט. דער פריינט איז געזונקען אין ליים. האט דער קעניג אָנגענומען אים ביי דער האַנט, און ער האט אים אַרויס-געשלעפט פונעם ליים. אזוי אויך נח. ער איז געזונקען אין ליים. האט דער אַלמעכטיקער אים געגעבן די האַנט, און האט אים אַרויסגעצויגן פונעם ליים. און צו וועמען איז אברהם געווען גלייך, צו א קעניג וועלכער איז גע-

ווייטערן פון דעם געפערלעכן אַרט, פון דער סכנה. אָבער וועגן „וואוהיין“ טראַכט ער ניט, ע*).

אברהם איז דאָך ניט געווען דערביי ווען דער מלאך האט געזאָגט הגר'ן זי זאל רופן דאָס קינד ישמעאל, (פ) פון וואָס זשע האט ער געוואוסט צו רופן אים אזוי, (צ)?

ער האט עס געוואוסט ברוח הקו-דש, (ק).

אגב, ישמעאל איז געווען איינער פון די פיר (די אַנדערע דריי זיינען געווען יצחק, שלמה און יאשיהו) וועלכע האבן באַקומען זייערע נעמען איידער זיי זיי-גען געבוירן געוואָרן, (ר).

לויט אַן אַנדער מיינונג איז ער גע-ווען איינער פון די זעקס וועלכע האבן באַקומען זייערע נעמען איידער זיי זיי-גען געבוירן געוואָרן. די אַנדערע פינף זיינען געווען יצחק, משה, שלמה, יא-שיהו און משיח, (ש).

ווי אַלט איז א' געווען ווען ישמעאל איז געבוירן געוואָרן?
זעקס און אַנציק יאָר, (ת).

פון אברם אברהם, פון שרי שרה
דער אויבערשטער האט געזאָגט צו
אברהם'ן „התהלך לפני“ (א) גיי פאר
מיר... אָבער ביי נח'ן זאָגט דער פסוק

בראשית פרשה סה; ל"ט לך לך טו, יא;
י"ש בראשית נ און מלכים א', ר.

(ש) פרא אָנהויב פרק לב, הוצאת אום;
י"ש לך לך מה און מלכים א', ר; ש"ט
לך לך טו, יא; מה"גא' טו, יא; ש"ה;
קונדרים 322; פרה"ק ג, ח; יל"ה ע"ב, לו;
יל"ה"י מא, ד; מנה"מ ד, 585; חסר ב, טו.

(ת) בראשית טו, טו.

(א) בראשית יז, א.

(ב) בראשית ו, ט.

ע*) בראשית טו, ח און מלבי"ם אויפן
אַרט.

(פ) בראשית טו, יא.

(צ) בראשית טו, טו.

(ק) מ"א לך לך טו, טו; רש"י בראשית
טו, טו.

אגב, די תורה רופט אַן אברהם'ן נביא,
און דערפון איז אַ ראייה אז ער איז עס
געווען מ"א לך לך טו, טו.

(ר) זעט: ירושלמי ברכות ענדע פרק א;
מכילתא בא, פסחא טו; ב"ר מה, ח און
זעט דאָרט רד"ל; פרא פרק לב; אגדת

די אויגן, די אויערן (אינעם גייסטיקן זין) און מילה (אינעם פיזישן זין). וועל איך דיר צוגעבן א „ה“ צו דיין נאָמען, וועט די צאל פון די אותיות פון דיין נאָמען באַטרעפן צוויי הונדערט אַכט און פערציק, פונקט ווי די צאל פון דייןע אברים, ט).

איז פאַראַן נאָך אַן אורזאך פאַרוואָס עס איז אים צוגעגעבן געוואָרן נאָך אַן אות צו זיין נאָמען?
יא. ווייל ער האָט געטאָן מעשים טובים, ט*).

פאַרוואָס איז א' געפאלן אויף זיין פנים ווען דער אויבערשטער האָט אים געזאָגט אַז ער דאַרף ערשט ווערן פּער-פעקט, פּאַלקאַב, ווייל אַזוי לאַנג ווי ער איז ניט גע'מל'ט איז ער אַ בעל מום?

ער איז געפאלן אויס מורא פאַר דער שכינה. אַזוי לאַנג ווי ער איז ניט גע-ווען גע'מל'ט האָט ער געהאַט קיין כח צו שטייען ווען די שכינה האָט גערעדט צו אים. נאָכן מל זיין איז ער געזעסן און דער אויבערשטער איז געשטאַנען, י).

פּון וואָנען האָט דער אויבערשטער גענומען די „ה“ וואָס ער האָט צוגע-געבן צו אברים און עס איז געוואָרן אברים, און די „ה“ וואָס האָט גע-מאַכט פון שרי שרה?

„י“ איז צען און „ה“ איז פינף. האָט ער גענומען די „י“ פון שרי און געמאַכט

גאַנגען אין דער פינצמערניש, איז גע-קומען זיין פריינט און האָט אים גע-לויכטן. האָט דער קעניג געזאָגט צו אים: בעת דו לייכסט מיר, גיי פאַר מיר, און ער איז געגאַנגען פאַר אים. אַזוי אויך מיט אברהם'ן. אַלע מענטשן זיינען דעמאָלט געווען רשעים, און ער איז געווען אַ צדיק. האָט דער אוי-בערשטער געזאָגט צו אים: בעת דו לייכסט פאַר מיר אין מורח, גיי פאַר מיר, ג).

וואָס האָט דער אויבערשטער געמיינט ווען ער האָט געזאָגט אברהם'ן זיי „תמים“ (ד)?

ער זאָל אים דינען אַהן צוצוגעבן און אַהן צופאַרמינערן עפעס, (ה) נאָר „תורה ה' תמימה“ (ז) דעם אויבערשטנס תורה איז פערפעקט, פּאַלקאַב, קאַמפלעט, ז).

די תורה דערציילט אונז אַז ווען אבי-רהם איז אַלט געוואָרן ניין און נייני-ציק יאָר, האָט דער אויבערשטער זיך באַוווּן צו אים און געזאָגט „התהלך לפני והיה תמים“ (ח) גיי פאַר מיר און זיי גאַנץ. וואָס אייגנמלעך מיינט עס?

התהלך לפני מיינט דין מיך. והיה תמים מיינט זיי פערפעקט. האַלט אים אַלע נסיונות מיט וועלכע איך וועל דיך אויספראַוון. לויט אַן אַנדער מיינונג מיינט עס זיי פערפעקט אין דיין קער-פער. ביז איצט ביזטו ניט געווען פער-פעקט, ניט פּאַלקאַב אין פינף אברים,

ט) גדרים לב, ב; פּר"א פרק כט; תנ-חומא לך לך טז; ב"ר מו, ד; מ"א לך לך יו, א; ל"ט לך לך יו, א; י"ש לך לך פא.

ט*) מר"י אָנהויב יתרו, הוצאת אום.
י) בראשית יז, ג, תרגום יונתן און רש"י דאַרט. פּר"א פרק כט; תנחומא לך לך כ; אגדת בראשית פרשה יא; אָנהויב מדרש משלי; ל"ט לך לך יו, ג.

ג) תנח"ב לך לך כו; ב"ר ל, י; צו, ב; ב"מ א' קמח; י"ש נח, ג. זעט דאַרט נאָך משלים, די נוסחאות און ווער עס זאָגט זיי.

ד) בראשית יז, א.
ה) דברים יג, א.
ו) תהלים יט, ה.
ז) בחיי בראשית יז, א.
ח) בראשית יז, א, תרגומים אונקלוס און יונתן, און רש"י דאַרט.

נעמלעך אב אכיר המון גוים, דו וועסט זיין דער פאטער פון פילע פעלקער, ל.)

האָט דער נאָמען אכרם עפעס אַ השרי בות?

יא, אברהם האָט אַ גרעסערע חשיבות. פריער איז ער געווען אב לארם — דער פאטער צו ארם. אָכער אברהם איז אב המון, (מ) דער פאטער פון פילע פעל-קער.

וואו געפינט זיך בפירוש אַז אכרם איז אברהם?

אין תנ"ך, נ.)

לעג מען רופן אברהם'ן אכרם?

ניין. אין דער תורה שטייט „ולא יקרא עוד שמך אכרם, (ס) דיין נאָמען (וועט) זאל מער ניט גערופן ווערן אכרם. איז ווען איינער רופט אים אכרם איז ער עובר אויף אַ מצות לא תעשה, אויף אַ פארבאָט.

אינעם זעלבן פסוק שטייט „והיה שמך אברהם“, דיין נאָמען זאל זיין אברהם. איז ווער עס רופט אים אכרם איז עובר אויף אַ מצות עשה, (ע) אויף אַ געבאָט.

דערפון צוויי „ה“, איינע פאר אברהם און איינע פאר שרה.

אָכער לויט אַנדערע מיינונגען איז די „י“ פון שרי גאר צוגעזעצט געוואָרן צו הושע בן נון, און עס איז געוואָרן יהו-שע, כ.)

שרה האָט געזאָגט „צחק עשה לי אלקים, כל השומע יצחק לי“, אַ גע-לעכטער האָט דער אויבערשטער מיך געמאָכט, ווער עס וועט עס הערן וועט לאַכן. האָט דער אַלמעכטיקער גענומען די „י“ פון שרי און האָט זי צוגעשטעלט צו צחק איז געוואָרן יצחק. און שרי'ן האָט ער געגעבן אַ „ה“ אויפן אַרט פון דער „י“, און עס איז געוואָרן שרה, כ*.)

וואָס באַדייט די ענדערונג פון אכרם אויף אברהם?

ווען אכרם איז געווען פארצווייפלט וואָס ער האָט קיין קינד פון שרי'ן, האָט דער אויבערשטער אים געזאָגט: איך וועל אייך רופן אַנדערע נעמען וועט זיך ענדערן דאָס מול. און ער האָט אים שפעטער גערופן אברהם, אַנצודייטן אַז פריער איז ער געווען בלויז אב צו ארם, אָכער איצט איז ער אב המון גוים.

כ) זעט פאָלגענדיקע מקורות און ווער עס זאָגט זיי:

בראשית יז, ה און רש"י דאָרט. סנה. קז, א; ירוש. סנהדרין פרק ב' הלכה ו. ב"ר מזו, א; ש"ר א, ו; ויק"ר יט, ב; במ"ר ית, כא; ש"ר פרשה ה, פסוק יא סימן ד; תנח. שלח ו און קרח יב; מ"א לך לך יז, טו; ש"ט לך לך יז, כז; ל"ט לך לך יז, טו; י"ש לך לך פב; יהושע ב, משלי תתקמו און שיר השירים תתקץ; פאָרגלייכט: מכילתא דרבי ישמעאל ית-רו, עמלק פרשה א, נו, א; מכילתא דרבי שמעון בן יוחאי פה; מה"גא' קפט; בנאה 26-7.

כ*) בראשית כא, ו; מ"א בראשית כא, ו. ל) ברכות יג, א; שבת קה, א און קנו.

ב; נדרים לב, א; מה"גא', יז, א; רש"י בראשית טו, ה; רש"י און א"ע בראשית יז, ה. זעט זייט 45, נאָטן נ, ס.

מ) בראשית יז, ד-ה, רש"י פסוק ה און ת"ת סימן ז; ברכות יג, א. פאָרגלייכט ירושלמי בכורים פרק א, הלכה ד. זעט פאָרגייענדיקע פראָגע און ענטפער.

נ) דברי הימים א', א, כו. זעט רש"י און רד"ק דאָרט.

פ) בראשית יז, ה.

ע) ברכות ענדע פרק א; ירוש. ברכות פרק א, הלכה ו; תוספתא פרק א; ב"ר מו, ח און עה, ג; מ"א לך לך יז, ה; ל"ט לך לך יז, ה; י"ש לך לך פא, נחמיה תתעא, דברי הימים תתעג.

טײטשן די חכמים און רש"י ז"ל דאָרט :
 בײַ איצט ביזנו נײַט פּערפּעקט, עס פּעלן
 דיר פּינף אברים : די אויגן, די אויערן
 (אינעם גײסטיקן זײַן) און מילה (אינעם
 פּיזישן זײַן). הײסט עס אַז דער אונ-
 טערשייד צווישן גוי און איד איז בלויז
 אין די דאָזיקע פּינף אברים. דער איד
 דערזעט און דערהערט מער.

דער אויבערשטער זאָגט : „ולקחתי
 אתכם מן הגוים . . והסירותי את לב
 האבן מבשרכם ונתתי לכם לב בשר“ (ת
 און איך וועל איך ארויסנעמען פון צווישן
 די פעלקער . . און איך וועל אָפּטאָן דאָס
 שטיינערנע האַרץ פון אייער לײב, און
 איך וועל איך געבן אַ האַרץ פון פּלײש.
 זעען מיר דאָך אַז עס איז פּאַראַן נאָך
 אַן אונטערשייד צווישן גוי און איד, נעם-
 לעך אין דעם האַרץ. קומט דאָך אויס
 אַז דער אונטערשייד צווישן גוי און איד
 איז אין זעקס זאָכן און נײַט אין פּינף.
 איז יתרוֹן צוגעגעבן געוואָרן אַ „ו“
 ווייל אים האָבן געפּעלט זעקס אברים,
 די פּינף און אויך אַ האַרץ פון פּלײש.
 אָבער אברהם'ן האָבן געפּעלט בלויז די
 פּינף אברים. ווייל אַ געטריי האַרץ האָט
 ער געהאַט שוין פון פּריער, ווי אין
 פּסוק שטייט : „ושמת שמו אברהם,
 ומצאת את לבבו נאמן לפניך“ (א) . . . און
 דו האָסט געפונען זײַן האַרץ געטריי
 פאַר דיר. דערפאַר איז צו זײַן נאָמען
 צוגעגעבן געוואָרן אַ „ה“ (ב).

פאַרוואָס איז גראַדע איצט אברהם גע-
 באַטן געוואָרן מיט דער מצוה פון מילה?

אברהם'ן טאָר מען דאָך נײַט רופן
 אברם. ווי זשע קומט עס וואָס די אנשי
 כנסת הגדולה האָבן אים גערופן אברם,
 נעמלעך „אתה הוא האלקים אשר בחרת
 מאברם“?
 דער טײטש איז : דו האָסט אים אויס-
 דערוויילט ווען ער האָט נאָך געהײסן
 אברם, ע*).

אברהם'ן טאָר מען נײַט רופן אברם.
 מעג מען רופן שרה'ן שרי?

אברהם האָט נײַט געטאָרט זי רופן
 שרי, אָבער עמעצער אַנדערש מעג. בײַ
 אברהם'ן זאָגט דער פּסוק „ולא יקרא עוד
 שמו אברם“ (פ) און דײַן נאָמען זאָל
 מער נײַט גערופן ווערן אברם, נאָר אב-
 רהם. אַלזאָ קײן מענטש, קײנער זאָל
 דײַך מער רופן אברם, נאָר אברהם. דאָ-
 קעגן בײַ שרה'ן זאָגט דער פּסוק „לא
 תקרא את שמה שרי“ (צ) דו, נעמלעך
 אברהם, זאָלסט זי נײַט רופן שרי, אָבער
 אַן אַנדערער מעג, ק).

האָט אברהם געהאַט נאָך נעמען?
 יא. ער ווערט אויך אַנגערופן ישר-
 אל, ר), עברי, ר*).

פאַרוואָס ווען אברהם איז געוואָרן
 אַ איד איז צו זײַן נאָמען צוגעגעבן גע-
 וואָרן אַ „ה“? ווען יתרו האָט זיך מגייר
 געווען, איז צו זײַן נאָמען יתר צוגע-
 געבן געוואָרן אַ „ו“?

די פּראַגע האָט שוין געשמעלט דער
 מהרש"א ז"ל, און ער ענטפּערט : דעם
 פּסוק „התהלך לפני והיה תמים“ (ש)

ש) בראשית יז, א און רש"י און זעט
 דאָרט די תּרגומים אונקלוס און יונתן.

ת) יחזקאל לו פּסוקים כד-כו.

א) נחמיה ט, פּסוקים ז, ח.

ב) זעט גדרים לב, ב; פּראַ פּרק כט
 הוצאת אום; תּנחומא לך לך טז; ב"ר מז,
 ד; מ"א לך לך יז, א; ל"ט לך לך יז,
 א; י"ש לך לך פא.

ע*) נחמ" ט, ח. ברכות ענדע פּרק א
 און רש"י דאָרט; ירושלמי ברכות פּרק א
 הלכה ו.

פ) בראשית יז, ה.

צ) בראשית יז, טו.

ק) ברכות יג, א; ת"ת בראשית יז,
 ה, סימן מז.

ר) ב"ר סג, ג; י"ש אנהויב תולדות.
 ר*) זעט זײַט 49, נאָטע א***.

כיי אברהם'ן איבערזעצט אונקלוס דאָס וואָרט ויצחק מיט וחד, ער האָט זיך געפרייט, ער האָט געלאַכט מיט פרייד. כיי שרה'ן איבערזעצן די תר-גומים אונקלוס און ירושלמי מיט וחיכת, זי האָט געכיקקעט, זי האָט געלאַכט מיט שפּאַט, אָפּגע'חזוק'ט. דערפאַר האָט דער אויבערשטער מקפיד געווען אויף שרה'ן, און אויף אברהם'ן ניט, ט.)
 ווי אזוי האָט א' רעאגירט ווען דער אויבערשטער האָט אים געשמראָפּט?
 ער האָט עס אָנגענומען פאַר ליב און געשמייכלט, י.)

וואָס האָט א' געמיינט ווען ער האָט געבעטן דעם אויבערשטן „לו ישמעאל יחיה לפניך“ (ב) הלואי זאל ישמעאל לעבן פאַר דיר?
 ער האָט געבעטן אז ישמעאל זאל דינען דעם אויבערשטן, ל.)

פאַרוואָס האָט דער אויבערשטער גע-הייסן אברהם'ן רופן זיין זון יצחק? *

עס זיינען פאַראַן עטלעכע מענים: ווייל „ויצחק“ (מ), „ותצחק“ (ג). ווייל ווען אברהם און שרה זיינען אָנגעזאָגט געוואָרן אז ביי זיי וועט געבוירן ווערן א זון, האָבן זיי געלאַכט.
 אַנדערע מענים: יצחק האָט אַנדיי-טונגען:

- דער מדרש דיינגט עס אַרויס פונעם פסוק „ויפל אברהם ויצחק“. אָבער דאָרט רעדט זיך דאָך פון קיין שטראַף. פאַרקערט, דאָרט ווערט דאָך אים אָנגעזאָגט די גוטע בשורה אַז יצחק וועט געבוירן ווערן. זעט אונקלוס און רש"י בראשית יז, יז.
- ב) בראשית יז, יח.
- ג) תרגום יונתן און רש"י דאָרט.
- ד) בראשית יז, יט. *
- ה) בראשית יז, יז.
- ו) בראשית יח, יב.
- ז) בראשית יח, יג.
- ח) רבינו בחיי בראשית יז, יז.
- ט) שו"ט כו, ב. זעט דאָרט וועגן איוב, חזקיה און דוד המלך.

ווייל דער אויבערשטער האָט געוואַלט מאַכן א צווישנשייד צווישן ישמעאל'ן און יצחק'ן, ג.)

דער ברית

האָט דער אויבערשטער עפעס צוגע-זאָגט אברהם'ן פאַרן זיך מל זיין?
 יא. ער האָט אים געשוואוירן ניט אַריינצולאָזן א גע'מל'טן אידן אין גר-הנס אַרײַן, ג.)

ווען דער אויבערשטער האָט געזאָגט אברהם'ן „ונתתיך לגוים“, (ד) און איר וועל דיר מאַכן פאַר פעלקער, וועמען האָט ער געמיינט דערמיט?

ער האָט געמיינט די קינדער וועלכע קטורה (הגר) וועט אים געבוירן, ה.)

ווען דער אויבערשטער האָט אָנגע-זאָגט אברהם'ן אז שרה וועט אים גע-בוירן א זון „ויצחק“, (ו) האָט ער גע-לאַכט, און דער אויבערשטער האָט ניט רעאגירט אויף זיין לאַכן. ווען שרה איז אָנגעזאָגט געוואָרן אז זי וועט געבוירן א זון, „ותצחק“, (ז) האָט זי געלאַכט. האָט דער אויבערשטער געפרעגט אבי-רהם'ן „למה זה צחקה שרה“, (ח) פאַר-וואָס עפעס האָט שרה געלאַכט. פאַר-וואָס האָט דער אויבערשטער ניט גע-פרעגט אברהם'ן פאַרוואָס ער האָט גע-לאַכט?

- ג) ל"ט לך לך יז, א.
- ג*) תנח. לך לך כ. זעט זייטן: 203, נאָטן צ און ק; 117, נאָטע ש.
- ד) בראשית יז, ה.
- ה) מ"א לך לך יז, ו. לויט רש"י בראשית יז, ו מינט עס ישראל און אדום.
- ו) בראשית יז, יז.
- ז) בראשית יח, יב.
- ח) בראשית יח, יג.
- ט) רבינו בחיי בראשית יז, יז.
- י) שו"ט כו, ב. זעט דאָרט וועגן איוב, חזקיה און דוד המלך.

הס'ן איז מילה ניט אנטפלעקט געווארן צו מענטשן, צ).

פֿאַרוואָס איז מצות מילה נישט גע- געבן געוואָרן פֿאַר אברהם'ן?

דער אויבערשטער איז אַ בעל סוד. האָט ער עס געהאַלטן כסוד גאַנצע צוואַנציק דורות, ביז ער האָט עס גע- געבן זיין פֿריינט אברהם, ווי אין פסוק שמיט „סוד ה' ליראיו, ובריתו להו- דיעם“, דעם אויבערשטנס פֿאַרטרוי- קייט איז מיט די וועלכע פֿאַרכטן אים, און זיין בונד (ברית) כדי זיי צו לערנען. די אותיות פֿון „סוד“ באַטרעפֿן זי- בעציק, האָט דער אויבערשטער געוואָנט צו אים, אויב דו וועסט נעמען דעם דאָזיקן סוד, וועל איך אין דעם זכות אויפֿשמעלן פֿון דיר זיבעציק נפשות, ווי אין פסוק שמיט „בשבעים נפש ירדו אבותיך“, מיט זיבעציק נפשות האָבן דינע עלטערן גענידערט.

פֿון זיי וועל איך אויפֿשמעלן זיבע-

י, צען, איז אַן אַנדייטונג אויף די צען נסיונות מיט וועלכע אברהם איז געפֿראוואָט געוואָרן.

צ, ניינציק, איז קעגן די ניינציק יאָר וואָס שרה איז אַלט געווען ביים געבוירן יצחק'ן.

ה, אַכט, קעגן די אַכט טעג ווען מען איז מל אַ אינגל.

ק, הונדערט, קעגן די הונדערט יאָר וואָס אברהם איז אַלט געווען ביי יצ- חק'ס געבורט, ט.

ווייל יצא חק לעולם — עס איז אַרויס- געגעבן געוואָרן אַ געזעץ צו דער וועלט אַז מען דאַרף מל זיין אַ אינגל צו אַכט טעג, ע.

עס איז קעגן די צוויי הונדערט און צען יאָר וואָס די אידן האָבן געשקלאַפט אין מצרים, פ.

האַט מען ביז אברהם'ן געוואָסט פֿון מל זיין?

ניין. פֿון אדם הראשון'ען ביז אבר-

ט) פֿר"א פרק לב און רד"ל דאָרט; תנחומא קרח יב; ב"ר נג, ז; במ"ד יח, כא; אגדת בראשית פרשה נג; מ"א לך לך יו, יח; מדרש הגדול בראשית 256; ל"ט וירא כא, ג.

ע) ב"ר נג, ז און רד"ל דאָרט, און זעט: רש"י שבת קלז, ב אונטערן וואָרט מבטן; תוספות שבת קלז, ב אונטערן וואָרט ידיד. פֿר"כ פֿיסקא כב, קמו, א, הוצאת אום; ל"ט וירא כא, ג; י"ש וירא צב.

פ) תנחומא שמות ד, אגב, די אותיות פֿון יצחק באַטרעפֿן בלויז צוויי הונדערט און אַכט. זעט זשע עץ יוסף דאָרט.

אז די אידן האָבן געשקלאַפט אין מצר- ים צוויי הונדערט און צען יאָר, זעט:

נדרים לב, א; ב"ר צא, ב; ש"ר יח, יא; במ"ר יג, כ און כג, ז; פֿר"א פֿריקים מח און מט און רד"ל דאָרט; פֿ"ר פֿיסקא טו; פֿר"כ פֿיסקא ה, נ, א, הוצאת אום; תנחומא מקץ ח; תנח"ב בא ז; תרגום יונ-

תן, רש"י, רמב"ן שמות יב, מ און רשב"ם שמות יב, מא; ספר הישר בא; זהר מקץ קצה, א; מה"גא' מב, ב; ל"ט בא יב, מ; י"ש מקץ קמח; ילקוט ראובני בשלח עו, ב; רש"י בראשית מב, ב; ר' יעקב מעמדין ז"ל אין זיין סידור בית יעקב, הגדה, רלו, א אויף די ווערטער שהקדוש ברוך הוא

חשב את הקץ; ב"מא' קנב. אז די אידן זיינען געווען פֿאַרשקלאַפט אין מצרים זעקס און אַכציק יאָר, זעט:

סע"ר פרק ג; ש"ר טז, א; ש"ר ב, פסוק יא, אות א; תנח"ב בא ז; פֿר"כ פֿיסקא ה, נ, א; פֿ"ר פֿיסקא טו, עג, ב; מדרש הגדול שמות, עדיציע האָפּפּמאַן זייט 6; י"ש אָנהויב שמות.

אז זיי זיינען געווען פֿאַרשקלאַפט אַכציק יאָר, זעט שמות רבה, ענדע פרשה טו.

צ) ב"ר אָנהויב מט; י"ש תהלים תשב. זעט אגדת בראשית טו, לד.

טויטן, און דו וועסט ניט קענען אַנט-
לויפן!

אשכול האָט אים געזאָגט: דו ביזט
אַן אַלמער מאַן. אַז דו וועסט זיך מל
זיין וועסטו פאַרלירן פיל בלוט און
שטאַרבן.

אַבער ממרא האָט אים געזאָגט: אין
אַזע פאַל פרעגסטו גאַר עצות? דער
אויבערשמער האָט דיך געראַטעוועט פּו-
נעם קאַלך-אויזן. ער האָט דיר געטאַן
אַזויפיל נסים און דיך געראַטעוועט פון
די מלכים. ער האָט געראַטעוועט דיינע
צוויי הונדערט אַכט און פּערציק אברים.
איז וועגן אַ פּיצעלע אבר פרעגסטו גאַר
עצות.

נאַכמער, איך בין באַרײט זיך מל צו
זיין פּריער! און דערפאַר וואָס ממרא
האָט אים אַזוי גע'עצה'ט, האָט דער
אויבערשמער זיך באַווײן צו אברהם'ן
„באלוני ממרא“, ק).

אגב, ממרא מאַכט מלכים, מילה, רע-
בון (הונגער), אש (פּיער), קאַלך
אויזן), ר) אַנדייטונגען אויף וויכטיקע
פּאַסירונגען אין אברהם'ס לעבן.

און נאַכאַמאַל אגב, עס זיינען פאַראַן
מיינונגען אַז ענר, אשכול און ממרא
זיינען געווען אברהם'ס תלמידים, ש);

יה, א; רמב"ן בראשית יד, יג און כד, ה.
לויט פּר"א פרק כו און זעט דאָרט רד"ל,
און י"ש לך לך סח זיינען זיי געווען אברהם'ס
תלמידים (בעלי בריתו); י"ש לך לך עג.
פאַרגלייכט: ב"ר נח, ד; במ"ר טו, טז;
זהר וירא צח, ב (תוספתא); ספרי דברים
כב; יומא י, א און רש"י אונטערן וואָרט
מן; רש"י בראשית יח, א.

לויט סדר אליהו רבה (כו) כה, קלח האָט
אברהם באַלד געפאַלגט דעם אויבערשטן.
זעט ווייטער זייט 113 הערה ד.

ר) בחיי בראשית יד, יג; זעט ל"ט וירא
יה, א סימן ח.

ש) פאַרגלייכט פּר"א פרק כו און רד"ל

ציק זקנים, ווי אין פּסוק שטייט, „אספה
לי שבעים איש מזקני ישראל“, זאַמל
מיר איין זיבעציק מאַן פון די עלטסטע
פון ישראל.

און פון זיי וועל איך אויפשטעלן
משה'ן וועלכער וועט דערקלערן די תּו-
רה אין זיבעציק שפּראַכן, ווי אין פּסוק
שטייט „הואיל משה באר את התורה
הזאת“, משה האָט גענומען באַשיידן
די דאָזיקע תּורה, (*).

אויב מצות מילה איז טאַקע אַזוי באַ-
ליבט ביים אויבערשמך, פאַרוואָס האָט
ער זי ניט גענעבן אדם הראשון'ען?
אברהם אַליין האָט עס אים געפּרעגט,
האָט ער אים געענטפּערט: אויב דו
וויילסט נישט זיך מל זיין, איז גענוג
די וועלט ביז איצט ... (**).

וואָס האָט א' געטאַן נאַכדעם ווי דער
אויבערשמער האָט אים געהייסן זיך מל
זיין?

ער האָט זיך באַראַטן מיט זיינע דריי
פּריינט ענר, אשכול און ממרא. ענר האָט
אים אָפּגערעדט און געזאָגט: דו וויילסט
זיך מאַכן פאַר אַ בעל מום, פאַר אַ קא-
ליקע, די קרובים פון די מלכים וועלכע
דו האָסט גע'הרג'ט זאָלן קומען דיך

צ) ילה"י מא, ח; תהלים כה, יד; דברים
י, כב; במדבר יא, טז; דברים א, ה; ב"ר
מט, כב; תנח. דברים ב; רש"י דברים א, ה;
אבד"ע 43; ממ"א 22, זעט זייט 117,
נאַטע ע.

צ) ב"ר מו, ב"ג. זעט: ב"ר יא, ו;
פ"ר פּיסקא כג.

ק) תנחומא וירא ג. זעט די אַנדערע
ווערסיעס, נוסחאות, גירסאות און ווער עס
זאָגט וואָס אין: ב"ר מב, ח; אגדת ברא-
שית יט, לו און לט; מ"א לך לך יד,
יג און וירא יח, א; מה"גא' לך לך רנח
(דאָרט ווערן ענר, אשכול און ממרא אָנגע-
רופן שושבינין) און וירא רסה; ל"ט וירא

לויט אן אנדער דעה: דער אויבער-שמער האט אים אנגעוואונקען וואו מל צו זיין, (ח).

ווער האט מל געווען אברהם'ן?
עס זיינען פאראן וועגן דעם מיינונגס-פארשידנהייטן:

שם בן נח. אברהם האט געשיקט נאך אים, איז ער געקומען און האט אים מל געווען, (ז).

אברהם אליין, און דער אויבערשמער האט אים צוגעהאלפן, (ז).
דער מלאך רפאל, (*).

אברהם האט זיך בודק געווען, אונ-טערזוכט, האט ער דערזען אז ער איז גע'מל'ט, (ח).

ווי לאנג האט געדויערט אברהם'ן דאס מל זיין?

ער האט אין איין טאג מל געווען זיך, „כל ילודי ביתו“, אלע זיינע הויז געבוירענע, אלע וועלכע ער האט גע-קויפט פאר געלט און ישמעאל'ן, (ט).

ווער איז גע'מל'ט געווארן פריער, א' צו ישמעאל און די אנדערע?
ישמעאל און די אנדערע. ווען אברהם

אברהם'ס בעלי ברית, אליאורטע, פאר-בינדעמע, (ת), און אז זיי זיינען געווען צדיקים, (א).

איז אברהם'ן געגעבן געווארן א בא-שטיממע צייט ווען מל צו זיין?
יא, ב).

ווי האט א' רעאגירט נאך זיין בא-שלום זיך מל צו זיין?

ער האט געפרעגט דעם אויבערשמין ווער עס וועט אדער זאל אים מל זיין, האט ער אים געענטפערט: דו אליין, (ג).

ווי לאנג האט געדויערט פונעם אוי-בערשטנס באפעלן אברהם'ן מל צו זיין זיך און די זייניקע, ביז זיין אויב-פאלגן דעם באפעל? (*).

אינעם טאג אין וועלכן אברהם איז געבאטן געווארן, אין דעם זעלבן טאג האט ער דורכגעפירט די מצוה, (ד).

פון וואנען האט א' געוואוסט וואו מל צו זיין?

ער האט גע'דרש'נט פון א קל וחומר פון די ביימער וועלכע זיינען „חייב בער-לה ממקום שעושיין פירות...“

דארט סימן יא מיט י"ש לך לך סת. זעט: סימן ק; זייט 187, נאטע ג.

(ת) ל"ט וירא יח, א; רמב"ן בראשית יד, יג און כד, ח. זעט סימן ק.

(א) ב"ר נח, ד; י"ש אנהויב חיי שרה. (ב) ב"ר אנהויב פרשת מו; ק"ר אנהויב פרשה ג; י"ש קהלת תתקסח.

(ג) ב"ר מט, ב; י"ש נחמיה תתרעא. (* בראשית יז, ט"טו.

(ד) בראשית יז, כו, און זעט דארט ת"ת יז, כו; תוספות ראש השנה יא, א אונטערן ווארט אלא.

(ה) זעט פאלגענדיקע מקורות און ווער עס זאגט זיי: תנת. לך לך יח; תנח"ב לך לך כו; ב"ר מו, ד; ויק"ר כה, ו; י"ש לך לך פא; שבת קח, א; „מנין למילה שבאותו מקום.

(ז) פ"א פרק כט, און זעט רד"ל הערה א; ש"ט לך לך יז, כו; מה"גא' לך לך רנח; י"ש לך לך פ.

(ז) ב"ר מט, ב; אגדת בראשית טז, לה און יט, לט; תנת. לך לך כד און וירא ענדע ד; תנח"ב לך לך כד; י"ש נחמיה תתרעא; רש"י בראשית יז, כד (ניטא אין בערלינערס אויסגאבע).

(*) מדרש ילמדנו.

(ח) ב"ר מו, ט; שי"ר ד, ו; ועקצו עקרב ונמצא מהול; א סקארפיאן (עקדיש) האט געגעבן אים א ביס, און ער איז געווארן גע'מל'ט. תנחומא לך לך יז; לקח טוב לך לך יז, כו.

(ט) בראשית יז, כג; תנח"ב וירא ד.

ווי אלט איז א' געווען ביים ברית?
ניין און ניינציק יאר, (ט).

ווי אלט איז ישמעאל געווען ביים
גע'מל'ט ווערן?

דרייצן יאר. תרגום יונתן זאגט פערצן
יאר, (ע). ווען איך האב עם געפרעגט מיין
דעמאלט עלף-יארק בן יחיד'ל משה,
האט ער מיר געענטפערט: תרגום יונתן
מיינט צו זאגן אז דעם טאג פון ברית
האט זיך אָנגעהויבן זיין פערצנטע יאר.

איז אברהם געבאָטן געוואָרן בלויז
מילה, צי אויך פריעה?
עס זיינען פאַרזאָן ביידע מיינונגען,
יא און ניט, (ט).

ווי וויכטיק איז מצות מילה וואָס דער
אויבערשטער האָט געבאָטן אברהם,
און אלע אידן?

זי איז איינע פון די דריי מצוות
וועלכע ווערן אָנגערופן אות, דער איי-
ביקער צייכן פונעם בונד צווישן דעם
אויבערשטן און די אידן. די אַנדערע
צוויי מצוות זיינען שבת און תפילין, (צ).
מצות מילה איז אַזוי וויכטיק אז די
וועלט איז באַשאַפן געוואָרן בלויז צו-
ליב דער דאָזיקער מצוה, (ק).

ווען ניט די מצוה פון מילה וואָלטן

וואָלט געווען גע'מל'ט געוואָרן פריער,
וואָלט ער דאָך ניט געווען געקאָנט זיך
פאַרן מיט די אַנדערע, (י).

ווען איז פאַרגעקומען דאָס מל זיין?
דעם זעלבן טאָג ווען ער איז גע-
באָטן געוואָרן, אין מיטן טאָג, און ניט
ביינאַכט. ער האָט ניט מורא געהאַט פאַר
די ניט-אידן, און ער האָט זיך ניט גע-
שעמט פאַר די לצים. אויך כדי זיינע
פיינט, פריינט און צייט-גענאַסן זאָלן
ניט קאָנען זאָגן אז ווען זיי וואָלטן גע-
ווען געזען אים דאָס טאָג, וואָלטן זיי
ניט געווען געלאָזט אים מקיים זיין דעם
אויבערשטנס געבאָט, (כ).

פאַרוואָס ביי אברהם'ן זאָגט דער
פסוק „בהמלו בשר ערלתו“, און ביי
ישמעאל'ן בהמלו „את“ בשר ערלתו?
זעט נאָמע, (ל).

איז וואָס פאַר אַ טאָג איז פאַרגעקומען
דאָס מל זיין?

עס זיינען פאַרזאָן מיינונגס-פאַרשידנ-
הייטן:

יום הכפור, (מ).

פסח, (נ).

דעם ערשטן טאָג אין תמוז, (נ*).

(י) בחיי בראשית יו, כג.

(כ) בראשית יו, כג און רש"י דאָרט.

ב"ר ענדע פרשה לך לך; שיר ד, פסוק

ו; מ"א לך לך יו, כו; ל"ט לך לך יו,

כו; י"ש ענדע לך לך און ישעיה שכה.

(ל) זעט: בראשית יו, פסוקים כד און כה,

און רש"י פסוק כה; ב"ר מז, ח.

(מ) פרי"א פרק כט; תוספות ראש הש-

נה יא, א אונטערן וואָרט אלא; מ"א לך

לך יו, כו; י"ש לך לך פ; דעת זקנים

מבעלי התוספות בראשית יו, כו; בחיי ברא-

שית, יו, יג; ר' מאיר החזן'ס פיוט אין

מעריב פון פסח.

(נ) זעט תוספות ראש השנה יא, א אונ-

טערן וואָרט אלא; ב"ר מה, יב; מכילתא

דרכי ישמעאל ויסעו בני ישראל מרעמסס;

סע"ר פרק ב.

(נ*) שה"ק יב.

(ט) בראשית יו, כד.

(ע) בראשית יו, כה און תרגום יונתן

פסוק כו. זעט רש"י פסוק כו.

(פ) שבת קלה, א; ירושלמי שבת פרק

יט, הלכה ב; תוספתא שבת פרק טז; יבמות

עא, ב און תוספות דאָרט אונטערן וואָרט

לא; ירושלמי יבמות פרק ח, הלכה א;

ב"ר מז, יב; ד"ר אָנהויב פרשה ו; י"ש

יהושע טו; רש"י בראשית יו, כה.

(צ) בחיי בראשית יו, כד.

(ק) נדרים לא, ב; ירוש. נדרים פרק ג.

הלכה ט; י"ש לך לך פא; מה"גב' 40.

מילה, זיינען די אידן ניצול געווארן פון מצרים, ג).

אין דעם זכות פון ברית ווערט דער אויבערשמער וויליק צו די אידן, ד).

אזוי גרויס איז די מצוה, אז כאטש אברהם האט דאך געמאן אלע מצוות, אבער ערשט נאכן מל זיין זיך איז ער געווארן אנגערופן „תמים“, פערפעקט, ח). אלע זכיות וועלכע משה רבינו האט געהאט, זיינען אים ניט בייגעשטאנען ווען ער האט א ביסל פארשפעטיקט צו מל זיין זיין זון אליעזר, ביז זיין ווייב צפורה האט גע'מל'ט דאס קינד, ו). ווען מען האט אריין געווארפן יונה הנביא אין ים אריין, און ער האט גע-וויון דעם לויטן אברהם אבינו'ס חתימה, איז ער אנטלאפן, ז).

מצות מילה שטייט העכער פון שבת, מילה... דוחה שבת, ח).

הימל און ערד ניט געקאנט עקזיסטירן, (לויט אן אנדער מיינונג: ווען ניט די תורה, ר).

זי איז גלייך צום גאנצן וועלט כא-שאף, ש).

זי איז געגעבן געווארן די אידן נאך פאר מתן תורה, נאך איידער די תורה איז געגעבן געווארן. דער אויבערשמער האט זיי שוין פריער, פאר מתן תורה, געווארנט וועגן דעם, ת). ווי עס שטייט אין פסוק, „ועתה אם שמוע תשמעו בקו-לי, ושמרתם את בריתי“, א) און איצט, אויב איר וועט צוהערן צו מיין קול, און איר וועט אפהיטן מיין בונד.

מצות מילה וועט קיינמאל בטל ווערן, ב).

א דאנק צוויי בלומן, דאס בלוט פו-נעם קרבן פסח און דאס בלוט פון מצות

אויפן פסוק ח; תנת. לך לך ב; תנח"ב לך לך ב; י"ש אנהויב לך לך און שי"ר תתקצב; פר"כ מזו. א. ערשטע שורה, הוצאת אום; רש"י שיר השירים ה, ח. זעט 46, ה**.

ד) ל"ט לך לך יו, ז.
ה) נדרים לא, ב און לב, א; ירוש. נדרים פרק ג, הלכה ט; קונדריס 80.

ו) זעט: שמות ד, פסוקים כד, כה און רש"י דאָרט פסוק כד; נדרים לא, ב-לב, א; ירוש. נדרים פרק ג, הלכה ט; מר"י יתרו, עמלק, א, זייט נה, א; ש"ר ה, ח; י"ש לך לך פא; ל"ט שמות ד, כד; רש"י שמות ד, כד.

זעט: א"ע שמות ד, כד; רמב"ן שמות ד, כ; און אומעטום ווער עס זאָגט עס. רמב"ם הלכות מילה, פרק ג, הלכה ט.

לויט: ת"ב שמות ד, כד; ישר שמות 204; י"ש שמות ענדע קסה איז עס געווען גרשם. אין מ"א שמות ד, כד שטייט ווייל זיין זון איז געווען אן ערל, אבער עס שטייט ניט וועלכער זון, אליעזר צי גרשם.

ז) פרקי דרבי אליעזר פרק י.

ח) שבת קלב, א; ירוש. שבת פרק יט, הלכה א; נדרים לא, ב; ירוש. נדרים פ"ג.

ר) שבת קלה, ב; נדרים לב, א; תוספתא נדרים ב, 7; ש"ט לך לך יו, יד; ל"ט לך לך יו, יג, זייט מ, א; זעט שו"ט ו, ענדע סימן א.

ש) תוספתא נדרים ב, 6.

ת) פ"ר פיסקא כג, קיו, א; תנה. לך לך כ; אג"ב 27; מה"גב' 226.

א) שמות יט, ה.

ב) מכילתא דרבי שמעון בן יוחאי 162.

ג) ש"ר יו, ג און יט, ה; במ"ר יא, ג און טו, יב; שי"ר א, אויפן פסוק יב; פרשה ג אויף פסוק ו; פרשה ה אויף פסוק א; ר"ר אנהויב פרשה ו; תנה. וירא ד און בהעלותך ח; פ"ר א פרק כט; ספרי פיסקא סז; פר"כ סג, ב, הוצאת אום; אין פר"כ מזו, א שטייט „נתאחו“; זהר אמור צא, ב; שו"ט קיד, ה, הוצאת אום.

זעט: י"ש בהעלותך ענדע תשיט; יחזקאל שנד; מה"גא' 251.

אגב, „נתאחו“ איז פונעם וואָרט אחוה, פאַר-בינדן, באַהעפטן, פאַרלאַטן. אברהם ווערט אַנגערופן „אחות“ שאיחה... ווייל ער האָט פאַראייניקט די וועלט פאַרן באַשעפער פון דער וועלט. זעט: ב"ר לט, ג; שי"ר ח

את בריתי תשמור, בראשית יו, ט;
 זאת בריתי, בראשית יו, י;
 לאות ברית, בראשית יו, יא;
 והיתה בריתי, בראשית יו, יג;
 לברית עולם, בראשית יו, יג;
 בריתי הפר, בראשית יו, יד;
 והקימותי את בריתי, בראשית יו, יט;
 לברית עולם, בראשית יו, יט;
 ואת בריתי אקים, בראשית יו, כא, ל.
 דער אויבערשטער האָט געזאָגט אב-
 רהם'ן: אינעם זכות פון מצות מילה וועל
 איך אויפשטעלן פון דיר זיבעציק, ווי
 עס שטייט אין פסוק, „בשבעים נפש ירדו
 אבותיך“, (מ) מיט זיבעציק נפשות האָבן
 דינע עלטערן גענידערט (קיון מצרים).
 איך וועל אויפשטעלן פון זיי זיבע-
 ציק זקנים, ווי עס שטייט אין פסוק:
 „אספה לי שבעים איש מזקני ישראל“, (נ)

וואָרן דורכגעפירט (פסוקים יט און כא), צו-
 זאמען דרייצן, זעט דאָרט רד"ל סימן צג;
 מדרש תדשא פרשה ה אין בית המדרש,
 יעללינעק חדר ג, זייט קסת.

פאָרגלייכט: מה"גא' יו, י; מר"א כ, 369.

און זעט אומעטום ווער עס זאָגט עס.

(ל) רמב"ם הלכות מילה פרק ג, הלכה
 ט. פאָרגלייכט רמב"ם, משניות, נדרים פרק
 ג, משנה יא.

אין ירוש. נדרים פרק ג, הלכה ט זאָגט
 רבי יוחנן בר מרייה: עס שטייט „ביום
 ההוא כרת ה' ברית את אברם לאמר“ (ברא-
 שית טו, יח). (אגב, אין פסוק שטייט כרת
 ה' את אברם ברית לאמר). באַמערקט דאָרט
 דער „שירי קרבן“ אַז לויטן דאָזיקן ירושל-
 מי זיינען דאָך פאָראַן פערצן מאָל ברית.
 אין דאָך אַ קשיא אויפן רמב"ם. פאָרענט-
 פערט דאָרט דער פני משה: לאו דוקא.
 נעמליך, דער דאָזיקער פסוק געהערט צום
 ברית בין הבתרים, דערפאָר האָט דער רמב"ם
 אים ניט גערעכנט.

אגב, די גמרא און די מדרשים זאָגן דאָך
 אויך דרייצן!!!

(מ) דברים ו, כב.

(נ) במדבר יא, טו.

איין טראָפן בלוט פון ברית מילה איז
 באַליבט, אָנגעלייגט ביים אויבערשטן
 ווי קרבנות. דערפאָר האָט ער זיך אַנט-
 פלעקט צו אברהם'ן ווען ער האָט זיך
 גע'מל'ט, פונקט ווי ער האָט זיך אַנט-
 פלעקט ביי די קרבנות, (ט).
 מצות מילה איז גלייך ווי אַלע מצוות
 צוזאמען, (י).

אזוי וויכטיק איז די דאָזיקע מצוה
 אַז „שלש עשרה בריתות“ (ניט כרי-
 תות), דרייצן מאָל ווערט דערמאָנט ברית
 אין דער פרשה פון מצות מילה, וועל-
 כע איז געזאָגט געוואָרן צו אברהם
 אבינו, (כ).

ואתנה בריתי, בראשית יו, ב;

הנה בריתי, בראשית יו, ד;

והקימותי את בריתי, בראשית יו, ז;

לברית עולם, בראשית יו, ז;

ה"ט; מר"י יתרו, עמלק א, זייט נח, א, הוצאת
 אום; תנח. וירא ו; ילמדנו א', לך לך ל;
 וירא ה; ש"ט לך לך יו, יד, 18; יל"ה
 כב, כד; קונדרים 80; מדה יתרו 115 און
 תוריע 142.

(ט) מדרש תנחומא וירא ו.

(י) נדרים לב, א; ירוש. נדרים פרק ג,
 הלכה ט; שו"ט ו, א; יל"ה ו, ג; מה"גב'
 40; י"ש לך לך פא; תשא תד, זייט 238;
 מנה"מ חלק ב', התפילה (קריאת שמע), זייט
 100, חלק ג, מצוות 477.

(כ) שבת קלב, א און רש"י אונטערן וואָרט
 י"ג בריתות, דריטע שורה אויבן און קלג,
 א; נדרים לא, ב און ר"ן אונטערן וואָרט
 ששלש; ירוש. נדרים פרק ג, הלכה ט;
 מר"י יתרו, עמלק א זייט נח, א, הוצאת
 אום; תנח. לך לך יו; ל"ט לך לך יו, ז,
 הערה ז; וירא יח, א; תולדות כו, ה; ילמדנו
 א', לך לך לב; מה"גא' יו, א; מה"גב' 40;
 יל"ה יח, סה.

אין במ"ר יד, יב שטייט עשרה בריתות,
 צען בריתות. דאָס מיינט די צען געבאָטן
 מל צו זיין, און דריי מאָל ווערט דערמאָנט
 ברית נאָך דעם ווי די מצוה איז שוין גע-

אלע גע'מל'טע אידן קומען אן אין גן עדן אריין, ר).

דער אויבערשטער האָט געשוואוירן אברהם'ן אז אַ גע'מל'טער איד וועט ניט אַראָפּנידערן אין גיהנם אַריין, ש). פאַר דעם ניט-גע'מל'טן זיינען אָפּן די טויערן פונעם גיהנם, ת).

דער וועלכער מאַכט צונישט אברהם'ס בונד מיטן אויבערשטן, נעמלעך ברית מילה, אָפּילו ווען ער פאַרמאַגט תורה און מעשים טובים, האָט ער קיין חלק אין יענער וועלט, א).

אלע עבירות אין דער תורה, צי דער זינדיקער האָט יאָ געמאַן תשובה צי ניט, איז יום הכיפור מכפר, ווערן די זינד פאַרגיבן יום הכיפור, אַ חוץ די זינד פון ניט מל זיין, ב).

מצות מילה איז געוואָלדיק וויכטיק. דער נס פון יציאת מצרים, די באַפריי-אונג פון די אידן פון דער עגיפטישער קנעכטשאַפּט, איז גלייך צו אלע נסים, ג).

זאָמל מיר איין זיבעציק מאָן פון די עלצטע פון ישראל.

איך וועל אויפשטעלן פון זיי משה'ן וועלכער וועט דערקלערן די תורה אין זיבעציק שפראַכן, ווי עס שטייט אין פסוק „הואיל משה באר“, ט) האָט משה אָנגעהויבן דערקלערן, באַשיידן (די תורה, ע).

אינעם זכות פון מילה איז אהרן הכהן אַריינגעגאַנגען אין קדשי קדשים, אין דעם אל-הייליקסטן אַרט אינעם בית המקדש, וואוהין קיין מענטש האָט גע-מעגט אַריינגיין. און אָפּילו אהרן הכהן איז אַריינגעגאַנגען אַהין בלויז יום הכ-פורים, פ).

דער אויבערשטער האָט געזאָגט צו אברהם'ן: אויב דייןע קינדער וועלן מקיים זיין מצות מילה וועלן זיי אַריינגיין אין ארץ ישראל, צ). ברית מילה פאַרמיידט פּלאַגן, הויט-קראַנקייטן, ק).

ס) דברים א ה.

ע) ב"ר מט, ב; תנח"ב לך לך כג; תנח. לך לך יט; אג"ב פרשה טז; י"ש תהלים תשב. זעט: תנח. דברים ב; רש"י דברים א ה פ"מא' 120; אבדע 43; ממא 22.

פ) ש"ר לה, ח; ויק"ר כא, ו; פ"ר ענדע פיסקא מז; פ"כ פיסקא כז, קעו, א. זעט זייט 112, נאָטע צ*.

צ) ב"ר מו, ט; י"ש לך לך פב.

ק) נדרים לא, ב; ירוש. נדרים פרק ג, הלכה ט.

ר) מדרש תנחומא ענדע פרשה צו.

ש) מר"י, יתרו, עמלק א; זייט נח, א. הוצאת אום; תנח. לך לך אָנהויב כ און תזריע ה. זעט: תנח"ב לך לך כז; ש"ר יט, ד; ילמדנו א', לך לך לו; נסא"ז 46; שו"ט ו, א. הוצאת אום; י"ש וירא פב; ישעיה תב; תהלים תשעג און משלי תתקסד זייט 1003; בחיי לך לך יי, פסוק יג; ג"ש 221.

אז אברהם זיצט ביי דער טיר פונעם גיהנם און לאָזט ניט אַריין גע'מל'טע אידן, אַ חוץ

דעם וועלכער האָט פאַרקערט מיט אַ געצנ-דינערס טאַכטער, זעט: עירובין יט, א; ב"ר מה, ה; מה"גא' יז, ז זייט 251; יל"ה יט, טו און נה, כ; י"ר וירא לה, א; י"ש תהלים תשעג; יל"ה י, יד. זעט 203, צ. ת) מדרש ר' עקיבה בן יוסף, אין בית המדרש, חדר חמישי, הוצאת יעללינעק, 32. א) אבות פרק שלישי; ל"ט ב', שלה, קיב, א. זעט: סנה. צט, א; ירוש. סנה. פרק י, הלכה א; מר"י בא, פסחא ה, הוצאת אום; סא"ר 141. זעט פּאָלגענדיקע פּראָגע און ענטפער.

ב) זעט די פאַרשידענע נוסחאות און ווער עס זאָגט זיי אין:

יומא פה, ב, פאַרגלייכט פו, א; ירוש. יומא פרק ח, הלכה ז; שבועות יג, א; ירוש. שבועות פרק א, הלכה ו; כריתות ה, א. מנה"מ ג, תשובה, 81.

זעט פאַרגייענדיקע פּראָגע און ענטפער. ג) מר"י בשלה זייט מז, ב און יתרו עמלק א, זייט נו, ב, הוצאת אום; מר"ש 76; ש"ט יתרו יח, א; מה"גב' 173 און 189, לעצטע

אינעם זכות פון די כשרים, (ל);
 אַלס שכר פאַר די נשים צדקניות,
 פאַר די פרומע פרויען, (מ);
 ווייל „וואַמן העם וישמעו“, דאָס פאַלק
 האָט געגלויבט אין משה'ן און זיי האָבן
 געהערט, געפאַלגט, (נ);
 אינעם זכות פון זייער בוקן זיך. ווען
 די אידן האָבן געהערט פון משה'ן און
 אהרן'ען אַז דער אויבערשטער האָט גע-
 דאַכט וועגן די קינדער פון ישראל און
 אַז ער האָט געזען זייער פיין, האָבן
 זיי זיך געבוקט, (ס);
 ווייל זיי האָבן ניט געענדערט זייערע
 נעמען אין מצרים, (ע);
 ווייל די אידן האָבן ניט געענדערט
 זייער שפּראַך, (פ);

און אַט דער דאָזיקער גרויסע נם איז
 געשען אינעם זכות פון מצות מילה, (ד).
 אַנב, לויט אַנדערע מיינונגען איז דער
 נם פון יציאת מצרים, די באַפרייאונג
 פון די אידן פון דער עגיפטישער קנעכט-
 שאַפט, געשען אינעם זכות פון:
 אברהם אבינו, (ה);
 אינעם זכות פון יעקב אבינו, (ו);
 אינעם זכות פון די אבות, (ז);
 צוליב די אמהות, אונזערע מו-
 טערס, (ח);
 אינעם זכות פון עמרם און יוכבד,
 משה רבינו'ס עלטערן, (ט);
 אינעם זכות פון ישעיה'ס דור, (י);
 אינעם זכות פון חנניה, מישאל און
 עזריה, (כ);

(א) מדרש שוחר טוב קיד, ה, הוצאת אום.
 (ב) שו"ט קיד, ה; יל"ה קיד, ה. זעט
 רש"י ישעיה כט, כג.
 (ל) ילקוט ראובני, וזאת הברכה קפא, ד.
 (מ) סוטה יא, ב; ש"ר א, יב און פאַר-
 גלייכט יומא עה, א; ש"ט שמות ב, י; ל"ט
 שמות א, יד; י"ש שמות קסד, בשלח רמה,
 יחזקאל שנד און תהלים תשצה; יל"ה סה,
 לד און קכט, ב; מנה"מ ד, 51; מדה,
 שמות 89; אבודרהם י, ב.
 (ג) שמות ד, פסוקים ל און לא. מר"י
 בא פסחא יד, זייט טו, ב; בשלח מסכתא
 ב, פרשה ו; מר"ש 42; מה"גב' 42; י"ש
 בשלח רם און הושע תקיט; יל"ה לא, מב.
 (ס) שמות ד, פסוקים ל און לא. ב"ר
 נו, ב; מה"גב' 42; יל"ה צט, יא.
 (ע) מר"י בא, מסכתא דפסחא פרשה ה;
 ש"ר א, כח; ויק"ר לב, ה; במ"ר יג, כ און
 כ, כב; ש"ר פרשה ד, אויפן פסוק יב;
 תנה. בלק טז; תנח"ב בלק כה; פרי"א פרק
 מח; פרי"כ פיסקא י, זייט פג, ב. הוצאת
 אום; שו"ט קיד, ד; מה"גב' 54; ל"ט בא,
 יב, ו; י"ש בשלח רכו, אמור תרנו, פנחס
 תשעג; י"ר בא פה, ג"ד; מנה"מ ד, 361
 און 590; הלל 94.
 (פ) מר"י בא, מסכתא דפסחא, פרשה ה;
 ויק"ר לב, ה; במ"ר יג, כ און כ, כב;

שורה; י"ש בא רכ און בשלח רנח; ל"ט
 בשלח טז, ו און יתרו יח, א; יל"ה סה, ג.
 אין שו"ט קיד, ה שטייט אינעם זכות
 פונעם בלוט פון דעם קרבן פסח און פון דעם
 מילה-בלוט. זעט: פרי"כ סג, ב; פרי"א פרק
 כט; תנה. וירא ד.
 זעט די קוועלן אינעם פאַלגענדיקן ענטפער.
 (ד) מר"י בא פסחא טז, זייט יט, ב לעצטע
 שורה; בשלח זייט מז, ב און יתרו עמלק
 זייט נו, ב, הוצאת אום; מר"ש 76; פרי"א
 פרק כט, הוצאת אום; ש"ר יז, ג; פרי"כ
 פיסקא ז, סג, ה, הוצאת אום; מ"א בשלח
 טו, א; ש"ט יתרו יח, א; מה"גב' 173 און
 189, לעצטע שורה; י"ש בא רכ; בשלח
 רנח און תהלים תשצ"ה; ל"ט וארא ו, ו;
 בשלח טז, ו און יתרו יח, א; יל"ה סה, יג.
 (ה) ש"ר טו, י; מדרש ילמדנו; מ"א בשלח
 טו, א; י"ש יהושע טו, און זעט אַלע
 קוועלן אין פאַרגייענדיקן ענטפער.
 (ו) מ"א שמות א, ה; ש"ט שמות ב, י;
 ל"ט שמות א, א; יל"ה קה, י.
 (ז) ירוש. תענית פרק א, הלכה א; ד"ר
 ב, אָנהויב כג; י"ש ואתחנן תתכו; תהלים
 תתסה.
 (ח) סדר אליהו רבה 138.
 (ט) תנה. במדבר טז; תנח"ב יח; י"ש
 במדבר תרץ.

אינעם זכות פון גמילות חסדים, ב);
 פאר יחוד השם, ג);
 צוליב דעם אויבערשטנס נאָמען, ד);
 צוליב רחמים, ה);
 אינעם זכות פון דער תורה וועלכע די
 אידן וועלן מקבל זיין, ו);
 אינעם זכות פונעם אוהל מועד, ז);
 אינעם זכות פון דעם משכן, ח);
 אינעם זכות פון קרבנות, ט);
 מתוך הקץ, מתוך צרה, מתוך צווחה,
 מתוך זכות אבות, מתוך תשובה, י).
 אינעם זכות פון מצות מילה איז פאָר-
 געקומען קריעת ים סוף, דער ים סוף

ווייל זיי האָבן ניט גערעדט לשון
 הרע, צ);
 ווייל זיי האָבן געפירט אַ ריין פאָ-
 מיליען לעבן, ק);
 זיי האָבן ניט געביטן זייערע קליי-
 דער, ר);
 ווייל זיי האָבן ניט דערציילט זייער
 סוד. צוועלף חדשים האָבן זיי קיינעם
 דערציילט אַז זיי זיינען אָנגעזאָגט גע-
 וואָרן צו לייען ביי זייערע שכנים זיל-
 בערנע און גאַלדענע כלים, ש);
 אינעם זכות פון תשובה, ת);
 אינעם זכות פון תפילה, א);

א) י"ש תהלים תתסה. אין ירוש. תענית
 פרק א, הלכה א שטייט צווחה. אין: ד"ר
 ב. אָנהויב כג; י"ש ואתחנן תתכו שטייט
 רחמים.

ב) רבינו בחיי בשלח כו, ג.
 ג) פרקי דרבי אליעזר פרק מח; י"ד
 בא פה, ג"ד.

ד) יל"ה קו, א.
 ה) ד"ר ב, אָנהויב כג; י"ש ואתחנן תתכו.
 אין ירוש. תענית פרק א, הלכה א שטייט
 צווחה.

ו) אין י"ש תהלים תתסה שטייט תפילה.
 ז) מדרש שוחר טוב מזמור קיד, ה; בחיי
 בשלח כו, ג.

ח) מדרש אנדה במדבר א, א.
 ט) תנה. נשא כב; שו"ט קיד, ה; יל"ה
 סח ענדע יד און קיד, ה; בחיי תצוה סב, ג.
 י) רבינו בחיי בשלח כו, ג.

י) ירוש. תענית פרק א, הלכה א.
 אין: ד"ר ב, כג; י"ש ואתחנן תתכו
 שטייט רחמים אויפן אָרט פון צווחה (שרייען,
 בעטן).

אין י"ש תהלים תתסה שטייט תפילה אויפן
 אָרט פון צווחה.

פאָרגלייכט מה"ג, 20 און 51.
 אגב, עס מיינט ניט אַז זיי זיינען באַפרייט
 געוואָרן פון דער מצרים'ער קנעכטשאַפּט
 פאָר בלויז איין מעלה, ווי צום ביישפּיל פאָר
 ניט ענדערן זייערע נעמען, צי פאָר ניט
 ענדערן זייער שפּראַך, נאָר פאָר עטלעכע

שי"ר פרשה ד, פסוק יב; תנה. בלק טז;
 תנח"ב בלק כה; פרא"א פרק מח, הוצאת
 אום; פרא"כ פיסקא י, זייט פג, ב; שו"ט
 קיד, ד; מה"ג, 54; ל"ט בא יב, ו;
 וארא ו, ו; י"ש בשלח רכו, אמור תרנו,
 פנחס תשעג; מנה"מ ד, 361 און 590.

צ) מר"י בא, מסכתא דפסחא, פרשה ה;
 ויק"ר לב, ה; שי"ר פרשה ד, אויפן פסוק
 יב; פרא"א פרק מח; פרא"כ פיסקא י, זייט
 פג, ב, הוצאת אום; מה"ג, 54; י"ש בשלח
 רכו, אמור תרנו, פנחס תשעג; י"ד בא
 פה, ג"ד; מנה"מ ד, 361, 590; הלל 94.

ק) מר"י בא, מסכתא דפסחא, פרשה ה;
 ויק"ר לב, ה; במ"ר ט אָנהויב יד, יג, כ;
 און כ, כב; שי"ר פרשה ד אויפן פסוק יב;
 תנה. בלק טז; תנח"ב בלק כה; פרא"כ
 פיסקא י, זייט פג, ב; שו"ט קיד, ד; מה"ג, 54;
 ל"ט בא יב, ו; י"ש בשלח רכו, אמר
 תרנו, פנחס תשעג; מנה"מ ד, 361, 590;
 הלל 94.

ר) מדרש לקח טוב וארא ו, ו.
 ש) שמות ג, כב. במ"ר כ, כב; מר"י
 בא, פרשה ה, זייט ה, א; שו"ט קיד, ד;
 תנה. בלק טז; תנח"ב בלק כה; י"ש בשלח
 רכו, אמר תרנו, פנחס תשעג; ל"ט בא יב,
 ו; וארא ו, ו.

זעט תדא"ר פרקים י, כג און כד.
 ת) ירוש. תענית פרק א, הלכה א; ד"ר
 ב, אָנהויב כג; י"ש ואתחנן תתכו; תהלים
 תתסה.

אינעם זכות פון דעם אויבערשטנס צוזאג צו יעקב'ן „והיה זרעך כעפר הארץ ופרצת ימה . דער אויבערשטער האט אים מרמו געווען, אַנגעדייט פרוץ את הים, צו דורכברעכן, שפאלטן דעם ים, ע; ;

אינעם זכות פון זייערע אבות, פ; ;
 אין יוסף'ס זכות, צ; ;
 צוליב יוסף'ס ארון, ק; ;
 צוליב יוסף'ס געביין, ר; ;
 אינעם זכות פון די שבטים, ש; ;
 אין משה רבינו'ס זכות, ת; .

אנב, עם זיינען פאראן מיינונגען אז ווען משה האט געהייסן דעם ים זיך שפאלטן, האט ער ניט געוואלט אים פאלגן.

ווען דער אלמעכטיקער האט געזאגט צו משה'ן „ונטה את ירך על הים ובק-עהו“, שמרעק אויס דיין האנט אויפן ים און שפאלט אים, האט ער אזוי געטאן. אַכער דער ים האט ניט גע-

האט זיך געשפאלטן פאר די אידן נאך זייער פארלאזן מצרים, אויף זייער וועג אין דעם צוגעזאגטן לאנד ארץ יש-ראל, כ; .

אנב, לויט אַנדערע מיינונגען האט דער ים סוף זיך געשפאלטן: אין אב-רהם'ס זכות, ל; ;

אינעם זכות פון אברהם'ס גלויבן אי-נעם אויבערשטן, ווי עם שטייט אין פסוק „והאמין בה'“ (בראשית מו, ו), און ער האט געגלויבט אינעם אוי-בערשטן, מ; ;

אינעם זכות פון עקידת יצחק, נ; ;
 אינעם זכות פון יעקב אבינו, ס; ;
 דער אלמעכטיקער האט גענומען יע-קב'ס פים, זיי אַוועקגעשטעלט אויפן ים און ער האט געזאגט צו אים: זע דעם נם וואס איך טו דייע קינדער.

לויט נאך אַ מיינונג זיינען אויך די פים פון די אַנדערע אבות געשטאַנען דאָרט, פ; * ;

צ) מר"י בשלח מסכתא פרשה ג, זייט כט, ב; ב"ר פד, ה; ה; פו, ח; ח; תנה. וישב ט און נשא ל; תנח"ב נשא לד; שו"ט קיד, ט; זחר בשלח מט, א; ש"ט וישב לו, לו, זייט 224; י"ש וישב קמ און קמו; בשלח רלג; נשא תשטו; תהלים תתיו און תתעג; מה"גא' לט, יב און שמות 142; יל"ה עז, יד און קיד, יא; בחיי בשלח כג, ב.

זעט באַמערקונגען ק און ר.
 ק) זחר בשלח מט, א; שו"ט קיד, ט, הוצאת אום; י"ש תהלים תתעג; בחיי וישב סג, ד. זעט באַמערקונגען צ און ר.

ר) מר"י בשלח מסכתא ב, פרשה ג, זייט כט, ב; מה"גא' לט, יב; י"ש בשלח רלג. זעט באַמערקונגען צ און ק.

ש) מר"י בשלח מסכתא ב, פרשה ג; מר"ש 48; מה"גב' 142; י"ש בשלח רלג און חבוקק תקסה; יל"ה קה, מו.

ת) מר"י בשלח זייט כט, ב, הוצאת אום, און זעט שו"ר ד, אנהויב אויפן פסוק ד, פאָרגלייכט פשיטא שמות יד, יד, הערה טו, פון הגאון ר' חיים העליר ז"ל.

מעלות צוזאַמען, ווי למשל פאַר ניט ענדערן זייערע נעמען, זייער שפראַך, ניט ריידן לשון הרע און פירן אַ ריין פאַמיליען־לעבן.

ב) מר"י בשלח מסכתא ב, פרשה ג, הוצאת אום; מר"ש 48; תנח"ב בשלח יב; אג"ב 26; מה"גב' 142; י"ש בשלח רמא און ירמיה שכא; יל"ה קלו, ית.

ל) מר"י בשלח מסכתא ב, פרשה ג; מר"ש 48; ב"ר נה, ח; ש"ר כא, ח; זחר תרומה קע, ב; ש"ט בשלח יד, לא; מה"גב' 142; י"ש יהושע טו; וירא צח; בשלח רלג; חבוקק תקסה; תהלים ענדע תתסג; יל"ה קה, מו.

מ) מר"י בשלח מסכתא ב, פרשה ג.
 נ) מר"י בשלח מסכתא ב, פרשה ג, זייט כט, ב, הוצאת אום; ל"ט וירא כב, ג; מה"גב' 142.

ס) מר"ש 48; ש"ר כא, ח; מה"ג, 142.
 פ) ב"ר צב, ב; יל"ה עת, ה.

ע) בראשית כה, יד. מר"י בשלח, זייט כט, א, הוצאת אום.

פ) י"ש בשלח רלג.

אויבערשטן פון יעקב'ן, פאר זיין מורא האבן פארן הייליקן ברוך הוא. און באלד, אזוי ווי משה האט נאך אויפגעהויבן זיין האנט אויפן ים, האט ער זיך גע- שפאלטן, ב.

דער ים סוף האט ניט געוואלט זיך שפאלטן און געזאגט: משה האט אָנגע- רופן די אידן, „ממרים“, ג ווידערשפעני- קער, וועל איך זיך שפאלטן! האט דער אלמעכטיקער באלד אָנגעשריען אויף אים, און ער איז אויסגעטריקנט. ווי עס שטייט אין פסוק, „ויגער בים סוף ויחרב“, ד ער האט אָנגעשריען אויפן ים סוף, און ער איז אויסגעטריקנט, ה. דער אויבערשטער אליין האט זיך אָנמפלעקט, „הים ראה וינס“, ו דער ים האט אים דערזען איז ער אָנט- לאפן (זיך געשפאלטן), ז.

דער ים האט געזען דעם אויבערשטנס האנט, אויב מען קען זיך אזוי אויס- דריקן, ח.

„הים ראה וינס“, דער ים האט דער- זען משה'ס שמעקן, איז ער אָנטלאפן (זיך געשפאלטן), ט.

אגב, דער שמעקן איז באשאפן גע- וואָרן פרייטיק פאַרנאכט פונעם וועלט באשאפן, י.

וואלט אים פאלגן. משה האט אים גע- וויזן יוסף'ס ארון, דעם שמעקן אויף וועלכן עס איז געווען אויסגעקריצט דער שם המפורש, אבער דער ים האט ניט געוואלט פאלגן אים. ווען משה האט געזאגט צום אויבערשטן: „האר פון די וועלטן, דער ים פאלגט מיך ניט“, האט דעם אויבערשטנס כבוד זיך באלד בא- וויזן אויפן ים, און דער ים איז אָנט- לאפן, א.

דער ים האט גע'מענה'ט צו משה'ן: פאר דיר וועל איך זיך שפאלטן! איך בין גרעסער פון דיר. איך בין באשאפן געוואָרן דעם דריטן טאָג (דינסטיק) און דו ביזט באשאפן געוואָרן דעם זעקסטן טאָג פונעם וועלט-באשאפן! ווען משה האט איבערגעגעבן דעם אויבערשטן אַז דער ים וויל זיך ניט שפאלטן, האט דער אויבערשטער געגעבן זיין רעכטע האנט אויף משה'ס רעכטע האנט. ווי עס שטייט אין פסוק, „מוליך לימין משה“, וועלכער האט באגלייט משה'ס רעכטע האנט. ווען דער ים האט דערזען דאָס, האט ער ניט געקאנט אויפהאלטן, און ער איז באלד אָנטלאפן. האט משה אים געפרעגט: „פארוואָס אָנטלויפסטו?“ האט דער ים אים געענטפערט: פארן

(א) שמות יד, טז. פראַ פרק מב.

פאָרגלייכט ל"ט שמות יד, כא.

(ב) יל"ה סג, יב. ש"ר כא, ו; יל"ה קיד, יט.

אַז דער ים סוף האט זיך געשטעלט אָנט- קעגן משה'ן, און ער האט ניט געוואלט פאלגן אים, זעט מיין בוך „מאָזעס אים ליכטע דער אגדה“, נאָטע 336.

לויט ל"ט שמות כא, יד האט דער ים סוף געזאגט צו משה'ן: ניט פון דיר, עמרם'ס זון, אָנטלויף איך, נאָר „מלפני אדון חולי ארץ (תהלים קיד, ז), פאר דעם האר ציטערט די ערד.

מר"ש 49-50; מה"גב' 144; יל"ה קיד, י; יב, יח; ל"ט שמות יד, כא; ויושע 51.

אַז ער האט אים פאָרגעוואָרפן אַז ער איז געבוירן פון אַ פרוי, זעט ויושע 38.

(ג) דברים ט, פסוקים ז און כד; לא, כו. ד) תהלים קו, ט.

(ה) י"ש תהלים תתעג.

(ו) תהלים קיד, ג.

(ז) י"ש תהלים תתעג.

(ח) ד"ר ג, ח; י"ש תהלים תתעג.

(ט) י"ש ישעיה תעד; יל"ה עז, טו; הלל 95; י"ר פז, ד, אונטן.

(י) אבות פרק ה; אר"ן פרק ב; פראַ פּרקים יט און מ; מר"י זייט נא, א; ספרי ברכה פּיסקא שנה; מתן 219; זהר פּקודי, תוספות, רעב, א; יונתן שמות ב, כא; יד,

לויט אָן אַנדער מיינונג איז ער באַ-
שאַפן געוואָרן דעם צווייטן טאָג פונעם
וועלט-באַשאַפֿן, מאָנטיק, (כ).
ער איז געווען פון ספיר-שמיין. און
דאָס וואָרט ווערט געבראַכט אין פאַר-
שידענע פאַרמען:
סנפירינון, סמפיר, סמפירינון, ספיר,
סנפיר, סנפירינון, סמפירין, סנפירינון, סנ-
פירינון, (ל).
ער האָט געוואוינט פערציק טאָג, (מ).
אויפן שטעקן זיינען געווען אויסגע-
קריצט: דער שם המפורש, דעם אוי-
בערשמוס נאָמען, טעמראַנגראַמאַטאָן, (נ);

לויט ש"ט שמות ד, כ האָט ער געוואוינט
זעכציק טאָג.

זעט מיין בוך „מאָזעס אים ליכטע דער
אגדה", אין דייטש, נאָטע 268.

(ג) פראַ פּרק מב; יונתן שמות ב, כא;
ד, כ; יד, כא; ד"ר ג, ח און יא, י; שר"ט
קיד, ט; ש"ט וארא ז, ט; בשלח יד, כא
און יז, ט; י"ש שמות קסח, וארא קפא.
ישעיה ענדע תעד, תהלים תתעג; יל"ה עז,
טו; אבר"ע 44; הלל 96; ויושע 42; השכם
ב, שמות ד; ישעיה נא, טו; ד"ה 7; דרש
נח, ב; דר"ל עקב 87; פמ"רג, לב, א
און פמ"רב, 77; י"ר שמות עז, ב און
בשלח פו, ד אונטן; שה"ק יב, א.

זעט מיין בוך „מאָזעס אים ליכטע דער
אגדה", נאָטע, הערה 267.

(ז) תרגום יונתן שמות יד, כא.

(ח) תרגום יונתן שמות יד, כא.

(ט) תרגום יונתן שמות יד, כא.

(ע) ש"ר ה, ו און ה, ג; תנח. וארא ענדע
ט און תזריע ח; תנח"ב וארא ח און תזריע
י; תרגום יונתן יד, כא; מר"א יד, 264;
מה"גב, 38; ל"ט וארא ה, יז; י"ש שמות
קעג. אין מתן 219 שטייט י' דברים.

זעט מיין בוך „מאָזעס אים ליכטע דער
אגדה", אין דייטש, אָנמערקונג, נאָטע 267.
(ע) י"ש בשלח רסד.

(ע) מדרש דברים רבה ו, ב.

(פ) מר"י בשלח מסכתא ב, פרשה ו. אין
ל"ט בשלח יד, כט שטייט תורה און תפילין.

(פ) שי"ר א. אויף פסוק ט.

כא; במדבר כב, כח; נסא"ז 53; סרד כו;
ב"מא שסח; ש"ט שמות ד, יז און וארא ז,
ט; מה"גא' ט, יג; מה"גב' 37 און 59; ל"ט
בשלח טז, לג; י"ש שמות קעג, בשלח רסא;
י"ר שמות עז, ב, בשלח צ, א און חוקת קמג,
ד; ישמעאל ג, ז; בחיי בשלח כה, ב;
סרד כו.

(כ) פרקי דרבי אליעזר פרק ג.

זעט מיין בוך „מאָזעס אים ליכטע דער
אגדה", אין דייטש, נאָטע 269.

(ל) זעט: מר"י בשלח ד, ו; מר"ש 81;
ש"ר ה, ג; תנח. וארא ענדע ט, בשלח כא.
תזריע ח; תנח"ב וארא ח, תזריע י; תנח.
ג 102; יונתן שמות ד, כ; זהר ח' בשלח
כו, ד; מר"א יד, 264; ש"ט בשלח יז, ה;
מה"גב' 38 און 181; והזהיר א' בשלח כא,
ב; י"ש שמות קעג, בשלח רסא; י"ר ברא-
שית כ, ב אונטן און וארא פב, א; רש"י
בשלח יז, ו; בחיי בשלח לא, ד; אבודרהם
סא, ב.

לויט י"ר בשלח צ, א און חוקת קמג,
ד איז דער שטעקן געווען פונעם עץ הדעת.
זעט מיין בוך „מאָזעס אים ליכטע דער
אגדה", אין דייטש, נאָטע 266.

(מ) ש"ר ה, ג; תנח. וארא ענדע ט און
תזריע ח; תנח"ב וארא ח און תזריע י;
תנח. ג 102; יונתן שמות ד, כ און דברים
לד, יב; ש"ט שמות ד, יז און וארא ז, ט;
מה"גב' 38; והזהיר א' בשלח כא, ב; י"ש
שמות קעג; י"ר וארא פב, א; בחיי תזריע
כ, ד.

מצוה וואָס מען קען טאָן בלויז איין מאל. האָט ער געוואָרט ביז דער אוי-בערשטער וועט אים הייסן, ר).

דער רבי ר' העשל ז"ל דערקלערט עס אזוי: מצות מילה אָהן אַ בפירוש'ן גע-באָט איז ניט בלויז קיין מצוה, נאָר עס איז גאָר אַן איסור. ווייל „אין אדם רשאי לחבול בעצמו“, אַ מענטש אליין טאָר ניט שעדיקן זיין קערפער. האָט ער געמוזט וואַרטן אויפן געבאָט, ר*).

וואָס איז געוואָרן פון די אַלע קנעכט וועלכע א' האָט מל געווען?
קינער איז געבליבן פון זיי און פון זייערע קינדער, ש).

די תורה זאָגט „וכן שמונת ימים“ (ת) אז מען דאַרף מל זיין דאָס קינד דעם אַכטן טאָג. איז ערגעץ פאַראַן אַ רמז, אַן אַנדרייט אז מען דאַרף מל זיין דעם אַכטן טאָג?

י.א. „ביום הגמל“, א) מאַכט ביום ה, ג מל. „ה“ איז פינף, „ג“ איז דריי. צוזאַמען באַטרעפט עס אַכט. אַלזאָ: ביום, אינעם טאָג ה,ג — דעם אַכטן, מל — זאָל מען מל זיין, ב).

אברהם און די מלאכים

פאַרוואָס האָט דער אויבערשטער זיך באַוויזן צו אברהם'ן נאָכן מל זיין?
ער איז געקומען אים מבקר חולה זיין, ג).

- ר) קידושין לא, א; ב"ק לה, א און פו, א; ע"ז ג, א.
- ר*) בבא קמא צא, ב.
- ש) פ"א פרק ; י"ש ענדע לך לך. זעט זייט 78.
- ת) בראשית יז, יב.
- א) בראשית כא, ח.
- ב) בחיי בראשית יז, יב.
- ג) בראשית יח, א און רש"י דאַרט, און

אינעם זכות פון מזוזה און תפי-לין, פ**);

אינעם זכות פון קריאת שמע און תפילה, צ);

אינעם זכות פון ירושלים, צ*);

אינעם זכות פון די אידן, צ**).

דער ים האָט דערזען ווי די אידן קריגן זיך איינער מיטן אַנדערן צוליב דער הייליקייט פונעם אויבערשטנס נאָ-מען, האָט ער געזאָגט: וואָס שטיי איך עפעס! און ער איז באַלד אַנטלאָפן, ק).

אגב, דער באַשעפער פון דער וועלט האָט אויסגענומען אַ תנאי מיט דעם ים, ער זאָל זיך שפאַלטן פאַר די אידן, ק*).

אברהם האָט דאָך מקיים געווען די גאַנצע תורה, פאַרוואָס זשע האָט ער ניט מקיים געווען מצות מילה איידער דער אויבערשטער האָט אים געהייסן?

דער ווילנער גאון ז"ל דערקלערט עס אזוי: די חכמים ז"ל זאָגן: „גדול מצו-וה ועושה, ממי שאינו מצווה ועושה“, דער וועלכער טוט אַ מצוה ווייל ער איז אזוי געבאָטן, שטייט העכער פון דעם וועלכער טוט אַ מצוה ניט געבאָ-טענערהייט. און מל זיין איז דאָך אַ

פ***) מ"י בשלח מסכתא ב, פרשה ו. צ) ש"ר פרשה א, אויף פסוק ט. צ*) מ"י בשלח זייט כט, ב, הוצאת אום; מ"ש 47; מה"גב' 142 און 182; י"ש בשלח רלג; ילה"י גא, י.

צ***) מ"י בשלח מסכתא ב, אנהויב פר-שה ג. ק) י"ש תהלים תתעג.

ק*) ב"ר ה, ה; ש"ר כא, ו; י"ש בשלח רלו און רלו; בחיי בשלח כה, א. זעט אַלע קוועלן פון זייט 114, נאָטע צ ביז אָהער וועגן די פאַרשידענע נוסחאות, גירסאות, ווערסיעס, און ווער עס זאָגט וואָס.

באוויון צו אברהם'ן „באלוני ממרא" (ד) ביי די אייבן ביימער פון ממרא? ווייל ממרא האָט אים געראַטן זיך מל צו זיין, ה).

אגב, „ממרא" מאַכט מלכים, מילה, רעכונן (הונגער), אש (פייער, קאַלך-אוייון), ז) אַן אַנדייט: אברהם איז גע-ווען מלך, ז); ער האָט זיך מל געווען; ער האָט דורכגעמאַכט דעם הונגער, ח); ער האָט דורכגעמאַכט פייער, ט).

לויט אַן אַנדער מיינונג איז דער אוי-בערשטער געקומען צו אברהם'ן „בא-לוני ממרא" ווייל דאָרט איז פאַרגעקן מען דאָס מל זיין פון אברהם'ן און פון די אַלע מיט אים, י).

פאַרוואָס איז א' געזעסן ביי דער טיר פונעם געצעלט?

צו זען צי עס זיינען דאָ רייזנדע, דורכגייער, וועט ער זיי איינלאָדן, כ).

צו וואָס האָט אברהם, אין זיין דע-מאָלטיקער לאַגע, זיך אַליין מטריח גע-ווען אין דרויסן צו זען צי עס זיינען

פון וואַנען ווייסן אונזערע חכמים ז"ל אַז דער אויבערשטער איז געקומען מבקר חולה זיין אַברהם'ן. אפשר איז ער גע-קומען צו אים גאָר וועגן עפעס אַן ענין?

דער אַלעקסאַנדערער רבי ז"ל דער-קלערט עס אַזוי: שטענדיק ווען דער אויבערשטער האָט זיך באַוויון צו אב-רהם'ן, האָט ער גערעדט צו אים וועגן עפעס. דאָ אַבער ווערט ניט דערמאַנט אַז ער האָט גערעדט צו אים. און די חכמים ז"ל הייסן דאָך ניט ריידן צו אַ קראַנקן טאַמער טויג עס ניט פאַר אים. מוז מען דאָך דעריבער אַננעמען אַז ער איז געקומען מבקר חולה זיין אים. אַי, איז דאָך די קשיא: ביז יעקב אבינו איז דאָך געווען קיין קראַנקייטן (ב"מ פו, א). איז דער תירוץ אַז דער-פאַר טאַקע זאָגט די גמרא (ב"מ פו, ב און רש"י אַנהויב וירא), „יום שלישי למילתו היה", עס איז געווען דער דרי-טער טאָג פון זיין מל זיין, און ניט אַ קראַנקייט.

פאַרוואָס האָט דער אויבערשטער זיך

י"ש לך לך עג; רש"י בראשית יח, א. פאַרגלייכט: ב"ר נח, ד; במ"ר טו, טז; זהר וירא צח, ב, תוספתא; יומא י, א און רש"י אונטערן וואָרט מן; שו"ט קיח, יא; ל"ט נח י, יא.

לויט סא"ר (כז) כה, קלח האָט אברהם באַלד געפאַלגט דעם אויבערשטן.

עס זיינען פאַראַן מיינונגען אַז ענר, אשכול און ממרא זיינען געווען אברהם'ס תלמידים, בעלי בריתו (אַליאירטע, פאַרבינדעטע) און צדיקים. זעט זייטן 112, 113, הערות ש, ת, א.

- ז) בחיי בראשית יד, יג.
- ז) זעט טיטול חלך, זייט 49, נאָטע צ.
- ח) זעט זייטן 79, 80.
- ט) זעט זייט 64, נאָטע כ און ווייטער.
- י) ספורנו בראשית יח, א.
- כ) בראשית יח, א און רש"י דאָרט. מ"א וירא יח, א; ל"ט וירא יח, א.

פאַרגלייכט תרגום יונתן, סוטה יד, א; תנח. וירא ב; תנח"ב וירא א און ענדע ג. אַז דער אויבערשטער האַלט פון ביקור חולים זעט:

שבת יב, ב; תנחומא וירא א און ד; מה"גא' ג, כא; מ"א וירא יח, א; ל"ט וירא יח, א; י"ש בראשית טז, לג און ראה תתפו; יל"ה יח, כה, י, סט, עא; י"ד וירא לו, ג; רש"י דברים יג, ה; בחיי שמיני טז, ב; מנה"מ ג' 549 און ד' 600. ד) בראשית יח, א.

ה) זעט די פאַרשידענע נוסחאות און גירסאות און ווער עס זאָגט זיי אין: תנח. וירא ג; ב"ר מב, ח; אגדת בראשית יט, לו און לט; מ"א לך לך יד, ג און וירא יח, א; מה"גא' לך לך רבח (שושבינין); און וירא רסה; ל"ט וירא יח, א; רמב"ן בראשית יד, יג און כד, ה (בעלי בריתו);

ו'וען האָבן די שכינה און די דריי מלאכים זיך באַוווּן צו אברהם'ן?
עס זיינען פאַראַן מיינונגס-פאַרשידן-
הייטן:

- פופצן טעג אין ניסן, (ג)
- פסח ביינאַכט, (ס).
- פרס פסח, (ע).

צוועלף אַזויגער ביימאַג, (פ).
דאָס איז אויסגעהאַלטן לויט די מיי-
נונגען אַז אברהם איז גע'מל'ט געוואָרן
פסח. עס איז אַבער פאַראַן אַ דעה
אַז זיין ברית איז געווען יום הכפור, (צ).

ו'וי קומט עס דער אַלמעכטיקער זאָל
גיין צו אַן אָרט וואָס איז געווען פול
מיט בלוט און טינפות, פון די פילע
ערלות?

נאָך דעם ווי אברהם, די דריי הונ-
דערט אַכצן מאַנסלייט וועלכע זיינען
געבוירן געוואָרן אין זיין הויז, און די
אַלע מענער וועלכע ער האָט געקויפט

פאַראַן דורכרייזדיקע. ער האָט דאָך
געקאַנט אַרויסשיקן אַ באַדינער?

ער האָט געשיקט זיין קנעכט אלי-
עזר. אַבער ווען אליעזר איז אַריינגע-
קומען און האָט אים געזאָגט אַז עס זיינען
נימאָ, האָט ער אים ניט געגלויבט. און
ער איז אַליין אַרויס אין דרויסן זען, (*).

פאַרוואָס האָט דער אַלמעכטיקער גע-
מאַכט יענעם טאַג אַזוי היים?

דער אויבערשטער האָט אַרויסגעפירט
די זון פון איר פוטער-פאַס (שייד) און
געמאַכט אַ ברענענדיקע היץ (חמימא),
עס זאָלן זיין קיין רייזנדע און קיין
פוסגייער, אַלץ כדי ניט ממריח צו זיין
אברהם'ן, (ל).

ו'וען האָט דער אויבערשטער מבקר
חולה געווען אברהם'ן?

דעם דריטן טאַג פונעם ברית. דער
דריטער טאַג איז דער קריזיס, די
שמערצן זיינען גרעסער, (מ).

(פ) ירוש. ברכות פרק ד' הלכה א; בר-
כות כז, א; ב"ר מח, ח; מה"גא' רטו;
י"ש וירא פב און בשלח רסא.
(צ) זעט: פ"א פרק ט; מ"א לך לך
יז, כו; תוספות ראש השנה יא, א אונטערן
וואָרט אלא; דעת זקנים מבעלי התוספות
בראשית יז, כו; ר' מאיר החזק'ס פיוט
אין מעריב של פסח; בחיי בראשית יז, יג.
אגב, די תורה זאָגט „וירא והנה שלשה
אנשים נצבים“, די ערשטע דריי אותיות
זיינען די זעלבע ווי די אותיות פון שור,
אריה, נשר — די היות וועלכע געפינען
זיך אין דעם כסא הכבוד, אינעם אויבערשטנס
טראָן. דאָס איז אַ רמז, אַן אַנדייט אַז
אברהם האָט געזען די מרכבה. בראשית יח,
ב, און זעט דעם גאַנצן ענין אין „מגן
אברהם“ וירא יא, ב, פונעם טריסקער מגיד,
זצ"ל.

אַז די אבות ווערן אַנגערופן „מרכבה“,
זעט: ב"ר מז, ו; ל"ט לך לך יז, כב;
י"ש לך לך פב; בחיי בראשית יז, כב.
פערגלייכט י"ר בראשית 65.

(*) בבא מציעא פו, ב, אונטן.
(ל) בראשית יח, א און רש"י דאָרט. בבא
מציעא פו, ב, תנח. וירא ג.

לויט: ב"ר מח, ח; פ"א פרק כט מדרש
אבכיר; י"ש אנהויב וירא האָט ער גע-
מאַכט אַ לעכעלע אין גיהנום, און געמאַכט
הייס די גאַנצע וועלט אויף אַ קורצער וויילע.
(מ) בראשית יח, א און רש"י, רמב"ן
דאָרט, און בראשית לד, כה. ב"מ פו, ב;
פ"א פרק כט, און זעט רד"ל דאָרט; מדרש
אבכיר; י"ש אנהויב וירא; רמב"ם הלכות
מילה, פרק ב.

(ג) סע"ר פרק ה; מכילתא בא פסחא
יד, פרשה יד, זייט טז, א; תנח. בא ט.
(ס) פרקי דרבי אליעזר, פרק כה, הוצאת
אום.

(ע) ב"ר מח, יב און יפה תואר דאָרט.
און זעט: פ"ר פיסקא ו; מה"גא' וירא רסט;
ל"ט וירא יח, ו; רש"י בראשית יח, י;
פאַרגלייכט ר' מאיר החזק'ס פיוט אינעם
פסח'דיקן מעריב

רפאינו ה' ונרפא זיינען אויך ר, י, ו. ווייל ה' איז אַ סגולה צו רפואה, ת).

וואָס האָט אברהם געטאָן ווען ער האָט דערזען די שכינה?

ער האָט געוואָלט זיך אויפשטעלן. אָבער דער אויבערשטער האָט געזאָגט צו אים: דו זיץ און איך וועל שטייען. דו וועסט זיין אַ סימן פאַר דייע קינדער. פונקט ווי דו זיצט און די שכינה שטייט, אַזוי וועלן דייע קינדער זיצן, און די שכינה וועט שטייען איבער זיי. ווען די אידן וועלן קומען אין די בתי מדרשות און לייענען קריאת שמע, וועלן זיי זיצן פאַר מיין כבוד וועגן, און איך איבער זיי. ווי אין פסוק שטייט „אלקים נצב בעדת קל“, ת*.) דער אויבערשטער שטייט אין דעם אויבערשטנס עדה, ת**).

פאַרוואָס האָבן די מלאכים זיך טאַקע פאַרשטעלט פאַר מענטשן און זיינען ניט געקומען צו אברהם'ן ווי מלאכים?

ווייל אברהם איז געווען שטאַרק באַ-זאָרגט וואָס אורחים האָבן אויפגעהערט איבערטרעפן זיין שוועל, האָט דער אוי-בערשטער געהייסן די מלאכים שפילן די ראַליע פון אורחים, א).

ת) „מגן אברהם“ וירא יא, א. פונעם טריסקער מגיד זצ"ל.

ת*) תהלים פב, א.

ת***) ב"ר מח, ז; במ"ד יא; ש"י"ר ב, ט; שו"ט כב, יט; פ"ר פסקא טו; פרי"כ מח, ב; אגדת בראשית פרשה יט; תנח. וירא אנהויב ב; תנח"ב וירא ד; ל"ט וירא יח, א; רש"י בראשית יח, א; י"ש אנהויב וירא און תהלים תתלא; זעט מחזור ויטרי סימן כב; תוספות פסחים ג, ב אונ"ט טערן וואָרט רכבת. אַז די שכינה געפינט זיך אין שול, זעט ברכות ה, א. זעט אין אַלע מקורות די נוסחאות און ווער עס זאָגט זיי.

א) מ"א וירא יח, ב; רש"י בראשית יח.

פאַר געלט זיינען גע'מל'ט געוואָרן, האָט ער צענויפגעלייגט די ערלות אויף איין אַרט, און אַ טייך בלוט האָט גערונען פון זיי. דעמאָלט האָט דער אויבער-שטער געזאָגט צו די מלאכי השרת: לאַמיר גיין מבקר זיין דעם הולה. האָבן זיי זיך אָנגערופן: מה אדם ות-דעהו, בן אנוש ותחשבהו, ק) וואָס איז דער מענטש אַז דו זאָלסט וועלן אים קענען, אַ מענטשנס קינד דו זאָלסט זיך רעכענען מיט אים. דו ווילסט גיין צו אַן אַרט פול מיט מינופת, בלוט, אַבשוי און מיסמ!

האָט ער זיי געענטפערט: ביי אייער לעבן, מיר איז דאָס ערלות-בלוט ליבער פון בשמים און ווירויך, ר).

ווען אייער שעכט אַן אַקס אָדער אַ שעפעלע, און גיסט אויס אַביסל בלוט, וואָלט איך געקומען און אים געבענטשט. היינט אַז פון אברהם'ס הויז רינט אַ גאַנצער טייך בלוט פונעם מל זיין, דאַרף איך דאָך געוויס אים בענטשן, ר*).

„וירא אליו ה'“, ש) פאַרוואָס האָט דער אויבערשטער זיך באַוויזן צו אַב-רהם'ן דוקא מיטן נאָמען ה'?

די דריטע אותיות פון וירא אליו ה' זיינען ר, י, ו, די ערשטע אותיות פון

ק) תהלים קמד, ג.

ר) תנח. וירא ב; תנח"ב וירא ד.

זעט די נוסחאות און גירסאות און ווער עס זאָגט זיי אין: ב"ר מז, ז; ש"י"ר פרשה ד אויפן פסוק „עד שיפוח היום“; אגדת בראשית פרשה יט; ל"ט לך לך יח, כג; י"ש אנהויב וירא און שיר תתקפו.

אין תנח. וירא ב שטייט מה אנוש ותד-עהו, בן אדם ותחשבהו! תנח"ב וירא ד בריינגט דעם פסוק „מה אנוש כי תזכרנו, ובן אדם כי תפקדנו“, תהלים ה, ה.

ר*) תנח"ב וירא ד. פאַרגלייכט דאָס לשון און ווער עס זאָגט עס אין: תנח. וירא ב; ב"ר מח, ד; אג"ב פרשה יט.

ש) בראשית יח, א.

פון וואָס פאַר אַ נאַציאָנאַליטעט
 (פּאָלק) האָט אַבראַם געמיינט זיינען די
 געס? זיי האָבן זיך באַוווּזן אינעם געשטאַלט
 פון אַראַבער. האָט ער זיי געהאַלטן פאַר
 אַראַבער, ה).

ווי וואָס פאַר אַ קלאַס אַראַבער האָבן
 די מלאכים זיך באַוווּזן צו אַבראַם? איינער
 ווי אַ מאַטראַז (שיפּס-קאַפיטאַן) און איי-
 נער ווי אַ טערק (אַראַבער), ו).

אַבראַם האָט געמיינט אַז די דריי
 מענטשן זיינען אַראַבער, ז). עס זיינען
 דאָך דעמאָלט נאָך ניט געווען אַראַבער,
 זיי האָבן דאָך אָפּגעשטאַמט ערשט פון
 ישמעאל'ן?

עס איז אים אויסגעקומען אַז זיי פירן
 זיך אויף ווי אַראַבער, ח).

פאַרוואָס האָבן זיך באַוווּזן צו אַב-
 ראַם'ן דוקא דריי מלאכים? ווייל איין
 מלאך טוט ניט צוויי שלי-
 חות'ן, ט), און זיי האָבן דאָך געהאַט
 דריי אויפגאַבעס, ט*).

זיי ווערן אָנגערופן „אַנשים“, מענטשן,
 ווייל די שכינה איז געווען מיט זיי.
 לויט אַן אַנדער מיינונג, ווייל ביי אַב-
 ראַם'ן זיינען מלאכים געווען אַפּטע געס,
 רופּט דער פּסוק זיי אַן מענטשן, א*).

ווער זיינען געווען די דריי געס?
 די מלאכים:

מיכאַל, אַנצוואַנגן די גוטע בשורה אַז
 שרה וועט געבוירן אַ זון.

רפאַל, דער שר, דער הויפּט, דער אויפ-
 זעער איבער די רפואות, צו היילן אַב-
 ראַם'ן.

גבריאל, צו איבערקערן סדום, ב).

ווי קומט עס וואָס א' האָט ניט גע-
 וואוסט אַז די דריי געס זיינען מלא-
 כים?

ווייל זיי האָבן זיך באַוווּזן אינעם גע-
 שטאַלט פון מענטשן, ג).

ווי וואָס פאַר אַ פאַרט מענטשן
 האָבן די דריי מלאכים זיך באַוווּזן צו
 אַבראַם'ן? ווי לאַנדס-דרייזנדע, ד).

ג) בראשית יח, פסוקים ב, טז, כב און
 תרגום יונתן דאָרט.

ד) פרא'א פרק לו; מה'גא' רסו.

ה) בראשית יח, ב און רש"י פסוק ד.
 קידושין לב, ב; מכילתא דרבי ישמעאל
 יתרו עמלק א, נט, א; ספרי עקב פיסקא
 לח; ל"ט וירא יח, ד. פאָרגלייכט בבא מציעא
 פו, ב און י"ש וירא פב.

ו) ב"ר מח, ט; י"ש אָנהויב וירא.
 אגב, לויט זהר וירא קא, א האָבן זיי
 זיך באַוווּזן ווי מלאכים.

ז) זעט די קוועלן ביי סימן ה.

ח) זעט ת"ת בראשית יח, ד, סימן יז.

ט) בראשית יח, ב און רש"י דאָרט.
 ב"ר נ, ב; מ"א וירא יח, י; י"ש וירא
 פד און איוב תתקח; בחיי וירא יח, ב;
 תנח"ב וירא כ.

ט*) זעט פראַגע און ענטפער סימן ב.

א. לויט זהר וירא קא, א האָבן זיי אַראַפּ-
 גענידערט ווי מלאכים. לויט ילמדנו — ווי
 בני מלאכים.

א*) ב"ר נ, א; י"ש וירא נג; ל"ט וירא
 יט, א; רש"י וירא יט, א.

ב) פאָרגלייכט די פאַרשידענע ווערסיעס
 און ווער עס זאָגט זיי אין; בבא מציעא פו,
 ב און תוספות אונטערן וואָרט „ההוא“;
 מסכת כלה יג, ב; פרא'א פרק כה; ב"ר
 ג, ב; תנת, וירא ח; תנח"ב וירא כ; מ"א
 וירא יח, ב; תרגומים יונתן און ירושלמי
 בראשית יח, ב; רש"י דאָרט פסוקים א,
 ב; יח, לג; יט, טז און כב; מה'גא' וירא
 רסו; ל"ט וירא יח, ג און יט, יז; י"ש
 אָנהויב וירא רמו פב; בחיי בראשית יח,
 ב; אגדת תפילת שמונה עשרה אין בית
 המדרש חדר חמישי, הוצאת יעללינעק, ווי-
 נא תרל"ג, 54-56.

אים שמערן, און האָבן געלאָזט זיך גיין אין אַן אַנדער ריכטונג, איז ער געלאָפּן זיי אַנטקעגן, ט.

ווען א' האָט דערזען די דריי מלאי-כים וועלכע ער האָט געהאַלטן פאַר מענטשן, איז ער געלאָפּן זיי אַנטקעגן, און האָט זיי איינגעלאָרן צום עסן. אבי-רהם איז דאָך שטענדיק געווען אַ גרוי-סער מכנים אורח. ווי די חכמים ז"ל זאָגן "ויטע אשל" (ס) אשל מאַכט אכרי-לה, לשתי, לזיה (לינה), אַז אברהם פלעגט געבן זיינע געסט עסן, פרינקען און זיי באַגלייטן (נאַכטלענער). האָט ער דאָך אַלע אורחים אויפגענומען פּיין. פאַרוואָס זשע עפעס האָט די תורה אויס-געקליבן צו דערציילן וועגן אברהם'ס נאַכט-פריינטלעכקייט דוקא דאָ?

די תורה וויל דערמיט אונטערשטרייכן אַז ווען עס האַנדלט זיך וועגן הכני-סת אורחים, אָדער גלאַט העלפן אַן אַרע-מאָן, מאָר מען עס ניט פאַרנאַכלעסיקן מיט דער אַנטשולדיקונג אַז מען האַלט זיך אין עוסק זיין מיט אַן אַנדער מצוה. הכנסת אורחים, העלפן אַ נויט-ליידענדן, אַ באַדערפטיקן קומט פריער פאַר אַלין.

אברהם איז דעמאָלט געווען אַ נייען און נייענציק יאָריקער זקן. עס איז דאָן געווען דער דריטער מאָג פון זיין זיך מל זיין. און דאָס איז דער קריטישם-טער מאָג. און די שכינה איז געשמאַ-נען געבן אים. אָבער ווי נאָר ער האָט דערזען די אורחים, האָט ער געלאָזט שטייען די שכינה; ער האָט ניט גע-קוקט אויף זיינע שמערצן; און איז זיי אַנטקעגן געלאָפּן, ט.

ג) אין ב"מ פו, ב שטייט "אסר ושרי", ער בינד אויף און בינד צו. אין י"ש אַנהויב וירא; רש"י בראשית יח, ב שטייט "שרי ואסר", ער בינד צו און בינד אויף. ט) בראשית כא, לג. ז) קהלת יצחק אנהויב וירא.

לויט אַ געוויסער מיינונג איז מיכאל געקומען אַנזאָגן שרה'ן די בשורה אַז זי וועט געבוירן אַ זון, און צו ראַטעווען לומ'ן. מיר ווייסן דאָך אָבער אַז "אין מלאך אחד עושה שתי שליחות, י) איין מלאך פירט ניט אויס גלייכצייטיק צוויי פונקציעס?

עס מיינט בלויז צוויי אַנטקעגננעצע-טע פונקציעס, ווי צום ביישפּיל רחמים און דין. אָבער צוויי רחמים-פונקציעס אָדער צוויי דין-פונקציעס פירט ער יא אַויס. ביי שרה'ן און לומ'ן זיינען זיי עס געווען צוויי שליחות'ן, צוויי אויפ-גאַבעס, צוויי פונקציעס פונעם זעלבן מין, פונעם זעלבן סאַרט. די שליחות'ן זיינען געווען חסד און רחמים. דערפאַר האָט דער מלאך מיכאל געקאָנט דורכ-פירן ביידע מיסיעס גלייכצייטיק, ט).

פאַרוואָס זיינען די מלאכים געקומען צו אברהם'ן אַלס מענטשן, און צו לומ'ן זיינען זיי געקומען ווי מלאכים?

וויל אברהם איז דאָך געווען אַ גרוי-סער מכנים אורח, און ער האָט אויפ-גענומען יעדן איינעם שעהן, אַפילו דעם פשוט'סטן מענטשן. האָבן זיי זיך גע-קאָנט פאַרשמעלן אַלס מענטשן. אָבער לומ, ווען ער וואַלט געזען בלויז מענטשן, וואַלט ער ניט געווען געלאָזט זיי אי-בערטערען די שוועל, ל).

דער פּסוק דערציילט אונז "וירך לקי-ראתם", ט) אַז א' איז געלאָפּן אַנטקעגן די דריי מלאכים. צו וואָס האָט ער באַ-דאַרפט לויפן?

ווען זיי האָבן געזען ווי אברהם באַנ-דאָזשירט זיך, האָבן זיי ניט געוואַלט

י) זעט די קוועלן אין דער פאַרגייענדיקער הערה ט. ט) רבינו בחיי בראשית יח, ב. ל) אַזוי זאָגט רבי לייב שרה'ס זצ"ל. ז) בראשית יח, ב.

צו אברהם'ן האָט ער געזאָגט „אל נא תעבור...“ (ש) מיינט אויך דער דאָ-זיקער „נא“ ביטע?

עס איז פאַרפֿאַן אַ מיינונג אַז עס מיינט איצט. עס איז דאָך געווען אין דערפרי ווען די זון ברענט שטאַרק, האָט ער זיי גערעטן צו וואַרטן, ת).

ווען די מלאכים זיינען געקומען צו אברהם'ן, האָט ער געזאָגט „אל נא תעבור מעל עבדך“ (בראשית יח, ג). ער האָט געבעטן בלויז איינעם ער זאל נישט אַוועקגיין, פאַרוואָס האָט ער נישט געטן אויך די אַנדערע?

ווייל מיט דעם וועלכער איז געקומען אים היילן און מיט דעם וועלכער איז געקומען אַנזאָגן שרה'ן די בשורה אַז זי וועט געבוירן אַ זון איז ער גע-ווען זיכער אַז זיי וועלן נישט אַוועקגיין איידער זיי וועלן אויספירן זייער שלי-חות. דאָקעגן מיט דעם מלאך וועלכער האָט באַדאַרפט גיין פאַרניכטן סדום, איז ער נישט געווען אַזוי זיכער אַז ער וועט בלייבן, נאָר ער וועט גיין טאָן זיין שליחות. האָט ער אים געבעטן צו בלייבן, ת*).

לויט אַן אַנדער דעה — צו דער שכינה. זעט תרגום יונתן בראשית יח, ג.

ק) יומא לה, א; זעט: עירובין נד, ב; מסכת דרך ארץ פרק ד; ארץ פרק ד; י"ש אנהויב וירא; תוספות שבת נא, ב אונטערן וואָרט קדמיה; און די קוועלן אין דעם פאַרגייענדיקן ענטפער.

ר) ברכות ט, א; סנהדרין מג, ב, מט, ב און פט, ב; סוטה י, ב; תנת, וירא כב; ל"ט בראשית כב, ב; י"ש וירא צו; רש"י בראשית כב, ב.

ש) בראשית יח, ג.

ת) תרגום אונקלוס און יונתן בראשית יג, ה. זעט: הכתב והקבלה בראשית יח, ג. הוצאת אום.

ת*) תולדות יצחק.

ביי אברהם'ן זיינען געווען די שכינה און די דריי מלאכים, ווען ער האָט גע-זאָגט: „אדוני אם נא מצאתי חן בעיניך...“ (פ) מיין האָר, אויב איך האָב געפונען לייטזעליקייט אין דיינע אויגן, גיי נישט אַוועק, איך בעט דיך, פון דיין קנעכט. צו וועמען האָט ער עס געזאָגט, צו דער שכינה, צי צו אַ מלאך?

צום גרעסטן פון די דריי מלאכים, צום מלאך מיכאל, צ).

פֿון וואָנען האָט אברהם געוואוסט ווער עס איז דער וויכטיקסטער פון די דריי מלאכים?

די גמרא זאָגט אַז ווען דריי גייען אין וועג, גייט דער חשובסטער פון זיי אין דערמיט, דער גרעסערער אין זיין רעכטער האַנט און דער קלענערער לינקס. ביי די דאָזיקע דריי מלאכים איז מיכאל געגאַנגען אין דערמיטן, גב-ריאל אין זיין רעכטער האַנט און רפאל לינקס, ק).

די חכמים ז"ל זאָגן „אין נא אלא לשון בקשה“, ר) „נא“ מיינט בעטן, ביטע. ווען די מלאכים זיינען געקומען

אַז „אשל“ מאַכט אכילה, שתיה (אָדער שכיבה — אַ געלעגער) לוייה (אָדער לינה, איבערנעכטיקן), זעט: שו"ט לה, א; מ"א וירא כא, לג; ל"ט וירא יח, טז און כא, לג; רש"י סוטה י, א לעצטע שורה; בחיי בראשית כא, לג און כב, א; קהלת יצחק אנהויב וירא; און די קוועלן ביי אשל זייטן 156, 157, 158.

פ) בראשית יח, ג און רש"י, שפתי חכמים דאָרט.

צ) ב"ר מה, י; מ"א וירא יח, ג; ל"ט וירא יח, ג.

זעט: שבועות לה, ב און רש"י דאָרט אונטערן וואָרט חוץ... צווייטע שורה פון אויבן; יומא לה, א; עירובין נד, ב; מסכת דרך ארץ פרק ד; ל"ט וירא יח, ג; מה"גא' זייט רסג.

אויסגעשטרעקט אין דער הויך. האָט אברהם שוין אים ניט אָפּגעלאָזט ביז ער האָט זיך באַהעפּט אין אויבערשמן. איז דאָס וואָסער פּונעם קוואַל אויפֿ-געגאַנגען, האָט ער פאַרשטאַנען אז יעדער נער איז טמא און דאַרף טבילה... דער-פאַר האָט ער זיי געזעצט אונטערן בוים, זיי בודק צו זיין, ה).

מױט וואָס האָט א' מכבד געווען די מלאכים?

שרה האָט געבאָטן ספּעציעל פאַר זיי דריי פאַרשידענע סאַרטן קיכלעך, ה).

פאַרוואָס האָט א' געהייסן שרה'ן באַקן „עוגות“ ז?

עס איז פאַראַן אַ סכראַ אז די מל-אכים זיינען געקומען צו אברהם'ן פּסח, ח). האָט אברהם אָנגעדייט דער-מיט אז זיינע אָפּשטאַמלינגע וועלן באַקן „עוגות מצות“, ט) ווען זיי וועלן אַרויס-גיין פון מצרים, י).

די גמרא זאָגט אז א' האָט מכבד געווען די דריי מלאכים מיט דריי אָקסן. ער האָט דאָך געמיינט אז זיי זיינען מענטשן, צו וואָס זשע דריי אָקסן? כדי ער זאָל זיי מכבד זיין מיט דריי צונגען מיט גאַרשיצע ווי מלכים עסן, כ).

פאַרוואָס האָט אברהם געזאָגט זיינע געט, „ורחצו רגליכם“, א) און וואָס אייערע פיס? עס זיינען פאַראַן צוויי דערקלערונג-גען:

ווייל ער האָט דאָך געמיינט אז זיי זיינען אַראַבער וועלכע בוקן זיך צום שמויב פון זייערע פיס. האָט ער ניט געוואָלט זיי זאָלן אַריינברענגען עבודה זרה אין זיין הויז אַריין, ב).

ווייל זיי האָבן אויסגעזען ווי אַראַבי-שע מדבר-וואַנדערער (נאַמאַדן). האָט ער זיי געהייסן אָפּוואַשן די פיס, ג).

פאַרוואָס האָט א' געהייסן די דריי מענטשן (מלאכים) זיך אונטערלענען אונטערן בוים, ד)?

אומעטום וואו אברהם האָט זיך בא-זעצט, האָט ער געפלאַנצט אַ בוים. אונטערן בוים איז געווען אַ קוואַל. און דורך דעם בוים פלעגט ער דערקענען ווער ס'איז באַהעפּט אין אויבערשמן, און ווער עס דינט די עבודה זרה. איז דער באַטרעפּנדער געווען באַהעפּט אין אוי-בערשמן, האָט דער בוים אויסגעשפּרייט זיינע צווייגן איבער אים און געמאַכט אַ שאַטן. אויב, אָבער, ער האָט געדינט די עבודה זרה, האָבן די צווייגן זיך

סג, ב) הוצאת אום; ב"ר מת, יב און יפה תואר דאָרט. און זעט: פ"ר פּיסקא ו; מה"גא' וירא רסט; וירא יח, ו; רש"י בראשית יח, י. פאַרגלייכט ר' מאיר החזו"ס פּיוט אינעם פּסח'דיקן מעריב.

זעט: ירושלמי ברכות פרק ד, הלכה א; ברכות כו, א; ב"ר מת, ח; מה"גא' וירא רסו; י"ש וירא פב און בשלח רסא.

ט) שמות יב, לט.

י) ל"ט וירא יח, ו; מ"א וירא יח, ו; תוספות ראש השנה יא, א אונטערן וואָרט אלה.

כ) בראשית יח, ז, רש"י און רמב"ן דאָרט. פאַרגלייכט די פאַרשידענע נוסחאות אין:

א) בראשית יח, ד.

ב) ב"מ פו, ב און רש"י דאָרט אונטערן וואָרט ורחצו; ב"ר ג, ד; מה"גא' זייט רסח. רש"י בראשית יח, ד.

ג) ל"ט וירא יח, ד.

ד) בראשית יח, ד.

ה) זהר וירא קב, ב; זהר חדש א, קב.

ו) ב"ר מת, יב; תנח. וירא ד; אר"ן פרק יג.

פאַרגלייכט: מ"א וירא יח, ו; ל"ט וירא יח, ו; רש"י בראשית יח, ו. זעט ב"מ פו, א.

ז) בראשית יח, ו.

ח) סע"ר פרק ה; מר"י בא, פסחא יד, זייט טו, א; תנח. בא ט; פ"א פרק כח

שוין אלט געווען איין און פופציק יאָר. יצחק איז אלט געווען ביי דער עקידה זיבן און דרייסיק יאָר, (25). און ישמעל-אל איז געווען עלטער פון יצחק'ן מיט פערצן יאָר. וואָרום ישמעאל איז אלט געווען ביים מל זיין דרייצן יאָר און יצחק איז געבוירן געוואָרן אַ יאָר שפּע-טער, (35). און אליעזר איז שוין אויך געווען דעמאלט אַ מאָן אין די יאָרן. און דאָך רופט זיי אַן דער פּסוק „נערוי“ — זיינע אינגלעך.

דער פּסוק רופט אַן ישמעאל'ן „הנער“ און ער איז שוין דאָן אלט געווען פיר און צוואַנציק יאָר, (42).

יצחק איז אלט געווען ביי דער עקידה זיבן און דרייסיק יאָר, און אברהם, (55) און דער מלאך, (62) האָבן אים אָנגע-רופן „נער“, אינגל.

בנימין איז שוין געווען אַ טאַטע פון צען קינדער, און יהודה האָט אים אָנגע-רופּן „הנער“ — אינגל, (72).

די תורה זאָגט „ומשרתו יהושע בן נון נער“ — אינגל, און יהושע איז דע-מאלט שוין אלט געווען זעקס און פּופ-ציק יאָר, (82).

די תורה זאָגט „ויקה בן בקר רך וטוב“, אברהם האָט גענומען אַ יונגן ווייבן און גוטן רינד. פאַרוואָס זשע זאָגן די חכמים ז"ל, אַז ער האָט גענומען דריי רינדער?

זיי דרש'נען אַז „בן בקר“ מיינט איין רינד, „רך“ מיינט אַ צווייטן און „טוב“ אַ דריטן.

לויט אַן אַנדער מיינונג — פיר רינד-דער. „בקר“ מיינט איין רינד, „בן בקר“ אַ צווייטן, „רך“ אַ דריטן און „טוב“ אַ פערטן, (*).

ווער איז געווען דאָס אינגל וועלכער האָט באַדינט די מלאכים?

עס זיינען פאַראַן מיינונגס-פאַרשידנ-הייטן:

אברהם'ס זון ישמעאל. אברהם איז אויסן געווען דערמיט צו געוואוינען, טרענירן ישמעאל'ן צו טאָן מצוות, (ל).

אליעזר, אברהם'ס קנעכט, (מ). אַי דער פּסוק זאָגט דאָך „ויהן אל הנער“, (5) און ער האָט געגעבן דעם אינגל. און אליעזר איז דאָך שוין געווען דעמאלט אַ מאָן אין די יאָרן. איז דער תירוץ אַז מען קען באַצייכענען אַ דערוואַק-סענעס מענטש מיט „נער“.

אויף „שני נערוי אתו“, (15) זאָגן די חכ-מים ז"ל, אַז דאָס מיינט ישמעאל'ן און אליעזר'ן. ישמעאל איז דאָך דעמאלט

ב"מ פה ב; אר"ן א; יג און ב; כג; תנח. וירא ד; מה"גא' רסה, רע, רעא; ל"ט וירא יח, ז; מ"א וירא יח, ז.

לויט ספר הישר 47 האָט ער געשאַכטן אַ קעבלל. זעט ס"ה יח, ב.

כ* זעט די קוועלן אין פאַרגייענדיקער נאַטע כ.

ל) בראשית יח, ז און רש"י דאָרט, אַבער פאַרגלייכט מיט: רמב"ן דאָרט; אר"ן א, יג; ב"ר מה, יג; ל"ט וירא יח, ז; י"ש וירא פב.

מ) ספר הישר אָנהויב וירא.

- ג) בראשית יח, ז.
- ד) בראשית כב, ג.
- ה) זעט זייטן 158, 159, נאָטן ל-ר.
- ו) בראשית יז, כה און יח, ה, און כא פסוקים ב, ג.
- ז) בראשית כא, יב; כב, פסוקים ה און יב, ב"ר נג, יג. לויט ל"ט וירא כא, יד זיבן און צוואַנציק יאָר.
- ח) בראשית כב, ה.
- ט) בראשית כב, יב.
- י) בראשית מד, פסוקים כב, ל, לא, לב, לג, לד.
- יא) שמות לג, יא. בחיי בראשית כב, ה און פאַרגלייכט: רמב"ן, אבן עזרא שמות לג, יא.

גאַנצע תורה, *) ווי זשע קומט עס וואָס
ער האָט געגעבן די דריי „מענטשן“
פליישיקס און דערנאָך מילכיקס?

אין דער תורה שטייט ניט אזוי. דער
פסוק זאָגט אז ער האָט גענומען דעם
רינד (צי די רינדער), ויתן אל הנ-
ער, *) און האָט געגעבן דעם אינגל, עס
פארטיק מאַכן צום עסן. און קאָכן אָדער
בראָטן פלייש נעמט דאָך צייט. איז ביז
דאָס פלייש איז פארטיק געוואָרן האָט
ער גענומען מילכיקס, ויתן לפניהם, **)
און ער האָט עס געגעבן די געסט. האָבן
זיי אַלזאָ געגעסן פריער מילכיקס. און
ווען דאָס פלייש איז פארטיק געוואָרן,
האָט מען שוין געמעגט עס עסן. צו
עסן פליישיקס נאָך מילכיקס דאַרף מען
דאָך ניט וואַרטן זעקס שעה, ת).
לויט אַן אַנדער מיינונג האָבן זיי גע-
געסן בשר בחלב, ת*).

האָבן די מלאכים מאַקע געגעסן ביי
אברהם'ן?

עס זיינען פאַרען מיינונגס-פאַרשידנ-
הייטן:

און יפה תואר דאָרט; פ"ר פּיסקא ו; מה"גא'
וירא רסט; ל"ט וירא יח, ו; רש"י ברא-
שית יח, י (פאַרגלייכט ר' מאיר החזן'ס
פיוט אינעם פסח'דיקן מעריב); ירושלמי
ברכות פרק ד, הלכה א; ברכות כז, א;
ב"ר מה, ח; מה"גא' רסו; י"ש וירא פב
און בשלח רסא.

ק) ב"ר מה, י; י"ש וירא פב. אין
ב"מ פו, ב שטייט „ואכלו לחם“, אָז זיי
האָבן געגעסן ברויט. קומט דאָך אויס אָז
ער האָט זיי געגעבן ברויט.

ק*) זעט זייט 69, נאָטע ע.

ר) בראשית יח, ז.

ש) בראשית יח, ת.

ת) מ"א וירא יח, ח; ל"ט וירא יח, ח.
ת*) שו"ט ה, ב, הוצאת אום. זעט פ"ר
ענדע פּיסקא כה.

ווען דוד המלך האָט געהייסן יואב'ן
גיין קיין גשור און צוריקברענגען אב-
שלום'ן, האָט ער אים געזאָגט, „ולך השב
את הנער את אבשלום“, גיי און ברענג
צוריק (קער אום) דאָס אינגל אבשלום.
און אבשלום איז דעמאָלט שוין געווען
א טאַטע פון קינדער, נ9).

ווען דער אויבערשטער האָט געזאָגט
ירמיהו'ן, „נביא לגוים נתתיך“, איך האָב
דיך באַשטימט אַלס אַ נביא פאַר די
פעלקער, האָט ער אים געענטפערט „כי
נער אנכי“, אָז ער איז אַ אינגל, און
ירמיה איז דאָך דענצמאָל געווען שוין
מער ווי אַ אינגל, ס).
ער האָט געגעבן יעדן אַקס אַן אַנ-
דער באַדינער, ע).

פאַרוואָס האָט א' זיי געגעבן קיין
ברויט?

עס זיינען פאַרען מיינונגס-פאַרשידנ-
הייטן:

שרה איז יענעם טאָג געוואָרן אַ נדה
(מאַנסטרוואירט), איז דאָס ברויט גע-
וואָרן טמא, פ).

עס איז דעמאָלט געווען פסח, האָט
ער זיי געגעבן קיין ברויט, צ).

ער האָט זיי געגעבן ברויט, ק).

אברהם האָט דאָך מקיים געווען די

נ9) שמואל ב' יד, כא.

ס) ירמיה א, פסוקים ה-ח. זעט: רש"י,
רד"ק, מצודת דוד דאָרט.

ע) מ"א וירא יח, ז.

פ) ב"מ פו, א; ב"ר מה, יד; מ"א וירא
יח, ח; ל"ט וירא יח, ח; י"ש וירא פב;
רש"י בראשית יח, ת. פאַרגלייכט פּר"א פּרק
לו.

צ) רבינו בחיי בראשית יח, ת.

זעט: פּר"א פּרק כח (סג, ב); סע"ר
פרק ה; מר"י בא פסחא יד, פרשה יד,
זייט טז, א; תנח. בא ט; ב"ר מה, יב

עם האָט זיך אויסגעוויזן אז זיי עסן, א.)

צוליב אברהם'ס כבוד האָבן זיי גע- געסן און געטרונקען, ב.)

יעדער מאכל וואָס מען האָט אַוועק- געשמעלט האָט זייער פּייער עס פאַר- צערט, ג.)

עס איז אויך פאַרפּאָן אַ מיינונג אז „ויאכלו“, און זיי האָבן געגעסן, מיינט די מענטשן וועלכע האָבן זיך באַטייליקט אין דער סעודה, נעמלעך אברהם, ישמע- אל, ענר, אשכול און ממרא, ג*.)

די וועלכע האַלטן אז די מלאכים האָבן געגעסן, איז עס ווייל אז מען קומט אויף אַן אָרט, דאַרף מען זיך פירן לויט דעם דאַרטיקן מנהג, ד.)

דערציילט דאָך אונז די תורה אז די פּערציק טעג און פּערציק נעכט ווען משה רבינו איז געווען אויפן באַרג סיני, האָט ער געגעסן קיין ברויט און גע- טרונקען קיין וואַסער, ה.)

די חכמים ז"ל זאָגן עלה משה למרום — משה איז אַרויפגעגאַנגען אויפן הימל. איז כדאי צו באַמערקן אז אין דער תורה שטייט עס ניט. אין דער תורה שטייט אז דער אויבערשטער האָט אים געהייסן אַרויף גיין אויפן באַרג סיני און

שטייען דאָרט פאַר אים. און משה האָט געמאָן ווי דער אויבערשטער האָט אים געבאַטן, ו.) ער איז געווען דאָרט מיטן אויבערשטן פּערציק טעג און פּערציק נעכט. ברויט האָט ער ניט געגעסן, און וואַסער האָט ער ניט געטרונקען, און ער האָט אַרעפּגענידערט פונעם באַרג, ז.)

ווידער שטייט אין דער תורה אז משה זאָגט „בעלותי החרה“, ווען איך בין אַרויפגעגאַנגען אויפן באַרג. „וארד מן החר“, און איך האָב אַרעפּגענידערט פו- נעם באַרג, ח.)

אויך אין תרגום שטייט אז משה איז אַרויף געגאַנגען „לריש טוורא“, אויפן שפיץ באַרג, און דער אויבערשטער האָט גערופּן צו אים „מן טוורא“, פונעם באַרג, ט.)

און די גמרא זאָגט „מעולם לא ירדה שכינה למטה, ולא עלו משה ואליהו למרום“ — די שכינה האָט קיינמאַל אַרעפּגענידערט אויף דער ערד, און משה און אליהו זיינען קיינמאַל אַרויף געגאַנ- גען אויפן הימל, י.)

עס איז פאַרפּאָן אַ מיינונג אז משה רבינו'ס פּיס זיינען געשמאַצען אויפן באַרג, און דער איבעריקער טייל פון זיין קערפּער איז געווען אין הימל, כ.)

א) תרגום יונתן, רש"י בראשית ית, ת. ב"מ פו, ב; ב"ר מח יד; ש"ר מז, ה; ויק"ר לד, ח; ק"ר ג, יד; זהר וירא קב, א; מה"גא' וירא רעב; ל"ט וירא ית, ת; מ"א וירא ית, א; י"ש וירא פב; בחיי בראשית ית, ת.

ב) סא"ר פרק יב, נט און זעט תוס' פות בבא מציעא פו, ב, אונטערן וואָרט גראין; ש"ר פרשיות כח, און מז, ה; במ"ר י, ה (ענדע); תנח. וירא יא; י"ש וירא פב.

ג) זהר וירא קא, ב און קד, א. ג*) מה"גא' וירא. זעט פּאַלגענדיקע פּראַ- גע און ענטפער.

ד) בראשית ית, ח און רש"י דאָרט.

ב"מ פו, ב; מר"י י, ה (ענדע); ב"ר מח, יד; ש"ר מז, ה; במ"ר י, ה, ענדע; מה"גא' רעב; תנח. וירא יא; מ"א וירא ית, ח; י"ש וירא פב.

ה) שמות לד, כח; דברים ט, ט. ב"ר מח, יד; ש"ר מז, ה; תנח. וירא יא; י"ש תשא תו.

ו) שמות לד פסוקים א, ב און ד. ז) שמות לד פסוקים כח, כט.

ח) דברים ט, פסוקים ט און טו.

ט) תרגום יונתן שמות יט, ג, פאָר- גלייכט דאָרט די תרגומים אונקלוס און ירושלמי, אבן עזרא.

י) סוכה ה, א, ערשטע שורה.

כ) פּראַ פרק מא און זעט מיין בוך

פֿאַרוואָס האָט דער מלאך געזאָגט צו אברהם'ן, "והנה בן לשרה אשתך", (ט) און זע, שרה דיין ווייב וועט האָבן אַ זון. פֿאַרוואָס האָט ער ניט געזאָגט, "והנה בן לך", דיר וועט געבוירן ווערן אַ זון? ווייל אברהם וואָלט נאָך געקאָנט מיר-נען אז עס וועט אים געבוירן ווערן אַ זון פון הגר'ן, (ז).

וועלכער מלאך האָט אָנגעזאָגט אברהם'ן די בשורה אז עס וועט אים געבוירן ווערן אַ זון? מיכאל, (ק).

ווען דער מלאך האָט אָנגעזאָגט אברהם'ן די בשורה אז איבער אַ יאָר אין דער צייט וועט שרה געבוירן אַ זון, האָט ער אים געגעבן אַ סימן?

יא. ער האָט געמאַכט אַ קריין אין דער וואַנט, און ער האָט אים געזאָגט: ווען די זון וועט צוקומען איבער אַ יאָר צו דעם דאָזיקן קריין, וועט שרה דיר געבוירן אַ זון, (ר).

ווען שרה האָט געהערט די גוטע בשר-רה אז זי וועט געבוירן אַ זון, האָט זי זיך געוואונדערט און געזאָגט: מיין לייב איז איינגעדאַרט, איינגעקאָרטשעט. און קוקענדיק אויף זיך האָט זי גע-
 זיגען זיי געווען צדיקים.

- (ג) בראשית יח, ט.
- (ד) ב"מ פו, א; מ"א וירא יח, ט; י"ש וירא פב, לויט אן אַנדער מיינונג דאָרט: כדי צו שיקן איר, "כוס של ברכה".
- (ה) בראשית יח, ט.
- (ו) הכתב והקבלה, בראשית יח, ט, הוצ' את אום.
- (ז) בראשית יח, י.
- (ח) זהר וירא קג, א צווייטע שורה.
- (ק) ב"מ פו, ב; ב"ר ג, ב; מ"א וירא יח, י. זעט ענטפער און מקורות צו דער פראַגע ווער זייגען געווען די דריי געסט? זייט 127, נאָטע ב.
- (ר) בראשית יח, י און רש"י בראשית כא, ג. תנה. וירא ענדע יג.

האָבן נאָך געסט זיך באַטייליקט אין דער סעודה וועלכע אברהם האָט געמאַכט פֿאַר די מלאכים? יא, זיינע פריינט ענר, אשכול און ממרא, (ל).

די מלאכים האָבן דאָך געוואוסט וואו שרה איז, וואָס זשע עפעס האָבן זיי געפרעגט אברהם'ן, "איה שרה אשר תך", (מ) וואו איז דיין ווייב שרה? זיי זייגען אויסן געווען דערמיט אַרויסצוברענגען אז שרה איז געווען אַ צנועה, זי באַליבט צו מאַכן ביי איר מאַן. און אברהם האָט דאָך טאַקע גע-ענטפערט, "הנה באהל", זי איז אינעם געצעלט, זי איז אַ צנועה, (נ).

די מלאכים האָבן געפרעגט אברהם'ן, "איה שרה אשתך", (ס) וואו איז דיין ווייב שרה. איז עס דען פֿאַסיק פֿאַר געסט באַלד צום ערשטן מאל צו פרעגן וואו די באַלעבאַסטע (בעלת הבית) איז? זיי האָבן עס ניט געמיינט ווי אַ דירעקטע פֿראַגע וואו זי געפינט זיך. געוויינלעך גרייט דאָך די פרוי דעם טיש און אַזוי ווייטער. ווען זיי האָבן געווען ווי אברהם פֿאַרעט זיך, האָבן זיי זיך געוואונדערט וואָס איז די מעשה וואָס מען זעט ניט די בעלת הבית'מע, (ע).

- "מאָזעס אים ליכטע דער אגדה" זייט 106, באַמערקונג 387.
- (ל) תנה. וירא ג; מה"גא' וירא רעא. זעט די אַנדערע ווערסיעס, נוסחאות, גירסאות און ווער עס זאָגט וואָס אין: ב"ר מב, ח; אג"ב יט, לו און לט; מ"א לך לך יד, יג און וירא יח, א; מה"גא' רנה (דאָרט ווערן ענר, אשכול און ממרא אָנגערופן שושבינין) און וירא רסה. אין: ל"ט וירא יח, א; רמב"ן בראשית יד, יג און כד, כה בעלי בריתו, זיינע אַליאירטע. י"ש לך לך עג. לויט: פראַ פֿרק כו, און זעט דאָרט רד"ל; י"ש לך לך סח זייגען זיי געווען אברהם'ס תלמידים.
- לויט: ב"ר נה, ד; י"ש אָנהויב חיי שרה

זינגען מלאכים. און אפשר האט זי זיי אינגאנצן ניט געזען. (ב).

נאך דעם ווי דער מלאך האט גע- זאגט אברהם'ן אז אין א יאר ארום אין דער צייט וועט שרה געבוירן א זון, און זיי האבן זיך געלאזט אוועקגיין, האט ער זיי באגלייט? יא, ווייל ער האט דאך געמיינט אז זיי זיינען מענטשן. (ג).

האט א' באקומען שכר פאר זיין גאטס־פריינטלעכקייט צו די מלאכים? יא. אלץ וואס אברהם האט געמאן אליין פאר די מלאכים, האט דער אוי- בערשמער געמאן אליין פאר זיינע קי- נדער. און אלץ וואס ער האט געמאן דורך א שליח, האט דער אויבערשמער געמאן דורך א שליח פאר זיינע קינדער. ער איז געלאפן דריי מאל פאר די מלאכים: „וירץ... וימהר... ואל הבקר רץ“... איז דער אויבערשמער געלאפן דריי מאל פאר זיינע קינדער. א' האט געזאגט „יקח נא מעט מים“, זאל געבראכט ווערן אביסל וואסער, האבן די אידן זוכה געווען צו האבן מרים'ס ברונעם אין דער מדבר. א' האט געזאגט „והשענו תחת העץ“, און לענט אייך אן אונטערן בוים, האבן די אידן זוכה געווען צו די זיבן וואלקנס: פיר פון אלע פיר זייטן, איינער איבער זיי, דער שכינה וואלקן צווישן זיי, און

זאגט: איז דען מעגלעך אז אט די דא- זיקע געדערים וועלן טראגן א קינד! וועלן דען אט די דאזיקע בריסטן ציען מילך!... „ואדני זקן“, און מיין האר איז דאך אלט... ווי זשע קאן זי נאך האבן א קינד. אבער ווען דער אוי- בערשמער האט דאס איבערגעגעבן אבי רהם'ן, האט ער געזאגט „ואני זקנתי“ (ש) נעמלעך אז שרה האט געזאגט ניט אבי רהם, נאר זי איז אלט. פארוואס האט דער אויבערשמער עפעס געענדערט ישרה'ס ווערטער? צוליב שלום בית וועגן, (ת).

ווי קומט עס וואס דער אויבערשמער האט גערעדט מיט ישרה'ן. האט ער דען גערעדט מיט פרויען? לויט איון מיינונג איז שרה טאקע געווען די איינציקע פרוי מיט וועמען ער האט גערעדט. לויט א צווייטער מיינונג איז אפילו מיט שרה'ן האט ער ניט גערעדט די- רעקט, נאר דורך א מלאך. לויט א דריטער מיינונג האט ער גע- רעדט צו איר דורך שם'ן, נח'ס זון, (א). שרה איז דאך געווען א נביאה. אין נביאות איז זי דאך געשטאנען העכער אפילו פון אברהם'ן. ווי זשע קומט עס וואס זי האט ניט געגלויבט די מלא- כים? ווייל זי האט ניט געוואוסט אז זיי

זעט מיין בוך „די שעהנדיק פון אידענ- טום“, קאפיטל „קריג און פרידען“.

(א) ירוש. סוטה פרק ז, הלכה א; ב"ר כ. ו; מה. י; מה. כ; סג. ז; שו"ט ט. ז; ל"ט וירא יח. טו און חיי שרה כג. א; י"ש לך לך פ און וירא פב.

(ב) זעט רמב"ן און רבינו בחיי. ברא- שית יח. טו.

(ג) בראשית יח. י; פסוק טז און רש"י דארט.

(ש) בראשית יח. פסוקים יב, יג און רש"י פסוק יג.

(ת) אז שלום איז זעהר וויכטיק זעט: ב"ר מח. יח און ק; ויק"ר ט, ט; במ"ד יא. ז; ד"ר ה. טו; מ"א וירא יח. יג; ב"מ פז, א; יבמות סה, ב; ענדע מסכת דין ארץ; ירושלמי פאה פרק א, הלכה א; ספרי נשא פסקא מב; תנח. תולדות א'; ענדע ויחי, צו ז; שופטים יח; ל"ט וירא יח, יג; י"ש וירא פב; ויחי קסב; נשא תשיא; תהלים תשיא און תשיב.

אברהם בעט פאר סדום

ווען דער אויבערשטער האָט אָנפאַר-
טרויט אברהם'ן אַז ער רעכנט צו פאַר-
ניכטן סדום און עמורה פאַר זייערע
האַרבע זינד, זאָגט דער פּסוק „ואברהם
עודנו עומד לפני ה'“, אַז אברהם
איז נאָך געשטאַנען פאַרן אויבערשטן.
אברהם איז דאָך נישט געגאַנגען צום
אויבערשטן. די ישכינה איז דאָך געקו-
מען צו אים. וואָלט דאָך באַדאַרפט שטיי-
ען פאַרקערט?
עס איז אַ תיקון סופרים, ז).

פאַרוואָס האָט דער באַשעפּער דער-
ציילט אברהם'ן, (ח) אַז ער רעכנט צו
פאַרניכטן סדום, עמורה און די אַנדערע
שטעט?
צוליב דריי טעמים:

דער אויבערשטער האָט זיך גע-
טראַכט מתן תורה און גיהנם האָב איך
אים אָנטפלעקט. מאַרגן וועט זיין סדום'ס
משפט. זאל איך עס אים נישט אָנט-
פלעקן! ט).

דער אויבערשטער האָט אים געזאָגט
„לורעד אתן את הארץ הזאת“, (י) דיי-
גע קינדער וועל איך געבן דאָס דאָזי-
גע לאַנד, און איצט וויל איך פאַר-
ניכטן פינף שטעט פון דעם דאָזיקן לאַנד
צוליב זייערע זינד; איך האָב גערופן

דער וואַלקן וואָס איז געצויגן פאַר זיי
און האָט גענידערקט די בערג, אַרויס-
געהויבן די מאַלן, געטויט די שלאַנגען
און עקדישן, פאַרברענט די דערנער און
גלייך געמאַכט דעם וועג.

פאַר אברהם'ס זאָגן „ואקחה פת לחם“,
און איך וועל ברענגען אַ שטיקל ברויט,
האָט דער אויבערשטער געגעבן די אידן
דעם מן.
פאַרן „ואל הבקר רץ אברהם“, און
אברהם איז געלאָפּן צו די רינדער, האָט
דער אויבערשטער געגעבן די אידן
וואַכטל-פייגל פונעם ים.

פאַרן „והוא עומד עליהם“, און ער
(אברהם) איז געשטאַנען פאַר זיי, האָט
דער אַלמעכטיקער באַשיצט זיינע קי-
דער אין מצרים.

און פאַרן „הולך עמם לשלחם“, פאַרן
באַגלייטן די מלאכים, האָט דער אוי-
בערשטער באַגלייט זיינע קינדער אין
דער מדבר פּערציק יאָר, (ד).

אברהם איז דאָך שוין אַלט געווען
נייען און ניענציק יאָר און שרע נייען
און אַכציק, ווי זשע האָבן זיי געקאָנט
דערוואַרטן צו ווערן טאַטע-מאַמע ביי
די יאָרן?

דער באַשעפּער האָט זיי אומגעקערט
צו יוגנטלעכקייט, (ה).

(ה) ל"ט וירא ית, יד. זעט ב"ר מה, יו.
(ו) בראשית יח, כב.
(ז) ב"ר מט, ז; ש"ר מא, ד; ויק"ר יא.
ה; מר"י בשלח פרשה ו; תנח. בשלח טז;
ש"ט יח, כב; י"ש וירא פג, בשלח רמז.
שמואל ב' קסא; ל"ט בראשית יח, כב.
(ח) זעט: מ"א וארא יח, כ; רש"י, רש-
ב"ב, רמב"ן בראשית יח, כ.
(ט) ב"ר מד, כא; און מט, ב; ש"ר נא.
ז; מר"י יתרו אנהויב פרשה ט; פ"ר פיסקא
טו; פ"ר"כ מב, ב הוצאת אום; ש"ט נב,
ח; י"ש לך לך עה, וירא פב און תהלים
תשלו; פאַרגלייכט מ"א וירא יח, יו.
(י) בראשית יב, ז און כד, ז.

(ד) בראשית יח, פסוקים ב, ג, ז, ה.
ה, ז, ת, טו.
זעט די פאַרשידענע נוסחאות, און ווער
עס זאָגט זיי אין: ב"מ פו, ב; תוספתא
סוטה פרק ד, א, ב און ג; פ"ר פיסקא
פרה, נו, א; סא"ר 59-60; ב"ר מה, י;
ש"ר כה, ה; ויק"ר לד; ח; במ"ר יד,
ב; ק"ר יא, א; תנח. וירא ד; תנח"ב וירא
ה און תצוה ב; מדרש אגדה וירא יח,
ד; ל"ט וירא יח, ד; מדרש הגדול ברא-
שית 272; ילקוט א' 182; י"ש וירא רמז
פב; ב"מ א' קנג.
זעט: תדא"ר פרק ב (יב); מר"י, כה, הוצאת
אום.

מיידן די שבועה מיט אן אויסרייד. נעמ-
לעך, א מכול פון וואסער וועסטו טאקע
ניט ברענגען, אבער א פייער פארפליי-
צונג יא. וועסטו דאך, אבער, פארט
ניט יוצא זיין די שבועה" (ט).

"אפשר זיינען פארצן אין דער שטאט
פופציק צדיקים וועסטו אויך אומברענ-
גען, און דו וועסט ניט פארגעבן דעם
ארט וועגן די פופציק צדיקים וועלכע
געפינען זיך אין איר!" חלילה פאר דיר
צו שוימן דעם צדיק מיטן רשע, און
דער רשע זאל זיין ווי דער צדיק..."
"זאל דער ריכטער פון דער גאנצער
וועלט ניט טאן גערעכטיקייט! (ע) ווילס-
טו וועלט, פארקוק דין; ווילסטו דין איז
ניטא וועלט. דו האסט אגגעכאפט דעם
שמריק ביי ביידע עקן. דו ווילסט וועלט
און דין. אויב דו וועסט ניט מוותר
זיין, פארקוק א ביסל, קען די וועלט ניט
עקזיסטירן" (פ) האט אברהם ארגומענ-
טירט.

"ביי א מלך בשר ודם קען מען אפע-
לירן צו א העכער געריכט. און צו א
נאך העכער געריכט, צום גובערנא-
טאר... און אין דיין פאל, ווייל קיינער
קען דיר ניט פארווערן, דארפסטו שוין
ניט טאן גערעכטיקייט" (צ) האט אבר-
הם אויסגעשריען.
און דער אויבערשטער האט אים גע-

אברהם'ן "אב המון גוים", דער פאמער
פון פילע פעלקער. זאל איך אומברענ-
גען די קינדער און ניט מודיע זיין
פריער דעם טאגן, מיין ליכהאבער! (כ).
ער האט אים מודיע געווען כדי ער
זאל בעטן רחמים אויף זיי, (ל).

ווי האט אברהם רעאגירט אויף דעם
אויבערשטנס רעכענען צו פארניכטן
סדום, עמורה און די אנדערע שטעט?
ער האט באשלאסן צו קעמפן קעגן
דעם מיט אלע מיטלען: מיט קאמף, מיט
גומן, און מיט מתפלל זיין, (ז*).

"רעכנסטו טאקע אומצוברענגען דעם
צדיק מיטן רשע, דאס איז חילול השם!"
האט אברהם אויסגערופן, (מ).

"איך זע ברוח הקודש אז א פרוי,
סרח, אשר'ס טאכטער און יעקב'ס איי-
ניקל, וועט אמאל אפראטעווען א גאנ-
צע שטאט. און יואב, דוד המלך'ס פעלד
מארשאל, וועט נעמען דעם קאפ פון
בלויז איין שולדיקן מענטשן און איבער-
לאזן די גאנצע שטאט. בין איך ניט
ווערט אפצוראטעווען די דאזיקע פינף
שטעט. דו, דער רחמן, דער בארעמהער-
ציקער וועסט אומברענגען אלע, חלילה!"
האט אברהם גע'מענה'ט, (נ).

"דו האסט דאך געשוואוירן אז דו
וועסט ניט ברענגען מער א מכול אויף
דער וועלט. ווילסטו, הייסט עס, אויס-

שמואל פרשה לב; י"ש שמואל ב', קנב.
זעט תנח"ב וירא יב.

(ס) ב"ר לט, ו; מט, ט; ויק"ר י, א;
זבחים קטו, א (פארגלייכט סוטה יא, א);
פרי"כ פייסקא טז, קכה, א"ב; פייסקא יט,
קלט, א; י"ש וירא פג און תהלים תשנ.
זעט דארט די נוסחאות "מערים" (איבער-
קליגען, איבערכיטרעווען), און "מעביר על
השבוע".

(ע) בראשית יח, כד, כה.

(פ) ב"ר מט, ט; י"ש וירא פג.

(צ) ב"ר מט, ט; י"ש וירא פג.

(כ) ב"ר מט, ב; מ"א וירא יח, יז;
רש"י בראשית יח, יז.

(ל) ל"ט וירא יח, יז.

(ז*) זעט ענלעכע מיטלען אין יהודה'ס אר-
גומענטן מיט יוסף'ן אין: ב"ר צג, ו; י"ש
ויגש קג; און אין פאל פון די בני יהודה
מיט יהושע'ן אין י"ש יהושע ענדע כב.

(מ) בראשית יח, כג און רש"י דארט.

ב"ר מט, ח; י"ש וירא פג און פארגלייכט
מיט תנחומא וירא ה.

(נ) תנחומא וירא יב; ב"ר צד, ט; ק"ר
ט, פסוק יח; אגדת בראשית כב, ג; מדרש

צדיקים זאלן ראַטעווען אַ שטאַט, ת).
וְעַתָּה אַבְרָהָם הָאֵלֶּם זֶיךְ אֵינְגֶשְׁטֶעלֶט
פֿאַר סָדוּם, הָאֵלֶּם עַר גַּע'טענאַ'ט צוּם
רְבוּנוֹ שֶׁל עוֹלָם, "אָוֹלֵי יֵשׁ הַמַּשִּׁים צָרִיר
קִיָּם בַּתּוֹךְ הָעִיר", וּזְאָם, אֵינְגֶשְׁטֶעלֶךְ,
מֵיִנְט "בַּתּוֹךְ הָעִיר"?

דער "אהבת דוד" זאָגט עס מיינט
ניט אַזעלכע וועלכע זיינען צדיקים ביי
זיך אין הויז, אין שטיבל, אין בית
המדרש, אין ישיבה. נאָר אַבְרָהָם אַבִּינוּ
הָאֵלֶּם גַּעמיינט אַזעלכע וועלכע זיינען
צדיקים, "בַּתּוֹךְ הָעִיר", אין שטאַט, אין
גאַס, אין מאַרק, אין מסחר, אין זייערע
האַנדלונגען מיט מענטשן, בין אדם לח-
בירו'דיקע צדיקים. אַזעלכע וועלכע אין
אַלע צווייגן, ריכטונגען און שאַטירונגען
פון דעם אַלטעגלעכן לעבן, גייען זיי
"אין צדיקים פריט", ת*).

וְעַתָּה אַבְרָהָם הָאֵלֶּם גַּעבֶּטֶן דַּעַם אַל-
מַעֲבָדֶיךָ עַר זְאָל נִיט פֿאַרניכטן סָדוּם
און די אַנדערע שטעט, הָאֵלֶּם עַר גַּע-
זאָגט: זַע, אֵיךְ בַּעַט דִּיךְ, אֵיךְ וּזְאָג
צו רִיידן צו מֵיין הָאָר, "וּאֲנִי עֶפֶר
וְאֶפֶר", א) כְּאֵשׁ אֵיךְ בֵּין עַרְדֵּי און
אַש. הָאֵלֶּם עַר בַּאָקוּמען שָׂכַר פֿאַר זיין
עֲנִיווּת, בַּאָשׁוּרֶנְקִיט?

י. זיינע אַפּשטאַמלינגע האָבן זוכה
געווען צו די צוויי מצוות: אַש פון
דער פּרה אדומה, און צו ערד פון דער
סוטה, ב).

ענטפערט אַז אָוִיב עַר וועט געפינען
אין סָדוּם פּוּפֿציק צדיקים, וועט ער פֿאַר-
געבן דעם גאַנצן אָרט צוליב זיי, ק)
אַבער עַר הָאֵלֶּם נִיט געפונען.

פֿאַרוואָס הָאֵלֶּם אַבְרָהָם גַּענִצט צוויי
מאַל דעם אָוִיבֶרֶד, "חֲלִילָה לְךָ" ווען
עַר הָאֵלֶּם גַּעבֶּטֶן, אַפֿעלירט צוּם בַּא-
שעפֿער נִיט צו פֿאַרניכטן סָדוּם און די
אַנדערע שטעט?

עַר אֵיז דערמיט אָוִיסן געווען אָוִי-
טערצושטרייכן אַז עס שטעקט אין דעם
אַ דאַפּלמער חילול השם. "חולין הוא
לך, כרייה היא לך", אַזאַ האַנדלונג אֵיז
דיר פּרעמד; עס אֵיז נִיט דִיין נאַטור.
און די וועלט זאַל נִיט זאָגן: אַזוֹי אֵיז
שוין זיין באַשעפּטיקונג, זיין פּראָפעסיע,
עַר פֿאַרניכטעט די דורות מיט גרוואַמ-
קייט. עַר הָאֵלֶּם אָומגעבראַכט דעם דור
אַנוש, דעם דור המבול, דעם דור הפ-
לגה, וועלכער הָאֵלֶּם זיך אָונטערגענומען
צו בויען אַ טורעם וואָס זאַל דערגרייכן
בֵּיזן הימל, ק*).

אַבְרָהָם הָאֵלֶּם גַּעבֶּטֶן, "אָוִלֵי יֵשׁ חַמֵּי
וַשִּׁים צדיקים", ר) אַפּשֶׁר זיינען פֿאַראַן
פּוּפֿציק צדיקים, און אֵיז זייער זכות
זאַל דער אָוִיבֶרֶד שטער נִיט חרוב מאַכן
סָדוּם און די אַנדערע פֿיר שטעט. פֿאַרי
וואָס עפֿעם גראַדע פּוּפֿציק?

עס זיינען געווען פינף שטעט: סָדוּם,
עמורה, אדמה, צביים און צוער, ש) צען

ק) בראשית יח, כו.

ק*) בראשית יח, כה און רש"י דאַרט.
תנח"ב וירא י און יא; ב"ר מט, ט; ל"ט
בראשית יח, כה.

ר) בראשית יח, כד, תרגום יונתן און
רש"י דאַרט.

ש) בראשית יד, פסוקים ב, און ה. אין
בראשית י, יט "וצבים". אין דברים כט, כב
ווערן דערמאָנט בלויז סָדוּם, עמורה אדמה,
צביים, און צוער נִיט.

אין הושע יא, ח ווערן דערמאָנט אדמה

און צבאים. זעט יהושע יט, לו.

צוער באַזונדער ווערט דערמאָנט אין:
בראשית יג, י; קאפיטל יט פסוקים כב,
כג, ל; דברים לד, ג; ישעיה טו, ה;
ירמיה מה, לד.

ת) תרגום יונתן, רש"י בראשית יח, כד.
מ"א וירא יח, כד; ל"ט וירא יח, כד.

ת*) בראשית יח, כד; אהבת דוד.

א) בראשית יח, כו.

זעט: תנח"ב, תצא, ה; פ"ר מז, א.

ב) סוטה יז, א; חולין סה, ב; מ"א

„אפשר וועלן זיך געפינען דארט צוואַנג-ציק צדיקים, צען פאר סדום, צען פאר עמורה. דו האַסט דאָך שוין מסכים געווען צו פאַרקוקן צביים צוליב דיין רחמים און צוער צוליב מיין בקשה. בלייבט דאָך בלויז אדמה. און מען רעכנט זיך דאָך ניט מיט די מעשים פון אַ יחיד ווען עס האַנדלט זיך וועגן אַ רבים. וואַרום דער יחיד ווערט דאָך במל דורך זיין ווינציקייט.“ און דער אוי-בערשטער האָט אים געענטפערט אַז ער וועט ניט פאַרדאַרן צוליב צוואַנציק. ווען ער האָט געבעטן ניט צו פאַר-ניכטן און פאַרטייליגן די שמעט און די איינוואוינער, אויב עס וועלן זיך געפיר-נען דארט צען צדיקים, האָט דער אוי-בערשטער אים געענטפערט, אַז ער וועט ניט פאַרלענדן. אָבער: עס איז אַנט-פלעקט פאַר מיר אַז עס געפינען זיך דארט ניט מער פון דריי, לויט און זיינע צוויי מעכטער, און יחידים ווערן דאָך במל דורך זייער ווינציקייט, (**ד*).

אַברהם האָט געבעטן אפשר זיינען פאַראַן פּופציק צדיקים, פינף און פער-ציק צדיקים, פערציק, דרייסיק, צוואַנ-ציק, אפשר צען, ה) און אויף ווייניקער פון צען האָט ער שוין ניט געבעטן, פאַרוואָס?

עפר, אַלזאָ, האָט אַ גלאַררייכע צוקונפט. „אפר“, אש, האָט קיין צוקונפט. אָבער עס האָט אַ פאַרגאַנגענהייט. איידער עס איז דער-פון געוואָרן אַש, איז עס דאָך געווען עפעס. און אַט דאָס האָט אברהם גע'טענה'ט אין זיין עניוּת: ער איז „עפר ואפר“, געמלעך זיין פאַרגאַנגענהייט איז „עפר“, זיין צוקונפט איז „אפר“. זיין אייגענע פערזאָן האָט גע-האַט און וועט האָבן קיין שום באַדייטונג. (*ד) צער ווי מצער — ווייניק.

(**ד) מדרש שכל טוב. זעט בראשית יח, כח-לג.
(ה) בראשית יח פסוקים כד, כח, כט, ל, לא, לב.

ווען אברהם האָט אָנגעהויבן בעטן פאַר סדום און די אַנדערע שמעט, האָט ער געזאָגט „ואנכי עפר ואפר“, (ג) און איך בין ערד און אַש. וואָס איז ער אויסן געווען דערמיט?

ער האָט געזאָגט: ווען די מלכים וואַלטן געווען מיך גע'הרג'ט, וואַלט איך דאָך שוין געווען ערד. ווען נמרוד וואַלט געווען מיך פאַרברענט אין קאַלך אויוון, וואַלט איך דאָך שוין לאַנג גע-ווען אַש. אָבער דיין רחמים איז מיר בייגעשמאַנען, און דו האַסט מיך אַפ-געראַטעוועט פון ביידע. בין איך דאָך אייגענטלעך פאַר דיר ערד און אַש, (ד).

ווען אברהם האָט איינגעזען אַז עס זיינען ניטאָ אין סדום און אין די אַנ-דערע שמעט פּופציק צדיקים האָט ער ווייטער געבעטן ניט צו פאַרניכטן זיי? יא. ער האָט געבעטן: „האַר פון די וועלטן, אפשר וועלן זיך געפינען דארט פינף און פערציק, אפשר פערציק, אָדער דרייסיק צדיקים, צען פאַר סדום, צען פאַר עמורה און צען פאַר אדמה. דיין רחמים וועט דעקן צביים, און מיין וויי-ניקייט גיב צוער וועמענס זינד זיינען לייכטע, (*ד). און דער אויבערשטער האָט אים געזאָגט אַז ער וועט זיי ניט פאַר-לענדן אויב עס וועלן זיך געפינען דארט דרייסיק צדיקים.

וירא יח, כו. זעט אַן אַנדער מיינונג אין: ב"ר מט, יא; ל"ט וירא יח, כו. זעט במדבר יט, ט וועגן אפר פרה — אַש פון דער פרה אדומה, און במדבר ה, יא-לא וועגן עפר סוטה — ערד פון אַ סוטה.

(ג) בראשית יח, כו און רש"י דארט.
(ד) ב"ר מט, יא; מ"א וירא יח, כו; ל"ט וירא יח, כו; י"ש וירא פו. זעט דאָרט די פאַרשידענע ווערסיעס.

און איצט אַ שיינעם טייטש פון „עפר ואפר“ פון ר' יונתן אייבישיטץ ז"ל: „עפר“ איז טאַקע בלויז ערד. אָבער ווען מען בעאַרבעט עס, ברענגט עס פרוכט, תבואה.

אהרן ראזמארין'ס תנ"כיענציקלאָפּעדיע

קערט צו זיין אָרט. וואהיין האָט ער זיך אומגעקערט? עם זיינען פאַרען מיינונגס-פאַרשידן-הייטן:

לויטן פּראָסטן פּשט האָט ער זיך אומ-געקערט קיין אלזוי ממרא פון וואַנען ער איז געקומען.

ער האָט זיך אומגעקערט צו זיין ליב-לינגס-באַשעפּטיקונג, געמלעך צו הכנסת אורחים.

ער האָט זיך אומגעקערט צו זיינע גשמיות/דיקע, מענטשלעכע, קערפּערלע-כע איינשמעלונגען און געפילן. אזוי לאַנג ווי די שכינה איז געווען געבן אים, איז ער דאָך געווען גאַלע, לויטער גייסט. ער איז געווען אויסגעמאַן פון דער וועלט, פון אַלע חומר/דיקע, מאַטעריע-לע, קערפּערלעכע איינשמעלונגען, פאַר-לאַנגען און געפילן. אַבער ווי נאָר די שכינה איז אַוועק, האָט ער זיך אומ-געקערט צו דער בשר ודם/ישער איינ-שמעלונג, (ב).

נאָכן אויבערשטנס פאַרניכטן סדום און די אַנדערע שטעט, זאָגט די תורה „ויש-כם אברהם בבקר אל המקום אשר עמד שם“, און אברהם האָט זיך געפּע-דערט אינדערפרי צו דעם אָרט וואו ער איז געשטאַנען פאַרן אויבערשטן. וואָס איז דער פּסוק אויסן דערמיט?

(ט) זעט ל"ט וירא יח, לב און הערה פא.

(י) בראשית יח, לג.

(כ) רבינו בחיי בראשית יח, לג. זעט אויך דאָרט די דערקלערונג לויט קבלה.

באַמערקונג: לויט רבינו בחיי'ס פּראָסטן פּשט האָט אברהם זיך אומגעקערט קיין אלז-ני ממרא. ער איז דאָך געווען דאָרט. דאָרט האָט זיך באַוויזן צו אים די שכינה. דאָרט האָט ער זיך דאָך מל געווען. דאָרט זיינען דאָך געווען די מלאכים. דאָרט האָט ער דאָך געבעטן פאַר סדום און עמורה?! זעט בראשית קאפיטל יח.

ווייל ביים דור המבול זיינען דאָך גע-ווען אַכט צדיקים נח און זיין ווייב, זיינע דריי זין און זייערע דריי ווייבער, און זיי האָבן ניט מציל געווען זייער דור, (ז).

פאַרוואָס האָט א' ניט געבעטן אפשר זיינען פאַרען נייען צדיקים און דער אויבערשטער וועט זיך מצטרף זיין, וועט זיין צען, און אין דעם זכות זאָלן די פינף שטעט אָפּגעראַטעוועט ווערן?

ווייל אויף נייען מיטן אויבערשטן אַלס צענטער האָט ער שוין געבעטן. ווען ער האָט געבעטן: אפשר זיינען פאַרען פינף און פּערציק צדיקים, (ז) קומט דאָך אויס נייען אויף אַ שטאַט און דער אויבער-שמער דער צענטער און אברהם האָט ניט גע'פּוועלט, האָט ער שוין ניט גע-בעטן אויף נייען, (ח).

ווען אין סדום האָבן זיך ניט געפונען פּופציק צדיקים, האָט אברהם געבעטן: טאָמער וועלן דאָרט זיין פינף און פּערי-ציק, פינף ווייניקער. נאָכדעם האָט ער אַראָפּגעלאָזט צו צען, געמלעך, פּערי-ציק, דרייסיק, צוואַנציק, צען. פאַרוואָס ניט צו פינף?

דער אויבערשמער האָט אים ניט גע-לאָזט, (ט).

דער פּסוק זאָגט „ואברהם שב למקר-מו“, (י) און אברהם האָט זיך אומגע-

(ז) ב"ר מט, יג און חידושי הרש"ש; י"ש וירא פג; רש"י בראשית יח, לב.

אין: ב"ר מט, יג; י"ש וירא ענדע פג; ל"ט וירא יח, לב שטייט: „לוט ואשתו ד' בנותיו וד' חתניו“, לוט און זיין ווייב, זיינע פיר טעכטער און זיינע פיר איידעמס. זעט אין בראשית רבה דאָרט רד"ל און אַלע מפר-שים; ב"ר ג, ט; בחיי בראשית יח, כד.

(ז) בראשית יח, כח און רש"י דאָרט.

(ח) רש"י בראשית יח, לב; ב"ר מט, ט; שאלות ותשובות רדב"ז חלק ב, סימן רנז.

ווען אברהם איז געקומען קיין גרר, האט אבימלך אוועקגענומען שרה'ן וועל-כע איז געווען אן אויסערגעוויינלעך שיי-נע, ווייל ער האט געמיינט אז זי איז אברהם'ס שוועסטער, אבער ער האט ניט פארקערט מיט איר. א הימלישע שטימע האט אים געווארנט אין חלום אז זי איז פארהייראט, און ער זאל זי באפרייען. אבימלך האט זי באפרייט. ער האט געגעבן אברהם'ן שאף, ריני-דער, קנעכט, דינסטן און טויזנט זיל-בער. ער האט פארגעשלאגן אברהם'ן זיך צו באזעצן אין זיין לאנד, וואו נאך ער וויל.

אזוי ווי אבימלך, זיין ווייב, זיין די-נערשאפט און זיינע בהמות זיינען גע-שלאגן געווארן מיט פארשטאפונג פון אלע קאנאלן אינעם קערפער, מאגן פאר-שטאפונג, געבורט פארשטאפונג, נאך פארשטאפונג און אזוי ווייטער, און אפ-לו זיינע הינער האבן ניט געקענט לייגן די אייער פאר זיין אוועקנעמען שרה'ן פון אברהם'ן, האט אברהם תפילה גע-טאן צום אלמעכטיקן, צום רופא חולים, פאר זיי, און זיי זיינען געהאלפן גע-ווארן. (ע.)

איז אברהם געווען דער פאמע ערש-טער מתפלל צו זיין?

ער איז דער ערשטער ביי וועמען עס

שלאגן געווארן מיט „מכות נמרצות“. אז שרה איז געווען אן אויסערגעוויינלעך שיינע, אז זי איז געווען איינע פון די פיר שענסטע פרויען וואס די וועלט האט געזען, און אז אלע מענטשן קעגן איר זיינען געווען ווי א מאלפע (אפע) קעגן א מענטש, זעט: מגילה יד, א און טו א; בבא בתרא גה, א; תנחומא לך לך ה; מ"א בראשית יא, כט; ל"ט נח יא, כט; י"ש בראשית טו; רש"י בראשית יא, כט. די אנדערע דריי שיינע פרויען זיינען געווען אביגיל (דוד המלך'ס א ווייב), רחב און אסתר המלכה. לויט אן אנדער מיינונג

דאס איז אונז צו לערנען, אז ווער עס באשטימט א באשטענדיק ארט פאר זיינע תפילות, צום דאוונען, דעם וועט דער אויבערשטער פון אברהם אבינו העלפן. נאך זיין טויט באצייכנט מען אים אלס עניו, א באשיידענער, חסיד, א פרומער און איינער פון אברהם אבי-נו'ס תלמידים, (*).

דער פסוק זאגט „ויסע משם אבר-הם“ (ל' א' האט אוועקגעצויגן פון דארט. פארוואס?

צוליב צוויי טעמים:

נאך דעם ווי סדום, עמורה, אדמה, צביים און צוער זיינען הרוב געווארן, זיינען געווען קיין אורחים מער, (מ). ער האט זיך דערווייטערט פונעם שלעכטן גערוך פון לוט'ן, וועלכער האט באקומען א שלעכטן נאמען פאר זיין פארקערן מיט זיינע אייגענע צוויי טעכ-טער, (נ).

וואו האט א' זיך באזעצט נאך זיין דערווייטערן זיך פון לוט'ן?

אין גרר וואו אבימלך איז געווען קעניג, (ס).

אברהם און אבימלך

זעט אבימלך א, זייטן 25-30.

וואס האט פאסירט מיט אברהם'ן ווען ער האט זיך באזעצט אין גרר?

כ* בראשית יט, כו. ברכות ה, ב.
 ל' בראשית כ, א און רש"י דארט.
 מ' ב"ר נב, א און ג; פ"ר פיסקא מב; י"ש וירא פו.
 ז' ב"ר נב, ד; מ"א וירא כ, א; ל"ט וירא כ, א; י"ש וירא פו.
 ט' בראשית כ, פסוקים א, ב.
 ע' בראשית קאפיטל כ; ספר הישר וירא; ב"ר מא, ב און נב, יג; בבא קמא צב, א; פ"ר פיסקא מב; י"ש וירא צא; רש"י בראשית כ, ט; בחיי בראשית כ, יח.
 לויט ספר הישר וירא 54 איז ער גע-

אברהם האָט דאָך שוין געוואוסט וואָס פאַר אַ צרות ער האָט געהאַט פון פּרעה'ן וועגן שרה'ן, פאַרוואָס זשע האָט ער זי ניט גע'נט?

ער האָט איר יא געגעבן אַ גמ, א). אָבער אזוי ווי דער גמ איז דאָך געווען אויס מורא, איז דאָך אברהם געווען אַן אנוס, איז דער גמ ניט געווען אַ פול-שמענדיקער גמ. דערפאַר טאַקע איז אבימלך'ן געזאָגט געוואָרן „והיא בער-לת בעל", ב) זי איז אַ גרושה, אַ גע'גמ'ע בלויז אויס מורא.

אַט דאָס האָט טאַקע אבימלך גע'טענה'ט „הגוי גם צדיק תהרוג", ג). אַ גוי האָט דאָך ניט דעם דאָזיקן דין. ביי אַ גוי איז אַפילו אַזאַ גמ אויך אַ פולשמענדיקער גמ. צווייטנס, ער איז דאָך אַ צדיק, ווייל ער האָט דאָך זי ניט געטשעפעט, כאָטש ער האָט אים געזאָגט אַז זי איז זיין שוועסטער, און זי אַליין האָט דאָך אים געזאָגט „אחי הוא", ד) — ער איז מוין ברודער, ח).

האָט אבימלך אַוועקגענומען שרה'ן פון אברהם'ן מיט געוואָלט, צי איז זי געזאָנגען צו אים פּריוויליק?

ר) פּסחים נ, ב. אין מגילה ז, ב איז דער אויסדרוק לאו בכל שעתא ושעתא מת-רחיש ניסא, ניט אין יעדער צייט פאַסירט אַ נס.

אגב, דער פּאָפּולערער אויסדרוק „אין סומכין על הנס", אויף וויפל איך ווייס, געפינט זיך ניט אין תלמוד בבלי. ענלעך כער לשון איז יא פאַראַן: אביי האַלט סמכין אַניסא און רבא האַלט ולא סמכין אַניסא. זעט פּסחים סד, ב.

- ש) בראשית כ, יב.
- ת) זהר וירא קיא, ב.
- א) אַזוי זאָגט רבינו חננאל ד"ל.
- ב) בראשית כ, ג.
- ג) בראשית כ, ד.
- ד) בראשית כ, ה.
- ה) בחיי בראשית כ, ב.

שטייט דער לשון תפילה, „ויתפלל בערך", „ויתפלל אברהם", ע*).

אברהם האָט געזאָגט אַז שרה איז זיין שוועסטער, פ) זי איז דאָך גע'ווען זיין ווייב?

אין חומש שטייט בפירוש „וגם אמנה אחותי בת אבי היא, אך לא בת אמי", צ) אַז זי איז געווען זיין שוועסטער פון איין פאַטער, אָבער ניט פון איין מוטער.

א' איז דאָך שוין איינמאַל אַריינגע'פאלן מיט שרה'ן, ק). ווען זי האָט געזאָגט פּרעה'ן אַז זי איז אברהם'ס שוועסטער, האָט ער זי דאָך אויפגע'האלטן אַ גאַנצע נאַכט. נאָר וואָס דען, עס איז געשען אַ נס, און זי איז ניצול געוואָרן. אָבער מיר ווייסן דאָך „דלאו כל יומא מתרחיש ניסא", ר) אַז ניט יעדער טאַג פאַסירט אַ נס. פאַרוואָס זשע האָט אברהם אויך ביי אבימלך'ן געזאָגט אַז זי איז זיין שוועסטער? ש).

אברהם האָט זיך ניט פאַרלאָזט אויף נסים. נאָר אזוי ווי ער האָט געזען ווי די שכינה איז כסדר מיט שרה'ן, און זי טוט זיך ניט אָפּ פון איר, האָט ער זיך פאַרלאָזט דערויף, ת).

— ושתי איפן אַרט פון אסתר, מגילה טו, א. זעט: אביגיל ב, זייטן 20, מ, נ; 80, ל. לויט ספר הישר 53 האָט אבימלך גע'חלום'ט אַז אַ מלאך מיט אַ בלויזער שווערד אין האַנט, שטייט פאַר אים און וואָרנט אים אַז אויב ער שיקט ניט שרה'ן צו איר מאַן אברהם, וועט ער טויטן אים און אַלע זייניקע. זעט מער איינצלעהיטן דאָרט. ע*) בראשית כ, ז און יז. ב"ר נב, יג און זעט דאָרט רד"ל סימן יז.

- פ) בראשית כ, ב. און זעט דאָרט: אונ'קלוס, יונתן, רש"י, א"ע, רמב"ן.
- צ) בראשית כ, יב. אגב, פאַרוואָס אבר'הם האָט ניט גענומען רשות ביי שרה'ן צו זאָגן אַזוי, זעט רש"י בראשית כ, ב.
- ק) בראשית יב, יט; מיין בוך „אברהם אבינו'ס לעבן און שאַפּונג", 70-73.

ער האט זי אוועקגענומען מיט גע-
וואלט, ז).

ווען אבימלך האט אוועקגענומען
שרה'ן פון אברהם'ן, ווען זיי זיינען גע-
קומען קיין גר, האט ער פארקערט
מיט איר?

ניין. ער האט געוואלט, אבער דער
מלאך האט אים ניט געלאזט. זי איז
ארויס ריין פון אים, ז).

לויט וואס איז אבימלך געווען אזוי
זיכער אז אברהם וועט אים גלויבן אז
ער האט ניט געמשעפעט שרה'ן?
אבימלך האט דאס טאקע געפרעגט
דעם אויבערשטן, האט ער אים געענט-
פערט אז אברהם איז א נביא, ח).

וואס איז געווען אבימלך'ס אנטשול-
דיקונג צו אברהם'ן פאר זיין אוועקנע-
מען שרה'ן?

ער האט גע'טענה'ט: אברהם האט
מיר געזאגט אז זי איז זיין שוועסטער.
איך האב עס אים ניט געגלויבט. האב
איך געפרעגט שרה'ן, האט זי מיר גע-
זאגט דאס זעלבע. האב איך אויך איר
ניט געגלויבט, און איך האב געפרעגט
זייערע אייזל און קעמל טרייבער, האבן
אויך זיי מיר געזאגט דאס זעלבע, ט).

אבימלך האט געגעבן אברהם'ן שאף,
רינדער, קנעכט, דינסטן, טויזנט זילבער
שטיק, האט ער אויך שרה'ן געגעבן א
מתנה?

יא. ער האט זי אויסגעקליידט אין
קעניגלעכער רעגאליע, זי געמאכט פאר
א מאטראנע, כדי מענער זאלן זיך ניט
משעפען צו איר, י).

ווען פרעה האט באפרייט שרה'ן נאך
זיין אוועקנעמען זי פון אברהם'ן, האט
ער איר געגעבן זיינע א טאכטער א
מתנה פאר א דינסט, און ער האט גע-
זאגט: ליבער זאל מיין טאכטער זיין
א דינסט ביי שרה'ן, איידער א בעל
הבית'טע אין אן אנדערנס הויז, כ).

פארוואס האט אבימלך איר ניט געגעבן
זיינע א טאכטער פאר א דינסט?
ער האט איר יא געגעבן, ל).

האט א' געלעבט בשלום מיט אבי-
מלך'ן נאכדעם ווי ער האט אים אומ-
געקערט שרה'ן?

יא, נאר אברהם'ן האט שטארק פאר-
דראסן פארוואס אבימלך'ס קנעכט האבן
אוועק גערויבט זיין ברונעס.

אין יענע צייטן, אין יענע ערטער
און אונטער יענע לעבנס-באדינגונגען איז

ה) י"ש וירא פה.

ז) ב"ר נג, ו; רש"י בראשית כ, ד.

ח) בראשית כ, ז. ב"ר נב, ח; תנח"ב
וירא כה; מ"א בראשית כ, ו; י"ש וירא צ.

ט) בראשית כ, פסוקים ה און ו. תנח"ב
וירא ענדע ה; ב"ר נב סימנים ו און ז;

ל"ט וירא כ, ו; י"ש וירא צ. זעט זייט 49 ת.

י) בראשית כ, פסוקים יד, טז, און רש"י
דארט פסוק טז.

זעט: ב"ר נב, יב; אגדת בראשית פרק
כו; מ"א וירא כ, טז; תנח"ב וירא כו;

ל"ט וירא כ, טז; י"ש וירא צא; בחיי
בראשית כ, טז.

כ) ב"ר אנהויב פרשה מה; ספר הישר

לך לך 42 און 44; מ"א לך לך טז, א;
ל"ט לך לך טז, א; י"ש לך לך סח און

עח; פארגלייכט סדר הדורות חלק א, יז,
ב. אגב, אין מאנכע ערטער שטייט "גבירה"

און אין אנדערע "מטרוניתא".

ל) ב"ר מה, א. אגב, אין פר"א פרק
כו שטייט אז אלע פרויען אין אבימלך'ס

הויז זיינען געווען עקרות, קינדערלאז, האט
ער דאך געהאט קיין טאכטער.

אבער דארט שטייט אויך אז אלץ וואס
פרעה האט געגעבן שרה'ן, האט אבימלך גע-

געבן אברהם'ן.

זעט אבימלך א, זייט 28, נאטן ב, ב*.

עם שטייט „ויכרתו שניהם ברית“, און זיי צוויי (ביידע) האָבן געשלאָסן אַ בונד. עם זיינען דאָך דאָרט געווען בלויז אברהם אבינו און אבימלך, צו וואָס זשע דאָס וואָרט „שניהם“, זיי צוויי?

אברהם האָט געזען בנבואה אז די אידן וועלן זיין צעשפּרייט צווישן די פעלקער, האַנדלען מיט זיי, און אזוי ווייטער. האָט ער מורא געהאָט מאַמער וועלן די אידן זיך אָפּלערנען פון זייערע מעשים, און זיי וועלן ווערן איינס. האָט ער געשלאָסן מיט אים אַ בונד אז „שני-הם“, זיי זאלן זיין דוקא „צוויי“, ניט איינס, *פ).

ווען א' און אבימלך האָבן געשלאָסן אַ בונד, האָט ער געגעבן אבימלך'ן זיבן שעפּלעך זיי זאלן דינען (סימבאָליש) אַלס עדים אז ער האָט געגראָבן דעם ברונעם. האָט ער באַדאַרפט געבן אבימלך'ן די זיבן שעפּלן?

ניין. ער איז שווער באַשמראַפט גע-וואָרן דערפאַר.

פאַר זיין געבן אבימלך'ן זיבן שעפּל-לעך, איז זיינע קינדערס אַריינגיין קיין ארץ ישראל אָפּגעלייגט געוואָרן אויף זיבן דורות.

אבימלך'ס אָפּשטאַמלינגע האָבן גע-טויט די זיבן צדיקים שמשון, חפני, פנחס, שאול און זיינע דריי זין.

אבימלך'ס אָפּשטאַמלינגע האָבן חרוב געמאַכט די זיבן משכנ'ס: אוהל מועד, גלגל, נוב, גבעון, שילה און די צוויי בתי מקדש.

וואָסער געווען איינס פון די אַלער-וויכטיקסטע לעבנס-באַדערפענישן. אַ ברונעם איז געווען פון געוואַלדיקער נויטיקייט. אבימלך'ס קנעכט האָבן אַוועקגערויכט אברהם'ס ברונעם. ווען אברהם האָט עם אים איבערצייגט, האָט אבימלך אים געזאָגט: איך ווייס ניט ווער עם האָט עם געטאָן, און אויך דו האָסט עם מיר ניט געזאָגט, און איך הער עם ערשט איצט. און זיי האָבן געשלאָסן אַ בונד, *ג).

ווי אזוי האָט אבימלך זיך איבערצייגט אין אברהם'ס גערעכטיקייט?

אברהם'ס פאַסטעכער האָבן גע'מענה'ט אז זיי האָבן געגראָבן דעם ברונעם. אבימלך'ס פאַסטעכער האָבן גע'מענה'ט אז זיי האָבן אים געגראָבן. האָבן אב-רהם'ס פאַסטעכער פאַרגעשלאָגן: ווע-מענס שאַף דאָס וואָסער וועט פון זיך אַליין אַנטרינקען, דעם יעניגנס איז עם. ווען דאָס וואָסער האָט דערזען אברהם'ס שאַף, האָט עם פון זיך אַליין באַלד אַנגעהויבן אויפגיין זיי אַנצוטרינקען, *ג).

פאַרוואָס עפעס האָט אבימלך געוואַלט פלוצים שליסן אַ בונד מיט אברהם'ן?

ווייל ער האָט געהערט אז אברהם איז אַרויס אַ גאַנצער פון דער סדום-געגנט. ער האָט באַזיגט די מלכים און אז שרה האָט אים געבוירן אַ זון אויף די עלטערע יאָרן. ער האָט, אַלזאָ, גע-זען אז דעם אויבערשטנס צוזאָג צו אברהם'ן איז פאַרפולט געוואָרן. און „געבן אַ שווערן וואָגן איז לייכטער צופום צו גיין“, *ס).

ג) בראשית כא. פסוקים כה-לג.

ג) בראשית כא. כה. ב"ר נד, ה; י"ש וירא צה; רש"י בראשית כא. ל.

ס) זעט רש"י בראשית כא. כב עדיציע

אברהם ברליגר און הערה ז דאָרט און פאַרגלייכט מיט ב"ר נד, ב; ל"ט וירא כא. כב; י"ש וירא צה.

ס*) בראשית כא. כו. שיה שרפי קודש חלק א. זעט שפתי צדיק, בראשית מא.

רהם האָט אים געגעבן „שבע כב” שות”, די זיבן שעפּטעלעך?

ניין. עס האָט באַקומען דעם נאָמען באַר שבע, ווייל „שם נשבעו”, דאָרט האָבן זיי געשוואָרן אָפּצוהיטן דעם בונד, (ש).

וואו האָט א’ געוואוינט נאָך זיין בונד מיט אבימלך’ן?

אין באַר שבע, אין דעם לאַנד פלש-תים, (ת).

ווי לאַנג האָט א’ געוואוינט אין דעם לאַנד פלשתים?

א יאָר לענגער ווי אין חברון. אין חברון האָט ער געוואוינט פינף און צוואַנציק יאָר. און אין דעם לאַנד פלש-תים זעקס און צוואַנציק יאָר, (ת*).

איז אמת אַז אברהם האָט געפלאַנצט צעדער-בויער אין באַר שבע?

צוויי זאָגן די חכמים ז”ל. זיין איי-ניקל יעקב אבינו האָט זיי שפעטער באַ-נוצט, (ת**).

דער ארון הקודש איז געווען זיבן חדשים געפאָנגען אין דעם פעלד פון די פלשתים, (ע).

ווי אַלט איז א’ געווען ביים שליסן דעם בונד מיט אבימלך’ן? זיבעציק יאָר, (פ).

פאַרוואָס האָט אבימלך’ס פעלד מאַר-שאַל, וועלכער האָט אַנטייל גענומען אינעם שליסן דעם אברהם-אבימלך בונד, געהייסן פיכל?

פיכל, (צ) מיינט פי כול. אבימלך’ס ארמיעען פלעגן אים קושן אויפן מויל. אַלץ איז געטאָן געוואָרן על פיו, לויט זיין באַפעל, (ק).

וואו האָט א’ געשלאָסן דעם בונד מיטן קעניג אבימלך’ן?

דאָס אָרט וואו דער בונד איז גע-שלאָסן געוואָרן האָט באַקומען דעם נאָ-מען באַר שבע, (ר).

האָט דאָס אָרט וואו א’ האָט גע-שלאָסן דעם בונד מיט אבימלך’ן באַ-קומען דעם נאָמען באַר שבע, ווייל אבי-

(ק) ב”ר נד, ב; ל”ט וירא כא, כב; מ”א וירא כא, כב; י”ש וירא צה.

(ר) בראשית כא, לא.

(ש) בראשית כא, לא. אגב דער אבן עזרא דאָרט באַמערקט אַז דאָס וואָרט „שבועה עקרה שבעה”.

(ת) בראשית כא, לג, לד.

אגב, לויט רמב”ן בראשית כא, לב איז באַר שבע געווען אינעם לאַנד פלשתים, לויטן ספורנו, דאָרט, ניין.

(ת*) בראשית כא, לד און רש”י דאָרט. ב”ר ענדע פרשה נד; סע”ר פרק א; ל”ט וירא כא, לג; י”ש וירא צה.

(ת**) ב”ר צד, ד; ש”ר א, יב; יונתן שמות כו, כח.

זעט תנח. תרומה ט וועגן יעקב אבינו’ס פלאַנצן צעדער-בויער.

(ע) זעט די פאַרשידענע ווערסיעס, און ווער עס זאָגט זיי אין: ב”ר נד, ד; תדב”א רבה ענדע פרק ז; מדרש שמואל פרשה יב; מ”א וירא כא, כח; ל”ט וירא כא, ל; י”ש וירא צה און שמואל א’ קג; רשב”ם בראשית כב, א; בחיי בראשית כב, א.

אגב, דער רד”ל אין ב”ר נד, ד, הערה יא באַמערקט: (א) אַז דער אוהל מועד איז גאָר אינגאַנצן ניט חרוב געוואָרן. ווען די אידן זיינען אַריינגעקומען אין ארץ ישראל, האָבן זיי איינגעאַרדנט דעם אוהל מועד אין גלגל. (ב) ניט אַלע משכ”ס האָבן די פלשתים חרוב געמאַכט.

(פ) בראשית כא, פסוקים כו און לב. סע”ר פרק א; במ”ר יד, יא; תנח. בא ט; י”ש לך לך סו.

(צ) זעט בראשית כא פסוקים כב און לב.

יצחק'ס געבורט

ווען איז באַשטימט געוואָרן אין הימל אַז שרה זאל געבוירן אַ קינד? ראש השנה, א).

ווען איז שרה שוואַנגער געוואָרן? ראש השנה, ב).

איז אמת אַז אלע קינדערלאַזע פרוי־ען זיינען שוואַנגער געוואָרן גלייכציי־טיק מיט שרה'ן? אַזוי זאָגן די חכמים ז"ל, ג).

ווען שרה איז מעוברת געוואָרן מיט יצחק'ן, האָבן די „ליצני הדור“, די לצים פון יענער צייט פאַרשפּרייט אַ קלאַנג אַז זי שוואַנגערט פון אבימלך'ן, ד). פאַר אויסטראַכטן אַזאָ בלבול, זיינען זיי דאָך געווען ניט לצים נאָר רשעות־דיקע ליגנער?

דער חידושי הרי"ם ז"ל דערקלערט עס: אין אמת'ן האָט מען קיינער געגלייבט אַז שרה טראַגט פון אבימלך'ן, נאָר זיי האָבן פאַרשפּרייט דעם קלאַנג אַלס ליצנות.

דער חתם סופר ז"ל פאַרענטפּערט: די גמרא זאָגט „כל המבקש רחמים על חבירו, והוא צריך לאותו דבר הוא נענה תחילה“, ה) ווער עס בעט רחמים פאַר אַ

צווייטן און ער אַליין נויטיקט זיך אין דעם, ווערט דער בעטער פּריער געגעהאלפן. אברהם האָט דאָך מתפלל געווען פאַר אבימלך'ן, ווי אין פסוק שמייט „ויתפלל אברהם... וירפא אבימלך“, ו) אברהם האָט געבעטן פאַר אבימלך'ן, און ער איז געזונט געוואָרן. און אברהם איז דאָך אויך געהאלפן געוואָרן ווייל שרה איז דאָך מעוברת געוואָרן. איז דאָך אברהם געהאלפן געוואָרן דורך זיין בעטן פאַר אבימלך'ן. איז שרה אַל־זאָ שוואַנגער געוואָרן פון דער תפילה פאַר אבימלך'ן.

ווען איז א' געוואָרן דער פאַטער פון שרה'ס אַ קינד? עס זיינען פאַרזאָן מיינונגס־פאַרשידנ־הייטן:

פסח. זי האָט אים דעמאָלט געבוירן יצחק'ן, ז).

אין חודש ניסן, ח). דעם ערשטן טאָג אין ניסן, ט). פופצן טאָג אין ניסן, י).

אין וואָס פאַר צייט אין טאָג איז יצחק געבוירן געוואָרן? פאַרזאָן מיינונגס־פאַרשידנהייטן: אין מיטן העלן טאָג, כ). (פסח) ביינאַכט, כ*).

מ"א תולדות כה, יט. פאַרגלייכט ב"ר נג, ו; ת"י בראשית כה, יט.
ה) ב"ק צב, א. זעט זייט 149, ד.
ו) בראשית כא, יו.
ז) ר"ה י, ב און יא, א; תנח. וירא יז; י"ש וירא פב. זעט פ"ר פּיסקא ו.
ח) שמות רבה טו, יא; שה"ק טו.
ט) תנחומא פקודי יא.
י) סע"ר פרק ה; מר"י בא יח; תנח. בא ט; זעט ר"ה יא, א און תוספות אונטערן וואָרט אלא.
כ) ב"ר נג, ו; ל"ט וירא כא, ב; י"ש וירא צב.
כ*) תנח. וירא יח.

א) ראש השנה יא, א. זעט רש"י און ת"ת בראשית כא, א.
ב) ברכות כט, א; ר"ה י, ב; יבמות סד, ב; ב"ר עג, א; תנח. וירא ז; ש"ט וירא כב, יח און ויצא ל, כא; י"ש וירא צב.
ג) ב"ר נג, ח; י"ש וירא צב און צג.
ד) רש"י בראשית כה, יט; בחיי אָנהויב פרשה תולדות.
לויט אַן אַנדער מיינונג: ווען זי האָט געבוירן יצחק'ן האָט מען פאַרשפּרייט אַ קלאַנג אַז זיי האָבן געפונען אַ קינד אין גאַס און עס אַדאָפּטירט. זעט: ב"מ פו, א; תנח. תולדות ג; ל"ט תולדות כה, יט;

געווען אברהם'ס ניצול ווערן פונעם קאלך אויוון.

דער דריטער וואונדער: ביז אברהם'ן איז קיין מענטש געוואָרן גרייז-גרוי. אב-רהם איז געווען דער ערשטער צו ווערן גרייז-גרוי, צו באַקומען ווייסע האַר. ער האָט געבעטן דערויף, און דער אוי-בערשטער האָט אים צוליב געטאָן (*ע).

דער פערטער וואונדער: ביז יעקב'ן איז קיין מענטש געוואָרן קראַנק. אַ מענטש האָט גענאַסן און איז געפאַלן אַ טויטער. האָט יעקב אבינו געבעטן עס זאָל זיין קראַנקייט, און דער אוי-בערשטער האָט דערפילט זיין בקשה.

דער פינפטער וואונדער: ביז די אידן האָבן פאַרלאָזט מצרים איז קיינמאַל אַ ים פאַרוואַנדלט געוואָרן אין טריקע-ניש. ביי קריעת ים סוף איז דאָס גע-שען צום ערשטן מאַל.

דער זעקסטער וואונדער: יהושע'ס אַפּשטעלן די זון, די לכּנה און די שמערן אויף זעקס און דרייסיק שעה.

דער זיבעטער וואונדער: ביז דעם קע-ניג יחזקיהו פון יהודה איז אַ קראַנקער ניט אויפגעשטאַנען פון זיין קראַנקייט. יחזקיהו איז געווען דער ערשטער גע-זונט צו ווערן נאָך אַ קראַנקייט, (פ).

ווי אַלט איז א' געווען ווען יצחק איז געבוירן געוואָרן? הונדערט יאָר, (ל).

איז יצחק געבוירן געוואָרן צו דער נאַרמאַלער צייט?

עס איז פאַראַן אַ מיינונגס-פאַרשידנ-הייט:

ער איז געבוירן געוואָרן אַ זיבעלע, (מ).
ער איז געבוירן געוואָרן צו נייען חדשים, (נ).

וויפּל יאָר נאָכן מבול איז יצחק גע-בוירן געוואָרן?

דריי הונדערט צוויי און נייענציק יאָר, (ס).

איז אמת אַז מיט יצחק'ס געבורט זיינען אַלע קראַנקע אויסגעהיילט און געזונט געוואָרן. אַז די טויבע האָבן אַני געהויבן צו הערן, די בלינדע צו זען? אַזוי זאָגן אונזערע חכמים ז"ל, (ע).

ווי ווערט באַמראַכט דער נייענציק יאָריקער שרה'ס געבוירן אַ קינד?

אַלס דער צווייטער פון די זיבן וואונ-דער וועלכע די וועלט האָט געזען זינט הימל און ערד זיינען באַשאַפּן גע-וואָרן.

דער ערשטער וואונדער זינט הימל און ערד זיינען באַשאַפּן געוואָרן איז

(ל) בראשית כא, ה.

(מ) ב"ר נג, ו; תנח. וירא יז; י"ש וירא צב.

(נ) ב"ר נג, ו; י"ש וירא צב.

(ס) סדר עולם רבה פרק א.

(ע) תנח. וירא לו. זעט ב"מ פו, א.

(ע*) זעט זייט 187, נאָטע ש.

(פ) אָנהויב פּר"א פרק נב און זעט דאָרט רד"ל; י"ש לך לך עו.

אין בראשית ה, לב שטייט אַז נח איז אַלט געווען פינף הונדערט יאָר, ווען ער האָט אָנגעהויבן צו ברענגען קינדער אויף דער וועלט. אָבער אין: ב"ר כו, ב און זעט דאָרט

מהר"ו; שו"ט א, יב הוצאת אים; י"ש נח מג און תהלים תריד; ל"ט בראשית ה, לב; רש"י בראשית ה, לב ווערט באַהויפטעט אַז דער אויבערשטער האָט פאַרמיטן פון נח'ן צו ברענגען קינדער אויף דער וועלט ביז זיין אַלט ווערן פינף הונדערט יאָר. זעט רמב"ן בראשית יז, יז וועגן שרה'ן.

דער רד"ל אין פרקי דרבי אליעזר פרק נב, אות ה ברענגט דעם ספר הישר אַז אויך נח'ס ווייב איז אַלט געווען פינף הונ-דערט יאָר ווען זי האָט אָנגעהויבן צו גע-בוירן קינדער. אָבער לויט מיין ספר הישר זייט 15 איז זי אַלט געווען פינף הונדערט און אַכציק יאָר ווען נח האָט זי גענומען.

ווערן, ווייל פריער איז ער געווען בלויז אב לארם. און איצט אב(ר) המון. יע קב"ס נאָמען האָט באַדאַרפֿט געענדערט ווערן ווייל שרית, ווייל ער האָט זיך געראַנגלט מיטן מלאך. אַ הויך דעם האָבן זייערע נעמען באַדאַרפֿט אַנדערש ווערן צוליב די פאַרשידענע פּאַסירונגען און איבערלעבענישן אין זייער טאַג־מעגלעכן לעבן.

אַבער יצחק האָט ניט באַדאַרפֿט אַנ־קומען דערצו. ער האָט געפירט אַ נאַר־מאַל לעבן. דעם אַכטן טאַג נאָך זיין גע־בורט איז ער געהייליקט געוואָרן מיטן אות ברית קודש. זיין גאַנץ לעבן האָט ער פאַרבראַכט אין ארץ ישראל און עס קיינמאַל פאַרלאָזט.

אַי, פאַרוואָס זשע שמיים „ושבועתו לישחק“? דער פסוק מיינט דערמיט אַנצו־דייטן אַז ער איז געווען פלאַם־פּיער, (ש).

וְעַתָּה אֵיךְ אֵיךְ געווען יצחק'ס מוהל? זיין פאָטער אברהם, (ת).

וְיָ אֵלֹהִים אֵיךְ יצחק געווען ווען אברהם האָט אים גע'מל'ט? אַכט טעג, (ת*).

געוויינטלעך איז מען זיך נוהג צו מאַכן אַ סעודה אינעם טאַג ווען דאָס קינד ווערט געבוירן, אָדער אינעם טאַג פונעם ברית לכבוד דער מצוה. פאַר־וואָס זשע האָט אברהם עפעס געוואָרט

פאַרוואָס האָט א' אַ נאָמען געגעבן זיין זון יצחק?

ווייל דער אויבערשטער האָט אים געהייסן, (צ).

יצחק איז איינער פון די דריי וועלכע האָבן באַקומען זייערע נעמען נאָך איי־דער זיינען געבוירן געוואָרן, (ק). די אַנדערע צוויי זיינען שלמה המלך און יאשיהו המלך.

פאַר אַ מיינונג אַז ער איז איינער פון פיר. די אַנדערע דריי זיינען: ישמע־אל, שלמה המלך, יאשיהו המלך, (ק*).

לויט אַן אַנדער מיינונג איז ער גע־ווען איינער פון די זעקס וועלכע האָבן באַקומען זייערע נעמען נאָך איידער זיי זיינען געבוירן געוואָרן. די אַנדערע פינף זיינען ישמעאל, משה, שלמה, יא־שיהו און משיח, (ר).

אברהם'ס נאָמען איז געענדערט גע־וואָרן אויף אברהם. יעקב'ס נאָמען איז געענדערט געוואָרן אויף ישראל. פאַר־וואָס איז יצחק'ס נאָמען ניט געענדערט געוואָרן?

די נעמען אברהם און יעקב האָבן זיי־ערע עלטערן זיי געגעבן. אַבער דעם נאָמען יצחק האָט דער אויבערשטער אים געגעבן נאָך איידער ער איז גע־בוירן געוואָרן.

אברהם האָט באַדאַרפֿט פאַרענדערט

(צ) בראשית כא. ג און זעט בראשית יו. יט.

(ק) ב"ר מה. ח און זעט דאָרט רד"ל; ירושלמי ברכות סוף פרק א; מכילתא בא פרשה טז; פ"א פרק לב; אגדת ברא־שית פרשה סה; ל"ט לך לך טז, יא; י"ש בראשית ג; מלכים א', ר; ישעיה תמט.

(ק*) ירושלמי ברכות פרק א. הלכה ו; ב"ר מה. ח.

(ר) פ"א אנהויב פרק לב; י"ש לך לך מה און מלכים א', ר; ש"ט לך לך טז, יא; מה"גא' טז, יא; שוה קונדרים 322; פרה"ק

ג. ח; יל"ה עב. לו; ישעיה מא. ד; מנה"מ ד. 585; חסר ב. טו.

(ש) בראשית טז, יא און יו. יט; יו. כא און כה, כו; יו. פסוקים ד, ה, רש"י און אבן עזרא דאָרט; לב, פסוקים כח און כט; ירושלמי ברכות, פרק א' הלכה ו; בחיי בראשית יו. יט. זעט ת"ת בראשית יו. יט סימן נא.

(ת) בראשית כא. ד.

(ת*) בראשית כא. ד.

די אותיות „מלל“ באטרעפן הונדערט, צו אונטערשטרייכן אז צום ענדע פון הונדערט יאר איז אברהם'ן געבוירן גע- ווארן א זון, ווי עס איז אים מיט א יאר פריער אנגעזאגט געווארן, ז).

די תורה זאגט „הניקה בנימ׳, (ח) אז שרה האט אנגעזויגן קינדער. זי האט דאך געהאט בלויז איין קינד, פאר- וואס זשע עפעס בנימ, קינדער?

עס זיינען געווען אזעלכע וועלכע האבן ניט געגלויבט אז די נייגעזיק יאריקע שרה האט געבוירן א קינד. זיי האבן געמורמלט אז אברהם און שרה האבן געפונען א קינד ערגעץ אין גאס, האבן זיי עס אדאפטירט. אנדערע האבן געזאגט אז הגר האט געבוירן יצחק'ן. ווען זיי האבן אנטוויינט דאס קינד און געמאכט א סעודה, האבן די הארענטעס מיטגעבראכט זייערע זויגלינגע און גע- זאגט, זיי וואלטן זעהר וועלן אז זייע- רע קינדערלעך זאלן זיך אנטוויגן מיט דער מילך פון דער צדקת (אין אמת'ן) זיינען זיי אויסן געווען צו זען צי שרה קאן טאקע אנטוויגן א קינד).

איז דאך אבער אונזער מומער שרה געווען די גרויסע צנועה, האט זי דאך נישט געוואלט דאס טאן עפנטלעך. האט אברהם געזאגט צו איר: איצט איז ניט די צייט פון צניעות. דעק אויף דיינע

מיט דער סעודה גאנצע צוויי יאר, ביז דער אנטוויינג?

דער פסוק זאגט אז אברהם האט גע- מאכט די סעודה „ביום הגמל“, (א) נעמ- לעך, אינעם טאג ה' ג' מל. ה' און ג' באטרעפן אכט, אינעם אכטן טאג ווען ער האט אים מל געווען, (ב).

פארוואס דערציילט אונז די תורה „אברהם הוליד את יצחק“, (ג) אז אבי- רהם איז געווען יצחק'ס פאטער?

ווייל די לצים פון יענער צייט האבן געמורמלט אז שרה איז געווארן שוואג- גער פון אבימלך'ן, און יצחק איז אבי- מלך'ס זון. זאגט די תורה עדות אז אברהם איז געווען יצחק'ס פאטער, (ד).

האט א' מקיים געווען די מצוה פון פדיון הבן ביי יצחק'ן?

ניין. דער אויבערשטער האט דאך אזעקגענומען די כהונה פון שם בן נח און האט זי געגעבן אברהם'ן. איז דאך אברהם געווען א כהן. און א כהן איז פטור פון דער דאזיקער מצוה, (ה).

דער פסוק זאגט „מי מלל לאברהם“, (ו) ווער וואלט עס געווען געזאגט אבר- הים'ן אז שרה וועט אנטוויגן קינדער! פארוואס נוצט דער פסוק דאס זעלטן גענוצטע ווארט „מלל“, און ניט דאס פאפולערער ווארט „אמר“ אדער „דבר“?

(א) בראשית כא, ה.

(ב) רבינו בחיי בראשית כא, ח אינעם באמען פון א מדרש. זעט עץ יוסף תנחומא ענדע פקודי.

(ג) בראשית כה, יט.

(ד) תרגום יונתן, רש"י בראשית כה, יט; תנה. תולדות ג; ב"ר נג, ו; בבא מצ"י עא פה, א; זהר חיי שרה קלג, א; מ"א תולדות כה, יט; ל"ט וירא כא, ב און תולדות כה, יט; י"ש אנהויב תולדות; בחיי אנהויב תולדות. זעט זייט 146, נאטן ד, ה. (ה) זעט די פארשידענע נוסחאות און ווער עס זאגט זיי אין: גרנים לב, ב; ב"ר

פרשיות מה, ה און נה, ז; ש"ר ענדע פרשה ב; ויק"ר כה, ו; במ"ר ד, ח; ד"ר ב, ז; תנה. שמות יט (פארגלייכט תנה. נה, ד); תנה"ב תולדות יב; פ"א פרק ח; פ"ר קע, א; זהר לך לך פה, א; מה"גא' ריח; י"ש לך לך סג און עד און וירא צו; רש"י בראשית יד, כ.

לויט: ב"ר מה, ה; ויק"ר כה, ו איז אברהם געווען א כהן גדול.

(ו) בראשית כא, ז און רש"י דאָרט.

(ז) ב"ר נג, ט; ל"ט וירא כא, ז; י"ש וירא צג.

(ח) בראשית כא, ז און רש"י דאָרט.

אהרן ראזמארין'ס תנ"כיענציקלאָפּעדיע

אבימלך'ס פעלד מארשאַל פּיכל, און אַלע זיינע קנעכט, פ); די צוויי און זעכציק מלכים וועלכע יהושע האָט געטויט, ז); תרה און אברהם'ס ברודער נחור זיי-נען געקומען צו דער שמחה פון חרן, ק).

ווי גוט איז געווען די סעודה וואָס א' האָט געמאַכט ביים אַנטוויינען יצחק'ן (אָדער ביי זיין ברית)?

זי איז געווען בעסער נאָך פון שלמה המלך'ס סעודה, ר).

אין וואָס פאַר אַ ישיבה האָט אברהם געשיקט יצחק'ן?

ער אַליין האָט געלערנט מיט אים, ש).

פאַר וואָס האָט שרה געפאַדערט אַז א' זאָל אַרויסטרייבן ישמעאל'ן? ת)

עס זיינען פאַראַן פאַרשידענע מיינונג-גען:

ווייל ער האָט געוואָלט טויטן יצחק'ן צוליב דער ירושה, א).

צ) זעט: ב"ר נג, י, רד"ל און רש"ש דאָרט; תנח. מסעי ו; י"ש יהושע כב וועגן דער צאָל פון די מלכים. לויט י"ש וירא אָנהויב צד: צוויי און דרייסיק מלכים. זעט יהושע יב פון פסוק ז ביז ענדע קאַפּיטל. ק) ספר הישר וירא 54.

ר) בבא מציעא פו, ב. וועגן שלמה המלך'ס סעודה זעט מלכים א', ה' ב"ה.

ש) תנחומא אָנהויב שמות. אַז אברהם האָט געלערנט מיט זיינע קינ-דער און אייניקלעך תורה און זיי טרענירט צו טאָן מצוות זעט: ב"ר צה, ג; אָנהויב שמות רבה; זהר תולדות קלה, ב; ישר 70. אַז יצחק האָט געלערנט מער פון אברהם'ן זעט מדרש שמות רבה ענדע פרשה ב.

ת) בראשית כא, י.

א) תנח. שמות כז; תנח"ב תולדות ה און שמות כד; פ"ר קצג, ב; פ"ר א' פרק ל; תוספתא סוטה פרק ה (ו). זעט דאָרט די פאַרשידענע נוסחאות.

בריטמן, און זאלן אַלע וויסן אַז דער אַלמעכטיקער האָט אָנגעהויבן צו טאָן נסים. האָט זי אַזוי געטאָן. פון אירע בריטמן איז געפלאָסן מילך ווי פון צוויי קוואַלן, און זי האָט אָנגעזויגן זייערע זייגלינגע, פ).

ווי אַלט איז יצחק געווען ווען אברהם און שרה האָבן אים אַנטוויינט?

פיר און צוואַנציק חדשים, י).

ווער איז געווען ביי דער סעודה, כ) וואָס א' האָט געמאַכט ווען יצחק איז אַנטוויינט געוואָרן (אָדער ביים ברית)?

דער גדול עולמים, נעמלעך, די שכינה איז דאָרט געווען און האָט זיך גע-פרייט, ל).

די גרעסטע לייט פון יענער צייט, מ); שם (נח"ס זון) און עבר, נ);

עוג מלך הבשן, ס);

דער קעניג אבימלך, ע);

ט) ב"ר נג, ט; ב"מ פו, א; פ"ר פּיסקא מג; פ"ר"כ קמו, ב; פ"ר"א פרק גב און זעט דאָרט רד"ל, הערה יא; תנח. תולדות ג; תנח"ב וירא לו און לה; מ"א וירא כא, ז; ל"ט וירא כא, ז; י"ש וירא צג.

זעט אומעטום ווער עס זאָגט עס.

י) רש"י בראשית כא, ה. מ"א וירא כא, ה. זעט גטין עה, ב.

כ) בראשית כא, ה.

ל) ב"ר נג, י; ל"ט וירא כא, ח; י"ש וירא אָנהויב צד.

מ) ב"מ פו, א. זעט די פאַרשידענע נוס-חאות אין: ד"ר א, כה; תנח. תולדות ג; מה"גא' 306; רש"י בראשית כא, ח.

נ) ישר מ, ב; תנח"ב וישלח, כג; רש"י בראשית כא, ח.

ס) ב"ר נג, י; ד"ר א, כה; ק"ר ז, ב, ד; י"ש וירא צד.

ע) תנח"ב וישלח כג; ישר וירא 54; רש"י בראשית כא, ח.

פ) ספר הישר וירא 54.

פעלן. עם האָט אים וויי געמאָן וואָס זיין זון איז אַראָפּ פּונעם גלייכן וועג, ה'. האָט א' אַוועקגעשיקט הגר'ן מיט ישמעאל'ן?

יג. דער אויבערשטער האָט אים גע- הייסן. ער האָט געזאָגט צו אים: „כל אשר תאמר אליך שרה שמע בקולה", ו) אַלץ וואָס שרה זאָגט דיר, הער זיך איין צו איר קול, „כי ביצחק יקרא לך זרע", ו) ווייל אין יצחק'ן וועט דיר גערופן ווערן זאָמען. „ב" מיינט צוויי. דער וועלכער גלויבט אין ביידע וועלטן (געמלעך יצחק), דער וועט גערופן ווערן דיין זאָמען, דיין קינד. אָבער דער וועל- כער גלויבט ניט אין ביידע וועלטן (יש- מעאל) דער וועט ניט גערופן ווערן דיין זאָמען, ז).

פאַרוואָס האָט א' אַוועקגעשיקט הגר'ן, ער האָט דאָך געקאָנט זי פאַרקויפן?
הגר איז געווען שפּחת מלוג, שרה'ס

סוטה פרק ו; פּר"א אָנהויב פרק ל; מ"א וירא כא, ט; ל"ט וירא כא, ט; ספר הישר וירא 55; מדרש משלי יג; תּב"א יח; מה"גא' 308; י"ש וירא צד. זעט די פאַרשידענע נוסחאות אין אַלע ערטער, און ווער עס זאָגט זיי.

ו) בראשית כא, יב און רש"י דאָרט.
ז) ב"ר נג, יב; י"ש וירא צג און תהלים קה, זעט: שו"ט קה, א; ל"ט וירא כא, יב; ירוש. נדרים ג, ח.

אגב, פון „כל אשר תאמר אליך שרה שמע בקולה" דרינגען די חכמים ז"ל אָן שרה איז געשטאַנען אין נביאות העכער פון אברהם'ן. תּנה. אָנהויב שמות; ש"ר אָנהויב פרשה א; מ"א וירא כא, יב; רש"י ברא- שית כא, יב; בחיי בראשית יח, טו.

זעט: ב"ר מה, ב; ל"ט לך לך טו, ב; י"ש לך לך אָנהויב עט.

אָן שרה ווערט גערעכנט צווישן די זיבן נביאות זעט מגילה יד, א.

די אַנדערע זעקס זיינען: מרים, דבורה,

צו פּופּצן יאָר האָט ער געבראַכט אַ צלם אין הויז אַריין, ב). ער איז געווען אַ רשע, אַ רויבער, אַן אוכל טריפות (טריפּניצק), אַ מער- דער, אַ געצנדיגער, ג). ווייל ער איז געווען עלטער, האָט שרה אים מקנא געווען, ד).

אברהם שיקט אַוועק הגר'ן, ישמעאל'ן

ווען שרה האָט געפּאָדערט פון אברהם'ן ער זאָל אַוועקשיקן איר דינסט הגר מיט איר זון ישמעאל ווייל ער איז אויסגעלאָפּן, כאָפּט (קידנעפּט) פאַר- הייראַטע פּרויען און פאַרקערט מיט זיי, דינט די עבודה זרה, הרג'ט מענטשן, שימט פּיילן אויף יצחק'ן, ווי האָט אברהם רעאַגירט דערפּון?

עס איז געווען זעהר שלעכט אין זיי- נע אויגן. עס איז אים זעהר ניט גע-

לויט: תּנח"ב תּולדות ה; שמות כד האָט ער געוואָלט אים הרג'נען.

מערקט אָן שרה האָט געזאָגט אברהם'ן „גרש האמה הזאת ואת בנה, כי לא יירש בן האמה הזאת עם בני עם יצחק", טרייב אַרויס די דאָזיקע דינסט און איר זון, ווייל דער זון פון דער דאָזיקער דינסט וועט ניט ירש'נען מיט מיין זון, מיט יצחק'ן. זעט: בראשית כא, י; ת"ת בראשית כא, ט, סימן ט.
ב) ש"ר א, א; תּנה. שמות א; מה"גא' כא, ט; מה"גב' זייט 3.

ג) ב"ר מה, ט; נג, יא; סב, ה און סח, יא; ש"ר א, א; תּנחומא תּולדות ט; ויצא ה און שמות א; תּנח"ב ויצא ד; י"ש וירא צד; די תּרגומים יונתן און ירו' שלמי, רש"י רמב"ן, בחיי בראשית כא, פסוק קים ט און י.

ד) אבן עזרא בראשית כא, ט.

ה) בראשית כא, ט-יב, רש"י דאָרט און רמב"ן פּסוק יא. תּרגום יונתן בראשית כא, יא; ב"ר נג, יא; ש"ר אָנהויב פרשה א; תּנה. שמות א; תּנח"ב תּולדות ה; תּוספתא

אהרן ראזמארין'ס תנ"כ-ענציקלאָפּעדיע

אין אַ גרויסן לאַגל. ער האָט דעם לאַגל אָנגעבונדן אַרום אירע לענדן ער זאל זיך איר נאַכשלעפּן, כדי מען זאל וויסן אז זי איז אַ דינסט, (מ).

דער פּסוק זאָגט אז אברהם האָט אַרױף געלייגט ישמעאל'ן אויף הגר'ס אַקסלען, (נ). ישמעאל איז דאָך דעמאָלט שוין געווען אַ דערוואַקסענער מענטש, האָט ער נישט געקאָנט גיין אליין?

שרה האָט אים געגעבן אַ גוט-אויג, האָט ער באַקומען היץ און שמערצן און האָט נישט געקאָנט גיין, (ס).

אברהם האָט דאָך זיכער מיטגעגעבן הגר'ן גענוג וואַסער, ווי זשע קומט עס וואָס עס האָט זיך אויסגעלאָזט אַזוי גיך? עס זיינען פאַראַן עמלעכע דערקלערונג-גען:

ישמעאל איז געווען קראַנק. ער האָט געהאַט היץ. האָט ער געטרונקען פּיל, (ע). הגר האָט געפונען אַ ציגל און האָט אים אויפגעשמעלט אַלס עבודה זרה, האָט זיך אויסגעלאָזט דאָס וואַסער, (פ). דער תּרגום יונתן בן עוזיאל פאַר-בינדט ביידע זאַכן צוזאַמען. הגר און ישמעאל האָבן דאָרט געדינט די עבודה

דינסט. האָט אברהם באַדאַרפט זי אויס-האַלמן. אַבער פאַרקויפן זי האָט ער נישט געמאַרט, (ח).

הגר איז דאָך געווען אברהם'ס ווייב, (ט) ווי זשע אַזוי האָט ער גע-קאָנט סתם אַזוי, נישט דיר נישט מיר זי אַוועק שיקן? ער האָט איר געגעבן אַ גט, (י).

ווען א' האָט זיך געקליבן צו אַוועק-שיקן הגר'ן, זאָגט דער פּסוק, "וישכם אברהם בכקר", (*). אברהם האָט זיך געפּעדערט אינדערפּרי. וואָס עפעס דאָס איילעניש?

ווייל ער האָט נישט געוואָלט זי אַוועק-שיקן ביינאַכט. דער רד"ל ז"ל האַלט אז אברהם איז געווען פון די מחמירים וועלכע זיינען קעגן געבן אַ גט ביי-נאַכט, (כ).

האָט אברהם כאָטש מיטגעגעבן הגר'ן און ישמעאל'ן עפעס אויפן וועג? געוויס. אברהם האָט דאָך געפירט אַ ברייט הויז. ער האָט זיי מיטגעגעבן צוועלף ברויט און וואַסער, (ל).

אין וואָס האָט אברהם געגעבן הגר'ן דאָס וואַסער?

(מ) יונתן און ספורנו בראשית כא, יד; פּר"א פרק ל; י"ש וירא אָנהויב צה.
(נ) בראשית כא, יד, און רש"י דאָרט.
(ס) ב"ר נג, יג; ל"ט וירא כא, יד.
אין מ"א וירא כא, יד שטייט פשוט אז ער איז געווען קראַנק.
לויטן אבן עזרא דאָרט איז ישמעאל קראַנק געוואָרן פון מאַנגל אין וואַסער. זעט פּראַגע; ווי אַלט איז ישמעאל געווען, זייט 153, גאָטן ז, ח, ט.
(ע) זעט בראשית כא, טו. ב"ר נג, יב; ל"ט וירא כא, טו; י"ש וירא צג; רש"י בראשית כא, טו.
(פ) מ"א וירא כא, יד; י"ש וירא אָנהויב צה.

חנה, אביגיל (דוד המלך'ס אַ ווייב); חולדה, אסתר. זעט; זייטן 20, נאָטע י; 103, צ.
(ח) ב"ר אָנהויב מה; י"ש לך לך ענדע עח; בחיי בראשית אָנהויב טז.
(ט) ב"ר מה, ג און רד"ל דאָרט; ל"ט לך לך טו, ג; י"ש לך לך עט.
אגב, אַ קעבס-ווייב איז אַהן כתובה און קידושין, סנהדרין כא, א; י"ש אָנהויב שמואל ב'; בחיי בראשית כה, ו.
(י) פּר"א פרק ל; ת"י בראשית כא, יד; י"ש וירא אָנהויב צה. שה"ק יד.
(י*) בראשית כא, יד.
(כ) פּר"א פרק ל, הערה יח.
(ל) ספר הישר וירא 55.

שטייט „אם רעכ שונאך האכילהו לחם, ואם צמא השקהו מים“ (ב) אויב דין פיינט איז הונגערדיק, קארמע אים אן מיט ברויט; איז ער דארשטיק, טרינק אים אן מיט וואסער, ג).
ווייל ער האט פיינט באקומען ישמע-אל'ן פאר זיין אראפגיין פונעם גלייכן וועג, ד).

וואס פאר א סארט בוים איז עס געווען, אונטער וועלכן הגר האט ארי-דערגעלייגט דעם קראנקן ישמעאל'ן?
לויט איין מיינונג מיינט עס פשוט אונ-טער איינעם פון די בוימער וועלכע וואקסן אין דער מדבר, אין דער וויסמע.
לויט א צווייטער מיינונג: „תחת אחד השיחים“ (ה) מיינט אונטער א בוים אונטער וועלכן מלאכים האבן (שיחו, סיחו) גערעט מיט איר.

לויט א דריטער מיינונג: אונטער א בוים ביי וועלכן זי האט גערעדט קעגן אויבערשטן, ז).

ווי אַלט איז ישמעאל געווען ווען א' האט אים אַוועקגעשיקט?
עס זיינען פאַרען מיינונגס-פאַרשידנ-הייטן:

- פערצן יאָר, ז);
- זעכצן יאָר, ח);
- זיבעצן יאָר, ט);

זרה. און ישמעאל איז געשלאָגן געוואָרן מיט אַ היץ-קראַנקייט, צ).

אברהם האָט איר מיטגעגעבן גענוג וואַסער עס זאָל זיי סמאָיען ביז באַר שבע. האָט זי אָבער געבלאָנדזשעט, האָט איר אויסגעפעלט, ק).

אברהם איז דאָך געווען אַ גרויסער גביר, און ישמעאל איז דאָך געווען זיין זון. ער האָט דאָך געבעטן דעם אוי-בערשטן „לו ישמעאל יחיה“, ר) הלואי זאָל ישמעאל לעבן, ווי זשע קומט עס וואָס ער האָט אים גיט געגעבן אַ קעמל און געלט?

עס זיינען פאַרען מיינונגס-פאַרשידנ-הייטן:

ווייל שרה האָט געזאָגט „גרש“, ש) טרייב אַרויס די דינסט מיט איר זון. און דער אויבערשטער האָט דאָך אים גע-זאָגט „כל אשר תאמר אליך שרה שמע בקולה“, ת) אַלץ וואָס שרה וועט דיר זאָגן זאָלסטו פאַלגן, האָט ער געפאַלגט. מיטגעבן קעמלען, גאַלד, זילבער און נאָך גוטע זאַכן, הייסט דאָך גיט אַרויס-געטריבן, א).

אברהם האָט געזען בנבואה אַז ישמע-אל וועט פאַרשקלאַפן, פייניקן די אידן. זיינע קינדער וועלן זעהר פיינט האָבן די אידן. האָט ער זיך אויפגעפירט מיט אים ווי מיט אַ שונא. ווי אין פסוק

- צ) תרגום יונתן בראשית כא, טו.
- ק) א"ע בראשית כא, יד און פארגלייכט מיט רשב"ם דארט.
- ר) בראשית יז, ה.
- ש) בראשית כא, י.
- ת) בראשית כא, יב.

א) זעט: רמב"ן בראשית כא, טו און א"ע פסוק יד. ווען ער וואָלט יאָ געווען איר געגעבן אָהן שרה'ס צושטימונג, וואָלט ער דאָך גיט געווען אָפּגעהיט מצות השם.
ב) משלי כה, כא.

- ג) בחיי בראשית כא, יד.
- ד) תנח. אנהויב שמות; רש"י בראשית כא, יד.
- ה) בראשית כא, טו.
- ו) זעט ווער עס זאָגט וואָס אין: ב"ר גג, יג; ש"ר ג, ב; תנח. ויצא ה; מ"א וירא כא, טו; ל"ט וירא כא, טו; י"ש וירא צא.
- ז) מדרש שכל טוב וירא כא, יד.
- ח) רבינו בחיי בראשית כא, יח.
- ט) מה"גא' כא, טו; י"ש וירא צד, און צה; רמב"ן בראשית כא, ט.

נאָכדעם ווי עס איז אַריבער אַ לאַג-גע צייט, האָט אברהם געזאָגט צו שרה'ן: „איך האָב זעהר געוואַלט גיין זען ישמעאל'ן, איך האָב אים ניט גע-זען אזאָ לאַנגע צייט.“ און ער האָט איר געגעבן אַ שבועה, אז ער וועט ניט אַראָפּגיין פון דעם קעמל דאָרט וואו ישמעאל וואוינט. און אברהם האָט זיך אַרויף געזעצט אויף אַ קעמל און אַנגע-הויבן אַרומפאַרן זוכן ישמעאל'ן.

אין אַ שיינעם מיטן טאָג איז ער געקומען צו ישמעאל'ס געצעלט. ישמע-אל'ס ווייב און די קינדער זיינען געווען אין געצעלט, אָבער ישמעאל און הגר זיינען ניט געווען. פרעגנדיק אויף יש-מעאל'ן האָט זי אים געענטפערט, אז ער איז אַוועק אין פעלד אַריין פאַנגען חיות. און אברהם איז די גאַנצע צייט געזעסן אויפן קעמל און איז ניט אַראָפּ-געגאַנגען, אַזוי ווי ער האָט געשוואוירן שרה'ן.

דערווייל האָט אברהם צו איר גע-זאָגט: „טאַכטער מיינע, גיב מיר אַ ביסל וואַסער וואָרום איך בין זעהר מיד פון דעם וועג.“ האָט זי געענטפערט אז זי האָט קיין וואַסער און אויך קיין ברויט. און זי האָט זיך אַפילו ניט אומגעקוקט אויף אים און אַפילו ניט געפרעגט ווער ער איז. זי האָט דאָן געשלאָגן און געשאַלטן די קינדער, און אויך געלעם-טערט איר מאַן ישמעאל.

דאָס האָט אברהם'ן שטאַרק פאַר-דראַסן, האָט ער זי אַרויסגערופן צו זיך זיצענדיק אויף דעם קעמל, און ער האָט

פיר און צוואַנציק יאָר (זיבעצן). י; זיבן און צוואַנציק יאָר, כ).

די תורה זאָגט „ויקראַ מלאַך . . . אל הגר“, אַ מלאַך האָט גערופן צו הגר'ן. ווי קומט עס אז אַ מלאַך זאָל ריידן צו דער דינסט הגר? ער האָט גערעדט צו איר אין אב-רהם'ס זכות, כ*).

וואָס איז געוואָרן דער סוף פון יש-מעאל'ן?

ווען זיין מוטער הגר האָט געזען אז ער האַלט ביים אויסגיין, האָט זי אים אַנידערגעלייגט אונטער איינעם פון די בוימלעך. זי האָט זיך געזעצט פון דער ווייטנס, ניט צו זען ווי ער שטאַרפט, און האָט שטאַרק געוויינט. זיין קול איז דערהערט געוואָרן אין הימל. אַ מלאַך האָט איר געזאָגט זי זאָל ניט מורא האָבן. ישמעאל וועט ווערן אַ גרויס פאַלק. זי האָט פלוצים דערזען אַ ברו-געם. האָט זי אַנגעפילט דעם לאַגל מיט וואַסער, אַנגעטרונקען ישמעאל'ן. ער האָט זיך באַזעצט אין דער מדבר פאַרן, און חתונה געהאַט מיט אַ פרוי פון מצרים מיטן נאָמען מריבת, ל).

נאָכדעם ווי א' האָט אַוועקגעשיקט הגר'ן מיט ישמעאל'ן פלעגט ער זיך אינטערעסירן וועגן ישמעאל'ן?

יא, ער פלעגט פאַרן אים זען, אָבער ער האָט געמוזט צוזאָגן שרה'ן אז ער וועט ניט אַראָפּגייערן פונעם קעמל דאָרט וואו ישמעאל געפינט זיך, מ). און פאַרגעקומען איז עס אַזוי:

ל) בראשית כא, טו-כב; ספר הישר וירא 55.

לויט י"ש וירא אָנהויב צה האָט ער גע-נומען אַ ווייב פון די טעכטער פון מאב מיטן נאָמען עשייה.

מ) פראָא פרק ל; י"ש וירא אָנהויב צה; ספר הישר 55.

י) פראָא פרק ל. אָבער דער רד"ל דאָרט סימן ל האַלט אז עס איז אַ טעות, און עס דאַרף שטיין זיבעצן יאָר.

כ) ב"ר נג, יג; ל"ט וירא כא, יד.

כ*) בראשית כא, יז. ב"ר נג, יד; י"ש וירא ענדע צד; ל"ט וירא כא, יז.

דאס ערשמע מאל, אז ער וועט ניט אראפשמייגן פון דעם קעמל, דארט וואו ישמעאל איז.

איז אברהם אוועקגעריסן אין דער מדבר, און ער איז אָנגעקומען צו יש-מעאל'ס געצעלט אין מיטן מאָג. ווען ער האָט געפרעגט אויף ישמעאל'ן איז אַרויסגעקומען צו אים ישמעאל'ס ווייב, און זי האָט צו אים געזאָגט: „ער איז ניטאָ איצט אין דער היים, מיין האַר, ער איז אוועקגעגאַנגען אין פֿעלד אַריין מיט זיין מוטער פֿאַשן די קעמלען, און פֿאַנגען חיות. קום אַריין, מיין האַר, אין געצעלט אַריין וועסטו עפעס עסן. וואָרום דו ביזט דאָך אַוודאי זעהר מיד פֿון דעם וועג.“

אַבער אברהם האָט איר געענטפֿערט אז ער קען ליידער ניט, ווייל ער איילט זיך זעהר. „אַבער“, האָט ער געזאָגט, „גיב מיר, איך בעט דיך, אַ ביסל וואַ-סער ווייל איך בין זעהר דאַרשטיק.“ איז די פֿרוי גיך אַריינגעלאָפֿן אין גע-צעלט אַריין און האָט אַרויסגעבראַכט וואַסער און ברויט און האָט אים גע-געבן און האָט אים שטאַרק געבעטן ער זאל עסן און טרינקען.

האָט אברהם געגעסן, געטרונקען און געבענטשט זיין זון, און ישמעאל'ס הויז איז געוואָרן פֿול מיט אַלדאָס גומס.

און אברהם האָט געזאָגט צו איר: „אז ישמעאל וועט צוריקקומען זאַלסטו אים אַזוי זאָגן: עס איז געווען דאָ אַ זעהר אַלמער מאַן פֿון דעם לאַנד פֿלש-תים, אַזוי און אַזוי האָט ער אויסגע-זען, און ער האָט מיר געזאָגט אז יש-מעאל וועט קומען זאַלסטו אים זאָגן אז דער אַלמער מאַן האָט געזאָגט, אז דער פֿלאַקן וואָס דו האָסט אַריינגעשמעלט דאָ אין געצעלט איז זעהר גוט, און דו זאַלסט אים ניט אָפֿטאַן.“ נאַכדעם ווי אברהם האָט געענדיקט, האָט ער

געזאָגט צו איר: „ווען דיין מאַן וועט צוריקקומען, זאַלסטו אים זאָגן אַזוי: „אַ זעהר אַלמער מאַן איז געקומען אַהער פֿון דעם לאַנד פֿלשתיים, אַזוי און אַזוי האָט ער אויסגעזען, ער האָט אויף דיר געפרעגט, און איך האָב אים ניט געפרעגט ווער ער איז. און ווען ער האָט געזען אז דו ביזט ניטאָ, האָט ער געזאָגט צו מיר: אז דיין מאַן יש-מעאל וועט קומען, זאַלסטו אים זאָגן, דער מאַן האָט געזאָגט אז אַזוי ווי דו וועסט צוריקקומען, זאַלסטו אָפֿטאַן דעם פֿלאַקן פֿון דעם דאָזיקן געצעלט, און אַריינשמעלן אַן אַנדערן.“ און נאַכדעם ווי אברהם האָט געענדיקט, האָט ער פֿאַרקירעוועט דאָס קעמל און זיך אומ-געקערט אַהיים.

ווען ישמעאל איז צוריקגעקומען אַ-היים מיט זיין מוטער פֿון דעם פֿאַנגען, האָט זיין פֿרוי אים איבערגעגעבן וואָרט פֿאַר וואָרט ווי אברהם האָט איר גע-הייסן. ווען ישמעאל האָט דערהערט זיין ווייבס ווערטער, האָט ער באַלד פֿאַרשטאַנען אז דאָס איז געווען זיין פֿאַטער, און אז זיין ווייב האָט אים ניט פֿיין אויפגענומען. ער האָט אויך פֿאַרשטאַנען וואָס אברהם האָט גע-מיינט, וואָרום דער זון פֿון אַ חכם איז ווי אַ האַלבער חכם. האָט ישמעאל גע-פֿאַלגט אברהם'ס ווערטער, און ער האָט אַוועקגעשיקט זיין ווייב, און זי איז אַוועקגעגאַנגען.

און ישמעאל איז אַוועקגעגאַנגען אין דעם לאַנד כּנען. דארט האָט ער גענו-מען אַן אַנדער ווייב, און ער האָט זי געבראַכט אין זיין געצעלט אויף דעם אַרט פֿון יענער פֿרוי.

אַזוי זיינען אַריבער דריי יאָר. און אברהם האָט זיך ווידער פֿאַרבענקט נאָך ישמעאל'ן. האָט ער נאַכאַמאל געזאָגט צו שרה'ן אז ער וויל גיין זען ישמע-אל'ן. און ער האָט איר געשוואוירן, ווי

אברהם און דער אשל

די תורה זאגט „ויטע אשל“ (ס) א' האָט געפלאַנצט אָן אשל. וואָס איז דאָס אַזוינאָם געווען?

עס זיינען פאַראַן מיינונגס-פאַרשידנ-הייטן וועגן דעם טייטש פון אשל:

א פּרדס, א סאָד מיט פּרוכטן, (ע).
עס איז געווען א פּרדס, אָן אָפּגע-צוימטער אָרט צו דאווענען דאָרט, (ע*).
א סנהדרין, (ע**).
א בוים, (ס).

א סטאַנציע, א האַמעל, (צ). אַי א האַמעל, צי א סטאַנציע פלאַנצט מען דאָך נישט, נאָר מען בוים. געפינען מיר, אַבער יאָ אַזאָ אויסדרוק, ווי צום ביי-שפּיל „ויטע אהלי אפדנו“, (צ*) און ער וועט אויפשטעלן די געצעלטן פון זיין פּאַלאַץ.

עס איז דער נאָמען פון א בוים, (ק).

לויט דער מיינונג אַז אשל מיינט א האַמעל, איז ער געווען א גרויסער צי א קליינער?

א גרויסער. אין יעדער זייט זיינען געווען צוויי טירן, דער דורך-פאַרער, צי דער וואַנדערער, זאָל ניט דאַרפן זוכן די טיר. און ווער עס איז דורכגעפאַרן אָדער דורכגעאַנגען, פלעגט אברהם אים אַרייננעמען און אים געבן עסן, טרינ-קען און א געלעגער, און אים באַגלייטן. און אויב ער איז געווען אַן אַרעמאָן,

פאַרקירעוועט דאָס קעמל, און זיך צו-ריקגעקערט אַהיים.

ווען ישמעאל איז צוריקגעקומען, איז אים זיין ווייב געלאָפן אַנטקעגן מיט גרויס פרייד און האָט אים איבערגע-זאָגט אַלץ, וואָרט פאַר וואָרט, וואָס אברהם האָט איר אַנגעזאָגט. ישמעאל האָט פאַרשמאַנען אַז דאָס איז געווען זיין פאַטער, און אַז זי האָט אים זעהר פּיין אויפגענומען, און ער האָט געלויבט דעם אויבערשטן.

אין יענער צייט האָט ישמעאל גענו-מען זיין ווייב, זיינע זין, זיין פי און אַלץ וואָס ער האָט פאַרמאַגט, און האָט זיך אַוועקגעלאָזט אין דעם לאַנד פּלש-תים צו זיין פאַטער. אברהם האָט דאָן דערציילט ישמעאל'ן ווי אַזוי זיין ערש-טע ווייב האָט אים באַהאַנדלט, און ווי זי האָט זיך אויפגעפירט. און ישמעאל און זיינע זין האָבן געוואוינט מיט אב-רהם'ן אַ לאַנגע צייט, אַן ערך פון זעקס און צוואַנציק יאָר.

נאַכדעם האָט אברהם גענומען אַלע זיינע קנעכט, און אַלץ וואָס ער האָט פאַרמאַגט, און ער האָט פאַרלאָזט דאָס לאַנד פּלשתיים. ער איז אַוועקגעצויגן ווייט פון דעם לאַנד, און איז אַנגעקומען נאַענט צו חברון. ער האָט זיך דאָרט באַזעצט. זיינע קנעכט האָבן דאָרט גע-גראָבן ברונעם, און אברהם האָט גע-וואוינט דאָרט, נעבן דעם וואַסער, (ג).

(ג) ספר הישר 55-57; שה"ק יד.

(ס) בראשית כא, לג.

(ע) סוטה י, א; ב"ר נד, ו; ל"ט וירא כא, לג; י"ש וירא צה. זעט רש"י וירא כג, לא.

(ע*) רשב"ם בראשית כא, לג.

זעט דאָרט די תרגומים יונתן און ירושלמי. לויט מיינ אַרעמען פאַרשטאַנד באַזירט דער רשב"ם ז"ל זיין טייטש אויף דעם וואָס נאָך „ויטע אשל“ שטייט „ויקרא שם בשם ה'“.

(ע**) ב"ר נד, ו. זעט דאָרט מהר"ו.
(פ) אונקלוס, א"ע בראשית כא, לג.
(צ) סוטה י, א; ב"ר נד, ו; במ"ר ב, יב; תרגומים יונתן און ירושלמי בראשית כא, לג; שו"ט קי, א; מ"א וירא כ, לג און חיי שרה כד, ב. זעט אר"ן פרק ו.

(צ*) דניאל יא, מה.
סוטה י, א, די לעצטע צוויי שורות; י"ש וירא צה; רש"י בראשית כא, לג.
(ק) רבינו בחיי בראשית כא, לג. זעט אומעטום ווער עס זאָגט וואָס.

הכנסת אורחים איז טאקע זעהר וויכ-
טיק, אבער איז א' אויסן געווען נאך
עפעס מיט זיין גאסמיינלעכקייט?

י. ווען די געסט פלעגן אים דאנקען
נאכן עסן, האט ער זיי דערקלערט אז זיי
דארפן דאנקען דעם אלמעכטיקן וועל-
כער האט באשאפן די וועלט, באשאפט
דעם מענטשן אין דער מוטערס מאַכט,
מאכט אלץ וואַקסן, און אזוי ווייטער.
און ער האט זיי געלערנט צדקות, יראת
שמים, ברכות, תורה, ב. *

און ווען די אורחים פלעגן וועלן אים
דאנקען, פלעגט ער זיי זאגן: „איר האט
דען געגעסן פון מיינעם, איר האט דאך
געגעסן פונעם אויבערשטנס. דאנקט זשע,
לויבט און בענטשט דעם וועלכער האט
געגעבן א זאג, און די וועלט איז גע-
וואָרן. ב. *

ו' אזוי פלעגט אברהם צוציען ניט-
אירן צו אידישקייט?

ער פלעגט אויפנעמען יעדן איינעם
וואָס פלעגט פאַרבייגיין אַדער דורכפאַרן
דורך זיין הויז און זיי געבן צו עסן און
צו טרינקען. נאָכן עסן האָט ער זיי
געזאָגט „בענטשט“. האָבן זיי אים גע-
פרעגט „וואָס זאָלן מיר זאָגן?“ האָט

האָט ער אים געגעבן אויך מלבושים און
עטלעכע מטבעות, ר. *

קען מען באַווייזן טאקע פונעם וואָרט
„אשל“ אז א' איז געווען אַ גרויסער
מכנים אורח?

י. אשל מאַכט אכילה עסן, שתיה
טרינקען, לוייה באַגלייטן. נעמלעך אב-
רהם פלעגט געבן זיינע אורחים, געסט,
עסן, טרינקען און זיי באַגלייטן, ש. *

לויט אַ צווייטער מיינונג מאַכט אשל
אכילה, שתיה, לינה, ער פלעגט זיי
געבן עסן טרינקען און אַ געלעגער.

לויט נאָך אַ מיינונג מאַכט עס אכילה,
שכיבה אַ געלעגער, לוייה באַגלייטן, ת. *

האָט אשל נאָך אַ טייטש?
„אשל“ ענטהאַלט די אותיות „שאל“,
בעטן, פּרעגן, וואָס דער גאָסט האָט
געבעטן, פאַרלאַנגט, האָט ער באַקומען,
אַפילו טייטלען, וויינטרויבן, מילגרוימען.

אַדער דער בעל אכסניא, נעמלעך אב-
רהם, פלעגט פרעגן דעם אורח וואָס ער
ווייל — פלייש, עוף, פיש, וויין. און אלץ
וואָס מען האָט געוואָלט האָט ער גע-
געבן, א. ווייל אלץ וואָס דאָס מויל
האָט פערלאַנגט, האָט זיך געפונען ביי
אברהם'ן אין הויז, א. *

ת) רבינו בחיי בראשית כא, לג.
זעט ענדע זייט 156 און גאָטע ר.

א) ל"ט וירא כא, לג. פאַרגלייכט ב"ר
נדי, ו.

א*) אבות דרבי נתן פרק ז.

ב) תנחומא לך לך יב; ישר מב, א.
אגב, וועגן דער וויכטיקייט פון הכנסת
אורחים זעט שבת קכו, א און י"ש וירא
פב אז „גדולה הכנסת אורחין מהקבלת פני
שכינה“ הכנסת אורחים, געבן אן אַרע-
מאן אַ מאַלצייט, אַ געלעגער שטייט העכער
פון אויפצונעמען די שכינה.

ב*) סוטה י, א.

ר) פאַרגלייכט פאַלגנדיקע קוועלן:
סוטה י, א-ב; ב"ר מג, ז; מט, ד;
נדי, ו; נו, ה און פד, ד; ש"ר א, טו
און כה, ח; ויק"ר א, ט; במ"ר ב, יב;
ד"ר א, ג און יא, ג; ש"ר א אויפן פסוק
יג; תנחומא לך לך יב; תנח"ב וירא ד;
תולדות יג; אגדת בראשית יט, לט; ספר
הישר 57; שו"ט קי, א; פ"ר פיסקא בחודש
השביעי קעא, א; אר"ן א, ז און ב, יד.
מה"גא' וירא רסט; ל"ט וירא כא, לג;
י"ש וירא קא; ילקוט א' מא, ג, קיח (צוויי
טירן); בחיי בראשית כב, א (פיר טירן).
ש) שו"ט לו, א; מ"א וירא כא, לג;
ל"ט וירא יח, טז און כא, לג; י"ש תהלים
ענדע תשכח; רש"י סוטה י, א לעצטע שורה.

עקידת יצחק

וואָס איז דער טייטש עקידה?

בינדן, בינדונג.

אין וואָס פאַר אַ טאַג איז פאַרגעקער מען די עקידה?

פרייטיק פאַרנאַכט, לויט אַן אַנדער מיינונג צוויי אַזויגער בייטאַג, און לויט נאָך אַ מיינונג פיר אַזויגער בייטאַג, ז).

אין וואָס פאַר אַ חודש איז פאַרנען קומען די עקידה?

עס זיינען פאַראַן מיינונגס-פאַרשידנ-הייטן:

אין חודש ניסן, ח);

אין תשרי, ראש השנה, ט);

אין חודש חשוון, י).

אין וואָס פאַר אַ יאָר איז פאַרגעקער מען די עקידה?

צוויי טויזנט פינף און זיבעציג יאָר נאָכן וועלט באַשאַפּן, כ).

ווי אַלט איז יצחק געווען ביי דער עקידה?

עס זיינען פאַראַן מיינונגס-פאַרשידנ-הייטן:

זיבן און דרייסיק יאָר, ל); זעקס און

ער זיי געענטפערט: זאָגט „געלויבט איז דער אויבערשטער פון דער וועלט פון וועמענס מיר האָבן געגעסן“. אויב דער גאָסט האָט אַזוי געזאָגט, האָט ער געגעסן און געטרונקען און איז זיך אַוועקגעגאַנגען. האָט דער גאָסט ניט געוואָלט בענטשן, האָט אברהם געזאָגט צו אים: גיב מיר אַלץ וואָס דו האָסט. פּרעגט דער גאָסט: וואָס אייגענטלעך קומט דיר. האָט אברהם געענטפערט: פאַר וויין קומט מיר אַזוי פיל און אַזוי פיל. פאַר פלייש קומט מיר אַזוי פיל און אַזוי פיל. פאַר ברויט קומט מיר אַזוי פיל און אַזוי פיל. ווער האָט דיר אַמאָל גע-געבן אַט די אַלע שפייזן אין דער מד-בר! ווען דער גאָסט האָט דערזען אין וואָס פאַר אַ צרה ער געפינט זיך, האָט ער געזאָגט: געלויבט איז דער אויבער-שטער פון וועמענס מיר האָבן גע-געסן, ג).

איז פאַראַן אַ רמז, אַן אַנדייט, אין דער תורה אַז פאַר הכנסת אורחים האָט מען גן עדן?

יא. אין דער תורה געפינט זיך צוויי מאל דאָס וואָרט „ויטע“, „ויטע . . גן בעדן“, ד), „ויטע אשל“, ה). אַלזאָ ווער עס האָלט פון דער מצוה הכנסת אור-חים, דער ירש'נט גן עדן, ו).

ג) ב"ר מט, ד. פאַרגלייכט די נוסחאות און ווער עס זאָגט זיי אין: ב"ר מג, ז און ענדע פרשה נד; סוטה י, ב; תנח. לך לך יב; י"ש לך לך עד; וירא פב און צה; תרגום ירושלמי און רש"י ברא-שית כא, לג; מ"א כא, לג; ל"ט יח, יט און כא, לג.

ד) בראשית ב, ח.

ה) בראשית כא, לג.

ו) בחיי בראשית כא, לג.

זאני הקטן אהרן, ב"ר משה ז"ל, באַמערק: עס איז דאָ אַ דריטער ויטע, „ויטע כרם“ אין בראשית ט, כ. נאָר אַזוי ווי מיט דעם ויטע כרם ביי נח'ן איז ניטאָ מיט וואָס

צו שטאַלצירן, ער האָט זיך דאָך אַנגע-שיכור'ט, האָט אפּשר דערפאַר רבינו בחיי ז"ל אים ניט גערעכנט.

אגב, אין נ"כ געפינט זיך אויך ויטע מיט אַ שוואַ אונטער דער ג, זעט דניאל יא, מה.

ז) זהר ויצא קסד, ב; סדר הדורות יט, ג.

ח) ש"ר אנהויב פרשה טו און זעט דאָרט רד"ל סימן כז; ס"ה יט, ג.

ט) פ"ר פּיסקא מ; מ"א וירא כב, יד, און זעט חיי שרה כג, א.

י) סדר הדורות יט, ג.

כ) סדר הדורות יט, ג.

ל) פ"ר א פרק לא און זעט פרק לב;

געהייסן אברהם'ן פירן יצחק'ן צו דער עקידה, און אברהם האָט געפאלגט.

לויט דעם קומט אויס אַז יצחק איז דעמאלט אלט געווען צוויי יאָר. ווייל ביי זיין אַנטוויינג איז ער דאָך אלט געווען צוויי יאָר, (ש).

די תורה זאָגט „ויהי אחר הדברים האלה“ (ת) און עס איז געווען נאָך די דאָזיקע רייד. נאָך וואָס פאַר אַ רייד? עס זיינען פאַר אַן מיינונגס-פאַרשידנ-הייטן:

דער שטן איז געקומען פאַרן אוי-בערשטן, און ער האָט גע'מענה'ט: אב-רהם האָט געמאַכט אַזאָ גרויסע סעודה ביים אַנטוויינען יצחק'ן, און דיר האָט ער אַפילו קיין איין טייבעלע געאַפּפערט. האָט דער אויבערשטער אים געענט-פערט: ווען איך זאָל אים הייסן מקריב

דרייסיק יאָר, (מ); זיבן און צוואַנציק יאָר, (נ); זעקס און צוואַנציק יאָר, (ס); צוויי יאָר, (ע); אַכט יאָר, (פ); דרייצן יאָר, (צ).

די גמרא דערציילט: ווען יצחק איז אַנטוויינט געוואָרן, האָט אברהם גע-מאַכט אַ גרויסע סעודה, (ד). האָט דער שטן גע'מענה'ט צום אויבערשטן: דו האָסט אים געלייטזעליקט מיט אַ זון צו הונדערט יאָר, איז פון אַט דער גרוי-סער סעודה וואָס ער האָט געמאַכט, האָט ער ניט געפונען פאַר נויטיק מק-ריב צו זיין פאַר דיר אַפילו אַ יונג טייבעלע!

האָט דער אויבערשטער אים געענט-פערט: די גאַנצע סעודה וואָס ער האָט געמאַכט, איז דאָך בלויז צוליב זיין זון. איז ווען איך זאָל אים הייסן מקריב זיין זיין זון, וועט ער אים באַלד אַפ-פערן. דער אויבערשטער האָט באַלד

זיך אים ניט אויפן שכל. ער האָלט אויך ניט מיט דער מיינונג אַז יצחק איז דע-מאַלט אַלט געווען פינף יאָר. (לויט סדר הדורות דאָרף שטייען אַכט — אַ דרוק-פעלער פון „ח“ אויף „ה“). לויט זיין מיי-נונג האָט יצחק באַדאַרפט דאָן אַלט זיין אַרום דרייצן יאָר.

(מ) תרגום יונתן בראשית כב, א.

(נ) סדר הדורות יט, ב.

(ס) הגר"א ז"ל אין סדר עולם רבה ענדע פרק א. לויט דעם קומט אויס אַז רבקה איז אַלט געווען פערצן יאָר, ניט דריי, צו דער חתונה. זעט ס"ה יט, א.

(ע) סנה. פט, א; ס"ה יט, א.

(פ) ס"ה יט, א. זעט פ"א פרקים ל און לו.

(צ) ס"ה יט, א. זעט א"ע בראשית כד, ב.

(ד) בראשית כא, ח.

(ש) רש"י בראשית כא, ח; מ"א וירא כא, ח; זעט גיטין עה, ב. סנה. פט, א.

(ת) בראשית כב, א.

סע"ר ענדע פרק א; ב"ר נו, ח; ש"ר אָנ" הויב פרשה א; א"ר פתיחתא כד; תנח. וירא כג און שמות א; תנח"ב וירא מב און מו; זהר וירא קג, א; חיי שרה קכג, א און ויחי רל, ב; תדא"ר פרק כו; תדא"ז פרק ב; ישר וירא 58; מ"א תולדות כה, כ; ש"ט חיי שרה כד, יד; ל"ט חיי שרה כג, ב און כד, מד; מה"גא' כב, ג; י"ש וירא צח און תולדות קי; רש"י בראשית כה, כ; תוספות יבמות סא, ב אונטערן וואָרט וכן; בחיי וירא כב, ד; חידושי הרמב"ן; ס"ה יט, ד; שה"ק יד, טו. זעט ווייטער הערה ד.

לויט ליקוטי תיקונים פון האר"י ז"ל איז יצחק אַלט געווען זיבן און דרייסיק יאָר ווי די צאָל פון „הבל“, וועמענס תיקון יצחק איז געווען. זעט תנח"ב וירא הערה רכ.

דער אבן עזרא, בראשית כב, ד זאָגט אויב עס איז דברי קבלה, טראַדיציע, נקבל, נעמען מיר עס אָן. אָבער ער האָלט אַז די סברא אַז יצחק איז אַלט געווען ביי דער עקידה זיבן און דרייסיק יאָר לייגט

מען טאקע אַ טאַטן צו אַזאַ נסיון, צו מקריב זיין מיט די אייגענע הענט זיין איין און איינציקן זון וועלכן ער האָט אַזוי ליב?

עס האָט שוין אַ גדול געמייטשט אַז דאָס וואָרט „נסה“ מיינט ניט אויספרו- בירן, נאָר אויפהויבן, דערהויבן. דער אויבערשטער איז אויסן געווען צו דער- הויבן סיי אברהם'ן, סיי זיין אמונה אין די אויגן פון די געצנדינער. נעמ- לעך, אברהם איז אַזוי איבערצייגט אין דער ריכטיקייט פון זיין גלויבן, אַז ער איז גרייט מקריב צו זיין דערפאַר אַפילו זיין באַליבטן בן יחיד. רבי יוסי הגלילי זאָגט „גדלו כנס הזה של ספינה“, (ו) ער האָט אים דערהויבן, הויך געמאַכט ווי די פּאָן פון אַ שיף.

איך הקטן בין אַגב מוסיף אַז דאָס וואָרט „נסה“, (ז) איבערזעצט דער תּר- גום מיט נשא, און רש"י ז"ל אויפן אָרט זאָגט הרם, אויפהויבן, דערהויבן, (ח).

און וואָס אַנבאַלאַנגט ווי שמעלט מען טאקע אַ טאַטן צו אַזאַ נסיון, זעט וויי- טער זייט 163 נאָמע ו.

ווען דער אויבערשטער האָט אויסגע- רופן „אברהם“, האָט אברהם אים גע- זאָגט „הנני“ (אַט בין איך) איך בין גרייט. ווי אַזוי האָט דער אויבערשטער רעאַגירט דערזוי?

יאָר; סנה. פט. ב; תנה. וירא יח; תנח"ם וירא מב; ב"ר נה. ד; ל"ט בראשית כב. א. מ"א וירא כב. א; י"ש וירא ענדע צה. זעט פאַרגיענדיקע פּראָגע און ענטפּער.

(ה) בראשית כב. א.
(ו) ב"ר נה. ו; ל"ט וירא כב. א; י"ש וירא אָנהויב צו. זעט אַבער רמב"ן ברא- שית כב. א.
(ז) תהלים ד. ז.

(ח) זעט הו"ה בראשית כב. א. הוצאת אום.

זיין פאַר מיר אַפילו זיין אייגענעם זון, וועט ער דאָס אויך טאָן, א).

לויט אַן אַנדער מיינונג האָבן די מל- אכים אַזוי געזאָגט צום אויבערשטן, ב). לויט אַן אַנדער דעה האָט א' אַליין מהרהר געווען: ווען יצחק איז געבוירן געוואָרן האָב איך זיך געפרייט און מש- מה געווען אַלע. אַבער פאַרן באַשע- פער האָב איך ניט אַפגעשויט אַפילו איין אָקס, אַדער איין ווידער, ג).

אַנדערע האַלטן אַז עס איז געווען נאָך די רייד וועלכע זיינען פאַרגעקו- מען צווישן ישמעאל'ן און יצחק'ן. יש- מעאל האָט זיך באַרימט פאַר יצחק'ן אַז ביי זיין ברית איז ער שוין אַלט געווען דרייצן יאָר, און ער האָט זיך ניט געווערט דאַקעגן. האָט יצחק אים געענטפערט: דו באַרימסט זיך מיט איין אבר און אַז ביזט אַלט געווען דרייצן יאָר. איך בין איצט אַלט זיבן און דריי- סיק יאָר. און ווען דער אויבערשטער זאָל מיר הייסן זיך אינגאַנצן לאָזן שעכטן פאַר אים, וועל איך דאָס טאָן, ד).

די תורה זאָגט אונז אַז דער אוי- בערשטער „נסה את אברהם“, (ה) האָט אויספרובירט אברהם'ן ער זאָל פירן יצחק'ן צו דער עקידה. האָט דען דער אויבערשטער, דער יודע מחשבות, פריי ער ניט געוואוסט אַז אברהם וועט ביי- שטיין דעם נסיון. צווייטנס, ווי שמעלט

א) זעט: ב"ר נה. ד; סנה. פט. ב; ישר וירא 59, און פאַרגלייכט: ל"ט ברא- שית כב. א; י"ש וירא אָנהויב צו.
ב) מ"א וירא כב. א; ל"ט וירא כב. א; י"ש וירא צה.

ג) י"ש וירא ענדע צה. דער זית רענן דאָרט באַמערקט: יצחק איז דאָך דעמאָלט שוין אַלט געווען זיבן און דרייסיק יאָר, פאַרוואָס זשע האָט ער ניט מהרהר געווען בין דאָן.

ד) רש"י בראשית כב. א; (לויט תר- גום יונתן דאָרט איז ער אַלט געווען 36

איז א' געווען דער סאמע ערשטער געפרואוונט צו ווערן?
י"ג, מ).

האָט דער אויבערשטער אויסגעזעצט אַ באַשטימטע צייט ווען א' זאָל פירן יצחק'ן צו דער עקידה?
י"ג, נ).

דער וויפלמער נסיון איז די עקידה געווען פאַר אברהם'ן?
דער צענטער, ס).

ווי אזוי האָט א' רעאָגירט ווען דער אויבערשטער האָט אים געהייסן פירן יצחק'ן צו דער עקידה?

דער אלמעכטיקער האָט זיך באַוווּן צו אים ביינאַכט און געזאָגט: נייען מאל האָב איך דיך שוין אויספרובירט, און דו ביזט בייגעשטאַנען אַלע נסיונות. האַלט אויס אויך דעם איצטיקן נסיון. מענטשן זאָלן ניט זאָגן אז יענע האַסמו אויסגעהאַלטן ווייל זיי זיינען געווען בלויז קלייניקייטן, ס'זאָג:

„קח נא את בנך, ע' נעם, איך בעט דיך, דיין זון.

„וועלכן מיינסטו, איך האָב דאָך צוויי זין“? מיינסטו דעם וועלכער איז גע- בורן געוואָרן פאַר מיין מל זיין, צי נאַכדעם?”

„את יחידך, ע' דיין איינציקן. זיי זיינען דאָך ביידע איינציקע. יצחק

ער האָט געזאָגט צו אברהם'ן: מיט דעם דאָזיקן לשון וועל איך באַצאָלן שׂכר דיינע קינדער. ווי אין פסוק שטייט „הנני ממטיר לכם לחם מן השמים, זע, איך רעגן פאַר אייך ברויט פונעם הימל, ח'“.

פאַרוואָס האָט דער אויבערשטער גע- פּראַוואַנט דוקא אברהם'ן?

ווייל דער אויבערשטער פּראַוואַנט ניט דעם רשע נאָר דעם צדיק. ווי אין פסוק שטייט „ה' צדיק יבחן“, ט' דער אוי- בערשטער פּראַוואַנט אויס דעם צדיק, ווייל דער רשע וועט ניט קענען ביי- שטיין דעם נסיון, ווי אין פסוק שטייט „והרשעים כים נגרש“, י' די רשעים זיינען ווי אַ געטריבענער ים.

עס איז פונקט ווי דער פּלאַקסער. ווען זיין פּלאַקס איז געשלאָגן, עס איז שלעכט, קלאַפּט ער עס ניט צופיל ווייל עס וועט זיך צעשפּאַלטן. אַבער ווען דאָס פּלאַקס איז גוט, עס איז געראַטן, קלאַפּט ער דאָס אַ סך, וואָס מער ער קלאַפּט עס, אַלץ בעסער ווערט עס, כ'.

אָדער עס איז פונקט ווי דער וועל- כער פאַרמאָגט צוויי בהמות, אַ שטאַר- קע און אַ שוואַכערע. אויף וועמען לייגט ער אַרויף דעם יאָך, ניט אויף דער שטאַרקערער? אזוי אויך דער אויבערש- טער. בלויז צדיקים שמעלט ער צום נסיון, ל'.

ל) ב"ר נה, ב, און זעט דאָרט אויך דעם משל מיטן טעפּער; י"ש שיר השירים תתקפו.

מ) בראשית רבה נט, ו. נ) ב"ר נה, ו; פ"ר פּיסקא מב; אגדת בראשית פרשה לא.

ס) תרגום ירושלמי בראשית כב, א; פ"א אנהויב פרק לא. זעט זייט 182, באַמערקונג י. ס') זעט זייט 162, נאָטע ש.

ע) בראשית כב, ב און רש"י דאָרט.

ח') בראשית כב, א; שמות טז, ד. ש"ר כה, ה.

ט) תהלים יא, ה.

י) ישעיה נז, כ. זעט די מפרשים דאָרט.

כ) ב"ר לב, ג; לה, ב; נה, ב; ש"ר ב, ב; ב"מ"ר טו, יב; ש"ר ענדע פרשה ב; תנח"ב וירא כ און בהעלותך ח; תנח"ב שמות י; שו"ט יא, ד; י"ש וירא צה, ישעיה שנ און תהלים תרנד; שפס רסג. זעט אומעטום ווער עס זאָגט עס.

ער האָט געזאָגט מיטן מויל „הג-ני״, ק) איך בין גרייט, אָבער אין האַרצן האָט ער טאַקע געוויינט, ר).

ווען דער אויבערשטער האָט געהייסן אברהם'ן פירן יצחק'ן צו דער עקידה, האָט ער געזאָגט „קח נא״, נעם, איך בעט דיך, דיין זון יצחק. צו וואָס בעטן, ער האָט דאָך געקאָנט באַפעלן?

ער האָט גענוצט דעם אויסדרוק „נא״ וואָס מיינט אַ לשון בקשה, אים צו בעטן ער זאל אויסהאַלטן דעם דאָזיקן נסיון, כדי מען זאל ניט זאָגן אַז די אַלע פריערדיקע נסיונות, וועלכע ער איז ביי-געשטאַנען, זיינען ניט געווען ממשות״-דיקע, ש).

צו וואָס האָט דער אויבערשטער באַ-דאַרפט זאָגן „קח נא את כנך את יחידך אשר אהבת את יצחק״, ת) נעם, איך בעט דיך, דיין זון, דיין איינציקן, וועלכן דו האָסט ליב, יצחק'ן. ער האָט דאָך

איז אַן איינציקער ביי זיין מוטער שרה, און ישמעאל איז אַ בן יחיד ביי זיין מוטער הגר״.

„אשר אהבת״, ע) דעם וועלכן דו האָסט ליב.

„איך האָב זיי ביידע ליב״. „דעם וועלכן דו האָסט שטאַרק ליב״. „איז דען פאַראַן אַ גרענעץ? לאַזט עס זיך דען אַפּמעסטן?״

„את יצחק״, ע) יצחק'ן.

„ולך לך אל ארץ המוריה, והעלהו שם לעולה״, ע) און גיי דיר צום לאַנד מוריה, און ברענג אים דאַרט אויף פאַר אַ בראַנדאָפּער.

און אברהם האָט עס באַלד אָנגענו-מען באַהבה, פ).

אין פּסוק שטייט דאָך „כרחם אָב על בנים״, צ) ווי אַ פּאַטער דערבאַרעמט זיך אויף זיינע קינדער, ווי זשע קומט עס וואָס אברהם איז געווען גרייט צו אַפּפּערן זיין באַליבטן זון?

פ) זעט די פאַרשידענע נוסחאות, און ווער עס זאָגט עס אין: סנה. פט, ב; פרי״א פרק לא און רד״ל דאָרט; ב״ר פרשיות לט, ט און נה, ז; תנח. וירא כב; תנח״ב וירא מד; פ״ר פּיסקא מ שור או כשב, קצג, ב און פאַרגלייכט קסט. ב; שו״ט כט, א, הוצאת אום; מ״א וירא כב, ב; מה״גא' 317; ל״ט וירא כב, ב; י״ש לך לך סב; וירא צו און יחזקאל שמג; בחיי בראשית כב, ב; מדרש ויושע לה און פאַרגלייכט אוצר מדרשים, איינשטיין, קמו.

ז) תהלים קג, יג.

ק) בראשית כב, א.

ר) תנח״ב וירא לט; מדרש ויושע לו. ואני הקטן אהרן, ב״ר משה ז״ל, באַמערק: אברהם האָט געזאָגט „הנני״ איידער דער אויבערשטער האָט אים געזאָגט „קח נא את בנך״, אָבער „אין מוקדם ומאוחר בתורה״. אין דער תורה איז ניט פאַראַן „פריער״ אָדער „שפעטער״. די געזעצן און די פּאַסי-רונגען זיינען ניט אָנגעגעבן כראַנאָלאָגיש. זעט:

פסחים ו, ב; שקלים טו, ב, אונטן; ירוש. שקלים פרק ו, ענדע הלכה א; ירוש. מגילה פרק א, הלכה א; ירוש. סוטה פרק ה, הלכה ג; מכילתא בשלה, מסכת דשירתא, פרשה ז, זייט מ, ב הוצאת אום (עטלעכע מאָל); שי״ר א, אויפן פסוק ב; ק״ר אויפן פסוק יב (עטלעכע מאָל); תנח. תרומה ח; י״ש בשלח רמט; ל״ט בשלח טו, ט (עטלעכע מאָל); רמב״ן שמות טו, ט און אין נאָך ערטער.

לויט: ב״ר נו, ג און ד; תנח״ב וירא מו; מ״א וירא כב, ו; ל״ט בראשית כב ו און ח; ישר וירא 62; י״ש וירא קא איז ער געגאַנגען בינדן און שעכטן יצחק'ן מיט דער זעלבער שמחה, מיט וועלכער יצחק איז געגאַנגען ווערן געבונדן און געשאַכטן.

ש) רש״י בראשית כב, ב; סנה. פט, ב, אַז „נא״ איז אַ לשון בקשה, זעט: ברכות ט, א; סנהדרין מג, ב; מט, ב און פט, ב; סוטה י, ב; תנחומא וירא כב; ל״ט ברא-שית כב, ב; י״ש וירא צו. ת) בראשית כב, ב.

געקאנט זאגן גאר פשוט: פיר יצחק'ן
 צו דער עקידה?
 ער האט עם געמאטן צוליב צוויי מע-
 מים:

כדי ער זאל קאנען אים געבן שכר
 פאר יעדער ווארט.
 ער זאל אים ניט איבערשרעקן פלו-
 צים, ווייל א פאטער קאן דאך נאך אראפ
 פון זינען פון אזא בשורה, א).
 אויף וועלכן ארט האט דער אויבערש-
 טער אים געהייסן דורכפירן די עקידה?
 אין ירושלים, ב).

אז דער אויבערשטער האט געהייסן
 אברהם'ן דורכפירן די עקידה אין ירד-
 שלים, ג) פארוואס זשע זאגט דער פסוק
 „ארץ המזרח“, ד) לאַנד מוריה?
 ווייל פון דארט איז ארויסגעגאנגען
 צו דער וועלט (צו די אידן): הוראה,
 מרה, הוריה, יראה, מורא, ה).

דער אויבערשטער איז דאך דער „אב
 הרחמים“, דער פאטער פון בארעמחער-
 ציקייט, און „אב הרחמן“, דער בארעמ-
 הערציקער פאטער. ווי זשע קומט עס ער
 זאל הייסן אברהם'ן, וועלכער האט אים

געקענט געמאכט איבער דער גאנצער
 וועלט, אפפערן זיין באליבטן זון, און
 כאַטש ער אליין האט דאך אים צוגע-
 זאגט קינדער?

דער אויבערשטער האט געהייסן אב-
 רהם'ן פירן יצחק'ן צו דער עקידה „על
 אחר ההרים“, ט) אויף איינעם פון די
 בערג. פון וואַנען האט ער געקאנט וויסן
 אויף וועלכן באַרג?

אברהם האט אים געפרעגט, און דער
 אויבערשטער האט אים געענטפערט:
 דארט וואו דו וועסט זען מיין כבוד
 שטייען, וועל איך וואַרטן אויף דיר, י).

א) סנה. פט, ב; ב"ר לט, ט און נה.
 ז; פ"ר קסט, ב; מ"א וירא כב, ב; ל"ט
 וירא כב, ב; מה"גא' 317; י"ש יחזקאל
 שמג; רש"י בראשית כב, ב. זעט זייטן: 74,
 נאטע ז; 164, נאטע ל.

ב) רש"י בראשית כב, ב; ענדע מדרש
 תדשא און זעט: מדרש הגדול בראשית 317;
 בחיי בראשית כב, ב.

ג) זעט פאָרגייענדיקע פראַגע און ענטפער.
 ד) בראשית כב, ב.

ה) פאָרגלייכט: תענית טו, א. רש"י און
 תוספות דארט; ירוש. ברכות פרק ד, הלכה
 ה; ב"ר נה, ז; שי"ר פרשה ד, פסוק ד,
 ענדע סימן ג; פ"ר פיסקא מ, קסט, ב;
 תנח"ב וירא מה; מ"א וירא כב, ב; ל"ט
 וירא כב, ב; מה"גא' 317-318; י"ש וירא
 צו און שיר השירים תתקפח; רש"י, א"ע
 בראשית כב, ב און זעט דארט רמב"ן; די

ז) זעט: „ולא עלתה על לבי“ אין ירמיה
 יט, ה, תרגום און רד"ק דארט; תענית ד,
 א און רש"י דארט אונטערן וואָרט וכתוב;
 ב"ר נו ענדע סימן ח; אגדת בראשית לא.
 תנח"ב וירא מ; י"ש וירא צו און תהלים
 תתם.
 ט) בראשית כב, ב.
 י) פ"ר א פרק לא; ספר הישר, וירא.
 59; י"ש וירא צה. זעט 166, נאטע ת.

פסוק „וישכם אברהם בכקר“ (ג) אבי רהם האָט זיך געפּעדערט אינדערפרי. וואָס איז געווען דאָס איילעניש?

דער פּסוק דערציילט אונז „ויחבש את חמור“ (ע) א' האָט איינגעשפּאַנט זיין אייזל. צו וואָס האָט ער אַליין באַ- דאַרפט דאָס טאָן. האָבן אים דען גע- פעלט באַדינער?

ווייל אהבה מקלקלת (מכבולת) את השורה, ליבשאפט פאַרבוניגט כבוד. ווען מען האָט ליב פאַרקוקט מען דעם איי- גענעם כבוד. צוליב זיין ליבשאפט פאַרן אויבערשטן האָט ער פאַרבוניגט זיין כבוד. (ס).

איז דאָס אייזל, אויף וועלכן א' איז געריטן בייצושטיין אַזאָ געוואַלדיקן נסיון, געווען עפעס אַ ספעציעל אייזל? יא. עס איז געווען דאָס אייזל וואָס איז באַשאַפן געוואָרן פרייטיק פאַרנאכט ביים וועלט-באַשאַפן. אויף דעם דאָזיקן אייזל איז משה רבינו געריטן קיין מצ- רים, און אויף דעם דאָזיקן אייזל וועט משיח בן דוד קומען צורייטן. (צ).

די תורה זאָגט אַז א' האָט מיטגע- נומען צו דער עקידה „את שני נע-

דער אויבערשטער האָט געהייסן אבי רהם'ן אַרויפברענגען יצחק'ן „על אחד ההרים אשר אמר אליך“ (כ) אויף איי- נעם פון די בערג וואָס איך וועל דיר זאָגן. פאַרוואָס האָט ער אים באלד ניט געזאָגט אויף וועלכן באַרג? ווייל דער אויבערשטער מאַכט די צדיקים פריער זיך וואונדערן, דערנאָך אַנטפלעקט ער עס צו זיי. און דאָס אַלץ איז כדי ער זאל קאָנען זיי געבן וואָס מער שער, (ל).

האָט א' דערציילט שרה'ן אַז ער פירט יצחק'ן צו דער עקידה? ער האָט זיך געפונען אין אַ זעהר שווערער לאַגע. זאל ער איר דערציילן, וועט זי דאָך ניט לאָזן. זאל ער אים אַוועקפירן אַהן איר וויסן, קאָן זי נאָך באַגיין זעלבסטמאָרד. האָט ער איר גע- זאָגט אַז ער וויל אים אַוועקפירן אין דער ישיבה פון שם ועבר, און זי האָט מסכים געווען. (מ).

תרה האָט דאָך געמאַכט אַפּגעטער, געטשאַקעט, ווי זשע קומט עס וואָס ער האָט געלאָזט אברהם'ן פירן זיין אייניקל יצחק צו דער עקידה? ער איז געשטאַרבן צוויי יאָר פאַר דער עקידה, (מז).

ווען אברהם איז געבאָטן געוואָרן צו פירן יצחק'ן צו דער עקידה, זאָגט דער

שנאמר. זעט: ר"ה לב, ב; יומא כה, ב; תנח. בלק ח; ויקר' כ ענדע יב; במד' יו, ב; מ"א וירא כב, ג; זייט 46. גאָטע ש. (ע) בראשית כב, ג און רש"י דאָרט.

(פ) סנה. קה, ב; ב"ר נה, ח; מר"י בשלח פרשה א'; מ"א וירא כב, ג און שמות ד, כ; ל"ט וירא כב, ג; י"ש וירא צו; רש"י בראשית כב, ג.

(צ) בראשית כב, ג. פ"א פרק לא; מה"ג א' 319; י"ש וירא צה. זעט: אבות ד; זהר בלק רא, ב; רש"י שמות ד, כ.

(כ) בראשית כב, ב און רש"י דאָרט.

(ל) פאַרגלייכט די נוסחאות אין: ב"ר לט, ט און נה, ז; ל"ט בראשית כב, ב; י"ש יחזקאל שמג. זעט זייטן: 74, ז; 163, א.

(מ) תנח. וירא כב; ישר וירא 59-60; פאַרגלייכט מיט דער ווערסיע אין י"ש וירא צח; מה"ג א' אויפן פסוק.

(מז) סע"ר פרק א; ב"ר נה, ה.

(נ) בראשית כב, ג און רש"י דאָרט.

(ס) פסח. ד, א און תוספות אונטערן וואָרט

און אבשלוס איז דעמאלט שוין געווען
 א טאטע פון קינדער, 5).

ווען דער אויבערשטער האט געזאגט
 ירמיהו'ן „נביא לגוים נתתיך“, איך בא-
 שטים דיך אלס נביא צו די פעלקער,
 האט ירמיה געענטפערט: „...כי נער
 אנכי“, איך בין דאך נאך א אינגל. און
 ער איז דאך גיט געווען דענצמאל א
 קליין אינגל, 6).

ווי אלט איז ישמעאל געווען ווען א'
 האט געפירט יצחק'ן צו דער עקידה?
 ישמעאל איז אלט געווען דרייצן יאר
 ביי זיין ברית, ש). א יאר שפעטער
 איז יצחק געבוירן געווארן. איז יש-
 עאל דעמאלט אלט געווען פערצן יאר.
 יצחק איז אלט געווען ביי דער עקידה
 זיבן און דרייסיק יאר. קומט אויס אז
 ביי דער עקידה איז ישמעאל אלט גע-
 ווען איין און פופציק יאר, ת).

אברהם האט גענומען מיט זיך צו
 דער עקידה „שני נערינו אתנו ואת יצ-
 חק“, א) זיינע צוויי יונגען (ישמעאל'ן
 און אליעזר'ן) און יצחק'ן. יצחק איז
 דאך געווען די הויפט-זאך, פארוואס
 זשע זאגט גיט דער פסוק אז ער האט
 גענומען יצחק'ן און די צוויי יונגען?

טאקע דערפאר ווייל יצחק איז גע-
 ווען דער עיקר, האט ער גענומען פרי-

י'ו, ק) זיינע צוויי יונגען, ווער זיינען
 זיי געווען?

ישמעאל און אליעזר, ר).

אויף „שני נערינו אתנו“ זאגן די חכמים
 ז"ל אז דאס מיינט ישמעאל'ן און אלי-
 עזר'ן. ישמעאל איז דאך דעמאלט שוין
 אלט געווען איין און פופציק יאר. און
 אליעזר איז דאך אויך שוין געווען א
 מאן אין די יארן. פארוואס זשע בא-
 צייכנט דער פסוק זיי אלס שני נערינו,
 צוויי אינגלעך?

„נער“ קען אויך מיינען א דערוואקסע-
 נער, א מענטש אין די יארן, ר*).
 דער פסוק רופט אן ישמעאל'ן „הנער“,
 אינגל, און ער איז שוין דעמאלט אלט
 געווען פיר און צוואנציק יאר, 1).
 יצחק איז אלט געווען ביי דער עקידה
 זיבן און דרייסיק יאר, און ער ווערט
 אנגערופן „נער“, 2).

בנימין איז שוין דעמאלט געווען א
 טאטע פון צען זין, און יהודה רופט
 אים אן „נער“, 3).

יהושע איז שוין דעמאלט אלט געווען
 איין און פופציק יאר, און די תורה
 רופט אים אן „נער“, 4).
 ווען דוד המלך האט געהייסן יואב'ן
 גיין קיין גשור און צוריקברענגען אב-
 שלום'ן, האט ער געזאגט „ולך השב את
 הנער, את אבשלום“, און גיי, קער אום,
 (ברענג צוריק) דאס אינגל אבשלום.

ק) בראשית כב, ג.

ר) פרי"א פרק לא; ויקר' כו, ז; מדרש
 ויושע לה; אוצר מדרשים קמו; מה"גא'
 319; ישר וירא 60; מי"א וירא כב, ג;
 תרגום יונתן און רש"י בראשית כב, ג;
 בחיי בראשית כב, א.

ר*) זעט פאָרגיענדיקע פראַגע און ענט-
 פער.

1) בראשית כא, יב. ב"ר נג, יג. לויט ל"ט
 וירא כא, יד זיבן און צוואנציק יאר.

2) בראשית כב, פסוקים ה און יב. זעט
 זייטן: 158, 159. נאָטן ל—צ.

3) בראשית מד, פסוקים כב, ל, לא, לב,
 לג, לד.

4) שמות לג, יא.

5) שמואל ב', יד, כא.

6) ירמיה א, פסוקים ה-ה, און זעט דאָרט;
 רש"י רד"ק, מצודת דוד.

ש) בראשית יז, כה.

ת) לויט פרי"א פרק לא איז ער אלט
 געווען פופציק יאר.

א) בראשית כב, ג.

ווייט האָט ער דערזען דאָס אָרט וואָס איז געווען באַשטימט פאַר דער עקירה? אַ מייל, ל).

„ביום השלישי וישא אברהם את עיר ניו, וירא את המקום מרחוק“ (ב) דעם דריטן טאָג האָט אברהם אויפגעוויבן זיינע אויגן, און ער האָט געזען דאָס אָרט פון ווייטן. איז פאַראַן אַ רמז, אַן אַנדייט, אינעם דאָזיקן פּסוק אַז אברהם האָט ריכטיק געזען?
יא. די לעצטע אותיות פון וישא אב-רהם את מאכן „אמת“, ג).

„ביום השלישי“, (ב) אויפן דריטן טאָג, האָט א' דערזען דאָס אָרט פון דערווייטן. דאָס אָרט איז דאָך געווען נאָענט, בלויז איין מייל, (ע) פאַרוואָס זשע האָט עס געדויערט דריי טעג?

דער שטן האָט זיך אַריינגעמישט, און ער האָט געשטערט זייער ריזע. ער האָט זיך פאַרשמעלט פאַר אַן אַלמן מאַן און האָט אַנגעווענד פאַרשידענע מייול-שע פאַרטלען אַפצורידן אברהם'ן פון דורכפירן די עקירה. ווען עס איז אים ניט געלונגען, האָט ער זיך פאַרוואַנדלט אין אַ יונגן מאַן און אַנגעווענד אַלע כוחות צו ווירקן אויף יצחק'ן ער זאל זיך ניט לאָזן. ער האָט זיך אַפילו פאַר-וואַנדלט אין אַ פּיך, אין וועלכן אברהם און יצחק זיינען אַריינגעגאַנגען ביזן

ער די צוויי יונגען כדי יצחק זאל גאר-ניט פאַרדעכטיקן, (ב).

אגב, ביי אברהם'ן זאָגט דער פּסוק „אתו“, און ביי בלעם'ן ווערט געזאָגט „ושני נערו עמו“, ג).

דער פּסוק זאָגט „ויבקע עצי עולה“, (ד) אַז א' האָט צעשפּאַלטן דאָס האַלץ פאַרן ברעך־אַפּפּער. ביי קריעת ים סוף שטייט „ויבקעו המים“, (ה) און די וואַסערן האָבן זיך געשפּאַלטן. איז פאַראַן עפעס אַ שייכות צווישן דער עקירה און קריעת ים סוף?

יא. אינעם זכות פון אברהם'ס שפּאַלטן דאָס האַלץ פאַרן בראַנד־אַפּפּער, האָט דער ים סוף זיך געשפּאַלטן פאַר די אידן, ו).

די תורה זאָגט „ויקם וילך“, (ז) א' איז אויפגעשטאַנען, און ער איז געגאַנגן גען. צו וואָס דאַרף מען דעם „ויקם“? כדי ער זאל באַקומען שכר סיי פאַרן אויפשמייטן, סיי פאַרן גיין, ח).

דער פּסוק זאָגט „וילך אל המקום“, (ט) אברהם איז געגאַנגען צום אָרט, צו וועלכן אָרט? צום באַרג מוריה, י).

„ביום השלישי... וירא את המקום מרחוק“, (כ) דעם דריטן טאָג האָט א' דערזען דאָס אָרט פון דערווייטן. פון ווי

(ב) הכתב והקבלה בראשית כב, ג (רמ"א).
(ג) במדבר כב, כב. זעט הכתב והקבלה במדבר כב, יב, הוצאת אום.

(ד) בראשית כב, ג.

(ה) שמות יד, כא.

(ו) ב"ר ענדע פרשה נה אין נאָמען פון ר' בניה און זעט דאָרט רד"ל; ש"ד ענדע פרשה כא; ק"ר י, ט; מר"י בשלח ג; י"ש וירא אַנהויב צח; רבינו בחיי בראשית כב, ג אין נאָמען פון ר' ברכיה.

(ז) בראשית כב, ג.

(ח) ל"ט וירא כב, ג.

(ט) בראשית כב, ג.

(י) ספורנו בראשית כב, ג. זעט די קוועלן ביי ארץ המוריה, זייט 163, נאָטע ה.

(כ) בראשית כב, ד.

(ל) תנח"ב וירא מו.

(מ) בראשית כב, ד.

(נ) זהר וירא קכ, א צווייטע שורה. דער „נצוצי אורות“ דאָרט באַמערקט, אַז אויך די לעצטע אותיות פון וירא את המקום מאַכן „אמת“.

(ס) בראשית כב, ד.

(ע) תנח"ב וירא מו.

וועלכע דיין מוטער האט אָנגעגרייט פאַר דינעטוועגן זיין אַ ירושה פאַר ישמעאל'ן וועמען אַלע שמוכ-מענטשן האָסן, און דו געמסט עס זיך גאַרניט צום האַרצן! איז אויב ניט אינגאַנצן וואָס דער שטן האָט געזאָגט איז אַריינגעגאַנגען אין יצחק'ס האַרץ, איז אַ העלפט אַריינגעגאַנגען. דערפאַר „וואַמר יצחק אל אב-רהם אביו, וואַמר אביו“ (צ) און יצחק האָט געזאָגט צו זיין פאַטער אברהם, טאַטע!... ער האָט געמלעך געוואַלט אַז ער זאל זיך דערבאַרעמען אויף אים, (ק).

פאַרוואָס טאַקע האָט דער אויבערש-טער אָנגעשיקט דעם שטן צו שטערן אברהם'ן אין זיין וועלן אויספאַלגן דעם הימלישן באַפעל?

כדי צו געבן אים שכר פאַר יעדער טריט און שריט, (ר).

דער אויבערשטער האָט געהייסן אב-רהם'ן דורכפירן די עקידה „על אחד ההרים“ (ש) אויף איינעם פון די בערג. פון וואַנען האָט ער געקענט וויסן אויף וועלכן באַרג?

ער האָט געזען פון דערווייטנס אַ וואַלקן צוגעבונדן צום באַרג, און די שכינה איז אויפן באַרג. האָט ער פאַר-שמאַנען אַז דאָס איז ער, (ת).

האַל, אַבער עס איז אים דאָך ניט גע-לונגען זיי אַפצוריידן, (ם).

וואָס פאַר אַרגומענטן האָט דער שטן באַנוצט אַפצוריידן אברהם'ן פון ביישטיין דעם נסיון?

סמאל (דער שטן) איז געקומען און האָט געזאָגט צו אברהם'ן: אַלטער, אַל-טער, האָסטו דען פאַרלוירן דיין האַרץ! דיר איז געבוירן געוואָרן אַ זון צו הונ-דערט יאָר, פירסטו גאַר אים שעכטן! האָט אברהם אים געענטפערט אַז יא, ער גייט אים טאַקע שעכטן. זאָגט דער שטן: נו, אַז ער וועט דיך נאָך מער פראוון, וועסטו קענען ביישטיין, איך מיין אַז ניט. און אברהם זאָגט אים אַז ער וועט יאָ קענען ביישטיין. רופט זיך אַן דער שטן: מאַרגן וועט ער זאָגן אַז דו ביסט אַ בלוט פאַרגיסער, דו האָסט פאַרגאַסן דיין זונס בלוט. און אברהם ענטפערט אַז אים אַרט עס ניט.

ווען דער שטן האָט געזען אַז ער קען גאַרניט מאַכן מיט אברהם'ן, איז ער געגאַנגען צו יצחק'ן, און ער האָט גע-זאָגט צו אים: אַ, קינד פון אַ הילפס-לאַזער מוטער, ער פירט דאָך דיך צו דער שחיטה. ענטפערט אים יצחק: איך גיי טאַקע געשאַכטן ווערן.

אויב אַזוי, זאָגט דער שטן צו יצחק'ן, וועלן דאָך די אַלע קאַסטבאַרע צירונגען

(ר) ל"ט וירא כב, ד.

(ש) בראשית כב, ב.

(ת) זעט די פאַרשידענע נוסחאות אין: פראַ פּרק לא; ישר 59-62; ב"ר נו, א; ויק"ר כ, ב; ק"ר ט, ז; תנח. וירא כג און אחרי ב; תנח"ב וירא מו און אחרי ג; פ"ר פּיסקא מ, קע, ה; פ"ר כ פּיסקא כו, קע, ב, הוצאת אום; מ"א בראשית כב, ד; מה"גא' 320; ל"ט וירא כב, ד; י"ש וירא צח און צט; תרגום יונתן, רש"י ברא-שית כב, ד.

זעט פראַגע על אחד ההרים, זייט 163, נאָטע י.

(ם) זעט איינצלעהיטן און די פאַרשידענע נוסחאות, ווערסיעס אין: ישר וירא 60-61; סנה. פט, ב; ב"מ נח, ב און תוספות אונטערן וואָרט „הלא“; ב"ר נו, ד און צד, ג; תנח. וירא כב; תנח"ב וירא מו; פ"ר קע, ב; מה"גא' 314; מ"א וירא כב, ד און ו; ל"ט וירא כב, ד; מדרש ויושע לו; י"ש וירא צח, צט, ק און קא; בחיי בראשית כב, ז.

(צ) בראשית כב, ז.

(ק) ב"ר נו, ד. זעט: תנח. וירא כב;

סנה. פט, ב; י"ש וירא ק.

זשע האָט ער געזאָגט „מיר“ וועלן זיך אומקערן?

ער האָט נביאות געזאָגט אז יצחק וועט זיך אומקערן לשלום פונעם באַרג מוריה, ד.

אַגב, אברהם איז איינער פון די צען וועלכע האָבן נביאות געזאָגט ניט וויסנ-דיקערהייט. די אַנדערע נייען זיינען: יעקב, לבן, די שבטים, יוסף, פרעה, איוב, אונזערע אבות, גיחזי, און חנה, שמואל הנביא'ס מוטער, ה.

איז א' געגאַנגען מיטן גאַנצן האַרצן דורכפירן די עקידה?

יא. ער איז געגאַנגען בינדן און שעכטן יצחק'ן מיט דער זעלבער שמחה מיט וועלכער יצחק איז געגאַנגען ניט וויסנ-דיק אז ער גייט ווערן געבונדן און געשאַכט, ז.

פאַרוואָס זאָגט דער פסוק צוויי מאל „וילכו שניהם יחדיו“, ז אַז א' און יצחק זיינען געגאַנגען ביידע צוזאַמען?

ביים ערשטן מאל האָט יצחק נאָך ניט געוואוסט אז אברהם מיינט אים פאַרן קרבן. ביים צווייטן מאל ווען יצחק האָט

האָט א' מיטגענומען ישמעאל'ן און אליעזר'ן צום באַרג?

ניין. ווען ער האָט דערזען אַ וואַלקן צוגעבונדן צום באַרג, האָט ער געפרעגט יצחק'ן צי ער זעט עפעס. האָט יצחק אים געענטפערט אז ער זעט אַ וואַלקן צוגעבונדן צום באַרג. האָט ער געוואוסט אז יצחק איז באַוויליקט פאַר אַן עולה.

האָט ער געפרעגט ישמעאל'ן און אלי-עזר'ן צי זיי זעען עפעס, האָבן זיי גע-ענטפערט אז זיי זעען גאַרניט. האָט ער געזאָגט צו זיי „שבו לכם פה עם החמור“, א) זיצט דאָ מיטן אייזל. דאָס אייזל זעט ניט און איר זעט ניט. איר זייט עם הדומה (הדומים) לחמור. איר זייט גלייך צום אייזל. זיצט זשע איר דאָ. און איך מיט יצחק'ן וועלן גיין ביז אַהין. מיר וועלן זיך בוקן און זיך אומ-קערן צו אייך, ב).

אברהם האָט געזאָגט צו ישמעאל'ן און אליעזר'ן „ונשתחוה הנשוכה אלי-כם“, ג) מיר וועלן זיך בוקן און מיר וועלן זיך אומקערן צו אייך. אברהם איז דאָך געגאַנגען אָפּפערן יצחק'ן, פאַר וואָס

ד) זעט די פאַרשידענע גירסאות אין: ב"ר נו, ב; תנח. וירא כג; תנח"ב וירא מ; מ"א וירא כב, ה; ל"ט וירא כב, ה. לויט בחיי בראשית כב, ה האָט ער גע-האָט אין זינען זיך אומצוקערן מיט יצחק'ס געביין.

ה) מ"א וירא כב, ה.

ו) בראשית כב, ו און רש"י דאָרט. זעט ב"ר נו, ג און ד; תנח"ב וירא מו; מ"א וירא כב, ו; ל"ט בראשית כב, ו און ח; ישר, וירא, 62; י"ש וירא קא.

לויט: תנח"ב וירא לט; מדרש ויושע לו האָט ער געזאָגט מיטן מיל „הנני“ (ברא-שית כב, א). אָבער אין האַרצן האָט ער טאַקע געוויינט.

ז) בראשית כב, פסוקים ו און ח.

א) בראשית כב, ה, תרגום יונתן און רש"י דאָרט.

ב) יבמות סב, א; כתובות קיא, א; קיד. סח, א; ב"ק מט, א; גידה יז, א; תנחומא וירא כג; פ"ר פיסקא מ; פ"ר פיסקא אחרי קע, ב; ויק"ר כ, ב; ק"ר ט, טז; י"ש וירא צט און ק; ישר, וירא, 62; בחיי בראשית כב, ד.

זעט די מקורות אין דעם פאַרגייענדיקן ענטפער.

לויט: פ"א פרק לא; י"ש וירא צט האָט ער געזען אַ פייערדיקן זייל שטייען פון דער ערד ביזן הימל, האָט ער פאַרשטאַנען אז יצחק איז באַוויליקט געוואָרן פאַר אַן עולה.

ג) בראשית כב, ה.

גענע הענט, צי יצחק'ס וועלכער איז געווען גרייט צו לאָזן זיך שעכטן? ביידע מיינונגען זיינען פארטראָמטן. אָבער רבינו בחיי ז"ל איז מיט דער מיינונג אז אברהם'ס כוח איז געווען גרע-סער. אמת, ער האָט עס טאָקע גע-הערט פונעם אויבערשטן אַליין. און יצ-חק איז דאָך ניט געבאָטן געוואָרן פּו-נעם הימל. אָבער יצחק האָט דאָך גע-וואוסט אז אברהם איז אַ נביא, דאָרף ער אים פּאָלגן גלייך ווי ער וואָלט עס געהערט פונעם אויבערשטן אַליין. און פאַר דעם וועלכער לאָזט זיך טויטן איז עס פיל גרינגער ווי פאַר אַ מאַטן צו טויטן מיט די אייגענע הענט זיין אייגן קינד. דערפאַר איז אברהם'ס לאַגע גע-ווען אַ פיל שווערערע פון יצחק'ס. און דערפאַר טאָקע האָט דער אַלמעכטיקער אים געפרוואוט, (מ).

עס זיינען פאַראַן קינדער וועלכע ליידן ברשות און הרפות דורך די מעשים פון זייערע עלטערן, ווי צום ביישפּיל דער מלך יאשיהו דורך זיין פאָטער אמוה, און דער מלך חזקיה דורך זיין פאָטער אחז. עס זיינען זיידער פאַראַן עלטערן וועלכע ווערן פאַרשעמט דורך דער אויפ-פירונג פון זייערע קינדער, ווי למשל עלי הכהן דורך זיינע בני בליעל, שאַל-גאַפטיקע קינדער. און שמואל הנביא וועמענס קינדער זיינען ניט געגאַנגען אין זיינע וועגן. ווי אַזוי איז דאָס געווען צווישן אברהם'ן און יצחק'ן? „וילכו שניהם יחדו", (ג) און זיי זיי-גען ביידע געגאַנגען ביינאַנד. אברהם איז געוואָרן גרויס דורך יצחק'ן. יצחק איז גרויס געוואָרן דורך אברהם'ן. דער

אים געפרעגט: דאָס פייער און דאָס האַלץ זיינען דאָ, „ואיה השה לעולה", (ח) און וואו איז דאָס שעפעלע פאַרן קרבן עולה. און אברהם האָט אים געענטפערט „אלקים יראה לו השה לעולה בני", (ט) דער אויבערשמער וועט זיך שוין זען אַ שעפעלע פאַר אַ בראַנד אָפּפער, מיין קינד... האָט יצחק פאַרשטאַנען אז דאָס מיינט מען אים. „וילכו שניהם יחדו", און זיי זיינען געגאַנגען ביידע צוזאַ-מען, מיט דער זעלבער כוונה, דער פאַ-טער צו שעכטן זיין זון, און דער זון געשאַכטן צו ווערן, (י).

יצחק האָט געפרעגט אברהם'ן „הנה האש והעצים, ואיה השה לעולה", (כ) אָט איז דאָס פייער און דאָס האַלץ, און וואו איז דאָס שעפעלע פאַרן בראַנד-אָפּפער. ער וואָלט דאָך געווען באַדאַרפט פּרעגן בלויז: וואו איז דאָס שעפעלע פאַרן בראַנד-אָפּפער?

יצחק האָט זיך געוואונדערט: זאָכן וועלכע מען קען לייכט באַקומען ביים באַרג, ווי האַלץ וואָס מען קען נעמען פון די דערנער, און פייער וואָס מען קאָן אַרויסבאַקומען פון קאַרסידלע (קראַ-מען) שטיין, איז אָט די זאָכן האַסטו מיטגענומען פון דער היים. דאָקעגן אַ שעפעלע וואָס מען קען ניט באַקומען ביים באַרג, דאָס האַסטו ניט מיטגענו-מען. דערויף האָט אברהם אים געענט-פערט אז מען דאַרף קיין שעפעלע, ווייל דער אויבערשמער וויל אים אַליין, (ל).

וועמענס כוח איז געווען גרעסער, אב-רהם'ס וועלכער איז געווען גרייט צו קוילענען זיין באַליבטן זון מיט די איי-

(ל) הו"ה בראשית כב, ז. הוצאת אום.
(מ) רבינו בחיי בראשית כב, ז.
(נ) בראשית כב פסוקים ג, ח.

(ח) בראשית כב, ז.
(ט) בראשית כב, ח.
(י) בחיי בראשית כב, ז.
(כ) בראשית כב, ז.

זי געגעבן אברהם'ן. איז ער יא געווען
א כהן, ק).

האָט יצחק געוואָלט זיך לאָזן מק־
ריב זיין?

יא. ער האָט זיך אָפּילו געפּרייט און
האָט געבעטן זיין פּאָטער אברהם ער
זאל אים גוט בינדן די הענט און די
פּיס ער זאל זיך ניט באַוועגן, כדי אויס־
צומיידן אַ פּסול, ר).

האָט א' געהאַט שוועריקייטן צו בינדן
יצחק'ן?

ניין, אדרבה. יצחק האָט אים געזאָגט:
טאַמע, איך בין אַ זיבן און דרייסיק
יאָריקער בחור. האָב איך מורא טאַמער
וועט מיין קערפּער אַ צימער טאַן אויס
פּחד פאַרן מעסער. וועל איך דאָך דיך
מצער זיין, און די שחיטה קען נאָך
פּסול ווערן, און אויס קרבן. בינד זשע
מיך זעהר, זעהר גוט, ש).

פאַרגלייכט: תנח. שמות יט; תנח"ב תול־
דות יב; פּראַ פרק ח; זהר לך לך פּו.
א; פּ"ר פּיסקא בחדש השביעי קע, א; י"ש
לך לך סג און עד, און וירא צו; מה"גא'
לך לך ריח; רש"י בראשית יד, כ.

לויט: ב"ר מו, ה; ויק"ר כה, ו איז
אברהם געווען אַ כהן גדול. זעט טיטול כהן,
זייטן: 48, נאָטע ס; 70, נאָטע ד; 71, ה.
ר) פאַרגלייכט: פּראַ פרק לא; תנח.
וירא כג און שמות א; ב"ר נו, ח; תדא"ר
פרק כו; תדא"ז פרק ב.

אין שבת נד, א איז פאַראַן „עקידת יד
ורגל כיצחק בן אברהם“. פאַרגלייכט דאָס
לשון אין תמיד לא, ב.

ש) ב"ר נו, ח; פּראַ פרק לא; תנח.
וירא כג; תדבא"ר פרק כו; תדא"ז פרק
כ; י"ש וירא קא, און אָנהויב תולדות;
בחי בראשית כב, ט.

זעט איינצלהייטן אין ישר וירא 62.

אַז יצחק איז אַלט געווען ביי דער עקידה
זיבן און דרייסיק יאָר, זעט: ב"ר נה, י;
נה, ח; ש"ר אָנהויב פרשה א; אי"ר פּתיח
תא כד; סע"ר פרק א; פּראַ פרק לא;
תנח. וירא כג און אָנהויב שמות; תנח"ב

זון האָט באַשיינט דעם פּאָטער, און דער
פּאָטער האָט באַשיינט דעם זון, פ).

וואו האָט אברהם גענומען אַ מזבח?

ער האָט דאָרט אויפגעריכט דעם מזבח
אויף וועלכן אדם הראשון, קין, הבל,
נח און זיינע זין האָבן מקריב געווען, ע).

דער פּסוק זאָגט „ויבן שם אברהם
את המזבח, פ) אברהם האָט געבויט
דאָרט דעם מזבח. נו, און וואו איז גע־
ווען יצחק?

אברהם האָט אים באַהאַלטן, דער שטן
זאל ניט וואַרפן אַ שטיין אויף אים
און פּסל'נען אים פאַר אַ קרבן, צ).

אַ קרבן דאָרף דאָך אַ כהן, און א'
איז דאָך ניט געווען אַ כהן?

דער אויבערשטער האָט צוגענומען
די כהונה פון שם בן נח, און ער האָט

פ) תנח. תולדות ד; ב"ר סג, ב; י"ש
אָנהויב תולדות.

ע) בראשית כב, ט און תרגום יונתן
דאָרט. פּראַ פרק לא און פאַרגלייכט פרק
כג; אר"ן פרק א, נוסחא א; שבת כח, ב;
ע"ז ח, א; חולין ס, א; ב"ר כב, ח און לה,
ט; במ"ר ד, ח; תנח. בלק יא; פּ"ר פּיסקא
ה', טו, ב; סא"ר פרק ו; מה"גא' 321; י"ש
וירא קא; תהלים תתב; בחי בראשית כב, ט.

פאַרגלייכט: ישר, הוצאת ליוורנו, לה, א;
ק"ר ט, ז; תנח. וירא כג; תנח"ב וירא
מא; תדא"ר פרק כו; תדא"ז פרק כ; אגדת
בראשית לא; מדרש ויושע לו.

פ) בראשית כב, ט.

צ) ב"ר נו, ה; תנח. וירא כג; פּ"ר
פּיסקא מ; תדא"ר פרק כו; תדא"ז פרק
כ; י"ש וירא קא.

ק) זעט די פאַרשידענע נוסחאות אין:
גדרים לב, ב; ב"ר פרשיות מו, ה און
נה, ז; ש"ר ענדע פרשה ב; ויק"ר כה,
ו; במ"ר ה, ח; ד"ר ב, ז.

האָט געזאָגט צו דער אַנדערער: זעט, דער איינציקער שעכט, און דער איינצי- קער ווערט געשאַכטן. און זיי האָבן גע- זאָגט צום אויבערשטן. ווער וועט זאָגן פאַר דיר ביים ים סוף, „זה אֵלִי ואֲנִי-הוּ“, דאָס איז מיין אויבערשטער, און איך וועל אים באַשיינען. וואָס וועט ווערן פון דיין שבועה „כה יהיה זרעך“, (ג) אַזוי (פיל) וועלן זיין דייע קינדער. און באַלד דערויף איז אויסגערופן גע- וואָרן „אל תשלח ידך אל הנער“, (ד) שטרעק ניט אויס דיין האַנט צום אינגל, (ה).

וואָס האָט יצחק געזען אויפן מזבח?
דאָס געשטאַלט פון אַ לייב, (ו).

וואָס האָט יצחק געמאַן ווען ער איז געלעגן געבונדן אויפן מזבח?
ער האָט געזאָגט שירה, „יצחק יר-נו“, (ז).

ווי אַזוי האָט א' געפילט אינעם מאָ- מענט ווען ער האָט אויסגעשטרעקט די האַנט צו נעמען דאָס מעסער? (ח)
טרערן זיינען אים געפלאַסן פון די אויגן, אויס פאַטערלעכן רחמנות, און זיי זיינען אַריינגעפאלן אין יצחק'ס אויגן. אַבער זיין האַרץ האָט זיך געפרייט צו מאַן זיין באַשעפערס ווילן, (ט).

דער פסוק זאָגט „וישם אותו על המז-בח“, (ת) ער האָט אים אַרויפגעמאַן אויפן מזבח. ווי אַזוי האָט א' אויסגעזען דער מאַלט?

אברהם'ס אויגן זיינען געווען געריכ-טעט אויף יצחק'ס אויגן. יצחק'ס אויגן זיינען געווען געריכטעט צו די הימלען. טרערן זיינען געפלאַסן פון אברהם'ס אויגן ביז ער איז געווען אינגאַנצן דורכ-געווייקט מיט טרערן. און ער האָט גע-זאָגט צו יצחק: מיין זון, דערפאַר וואָס דו ביזט גרייט זיך צו אַפּפערן, וועט דיין באַשעפער אַנגרייטן אַן אַנדער קרבן אויף דיין אַרם.

אין יענעם מאַמענט האָט אברהם אויפ-געעפנט זיין מויל, און ער האָט געשרי-ען מיט גרויס ליאַרם. זיינע אויגן האָבן געשוועבט און געקוקט צו דער שכינה. און מיט אַ הויך קול האָט ער געשריען „אשא עיני אל ההרים, מאין יבוא עזרי, עזרי מעם ה' עושה שמים וארץ“, (א) איך הויב אויף מיניע אויגן צו די בערג. פון וואַנען וועט קומען מיין הילף. מיין הילף איז פונעם אויבערשטן, באַשע-פער פון הימל און ערד.

אין יענער שעה האָבן די מלאכים געשריען. זיי האָבן זיך אויסגעשטעלט שורות-ווייז אין הימל, און איין שורה

ש"ט וירא כב, י און יב, און תולדות כה, יד.

ו בחיי בראשית כב, ענדע פסוק יג.
לויט פראַ פראַ פראַ לב האָט ער געזען די שכינה.

ז הויה בראשית כב, ז (פרדס הגדול).
זעט עץ חיים אויף דער תפילה „אתה אחד“ אין תפילת מנחה לשבת אינעם סידור „אוצר התפילות“.

ח בראשית כב, י.
ט ב"ר נו, ח; ישר, וירא, 62-62; י"ש וירא כא.

וירא מב; תדא"ר פרק כז; תדא"ז פרק ב; בחיי בראשית כב פסוקים א, ד; חיי שרה כב, א.

זעט פראַגע און ענטפער „ווי אַלט איז יצחק געווען ביי דער עקידה?“ זייט 158, 159, נאָטן ל—צ.

- ת) בראשית כב, ט.
- א) תהלים קכא, א.
- ב) שמות טו, ב.
- ג) בראשית טו, ה.
- ד) בראשית כב, יב.
- ה) י"ש וירא קא. זעט: ב"ר סה, י;

באליבמקיים אין די הימלישע ספערן, ס). לויט אן אנדער מיינונג: אברהם איז געווען אזוי פארטיפט, אריינגעמאן מיט לייב און לעבן מקיים צו זיין די מצוה אז ער האט פשוט ניט געהערט דאס ערשטע מאל. האט מען אים גערופן נאכאמאל, ע).

פארוואס שטייט א פסיק צווישן אברהם און אברהם, פ) און צווישן משה און משה, צ) שטייט קיין פסיק? ווייל דער ערשטער אברהם איז ניט אזוי ווי דער צווייטער. דער צווייטער אברהם איז פערפעקט, אבער דער ערשטער מער ניט.

דאקעגן, מיט באצוג אויף משה'ן, פו- נעם מאג פון זיין געבורט האט די שכי- נה זיך ניט אפגעמאן פון אים, ק).

ווען דער מלאך האט אויסגעשריען צו אברהם'ן „אל תשלה ירך אל הני ער“, ר) שמרעק ניט אויס דיין האנט צום אינגל, האט אברהם אים געפאלגט? אברהם האט אים געענטפערט: בין איך דען געקומען אהער אומזיסט, פאר גארניט! איך וועל ארויסציען פון אים כאטש א ביסעלע בלוט, ש).

לויט תנה. שמות ענדע יח: וועמענס נאמען עס איז געדאפלט, ווי נח נח, אברהם אברהם, יעקב יעקב... דער האט ביידע וועלטן. אי עס שטייט דאך „אלה תולדות תרח תרח!“ איז דער תירוץ אז תרח האט תשובה געטאן. לויט בחיי בראשית כב, יא: ווייל אברהם האט זיך געאילט אים צו שעכטן, זעט או- מעטום ווער עס זאגט עס. ע) הו"ה בראשית כב, יא (רמ"א), הו- צאת אום.

פ) בראשית כב, יא.

צ) שמות ג, ד.

ק) זהר וירא קכ, א"ב.

ר) בראשית כב, יב.

ש) ב"ר נה, ז. זעט מה"ג שמות 48:

רש"י בראשית כב, יב.

ווען א' האט גענומען דאס מעסער האט יצחק גערעדט צו אים? י) יא. ער האט געזאגט צו אברהם'ן: טאטע, דו זאלסט עס ניט דערציילן דער מאמען בעת זי שטייט אויפן דאך אדער לעבן א גרוי, ווייל זי קען נאך באגיין זעלבסטמארד, און די נשמה איז אים ארויסגעפלוגן, כ).

ווי אזוי האט יצחק געפילט ווען דאס מעסער איז אים שוין געלעגן אויפן האלז?

די נשמה איז אים ארויסגעפלוגן, ל).

ווי האבן די מלאכים זיך באצויגן צו דער עקירה?

זיי האבן געוויינט און געשריען צום אויבערשטן: וואו איז דער שכר פאר הכנסת אורחים. דאס מעסער ליגט דאך שוין אויף זיין האלז. ביז ווען ווארטסטו? דאן האט דער מלאך מיכאל אנגעהויבן רופן אברהם'ן, מ).

ווען דער מלאך האט געוואלט הייפן אברהם'ן ניט שעכטן יצחק'ן, האט ער אויסגערופן „אברהם, אברהם“, נ). צו וואס עפעס צוויי מאל? דאס איז אן אויסדרוק פון ליבשאפט,

י) בראשית כב, י.

כ) פ"א פרק לא; י"ש וירא קא; בחיי בראשית כב, י. זעט זייט 174, נאטע ל.

ל) פ"א פרק לא; י"ש וירא קא. זעט: זהר נח, ס, א; בחיי בראשית כב, י.

מ) זעט: פ"א פרק לא; ב"ר פרשה סה, י; ש"ט וירא סב, י און יב, און תולדות כה, יד; י"ש ישעיה אנהויב תלח.

נ) בראשית כב, יא.

ס) ב"ר נו, ז; ש"ר ב, ו; במ"ר ענדע יד; תנה. וירא יח; ספרא אנהויב ויקרא; תוספתא ברכות ענדע פרק א; מ"ש ענדע פרשה ט; מ"א וירא כב, יא; ל"ט וירא כב, יא; י"ש וירא קא, שמות קע, ויקרא תכט; פ"ד פיסקא מ; רש"י בראשית כב, יא.

אויף צו פירן מיין קינד צו דער עקר-
 דה האט דער אויבערשטער אליין מיר
 געזאגט „קח נא את בנך“, (ה). איז
 אויב ער וויל איך זאל עס ניט טאן,
 זאל ער אליין מיר עס זאגן. בין איך
 דען געקומען אהער אומזיסט! און אויב
 שוין ניט קוילענען, וועל איך ארויסציי-
 ען פון אים כאטש א טראפן בלוט. דע-
 רויף האט דער מלאך אויסגערופן „ואל
 תעש לו מאומה“, (ו) און טו אים גאר-
 ניט, (ז).

ווי דערקלערט זיך וואָס מקריב צו
 זיין יצחק, האט דער אויבערשטער
 אליין געזאגט צו אברהם'ן „קח נא את
 בנך“, און אפצושטעלן דאָס שעכטן האט
 ער געזאגט דורך אַ מלאך?

ר' יצחק דינאווער ז"ל האט שוין
 געענטפערט דערויף: אויף „אפצו-
 שעכטן“ א אידן טאר מען קיינעם פאלגן,
 אפילו ניט אַ מלאך. דאָס מוז מען הערן
 גאר פונעם אויבערשטן אליין. אָבער
 ווען עס האַנדלט זיך אין אַפראַטעווען אַ
 אידן, מעג מען פאלגן אויך אַ מלאך.

דער מלאך האט דאָך געזאגט אבר-
 המ'ן „אל תשלח ירך אל הנער“, (ח) שטרעק ניט
 אויס דיין האַנט צום אינגל. צו וואָס
 זשע האט ער נאָך באַדאַרפט זאָגן „ואל
 תעש לו מאומה“, (ט) טו אים גאַרניט?
 מען האט אויבן געוואוסט ווי שטאַרק
 אברהם'ס ליבשאַפט איז פאַרן אוי-
 בערשטן. ער איז אזוי אייפריק, אז ער

דער מלאך האט אויסגערופן צו אבר-
 המ'ן „אל תשלח ירך אל הנער“, (ת) שטרעק
 ניט אויס דיין האַנט צום אינגל. וואָס
 עפעס די האַנט, און וואו איז גע-
 ווען דאָס מעסער?

ווען אברהם האט אויסגעשטרעקט די
 האַנט צו נעמען דאָס מעסער, האָבן די
 מלאכים געוויינט. דריי פון זייערע טרערן
 זיינען אַראַפגעפאלן אויפן מעסער און
 האָבן עס פאַרשטומפיקט. אברהם האט
 אויסגעשטרעקט זיין האַנט אים צו דער-
 וואַרגן. האט דער מלאך אויסגערופן
 „שטרעק ניט אויס דיין האַנט צום
 אינגל“, (א).

ווען דער מלאך האט אויסגערופן צו
 אברהם'ן „אל תשלח ירך אל הנער“, (ב)
 שטרעק ניט אויס דיין האַנט צום אינגל,
 וואָס האט אברהם געטאָן?

ער האט געזאגט צו אים: אפשר ביד-
 טו דער שטן, און דו ווילסט מיך פאַר-
 פירן. האט ער אים געענטפערט: ניין,
 איך בין דעם אויבערשטנס שליח. דער
 הייליקער, געלויבט זיין נאָמען, וויל קיין
 מענטש-קרבן. און דער שטן אליין האט
 זיך טאַקע אָנגערופן: „אזוי האָב איך
 געהערט מאַחורי הפרגוד, פון אונטער
 דעם הימלישן פאַרהאַנג, „שה לעולה“, (ג)
 אַ שעפעלע פאַר אַ קרבן עולה, אָבער
 ניט יצחק'ן פאַר אַ קרבן עולה. אָבער
 אברהם האט אים געענטפערט: אַ ליג-
 נער אפילו ווען ער זאָגט שוין אַמאָל
 אמת, גלויבט מען אים ניט, (ד).

(ה) בראשית כב, ב.
 (ו) בראשית כב, יב.
 (ז) מ"א בראשית כב, יב; סנה. פט, ב;
 ב"ר נו, ז; מה"גא' 322; ל"ט בראשית
 כב, יב; י"ש וירא ענדע צו; בחיי ברא-
 שית כב, יא.
 זעט: פר"א פרק לא; מר"ש 4; מה"גב'
 48; רש"י בראשית כב, יב.
 (ח) בראשית כב, יב.
 (ט) בראשית כב, יב.

(ת) בראשית כב, יב.
 (א) ב"ר נו, ה, ז; א"ר א', פסוק ב;
 תנח. וירא כג; פר"א פרק לא; תדא"ר פרק
 כו; תדא"ז פרק כ; פ"ר פיסקא מ; י"ש
 וירא קא און ישעיה שג.
 (ב) בראשית כב, יב.
 (ג) בראשית יב, ה.
 (ד) סנה. פט, ב; אר"ן פרק לו; ב"ר צד,
 ג; מ"א ויגש מה, כו; ל"ט ויגש מה, כו;
 י"ש ויגש קנב.

נעם דיין זון ... „ומוצא שפתי לא אש-
נה“, אבער דעם ארויסקום פון מיינע
לעפצן וועל איך ניט ענדערן. איך האב
דיר געזאגט: נעם אים... אבער איך
האב דיר ניט געזאגט שעכט אים, נ"א.
„ולא עלתה על לבי“, (ס) עס איז מיר
אפילו ניט ארויפגעקומען אויפן זי-
נען, (ע).

ווען האט די נשמה זיך צוריק אומ-
געקערט צו יצחק'ן?
ווען דער מלאך האט אויסגעשריען
„אל תשלח ירך אל הנער“, (פ) שטרעק
ניט אויס די האנט צום אינגל, האט
די נשמה זיך צוריק אומגעקערט צו
אים, (צ).

די חכמים ז"ל זאגן אז ווען דאס מע-
סער האט דערגרייכט יצחק'ס האלד,
איז די נשמה ארויסגעפלוגן פון אים.
האט דאך אברהם געדארפט מאכן א
ברכה נאך יצחק'ס ווערן צוריק לעבע-
דיק?
ער האט אים אויפגעבונדן און טאקע
געמאכט די ברכה ברוך אתה... מחיה
המתים, (ק).

די תורה זאגט אזוי „ויקרא אליו מל-
אך ה'“, (ר) און א מלאך האט גערופן
צו אברהם'ן און האט אים געזאגט „ואל

בראשית כב, ב; תהלים פט, לה; תנח"ב
וירא, מ; י"ש וירא צו און תהלים תתם.
זעט אג"ב לא.
(ס) ירמיה יט, ה.
(ע) תענית ד, א; ב"ר נו ענדע ח;
אגדת בראשית לא; י"ש וירא קא; תרגום
און רד"ק ירמיה יט, ה.
(פ) בראשית כב, יב.
(צ) פ"א פרק לא; י"ש וירא קא. זעט:
זהר נח, ס, א; בחיי בראשית כב, י. זעט
זייט 172, נאטן כ, ל.
(ק) פ"א פרק לא און זעט דארט רד"ל
סימן נט; מה"גא' 323; מדרש ויושע לה.
(ר) בראשית כב, יא.

וועט וועלן אונטער אלע אומשמענדן
מקיים זיין די מצוה, און אפילו אינגא-
רירן דעם „אל תשלח ירך“. האט מען
פארשטארקט די ווארונג מיטן „ואל
תעש לו מאומה“, י).

ווי האט א' רעאגירט ווען עס איז
אים געזאגט געווארן „ואל תעש לו
מאומה“, (כ) און טו אים גארניט, מאך
אים קיין „מום“?

ער האט געזאגט: דו האסט מיר גע-
הייסן שעכטן מיין זון יצחק, און איצט
זאגסטו מיר טו אים גארניט! עס שטייט
דאך געשריבן „לא איש אל ויכוב“, (ל)
דער אויבערשטער איז דאך קיין מענטש,
ער זאל זאגן ליגן!

אבער דער אויבערשטער האט אים
געענטפערט: איך האב דען דיר גע-
זאגט „ושחטהו“ און דו זאלסט אים
שעכטן. איך האב דאך דיר געזאגט
„והעלהו“, (מ) דו זאלסט אים ארויפ-
ברענגען אויפן בארג. איצט אז דו האסט
אים ארויפגעבראכט, נידער אים א-
ראפ, (נ).

איך האב דיר געזאגט „כי ביצחק
יקרא לך זרע“, ווארום אין יצחק'ן וועט
גערופן ווערן דיין זאמען, „לא אחלל
את בריתי“, וועל איך ניט פארשווערן
מיין בונד. איך האב געזאגט „קח נא“...

(י) זעט איינצלהייטן אין ה"ה בראשית
כב, יב, הוצאת אום.
(כ) בראשית כב, יב.
(ל) במדבר כג, יט.
(מ) בראשית כב, יב.
(נ) מ"א וירא כב, כט און פארגלייכט:
ב"ר נו, ח; ל"ט וירא כב, ב.
זעט: ש"ט וירא כב, פסוקים ב און י;
„ולא עלתה על לבי“ אין ירמיה יט, ה, תרגום
און רד"ק דארט; תענית ד, א און רש"י
אונטערן ווארט וכתוב; אגדת בראשית פרשה
לא; תנח"ב וירא מ; י"ש וירא צו און
תהלים תתם.
(ז) בראשית כא, יב; תהלים פט, לה;

מען קאן באצייכענען א דערוואקסע-
נעם, אפילו א מיטל-יאָריקן, מיט „נער“.
אויף „ושני נערו אתו“, (ו) זאָגן די
חכמים ז"ל אז דאָס מיינט ישמעאל'ן און
אליעזר'ן. ישמעאל איז דאָך דעמאָלט
שוין אַלט געווען איין און פופציק יאָר,
וואָרום יצחק איז דאָך אַלט געווען ביי
דער עקידה זיבן און דרייסיק יאָר, ז).
און ישמעאל איז דאָך געווען עלטער פון
יצחק'ן מיט פערצן יאָר. און אליעזר
איז שוין אויך געווען דעמאָלט אַ מאָן
אין די יאָרן. און דאָך רופט זיי אַן
דער פסוק „נערו“, זיינע אינגלעך.

בנימין איז שוין געווען אַ טאַטע פון
צען קינדער, (ח) און יהודה האָט אים
אַנגערופן הנער, (ט).

יהושע איז שוין דעמאָלט אַלט זעקס
און פופציק יאָר, (י) און די תורה זאָגט
„ומשרתו יהושע בן נון נער“, (כ).

ווען דוד המלך האָט געהייסן יואב'ן
גיין קיין גשור און צוריקברענגען אב-
שלום'ן, האָט ער אים געזאָגט „ולך השב
את הנער, את אבשלום“, און גיי ברענג
(קער אום) צוריק דאָס אינגל. און אב-
שלום איז דאָך דעמאָלט שוין געווען אַ
טאַטע פון קינדער, (כ*).

ווען דער אויבערשטער האָט געזאָגט
צו ירמיהו'ן „נביא לגוים נתתיך“, איך
האָב דיך באַשטימט אַלס נביא פאַר
די פעלקער, האָט ער אים געענטפערט
„כי נער אנכי“, אז ער איז אַ אינגל.

תעש לו מאומה“ (ש) און די זאָלט
אים גאַרניט מאָן, און אברהם האָט אים
געמאָלט. ווי קומט עס אז אברהם זאָל
פאָלגן אַ מלאך נישט צו מאָן אַ זאָך וועל-
כע דער אויבערשטער אַליין האָט אים
געבאָטן צו מאָן!

צווייטנס דער מלאך האָט געזאָגט צו
אברהם'ן „ולא השכת את בנך את יחידך
ממני“, (ת) און די האָט נישט פאַרמיטן
דיין זון, דיין איינציקן, פון מיר. ער
האָט דאָך בעדאַרפט זאָגן „ממנו“, נעמד
לער, פונעם אויבערשטן.

און ווייטער האָט ער געזאָגט „עקב
אשר שמעת בקולי“ (א) דערפאַר וואָס די
האָט צוגעהערט מיין קול. ער האָט דאָך
געווען בעדאַרפט זאָגן „בקולי“, דעם אַל-
מעכטיקנס קול, ווייל ל' האָט דאָך אים
באַפוילן צו פירן יצחק'ן צו דער עקידה
נישט דער מלאך?!

דער מלאך האָט אים בלוז גערופן,
און גערעדט האָט דאָס געטלעכע וואָרט.
דער מלאך האָט אים גערופן ער זאָל
הערן וואָס דער אַלמעכטיקער האָט אים
צו זאָגן, (ב). עס איז אויך פאַראַן אַ
מיינונג אז דער אַלמעכטיקער ווערט
אויך אַנגערופן מלאך, (ג).

דער מלאך האָט געזאָגט צו אברהם'ן
„אל תשלח ירך אל הנער“, (ד) יצחק איז
דאָך דעמאָלט אַלט געווען זיבן און דריי-
סיק יאָר, (ה) פאַרוואָס זשע רופט ער
אים אַן „נער“, אינגל?!

(ז) זעט אָנהויב „עקידת יצחק“, ענטפערס
אויף זייטן 158, 159. נאָטן ל—צ.
(ח) בראשית מו, כא.
(ט) בראשית מד, פסוקים ל, לא, לב,
לג, לד.
(י) בחיי בראשית כב, ה און פאַרגלייכט
אבן עזרא און רמב"ן שמות לג, יא.
(כ) שמות לג, יא.
(כ*) שמואל ב', יד, כא.

(ש) בראשית כב, יב.
(ת) בראשית כב, יב.
(א) בראשית כב, יח.
(ב) ויק"ר א, ט.
(ג) זעט אינטערעסאַנטע איינצלהייטן אין
הו"ה בראשית כב, יא, הוצאת אום.
(ד) בראשית כב, פסוקים ה, יב.
(ה) זעט אָנהויב „עקידת יצחק“, ענטפערס
אויף זייטן 158, 159. נאָטן ל—צ.
(ו) בראשית כב, ג.

געלאָזט הערן זיין קול ביים באַרג סיני. זיין רעכטער האַרן, וואָס איז גרעסער פונעם לינקן, וועט בלאָזן ביי קיבוץ גל-יוד, ווען אלע אידן וועלן איינגעזאמלט ווערן קיין ארץ ישראל, ג).

וואָס האָט אברהם געזאָגט ווען ער האָט מקריב געווען דעם ווידער? ער האָט געזאָגט: האַר פון דער וועלט, דו זאָלסט באַטראַכטן (ה' יראה), פּ דעם ווידערס בלוט גלייך ווי עס וואָלט זיין מיין זון יצחק'ס בלוט. דעם ווידערס טיילן וועלכע איך בין מקריב, זאָלסטו באַטראַכטן ווי מיין זון יצחק'ס טיילן. דו זאָלסט עס (זען) באַטראַכטן פונקט ווי איך וואָלט פריער מקריב געווען מיין זון יצחק, און דער-נאָך האָב איך געאַפּפּערט דעם ווידער אויף זיין אָרט.

אגב, ווען מען זאָגט „הרי זו תחת זו, הרי זו תמורת זו, הרי זו חלופי זו“, דאָס זאָל זיין פאַר דעם, דאָס זאָל ער-זעצן דאָס, דאָס זאָל פאַרבייטן דאָס, איז דאָס פאַרבייטן, ערוועצן גילטיק, ט).

פאַרוואָס האָט אברהם גערופן דאָס אָרט פון דער עקידה „ה' יראה“? פּ ער איז אויסן געווען דערמיט אז ווען יצחק'ס אָפּשטאַמלינגע וועלן בעטן מחיה-לה פאַר זייערע זינד, זאָל דער אַלמעכ-טיקער יראה — זען גלייך ווי יצחק'ס אַש ליגט פאַר אים, און ער זאָל פאַר-געבן זייערע זינד, ז).

ב) בראשית כב, יד.

ט) ב"ר נו, ט; במ"ר יז, ב; תנח. שלח יד; שו"ט עו, ג; מ"א וירא כב, יג און יד; י"ש וירא קא; רש"י בראשית כב, יג און פאַרגלייכט מיט פסוק כד; בחיי בראשית כב, יג; תמורה כז, א.

ב) בראשית כב, יד.

ג) מ"א וירא כב, יד; תנחומא ענדע וירא. זעט: ל"ט וירא כב, יד; רש"י ברא-

און ירמיה איז דאָך דענצמאל געווען שוין מער ווי אַ אינגל, כ**).

פון וואָנען האָט זיך פּלוצים גענומען דער ווידער, וועלכן א' האָט מקריב גע-ווען אויף יצחק'ס אָרט?

עס זיינען פאַרזען צוויי מיינונגען: ער איז געקומען פון די בערג אויף וועלכע ער האָט זיך געפאַשעט. דער ווידער איז געווען אין גן עדן. ער האָט זיך געפאַשעט אונטערן עץ החיים, לעבנס-בוים, פון וועלכנס פרוכט מען עסט לעבט מען אייביק. און ער האָט געטרונקען פונעם וואַסער וואָס איז געפלאָסן אונטערן בוים. און אַ מלאך האָט אים געבראַכט צו דער עקידה, ל).

פאַרוואָס ווערט ער אָנגערופן איל און ניט כבש?

ווייל כבש מיינט אַ יונגס, און איל מיינט אַן עלטערער כבש. און אויך ווייל איל איז אַן אַנדייט אויפן פאַלק ישראל וואָס ווערט אָנגערופן אילת השחר, מ).

וואָס איז געוואָרן פונעם איל, ווידער, וועלכן א' האָט מקריב געווען אויף יצ-חק'ס אָרט?

קיין זאך פונעם איל איז געגאַנגען פאַרלוירן. זיין אַש איז דער יסוד וואָס איז אויפן אינעווייניקסטן מזבח. זיינע צען אָדערן (פעדעס) זיינען די צען סמרו-נעס פון דוד המלך'ס פידעלע. זיין פעל האָט געדינט אַלס גאַרטל פאַר אליהו הנביא'ס לענדן. זיין לינקער האַרן האָט

כ** ירמיה א' ה"ח.

ל) פאַרגלייכט די נוסחאות אין: פ"א פרק לא; י"ש וירא קא.

מ) תהלים כב, א און רש"י דאָרט; בחיי בראשית כב, יג. זעט שו"ט כב, א.

נ) פ"א ענדע פרק לא און זעט דאָרט רד"ל הערה עא; י"ש וירא קא. פאַרגלייכט זבחים סב, א (אפרו של יצחק ראו, שמונת באותו מקום, נעמלעך אויפן מזבח); רבינו בחיי יתרו יט, ג.

דיקן און פארקריכן אין א צרה, זאלסטו זיי געדענקען יצחק'ס עקידה. דו זאלסט עס באטראכטן גלייך ווי זיין אש ליגט אויפן מזבח, זיי פארגעבן די זינד און זיי אויסלייזן פון זייער אומגליק.

דער אויבערשטער: אויב זיי וועלן וועלן איך זאל זיי געפינען א זכות, און געדענקען עקידת יצחק, זאלן זיי בלאזן מיט אט דעם שופר. און ער האט אים אָנגעוויזן אויפן ווידער, וועלכער איז איי-נער פון די צען זאכן וועלכע זיינען באשאפן געוואָרן פרייטיק פארנאכט פון דער וועלט-שאפונג.

אברהם: האר פון דער וועלט, איך ריר זיך ניט פון דאנען אהן א קרבן.

דער אויבערשטער: דריי זיך אויס, דער קרבן איז הינטער דיר, ק. דער ווידער איז באשאפן געוואָרן ספעציעל פאר דעם דאָזיקן צוועק, ר.

ווי אזוי האט אברהם געכאַפט דעם ווידער?

דער ווידער האט אליין זיך געלאָזט לויפן צו אברהם'ן ער זאל אים מקריב זיין. דער שמו, אָבער, איז אים גע-שמאַנען אין וועג, און זיינע הערנער האָבן זיך פאַרמשעפעט אין צווייגן. האט

וואָס האט א' געטאָן נאָכן אָפּשטעלן די עקידה?

ער האט זיך אויסגע'טענה'ט אַביסל מיטן באשעפער.

אברהם: האר פון די וועלטן, דו ווייסט דאך וואָס דער מענטש טראַכט און פילט. איז עס דען ניט געווען אַנט-פלעקט פאר דיר אז אויב דו וועסט מיר הייסן מקריב זיין מיין קינד, וועל איך איילן דאָס צו טאָן מיט גאַנצן האַרץ. פאַרוואָס זשע האַסטו מיר געטאָן אַזאַ זאָך?

דער אויבערשטער: איך האב געוואָלט ווייזן דער גאַנצער וועלט אז ניט אומ-זיסט האב איך דיך אויסגעקליבן פון אַלע פעלקער.

אברהם: האר פון דער וועלט, ווען דו האַסט מיר געהייסן פירן יצחק'ן צו דער עקידה, האב איך דאך געווען גע-קאַנט דיר זאָגן: אַנומלט זאָסטו מיר אז פון יצחק'ן וועל איך האָבן קינדער, און איצט הייסטו מיר גאַר פירן אים צו דער עקידה! אָבער איך האב זיך גאַר-ניט אָנגערופן. דערפאַר, ווען יצחק'ס קינדער וועלן גע'משפט ווערן ראש הש-נה, זאלסטו זיך ניט צוהערן צו די אַנ-קלענער. ווען יצחק'ס קינדער וועלן זינ-

ירוש. תענית פרק ב, הלכות א און ד; תענית טו, א און תוספות אונטערן וואָרט אפר, און תוספות טו, ב אונטערן וואָרט ונותנין; ירושלמי קידושין פרק א הלכה א; ברכות סב, ב; ספרא דברים פסקא שיג; פראַ פרק לא; תנחומא וירא ענדע כג; אמור יב און שלח יד; תנח"ב וירא י, לט און מו; שלח כז; פראַ פסקא מ, קעא, א-ב; פראַ קנד, א-ב, עדיציע אום; אגדת בראשית לה, עזיעז; שו"ט כט, א; מה"גא, 326; ל"ט בראשית ב, ג; וירא כב, יד; י"ש וירא קא, אמור תרמה; תהלים תשט; איוב תתקכז; בחיי בראשית כב, י. (ר) תנח. אָנהויב צו און שלח יד; רש"י בראשית כב, יג.

שית כב, יג און פאַרגלייכט מיט פסוק יד; שו"ט עו, ג.

ק) פאַרגלייכט: פראַ פרקים ט, לא; ארץ א, ב, פרק לו; פרקי אַבות פרק ה; פסחים גד, א; מראַי בשלח מסכת ד, גא, א; ספרי דברים פסקא שנה; פראַ פרק יט; תנח. ענדע וירא; תנח"ב שלח כז; במ"ר יז, ב; מ"א וירא כב, יג; י"ש וירא קא; רש"י בראשית כב, יג; בחיי בראשית כב, יג.

זעט די פאַרשידענע ווערסיעס, און ווער עס זאָגט זיי אין: תרגומים אונקלוס, יונתן, ירושלמי, אויך רש"י בראשית כב, יד. ב"ר גו, ח און י; ויק"ר כז, י און כט, ט;

דער מלאך האָט געזאָגט אברהם'ן
 „יען אשר עשית את הדבר הזה, ולא
 השבת את בנך, א) דערפאַר וואָס די
 האָסט געטאָן די דאָזיקע זאַך, און די
 האָסט ניט פאַרמיטן דיין זון. . . וועל
 איך דיר בענטשן. איז ערשטנס וואָס
 האָט אברהם דאָ געטאָן? אמת ער האָט
 געבויט דעם מזבח, צוגעגרייט דאָס
 האַלץ. אָבער דעם עיקר, די הויפטזאַך
 צוליב וועלכער ער איז געקומען אַהער,
 געמלעך אָפּפערן זיין זון, דאָס האָט ער
 דאָך ניט פאַרווירקלעכט. און צווייטנס,
 צו וואָס די ביידע אויסדרוקן „עשית
 ולא השבת“. דער פּאָזיטיווער אויסדרוק
 „עשית“ און דער נעגאַטיווער „ולא
 השבת“ דריקן דאָך אויס דעם זעלבן
 געדאַנק. די זאַך וואָס ער האָט געטאָן
 איז דאָך דאָס וואָס ער האָט ניט פאַר-
 מיטן זיין זון! צו וואָס זשע דאַרף מען
 דעם דאָפּלטן אויסדרוק?

„עשית“ דאָ מיינט ניט פאַרגאַנגענ-
 הייט, געמלעך די האָסט געטאָן. נאָר
 די וואָלט דאָך גערן געווען געטאָן.
 און „ולא השבת“ מיינט — און די
 וואָלט דאָך זיכער ניט געווען זיך צו-
 ריקגעהאַלטן. זיינען דאָס שוין צוויי באַ-
 זונדערע האַנדלונגען. ב).

וואָס אייגענמלעך האָט א' געטראַכט
 ביים אומקערן זיך אַהיים פונעם באַרג
 מזריה?

ער האָט געטראַכט וואָס יעדער פּאָ-
 טער טראַכט ווען ער האָט אַ דערוואַק-
 סענעם זון. ער האָט געטראַכט וועגן

דער ווידער אויסגעשמרעקט זיין פּע-
 דערשט פּיסל צו אברהם'ס קאַפּאַטע.
 אברהם האָט אים באַפרייט פונעם גע-
 צווייג און האָט אים מקריב געווען. ר*).

דער פּסוק זאָגט אזוי: ויקרא מלאך
 ה' שנית. . . ויאמר בי נשבעתי, ש).
 דער מלאך האָט אויסגערוּפּן צו אב-
 רהם'ן אַז דער אויבערשטער האָט גע-
 שוואוירן. צו וואָס האָט מען באַדאַרפט
 די שבוּעה?

אברהם האָט געזאָגט צום אוי-
 בערשטן: שווער מיר אַז די וועסט מיך
 מער ניט פּרוואוון און אויך ניט מיין
 זון יצחק'ן. האָט ער אים געזאָגט אַז
 דאָס איז די לעצטע אויספּרוואוונג,
 וואָס איז גלייך צו אַלע פּריערדיקע צו-
 זאַמען. ווען ער זאַל ניט געווען אויס-
 שטיין דעם דאָזיקן נסיון, וואָלט זיין
 אויסשטיין אַלע פּריערדיקע נסיונות נאָר-
 ניט ווערט געווען. און ער האָט אים
 געגעבן צוויי ברכות, איינע פאַר אים
 און איינע פאַר יצחק'ן.

איך וועל בענטשן און מערן דייע
 קינדער ווי די שמערן אין הימל און ווי
 דאָס זאַמד אויפן ברעג ים, און דיין זאָ-
 מען וועט ירש'ענען דעם טויער פון זיינע
 פיינט. אין דייע קינדער וועלן זיך
 בענטשן אַלע פעלקער פון דער וועלט
 דערפאַר וואָס די האָסט זיך צוגעהערט
 צו מיין קול. ווען ניט דאָס וואָלט אַלץ
 פאַרלוירן געגאַנגען, וואָלטן הימל און
 ערד ניט געקאַנט עקזיסטירן. ת).

ר*) פּר"א פרק לא. הוצאת אום.

ש) בראשית כב, פסוקים טריט, און
 רש"י דאָרט פּסוק יז.

ת) תנח. שלח יד; ב"ר נו, יא; במ"ד
 ב, יב; ל"ט וירא כב, פסוקים טו, יז, יח;
 י"ש וירא קב, זעט אומעטום ווער עס זאָגט
 וואָס.

אגב, לויט: שבת קלו, ב; נדרים לב, א;

תוספתא נדרים ב, 7; ש"ט לך לך יז, יד;
 ל"ט יז, יג, זייט מ, א; שו"ט ו ענדע סימן
 א עקזיסטירן הימל און ערד אינעם זכות
 פון מצות מילה. זעט זייט 115, נאָטע ר.

א) בראשית כב, טז.

ב) זעט איינצלהייטן אין הו"ה בראשית
 כב, טז, הוצאת אום.

תורה. נאך שרה'ס פטירה האָט ער אים געשיקט (לויט אַן אַנדער מיינונג אַוועקגעפירט) אין דער ישיבה פון שם (און עבר, ט).

דער פסוק זאָגט „וישב אברהם אל נערו“ (י) אברהם האָט זיך אומגעקערט פונעם באַרג מוריה צו ישמעאל'ן און אליעזר'ן. נו, און וואו איז געווען יצחק? בעת אברהם און יצחק זיינען געווען אויפן באַרג מוריה, האָבן ישמעאל און אליעזר זיך געשפּאַרט. ישמעאל האָט געזאָגט אַז נאָך אברהם'ס שעכטן יצ-חק'ן וועט ער אים ירש'ען. אליעזר האָט אים געזאָגט: ניין, דיין פאָטער האָט דיך שוין לאַנג אַרויסגעטריבן. איך בין זיין הויפט-פאַרוואַלטער, וועל איך אים ירש'ען. ווען אברהם האָט זיך אומגעקערט אַליין (וישב) אָהן יצחק'ן, האָבן זיי געמיינט אַז ער האָט אים גע-שאַכטן. אויף זייער פראַגע „וואו איז יצחק?“ האָט ער זיי געענטפערט אַז ער האָט אים אַוועקגעפירט אין עבר'ס ישיבה, כ).

אין וואָס פאַר אַ זכות האָט אברהם זיך אומגעקערט פונעם באַרג מוריה לש-לום?

אַ שידוך פאַר יצחק'ן. און שטייענדיק נאָך ביים באַרג מוריה אויף וועלכן ער האָט געזאָלט אַפּפערן יצחק'ן פאַר אַ קרבן, איז אים אַנגעזאָגט געוואָרן די בשורה אַז רבקה, יצחק'ס באַשערטע, איז געבוירן געוואָרן. ג).

וואָס האָט א' געטאָן מיט יצחק'ן נאָך דער עקידה?
עס זיינען פאַראַן מיינונגס-פאַרשידנ-הייטן:

ער האָט אים גענומען אַהיים, ד).
ער האָט אים אַוועקגעפירט אין עבר'ס ישיבה, ה).

מלאכים האָבן אים אַוועקגעפירט אין דער ישיבה פון שם בן נח, ו).

ער איז געבליבן דריי יאָר ביים באַרג מוריה ביז ער איז אַלט געוואָרן פער-ציק יאָר, און האָט חתונה געהאַט מיט רבקה'ן, ז).

דער אויבערשטער האָט אים אַריינגענומען אין גן עדן אַריין אויף דריי יאָר, ח).

אין וואָס פאַר אַ ישיבה האָט א' גע-שיקט יצחק'ן?
ער אַליין האָט געלערנט מיט אים

לויט י"ש וירא קב האָט אברהם אים געשיקט צו שם'ן.

ז) בחיי בראשית כג, ענדע פסוק ב.
ח) מה'ג'א' 327.

ט) תנח. שמות א; ב"ר נו, יא; ישר מח, א. זעט ת"י בראשית כד, סב און ישר מח, ב. זעט פאַרגייענדיקע פראַגע און ענט-פערס.

י) בראשית כב, יט.

כ) מ"א וירא כב, יט; פראַ פּרק לא;

י"ש וירא צח; ב"ר נו, יא; ישר, וירא

60; ל"ט וירא כב, יט. לויט י"ש וירא

אַנהויב קב אין שם'ס ישיבה.

זעט די פאַרגייענדיקע פראַגע און ענט-פער.

ג) סע"ר פּרק א; ב"ר אַנהויב פּרשה נו; ל"ט בראשית כב, כ; י"ש וירא קב און משלי תתקנא; תוספות יבמות סא, ב אונטערן וואָרט וכן; רש"י בראשית כב, כ. און כה, כ.

זעט: מ"א תולדות כה, כ; ש"ט וירא כב, יח; בחיי וירא לט, ב; חיי שרה לט, ד און מב, ב.

ד) ויק"ר כ, ב; ק"ר ט, פסוק ז; תנח"ב

אחרי ג.

ה) מ"א וירא כב, יט; פראַ פּרק לא;

ב"ר נו, יא; ל"ט וירא כב, יט; ישר וירא

60.

ו) תרגום יונתן בראשית כב, יט; ב"ר

נו, יא; ל"ט בראשית כב, יט.

א' האָט מהרהר געווען, ער האָט זיך געטראַכט: מיין זון יצחק איז דאָך היי-ליק. ער איז דאָך אינגאָנצן „עולה“. ווי זשע קען ער חתונה האָבן מיט אַ מאַכ-טער פון כנען?!

איז שמייענדיק נאָך ביים באַרג מור-ריה איז אים אָנגעזאָגט געוואָרן די בשר-רה אַז רבקה, יצחק'ס זיווג, איז גע-בוירן געוואָרן, צ).

א' האָט מורא געהאַט פאַר יסורים. האָט דער אַלמעכטיקער אים געזאָגט: זאָרג זיך נישט וועגן דעם, האָב קיין מורא. עס איז שוין דאָ ווער עס זאָל זיי מקבל זיין, נעמלעך איוב, ק).

א' האָט זיך געטראַכט: אפשר איז געפונען געוואָרן אין יצחק'ן אַ פסול, דערפאַר איז ער נישט אָנגענומען געוואָרן פאַר אַ קרבן. איז אַרויסגעגאַנגען אַ בת קול און האָט געזאָגט „לך אכול בשמחה לחמך“, ר) גיי עס מיט פרייד דיין ברויט, ש).

רבקה איז געווען אברהם אבינו'ס שווער. איז זי געווען אויך בלוט פער-וואַנט מיט אים?

יא. רבקה איז געווען נחור'ס אַן איי-ניקל. נחור איז געווען אברהם אבינו'ס אַ ברודער. איז אברהם געווען איר על-טער פעטער, ת).

זעט פראַגע און ענטפער „וישב אברהם אל נעריו“, זייט 179, נאָטע כ.

ב) ב"ר נו, ג; מ"א וירא כב, כ; י"ש וירא קב; רש"י בראשית כב, כ. צ) ל"ט וירא כב, כ. זעט פראַגע און ענטפער וואָס אברהם האָט געטראַכט ביים אומקערן זיך פונעם באַרג מוריה, זייטן 178, 179, נאָטע ג.

ק) ב"ר נו, ד; במ"ר יו, ב; תנח. שלח יד; מ"א וירא כב, כד; ל"ט וירא כב, כא; י"ש וירא קב.

ר) קהלת ט, ז און זעט רש"י דאָרט. ש) ויק"ר כ, ב.

ת) בראשית כב, פסוקים כ"ד; כד, כד.

אינעם זכות פון „ונשתחוה“, ל) פון בוקן זיך, מ).

ווען האָט א' זיך אומגעקערט פון דער עקידה?

לויט דער מיינונג אַז די עקידה איז פאַרגעקומען ראש השנה, האָט ער זיך אומגעקערט ראש השנה, נ).

דער פסוק זאָגט „ויהי אחרי הדברים האלה“, ס) און עס איז געווען נאָך די דאָזיקע רייד. נאָך וועלכע רייד?

עס זיינען פאַראַן וועגן דעם מיינונגס-פאַרשידנהייטן:

נאָך דעם שפאַרעניש צווישן ישמע-אל'ן און אליעזר'ן ווער פון זיי ביידע וועט ירש'נען אברהם'ן נאָך זיין קו-לענען יצחק'ן, ע).

א' האָט מהרהר געווען. ער האָט זיך געטראַכט: ווען יצחק וואַלט געווען גע-שטאַרבן אויפן באַרג מוריה, וואַלט איך דאָך געווען געבליבן קינדערלאַז. איצט אַז עס איז געשען אַ נס און יצחק איז געבליבן לעבן וועל איך אים חתונה מאַכן מיט ענר'ס, אַדער אשכול'ס, אַדער ממרא'ס אַ מאַכטער. זיי זיינען דאָך צדקניות. אַי יחוס, וואָס גייט עס מיך אָן! האָט דער אויבערשטער אים גע-זאָגט: דאַרפסט זיך נישט קימערן, זאָרגן, וועגן דעם. יצחק'ס זיווג, רבקה, איז שוין געבוירן געוואָרן, פ).

ל) בראשית כב, ה.

מ) ב"ר נו, ב; אגדת שמואל ענדע פרשה ג; ל"ט וירא כב, ד; י"ש וירא ק און שמואל א', פ. זעט פראַגע ענדע פרק לא און רד"ל דאָרט.

נ) זעט פ"ר פיסקא מ; מ"א וירא כב, יד און חיי שרה כג, א.

ס) בראשית כב, כ.

ע) מ"א וירא כב, כ. פאַרגלייכט י"ש וירא צח. זעט: מ"א וירא כב, יט; פראַגע פרק לא; ב"ר נו, יא; ישר וירא 60; ל"ט וירא כב, יט; י"ש וירא אָנהויב קב.

מען אים געבראכט און אריינגעווארפן אין קאלד-אויזן, און דער מלך הכבוד האט אויסגעשטרעקט זיין רעכטע האנט, און האט אים ארויסגערעסטעוועט. ווי אין פסוק שטייט „ויאמר אליו אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים“ (ב) און ער האט געזאגט צו אים, איך בין ה' וועלכער האט דיך ארויסגעפירט פון אור כשדים.

(ג) „לך לך“ (ג) ער האט באדארפט פארלאזן זיין לאַנד, זיין געבורטס-ארט, זיין פאטערס הויז. קומענדיק קיין חרן איז אים אפגעשמארבן זיין פאטער תרח און זיין מוטער אמתלאי. און וואַנדערונג איז דאָך פאַרן מענטשן שווערער פון אַלץ.

(ד) זינט הימל און ערד זיינען באַ-שאַפן געוואָרן איז ניט געווען אַ הונגער ביז אברהם'ס צייטן, און ניט אין אַלע לענדער, נאָר בלויז אינעם לאַנד כנען, כדי אים אויסצופראוואן, און אים מאַכן ציען קיין מצרים. ווי אין פסוק שטייט „ויהי רעב בארץ וירד אברם מצרי-מה“ (ד) און עס איז געווען אַ הונגער אין לאַנד, און אברם האט גענידערט קיין מצרים.

(ה) פרעה האט אַוועקגענומען פון אים זיין ווייב שרה, (ה). איז דען פאַראַן אַ מאַן וועלכער זעט ווי אַ פרעמדער נעמט אַוועק זיין ווייב און צערייסט ניט זיינע קליידער?!

(ו) ווען אַמרפל און אַלע זיינע חברים האָבן געוואַלט אים דערמאַרדן, פריער לופֿן און דערנאָך אים, (ו).

(ב) בראשית טו, ז.
זעט זייטן: 63, נאָטע ה; 65, ס.
(ג) בראשית יב, א.
(ד) בראשית יד, י. זעט הונגער, זייטן: 79, נאָטע ו; 80, נאָטע ז.
(ה) בראשית יב, טו. זעט זייט 82.
(ו) בראשית קאָפיטל יד.
(ז) בראשית טו, איז.

האָט אברהם עפעס אַ שייכות מיט תקיעת שופר?

יא. תרועה איז אַ קלאַגענדיק קול. ווען אברהם האָט זיך אומגעקערט ראש השנה פון דער עקידה האָט ער געפון-געפון שרה'ן מיט דורכן שמו'ם ווער-מער, (ת*). בלאַזן מיר ראש השנה תרועה, שרה'ם פטירה זאל מכפר זיין אויף אונזערע זינד, (א).

די ציען נסיונות

מיט וויפל נסיונות האָט דער ארי-בערשטער געפרוואווט אברהם'ן?

מיט צען, און ער האָט אויסגעהאַלטן, ער איז בייגעשמאַנען אַלע צען.

(א) ווען אברהם איז געבוירן געוואָרן, האָבן נמרוד'ס האַרן געוואַלט אים דער-מאַרדן. מען האָט אים אויסבאַהאַלטן אונטער דער ערד דרייצן יאָר. און ער האָט ניט געזען די זון און די לבנה. נאָך דרייצן יאָר איז ער אַרויסגעגאַנגען פונעם באַהעלטעניש. ער האָט פאַר-מי-אוס'ט די אַפגעמער און זיך פאַרזיכערט אינעם שאַטן פון זיין באַשעפער. ער האָט געזאָגט „ה' צבאות אשרי אדם בומח בך“ (*א) אויבערשטער פון צב-אות, וואויל דעם מענטשן וועלכער פאַר-זיכערט זיך אין דיר.

(ב) מען האָט אים איינגעזעצט אין טורמע אויף צען יאָר, דריי יאָר אין כותא און זיבן יאָר אין קרדו, לויט אַן אַנדער מיינונג דריי יאָר אין קרדו און זיבן יאָר אין כותא. פון דאָרט האָט

(ת*) זעט איינצלהייטן אין מיין בוך „אב-רהם אבינו זיין לעבן און שאַפונג“, זייטן 165—170.

(א) פֿר פֿיסקא מ; מ"א וירא כב, יד און היי שרה כג, א.

(א*) תהלים פד, יג. פֿר"א פרק כו. זעט: שמואל א', א, יא. ברכות לא, ב; י"ש שמואל א', עח; מה"ג א', כט, לה.

ווען צום האַרצן. האָט דער אויבער-
שטער געזאָגט צו אים, „כל אשר תאמר
אליך שרה שמע בקולה“ (ט) אַלץ וואָס
שרה זאָגט דיר זאָלסטו פּאַלגן.

(י) ווען דער אויבערשטער האָט גע-
הייסן אברהם'ן פירן יצחק'ן צו דער
עקידה, (י).

פאַרוואָס איז א' געפרוואוּט געוואָרן
דוקא מיט צען נסיונות?

עס איז קעגן די צען ברכות מיט
וועלכע אדם הראשון איז געבענטשט
געוואָרן:

פרו, ורבו, ומלאו את הארץ, וכבשוה,
ורדו בדגת הים, ובעוף השמים, ובכל
חיה הרומשת על הארץ, הנה נתתי
לכם את כל עשב זורע זרע, ואת כל
העץ, (י*).

אין תנח"ב וירא מו ווערט געזאָגט אַז
דער ערשטער נסיון האָט זיך אָנגעהויבן מיט
לך לך מארצך, מיטן אויבערשטנס זאָגן אב-
רהם'ן, ער זאל בעמען דעם וואַנדער שטאָק
אין האַנט. און דער לעצטער נסיון, דער
צענטער נסיון, איז אויך געווען מיט ולך
לך אל ארץ המורה, גיי פיר יצחק'ן צו
דער עקידה. זעט: תנת. לך לך ג; ב"מא' קנ.
זעט: רש"י, פירוש הגר"א אין פרקי אבות
פרק ה; פיוט „אמרתך“ פון רבי שמעון
הגדול וואָס מען זאָגט דעם צווייטן טאָג ראש
השנה.

אַז ער האָט אויסגעהאַלטן אַלע צען נס-
יונות, זעט זהר, רעיא מהימנא, ואתחנן רסג,
ב; אלפא ביתא דרבי עקיבא א, כו.

אין אר"ן פרק לג; ב' בלך לך, ב' בשני
בניו, ב' בשני (בשתי) נשיו, א' עם המלכים,
א' בין הבתרים, א' באור כשדים, א' במילה,
צוויי נסיונות מיט „לך לך“, צוויי מיט זיינע
צוויי זין, צוויי מיט זיינע צוויי וויבער, איינער
מיט די מלכים (וועלכע האָבן געפאַנגען לוט'ן).
איינער צווישן די שטיקער (זעט זייט 98).
איינער ווען מען האָט אים אַריינגעוואָרפן
אין קאַלד אויוון, איינער ביים מל זיין.

(י*) תדשא פה. בראשית א, פסוקים כח
און כט.

(ז) ווען דער אויבערשטער האָט אים
געזאָגט „אל תירא אברם“, (ז) האָב קיין
מורא, אברם. איך בין דיין באַשיצער,
דיין שכר איז זעהר פיל. און ווען ער
זאָגט אים אַז ער איז דאָך קינדערלאַז,
ענטפערט אים דער אויבערשטער אַז
זיינע קינדער וועלן זיין אַזוי פיל אַז
מען וועט ניט קענען זיי איבערציילן,
פונקט ווי מען קען ניט איבערציילן די
שמערן. און אברהם האָט געגלויבט אין
ה'.

(ח) ווען דער אַלמעכטיקער האָט גע-
הייסן דעם גייען און גייענציק יאָריקן
אברהם'ן מל זיין זיך און זייניקע, (ח).
(ט) ווען שרה האָט געפאַדערט פון
אברהם'ן ער זאל אַוועקשיקן הגר'ן מיט
ישמעאל'ן, איז דאָס אים זעהר ניט גע-

(ח) בראשית קאפיטל יז.

(ט) בראשית כא, יב.

(י) בראשית כב, ב.

זעט די פאַרשידענע ווערסיעס, נוסחאות,
און ווער עס זאָגט זיי, אין: פ"א פרקים
כ"לב און דעם רד"ל דאָרט; אר"ן א, לג,
94; ב, לו, 95; ב"ר נו, יא; ש"ר טו,
כו; ל, טז; מדר, ד; במ"ר יד, יא; טו,
יב; תנת. לך לך יח; וירא כא, כב; תשא
כד; בהעלותך ח; עקב ג; תנח"ב וירא מג;
וישלה ח; בהר ג; בהעלותך יג; עקב ה;
פ"ר פיסקא כא, קה, ב; שו"ט יח, כה;
ש"ט לך לך יז, כא; מה"גא' יז, יט; ל"ט
אָנהויב לך לך; י"ש לך לך סח, עו; תהי-
לים ענדע תשעו. פאַרגלייכט י"ש לך לך
עט, וירא צד, צו און אָנהויב קב; תדשא
קסו; תמורה ב"ה, א' 118.

פאַרגלייכט: אג"ב נו, קיא-קיב; מה"גא'
201, 207, 248; ל"ט לך לך יב ענדע
סימן א; לקוטי 161; ילקוט א' ב, ב;
קונדרים 80.

אין: פ"ר פיסקא מז, קצ, א; ל"ט אָנהויב
וירא; אג"ב טו, לג הייסט עס אַז ער האָט
אים געפרוואוּט „בכמה נסיונות“, מיט מערע-
רע נסיונות.

אין קינות „אז בהלוך ירמיהו“ שטייט
„עשר בחינות“.

שרה'ס פטירה

פארוואס זאגט עפעס דער פסוק „ויהיו חיי שרה“?

אונז צו לערנען אז אברהם'ס ווייב שרה האט באדארפט לעבן נאך יצחק'ס געבורט בלויז זיבן און דרייסיק יאר, וויפל די אותיות פון „ויהיו“ באטרעפן. זי איז אלט געווען נייענציק יאר ווען יצחק איז געבוירן געווארן. געלעבט האט זי הונדערט און זיבן און צוואנציק יאר. האט זי געלעבט זיבן און דרייסיק יאר נאך יצחק'ס געבורט. (ב.)

וויפל גומע יארן האט אונזער מומער שרה געלעבט?

די תורה זאגט „ויהיו חיי שרה מאה שנה ועשרים שנה ושבע שנים, שני חיי שרה“ (ל) אז שרה האט געלעבט הונדערט און זיבן און צוואנציק יאר. אבער „ויהיו שני חיי שרה“. אבער גר-מע יארן האט זי געהאט בלויז זיבן און דרייסיק, (מ) וויפל די אותיות פון „ויהיו“ באטרעפן. ווייל א קינדלאזער איז איינער פון די פיר וועלכע זיינען גלייך צו א מת, (נ). שרה איז געווען קינדלאז נייענציק יאר. ווען זי האט געבוירן יצחק'ן איז זי אלט געווען ניי-

ענציק יאר. אז מען נעמט אראפ 90 פון 127, בלייבט 37.

אין וואס פאר א חודש איז שרה גע-שמאָרבן?
אין מרחשון, (ס.)

האט שרה אויסגעלעבט אירע בא-שערטע יארן?

ניין. זי האט באדארפט לעבן אבר-הם'ס יארן, נעמלעך הונדערט און פינף און זיבעציק. אבער דערפאר וואס זי האט געזאגט „ישפוט ה' ביני וביניך“ (ע) זאל דער אויבערשטער משפט'ן צווישן מיר און דיר, איז איר לעבנס-שפאן פאר-מינערט געווארן אויף אכט און דריי-סיק יאר, (פ.)

„ויבא אברהם לפוד לשרה“ (ז) אב-רהם איז געקומען באקלאַנגן שרה'ן. פון וואַנען איז ער געקומען?
פונעם בארג מוריה, (ק.)

דער פסוק זאגט אז ווען שרה איז געשמאָרבן „ויבא אברהם לפוד לשרה ולבנתה“ (ר) אברהם איז געקומען בא-קלאַנגן שרה'ן און זי באַוויינען. געוויינט-לעך באַוויינט מען דאָך פריער, און דער-נאָך איז מען ערשט מספיד?!

דאָרט חידושי הרש"ש; ל"ט לך לך טז, און זעט דאָרט הערה כז; בחיי בראשית טז, ה. פאָרגלייכט: ב"ר סב, ג; ל"ט ברא-שית כ כה, י; י"ש חיי שרה קי.

(צ) בראשית כג, ב.

(ק) יונתן בראשית כג, ב און זעט דאָרט רמב"ן; ב"ר נח, ה; ויק"ר כ, ב; זהר חיי שרה קכג, א; פ"א פרק לב און זעט דאָרט רד"ל; פ"כ קע, ב, הוצאת אום; מ"א חיי שרה כג, א; ל"ט חיי שרה כג, ב; י"ש חיי שרה קב.

לויט רש"י בראשית כג, ב — פון באר שבע.

(ר) בראשית כג, ב.

(כ) בראשית כג, א; מ"א חיי שרה כג, א. (ל) בראשית כג, א.

(מ) זהר חיי שרה קכג, א; בחיי ברא-שית כג, ענדע פסוק א; „מנחה בלולה“.

(נ) גדרים סד, ב און ר"ן גדרים ז, ב אונטערן וואָרט שנאמר; ע"ז ה, ב; תנח"ב ויצא יט; תנח. צו, יג; ב"ר ע"א, ו; ש"ר ה, ד; אי"ר ג, ב; י"ש ויצא קכו און בהעלותך אנהויב תשמב; ל"ט ויצא ל, א; מ"א אנהויב חיי שרה; רש"י בראשית ל, א. זעט אגב ירוש. גדרים פרק ט, הלכה ב.

(ס) אסתר רבה פרשה ז, יא; שה"ק יב, ע

(פ) ב"ר מה, ה (עס וואָלט אפשר באַ-דאָרפט שטיין אַכט און פערציק און זעט

אברהם האָט געזאָגט צו די חתים „גר ותושב אנכי עמכם“ (ג*) אַ פרעמד דער און אַן אלט-געזעסענער בין איך מיט אייך. ווי קען מען זיין אי אַ פרעמד דער, אי אַן אלט-געזעסענער?

אַ גדול האָט געמיינטשט: איך מיט אייך (עמכם) זיינען אַ פרעמדער און אַן אלט-געזעסענער. איך בין דער גר, דער פרעמדער, און איר זייט דער תושב, דער אלט-געזעסענער.

ווען אברהם האָט געוואָלט אָפּקויפן די מערת המכפלה פון די בני חת, וואָס האָבן זיי אים געענטפערט?

זיי האָבן געזאָגט צו אים: הער אונז צו, אונזער האַר. קיינע איבער אונז, ווער אונזער פירער, אונזער גאט. אַבער אברהם האָט זיי געענטפערט: די וועלט האָט איר מלך און איר אויבערשטן, ד. וויפל האָט א' באַצאלט פאַר דער מערת המכפלה?

פיר הונדערט זילבערנע שקלים, (ה). די תורה דערציילט אונז אַז עפרון האָט געזאָגט צו אברהם'ן: „באזני בני חת... חשדה נתתי לך והמכרה אשר בו לך נתתיה, לעיני בני עמי נתתיה לך, קבור את מתך“, אין די אווערן פון די קינדער פון חת... איך גיב דיר דאָס פעלד און די הייל אין קעגנוואַרט פון די קינדער פון מיין פאָלק, באַערי-דיק דיין טויטן. און געלט האָט ער ניט דערמאָנט. פאַרוואָס זשע האָט אברהם אים באַצאלט?

אין קעגנוואַרט פון זיינע מענטשן האָט

מיט דעם באַוויינען דריקט מען אויס דעם צער וואָס דער באַטרעפנדיקער איז געשטאַרבן. דער הספד, דאָס באַקלאַנגן דערציילט דעם טויטנס שבחים, די לע-בעדיקע זאַלן פילן זייער פאַרלוסט. צדי-קים אַבער איז ניט שייך צו באַוויינען פון דעם שטאַנד-פונקט פון טויט, ווייל „צדיקים במיתתם נקראו חיים“, צדיקים ווערן ביים טויט אָנגערופן לעבעדי-קע, (ש). דערפאַר טאַקע שטייט פריער „לספד“, באַקלאַנגן, ווייל דאָס איז דאָך צוליב די לעבעדיקע. און דאָס איז דער טעם פאַרוואָס „ולכתה“ איז געשריבן מיט אַ קליינער „כ“, (ת).

פון וואָנען האָט א' געוואוסט פון דער מערת המכפלה, און פאַרוואָס האָט ער געוואָלט די דאָזיקע מערה פאַר אַ קבר?

ווען ער האָט איינגעלאָרן די מלאכים צום עסן, איז דער „בן בקר“, (א) יונ-גער רינד, אַנטלאָפן, און ער איז אַריין אין דער מערת המכפלה. אברהם איז אים גאַנגעלאָפן. ווען ער איז אַריינגע-קומען אין דער מערת המכפלה, האָט ער געזען ווי אדם הראשון און חוה ליגן אויף בעטן און שלאָפן. עס ברע-נען ליכט איבער זיי, און אַ גאָר גוטער ריח האָט געשמעקט. האָט ער דערפאַר געגלוסט די מערת המכפלה פאַר אַ קבר. אגב, דער פסוק זאָגט „ואל הבקר רץ אברהם“, (ב) הבקר אַנטהאַלט די או-תיות קברה (עס קען אויך מאַכן הקבר). אַ רמז, אַן אַנדייט אַז דאָס דאָזיקע אַרט איז פאַר קבורה, (ג).

167; „אהרן ראזמארין'ס תנ"כ-ענציקלאָפּע-

דיע“, באַנד צוויי, אדם, מערת המכפלה.

זעט: זהר חיי שרה קכו, א; זהר חדש

רות סב, ג; פענה רזא וירא.

(ג*) בראשית כג, ד.

(ד) בראשית כג, ט. ב"ר נת, ו און זעט:

ב"ר מב, ה; מג, ה; קה"ר ד פסוק יג;

תנח. בהעלותך ט; מ"א חיי שרה כג, י;

ל"ט בראשית כג, ו; י"ש לך לך עב; רש"י

בראשית יד, יז.

(ח) בראשית כג, טו.

(ש) ברכות יח, א אונטן; רש"י ענדע פרי-

שה נח.

(ת) זעט הו"ה בראשית כג, ב (ר"ש יפה).

(א) בראשית יח, ז.

(ב) בראשית יח, ז.

(ג) פ"א פרק לו און זעט דאָרט רד"ל;

מ"א וירא יח, ז און חיי שרה כג, י; י"ש

וירא פב און הושע כח; בעל הטורים ברא-

שית יח, ז. זעט: עירובין נג, ב; מין בוך

„אברהם אבינו, זיין לעבן און שאַפונג“, זייט

אברהם את השדה מאת עפרן החתי לאחוזת קבר. שמה קברו את אברהם ואת שרה אשתו, שמה קברו את יצחק ואת רבקה אשתו, ושמה קברתי את לאה. מקנה השדה והמערה אשר בו מאת בני חת" (ח) באערדיקט מיך נעבן מיינע עלטערן אין דער הייל וועל-כע איז אין עפרון החתי'ס פעלד. . אין דער הייל וועלכע אברהם האט אפ-געקויפט מיטן פעלד פון עפרון החתי פאר א קבר. דארט האט מען באערדיקט אברהם'ן און זיין ווייב שרה. דארט האט מען באערדיקט יצחק'ן און זיין ווייב רבקה. און דארט האט איך בא-ערדיקט לאה'ן. צו וואס האט יעקב בא-דארפט אויסרעכענען אט די אלע איינצל-הייטן? דערקלערן עס מפרשים אזוי:

אונזער פאטער יעקב איז געווען זעהר קלוג. ער האט פאראויסגעזען אז די ניט-אידישע שכנים אין ארץ ישראל וועלן וועלן אוועקנעמען די מערת המכ-פלה, האט ער בכיון עס באשריבן מיט אלע איינצל-הייטן וועלכע זאלן באווייזן אז זי געהערט אונז.

„קברו אותי אל המערה“ — בא-ערדיקט מיך נאר אין דער מערה, הייל, „אשר בשדה עפרון החתי“, וועלכע גע-פינט זיך אין עפרון החתי'ס פעלד, און נישט אין איינער פון די אנדערע מערות, היילן, וועלכע געפינען זיך דארט. אבער אזוי ווי עס איז שוין זיבעצן יאר אז איך האב פארלאזט ארץ יש-ראל, קאן דאך זיין אז עפרון'ס יורשים האבן עס דערווייל אוועקגענומען, זאלט איר ווייזן דעם קאנטראקט, נעמלעך „אשר קנה אברהם את השדה“ — אז אברהם האט עס געקויפט.

טאמער, ווידער, וועלן זיי טענה'ן אז

עפרון געוואלט זיך אויספיינען, האט ער געזאגט צו אברהם'ן אז ער גיט עס אים. אבער ווען ער איז געווען מיט אים אליין, אויג אויף אויג, האט ער גערעדט נאר אנדערע דיבורים: „לאמור לו, ארבע מאות שקל כסף“. ער האט אים איינגערוימט אין אויער אריין אז עס קאסט פיר הונדערט זילבערנע שק-לים. און גיט נאר דאס, נאר „ביני ובניך“, דאס איז צווישן מיר און דיר. אן אנדערער טאר גיט וויסן דערפון, (*). פארוואס האט עפרון געוואלט גראדע פיר הונדערט שקלים?

ער האט אנגעדייט דערמיט אז „ביני“, דער מיטלסטער אות פון מיין נאמען, נעמלעך „ר“ (עפרון); „ובניך“, און דער מיטלסטער אות פון דיין נאמען, אויך „ר“ (אברהם) באטרעפן פיר הונ-דערט, (**).

האט א' געשלאסן א קאנטראקט, אן אפמאך, מיט די בני חת?

יא. אויפן קאנטראקט, אז ער קויפט עס אפ אויף אייביק, האבן זיך גע'חתם'עט פיר עדים: אמיגל, דער זון פון אבישוע החתי, אליחורף, דער זון פון אשונש דער חוי, עבדון, דער זון פון אחירע פון גרר, און עקדיל, דער זון פון אבר-דיש דער צידוני, ז).

אגב, די מערת המכפלה איז איינס פון די דריי זאכן וועגן וועלכע די פעל-קער פון דער וועלט קענען נישט זאגן אז די אידן האבן זיי גע'גול'ט. די אג-דערע צוויי זיינען יוסף'ס קבר און דאס בית המקדש, ז).

און נאכאמאל אגב: יעקב אבינו האט אנגעזאגט זיינע קינדער: „קברו אותי אל אבותי אל המערה אשר בש-דה עפרון החתי... במערה... אשר קנה

(*) בראשית י"טו. ילקוט אליעזר.

(**) מגד ירחים.

(ז) ספר הישר אנהויב חיי שרה; מ"א

חיי שרה כג. יח.

(ז) ב"ר עט. ז; י"ש וישלה. קלג.

(ח) בראשית מט, כט-לג.

און אויב די אלגעמיינע איינוואוינער וועלן טענה'ן אז עפרון האט גארניט געהאט דאס רעכט צו פארקויפן. ער האט אזוי געטאן ווייל ער איז געווען דער הערשער, אָבער דאָס רעכט צו פארקויפן האט ער נישט געהאט. זאלט איר וויסן אז „מקנה השדה והמערה אשר בו מאת בני הת", אז דער מסחר איז געקומען צו שטאנד אין געגנווארט פון אלע. אלע איינוואוינער האָבן צו-געשטימט צום מסחר.

אברהם האט טאקע נישט געוואלט ווערן אַ מלך צי אַ גאָט איבער די בני חת. האט ער אָנגענומען אַן אַנדער מיטל?
זיי האָבן אים באַשטימט אַלס פּעלד-מאַרשאַל, (ט).

וואָס האט אברהם געזאָגט אין זיין הספד, (י) אויף שרה'ן?
„אשת חיל", (כ).

פאַרוואָס האט אויך יצחק נישט מיט פיד געווען זיין מוטער שרה?
שרה איז דאָך געשטאָרבן צוליב דער עקידה, ווען דער שטן האט איר גע-זאָגט אַז אברהם האט געשאַכטן יצ-חק'ן. האט מען פאַרהוילן איר פטירה פון יצחק'ן וועלכער האט שטאַרק ליב געהאט זיין מוטער, (ל).

ווער האט זיך באַמייליקט אין שרה'ס לוייה?
די גרעסטע לייט פון יענער צייט:

שם און זיין אור אייניקל עבר, (מ) דער

זעט אומעטום ווער עס זאָגט עס.

(י) בראשית כג, ב.

(כ) משלי לא פון פסוק י ביו ענדע. זעט וואָס ער האט געזאָגט, אין: תנח. חיי שרה ד; תנח"ב חיי שרה ג; שו"ט (מדרש תה"ל) קיב, א, הוצאת „אום".

(ל) בחיי בראשית כג, ב.

(מ) עבר איז געווען בן שלח, בן ארפכשד.

דער פאַרקויפער האט געהאט קיין רעכט צו פאַרקויפן, זאלט איר וויסן אז עס איז געקויפט געוואָרן פון „עפרון הח-תי", און ער איז געווען דער נשיא, דער הויפט, דער פירער, דער הערשער. און אויב זיי וועלן טענה'ן אז דער פלאץ איז פאַרקויפט געוואָרן צו בע-אַרבעטן, נישט אויף אַ קבר, זאלט איר וויסן אז עס איז געווען „לאחוזת קבר" — עס איז געווען בפירוש, אויסדריק-לעך פאַר אַ בית הקברות.

וועלן זיי, ווידער, טענה'ן אז דער מסחר, די טראַנזאַקציע איז נישט גיל-טיק מער, ווייל די גאַנצע צייט האָבן די קויפערס עס נישט באַנוצט. זאלט איר זיי זאָגן אז „שמה קברו את אברהם ואת שרה אשתו" — דאָרט האט מען באַערדיקט אברהם'ן און זיין ווייב שרה. קאָן זיך דאָך מאַכן אז די קינדער פון ישמעאל'ן זאָלן טענה'ן אז זיי זיי-נען גלייך-באַרעכטיקטע יורשים. זאלט איר זיי זאָגן אז „שמה קברו את יצחק ואת רבקה אשתו", אז דאָרט האט מען באַערדיקט יצחק'ן און זיין ווייב רבקה. דאָס באַוווייזט דאָך קלאַר, אז ישמעאל'ס קינדער האָבן פאַרציכטעט, אַפגעטראַטן זייער רעכט צו יצחק'ס קינדער.

און אויב עס וועלן קומען עשו'ס קינ-דער מיט דער זעלבער טענה אז זיי זיינען גלייך-באַרעכטיקטע יורשים, זאלט איר זיי דערקלערן „ושמה קברתי את לאה" — דאָרט האָב איך באַערדיקט לאה'ן. נעמלעך, דאָס רעכט איז אי-בערגענאַנגען צו מיר.

(ט) ב"ר כג, ו; ל"ט חיי שרה כג, י; י"ש חיי שרה קב.

פאַרגלייכט: בראשית יד, יז און רש"י דאָרט; ב"ר מב, ה; מג, ה; נה, ו; נח, ו; במ"ר טו, ו; ק"ר פסוק יג; תנח. בהעלותך ט; מ"א לך לך יד, יז; ל"ט בראשית יד, ג און יז; כג, ו; י"ש לך לך עב.

לאיו אמת אז זינט הימל און ערד זיי-
נען באשאפן געוואָרן ביז אברהם אָבינו
איז קיין מענטש געוואָרן פאַרעלטערט,
גרוי, וויים?
אזוי זאָגן אונזערע חכמים ז"ל, ר).

פאַרוואָס האָט א' געבעטן אז עס זאָל
זיין אַלמקיים, אַ מענטש זאָל ווערן גרוי,
וויים?

ווייל מען פלעגט ניט דערקענען צווישן
אַ פאַטער און אַ זון. האָט ער געבעטן
דעם אויבערשטן ער זאָל מאַכן אַן אונ-
טערשייד צווישן יונג און אַלט. איז
דאָס דעם אויבערשטן געפעלן, און ער
האַט אַנגעהויבן טאַקע מיט אברהם'ן.
אברהם האָט זיך געלייגט שלאָפן און
איז אויפגעשטאַנען אינדערפרי מיט אַ
גרויז גרויען קאַפּ האָר און אַ ווייסער
באַרד, ש).

ווען איז א' געוואָרן אַ זקן?

ווי נאָר ער האָט באַערדיקט שרה'ן
איז די זקנה, גרויקייט, אַרויפגעשפרונז-
נען אויף אים, ת).

קעניג אבימלך, אברהם'ס תלמידים ענר,
אשכול און ממרא, ג) וועלכע זיינען
געווען אויך צדיקים, ס).

וואָס האָט א' געטאָן מיט יצחק'ן
נאָך שרה'ס פטירה?
עס זיינען פאַראַן מיינונגס-פאַרשידנ-
הייטן.

ער האָט אים אַוועקגעשיקט אין דער
ישיבה פון שם און עבר, ע).

יצחק איז געבליבן דריי יאָר ביים
באַרג מוריה ביז ער איז אַלט געוואָרן
פערציק יאָר און האָט חתונה געהאַט
מיט רבקה'ן, פ).

וואָס מיינט דער פסוק „ואברהם זקן
בא בימים“, צ) א' איז געקומען אין די
טעג, ער איז געוואָרן אַלט, אַ זקן?

זקן מיינט דער וועלכער האָט זיך
קונה געווען, ער האָט זיך דערוואָרבן
ביידע וועלטן, די וועלט און יענע וועלט.

עס מיינט אויך דער וועלכער האָט
זיך דערוואָרבן חכמה, און אברהם האָט
זיך דערוואָרבן דאָס אַלץ און נאָר, ק).

כד, א; ל"ט בראשית כד, א; י"ש חיי
שרה קג.

ר) פּר"א אָנהויב פּרק נב (און דאָס איז
דער דריטער פון די זיבן וואונדער אין
דער וועלט); ב"מ פו, א; סנה. קז, ב; ב"ר
סה, ט; תנח. נח, יד; תנח"ב חיי שרה
ד און ה, און תולדות ה; מה"גא' 352;
ל"ט בראשית כד, א; י"ש לך לך עז; חיי
שרה קה און מלכים ב' רלג.
זעט פאַלגענדיקע פּראָגע און ענטפּער.

ש) ב"מ פו, א; סנה. קז, ב; ב"ר סה,
ט; תנח. נח, יד, חיי שרה א און תולדות
ו; תנח"ב נח כ און חיי שרה ד און ה;
מה"גא' 352; ל"ט חיי שרה כד, א און
תולדות כז, א; י"ש חיי שרה קה; מחו כב.
אגב לויט תנח, נח, יד איז אברהם געווען
דער ערשטער צו לייזן יסורים.

ת) מ"א שמיני ט, א; תנח"ב שמיני ג.

בן שם, בן נח, בראשית יא, י"ט; ד"ה
א' א, יז"ט. אָבער אין ספר הישר אָנהויב
חיי שרה שטייט שם בן נח ועבר בנו.
ג) י"ש לך לך סת. פאַרגלייכט פּר"א
פּרק כז און רד"ל דאָרט סימן יא. דער
רמב"ן בראשית יד, יג באַצייכנט זיי אַלס
אברהם'ס בעלי ברית, אַליאירטע, פאַרבינ-
דעטע.

אז ענר, אשכול און ממרא זיינען געווען
צדיקים זעט: ב"ר נח, ד; י"ש חיי שרה
קב און זייטן 112, נאָטע ש; 113, נאָטן ת, א.
ס) ב"ר נח, ד; י"ש אָנהויב חיי שרה.
ע) ת"י בראשית כד, סב; ישר חיי שרה
65.

פ) בחיי בראשית כג, ענדע פסוק ב.
זעט זייט 179, נאָטן ד-ה.

צ) בראשית כד, א.

ק) ב"ר נט, ו; תדא"ר פּרק ה; קיד.
לב, ב; ב"ב טז, ב"ו, א; מ"א חיי שרה

סע לייט פון יענער צייט געגעבן אב-
רהם'ן מתנות. האָט נמרוד געגעבן אב-
רהם'ן זיין קנעכט אליעזר אלס מתנה,
און אויך זיין קנעכט עוני, (ד).
כנען, חס'ם זון, נעמלעך נח'ם איי-
ניקל, (ה).

ער איז געווען מכני כנען, (ו).
ער איז געווען לומ, (ז).
דער מלאך מטמרון, (ח).

איז אליעזר געווען געראַפן אין זיין
פאָטער, ווער ער זאל ניט האָבן גע-
ווען: עוני, צי כנען, צי לומ, צי נמרוד'ס
זון, אייניקל, אָדער קנעכט?

ניין. ער איז איינער פון די זיבן צדי-
קים וועלכע זיינען ניט געשטאַרבן, (ט).

ער איז איינער פון נייען וועלכע האָבן
ניט פאַרזוכט דעם טעם פון שוים און
זיינען אַריין לעבעדיקערהייט אין גן
עדן, (י).

ער איז געווען אַ צדיק, (כ).

ווי ווערט באַטראַכט אברהם'ס ווערן
גרוי?

אַלס דער דריטער פון די זיבן וואונ-
דער וועלכע די וועלט האָט געזען זינט
הימל און ערד זיינען באַשאַפן גע-
וואָרן, (ת*).

אַליעזר, אברהם'ס קנעכט

ווער איינגעמלעך איז געווען אליעזר,
וועמען א' האָט אָנפאַרטרויט אַזא וויכ-
טיקע מיסיע ווי געפינען אַ ווייב פאַר
זיין באַליבטן בן יחיד יצחק?

עס זיינען פאַרען מיינונגס-פאַרשידנ-
היימן:

עוג, דער קעניג פון בשן, (א).

נמרוד'ס זון, (ב).

נמרוד'ס אייניקל, (ג).

נמרוד'ס קנעכט. ווען אברהם איז נר-
צול געוואָרן פונעם קאַלך-אויבון אין
וועלכן ער איז אַריינגעוואָרפן געוואָרן
אויף נמרוד'ס באַפעל, האָבן אַלע גרוי-

ת* פראַ פראַק נב און זעט דאָרט רד"ל;
י"ש לך לך עו.

א) פראַ פראַק טז; מ"ס פראַק כא, ח און
מ"ס עדיציע היגער 366-367; י"ש חיי שרה
קט און ענדע פראַשה חוקת; ס"ה כא, א.
זעט זער חוקת קפד, א.

דער רד"ל אין פראַ פראַק טז סימן נג זאָגט
אַז אין ב"ר פראַשה נג און אין ד"ר ענדע
פראַשה דברים שטייט אַז אליעזר איז געווען
עוג, אָבער אין מיינע מדרשים זע איך עס ניט.

ב) ת"י בראשית יד, יד; ישר נח 34;
מ"א לך לך טו, א; מה"גא' כד, ב; י"ש
חיי שרה קט; ס"ה טו, ב און כא, א.

ג) שלשלת הקבלה ז, ב.

ד) פראַ פראַק טז, זעט דאָרט רד"ל און
פאַרגלייכט מיט י"ש ענדע פראַשה חוקת; ישר
34; ס"ה טו, ד. זעט זייט 67, נאָטע ד.

ה) ב"ר גט, ט; י"ש הושע תקכה; שה"ק
ז, ב; ס"ה כא, א.

ו) זער שלח קנה, א.

ז) בראשית רבה מד, ט.

ח) זער נעלם חיי שרה קכה, א לעצטע
שורה.

ט) כלה זייט 246, עדיציע היגער; רש"י
ב"ב נח, א אונטערן וואָרט אשכחיה.
זעט הערה ש.

י) ד"א זייט 69, און זעירות 74 עדיציע
היגער; מ"א חיי שרה כד, סד, עדיציע
באָבער; י"ש בראשית מב; לך לך עו און
חיי שרה קט; וירא מב; יהזקאל שסג;
פראַה"ק אין ספר הלכותים חלק ג, ט, עדיציע
גרינהוט; ענין חירם מלך צור אין תדא"ז
זייט 29, עדיציע ח. מ. הורוויץ; מעשה
תורה אין כבוד חופה, זייט לב, עדיציע
ח. מ. הורוויץ הלוי; ס"ה כא, א.
זעט הערה ת.

כ) ב"ר ט, ז; במ"ר כא, כ; פראַ פראַק
ו, גט, א, הוצאת אום; פ"ר טו, פב, א;
י"ש חיי שרה קט; מדרש משלי, עדיציע
באָבער יג, לז; לקוטים פון מדרש ילמדנו
אויף בראשית, עדיציע גרינהוט, לך לך כט;

איז אליעזר געווען א פרומער?
ער איז געווען א ירא ה' (ל).

האָט דער יצר הרע געהאָט שליטה
איבער אליעזר'ן?
ניין. אליעזר האָט באַהערשט דעם יצר
הרע, (מ).

איז אליעזר געווען אַן אינטעליגענ-
טער מענטש?
ער איז געווען אַן עבד משכיל, (נ).

האָט אליעזר זיך אָפגעלערנט עפעס
פון זיין בעל הבית אברהם אַבינו?
יא, (ס).

האָט אליעזר געלערנט תורה מיט
אַנדערע?

ער האָט געלערנט, באַהערשט זיין
בעל הבית'עס תורה, און זי פאַרשפרייט
צווישן אַנדערע, (ע).

ווי אַזוי האָט אליעזר אויסגעזען?
ווי אברהם אבינו, (פ).

האָט אליעזר געהאָט קינדער?
יא, אַ מאַכטער, (צ) און צוויי זין דמשק
און אלינוס, (ק).

איז אברהם'ס קנעכט אליעזר געווען
אַ כישוף־מאַכער?
די גמרא זאָגט, „כל נחש שאינו כאל-”

עזר עבד אברהם וכיוצא בן שאול, אינו
נחש”, א כישוף וואָס איז ניט ווי דער
כישוף פון אברהם'ס קנעכט אליעזר און
פון יונתן, שאול המלך'ס זון, איז קיין
כישוף; מיינט עס ניט כישוף נאָר אַ
סימן, (ר).

איז אברהם'ס קנעכט אליעזר גע-
שטאַרבן?
ער האָט ניט פאַרזוכט דעם טעם פון
שטאַרבן, (ש).

איז אמת אַז אליעזר איז אַריין ביי
זיין לעבן אין גן עדן אַריין?
אַזוי זאָגן די חכמים ז"ל, (ת).

אליעזר'ס מיסיע (שליחות)

דער אויבערשטער האָט געבענטשט
אברהם'ן „בכל”, (א). וואָס מיינט עס?
עס זיינען פאַראַן וועגן דעם מיינונגס-
פאַרשידנהייטן:

ביים בונד וואָס אברהם האָט געשלאָסן
מיט אבימלך'ן „בין הכתרים”, איז ער
אַלט געווען אַכט און פערציק יאָר. האָט
דער אויבערשטער אים געבענטשט
„בכל”. בכל באַטרעפט צוויי און פופציק,
אַז אין צוויי און פופציק יאָר אַרום, ווען
ער וועט אַלט זיין הונדערט יאָר, וועט
אים געבוירן ווערן אַ זון, (ב).

(צ) ב"ר נט, ט; י"ש חיי שרה קו און
הושע תקכה; ל"ט חיי שרה כד, ה; רש"י
חיי שרה כד, לט.

(ק) ספר הישר 84.
(ר) זעט: חולין צה, ב; י"ש בלק ענדע
תשסח און שמואל א' קיז; ספורנו בראשית
כד, י.

(ש) י"ש יחזקאל שסז. זעט הערה ט.
(ת) אבות דרבי נתן; ד"א 68; זעירות
74; י"ש בראשית מב, לך לך עו, און יחזקאל
שסז; רש"י ב"ב נה, א אונטערן וואָרט
אשכחיה. זעט הערה י.
(א) בראשית כד, א.

(ב) תנח"ב חיי שרה ו; י"ש חיי שרה

קונדרים אחרון אין בית המדרש חדר ששי,
עדיציע יעללינעק זייט 79; מדרש ילמדנו.

(ל) בראשית רבה ס, א.
(מ) בראשית רבה נט, ה.
(נ) ב"ר ס, ב; י"ש חיי שרה קו און
משלי תתקנו.
(ס) יומא כה, ב.
(ע) יומא כה, ב; י"ש חיי שרה קד;
מה"גא' כד, ב; ל"ט לך לך טו, ב; רש"י
לך לך טו, ב.

(פ) ב"ר נט, ח (זעט מהרז"ו און יפה
תואר דאָרט) און ס, ז; מ"א חיי שרה כד,
ב; ש"ט חיי שרה, כד, ב; י"ש חיי שרה
קו און קט; ל"ט חיי שרה כד, ב און לא.

אנכ, ר' מאיר האַלט אַז די ברכה איז געווען וואָס ער האָט ניט געהאַט אַ טאַכטער. ווייל אויב יא, וואָלט ער דאָך געווען געמוזט פאַרהייראַטן זי צו אַ כנעני. און אַפילו ווען ער וואָלט שוין יא געווען געפונען פאַר איר אַ מאַן פון זיינע לאַנדסלייט, וואָלט זי דאָך דאַרט געווען געדינט די עבודה זרה, ווייל די פרוי איז דאָך אינעם מאַנס רשות, ט).

רבי לוי יצחק בערדיטשעווער ז"ל מיינט: עס זיינען פאַראַן צדיקים וועלכע זאָרגן זיך בלויז פאַר זיך, אַז זיי אַליין זאָלן זיין אין אַרדנונג. דאָ-קעגן, דער העכערער צדיק איז גע-בענטשט „בכל“, מיט דער אברהם אבי-

ווייל ער האָט געגעבן מעשר „מכל“, א פון אַלצדינג, האָט ער אים געבענטשט „בכל“, (ד) מיט אַלצדינג, ה).

ער האָט אים געמאַכט געוועלטיקן איבערן יצר הרע. ישמעאל האָט געמאַן תשובה ביי זיין לעב-צייט. אין זיינע שאַץ-קאַמערן האָט גאַרניט געפעלט. זיין פאַטער תרה האָט עולם הבא. עשו איז ניט אַראָפּ פונעם גלייכן וועג ביי זיין לעב-צייט, ו).

ער האָט אים געגעבן צו פאַרוזכן דעם מעם פון ענליכעס צו עולם הבא. דער יצר הרע, דער מלאך המות, ווערים האָבן געהאַט קיין שליטה איבער אים, ז). ער האָט אים געבענטשט מיט אַ מאַכטער מיטן נאָמען בכל, ח).

תוספתא קידושין פרק ה; ב"ר ל, ד; לה, יב; מ"א לך לך טו, טו און חיי שרה כה, ט; מה"גא' כד, א און כה יז; ל"ט לך לך טו, טו; ש"ט תולדות כה, ט; י"ש אנהויב נח מה, לך לך עז און חיי שרה קי; תרגום יונתן בראשית כה, ח; רש"י בראשית טו, טו און כה, ט; בחיי בראשית כה, ט.

וועגן עשו'ס זינדיקן ביי אברהם'ס לעב-צייט, זעט: ב"ב טז, ב; תוספתא קידושין פרק ה; ש"ר אנהויב פרשה א; תנחומא אנהויב שמות; ב"ר סג, יב; שו"ט ט, ז; פ"ר פייסקא יב, סימן ד; פ"ר פייסקא ג, כב, ב; תנח. תצא ד; י"ש תולדות קי, תצא תתקלה, תהלים תתסח.

לויט מ"א חיי שרה כה, ט האָט עשו ניט געטאָן תשובה. זעט זייט 200 נאָטע י.

ז) ב"ב יז, א. זעט זייטן: 101, נאָטן ר, ש; 201, נאָטן ת, א, ב, ג.

ח) ב"ב טו, ב און קמא, א און תוספות דאָרט אונטערן וואָרט בת; תוספתא קידושין פרק ה, 17; ב"ר נט, ז; י"ש חיי שרה קג און קו; בחיי בראשית כד, א; רקאנטי, בראשית טו, א.

עס איז פאַראַן דאָרט אַן אַנטקעגן געזעצ-טע מיינונג.

ט) בחיי בראשית כד, א. זעט דאָרט וועגן בת — אַ מאַס, און רמב"ן.

קו; ס"ה טו, ב. רש"י בראשית כד, א באַמערקט אַז „בכל“ באַטרעפט 52, ווי „בן“. אגב, לויט: סע"ד פרק א; פ"ר מב, קעה, א; במ"ר יד, א; תוספות ברכות ז, ב; תוספות שבת י, ב אונטערן וואָרט „ושל“; תוספות ע"ז ט, א אונטערן וואָרט „וגמירי“; בחיי בראשית טו, יד איז ער אַלט געווען זיבעציק יאָר ביים שליסן דעם בונד מיט אבימלך'ן. זעט זייט 145, נאָטע פ.

ג) בראשית יד, כ.

ד) בראשית כד, א.

ה) תנח. חיי שרה ענדע ד; תנח"ב חיי שרה ו; ב"ר מג, ח.

ו) בראשית טו, טו, און רש"י דאָרט. זעט די פאַרשידענע נוסחאות, און ווער עס זאָגט זיי אין:

ב"ר ל, ד; לה, יב און נט, ז; תנחומא שמות יח; תנח"ב שמות טו; מ"א לך לך לך טו; ל"ט נח יא, כז; לך לך טו, טו; ויקרא ד, ב; ש"ט חיי שרה כה, ח; מה"גא' קפו; מה"גא' יא, טז; טו, טו; י"ש אנהויב נח ענדע מז; לך לך עז; דברי הימים ב' תתרכ"ב; בחיי בראשית יא, לב.

אַז תרה איז אין גן עדן, זעט ל"ט לך לך טו, טו. אַז ער האָט עולם הבא אין אברהם'ס זכות, זעט רבינו בחיי בראשית יא, לב.

וועגן ישמעאל'ן זעט: בבא בתרא טז, ב;

א בת כנען פאר א ווייב, דאן האָט ער שוין ניט געטרויט אליעזר'ן. נאָכ-מער, ער האָט אָפּילו אים באַשוואוירן אַז ער וועט אויספאַלגן זיין בקשה.

אגב, דער כלי יקר ז"ל באַציט די ווערטער „המושל בכל אשר לו" אויף אברהם'ן. די תורה מיינט דערמיט צו לויבן אברהם אבינו, אַז ער איז געווען הערשער איבער זיין פאַרמעגן. געוויינ-לעך הערשט דאָס געלט איבער די גבי-רים. די רייכע ווערן קנעכט ביי זייע-רע מטבעות. אָבער אברהם איז גע-ווען „המושל בכל אשר לו". ער איז געווען הערשער איבער דעם געלט, און ניט דאָס געלט איבער אים, כ**).

ווען א' האָט געשיקט זיין קנעכט אליעזר זוכן אַ ווייב פאַר יצחק'ן, און ער האָט אים באַשוואוירן ניט צו נעמען איינע פון די טעכטער פון כנען, פאַר-וואָס האָט ער געזאָגט צו אים „מו דיין האַנט אונטער מיין דיד", (ל)?

דער וועלכער שווערט דאָרף האַלטן אַ הייליקע זאָך אין דער האַנט, אַ ספר, תפילין, אָדער אַ תנ"ך. ברית מילה איז געווען אברהם'ס ערשטע מצוה. און זי איז אים אָנגעקומען מיט גרויס שמערץ. איז די דאָזיקע מצוה געווען זעהר אַנ-געלייגט ביי אים. דערפאַר האָט ער אים געהייסן טאָן זיין האַנט אונטער דער דיד, (מ).

אברהם האָט געזאָגט צו אליעזר'ן: „דאשביעך"...", (נ) און איך באַשווער דיד ביי דעם אויבערשטן פון הימל און

ג'דיקער מידה צו האַבן אין זינען דעם כלל, ניט בלויז זיך אליין.

ווען דער אויבערשטער האָט גערעט צו אברהם'ן, האָט אברהם באַצייכנט אליעזר'ן אַלס „ובן משק ביתי", (י) און ווען ער שיקט אים זוכן אַ ווייב פאַר יצחק'ן רופט דער פסוק אַן אליעזר'ן „זקן ביתו", (כ) דער עלצטער פון זיין הויז, פאַרוואָס?

די חכמים ז"ל דרינגען דערפון אַז אלי-עזר האָט אויסגעזען (זיז איק'נ'יז) ווי אברהם, כ**).

פאַרוואָס האָט אברהם באַשוואוירן אליעזר'ן ווען ער האָט געשיקט אים צו זוכן אַ ווייב פאַר יצחק'ן?

ווען עס קומט צו פרומקייט, למשל צו כשרות, גלויבט איין איד דעם אַנ-דערן אויף דעם וואָרט. אָבער ווען עס האַנדלט זיך וועגן אַ גמילות חסד, דאָן פּרעגט שוין דער געבער גוט נאָך ווער דער ליער איז. און אָפּילו דאָן באַוואָרנט ער זיך מיט אַלערליי באַוואָרענישן. אב-רהם, אָבער, האָט זיך אויפגעפירט גאר אַנדערש, ממש פאַרקערט. אין געלט-זאכן, האָט ער פולשטענדיק געטרויט זיין הויז-פאַרוואַלטער אליעזר. ער האָט אים געמאַכט פאַר דעם „המושל בכל אשר לו". ער האָט אים אָנגעטרויט זיין גאַנצן פאַרמעגן, אַהן שום באַוואָ-רענישן, אַהן וועלכע עס איז גאַראַנטיע. אָבער ווען עס איז געקומען צו אַ דבר-מצוה, ווען עס האָט זיך געהאַנדלט צו באַוואָרענען, אַז יצחק זאָל ניט נעמען

(י) בראשית טו, ב.

(כ) בראשית כד, ב.

(כ*) ב"ר נט ח (זעט מהר"ז און יפה תואר דאָרט און ס, ז); מ"א חיי שרה כד, ב; ש"ט חיי שרה כד, ב; י"ש חיי שרה קו און קט; ל"ט חיי שרה כד, ב און לא. כ** בראשית כד, פסוקים א-ד. באר מים חיים.

(ל) בראשית כד, פסוקים ב און ג, און ת"י, רש"י דאָרט פסוק ב.

(מ) ב"ר נט, ח; שבועות לח, ב; מ"א חיי שרה כד, ב; ל"ט בראשית כד, ב; י"ש חיי שרה קו; בחיי בראשית כד, ב, זעט: תנח"ב חיי שרה ו; א"ע בראשית כד, ב. (נ) בראשית כד, ג.

ווייב פאר יצחק'ן פון ענר'ס, אשכול'ס
אָדער ממרא'ס טעכטער?

זעט דעם ענטפער אין הערה, ק).
לויט וויפל שבועות האָט אברהם באַ-
שוואוירן אליעזר'ן?

עס איז פאַראַן אַ מיינונג אז מיט
צוויי שבועות. איין שבועה אז ער זאל
נעמען אַ פרוי פאַר יצחק'ן פון זיין
משפחה. און איין שבועה, אז אויב ער
וועט ניט קריגן אַ ווייב פאַר יצחק'ן פון
זיין משפחה, זאל ער ניט נעמען אַ פרוי
פון די טעכטער פון כנען, ק*).

אליעזר איז דאָך געווען אברהם'ס
באָלוויכטער, פאַרלעסלעכער און איבער-
געגעבענער פאַרוואַלטער. פאַרוואָס זשע
האַט ער אים באַשוואוירן ווען ער האָט
אים געשיקט זוכן אַ ווייב פאַר יצחק'ן?
אברהם איז שוין געווען אַלט. האָט
ער מורא געהאַט טאַמער שטאַרבט ער
איידער אליעזר געפינט אַ שידוך פאַר
יצחק'ן, קען ער נאָך אים משדך זיין
מיט וועמען ער וויל, ר).

פאַרוואָס האָט א' געהייסן אליעזר'ן
גיין זוכן אַ ווייב פאַר יצחק'ן דוקא
„אל ארצי ואל מולדתי“, (ש) דוקא נאָר
אין זיין לאַנד און אין זיין געבורטס-
אָרט?

ווייל, „חמיה דקרתך זוניו, זרע מנ-
הון“, (ת) אויב דער ווייץ פון דיין שטאַט
איז ניט אזוי גוט, זאלסטו דאָך פאַר-

ערד. און ווייטער זאָגט ער: דער אוי-
בערשטער פון הימל, וועלכער האָט מיך
אַרויסגענומען פון מיין פאַטערס הויז, (ם).
פאַרוואָס האָט ער ניט געזאָגט אויך דאָ
דער אויבערשטער פון הימל און ערד?

ווייל ווען דער אויבערשטער האָט
אים אַרויסגענומען פון זיין פאַטערס
הויז, איז ער דאָן געווען בלויז דער
אויבערשטער פונעם הימל. ווייל אויף
דער ערד איז ער נאָך ניט געווען באַ-
קאַנט. אָבער איצט איז ער דאָך שוין
געווען באַקאַנט אויף דער ערד, דורך
אברהם'ן. דערפאַר האָט ער געזאָגט:
„איך באַשווער דיך ביי דעם אויבערשטן
פונעם הימל און פון דער ערד“, (ע).

ווען ער איז געווען אין זיין פאַטערס
הויז, איז ער דאָך געווען אין חרן אָדער
אין אור כשדים. און אונזערע חכמים
ז"ל זאָגן דאָך „הדר בחוצה לארץ, דומה
למי שאין לו אלקי“, דער וועלכער וואוינט
אויסערהאַלב ארץ ישראל, איז גלייך
ווי ער האָט קיין אויבערשטן, (ם).

אברהם האָט באַשוואוירן אליעזר'ן
ער זאל ניט נעמען אַ ווייב פאַר יצחק'ן
פון די טעכטער פון כנען, (ז). די חכמים
ז"ל זאָגן ער האָט אים געוואַרנט ניט
צו נעמען אַ ווייב פאַר יצחק'ן פון ענר'ס,
אשכול'ס אָדער ממרא'ס טעכטער. אָבער
רש"י זאָגט דאָך „וקח לו אשה מכנות
ענר, אשכול וממרא“, אז אברהם האָט
געזאָגט אליעזר'ן ער זאל יאָ נעמען אַ

(ם) בראשית כד, ז.

(ע) ב"ר נט, ח; ספרי האזינו פסקא
שיג, הוצאת אום; מ"א חיי שרה כד, ב;
י"ש האזינו תתקמג; רש"י בראשית כד, ז.
זעט בראשית כד, ב.

(פ) רמב"ן בראשית כד, ג. זעט: כתור
בות קי, ב, אונטן.

(צ) בראשית כד, ג.

(ק) ב"ר נט, ח; ל"ט בראשית כד, ג;
י"ש חיי שרה קז; רש"י בראשית כד, ח;

תוספות קידושין סא, ב אונטערן וואָרט
בשלמא. און זעט דעם ענטפער אין רמב"ן
בראשית כד, ה.

ק*) תוספות קידושין סא, ב אונטערן
וואָרט בשלמא, און זעט בראשית כד, פסוקים
ז, ה.

ר) בחיי בראשית כד, אָנהויב פסוק א.
זעט רמב"ן בראשית כד, ג.

ש) בראשית כד, ד.

ת) ב"ר נט, ה. אין ל"ט בראשית כד,

אברהם האָט אים געזאָגט: דו ביזט אַ פאַרשאַלטענער, און מיין זון איז אַ געבענשטער. און אַ פאַרשאַלטענער באַהעפט זיך ניט מיט אַ געבענשטן, ג). דאָס איז לויט די מיינונגען פון די וועלכע האַלטן אַז אליעזר איז געווען כנען, חס'ם זון און נח'ם אייניקל, ד) אָדער פון די בני כנען, ה).

ו) א' האָט געשיקט אליעזר'ן צו ברענגען אַ ווייב פאַר יצחק'ן, האָט ער געשיקט מיט אים באַגלייטער?

י' ער האָט געשיקט מיט אים צען מענטשן. ער האָט מיטגעגעבן אליעזר'ן אַ דאָקומענט אַז ער שרייבט אַלץ אַפּ יצחק'ן אַלס ירושה, כדי עס זאלן זיך געפינען בעלנים אויפן שידוך. און די ריזע וואָס האָט באַדאַרפט געדויערן זיבעצן טעג האָט אליעזר געמאַכט אין דריי שעה, ווייל ער האָט געהאַט „קפּי-צת הדרך“ — דער וועג איז אים אַנט-קעגן געשפּרונגען, ו).

יא' האָט א' געשיקט נאָך עמעצן, אַ חוץ די צען מענטשן, צו באַגלייטן אליעזר'ן? ניין. אָבער פונעם הימל האָט מען אים

זייען פון אים, ווייל דער פרעמדער ווייץ קען זיין נאָך שלעכטער.

לויט דער סברא אַז אברהם האָט גע- האָט אַ טאַכטער מיטן נאָמען „בכל“, צו וואָס זשע האָט ער באַדאַרפט שיקן אליעזר'ן זוכן אַ ווייב פאַר יצחק'ן. אַ בן נח האָט דאָך געמעגט התונה האָבן מיט אַ שוועסטער פון איין טאַטן, ווי אברהם און שרה האָבן עס געמאַך?

די קשיא פרעגט שוין תוספות און גיט צוויי תירוצים: עס קען זיין אַז זי איז געווען אַ קטנה; אָדער אפשר איז זי געווען פון הגר'ן, ניט פון שרה'ן, ת*).

בדרך הלצה פאַרענטפערט מען אַזוי: יצחק האָט געהאַלטן מיט דעם מאַן דאמר וועלכער האַלט אַז אברהם האָט ניט געהאַט אַ טאַכטער.

יצחק האָט געוואָלט אַ ווייב על פי פּשם, ניט על פי דרש.

אליעזר האָט דאָך געהאַט אַ טאַכ- טער, א) פאַרוואָס האָט א' זיך ניט משדך געווען מיט אים?

אליעזר האָט טאַקע געוואָלט, אָבער

ענדע ג' איז דאָס לשון „חייטא דקרתך זוניך, מנהון זרוע“; פאַרגלייכט י"ש חיי שרה אַנהויב קז.

ת*) זעט: זייט 190, נאָטע ת. בראשית און רש"י כ, יב; סנה. נח, ב; ב"ק צב, א; ב"ב טז, ב און תוספות ב"ב קמא, א אונ- טערן וואָרט בת; תוספתא קיד. פרק ה, 17; ב"ר נט, ז. (אויך רבקה איז דאָך אַלט געווען בלויז דריי יאָר! זעט זייט 196).

א) ב"ר נט, ט; י"ש חיי שרה קז און הושע תקכח; ל"ט חיי שרה כד, ה; רש"י חיי שרה כד, לט.

זעט: ב"ב טז, ב און קמא, א; תוספתא קידושין פרק ה, 17; ב"ר נט, ז; י"ש חיי שרה קג און קז; בחיי בראשית כד, א.

עס איז פאַראַן דאָרט אַן אַנטקעגן געזעצטע מיינונג.

ב) בראשית ט, כה.

ג) ב"ר נט, ט; י"ש חיי שרה קז און הושע תקכט; רש"י חיי שרה כד, לט.

ד) בראשית ט, כה; ב"ר נט, ט; י"ש הושע תקכח; שלשלת הקבלה ז, ב; ס"ה כא, א.

ה) זהר שלח קנת, א. ו) זעט די פאַרשידענע נוסחאות און ווער עס זאָגט וואָס אין:

פרי"א פרק טז און רד"ל סימן לח; סנה. צה, א; ישר חיי שרה 66; ב"ר נט, יא; פרשה ס, ו און טו; ויקר'ר כא, ג; תנת. ויצא ג און ח; תנח"ב ויצא ח; שו"ט א, ה; הוצאת אום; זהר חיי שרה קלא, ב; ירוש. ברכות פרק ה, דף ט, ב; תענית פרק א, דף סג, ד; אגדת בראשית; ל"ט חיי שרה כד, י און כז; מ"א חיי שרה כד, און פרשה ס, ו און טו; ויקר'ר כא, ג; תנת. כג; ש"ט חיי שרה כד, טו; מה"גא' 358, 365, 366, 367; י"ש חיי שרה קז און קט; יל"ה יח, עג; רש"י בראשית כד, י; רמב"ן ויצא כה, יז; מאמר מחופת אליהו זוטא אין כבוד

אהרן ראזמארי'ס תנ"כענציקלאָפּערדע

זאלן אים וועלן פאר אן איידעם. דער דאָקומענט ווערט אָנגערופן דיאטיקי (דייטיקי), דייטיקי, נעמלעך, דא תהא קיימא — דאָס באַשמעטיקט אז... (כ). דער רשב"ם האַלט „וכל טוב" מיינט די חשוב'ע, אָנגעזעענע מענטשן פון אב-רהם'ס הויז וועלכע האָבן מיטגעצויגן מיט אליעזר'ן, ל).

האָט אליעזר געמאַכט די ריזע אַהין און צוריק אינעם זעלבן מאָג? יא, כ).

וויפל האָט געדויערט די ריזע? אין דריי שעה איז ער געווען צוריק אין חברון, ט).

פון חברון וואו א' האָט געוואוינט ביז הרן וואו רבקה האָט געוואוינט איז גע-ווען זיבעצן מאָג ריזע, ס). ווי זשע אַזוי האָט ער געקאָנט מאַכן אַזאָ לאַנגע ריזע אין דריי שעה?

דער אויבערשטער האָט געשיקט אַ מלאך פאַראויס אליעזר'ן, און די ערד איז אים אַנטקעגן געשפרונגען. ער האָט, אַלזאָ, געהאַט קפיצת הדרך, ט).

אָנגעגרייט צוויי מלאכים, איינער צו באַגלייטן רבקה'ן און איינער צו באַ-גלייטן אליעזר'ן, ז).

דער פּסוק זאָגט „ויקה העבד עשרה גמלים מגמלי אדניו, וילך, וכל טוב אדניו בירו", ח) דער קנעכט (אליעזר) האָט גענומען צען פון זיין האָרס קעמלען, און ער איז אַוועקגעגאַנגען מיט זיין האָרס גוטס אין זיין האָנט. עס שטייט דאָך נישט אז אברהם האָט עס אים גע-געבן, אָדער דערלויבט אים צו נעמען? ויקח מיינט אז אליעזר האָט גענומען רשות ביי אברהם'ן זיך צו לאָזן אין וועג אַריין. אויף מיטצונעמען די ווערט-פולע און קאָסמבארע זאכן האָט ער באַדאַרפט קיין רשות, ווייל ער איז דאָך געווען דער הויפט-פאַרוואַלטער פון אב-רהם'ס פאַרמעגן, ט).

וואָס מיינט „וכל טוב אדניו", י) אז אליעזר האָט מיטגענומען אברהם'ס אַל-דאָס גוטס?

אברהם האָט אים מיטגעגעבן אַ דאָ-קומענט, אַ פאַפיר אַז אַלץ וואָס ער פאַר-מאַגט געהערט יצחק'ן, כדי פילע מענטשן

בראשית כד, י; ל"ט בראשית כד, י; בחיי בראשית כד, ו.
זעט אומעטום ווער עס זאָגט עס.
דאָס וואָרט אורשפרונגט פונעם גריכישן וואָרט וואָס מיינט אַ צוואה.
אין די תרגומים יונתן און ירושלמי ברא-שית כד, י שטייט אַפּוּתִיקִי.
ל) רשב"ם בראשית כד, י, און זעט ברא-שית כד, נד. זעט פאַרגייענדיקע נאָטע ו.
מ) בראשית רבה נט, יא.
נ) פּר"א פרק טו, לה, א. און זעט רד"ל סימן לו.
ס) פּר"א פרק טז; י"ש חיי שרה קט.
ע) פּר"א פרק טז, זייט לו, ב און פאַר-גלייכט מיט לה, א; סנה, צה, א; ב"ר נט, יא; ס, ו און טו; תנח"ב ויצא ג; תנח"ב ויצא

החופה, עדיציע ה. מ. הורוויץ הלוי, ב, 52.
רבינו בחיי ויצא כח, י.
אגב, דער רשב"ם ברענגט אַ ראיה פונעם פסוק „והאנשים אשר עמו" (בראשית כד, נד) אז אליעזר האָט געהאַט מיט זיך באַגליי-טער. איז כדאי צו באַמערקן אַז שוין אין פסוק לב שטייט „ורגלי האנשים אשר אתו". זעט ווייטער די נאָטן כ און ל, און ע.
ז) ב"ר נט, ט און זעט רד"ל דאָרט און עה, ד; ל"ט חיי שרה כד, ז; י"ש חיי שרה קז. זעט מר"א טו, 292.
ח) בראשית כד, י.
ט) ספורנו בראשית כד, י.
י) בראשית כד, י.
כ) ב"ר נט, יא; תנח"ב ויצא ג; פּר"א פרק טז; אג"ב פרשה מה; רש"י, רמב"ן

טרינק, און אויך דיינע קעמלען וועל איך אנטרינקען, וועט ער וויסן אז זי איז די באשערטע. אבער רבקה האט דאך נישט געזאגט ווי אליעזר. זי האט דאך געזאגט „שתה אדוני“, און ערשט נאכדעם ווי זי האט אים אָנגעפּרטי-קען, ערשט דאן האט זי געזאגט „גם לגמליך אשאב“?

זי האט נישט געוואלט זאגן „שתה וגם גמליך אשקה“, טרינק און אויך דיינע קעמלען וועל איך אנטרינקען, ווייל דאס מיינט דאך אז זי פארגלייכט אים מיט די קעמלען. זי איז געווען פארויכטיק מיט יעדער ווארט, ווי עס פאסט פאר אברהם אבינו'ס א שונר און יצחק אבינו'ס ווייב, כאטש אליעזר אליין האט גענוצט דעם אויסדרוק, ק*).

אליעזר האט געגעבן רבקה'ן א גאל-דענעם נאָדרינג וועלכער האט געוואויגן א „בקע“, און צוויי אָרעם־בענדער וועל-כע האָבן געוואויגן צען גאלדשטיק, ר). האט עס עפעס א סימבאלישע באדייטונג, אָדער עפעס אַן אָנדייטונג?

יא. דער בקע איז אַן אָנדייט אויף דעם בקע לגלגלת, ש) וואָס יעדער איד

אליעזר'ן איז דאך אויסגעקומען צו פאָרן ביינאכט, ווי זשע אזוי האט ער געזען דעם וועג? מען האט אים געלויבטן פונעם הימל דורך פונקען און בליצן, ט).

ווען אליעזר איז געגאנגען זוכן א שונר פאר אברהם'ן, האט ער געזאגט: „... און דאס מיידל וועלכער איך וועל זאגן 'בויג איון דיון קרוג און לאז מיך טרינקען'; און זי וועט זאגן 'טרינק, און אויך דיינע קעמלען וועל איך אָנ-טרינקען'; וועט ער וויסן אז זי איז יצחק'ס באשערטע, צ). נו, וואָס וואָלט געווען ווען דאָס מיידל איז אַ קאָליקע? די גמרא זאגט: דריי האָבן געבעטן נישט ווי געהעריק, אָבער צוויי פון זיי זיינען געענטפערט געוואָרן ווי געהעריק, נעמלעך אליעזר און שאול המלך. יפתח איז געענטפערט געוואָרן נישט ווי גע-העריק, ק).

ווען אליעזר איז געגאנגען זוכן א ווייב פאר יצחק'ן האט ער זיך געמאכט א סימן אז דאָס מיידל וועלכע ער וועט בעטן אַ טרונק וואָסער און זי וועט אים זאגן „שתה וגם גמליך אשקה“,

גרינהוט, ג, כז; מאמר מחופת אליהו זוטא אין כבוד חופה עדיציע ח. מ. הורוויץ הלוי ב, 54; רבינו בחיי חיי שרה מא, א. לויט אַן אָנדער מיינונג האָבן פיר געבעטן נישט ווי געהעריק: אליעזר, כלב, שאול, יפתח. מרא' ו, 116; ב"ר ס, ג; י"ש חיי שרה קו און יהושע כה. זעט תנה. בחוקותי ה וועגן יפתח'ן.

לויט: ב"ר ס, ד; י"ש חיי שרה קח זיינען דריי געענטפערט געוואָרן: אליעזר, משה רבינו, שלמה המלך. זעט ש"ט חיי שרה כט, טו.

ק*) בראשית כד פסוקים יד, יח, יט. איך געדענק נישט, ליידער, די קוועלע.

ר) בראשית כד, כב. שמות לח, כו.

ח; מ"א חיי שרה כד, מב; ש"ט חיי שרה כד, סו; י"ש חיי שרה קו און קט; יל"ה יח, עג; מה, כט; סב, ה; מה"גא' כד, מב און סא; רמב"ן ויצא כה, יז; מאמר מחופת אליהו זוטא אין כבוד חופה, עדיציע ח. מ. הורוויץ הלוי ב, 52; רבינו בחיי ויצא כה, י. זעט: אבישי, זייט 37, נאָטע כ; זייט 193, נאָטע ו.

ט) ב"ר ס, א; ילקוט המכירי אויף ישעיה, ג, י, עדיציע י. ז. כ. שפירא.

צ) בראשית כד, יד.

ק) תענית ד, א; ויק"ר לו, ד; מ"א חיי שרה כד, יד; זעט: יל"ה מזמור קטז, מד; מה"גא' כד, יב; ל"ט חיי שרה כד, יג; והזהיר בחוקותי קל, ב; מנה"מ ד, 583; פרה"ק אין ספר הלכותים, חלק ג', עדיציע

אהרן ראזמארי'ס תנ"כי-עניניקלאַפּעריע

דריי יאר, ת***)
ביי דער עקידה איז אברהם'ן אָנגע-
זאָגט געוואָרן די גוטע בשורה אז רבקה,
יצחק'ס באַשערמע, איז געבוירן גע-
וואָרן, (1).

יצחק איז אַלט געווען פּערציק יאָר
ווען ער האָט חתונה געהאַט מיט רב-
קה'ן, (2).

יצחק איז אַלט געווען ביי דער עקידה
זיבן און דרייסיק יאָר, (3).
קומט אויס אז זי איז אַלט געווען דריי
יאָר.

דריי יאָר און דריי שעה.
רבקה איז אַלט געווען דריי יאָר ווען
זי האָט פאַרלאָזט איר פאַטערס הויז.
און דריי שעה שפּעטער איז זי שוין
געווען ביי אברהם'ן, (4).
צען יאָר, (5).

עס איז פאַראַן אַ מיינונג אז זי איז
אַלט געווען פּערצן יאָר צו דער חתו-
נה, (6).

אברהם און זיין ווייב קטורה

ווי אַזוי האָט א' זיך איינגעאַרדענט
נאָך זיין חתונה מאַכן יצחק מיט רבקה'ן?
ער אויך האָט חתונה געהאַט, א).

לויט וועמען האָט א' חתונה געהאַט
נאָך יצחק'ס חתונה?
מיט קטורה'ן, ב).

- משלי תתקנא; תוס. יבמות סא. ב אונטערן וואָרט „וכן“. רש"י בראשית כה, כ.
- (2) בראשית כה, ב. זעט פּר"א פרק לב.
- (3) זעט זייטן 158, 159. נאָטן ל-צ.
- (4) מ"ס ענדע פרק א; פּר"א פרק טז. לויט י"ר חיי שרה — דריי יאָר מיט דריי טעג. זעט זייט 194, נאָטע נ.
- (5) ספר הישר חיי שרה 67.
- (6) תוספות יבמות סא. ב אונטערן וואָרט „וכן“; ביאור הגר"א, סע"ד פרק ו.
- א) בראשית כה, א.
- ב) בראשית כה, א.

וועט ביישטייערן צום אויפבויו פונעם משכן. די צוויי אַרעם-בענדער זיינען אַן אַנדיימונג אויף די צוויי לוחות, און די צען גאַלד-שטיק זיינען אַן אַנדייט אויף די עשרת הדברות, ת).

ווען אליעזר איז געקומען צו רבקה'ס עלטערן, האָט ער זיך פאַרגעשטעלט אַלס „עבד אברהם אנכי“, אויך בין אברהם'ס קנעכט. איז צו וואָס אייגענטלעך האָט ער דאָס געזאָגט?

אליעזר איז דאָך געגאַנגען אַלס שדכן, און שדכנים קומט דאָך אַמאָל אויס צונויף צופירן אַ וואָנט מיט אַ וואָנט, קומט זיי אויס אַמאָל צו איבערמרייבן אַ ביסל. און אַמאָל מוז מען אויס-טראַכטן עפעס, וואָס איז ניט געשטויגן און ניט געפּלויגן. האָט דערפאַר אלי-עזר געפונען פאַר נויטיק צו לאָזן וויסן, אז ער איז אברהם'ס קנעכט, און אב-רהם'ס אַ מענטש איבערמרייבט ניט, און זאָגט קיין ליגן, ת"א).

האָט אליעזר געגעבן רבקה'ן נאָך זאָבן אַ חוץ צירונג?
יא, געבראַטענע זאָנגען און ניס, ת*).

ווי אַלט איז רבקה געווען ווען אליעזר האָט זי געבראַכט צו אברהם'ן?
עס זיינען פאַראַן מיינונגס-פאַרשידן-הייטן:

- ת) ת"י און רש"י בראשית כד, כב; ב"ר ס, ו; י"ש חיי שרה רמו קט; מה"גא' חיי שרה כד, כב; רבינו בחיי חיי שרה מא, ג.
- ת"א) בראשית כד, לד. „כפלים לתושיה“.
- ת*) ב"ר ס, יא; ש"ט חיי שרה כד, נג; ל"ט חיי שרה כד, נג; מה"גא' כד, נג.
- ת**) י"ש אַנהויב תולדות; רש"י כה, כ.
- 1) סע"ר פרק א; ב"ר אַנהויב פרשה נו; ל"ט בראשית כב, כ; מ"א תולדות כה, כ; ש"ט וירא כב, יח; בחיי וירא לט, ב, חיי שרה לט, ד און מב, ב; י"ש וירא קב און

לך זרע"ן, ח) דיון זאמען ווערט אנגע-
רופן ווערן אויף יצחק'ן. איז דאך שוין
קיין נפקא מיניה מיט וועמען אברהם
האט חתונה געהאט, ט).

איז קטורה געווען אברהם'ס ווייב,
צי א קעכס-ווייב?

אין דער תורה ווערט זי אנגערופן
„אשה“ י) א ווייב. אין דברי הימים
ווערט זי אנגערופן פלגש, כ) א קעכס-
ווייב. זאגט רבינו בחיי: זי ווערט אג-
גערופן אשה ווייל אברהם האט איר
געגעבן א כתובה. און זי ווערט אנגערופן
פלגש, ווייל זי האט געשטאמט פון
קנעכט, ל).

ווי אלט איז געווען א' ווען ער האט
חתונה געהאט מיט קטורה'ן?
הונדערט פערציק יאר, מ).

האט א' געהאט קינדער פון קטורה'ן?
יא, זעקס זין: זמרון, יקשו, מרון, מדון,
ישבק, שוח, ג).

לויט תנח"ב חיי שרה ט „אשה אחרת
נטל“, האט ער גענומען אן אנדער פרוי
פאר א ווייב.

לויט ישר, חיי שרה, 67 איז קטורה געווען
א כנענית.

לויט בחיי בראשית כה, ו איז הגר געווען
א כנענית. זי ווערט אנגערופן פלגש ווייל
זי האט געשטאמט פון קנעכט, און אשה
ווייל אברהם האט איר געגעבן א כתובה.
קומט אויס לויט רבינו בחיי און קטורה איז
ניט געווען הגר.

לויט ס"ה יח, א איז קטורה געווען יפת'עס
טאכטער, און הגר איז געווען חמ"ס טאכטער.

ח) בראשית כא, יב.

ט) בחיי בראשית כה, ו. זעט לעצטע פיר
פאראגראפן אין פארגייענדיקער נאטע ז.

י) בראשית כה, א. זעט זייט 103, נאטע ר.

כ) דברי הימים א', א. לב.

ל) בחיי בראשית כה, ו.

מ) ל"ט חיי שרה כה, א; ס"ה כא, א.

נ) בראשית כה, ב; שה"ק טו.

פארוואס האט א' חתונה געהאט דוקא
מיט קטורה'ן?

ווייל דער אויבערשטער האט אים
אזוי געהייסן, ג).

ווער איז געווען די קטורה מיט ווע-
מען א' האט חתונה געהאט?

זיין גרושה, ד) הגר, פרעה'ס טאכ-
טער, ה). פרעה האט זי געגעבן שרה'ן
פאר א דינסט. ער האט געזאגט: בע-
סער זאל מיין טאכטער זיין א דינסט
ביי שרה'ן, איידער א פרינצעסין אין
מיין פאלאץ, ו). און זי האט געהייסן
קטורה, ווייל אירע מעשים זיינען געווען
אזוי פיינ ווי קטורת, ז).

לויט רבינו בחיי (און ספר הישר 67)
איז קטורה ניט געווען הגר (א מצרית)
נאר א כנענית גאר. און אברהם האט
ניט געוואלט אז יצחק זאל חתונה האבן
מיט א כנענית, פארוואס זשע האט ער
אליין חתונה געהאט מיט א כנענית?
די תורה זאגט דאך „כי ביצחק יקרא

ג) ב"ר סא, ד; י"ש חיי שרה קט און
דברי הימים א', תתרעד.

ד) פ"א פרק ל; תרגום יונתן בראשית
כא, יד; י"ש וירא אנהויב צה.

ה) זעט קוועלן ווייטער אין אות „ז“.

ו) ב"ר אנהויב פרשה מה; י"ש לך לך
סח און עח; זעט: ל"ט לך לך טז, א; מ"א
לך לך טז, א; ישר לך לך 42 און 44.
פארגלייכט ס"ה יז, ב.

אין מאנכע ערטער שטייט „גבירה“, אין
אנדערע — מטרוניא, זעט זייט 83, נאטע מ.

ז) בראשית כה, א. פ"א כו און ל; ב"ר
מה, א; מז, ב; סא, ד; תנח. חיי שרה

ח; תנח"ב חיי שרה ט; מר"ש א; מה"גא'
375; ל"ט בראשית טז א און כה, א; מ"א

חיי שרה כה, א; ש"ט לך לך טז, א;
י"ש לך לך עח און חיי שרה קט; ת"י

און רש"י בראשית טז, א און ה; כא, יד;
יונתן, ירושלמי, רש"י בראשית כה, א און

ו. זעט מ"א חיי שרה כה, א.

געהאט אַ מאַכטער מיטן נאַמען „בכל", ר).

אברהם האָט געגעבן יצחק'ן „את כל אשר לו", (ש) אַלץ וואָס ער האָט פאַר-מאַנט. וואָס איינגעשלאָסן איז דאָס גע-ווען?

עס זיינען פאַרען מיינונגס פאַרשידנ-הייטן:

ברכה. דער אויבערשטער האָט גע-זאָגט צו אברהם'ן „והיה ברכה", (ת). ביז איצט פלעג איך בענטשן אַ מענטשן. פון איצט אָן און ווייטער זיינען די ברכות איבערגעגעבן דיר צו בענטשן וועמען דו ווילסט. און אברהם האָט זי איבערגעגעבן יצחק'ן.

כבודה, קבורה, דאטיקו (דיאטיקי) אַ צוואה, מתנות, גבורה, א).

וואָס באַדייטן די נעמען פון אברהם'ס זין: זמרה, יקשו, מדן, מדין, ישבק, שוח וועלכע ער האָט געהאט פון קמרי רה'ן?

עס זיינען פאַרען פאַרשידענע מיי-נונגען, ס).

האָט א' מל געווען זיינע זין פון קמריה'ן?

מסתמא יא. די גמרא זאָגט דאָך אַז קמריה'ס זין זיינען געווען מחויב גע-מל'ט צו ווערן, ע).

וויפל קינדער האָט א' געהאט?

לויט דער תורה האָט ער געהאט אַכט זין: ישמעאל פון הגר'ן, פ); יצחק פון שרה'ן, צ); זמרה, יקשו, מדן, מדין, ישבק, שוח פון קמריה'ן, ק).

לויט אַ מיינונג אין גמרא האָט ער

אברהם'ן געבוירן געוואָרן פיר זין. זעט ל"ט חיי שרה כה, נאָטן ט-יא.

פ) זעט די מיינונגס-פאַרשידנהייטן אין: ב"ר סא, ה; י"ש חיי שרה קט און ד"ה א', תתרעד.

ע) סנה, נט, ב און רש"י אונטערן וואָרט לרבות. אָבער זעט ת"ת בראשית יז, טו סימן מו.

פ) בראשית טז, טז.

צ) בראשית כא, ג.

ק) בראשית כה פסוקים א און ב.

ר) זעט: בראשית כד, א; ב"ב טז, ב און קמא, א און תוספות דאָרט אונטערן וואָרט בת; תוספתא קיד. פרק ה, 17; ב"ר נט, ז. זעט זייט 190, נאָטע ח.

ש) בראשית כה, ה.

ת) בראשית יב, ב.

א) ב"ר סא, ו; ד"ר יא, א; ת"י בראשית כה, ה; שו"ט א, ה; מ"א חיי שרה כה, ה; ל"ט בראשית כה, ה; י"ש חיי שרה אנהויב קי און תהלים תריב; רש"י בראשית יב, ב.

זעט אומעטום ווער עס זאָגט עס.

אין מסכת סופרים פרק כא, הלכה ט שטייט שבעה עשר בני קטורה, האָט קטורה אַלואַ געהאט זיבעצן קינדער.

אין נוסחת הגר"א דאָרט הייסט עס ששה עשר, זעכצן קינדער. אין במ"ד יד, י — י"ו.

אין תנח"ב חיי שרה ח שטייט אויך זעכצן זין. אָבער עס שטייט אויך „ובוקנתו הוליד י"ב", אַז אויף די עלטערע יאָרן איז אברהם געוואָרן דער פאַטער פון צוועלף קינדער.

ר' שלמה באָבער ז"ל באַמערקט דאָרט אין הערה סז: מעגלעך אַז דאָרט איז געשטאַ-נען „ובוקנתו הוליד וו" [וואו, נעמלעך זעקס, ווי עס שטייט אין בראשית כה, ב אַז קטורה האָט אים געבוירן זעקס זין] אָבער דער איבערשרייבער, דער קאָפירער האָט געמיינט אַז דאָס זיינען צוויי וואָוון, צוויי „ו", און צוויי „ו" זיינען דאָך צוועלף, האָט ער גע-שריבן י"ב, וואָס באַטרעפט צוועלף.

אויך אין אונזער תנחומא חיי שרה ו, שטייט „ובוקנתו הוליד י"ב", און דער עץ יוסף באַמערקט דאָרט אַז עס דאָרף שטיין ששה, זעקס און ניט צוועלף.

אין מ"א חיי שרה כה, א שטייט „וכאן נולדו לו ארבעה בנים", און דאָ זיינען

ביי אים און זיי האבן געשוויגן. וועלנדיק זיי אָנרעגן צו ריידן, האָט ער אַ זאָג געמאַן „ושמה יוחני“, כאַטש זי האָט גאָר געהייסן קטורה, ז).

אברהם'ס פטירה

ווי לאַנג האָט אברהם געלעבט?

הונדערט און פינף און זיבעציק יאָר, ז). צו הונדערט יאָר איז ער געווען אַזוי שטאַרק ווי צו זיבעציק, און צו זיבעציק איז ער געווען אַזוי ריין פון זינד ווי צו פינף יאָר, ח).

האָט א' געלאָזט אַ צוואַה יצחק'ן? ער האָט אים אָנגעזאָגט אַז ער זאָל גיין אינעם אויבערשטנס וועגן, און ער זאָל לערנען זיינע קינדער און קינדס קינדער דאָס זעלבע, ט).

האָט א' אויסגעלעבט זיינע באַשער-טע יאָרן, צי איז ער געשטאַרבן פאַר דער צייט?

ער איז געשטאַרבן מיט פינף יאָר פאַר דער צייט כדי ער זאָל גיט זען זיין אייניקל עשו אַראַפּגיין פונעם גלייכן וועג.

אין זיין פטירה מאָג איז עשו באַ-צאָנגען פינף עבירות. ער האָט פאַר-קערט מיט אַ פאַר'קנס'ט מיידל, גע'הרג'ט אַ מענטש, געלייקנט אינעם באַ-

אברהם האָט אַוועקגעגעבן יצחק'ן „את כל אשר לי“, ב) אַלץ וואָס ער האָט פאַרמאַגט. ווי קומט עס וואָס ער האָט גיט געגעבן עפעס די קינדער פון זיינע קעבס-ווייבער?

ער האָט זיי יאָ געגעבן, נעמלעך: אַלע מתנות וואָס ער האָט באַקומען דורך שרה'ן; אַלע מתנות פון וועלכע ער האָט גיט געוואָלט האָבן אַ הנאה, פעלדער און אַנדערע זאַכן, און אויך דעם שם טומאה, ג).

וואָס איז געוואָרן פון אברהם'ס קי-דער וועלכע ער האָט געהאַט פון קמר רה'ן?

ער האָט אויסגעבויט אַ שטאָט פון אייזן און האָט זיי דאָרט אַריינגעזעצט. אַזוי הויך איז זי געווען אַרומגעבויט אַז די זון האָט גיט געקענט אַריינשיי-נען. ער האָט זיי געגעבן בריליאַנטן און טייערע שטיינער, און ווען דער אַלמעכטיקער וועט פאַרשעמען די לבנה און די זון, וועלן די דאָזיקע טייערע שטיינער לייכטן, ד).

האָט א' געהאַט אויך אַ ווייב מיטן נאָמען יוחני?

ניין, אויפן פסוק „ויוסף אברהם ויקח אשה ושמה קטורה“, ח). זאָגט די גמרא ושמה יוחני. באַמערקט דאָרט רש"י אַז רבי מרפּו'ים פלימעניקעס זיינען געזעסן

אָזוי דער אידישער פאַרטידיקער גביעה בן קוסם האָט געוואונען אַלע.
 ד) מסכת סופרים פרק כא, הלכה ח.
 ה) בראשית כה, א.
 ו) זבחים סב, ב די ערשטע דריי שורות און רש"י דאָרט אונטערן וואָרט יוחני.
 ז) בראשית כה, ז.
 ח) רש"י בראשית כה, ז. פאַרגלייכט מ"א חיי שרה כה, ו.
 ט) ספר הישר, תולדות 70.
 לויט מדרש תנאים האָט ער געבאַטן זיינע

ב) בראשית כה, ה.
 ג) סנה. צא, א; מסכת סופרים כא, ח;
 ת"י, רש"י בראשית כה, ו; ב"ר סא, ו און ז; ד"ר יא, א; שו"ט א, ה; מ"א חיי שרה כה, ו; ל"ט חיי שרה כה, ו; י"ש חיי שרה אָנהויב קי, תהלים תריב, און זעט אומעטום ווער עס זאָגט וואָס.
 זעט אין: ב"ר, ל"ט און י"ש דאָרט וועגן די פראַצעסן וועלכע די ישמעאליים, כנענים, מצריים און אַפריקאַנער האָבן געפירט קעגן די אידן אין אלכסנדר מוקדו'ס צייטן, און ווי

ניין. דאָס זעלבע ווערט געזאָגט אויך ביי גדעווען און ביי דוד המלך, (ל*).

פון וואָס איז אברהם געשטאָרבן?

פון מאַגן קראַנקייט. די וועגן וועלכע דער פּסוק נוצט דעם לשון „גויעה“, און מיינט עס פון מאַגן קראַנקייט, (מ). און ביי אברהם'ן זאָגט דאָך די תורה „ויגוע וימת“, (נ).

די „חסידים הראשונים“ די אַמאָליקע, פאַרצייטיקע חסידים פלעגן שטאַרבן פון מאַגן קראַנקייט, (ס).

די גמרא זאָגט „רובם של צדיקים“, די מערסטע צדיקים שטאַרבן פון מאַגן קראַנקייט, (ע).

שעפּער, געלייקנט אין תחיית המתים און האָט מבוזה געווען די בכורה, (י).

האָט יעקב געקענט אברהם'ן?

יא. ער איז אַלט געווען פּופּצן יאָר ווען זיין זיידע אברהם איז נפטר גע-וואָרן, (י*).

ווען איז אברהם נפטר געוואָרן?

אין חודש ניסן, (כ).

אגב, ר' הירש מלך דינאווער ז"ל האָט געזאָגט, אַז די ראשי תיבות פון תקבר בשיבה טובה, (ל) מאַכן צוריק-וועגס „טבת“.

איז אברהם דער איינציקער ביי וועי מען דער פּסוק זאָגט „בשיבה טובה“, שטאַרבן „אין אַ גומער עלטער“?

(*) ישר, תולדות, 70; ל"ט בראשית, כה. ז. לויט סדר עולם רבא, פרק א, האָט יעקב באַדינט אברהם'ן פּופּצן יאָר.

(כ) ראש השנה יא, א.

(ל) בראשית טו, טו.

(*) זעט: בראשית טו, טו און כה, ה; שופטים ה, לב; ד"ה א', כט, כה. ב"ר מד, כ און סב, ב; י"ש שופטים סד; ל"ט חיי שרה כה, ית. זעט אר"ן ב, מג.

(ז) ב"ר סב, ב. זעט ב"ב טז, ב, אונטן.

(ז) בראשית כה, ח.

(ס) ב"ר אנהויב פרשה סב; ל"ט חיי שרה כה, ח; י"ש חיי שרה קי. דער רמב"ן זאָגט אַז דאָס איז אַ טויט אָהן קראַנקייט און אָהן שמערצן. זעט רד"ל אין ב"ר דאָרט.

(ע) שבת קיח, ב און זעט דאָרט רש"י און דעם ערשטן תוספות.

אגב, תוספות ב"ב טז, ב אונטערן וואָרט „שכל“ פּרעגט ביז יעקב'ן זיינען דאָך געווען קיין קראַנקייטן, און פאַרענטפּערט אַז עס זיינען גיט געווען קראַנקייטן פון וועלכע מען איז געשטאַרבן. נו, איז דאָך די קשיא ווי אַזוי זשע איז אברהם געשטאַרבן פון מאַגן קראַנקייט!

אַז ביז יעקב'ן זיינען געווען קיין קראַנקייטן שטייט אין: ב"מ פז, א; סנה, קו.

קינדער און קינדס קינדער זיי זאָלן אָפּהיטן דעם אויבערשטנס געבאַטן.

(י) ב"ב טז, ב; תוספתא קיד, פרק ה; ש"ר אנהויב פרשה א; תנת. אנהויב שמות; מ"א חיי שרה כה, ו; שו"ט טז, ז הוצאת אום; י"ש תולדות קי, און זעט ת"י ברא-שית כה, כט.

לויט תנח"ב תולדות ג איז עשו באַגאַנגען דריי עבירות.

לויט: ב"ר סג, יב; תנת. תצא ד; תנח"ב תצא ד; פ"ר כב, ב הוצאת אום; (זעט פ"ר פּיסקא יב, סימן יד); י"ש תצא תתקלח און תהלים תתסח — צוויי עבירות.

אין ל"ט תולדות כה, כט שטייט אויפן אָרט פון לייקענען אין תחיית המתים, אַז ער האָט גע'גנב'ט, און האָט געדינט די עבודה זרה. זעט רש"י בראשית כה, ל און אומעטום ווער עס זאָגט עס, און וואָס פאַר עבירות ער האָט געטאַן.

לויט מאַנכע מיינונגען איז ער באַגאַנגען די עבירות אינעם טאָג פון אברהם'ס פטי-רה. לויט אַנדערע איז עשו זיי באַגאַנגען אין פאַרלוף פון די פינף יאָר וועלכע זיינען פאַרמינערט געוואָרן פון אברהם'ס לעבנס-שפּאַן. זעט זייט 190, נאָטע ג, און אומעטום ווער עס זאָגט וואָס.

האָט דער יצר הרע געהאַט שליטה איבער אברהם'ן ווי ער הערשט איבער אַנדערע מענטשן? (ת.)
ניין, (ת.)

האָט דער מלאך המות געהאַט שליטה איבער אברהם'ן? (א.)
ניין, (א.)

דער מלאך המות האָט דאָך געהאַט קיין צוטריט צו אברהם'ן, ווי זשע צוויי איז ער געשטאַרבן?

ער איז איינער פון די זעקס וועלכע זיינען געשטאַרבן דורך אַ קוש פון דער שכינה. די אַנדערע פינף זיינען יצחק, יעקב, משה, אהרן, מרים, (ב.)

האָבן די ווערים געהאַט שליטה איבער אברהם'ן?

ניין. ער איז איינער פון די זיבן צו וועלכע די ווערים האָבן געהאַט קיין צוטריט. די אַנדערע זעקס זיינען יצחק, יעקב, משה, אהרן, מרים, בנימין. לויט אַן אַנדער מיינונג — אויך דוד המלך, (ג.)

האָט אברהם עולם הבא?

ער איז איינער פון די דריי וועלכע האָבן שוין אויף דער וועלט פאַרזוכט

(ש) בראשית כה, ז.

(ת) ב"ב יז, א; י"ש חיי שרה קו.

אַז ער האָט געמאַכט פונעם יצר הרע אַ יצר טוב, זעט: ירוש. ברכות פרק ט, הלכה ה' און סוטה פרק ה, הלכה ה.

(א) ב"ב יז, א; י"ש חיי שרה קו.

(ב) ב"ב יז, א און רש"י אונטערן וואָרט כדאמר; י"ש חיי שרה קו. זעט פאַרגייענ-דיקע פראַגע און ענטפער.

אגב, אַז דער אויבערשטער האָט געקושט אברהם'ס הענט, זעט אליהו זוטא, פרק כה, פו, ב.

(ג) ב"ב יז, א און זעט תוספות דאָרט און-טערן וואָרט שבעה; י"ש חיי שרה קו.

זעט: ד"א 67; זעירות 74, כלה 6-245; רבה"ק ז, י; מה"גא' כד, א; י"ש לך לך אנהויב עח; יל"ה טז, כז און ה, א; שה"ק יג.

ווי לאַנג האָט אברהם געלעבט נאָך שרה'ס פטירה?

אַכט און דרייסיק יאָר, (פ.)

מיט וויפל יאָר האָט אברהם געלעבט לענגער פון שרה'ן?

מיט אַכט און פערציק יאָר. שרה האָט געלעבט הונדערט און זיבן און צוואַנ-ציק יאָר, (צ). אברהם האָט געלעבט הונ-דערט און פינף און זיבעציק יאָר, (ק.)

ווי אַלט איז יצחק געווען ביי אב-רהם'ס פטירה?

פינף און זיבעציק יאָר. אברהם איז אַלט געווען הונדערט יאָר ווען יצחק איז געבוירן געוואָרן, (ר). אברהם האָט געלעבט הונדערט און פינף און זיבעציק יאָר, (ש). איז יצחק אַלט געווען פינף און זיבעציק יאָר ווען אברהם איז נפטר געוואָרן.

ב; ב"ר סה, ט; י"ש חיי שרה קה און מלכים ב', רלג און אין נאָך ערטער.

די חכמים זאָגן דאָך אָבער: „אבן טובה היתה תלויה בצוארו של אברהם אבינו, שכל תולה הרואה אותו מיד מתרפא“ — אברהם האָט געטראָגן אַ דימענט אויפן האַלז, און יעדער קראַנקער וועלכער האָט געגעבן אַ קוק אויף אים איז באַלד אויסגעהיילט געוואָרן. קומט דאָך אויס אַז עס זיינען יאָ געווען קראַנקייטן פאַר יעקב'ן. זעט: ב"ב טז, ב; תוספתא קידושין ה, 17; י"ש חיי שרה קו.

איז ווידער דער ענטפער אַז עס זיינען ניט געווען קראַנקייטן פון וועלכע מען איז געשטאַרבן.

וועגן דער מאַגן קראַנקייט זעט אויך: שבת יא, א; עירובין מא, ב; רש"י יומא ד, ב אונטערן וואָרט „למרק“. פאַרגלייכט אין אַלע ערטער ווער עס זאָגט עס.

(פ) ב"ר סבג, ל"ט בראשית כה, י; י"ש חיי שרה קו.

(צ) בראשית כג, א.

(ק) בראשית כה, ז.

(ר) בראשית כא, ה.

אברהם" (ט), "הבקר" אנטהאלט די אר-
תיות פון "קברה" (עס קען אויך מאכן
"הקבר"). א רמו, אן אנדייט אז דאס
דאזיקע ארט איז פאר קבורה, י).

פון וואָנען האָט זיך גענומען די מע-
רת המכפלה, די הייל אין וועלכער עס
רוען אדם הראשון און זיין ווייב חוה,
אברהם און זיין ווייב שרה, יצחק און
זיין ווייב רבקה, יעקב און זיין ווייב
לאה?

אדם הראשון האָט זי געגראָבן, ב).

פאַרוואָס הייסט די הייל, אין וועלכער
אדם און חוה, אברהם און שרה, יצחק
און רבקה, יעקב און לאה רוען, "מערת
המכפלה"?

עס זיינען פאַראַן וועגן דעם מיינונגס-
פאַרשידנהייטן:

עס איז איין הויז אינעם אַנדערן, איין
געביידע אין דער צווייטער.

א צוויי שמאַקיקע געביידע, איין גע-
ביידע אויף א צווייטער.

ווייל זי איז מכפלה, געדאַפלט מיט
פאַרלעד, ל).

די הייל הייסט מכפלה ווייל די וועלכע
רוען דאָרט, זיינען זיכער מיט דאַפלטן
(כפל) שכר, מ).

דעם טעם פון יענער וועלט. די אַנדערע
צוויי זיינען יצחק און יעקב, ד).

וואו איז אברהם באַערדיקט געוואָרן?
אין דער מערת המכפלה, ה). דאָרט
וואו עס האָבן גערומט שוין פון פריער
אדם הראשון, זיין ווייב חוה און אב-
רהם'ס ווייב שרה, ו).

ווי אזוי ליגט אברהם אין דער מערת
המכפלה?

ער רומט אין שרה'ס אַרעמס. אויף
יענער וועלט איז דאָך ניטאָ א יצר
הרע, ז).

פון וואָנען האָט א' געוואופט פון דער
מערת המכפלה?

ווען אברהם האָט איינגעלאָרן די מל-
אכים צום עסן, איז דער "בן בקר", ח)
יונגער רינד, אַנטלאָפן, און ער איז אַריין
אין דער מערת המכפלה. אברהם איז
אים נאַכגעלאָפן. ווען ער איז אַריין-
געקומען אין דער מערת המכפלה, האָט
ער געזען ווי אדם הראשון און חוה
ליגן אויף בעטן און שלאָפן, עס ברע-
נען ליכט איבער זיי, און אַ גוטער ריח
האַט געשמעקט. האָט ער דערפאַר גע-
גלוסט די מערת המכפלה פאַר אַ קבר.
אגב דער פּסוק זאָגט, "ואל הבקר ריך

ד) ב"ב טו, ב-יז, א; י"ש חיי שרה קו.
ה) בראשית כה, ט.

ו) פראַ פּרק לו. זעט: זהר חיי שרה
קכו, א; ב"ר נח, ח; במ"ד יג, ב און

יב; ש"ר ג, ה; פ"ר פּיסקא טו, סח.
ב; י"ש חיי שרה קב; מה"גא' ה.

אין: ב"ר סב, ג; י"ש חיי שרה קי שטייט
אז ער איז באַהאַלטן געוואָרן "בדיוטרין

שלו", אין זיין אַפּטיילונג וואָס איז געווען
אַנגעגרייט פאַר זיינעט וועגן.

ז) בבא בתרא נח, א.
ח) בראשית יח, ו.
ט) בראשית יח, ו.

ז) בבא בתרא נח, א.
ח) בראשית יח, ו.
ט) בראשית יח, ו.

ז) בבא בתרא נח, א.
ח) בראשית יח, ו.
ט) בראשית יח, ו.

ז) בבא בתרא נח, א.
ח) בראשית יח, ו.
ט) בראשית יח, ו.

ז) בבא בתרא נח, א.
ח) בראשית יח, ו.
ט) בראשית יח, ו.

ז) בבא בתרא נח, א.
ח) בראשית יח, ו.
ט) בראשית יח, ו.

ז) בבא בתרא נח, א.
ח) בראשית יח, ו.
ט) בראשית יח, ו.

לויט וואָס פאַר כּוּה, אויטאָריטעט, לאַזט א' ניט אַרײַן גע'מל'טע אידן אין גיהנם אַרײַן?
 דער אויבערשטער האָט אים גע-
 שוואוירן ניט אַרײַנצולאָזן גע'מל'טע אידן
 אין גיהנם אַרײַן. (ק).

אַברהם האָט זיך אָנגענומען אויף דער
 וועלט פאַר די איינוואוינער פון סדום,
 עמורה און די אַנדערע שטעט, (ר).
 געבט ער זיך אַמאָל אָן, אויף יענער
 וועלט, פאַר די אידן?

י. אַט, למשל, ווערט דערציילט אז
 אין דער נאַכט פון תשעה באב איז
 אברהם אַרײַנגעקומען אין קדשי קד-
 שים. האָט דער אויבערשטער אים אָנ-
 גענומען ביי דער האַנט, און ער האָט
 שפּאַצירט מיט אים אין דער לײַנג און
 אין דער ברייט. האָט דער אויבערשטער
 אַ זאָג געטאָן צו אים: „מה לידידי
 כּבּיתִי“, (ש) וואָס טוט מײַן פּרײַנט אין
 מײַן הויז? האָט אברהם אים געפרעגט:
 מײַן האַר, וואו זײַנען מײַנע קינדער?
 האָט ער אים געענטפּערט: זיי האָבן
 געזינדיקט, האָב איך זיי פאַרטריבן
 צווישן די פעלקער. האָט אברהם גע-
 זאָגט צום אויבערשטן: זײַנען ניט גע-
 ווען צווישן זיי צדיקים? האָט ער אים
 געענטפּערט: „עשותה המזמתה“, (ש) זי
 טוט אומווירדיקייט. האָט אברהם זיך
 אָנגערופן: האַסטו באַדאַרפט קוקן אויף
 די גוטע צווישן זיי. האָט דער אוי-
 בערשטער געזאָגט צו אים: די מערסטע
 פון זיי באַגײַען שענדלעכקייט. ווי אין
 פּסוק שמיײַט „עשותה המזמתה הר-

זי ווערט אויך אָנגערופן מערתא דאדם
 הראשון, (מ*) אדם הראשון'ס הייל.

זײַנען געווען עפעס וויכטיקע פּער-
 זענלעכקייטן ביי אברהם'ס לויז?
 געוויס, אפילו אַזעלכע וויכטיקע לייט
 ווי שם און עבר, אַלע מלכים און זיי-
 ערע האַרן און די גרעסטע לייט, זיי-
 גען געווען דאַרט, (נ).

וואָס פאַר אַ ווירקונג האָט אברהם'ס
 פּטירה געמאַכט אויף דער ניט-אידישער
 וועלט?

זייערע פירער האָבן שטאַרק באַדוי-
 ערט זײַן טויט און געזאָגט: ווי דער
 וועלט וואָס פאַרלירט איר פירער, ווי
 צו דער שיף וואָס פאַרלירט איר קאָ-
 פּיטאַן, (ס).

ווי לאַנג האָט מען געטרויערט נאָך
 אברהם'ן?

אַלע איינוואוינער פון כּנען און אַלע
 וועלכע האָבן אים געקענט, האָבן גע-
 טרויערט נאָך אים אַ גאַנץ יאָר, (ע).

האָט אברהם געוואוסט פון תּחית המי-
 תים?

י. דער אויבערשטער האָט עס אים
 געוויזן, (פ).

וואָס טוט א' זינט דער פּטירה?
 ער זיצט ביי דער טיר פונעם גיהנם
 און לאַזט ניט אַרײַן גע'מל'טע אידן,
 אויסער דעם וועלכער האָט פאַרקערט
 מיט אַ געצנדיגערם טאַכטער, (צ).

זעט: עירובין יט, א; י"ש אנהויב וירא און
 תהלים תשעג; ילקוט א' פרק ה, עמוד מג.
 פסוק יד; זייט 117 נאָטע ש.
 (ק) תנח. לך לך כ.
 פאַרגלייכט: תנח"ב ענדע לך לך; בחיי
 לך לך יז, כד.
 (ר) בראשית יח, כ"ג.

(מ*) בבא בתרא נח, ב.
 (נ) ב"ר סב, ג; ישר תולדות 70; י"ש
 חיי שרה קי.
 (ס) בבא בתרא צא, א"ב.
 (ע) ספר הישר נא, ב.
 (פ) משנת רבי אלעזר ה, 149.
 (צ) ב"ר מה, ח; מדרש הגדול א' 251;
 יל"ה יט, טו און נה, כ; י"ר וירא לח, א;
 ישעיה ה, יד.

אהרן ראזמארין'ס תנ"כ־ענציקלאָפּעדיע

וואָס וועט זיין אברהם'ס פּטאַמוס לעתיד לבא?

דער אויבערשטער וועט זעצן משיח'ן אין זיין רעכטער האַנט, און אברהם'ן אין זיין לינקער האַנט. אברהם'ן וועט עס אַרן און ער וועט זאָגן: מיין איי-ניקל זיצט אין דער רעכטער און איך אין דער לינקער! און דער אויבערשטער וועט אים ענטפערן: דיין אייניקל זיצט אין מיין רעכטער און איך זיין אין דיין רעכטער, (ב).

איז פאַראַן אַ פּולשטענדיגע, אויספיר־ליכע ביאָגראַפֿיע, לעבענס־בעשרייבונג וועגן אברהם אבינו און זיינע שאַפּונגען און לייסטונגען פאַר דער מענטשהייט? יאָ. דאָס בוך הייסט „אברהם אבינו'ס לעבן און שאַפּונג“. עס איז די ערשטע פּולשטענדיגע לעבנס־בעשרייבונג פון אברהם אבינו, ע"ה, (ג).

(ב) שו"ט יח, כט; י"ש שמואל ב', קסב.
(ג) זעט פּאָלגענדיגע זייטן ביז ענדע.

ביים, (ש). האָט אברהם געזאָגט צו אים: האַסטו באַדאַרפט קוקן אויפן מי-לה־בונד אין זייער לייב. האָט דער אוי-בערשטער אים געזאָגט: ביי דיין לעבן, זיי האָבן עס פאַרלייקנט, ווי אין פּסוק שמיים „ובשר קודש יעברו מעליך“, (ש) און דאָס הייליקע פּלייש (לייב) האָט מען אַוועקגענומען פון דיר. און ניט נאָר דאָס, נאָר זיי האָבן זיך געפּרייט איינער מיטן צווייטנס מפּלה. ווי עס שמיים געשריבן „כי רעתכי אז תעלו־זי“, (ש) אַז מיט דיין שלעכטסקייט דער מאַלט פּרייסטו זיך, און עס שמיים גע-שריבן „שמח לאיד לא ינקה“, (ת) דער, וועלכער פּרייט זיך מיט (יענעמס) בראַך, וועט ניט זיין אומבאַשטראַפּט, (א).

(ש) ירמיה יא, טו.

(ת) משלי יז, ה.

(א) אי"ר א, כ; י"ש ירמיה רפת.

זעט אין ירמיה יא, טו ווי אַזוי דער תּרגום, רש"י, רד"ק און אַנדערע מפרשים טייטשן דעם פּסוק.

אברהם אבינו'ס לעבן און שאפונג געבויט אויף פאלגענדיגע קוועלן

תלמוד ירושלמי, שרידי הירושלמי, תלמוד בבלי, מגילת תענית, מסכתות זעירות, שבע מסכתות קטנות, פרקי רבי אליעזר, פרק האחרון מפרקי רבי אליעזר, שבעה פרקי רבי אליעזר (נספחים לסדר אליהו זוטא), משנת רבי אליעזר, תוספתא, סדר עולם רבה, מכילתא דרבי ישמעאל, מכילתא דרבי שמעון בן יוחאי, ספרא, ספרי, ספרי זוטא על ספר במדבר, מדרש רבה על התורה וחמש מגילות, מדרש תנחומא הקדום והישן, מדרש תנחומא, פרשיות ממדרש תנחומא, מדרש אגדה על התורה, ספר הישר על התורה, מדרש לקח טוב (פסיקתא זוטרתא) על התורה, מדרש הגדול על התורה, אגדת בראשית, מדרש שכל טוב על בראשית ושמות, ספר וזהיר לשמות ויקרא, מדרש תנאים על ספר דברים, ליקוטי בתר ליקוטי ממכילתא לספר דברים, אגדת התנאים, קובץ מעשי התנאים, מדרש ילמדנו על בראשית במדבר דברים, לקוטים ממדרש ילמדנו, קונדרים אחרון ממדרש ילמדנו, מדרש שמואל, ילקוט המכירי על ישעיהו, מדרש תהלים (שוחר טוב), מדרש שוחר טוב למזמורי תהלים, לקוטים ממדרש שוחר טוב, ילקוט המכירי על תהלים, מדרש משלי, ילקוט המכירי על משלי, מדרש שיר השירים בזהר חדש, מדרש שיר השירים במדרש זוטא, אגדת שיר השירים, מדרש רות בזהר חדש, מדרש קהלת זוטא, מדרש מגילת אסתר, אגדת אסתר, זהר על התורה, זהר חדש, פסיקתא רבתי, פסיקתא דרב כהנא, שלש פסיקות, תנא דבי אליהו רבה, תנא דבי אליהו זוטא (סדר אליהו רבה וסדר אליהו זוטא), נספחים לסדר אליהו זוטא, לקוטים ממדרש אבכיר, ספרי דאגדתא, אלפא ביתא דבן סירא, אלפא ביתא דרבי עקיבא, מדרש אותיות דרבי עקיבא, ילקוט שמעוני על תנ"כ, ילקוט ראובני על התורה, ספר הלקוטים, בית המדרש, בתי מדרשות, אגדת אגדות, אוצר מדרשים, גנוי שעכטער, תרגומים אונקלוס יונתן בן עוזיאל ירושלמי על התורה, תרגום על מגילות אסתר שיר השירים רות איכה קהלת, תרגום שני על מגילת אסתר, נוסח השומרוני, פשיטא לבראשית שמות, על התרגום הירושלמי לתורה, משנה תורה להרמב"ם השגות הראב"ד, ספר חסידים, מגורת המאור, שלשלת הקבלה, סדר הדורות.

רש"י, דעת זקנים מבעלי התוספות, אבן עזרא, רשב"ם, רמב"ן, רלב"ג, בעל הטורים, ספורנו, אור החיים, כלי יקר, רד"ק, ביאור הגר"א, מלבי"ם, שפתי חכמים, מצודת דוד, מצודת ציון, תורה תמימה.

אברבנאל, אדרת אליהו, אהבת דוד, אהל יעקב, אלשיך (תורת משה), ארץ החיים על תהלים, ארץ ישראל פירוש על ארץ החיים, באר מים חיים, דגל מחנה אפרים, דרשות שם טוב, הדרש והעיון, הכתב והקבלה, חוקוני, חידושי הר"ם, חפץ חיים, חצי מנשה, חתם סופר (תורת משה), ייטב לב, ילקוט אליעזר, יערות דבש, ישמח משה, כפלים לתשובה, כתב סופר, לקוטי תורה, מאור ושמש, מגד ירוחם, מגלה עמוקות, מגן אברהם על התורה, מדרשי התורה, מהרש"א, מטה אהרן, מנחה בלולה, מרגניתא דרב, משך חכמה, עבודת ישראל, עוללות אפרים, עמודי שש, עתים לבינה, פנים יפות, פרדס יוסף, פרח לבנון, פרשת דרכים, קהלת יצחק, רבינו בחיי, ריקאנטי, שיח שרפי קודש, שמחת ישראל, שפת אמת, שפתי צדיק, תורת שמעון, תפארת שלמה.

תוספות, פירוש המשניות להרמב"ם, רבינו יונה על מסכת אבות, נוצצי אורות על הזוהר, ביאור הרד"ל על פרקי רבי אליעזר.

רש"י (?), מתנות כהונה, ידי משה, יפה תואר, יפה קול, חידושי הרד"ל, מהרז"ו, יפה ענף, חידושי הרש"ש, עץ יוסף, ענף יוסף, זית רענן, מחזור ויטרי, אבודרהם, סידור בית יעקב יריעות שלמה, סדור אוצר התפילות.

זכר כולם לברכה

א י נ ה א ל ט

<p>284 (בין הבתרים)</p> <p>288 שרה גיט אברהם'ן איר דינסט הגר</p> <p>290 הגר און דער מלאך</p> <p>292 אברהם און מצות מילה</p> <p>293 די נעמען אברם און שרי ווערן געביטן</p> <p>296 אברהם'ס ברית</p> <p>298 די שכינה ביי אברהם'ן</p> <p>299 אברהם און די דריי מלאכים</p> <p>303 די בשורה וועגן יצחק'ס געבורט</p> <p>305 די זינד פון סדום און עמורה</p> <p>312 אברהם אָפּעלירט פאַר סדום</p> <p>317 די מלאכים ביי לוט'ן</p> <p>320 פּאַמיליע</p> <p style="padding-left: 2em;">די פאַרניכטונג פון סדום און די</p> <p>321 אַנדערע שטעט</p> <p style="padding-left: 2em;">אבימלך נעמט אַוועק שרה'ן פון</p> <p>323 אברהם'ן</p> <p>327 אברהם בעט פאַר אבימלך'ן</p> <p>328 יצחק'ס געבורט</p> <p>330 יצחק'ס ברית</p> <p style="padding-left: 2em;">אברהם שיקט אַוועק הגר'ן מיט</p> <p>331 ישמעאל'ן</p> <p>332 הגר אין דער מדבר</p> <p>334 אברהם באַזוכט ישמעאל'ן</p> <p style="padding-left: 2em;">אברהם'ס צווייטער באַזוך ביי</p> <p>335 ישמעאל'ן</p> <p>337 דער אברהם און אבימלך בונד</p> <p>339 דער שטן קלאַנגט אָן אברהם'ן</p> <p>340 דער צענטער נסיון</p> <p>343 אויפן וועג צו דער עקידה</p> <p>347 די עקידה</p> <p>354 שרה'ס פטירה</p> <p>356 אברהם קויפט די מערת המכפלה</p> <p>359 אברהם בעט אַלטקייט</p> <p>360 די צען נסיונות</p> <p>361 אליעזר ברענגט רבקה'ן</p> <p>366 יצחק און רבקה</p> <p>367 אברהם האָט חתונה מיט קטורה'ן</p> <p>368 אברהם'ס צוואה</p> <p>368 אברהם'ס פטירה</p>	<p>פאַר אברהם'ס געבורט — גמרוד 208</p> <p>אברהם'ס געבורט 213</p> <p>אברהם'ס קינדהייט 215</p> <p>אברהם און זיין מוטער אמחלאי 218</p> <p>גמרוד'ס מורא פאַר אברהם'ן 220</p> <p>אברהם פּראָקלאַמירט אחדות הבורא, דעם גלויבן אינעם איינציקן אויבערשטן גמרוד אַנערקענט דעם אויבערשטנס איינציקייט 223</p> <p>אברהם באַקערט געצנדיגערס צום אויבערשטן 224</p> <p>אברהם און זיין פּאָטערס אָפּגעטער 226</p> <p>אברהם פאַרניכטעט זיין פּאָטערס אָפּגעטער 227</p> <p>אברהם ביים קעניג גמרוד 229</p> <p>אברהם אין טורמע 231</p> <p>אברהם אינעם קאַלד-אויחן 234</p> <p>אברהם האָט חתונה מיט שרה'ן 240</p> <p>גמרוד'ס חלום 240</p> <p>אליעזר ראַטעוועט אברהם'ן פון טויט 242</p> <p>אברהם אין חרן 243</p> <p>אברהם אין כנען 246</p> <p>אברהם מיטן וואַנדער-שטעקן אין האַנט 248</p> <p>אברהם און דער הונגער 251</p> <p>רקיון, דער ערשטער פרעה פון מצרים 253</p> <p>אברהם'ס זוג קיין מצרים 255</p> <p>אברהם אין מצרים 257</p> <p>שרה אין פרעה'ס פּאַלאַץ 259</p> <p>אברהם און שרה פאַרלאַזן מצרים 262</p> <p>אברהם און לוט 263</p> <p>דער אויבערשטער זאָגט צו אברהם'ן ארץ ישראל 266</p> <p>לוט אין געפּאָנגענשאַפט 268</p> <p>אברהם באַזיגט די מלכים — באַפּרייט לוט'ן 270</p> <p>אברהם און שם, נח'ס זון 275</p> <p>אברהם און ברע, קעניג פון סדום 277</p> <p>אברהם'ס מורא 278</p> <p>דער אויבערשטער זאָגט צו אברהם'ן אַ זון 281</p> <p>דער בונד צווישן די שטיקער</p>
---	--

פאַר אברהם'ס געבורט — נמרוד

און עס איז געווען אין די לעב-צייטן פון תרה, האָט כוש דער זון פון חם, דער זון פון נח, גענומען אַ ווייב אויף די עלטערע יאָרן. דאָס ווייב האָט אים געבוירן אַ אינגל, און ער האָט אים אַ נאָמען געגעבן נמרוד.

און „נמרוד“ האָט מען אים גערופן, ווייל אין זיין צייט האָבן די מענטשן אָנגעהויבן צו „מורד“ זיין און צו זינדיקן קעגן דעם אויבערשטן. מען האָט אים גערופן אויך כוש און אמרפל. כוש האָט מען אים גערופן, ווייל ער איז געווען אַ כושי; און אמרפל האָט מען אים גערופן ווייל ער האָט אַריינגעוואָרפן (אמר פיל) אברהם'ן אין קאַלך-אויגן.

איז נמרוד אויסגעוואַקסן, און זיין פאַטער האָט אים זעהר ליב געהאַט, ווייל ער איז אים געבוירן געוואָרן אויף די עלטערע יאָרן, און ער האָט אים אַוועקגעגעבן אַדם הראשון'ס קליידער. ווען אַדם הראשון איז באַשאַפן געוואָרן האָט ער געטראָגן קיין קליידער. כלויז אַן ער-וואַלקן האָט אים באַדעקט. נאָכדעם, אָבער, ווי ער און חוה האָבן געגעסן פון די פאַרבאָטענע פרוכט, האָט זיך דער ער-וואַלקן פון אים אָפגעטאַן. דער וועלט-באַשאַפער האָט זיי געמאַכט קליידער פון דער הויט וואָס ער האָט אָפגעשינדן פון דעם שלאַנג, און זיי געגעבן ווען זיי זיינען אַרויסגעשיקט געוואָרן פונעם גן עדן.

נאָכדעם ווי אדם און חוה זיינען געשטאַרבן, זיינען די קליידער איבערגעגעבן געוואָרן חנוך'ן, דעם זון פון ירד. נאָך חנוך'ס טויט זיינען זיי איבערגעגעבן געוואָרן זיין זון מתושלח. נאָך מתושלח'ס טויט, האָט זיי נח גענומען און מיטגעבראַכט מיט זיך אין דער תיבה אַריין, און ער האָט זיי דאַרט געהאַלטן די גאַנצע צייט. ווען זיי האָבן פאַרלאָזט די תיבה, האָט חם, נח'ס זון, זיי גע'גנב'ט, און ער האָט זיי באַהאַלטן פון זיינע ברידער. ווען זיין עלצטער זון כוש איז געבוירן געוואָרן, האָט ער אים אַוועקגעגעבן די קליידער במודה, קיינער זאל וויסן. האָט כוש געהאַלטן די קליידער אַ לאַנגע צייט, און קיינער האָט דערפון געוואוסט. און ווען נמרוד איז געבוירן געוואָרן, האָט כוש זיי אים אַוועקגעגעבן, ווייל ער האָט אים זעהר ליב געהאַט.

ווען נמרוד איז אלט געוואָרן צוואַנציק יאָר, האָט ער אָנגעטאָן די דאָזיקע קליידער. און ווי נאָר ער האָט אויף זיך געטראָגן די קליידער, האָט ער זיך געפילט געוואַלדיק שטאַרק. ווייל די דאָזיקע קליידער האָבן אין זיך פאַרמאָגט אַ געוואַלדיקע קראַפט. עס איז אויף זיי געווען אויסגעקריצט אַלערליי סאַרמין בהמות און חיות. און ווי נאָר אַ בהמה, אַדער אַ חיה, אַדער אַ פּויגל האָט דערזען אויף אים די דאָזיקע קליידער, פלעגן זיי פאַלן אויף זייערע פנים/ער.

ווען מענטשן פלעגן דאָס זען, פלעגן זיי מיינען, אַז דאָס מוט ער אַזוי מיט זיין כוח. און אַזוי אַרום פלעגט ער בייקומען אַלע מענטשן. און געווען איז נמרוד אַ יעגער. ער פלעגט פאַנגן חיות אין די פעלדער, בויען מזבחות, און אַפּפערן די חיות אויף די מזבחות.

איז נמרוד געוואָרן זעהר שטאַרק, און ער האָט אָנגעהויבן זיך אָנגעמען פאַר זיינע ברידער. ער האָט געפירט מלחמות מיט זייערע שונאים און האָט זיך נוקם געווען אין זיי, ווייל דער אויבערשמער האָט איבערגעגעבן אין זיינע הענט זיינע ברידערס שונאים. אין אַלע מלחמות וואָס ער האָט געפירט איז ער שמענדיק אַרויס דער זיגער. אַזוי באַרימט איז ער געוואָרן מיט זיינע נצחנות, אַז ער איז אַזש געוואָרן אַ ביי-וואַרט. ווער נאָר עס פלעגט אַרויסציען די שווערד צו האַלטן מלחמה, פלעגט זאָגן: פונקט ווי נמרוד וועלכער איז געווען אַ יעגער און האָט געזיגט אין אַלע מלחמות, אַזוי זאָל דער וועלט-באַשאַפּער אויך מיך שטאַרקן און מיר העלפן.

ווען נמרוד איז אלט געוואָרן פערציק יאָר, האָט אויסגעבראַכן אַ מלחמה צווישן זיינע ברידער און די קינדער פון יפת. זיינע ברידער האָבן געליטן איין מפלה נאָך דער אַנדערער. דער שונא האָט אָפּגעהאַלטן איין זיג נאָך דעם אַנדערן.

האָט נמרוד זיך אָנגענומען מיט כוח אין יענער צייט. ער האָט צונויפגעזאַמלט אַלע אָפּשטאַמלינגע פון כוש און אַלע משפחות פון חם — אַרום און אַרום פיר הונדערט און זעכציק מענטשן. ער האָט אויך געדונגען פאַר געלט אַלע זיינע פריינט און באַקאַנטע, אַן ערך פון אַכציק מאָן. און נמרוד האָט זיך אַוועקגעלאָזט מיט אַט דער אַרמיי צו העלפן זיינע ברידער.

אויף דעם וועג האָט ער פאַר זיי געהאַלטן רעדעס. ער האָט זיי דערמוטיקט, זיי געגעבן קוראָזש, און ער האָט צו זיי געזאָגט: „איר זאָלט ניט מורא האָבן, האָט קיין אָנגסט, ווייל אַלע אונזערע פיינט וועלן איבערגעגעבן ווערן אין אונזערע הענט, און איר וועט מאָן מיט זיי וואָס איר וועט וועלן“.

זיינען די דאָזיקע פינף הונדערט און פּערציק מאָן גענאַנגען, און האָבן מלחמה געהאַלטן מיט דעם פיינט. זיי האָבן דעם פיינט באַזיגט און אים פאַרטיליקט. נמרוד האָט באַשטימט איבער זיי זיינע עלצטע. אַ טייל פון זייערע קינדער האָט ער גענומען אַלס גאַראַנטיע. די איבעריקע זיינען געוואָרן קנעכט ביי נמרוד'ן און ביי זיינע ברידער. און נאָכדעם האָט זיך נמרוד אומגעקערט מיט זיין אַרמיי צוריק צו זייערע וואוינ-ערטער.

און נאָכדעם ווי נמרוד האָט זיך אומגעקערט אַלס זיגער, האָבן אַלע זיינע פריינט און באַקאַנטע זיך פאַרזאַמלט, און די שמחה איז געווען זעהר גרויס. די שמחה איז געווען אזוי גרויס, אַז זיי האָבן אַזש באַשלאָסן צו מאַכן אים פאַר קעניג איבער זיי. און כאַטש ער איז געווען בלויז אַ קנעכט, און אויך דער זון פון אַ קנעכט, וואָרום אַלע אַפּשטאַמלינגע פון חם זיינען געווען קנעכט, האָבן זיי אים אַרויפגעזעצט אַ קרוין אויפן קאָפּ.

אַזוי איז נמרוד געוואָרן מלך. און ער איז געווען דער צווייטער פון די צען מלכים וועלכע האָבן געקייניגט פון איין עק וועלט ביי צום אַנדערן עק וועלט. און די צען מלכים זיינען: דער הייליקער ברוך הוא, נמרוד, יוסף, שלמה, אחאב, נבוכדנצר, כורש, אלכסנדר מוקדון, מלך המשיח, און דער ערשטער איז אויך דער לעצטער קעניג.

האָט נמרוד באַלד באַשטימט עלצטע און האָרן און פירער איבער זיינע קנעכט און איבער אַלע זיינע אונטערטאַנען, אזוי ווי עס איז דער שטייגער פון מלכים. און אַלס עלצטן איבער זיין אַרמיי האָט ער באַשטימט תרח'ן דעם זון פון נחור, וועלכער איז געווען זעהר אַנגעזען אין זיינע אויגן.

אַט דער דאָזיקער תרח איז פון פאך געווען אַ פּראָדוצירער פון אַפּגעטער. ער פלעגט אַליין מאַכן אַפּגעטער און צו זיי דינען. און אַחוץ דעם האָט ער נאָך מיט זיי געהאַנדלט און פלעגט זיי פאַרקויפן צו אַנדערע מענטשן. אַבער אזוי ווי תרח האָט שטאַרק נושאַ חן געווען אין נמרוד'ס אויגן, האָט נמרוד אים געמאַכט זעהר גרויס, און ער האָט אים באַשטימט אַלס הויפט פון אַלע זיינע האָרן. און אזוי ווי נמרוד האָט געוועלטיקט לויט זיין האַרץ האָט געגלוסט, און ער האָט מנצח געווען אַלע זיינע פיינט פון אַרום און אַרום, האָט זיך אים פאַרוואַלט צו בויען אַ הויפט-שטאַט פאַר זיין מלוכה. האָט ער צוזאַמענגערופן אַלע זיינע ראַטגעבער, און ער האָט זיך מיט זיי געהאַלטן אַן עצה.

האָבן אַלע זיינע ראַטגעבער מיט אים איינגעשטימט, און מען האָט באַשלאָסן צו בויען אַ הויפט-שטאַט. זיי האָבן אויס-געקליבן אַ גרויסן טאַל, קעגן איבער דעם זון-אויפגאַנג, און דאַרט

האָט מען אויסגעבויט אַ גרויסע, בריימע שמאַט. און אַט די דאָזיקע שמאַט האָט נמרוד אַ נאַמען געגעבן שנער, ווייל דער באַשעפער האָט צעבראַכן (נער) אַלע זיינע פיינט פאַר אים, און ער האָט זיי פאַרמיליקט. אויך ווייל די אַלע וועלכע זיינען אומגעקומען אין דעם מבול, זיינען אַריינגעשאַטן געוואָרן (ננערד) אין יענעם מאָל. איז נמרוד געזעסן אין שנער און ער האָט געוועלטיגט מיט אַ זיכערער האַנט. ער האָט מלחמה געהאַלטן מיט אַלע זיינע פיינט, זיי אונטערטעניק געמאַכט, געזיגט אין אַלע זיינע מלחמות, און זיין מלוכה איז שטאַרק געוואָקסן.

און אַלע פעלקער האָבן געהערט פון זיין רום, האָבן זיי זיך אַלע פאַרזאַמלט אַרום אים. זיי האָבן אים געבראַכט מתנות, זיך צו אים געבוקט, און זיי זיינען געבליבן זיצן מיט אים אין דער שמאַט שנער. אַט אַזוי האָט נמרוד געהערשט איבער אַלע אַפּשטאַמלינגע פון נח'ן, און אַלע זיינען זיי געווען אונטער זיין האַנט און אונטער זיין באַפעל.

איז אַבער נמרוד ניט געגאַנגען אין דעם אויבערשטנס וועגן, און ער האָט געזינדיקט מער פון יעדן מענטשן וועלכער האָט געלעבט פאַר אים, זינט די צייטן פון דעם מבול ביז זיין אייגענער צייט.

ווייל ווי נאָר דער נאָר און דער רשע נמרוד האָט אָנגעהויבן קיניגן, האָט ער זיך אַליין פּראַקלאַמירט אַלס גאָט, ווי עס האָבן געטאָן חירם, נבוכדנצר, פרעה און יואש. ער האָט זיך אָנגעהויבן האַלטן שטאַרק גרויס און געזאַגט אַז ער איז גאָט.

ער האָט אָנגעהויבן לייקענען אין דער אמונה פון השם יתברך. ער האָט אָנגעהויבן ווידערשפעניקן קעגן זיין האַר, און געזאַגט אַז ער איז דער הערשער פון דער וועלט. ער האָט אָנגעהויבן אַפּריידן די מענטשן פון צו דינען דעם בורא עולם און זיי איבערגערעדט זיי זאָלן אים דינען. האָבן די מענטשן פון זיין צייט אָנגעהויבן אים צו דינען און זיך בוקן צו אים.

דערצו נאָך האָט ער אָנגעוואָרפן אַזא שרעק און פחד אויף די אַנדערע פעלקער, אַז זיי האָבן אָנגעהויבן אים דינען. און ער איז געגאַנגען און האָט אויסגעבויט אַ ספּעציעלן פּאַלאַץ, וואָס איז געווען וואונדערלעכער פון אַלע אַנדערע און געמאַכט דאָרט אַן אַרט פאַר זיך.

ער האָט אויפגעשטעלט אַ הויכן טורעם פון קיילעכדיקע ציגל, קעגנאיבער האָט ער אויפגעשטעלט אַ גרויסן טראַן פון צעדער האַלץ, אויף אַ שטיינערנעם פונדאַמענט. און דאָן האָט ער אויפגעשטעלט נאָך איינעם פון אייזן אויף אַ פונדאַמענט פון צעדער האַלץ, איינעם פון קופער אויף אַן אייזערנעם פונדאַמענט, איינעם

פון זילבער אויף אַ קופערנעם פונדאמענט, איינעם פון גאלד אויף אַ זילבערנעם פונדאמענט, איינעם פון קיילעכדיקע פערל און טייערע בריליאַנטן אויפן שפיץ, און דאָרט פלעגט ער זיצן, און אלע פעלקער פלעגן קומען און זיך בוקן צו אים.

און אזוי ווי נמרוד איז געווען אַ גרויסער חכם, האָט ער געזען אין די שמערן, אז ביי זיין לעב־צייט וועט געבוירן ווערן איינער וועלכער וועט אַפלייקענען אז ער איז גאָט, און וועט אים באַזיגן. האָט ער אָנגעהויבן ציטערן אַ גרויס ציטערניש.

און נמרוד וועלכער האָט זיך געהאלטן פאַר אַ גאָט, האָט געשיקט רופן אלע האַרן און עלצמע, און ער האָט זיי דערציילט אז ער האָט געזען אין די שמערן אז ביי זיין לעב־צייט וועט געבוירן ווערן איינער וועלכער וועט אַפלייקענען אז ער איז גאָט, און ער האָט זיי געפרעגט: „וואָס איז אייער עצה? וואָס זאָגט איר זאָל איך טאָן מיט דעם קינד וואָס דאָרף געבוירן ווערן?“

האַבן די האַרן אים דערויף געענטפערט, אזוי צו זאָגן: „אונזער עצה איז אז דו זאָלסט באַפעלן אויסצובויען אַ גרויס הויז, ביי דעם הויז זאָלסטו אַוועקשטעלן אַ וואַך. און דו זאָלסט אַרויס־שיקן אַ באַפעל איבער זיין גאַנצער מלוכה, אז אלע ווייבער וועלכע זיינען אויף דער צייט, זאָלן קומען אין אַט דעם הויז. אויך די באַבעס (אַמען) זאָלן אַהין קומען, און אויף זיי אַכטונג געבן ביז זיי געבוירן די קינדער. איז אויב אַ אינגל וועט געבוירן ווערן, זאָל מען עס טוישן באַלד אויפן אַרמ. אויב עס איז אַ מיידל זאָל מען עס לאָזן לעבן. נאַכמער, מען זאָל געבן דער מוטער מתנות, זי אויסקליידן אין בגדי מלכות און מען זאָל אויסרופן: „אַט אזוי טוט מען צו אַ פרוי וועלכע ברענגט אויף דער וועלט אַ טאַכטער!“ נאַכדעם ווי נמרוד האָט אויסגעהערט זייער עצה, האָט ער זיך זעהר שטאַרק געפרייט. און טאַקע באַלד האָט ער אַרויסגעשיקט אַ באַפעל איבער זיין גאַנצער מלוכה, אז די גרעסטע מייסטער און אַרכיטעקטן זאָלן קומען בויען אַ גרויס הויז פאַר דעם מלך. די הויך פון דעם הויז זאָל זיין זעכציק איילן, און די ברייט אַכציק איילן.

און נאַכדעם ווי דאָס הויז איז פאַרטיק געוואָרן, האָט ער באַפוילן אז אלע מעוברת'ע ווייבער זאָלן אַהין קומען און דאָרט פאַרברייבן ביז זיי וועלן געוויינען. ער האָט אויך באַשטימט עלצמע וועלכע זאָלן ברענגען די ווייבער אין דעם אַנשטאַלט אַרײַן. און דערצו האָט ער אויך באַשטימט אַ וואַך וואָס האָט געהיט די טירן, אז קיינער פון די פרויען זאָל קענען אַנמלויען.

און די באַבעס האָט ער געגעבן אַ באַפעל, אז ווי נאָר אַ אינגל וועט געבוירן ווערן, זאָלן זיי אים טוישן ביי דער מוטערס

ברוסט. מאַמער אַבער איז עס אַ מיידל, זאָל מען די מוטער אויספּרעגן אין קליידער פון ליאַן און זייד, זי פון דאָרט אַרויספירן, איר צוטיילן אַ סך כבוד, און מען זאָל זי אַהיים פירן מיט גרויס ערע. האָט מען געמאָן ווי דעם קעניגס באַפעל האָט געלוימעט, און איבער זיבעציק טויזנט אינגלעך זיינען אויסגע'הרג'ט געוואָרן. ווען די מלאכים אין הימל האָבן דאָס געזען, האָבן זיי געזאָגט צום אויבערשמן: „האַר פון אַלע וועלטן! האָסט דאָך געזען וואָס דער רשע און כּופּר נמרוד האָט געמאָן, ווי ער האָט געטויט אַהן אַ שיעור אומשולדיקע קינדער.“ האָט דער הייליקער, ברוך הוא, זיי געענטפּערט: „הייליקע מלאכים, איך ווייס און איך האָב געזען, וואָרום איך שלאָף ניט און דרימל ניט, און איך זע און ווייס אַלע אַנטפּלעקמע און אַלע פּאַרבאָרגענע זאַכן. אַבער וואָרטסט און איר וועט זען וואָס איך וועל מאָן צו דעם דאָזיקן רשע און כּופּר, וואָרום איך וועל אַרויפלייגן אויף אים מיינ האַנט און וועל אים שטראַפּן.“

אברהם'ס געבורט

און תרח, דער הויפט פון נמרוד'ס אַרמיי, דער זון פון נחור, איז געווען זעהר באַליבט אין יענע צייטן אין די אויגן פון דעם מלך, און די האַרן האָבן אים זעהר הויך-געהאַלטן.

האַט תרח אין יענע טעג גענומען אַ פרוי מיטן נאָמען אמתלאי, די טאָכטער פון כּרנבו. איז אמתלאי מעוברת געוואָרן. נאָכדעם ווי עס זיינען אַוועק דריי חדשים, האָט איר בויך אָנגע-הויבן ווערן העכער, און איר פנים האָט אָנגעהויבן ווערן מאַגערער. האָט איר מאָן תרח צו איר געזאָגט: „וואָס פעלט דיר, מיינ ווייב, דיין פנים ווערט פון טאָג צו טאָג מאַגערער, און דיין בויך ווערט העכער?“

האַט אמתלאי אים געענטפּערט: „איך לייד פון אַזאַ קראַנקייט וואָס ווידערהאַלט זיך אַלע יאָר.“

אַבער תרח האָט ווייטער געפּרעגט און צו איר געזאָגט: „ווייז מיר דיין בויך, וואָרום עס זעט מיר אויס אַז דו שוואַנגערסט. און אויב יא, פאַסט עס דאָך ניט אַז מיר זאָלן עובר זיין אויף דעם באַפעל פון אונזער גאָט נמרוד.“

און תרח האָט אַרויפגעלייגט זיין האַנט אויף איר בויך. האָט אַבער דער אויבערשטער געמאָן אַ נס, און דאָס קינד האָט זיך אַרויפגערוקט אונטער דער ברוסט, האָט ער געמאַפט מיט די הענט,

אָבער ער האָט גאַרניט געפונען. האָט ער געזאָגט צו איר : „ביזמ גערעכט, עס איז אמת וואָס דו האָסט געזאָגט“.

האָט קיינער דערפון ניט געוואוסט די גאַנצע צייט, ביז די חדשים פון טראַגן האָבן זיך געענדיקט. און אזוי ווי אמתלאי האָט שמאַרק מורא געהאַט, איז זי אַרויסגעגאַנגען פון דער שטאַט, און איז געגאַנגען דורך דער מדבר, נעבן אַ געוויסן טייך. דאָרט האָט זי דערזען אַ הייל, איז זי אַהין אַריינגעגאַנגען.

אויפן צווייטן טאָג האָבן זי אָנגעכאַפט ווייען פון אַ געווינערין, און זי האָט געבוירן אַ אינגל. און געווען איז דאָס אין חודש תשרי אין דעם יאָר ניינצען הונדערט אַכט און פּערציק נאָך בריאת העולם. און דאָס קינד איז געווען אַ ניצוץ, אַ פונק, פונעם מלאך מיכאל, און געבוירן געוואָרן איז ער נאָר אין דעם זכות פון יעקב'ן.

אין דער אמת'ן, האָט אברהם גאָר באַדאַרפט געבוירן ווערן נאָך פאַר אַדם הראשון'ען. נאָר דער באַשעפער האָט זיך געמאַכט : טאַמער וועט אברהם געבוירן ווערן פאַר אַדם הראשון'ען און ער וועט זיך פאַרזינדיקן, וועט דאָך ניט זיין ווער עס זאָל עס גוט מאַכן. וועל איך בעמער באַשאַפן צוערשט אַדם הראשון'ען, און אויב ער וועט זיך פאַרזינדיקן, וועט קומען אברהם און ער וועט עס מתקן זיין, פאַריכטן.

און ווי נאָר זי האָט דערזען ווי די גאַנצע הייל לייכט ווי די זון פון דער ליכטיקייט פון דעם קינדס פנים, האָט זי זיך זעהר שמאַרק געפרייט. זי האָט אויפגעפנט איר מויל, און זי האָט גע-זאָגט : „איך האָב דיך געבוירן אין אַ צייט ווען נמרוד איז מלך, און צוליב דיר האָט ער אויסגע'הרג'ט זיבעציק טויזנט אינגלעך. איך האָב זעהר געצימערט איבער דיר, ווייל ווען ער זאָל געווען געוואויר ווערן וועגן דיר, וואָלט ער דאָך דיך זיכער געווען געטויט. איז דעריבער גלייכער אַז דו זאָלסט שמאַרבן אין דער דאָזיקער הייל, איידער מיינע אויגן זאָלן דיך זען אַ געשאַכטענעם נעבן מין ברוסט“.

אזוי ריידנדיק האָט אמתלאי אויסגעטאָן איר אויבערשטן מלבוש און אין דעם איינגעוויקלט דאָס קינד, און זי האָט צו אים געזאָגט : „דיין באַשעפער וועט זיין מיט דיר, ער וועט דיך ניט אַפלאָזן, און ער וועט דיך ניט פאַרלאָזן“, און זי איז אַוועקגעגאַנגען, איבערלאָזנדיק דאָס קינד אַליין, אויף דעם „אויבערשטנס באַרום“. ליגנדיק אַליין אין דער הייל, אָהן אַן אַכטונג-געבער און אָהן אַן אַם וואָס זאָל עס זויגן, האָט דאָס קינד אָנגעהויבן שמאַרק צו וויינען. האָט השם יתברך דערהערט דעם קינדס געוויין, און ער האָט געשיקט דעם מלאך גבריאל, ער זאָל אים קאַרמענען און אים

געבן מילך. האָט דער מלאך גבריאָל באַלד אויסגעפאַלגט דעם אויבערשטן באַפעל, און ער האָט געקאָרמעט דאָס קינד. פון גבריאָל'ס רעכטן פינגער האָט דאָס קינד געזויגן מילך, און עס האָט זיך אַזוי דערנערט.

אַט אַזוי איז דאָס קינד געלעגן אין דער הייל גאַנצע צען טעג. און ווען דאָס קינד איז אַלט געוואָרן צען טעג, האָט עס פאַרלאָזט די הייל, און אָנגעהויבן אַרומגיין אויף דער גאַס. דאָס אינגל האָט אַרומשפּאַצירט ביים ברעג טיך, און האָט אויך געקאַנט ריידן, און עס האָט גערעדט לשון הקודש.

אברהם'ס קינד הייט

און אין יענע טעג האָבן די מענטשן געזינדיקט קעגן דעם באַשעפּער פון דער וועלט. זיי האָבן ווידערשפעניקט קעגן דעם אויבערשטן, געדינט פרעמדע אָפּגעטער, און אינגאַנצן פאַרגעסן אין דעם אַלמעכטיקן וועלכער האָט זיי באַשאַפּן אויף דער וועלט. אין יענע טעג האָט זיך יעדער איינער געמאַכט זיין אייגענעם גאַט. זיי האָבן זיך געמאַכט געטער פון האַלץ און פון שטיין, וואָס קענען ניט הערן, קענען ניט ריידן און קענען ניט העלפּן. און אַט זיי האָבן זיי געמאַכט פאַר זייערע געטער און זיי געדינט. און דער מלך און אַלע זיינע קנעכט, תּרח און זיין הויז-געזינט, זיינען געווען די ערשטע אין יענע צייטן, צו דינען די הילצערנע און שטיינערנע געטער.

האָט טאַקע תּרח געהאַט ניט ווייניקער פון צוועלף גרויסע אָפּגעטער, הילצערנע און שטיינערנע, אַ גאַט פאַר יעדן חודש. יעדער חודש האָט ער געדינט אַן אַנדער אָפּגאַט, צו אים געאַפּפּערט קרבנות, זיך צו אים געבוקט. אַט אַזוי האָבן זיך געפירט אַלע מענטשן פון יענער צייט, און דעם אויבערשטן וועלכער האָט זיי באַשאַפּן, האָבן זיי אינגאַנצן פאַרגעסן. און עס האָט זיך אין יענע צייטן ניט געפונען אַן איינציקער מענטש וועלכער האָט געדינט דעם וועלט באַשאַפּער, אויסער נח'ן, זיין הויזגעזינט, און די וועלכע זיינען געווען אונטער זיין איינפלוס.

און אַזוי ווי דאָס אינגעלע האָט אַרומגעשפּאַצירט איבער דער ערד, האָט ער אויך אָנגעהויבן שוועבן אין זיינע געדאַנקען. כאַטש ער איז נאָך געווען אַזוי קליין און אַזוי יונג, האָט ער שוין פונדעסטוועגן געטראַכט טאַג און נאַכט. ער האָט זיך געהאַלטן אין איין וואונדערן: ווי איז עס מעגלעך, אַז דער ראַד זאָל זיך שטענדיק דרייען פון זיך אַליין! ווי איז עס מעגלעך אַז עס זאָל

ניט זיין אַ פירער וועלכער דרייט אַט דעם דאָזיקן ראָד! עס איז דאָך ניט מעגלעך אַז ער זאל זיך דרייען פון זיך אליין!

און וועמען צו פרעגן האָט ער ניט געהאַט, וואָרום אלע האָבן דאָך געדינט אָפּגעטער. אַפילו זיין אייגענע טאַטע מאַמע האָבן דאָך געדינט צו אָפּגעטער.

אַבער דאָס אינגל האָט שוין אָנגעהויבן פאַרשמיין, אַז די מענטשן פירן זיך אויף נאַריש, אַז די אָפּגעטער וואָס זיי דינען זיינען נאַרעשקייטן און זיי קענען ניט העלפן, האָט ער אָנגעהויבן צו טראַכטן וועגן ווער עס איז דער פירער פון דער וועלט.

אַזוי טראַכטנדיק איז דאָס אינגל געקומען צום באַשלוס, אַז מען דאַרף זיך בוקן צו דער ערד און זי דינען, דערפאַר ווייל זי גיט אַרויס עסנוואַרג, און דערהאַלט די מענטשן ביי דעם לעבן. אַבער ווי נאָר ער האָט דערזען אַז די ערד מוז האָבן רעגן, ווייל אַהן רעגן וואַקסט ניט, האָט ער געענדערט זיין באַשלוס, און געהאַלטן אַז מען דאַרף זיך בוקן צו קיין אַנדער זאָך ווי צום הימל. נאָכדעם ווי דאָס אינגל האָט שוין געמיינט אַז דער הימל איז דער פירער פון דער וועלט, האָט ער אַבער איינגעזען, אַז די זון גיט ליכט צו דער גאַנצער וועלט, אַז זי מאַכט עס וואַקסן אלע געוויקסן, האָט ער אָנגעהויבן צו דענקען, אַז מען דאַרף זיך בוקן צו דער זון.

אַבער ווען עס איז געקומען פאַרנאַכט, און ער האָט אַ קוק געטאָן ווי די זון גייט אונטער און פאַרשווינדט, איז ער געווען זיכער אַז אויך די זון איז ניט אַלמעכטיק, איז ניט דער באַשאַפּער און דער פירער פון דער וועלט. און ווען די לבנה און די שטערן האָבן זיך באַוויזן און באַלויכטן די פינצטערע נאַכט, האָט ער געטראַכט ביי זיך אַז זיי האָבן אַוודאי באַשאַפּן די וועלט, און צו זיי דאַרף מען זיך בוקן.

אַבער ווי נאָר דער מאַרגן-שטערן האָט אָנגעהויבן אויפֿ-צוגיין, און די לבנה מיט די שטערן זיינען פאַרשוואַנדן, האָט ער איינגעזען אַז אויך זיי האָבן ניט באַשאַפּן די וועלט. ער האָט זיך שטאַרק מצטער געווען. און ער האָט צו זיך אליין געזאָגט: ווען עס זאל ניט זיין אַ פירער, פאַרוואָס זשע זאל דער אונטערגיין און דער אויפגיין. ווען עס זאל ניט זיין אַ פירער, וואָלט דאָך אַזוי ניט פאַסירט. איז דאָך ניט אַנדערש נאָר עס מוז זיין אַ פירער. איז וויבאַלד אַזוי, דאַרף מען זיך דאָך ניט בוקן צו זיי, נאָר צו זייער פירער.

אַט אַזוי האָט זיך דאָס אינגל אָנגעהויבן דערגרונטעוון צום אמת. ער איז איצט שוין געווען זיכער אַז אַט די אלע זאַכן האָבן

ניט באשאפן די וועלט. זיי זיינען דעם באשאפערס קנעכט. איבער אט די אלע איז פאראן א קעניג, א הערשער וועלכער פירט זיי. ווען דער וועלט באשאפער האט א קוק געטאן ווי דאס אינגל האט זעהר גרויסן צער פון זיין ניט וויסן ווער עס איז דער פירער פון דער וועלט, האט ער זיך צו אים באוויזן, און ער האט אים געזאגט: „איך בין דער פירער פון דער וועלט. און דערפאר וואס דו האסט ליב גערעכטיקייט און האסט פיינט רשעות, וועל איך דיך זאלבן פאר אלע דורות, וואס זיינען געווען פאר דיר, און וואס וועלן זיין נאך דיר.“ און באוויזן האט זיך דער באשאפער צו אים ניט אינגאנצן, ווייל ער איז דאן נאך ניט געווען גע'מלט.

און דאס אינגל איז באלד אוועק צו א קוואל וואס האט זיך דארט געפונען, און ער האט זיך געוואשן זיין פנים, זיינע הענט און פיס, און ער האט תפילה געטאן צו השם יתברך.

איצט איז ער געווען זיכער אז ער איז אויף דעם אמת'ן וועג. ער האט איצט געוואוסט אז עס איז פאראן בלויז איין וועלט-באשאפער, און ער פירט דעם ראד פון דער וועלט; ער האט באשאפן אלצדינג, און עס איז פאראן קיין אנדערער א חוץ אים.

ער איז איצט געווען זיכער אז די גאנצע וועלט לעבט אין טעות; אז די גאנצע מענטשהייט גייט אויפן פאלשן וועג; און אז שולדיק אין דעם זיינען נאר די, וועלכע דינען די פארשידענע אפגעטער. און ער האט זיך טאקע א נעם געטאן צו איבערצייגן די מענטשן אז זיי גייען אויף דעם פאלשן וועג. ער האט אנגעהויבן זיי אויפווייזן אז דינען דארף מען בלויז דעם אלמעכטיקן וועלכער האט באשאפן און פירט די וועלט. און די אלע אפגעטער דארף מען צעברעכן און פארניכטן, כדי די קומענדיקע דורות זאלן ניט גיין אויף דעם זעלבן פאלשן וועג.

און מען דארף ניט פארגעסן אז פונקט ווי דער טיימלכוים גיט ארויס די פירות פון זיך אליין, פון זיין אייגענעם הארץ, אזוי האט אויך קיינער געלערנט דעם אינגל, אז עס איז פאראן אן איין און איינציקער פירער אין הימל; אז נאר אים דארף מען ליב האבן, און פאר אים דארף מען מורא האבן. ווייל דאס אינגל האט דאך געהאט קיין שום לערער, נאר ער אליין, מיט זיין אייגענעם געדאנק און מיט זיין אייגן הארץ, האט טאג און נאכט נאכגעדאכט, ביז ער האט פון אליין זיך דערגרונטעוועט צום אמת.

אברהם און זיין מוטער אמתלאי

און די מוטער האָט דאָס קינד ניט פאַרגעסן. עפעס אַ קלייניקייט — אַ מוטערס האַרץ! האָט זי געהאַלטן אין איין פאַרגיסן טרערן, אין איין וויינען און קלאַגן. און אַזוי ווי זי האָט עס שוין ניט געקאַנט מער אַריבערטראַגן, האָט זי פאַרלאָזט די שטאַט, און זיך געלאָזט גיין צו דער הייל וואו זי האָט געבוירן און איבערגעלאָזט איר קינד. גייענדיק האָט זי געוויינט און געזאַגט: „ווי צו מיר וואָס איך האָב דיך געבוירן דו זאַלסט ווערן אַ פאַרצוקונג פאַר בערן, לייבן און וועלף“.

און גייענדיק אַזוי ליינגאויס דעם ברעג פון דעם טייך, האָט זי באַגעגנט איר זון, אַבער זי האָט ניט געוואוסט, אַז דאָס איז איר קינד, ווייל ער איז געווען ווי אַ דערוואַקסענער מענטש. האָט זי זיך געווענדעט צו אים און געזאַגט: „שלום עליך“.

און ער האָט איר געענטפערט: „עליך שלום“, און געפרעגט: „וואָס גייסטו אַרום עפעס איינע אַליין אין די דאָזיקע וויסטע ערטער?“.

און אמתלאי האָט אים געענטפערט: „איך האָב פאַרלאָזט די שטאַט, און גיי אַרום זוכן מיין קינד“.

„ווער האָט געבראַכט אַהער דיין קינד?“ — האָט ער געפרעגט.

און די פרוי האָט אים געענטפערט: „איך בין תרח'ס ווייב, און איך האָב אים געבוירן אַ אינגל. בעת איך האָב באַדאַרפט געבוירן מיין קינד, האָב איך מורא געהאַט אַז טאַמער וועט עס זיין אַ אינגל, וועט אונזער קעניג נמרוד עס דער'הרג'נען, פונקט ווי ער האָט געטויט די אַנדערע זיבעציק טויזנט אינגלעך. בין איך אַוועק אין דער דאָזיקער געגנט, אַריין אין אַ הייל, דאַרט האָב איך געקראָגן די ווייען פון אַ געווינערין, און איך האָב געבוירן אַ אינגל. האָב איך דאָס קינד איבערגעלאָזט אין דער הייל, און בין געגאַנגען אַהיים. איצט בין איך געקומען זוכן דאָס קינד, און קען עס ניט געפינען“.

„ווי לאַנג איז עס אַז דו האָסט דאָס קינד דאָ איבערגעלאָזט?“

האַט ער געפרעגט.

„אַן ערך פון צוואַנציק טעג“ — האָט זי געענטפערט.

„איז עס דען אַמאָל געהערט געוואָרן, אַז אַ מוטער זאָל איבערלאָזן אַ קליין קינד איינער אַליין אין אַ מדבר, און אים קומען זוכן נאָך צוואַנציק טעג?“ — האָט ער געפרעגט.

„איך האָב זיך פאַרלאָזט אויפן אַלמעכטיקן“ — האָט זי געענטפערט.

רופט ער זיך אן צו איר און זאגט: „איך בין עם דאס קינד, וואס דו ביזט געקומען זוכן“.

„איז עם מעגלעך אז דו ביזט מיין קינד? אין צוואנציק טעג צייט ביזטו אזוי אויסגעוואקסן, און דו גייסט אויף דיינע פיס, און דו רעדסט מיט דיין מויל, און דאס אלץ אין צוואנציק טעג?!“ האט זי זיך געוואונדערט.

און ער האט איר געענטפערט: „יא! און זיי וויסן, מאמע, אז עם איז פאראן א גרויסער פאטער אין הימל, אן אלמעכטיקער, וועלכער לעבט אייביק, וועלכער זעט אלצדינג, אבער קיינער זעט אים ניט. ער איז אין הימל, און די גאנצע וועלט איז פול מיט זיין כבוד“.

„אבער קינד מיינס, זאגט זי, „איז דען פאראן א פירער אויף דער וועלט א חוץ נמרוד'ן?“

„יא, מאמע, דער וועלכער האט באשאפן הימל, ערד און נמרוד'ן. גיי אהיים און זיי דאס מודיע נמרוד'ן“.

איז אמתלאי צוריקגעגאנגען אין שטאט אריין, און זי האט דערציילט איר מאן תרח פון אלצדינג. האט תרח א נאמען געגעבן זיין קינד אברם. ווייל דער קעניג האט אים דערהויבן אין יענע טעג, און האט אים געמאכט העכער פון אלע זיינע הארן.

און תרח איז אוועקגעגאנגען אין דער הויפטשטאט וואו דער קעניג נמרוד האט זיך געפונען, און ער האט זיך פאר אים פארבוקט. ווייל אזוי איז דאן געווען דער מנהג. מען האט זיך געדארפט בוקן מיט דעם פנים צו דער ערד, און מען האט זיך ניט געמאָרט אויפהויבן, ביז דער קעניג האט געהייסן. און דער קעניג האט צו אים געזאגט: „הויב אויף דיין קאפ און זאג וואס דיין פארלאנג איז“.

האט תרח אויפגעהויבן זיין קאפ, און ער האט געזאגט: „לעבן זאל מיין האר, דער קעניג! איך בין געקומען דיר מודיע זיין וועגן דעם וואס דו האסט געזען אין די שמערן, אז עם וועט געבוירן ווערן אין דיין לאנד א אינגל, וואס וועט צונישט מאכן דיין אמונה, און צוליב וועמען דו האסט אומגעבראכט זיבעציק שוויזנט קינדער. איך בין געקומען דיר אַנזאָגן, אז אַט דאָס אינגל איז מיין קינד, זיין מוטער האט מיט אים געטראָגן, און איך האָב דערפון ניט געוואוסט. ווייל זי האט מיר געזאגט, אז זי איז ניט מעוברת, נאָר אז זי ליידיט פון א קראַנקייט אַזאַ. און ווען איך האָב זי אונטערזוכט, האָב איך דערטאַפּט קיין קינד. און ווען דער שוואַנגער פּעריאָד האָט זיך געענדיקט, און זי האָט געדאַרפּט געבוירן דאָס קינד, האָט זי פאַרלאָזט די שטאַט. זי איז אַוועק-געגאַנגען צו אַ טייך, און דאַרט האָט זי געפונען אַ הייל, און

דאַרט געבוירן דאָס קינד, און האָט עס איבערגעלאָזט פאַר די ווילדע היות. נאָך צוואַנציק טעג צייט, איז זי ווידער אַהין געגאַנגען, און זי האָט געפונען דאָס קינד אויסגעוואַקסן, און ער האָט אַרומשפּאַצירט ליינגאָוים דעם ברעג טייך. ער האָט איר געזאָגט, אַז עס איז פאַראַן אַ פּאַטער אין הימל, וואָס זעט אַלצדינג, אַבער מען קען אים נישט זען. און אַז ער איז דער איין און איינציקער אַלמעכטיקער און קיין צווייטער גאָט איז נישטאָ."

נמרוד'ס מורא פאַר אברהם'ן

ווען דער רשע נמרוד האָט דערהערט די דאָזיקע רייד, האָט אים אָנגעכאַפט אַ גרויס צימערניש. ער האָט באַלד פאַרזאַמלט אַלע זיינע ראַטגעבער, און האָט זיך געהאַלטן מיט זיי אַן עצה. האָבן די ראַטגעבער צו אים געזאָגט: „אונזער קעניג, אונזער גאָט! צו וואָס דאַרפסטו צימערן פאַר אַ קליין אינגל! דו האָסט דאָך אין דיין לאַנד צענדליקער טויזנטער האַרן, באַדינער און סאַלדאַטן. דער קלענסטער פון דייע האַרן וועט גיין און אים ברענגען, און דו וועסט אים איינשפּאַרן אין געפענגעניש."

האָט נמרוד צו זיי געזאָגט: „האָט איר דען שוין אין אייער לעבן אַמאָל געזען אַז אַ קינד וואָס איז אַלט בלויז צוואַנציק טעג, זאָל אַרומגיין אויף זיינע פיס, ריידן מיט זיין מויל און זאָגן אַז עס איז פאַראַן אַ פּאַטער אין הימל, אַן איין איינציקער אַלמעכטיקער און קיין צווייטער, וועלכער זעט אַלצדינג און קיינער זעט אים?"

און אַלע האַרן, וועלכע זיינען דאַרט געווען, האָבן זיך שטאַרק געוואונדערט, ווען זיי האָבן דאָס דערהערט. דערווייל איז געקומען דער שטן, פאַרשמעלט אין דעם געשמאַלט פון אַ מענטשן, און אָנגעטאַן אין אַ שוואַרצן זיידענעם מאַנטל, און ער האָט זיך פאַרבוקט פאַר דעם קעניג, ווי עס איז דאָן געווען דער מנהג, און דער קעניג האָט צו אים געזאָגט: „הויב אויף דיין קאַפּ, און זאָג וואָס דיין פאַרלאַנג איז."

האָט דער שטן געעפנט זיין מויל, און ער האָט געזאָגט: „וואָס זאָרגסטו זיך אַזוי? וואָס פאַרלירט איר זיך אַלע צוליב אַ קליין אינגל! איך קען אייך געבן אַן עצה וואָס צו טאָן."

האָט דער מלך צו אים געזאָגט: „וואָס איז דיין עצה?" און דער שטן האָט געענטפערט: „עפן אויף אַלע דייע שפייכלערס וואו דו האַלטסט דאָס געווער, באַוואַפן אַלע דייע גענעראַלן,

אפיצירן און סאלדאטן, און שיק זיי ברענגען דאס אינגל צו דיר, און באפעל אים דיך צו דינען און צו זיין אונטער דיין אויפזיכט". האט דער מלך אזוי געטאן. ער האט געעפנט אלע זיינע אוצרות מיט כלי זיין, באוואפנט זיין גאנצע ארמיי, און זיי באפוילן צו ברענגען דאס אינגל. ווען אברם האט זיי דערזען, האט אים אנגעכאפט א גרויס צימערניש, און ער האט אנגעהויבן צו שרייען צום פאטער אין הימל, ער זאל אים ראטעווען, ווארום ער איז דאך מציל דעם שוואכן פון דעם שטארקן.

און דער אויבערשטער האט דערהערט זיין געשריי און געזען זיינע טרערן, און ער האט אים געשיקט דעם מלאך גבריאל, ער זאל אים ראטעווען פון זייערע הענט. און דער מלאך האט צו אים געזאגט: „וואס איז מיט דיר, אברם? פארוואס ווינסטו?" האט ער אים געענטפערט: „איך האב מורא פאר די דאזיקע מענטשן וועלכע זיינען געקומען מיך הרג'נען". אבער דער מלאך גבריאל האט אים געענטפערט: „האב קיין מורא, און האב קיין אנגסט, ווייל דער בורא עולם איז מיט דיר, און ער וועט דיך ראטעווען פון דער האנט פון דייןע שונאים".

און דער הייליקער, ברוך הוא, האט באפוילן דעם מלאך גבריאל, ער זאל מאכן א וואלקן און א נעפל צווישן אברם'ן און זיינע שונאים.

ווען זיי האבן דערזען דעם וואלקן, דאס פינצטערניש און דעם נעפל, האבן זיי אנגעהויבן צו צימערן. זיי האבן זיך אומגעקערט צו זייער קעניג נמרוד, און זיי האבן צו אים געזאגט: „לאמיר אנטלויפן פון דעם דאזיקן לאנד".

ווען דער מלך נמרוד האט דאס דערהערט, האט ער געגעבן געלט אלע זיינע הארן און קנעכט, און זיי זיינען אלע אנטלאפן אין דער מדינה כבל, וואס איז איינע פון די שמעט, וועלכע נמרוד האט אויסגעבויט אין דעם לאנד שנער, און דארט האט ער באנייט זיין מלוכה.

אברהם פראקלאמירט אחדות הבורא, דעם גלויבן אינעם איינציקן אויבערשטן

]אכדעם ווי זיי זיינען אנטלאפן, האט דער אויבערשטער געזאגט צום מלאך גבריאל: „גיי זאג אברם'ן, ער זאל גיין נאך דעם פיינט נמרוד קיין כבל". האט אברם געענטפערט: „ווי קען איך גיין? איך האב דאך קיין שפייז מיטצונעמען, קיין פערד צום רייטן, און קיינע סאלדאטן וועלכע זאלן מיט אים האלטן מלחמה".

האַט דער מלאך גבריאֵל אים געענטפערט: „דו דאַרפסט נים אָט די אַלע זאַכן. דו דאַרפסט קיין שפּייז, קיינע רייט-פּערד, קיינע סאַלדאַטן און קיינע רייט-וועגן צו פירן מיט אים מלחמה, ווייל אויף מיינע אַקסלען וועסטו רייטן. איך וועל דיך טראַגן און ברענגען קיין בבל.“

האַט אַברם זיך אַרויפגעזעצט אויף דעם מלאך גבריאֵל'ס אַקסלען, און אין איין אויגנבליק איז ער געווען ביי די טויערן פון בבל. און דער מלאך האַט צו אים געזאָגט: „גיי אַהין אין דער דאָזיקער מדינה און שריי אויף אַ הויך קול: „עס איז פאַראַן בלויז איין פּאַטער אין הימל פון אויבן, און אויף דער ערד פון אונטן, און אַן אַנדערער איז נישט; ער האַט קיין געשמאַלט פון אַ גוף, און ער איז קיין גוף. ער איז דער באַשאַפער פון אַלץ און אויך פון נמרוד'ן, און איך, אַברם, זיין קנעכט, בין זיין באַגלויבטער.“

איז אַברם אַריין אין שטאָט און האַט געשריען אויף אַ קול, ווי דער מלאך גבריאֵל האַט אים געהייסן. און גייענדיק אַזוי איבער די גאַסן און מאַרקן, האַט ער אַנגעטראַפּן זיין טאָטן און זיין מאַמען, און אויך דעם מלאך גבריאֵל. האַט דער מלאך גבריאֵל צו אים געזאָגט: „אַברם, זאָג דיין טאָטען און דיין מאַמען, אַז אויך זיי זאָלן גלויבן אין דעם וואָס דו רופסט אויס.“

ווי אַברם האַט דאָס דערהערט, האַט ער געזאָגט צו זיינע עלטערן: „איר דינט אַ מענטשן וועלכער איז פונקט ווי איר, און איר בוקט זיך צו אַן אַפּגאָט וואָס האַט נמרוד'ס געשמאַלט! ווייסט איר דען נים אַז ער, דער אַפּגאָט, האַט אַ מויל און קען נים ריידן, אויגן און קען נים זען, אויערן און קען נים הערן, פּיס און קען נים גיין. און ער ברענגט קיין שום נוצן פאַר זיך און אויך נים פאַר יענעם.“

ווען תרח האַט דאָס דערהערט, האַט ער אַנגעהויבן בעטן זיין זון אַברם, ער זאָל גיין מיט אים אַהיים, און אַברם האַט געפּאָלגט. ווען אַברם האַט אים דערציילט אַז אין איין טאָג האַט ער געמאַכט אַ שמרעקע וואָס פּאַדערט געוויינטלעך פּערציק טעג, איז תרח באַלד אַוועק צו נמרוד'ן, און ער האַט צו אים געזאָגט: „זיי וויסן, מיין געביטער, מיין קעניג, אַז דאָס אינגל, מיין זון פון וועמען דו ביזט אַהערצו אַנטלאָפּן, געפינט זיך דאָ. און אַז איך האָב אים געפּרעגט: ווי לאַנג האַט עס דיר גענומען צו קומען אַהערצו, האַט ער געענטפערט: נעכטן בין איך פון דאַרט אַוועק, און היינט בין איך אַהער געקומען.“

נמרוד אָנערקענט דעם אויבערשטנס איינציקייט

אזוי ווי נמרוד האָט דערהערט די דאָזיקע ווערטער, האָט אים אָנגעכאַפט אַ גרויס שרעקעניש. און ער האָט געפרעגט זיינע האַרן, ראַטגעבער און קלוגע לייט אָן עצה וואָס צו טאָן מיט אַברם'ן. האָבן זיי אַלע ווי איינער געענטפערט: „לעבן זאָל דער קעניג נמרוד אייביק! אונזער עצה איז אַז דער קעניג זאָל לאָזן אויסרופן איבערן גאַנצן לאַנד, אַז מען זאָל פייערן זיבן טעג מיט סעודות און פאַרווילונגען. יעדער איינער זאָל זיך אָנטאָן אין יום טוב/דיקע קליידער, און דאָס גאַנצע לאַנד זאָל זיין פריילאָך. דאָס זעלבע זאָלסטו אויך טאָן אין דעם קעניגלעכן הויף, און יעדער איינער זאָל קומען און דיך דינען.“

האַט דער קעניג אַזוי געטאָן. אַ באַפעל איז אַרויסגעשיקט געוואָרן אין בבל. מען האָט אויסגערופן אין אַלע מאַרקן און גאַסן. אַלע האָבן זיך אויסגעפּוצט אין זיידענע און אין אויסגעהאַפטענע קליידער, און אָנגעטאָן זייער צירונג — יעדער איינער לויט זיינע מעגלעכקייטן.

און דאָן האָט נמרוד זיך אָנידערגעזעצט אויף דעם טראָן, און ער האָט געשיקט נאָך אַברם'ן. איז אַברם געקומען אין דער באַגלייטונג פון זיין פאַטער תרח. ער איז פאַרבייגעגאַנגען אַלע האַרן און עלצטע, און איז גלייך צו צום טראָן אויף וועלכן דער קעניג איז געזעסן. ער האָט אָנגעכאַפט דעם טראָן, אים געשאַקלט, און אויסגעשריען אויף אַ הויך קול: „דו אומוירדיקער נמרוד, וואָס לייקנסט אין דעם וועלט-כאַשעפּער וועלכער לעבט אייביק, און אין זיין באַגלויבטן קנעכט אַברם! דו זאָלסט צוגעבן און זאָגן פונקט ווי איך, אַז דער האַר איז דער באַשאַפּער פון דער וועלט, אַז ער איז איינציק, און עס איז ניטאָ אַ צווייטער, אַז ער איז קיין גוף, ער לעבט און שטאַרבט ניט, ער דרימלט ניט און שלאַפט ניט. זיי מודה אַז דו ביזט אַ שטערבלעכער מענטש, אַז דער אויבערשטער האָט באַשאַפּן די וועלט, און איך, אַברם, בין זיין קנעכט, כדי אַלע זאָלן אין אים גלויבן.“

ווען אַברם האָט אַרויסגעזאָגט אַט די דאָזיקע ווערטער, זיינען אַלע געמשקעם, וועלכע זיינען דאָרט געשטאַנען, אומגעפּאַלן. ווען דער מלך און זיינע האַרן האָבן דאָס דערזען, זיינען זיי אַלע געפּאַלן אויף זייערע פנים'ער. דעם קעניגס האַרץ איז צעגאַנגען פון שרעק. די נשמה איז פון אים אַרויסגעפּלויגן, און ער איז אַזוי געלעגן מיטן פנים אויף דער ערד דריטהאַלבן שעה. דאָן איז ער ווידער געקומען צו זיך ביסלעכווייז, און ער האָט געזאָגט:

„אברם! איז דאס דיין קול, אדער דאס קול פון דיין פאטער איז הימל,“ און אברם האט געענטפערט: „דאס איז דאס קול פון א קליין באשעפעניש וואס דער הייליגער, געלויבט זיין נאמען, האט באשאפן“.

האט נמרוד געזאגט: „אמת, אברם, דיין באשעפער איז גרויס, שטארק און אלמעכטיק. ער איז דער קעניג פון אלע קעניגע.“ און צו תרח'ן האט ער געזאגט, אז ער און זיין זון מעגן גיין, און זיי זיינען ביידע צוזאמען אוועקגעגאנגען.

אברהם באקערט געצנדינערס צום אויבערשטן

און עס איז אוועקגעגאנגען א לאנגע צייט ביז אברם איז אלט געווארן צוואנציג יאר. איז זיין פאטער תרח קראנק געווארן. האט תרח גערופן צו זיך זיינע זין הרן און אברם, און ער האט געזאגט צו זיי: „קינדער! איך האב קיין געלט, שוין אויסגעגעבן די לעצטע מטבע, אלזא בעט איך אייך פארקויפט צוויי אפגעטער.“ איז הרן געגאנגען, און ער האט פארקויפט די אפגעטער, און דאס געלט האט ער געגעבן תרח'ן.

און אברם איז געגאנגען, און ער האט גענומען צוויי אנדערע אפגעטער צו פארקויפן. ער האט ארויפגעלייגט א שטריק אויף זייערע העלזער, זיי אוועקגעלייגט מיט די פנים ער אראפ, זיי געשלעפט איבער די גאסן און געשריען: „ווער וויל קויפן אן אפגאט וואס קען ניט ברענגען נוצן זיך און ניט דעם קונה; ער האט א מויל און קען ניט ריידן, אויגן און קען ניט זען, פים און קען ניט גיין, אויערן און קען ניט הערן?“

ווען מענטשן האבן דאס דערהערט האבן זיי זיך שטארק געוואונדערט. דערווייל איז צוגעקומען צו אים אן אלטע פרוי און האט געזאגט: „איך בעט דיך, אברם, גיב מיר עפעס א גומן, גרויסן גאט, איך זאל אים דינען און ליב האבן“.

זאגט אברם צו איר: „באבעניו, איך ווייס אז סיי די קליינע, סיי די גרויסע אפגעטער קענען ניט העלפן, ניט זיך און ניט אן אנדערן. און וואס האסטו געמאן מיט דעם גרויסן אפגאט וואס דו האסט געקויפט פון מיין ברודער הרן?“

„יענעם האבן גנבים צוגע'גנב'ט נאך אין דער זעלבער נאכט, פונקט ווען איך בין געווען אין באד“, האט געענטפערט די אלטימשקע.

„אויב אזוי“, האט געזאגט אברם, „ווי זשע דינט מען צו אן אפגאט וואס קען זיך אליין ניט העלפן קעגן גנבים! און דו

דערוואַרטסט נאָך אז דער גאָט וואָס קען זיך אליין ניט העלפן, זאל דיר העלפן!"

"אויב דו ביזט גערעכט, אַברם, איז וועמען זשע זאל איך דינען?" פּרעגט די אַלטימשיקע.

"וואָס הייסט וועמען!" שרייט אויס אַברם, "דין דעם האַר פון אַלע האַרן, דעם באַשעפער וועלכער האָט באַשאַפן הימל און ערד, דעם ים און אַלץ וואָס עס געפינט זיך אין אים; ער איז אויך דער באַשאַפער פון נמרוד'ן, פון תרח'ן, פון מורח און מערב, פון צפון און דרום; און ווער איז עס דער הונט נמרוד וואָס דערקלערט זיך פאַר אַ גאָט, און וויל מען זאל אים דינען!"

"ביזט גערעכט, אַברם, פון איצט אָן און ווייטער וועל איך דינען בלויז דיין פאַטער אין הימל, אַברם. אַבער וואָס פאַר אַ ניצן וועט עס מיר ברענגען?" פּרעגט די אַלטימשיקע.

"אַלץ וואָס מען האָט ביי דיר צוגע'גנב'ט וועט דיר אומ-געקערט ווערן, און ער וועט דיך ראַטעווען פון גיהנם," ענטפערט אַברם.

"און וואָס דאַרף איך טאָן כדי ניצול צו ווערן פון גיהנם?"

פּרעגט די זקנה.

"אַלץ וואָס דו דאַרפסט טאָן איז צו אַנערקענען אז דער באַשעפער איז אין הימל און אויף דער ערד. ער איז איינער, און עס איז ניט פאַראַן אַ צווייטער. ער מאַכט טויט און לעבעדיק, און איך, אַברם, בין זיין באַגלויבטער קנעכט," האָט אַברם גע-ענטפערט, און די אַלטימשיקע האָט איינגעווייליקט.

און די אַלטע האָט טאַקע באלד תשובה געטאָן. זי האָט חרטה געקראָגן וואָס זי האָט געדינט אָפגעטער. מען האָט אויך געפונען די גנבים, און זיי האָבן איר אָפגעגעבן דעם אָפגאָט. איז זי גענאָנגען, און האָט גענומען אַ שטיין, אים צעקלאַפט דעם קאָפּ, און געזאָגט: "וויי צו דיר און צו די אַלע וועלכע דינען דיר, וואָרום דו ביזט נוצלאַז פאַר דיך און פאַר די וועלכע דינען דיר." און נאָכדעם איז זי אַרויס, אַרומגעגאַנגען איבער די גאַסן און מאַרקן און האָט געשריען: "ווער עס וויל געראַטעוועט ווערן פון גיהנם, און מצליח זיין אין אַלץ וואָס ער טוט, זאל דינען דעם אַלמעכטיקן."

אַט אזוי האָט זי באַקערט פילע מענער און פרויען צו דינען דעם אויבערשטן. און ווען נמרוד איז דערפון געוואָר געוואָרן, האָט ער זי געשיקט רופן און געזאָגט צו איר: "ווי קומט עס וואָס דו האַסט מיך אויפגעהערט צו דינען? איך בין דאָך דיין גאָט, איך האָב דיך באַשאַפן."

האָט זי געענטפערט: "דו ביזט אַ ליגנער, דו לייקנסט

אין דעם איין און איינציקן באשעפער פון וועמענס גוטס דו עסט, און אין זיין קנעכט אברם."

ווען דער מלך האט דאס דערהערט האט ער באפוילן זי צו טויטן. האט מען זיין באפעל אויסגעפאלגט. אבער אירע רייד האבן אנגעווארפן אויף אים א גרויס צימערניש. ער האט זיך געוואונדערט און ניט געוואוסט וואס צו טאן מיט אברם'ן, וואס מאכט אז דאס פאלק זאל דינען דעם וועלט־באשאפער, ניט אים.

אברהם און זיין פאטערס אָפּגעטער

און ווען אברם איז אלט געווארן פופציק יאר, איז זיין פאטער תרח נאך אלץ געווען דער הויפט פון נמרוד'ס ארמיי, און ער איז נאך אלץ געגאנגען אין נמרוד'ס וועגן און האט געדינט אפגעטער פון שטיין און פון האלץ.

צו יענער צייט האט אברם באשלאסן צו פארניכטן זיין פאטערס אפגעטער, די צוועלף אפגעטער וואס זיינען נאך געשטאנען אין זיין פאטערס הויז. ער האט געגעבן א שבועה: „אויב איך וועל ניט פארניכטן מיין פאטערס אפגעטער אין משך פון דריי טעג און זיי לאזן שטייען וואו זיי שטייען, זאל דער אלמעכטיקער וועלכער האט מיך באשאפן מיר טאן אזוי און אזוי."

און ער איז געווארן שמארק אויפגערעגט, און ער איז אריין צו זיין פאטער אין צימער. ער האט אים געפונען זיצן מיט זיינע קנעכט. האט ער זיך צו אים געווענדעט: „טאמע, קענסטו מיר זאגן וואו עס געפינט זיך דער בורא וואס האט באשאפן הימל און ערד, אלע מענטשן, אויך דיך און מיך?"

האט תרח גענומען זיין זון אברם און אים אריינגעפירט אין א זאל אריין, וואו עס זיינען געשטאנען צוועלף גרויסע הילצערנע און שטיינערנע אפגעטער און א גרויסע צאל קליינע אפגעטער, און ער האט געזאגט: „אט דאס זיינען די געטער וועלכע האבן באשאפן אלץ וואס דו זעסט אויף דער ערד, און אויך מיך און דיך, און אלע מענטשן וועלכע געפינען זיך אויף דער וועלט." און תרח האט זיך פאר זיי געבוקט און איז ארויסגעגאנגען פון דעם צימער, און אברם איז אים נאכגעגאנגען.

אברם איז פון דארט געגאנגען צו זיין מאמען און האט געזאגט צו איר: „דער טאמע האט מיר נאר וואס געוויזן די געטער וועלכע האבן באשאפן דעם הימל, די ערד און די מענטשן. נעם זשע שנעל, איך בעט דיך, א ציגעלע, און מאך א גוטן מאלצייט, וועל איך

דאס ברענגען צום טאמנס געטער א מתנה צו עסן, אפשר וועל איך געפינען הן אין זייערע אויגן."

האָט זיין מוטער דערפילט זיין פארלאנג. זי האָט גענומען אַ ציגעלע, און געמאַכט אַ געשמאַק געקעכטס, און עס געבראַכט אַברס'ן. און אַברס האָט עס גענומען און געבראַכט צו די געטער, און ער האָט עס אַוועקגעשטעלט פאַר זיי אַהן זיין פאַמערס וויסן. איז אַברס געזעסן אַ וויילע און האָט אַכטונג געגעבן. אַבער ער האָט פון זיי געהערט קיין וואָרט, קיין שום באַוועגונג געזען און קיינער פון זיי האָט אויסגעשמרעקט די האַנט צום עסנוואָרג. האָט ער אַנגעהויבן חוּק צו מאַכן און געזאָגט: „אפשר געפעלט זיי ניט דער מאַלצייט; אָדער אפשר איז עס צו ווייניק פאַר זיי. דערפאַר ווילן זיי ניט עסן. וועל איך מאַרגן צוגרייטן אַנדערע עסנוואָרגן, מער און בעסערע, וועל איך זען וואָס עס וועט זיין." האָט אַברס דעם צווייטן טאָג ווידעראַמאַל געבעטן זיין מוטער צוצוגרייטן אַ געקעכטס. האָט זי גענומען די דריי בעסטע ציגעלעך און געמאַכט אַ זעהר געשמאַקן מאַלצייט, אַזוי ווי איר זון האָט ליב, און זי האָט עס אים געגעבן, אַהן תּרַח'ס וויסן. און אַברס האָט אַוועקגעשטעלט דאָס עסן פאַר יעדן פון זיין פאַמערס אַפּגעטער. ער איז געזעסן אַ גאַנצן טאָג און האָט געוואָרט אפשר וועלן זיי עסן. אַבער ער האָט געהערט פון זיי קיין שום קול, געזען קיין שום באַוועגונג, און קיינער פון זיי האָט אויסגעשמרעקט די האַנט צום עסן.

אברהם פאַרניכטעט זיין פאַטערס אַפּגעטער

און אין יענעם טאָג, פאַרנאַכט, האָט דעם אויבערשטנס גייסט באַקליידט אַברס'ן אין זיין פאַמערס הויז, און אַברס האָט אויסגעשריען: „ווי צו מיין פאַטער און צו זיין גאַנצן זינדיקן דור, וואָס דינען נאַרעשקייטן; וואָס דינען אַפּגעטער פון האַלץ און פון שטיין וואָס קענען ניט עסן, קענען ניט שמעקן, הערן ניט, ריידן ניט; קענען זיך ניט באַוועגן און ניט גיין, און רירן ניט מיט די הענט. אַזוי זאַלן ווערן אַלע די וועלכע האָבן זיי געמאַכט, און אַלע וועלכע פאַרלאָזן זיך אויף זיי, און יעדער איינער וועלכער דינט צו זיי און בוקט זיך צו זיי."

און אַברס'ן האָט שטאַרק פאַרדראָסן אויף זיין פאַטער. האָט ער זיך געאיילט און גענומען אַ האַק אין זיינע הענט, און ער איז אַריין אין דעם זאַל וואו עס האָבן זיך געפונען זיין פאַמערס אַפּגעטער, און ער האָט זיי אַלע צעבראַכן. און נאַכדעם ווי ער

האַט זיי צעבראַכן, האָט ער אַריינגעשטעקט די האַק אין דער האַנט פון דעם גרעסטן גאַט, וואָס איז דאָרט געווען, און ער האָט זיך געלאָזט אַוועק גיין.

ווען תרח האָט דערהערט דאָס געקלאָפּעריי, האָט ער זיך געלאָזט גיין צו זען וואָס עס איז דאָרט אַזעלכעס געשען. הערנדיק אז דאָס גערויש קומט פון דעם אָפּגעטער־זאַל, האָט ער זיך געלאָזט אַהינצו. אַריינגייענדיק האָט ער געטראָפּן אַברם'ן אַרויסגיין, און ער האָט דערזען ווי אַלע אָפּגעטער ליגן אויף דער ערד צעבראַכן; די האַק שטעקט אין דער האַנט פון דעם גרעסטן אָפּגאַט, וועלכן אַברם האָט ניט פאַרניכטעט, און די שפּייז וואָס אַברם האָט געבראַכט פאַר זיי, שטייט נאָך.

ווען תרח האָט דאָס דערזען, האָט אים שטאַרק פאַרדראָסן. ער האָט זיך געאיילט און איז אַרויס פון דעם זאַל צו אַברם'ן, און ער האָט אים געטראָפּן זיצן אין הויז.

„וואָס האַסטו געטאָן צו די געטער? וואָס האַסטו פון זיי געמאַכט?“ האָט תרח געפרעגט אָן אויפגערעגטער.

און אַברם האָט אים געענטפּערט און געזאָגט: ניט איך, טאַמע. איך האָב זיי געבראַכט שפּייז צו עסן, און ווי נאָר איך האָב פאַר זיי אַוועקגעשטעלט די שפּייז, האָבן זיי אַלע אויסגע־שטרעקט זייערע הענט און געוואַלט נעמען, נאָך איידער דער גרעסטער אָפּגאַט האָט באַוויזן אויסצושטרעקן זיין האַנט. ווען דער גרויסער אָפּגאַט האָט דאָס דערזען, האָט אים שטאַרק פאַרדראָסן. איז ער געגאַנגען און האָט גענומען די האַק וואָס מיר האָבן אין הויז, און ער האָט זיי אַלע צעבראַכן. דו זעסט דאָך ווי די האַק שטעקט נאָך אַפילו אין זיין האַנט.“

האַט תרח'ן שטאַרק פאַרדראָסן פאַרוואָס זיין זון רעדט צו אים אַזעלכע זאַכן, און ער האָט זיך צעבייזערט אויף אים: „וואָס דעסטו צו מיר אַזעלכע נאַרעשקייטן? דו זאָגסט אַ ליגן! האָבן דען די דאָזיקע געטער גייסט, נשמה און כוח צו טאָן דאָס אַלץ וואָס דו רעכנסט אויס? זיי זיינען דאָך ניט מער ווי האַלץ און שטיין, און איך אַליין האָב זיי דאָך געמאַכט! איז וואָס זשע זאָגסטו אַזעלכע שקרים, און וואָס דערציילסטו מיר אַ מעשה, אז דער גרויסער אָפּגאַט האָט זיי צעבראַכן. דאָס האַסטו זיי צעבראַכן און דו האַסט אַריינגעשטעקט די האַק אין זיין האַנט, כדי דו זאָלסט קענען זאָגן אז דאָס האָט ער זיי צעבראַכן!“

„אויב אַזוי“, האָט אַברם געענטפּערט זיין פאַטער, „ווי זשע קומט עס וואָס דו דינסט אַזעלכע געטער וואָס קענען קיין שום זאַך טאָן? קענען אַט די דאָזיקע געטער אין וועלכע דו האַסט בטחון דיר העלפּן? קענען זיי דען הערן דיין געבעט ווען דו

שרייסט צו זיי? וועלן זיי דורך דען ראטעוון פון דיינע שונאים? קענען זיי דען פירן דיינע מלחמות מיט דיינע שונאים? צו וואס דינסטו, צו האלץ און צו שטיין? ! זיי וויסן אז סיי דו, און סיי די אלע וועלכע טוען ווי דו, טוען ניט ריכטיק. וואס זייט איר, נאראנים! צי זייט איר טאקע אזעלכע ממשים? פארמאגט איר טאקע מער קיין פארשטאנד, ווי נאר צו דינען צו האלץ און צו שטיין? ! פארוואס פארגעסט איר דעם באשעפער וועלכער האט באשאפן הימל און ערד, און אייך! זייט וויסן אז איר ברענגט אויף אייך פיל שלעכטס דורך דעם. די זעלביקע זינד זיינען באגאנגען אונזערע אור-עלטערן, האט דער באשעפער אויף זיי געבראכט א מכול, און ער האט פארניכטעט די גאנצע וועלט. פארוואס זשע טוט איר דאס זעלבע? ווילט איר דערצערענען דעם פירער פון דער גאנצער וועלט? פאלג מיך, טאמע, הער אויף צו טאן די נארעשקייטן און מייד אויס שלעכטס פון דיר און פון דיין הויז-געזינד. און אברם האט א שפרונג געטאן, געכאפט די האק און צעבראכן דעם גרויסן אפגאט, און ער איז ארויסגעלאפן.

אברהם ביים קעניג נמרוד

111
 ווען תרח האט דערזען וואס זיין זון אברם האט אפגעטאן, איז ער געלאפן צום קעניג נמרוד, און האט זיך פאר אים געקנימט. „וואס איז דיין פארלאנג?“ האט דער קעניג געפרעגט. „אדוני קעניג“, האט תרח געענטפערט, „היינט איז פופציק יאר אז מיין ווייב האט מיר געבוירן א זון. איז ער געגאנגען און האט היינט פארניכטעט אלע מיינע געמער. בעט איך דיר, אדוני קעניג, שיק אים רופן, זאל ער קומען צו דיר, און משפט אים לויט דיינע געזעצן, כדי מיר זאלן אלע ניצול ווערן פון זיין שלעכטס.“ האט נמרוד געשיקט דריי פון זיינע דינער, און זיי האבן געבראכט אברם'ן. און נמרוד, אלע זיינע הארן און דינער, זיינען יענעם טאג געזעסן ביי אים, און אויך תרח איז דארט געווען. און דער קעניג האט געזאגט צו אברם'ן: „וואס האסטו געטאן צו דיין טאמנס אפגעטער?“

און אברם האט געענטפערט דעם קעניג פונקט ווי ער האט געענטפערט זיין פאטער, און ער האט געזאגט: „דער גרויסער אפגאט וואס האט זיך געפונען מיט זיי אין הויז, האט געטאן דאס וואס דו האסט געהערט.“

אבער דער מלך האט געזאגט צו אברם'ן: „קענען זיי דען עסן, ריידן און טאן אלץ וואס דו האסט אויסגערעכנט?“

„אויב זיי קענען ניט“, האָט אברם געענטפערט, „טאָ פאַרוואָס זשע דינט איר צו זיי? פאַרוואָס זשע פאַרפירסטו די מענטשן מיט דיינע נאַרעשקייטן? רעכנסטו טאָקע אַז זיי קענען דיך ראַטעוון, אַז זיי קענען דיר העלפן דאַס מינדעסטע, וואָס דו דינסט צו זיי? פאַרוואָס דינט איר ניט דעם באַשעפער פון דער גאַנצער וועלט, וואָס האָט אייך אַלע באַשאַפן, וואָס קען אייך מאַכן טויט און לעבעדיק? אוי, דו נאַרעשער קעניג! דו ליידיקער קאַפּ! וויי צו דיר אַלע דיינע יאָרן! איך האָב גערעכנט אַז דו וועסט לערנען דיינע קנעכט דעם ריכטיקן וועג, אָבער ניט אַזוי האַסטו געטאָן. דו האַסט פול געמאַכט די וועלט מיט דיינע זינד און מיט די זינד פון דיינע אַרויסהעלפער, וואָס זיינען געגאַנגען אין דיינע וועגן! ווייסטו דען ניט וואָס עס האָט געטראָפן צו יענעם דור וואָס האָט געטאָן ווי דו! ווייסטו דען ניט, אַז דער אַלמעכטיקער האָט אויף זיי געבראַכט אַ מכול, און זיי אַלע אומגעבראַכט! ווילסטו אַז דאַס שלעכטס זאָל זיך איבער'חורן נאַכאַמאַל! פאַלג מיך און קער זיך אָפּ פון דיינע שלעכטע מעשים, און דין דעם אייביקן, אין וועמענס הענט דיין לעבן ליגט. טאַמער, אָבער, וויל ניט דיין שלעכט האַרץ זיך צוהערן צו מיינע ווערטער, וועסטו שטאַרבן אין חרפה און אין שאַנד, דו און אַלע דיינע מענטשן וועלכע גייען אין דיינע שלעכטע וועגן.“

און ווען אברם האָט געענדיקט זיינע ווערטער פאַר דעם קעניג און זיינע האַרן, האָט ער אויפגעהויבן זיינע אויגן צום הימל, און האָט אויסגעשריען: „זאָל דער אַלמעכטיקער משפּט'ן אַלע רשעים.“

ווען דער מלך האָט דערהערט אברם'ס רייד, האָט ער צו אים געזאָגט: „פאַרוואָס בוקסטו זיך ניט צו מיין גאָט?“ (כאַטש ער האָט זיך אַליין געהאַלטן פאַר אַ גאָט).

„ווער איז דיין גאָט?“ האָט אברם געפרעגט.

„פייער איז מיין גאָט“, האָט דער קעניג געענטפערט.

„אָבער“, ענטפערט אברם, „מיר געפינען דאָך אַ זאך וואָס איז שטאַרקער פון פייער, געמלעך וואַסער, וואַרום וואַסער לעשט דאָך אויס פייער.“

„בוקן מיר זיך אויך צו וואַסער“, כאַפט אונטער נמרוד.

„איז דאָך אָבער פאַראַן אַ זאך וואָס איז שטאַרקער פון וואַסער“, ענטפערט אברם, „אַט זעען מיר דאָך ווי די וואַלקנס טראָגן דאַס וואַסער.“

„מיר בוקן זיך טאָקע אויך צו די וואַלקנס“, באַמערקט נמרוד. „געפינען מיר דאָך אָבער אַ זאך וואָס איז שטאַרקער פון

די וואַלקנס", מענה'ט אברם, "עס קומען ווינטן און צעטרייבן די וואַלקנס".

"אויך צו די ווינטן בוקן מיר זיך", זאָגט דער קעניג.
און אברם ענטפערט: "דער מענטש איז שטארקער פון די ווינטן".

האַט נמרוד אַ געשריי געטאָן: "וואָס מאַכסטו חוזק פון מלכות! איך בוק זיך בלויז צום פייער. אויב דו וועסט זיך ניט בוקן צום פייער, וועל איך דיך אַרייַנוואַרפן אין פייער אַריין. און אויב דער וועמען דו דינסט איז שטארקער, זאל ער קומען און דיך ראַטעווען". און אברם האָט געענטפערט: "דער אויבערשטער איז מיט מיר, איך האָב קיין מורא, וואָס קען מיר נמרוד טאָן!" און דער מלך האָט באַלד באַפוילן, אַז מען זאל אים איינזעצן אין תּפּיסה, און מען זאל אים געבן קיין ברויט צו עסן און קיין וואַסער צו טרינקען. און אברם האָט אָפּגעשמאַכט צען יאָר אין תּפּיסה — דריי יאָר אין כּוּתא און זיבן יאָר אין קרדו. עס איז פאַראַן אַ מיינונג אַז זיבן יאָר אין כּוּתא און דריי יאָר אין קרדו.

אברהם אין טורמע

איצנדיק אין טורמע האָט אברם אויפּגעהויבן זיינע אויגן צום הימל און ער האָט אויסגעשריען: "האַר פון דער וועלט! דו ווייסט דאָך אַלע פאַרבאָרגענע זאַכן, דו ווייסט דאָך אַז איך בין געקומען אַהער נאָר דערפאַר ווייל איך בין דיך!" האָט דער הייליקער, ברוך הוא, געהערט זיין געבעט, און ער האָט געשיקט דעם מלאך גבריאל, ער זאל אים העלפן קעגן דעם דאָזיקן הונט. און ער האָט אים געזאָגט: "שלום עליך אברם, האָב קיין מורא און האָב קיין אַנגסט, ווייל דער פאַטער אין הימל איז מיט דיר". אין יענעם מאַמענט האָט זיך באַוויזן אַ קוואַל מיט וואַסער. האָט אברם דערפון געטרונקען. דער מלאך האָט אים געבראַכט פאַרשידענע מינים עסנוואַרג, און ער איז געזעסן דאָרט מיט אים אַכטונג צו געבן אויף אים.

אין אַט יענע טעג, ווען אברם האָט נאָך געשמאַכט אין טורמע, האָט דער מלך פאַרזאַמלט צו זיך אַלע האַרן, אַלע חכמים, אַלע ראַטגעבער. זיי האָבן זיך אויסגעזעצט פאַר דעם מלך. און ער האָט צו זיי געזאָגט: "איר האָט דאָך געהערט אַז תּרַח'ס זון האָט אים אָנגעטאָן אַזוי און אַזוי, בין איך געגאַנגען און איך האָב נאָך אים געשיקט און מען האָט אים געבראַכט פאַר מיר.

האָט ער געזאָגט צו מיר אזוי און אזוי, און ער האָט גאַרניט מורא געהאַט, און זיין האַרץ האָט ניט געציטערט. איצט זיצט ער איינגעשפּאַרט אין טורמע, און איר אורטיילט וואָס פאַר אַ פּסק עס קומט אַט דעם דאָזיקן מענטשן וועלכער האָט געשאַלטן דעם קעניג און האָט געטאַן און גערעדט אַליץ וואָס איר האָט געהערט? "האַבן די אַלע האַרן, חכמים און ראַטגאַבער געענטפּערט דעם מלך אזוי צו זאָגן: „אַ מענטש וועלכער שעלט דעם מלך קומט אויפצוהענגען. אַבער אזוי ווי ער האָט נאָך געטאַן אַט די אַלע אַנדערע זאַכן, און ער האָט מבזה געווען אונזער גאָט, קומט אים צו פאַרברענען אין פייער, וואָרום דאָס איז דאָס געזעץ פאַר אזאָ זאָך". און זיי האָבן געראַטן דעם מלך און צו אים געזאָגט: „היים אויפבויען אַ גרויסע געביידע, און לאָז אויסרופן אַז יעדער איינער וועמען דעם מלך'ס אַרבעט איז ליב זאָל ברענגען אַהין אַ סך האַלץ, ביז דער גאַנצער פּלאַץ וועט זיין אַנגעפיקעוועט מיט האַלץ און דאָן זאָל מען דאָס האַלץ אונטערצינדן. דריי טעג און דריי נעכט זאָל עס ברענגען ביז דער פּלאַס וועט דערגרייכן ביז צום הימל, און דאָן זאָל מען דעם דאָזיקן מענטשן אַהין אַריינזאָרפן, און דורך דעם וועלן אַלע גלויבן אין דיר אייביק, און דיין גלויבן וועט ניט ליידן".

האָט דער מלך זיך שטאַרק געפּרייט מיט דער דאָזיקער עצה. ער האָט באַלד אַרויסגעגעבן אַ באַפעל אזוי צו זאָגן: „יעדער מאַן און פּרוי, יונג און אַלט אין אַלע מדינות פון דעם מלך, זאָלן אין משך פון פּערציק טעג ברענגען האַלץ צו יענער געביידע". און דער מלך האָט געגעבן אַ באַפעל צו מאַכן אַ קאַלך-אויבן אין דער געביידע, און אין אים האָט מען אַנגעצונדן דאָס האַלץ. דריי טעג און דריי נעכט האָט עס געברענגט. דער פּלאַס האָט דערגרייכט אַזש ביז דעם הימל, און דאָס פּאַלק האָט געציטערט פון צופיל פייער.

און אַלע קנעכט פון דעם מלך, און אַלע זיינע האַרן און העלדן, אַלע עלצטע און ריכטער אַרום גייען הונדערט טויזנט אין צאָל, און אַלע איינזאָלינער פון דעם לאַנד, זיינען געשטאַנען קעגן דעם קאַלך-אויבן, צו זען אַברם'ן. אַלע ווייבער און אַלע קינדער האָבן זיך פאַרזאַמלט אויף די דעכער און אויף די טורעמס צו זען אַברם'ן. אַלע, אַלע האָבן זיך פאַרזאַמלט, און עס איז ניט געווען איין מענטש וועלכער איז ניט געקומען קוקן.

און דער מלך האָט געשיקט רופן דעם אויפזעער פון דער טורמע, און ער האָט צו אים געזאָגט: „ברענג מיר מיין פינט אַברם, און וואַרף אים אַריין אין דעם דאָזיקן קאַלך אויבן". האָט דער טורמע אויפזעער זיך פאַרבוקט פאַר דעם קעניג

און צו אים געזאגט: „ווי קענסטו פון מיר פארלאנגען א מענטשן וועלכער זיצט שוין אזוי לאנג אין טורמע און קיין מענטש האט אים געבראכט ברויט, וואסער אדער אן אנדער עסנווארג?“

„גיי סיי ווי צוריק אין טורמע“, ענטפערט דער מלך, „און שריי צו אים, איז אויב ער וועט דיר ענטפערן זאלסטו אים ברענגען, וועל איך אים אריינזארגן אין פייער אריין. און אויב ער איז שוים, איז דאך געוויס גוט, זאלסטו אים דארט באגראבן, און זיין נאמען זאל מער נישט דערמאנט ווערן.“

איז דער אויפזעער פון דעם געפענגעניש געגאנגען, און ער האט אויפגעפנט דעם קערקער און אויסגעשריען אויף א הויך קול: „אברם דו לעבסט, צי ביזטו שוים!“

„איך לעב!“ האט אברם געענטפערט.

„ווער האט דיר ביז איצט געגעבן צו עסן און צו טרינקען?“ האט דער אויפזעער געפרעגט.

און אברם האט געענטפערט: „מיך האט געשפיזט דער דאזיקער וועלכער שאפט איבער אלצדינג, דער האר פון אלע הארן, דער איינציקער וועלכער קען טאן וואונדער, וועלכער איז אויך דער באשאפער פון נמרוד'ן, פון תרח'ן; ער שפיזט די גאנצע וועלט; ער זעט, אבער אים קען מען נישט זען; ער איז אין הימל אויבן און געפינט זיך איבעראל, און נישט אכטונג אויף אלע קלייניקייטן.“

ווען דער אויפזעער האט דערהערט אברם'ס רייד, האט ער אויך אנגעהויבן גלויבן אין אברם'ס פאטער אין הימל, און ער האט אויסגעשריען: „אברם! דיין באשעפער איז מיין באשעפער! איך בין אן עד. און דו ביזט זיין קנעכט און זיין אמת'ער נביא, און נמרוד איז א ליגנער!“

האט מען דעם מלך באלד מודיע געווען, אז דער אויפזעער פונעם געפענגעניש לייקנט אין אים און גלויבט אין אברם'ס פאטער אין הימל. האט ער זיך שטארק געוואונדערט און האט געשיקט אים רופן.

„ווי קומט עס עפעס“, פרעגט אים דער מלך, „וואס דו לייקנסט אין מיר און גלויבסט גאר אין אברם'ס האר פון דער וועלט, און אז אברם איז זיין אמת'ער קנעכט?“

און ער ענטפערט אים: „ווייל ער זאגט אמת, און דו מלך נמרוד, לייקנסט אין אמת!“

ווען דער מלך האט דאס דערהערט, איז אים געווארן שטארק טרויעריק אויפן הארצן. דער גרימצארן האט זיך אין אים אנגעצונדן, און ער האט באפוילן אים צו שויםן.

ווען מען האט אים גענומען שויםן, האט ער געהאלטן אין איין שרייען: „אברם'ס האר פון דער וועלט איז אלמעכטיק, און

נמרוד איז אַ ליגנער". די שווערד האָט ניט געוואָלט איבערשניידן זיין האַלז, און וואָס מער מען האָט געשלאָגן מיט דער שווערד, אַלץ מער איז זי צעבראָכן געוואָרן. האָט דער מלך זיך שטאַרק געוואונדערט, און ער האָט באַפוילן מען זאָל ברענגען אַברם'ן און אים אַרייַנוואַרפן אינעם פייערדיקן קאַלך אויוון.

אַברהם אינעם קאַלך-אויון

איז איינער פון די האַרן אַוועק, און ער האָט געבראַכט אַברם'ן. און נמרוד און דער גאַנצער דור הפלגה זיינען געזעסן. האָט מען אַרייַנגעפירט אַברם'ן, אים אַוועקגעשטעלט אין מיטן, און נמרוד האָט געפרעגט: „צו וועמען זשע זאָל איך דינען?“ און אַברם האָט געענטפערט: „צום פאַטער אין הימל, צום האַר פון אַלע האַרן, וועמענס קעניגרייך איז אייביק אין הימל און אויף דער ערד“.

אַבער נמרוד האָט געענטפערט: „איך דין דעם גאָט פון פייער, און אין פייער וועל איך דיך אַרייַנוואַרפן. זאָל קומען דיין אַלמעכטיקער און דיך אַרויסראַטעווען“.

און מען האָט באַלד גענומען אַברם'ן, אים געבונדן, און אים אַוועקגעלייגט אויף דער ערד, און נמרוד האָט געגעבן אַ באַפעל דעם עלצטן וועלכער האָט אים געבראַכט: „וואַרף אים אַריין!“

אַבער ווי נאָר דער עלצטער איז צוגעגאַנגען אים אַריין-וואַרפן, איז אַ פּלאַם פייער אַרויס פון דעם קאַלך אויוון, און האָט אים פאַרברענט.

האָט זיך אויפגעשטעלט אַן אַנדער עלצטער וועלכער האָט אים געוואָלט אַרייַנוואַרפן, אַבער אויך ער איז פאַרברענט געוואָרן. און אַזוי האָט עס פאַסירט מיט אַן אומגעהויר גרויסער צאָל מענטשן וועלכע האָבן געוואָלט אים אַרייַנוואַרפן.

דערווייל האָט דער שמן זיך פאַרשטעלט פאַר אַ מענטש און איז געקומען צום קעניג און האָט זיך פאַר אים פאַרבוקט. האָט דער מלך צו אים געזאָגט: „וואָס פאַרלאַנגסטו!“

און דער שמן האָט געענטפערט: „איך קען דיר געבן אַן עצה, ווי אַזוי אַרייַנצוואַרפן אַברם'ן אין קאַלך אויוון און עס זאָל שאַטן קיין מענטש“.

„אדרבה, ווי אַזוי?“ האָט דער קעניג געפרעגט, און דער שמן האָט געענטפערט: „זאָל מען מיר ברענגען עננוג געהילן, טשוועקעס און שמריק, וועל איך מאַכן אַזאָ מין געשמעל. און אַט

דאָס געשמעל וועט אים אַרײַנוואַרפן אין קאַלך אויוון פון דער ווייטן, און קיין מענטש וועט פאַרברענט ווערן."

האַט דער קעניג זיך זעהר שמאַרק געפרייט מיט דער דאָזיקער עצה, און ער האָט באַפוילן צו מאַכן אַליץ וואָס דער שטן האָט געהייסן. און ווען מען האָט דאָס געשמעל פאַרטיק געמאַכט, האָט מען עס דריי מאַל אויספֿרוכירט פאַר דעם קעניגס אויגן מיט שטיינער, און עס האָט טאַקע אַרײַנגעוואַרפן די שטיינער אין קאַלך אויוון אַרײַן פון דערווייטן.

איז מען געגאַנגען, און מען האָט געבונדן אַברם'ן די הענט און די פֿיס, און מען האָט אים אַרויפגעלייגט אויף דעם דאָזיקן געשמעל, אים אַרײַנצואוואַרפן. און אַברם איז דאָן אַלט געווען פופציק יאָר.

ווען אַברם האָט דערזען ווי מען בינדט אים, האָט ער אויפגעהויבן די אויגן צום הימל און האָט געזאָגט: „פאַמער אין הימל, דו זעסט דאָך וואָס דער דאָזיקער רשע טוט מיט מיר!“ און די מלאכים האָבן געזאָגט צום אויבערשטן: „האַר פון דער וועלט, די גאַנצע וועלט איז דאָך פול מיט דיין כבוד! ווייסטו דען ניט וואָס דער כּופּר נמרוּד טוט מיט דיין קנעכט און נביא אַברם?“ און דער אַלמעכטיקער האָט געענטפּערט: „וואָס הייסט איך ווייס ניט! איך ווייס דאָך אַלע פאַרבאַרגענע זאַכן! אָבער איך וועל אייך ווייזן ווי אַזוי איך וועל נעמען נקמה אין דעם כּופּר נמרוּד, און מיין קנעכט אַברם וועל איך מציל זיין.“

און דער שטן איז געקומען צו אַברם'ן אין דער געשמעלט פון אַ מענטש, און ער האָט צו אים געזאָגט: „אַברם! אויב דו ווילסט ניצול ווערן פון נמרוּד'ס פייער, בוק זיך צו אים און גלויב אין אים.“

ווען אַברם וועלכער איז געווען גרייט אומצוקומען אויף קידוש השם האָט דערהערט די דאָזיקע ווערטער, האָט ער צו אים געזאָגט: „זאָל דער אויבערשמער דיך פאַרשעלטן, שטן, דו אומווירדיקער, דו פאַרשאַלמענער, דו כּופּר!“ און דער שטן איז אַוועק.

איז געקומען אַברם'ס מוטער זיך געזעגענען מיט אים און אים קושן איידער מען וואַרפט אים אַרײַן אין דעם פייערדיקן קאַלך אויוון, און זי האָט צו אים געזאָגט: „מיין קינד! בוק זיך צו נמרוּד'ן, נעם אָן זיין גלויבן, און ראַטעווע זיך פון דעם קאַלך אויוון.“ אָבער אַברם האָט איר געענטפּערט: „מאַמע! גיי אַוועק פון מיר.“ און אַוועקשטופּנדיק זי פון אים, האָט ער איר געזאָגט: „מאַמע! נמרוּד'ס פייער קען אַפּגעלאַשן ווערן דורך וואַסער, אָבער דעם אויבערשטן פייער קען קיינמאַל אַפּגעלאַשן ווערן!

ווען זיין מוטער האָט דערהערט זיינע גערעכטע רייד, האָט זי געזאָגט צו אים: „דער וועמען דו דינסט, וועט דיך אַפּראַטעווען פון נמרוד'ס פייער“.

און בעת מען האָט זיך אַ נעם געטאָן אים אַריינצואוואַרפן אין קאַלך אויוון, האָבן די מלאכי השרת אָנגעהויבן בעטן רחמים פאַר דעם רבּונו של עולם אים צו ראַטעווען פון נמרוד'ס פייער. די מלאכים האָבן זיך אָנגעהויבן צו שפּאַרן איינער מיט דעם אַנדערן. דער האָט געזאָגט איך וועל אַרונטערנידערן אים ראַטעווען, און דער האָט געזאָגט איך וויל אַרונטערנידערן אים ראַטעווען. מיכאל האָט געשריען: „איך נידער אַרונטער“ און גבריאֵל האָט געשריען: „איך נידער אַרונטער“.

און געפונען האָט זיך דאָרט אויך הרן, תרח'ס זון און אברם'ס ברודער, וועלכער איז געווען אַ גרויסער כּשוף-מאַכער. אַבער ער האָט ניט געוואוסט מיט וועמען ער זאָל האַלטן, מיט נמרוד'ן צי מיט אברם'ן. האָט ער ביי זיך געטראַכט: ממה נפשך וועט אברם אַרויס דער זיגער, וועט ער זאָגן אַז ער האַלט פון אברם'ס גלויבן, און אויב, ווידער, נמרוד וועט זיגן וועט ער זאָגן אַז ער איז אַן אָנהענגער פון נמרוד'ס גלויבן.

האָט דער מלך אַרויסגעגעבן אַ באַפעל אַז מען זאָל בינדן אויך הרן'ען און אים אַריינצואוואַרפן צוזאַמען מיט אברם'ן.

און אין קעגנוואַרט פון אַלע מענטשן, אַלע האַרן, קנעכט, ווייבער און קינדער וועלכע האָבן זיך דאָרט געפונען, האָט מען גענומען אברם'ן און הרן'ען, זיי אויסגעטאָן די העמדער און אַלע אַנדערע קליידער אַחוץ די הויזן. מען האָט זיי געבונדן די הענט און די פיס מיט שמריק.

האָט תרח געזען אין די שמערן אַז הרן וועט פאַרברענט ווערן, און אברם'ס מזל וועט אָנפילן די וועלט.

אַבער דאָס פייער האָט געהאַט קיין רשות צו ברענען. אַפילו דאָס פייער האָט מורא געהאַט פאַר אברם'ן, און דער ריח פון אברם'ן איז אויפגעאַנגען פון דעם קאַלך אויוון.

דערווייל איז געקומען צו אים דער מלאך גבריאֵל און האָט צו אים געזאָגט: „נו אברם! זאָל איך דיך מציל זיין פון דעם דאָזיקן פייער?“

אַבער אברם האָט אים געענטפערט: „דער האַר פון דער וועלט, אין וועמען איך האָב במחוז, דער באַשעפער פון הימל און ערד, ער וועט מיך אַפּראַטעווען“.

האָט גבריאֵל געזאָגט: „רבּונו של עולם! איך וועל אַראַפּ-נידערן, אָפּקילן דאָס פייער און ראַטעווען דעם צדיק פון דעם קאַלך אויוון“ און דער הייליקער, ברוך הוא, האָט אים געענטפערט:

„איך בין איינציק אין מיין וועלט, און ער איז אן איינציקער אין זיין וועלט, פאסט זיך אז איין יחיד זאל ראטעווען א צווייטן יחיד, אבער פונדעסטוועגן זאלסטו נישט מיינען אז איך וועל דיר פארבויגן דיין שכר. עס וועט קומען א צייט ווען דריי צדיקים, חנניה, מישאל און עזריה, וועלן אריינגעוואַרפן ווערן אין קאלך אויוון צו פארהייליקן מיין נאָמען, וועסטו אַראָפּנידערן זיי מציל צו זיין.“ האָבן די אַנדערע מלאכים זיך געווענדעט צום אויבערשטן

און געזאָגט: „דיין קנעכט אברם איז דאָך געכאַפּט!“

„איך וועל אויף אים אַכטונג געבן“, האָט דער רבונג של עולם געענטפערט.

„אַבער אַט, אַט ווערט ער דאָך פאַרברענט“, האָבן די מלאכים

גע'מענה'ט.

„איך וועל אויף אים אַכטונג געבן“, האָט דער הייליקער

געענטפערט.

און ווי נאָר דער הייליקער האָט געוואַלט אַראָפּנידערן אים

צו ראַטעווען, האָבן מיכאל און גבריאל געזאָגט פאַר אים: „מיר

וועלן אַראָפּנידערן אים ראַטעווען“. אַבער דער הייליקער האָט

זיי געענטפערט: „ווען ער זאל זיך געווען לאָזן מקריב זיין צוליב

דעם נאָמען פון איינעם פון אייך, דאָן וואַלט איר באַדאַרפט

אַראָפּנידערן אים ראַטעווען. אַבער אַזוי ווי ער לאָזט זיך דאָך

מקריב זיין פאַר מיין נאָמען, דאַרף איך אים ראַטעווען.“

און ווען דער הייליקער האָט דערזען אברם'ס גוטע כוונה,

האָט ער אַ זאַג געטאָן צום פייער: „זיי קיל צו מיין קנעכט אברם.“

דערווייל האָבן אַלע מענטשן גענומען חוזה מאַכן פון תרח'ן

און האָבן פון אים געשפּאַט: „שעמען זאלסטו זיך, האָסטו זיך דאָך

באַרימט אַז דיין זון וועט ירש'ענען אי די וועלט אי יענע וועלט,

און נאָ זע, נמרוד פאַרברענט אים גאָר!“

דאָ האָט זיך דערוועקט דעם אויבערשטנס רחמים, און ער

האָט אַראָפּגענידערט פון די אויבערשטע הימלען, פון דעם אָרט

פון זיין גרויסן כבוד, און ער האָט מציל געווען אברם'ן פון דער

גרויסער שאַנדע און פון דעם קאַלך אויוון.

און דאָס פייער איז אויסגעלאָשן געוואָרן אָהן וואַסער. דאָס

האַלץ האָט אַנגעהויבן צו בליען, און עס האָבן אַנגעהויבן צו

וואַקסן פירות. יעדער מין בוים האָט אַנגעהויבן אַרויסגעבן זיינע

פּרוכט, און דער קאַלך אויוון איז פאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַ

קעניגלעכן גאַרטן, און מלאכים זיינען געזעסן דאָרט מיט אברם'ן.

דערווייל האָבן מלאכים געזאָגט צום בורא עולם: „אַט אים

ביזטו מציל! זע נאָר וויפל רשעים עס וועלן פון אים אַפּשטאַמען!“

אַבער דער הייליקער האָט זיי געענטפערט: „איך בין אים מציל צוליב זיין אייניקל יעקב וואָס וועט פון אים אָפּשטאַמען“.

און דער הייליקער האָט טאַקע געזאָגט צו אברם'ן: ווען ניט צוליב דיין אייניקל יעקב וועלכער וועט אַרויסקומען פון דיר, וואָלסטו פון דאַנען ניט אַרויסגעקומען“.

און כאַטש אברם האָט דאָך געקענט ענטפערן: „וואָס זשע, איך אליין האָב שוין גאָר קיין מעשים טובים, אַז איך זאל פאַרדינען ניצול צו ווערן אין מיין אייגענעם זכות“, פונדעסטוועגן האָט ער גאַרניט געזאָגט.

און דערפאַר וואָס הרן'ס האַרץ איז ניט געווען גאַנץ מיט דעם פאַטער אין הימל, איז ער טאַקע פאַרברענט געוואָרן, און עס איז געוואָרן פון אים אַש, און ער איז דאָן אַלט געווען צוויי און אַכציק יאָר, אַבער אויך די אַלע מענטשן, אַן ערך פון צוועלף אין צאַל, וועלכע האָבן זיי אַריינגעוואָרפן זיינען אויך פאַרברענט געוואָרן.

אַט אַזוי האָט אברם אַרומשפאַצירט אין דעם קאַלך אויוון דריי טעג און דריי נעכט. און ווען דעם מלך'ס קנעכט האָבן דאָס דערזען, זיינען זיי געגאַנגען צום מלך און האָבן אים געזאָגט: „מיר האָבן געזען ווי אברם גייט אַרום אינמיטן פייער און אַפילו זיינע הויזן זיינען ניט פאַרברענט, נאָר די שמריק זיינען פאַרברענט געוואָרן“.

ווען דער מלך האָט דאָס דערהערט, איז זיין האַרץ אויס-געוועכט געוואָרן פון זייערע רייד. ער האָט זיי ניט געוואָלט גלויבן, האָט ער געשיקט עטלעכע באַגלויבטע האַרן צו זען צי עס איז טאַקע אמת. און ווען זיי האָבן אים געזאָגט אַז עס איז אמת, איז ער אליין געגאַנגען, האָט ער געזען ווי אברם שפאַצירט אַרום אין מיטן פייער, און הרן איז פאַרברענט. האָט ער זיך שטאַרק געוואונדערט.

און ווען דער מלך האָט דערזען דעם „גאַרטן“ און די מלאכים וועלכע זיצן מיט אברם'ן אין גאַרטן, האָט ער געזאָגט צו אים: „דו ביזט אַ גרויסער כּשוף-מאַכער. דו ווייסט אַז פייער האָט איבער דיר קיין שליטה. נאָך מער, דו ווילסט נאָך באַווייזן דעם פאַלק אַז דו זיצט אין אַ פּרוכט-גאַרטן“.

אַבער די האַרן האָבן געזאָגט: „ניין, אונזער האַר! דאָס איז קיין כּשוף, דאָס איז דאָס גרויסקייט פון אברם'ס פאַטער אין הימל. און עס איז ניטאָ אַן אַנדער באַשעפער. מיר זיינען דערויף עדים, און אברם איז זיין אמת'ער קנעכט“.

און דער מלך האָט געגעבן אַ באַפעל מען זאל אַרויסנעמען אברם'ן פון קאַלך אויוון. אַבער די קנעכט האָבן עס ניט געקענט, וואָרום ווי נאָר זיי האָבן צוגעגענטערט, איז אַרויס אַ פּלאַם פון

דעם קאלך אויוון און האָט זיי פאַרברענט, און אַכט מענטשן זיינען אַזוי פאַרברענט געוואָרן.

ווען דער מלך האָט דאָס געזען, האָט ער אויסגעשריען:
 „אכרם, קנעכט פונעם פאַטער אין הימל, גיי אַרויס פון דעם פייער!“
 איז אכרם אַרויסגעגאַנגען פון דעם פייער, און האָט זיך אַנידער-
 געשטעלט פאַר דעם קעניג. און ווען דער מלך און אַלע זיינע
 קנעכט האָבן אים געזען אין די הויזן, האָבן זיי געזאָגט צו אים:
 „ווי אַזוי קומט עס וואָס דו ביזט ניט פאַרברענט געוואָרן?“ און
 אכרם האָט געענטפערט: „דער באַשעפער פון הימל און ערד אין
 וועמען איך האָב געהאַט כּמחוק, און וואָס אַלץ איז אין זיין האַנט,
 ער האָט מיך מציל געווען“.

האָבן זיי אַלע זיך געבוקט צו אכרם'ן. אָבער ער האָט זיי
 געזאָגט: „בוקט זיך ניט צו מיר, נאָר צו דעם אַלמעכטיקן וועלכער
 האָט אייך באַשאַפן און גייט אין זיינע וועגן, ווייל ער האָט מיך
 געראַטעוועט פון דעם קאלך אויוון, און ער באַשאַפט דעם מענטשן
 אין דער מוטערס טראַכט, און ער העלפט יעדן וואָס האָט כּמחוק
 אין אים.“ האָבן אַלע אומות מודה געווען, אַז עס איז בעסער
 זיך צו באַהעפטן אין אכרם'ס פאַטער אין הימל, איידער אין
 נמרוד'ס געצנדינעריי.

און דער מלך האָט געגעבן אכרם'ן פילע מתנות, און ער
 האָט אים אויך געגעבן זיינע גרעסטע צוויי קנעכט, איינער האָט
 געהייסן עוני, און דער צווייטער אליעזר (נעמלעך עוג מלך הבשן).
 אויך אַלע האַרן האָבן געגעבן אים מתנות און זילבער און גאָלד,
 און קרישטאַל.

אין יענעם טאָג האָבן אַלע פעלקער איינגעזען אַז אכרם'ס
 פאַטער אין הימל איז דער איינציקער, פלעגן זיי ברענגען זייערע
 קינדער אין אכרם'ס הויז, ער זאָל זיי לערנען זיינע וועגן.
 און נאָכדעם ווי זיי האָבן אים געגעבן פילע מתנות, האָבן
 דער מלך און זיינע האַרן אים באַגלייט. פילע פון דעם מלך'ס
 אונטערטאַנען האָבן זיך אָנגעשלאָסן אין אכרם'ן. און ווען ער איז
 אַוועקגעגאַנגען, זיינען מיט אים מיטגעגאַנגען אַן ערך פון דריי
 הונדערט מענטשן.

אכרם האָט זיך אומגעקערט אין זיין פאַטערס הויז, צוזאַמען
 מיט די אַלע מענטשן וועלכע האָבן זיך אין אים באַהעפט. ער
 האָט ליב געהאַט דעם אויבערשטן מיט זיין גאַנצן האַרצן. ער איז
 געגאַנגען אין זיינע וועגן, און ער האָט אויך באַוואויגן פילע
 מענטשן זיי זאָלן אויפגעבן געצנדינעריי, און דינען דעם אַלמעכטיקן.

אברהם האָט חתונה מיט שרה'ן

אין אַט יענער צייט האָט אברהם חתונה געהאַט מיט שרי'ן, וועלכע איז געווען איינע פון די זיבן נביאות, נעמלעך זי און מרים, דבורה, חנה, אביגיל, חולדה און אסתר. זי האָט אויך געהייסן יסכה, דערפאַר ווייל זי האָט געזען (סכתה) ברוח הקודש. לויט אַן אַנדער מיינונג האָט זי געהייסן יסכה, ווייל אַלע האָבן געקוקט (סוכין) אויף איר שיינקייט.

און געווען איז שרי אַ געוואַלדיקע שיינהייט. זי האָט זיך גערעכנט פאַר איינע פון די שענסמע פיר פרויען וואָס די וועלט האָט ווען עס איז געזען. אַט די פיר פרויען זיינען געווען זי און אביגיל, רחב און אסתר המלכה. אין פאַרגלייך מיט איר האָבן אַלע פרויען אויסגעזען ווי אַ מאַלפּע אין פאַרגלייך מיט אַ מענטשן.

און שרי איז מאַקע געווען אברהם'ס אַ פלימעניצע. זי איז געווען די מאַכטער פון זיין ברודער הרן וועלכער איז געווען צוויי יאָר אינגער פון אים. און ווען שרי איז געבוירן געוואָרן, איז איר פאַטער הרן אַלט געווען אינגאַנצן אַכט יאָר. זי איז אויך געווען לומ'ס שוועסטער.

ווען אברהם האָט זי גענומען פאַר אַ ווייב, איז ער געווען עלטער פון איר מיט צען יאָר. האָבן זיי זיך אַזוי געלעבט אין פרידן. אַבער קינדער האָבן זיי ניט געהאַט, ווייל זיי האָבן ביידע ניט געקענט האָבן קינדער.

נמרוד'ס חלום

און עס איז געווען צוויי יאָר נאַכדעם ווי אברהם איז ניצול געוואָרן פון דעם קאַלך אויוון, און ער איז דעמאַלט אַלט געווען צוויי און פופציק יאָר, און נמרוד איז נאָך געזעסן אויף דעם קעניגלעכן טראָן אין בבל. האָט זיך דעם קעניג נמרוד גע'חלומ'ט ווי ער שטייט מיט זיינע אַרמיען אין דעם מאַל, פונקט קעגנאיבער דעם קאַלך אויוון. און ער האָט אויפגעהויבן זיינע אויגן און געזען ווי אַ מאַן, וועלכער זעט אויס ווי אברהם, גייט אַרויס פון דעם קאַלך אויוון, און שמעלט זיך אַנידער פאַר אים מיט אַ שאַרפּער שווערד אין האַנט, און ווי נאָר ער האָט זיך דערנענטערט צו אים, איז ער אַנטלאָפן אויס מורא. און בעת ער איז אַנטלאָפן האָט דער דאָזיקער מענטש געוואָרפן בלאַטע אויף דעם מלך'ס קאַפּ, און פון דער בלאַטע איז געוואָרן אַ גרויסער טייך, און זיין גאַנץ חיל איז דערטרונקען געוואָרן אין דעם טייך, און בלויז ער, דער

קעניג, אליין האָט זיך געראַטעוועט מיט דריי מענטשן. און ווען ער האָט אַ קוק געטאָן אויף די דריי מענטשן, האָט ער באַמערקט ווי זיי זיינען אָנגעטאָן אין קעניגלעכע קליידער, פונקט ווי דער מלך אליין, און אין אויסזען און אין געשטאַלט זיינען זיי פונקט ווי דער מלך.

און ווי זיי האָבן אַזוי געהאַלטן אין אַנטלויפן, איז דער טייך צוריק פאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַ בלאַטע פונקט ווי פריער. און אַט פון דער דאָזיקער בלאַטע איז אַרויסגעקומען אַ יונג פויגעלע, און עס איז צוגעקומען צום מלך. עס איז אַרומגעפּלויגן אַרום זיין קאַפּ, און עס האָט אים אויסגעשטאַכן אַן אויג. האָט זיך דער מלך שטאַרק דערשראַקן פון דעם דאָזיקן בילד, און ער האָט זיך אויפגעכאַפּט פון זיין שלאָף און שטאַרק געציטערט.

ווי נאָר עס איז געוואָרן טאַג, איז דער מלך אויפגעשטאַנען פון זיין געלעגער מיט גרויס שרעק, און ער האָט באַפוילן מען זאָל ברענגען פאַר אים אַלע חכמים און אמת-זאָגער, און ער האָט זיי דערציילט זיין חלום. האָט זיך אָנגערופן איין חכם מיטן נאָמען אַנוקו, און ער האָט געזאָגט:

„עס קען אַנדערש ניט זיין נאָר אַז דער מלך וועט אַמאַל האָבן גרויסע צרות פון אַברם'ן און זיינע אַפּשטאַמלינגע. עס וועט קומען אַ צייט ווען אַברם און זיינע אַפּשטאַמלינגע וועלן מלחמה האַלטן מיט מיין האַר, דעם קעניג, און זיי וועלן פאַרניכטן דעם קעניגס אַלע היילות. און דאָס וואָס דו האַסט געזען אַז דו אַנטלויפסט מיט דריי מענטשן וועלכע זעען אויס ווי דו, און דו ביזט ניצול געוואָרן, באַדייט עס, אַז דו וועסט ניצול ווערן מיט דריי מלכים וועלכע וועלן זיך באַטייליקן מיט דיר אין דער מלחמה. און דאָס וואָס דו האַסט געזען ווי דער טייך איז צוריק פאַרוואַנדלט געוואָרן אין בלאַטע ווי פריער, און אַ יונג פויגעלע האָט אויס-געשטאַכן דעם מלך אַן אויג, באַדייט עס, אַז עס וועט קומען אַ צייט ווען אַברם'ס אַפּשטאַמלינגע וועלן טויטן דעם קעניג. אַט דאָס איז דער חלום, מיין האַר קעניג, און דאָס איז זיין באַדייטונג, און דער חלום איז אמת, און די אויסטייטשונג וועלכע דיין קנעכט האָט דיר אויסגעטיימט איז ריכטיק. איז פאַרוואָס זשע זאָל מיין האַר, דער קעניג, לאָזן אַברם'ן לעבן ער זאָל עס קענען פאַרווירקלעכן! וואָרום, זיי וויסן, אַז אַזוי לאַנג ווי אַברם וועט לעבן איז לאַנד וועלן דו און דיין מלוכה זיך ניט קענען האַלטן! פאַרוואָס זשע זאָל אים דער מלך ניט טויטן, און אַזוי אַרום אַפּטאָן די געפאַר וואָס לויערט אויף דיר אין דער צוקונפּט?“

האַט דער מלך נמרוד זיך צוגעהערט צו די ווערטער פון

אנוקו, און ער האָט שמילערהייט, אין געהיים, געשיקט זיינע קנעכט זיי זאלן גיין און כאַפֿן אברם'ן, אים ברענגען צו אים, און אים טויטן.

אליעזר ראַטעוועט אברהם'ן פון טויט

אַון אליעזר, אברם'ס קנעכט, וועלכן דער מלך האָט אים געגעבן אַ מתנה, האָט זיך אין יענער צייט געפונען ביים מלך. ער האָט געהערט אַלץ וואָס אַנוקו האָט געראַטן דעם מלך, און ווי דער מלך האָט באַשלאָסן צו טויטן אברם'ן.

איז אליעזר גיך אַוועק פון דאָרט און איז געקומען צו אברם'ן, נאָך איידער דעם קעניגס קנעכט האָבן באַוווּן צו קומען, און ער האָט געזאָגט צו אברם'ן:

„אייל זיך, קום שנעל, און שטאַרב ניט דורך דעם קעניגס האַנט. וואָרום אַזא און אַזא חלום האָט דער מלך געזען, און אַזוי און אַזוי האָט אַנוקו אים אויסגעטייטשט, און אַזוי און אַזוי האָט ער געראַטן דעם מלך צו טאָן.“

האַט אברם געפאַלגט אליעזר'ן, און ער איז אייליק אַנט-לאַפֿן צו נח'ן און זיין זון שם. דאָרט האָט ער זיך באַהאַלטן און אַזוי אַרום האָט ער זיך געראַטעוועט פונעם טויט. און ווען דעם קעניגס שלוחים זיינען געקומען צו אברם'ן, האָבן זיי אים געזוכט אומעסום, אָבער זיי האָבן אים ניט געקענט געפינען.

ווען די שלוחים האָבן אַ קוק געטאָן אַז זייער זוכן איז אומזיסט, אַז זיי קענען אים ניט געפינען, האָבן זיי זיך צוריק אומגעקערט צום קעניג. דערווייל האָט זיך דעם מלך'ס גרימצאָרן אַפּגעקילט, און ביסלעכווייז האָט ער פאַרגעסן די גאַנצע זאַך. און אברם איז געזעסן ביי נח'ן אַ גאַנצן חודש, ווייל ער האָט נאָך אַלץ מורא געהאַט פאַר דעם קעניג.

דערווייל איז תרח געקומען צו נח'ן אין געהיים זיך זען מיט זיין זון אברם. האָט אברם געזאָגט צו זיין פאַטער תרח:

„דו ווייסט דאָך אַז דער מלך וויל מיך טויטן, און אויס-מעקן מיין נאַמען פון דער וועלט, ווי זיינע ראַטגעבער, די רשעים, האָבן אים געראַטן. נו, וועמען האָסטו דען און וואָס האָסטו דען אין דעם דאָזיקן לאַנד? לאַמיר זיך אַלע אויפהויבן און גאָר אַוועקגיין אין דעם לאַנד כנען, וועלן מיר זיך ראַטעווען פון זיין האַנט. וואָרום ווער ווייסט, אפשר קען ער נאָך אויך דיך אַמאַל וועלן אומברענגען. דו ווייסט דאָך, און האָסטו דען ניט געהערט, אַז ניט מחמת ליכשאַפט האָט דיר נמרוד אַנגעטאָן דעם גרויסן

כבוד. ער האט דאך דיר געגעבן דעם גאנצן כבוד נאך פאר זיין טובה וועגן. און אפילו ווען ער זאל דיר אנטאן נאך מער כבוד, איז דאך דאס אלץ נארעשקייטן. ווארום אין דער צייט פון א צרה קען דאך רייכקייט גארניט העלפן. איז פאלג זשע מיך און לאמיר אוועקציען פון דאנען און גיין אין דעם לאנד כנען, און דינען דעם אלמעכטיקן וועלכער האט דיך באשאפן, וועט דיר זיין גוט, און ווארף אוועק אט די אלע נארעשקייטן, נאך וועלכע דו יאגסט זיך."

האט תרח זיך צוגעהערט צו די רייד פון זיין זון אברם, און ער האט געטאן ווי אברם האט אים געזאגט. ווארום עס איז געווען דעם אויבערשטנס ווילן, אז דער קעניג נמרוד זאל ניט טויטן אברם'ן.

און תרח האט גענומען זיין זון אברם, און זיין אייניקל לוט הרן'ס זון, און זיין שנור שרי, אברם'ס ווייב, און זיין גאנץ הויזגעזינד, און זיי האבן אלע פארלאזט אור כשדים. זיי זיינען געגאנגען ביז זיי זיינען אנגעקומען קיין חרן, און זיי האבן זיך דארט באזעצט. ווארום דאס לאנד איז געווען זעהר גוט, און עס איז געווען פלאץ פאר יעדן.

אברהם אין חרן

און ווען די איינוואוינער פון חרן האבן געזען אז אברם פירט זיך אויף פיין סיי מיט דעם אויבערשטן און סיי מיט מענטשן, זיינען פילע פון זיי געקומען צו אים. זיי האבן זיך באהעפט אין אברם'ן, און ער האט זיי געלערנט דעם אלמעכטיקנס וועגן.

אט אזוי האט אברם געוואוינט אין חרן דריי יאר צייט. ער האט געהאלטן זיין הויז אפן פאר אלע מענטשן. ער האט יעדן איינעם אויפגענומען און אים געגעבן צו עסן און צו טרינקען, און ער האט זיי געלערנט, אז עס איז פאראן בלויז איין הערשער אויף דער וועלט. זיין טיר איז געווען אן אפענע, און די אויגן פון אלע מענטשן זיינען געווען געריכטעט צו אברם'ן. ער האט מגייר געווען די מענער, און שרי האט מגייר געווען די פרויען. און ער האט זיי געגעבן עסן אומזיסט.

און אברם פלעגט זיך אזוי פירן: ווער נאך עס איז דורכגעגאנגען אדער דורכגעפארן זיין הויז, פלעגט ער זיי געבן צו עסן און טרינקען, און ער פלעגט זיי אויך באגלייטן. און הכנסת אורחים איז דאך גרעסער אפילו פון מקבל זיין די שכינה.

ער פלעגט זיך אזוי נוהג זיין: ווען די געסמ האבן אָפּגעגעסן און אָפּגעטרונקען, האָט ער צו זיי געזאָגט: „בענטשטו“.

האַבן זיי אים געפרעגט: „וואָס זאָלן מיר זאָגן?“

האַט ער זיי געענטפּערט: „זאָגט, געלויבט איז דער אייבי-קער פון וועמענס מיר האָבן געגעסן“.

איז אויב דער אורח האָט געפּאָלגט און האָט געבענטשט, איז ער נאָכן עסן אַוועקגעגאַנגען, און אברם האָט פון אים גאַרניט געפּאָדערט. טאַמער אָבער האָט ער ניט געוואָלט בענטשן, האָט אברם צו אים געזאָגט: „כאַצאַל מיר פאַר דעם עסן“.

„וויפּל קומט דיר פאַר דעם עסן?“ פּרעגט דער גאַסט.

און אברם ענטפּערט: פאַר אַ קרוג וויין אַזויפּיל און אַזויפּיל, פאַר אַ פונט פלייש אַזויפּיל און אַזויפּיל, און פאַר ברויט אַזויפּיל און אַזויפּיל“.

„נו! ווער קען דען דיר געבן אין דער מדבר, אין דער וויסטע, וויין, פלייש און ברויט!“

ווען דער אורח האָט אַ קוק געטאַן אַז ער איז אַריינגעפּאָלן, האָט ער געהאַט קיין ברירה, און ער האָט געזאָגט „געלויבט איז דער אויבערשטער, פון וועמענס מיר עסן“.

און די ריינקייט ביי אברם'ן איז געווען אויסערגעוויינלעך. אַלץ וואָס מען האָט ביי אים אין הויז געגעסן איז געווען שפּאַגל ריין. וואָרום אברם האָט שטאַרק מקפיד געווען אויף ריינקייט. און אזוי ווי אַן אומריינער מענטש האָט ניט געקענט אַפילו צוקומען נאָענט צו אברם'ס הויז, האָט ער טאַקע באַלד דערקענט און געוואוסט, אַז דער באַטרעפּענדיקער איז אומריין. האָט אברם באַלד געזען אַז דער מאַן זאָל זיך טובל זיין, אַדער מען זאָל אים אַפּזונדערן אויף זיבן טעג, און מען האָט אויף אים אַכטונג געגעבן.

אַז עס איז געקומען צו טבילה פלעגן ביידע, אברם און שרי, דערויף אַכטונג געבן. אברם פלעגט אויפפאַסן אויף די מענער, און שרי אויף די ווייבער. און דערפאַר וואָס אברם האָט אזוי שטאַרק מקפיד געווען אויף ריינקייט, ווערט ער אַנגערופן „טהור“ — ריינער.

און ניט נאָר פלעגט אברם אַריינגעמען מענטשן צו זיך אין הויז, זיי געבן צו עסן און צו טרינקען, זיי אַרויסווייזן פריינט-שאַפט, זיי מקרב זיין, און זיי ברענגען אונטער דעם געטלעכן שוץ, נאָר ער פלעגט אַרומלויפן זוכן אורחים.

און ווי נאָר ער האָט געפּאַקט אורחים, פלעגט ער זיי אַריינגעמען צו זיך אין הויז אַריין. אויב דער אורח איז געווען אַזעלכער ביי וועמען אַ שטיקל ווייצן-ברויט איז געווען אַ נאַוויגע.

האָט ער אים געגעבן ווייצן-ברויט. איז דער גאָסט געווען אַזעלכער ביי וועמען אַ שטיקל פלייש איז געווען אַ גאַנצער יום טוב, האָט ער אים געגעבן פלייש. אויב ביי דעם אורח איז וויין געווען פון די זעלטענע געטראַנקען, האָט ער אים אַנגעטראַנקען מיט וויין.

נאָכמער, אכרם איז געגאַנגען אַזוי ווייט אַז ער האָט אַזש אויסגעבויט גרויסע פאַלאַצן, און האָט דאָרט אַוועקגעשטעלט עסן און טרינקען, און ווער עס איז נאָר אַהין אַריין, האָט געגעסן, געטראַנקען און געלויבט דעם אויבערשטן. דערפאַר, טאַקע, האָט אכרם זוכה געווען אַז וואָס נאָר דאָס מויל האָט פאַרלאַנגט, האָט זיך געפונען ביי אים אין הויז.

עס פלעגט אָפט פאַסירן, אַז נאָכדעם ווי די אורחים האָבן אַפגעגעסן, פלעגן זיי אים אָנהויבן לויבן. פלעגט ער אָבער זאָגן צו זיי: „מיר דאַנקט איר?“. לויבט דעם וועלכער גיט אַלע מענטשן עסן און טרינקען, און גיט זיי אויך אַ נשמה“.

אויף זייער פראַגע: „וואו איז ער?“ האָט ער זיי געענט-פערט: „ער הערשט אויף דעם הימל און אויף דער ערד; ער מאַכט טויט און לעבעדיק; ער פאַרוואַנדעט און היילט אויס; ער באַשאַפט דאָס קינד אין דער מוטערס טראַכט; ער ברענגט עס אַרויס אויף דער וועלט; ער מאַכט וואַקסן די שפראַצונגען און די בוימער; ער מאַכט אַראַפנידערן אין דער טיפעניש, און ער דערהויבט“.

ווי נאָר זיי פלעגן דאָס דערהערן, האָבן זיי געפרעגט: „ווי אַזוי לויבט מען אים און מען דאַנקט אים?“

און אכרם האָט זיי געענטפערט: זאָגט, „געלויבט איז דער אויבערשטער אויף אייביק; געלויבט איז ער וואָס גיט ברויט און שפייז צו יעדער באַשעפעניש“. און ער האָט זיי געלערנט ברכות און גערעכטיקייט, און מורא האָבן פאַר דעם באַשאַפער פון דער וועלט.

אַט אַזוי האָט אכרם באַקאַנט געמאַכט דעם אַלמעכטיקנס גרויסקייט צווישן דער מענטשהייט. וואָרום איידער אכרם איז געבוירן געוואָרן איז דאָך דער הייליקער ברוך הוא געווען מלך נאָר אין הימל. אָבער זינט אכרם איז געקומען אויף דער וועלט, האָט ער אים געמאַכט קיניגן אויף דעם הימל און אויף דער ערד.

האָט דאָך דער אויבערשטער אַליין געזאָגט צו אים: „מין נאָמען איז דאָך ניט געווען באַקאַנט צו מיינע באַשעפענישן, און דו האַסט דאָך ערשט מיך באַקאַנט געמאַכט צווישן זיי. באַטראַכט איך דיך, אַלזאָ, גלייך ווי דו וואַלסט זיך האָבן באַטייליקט מיט

מיר אין דער וועלט-שאַפונג". האָט אים טאַקע דער אויבערשטער שטאַרק ליב געהאַט, און האָט זיך געפרייט מיט אים. און אברם האָט זיך אַ נעם געטאָן פאַרשפּרייטן די אידייע פון דעם איינציקן פאַטער אין הימל. ער איז אַרומגעגאַנגען און געשריען, און צו וויסן געגעבן אַלע מענטשן, אַז אויף דער גאַנצער וועלט איז פאַראַן בלויז איין אַלקעגענוואַרטיקער, און אים דאַרף מען דינען. און ער איז געגאַנגען פון שטאָט צו שטאָט און פון לאַנד צו לאַנד, ביו ער איז אָנגעקומען אין דעם לאַנד כנען, און ער האָט געהאַלטן אין איין אויסרופן אַז דער אַלמעכטיקער איז דער באַשאַפער און דער פירער פון דער וועלט. און ווען די מענטשן פלעגן זיך אַרום אים פאַרוואַמעלען און אים אויספרעגן און בעטן מער איינצלעהייטן, פלעגט ער יעדן איינעם דערקלערן לויט זיין פאַרשטאַנד. אַט אַזוי פלעגט ער ענדלעך זיי ברענגען צום אמת'ן וועג. טויזנטער און צענדליקער טויזנטער פלעגן זיך אַזוי אַרום פאַרוואַמעלען אַרום אים. און זיי זיינען געוואָרן זיינע נאַכפאַלגער. ער האָט אין זיי איינגעפלאַנצט דעם גרויסן עיקר. ער האָט אויך פאַרפאַסט ספרים וועגן דעם ענין, און שפעטער דאַס אויך געלערנט זיין זון יצחק. אַט אַזוי האָט ער פאַראייניקט אַלע מענטשן צו דינען דעם וועלכער לעבט אייביק.

אברהם אין כנען

און עס איז געווען צום סוף פון דריי יאָר, האָט זיך דער אויבערשטער באַוויזן צו אברם'ן און צו אים געזאָגט: „איך בין דער אַלמעכטיקער וועלכער האָט דיך אַרויסגענומען פון דעם קאַלך אויוון און דיך געראַמעוועט פון אַלע דיינע פיינט. און איצט הער זיך צו צו מיין קול, און היט אָפּ מייע מצוות און מייע געזעצן און מייע לערעס, וועל איך פאַרמיליקן דיינע פיינט. איך וועל פאַרמערן דיינע קינדער ווי די שטערן אין הימל. איך וועל שיקן מיין ברכה אין אַלץ וואָס דו וועסט טאָן, און עס וועט דיר גאַרניט פּעלן. נו, שטיי אויף, נעם דיין ווייב און אַלץ וואָס דו פאַרמאַגסט, און גיי אין דעם לאַנד כנען. באַזעץ זיך דאַרט אין דעם לאַנד כנען, און איך וועל דיך בענטשן. און בעת דו לייכסט פאַר מיר אין מעסאַפּאָטאַמיע און אין דער אומגעבונג, קום זשע און לייכט שוין פאַר מיר אין ארץ ישראל.“

איז אברם אויפגעשטאַנען, און ער האָט גענומען זיין ווייב און אַלץ וואָס ער האָט פאַרמאַגט און איז אַוועקגעגאַנגען אין

לאַנד כנען, אזוי ווי דער אויבערשטער האָט צו אים גערעדט. און אברם איז אלט געווען פינף און פופציק יאָר ווען ער האָט פאַרלאָזט חרן.

ווען אברם איז אָנגעקומען אין דעם לאַנד כנען, האָט ער זיך באַזעצט אין מיטן דער שטאָט. ער האָט אויפגעשטעלט זיין געזעלט צווישן די כנענים, די איינוואוינער פון דעם לאַנד. און דער אויבערשטער האָט זיך באַוווּזן צו אים, ווען ער איז אָנגעקומען אין דעם לאַנד כנען, און ער האָט צו אים געזאָגט: „דאָס איז דאָס לאַנד וואָס איך גיב דיר און צו דייע קינדער נאָך דיר אויף אייביק. איך וועל פאַרמערן דייע קינדער ווי די שמערן אין הימל, און דייע קינדער וועל איך אַוועקגעבן אַט די אַלע לענדער וועלכע דו זעסט.“

האָט אברם געבויט אַ מזבח אויף יענעם אָרט וואו דער אויבערשטער האָט צו אים גערעדט, און ער האָט דאָרט תפילה געמאַן.

און אברם האָט זיך באַזעצט אין דעם לאַנד כנען, ער, זיין ווייב, און אַלץ וואָס האָט געהערט צו אים; אַלע מענטשן וועלכע זיינען מיט אים מיטגעצויגן, און די אַלע איינוואוינער פון דעם לאַנד וועלכע האָבן זיך צו אים באַהעפט. אָבער נחור, אברם'ס ברודער, און תרה, אברם'ס פאָטער, און לוז דער זון פון הרן און אַלץ וואָס האָט געהערט צו זיי, זיינען געבליבן אין חרן. און אברם איז אין יענער צייט אַרומגעפאָרן אין אַרם נהרים און אין אַרם נחור, און ווי נאָר ער האָט געזען מענטשן וועלכע דינען נים דעם אויבערשטן, האָט ער געבעטן אַז זיי זאָלן האָבן קיין חלק אין דעם דאָזיקן לאַנד.

נאָכדעם ווי אברם איז אָפגעזעסן פינף יאָר אינעם לאַנד כנען, איז אויסגעבראָכן אַ מלחמה צווישן נמרוד'ן דעם מלך פון שנער און כדרלעומר'ן דעם מלך פון עילם. וואָרום אורשפרינגלעך איז כדרלעומר געווען איינער פון נמרוד'ס גענעראַלן. און ווען די מענטשן פון דעם דור הפלגה זיינען אומגעבראַכט געוואָרן, און די איבערגעבליבענע זיינען צעזויט און צעשפרייט געוואָרן, האָט כדרלעומר ווידערשפעניגט קעגן נמרוד'ן, און זיך דערקלערט קעניג פון עילם. צוועלף יאָר צייט האָבן אַלע מלכים פון יענער געגנט געדינט כדרלעומר'ן און אים געזאַלט יערלעך צינו. אָבער דערנאָך האָבן די איינוואוינער פון סדום און עמורה און אומגעגנט מורד געווען אין כדרלעומר'ן. ווען נמרוד איז דערפון געוואָרן געוואָרן, איז ער גענאָנגען זיך אַפּרעכענען מיט זיין פריערדיקן גענעראַל כדרלעומר.

נמרוד האָט מאַביליזירט גאַנצע זיבן טויזנט מאַן און זיך

געלאָזט קעגן כדרלעומר'ן. און כדרלעומר האָט צונויפגעזאמלט פינף טויזנט מאַן, און ביידע אַרמייען האָבן זיך באַגעגנט אין דעם טאָל פון כבל וואָס איז צווישן עילם און שנער. דאָרט האָט אויסגעבראָכן אַ ביטערע שלאַכט, און נמרוד האָט געליטן אַ גרויסע מפלה. נמרוד האָט פאַרלוירן אַרום זעקס הונדערט מאַן; און אויך זיין זון מרדוך, דער רשע, איז אומגעקומען אויף דעם שלאַכטפעלד. איז נמרוד פון דאָרט אַנטלאָפן, און ער האָט זיך אומגעקערט אין זיין לאַנד אין גרויס שאַנדע, און אַ לאַנגע צייט איז ער געווען אונטערטעניק צו כדרלעומר'ן. כדרלעומר, ווידער, האָט זיך אומגעקערט אין זיין לאַנד אַלס זיגער. ער האָט געשיקט זיינע עלצטע צו די אַרומיקע מלכים, צו אַריווך דעם קעניג פון אלסר, און צו תדעל דעם קעניג פון גוים. ער האָט מיט זיי געשלאָסן אַ בונד, און זיי האָבן אַלע זיך צוגעהערט צו זיין וואַרט.

און נאָכדעם ווי אברם האָט אָפּגעוואוינט אין יענעם לאַנד פופצן יאָר, און ער איז דאָן אַלט געווען זיבעציק יאָר, האָט דער אויבערשמער זיך באַוויזן צו אים און געזאָגט: איך בין דער אַלמעכטיקער וועלכער האָט דיך אַרויסגעראַטעוועט פון דעם קאַלך־אויוון כדי דו זאָלסט ירש'ענען דאָס דאָזיקע לאַנד. גיי זשע פאַר מיר, זיי ערלעך און היט אָפּ מיינע געבאָטן. וואַרום דיר און דייןע קינדער וועל איך אַוועקגעבן דאָס לאַנד, פון דעם טייך פון מצרים ביז צום גרויסן טייך פרת. דער פערטער דור פון דיר וועט זיך אומקערן אין דעם דאָזיקן לאַנד און וועט עס ירש'ענען אויף אייביק. האָט אברם געבויט אַ מזבח צום אַלמעכטיקן.

נאָך דעם האָט ער זיך אומגעקערט קיין חרן צו זען זיך מיט זיין פאָטער און מוטער, און ער איז געזעסן מיט זיין הויז־געזינד אין חרן פינף יאָר. און אויך דאָרט האָט אברם זיך באַשעפטיקט מיט לערנען די מענטשן דעם אויבערשטנס וועגן.

אַט אַזוי האָט אברם געוואוינט צווישן געצנדינער, פונקט ווי אַ פלעשעלע מיט גוטן פאַרפיום וואָס איז פעסט פאַרזיגלט און עס ליגט אין אַ ווינקעלע, און דער טייערער דופט גייט ניט אויס.

אברהם מיטן וואַנדער-שטעקן אין האַנט

האָט דער אויבערשמער זיך באַוויזן צו אברם'ן אין חרן און געזאָגט צו אים: דו ביזט זעהר מדקדק אין מיינע מצוות, אָבער דו וואוינסט דאָך צווישן געצנדינער. גיי אַוועק פון זיי. דו האָסט פילע מעשים טובים, דו האָסט פילע מצוות, וואָס זשע זיצטו צווישן זיי! פאַרלאָז זיי, און מאַך באַקאַנט דייןע גוטע טאַטן איבער

דער וועלט. איך בין דאך געווען מיט דיר בעת דו האסט זיך מוסר נפש געווען פאר מיינעמוועגן און ביזט אריין אין קאלך אויוון. האב איך דך טאקע הייליק געמאכט פאר מיינעמוועגן. און פונקט ווי דער שוי איז א סימן פון ברכה, אזוי ביזטו א סימן פון ברכה אויף אייביק.

און פונקט ווי איין מענטש שטופט דעם אנדערן אזוי האט דער הייליקער, ברוך הוא, איבערגערעדט אכרס'ן ער זאל פארלאזן זיין לאנד און זיין געבורטס-שטאט, און ער האט געזאגט צו אים: „גיי אוועק פון דעם לאנד אויף וועלכן איך האב הרמה. פארלאז דאס לאנד וואס איז איינגעריכט אין געצנדינעריי. קום מיט מיר, פאר דיין אייגענעם וואוילזיין, פאר דיין אייגענער טובה וועגן. דו זאלסט דערהויבן דיין אייגענעם איך, דיין אייגענע מדרגה. דו טארסט נישט וואוינען דא צווישן די דאזיקע רשעים. פארלאז דאס דאזיקע לאנד און דיין פאטערס הויז, און ציע אין דעם לאנד אריין וואס איך וועל דיר ווייזן. ווארום די וועלט און יענע וועלט זיינען אלץ דיינס. וואגל פון ארט צו ארט, און דיין נאמען וועט בארימט ווערן אין דער וועלט. איך וועל באקאנט מאכן דיין שבע. איבער דער וועלט. איך אליין מיט מיין אייגענעם כבוד בענטש דך. איך וועל דך בענטשן מיט רייכקייט. איך וועל דך מאכן פאר א כהן גדול ווי אדם הראשון. איך וועל אריינשמעלן פאר דיר א ברכה אין דער שמונה עשרה, און דיין ברכה וועט מען זאגן פריער, פאר מיינער. צוערשט וועט מען זאגן „מן אברהם“ און ערשט דערנאך וועט מען זאגן „מחיה המתים“. זינט איך האב באשאפן די וועלט פלעג איך בענטשן מיינע באשעפענישן. איך האב געבענטשט אדם'ן, הוה'ן, נח'ן און זיינע זין. פון היינט אן און ווייטער, וועסטו זיין דער ממונה, דער אויפזעער, אויף די ברכות, און דו וועסט בענטשן וועמען דו וועסט וועלן. וועמען דו וועסט בענטשן וועל איך חתמ'ענען. און דער רעגן און דער שוי וועלן זיין אין דיין זכות. און פונקט ווי די מייכעלעך רייניקן די אומריינע, אזוי וועסטו מקרב זיין די ווייטע און זיי ברענגען אונטער די פליגעלען פון דער שכינה. איך וועל מאכן אז די צאל פון די אותיות פון דיין נאמען זאל זיין ווי די צאל אברים וואס דו פארמאגסט. פונקט ווי א מאן האט צוויי הונדערט און אכט און פערציק אברים, אזוי וועט די צאל פון די אותיות פון דיין נאמען באטרעפן צוויי הונדערט און אכט און פערציק. איך וועל דך מאכן פאר א ניי באשעפעניש. און ווי נאר איך וועל דך מאכן פאר א ניי באשעפעניש וועסטו זיך פרוכטבארן און זיך מערן, און ווערן א צאלרייך פאלק“.

און אכרם האט געזאגט צו אים: „האר פון דער וועלט! די

זיבעציק אומות, פעלקער, האַסטו דאָך שוין באַשאַפן פון נח'ן? !
 און דער הייליקער האָט אים געענטפערט: די אומה וועגן
 וועלכער עם שטייט (דברים ד, ז) „וואָרום וואָס פאַר אַ גרויס פּאַלק
 איז פאַראַן, וואָס האָט אַן אַלמעכטיקן נאַענט צו אים, ווי אונזער
 פאַטער אין הימל, ווען נאָר מיר רופן צו אים“, אַט די אומה
 וועל איך באַשאַפן פון דיר. איך האָב צוויי גוטע ברכות דיך צו
 בענטשן, רות המואביה און נעמה פון עמון, פון וועלכע עם וועלן
 אַרויסקומען מלכים און נביאים. דאָ וועסטו ניט זוכה זיין צו האָבן
 קינדער. אַבער דאָרט וועל איך דיך מאַכן פאַר אַ גרויס פּאַלק.
 וואָרום כאַטש דאָס וואַנדערן פאַרמינערט דאָס מערן זיך, אַבער דו
 וועסט זיך טראַץ דעם פרוכטבאַרן. און כאַטש דאָס וואַנדערן פאַר-
 טונקלט דעם נאַמען, וועט אַבער דיין נאַמען ניט פאַרקלענערט
 ווערן. איך וועל אויך אויפשטעלן פון דיר אַ שבט, וואָס וועט
 בענטשן די אידן, נעמלעך דעם שבט לוי“.

האַט אברם זיך אַנגערופן און געזאָגט צום הייליקן, געלויבט
 זיין נאַמען: „טאַמער אַבער וועלן מענטשן אויף מיר מהרהר זיין
 און זאָגן, אַט דער דאָזיקער וועלכער ברענגט מענטשן אונטער
 די פליגלען פון דער שכינה, אַט דער דאָזיקער לאָזט איבער אַן
 אַלטן טאַמען און גייט זיך אַוועק!“

אַבער דער הייליקער האָט אים געענטפערט: אַט דיין
 פאַטער און דיין ברודער וועלכע ריידן גוטע רייד וועגן דיר
 זאָלסטו ניט געטרויען, וואָרום זיי האַלטן זיך אַלע אַן עצה קעגן
 דיר און זוכן דיך צו דער'הרג'נען.

דערויף האָט אברם באַלד געענטפערט: „איך בין גרייט
 פאַר דיר, וואוהין דו ווילסט, אַהין גיי איך!“

אַבער אזוי ווי אברם האָט דאָך מורא געהאַט טאַמער וועלן
 מענטשן פאַרשוועכן דורך אים דעם אויבערשטנס נאַמען, און דאָך
 זאָגן, אַז דער וועלכער ברענגט מענטשן אונטער די פליגלען פון
 דער שכינה לאָזט איבער אַן אַלטן טאַמען און גייט זיך אַוועק,
 האָט דער אויבערשטער צו אים געזאָגט:

„גיי, איך באַפריי דיך פון כבוד אב ואם, דיך אַבער קיין
 אַנדערן. נאַכמער, איך וועל זען אַז דיין טאַמע זאָל שטאַרבן
 איידער דו פאַרלאָזט דאָס לאַנד“.

ווען אברם האָט דאָס דערהערט האָט ער זיך געאילט צו
 דערפילן דעם וואונטש פון זיין באַשאַפער. ער האָט זיך ניט
 געשטעלט קעגן דעם הייליקן טענה'ן און אים ווייזן דעם חילוק
 צווישן זיצן אויף איין פלאַץ און צו וואַנדערן. וואָרום ווען איינער
 ציט זיך איבער בלוז פון איין דירה אין אַן אַנדערער, ליידיט ער
 זיך אַן גענוג, בפרט נאָך פון איין לאַנד אין אַן אַנדערן. אַבער

אברם האט ניט אויפגעהאלטן, נאר ער האט באלד געטאן וואס מען האט אים געהייסן. און געטאן האט ער עס מיט פרייד, ניט ניט-ווילנדיק. ער האט אפילו ניט געפרעגט וואוהין ער זאל גיין. ווארום דער אויבערשטער האט אים ניט אנגעגעבן א באשטימט ארט וואוהין ער זאל גיין, כדי ער זאל קענען אים געבן שטר פאר יעדן טריט און שריט.

וואס זשע האט אברם געטאן, ער האט איינגעפאקט זיינע זאכן. זיין ווייב שרי האט ער איינגערעדט מיט גוטע רייד, אז זי זאל מיטגיין, ווארום מען האט קיין רעכט צו צווינגען דאס ווייב צו ציען אין אן אנדער לאנד אריין. ער האט גענומען זיין פלימעניק (נעפיו) לוט, וועלכער האט זיך באהעפט צו אים כדי ער זאל זיך אפלערנען פון זיינע מעשים, ווייל ער האט געזען ברוח הקודש אז דוד המלך וועט אפשטאמען פון אים, און אויך דאס גאנצע פארמעגן וואס זיי האבן זיך דערווארבן, און די אלע מענטשן וועלכע זיי האבן באקערט צו דעם גלויבן אין „אחד“, און זיי האבן זיך געלאזט אין דעם לאנד כנען. דער הייליקער האט זיי כסדר באגלייט, כדי קיינער זאל זיי באשעדיקן.

אברהם און דער הונגער

און אברם איז אלט געווען פינף און זיבעציק יאר ווען ער איז ארויסגעגאנגען פון חרן, און אהין האט ער זיך שוין קיינמאל אומגעקערט. ער האט זיך געלאזט קיין שכם. ווארום ער האט גע-וואלט דארט תפילה טאן פאר יעקב'ס קינדער וועלכע וועלן קומען אהין מלחמה האלטן. דער אויבערשטער האט אים געוויזן דעם בארג גריזים און דעם בארג עיבל, וואו די אידן האבן מקבל געווען די שבועה פון דער תורה. און אין יענער צייט האט דער כנעני זיך נאך געפונען אין דעם לאנד, ווארום עס איז נאך דאן ניט געקומען די צייט אז די אידן זאלן עס ירש'ענען.

איז אברם זיך אזוי געגאנגען, געצויגן און איינגענומען ארץ ישראל פון די קינדער פון שם. ווארום ווען נח האט צעטיילט דאס לאנד צווישן זיינע זין, איז ארץ ישראל געפאלן אין שם'ס חלק. און די כנענים האבן זוכה געווען צו זיצן דארט זיבן און פערציק יאר, דערפאר ווייל זיי האבן ארויסגעוויזן אברם'ן כבוד. און כאטש דער כנעני איז געווען אין לאנד, פונדעסטוועגן האט אברם זיך ניט אפגעלערנט פון זייערע מעשים.

און אברם האט דארט אויפגעשטעלט א געצעלט פריער פאר שרי'ן און דערנאך א געצעלט פאר זיך, אזוי אז בית אל

איז געווען פון מערב זייט און עי פון מזרח זייט. און אזוי ווי ער האט געזען בנבואה, אז זיינע קינדער וועלן דארט געשמרויכלט ווערן דורך די זינד פון עכן, וועלכער האט עובר געווען אויף די חמשה חומשי תורה, האט ער דארט געבויט א מזבח, און מתפלל געווען אז זיינע קינדער זאלן ניט פאלן אין עי.

פון דארט איז ער געצויגן אין דער ריכטונג פון דרום. ער פלעגט ציען, דאן זיך באזעצן אויף א חודש אדער לענגער, און ווייטער ציען. אבער כסדר אין דער ריכטונג פון דרום זייט, אין דער דרום זייט פון ארץ ישראל, נעמלעך אין דער ריכטונג פון ירושלים. ווארום ער האט זיך מכוון געווען צו ציען אין דער ריכטונג פון דעם בית המקדש. אזוי האט ער געצויגן ביז ער איז ענדלעך אנגעקומען קיין ארץ ישראל. האט אבער דער הייליקער, געבענמשט זיין נאמען, געוואלט אויספרובירן דעם צדיק, און באקאנט מאכן זיינע גוטע מעשים, האט ער באלד באגעגנט א הונגער. און טאקע אין דעם זעלבן יאר אין וועלכן אברם האט פארלאזט חרו, האט אויסגעבראכן דער הונגער.

און געווען איז דאס איינער פון די צען הונגערס וועלכע זיינען געקומען אויף דער וועלט. איינער איז געווען אין אדם הראשון'ס צייטן, איינער אין למך'ס צייטן, איינער אין אברם'ס צייטן, איינער אין יצחק'ס צייטן, איינער אין יעקב'ס צייטן, איינער אין דוד המלך'ס צייטן, איינער אין די צייטן פון אליהו הנביא, איינער אין די צייטן פון אלישע, און איינער וואס וועט נאך אפאל קומען.

און געווען איז דער הונגער א זעהר שווערער. די מענטשן פון דעם לאנד האבן ניט געקענט איינזיצן, אזוי שרעקלעך איז געווען דער הונגער. ווארום קיין שווערערער הונגער פון אים איז ניט געווען. אבער געהערשט האט דער הונגער בלויז אינעם לאנד כנען, ניט אין די אנדערע לענדער. ווארום דער אויבערשטער האט געוואלט אויספרובירן אברם'ן און זען צי אז ער וועט איצט דארפן ציען קיין מצרים נאך עסנווארג, צי וועט ער מהרהר זיין און זאגן: „פריער הייסט ער מיר גיין קיין כנען, און איצט מאכט ער איך זאל אוועק פון דאנען“.

אבער אברם האט ניט מהרהר געווען. ווען דער הונגער איז אויף אים ארויפגעשפרונגען, האט אים ניט פארדראסן. ער האט זיך ניט געקאכט, און האט ניט מהרהר געווען נאך די מדות פון דעם הייליקן, געבענמשט זיין נאמען. ער האט געזאגט צו זיין ווייב שרי: מצרים איז א גאנץ שיינע עגנט, עס איז גוט דארט צו וואוינען. לאמיר אלזא ציען אהינצו. ווארום דארט איז פאראן גענוג ברויט און פלייש.

רקיון, דער ערשטער פרעה פון מצרים

אין יענע צייטן האָט געלעבט אינעם לאַנד שנער אַ גרויסער אַרעמאָן מיט דעם נאָמען רקיון. ער איז געווען אַ גרויסער חכם און אַ געלערנטער אין אַלע וויסנשאַפטן און אַ זעהר שיינער מענטש, אָבער פרנסה האָט ער נישט געהאַט. האָט ער באַשלאָסן צו ציען קיין מצרים צו ווייזן אשורוש׳ן, דעם זון פון ענם, דעם קעניג פון מצרים, זיין חכמה, אפשר וועט ער געפינען חן אין זיינע אויגן, און ער וועט אים געבן אַ מעגלעכקייט צו פאַרדינען.

ווען רקיון איז געקומען קיין מצרים, און ער האָט זיך נאָכ-געפרעגט אויפן קעניג, האָט מען אים געענטפערט, אַז כלוין איין טאָג אין יאָר קומט אַרויס דער מלך פון זיין פּאַלאַץ. אין יענעם טאָג משפט ער דאָס פּאַלק, און ווער עס האָט אַ בקשה, הערט דער מלך אים אויס יענעם טאָג, און דאָן גייט ער צוריק אַריין אין זיין פּאַלאַץ אויף אַ גאַנץ יאָר.

דערהערנדיק דאָס, האָט רקיון זיך שטאַרק געערגערט. ער האָט אַ גאַנצע נאַכט נישט געקענט שלאָפן אין דעם געצעלט וואָס ער האָט געפונען. וואָס זאָל ער איצט טאָן? פון וואָס זאָל ער זיך דערנערן? ווי אַזוי זאָל ער פאַרדינען פרנסה?

איז ער אינדערפרי נאָכאָמאַל אַרויס אין גאַס, האָט ער געטראָפן גרינצווייג-הענדלער. „פון וואָס לעבט איר?“ האָט ער זיי געפרעגט, און זיי האָבן אים געענטפערט אַז זיי האַנדלען מיט גרינצווייג. רקיון האָט באַשלאָסן צו טאָן דאָס זעלבע. ער האָט דאָך אָבער נישט געקענט די געזעצן פון דעם לאַנד, איז ער אַרום-געגאַנגען צווישן זיי ווי אַ בלינדער. איז ווי נאָר ער האָט זיך באַוווּן מיט דער סחורה, איז אַ חברה שאַלגאַוטיקע מענטשן אים באַפאַלן און האָט אַוועקגערויבט פון אים די סחורה.

אַ פאַרביטערטער האָט ער זיך אומגעקערט אין דעם געצעלט. אַ גאַנצע נאַכט האָט ער געהאַלטן אין איין קלערן, און ענדלעך איז ער געפאַלן אויף אַ פּלאַץ. ער איז אַרויס אין גאַס אַריין גאַנץ פרי און האָט געדונגען דרייסיק געזונטע חברה-לייט, זיי באַ-וואַפנט, און האָט זיי אַוועקגעפירט אויף דעם צווינטער.

„דאָ זאָלט איר אַלע שטיין און נישט לאָזן באַגראַבן אַ טויטן ביז מען וועט באַצאָלן צוויי הונדערט זילבער שטיק“, האָט ער זיי באַפוילן, און די חברה-לייט האָבן געטאָן ווי ער האָט זיי געהייסן.

אין פאַרלוף פון אַכט חדשים האָבן רקיון און זיין באַנדע

אָנגעזאָמלט פיל זילבער, גאָלד, בריליאַנטן און דימענטן. האָט ער געקויפט פּערד און בהמות און צוגעדונגען נאָך מענטשן.

ווען עס איז געקומען דער טאָג ווען דער מלך קומט אַרויס פון זיין פּאַלאַץ אויסצוהערן דאָס פּאַלק, האָבן זיך אַלע איינוואוינער פון מצרים פּאַרזאָמלט אים צו דערקלערן וואָס רקיון און זיין חברה האָבן זיי אָפּגעטאָן.

ווען דער מלך איז אַרויסגעקומען, האָבן זיי אַלע אויסגע-שריען: „לעבן זאָל דער מלך אייביק! אָבער וואָס איז דאָס וואָס דו האָסט אָפּגעטאָן דייע קנעכט! דו לאָזט גאַרניט באַגראַבן די טויטע ביז מען באַצאָלט זילבער און גאָלד! איז דען אַזאָ זאָך געהערט געוואָרן אינעם גאַנצן לאַנד אין די צייטן פון די פריערדיקע מלכים וועלכע האָבן געהערשט פאַר אונז אין דעם לאַנד זינט די צייטן פון אַדס'ן ביז איצט, אַז מען זאָל ניט טאָרן באַערדיקן אַ טויטן, סײַדן מען באַצאָלט! מיר ווייסן אַז דאָס געבאָט פון אַ מלך איז צו נעמען צינז פון די לעבעדיקע, יאָר איין יאָר אויס. דו אָבער טוסט ניט אַזוי, דו נעמסט טאָג איין טאָג אויס צינז אויך פון די טויטע! מיר קענען דאָס שוין מער ניט איבער-טראַגן. די גאַנצע שטאָט איז דורכדעם פאַרדאַרבן געוואָרן און דו ווייסט ניט דערפון!“

דערהערנדיק די דאָזיקע ווערטער, איז דער קעניג געוואָרן שטאַרק אויפגעבראַכט, און זיין גרימצאָרן האָט זיך אין אים צע-פלאַקערט, ווייל ער האָט דאָך פון גאַרניט געוואוסט.

און דער מלך האָט אויסגערופן: „ווער איז עס דער יעניקער וועלכער האָט געוואָגט צו טאָן אַזאָ אומרעכט אין מיין לאַנד אַהן מיין באַפּעל? דערציילט מיר!“

האָט מען אים דערציילט אַלץ וואָס רקיון און זיינע געהילפן האָבן געטאָן. דאָס האָט דעם קעניג שטאַרק פאַרדראַסן, און ער האָט געשיקט נאָך רקיון'ען און זיין חברה.

איז רקיון געגאַנגען און ער האָט צוזאַמענגענומען טויזנט אינגלעך און מיידלעך און זיי אָנגעטאָן אין זיידענע, אויסגעהאַפּטענע קליידער, זיי אַרויפגעזעצט אויף פּערד, און זיי אַוועקגעשיקט צום קעניג. און ער אַליין האָט גענומען אַ מתנה פון פיל זילבער, גאָלד, בריליאַנטן און דימענטן און פילע פּערד און איז געקומען צום קעניג און האָט זיך פאַר אים פאַרבוקט.

ווען דער מלך און זיינע קנעכט און דאָס פּאַלק האָבן דערווען וואָס רקיון האָט געטאָן, און זיין רייכקייט און די שיינע מתנה וואָס ער האָט געבראַכט דעם קעניג האָבן זיי זיך שטאַרק געוואונדערט. און דעם קעניג איז די מתנה שטאַרק געפּעלן.

האָט ער אים אָנגעהויבן אויספרעגן וואָס זיין באַשעפּטיקונג איז, און רקיון האָט געענטפערט מיט חכמה.

רקיון'ס קלוגע רייד האָבן געפונען חן אין די אויגן פון דעם מלך, זיינע האַרן און פון דעם פּאַלק, און דער מלך האָט אים שטאַרק ליב געקראָגן.

רופט זיך אַן דער מלך צו רקיון'ען: „פון היינט אָן און ווייטער וועט דיין נאַמען ניט מער זיין רקיון. פון איצט אָן וועסטו הייסן פרעה, ווייל דו האָסט געצאָלט (פרע) ציגו פון די מויםע“, און מען האָט אים אָנגעהויבן רופן פרעה.

און וואָס ווייטער אַלץ מער האָבן דער קעניג און זיינע האַרן ליב געקראָגן רקיון-פרעה'ן פאַר זיין קלוגשאַפט, האָבן זיי זיך אָן עצה געהאַלטן און באַשלאָסן אים צו מאַכן פאַר קעניג. און אַ געזעץ איז טאַקע אַרויסגעגעבן געוואָרן איבער דעם גאַנצן לאַנד מצרים, אַז רקיון-פרעה איז מלך פון מצרים אויפן אַרט פון אשורוש'ן.

רקיון-פרעה האָט אָנגעהויבן צו קיניגן. ער פלעגט משפּט'ן דאָס פּאַלק אַלע טאָג, און אשורוש פלעגט משפּט'ן דאָס פּאַלק בלויז איין טאָג אין יאָר.

רקיון-פרעה האָט אָנגעהויבן הערשן מיט אַ שטאַרקער האַנט, און האָט גענומען ציגו פון אַלע איינוואוינער אין מצרים. דאָס גאַנצע לאַנד האָט אים ליב געהאַט, און עס איז אַרויסגעגעבן געוואָרן אַ געזעץ, אַז פון דעמאָלט אָן און ווייטער, זאָלן אַלע הערשער אין מצרים הייסן פרעה.

אברהם'ס צוג קיין מצרים

אין אַט יענער צייט האָט אברהם גענומען אַלץ וואָס ער האָט פאַרמאָגט און איז געצויגן קיין מצרים. ווען זיי זיינען געקומען צום טייך פון מצרים, זיינען זיי דאָרט געבליבן עטלעכע טעג זיך אָפצורוען פון דעם וועג.

שפּאַצירנדיק אַזוי מיט זיין ווייב שרי ליינג-אויס דעם ברעג טייך, האָט אברהם אַריינגעקוקט אין וואַסער און דערזען ווי שיין זיין ווייב איז. וואָרום ביז דאָן האָט אברהם ניט געוואוסט וואָס פאַר אַ שיינהייט זי איז. ווייל אַזוי לאַנג ווי זיי זיינען געזעסן אויף איין אַרט, איז שרי געגאַנגען פאַרדעקט מיט אַ שלייער. און אונטערוועגס איז זי געגאַנגען אויפגעדעקט, און אויך מחמת דער גרויסער צינעות וואָס האָט געהערשט צווישן זיי, האָט ער ניט געמערקט איר שיינקייט. און כאַטש דער שטייגער פון דער וועלט

איז דאָך אַז אַ רייזע מאַכט אַ מענטשן אויסזען שלעכט, אַבער שרי איז געבליבן די זעלבע שיינהייט. זי האָט זיך ניט געענדערט. האָט אַכרס זיך אָנגערופן צו איר :

„קינד מיינס! מצרים איז אַן אויסגעלאָסן לאַנד. איך זע איצט אַז דו ביזט אַ שיינהייט, איז איצט געקומען די צייט אַז איך זאָל זיך זאָרגן וועגן דיין שיינקייט. מיר האָבן געוואַנדערט אין אַרם נהרים און אין אַרם נחור, און מיר האָבן ניט געפונען אַזא שיינע פרוי ווי דו. כאַטש זייערע פרויען זיינען אויך שייך, אַבער אַזא שיינהייט ווי דו איז ניט פאַראַן. איצט גייען מיר אין אַ לאַנד פון שוואַרצע און מיאוס'ע. זיי זיינען פאַרוואַנדעטע פון די כּוּשִׁים, און זיינען ניט געוואוינט צו זען אַ שיינע פרוי. וואָרום די עגיפּטישע פרויען זיינען מיאוס'ע, און דו ביזט אַ שיינע. און אַ שיינע צווישן מיאוס'ע זעט אויס נאָך שענער. איז אַז די מצריים וועלן דיך דערזען, וועט זיי אַנכאַפּן אַ חשק צו דיין שיינקייט. וועלן זיי זאָגן 'דאָס איז זיין ווייב'. און אַזוי ווי אַ פאַרהייראַטע פרוי איז ביי זיי פאַרבאַטן, וועלן זיי זאָגן 'אַט דער דאָזיקער פראַסמער מענטש דאַרף האָבן אַזא שיינע פרוי'. וועלן זיי מיך הרג'ען, און דיך וועלן זיי לאָזן לעבן. בעט איך דיך, אַז אַט דאָס זאָלסטו טאָן פאַר מיר. ווען מען וועט דיך פּרעגן ווער דו ביזט, זאָלסטו ענטפּערן אַז דו ביזט מיין שוועסטער, כדי עס זאָל אונז אַרויסקומען דערפון אַ טובה, מיר זאָלן ביידע לעבן, און ניט געטויט ווערן. נאָכמער, זיי וועלן אונז נאָך געבן מתנות". וואָרום נאָר אין דעם זכות פון דער פרוי ווערט אַ מענטש רייך. ווייל אַכרס האָט געזען די שכינה מיט איר, איז ער געווען זיכער אַז עס וועט איר נאָרניט געשען.

אַכרס האָט אויך אַרויסגעגעבן אַ באַפעל צו זיינע מענטשן, וועלכע זיינען מיט אים מיטגעצויגן קיין מצרים צוליב דעם הונגער און אויך זיין פלימעניק לום. ער האָט צו זיי געזאָגט: „אויב די מצריים וועלן אייך פּרעגן אויף שרי'ן ווער זי איז, זאָל איר ענטפּערן אַז זי איז אַכרס'ס שוועסטער“.

אַכרס האָט זיך אַבער ניט פאַרלאָזט בלויז אויף דעם אַליין. ער האָט געזאָגט צו שרי'ן: „די מצריים זיינען שטאַרק אויס-געלאָסן, וועלן איך דיך אַריינגלייגן אין אַ קופּערט, און דיך פאַרשליסן, וואָרום איך האָב שטאַרק מורא“.

און אַזוי האָט ער טאַקע געטאָן. ער האָט אַריינגעלייגט שרי'ן אין אַ קאַסטן און אים באַהאַלטן צווישן די אַנדערע זאַכן וועלכע ער האָט מיטגעפירט, ווייל ער האָט שטאַרק מורא געהאַט אַז די מצריים קענען איר נאָך טאָן שלעכטס. און אַכרס האָט

גענומען אלץ וואס ער האט געהאט און איז אוועקגעצויגן פון דעם טייך און זיך געלאזט קיין מצרים.
ווי נאר זיי זיינען צוגעקומען צו די טויערן פון דער שטאט, האבן זיך די וועכטער צו אים גענומען.
זיי האבן צו אים געזאגט: „פריער מוזט איר באצאלן צאל צום קעניג, און ערשט דאן וועט איר קענען אריינגיין אין לאנד אריין“.

האבן אברם און זיינע מענטשן געטאן ווי מען האט זיי געהייסן. זיי האבן באצאלט צאל, און מען האט זיי דורכגעלאזט דעם טויער.

אברהם אין מצרים

ווען אברם און זיינע מענטשן זיינען אריינגעקומען קיין מצרים און האבן געמראגן דעם קופערט אין וועלכן שרי האט זיך געפונען, האבן די מצריים זיך זעהר שטארק געוואונדערט.
די קנעכט פון דעם מלך זיינען צוגעגאנגען צו אים און האבן אים געפרעגט: „דעם דאזיקן קאסטן האבן מיר דאך ניט געזען! וואס האסטו דארטן? עפן אויף דעם דאזיקן קאסטן. מיר ווילן זען וואס עס געפינט זיך דארט. ווייל דו דארפסט באצאלן דעם מלך צאל פון אלץ וואס עס געפינט זיך אין דעם דאזיקן קופערט“.
אבער אברם האט ניט געוואלט עפענען דעם קופערט. ער האט געהאלטן אין איין איינ'טענה'ן מיט זיי, און צום סוף האט ער זיי געזאגט: „דעם דאזיקן קאסטן וועל איך אויף קיין פאל עפענען, אבער איך בין גרייט צו באצאלן וויפל איר וועט מיר הייסן“.

האבן זיי געזאגט צו אים: „אבער וואס האסטו אין דעם דאזיקן קאסטן?“

און אברם האט געענטפערט: „גערשמן“.
„ניין, עס קען ניט זיין, עס איז דארט געוויס דא ווייץ“, האבן זיי געזאגט.

„גוט, נעמט אייך צאל פאר ווייץ“, האט ער זיי געענטפערט.
האבן זיי זיך אנגערופן: „אפשר איז גאר דארט פארען בעבלעך?“

„קענט איר נעמען צאל פאר בעבלעך“, האט ער געענטפערט.
האבן זיי ווידער געזאגט: „דו מוזט אוודאי דארט האבן כלים“.

„וועל איך אייך געבן צאל פאר כלים“, האט ער זיי געענטפערט.
„מאמער איז דארט גאר פארען גאלד“, האבן זיי גע'מענה'ט.

„וועל איך אייך באצאלן צאל וואס קומט פון גאלד“, האט אברם געענטפערט.

— „פון וואנען ווייסן מיר, אפשר איז דארט גאר פארצן זייד!“

— „וועל איך אייך צאלן צאל וואס קומט פאר זייד“ — האט אברם געזאגט.

— „דו האסט גאר דארט פערל“ — האבן זיי געזאגט.

— „גוט, איז נעמט אייך צאל וואס קומט פאר פערל“ — האט ער געענטפערט.

האבן די הארן פון פרעה זיך אנגערופן צו אברם'ן און געזאגט: „אין דעם קאסטן זיינען געוויס פארצן דימענטן און קרישטאלן, באצאל דיין צאל.“

און אברם האט געענטפערט: „וואס און וויפל איר וועט מיר הייסן באצאלן, וועל איך באצאלן, אבי איר זאלט ניט אויפפענען דעם קאסטן.“

ווען די מצריים האבן געזען אז וואס זיי זאלן זאגן, נעמט ער אויף זיך, האבן זיי זיך געטרעכט, ווען ער זאל ניט האבן אין דעם קאסטן א גאר קאסטבארע זאך, וואלט ער דאך ניט געווען וויליק צו באצאלן אלץ וואס מען זאגט אים. מסתמא איז אינעווייניק פארצן א גאר וואזשנע זאך.

אין אט דער שעה האבן זיי א זאג געמאן צו אים: „עס וועט דיר גארניט העלפן! דו וועסט זיך ניט רירן פון דאנען ביז דו וועסט אויפמאכן דעם קופערט!“

„איך באצאל אייך וויפל איר ווילט, אבי עפנט ניט דעם קאסטן“, בעט ער זיך ביי זיי.

אבער זיי ענטפערן: „אויסגעשלאסן, דו מוזט אויפפענען דעם קופערט, און ווייז אונז וואס דו האסט דארט.“

און פרעה'ס הארן האבן אפגעשמופט אברם'ן. זיי זיינען צוגעגאנגען צום קאסטן און האבן אים אויפגעעפנט מיט געוואלד. און ווי נאר זיי האבן אויפגעעפנט דעם קאסטן, האט באני מצרים אנגעהויבן צו לייכטן, און זיי האבן דערזען אין דעם קאסטן שריין, וועלכע האט געשיינט ווי די זון.

ווען פרעה'ס הארן האבן דאס דערזען, האבן זיי זיך שטארק געוואונדערט. זיי האבן צווישן זיך גערעדט, אז עס איז ניט רעכט אז אזא פשוט'ער מענטש ווי אברם זאל באזיגן אזא שיינהייט פאר א ווייב. זיי האבן געהאלטן, אז זי פאסט זיך אין א פאלאץ אריין, אז זי איז ראוי פאר דעם קעניג.

זיינען פרעה'ס הארן געלאפן און האבן דערציילט דעם מלך אלץ וואס זיי האבן געזען, און זיי האבן שטארק געלויבט שריין

פאר אים. און דער מלך האט געשיקט נאך איר און מיט געוואלד, קעגן איר ווילן, האט מען זי געבראכט צום קעניג, און מען האט זי אריינגעפירט אין זיין פאלאץ אריין.

שרה אין פרעה'ס פאלאץ

ווען פרעה האט דערזען שרין איז זי אים שטארק געפעלן, און ער האט זיך גארניט געקענט אפזאונדערן פון איר שיינקייט. ער האט זיך שטארק געפרייט מיט איר, און די אלע וועלכע האבן אים דערציילט וועגן איר, האט ער גענעבן מתנות. אין דעם מאמענט ווען פרעה האט צוגענומען שרין פון איר מאן, וועלכער האט זי זעהר שטארק ליב געהאט, האט ער איר אפגע-שריבן זילבער, גאלד, פעלדער, קנעכט, דינסטן, און ער האט איר אויך אפגעשריבן די פראווינג גושן.

ווען אברהם האט דאס דערזען, האט ער אנגעהויבן שטארק צו וויינען. ער האט געבעטן צום אויבערשטן און געזאגט: „רבנו של עולם! אט דאס איז מיין בטחון וואס איך האב אין דיר! און איצט טו עס צוליב דיין רחמים און דיין חסד, פארשעס מיך נים פאר מייע האפענונגען.“

אויך שרי האט געבעטן צום אלמעכטיקן און געזאגט:

„א, האר פון דער וועלט, דו האסט געהייסן מיין האר אברהם'ן פארלאזן זיין לאנד און זיין פאטערס הויז, און דו האסט אים צוגעזאגט, אז אויב ער וועט מאן ווי דו הייסט אים, וועסטו אים מאן גוטס. איז דאס וואס אברהם האט געמאך, איז געווען דערפאר וואס דו האסט אים צוגעזאגט. ער האט געהאט אין דיר בטחון. אבער איך, האר פון דער וועלט, איך האב דאך פון גארניט געוואוסט. ער האט מיר בלויז געהייסן גיין, האב איך געגלויבט און בין מיטגעגאנגען. אברהם איז געגאנגען מיט הבטחה, אבער איך האב פארלאזט דאס לאנד מיט אמונה, גלויבן. צום סוף איז אברהם אויסווייניק און איך בין אינווייניק. זע, מיר האבן געמאך ווי דו האסט אונז געהייסן. מיר האבן פארלאזט אונזער לאנד און אונזער משפחה, און מיר זיינען אוועקגעגאנגען אין א פרעמד לאנד און צו א פרעמד פאלק וואס מיר האבן קיינמאל געקענט. מיר זיינען געקומען אין אט דעם לאנד צו ראטעווען זיך פון דעם הונגער. האט מיך איצט געטראפן אט דאס אומגליק. און איצט בין איך איינע אליין, אפגעזונדערט פון מיין טאטן, פון מיין מאמען און פון מיין מאן. איצט וועט קומען דער דאזיקער רשע און מאן מיט מיר וואס ער וועט וועלן. טו זשע צוליב דיין

גרויסן נאָמען, און צוליב אברם'ס במחון אין דיינע רייד. ראַמעווע מיך און העלף מיר פון דעם דאָזיקן צורר, און טו מיט מיר גוטס צוליב דיין חסד וועגן."

אַט אַזוי איז שרי געלעגן אויף איר פנים די גאַנצע נאכט און געבעטן צום אויבערשטן.

און דער אַלמעכטיקער האָט געהערט איר קול און צו איר

געזאָגט:

"ביי דיין לעבן, אַז דיר וועט קיין שלעכטס געשען, און אויך ניט דיין מאַן. פרעה'ן און זיין הויז-געזינד וועל איך שוין ווייזן. און אַלץ וואָס איך וועל טאָן, וועל איך טאָן בלויז צוליב דיר, און אַלע וועלן זאָגן אַז דאָס האָב איך געטאָן צוליב שר׳ן, די פרוי פון אברם."

און די גאַנצע נאכט וואָס שרי איז געווען ביי פרעה'ן, האָט

זיך די שכינה פון איר ניט אָפּגעטאָן.

און ווען די מלאכים זיינען געקומען זינגען לויב-געזאָנגען

פאַר דעם הייליקן, געבענטשט זיי זיין נאָמען, האָט ער צו זיי

געזאָגט:

"גייט אַלע און שלאָגט מצרים מיט שווערע מכות. זאַל דאָס

זיין אַ וואונק אויף וואָס איך וועל זיי נאָך טאָן אַמאַל."

אין יענער שעה האָט אַ מלאך אַראָפּגענידערט פון דעם

הימל, מיט אַ רוט אין זיין האַנט. און ווען דער מלך איז אַריינגעקומען

און האָט זיך אַנידערגעזעצט לעבן שר׳ן, איז דער מלאך געשטאַנען

געבן זיי.

און דער מלאך האָט זיך באַוויזן צו שר׳ן און צו איר

געזאָגט: "האַב קיין מורא, וואָרום דער אַלמעכטיקער האָט געהערט

דיין געבעט."

און דער קעניג האָט געפרעגט שר׳ן: "וואָס קער זיך אַן

מיט דיר דער מאַן, וועלכער האָט דיך אַהער געבראַכט?"

"ער איז מיין ברודער", האָט שרי געענטפערט.

און דער מלך האָט זיך אָנגערופן: "מיר דאַרפן אים

גרויס מאַכן, און אים דערהויבן שטאַרק הויך, און טאָן פאַר אים

אַלץ וואָס דו וועסט הייסן."

און דער קעניג האָט געשיקט צו אברם'ן זילבער, גאַלד,

בריליאַנטן, קרישטאַל און פילע שעפּסן, רינדער, קנעכט און דינסטן.

און דאָן האָט דער מלך געבאַטן און מען האָט געבראַכט אברם'ן

אין פאַלצן אַרײַן, און פרעה האָט אים שטאַרק גרויס געמאַכט

אין יענער נאכט.

און ווי נאָר דער מלך האָט זיך צוגעענטפערט צו שר׳ן צו

ריידן, און ער האט אויסגעשמרעקט די האנט זי אַנצורירן, האט דער מלאך אים דערלאנגט א קלאפ. און אז ער האט פרובירט נאכאמאל, האט דער מלאך אים א זעץ געטאן אויף דער ערד. אז דער מלך האט פארווכט אַרונטערצוציען איר שוך, האט דער מלאך אים דערלאנגט איבער דער האנט. האט ער געוואלט אַני-רירן אירע קליידער, האט דער מלאך אים געקלאפט איבער דער האנט.

אט אזוי איז עס צוגעגאנגען אַ גאַנצע נאַכט. און פאר יעדן קלאפ וואָס ער האט אים דערלאנגט האט ער זיך באַראַטן מיט שר'ן. אויב שרי האט געהייסן שלאָגן, האט ער געשלאָגן. און אויב שרי האט געהייסן וואַרמן אַכיסל, האט ער געוואַרמט.

צען מאל האט שרי געהייסן דעם מלאך אים שלאָגן. און אויך שפעטער האט דער אַלמעכטיקער געבראַכט אויף מצרים צען מכות.

און דערפאַר וואָס פרעה האט זי פאַרהאַלטן איין נאַכט, זיינען ער און זיין הויז-געזינד געשלאָגן געוואָרן מיט נגעים, מיט קרעץ, מיט אַזאַ קראַנקייט פאַר וועלכער געשלעכטלעכע באַציאונג איז געפערלעך, און מיט אַלע אַנדערע קראַנקייטן וואָס מענטשן האָבן געליטן און וואָס מענטשן וועלן ליידן. און ניט נאָר ער אַליין, נאָר אַלע זיינע האַרן, זיין הויז-געזינד, די קנעכט, די ווענט, די זיילן, די בעטן, די כלים, אַליץ, אַליץ וואָס ער האט פאַרמאַגט איז געשלאָגן געוואָרן מיט די דאָזיקע מכות.

און געווען איז יענע נאַכט די נאַכט פון פסח. האט דער אַלמעכטיקער געבראַכט אויף אים די מכות, אים מודיע צו זיין, אז אין דער צוקונפט וועט ער ברענגען אויף זיין לאַנד מכות.

האט דער מלך זיך זעהר שטאַרק דערשראָקן און געצימערט. און דאָס געשריי אין פרעה'ס פאַלאַץ איז געווען שטאַרק גרויס. און אַלע האָבן געזאָגט אז דאָס אַלץ איז צוליב שר'ן, די פרוי פון אַברם. ווען פרעה האט דערזען דאָס שלעכטס וואָס איז אויף אים געקומען, האט ער זיך געטראַכט: דאָס איז דאָך מיר געקומען נאָר דורך דער דאָזיקער פרוי. האט ער זיך פון איר דערווייטערט, און גערעדט צו איר גוטע רייד.

און דער קעניג האט צו איר געזאָגט: „דערצייל מיר, איך בעט דיר, וועגן דעם מאַן מיט וועלכן דו ביזט געקומען אַהער.“ „דער דאָזיקער מאַן איז מיין מאַן“, האט שרי געענטפערט, „און איך האָב דיר געזאָגט אז ער איז מיין ברודער, ווייל איך האָב מורא געהאַט, מאַמער וועט איר אים טויטן.“ און דער קעניג האט זיך אויפגעהערט משעפען צו שר'ן.

און גלייכצייטיק האָבן זיך אָפּגעטאָן די מכות. דאָן האָט פרעה געוואוסט אז דאָס אַלץ איז געשען בלויז צוליב שריון, און ער האָט זיך שטאַרק געוואונדערט.

אברהם און שרה פאַרלאָזן מצרים

און פרעה איז אויפגעשטאַנען גאַנץ פרי, אַ צעשראַקענער, און אַ צעטראָגענער, ווייל ער האָט דאָך זיך ניט צוגענענטערט צו איר, און ווען מען האָט געבראַכט צו אים אברם'ן, האָט דער קעניג געזאָגט צו אים: „פאַרוואָס האָסטו מיר אַזוינס אָפּגעטאָן? פאַרוואָס האָסטו געזאָגט 'זי איז מיין שוועסטער'! איך האָב זי דאָך דערפאַר געוואָלט נעמען פאַר אַ ווייב. אַבער נאָך איידער איך האָב צוגענענטערט צו איר, בין איך שוין געשלאָגן געוואָרן מיט מכות“.

„און איצט, אַט האָסטו דיר דיין ווייב, און אַלע אָפּשרייבעכצן פון די מתנות וואָס איך האָב איר געגעבן. נעם זיי און גיי דיר אַוועק פון אונזער לאַנד, וואָרום מיר קענען נאָך אַלע אויסשטאַרבן דורך איר. גיי! און פאַרוויס זיך ניט אין דעם דאָזיקן לאַנד, וואָרום די מצריים זיינען שטאַרק אויסגעלאָסן“.

און פרעה האָט גענומען נאָך שאַף און רינדער, און קנעכט און דינסטן און זילבער און גאָלד, און ער האָט געגעבן אברם'ן. ער האָט אים אומגעקערט זיין ווייב שרי, און ער האָט איר אָפּגעשריבן פאַר אַ דינסט זיין טאַכטער הגר וואָס זיינע אַ קעבס-ווייב האָט אים געבוירן. און ער האָט זי געגעבן שריון אַלס באלוינונג פאַר איר צניעות.

און צו זיין טאַכטער הגר האָט דער קעניג געזאָגט: „מיין טאַכטער, עס איז פיל בעסער פאַר דיר צו זיין אַ דינסט אין דעם הויז פון דער דאָזיקער פרוי איידער צו זיין אין מיין הויז, נאָכדעם ווי מיר האָבן געזען דאָס שלעכטס וואָס איז אויף אונז געקומען צוליב דער דאָזיקער פרוי“.

האַט אברם גענומען וואָס ער האָט פאַרמאַגט, און ער האָט פאַרלאָזט מצרים. פרעה האָט באַפוילן זיינע מענטשן זיי זאָלן באַגלייטן אברם'ן און זייניקע, כדי קיינער זאָל זיי טאָן קיין שום שלעכטס. און ער אַליין האָט זיי באַגלייט פיר טריט. האָט דער אויבערשטער געזאָגט צו פרעה'ן: זעסט, אַט אַזוי וועסטו אַמאָל באַגלייטן אברם'ס קינדער פון דיין לאַנד.

און אַט דאָס אַלץ איז פאַרלאָפן מיט אברם'ן נאָר צוליב דעם, אז זיין נאָמען און שריו'ס נאָמען זאָלן ווערן גרויס אויף דער

וועלט. וואָרום אַפילו אין מצרים, דאָס לאַנד פון די גרעסטע כּוּף-מאַכערס, פון וועמענס הענט קיינער האָט געקאַנט אַרויס אַ גאַנצער, איז אברם דאָרט נתעלה, דערהויבן, געוואָרן, און גאַנץ מצרים האָט אים באַגלייט.

און אזוי גרויס איז דער שכר פאַר באַגלייטן אַ מענטשן, אז דערפאַר וואָס פרעה האָט באַגלייט אברם'ן פיר טריט, זיינען אברם'ס אַפּשטאַמלינגע געווען ביי אים קנעכט פיר הונדערט יאָר (לויט אַן אַנדער מיינונג צוויי הונדערט און צען יאָר). און דערפאַר וואָס שרי האָט אין אַזאַ זנות'דיק לאַנד ווי מצרים זיך אויסגעהיטן פון אויסגעלאַסנקייט, זיינען אין איר זכות אַלע פרויען געוואָרן פּיין. און דערפאַר וואָס אברם איז אין מצרים ניט געשטרויכלט געוואָרן דורך זנות, זיינען אין זיין זכות אַלע מענער געוואָרן פּיין. און אברם האָט זיך אומגעקערט אין דעם לאַנד כּנען, צו דעם אָרט וואו ער האָט געבויט דעם מזבח, וואו ער האָט צוערשט אויפגעשטעלט זיין געצעלט. און אויף זיין וועג צוריק, האָט אברם גענעכטיקט אין די זעלבע סטאַנציעס, אין וועלכע ער איז איינגע-שטאַנען גייענדיק קיין מצרים. ווייל ער האָט געוואָלט אַפּצאָלן זיינע חובות וואָס ער איז שולדיק געווען אין די סטאַנציעס.

אברהם און לוט

אויד לוט האָט אין זכות פון אברם'ן געהאַט פילע שעפּסן, רינדער און געצעלטן. וואָרום דער אויבערשטער האָט אים גוטס געמאַן צוליב אברם'ן. ער האָט אים אזוי רייך געמאַכט, אז די ערד האָט זיי ביידע צוזאַמען ניט געקענט טראַגן. עס איז ניט געווען גענוג פאַשע פאַר זייערע פי.

און ווען אברם'ס פי פלעגן אַרויסגיין אין פעלד אַריין זיך פאַשען, האָבן זיי ניט דערמטשעפעט פרעמדע פעלדער. וואָרום אברם'ס פאַסטעכער פלעגן פאַרצוימען זייערע מיילער, ביז זיי זיינען געקומען צום פאַשע-פלאַץ, כדי זיי זאָלן ניט באַגולען פרעמדע מענטשן. אָבער לוט'ס פאַסטעכער פלעגן ניט פאַרצוימען די מיילער פון לוט'ס בהמות. ווייל זיי זיינען געווען רשעים. פלעגן מאַקע לוט'ס בהמות פאַרניכטן דאָס גראַז און די געוואוקסן פון פרעמדע בעלי בתים.

האָבן אברם'ס פאַסטעכער אַנגעהויבן זיך צו קריגן מיט לוט'ס פאַסטעכער, און זיי האָבן צו זיי געזאָגט:
„פאַרוואָס פירט איר אַרויס לוט'ס פי אומגעצוימט און פאַרשאַפט אזוי אַרום לוט'ן אַ שלעכטן נאַמען?“

און לומ'ס פאסטמעכער האָבן געענטפערט :
 „פארקערט, אייגנטלעך האָבן מיר דאָך באַדארפט אייך ניט
 לאָזן פאַרצוימען די מיילער פון די בהמות! וואָרום איר ווייסט
 דאָך גאַנץ גוט, אז אברס'ס פי וועלן סוף כל סוף איבערגיין צו
 לומ'ן, ווייל אברס האָט דאָך קיין קינדער, און לומ וועט אים
 ירש'ענען. און דערפאַר וואָס איר ווייסט, אז אברס האָט קיין זון
 וועלכער זאל אים ירש'ענען, פאַשעט איר ניט די פי ווי עס באַדאַרף
 צו זיין. איר מאַכט זיך פאַר צדיקים אויף יענעמס חשבון! וואָס
 הייסט דאָס וואָס איר זאָגט, אז לומ'ס בהמות פאַשען זיך פון
 גזלה! פאַשען זיי זיך דען ניט אויף אייגענע פעלדער?! האָט
 דען ניט דער הייליקער, ברוך הוא, געזאָגט צו אברס'ן 'צו דייע
 קינדער וועל איך געבן דאָס דאָזיקע לאַנד'. אַמ, אַמ, וועט ער
 דאָך שטאַרבן אַהן קינדער, און לומ, זיין ברודערס זון, וועט אים
 דאָך ירש'נען!“

האָט דער הייליקער, געבענטשט זיין נאָמען, זיך אָנגערופן:
 „אמת, איך האָב טאַקע געזאָגט אברס'ן, אז זיינע קינדער
 וועל איך געבן דאָס דאָזיקע לאַנד. צו זיינע קינדער, אָבער ניט צו
 דעם דאָזיקן רשע, וואָס איר מיינט. און אַפילו דאָס וואָס איך
 האָב געזאָגט צו אברס'ן, אז צו זיינע קינדער וועל איך געבן דאָס
 דאָזיקע לאַנד, איז ווען? נאָכדעם ווי איך וועל אַרויסטרייבן פון
 דאָרט דעם כנעני און דעם פּריזי. אברס'ן האָב איך נאָך קיין
 קינדער געגעבן. זוכה געווען צום לאַנד האָט ער נאָך ניט. און
 דער כנעני און דער פּריזי געפינען זיך נאָך אין לאַנד. איז אַזוי
 לאַנג ווי זיי זיינען אין לאַנד, זיינען זיי די בעלי בתים, און איר
 רעדט גאַר אַזוי!“

און ווען די איינוואוינער פון דעם לאַנד האָבן געזען טאַג
 איין טאַג אים ווי לומ'ס פאסטמעכער צוימען ניט זייערע פי, און
 זיי פאַרדאַרבן זייערע פעלדער און לאַנקעס, זיינען זיי געקומען צו
 אברס'ן, און האָבן זיך אָנגעהויבן קריגן מיט אים צוליב לומ'ס פי.
 און פונקט אַזוי ווי אברס'ס פאסטמעכער האָבן זיך גע-
 קריגט מיט לומ'ס פאסטמעכער, אַזוי האָט אברס זיך געקריגט מיט
 לומ'ן. אברס האָט גע'מענה'ט צו לומ'ן וועלכער האָט אויסגעזען
 פונקט ווי ער: „פאַרוואָס טוסטו מיר אַפּ אַזאַ זאַך? פאַרוואָס
 מאַכסטו מיר אַ שלעכטן נאָמען צווישן די איינוואוינער פון דעם
 לאַנד, דורך דעם וואָס דו הייסט דייע פאסטמעכער פאַשען אין
 פרעמדע פעלדער! ווייסטו דען ניט אז איך בין אַ פרעמדער אין
 דעם דאָזיקן לאַנד צווישן די כנענים, איז פאַרוואָס זשע טוסטו
 אַזוינס?“

אַמ אַזוי האָט אברס איינגע'מענה'ט מיט לומ'ן טאַג איין

טאג אויס, אבער לומ האט זיך ניט צוגעהערט צו אברם'ס ווערטער, און ער האט זיך ווייטער געטאן דאס זעלבע. אברם האט אים געהאלטן אין איין פארווערן, אבער לומ האט געהאלטן אין איין ניט פאלגן אים.

זיינען די איינוואוינער פונעם לאנד ווידער געקומען צו אברם'ן און האבן אים דערציילט. האט אברם זיך אנגערופן צו לומ'ן: „ווי לאנג נאך וועסטו מיר זיין פאר א שמרויכלונג מיט די איינוואוינער פונעם לאנד! מיר זיינען דאך שליסלעך ברידער. איז לאמיר זיך זשע ניט קריגן — און דערפון קען מען, אגב, זען אברם'ס באשיידנקייט, ניט קוקנדיק אויף די קריגערייען, האט ער אים דאך גערופן ברודער — שייד זיך בעסער אפ פון מיר. גיי, איך בעט דיך, און קלייב דיר אויס וואס פאר א פלאץ דו ווילסט און באזעץ זיך דארט מיט דיין פי און מיט אלץ וואס דו פאר-מאגסט. דו ביזט ניט ווערט צו זיין צוזאמען מיט מיר. פונקט ווי דאס מויל-איזל קען ניט שוואנגערן, אזוי וועלן דייע קינדער זיך ניט אויסמישן מיט מיינע.“

„איך בעט דיך, אלזא, דערווייטער זיך דו און די דיניקע פון מיר. און דו דארפסט ניט מורא האבן אוועקצוציען פון מיר. ווארום וויבאלד נאר עמעצער וועט דיר וועלן שלעכטס טאן, זאלסטו מיך לאזן וויסן, וועל איך זיך מיט אים אפרעכענען. אבער דערווייטער זיך נאר פון מיר. און וואו דו וועסט זיך באזעצן, וועל איך שמענדיק גרייט זיין דיר צו העלפן און דיך צו באשיצן.“ נאכדעם ווי אברם האט אפגערעדט די דאזיקע רייד צו לומ'ן, האט לומ אויפגעהויבן זיינע אויגן און באקוקט די געגנט פון דעם ירדן. ער האט געזען ווי דער גאנצער פלאץ איז גוט פאר מענטשן און פאר פי, און ער האט זיך דערווייטערט פון אברם'ן וואס איז געווען דער ערשמער גלויביקער. ער האט געזאגט: „איך וויל ניט אברם'ן, און איך וויל ניט זיין פאטער אין הימל.“ און ער האט ניט געוואלט זיך באהעפטן אין דער אמת'ער אמונה ווי אברם. און ווען לומ, וועלכער איז געווען אויסגעלאסן, האט געזען אז די איינוואוינער פון סדום זיינען זעהר אויסגעלאסן, האט ער אויסגעקליבן סדום פאר זיין וואוינ-ארט, כדי ער זאל קענען טאן ווי זיי טוען. ער האט אויפגעשמעלט זיינע געזעלטן אזוי, אז זיי האבן דערגרייכט ביז סדום, און ער אליין האט זיך באזעצט אין סדום, וואס איז געווען איינע פון די שענסטע שטעט. און כאטש די איינוואוינער פון סדום זיינען געווען זעהר שלעכטע און זינדיקע מענטשן, האט אים אבער דאס דאך ניט אפגעהאלטן פון צו וואוינען צווישן זיי.

דער אויבערשטער זאגט צו אברהם'ן ארץ ישראל

11. נאָר לומ האָט זיך אָפּגעשיידט פון אברהם'ן, האָט דער רוח הקודש באַלד נאָכאַמאָל אָנגעהויבן רוען אויף אברהם'ן. דער אויבערשטער האָט זיך אַנטפלעקט צו אים, און ער האָט צו אים געזאָגט:

„הויב אויף דייןע אויגן און קוק אין צפון זייט און אין דרום זייט, אין מזרח זייט און אין מערב זייט. וואָרום דאָס גאַנצע לאַנד וואָס דו זעסט וועל איך געבן דיר און דייןע קינדער אויף אייביק. און דייןע קינדער וועל איך מאַכן אַזויפיל ווי דער שמויב פון דער ערד. אויף דער דאָזיקער וועלט וועלן זיי געגליכן ווערן ווי שמויב.“

„פונקט ווי אַ מענטש קען ניט איבערציילן דעם שמויב פון דער ערד, אַזוי אויך וועט מען דייןע קינדער ניט קענען איבער-ציילן. פונקט ווי אַ מענטש קען ניט פאַרניכטן דעם שמויב פון דער ערד, אַזוי אויך וועט מען דייןע קינדער ניט קענען פאַרניכטן. פונקט ווי דער שמויב פון דער ערד ווערט געבענטשט נאָר דורך וואַסער, אַזוי אויך וועלן דייןע קינדער געבענטשט ווערן נאָר אינעם זכות פון דער תורה וואָס איז געגליכן צו וואַסער. פונקט ווי דער שמויב פון דער ערד איז פון איין עק וועלט ביז צום אַנדערן עק וועלט, אַזוי אויך וועלן דייןע קינדער זיין צעשפרייט פון איין עק וועלט ביז צום אַנדערן עק וועלט. אַזוי ווי שמויב פון דער ערד פאַרניכטעט אַלע מעטאַלענע כלים און ער אַליין בלייבט אויף אייביק, אַזוי אויך וועלן אַלע געצנדינער אומקומען אַבער ישראל וועט בלייבן אויף אייביק. אַזוי ווי דער שמויב פון דער ערד ווערט געטראָטן פון יעדן, אַזוי וועלן די געצנדינער טרעטן אויף דייןע קינדער. אַזוי ווי קיין מענטש קען לעבן אַהן שמויב, וואָרום וויבאַלד עס איז ניטאָ שמויב, וואַקסן קיין בוימער און קיין תבואה, אַזוי אויך וועט די וועלט ניט קענען האָבן אַ קיום אַהן דייןע קינדער. פונקט אַזוי ווי דער שמויב פון דער ערד, כאָטש אַלע טרעטן אויף אים, איז צום סוף הויבט ער זיך אויף און פאַרשמויבט די וואָס טרעטן אויף אים, אַזוי אויך די אידן, כאָטש זיי זיינען אויף דער אונטערשטער מדרגה, הויבן זיי זיך אויף און שטייען העכער פון אַלע פעלקער פון דער וועלט. פונקט אַזוי ווי דער וועג פאַרמאָטערט דאָך אַלע רייזנדיקע, און ער אַליין בלייבט אויף אייביק, אַזוי אויך וועלן דייןע קינדער פאַרמאָטערן אַלע געצנדינער, און זיי וועלן בלייבן אויף אייביק. פונקט אַזוי ווי דער שמויב פון דער ערד צעברעכט

די ציין, אזוי אויך ווען משיח וועט קומען, וועלן די אידן אומ-
ברענגען די געצנדיגער פון דער וועלט. פונקט אזוי ווי דער שמויב
פון דער ערד, ווען א מענטש נעמט אן א פולע זשמעניע פון אים
און טוט עס אריין אין טייג אריין אדער אין א געקעכץ אריין,
קען עס קיין שום באשעפעניש פארזוכן, ווארום עס צעברעכט
די ציין, אזוי אויך די אידן, יעדען איינעם, וועלכער באראבעוועט
און בא'גזל'ט זיי אויף דער וועלט, וועלן זיי אויסהאקן די
ציין אויף יענער וועלט. פונקט אזוי ווי עס איז דער שטייגער
פון זאמד, אז מען טוט עס אריין אין פייער אריין און מען נעמט
עס ארויס פון דארטן גאנצע פלאכטעסווייז און מען מאכט דערפון
גלאז, אזוי אויך די אידן, זיי גייען אריין אין פייער אריין, און
קומען ארויס לעבעדיק. פונקט אזוי ווי עס איז דער שטייגער פון
זאמד, אז מען מאכט אין אים א גריבעלע אין אונט, און אינדערפרי
געפינט מען דאס גריבעלע צוריק אָנגעפילט, אזוי אויך די אידן,
די טויזנטער וועלכע זיינען פארלוירן געגאנגען אין דוד המלך'ס
צייטן, זיינען נתמלא געוואָרן אין די צייטן פון שלמה המלך".
„שטיי זשע אויף און גיי אין דעם לאַנד אין דער ליינג
און אין דער ברייט, און נעם דערמיט חזקה אין דעם לאַנד,
וואָרום דיר וועל איך עס געבן, אָבער נאָר דאָס לאַנד און גיט
מער. גיי און מאַך דעם וועג פאַר דייע קינדער“.

און דערנענטערט האָט דער הייליקער, ברוך הוא, אברהם'ן
צו ארץ ישראל דערפאר, ווייל ווען ער האָט באַשאַפן די וועלט,
איז זי אָפגעשטאַנען צוואַנציק דורות, און עס איז אין איר געווען
קיין שום נוצן. ווייל אין פאַרלוויף פון די צוואַנציק דורות איז
גיט אויפגעשטאַנען איין צדיק. ווען דער אויבערשטער האָט געזען
אברהם'ן וועלכער האָט זיך געפונען אין דעם לאַנד ככל, האָט ער
זיך געטראַכט אפשר האָט דער דאָזיקער כוח אויסצוהאַלטן. און
אזוי ווי מען האָט אים אַריינגעוואָרפן אין קאַלך אויוון אַריין און
ער האָט הייליק געמאַכט דעם הייליקנס נאַמען און ער האָט אויס-
געהאַלטן דעם נסיון, האָט דער הייליקער געבענטשט זיין נאַמען.
און אים דערנענטערט צו ארץ ישראל.

און אויסגענומען האָט דער אויבערשטער מיט אברהם'ן אז
ער גיט אים דאָס לאַנד כנען אַ מתנת. און ווען ער האָט אים
געגעבן דאָס לאַנד, האָט ער עס אים געגעבן כלווי אזוי ווי עס
איז. ערשט אברהם האָט דאָס לאַנד אויסגעבעטערט און גוט געמאַכט.
ווייל ווען ער איז געקומען צו דער בערגיגער געגנט פון
צור, און ער האָט געזען ווי זיי טוען זייער אַרבעט אין צייט.
ווען מען דאַרף אויסרייסן דעם אומקרויט, רייסן זיי עס אויס.
זיי פאַלען (יעמן) אין דער צייט ווען מען דאַרף פאַלען. האָט

ער געזאגט: „הלואי זאל מיין חלק זיין אין אים דעם דאזיקן לאנד“.

און אברם האָט אויפגעשמעלט זיין געצעלט, און ער האָט זיך באַזעצט אין דעם פּלאַץ פון ממרא. ער האָט אויך געבויט אַ מזבח. און געבויט האָט אברם דריי מזבחות. איינעס ווען עס איז אים אָנגעזאגט געוואָרן די גוטע בשורה אז זיינע קינדער וועלן קריגן ארץ ישראל. איינעס ווען ער האָט קונה געווען דאָס לאַנד. און איינעס ווען עס איז אים געזאגט געוואָרן אז זיינע קינדער וועלן ניט פּאַלן אין עי.

האָט אברם זיך באַזעצט אין יענעם אָרט, און ער האָט דאָרט געוואוינט אַ לאַנגע צייט.

און אזוי ווי דער הייליקער, ברוך הוא, היט דאָך אַפּ דאָס פאַרמעגן פון די רשעים, נאָר צוליב דעם אז די צדיקים זאלן עס צונעמען, האָט ער זיך געטראַכט: איך וועל פאַראַרזאָכן אַ קריג צווישן די מלכים, איך וועל זיי אָנרייצן איינעס קעגן דעם אַנדערן, וועט אברם קומען און אַוועקנעמען וואָס זיי האָבן. און אויך האָט דער הייליקער געוואַלט דורך דעם גרויס מאַכן אברם'ס נאָמען איבער דער וועלט.

לוט אין געפאָנגענשאַפט

אין אַט יענער צייט האָט כּדרלעומר דער קעניג פון עילם געשיקט צו אַלע מלכים וועלכע האָבן זיך געפונען אַרום אים און צו נמרוד'ן דעם מלך פון שנער וועלכער איז געווען אונטערטעניק אונטער אים, און צו תּדעל דעם קעניג פון גוים, און צו ארייך דעם מלך פון אלסר, מיט וועלכע ער האָט געשלאָסן אַ בונד, אזוי צו זאָגן:

„נעמט זיך אַלע צוזאַמען און קומט צו מיר. איר וועט מיר העלפן שלאָגן די ריזן וועלכע אז מען זעט זיי בלויז שטאַרבט אַפּ דאָס האַרץ. איר וועט מיר העלפן אויסראַטן אַט יענע תקיפים פאַר וועלכע יעדער איינער האָט מורא. זיי געפינען זיך אין שוה קריתים — אַ שטאָט וואָס באַשטייט פון צוויי שמעט, און אין זייער הויפט שטאָט חרי, אויף זייער באַרג גבלא, דאָרט וואו די זון שיינט ניט, ביז איל דעם פּלאַץ פון פּארן. מיר וועלן שלאָגן אַלע שמעט פון סדום און אירע אייגנוואוינער, וואָרום שוין דרייצן יאָר אז זיי זינדיקן קעגן מיר“.

און אין דעם פּערצנטן יאָר ווען זיי האָבן מורד געווען אין כּדרלעומר'ן, זיינען ער און זיינע אַליאירטע מיט אַלע זייערע

ארמיען צוזאמען אן ערך פון אכט הונדערט טויזנט מאן, געצויגן, און זיי האבן אומגעבראכט יעדן איינעם וועמען זיי האבן נאר געטראפן אויף דעם וועג.

זיי האבן אויך געשלאגן אלע פינף מלכים פון סדום און עמורה. דעם קעניג ברע פון סדום וועלכער איז געווען שלעכט (רע) צום אויבערשטן און צו לייט; דעם קעניג ברשע פון עמורה וועלכער איז געווען א זינדיקער (רשע); דעם קעניג שנאב פון אדמה וועלכער האט פיינט געהאט (שונא) דעם פאטער (אב) אין הימל; דעם קעניג שמאבר פון צביים, וועלכער האט זיך געמאכט פליגלען (שם אבר) צו פליען, צו שפרינגען און מורד צו זיין אין דעם הייליקן, ברוך הוא; און דעם מלך פון דער שטאט בלע — דאס איז צער — וועמענס איינוואוינער זיינען פארשונגען געווארן.

און זיי האבן זיך אלע צוזאמען פארזאמלט אין דעם טאל שדים. און געהייסן האט דער טאל אזוי, ווייל עס האבן זיך דארט געפונען פילע פעלדער (שדות), און ער פלעגט זיי באפרוכטבארן פונקט ווי ברוסטן (שדים) זייגן אן א קינד. אט דער דאזיקער טאל איז אורשפרינגלעך געווען פול מיט אלע פארשידענע גומע זאכן, נאר נאכדעם ווי די מענטשן האבן געזינדיקט איז דער טאל געווארן פול מיט געזאלצן וואסער, און אזוי ארום איז דארט אנטשטאנען דער ים המלח, דער געזאלצענער [מייטער] ים.

און די נייען מלכים האבן דארט פארפירט א מלחמה. די מלכים פון עילם האבן שטארק צעקלאפט אלע מלכים פון סדום און עמורה, און דאס איז דאן געווען די ערשטע מלחמה אויף דער וועלט.

האבן די מלכים פון עילם נאכגעיאגט די מלכים פון סדום. און אזוי ווי דער טאל שדים איז געווען פול מיט ליימיקע גריבער, זיינען אלע מלכים פון סדום און עמורה מיט זייערע חיילות, אריינגעפאלן אין אט די ליימיקע גריבער. אבער א נם איז געשען און דער קעניג פון סדום האט זיך פון דארט ארויסגערעטעוועט. וואָרום בעת אברם איז אריינגעוואָרפן געוואָרן אין קאלך אויוון און איז ניצול געוואָרן, האָבן זיך געפונען אַ טייל פון די געצנדיגער וועלכע האָבן געגלויבט אין דעם נם. אָבער עס זיינען אויך געווען אַזעלכע וועלכע האָבן ניט געוואָלט גלויבן. אָבער נאָכדעם ווי דער קעניג פון סדום איז אַריינגעפאלן אין די ליימיקע גריבער און ער איז ניצול געוואָרן, האָבן זיי שוין אַלע געגלויבט אין דעם נם אַז אברם איז ניצול געוואָרן פון דעם קאלך אויוון. און די פיר מלכים פון עילם האבן נאכגעיאגט דעם שונא'ס סאלדאטן וועלכע זיינען אנטלאפן אויפן בארג זיך צו ראטעווען.

און האָבן זיי געטריבן ביז צום טויער פון סדום. זיי האָבן אַוועק-גענומען אַלץ וואָס האָט זיך געפונען אין סדום. זיי האָבן אויס-געפלינדערט אַלע שמעט פון סדום און עמורה. אויך לומ'ן, אכרם'ס ברודערס זון, האָבן זיי גענומען געפאַנגען. זיי האָבן גענומען אים און אַלץ וואָס ער האָט פאַרמאַגט. און דאָס האָט ער געקראָגן דערפאַר וואָס ער האָט זיך באַזעצט אין סדום. זיי האָבן גענומען דאָס גאַנצע האָב און גוטס פון די שמעט פון סדום און עמורה און זיי זיינען זיך אַוועקגעגאַנגען.

אייגענמלעך האָבן זיי גענומען לומ'ן געפאַנגען, ווייל זיי האָבן געמיינט אז דאָס איז אכרם. וואָרום לומ האָט אויסגעזען פונקט ווי אכרם. זיי האָבן געוואַלט בלינד מאַכן דאָס אויג וואָס האָט איינגעפירט גערעכטיקייט אויף דער וועלט. און אפשר האָבן זיי געפילט דורך זייער שמערנזעעריי אז אין לומ'ן שמעקט אַ גרויסער און פאַרכטיקער ניצון פון הייליקייט וואָס איז די נשמה פון משיח. אַכער אַבי נאָר זיי האָבן געפאַנגען לומ'ן האָבן זיי זיך אויפגעהויבן און זיינען אַוועקגעגאַנגען פון דאָרט.

אברהם באַזיגט די מלכים — באַפרייט לומ'ן

געווען איז דעמאָלט פסח. אכרם איז דאָן געווען פאַרנומען מיט באַקן מצות. איז געקומען צו אים עוג, דער אַנטרינגער, וועלכער האָט זיך געראַטעוועט פון דעם דור המבול דורך דעם וואָס ער איז געזעסן אונטער דעם דאָך פון דער תיבה וואָס האָט אים באַשיצט קעגן רעגן, און ער האָט זיך געשפּייזט פון נח'ס שפּייז — און ער האָט דערציילט אכרם'ן אַלץ וואָס די דאָזיקע מלכים האָבן געטאָן צו די שמעט פון סדום, און אז זיי האָבן גענומען געפאַנגען זיין ברודערס זון לומ.

און עוג האָט דאָס ניט געטאָן אויס ערלעכקייט. ער האָט עס געטאָן צוליב שרי'ס שיינקייט. ער האָט זיך געטראַכט: אַזוי ווי אכרם איז אַ קנאי, איז אז ער וועט אים דערציילן אז לומ איז געפאַנגען, וועט ער דאָך גיין מלחמה האַלטן און געטויט ווערן, וועט ער געמען שרי'ן פאַר אַ ווייב.

וואָרום לומ האָט געוואַלט ווערן אַ פירער אין סדום. ער האָט געוואַלט גאַנצמאַל אָנהויבן דינען די עבודה זרה. און דער-פאַר וואָס ער האָט פאַראורזאָכט אַ קריג צווישן זיך און אכרם'ן, זיינען זיי ביידע צעשיידט געוואָרן, און זיי זיינען געוואָרן ווי ריגלען מיט וועלכע מען פאַרשליסט אַ פאַלאַץ, אַזוי אז די וועלכע שפּייען אויסווייניק, קענען ניט אַריין אינווייניק.

און זע אליין אויף וויפל דער רשע לומ האט אוועקגערויבט פון דעם צדיק אברם די מעגלעכקייט, אז דער הייליקער, ברוך הוא, זאל צו אים ריידן. ווארום אזוי לאנג ווי לומ איז געווען באהעפט צו אברם'ן, האט דער אויבערשטער זיך ניט אנטפלעקט צו אברם'ן, און ער האט ניט גערעדט מיט אים. און פון דעם טאג אן ווען לומ האט א קלער געטאן אנצוהויבן נאכאמאל צו זינדיקן, האט דער רוח הקודש זיך אפגעטאן פון אברם'ן.

ווען אברם האט מיטגענומען לומ'ן מיט זיך, איז דער הייליקער געווען אין כעס אויף אים. דער אויבערשטער האט זיך געטראכט: „איך האב אים געזאגט 'צו דייע קינדער האב איך געגעבן דאס דאזיקע לאנד'. און ער פירט גאר מיט זיך זיין ברודערס זון לומ, כדי ער זאל אים ירש'ענען! אויב אזוי זאל ער נעמען גלאט צוויי קינדער פון גאס, און זיי מאכן פאר זיינע יורשים, פונקט ווי ער וויל מאכן זיין ברודערס זון פאר זיין יורש". אבער ווען אברם האט געזען אז לומ קערט זיך טאקע צוריק אום צו זיינע זינד, האט ער אנגעהויבן מורא האבן. ער האט זיך געטראכט: אפשר האט ער דורך דער דאזיקער באהעפטונג מיט לומ'ן פארלוירן חס ושלום דעם חלק הייליקייט מיט וועלכער דער הייליקער, געבענמשט זיין נאמען, האט אים באקרוינט.

און פונדעסוועגן, ווען לומ, זיין ברודערס זון, האט זיך פון אים דערווייטערט, האט דעם אויבערשטן פארדראסן אויף אברם'ן. דער הייליקער האט געזאגט: מיט אלע קען ער זיך באהעפטן, און מיט זיין ברודער לומ קען ער זיך ניט באהעפטן! און ווי נאר לומ איז אוועק פון אברם'ן, האט אברם געהאט צער דערפון. ער האט ביי זיך געטראכט: דער הייליקער, געבענמשט זיין נאמען, האט דאך געזאגט 'דייע קינדער וועל איך געבן דאס דאזיקע לאנד'. אפשר האט ער געמיינט אז ער וועט דאס לאנד געבן צו לומ'ס משפחה, און איך האב אים גאר דערווייטערט פון מיר!

ווי נאר אברם האט דערהערט אז זיין פלימעניק איז געפאנגען געווארן, האט ער צו זיך געזאגט: איך וועל גיין און זיך מוסר נפש זיין פאר דעם נאמען פון דעם אלמעכטיקן.

האבן צו אים געזאגט זיינע יונגען: „פינף מלכים האבן ניט געקענט ביישטיין קעגן זיי, וועלן מיר קענען ביישטיין קעגן זיי?" אבער אברם האט זיך ניט צוגעהערט צו זייערע רייד. ער האט זיי אלע באוואפנט מיט כלי זיין. ער האט זיי אויסגעפוצט אין זילבער און אין גאלד. ער האט זיי באדעקט מיט פערל, בריליאנטן און מיט אלע טייערסטע זאכן אין דער וועלט, און ער האט צו זיי געזאגט:

„זייט וויסן אז מיר גייען ארויס מלחמה האַלטן. איר זאָלט ניט גלוסטן זילבער און גאָלד. אַט דאָס זאָלן וואָס איר זעט איז אייערס. אויב איר דאַרפט זילבער און גאָלד נאָט אייך, און גייט מלחמה האַלטן מיט זיי און הייליקט דעם נאָמען פון דעם הייליקן. אויב עס געפינט זיך צווישן אייך עמיצער וועלכער האָט מורא פאַר זינד; וועמענס האַרץ איז ווייך צוליב די שלעכטע מעשים וואָס ער האָט געטאָן, זאָל ער זיך אומקערן אַהיים, און זאָל ניט מאַכן צעגייין דאָס האַרץ פון זיינע ברידער ווי זיין האַרץ. אויב עמיצער פון אייך ווייסט, אז ער האָט געטאָן אַן עבירה, זאָל ער ניט גיין מלחמה האַלטן.“ און אויסגעפוצט אין זילבער און אין גאָלד האָט ער זיי, כדי די וועלט זאָל זען ווי רייך ער איז, און מענטשן זאָלן ניט זאָגן, אז אברם איז געגאַנגען אויס'הרג'נען די מלכים כדי צוועק צונעמען זייערע פאַרמעגענס.

ווי נאָר זיינע יונגען האָבן דערהערט זיינע רייד, האָבן זיי ניט געוואָלט גיין מיט אים. איינציקווייז האָבן זיי זיך צוריקגעצויגן, ביז עס איז מיט אים איבערגעבליבן בלויז אליעזר, דער זון פון נמרוד, וועלכער איז געווען כשר. און אין שטאַרקייט האָט ער זיך געקאַנט פאַרמעסטן מיט די דריי הונדערט אַכצן יונגען, ווי די צאָל פון די אותיות אליעזר באַטרעפט דריי הונדערט און אַכצן. און אַט דער אליעזר פלעגט לערנען אַנדערע מענטשן אברם'ס תורות, זיינע מצוות, און ווי צו טאָן גערעכטיקייט.

אין יענער מינוט האָט דער הייליקער, געבענטשט איז ער, געזאָגט: „זאָלע האָבן דיך פאַרלאָזט! אַ חוץ אליעזר'ן איז קיינער געבליבן מיט דיר! ביי דיין לעבן, איך וועל אים געבן כוח פאַר דריי הונדערט און אַכצן יונגען! ער וועט גיין מיט דיר, און עס וועט זיין גלייך ווי אויך זיי זיינען געגאַנגען מיט דיר.“ וואָרום ווען אברם האָט באַשלאָסן אַרויסצוגיין פירן מלחמה מיט די מלכים, האָט ער זיך ניט פאַרלאָזט אויף אַ נס. לומ'ס צער האָט אים אַרויסגעטריבן פון הויז. ער האָט אַפילו מיטגענומען געלט אים אויסצולייזן. און אויב עס וועט אים ניט געלינגען אים אויסצולייזן, אַדער אים צו ראַטעווען, וועט ער ליבער שטאַרבן מיט אים אין געפאַנגענשאַפט.

אַבער אזוי גיך ווי ער איז אַרויסגעגאַנגען, און ער האָט דערזען אז די שכינה לייכט פאַר אים, און אז ער איז אַרומגערינגלט מיט פילע חיילות, האָט ער באַשלאָסן זיי נאָכצויאָגן.

ער איז אויפגעשטאַנען גאַנץ פרי און האָט גענומען זיינע דריי תלמידים ענר, אשכול און סמרא און זיין קנעכט אליעזר, און ער האָט צו זיי געזאָגט: „מיר גייען ראַטעווען לומ'ן.“

און אברם האָט נאָכגעיאָגט די מלכים ביו דן, דאָס הייסט פּמיאָס, אַ שטאַט אין צפון זייט פון ארץ ישראל.

ווי נאָר אָבער דער צדיק איז אָנגעקומען קיין דן, איז זיין כוח שלאַבעריק געוואָרן. וואָרום ער האָט פאַראויסגעזען, אַז זיינע קינדס קינדער וועלן דאָרט דינען די שטערן און פלאַנעטן, אַז זיי וועלן דאָרט מאַכן דעם עגל. האָט ער זיך אָפּגעשטעלט און מער ניט נאָכגעיאָגט.

ווען דער מלך פון סדום האָט דערזען ווי אברם יאָגט זיי נאָך, האָט ער געלאַכט פון אים און געזאָגט: „אַט דער דאָזיקער פאַרמעסט זיך נאָכצוואַגן אַזויפיל מלכים און זייערע לעגיאָנען?“ אָבער צדקה האָט געשריען און געזאָגט: „אויב עס וועט ניט זיין אַן אברם, ווער זשע וועט מיך טאָן?“ און דער מול צדק, וואָס איז אברם'ס מול האָט אָנגעהויבן פאַר אים לייכטן. און ניט קוקענדיק דערויף וואָס זיי זיינען געווען פינף און פערציק טויזנט פרינצן, מיט קיזערניגעס און זונות, אַכציק טויזנט שטאַרקע מאַן אָנגעטאָן אין קליפה פאַנצערס, און זעכציק טויזנט פּוּס-סאַלדאַטן מיט שווערדן אַ הויך קאוואַלעריע, האָט ער איבערגעלאָזט דאָרט זיינע תלמידים און זייערע פרויען מיט זיי, און ער האָט גענומען אליעזר'ן און זיי האָבן זיי נאָכגעיאָגט. און דערפאַר וואָס אברם האָט געפירט תלמידי חכמים אין מלחמה אַריין, איז ער באַשמראַפט געוואָרן מיט דעם וואָס זיינע קינדער זיינען שפעטער געווען קנעכט אין מצרים צוויי הונדערט און צען יאָר.

ווי נאָר אברם האָט אָנגעהויבן זיי נאָכצוואַגן, זיינען זיינע טריט געוואָרן זעהר גרויס. אַ טריט איז געווען דריי מייל. ער האָט געהאַט קפיצת הדרך, דער וועג איז אים אַנטקעגן געשפרונגען. אָבער זיינע פים זיינען ניט פאַרשטויבט געוואָרן, נאָר פּונקט ווי איינער וועלכער גייט פון זיין הויז אין בית המדרש אַריין. זיינע פים זיינען ניט פאַרשטויבט געוואָרן אַפילו ווי די פים פון אַ קינד וואָס גייט איבער די גאַס.

און די מלחמה צווישן אברם'ן און די מלכים האָט זיך אָנגעהויבן. אברם האָט אויף זיי געוואָרפן ערד, און פון דער ערד איז געוואָרן שווערדן. ער האָט אויף זיי געוואָרפן שמרוי, און פון דעם שמרוי איז געוואָרן פיילן.

זיי, ווידער, האָבן געוואָרפן אויף אברם'ן שווערדן, איז פון זיי געוואָרן ערד, זיי האָבן אויף אים געוואָרפן פיילן, איז פון זיי געוואָרן שמרוי.

האַט אברם נאָכגעיאָגט און דער אויבערשטער האָט גע-טויט. און אברם און זיין קנעכט האָבן נאָכגעיאָגט די איבעריקע.

דערווייל איז געקומען אברם'ן צו הילף דער מלאך לילה, און עס איז פון זיי ניט איבערגעבליבן א מענטש, אויסער די פיר מלכים וועלכע זיינען אנטלאפן און האבן זיך אומגעקערט יעדערער אין זיין וועג. און דורכדעם וואס די מלכים האבן געפירט מלחמה איינער מיט דעם אנדערן, איז אברם געהאלפן געווארן. האט אברם זיך אנגערופן צום אויבערשטן און צו אים געזאגט:

„האר פון דער וועלט! ווען דו וואלט ניט געווען משתף געווען דיין כבוד מיט מיר און מיר געהאלפן, איז וואס פאר א ווערט האט איין מענטש קעגן אזויפיל מלכים און זייערע חיילות! נאר וואס דען, דו האסט געגעבן דעם מידן כוח. די קומען מיט רייטוועגן, די קומען מיט פערד, אבער איך — דורך דיין נאמען ווערט מיין הארן דערהויבן.“

אין יענער שעה האט דער הייליקער, ברוך הוא, זיך אנגערופן צו אברם'ן און צו אים געזאגט: „גענוג פאר דיר! איצט לאמיר, דו און איך, צעטיילן די נאכט.“ און דאס איז די נאכט וועגן וועלכער דער אויבערשטער האט געזאגט צו אברם'ן: אין דער דאזיקער נאכט וועל איך אויסלייזן דייןע קינדער. דאס איז די נאכט וועלכע איז אנגעגרייט געווארן צעטיילט צו ווערן אין מצרים. א האלבע נאכט איז געווען זיך אפצורעכענען מיט אט די מלכים, און א האלבע נאכט איז באהאלטן געווארן אויף שפעטער אויסצוהרג'נען די בכורים פון מצרים.

„דו“, האט דער אויבערשטער ווייטער געזאגט צו אברם'ן, „האסט פון פארנאכט ביז א האלבע נאכט געמאן פאר מיר, און גע'הרג'ט מיינע פיינט; ביי דיין לעבן, אז איך וועל מאן פאר דייןע קינדער פון האלבער נאכט ביז אינדערפרי און הרג'נען זייערע פיינט אין מצרים.“

און אברם האט גענומען דאס גאנצע פארמעגן פון די מלכים, דאס גאנצע האב און גוטס פון סדום און דער געגנט, זיין פלימעניק לוט און אלץ וואס ער האט פארמאגט, אפילו וואס איז ווערט א פרומה האט ניט געפעלט לוט'ן, און ער האט זיך אומגעקערט לשלום.

און נאכדעם ווי אברם האט זיך אומגעקערט פון דער מלחמה אין וועלכער ער האט אומגעבראכט די דאזיקע מלכים און זייערע חיילות, האבן אלע זיך פארזאמלט אין דעם טאל שוה, און זיי האבן אפגעהאלטן א ראט. און דאן האבן זיי אויסגעהאקט צעדערבויםער און אויפגעבויט א גרויסע בימה, און זיי האבן ארויפגעזעצט אברם'ן אויף דער דאזיקער בימה. זיי האבן אים שטארק געלויבט און צו אים געזאגט:

„הער אונז צו! פאלג אונז און זיי דו אונזער מלך. דו ביזט אונזער האר, דו ביזט אונזער גאט!“
 אכער אברם האט זיי געענטפערט: „די וועלט האט איר מלך, און זי האט אויך איר באשעפער!“
 און אברם האט דערווייל געהאט אביסל עגמת נפש. וואָרום ער האט גע'הרג'ט שם בן נח'ס א זון. האט ער ביי זיך געמראכט: אזוי ווי איך האב געטויט א צדיק'ס א זון, איז איצט קען ער דאך קומען און מיך שעלמן, וועל איך דאך שטארבן!
 האט דער הייליקער זיך אנגערופן צו אים:
 האב קיין מורא! ניט נאר וועט ער דיך ניט שעלמן, נאר ער וועט נאך אפילו גיין דיר אנטקעגן מיט מתנות, און ער וועט דיך אויך בענטשן.“

אברהם און שם, נח'ס זון

און מלכי צדק, נעמלעך שם דער זון פון נח, איז ארויסגעגאנגען אנטקעגן אברם'ן. און אט דער דאזיקער שם איז געווען קעניג פון ירושלים. ער איז אויך געווען א צדיק. ער איז געווען איינער פון די וועלכע זיינען געבוירן געווארן גע'מל'ט. אויף אים האט דער הייליקער געאיינציקט זיין נאמען. ער איז געווען א כהן גדול. דאס בית המקדש איז געבויט געווארן אין זיין תחום.

איז אט דער שם, ווען ער האט געהערט פון אלץ וואָס אברם האט געמאָן, און דערזען דאָס פיל האב און גוטס וואָס ער האט אומגעקערט, האט ער זיך שטארק געוואונדערט ביי זיך אין האַרץ. און ניט קוקענדיק דערויף וואָס אברם האט גע'הרג'ט זיין זון כדרלעומר דעם קעניג פון עילם, איז ער געגאנגען אים אנטקעגן אים צו בענטשן.

און שם האט געזאָגט:

„געבענטשט זיי אברם פון דעם אויבערשטן וועלכער האט באשאפן הימל און ערד צוליב די צדיקים.“

און דאָן האט ער אנגעהויבן לויבן דעם אלמעכטיקן און געזאָגט:

„און געלויבט איז דער אויבערשטער וועלכער האט איבער-געגעבן דיינע שונאים דיר אין דער האַנט אַרײַן.“

האט אברם זיך אַנידערגעשטעלט און האט אַנגעהויבן בעטן צום בורא עולם, צום באשעפער פון דער וועלט, און געזאָגט:
 „האר פון אלע וועלמן! ניט מיט דעם כוח פון מיינע הענט

האָב איך דאָס אַליץ געמאַן, נאָר מיט דעם כוח פון דיין רעכטער האַנט מיט וועלכער דו באַשיצט מיך אויף דער וועלט, און אויף יענער וועלט."

און אַלע אין הימל האָבן געענטפּערט און געזאָגט:
 „געלויבט ביזטו, אַלמעכטיקער, וועלכער באַשיצט אברם'ן“
 און אברם איז געגאַנגען, און ער האָט גענומען מעשר פון אַליץ וואָס ער האָט פאַרנומען פון סדום און פון עמורה, און ער האָט אויך גענומען מעשר פון זיין ברודערס זון לוט, און ער האָט עס געגעבן צו שם'ן דעם זון פון נח, ווייל ער איז געווען אַ כהן. און אין אמת'ן האָבן שם און אברם דערגענצט איינער דעם צווייטן. וואָרום זיי האָבן דאָך מורא געהאַט איינער פאַר דעם צווייטן. אברם האָט מורא געהאַט פאַר שם'ן, ווייל ער האָט ביי זיך אין האַרצן זיך געטראַכט, אפשר איז שם בן נח אויף אים אין כעס דערפאַר ווייל ער האָט גע'הרג'ט זיינע קינדער. שם בן נח, ווידער, האָט מורא געהאַט פאַר אברם'ן, ווייל ער האָט אין האַרצן געטראַכט, אפשר איז אברם אויף אים אין כעס דערפאַר ווייל ער האָט געבראַכט אויף דער וועלט רשעים. האָבן זיי זיך דערנענטערט איינער צום צווייטן. שם האָט געהאַלפּן אברם'ן מיט ברכות, און אברם האָט געהאַלפּן שם'ן מיט מתנות. אַזוי איז אברם געווען דער ערשמער אין דער וועלט וועלכער האָט געגעבן מעשר.

און אַזוי ווי ווען שם און אברם האָבן זיך געטראַפּן, האָט שם צוערשט געבענמשט אברם'ן און ערשט דערנאָך דעם אוי-בערשטן. האָט אברם זיך אָנגערופן צו אים און געזאָגט:
 „בענמשט מען דען פריער אַ קנעכט און ערשט דערנאָך דעם בעל-הבית!“

איז טאַקע באלד אַוועקגענומען געוואָרן די כהונה פון שם'ן, און זי איז איבערגעגעבן געוואָרן צו אברם'ן. וואָרום אורשפּרינגלעך האָט דער הייליקער, ברוך הוא, טאַקע געוואָלט, אַז די כהנים זאָלן אַרויסקומען פון שם בן נח. נאָר נאָכדעם וואָס ער האָט פריער געבענמשט אברם'ן און דערנאָך דעם אַלמעכטיקן, האָט ער אַוועקגענומען די כהונה פון שם'ן און זי איבערגעגעבן אברם'ן. און כאַטש אברם האָט דאָך אָפּגעשמאַמט פון די קינדער פון שם, האָט ער פונדעסמוועגן זוכה געווען צו דער כהונה ניט אין שם'ס זכות, נאָר אין זיין אייגענעם זכות.

אברהם און ברע, קעניג פון סדום

און ברע דער מלך פון סדום, וועלכער איז ניצול געווארן פון די ליימיקע גריבער, איז ארויסגעגאנגען אנטקעגן אברם'ן צו דעם טאל שוה, און ער האט צו אים געזאגט:

„זעסטו, פונקט ווי דו ביזט אריין אין דעם קאלך אויוו, און דו ביזט ניצול געווארן, אזוי אויך בין איך אריין אין ליים אריין און בין ניצול געווארן.“

און דער מלך פון סדום האט זיך געווענדעט צו אברם'ן און צו אים געזאגט:

„גיב מיר צוריק די מענטשן וועלכע דו האסט גערצטעוועט פון דער שווערד פון די מלכים. און מיין האב און גוטס מעגסטו דיר נעמען. ווארום ווען זיי זאלן געווען מיך הרג'נען, וואלטן זיי דאך געווען אוועקגענומען אי מיין לעבן אי מיין פארמעגן.“

אבער אברם האט געענטפערט דעם מלך פון סדום:

„שומה וואס דו ביזט! איך דארף דען זילכער און גאלד! צי פעלט מיר דען בריליאנטן און אלע אנדערע טייערע זאכן. מיר פעלט עס ניט. איך האב פון דעם גאנצן האב און גוטס קיין הנאה געהאט. איך האב אויפגעהויבן מיין האנט און געגעבן א שבועה צו דעם אויבערשטן וועלכער האט באשאפן די וועלט צוליב די צדיקים, אז איך וועל ניט נעמען פאר זיך אפילו א פאדעם אדער א שוך-בענדל. טאמער האסטו בודה מיר צו געבן עפעס דערפאר פון דיינע באהאלטענע אוצרות, זאלסטו וויסן זיין, אז איך וועל עס ניט נעמען. איך וויל ניט, אז דו זאלסט זיך שפעטער בארימען און זאגן 'איך האב רייך געמאכט אברם'ן פון מיין האב און גוטס'. און צו וואס טאקע דארף איך האבן דיינע זאכן! דער הייליקער, ברוך הוא, האט דאך מיר צוגעזאגט אז ער וועט מיך רייך מאכן. וועל איך דען נעמען פון דיינעם, כדי דו זאלסט קענען זאגן אז דו האסט מיך רייך געמאכט! ניין! ווארום דער אלמעכטיקער אין וועמען איך האב בטחון, האט צו מיר גערעדט אזוי צו זאגן: 'עס וועט דיר גארניט פעלן, ווארום איך וועל דיר בענטשן אין אלץ וואס דו וועסט טאן'. איך דארף ניט דיינס. דו קריגסט אלץ צוריק, א חוץ דאס וואס די וועלכע זיינען מיטגעגאנגען מיט מיר אין מלחמה אריין, וועלן נעמען פון דעם רויב פאר זיך.“

אין יענער שעה האט אברם געהייליקט דעם אויבערשטנס נאמען, און ער האט אומגעקערט דעם גאנצן רויב וואס ער האט פארנומען פון סדום און עמורה.

נאָכדעם ווי אברם האָט אומגעקערט דעם גאַנצן רויב, האָט דער הייליקער, ברוך הוא, צו אים געזאָגט:

„דו האָסט געזאָגט אז דו וועסט ניט נעמען אַפילו אַ פּאָדעם, איז דערפאַר וועל איך רייניקן דיינע קינדער מיט דעם מזבח וואָס וועט זיין אַרומגערינגלט מיט אַ רויטן פּאָדעם. און נאָכמער, דערפאַר וואָס דו האָסט געזאָגט אז דו וועסט ניט נעמען אַפילו אַ פּאָדעם, וועל איך געבן דיינע קינדער די מצוה פון ציצית און די מצוה פון דעם פּאָדעם פון תכלת. דערפאַר וואָס דו האָסט געזאָגט אז דו וועסט ניט נעמען אַפילו אַ שוך-בענדל, וועל איך געבן דיינע קינדער די מצוה פון יבום און חליצה. דערפאַר וואָס דו האָסט דערמאָנט דאָס וואָרט „נעל“ — שוך, וועל איך געבן דיינע קינדער די מצוה פון עסן דעם קרבן פסח, וועלכן מען דאַרף עסן בעת די שייך זיינען אויף די פיס (נעליכס ברגליכס, שמות יב, יא). דערפאַר וואָס דו האָסט געזאָגט אז דו וועסט ניט נעמען אַפילו אַ פּאָדעם, וועל איך אָט מיט דעם זעלביקן לשון לויבן דיינע קינדער (נעמלעך, „כחוט השני שפתותיך“), דיינע לעפּצן זיינען ווי אַ רויטער פּאָדעם, שיר השירים ד, ג). דערפאַר וואָס דו האָסט געזאָגט אז דו וועסט ניט נעמען אַפילו אַ שוך-בענדל, וועל איך מיט אָט דעם זעלביקן לשון לויבן דיינע קינדער, נעמלעך, „מה יפו פעמך בנעלים“, ווי שייך זיינען דיינע טריט אין די שייך (שיר השירים ז, ב). דו האָסט ניט געוואָלט נעמען שכר פון אַ בשר ודם, און האָסט עס געהאַלטן פאַר אומוויירדיק. דערפאַר וועט דיין שכר זיין זעהר פיל פון איצט אָן און ווייטער. זע, וואָס פאַר אַ שכר עס איז אָנגעגרייט פאַר דיינעטוועגן פון מיר!“

נאָכדעם האָט לוט זיך אומגעקערט אויף זיין אָרט קיין סדום, און אברם מיט זיינע מענטשן האָבן זיך אומגעקערט אויף זייערע ערטער קיין אלוני ממרא וואָס איז ביי חברון.

אברהם'ס מורא

און עס איז געווען נאָכדעם ווי אברם'ן איז געשען דער דאָזיקער נם וואָס ער האָט גע'הרג'ט די מלכים, פאַרניכטעט זייערע אַרמיען און מציל געווען זיין פלימעניק לוט, האָט ער אָנגעהויבן מהרהר זיין, נאָך טראַכטן, ביי זיך אין האַרצן און געזאָגט צום הייליקן, ברוך הוא:

„האַר פון די וועלטן! דו האָסט געשלאָסן אַ בונד מיט נח'ן אז דו וועסט ניט פאַרלענדן זיינע קינדער. און איצט, אז איך

בין געקומען און האָב געמאָן מצוות און מעשים טובים, ביזומו געגאָנגען און האָסט אָפּגערוקט זיין בונד צוליב דעם בונד וואָס דו האָסט געמאַכט מיט מיר. קען דאָך אויך טרעפן, אז עס וועט אויפשטיין אָן אַנדערער וועלכער וועט מאָן מער מצוות און מער מעשים טובים פון מיר, וועסטו אָפרוקן דעם בונד וואָס דו האָסט געשלאָסן מיט מיר צוליב דעם בונד וואָס דו וועסטו שליסן מיט יענעם!"

האָט דער הייליקער, ברוך הוא, אים געענטפערט:
 „פון נח'ן האָב איך אויפגעשטעלט קיין באַשיצער פון צדיקים, אָבער פון דיר וועל איך יאָ אויפשטעלן באַשיצערס פון צדיקים. אָז עס וועט קומען אַ צייט ווען דייןע קינדער וועלן זינדיקן. זיי וועלן מאָן עבירות און שלעכטע מעשים. איז ווי נאָר איך וועל געפינען צווישן זיי איין צדיק, וועל איך אים איבערוועגן איבער זיי. וואָרום ער וועט קענען זאָגן צו דעם מדת הדין: 'גענוג, איך נעם עס אויף מיר, און איך בין מכפר אויף זיי.' אָבער אכרם האָט זיך נאָך אַלץ געוואונדערט און געטראַכט: „אפשר איז חס ושלום מיין שכר געמינערט געוואָרן פון מיר דורך דעם וואָס איך האָב דאָך די גאַנצע צייט דער-גענטערט מענטשן צום הייליקן, און איך האָב זיך מיט זיי באַהעפט, כדי איך זאָל זיי ברענגען גענטער צום אויבערשטן. און איצט זיינען גאָר מענטשן גע'הרג'ט געוואָרן דורך מיין האַנט." האָט דער אויבערשטער זיך באַלד אָנגערופן צו אים און געזאָגט:

„האָב ניט מורא, אכרם! איך בין דיין באַשיצער. דיין שכר איז זעהר גרויס. דו וועסט קריגן שכר פאַר זיי. וואָרום זיי זיינען דאָך אַלע געווען ניט גערעכטע." און דערפאַר וואָס אכרם האָט שטאַרק געציטערט און זיך געטראַכט: אפשר האָט צווישן די מענטשן וועלכע ער האָט גע'הרג'ט זיך געפונען אַ צדיק, אַ ירא שמים, האָט דער אויבערשטער צו אים געזאָגט:

„אַט די מענטשן וועלכע דו האָסט גע'הרג'ט זיינען געווען ווי דערנער. עס האָט זיך ניט געפונען צווישן זיי אַפילו איינער צוליב וועמען דו זאָלסט האָבן באַגאַנגען אַ זינד. זיי האָבן אַלע באַדאַרפט אומקומען. דו דאַרפסט ניט מורא האָבן, אכרם, איך וועל דיך באַשיצן פון דער שטראַף, אַז דו זאָלסט ניט באַשטראַפט ווערן פאַר די אַלע נפשות וועלכע דו האָסט גע'הרג'ט." אָבער אכרם האָט נאָך אַלץ מורא געהאַט, וואָרום ער האָט זיך געטראַכט אפשר דורכדעם וואָס ער האָט אויסגע'הרג'ט די מענטשן, האָט ער מבטל געמאַכט די מצוות וועלכע דער

אלמעכטיקער האָט געבאָטן די בני נח. האָט דער אויבערשטער צו אים געזאָגט:

„האָב קיין מורא, אברם, אדרבה איך דאַרף דיר געבן גאָר אַ גרויסן שכר דערפאַר וואָס דו האָסט אויסגעריסן די דערנער. דיר קומט אַ גאָר גרויסער שכר דערפאַר וואָס דו האָסט אויסגערייניקט די וועלט פון זיי.“

אַבער אברם האָט גאָר מורא געהאַט פאַר אַן אַנדער זאָך. ער האָט ביי זיך אַזוי געטראַכט: איך בין אַריינגעוואָרפן גע- וואָרן אין קאַלד-אויבן אַריין, און איך בין ניצול געוואָרן. עס איז געקומען דער הונגער, און איך בין ניצול געוואָרן. איך האָב געפירט מלחמה מיט די מלכים, און איך בין ניצול געוואָרן. קען דאָך זיין, אַז דאָס איז שוין דער שכר וואָס איך האָב געקראָגן נאָך אויף דער וועלט, און אויף יענער וועלט האָב איך שוין גאַרניט!

האָט דער אַלקעגנוואַרטטיקער צו אים געזאָגט:
„זאָרג זיך ניט, אברם, דיין שכר איז זעהר פיל. דאָס אַלץ וואָס איך האָב מיט דיר געמאַן אויף דער וועלט, האָב איך גלאַט אַזוי דיר געמאַן. אַבער דיין אמת'ער שכר איז ערשט אָנגעגרייט פאַר דייעטוועגן אויף יענער וועלט.“

אַבער אברם האָט נאָך אַלץ מורא געהאַט. ער האָט זיך געטראַכט: ווער ווייסט, אפשר וועלן די קינדער פון די מלכים וועלכע ער האָט גע'הרג'ט, צוזאַמען נעמען מענטשן, און זיי וועלן קומען מיט אים מלחמה האַלמן.

האָט דער הייליקער, ברוך הוא, צו אים געזאָגט:
„האָב קיין מורא! איך וועל דיר באַשיצן. פונקט ווי דער שילד, וויפל שווערדן מען זאָל ניט שליידערן קעגן אים, קען ער אויסהאַלמן קעגן אַלע, אַזוי אויך ווען אַפילו אַלע געצנדיגער וועלן זיך פאַרוואַמלען מיט דיר מלחמה צו האַלמן, וועל איך מיט זיי פירן מלחמה. האָב קיין מורא, וואָרום מיין האַנט וועט דיר באַשיצן איבעראַל וואוּהין דו וועסט גיין, פונקט ווי אַ שילד קעגן אומגליק. און זיי וויסן, אַז אַלץ וואָס איך האָב דיר געמאַן אויף דער וועלט איז גלאַט אַזוי. דו ביזט זיך עוסק אין מיין תורה, איז ביי דיין לעבן, אַז איך וועל דיר באַשיצן. און ניט נאָר דיר וועל איך באַשיצן, נאָר אויך דייענע קינדער, אויב זיי וועלן עוסק זיין אין מיין תורה. אויב דייענע קינדער וועלן עוסק זיין אין מיין תורה ווי דו, וועל איך אויך פאַר זיי זיין אַ שילד, אַ באַשיצער.“

דער אויבערשטער זאָגט צו אברהם'ן אַ זון

און יענע נאכט אין וועלכער דער אויבערשטער האָט זיך באַוווּן צו אברהם'ן איז געווען די נאכט פון פסח. און אזוי גרויס איז געווען דער כוח פון אברהם'ן, אז דער אויבערשטער האָט גערעדט מיט אים אי „בדבור“, מיט וואָרט, און אי „בחזון“, מיט זעאונג, וועלכע זיינען די וויכטיקסטע פון אַלע צען טערמינען מיט וועלכע נבואה ווערט אָנגערופֿן. און אברהם איז געווען דער ערשטער מיט וועמען דער אַלמעכטיקער האָט גערעדט אי בדיבור און אי בחזון. און אברהם האָט געוויינט און געבעטן פאַר דעם באַשעפֿער פון דער וועלט, און ער האָט געזאָגט:

„גענוג ברכות האָסטו מיר געגעבן, און נאָך גענוג ברכות זיינען ביי דיר פאַראַן מיר נאָך צו געבן. אָבער וואָס קומט מיר אַרויס פון אַט די אַלע ברכות, אַז איך דריי זיך אַרום אויף דער וועלט אַהן קינדער. ווען איך זאַל האָבן אַ זון, וואָלט דאָך מיין זון זיי איבערגענומען. אָבער איצט, אַז קינדער האָבן איך נישט, קומט דאָך אויס, אַז אליעזר, דער אויפזעער פון מיין הויז, און וואָס דורך אים זיינען מיר געטאָן געוואָרן נסים אין דמשק, וועט מיך ירש'ענען, איז וואָס זשע קומט מיר אַרויס פון דעם אַלץ וואָס דו גיסט מיר?“

וואָרום אברהם האָט געזען אין די שטערן, אַז נישט ער און נישט שרי וועלן האָבן קינדער. אויך אַלע אַנדערע שטערנזעער האָבן אזוי געזען. איז ער געווען זיכער, אַז ער וועט שוין נישט האָבן קינדער.

האַט, אָבער, דער אַלמעכטיקער צו אים געזאָגט:
„ביזטו שוין טאַקע אזוי זיכער, אַז עס וועט דיר נישט געבוירן ווערן אַ קינד?“

און אברהם האָט געענטפֿערט:

„האַר פון דער וועלט! איך זע אין מיין מזל, אַז מיר וועט קיין קינד געבוירן ווערן. אַט דער מזל שטופט מיך און זאָגט מיר 'אברהם, דיר וועט קיין קינד געבוירן ווערן'“. און געווען איז אברהם אַזאַ גרויסער שטערנזעער, אַז אַלע מלכים פון מזרח און מערב פלעגן זיך ווענדן צו אים. „און טאַמער, ווידער“, האָט אברהם גע'טענה'ט, „איז מיר יאָ באַשערט צו האָבן קינדער, אָבער זיי וועלן דיך דערצערענען, איז מיר ליכער אַז איך זאַל זיי אינגאַנצן נישט האָבן.“

האַט דער הייליקער אים דערויף געענטפֿערט, און צו אים געזאָגט:

לאַז אַפּ דיין שמערנווערריי! אין מזל לישראל! שמערנ-
זעעריי איז ניט פאַר אידן! דו ביזט אַ נביא און קיין שמערנ-
זעער! פון אַט דעם זעלבן מזל אין וועלכן דו זעסט אַז דו וועסט
האַבן קיין קינד, פון אַט דעם זעלביקן מזל וועל איך דיר ווייזן,
אַז דו וועסט יאָ האַבן אַ קינד! און ביי דיין לעבן אַז דו האַסט
ריכטיק געזען. אברם וועט ניט האַבן אַ קינד, אַבער אברהם
וועט יאָ האַבן אַ קינד! שרי וועט ניט האַבן אַ קינד, אַבער שרה
וועט יאָ האַבן אַ קינד! איך וועל אייך געבן אַנדערע נעמען, וועט
דאָס מזל זיך ענדערן. דיין מזל „צדק“ געפינט זיך אין מערב זייט,
דאַרט איז קיל, קען גאַרניט געבוירן ווערן. וועל איך דיין מזל
איבערפירן, און עס איינאַרדענען אין מזרח זייט וואו עס איז
וואַרעמער.”

און דער אַלמעכטיקער האַט אים אַרויסגעפירט פון דעם
הלל פון דער וועלט. ער האַט אים אַרויפגענומען אויבן איבער
דעם הימל, איבער די שמערן, און ער האַט צו אים געזאָגט:
„אַט ביזטו דאָך העכער פון דעם מזל! ווער זשע איז גרעסער
פון וועמען? ניט דו וועלכער ביזט העכער פון אים! דער וואָס
געפינט זיך אונטער דעם מזל האַט מורא פאַר אים. אַבער דו
ביזט דאָך העכער פון אים, איז הויב אויף דיין קאַפּ איבער אים!
צעטרעט די דערנער אַזוי לאַנג ווי דו האַסט די שייך אויף די
פיס! קענסטו איבערציילן אַט די אַלע מחנות אין הימל?!“
„איז דען פאַראַן אַ צאַל צו דייע שירות?״ האַט אברם
געענטפערט.

„אַט אַזוי“, האַט דער הייליקער געענטפערט אברם'ן, „וועט
אויך זיין מיט דייע קינדער. זיי וועלן זיין אַזויפיל, אַז מען
וועט זיי אַזש ניט קענען איבערציילן! דו האַסט מורא פאַר מזל?
ביי דיין לעבן, אַז פונקט ווי עס איז אוממעגלעך איבערצוציילן די
שמערן, אַזוי וועט אוממעגלעך זיין איבערצוציילן דייע קינדער.
פונקט ווי דו זעסט אַט די אַלע און קענסט זיי ניט איבערציילן,
אַזוי וועט קיין שום מענטש קענען איבערציילן דייע קינדער,
אַזויפיל וועט זיין זייער צאַל. וואָרום איך וועל דיך ניט פאַרלאַזן
ביז איך וועל דיך פאַרמערן, דיך בענטשן און מאַכן דייע קינדער
אַזוי צאַלרייך ווי די שמערן אין הימל, וועלכע קענען ניט געמאַסטן
ווערן און ניט געציילט ווערן. און דייע קינדער וועל איך געבן
אַט די אַלע לענדער וועלכע דו זעסט מיט דייע אייגענע אויגן.
איך וועל עס זיי אַוועקגעבן אויף אייביק. איך און דריי מלאכים
אַנטפלעקן זיך צו דיר און זאָגן דיר, אַז דער פאַרשאַלטענער לומ
וועט ניט ירש'ענען אברם'ן! נאָר דער וועלכער וועט אַרויסקומען
פון דיר, ער וועט דיך ירש'ענען! אַבער די מוזט זיך שמאַרקט

און האבן קיין אַנגסט. דו דאַרפסט גיין פאַר מיר און זיין אַ גערעכטער. אַבער אַזוי ווי דו האַסט מהרהר געווען נאָך מיינע מעשים, דאַרפסטו ברענגען אַ קרבן עולה."

אַט דאַרט האָט דער הייליקער, ברוך הוא, אים אַנגעזאָגט די בשורה, אַז קיין אַנדערער ווי זיין בן יחיד וועט אים ירש'ענען. און די קינדער וועלכע וועלן אַרויסקומען פון אים וועלן זיין געגליכן צו די שטערן. אַזוי ווי די שטערן בליאַסקען אין דעם גאַנצן הימל, אַזוי וועלן זיי בליאַסקען לעתיד לבוא. פונקט ווי די שטערן זיינען שורות איבער שורות, אַזוי אויך די אידן זיינען שורות איבער שורות. פונקט ווי די שטערן קען מען ניט דערפאַרשן און ניט איבערציילן, אַזוי אויך וועט מען די אידן ניט קענען דערפאַרשן און ניט איבערציילן. פונקט ווי די שטערן הערשן פון איין עק וועלט ביז צום אַנדערן עק וועלט, אַזוי אויך וועט ישראל הערשן פון איין עק וועלט ביזן אַנדערן עק וועלט. פונקט אַזוי ווי איבער די שטערן קען קיין שום אומה פון דער וועלט הערשן, אַזוי אויך וועט קיין שום אומה אין דער וועלט קענען פאַרלענדן די אידן. פונקט ווי די שטערן געפינען זיך אין דער הויך פון דער וועלט, אַזוי אויך די אידן. ווען זיי זיינען עולה, שטייגן זיי הויך ווי ביז צום הימל. טאַמער אַבער נידערן זיי אַראָפּ, חלילה, איז עס ביז צו דער ערד.

און ער האָט אים אויך צוגעזאָגט, אַז אין יעדער דור וועלן זיך געפינען ניט ווייניקער פון דרייסיק צדיקים. ווייל ווען די וועלט זאָל ניט פאַרמאַגן דרייסיק צדיקים ווי אברהם, וואָלט זי געהאַט קיין קיום.

ווי נאָר אברם האָט דאָס אַלץ דערהערט, האָט ער באַלד אַפגעלאָזט דאָס מזל. ער האָט זיך שוין מער ניט פאַרנומען דערמיט, און ער האָט געגלויבט אין דעם אויבערשטן וואָרט. נאָכמער, ער האָט אַפילו ניט געבעטן דעם אויבערשטן ער זאָל אים געבן עפעס אַ צייכן אויף דעם וואָס ער האָט אים צוגעזאָגט. דאָס איז דעם הייליקן שטאַרק געפעלן, און ער האָט עס אים גערעכנט פאַר אַ זכות און פאַר אַ גערעכטיקייט, וואָס ער האָט אים ניט דערקומשעט מיט ווערטער. און אַזוי שטאַרק איז דער כוח פון גלויבן, אַז אברם האָט גע'ירש'ענט די וועלט און יענע וועלט אַלס שכר נאָר פאַר זיין אמונה.

דער בונד צווישן די שטיקער (בין הבתרים)

אַון אכרם האָט געכעמטן צום אויבערשטן, און ער האָט געזאָגט צו אים:

„זיי מיר מודיע אין וואָס פאַר אַ זכות וועלן מיינע קינדער האָבן אַ קיום אויף דער וועלט?“

„אין דעם זכות פון קרבנות“, האָט דער הייליקער, ברוך הוא, אים געענטפערט. „איך בין דאָך דער וועלכער האָט דאָך אַרויסגענומען פון דעם קאַלך-אויבן אין כּשדים, כדי איך זאַל דיר געבן דאָס דאָזיקע לאַנד.“

האָט אכרם געזאָגט: „מיין האַר“, — און פון דעם טאָג אָן ווען דער אַלמעכטיקער האָט באַשאַפן די וועלט האָט אים קיינער גערופן „אָדון“, האַר, ביז אברהם איז געקומען, און האָט אים גערופן האַר — „אַבער ווי אַזוי זאַל איך וויסן אַז איך וועל ירש'ענען? מיר, האַר פון דער וועלט, האַסטו דאָך געגעבן קיין קינדער, און צו גלייכער צייט זאַגסטו מיר: דייןע קינדער וועל איך געבן דאָס דאָזיקע לאַנד.“

איז דערפאַר האָט זיך עפעס אכרם'ן ניט געגלויבט, און ער האָט געוואַלט אַ צייכן וועגן ירש'ענען דאָס לאַנד.

דאָס האָט שוין דעם הייליקן, ברוך הוא, אַביסל פאַרדראָסן אויף אכרם'ן, און ער האָט צו אים געזאָגט:

„אכרם! די גאַנצע וועלט שטייט אויף מיין וואַרט, און דו גלויבסט ניט מיין וואַרט, נאָר דו זאַגסט, 'ווי אַזוי ווייס איך, אַז איך וועל ירש'ענען!' ביי דיין לעבן, אַז צוויי מאַל וועסטו וויסן.“ און עס איז גגזר געוואָרן, אַז זיינע קינדער זאַלן זיין משועבד אין פיר קעניגרייכן.

האָט אכרם זיך אָנגערופן פאַר דעם הייליקן און צו אים געזאָגט: „האַר פון דער וועלט, אפשר וועלן חס ושלום די אידן זינדיקן פאַר דיר, און דו וועסט זיי טאָן ווי דו האַסט געטאָן דעם דור המבול, און דעם דור הפלגה?“

האָט ער אים געענטפערט: „ניין.“

האָט אכרם ווייטער געפרעגט: „אין וואָס פאַר אַ זכות? וואָס אַ שטייגער וואַלסטו מיר געהייסן זיי לערנען, אַז דאָס זאַל מכּפּר זיין זייערע זינד?“

„די כּפּורות וואָס איך גיב דיר“, האָט דער הייליקער געענטפערט.

„יא“, האָט אכרם געענטפערט, „דאָס איז אַלץ גערעדט אין דער צייט ווען דאָס בית המקדש שטייט. אַבער אין דער צייט.“

ווען עס איז נישט א בית המקדש, וואס וועט פון זיי ווערן?" דערויף האט דער אויבערשטער אים געענטפערט: "איך האב שוין מתקן געווען א סדר פאר קרבנות, און אזוי לאנג ווי זיי וועלן אים זאגן, וועט עס ביי מיר זיין פונקט אזוי גלייך ווי ווען זיי וואלטן פאר מיר מקריב געווען א קרבן, און איך וועל זיי מוחל זיין אלע זייערע זינד".

און ער האט צו אים געזאגט:

"נעם קרבנות און זיי מקריב פאר מיר". ער האט אים, נעמלעך, געוויזן דרייערליי סארטן אקסן, דרייערליי סארטן ציגן, און דרייערליי סארטן ווידערס, אויך א טויב, א יונגע טויב, און אלע אנדערע כפרות, אפילו דאס צענטל פון דער איפה. און ער האט אים געוויזן דאס בית המקדש, און דעם סדר פון די קרבנות. ער האט אים אויך געוויזן תחית המתים.

און בעת אברם האט געהערט פונעם אויבערשטן אז זיינע קינדער וועלן ליידן גלות, האט ער מהרהר געווען ביי זיך אין הארצן און זיך געטראכט: איז דען מעגלעך אז יעדע אומה זאל פארשקלאפן מיינע קינדער, און זי אליין זאל ארויס בשלום! אז זי גופא זאל ניט געפונען ווערן שולדיק!

אבער ווען דער הייליקער, געבענשט זיין נאמען, האט געזען וואס עס קומט פאר ביי אברם'ן אין הארצן, וואס אברם איז מהרהר, האט ער צו אים געזאגט: "אויך דאס פאלק וואס וועט זיי פארשקלאפן וועל איך משפט'ן, און נאכדעם וועלן זיי ארויסגיין מיט א גרויס פארמעגן".

און אברם האט גענומען די אקסן, די ווידערס און די ציגן, ווארום די פעלקער פון דער וועלט זיינען געגליכן צו אקסן, ווידערס און ציגן, און ער האט זיי צעטיילט יעדן איינעם אויף צוויי חלקים. ער האט צעטיילט די בהמות, מרמז צו זיין, אנצודייטן, אז די אומות וועלן ביסלעכווייז פארלענדט ווערן, און ער האט אוועקגעלייגט איין חלק קעגן דעם אנדערן. דעם פויגל, אבער, האט ער ניט צעטיילט, אנצווינקען אז די אידן, וועלכע זיינען געגליכן צו יונגע טייבעלעך, וועלן לעבן אייביק.

און ווען אט דער רויב פויגל האט אראפגענידערט, איז ער ניט צוגענעמערט צו די חלקים. און אט דער רויב פויגל איז אן אומווירדיקער פויגל. און אט דער אומווירדיקער פויגל דאס זיינען די מלכים פון דער ערד. און אז זיי וועלן זיך האלטן אן עצה ווי צו טאן די אידן שלעכטס, וועט דער זכות פון דעם צדיק אברם זיי מבטל זיין.

אזוי איז אברם געשמאנען און האט געבעטן צום אויבערשטן,

אז זיינע קינדער זאלן ניט דארפן משועבד ווערן, קנעכטעוון, איז אַט די פיר מלוכות.

און בעת ער איז אזוי געשטאַנען, האָט די זון אָנגעהויבן זיך זעצן. אַ נבואה-שלאָף איז אָנגעפאלן אויף אים, און ער איז איינגעשלאָפן פון דעם כוח פון דער תפילה.

און צווישן די שטיקער (בין הכתרים) האָט דער אויבערשטער אים געוויזן די פיר קעניגרייכן, וועלכע ער וועט מאַכן הערשן, און זיי שפעטער פאַרניכטן. און אברם האָט געזען די פיר קעניגרייכן וועלכע וועלן אויפשטיין און פאַרשקלאַפן זיינע קינדער. און די פיר קעניגרייכן זיינען כבל, מדי, יון און פרם וועלכע וועלן פאלן, און קיינמאל מער אויפשטיין. און פון דאָרט וועלן זיינע קינדער אַרויסגיין אַלס דאָס פאַלק ישראל.

אַבער דער הייליקער האָט געזאָגט צו אברם'ן:

„זיי וויסן, אז איך וועל דיינע קינדער צעזייען און צע-שפּרייטן. אַבער זיי אויך וויסן, אז איך וועל זיי צוריק צוזאַמענעמען. וויסן, אז איך וועל זיי פאַרמשכּוֹען. וויסן אַבער אויך, אז איך וועל זיי אויסלייזן. דו זאָלסט וויסן, אז איך וועל זיי פאַרשקלאַפן. אַבער דו זאָלסט אויך וויסן, אז איך וועל זיי אויסלייזן. וואָרום דיינע קינדער וועלן זיין פרעמדע אין אַ לאַנד וואָס געהערט ניט זיי. און פיר הונדערט יאָר וועט מען זיי פייניקן. אַבער אויך די מצרים, וועלכע וועלן זיי פאַרשקלאַפן, וועל איך משפּט'ן מיט צוויי הונדערט און פופציק מכות. און נאָכדעם וועלן זיי אַרויסגיין פריי מיט אַ סך פאַרמעגן. ווען זיי וועלן אַרויסגיין פון מצרים, וועל איך זיי אָנפילן מיט זילבער און גאלד.“

— און דערפאַר, טאַקע, האָט שפעטער דער אויבערשטער געזאָגט צו משה רבנו: איך וועל מאַכן, אז די אידן זאלן געפינען חן אין די אויגן פון די מצריים, אזוי אז ווען די אידן וועלן בעטן די מצריים זיי זאלן זיי לייען פאַרשידענע זאַכן, זאלן זיי זיי ניט אַפּזאָגן, כדי אברהם זאל ניט האָבן אַ פתחון פה צו זאָגן: דעם „ועבדום וענו אותם“, נעמלעך דעם פאַרפייניקן זיי, האָט ער מקיים געווען. אַבער דעם „ואחרי כן יצאו ברכוש גדול“, נאָכדעם וועלן זיי אַרויסגיין מיט פיל רייכקייט, האָט ער ניט מקיים געווען. — אַבער אברם האָט ניט געבעטן אויף זיי רחמים. אַדרבה, ער

האָט געזאָגט: „אויך איך וויל זיין פאַרשקלאַפּט“. דער אויבערשטער האָט אים אַבער געענטפערט: „דו וועסט איינגעזאַמלט ווערן צו דיינע עלטערן אין שלום, און דאָס אַליץ וועסטו ניט זען“. ער האָט אים אויך אָנגעזאָגט די בשורה, אז זיין פאַטער תרח האָט אַ חלק אויף יענער וועלט. און תרח איז איינער פון די אַכט וועלכע האָבן אַ חלק אי אויף דער וועלט אי אויף יענער וועלט.

ער האט אים אויך אנגעזאגט די בשורה, אז ישמעאל וועט טאן תשובה נאך ביי זיין לעב-צייט. און אז זיין אייניקל עשו וועט נישט ווערן אן אויסווארף אזוי לאנג ווי ער, אברם, וועט לעבן. אז נאכדעם ווי זיינע קינדער וועלן פארטריבן ווערן קיין מצרים און וועלן זיין דארט דריי דורות, וועט דער פערטער דור גיין ירש'ענען דאס לאנד כנען. ווארום די זינד פון דעם אמורי איז נאך נישט געווען פארפולט, אז ער זאל ארויסגעשיקט ווערן פון זיין לאנד ביז יענער צייט. און דער אויבערשטער באשטרעפט דאך קיין מענטשן ביז זיין מעסטל איז פול.

און ווען די זון האט זיך שוין געהאט אינגאנצן געזעצט, און עס איז געווארן שטארק פינצטער, האט דער הייליקער, ברוך הוא, געוויזן אברם'ן פיר זאכן. ער האט אים געוויזן די תורה, קרבנות, דעם גיהנום און די קעניגרייכן. אויסער דעם האט ער אים געוויזן קריעת ים סוף.

און דער הייליקער האט געזאגט צו אברם'ן:

„אזוי לאנג ווי דייןע קינדער וועלן עוסק זיין אין צוויי, וועלן זיי ניצול ווערן פון צוויי. אזוי לאנג ווי זיי וועלן זיך אפגעבן מיט תורה און מיט קרבנות, וועלן זיי ניצול ווערן פון דעם גיהנום און פון דעם פארשקלאפט ווערן אין די פארשידענע קעניגרייכן. אזוי ווי אבער דאס בית המקדש וועט דאך הרוב ווערן, וועלן דאך די קרבנות במל ווערן, איז וואס זשע ווילסטו? ווילסטו אז דייןע קינדער זאלן אראפנידערן אין גיהנום אריין, אדער ווילסטו אז זיי זאלן פארשקלאפט ווערן אין די קעניגרייכן?“ איז אברם געזעסן יענעם גאנצן טאג און האט זיך געשלאגן מיט דער דעה, און זיך געמראכט: „וואס זאל איך אויסקלייבן פאר מינע קינדער? גיהנום אדער פארשקלאפונג? דאס איז שווער, און דאס איז שווער!“

און ער האט געהאט בדעה אויסקלייבן פאר זיינע קינדער גיהנום. ווארום ער אליין איז שוין געווען מיד פון גלות, האט ער זיך געמראכט: אויב איך בין שוין מיד פון גלות, מכל שכן אלע אידן צוזאמען וועלן דאך אוןדאי און אוןדאי ווערן מיד דערפון.

דא אבער האט אים דער הייליקער אנגעוואונקען ער זאל אויסקלייבן גלות. ווארום גלות איז נאר א צייטווייליקער ענין, בעת גיהנום איז אויף דור דורות. און דער אויבערשטער האט צו אים געזאגט:

„אברם! ווי לאנג וועסטו נאך אזוי זיצן און מראכטן? באשלים!“

און גלייכצייטיק האט דער הייליקער אים אנגעוואונקען

ער זאל אויסקלייבן פארשקלאַפונג. האָט ער געפּאָלגט און דאָס אויסגעקליבן. ער האָט געזאָגט: „עס איז גלייכער אז מיינע קינדער זאלן פארשקלאַפּט ווערן ביי די קעניגרייכן, אַזוי איינער פון זיי זאל נישט אַרײַן אין גיהנום אַרײַן. און דער הייליקער האָט מיט אים מסכים געווען.

אין יענעם טאָג האָט דער אויבערשטער געשלאָסן אַ בונד מיט אַברם'ן — און פון די צען דורות וועלכע זיינען געווען פון נח'ן ביז אַברם'ן, האָט דער אויבערשטער מיט קיינעם געשלאָסן אַ בונד אויסער מיט אַברם'ן — אז ער נישט זיינע קינדער דאָס לאַנד און אַלע מזרח פעלקער. און כאַטש ער האָט אים אַנטפּלעקט די וועלט און יענע וועלט, האָט ער אים אַבער נישט דערציילט, אז ער וועט געבן זיינע קינדער מן. וואָרום צדיקים זאָגן ווייניק און טוען פיל.

שרה גיט אברהם'ן איר דינסט הגר

און שרי, אברם'ס ווייב, איז נאך אַלץ געווען אַן עקרה אין יענע טעג, און האָט געבוירן אַברם'ן קיין זון און קיין טאָכטער.

איז ווען זי האָט געזען אז זי האָט קיין קינדער, האָט זי ביי זיך געטראַכט: איך ווײס די סיבה פון מיין נישט האָבן קינדער. עס איז נישט ווי מען דענקט אז איך דאַרף אַ קמע, אז איך דאַרף רפואות, נײן! דאָס האָט דער אויבערשטער מיך אויפגעהאַלטן פון צו האָבן קינדער.

און זי איז געגאַנגען און האָט גענומען איר דינסט הגר, וועלכע פרעה האָט איר געגעבן אַ מתנת, און זי האָט זי געגעבן איר מאַן אַברם'ן פאַר אַ ווייב. וואָרום הגר האָט זיך אַפּגעלערנט אַלע וועגן פון שרײַן. זי האָט נישט פאַרפּעלט איינס פון די אַלע גוטע וועגן וועלכע שרי האָט זי געלערנט.

און שרי האָט געזאָגט צו אַברם'ן:

„אַט נאָ דיר מיין דינסט הגר, לעב מיט איר, זאל זי געבוירן אַ קינד, וועל אויך איך געבויט ווערן דורך איר.“
זי האָט נישט מקנא געווען איר דינסט, זי האָט זיך בלויז מכוון געווען פאַרן הימלס וועגן.

און דער הייליקער האָט מצער געווען אַברם'ן און שרײַן, און ער האָט זיי נישט געגעבן קינדער נאָר צוליב הגר'ן וועלכע איז געווען אַ צדקת, כדי זי זאל האָבן אַ זון פון אַברם'ן.
האָט אַברם זיך צוגעהערט צו שרײַם רוח הקודש, און ער

האָט גוט געמאָן. וואָרום אַמאָל מאַכט זיך אַז אַ מאַן פּאַלגט אַ ווייב און ווערט אָן. און אַמאָל מאַכט זיך אַז אַ מאַן פּאַלגט אַ ווייב און ער פאַרדינט.

און שרי האָט גענומען צוריידן הגר'ן, און זי האָט צו איר געזאָגט:

„וואויל צו דיר וואָס דו באַהעפסט זיך צו דעם דאָזיקן הייליקן גוף“.

און שרי האָט געגעבן הגר'ן צו אברם'ן, נאָכדעם ווי זיי האָבן שוין געוואוינט אין דעם לאַנד כנען צען יאָר, פאַר אַ ווייב און ניט פאַר אַ קעסמויב. און אברם האָט געלעבט מיט הגר'ן, און זי איז געוואָרן טראַגעדיק פון אים פון זייער ערשטן צוזאַמען-קונפט.

ווען הגר האָט דערזען אַז זי שוואַנגערט, האָט זי זיך זעהר געפרייט, און איר בעל הבית'מע איז געוואָרן גרינגשעציק אין אירע אויגן. וואָרום די גאַנצע נייענציק יאָר, אין וועלכע שרי האָט געהאַט קיין קינדער, פלעגט זי זיצן אין איר צימער אַזוי ווי אַ כלה, און אַלע אַנגעזעענע פרויען פלעגן קומען זי באַזוכן און פּרעגן וואָס זי מאַכט. פלעגט שרי זיי ענטפערן: „גייט בעסער פּרעגן וואָס די פאַרלאָזענע (הגר) מאַכט“.

דערפאַר פלעגט הגר זאָגן: „מיין בעל הבית'מע שרי איז אינווייניק ניט ווי אויסווייניק. זי מאַכט זיך פאַר אַ צדקת, אָבער זי איז עס ניט. וואָרום ווען זי וואַלט געווען אַ צדקת, זעט וויפל יאָר זי האָט ניט געקענט שוואַנגער ווערן, און איך בין באַלד מעוכרט געוואָרן. איז עס דאָך ניט אַנדערש ווי איך בין אַנגענומען-נער פאַרן אויבערשטן פון מיין בעל הבית'מע שרי“.

אָבער שרי האָט זיך געטראַכט: מיט אַט דער דאָזיקער וועל איך פאַרפירן אַ משה ומתן! איך וועל זיך בעסער אַדורכ-שמועסן מיט איר בעל הבית. און זעענדיק אַז הגר איז טראַגעדיק געוואָרן פון אברם'ן, האָט שרי מקנא געווען איר דינסט, און ביי זיך אין האַרצן האָט זי געטראַכט, עס איז ניט אַנדערש נאָר אַז הגר איז ערלעכער פון איר.

און שרי האָט געזאָגט צו אברם'ן: „ווען דו האַסט געכעטן צום הייליקן און צו אים געזאָגט 'וואָס קומט מיר אַרויס אַז דו גיסט מיר דאָס אַלץ, אַז איך גיי דאָך אַרום אַהן קינדער', האַסטו דאָך געכעטן נאָר פאַר דיר אַליין. דו האַסט געווען באַדאַרפט בעטן פאַר אונז ביידן, וואַלט אויך איך געווען געהאַלפן געוואָרן. ווען דו וואַלסט געווען זאָגן 'און מיר זיינען קינדערלאָז', איז פונקט ווי ער האָט געגעבן דיר אַ קינד, אַזוי וואַלט ער געווען געגעבן אויך מיר אַ קינד. אָבער אַז דו האַסט געזאָגט 'איך בין קינדערלאָז',

האַט ער דיר געגעבן און מיר ניט. און אַ חוץ דעם, דו הערסט ווי זי איז מיך מבזה, און דו שווייגסט! זאל דער אלמעכטיקער משפּט'ן צווישן מיך און דיר!"

און דערפאַר וואָס שרי האָט געזאָגט, „דער אלמעכטיקער זאל משפּט'ן צווישן מיך און דיר“, איז איר געמינערט געוואָרן אַכט און דרייסיק יאָר פון איר לעבן. וואָרום זי האָט באַדאַרפט דער-גרייכן אברם'ס יאָרן, נעמלעך, הונדערט און פינף און זיבעציג יאָר. שרי האָט שמאַרק געפייניקט הגר'ן. זי האָט מער זי ניט געלאָזט וואוינען מיט אברם'ן. זי האָט זי געצוואונגען צו אַרבעטן שווער. זי האָט זי געשלאָגן מיט די שייך אין פנים. ווען שרי איז געגאַנגען זיך באַדן, האָט הגר געמוזט נאַכטראַגן איר אַן עמער און אַנדערע באַד-כלים.

און שרי האָט געגעבן הגר'ן אַ גוט אויג, און זי האָט מפּיל געווען. האָט אברם געזאָגט צו שרי'ן: „דיין דינסט איז אין דייןע הענט, טו מיט איר ווי דו ווילסט.“

אַבער ער האָט איר אויך געזאָגט: „מען טאַר זי ניט מאַכן אַרבעטן. נאַכדעם ווי מען האָט זי געמאַכט פאַר אַ האַרין, קען מען זי ניט מאַכן פאַר אַ דינסט. הויב זי ניט אויף און וואַרף זי ניט אַראָפּ.“ שרי האָט זי ווייטער געפייניקט. האָט הגר זיך אויפגעהויבן און איז אַנטלאָפּן אין דער מדבר.

הגר און דער מלאך

און הגר האָט דאָרט באַגעגנט אַ מלאך ביי דעם קוואַל וואַסער וואָס איז אויף דעם וועג קיין חלוצא. אַבער זי האָט זיך פאַר אים ניט דערשראָקן. וואָרום אברם'ס כוח איז געווען אַזוי גרויס, אַז מלאכים פלעגן זיין אַפּטע געסט ביי אים אין הויז. איז אַלע די וועלכע האָבן זיך געפונען ביי אים אין הויז זיינען געווען מיט זיי געוואוינט. האָט זי ניט מורא געהאַט פאַר אַ מלאך. האָט דער מלאך צו איר געזאָגט:

„הגר, שרי'ס דינסט, פון וואַנען קומסטו, און וואוהין גייסטו?“ כאַטש ער האָט גוט געוואוסט פון וואַנען זי קומט, נאָר ער האָט עס אַזוי אַנגעהויבן אַלס אויסרייד אַריינצוגיין מיט איר אין אַ שמועס.

„איך אַנטלויף פון מיין האַרענטע שרי“, האָט הגר אים געענטפּערט.

דערויף האָט דער געטלעכער מלאך צו איר געזאָגט: „קער זיך אום צוריק צו דיין האַרענטע, און לאַז זיך אונטער-“

דריקן אונטער אירע הענט. און נאכדעם ווי דו וועסט זיך צוריק-קערן, וועסטו שוואנגער ווערן, און דו וועסט געבוירן א זון, און דו זאלסט אים רופן ישמעאל. ער וועט זיך דערציען אין דער מדבר. ער וועט ליב האבן די וויסטעס צו פאנגען דארט חיות. ער וועט עסן נבלות, באראבעווען מענטשן. ער וועט זיין ווי א ווילד אייזל. אלע וועלן אים פיינט האבן און זיך מיט אים קריגן. און זיינע קינדער וועלן זיין צאלרייך."

און ישמעאל איז געווען איינער פון די זעקס וועלכע מען האט געגעבן א נאמען נאך איידער זיי זיינען געבוירן געווארן. די אנדערע פינף זיינען יצחק אבינו, משה רבנו, שלמה המלך, ישעיהו הנביא און דער נאמען פון משיח'ן.

האט הגר אויסגערופן און געזאגט פארן אויבערשטן:

"אה, דו לעכסט דאך אייביק. דו זעסט, אבער דיך זען קען מען נישט. דו ביזט דאך דער וועלכער זעט די דערנידעריקונג פון די פארלאזענע. איז מיר דען איינגעפאלן אז אויך דא אין די מדבריות וועל איך זען דעם אויבערשטנס שלוחים, נאכדעם ווי איך פלעג זיי זען אין אברם'ס הויז! ווארום דארט בין איך דאך געוואוינט געווען צו זען מלאכים! און נישט גענוג וואס איך פלעג זען מלאכים ווען מיין הארין איז געווען מיט מיר, נאר אפילו מיין הארין וועלכע איז געווען מיט מיר פלעגט זיי נישט זען. און נישט נאר האב איך געזען מלאכים ווען מיין הארענטע איז געווען מיט מיר, נאר אפילו אליין פלעג איך זיי זען. און נישט נאר האב איך גערעדט מיט מלאכים, נאר אויך מיט דעם מלכות!". און הגר האט זיך אומגעקערט צוריק צו איר הארענטע.

נאכדעם ווי עס איז אוועק א שטיקל צייט, האט הגר געבוירן אברם'ן א זון. ווארום הגר איז געווען א געטרייע. אברם'ן האט זי געבוירן א זון, אבער קיין אנדער מאן. און אברם האט א נאמען געגעבן דעם זון וועלכן הגר האט אים געבוירן, ישמעאל. כאטש אברם האט נישט געהערט ווי דער מלאך האט איר געהייסן אים א נאמען געבן ישמעאל, האט אבער אויף אים גערוט דער רוח הקודש, און ער האט אים גערופן ישמעאל, ווייל דער אויבערשטער וועט הערן (ישמע אל) דאס זיפצן פון דעם פאלק, ווען ישמעאל'ס קינדער וועלן זיי אנטאן צרות. און אברם איז אלט געווען זעקס און אכציק יאר ווען ישמעאל איז געבוירן געווארן, פערצן יאר איידער זיין זון יצחק האט דערזען די ליכטיקע שיינ.

אברהם און מצות מילה

און דער הייליקער, ברוך הוא, האָט געזען ווי אברהם פירט זיך אויף מיט יושר און ערלעכקייט, האָט ער ביי זיך געטראַכט, אַט דער דאָזיקער איז ווערט אַז די מצוה פון מילה זאל גענעבן ווערן דורך אים. וואָרום דער אַלגענדיקער האָט דאָך געזען אַז אברהם גייט אין זיינע וועגן.

איז ווען אברהם איז אַלט געוואָרן נייען און נייענציק יאָר, האָט דער אויבערשטער זיך צו אים אַנטפלעקט און געזאָגט:

„איך בין דאָס דער יעניקער וועלכער האָט געזאָגט צו מיין וועלט, צו די הימעלן און צו דער ערד „גענוג!“ ווען איך וואָלט ניט געווען געזאָגט צו זיי „גענוג“, וואָלטן זיי נאָך איצט זיך געהאַלטן אין איין ציען זיך. איך בין דאָס דער וואָס די וועלט און אַלץ וואָס עס געפינט זיך אין איר זיינען ניט ווערט מיין געטלעכקייט! איך בין דאָס דער וועלכער האָב גענוג (שדי) אין מיין געטלעכקייט פאַר יעדער באַשעפעניש! זינט איך האָב באַשאַפן די וועלט, האָב איך געוואַרט צוואַנציק דורות אויף דיר, ביז דו וועסט קומען און אַננעמען די מצוה פון מל זיין. און איצט אויב דו ווילסט ניט אַננעמען די מצוה, איז גענוג פאַר דער וועלט וואָס זי איז געשטאַנען ביז איצט, און איך קער זי צוריק אום צו לערקייט, און איך דאַרף מער קיין וועלט. טאַמער, אַבער, ווילסטו יאָ מקבל זיין די מצוה, איז גוט.“

„איך ווייס דאָך, פאַר מיר איז אַנטפלעקט אַלץ וואָס דו האָסט געטאָן. האָסט אַראַפּגענידערט אין קאַלך אויוון, דו ביזט געפרוואווט געוואָרן מיט פילע נסיונות, האָסט געפירט מלחמה מיט די מלכים, און פון איצט אָן און ווייטער וועסטו מודיע זיין דער וועלט מיין שמאַרקייט. אַלץ וואָס דיר פעלט איז אַנצונעמען די דאָזיקע מצוה. וואָרום אַ חוץ די ערלה איז אין דיר פאַראַן קיין שום פּסולת. איז נעם זשע דאָס אַוועק, וועט אין דיר זיין קיין שום מום. און דו וועסט גיין פאַר מיר, און איך וועל דיר זיין אַ האַר און אַ פּטרוץ. איך וועל שלימן צווישן מיך און דיר אַ בונד פון ליבשאַפט, און אַ בונד אַז דורך דער דאָזיקער מצוה זאָלסטו ירש'ענען דאָס לאַנד. איך וועל אויפשטעלן פון דיר זיבעציק נפשות, און פון זיי וועל איך אויפשטעלן זיבעציק זקנים. איך וועל פון דיר אויפשטעלן משה'ן וועלכער וועט לערנען תורה אויף זיבעציק שפּראַכן. און וואָס נאָך? זאל איך דיר געבן זילכער, גאַלד, קנעכט, דינסטן, בהמות! דאָס האָב איך דאָך דיר שוין

געגעבן! עס איז גענוג פאר דיר דו זאלסט זיין ווי איך! עס איז גענוג פאר א קנעכט צו זיין ווי זיין האר!"

בעת אכרם האט דערהערט ווי דער אויבערשטער זאגט אים „גיי פאר מיר“, האט אים אָנגעכאַפּט אַ צימערניש. וואָרום ער האָט זיך געטראַכט, אפשר איז אין אים פאַרצן עפעס אומ-ווירדיקס. אָבער ווען ער האָט דערהערט ווי ער זאָגט אים „און איך וועל שליטן אַ בונד צווישן מיך און דיר“, האָט ער זיך באַרוואַקט. און גאַנצע נייען הונדערט און אַכציק דורות האָט דער הייליקער געהאַלטן באַהאַלטן אַט די מצוה פאַר אכרם'ן. וואָרום קיינעם, אַ חוץ אכרם'ן, האָט ער מגלה געווען דעם דאָזיקן סוד. וואָרום ווען דער אַלמעכטיקער האָט באַשאַפֿן די וועלט, האָט ער גוזר געווען, אַז זי זאל עקזיסטירן טויזנט דורות אַהן דער דאָזיקער מצוה. און די וועלט איז געווען פינצטער דורך געצנדינעריי. ערשט אכרם האָט אין איר אַריינגעפירט ליכטיקייט.

די נעמען אברם און שרי ווערן געביטן

אבער אכרם האָט זיך שטאַרק געוואונדערט. ער האָט זיך געטראַכט, אדרכה ביו איצט בין איך דאָך געווען גאַנץ, און אַז איך נעם אַן די דאָזיקע מצוה, וועט דאָך פון מיר עפעס פעלן. האָט אים דער אויבערשטער געענטפערט:

„איידער דו נעמסט אַן די מצוה איז דיין נאָמען אכרם. און די צאל פון די אותיות אכרם באַטרעפט צוויי הונדערט און דריי און פערציק. נאָכדעם אָבער ווי דו וועסט אָננעמען די מצוה, וועט דיין נאָמען זיין אברהם, וואָרום איך וועל צוגעבן אַן אות צו דיין נאָמען. וועט די צאל פון די אותיות פון דיין נאָמען באַטרעפֿן צוויי הונדערט אַכט און פערציק, פונקט ווי די צאל פון דייןע אכרים.“

האָט אכרם געפרעגט:

„יא, אָבער ביו איצט פלעגן מענטשן קומען צו מיר און זיך באַהעפטן צו מיר. מיינסטו אַז אויך נאָכדעם ווי איך וועל אָננעמען די מצוה, וועלן זיי קומען צו מיר?“

און דער הייליקער, ברוך הוא, האָט אים געענטפערט:

„אכרם! גענוג פאַר דיר וואָס איך בין דיין האַר! גענוג פאַר דיר וואָס איך בין דיין פֿטרון. און ניט נאָר פאַר דיר אַליין, נאָר גענוג פאַר מיין וועלט. וואָס איך בין איר האַר, גענוג פאַר מיין וועלט וואָס איך בין איר פֿטרון!“

איז אכרם געפאלן אויף זיין פנים אויס מורא פאַר דער

שכינה. וואָרום אזוי לאַנג ווי ער האָט נאָך ניט געהאַט דורכגעפירט די מצוה, איז שמענדיק ווען די שכינה פלעגט מיט אים ריידן, פלעגט ער פאלן.

און דער אויבערשטער האָט צו אים געזאָגט:

„איך שלים מיט דיר אַ בונד, מיט דיר אָבער מיט קיין אַנדערן. און דו וועסט זיין דער פאַטער פון פילע פעלקער. פון איצט אָן וועסטו ניט מער הייסן אַכרם, נאָר דיין נאָמען וועט זיין אַכרם. וואָרום איך מאַך דיך פאַר אַ פאַטער (אב) פון פילע (המוז) פעלקער. ביז איצט ביזנו געווען דער פאַטער בלויז פון ארם, אָבער פון איצט אָן און ווייטער, וועסטו זיין דער פאַטער פון אלע פעלקער. און איך וועל דיך פרוכטבאַרן. ישראל, אדום און די מלכים וועלכע וועלן געוועלטיקן איבער די פעלקער, וועלן אָפּשטאַמען פון דיר. און איך וועל באַשטעטיקן מיין בונד צווישן מיך און דיך און צווישן דייןע קינדער נאָך דיר, פאַר אָן אייביקן בונד, אַז איך זאל זיין אַ האַר דיר און דייןע קינדער נאָך דיר. אויב דייןע קינדער וועלן מקבל זיין מיין הערשאַפּט, וועל איך זיי זיין אַ האַר און אַ פּטרון. אויב אָבער זיי וועלן ניט אָננעמען, וועל איך זיי זיין קיין האַר און קיין פּטרון. אויב דייןע קינדער וועלן אַריינגיין אין ארץ ישראל, וועלן זיי נעמען אויף זיך מיין אַלמעכט-טיקייט. טאַמער ניט, וועלן זיי מיין אַלמעכטיקייט אויף זיך ניט נעמען. אויב דייןע קינדער וועלן מקיים זיין די מצוה פון מל זיין, וועלן זיי אַריינגיין אין לאַנד אַרײן, אויב ניט וועלן זיי ניט אַריינגיין. אויב דייןע קינדער וועלן נעמען אויף זיך דעם שבת, וועלן זיי אַריינגיין אין לאַנד אַרײן, אויב ניט וועלן זיי אין לאַנד ניט אַריינגיין. און איך וועל געבן דיר, און דייןע קינדער נאָך דיר, דאָס לאַנד וואו דו וואוינסט, דאָס גאַנצע לאַנד כנען אויף אייביק. אָבער בלויז מיט דעם באַדינג, אַז דו דאַרפסט אָפּהיטן מיין בונד. און דאַרט וועל איך אויך זיין אַ האַר. דער, אָבער, וועלכער וואוינט אין חוץ לארץ, איז גלייך ווי ער האָט קיין אַלמעכטיקן. און יעדער אינגל פון אַכט טעג מוז גע'מל'ט ווערן.“

און דער וועלכער איז עובר אויף דעם בונד פון אברהם אבינו, האָט קיין חלק אויף יענער וועלט.

און דער אויבערשטער האָט ווייטער געזאָגט צו אברהם'ן:

„דיין ווייב שרי וועט שוין ניט מער הייסן שרי. פון איצט אָן און ווייטער וועט זי הייסן שרה. ביז איצט איז זי געווען אַ האַרין צו איר פאַלק אַליין (שרי — מיין האַרין), אָבער פון איצט אָן און ווייטער וועט זי זיין אַ האַרין (שרה) צו אַלע באַשעפענישן.“
האַט אָבער אַם די דאָזיקע „יוד“ וואָס דער אויבערשטער האָט

אָוועקגענומען פון שרי, אַרומגעשוועבט און איז אַרומגעפלוניג פאַר דעם טראַן פון דעם הייליקן און געזאַגט פאַר אים: „האַר פון די וועלטן! דערפאַר וואָס איך בין דאָס קלענסטע אַת פון אַלע אַתיות, דערפאַר האָסטו מיך אָוועקגענומען פון דער צדקת שרה?“

אַבער דער הייליקער, ברוך הווא, האָט געענטפערט: „בין איצט ביזטו געווען אַ טייל פון דעם נאַמען פון אַ פרוי, און דו ביזט געווען דאָס לעצטע אַת פון דעם נאַמען. איצט, אַבער, וועל איך דיך אַריינשמעלן אין דעם נאַמען פון אַ מאַן, און דו וועסט זיין דאָס ערשטע אַת פון דעם נאַמען.“ און די „יוד“ איז טאַקע צוגעזעצט געוואָרן צום נאַמען פון יהושע. וואָרום פרוער האָט ער געהייסן הושע, און שפעטער „ויקרא משה להושע יהושע“, און משה האָט גערופן הושע'ן — יהושע.

איז די גאַנצע צייט האָט מען זי גערופן שרי. ערשט נאַכדעם ווי זי האָט געטאַן פילע גוטע מעשים, האָט מען איר צוגעזאַגט דעם אַת, און מען האָט אָנגעהויבן זי רופן שרה.

און דער אויבערשטער האָט ווייטער געזאַגט צו אברהם'ן: „איך וועל בענטשן שרה'ן און איר געבן אַ זון. איך וועל זי בענטשן איך מיט מילך. פון איר וועלן אַרויסקומען פעלקער און מלכים, וועלכע וועלן הערשן איבער די פעלקער. איך וועל אָנוואַרפן איר שרעק אויף אַלע געצנדיגער, אַז זיי זאָלן ניט טיימלען אויף איר מיט די פינגער און שרייען 'די עקרה', די קינדערלאַזע. איך וועל אַריינשיקן אין איר גוף אַ ברכה.“

איז אברהם געפאַלן אויף זיין פנים. ער האָט געגלויבט, זיך געפרייט און געוואונדערט ביי זיך אין האַרצן: קען אַ קינד געבוירן ווערן צו אַ הונדערט יאָריקן מאַן! נאַכדעם וואָס דער האַר האָט מיר געטאַן, וועט מיר נאָך געטאַן ווערן אַזאָ חסד! די נייענציק יאָריקע שרה וועט געבוירן אַ קינד! דאָס איז אַ וואונדער אין דער וועלט! וואָרום זינט דעם מכול אַן, איז אַ פרוי פון נייענציק יאָר ניט שוואַנגער געוואָרן.

און אברהם האָט געזאַגט צום אויבערשטן: „הלוואי זאַל ישמעאל לעבן, און דיך דינען. איך בין ניט ווערט צו קריגן אַזאָ שחר.“ וואָרום כאַטש דער אַלקעגנוואַרטיקער האָט אים אָנגעזאַגט די בשורה וועגן יצחק'ן, האָט זיין האַרץ אַלץ געטראַכט צי ער וועט לעבן צי ניט. ער האָט געבעטן ער זאַל אים מחזיר לתשובה זיין, און אים זוכה מאַכן אויף עולם הבא.

און דער אויבערשטער האָט אים געענטפערט: „דיין ווייב שרה וועט אויף אַן אמת דיר געבוירן אַ זון. זאַלסט אים אַ נאַמען געבן יצחק“ — וואָרום ווען דער הייליקער,

ברוך הוא, זעט, אז אַ צדיק דאַרף געבוירן ווערן, איז ער אליין מיט זיין אייגענעם כבוד גיט אים אַ נאַמען, און יצחק איז געווען איינער פון די זעקס וועלכע האָבן געקראָגן אַ נאַמען נאָך איידער זיי זיינען געבוירן געוואָרן — „און איך וועל באַשמעטיקן מיין בונד מיט אים, און מיט זיינע קינדער נאָך אים אויף אייביק. און בנוגע ישמעאל'ן האָב איך אים שוין געהערט דורך דעם מלאך. ער האָט אים געבענמשט מיט אלע גוטע זאַכן פון דער וועלט, מיט קינדער, מיט רייכקייט, מיט הערשאַפט. אָבער די גוטע זאַכן פון יענער וועלט געהערן בלויז יצחק'ן וועלכן שרה וועט דיר געבוירן פונקט אַ יאָר פון איצט, און צו זיינע קינדער.“

און דער אויבערשטער האָט געענדיקט זיין ריידן מיט אברהם'ן, און די שכינה איז אַרויפגעגאַנגען פון אברהם'ן, וואָרום די צדיקים זיינען דעם אַלקעגנוואַרטיקנס רייטוואָגן.

אברהם'ס ברית

און אברהם האָט געהאַט דריי פריינט די צדיקים ענר, אשכול און ממרא. ווען דער אויבערשטער האָט אים געהייסן אַננעמען די מצוה פון מל זיין, איז אברהם געגאַנגען צו זיי זיך צו באַראַטן מיט זיי. ער איז געגאַנגען צו ענר'ן און האָט צו אים געזאָגט: „אזוי און אזוי האָט מיר דער הייליקער געזאָגט!“ האָט ענר אים געענטפערט: „וואָס! דו ווילסט זיך מאַכן פאַר אַ קאַליקע! דו ווילסט אז די קרובים פון די מלכים, וועלכע דו האָסט גע'הרג'ט, זאָלן קומען דיך הרג'נען, און דו וועסט אפילו גיט קענען אַנטלויפן פון זיי!“

האָט אברהם אים איבערגעלאָזט און ער איז געגאַנגען צו אשכול'ן און האָט געזאָגט צו אים: „אזוי און אזוי האָט מיר דער אויבערשטער געזאָגט.“ און אשכול האָט אים געענטפערט: „דו ביזט אַלט, אויב דו וועסט דורכפירן די מצוה, וועט אַפלויפן פון דיר צופיל בלוט. דו וועסט עס גיט איבערטראַגן, און דו וועסט שטאַרבן.“

האָט אברהם אים איבערגעלאָזט און ער איז געגאַנגען צו ממרא'ן. און ער האָט אים געזאָגט „אזוי און אזוי האָט מיר דער הייליקער, ברוך הוא, געהייסן מאַן, וואָס איז דיין עצה?“ און ממרא האָט אים געענטפערט:

„אין אַם דער זאַך פרעגסטו עצות! ער האָט דאָך דיך אַפגעראַטעוועט פון דעם קאַלך אויוון, און ער האָט דיר געטאָן דו אַלע נסים. ער האָט דיך מציל געווען פון די מלכים. ווען גיט זיין שטאַרקייט וואַלטן זיי דיך דאָך געווען גע'הרג'ט. ער האָט

גערעמטעוועט דייע צוויי הונדערט אכט און פערציג אברים. און אז ער פארלאנגט פון דיר א פיזעלע פון איין אבר, זוכסטו נאָר עצות! טו ווי ער הייסט דיר! נאָכמער, אויך איך וועל עס טאָן. און איך וועל זיין דער ערשמער!"

האַט דער אויבערשמער געזאָגט צו ממראַן:
 „דו האָסט אים גערעמט זיך מל צו זיין, ביי דיין לעבן, איך וועל זיך אַנטפלעקן צו אים ניט אין ענר'ס פּאַלאַץ, ניט אין אשכול'ס פּאַלאַץ, נאָר אין דיין פּאַלאַץ“.

און אברהם וועלכער איז נאָכגעלאָפּן נאָך דעם אויבערשמנס מצוות מיט גרויס פרייד און מיט ווילן, ניט צו קריגן דערפאַר שכר, נאָר טאַקע מחמת ליבשאַפט. איז ניט קוקענדיק דערויף וואָס אַט די מצוה איז אים געגעבן געוואָרן אויף דער עלטער, האָט ער זיך ניט אָפּגעהאַלטן. ער האָט מהרהר געווען, נאָך געטראַכט, ניט וועגן שכר און ניט וועגן די שמערצן, נאָר ער האָט עס געטאָן לשמה.

און אין יענעם טאָג ווען דער אויבערשמער האָט אים געכאַטן די מצוה, אין מיטן העלן טאָג ניט ביינאַכט, כדי די גאַנצע וועלט זאל זען, ניט מורא האַבנדיק פאַר די פעלקער און ניט פאַר די לצים, און אויך כדי זיינע פיינט און צייט-גענאַסן זאלן ניט קענען זאָגן „ווען מיר וואַלטן געווען זען, וואַלטן מיר אים ניט געווען געלאָזט דאָס טאָן“, האָט אברהם גענומען דורכפירן דעם אַלמעכטיקנס געכאַט. דער אויבערשמער האָט אים אַ וואונק געגעבן ווי דאָס צו טאָן. און אברהם האָט מל געווען ישמעאל'ן, עוג'ן און אַלע אַנדערע זכרים פון זיין הויז. און ווען ער האָט זיך אַליין מל געווען האָט דער „רופא חולים“ אים צוגעהאַלטן.

אין יענעם טאָג איז אברהם אַלט געווען נייען און נייענציק יאָר, און ישמעאל איז אַלט געווען דרייצן יאָר. און דער אַלמעכטיקער האָט אים צוריקגעגעבן יוגנטלעכע קראַפט.

און דעם דריטן טאָג, דעם קריזיס-טאָג, האָט אברהם געפילט גרויסע שמערצן. וואָס זשע האָט דער הייליקער געטאָן? ער האָט געמאַכט אַ לאַך אין גיהנום און האָט היים געמאַכט דעם טאָג, ווי דעם טאָג פון די רשעים כדי אים נאָך מער מצער צו זיין און אים אויספרוואון. ער האָט אויך שטאַרק היים געמאַכט די גאַנצע וועלט, ווייל ער האָט געזאָגט: צדיקים געפינען זיך אין צער, און די וועלט האָט זיך פאַרגעניגן!

און אזוי ווי אברהם איז דאָך געווען אַ גרויסער מכנים אורח, און דער אויבערשמער האָט ניט געוואַלט מטריח זיין דעם צדיק מיט אורחים, האָט ער אַרויסגענומען די זון פון איר פּומערפאַס, שייד.

אַבער ווען אברהם האָט אַ קוק געטאָן אַז שוין צוויי טעג ווי עס קומען קיין אורחים, האָט ער ביי זיך געטראָכט: זע נאָר, איידער איך האָב מקיים געווען די מצוה פלעגן רייזנדיקע אַרײַני-קומען, און איצט ניט. אפשר מיינען זיי, אַז זיי דערקומשען מיר. איז ער געגאַנגען און ער האָט אַרויסגעשיקט אליעזר'ן אַ קוק טאָן. און ווען אליעזר האָט זיך אומגעקערט און געזאָגט אַז ער האָט קיינעם געזען, האָט אברהם אים געזאָגט: „איך גלויב דיר ניט.“ און אברהם אַליין איז אַרויסגעגאַנגען זען צי ער קען ניט געפינען אורחים. ער האָט זיך אַנידערגעזעצט ביי דער מיר פון דעם געצעלט. און דער הייליקער, געלויבט איז ער, האָט אַ זאָג געטאָן צו די מלאכים: „קומט! לאָמיר גיין מבקר זיין דעם חולה. די מצוה צוריקצוצאלן פאַר חסד איז ביי מיר זעהר גרויס. וואָרום די מצוה פון גמילות חסדים איז ביי מיר ליבער פון די קרבנות וועלכע די אידן וועלן מקריב זיין אויף דעם מוכח.“

האַבן אַבער די מלאכים צו אים געזאָגט:

„אָה, האָר פון דער וועלט! וואָס איז דען אַ מענטש אַז דו זאָלסט זיך מיט אים אָפגעבן! וואָס איז דען אַ מענטש אַז דו זאָלסט זיך מיט אים רעכענען! דער מענטש איז דאָך גלייך ווי גאַרניט! דו ווילסט גיין אין אומריינע ערמער!“

און דער הייליקער האָט זיי געענטפערט:

„אַזוי זאָגט איר! ביי אייער לעבן, דער ריח פון יענעם בלוט איז מיר זיסער פון ווירויכן. און אויב איר ווילט ניט גיין, וועל איך גיין אַליין.“

האַבן די מלאכים באַלד אַראָפגענידערט. אַבער איידער זיי האָבן זיך גערירט, האָט דער הייליקער זיך געפּעדערט, און ער אַליין מיט זיין אייגענעם כבוד האָט זיך אַנטפלעקט צו אברהם'ן. און אַזוי גרויס איז די וויכטיקייט פון בקור חולים, אַז דער וואָס באַזוכט אַ קראַנקן, פאַרלייכטערט דעם קראַנקן אויף אַ זעכציקסטל. ווער עס באַזוכט אַ קראַנקן דערהאַלט אים ביים לעבן. דער באַזוכער ווערט ניצול פון גיהנום. און ווער עס באַזוכט קיין קראַנקן איז גלייך ווי ער פאַרגיסט בלוט.

די שכינה ביי אברהם'ן

אַון איצט האָט דער הייליקער זיך אַנטפלעקט צו אים אַזוי ווי עס באַדאַרף צו זיין. איצט האָט די שכינה גערופּ אויף אברהם'ן בשלמות. פאַלקאַס. און אַנטפלעקט האָט ער זיך צו אים אין ממרא'ס פאַלאַץ. דערפאַר וואָס ממרא האָט אים געגעבן די עצה צו פאַלגן דעם אויבערשטן און זיך מל זיין, האָט ער זוכה געווען

אז די שכינה זאל רוען אין זיין חלק. געבענטשט זאל זיין דער נאמען פון דעם הייליקן, ברוך הוא, וועלכער האלט צוריק דעם שכל פון קיין באשעפעניש.

און באוויזן האט ער זיך צו אים ביי די אייכנבויער פון ממרא, מרמו צו זיין, אז פונקט ווי דער דאזיקער סארט בוים ברענגט ארויס צוויי מינים פירות, זיסע און בימערע, אזוי אויך וועט פון יצחק'ן ארויסקומען א צדיק און א רשע. אזוי ווי די אייכנבויער, אפילו ווען זיי ווערן פארדארט, און זייערע בלעטער פאלן ארונטער, אבער ווי נאר עס קומט אין זיי אריין וואסער, הויבן זיי אן צו בליען, און גיבן ארויס בליעכצן און פירות. אזוי אויך די אידן, אפילו דעמאלט ווען זיי וועלן אראפנידערן צו דער נידעריקסטער מדרגה, ווי נאר אבער עס וועט קומען דער סוף און זיי וועלן מאַן תשובה, וועלן זיי באלד אנהויבן צו בליען און צו לייכטן.

און דער אויבערשטער האט צו אים געזאגט: „ביז איצט פלעגן צו דיר קומען ערלים, אבער איצט קומען צו דיר איך און מיין אויבערשט געריכט. דו האסט אויפגעעפנט א גומע פיר פאר גרים און פאר אורחים. ווען גיט דו, וואלט איך גיט געווען באשאפן הימל און ערד. ווען גיט דו וואלט איך גיט געווען באשאפן דאס ראד פון דער זון. ווען גיט דו וואלט איך גיט געווען באשאפן די לבנה.“

ווען אברהם האט דערזען די שכינה, האט ער זיך גענומען אויפשטעלן. ער זיצט און די שכינה שטייט! האט דער אויבערשטער געזאגט צו אים:

„זיין, דו ביזט א סימן פאר דינע קינדער. פונקט ווי דו זיצט און די שכינה שטייט, אזוי אויך וועלן דינע קינדער זיצן און די שכינה וועט שטיין איבער זיי. ווען די אידן וועלן קומען אין די שטיבלעך און אין די בתי-מדרשים און וועלן זאגן קריאת שמע, וועלן זיי זיצן צוליב מיין כבוד וועגן, און איך וועל זיין איבער זיי.“

אבער ווען דער אויבערשטער האט געזען ווי אברהם איז זיך שטארק מצטער וואס עס קומען קיין אורחים, האט ער געבראכט מלאכים אין דעם געשמאלט פון מענטשן.

אברהם און די דריי מלאכים

¶ ופצן טעג אין חודש ניסן, פונקט צוועלף אזויגער בייטאג ווען אונזער דעם מענטשן איז פאראן קיין שאמן, די צייט

ווען די זון און דער שאַטן זיינען גלייך היים, און דאָס איז די צייט ווען תלמידי חכמים בייסן איבער, האָט אברהם אויפגעהויבן זיינע אויגן און ער האָט דערזען דריי מענטשן קומען פון ווייטנס. איינער האָט אים אויסגעזען ווי אַ קליין הענדלער, איינער ווי אַ שיפס־קאָפיטאָן און איינער ווי אַן אַראַבער. האָט אברהם געמיינט אז זיי זיינען געוויינלעכע דורכרייזדיקע מענטשן, אָבער קיינע פרומע מענטשן, נאָר מענטשן וועלכע דינען די עבודה זרה און דערצערענען דעם אויבערשטן.

אָבער זיי זיינען געווען ניט מענטשן, נאָר די מלאכים מיכאל, גבריאל און רפאל. מיכאל איז געגאנגען אין דערמיט, גבריאל אין זיין רעכטער האַנט און רפאל אין זיין לינקער האַנט. מיכאל איז געקומען אָנזאָגן שרה'ן אז זי וועט געבוירן אַ זון. רפאל — דער אויפזעער איבער די רפואות — איז געקומען אויסהיילן אברהם'ן. גבריאל איז געקומען צו גיין איבערקערן די זינדיקע שטאַט סדום. וואָרום איין מלאך טוט קיין צוויי שליחות'ן. און די מלאכים האָבן געזאָגט צום אויבערשטן: „האַר פון די וועלטן! ביז ווען וועסטו אים אָפגעבן אַזאַ כבוד? ווי לאַנג וועסטו שטייען, און ער וועט זיצן?“

האַט דער הייליקער, ברוך הוא, זיי געענטפערט: „שוין צוליב דעם זכות אַליין וואָס איך זע אַז דריי צדיקים וועלן אַרויסקומען פון אים, וואָס אין אַ צייט ווען די גאַנצע וועלט וועט זיך בוקן צום אָפגאַט, וועלן זיי (הנניח, מישאל און עזריה) שטייען ווי פאַלמען בוימער און וועלן זיך ניט בוקן!“

און אברהם האָט זיך געטראַכט, אויב איך וועל זען אַז די שכינה וואַרט אויף זיי, וועל איך וויסן, אַז זיי זיינען גרויסע לייט, און אויב איך וועל זען, אַז זיי גיבן אָפ כבוד איינער דעם אַנדערן, וועל איך וויסן אַז זיי זיינען אָנגעזעענע מענטשן. אַזוי ווי ער האָט דערזען, אַז די שכינה וואַרט אויף זיי, אַז זיי גיבן אָפ כבוד איינער דעם אַנדערן, האָט ער געוואוסט אַז זיי זיינען אָנגעזעענע מענטשן.

דערווייל האָט ער געטראַכט ביי זיך. אַז אויב זיי וועלן זיך פאַרנעמען אויפן וועג אין זיין ריכטונג, ווייסט ער אַז זיי גייען צו אים. און אַזוי ווי ער האָט דערזען, אַז זיי פאַרנעמען זיך אויפן וועג צו אים, האָט ער אַ זאָג געטאָן בתמימות פאַר דעם הייליקן, ברוך הוא:

„האַר פון דער וועלט! זאַל די שכינה אַ ביסעלע צוואוואַרטן ביז איך וועל אַריינפירן די אורחים.“

און אַזוי איז טאַקע געשען. וואָרום די מצוה פון הכנסת אורחים איז גרעסער אַפילו פון מקבל זיין די שכינה.

דערזענדיק אָבער, אז ער בלומיקט, זיינען די דריי פרעמדע געבליבן שטייען אויף איין אָרט. ווען אברהם האָט דערזען אז זיי רירן זיך ניט, האָט ער פאַרשטאַנען אז זיי ווילן ניט אים ממריח זיין. און זיי, באַמערקנדיק אז ער האָט דערפון צער, האָבן געזאָגט צו אים:

„דאָס איז ניט דער שטייגער פון דער וועלט.“

און ווען זיי האָבן געזען זיינע שמערצן, האָבן זיי זיך געלאָזט אַוועקגיין פון אים. האָט ער זיך אָבער מקדים געווען און איז זיי אַנטקעגן געלאָפן ווי אַ מלאך, און האָט זיך פאַר זיי געבוקט. האָט דער הייליקער, ברוך הוא, צו אים געזאָגט: דו האָסט זיך געבוקט צו מיינע מלאכים, ביי דיין לעבן אז מלאכים וועלן זיך בוקן צו דיין קינדער.“

און אברהם האָט אַ זאָג געטאָן צו מיכאל'ן, דעם עלטסטן פון זיי:

„איך ווייס אז איר זייט מיד פון דעם וועג, און איצט איז ניט די צייט צו גיין. אָט איז פאַראַן וואַסער און אַן אַנגענעמער שאַטן. גייט זשע ניט אַוועק פון אייער קנעכט. זאל אַ ביסל וואַסער געבראַכט ווערן און וואַשט אייערע פיס, און לענט זיך אַן אונטער דעם דאָזיקן בוים. איך וועל ברענגען ברויט און לענט זיך אונטער אייערע הערצער, און בענטשט, און דערנאָך וועט איר גיין. עס איז דאָך איצט פונקט מיטאָג שמונדע. אז איר זייט שוין יאָ מיך פאַרבייגעגאַנגען, איז בעט איך פון אייך אָט דאָס.“

און אברהם האָט געהייסן זיי וואַשן זייערע פיס ווייל ער האָט געמיינט אז זיי זיינען אַראַבער, וועלכע בוקן זיך צום שמויב פון זייערע פיס. און אברהם האָט שטאַרק מקפיד געווען אויף געצנדינעריי. האָט ער ניט געוואָלט אז מען זאל אַריינ-ברענגען געצנדינסט אין זיין הויז אַריין.

האָבן זיי געזאָגט צו אים:

„ביזטו דען אונז הושד, אז מיר זיינען אַראַבער וועלכע בוקן זיך צום שמויב פון זייערע פיס?“

אָבער נאָכדעם ווי ער האָט זיי שטאַרק געבעטן, וואָרום ער פלעגט זיך נוהג זיין, אז ווער נאָר עס איז פאַרבייגעגאַנגען זיין הויז פלעגט ער אים אַרייננעמען, געבן צו עסן, האָט ער געוואָלט זיי ווייזן ווי ער פירט זיך אַלע זיינע טעג. האָבן זיי געזאָגט צו אים: „דו האָסט גוט געזאָגט, טו ווי דו האָסט געזאָגט.“ זיי האָבן זיך ביי אים אָפגעשטעלט. זיי האָבן זיך געוואַשן די פיס, און זיך אַנידערגעזעצט אונטער דעם בוים, נעבן זיין געזעלט. האָט דער הייליקער געזאָגט צו אברהם'ן: „דערפאַר וואָס דו האָסט געזאָגט: 'זאל געבראַכט ווערן אַ ביסל וואַסער, וואַשט

זיך די פיס, לענט זיך אן אונטער דעם בוים און איך וועל ברענגען ברויט, ביי דיין לעבן, אז איך וועל באצאלן דיינע קינדער דערפאר אין דער מדבר און אויפן ישוב."

און אברהם האט זיך געאיילט צו שרה'ס געצעלט, און ער האט געזאגט צו איר: „נעם גיך נייען מאס מעל פאר דריי פאר קיכלעך, דריי פאר האניק טייגלעך און דריי פאר זיסע קוכן. פארקנעט און מאך עס געשמאק". און מיט די קיכלעך האט אברהם געמיינט מרמו צו זיין, אנדייטן, אז זיינע קינדער וועלן מאכן קיכלעך (עוגות מצות) ווען זיי וועלן ארויסגיין פון מצרים. האט שרה צורו געלאזט אלע אירע דינסטן, און זי אליין האט געקנאטן און געמאכט קוכענס. און אברהם האט געקוילעט דריי אָקסן, כדי ער זאל זיי קענען געבן דריי צונגען מיט גארשיצע, ווי מלכים זיינען זיך נוהג צו עסן, און ער האט עס איבערגעגעבן ישמעאל'ן צוצוגרייטן, כדי אים מחנך צו זיין, ערציען, אין מצוות. אָבער פונקט ווען שרה האט געקנאטן האט זי געקראָגן די צייט, איז דאָס טייג טמא געוואָרן. האט ער זיי געגעבן קיין קוכן. און אברהם אליין האט זיי באדינט. ער האט זיי געגעבן פלייש. מיט זיי זיינען אויך געזעסן ישמעאל, ענר, אשכול און ממרא. עס האט אויסגעזען ווי די אורחים עסן און טרינקען. וואָרום אלץ וואָס זיי האָבן גענומען צום מויל איז דערפון גאַרניט געוואָרן, ווייל זייער פייער האט עס פאַרצערט. און אברהם האט געהאט פאַרגעניגן דערפון.

און געשען איז עס אזוי ווייל אַ מענטש דאַרף ניט ענדערן דעם מנהג. קומסטו אין אַ שטאָט, פיר זיך ווי מען פירט זיך דאָרט. משה איז געווען אין הימל האט ער ניט געגעסן. די מלאכים זיינען געווען אויף דער ערד, האָבן זיי יאָ געגעסן. און די סעודה וואָס אברהם האט געמאכט איז געווען בעסער פון שלמה המלך'ס סעודה.

אלץ וואָס אברהם האט געטאָן פאַר די מלאכים, האט דער הייליקער אליין געטאָן פאַר זיינע קינדער. און דאָס וואָס אברהם האט געטאָן פאַר די מלאכים דורך אַ שליח, האט דער אויבערשטער געטאָן פאַר זיינע קינדער דורך אַ שליח. וואָרום מיט דער מאַס וואָס אַ מענטש מעסט, מעסט מען אים. ער איז געלאָפן ברענגען די אָקסן, האט דער אויבערשטער געגעבן זיינע קינדער פייגל צו עסן. ער איז געשמאָנען איבער די מלאכים און זיי באדינט, האט דער אלמעכטיקער באשיצט זיינע קינדער אין מצרים. ער האט זיי געגעבן וואָסער, האָבן די אידן זוכה געווען אין דער מדבר צו מרים'ס ברונעס. ער האט זיי געזאָגט זיי זאלן זיך אנדערזעצן אונטערן בוים. איז ווען אברהם'ס קינדער זיינען

ארויס פון מצרים האט דער באשעפער זיי געגעבן זיבן וואַלקנס, פיר פון אלע פיר זייטן, איינעם איבער זיי, דעם שכינה וואַלקן וואָס האָט זיי אָפּגעטיילט פונעם שונא. און איינעם וואָס איז געצויגן פאַר זיי און האָט נידעריק געמאַכט די בערג, הויך געמאַכט די טאַלן, אויסגע'הרג'עט די שלאַנגען און עקדישן, פאַרברענט די דערנער און גלייך געמאַכט דעם וועג.

די בשורה וועגן יצחק'ס געבורט

און אברהם פלעגט זיך אזוי נוהג זיין: וואו ער האט געוואוינט, האט ער פארפלאַנצט אַ בוים. און דורך דעם בוים פלעגט ער דערקענען ווער עס איז באהעפט אין דעם אויבערשטן, און ווער אין געצנדינסט. אויב איינער איז געווען באהעפט אין אויבערשטן, פלעגט דער בוים צעשפרייטן זיינע צווייגן, אים פארדעקן און מאַכן אַן אַנגענעמען שאַטן איבער אים. טאָמער אָבער איז איינער געווען באהעפט אין געצנדינסט, פלעגט די צווייגן פון דעם בוים זיך אויסציען אין דער הויך. פלעגט אברהם דאן דערקענען און פלעגט אים שמראָפּן. ער פלעגט אים ניט אַפלאַזן ביז יענער האָט געמוזט אָנהויבן גלויבן אין דעם באשעפער פון דער וועלט.

אויב דער מענטש איז געווען אַ ריינער, פלעגט דער בוים אים צולאָזן צו זיך. טאָמער אָבער איז יענער געווען טמא, פלעגט דער בוים אים ניט צולאָזן. האָט אברהם אזוי אַרום אים דערקענט, און ער האָט גערייניקט דעם אומריינעם.

און אונטער דעם בוים איז געווען אַ קוואַל וואַסער. איז אויב איינער האָט באַדאַרפט באַלד טבילה, האָט דאָס וואַסער זיך אויפגעהויבן פון זיך אליין, און די צווייגן פלעגן זיך אַפּטאָן, האָט אברהם דערקענט אַז דער יעניקער איז טמא, און אַז ער דאַרף באַלד טבילה. דורך אַט דעם בוים פלעגט ער אונטערזוכן אלע מענטשן. דערפאַר האָט ער זיי געהייסן זיך אַנלענען אונטערן בוים, צו קענען זיי בודק זיין.

און די מלאכים האָבן אים געפרעגט: „וואו איז דיין ווייב שרה?“ זיי האָבן טאַקע געוואוסט וואו שרה איז, נאָר זיי האָבן געוואַלט מאַכן שרה'ן באַליבט ביי אים. זיי האָבן דערמיט געוואַלט אים ווייזן, אַז שרה איז מער צנועה פון אַנדערע פרויען, וואָרום זי ווייזט זיך ניט.

און דער מלאך מיכאל האָט זיך אַנגערופּן: „איז אַ יאָר אַרום וועל איך קומען צו דיר, וועט איר נאָך ביידע לעבן, און שרה וועט האָבן אַ זון.“ ער האָט געמאַכט אַ קריץ אין דער וואַנט,

און ער האָט געזאָגט: ווען די זון וועט דערגרייכן נאָכאָמאל דעם קרייץ וועט שרה, דיין ווייב, האָבן אַ זון".

שרה, ווידער, וועלכע האָט שוין לאַנג אויפגעגעבן די האַפענונג צו האָבן קינדער, איז געשטאַנען הינטער דער מיר פון דעם געזעלט און האָט זיך צוגעהערט, האָט אָנגעהויבן לאַכן אין האַרצן און האָט געזאָגט צו זיך: אַט די געדערס וועלן נאָך טראָגן אַ קינד! אַט די דאָזיקע ברוסמן, וועלכע זיינען שוין אַזוי איינגעשרומפן, וועלן נאָך ציען מילך! און מיין האַר אַברהם איז דאָך שוין אַזוי אַלט!

און געזאָגט האָט זי 'מיין האַר אַברהם איז שוין אַזוי אַלט', ווייל זי האָט באַלד דערפילט אַז זי איז עפעס אַן אַנדער מענטש.

האַט דער אויבערשטער זיך אָנגערופן צו אַברהם'ן און צו אים געזאָגט: „פאַרוואָס האָט שרה געלאַכט און געזאָגט: 'וועל איך דען ווירקלעך געבוירן אַ קינד! איך בין דאָך שוין אַזוי אַלט!' — צוליב שלום בית האָט דער אויבערשטער געזאָגט, אַז שרה האָט געזאָגט 'איך בין אַלט' און ניט 'מיין האַר אַברהם איז אַלט' — איז דען פאַראַן אַ זאך, וואָס איז פאַר מיר אונטערגלעך! אין דען פאַראַן אַ זאך, וואָס איך קען ניט פאַר-ווירקלעכן! לכתחילה באַשאַפן מענטשן קען איך יא, און ווידער יונג מאַכן אַלטע קען איך ניט! אין אַ יאָר אַרום, פונקט צו אַט דער זעלבער צייט, וואָס איז דיר נעכטן אָנגעזאָגט געוואָרן, וועל איך זיך אומקערן צו דיר, וועט איר ביידע לעבן און שרה וועט האָבן אַ קינד!"

האַט שרה געלייקנט און האָט געזאָגט: „ניין! איך האָב ניט געלאַכט", וואָרום זי האָט מורא געהאַט. און כאַטש שרה איז געווען די איינציקע פרוי צו וועמען דער אויבערשטער האָט גערעדט, האָט ער איר געענטפערט דורך שם בן נח און געזאָגט: „ניין! דו האַסט יאָ געלאַכט!"

דערווייל האָבן די מלאכים געמאַכט שרה'ס פנים לייכטן פונקט ווי אַן אוילכירט. און די מלאכים וועלכע האָבן אויסגעזען ווי מענטשן, האָבן זיך אויפגעהויבן פונקט צוועלף אַ זייגער, געבענטשט אַברהם'ן און זיינען אַוועקגעגאַנגען. דער וואָס האָט אָנגעזאָגט אַז אַ קינד וועט זיי געבוירן ווערן איז אַרויף אין הימל אַריין. די אַנדערע צוויי האָבן זיך געלאָזט אין דער ריכטונג פון סדום. און אַברהם איז געגאַנגען זיי באַגלייטן, ווייל ער האָט דאָך געמיינט אַז זיי זיינען געוויינלעכע מענטשן.

ווען דער וואָס האָט אָנגעזאָגט אַז אַ קינד וועט זיי געבוירן ווערן איז אַרויף אין הימל אַריין, די אַנדערע צוויי האָבן זיך געלאָזט אין דער ריכטונג פון סדום. און אַברהם איז געגאַנגען זיי באַגלייטן, ווייל ער האָט דאָך געמיינט אַז זיי זיינען געוויינלעכע מענטשן.

די זינד פון סדום און עמורה

אין יענע צייטן זיינען אלע איינוואוינער פון סדום און עמורה געווען זעהר שלעכט און זינדיק קעגן דעם אויבערשטן. זיי זיינען געווען שלעכט אין געלט אָנגעלעגנהייטן. זיי זיינען געווען זינדיק מיט זייערע קערפערס. זיי זיינען געווען אויסגעלאָסן. ערלעכע מענטשן האָבן זיי אומגעבראַכט. זיי האָבן געדינט עבודה זרה. זיי זיינען געווען פון געמיינעם כאַראַקטער. זיי האָבן פיינט געהאַט איינער דעם אַנדערן, געווען שלעכט איינער צום אַנדערן. און כאַטש זיי האָבן געקענט דעם באַשעפער, האָבן זיי אים געזיילט, געלעסטערט, פאַרגאַסן בלוט, כדי צו ווידערשפּעניקן קעגן אים.

האָבן זיי דערצערנט דעם אויבערשטן מיט זייערע אומ-ווירדיקייטן, און זייער שלעכטסקייט איז געווען זעהר גרויס אין יענע טעג.

אין זייער לאַנד האָט זיך געפונען אַ ברייטער מאַל, אַן ערך פון אַנדערהאַלבן טעג גאַנג די ברייט. אין דעם מאַל האָבן זיך געפונען קוואַלן וואַסער, און אַרום דעם וואַסער איז געוואַקסן גראַס. אַט דאַרט פלעגן די איינוואוינער פון סדום און עמורה, די מענער, די פרויען און זייערע קינדער, זיך פאַרוואַמלען פיר טעג אַ יאָר און מאַנצן, שפּילן און פראַווען אַ מין קאַרניוואַל מיט גרויס פאַמפּ.

און ווען דאָס צעהוליען זיך איז געווען שמאַרק גרויס, פלעגט איינער נעמען דעם אַנדערנס ווייב, איינער דעם אַנדערנס טאַכטער און זינדיקן. דער מאַן האָט געזען זיין ווייב אַדער זיין טאַכטער מיט אַן אַנדערן און האָט גאַרניט געזאַגט. אַט אזוי האָבן זיי פאַרבאַכט פון דערפרי ביז אין דער נאַכט, און דערנאַך האָט זיך יעדער איינער אומגעקערט צו זיך אַהיים, יעדע פרוי צו איר מאַן. דאָס פלעגן זיי זיך נוהג זיין צו מאַן פיר טעג אין יעדן יאָר.

און געווען זיינען די איינוואוינער פון סדום זעהר רייך. די ערד פון זייער לאַנד איז געווען פעט. אלע אוצרות פון דער וועלט האָבן זיך געפונען אין דער ערד פון סדום. למשל, ווען איינער האָט געהייסן זיין קנעכט אַריינברענגען פונעם גאַרטן אַ ביסל גרינצייג, איז ער אַרויסגעגאַנגען און האָט געפונען אונטער דעם גרינצייג גאלד.

עס האָבן זיך געפונען אין דער דאַרטיקער ערד זילבער, טייערע בריליאַנטן און פּערל. און ברויט איז דאַרט געווען איבערגענוג. האָבן זיי געזוכט קיין שוין אין דעם שאַטן פון

זייער באַשעפּער. נאָר זיי האָבן זיך פאַרלאָזט אויף זייער גרויס רייכקייט. דאָס רייכקייט האָט אָפּגעטאָן פון זיי יראת שמים. מיט אַט דעם רייכקייט וואָס דער הייליקער האָט זיי געבענטשט האָבן זיי אָנגעהויבן שמאַרק צו שמאַלצירן. און פון צופיל עסן, טרינקען און רו האָבן זיי אָנגעהויבן מורד זיין אין דעם אַלקעגנוואַרטיקן.

און זיי פלעגן זיך אויפפירן אויף אַ זעהר זינדיקן שטייגער: זיי פלעגן אָפהאַקן די פרוכטן פון די בוימער די פויגל זאָלן פון זיי האָבן קיין הנאה. זיי האָבן באַשטימט איבער זיך פאַלשע, קאַרופּטירטע ריכטער. מאַמער איז געקומען צו זיי אַ פרעמדער פלעגן זיי אַלץ אַוועקנעמען פון אים לויט זייערע קאַרופּטירטע געזעצן, און פלעגן אים אַוועקשיקן אַ גאַקעטן. אָנגעפרעסענע און צופרידענע זיינען זיי געזעסן און ניט מורא געהאַט פאַר מלחמות פון זייערע שכנים. זיי האָבן געהאַט פון אַלדאָס גוטס, און אַן אַרעמאָן האָבן זיי געגעבן קיין ביסן ברויט. זיי האָבן געלאָזט אויסרופן אין סדום און האָבן אַרויסגעגעבן אַ באַפעל, אַז יעדער איינער וועלכער וועט וואַגן צו געבן אַ שטיקל ברויט אַן אַרעמאָן אַדער אַ פרעמדן, וועט פאַרברענט ווערן.

זיי האָבן זיך אַזוי געטראַכט: אונזער לאַנד איז רייך אין תבואה און אין גאַלד, איז צו וואָס זשע דאַרפן מיר אַז פרעמדע זאָלן צו אונז קומען! זיי קומען דאָך אַהער בלויז אַוועק־צונעמען עפעס פון אונז. איז לאַמיר אויסקאַרניען אַ פרעמדן פום פון אונזער לאַנד, אַז פרעמדע זאָלן פאַרזאָגן אַ צענטן אַהער צו קומען.

האַט דער אַלקעגנוואַרטיקער צו זיי געזאָגט:

„פאַר די טובות וועלכע איך האָב אייך געטאָן, פאַר דעם רייכקייט וואָס איך האָב אייך געגעבן ווילט איר ניט דערלאָזן אַז פרעמדע זאָלן קומען אין אייער לאַנד! איך וועל אַבער מאַכן, אַז איר זאָלט פאַרגעסן ווערן פון דער וועלט!“

און זייער אויפפירונג איז געווען אַ ווילדע. ווען זיי פלעגן דערטאָפן אַ רייכן, פלעגן זיי אים אַוועקגעצן געבן אַ וואַנט וואָס האַלט ביים איינפאַלן. זיי שטופן אויף אים אַרויף די וואַנט, און ראַבעווען דאָן אַוועק פון אים זיין פאַרמעגן. אַדער זיי פלעגן קומען צום גביר און אים געבן פאַרפיומען, ער זאָל עס פאַר זיי באַהאַלטן. פלעגט ער דאָס באַהאַלטן אין די קאַמערן וואו ער האָט געהאַלטן זיינע אוצרות. קומען זיי ביינאַכט, שמעקן ווי הינט. און ווי נאָר זיי האָבן דערפילט פון וואַנען דער ריח קומט, האָבן זיי אונטערגעגראַבן די אוצרות, און אים באַראַבעוועט. ווען עס פלעגט קומען צו זיי אַ פרעמדער פאַרקויפן אַ ביסל

סחורה, פלעגן מענער, פרויען, יונג און אלט זיך פארזאמלען ארום אים. יעדער איינער האט מיט געוואלט אוועקגענומען א ביסל סחורה. און איידער דער פרעמדער האט זיך אומגעקוקט, איז ער געבליבן ביי גארניט. טאמער, אבער, האט דער פרעמדער געוואגט עפעס צו זאגן, איז יעדער איינער באזונדער צוגעגאנגען צו אים און האט געזאגט: „קוק, זע אליין, איך האב דאך גענומען בלויז אט דאס דאזיקע ביסעלע וואס דו אליין האסט מיר געגעבן!“ און נאכדעם פלעגן זיי אים נאך ארויס יאגן פון דער שטאט.

אויך זייערע געזעצן זיינען געווען פארברעכערישע: אזוי למשל, האט איינער פארמאגט אן איין און איינציקן אקס, האט ער באדארפט פאשען אלע שטאט בהמות איין טאג. דער, אבער, וועלכער האט אפילו קיין איין און איינציקע בהמה פארמאגט, האט געמוזט פאשען צוויי טעג. האבן זיי געטראפן א יתום וועלכער האט געהאט קיין בהמה און האבן אים געצוואונגען ער זאל פאשען זייערע בהמות צוויי טעג. איז ער געגאנגען און האט אויסגעקוילעט די בהמות, און ער האט צו זיי געזאגט: „ווער עס האט איין בהמה זאל נעמען איין פעל, און ווער עס האט נישט אפילו איין בהמה זאל נעמען צוויי פעלן.“ האבן זיי אים געפרעגט: „וואס הייסט עס?“ האט ער זיי געענטפערט: „דער סוף אורטייל, איז ווי דער אנהויב אורטייל. עס איז פונקט ווי איר האט גע'פסק'נט אז ווער עס האט איין בהמה זאל פאשען איין טאג, און ווער עס פארמאגט אפילו קיין איין בהמה זאל פאשען צוויי טעג.“

אויב איינער איז געשטאנען גאנצע טעג און געקאמט און געמאכט ציגל, איז ווי נאר זיי זיינען פארטיק געווארן, איז יעדער איינער געקומען, האט גענומען א ציגל און געזאגט: „זעסט, איך האב גענומען בלויז איין און איינציקן ציגל.“ האט איינער אויסגעשפרייט קנאבל אדער ציבעלעס אויף צו טריקענען, איז יעדער איינער געקומען, גענומען איינס און געזאגט: „וואס ארט עס דיך, איך האב דאך גענומען בלויז איינס!“ האט עמעצער דער-לאנגט דעם צווייטנס ווייב און זי האט מפיל געווען, האט מען אים געהייסן וואוינען מיט איר ביז זי וועט שוואנגער ווערן. האט איינער אפגעהאקט זיין פריינטס אייזלס אויער, האט מען אים געהייסן האלטן דאס אייזל ביז דער אויער וועט אנוואקסן. האט איינער דערלאנגט דעם אנדערן א קלאפ און עס איז גערונען בלוט, האט מען געהייסן דעם פארוואונדעטן באצאלן דעם שלעגער דערפאר וואס ער האט אים געלאזט בלומ. איז איינער אריבער דעם טייך מיט דעם פאראם (פער), האט ער באדארפט באצאלן

פיר גילדן. טאָמער איז ער אַבער אַריבערגעגאַנגען דאָס וואַסער צופּוס, האָט ער געמוזט באַצאָלן אַכט גילדן.

איינמאל האָט פּאַסירט אזאָ מעשה: אַ געוויסער מאַן איז אַמאָל אַהין געקומען און איז אַריבער דעם טייך, האָט מען אים געהייסן באַצאָלן פיר גילדן. זאָגט ער: „איך בין דאָך דעם טייך אַריבער צופּוס, פאַרוואָס זאָל איך באַצאָלן?“ ענטפּערט מען אים: „אויב דו פּיזט יאָ אַריבער צופּוס, איז באַצאָל זשע אַכט גילדן.“ האָט ער ניט געוואָלט. זיינען זיי געגאַנגען, און האָבן אים גוט אַנגעשלאָגן, אז עס האָט אַזש גערונגען בלוט פּון אים. איז ער אַוועק צום ריכטער. האָט דער ריכטער צו אים געזאָגט: „באַצאָל אים דערפאַר וואָס ער האָט דיר געלאָזט בלוט, און אַכט גילדן דערפאַר וואָס דו ביזט אַריבער דאָס וואַסער צופּוס.“

מאַכט זיך אַבער אַמאָל, אז שרה שיקט אליעזר'ן קיין סדום, ער זאָל געוואַר ווערן וואָס לויט מאַכט. קומענדיק קיין סדום, דערזעט אליעזר ווי אַן איינוואוינער פּון סדום שלאָגט אַ פרעמדן, נעמט אַראָפּ פּון אים די קליידער און לאָזט זיך אַוועק־גיין. דערזענדיק אליעזר'ן לויפט דער אַרעמאָן צו אים צו, און בעט זיך ביי אים ער זאָל אים העלפּן. לויפט אליעזר צו צום סדומי, און פרעגט אים פאַרוואָס ער באַהאַנדלט אַזוי געמיין אַ פרעמדן אַרעמאָן. אַבער דער סדומי ענטפּערט אים: „איז ער דייער אַן אייגענער, אָדער האָבן די סדום־איינוואוינער דיך באַשטימט פאַר זייער ריכטער?“ אַ וואָרט צו אַ וואָרט, און ווען אליעזר האָט געוואָלט אַפּנעמען דעם אַרעמאָנס קליידער, האָט דער סדומי געכאַפּט אַ שטיין און דערלאָנגט אליעזר'ן אין שמערן, און בלוט האָט אַנגעהויבן ריינען.

ווען דער סדומי האָט דערזען אז פּון אליעזר'ן רינט בלוט, האָט ער אים אַנגעכאַפּט ביי דער האַנט און געזאָגט: „באַצאָל מיר דערפאַר וואָס איך האָב געלאָזט דאָס שלעכטע בלוט אויס־רינען פּון דיר, וואָרום אַזוי איז דאָס געזעץ אין אונזער לאַנד.“ אַבער אליעזר האָט אים געענטפּערט: „ניט גענוג וואָס דו האַסט מיך פאַרוואונדעט, ווילסטו נאָך געלט!“ האָט דער סדומי אים געשלעפּט צום ריכטער שרק. דער סדומי האָט פאַרגעלייגט זיינע טענות, און דער ריכטער האָט געענטפּערט: „ריכטיק! אַזוי לויטעט אונזער געזעץ, און דו מוזט באַצאָלן.“ אויסהערנדיק דעם אורטייל, האָט אליעזר געכאַפּט אַ שטיין און אַ זעץ געטאָן דעם ריכטער אין שמערן, אים צעבלוטיקט און געזאָגט: „דאָס געלט וואָס דו דאַרפסט מיר באַצאָלן, באַצאָל אים“, און ער האָט זיך אויפגעהויבן און איז אַוועקגעגאַנגען.

די איינוואוינער פּון סדום האָבן ביי זיך געהאַט אזא

אָפּמאַך: טאַמער איז אַרײַנגעפּאַלן צו זײ אַ פּרעמדער, פּלעגן זײ דורכפירן מיט אים אַ משכב זכר, און אַוועקנעמען זײַן געלט. און ווען עס פּלעגט קומען צו זײ אַן אַרעמאַן פּון דער פּרעמד, האָט יעדער אײַנער אים געגעבן אַ רענדל און אָנגעשריבן דערויף זײַן נאַמען, אַבער אַ שטיקל ברויט האָט אים קײנער געגעבן. נאַכדעם ווי דער אַרעמאַן איז אױסגעגאַנגען פּון הונגערי, איז יעדער אײַנער געקומען און האָט אָפּגענומען זײַן רענדל.

אַ מאַן פּונעם לאַנד עילם האָט געדאַרפט מאַכן אַ רײזע. האָט ער זיך אַרויסגעלאָזט אױף זײַן אײזל און מײַסגענומען מיט זיך אַ שײערע קאַלדדע וואָס איז געווען אױסגעהאַפּטן מיט אַלערליי פּאַרבן. קומענדיק קײן סדום, האָט די זון זיך אָנגעהויבן זעצן. איז ער געזעסן אױף דער גאַס, און קײנער האָט אים נישט אַרײַנגענומען אױף נאַכטלעגער. און געלעבט האָט דאָן אין סדום אַ זעהר שלעכטער און שאַלאַגאַפּטיקער מאַן מיט דעם נאַמען הידור. ווען ער האָט דערזען דעם פּרעמדן מאַן, איז ער צו אים צוגעגאַנגען און האָט אים געפּרעגט פּון וואָנען ער קומט און וואוּהין ער גײט. האָט ער אים געענטפּערט: „איך בין פּון עילם און איך גײ פּון חברון אַהײם. קומענדיק אַהער האָט די זון אָנגעהויבן אונטערגײן, האָב איך באַשלאָסן דאָ אײבערצונעכטיקן, אַבער קײנער נעמט מיך נישט אַרײַן אין הויז אַרײַן. איך האָב מיט זיך ברויט, וואַסער, שטרוי, האַכער, און עס פּעלט מיר גאַרניש״.

האַט הידור געענטפּערט: „זאַרג נישט, איך וועל דיר געבן אַלץ וואָס דו דאַרפסט״. און ער האָט אים אַרײַנגענומען צו זיך אין שטוב. ער האָט אױך אַרײַנגענומען זײנעם אַ שטריק און די שײערע קאַלדדע, געגעבן דעם גאַסט צו עסן און צו טרינקען און אױך דעם אײזל האָט ער געקאַרמעט, און דער פּרעמדער האָט דאַרט אײבערגענעכטיקט.

אײַנדערפרי, ווען דער פּרעמדער האָט געוואַלט זיך לאָזן אין וועג אַרײַן, האָט הידור אים געבעטן ער זאָל פּריער עפעס אָפּעסן, און דער פּרעמדער האָט אָנגענומען די אײזלאָדונג. עס איז געקומען צום אַוועקפאַרן זאַגט אים הידור: „וואָס אײלסטו אַזױ, נעכטיק אײבער נאָך אַ נאַכט״. האָט דער פּרעמדער געפּאַלגט און אײבערגענעכטיקט נאָך אַ נאַכט. אַזױ האָט זיך אײבערגע'חזר'ט צוויי טעג. און ווען דער פּרעמדער האָט גענומען אײַנשפּאַנען דאָס אײזל, האָט הידור'ס ווייב געזאַגט צו הידור'ן: „דו זעסט, דער דאָזיקער מאַן איז אָפּגעזעסן בײ אונז אין הויז צוויי טעג, האָט געגעסן און געטרונקען, און אײצט גײט ער אַוועק און גײט אונז גאַרניש״. און הידור האָט איר געהייסן שווייגן.

ווען דער פּרעמדער האָט שוין געהאַט אײַנגעשפּאַנט דאָס

אייל האָט ער געבעטן הידור'ן ער זאל אים געבן דעם שמריק און די קאלירמע קאלדרע. אַבער הידור האָט אים מאַדנע אָנגעקוקט און אַ זאָג געטאָן: „וואָס פאַר אַ שמריק, וואָס פאַר אַ קאלדרע! דו האָסט געמוזט חלומ'ען, וועל איך דיר פּוּתֵר זיין דעם חלום.“ און הידור טייטשט אים אַז דעם חלום און זאָגט: „דער שמריק, וואָס דו האָסט געזען אין חלום, באַדייט אַז דו וועסט לאַנג לעבן, און די קאלירמע קאלדרע וואָס דו האָסט געזען באַדייט אַז דו וועסט האָבן אַ וויינגאַרטן, און וועסט אין אים פּלאַנצען בוימער פּון אַלע סאַרטן פּירות.“

אַבער דער פּרעמדער לאָזט זיך ניט איינשמעסן אַז עס איז אַ חלום און טענה'ט: „ניט אין חלום נאָר אין וואַך האָב איך דיר געגעבן אַ שמריק און אַ קאלדרע אויסגעהאַפּטן מיט אַלערליי פאַרבן!“ און הידור ענטפּערט אים: „איך האָב דיר דאָך גוט אויסגעטייטשט דעם חלום. אַנדערע וואַלן מיר באַצאלט דערפאַר פּיר שטיק זילבער. און ביי דיר וויל איך דאָך בלויז דריי שטיק זילבער!“

איז דער גאַסט געוואָרן אין כּעס, האָט אָנגעהויבן צו שרייען און געבראַכט הידור'ן צום ריכטער שרק. און דער סוף איז געווען, אַז הידור האָט ביי אים געמאַנט שוין פּיר שטיק זילבער פאַר פּוּתֵר זיין דעם חלום און באַזונדער פאַר די צוויי טעג וואָס ער האָט ביי אים געגעסן, געטרונקען און געשלאָפּן. דער פּרעמדער, אָן אויפגערעגטער האָט אָנגעהויבן שרייען, ביז מען האָט זיי ביידע אַרויסגעטריבן. און ווען דער עולם האָט דערהערט זיינע געשרייען, זיינען זיי זיך צוזאַמענגעלאָפּן, און מען האָט דעם פּרעמדן אַרויסגעיאָגט פּון שטאָט, אַז ער איז קוים אַנטלאָפּן אַ לעבעדיקער.

און פּיר ריכטער האָבן זיך דאָרט געפּונען: שרק פאַר דער שטאָט סדום, שרק פאַר דער שטאָט עמורה, זבנך פאַר דער שטאָט אדמה, מנון פאַר דער שטאָט צבויים, און לום, דער ערגסטער פּון זיי איז געווען דער הויפט ריכטער. האָט אליעזר, אברהם'ס קנעכט, זיי געגעבן נעמען. שרק האָט ער גערופּן שקרא, שרק האָט ער אַ נאָמען געגעבן שקרורא, זבנך — כּוּבֵן, ליגנער, און מנון — מצלי דין, פּערדאַרבער פּון גערעכטיגקייט.

האַבן די ריכטער אַרויסגעגעבן אַ באַפּעל אַז מען זאל אויפשטעלן בעטן אין די גאַסן, און די איינוואוינער האָבן אַזוי געטאָן. איז ווי באַלד אַ פּרעמדער איז אַהין געקומען, האָט מען אים געכאַפּט און מיט געוואַלד אים אַריינגעלייגט אין איינעם פּון די בעטן. דריי מענטשן האָבן אים אָנגענומען ביים קאַפּ און דריי ביי די פּיס, און מען האָט אים צוגעמאַסטן צום בעט. איז

ער געווען קלענער פון דעם בעט, האָבן די זעקס אים געהאַלטן אין איין אויסציען. ער האָט געשריען, און זיי האָבן זיך ניט וויסנדיק געמאַכט. איז ער ווידער געווען לענגער פון דעם בעט, האָט מען אים געצויגן פון די זייטן, אַז דער מענטש פלעגט שיעור ניט אויסגיין אונטער זייערע הענט. און אויף זיין שרייען פלעגן זיי ענטפערן: „אַט אַזוי טוט מען יעדן איינעם וועלכער קומט אין אונזער לאַנד“. פלעגן מענטשן אויסמיידן צו קומען אין יענע שטעט.

מאַכט זיך אַמאָל און אַ פּרעמדער אַרעמאָן קומט אַהין. האָט מען ווי געוויינלעך אַרויסגעגעבן אַ באַפּעל אַז מען זאָל אים געבן קיין שטיקל ברויט, ביז ער וועט אויסגיין פון הונגער. און לויט האָט געהאַט אַ פאַרהייראַטע טאַכטער מיט דעם נאַמען פּלמית. לויט האָט איר אַ נאַמען געגעבן פּלמית, ווייל דער אַלמעכ-טיקער האָט מציל געווען (פּלמ) אים און זיין הויזגעזינד פון די מלכים פון עילם. ווען פּלמית האָט דערזען, ווי דער אַרעמאָן ליגט אַ פאַר'חלש'טער פון הונגער און קיינער גיט אים אַ שטיקל ברויט, האָט זי געהאַט שטאַרק רחמנות אויף אים, און האָט אים געשפּייזט אין געהיים. יעדער טאַג ווען זי פלעגט גיין שפּען וואַסער, פלעגט זי אַריינלייגן ברויט אין קרוג אַריין, פאַרבייגיין דעם אַרעמאָן און עס אים געבן.

האַבן די איינוואוינער פון סדום און עמורה זיך געוואונדערט, און ניט פאַרשטאַנען ווי אַזוי אַ מענטש קען לעבן אַזוי לאַנג אַהן עס, און זיי האָבן באַשלאָסן אַז עמעצער גיט אים מסתמא עסן אין געהיים. און דריי מענטשן האָבן זיך באַהאַלטן ניט ווייט פון דעם אַרעמאָן צו דערגיין ווער עס איז דער יעניקער וועלכער ברענגט אים עסן. פון באַהעלמעניש האָבן זיי דערזען ווי פּלמית קומט צו אים מיט די קראַמיסלעס, און נעמט אַרויס ברויט פון קרוג אים צו געבן, האָבן זיי זי געכאַפט, זי געבראַכט פאַר די ריכטער און דערציילט. און אַלע איינוואוינער פון סדום און עמורה האָבן זיך פאַרזאַמלט, אַנגעלייגט אַ פייער אין מיטן גאַס, זי אַריינגעוואָרפן און פאַרברענט אויף אַש.

און אין דער שטאַט אדמה האָט געטראָפן אַן ענלעכע פּאַסירונג. איינמאָל איז אַהין געקומען אַ פּרעמדער. ער האָט בעדאַרפט איכערנעכטיקן און האָט גערעכנט צו פאַרן אַהיים אינדערפרי. געוואוינט האָט דאָרט אַ געוויסער גביר. דער פּרעמדער איז געבליבן זיצן אויף דער גאַס, גראַד קעגנאיבער דעם גביר'ס הויז. דערזענדיק דעם גביר'ס טאַכטער, האָט ער זי געבעטן אַ טרוקן וואַסער.

„ווער ביזוּסוּ?“ פּרעגט אים דאָס מיידל, און ער ענטפּערט

איר : „איך בין היינט געקומען אהער, און אזוי ווי עס איז געוואָרן נאָכט, האָב איך באַשלאָסן איבערצוגעכטיקן, און אַוועקפאַרן אינדערפרי.“ איז דאָס מיידל אַריינגעגאַנגען אין הויז און האָט אַרויסגעבראַכט אים ברויט און וואַסער. איז ווי נאָר די איינוואוינער פון אדמה זיינען דערפון געוואָרן געוואָרן, האָבן זיי געבראַכט דאָס מיידל פאַר די ריכטער, און זיי האָבן זי פאַראורטיילט צו טויט שטראַף.

האָבן אַלע איינוואוינער זיך פאַרזאַמלט און אויסגעשמירט דאָס מיידל פון קאַפּ ביז די פּים מיט האַניק, און זי אַוועקגעשמעלט נעבן אַ בינשמאַק, און די בינען האָבן געלאָזט זייערע גיפּטן אין איר. דאָס מיידל האָט געהאַלטן אין איין שרייען, אָבער קיין מענטש האָט אויף איר געהאַט רחמנות. אָבער איר געשריי איז אַרויפגעגאַנגען אין הימל אַריין און האָט דערגרייכט דעם כּסא הכּבוד, דעם הימלישן טראַן.

האַט דאָס, און אויך זייערע אַלע אַנדערע שלעכטע מעשים, שטאַרק דערצערנט דעם הייליקן, ברוך הווא, און נאַכמער דערפאַר, ווייל זיי האָבן דאָך געהאַט גענוג צו עסן און צו טרינקען און אַלדאָס גוטס, און האָבן אפילו אַ שטיקל ברויט ניט געוואָלט נעכען אָן אַרעמאָן, און ער האָט געזאָגט : „אפילו איך זאל שוין וועלן שווייגן, לאַזט דאָך מיך דעם מיידלס אורטייל ניט שווייגן!“ און ער האָט זיי דאָך געוואָרנט גאַנצע צוויי און פּופציק יאָר זיי זאלן טאָן תשובּה.

אברהם אָפּעלירט פאַר סדום, עמורה . . .

אַבער אזוי ווי דער באַרעמהערציקער וויל דאָך קיינעם געפינען שולדיק, איז וואָס זשע שומ ער? וויבאַלד די מענטשן זינדיקן און ער ווערט אין כּעס, נישטערט ער און זוכט אַ פאַרטיידיקער וועלכער זאל געפינען אויף זיי אַ זכות. אזוי אויך מיט די סדומים. איז דער אויבערשטער געגאַנגען און האָט עס דערציילט אברהם'ן, און דעם גזר דין האָט ער נאָך ניט גע'חַתמ'עט. וואָרום ער האָט זיך געטראַכט : איך האָב דאָך געגעבן אברהם'ן דאָס גאַנצע לאַנד אויף אייביק, און ער איז דאָך אַ פאַטער צו זיי אַלע. וואָלט ניט געפאַסט פאַר מיר, איך זאל פאַרניכטן די קינדער און ניט לאָזן וויסן זייער פאַטער. אַלץ האָב איך אים מודיע געווען. איך האָב אים אַנטפלעקט מתן תּורה, איך האָב אים אַנטפלעקט גיהנום. און אַט אַט קומט פאַר סדום'ס אורטייל, און איך וועל אים ניט דערציילן! און אַ חוץ דעם, אברהם האָט דאָך מהרהר געווען פאַרוואָס דער אַלמעכטיקער האָט אומגעבראַכט דעם

דור המבול, און ער האט גע'מענה'ט אז עס איז ניט מעגלעך עס זאלען ניט האבן דאן געווען צוואנציק אדער צען צדיקים, וועמענס זכות עס האט געקאנט אפהאלטן דעם מבול. האט דערפאר דער אויבערשטער זיך געטראכט: איך וועל אים מודיע זיין, זאל ער שפעטער ניט האבן טענות, אז אפשר זיינען אין סדום געווען צדיקים.

און דער אויבערשטער האט געזאגט צו אברהם'ן: „איך וועל אראפנידערן און זען. אויב די איינוואוינער פון סדום האבן געטאן ווי עס איז דאס געשריי פון דעם מיידל, קומט זיי פארלענדונג, און איך וועל איבערקערן די שטאט מיט דעם פונדא-מענט ארויף און מיטן פנים אראפ. און אויב זיי וועלן תשובה טאן, וועלן זיי זיין גערעכטע.“

דערווייל זיינען די מלאכים, וועלכע האבן אויסגעזען ווי מענטשן, צוועקגעזאנגען פון דעם ארט ביז וואנען אברהם האט זיי באגלייט, און זיי האבן זיך געלאזט קיין סדום זי צו פארניכטן. און אזוי ווי די שכינה האט געווארט אויף אברהם'ן, האט ער אנגעהויבן צו בעטן פאר לוט'ן, און כאלד האט ער אנגעהויבן פארטיידיקן סדום און עמורה. ער האט זיך צוגעגרייט אויסצונצן אלע מיטלען: צו ריידן שטרענג, צו בעטן און מתפלל זיין. און ער האט גע'מענה'ט:

„דעם צארן וואס דו ברענגסט אויף דער וועלט ווילסטו מיט אים אומברענגען סיי די צדיקים און סיי די רשעים! ניט גענוג וואס דו לאזט ניט לעבן די רשעים צוליב די צדיקים, נאר דו ווילסט נאך אומברענגען די צדיקים מיט די רשעים! אפשר געפינען זיך אין שטאט פופציק צדיקים וועלכע וועלן בעטן פאר דיר, צען פאר יעדער שטאט, נעמלעך, פאר די שמעט סדום, עמורה, אדמה, צבויים און צוער, וועט דיך דאך דיין כעס אַנריידן, און דו וועסט זיי ניט פארגעבן אין דעם זכות פון די פופציק צדיקים וועלכע געפינען זיך דארט? א בשר ודם, א מענטש פון בלוט און פלייש, געוועלטיקט דער כעס איבער אים, ביזטו אפשר אויך אזוי! דו ווילסט אומברענגען דעם צדיק צוזאמען מיט דעם רשע! פונקט ווי דו משפּט'סט דעם רשע, אזוי ווילסטו אויך משפּט'ן דעם צדיק!“

„דו וואס ביזט הייליק און דינע מעשים זיינען הייליק, פאר דיר איז א חילול צו טאן אזא זאך, אדער אן ענלעכע זאך, און אפילו א זאך וואס איז מינדערוויכטיקער דערפון! מען וועט דאך זאגן אט דאס איז שוין אזוי זיין ארבעט, ער פארפלייצט די צדיקים און די רשעים. אזוי האסטו געטאן דעם דור המבול און דעם דור הפלגה! דאס איז אבער ניט דיין וועג. אין פאל פון

א מלך פון בלוט און פלייש איז זיך דאָ צו וועמען צו ווענדן. געפעלט ניט דער אורטייל גייט מען פון איין געריכט צום אנדערן, פון דעם קלענערן ריכטער צום גרעסערן. און דו, דערפאר ווייל עס איז ניטאָ אַ העכערער ריכטער פון דיר, זאלסטו ניט טאָן גערעכטיקייט!

„ווען דו האָסט געוואַלט משפּט'ן דיין וועלט, האָסטו זי איבערגעגעבן אין די הענט פון רומוס און רומילוס. אויב איינער פון זיי וועט וועלן עפעס טאָן זאל דער צווייטער אים צוריק-האַלטן. און אין דיין פּאַל, נאָר דערפאר ווייל עס איז ניטאָ ווער עס זאל דיך צוריקהאַלטן, זאלסטו ניט טאָן גערעכטיקייט! דו האָסט דאָך געשוואָרן אַז דו וועסט ניט ברענגען מער אויף דער וועלט אַ מכול, איז ווילסטו מיט דריידלעך זיך אויסדרייען פון דיין שבועה. דו וועסט, הייסט עס, טאַקע ניט ברענגען אַ מכול פון וואַסער, אַבער אַ מכול פון פייער וועסטו יאָ ברענגען. האָסטו אַלץ נאָך ניט מקיים געווען דיין שבועה!

„אויב דו ווילסט די וועלט, זאלסטו זי ניט משפּט'ן. אויב אַבער דו זוכסט גערעכטיקייט, וועט קיין וועלט זיין אַ וועלט. דו כאַפּסט אָן און האַלטסט דעם שמריק ביי ביידע עקן. דו ווילסט די וועלט און דו ווילסט גערעכטיקייט! קלייב אויס איינס, און אויב דו וועסט ניט מוותר זיין אַביסעלע, אויב דו וועסט אַביסעלע ניט פאַרקוקן, וועט די וועלט ניט האָבן אַ קיום.“

און אברהם האָט פאַרגעזעצט זיין פאַרטיידיקונג, און ער האָט געזאָגט:

„האַר פון דער וועלט! איך זע ברוח הקודש אַז אַן איין און איינציקע פרוי (סרה, די טאָכטער פון אשר) וועט אַמאָ אַפּראַטעווען אַ גאַנצע שטאַט. און איך בין ניט ווערט צו ראַטעווען אַט די דאָזיקע פינף שמעט! יואב, אַבי נאָר ער האָט אַוועק-גענומען די לעבעדיקע, האָט ער איבערגעלאָזט די גאַנצע שטאַט אין אַרדענונג. און דו, וואָס ביזט אַזאַ בעל הרחמים, וועסטו חלילה גאָר אַלץ פאַרניכטן!“

האַט דער הייליקער, ברוך הוא, זיך געטראַכט: נאָר אברהם'ן וועל איך פאַרשווייגן, דערפאר ווייל ער האָט געשוויגן. איך האָב אים צוגעזאָגט, אַז פון יצחק'ן וועט ער האָבן קינדער, הייסט איך אים מקריב זיין זיין זון און ער שווייגט. וועל איך אויך שווייגן, כאַטש ער האָט גערעדט צו מיר גאַנץ שאַרפע רייד. און ער האָט געזאָגט צו אברהם'ן:

„האַסט דאָך געזאָגט אַז מענטשן וועלן זאָגן אַז איך ברענג אום אַלע דורות, איז קום זשע און זע. איך וועל דורכפירן פאַר דיר אַלע דורות וועלכע איך האָב אומגעבראַכט, אין איך וועל

דיר ווייזן, אז איך האב דיך געזאלבט איבער זיי מיט דעם בוימל פון פרייד. וועסטו נאך אויך דאן האלטן אז איך האב ניט געהאנדלט ווי עס באדארף צו זיין? ! איז לערן מיך, און איך וועל פון היינט אָן און ווייטער אזוי טאָן. אויב דו וועסט מיר זאָגן אז איך בין באַגאַנגען אָן אומגערעכטיקייט, וועל איך אזוי מער ניט טאָן."

אַבער אברהם האָט אים געענטפערט: „חס ושלום! אומזיסט באַשמראַפסטו קיין באַשעפעניש!"

האָט דער הייליקער געזאָגט צו אברהם'ן: „דו האָסט ליב צו רעכטפערטיקן מיינע באַשעפענישן, דו ווילסט ניט באַשולדיקן. דערפאַר האָב איך דיך געזאלבט איבער זיי, איבער דינע חברים מיט דעם בוימל פון פרייד. פון נח'ן ביז דיר זיינען געווען צען דורות, און מיט קיין איינעם פון זיי האָב איך גערעדט, נאָר מיט דיר."

און דער אויבערשמער האָט ווייטער געזאָגט צו אים: „אויב איך וועל געפינען אין סדום פופציק צדיקים וועלכע וועלן בעטן ביי מיר, וועל איך פאַרגעבן אַלע שמעט".

און אברהם האָט געענטפערט:

„וואָלט אמרפל געווען מיך גע'הרג'עט, וואָלט דען פון מיר ניט געווען געוואָרן ערד? ווען נמרוד וואָלט מיך געווען פאַרברענט, וואָלט דען פון מיר ניט געווען געוואָרן אַש? איז אויב פון די פופציק צדיקים פעלט פינף צדיקים וועסטו דען צוליב פינף צדיקים ווייניקער פאַרניכטן די שמעט? ! וועסטו דען צוליב דעם וואָס צווער האָט פינף צדיקים ווייניקער פאַרניכטן אַלע שמעט? ! עס וועט דאָך נאָך דעמאָלט אַלץ זיין נייען צדיקים פאַר יעדער שמאַט. און דו ביזט דאָך דער צדיק פון דער וועלט. איז באַהעפט דו זיך מיט זיי, וועט זיין פופציק צדיקים!"

זאָגט דער אויבערשמער: „אויב איך וועל געפינען דאַרט פינף און פערציק צדיקים, וועל איך ניט פאַרניכטן".

האָט אברהם פאַרגעזעצט צו בעטן, און ער האָט געזאָגט: „אפשר וועלן זיך דאַרט געפינען פערציק צדיקים, צען פאַר יעדער פון די פיר שמעט. און די פינפטע שמאַט צווער, אזוי ווי אירע זינד זיינען לייכטע, וועסטו איר פאַרגעבן צוליב דיין רחמנות". און דער באַרעמהערציקער ענטפערט אים: „אין זכות פון פערציק צדיקים וועל איך ניט פאַרלענדן".

אַבער אברהם האָט פאַרגעזעצט: „איך בעט דעם האָר פון דער גאַנצער וועלט עס זאָל אים ניט פאַרדריסן, וועל איך ריידן. אויב עס וועלן זיך דאַרט געפינען דרייסיק צדיקים, צען

פאר יעדער פון די דריי שמעט. און צבויים און צוער פארניב צוליב דיין באַרעמהערציקייט".

און דער אויבערשמער ענטפערט: „אויב איך וועל דאָרט געפינען דרייסיק צדיקים וועל איך ניט פארלענדן".

בעט אברהם ווייטער און זאָגט: „איך דערלויב זיך צו ריידן פאר דעם האַר פון אַלע וועלטן. אפשר וועלן זיך דאָרט געפינען צוואַנציק צדיקים, צען פאר יעדער פון די צוויי שמעט, און די איבעריקע דריי שמעט וועסטו פאָרגעבן צוליב דיין רחמנות".

„אין דעם זכות פון צוואַנציק צדיקים וועל איך ניט פאר- דאָרבן", ענטפערט דער אַלמעכטיקער.

„איך בעט פאר דיר", טענה'ט אברהם, „עס זאל דיך ניט פארדריסן האַר פון דער וועלט, וועל איך ריידן בלויז נאָך איינמאָל. אפשר וועלן זיך דאָרט געפינען צען צדיקים, וועלן איך און זיי בעטן רחמים אויף יעדער שמעט, און דו וועסט זיי פאָרגעבן". און דער באַרעמהערציקער ענטפערט: „אין דעם זכות פון צען צדיקים וועל איך ניט פארניכטן".

און געבעטן האָט אברהם אויף צען, ווייל ער האָט געשמעלט אויף לומ'ן, זיין ווייב, זיינע פיר טעכטער און פיר איידעמס. און אויף ווינציקער פון צען האָט ער ניט געבעטן, ווייל אויף נייען צוואַמען מיטן אויבערשטן עס זאל מאַכן צען, האָט ער דאָך שוין פריער געבעטן, און עס איז ניט געגאָנגען. און בנוגע אַכט צדיקים, זיינען דאָך ביי דעם דור המבול געווען אַכט, נעמלעך, נח, זיינע דריי זין און זייערע ווייבער, און די וועלט איז ניט געהאַלפן געוואָרן אין זייער זכות.

און דער ריכטער, אַזוי לאַנג ווי דער פארטיידיקער האָט פארטיידיקט, האָט ער געוואָרט. ווי נאָר, אַבער, דער פארטיידיקער איז שטיל געבליבן, האָט דער ריכטער זיך געוואַלט פון אים אַפשיידן. ער האָט, אויב מען קען זיך אַזוי אויסדריקן, גענומען רשות פון אברהם'ן, און ער איז אַוועקגעגאַנגען. און ווי נאָר דער ריכטער איז אַוועק, איז דער פארטיידיקער אַוועק, און דער אַנקלעגער האָט אָנגעהויבן מקטרג זיין.

און באַלד נאָכדעם ווי זיי זיינען געפונען געוואָרן שולדיק, האָט דער הייליקער, געלויבט איז ער, געזאָגט צו די מלאכים: „גייט און פארדאָרבט!" האָבן זיי זיך געלאָזט אויספירן דעם באַפעל פון זייער באַשעפער.

און דער האַר פון דער וועלט האָט געשיקט די צוויי מלאכים, וועלכע האָבן באַזוכט אברהם'ן, קיין סדום און אין אַלע אירע שמעט, זיי צו פארדאָרבן. און די מלאכים, כאַטש זיי האָבן פארלאָזט אברהם'ס הויז צוועלף אַזויגער בייטאָג, זיינען זיי דאָך

געקומען קיין סדום פארנאכט. דאס איז דערפאר ווייל זיי זיינען געווען מלאכים פון רחמים, האבן זיי געווארט און זיך געטראכט, אפשר וועט זיך פארט געפינען עפעס א זכות וואס וועט זיי ביישטיין. אבער ווען זיי האבן איינגעזען אז עס איז פארפאלן, האבן זיי זיך געלאזט קיין סדום אויפן באשעפערס באפעל. גבריאאל איז געגאנגען איבערקערן סדום, און רפאל איז געגאנגען מציל זיין לוט'ן.

די מלאכים ביי לוט'ן

אין יענעם טאג איז לוט געזעסן ביי דעם טויער פון סדום. ווייל פונקט יענעם טאג האט מען אים באשטימט פאר הויפט ריכטער. ווען לוט האט דערזען די שכינה, דאס הייסט די שכינה האט ער טאקע ניט געקענט זען, נאר ער האט דערזען ווי א בלאסקענדיק ליכט לייכט אויף זייערע קעפ, האט ער זיך אויפגעשטעלט זיי צו באגעגענען. ווארום אין אברהם'ס הויז האט ער זיך אויסגעלערנט צו באהאנדלען פיין געסט. און דערפאר וואס לוט האט זיך באהעפט מיט אברהם'ן, האט ער זיך אויסגעלערנט מכנים אורח צו זיין. ער האט זיך פארבוקט פאר זיי, און ער האט גערעכנט אז אזוי ווי עס איז נאכט, וועלן די איינוואוינער גארניט מערקן, און ער האט געזאגט: „איך בעט אייך זעהר מיינע הארן, פארקירעוועט אייער וועג צו מיין הויז, אבער גייט אויפן קרומן וועג, כדי מען זאל ניט באמערקן אז איר גייט צו מיר. נעכטיקט איבער די נאכט און וואשט אייערע פיס.“ איז עס דען אבער דער שטייגער פון מענטשן פריער איבערצונעכטיקן און ערשט דערנאך זיך צו וואשן. און ווידער, אברהם האט דאך געזאגט צו זיי פריער „וואשט זיך“. נאר לוט האט זיך אזוי געטראכט: ווען די איינוואוינער פון סדום וועלן קומען און זען אז זיי האבן זיך שוין געוואשן זייערע פיס, וועלן זיי אויסקלערן אויף מיר א בלבול און זאגן „די דאזיקע מענטשן געפינען זיך ביי דיר אין הויז שוין צוויי אדער דריי טעג, און דו האסט אונז גארניט מודיע געווען.“ האט ער זיך געטראכט אז עס איז גלייכער, אז זיי זאלן האבן דעם שמויב אויף זייערע פיס, עס זאל אויסזען ווי זיי זיינען ערשט נאר וואס געקומען. אבער די מלאכים האבן געענטפערט לוט'ן: „ניין, מיר וועלן איבערנעכטיקן אויף דער גאס.“ דאס איז געווען דערפאר וואס אלע פרעמדע פלעגן דארט נעכטיקן אויפן גאס, ווייל מען פלעגט זיי אריינלאזן אין קיין שום הויז אריין. האט לוט זיי שטארק

געבעטן, האָבן זיי פאַרקירעוועט דעם וועג אין דער ריכטונג פון זיין הויז. אָבער ווען ער האָט זיי געוואַלט אַרײַנגעמען אין הויז אַרײַן, האָט זיין ווייב אים ניט געלאָזט. זי האָט צו אים געזאָגט: „אויב דו ווילסט זיי אַרײַנגעמען, פיר זיי אַרײַן אין דיין חלק.“ וואָס זשע האָט לומ געמאָן? ער האָט זיי אַרײַנגעפירט אונטער זיין באַליק. ער האָט געמאַכט פאַר זיי אַ סעודה, און געבאַקן מצות, וואָרום עס איז דאָך געווען פּסח, און לומ'ן האָט זיך אויסגעדאַכט אַז זיי עסן. און לומ'ס ווייב איז אומישנע אַרומגעלאָפן צו די שכנים און געזאָגט: „לייט מיר אַביסל זאַלץ, מיר האָבן געסט.“ און איר כוונה איז געווען אַז מען זאל דערפון געוואַר ווערן אין שטאַט. דערווייל האָט אַ אינגל פון סדום זיי באַמערקט, איז ער געגאַנגען און האָט פאַרשפּרייט די נייעס.

האָבן די מלאכים אים געפרעגט: „וואָס פאַר אַ סאַרט מענטשן זיינען די היגע איינוואוינער?“ און לומ האָט זיי געענטפערט: „אומעטום זיינען פאַראַן אַלערליי מענטשן, גוטע און שלעכטע, אָבער דאָ זיינען אַלע שלעכטע.“ און לומ האָט זיי געפרעגט: „נאָך וואָס אייגענטלעך זייט איר געקומען אַהער?“ האָבן זיי אים דערציילט אַז זיי זיינען פאַרניכטער. זיי האָבן אים נעמלעך דערציילט זייער סוד.

האָט לומ אָנגעהויבן בעטן רחמים, און זיי האָבן זיך צוגעהערט. אַ גאַנצע נאַכט האָט ער געבעטן. אָבער בעת זיי האָבן געהאַלטן אין ריידן, האָבן אַלע איינוואוינער פון סדום, אַלט און יונג, זיך פאַרזאַמלט אַרום לומ'ס הויז, און עס האָט זיך ניט געפונען אַפילו איינער וועלכער זאל זיי צוריקהאַלטן, און זיי האָבן געשריען צו לומ'ן: „וואו זיינען די לייט וועלכע זיינען היינט ביינאַכט געקומען צו דיר? ברענג זיי אַרויס צו אונז וועלן מיר פאַרקערן מיט זיי.“ וואָרום די מענטשן פון סדום זיינען געווען זעהר אויסגעלאָסן, גרויסע גואפים, משכב זכר/ניקעס (האַמאָ-סעקסואַ-ליסטן), און האָבן פאַרקערט אַפילו מיט בהמות.

וואָס זשע האָט לומ געמאָן? פונקט ווי משה רבינו האָט זיך מוסר נפש געווען פאַר דעם פאַלק ישראל, אַזוי האָט ער זיך מוסר נפש געווען פאַר די מלאכים. ער איז אַרויסגעגאַנגען צו זיי, און די מיר האָט דערווייל זיך פאַרמאַכט פון זיך אַליין. און ער האָט געזאָגט צו זיי: „איך בעט אייך, ברידער, טוט די מענטשן קיין שלעכטס! איך האָב צוויי טעכטער, וועלכע האָבן נאָך ניט געוואוינט מיט אַ מאַן. איך וועל זיי אַרויסברענגען צו אייך און טוט מיט זיי וואָס איר ווילט, אַבי נאָר איר זאלט די פּרעמדע מענטשן ניט טאָן האַרבע זאַכן. טוט מיר, פאַר מײַן

כבוד וועגן, די דאזיקע טובה, וואָרום די מענטשן געפינען זיך אונטער מיין דאָך!"

האַבן זיי געענטפערט: „גיי ווייטער! דו אליין ביזט אַ פרעמדער צווישן אונז! דו ביזט געקומען וואוינען צווישן אונז, און דו הויבסט גאר אָן צו זאָגן אונז מוסר! דו פאַרשוועסט דאָך אונזער געזעץ וואָס לויטעט, אַז יעדער פרעמדער וואָס קומט צו אונז, דאַרף מען ביי אים אַלץ אַוועקנעמען.“ און זיי האָבן זיך אַ לאַז געטאָן צו צעברעכן די טיר.

און די מלאכים האָבן אויסגעשטרעקט זייערע הענט, אַרײַנגענומען לומ'ן אין הויז אַרײַן, און די טיר האָבן זיי פאַרשלאָסן. און זיי האָבן געזאָגט צו לומ'ן: „ביז איצט האָסטו געהאַט דאָס רעכט זיי צו פאַרטיידיקן. אָבער פון איצט אָן און ווייטער, האָסטו קיין רעכט זיי צו פאַרטיידיקן.“

און די איינזאָוינער פון סדום זיינען געשלאָגן געוואָרן מיט בלינדקייט, ביז עס איז אויפגעגאַנגען דער מאָרגן שמערן, און זיי האָבן ניט געקענט מער געפינען די טיר. און די מלאכים האָבן געפרעגט לומ'ן: „וועמען נאָך האָסטו דאָ אין שטאָט אויסער דיין ווייב און דייע מעכטער וועלכע געפינען זיך אין הויז? אויב דו האָסט אָן איידעם, אַ זון און נאָך מעכטער, נעם זיי אַרויס, ווייל מיר פאַרניכטן דאָס דאָזיקע אַרט. זייער געשריי איז גרויס פאַר דעם אויבערשטן, האָט ער אונז געשיקט צו פאַרניכטן דאָס דאָזיקע אַרט.“

און דערפאַר וואָס די מלאכים האָבן דערציילט לומ'ן דעם אויבערשטן סוד, אַז זיי זיינען געקומען פאַרניכטן די שטאָט, און דערפאַר וואָס זיי האָבן זיך געגרויסט און געזאָגט „מיר פאַר-דאַרבן“, זיינען זיי אָפגעשמופט געוואָרן פון זייער מחיצה הונדערט און אַכט און דרייסיק יאָר.

איז לומ געגאַנגען און ער האָט געזאָגט צו זיינע איידעם און צו זיינע צוקונפטיקע איידעם: „קומט לאַמיר אַוועקגיין פון דעם דאָזיקן אַרט, וואָרום דער אַלמעכטיקער פאַרניכטעט די דאָזיקע שטאָט.“ האָבן זיי געמיינט אַז ער ווילט זיך. און די איידעם האָבן צו אים געזאָגט: „די גאַנצע שטאָט איז פול מיט פרייד און געלעכטער, אַלע זיצן זיך רואיק און פרייען זיך, קומסטו צו גיין און דערציילסט אַ מעשה, אַז די מדינה קערט זיך איבער! נאָר איינער וואָס דו ביזט, פידלען, האַרפן, קאַרנעטן שפילן אין שטאָט, און דו זאָגסט אַז סדום קערט זיך איבער!“

די מלאכים ראטעווען לוט'ן מיט זיין פאמיליע

און ווי נאָר עס איז אויפגעגאנגען דער מאַרגנשטערן, האָבן די מלאכים געאיילט צו לוט'ן און געזאָגט צו אים: „שמיי אויף, נעם דיין ווייב און דייןע צוויי מעכטער וועלכע זיינען דיר אָנגעגרייט אין הויז דו זאלסט זיי ראטעווען. וואָרום דו קענסט נאָך אומקומען דורך די זינד פון די איינוואוינער פון דער שטאָט“, כאַטש אויך לוט האָט פאַרדינט פאַרברענט צו ווערן צוזאַמען מיט זיי, ווען ניט אברהם'ס זכות.

האַט, אָבער, לוט זיך ניט זעהר געאיילט. ער האָט זיך אַ ביסל פאַרזאַמט, כדי ער זאל קענען ראטעווען זיין פאַרמעגן. האָבן די מלאכים אים געגעבן אָנעם ביי דער האַנט, און די צוויי מעכטער ביי זייערע הענט — פונקט ווי ער האָט אָנגענומען זיי ביי די הענט קעגן זייער ווילן, און זיי אַריינגענומען צו זיך אין הויז — און זיי האָבן זיי אַרויסגעפירט אויסערהאַלב דער שטאָט. און איין מלאך האָט זיך צוריקגעקערט קיין סדום זי צו פאַרניכטן, און דער אַנדערער איז געבליבן מיט לוט'ן, און ער האָט צו אים געזאָגט: „זיי צופרידן וואָס דו ביזט מציל מענטשן, זאָרג זיך ניט וועגן געלט. דו האָסט געזינדיקט גלייך מיט זיי, און אין זכות פון אברהם'ן ווערסטו ניצול. דו ביזט ניט ווערט צו זען דאָס אומגליק, און דו זאלסט ניצול ווערן. בלייב ניט שטייען אין דעם גאַנצן פּלאַץ פון דעם ירדן. אַנטלויף צו אברהם'ן וועלכער וואוינט אויף דעם באַרג. דו ווערסט ניצול אין דעם זכות פון אַט דעם גרויסן באַרג אברהם. אַנטלויף זשע צו אים. און קוק זיך ניט אום, וואָרום דעם הייליקנס שכינה האָט אַראַפּ-גענידערט צו רעגענען אויף סדום און אויף עמורה שוועבל און פייער.“

האַט זיך לוט אָנגערופן: „הייסט מיר ניט אַנטלויפן צום באַרג. וואָרום איידער איך בין געגאַנגען צו אברהם'ן האָט דער הייליקער געזען מיינע מעשים און די מעשים פון מיינע לאַנדסלייט, בין איך געווען דער צדיק צווישן זיי. איצט, אַז איך גיי צו אברהם'ן און זיינע מעשים טובים זיינען דאָך מער פון מיינע, וועל איך דאָך זיין ווי אַ רשע. אַט האָסטו דאָרט די שטאָט צוער, נאָך אַ גאַנץ נייע שטאָט. אירע זינד זיינען נאָך ווייניק. איר מעסטל איז נאָך ניט פול. איז אַט די שטאָט קענסטו דאָך איבער-לאָזן, וועל איך דאָרט לעבן.“

און דער מלאך ענטפערט אים: „ניט גענוג פאַר דיר וואָס דו ווערסט געראַטעוועט, נאָר דו ווילסט נאָך אַז די גאַנצע שטאָט

זאל איך ראטעווען צוליב דיר! שנעל, אַנמלויה גיך אַהין, וואָרום איידער דו קומסט אַהין קען איך גאַרניט טאָן. און דער מלאך האָט פאַר זיי קירצער געמאַכט דעם וועג, וואָרום סדום האָט זיך געפונען אין אַ טאַל. די זון האָט אַנגעהויבן אויפגיין, און נייען אַזייגער איז לויט אַנגעקומען קיין צוער.

די פאַרניכטונג פון סדום און די אנדערע שטעט

אָכצן טעג אין חודש ניסן ווען דער מאָרגנשמערן גייט אויף, אין דער צייט ווען די זון און די לבנה שטייען ביידע אין הימל, האָט דער אויבערשמער זיך אין זיי נוקם געווען. און אויסגעקליבן האָט ער די צייט, ווייל אַזוי ווי אַ טייל סדומים פלעגן דינען די זון און אַ טייל פון זיי פלעגן דינען די לבנה, האָט דער הייליקער, געלויבט איז ער, זיך געמראַכט, אויב איך וועל זיי באַשמראַפן ביימאָג, וועלן די זאָגן ווען די לבנה וואַלט געווען זיין, וואַלט זי דאָך אונז געווען באַשיצט; אויב, ווידער, איך וועל זיי באַשמראַפן ביינאַכט וועלן די אַנדערע זאָגן, ווען די זון וואַלט געווען זיין, וואַלט זי דאָך געווען אונז באַשיצט. האָט ער זיך נוקם געווען אין אַ צייט ווען ביידע, סיי די זון און סיי די לבנה זיינען אין הימל.

און דער אַלמעכטיקער האָט געמאַכט אַראַפנידערן אויף סדום און עמורה אַ רעגן פון ברכה, אפשר וועלן זיי פאַרט תשובה טאָן. אָבער זיי האָבן ניט געטאָן תשובה. זיי האָבן גאַר געזאָגט, אַז פאַרן אויבערשמן איז ניט אַנמפלעקט זייערע שלעכטע מעשים. האָט גבריאַל, דער אויפזעער איבער פייער, געמאַכט רעגענען אויף סדום און עמורה שוועבל און פייער, דערפאַר ווייל זיי זיינען געווען זעהר פאַרשאַרט אין זנות. וואָרום אַלצדינג פאַרקוקט דער הייליקער, אָבער פאַר זנות באַשמראַפט ער שווער. און גע'משפט זיינען זיי געוואָרן מיט פייער, וואָס איז די האַרבסטע פון די פיר טויט שטראַפן וועלכע מען האָט איבערגעגעבן דעם בית דין.

די פינף שמעט האָבן זיך געפונען אויף אַ פעלו. האָט דער מלאך אויסגעשמרעקט זיין האַנט און האָט פיר פון זיי איבער-געקערט מיטן אויבן אַראַפ. און צוועלף טויזנט מלאכי הכלה האָבן אַראַפגענידערט אונטער דער פירערשאַפט פון דעם מלאך קמואל, און זיי האָבן חרוב געמאַכט סדום אין איין אויגנבליק. אַפילו די רעגנס זיינען געשלאָגן געוואָרן. און נאָך ביז היינט צו טאָג ווען

עמיצער זאל נעמען אַ ביסל רעגן פון דעם אויר פון סדום און באַשפּריצן דערמיט אַ גאַרמן, וועט ניט וואַקסן.

דערווייל, אַנמלויפנדיק פון סדום האָט עדיה, לומ'ס ווייב, זיך שמאַרק געוואָרנט וועגן אירע טעכטער וועלכע זיינען איבער-געבליבן אין סדום, ווייל זיי זיינען ניט מיטגעגאַנגען מיט איר. האָט זי געכאַפט אַ בליק פון אונטער דעם מלאַך צו זען צי אירע טעכטער גייען נאָך איר. זי האָט דערזען אונטער זיך די שכינה און פון איר איז געוואָרן אַ זייל זאַלץ, דערפאַר ווייל זי האָט געזינדיקט דורך זאַלץ, ווען זי האָט באַקאַנט געמאַכט, אַז ביי איר אין הויז געפינען זיך פרעמדע. און דער זייל זאַלץ שטייט נאָך דאָרט ביז היינט צו טאָג. די אַקסן וועלכע גייען דאָרט פאַרביי אַלע טאָג, לעקן ביז די פינגער פון די פיס, און אינדערפרי שפּראַצט ווידער צוריק וואָס זיי האָבן אַפּגעלעקט, און ער וועט אַזוי שטייען ביז תחיית המתים.

און אין דער צייט ווען דער אַלמעכטיקער האָט פאַרניכטעט יענע שמעט האָט ער זיך דערמאַנט, אַז ווען אברהם האָט געוואָנט אויף זיין ווייב שרה „זי איז מיין שוועסטער“, האָט לויט געוואוסט, און ער האָט געשוויגן, און ער האָט ניט דערציילט, ווייל ער האָט רחמנות געהאַט אויף אברהם'ן. האָט דערפאַר דער הייליקער, געלויבט איז ער, רחמנות געהאַט אויף אים, און ער האָט אים אַרויסגעשיקט פון דער איבערקערעניש. און לויט מיט זיינע צוויי טעכטער זיינען אַנטלאָפן אין דער הייל עדולם.

זייענדיק אין דער הייל, האָבן לומ'ס טעכטער געמיינט אַז די וועלט איז חרוב געוואָרן ווי דער דור המבול. האָט די עלטערע טאָכטער געוואָנט צו דער אינגערער : „אונזער פאַטער איז אַלט, און אין לאַנד איז ניטאָ אַ מאַן וועלכער זאַל מיט אונז וואוינען ווי דער שטייגער איז, לאַמיר זשע אַנ'שיכור'ן דעם טאַטן און שלאָפן מיט אים און האָבן קינדער פון אים.“ און דער אויבערשטער האָט אַנגעגרייט דאָרטן וויין פאַר זיי, כדי צוויי פעלקער זאַלן אַרויסקומען פון זיי. און אינעם זכות פון אברהם'ן זיינען זיי ביידע שוואַנגער געוואָרן פון זייער פאַטער און זיי האָבן געבוירן אינגלעך. די עלטערע האָט גערופן איר זון מואב, און די אינגערע האָט גערופן איר זון בן-עמי. און בעת לויט האָט פשוט געזינדיקט, האָבן אַבער די טעכטער דאָס געמאַן לשם מצוה.

אבימלך נעמט אַוועק שרה'ן פון אברהם'ן

אַון ווען אברהם איז געגאַנגען גאַנץ פרי צום אַרט וואָס ער האָט באַשטימט פאַר תפילה מאַן דאַרט צום באַשעפער, וואָרום אברהם האָט שמענדיק געהאַט אַ באַשטימט אַרט צום דאַוונען, און ער האָט דערזען ווי די שמעט זיינען חרוב, און רייזנדע זעט מען ניט, האָט ער זיך אַ טראַכט געמאַן „וואָס, צדקה וועט אויפהערן פון מיין הויז!“

און ער האָט זיך טאַקע אויך געוואַלט דערווייטערן פון לומ'ן, וואָרום עס איז אַרויס וועגן אים אַ „שם רע“, אַז ער האָט געוואוינט מיט זיינע אייגענע מעכטער. איז אברהם אַוועקגעצויגן פון דאַרט, און נאָך פינף און צוואַנציק יאָר זיצנדיק אין דעם לאַנד כנען, זייענדיק אַ מאַן פון הונדערט יאָר, איז ער אַנגעקומען אין דעם לאַנד פלשתים, און ער האָט אויפגעשמעלט זיין געזעלט אין גר.

ווען זיי זיינען אַנגעקומען אין לאַנד אַריון, האָט אברהם געזאָגט צו שרה'ן קעגן איר ווילן: „דו זאַלסט זאָגן יעדן איינעם, וועלכער וועט דיך פרעגן וועגן מיר, אַז דו ביזט מיין שוועסטער, כדי מיר זאַלן זיך איינשאַפאַרן אַ שלעכטע באַהאַנדלונג מצד די איינוואוי-נער פון דעם לאַנד.“ און ווי קומט עס טאַקע וואָס גאַכדעס ווי אברהם איז איין מאַל ניצול געוואָרן, און איז אַרויס פון מצרים, זאַל ער אַליין גאַכאַמאַל נעמען אויף זיך צרות ווי פריער און איר הייסן זאָגן אַז זיי איז זיין שוועסטער! נאָר אברהם האָט זיך ניט פאַרלאָזט אויף אַ זכות. ער האָט געזען אַז די שכינה איז שמענדיק אין שרה'ס וואוינונג, און זיי טרעט גאָר ניט אַפּ פון דאַרט, האָט ער זיך פאַרלאָזט דאַרויף.

און ווי נאָר אברהם האָט זיך באַזעצט אין דעם לאַנד פלשתים, און די קנעכט פון אבימלך'ן, דעם קעניג פון פלשתים, האָבן דערזען שרה'ן, און אַז זיי איז אַן אויסערגעוויינלעכע שיינהייט, האָבן זיי געפרעגט אברהם'ן וועגן איר, און ער האָט געענטפערט „זיי איז מיין שוועסטער“. זיינען דעם קעניגס קנעכט אַוועק צום קעניג, און זיי האָבן צו אים געזאָגט: „אַ מאַן פון דעם לאַנד כנען איז געקומען אַהער אין לאַנד וואוינען, און ער האָט אַ זעהר שיינע שוועסטער.“

ווען דער רשע אבימלך האָט דערהערט די רייד פון זיינע קנעכט, ווי זיי האָבן געלויבט שרה'ס שיינקייט, האָט ער באַלד געשיקט זיינע האַרן מען זאַל זיי ברענגען צו אים. וואָרום אַלע

זיינע פרויען זיינען געווען עקרות, האָט ער פשוט גערעכנט צו האָבן קינדער פון איר.

דערזענדיק ווי שוין שרה איז, איז זי אים שטארק געפעלן געוואָרן, און ער איז צוגענעמערט צו איר און געזאָגט: „וואָס געהערט דיר אָן דער מאַן מיט וועלכן דו ביזט געקומען אין אונזער לאַנד?“ און שרה האָט געענטפערט: „ער איז מיין ברודער, און מיר זיינען געקומען פון דעם לאַנד כנען וואוינען וואו עס וועט זיך לאָזן.“ „מיין לאַנד איז פאַר דיר“, האָט אבימלך געזאָגט, „דיין ברודער קען זיך באַזעצן וואו נאָר דו ווילסט אַליין, און מיר דאַרפן אים מאַכן זעהר גרויס איבער דעם גאַנצן לאַנד, וואָרום ער איז דאָך עפעס דיין ברודער!“

און אבימלך האָט געשיקט נאָך אברהם'ן, און ער האָט צו אים געזאָגט: „איך האָב אַרויסגעגעבן אַ באַפעל, אַז מען זאל דיר אָפּגעבן גרויס כבוד, ווי נאָר דו ווילסט אַליין, צוליב דיין שוועסטער שרה.“

דערווייל איז געוואָרן נאַכט, און דער מלך, זיצנדיק אויף דעם טראָן, איז ער אַזוי איינגעדערעמלט און פעסט איינגעשלאָפן, און עס האָט זיך אים גע'חלומ'ט ווי אַ געטלעכער מלאך איז געקומען צו אים, מיט אַן אַרויסגעצויגענער שווערד אין דער האַנט, און ער האָט געוואָלט אים טויטן. האָט אבימלך אָנגעהויבן שטאַרק צו ציטערן אין חלום, און ער האָט געזאָגט צום מלאך: „מיט וואָס האָב איך אַזעלכעס געזינדיקט, וואָס דו ביזט געקומען מיך טויטן מיט דיין שווערד?“

האָט דער מלאך געענטפערט: „דו וועסט שטאַרבן דורך דער דאָזיקער פרוי, וועלכע דו האַסט געבראַכט צו דיר אין הויז אַריין! וואָרום זי איז אַ פאַרהייראַטע פרוי, אברהם'ס ווייב, דער אברהם וועלכער איז געווען ביי דיר. אַלזאָ קער אום די פרוי פון יענעם מאַן, וואָרום זי איז זיין ווייב, און אויב דו ווילסט זי ניט אומקערן, זאַלסטו וויסן, אַז דו און אַלע דייןקע וועלן שטאַרבן אַ זיכערן טויט.“

און אין יענער נאַכט זיינען די געוואָלדן געווען שטאַרק גרויס אין דעם לאַנד פון די פלשתים. און אַלע איינוואוינער פון דעם לאַנד האָבן געזען דאָס געשטאַלט פון אַ מענטשן מיט אַ שאַרפער שווערד אין האַנט און ער שלאָגט אַלע איינוואוינער. אַזוי האָט דער מלאך געשלאָגן אַ גאַנצע נאַכט דאָס גאַנצע לאַנד פלשתים, און דער ליאַרעם איז געווען שרעקלעך גרויס.

אינדערפרי האָט אבימלך אין גרויס ציטערניש און אין כהלה'דיקער שרעק באַלד געשיקט רופן אַלע זיינע קנעכט, און ער האָט זיי דערציילט זיין חלום. האָבן זיינע קנעכט זעהר שטאַרק

מורא געהאט. וואָרום זיי האָבן געזען דעם רויך פון סדום, וואָס איז אַרויפגעגאַנגען ווי פון אַ קאַלך-אויבן, האָבן זיי זיך געטראַכט, אפשר זיינען די מלאכים וועלכע זיינען געשיקט געוואָרן קיין סדום געקומען צו זיי.

האַט זיך אָנגערופן איינער פון דעם קעניגס קנעכט, און ער האָט צו אים געזאָגט:

„אדוני קעניג, איך ראַט דיך דו זאָלסט אומקערן די דאָזיקע פרוי צו איר מאַן, וואָרום ער איז איר מאַן. דאָס זעלביקע האָט אויך געטראַפן מיט פרעה'ן, דעם קעניג פון מצרים, ווען דער דאָזיקער מאַן איז געקומען קיין מצרים און האָט געזאָגט אויף זיין ווייב זי איז מיין שוועסטער. אזוי איז זיין שטייגער צו מאַן ווען ער קומט אין אַ לאַנד אַריין דאָרט צו וואוינען. ווען ער איז געקומען קיין מצרים האָט פרעה געשיקט און גענומען די דאָזיקע פרוי צו זיך פאַר אַ ווייב, האָט דער אויבערשטער אָנגעשיקט אויף אים שרעקלעכע מכות. ביז מען האָט אומגעקערט די פרוי צו איר מאַן. און איצט, אדוני קעניג, דו ווייסט דאָך וואָס עס האָט געטראַפן דעם גאַנצן לאַנד. עס איז געווען אַ גרויסע מהומה, גרויסע שמערצן און געשרייען, ווייסן מיר אַז דאָס איז נאָר דורך דער פרוי וועלכע דו האָסט געבראַכט צו דיר. איז פאַלג זשע מיך און קער אום די דאָזיקע פרוי צוריק צו איר מאַן, עס זאָל ניט טרעפן אונז, ווי עס האָט געטראַפן פרעה'ן דעם קעניג פון מצרים און זיינע קנעכט, און מיר זאָלן ניט שטאַרבן.“

וואָרום אזוי ווי אבימלך האָט גענומען שרה'ן צו זיך, האָט דער אַלמעכטיקער פאַרשטאַפּט אַבימלך'ס אַלע קוואַלן און די קוואַלן פון אַלע זייניקע, סיי פון די דערוואַקסענע און סיי פון די קליינע, סיי פון מענער און סיי פון פרויען, און אויך די קוואַלן פון זיינע קנעכט האָט ער פאַרשטאַפּט. זיי האָבן ניט געקענט שפּייען, רייניקן די נאָז, לאָזן אַ טרער. זיי זיינען אַלע געווען פאַרשטאַפּט. אפילו די הינער האָבן ניט געלייגט אייער. און אַלץ נאָר צוליב שרה'ן.

אזוי, למשל, ווי באַלד איינער האָט באַגעגנט אינדערפרי אַ מענטשן, זאָגט ער צו אים: „דו ווייסט גאַרניט וואָס עס האָט מיט מיר געטראַפן היינט ביינאַכט“, און ער דערציילט אים. ענטפערט אים דער צווייטער: „מיט מיר האָט אויך געטראַפן פונקט דאָס זעלבע!“ און ביידע שמועסן אזוי און ענדיקן: „אוי! נאָך איין נאַכט אזוי און מיר וועלן פשוט אומקומען!“

דערווייל האָט דער מלאך מיכאל אַראַפּגענידערט מיט אַ שאַרפער שווערד אים צו טויטן. האָט אבימלך אָנגעהויבן זאָגן:

„האר פון דער וועלט! פאר דיר זיינען דאך אַנטפלעקט אַלע אָפּענע און פאַרבאַרגענע זאַכן. איך האָב אין איר ניט דערקענט, אַז דו ווילסט מיך טויטן. כאַטש איך בין אַ גוי, בין איך פּונדעסטוועגן אַ ירא שמים. אויב דו הרג'עסט אַ גוי, זאָלסטו אויך הרג'ענען אַ צדיק! אויב דו הרג'עסט אַבימלך'ן, הרג'ע זשע אויך אַברהם'ן. איך האָב אים געפרעגט 'ווער איז זי? דיין ווייב?' האָט ער געענטפּערט 'זי איז מיין שוועסטער'. בין איך געגאַנגען און איך האָב זי געפרעגט 'ביזטו זיין ווייב?' האָט זי געענטפּערט 'ניין, איך בין זיין שוועסטער'. האָב איך זיך נאָך אַלץ ניט צופרידגעשטעלט און איך האָב געפרעגט זיינע מענטשן, האָבן זיי געזאָגט 'זי איז זיין שוועסטער'. נה, איצט אַז זיי האָבן ביידע געזאָגט אַז זיי זיינען שוועסטער און ברודער, האָב איך דאָך מיט אומשולדיקע הענט און מיט אַ גאַנץ האַרץ דאָס געטאַן! איז דאָס גערעכטיקייט אַז דו זאָלסט מיך הרג'ענען פאַר אַ זאַך פאַר וועלכער איך בין ניט שולדיק!“

האַט דער הייליקער, געלויבט איז ער, צו אים געזאָגט: „אויך איך ווייס, אַז מיט דער ערלעכקייט פון דיין האַרץ האָסטו דאָס געטאַן. און אויך איך האָב דיך ניט געלאָזט זי אַגרידן. אַבער איצט, קער אום די פרוי פון דעם מאַן, וואָרום ער איז אַ נביא. ער וועט בעטן פאַר דיר און דו וועסט בלייבן לעבן. בעט אים ער זאל דיר מוחל זיין, כדי דו זאָלסט בלייבן לעבן. און אויב ניט, זיי וויסן אַז דו וועסט זיכער שטאַרבן.“

האַט אַבימלך זיך זעהר געאיילט און גערופן שרה'ן צו זיך. ער האָט אויך באַלד געשיקט נאָך אַברהם'ן, און ער האָט צו זיי געזאָגט:

„וואָס פאַר אַ שטיקל האָט איר עם מיר אָפּגעטאַן! מיט וואָס האָב איך זיך קעגן איך פאַרזינדיקט, וואָס איר האָט געבראַכט אויף מיר און אויף מיין לאַנד אַזאַ גרויסע זינד? מכות מיט וועלכע קיין שום באַשעפעניש איז געשלאָגן געוואָרן זיינען געקומען אויף אונז, דורך אייך! די קישקעס, די אויערן, די נעז, און אַלע אַנדערע קוואַלן פון קליין און גרויס זיינען פאַרשטאַמט! מיט וואָס בין איך שולדיק? איר האָט געזאָגט אַז איר זייט שוועסטער און ברודער האָב איך געוואָלט נעמען די פרוי פאַר אַ ווייב! ביזטו געגאַנגען קיין מצרים האָסטו מיט איר געהאַנדלט און געקראָגן מתנות דורך איר, ביזטו געקומען אַהער, האַנדלסטו ווידער! אויב דו ווילסט געלט, איז נאָ דיר געלט!“

דערויף האָט אַברהם אים געענטפּערט: „איך האָב אַזוי געזאָגט, ווייל איך האָב מורא געהאַט אַז מען וועט מיך טויטן.“ און אין אמת'ן איז זי טאַקע מיין שוועסטער, פון איין טאַטן.

און כדי איבערצובעטן אברהם'ן האט אבימלך אים געגעבן שאף און רינדער, קנעכט און דינסטן, און טויזנט שטיק זילבער, און ער האט אים אומגעקערט שרה'ן. און כדי קיינער זאל זיך נישט טשעפען צו שרה'ן, האט ער זי אנגעטאן אין קעניגלעכע קליידער, און זי געמאכט פאר א מטרונה. ווארום אז מען וועט הערן, אז זי איז א קעניגין וועט מען מורא האבן פאר איר. און אלץ וואס פרעה האט געגעבן שרה'ן, האט אויך אבימלך איר געגעבן.

דאן האט ער געזאגט צו שרה'ן: „דו זעסט, איך טו דיר אן א סך כבוד. איך האב געגעבן רייכקייט דעם אויף וועלכן דו האסט געזאגט אז ער איז דיין ברודער. אט דאס גאנצע רייכקייט און דער כבוד זיינען דיינס. איך האב דאס אומישנע געמאן, כדי אלע זאלן וויסן, אז איך קער דיך אום קעגן מיין ווילן. און דו אברהם, דאס גאנצע לאנד איז פאר איך, וואו איר ווילט מענט איר זיך באזעצן.“ אבער זיי האבן אים מוחל געווען די טובה, און אברהם און שרה האבן פארלאזט דאס לאנד. און פונקט ווי שרה איז גענומען געווארן אין פרעה'ס הויז און אין אבימלך'ס הויז א ריינע, אזוי איז זי פון דארט ארויס א ריינע. זיי האבן זיך באזעצט אין דעם לאנד גר.

אבער אזוי ווי אלע איינוואוינער פון דעם לאנד פלשתים, און דעם מלך'ס קנעכט האבן נאך שטארק געליטן פון די יסורים מיט וועלכע דער מלאך האט זיי געשלאגן א גאנצע נאכט צוליב שרה'ן, האט אבימלך געשיקט נאך אברהם'ן און צו אים געזאגט: „איך בעט דיך, בעט צו דיין האר פאר זיינע קנעכט, ער זאל אפטאן פון אונז דעם דאזיקן טויט“.

אברהם בעט פאר אבימלך'ן

האט אברהם געבעטן פאר אבימלך'ן און זיינע קנעכט, און ער האט געזאגט: „האר פון אלע וועלטן! דו האסט באשאפן דעם מענטשן ער זאל זיך פרוכטבארן און מערן, זאלן זשע אבימלך און זיין הויזגעזינד זיך מערן.“ האט דער אויבערשטער באַלד דערהערט אברהם'ס געבעט, און אויף שרה'ס א ווארט האט ער אויסגעהיילט אבימלך'ן און זיינע קנעכט. נישט נאר האט די פאר-שמאפונג אויפגעהערט, נאר די פרויען זיינען מעזכרת געווארן, און האבן געווינען, געבוירן, אינגלעך.

ווען די מלאכים האבן דאס דערזען האבן זיי געשריען און געזאגט: „רבנו של עולם! אט די אלע יארן איז שרה געווען

אן עקרה און אבימלך'ס ווייב איז געווען אן עקרה. און איצט, אז אברהם האט געבעטן פאר אבימלך'ן און זייניקע, זיינען אבימלך'ס ווייב און זיינע דינסטן טראַגעדיק געוואָרן, און שרה איז נאָך אַלץ אן עקרה! לומ'ס טעכטער פארקערן מיט זייער פאָטער און ווערן שוואַנגער פון דעם ערשטן מאָל און געווינען ממזרים, און דער צדיק אברהם דאַרף זיך מצטער זיין אַט די אַלע יאָרן! עס איז דאָך ניט מער ווי רעכט אז אויך זיי זאָלן געהאַלפן ווערן און האָבן קינדער!"

איז טאַקע דערפאַר וואָס אברהם האָט מגייר געווען מענער און שרה האָט מגייר געווען פרויען און זיי האָבן געבראַכט די מענטשן אונטער די פליגלען פון דער שכינה, האָט דער הייליקער געזאָגט צו זיי: „ביי אייער לעבן, איר האָט מיר געגעבן נפשות וועל איך אייך באַצאָלן מיט נפשות; איך וועל אָנוואַרפן אייער שרעק אויף אַלע פעלקער פון דער וועלט זיי זאָלן מער ניט שרייען אז זיי איז אן עקרה.“ און טאַקע ראש השנה איז שרה טראַגעדיק געוואָרן, און אַלע עקרות וועלכע זיינען געווען אויף דער וועלט זיינען צוזאַמען מיט איר טראַגעדיק געוואָרן. דער אויבערשטער, נעמלעך, איז געזעסן און ער האָט גע'משפט, און ער האָט געזאָגט צו די מלאכים: „שרה איז ווערט אז זיי זאָלן געבוירן אַ זון.“ האָבן אַלע מלאכים מסכים געווען, און זיי האָבן געזאָגט „יאָ.“ האָט דער הייליקער, געלויבט איז ער, באַלד גע'חתמ'עט.

יצחק'ס געבורט

און דער אַלמעכטיקער האָט געמאַן מיט שרה'ן נסים. איר לייב איז געוואָרן זייער איידל, די קנייטשן זיינען פאַרשוואַונדן געוואָרן. זיי איז געוואָרן אויסערגעוויינלעך שייך. די יוגנט האָט זיך אומגעקערט צו איר, זיי איז געוואָרן ווי אַ בתולה. און דער הייליקער האָט געבראַכט איר טראַכט אין אַרדענונג. וואָרום דריי שליסלען האָט דער אויבערשטער געטרויט קיין שום מענטשן און קיין שום מלאך, נאָר זיי זיינען אונטער זיין האַנט, נעמלעך דער שליסל פון רעגן, דער שליסל פון תחיית המתים און דער שליסל פון דער מוטערס טראַכט. און אויך אברהם איז געוואָרן צוריק יונג ווי אַ בחור. און אַזוי ווי אַלע מענטשן האָבן זיך פאַר-זאַמלט אַרום זיי און האָבן זיי געפרעגט וואָס אייגענטלעך האָבן זיי אַזעלכעס געמאַן, וואָס האָט מיט זיי פאַסירט אַזוינס. האָט אברהם זיך באַלד אַנדערגעזעצט און זיי דערציילט אַלץ וואָס ער האָט דורכ-

געמאכט זינט מען האט אים אריינגעווארפן אין קאלך אויוון ביז איצט.

אזוי ווי שרה איז שוואנגער געווארן אין דער צייט ווען זי איז גענומען געווארן פריער אין מצרים צו פרעה'ן און דערנאך צו אבימלך'ן, האבן די פעלקער פון דער וועלט געזאגט: איז עס דען מעגלעך אז א מאן פון הונדערט יאר זאל קענען ווערן א פאטער! מסתמא איז זי שוואנגער געווארן פון אבימלך'ן אדער פון פרעה'ן! וואס זשע האט דער אויבערשטער געמאך? ער האט א זאג געמאך צום מלאך מיטן נאמען לילה וועלכער איז דער אויפזעער אויף דאס פארמירן די קינדער: „מאך אז דאס קינד זאל אויסזען פונקט ווי דער טאטע, כדי יעדער איינער זאל זען, אז ער איז אברהם'ס זון“.

און פסח פונקט אין מיטן דער נאכט, האט שרה געבוירן צו זיבן חדשים א אינגל, און זי איז געבענמשט געווארן מיט מילך. און ווען שרה איז געלעגן געווארן, זיינען אלע עקרות מיט איר געלעגן געווארן, אלע בלינדע זיינען געווארן זעענדיק, אלע הינקע-דיקע זיינען גלייך געווארן, אלע שטומע זיינען ריידעוודיק געווארן, אלע נארטאנים זיינען אויסגעהיילט געווארן, אלע שויבע זיינען געווארן הערענדיק. און אלע האבן געקוקט, זיך געוואונדערט און ניט געוואלט גלויבן. ווארום זינט די וועלט איז באשאפן געווארן, האט קיין שום פרוי געווינען צו נייענציק יאר, ביז אונזער מוטער שרה איז געקומען.

און אין דער שעה ווען דאס קינד האט דערזען די ליכטיקע שיין, האבן זיך אלע געפרייט — הימל און ערד, די זון, די לבנה, די שמערן און די פלאנעטן. ווארום ווען ניט צוליב דעם קינד וואלט די וועלט קיין קיום געהאט. און דער אלמעכטיקער האט יענעם מאג פארגרעסערט דאס ליכט פון דעם ראד פון דער זון אכט און פערציק מאל אזויפיל. איז דאס ליכט פון דער לבנה געווען אזוי ווי דאס ליכט פון דער זון, און דאס ליכט פון דער זון איז געווען זיבן מאל אזויפיל ווי דאס ליכט פון זיבן טעג.

האט אברהם א נאמען געגעבן זיין זון „יצחק“ — די „יוד“ צען, קעגן די „עשרת הדברות“; „צ“ קעגן די „נייענציק“ יאר וואס שרה איז אלט געווען; „ח“ קעגן די „אכט“ טעג ווען מען איז מל א אינגל, און „ק“ קעגן די „הונדערט“ יאר וואס אברהם איז אלט געווען. און יצחק איז איינער פון די וועלכע מען האט געגעבן א נאמען נאך איידער זיי זיינען געבוירן געווארן. אברהם האט באלד געוואלט אים בענמשן. האט ער אבער געזען אז עשו וועט ארויסקומען פון אים, האט ער אים ניט געבענמשט.

ער האָט זיך געמראַכט: זאל קומען דער אייגנטימער פון דער וועלט און בענטשן וועמען ער וויל.

יצחק'ס ברית

Tעם זאָמן טאָג האָט אברהם מל געווען יצחק'ן אזוי ווי דער אויבערשטער האָט אים געבאָטן. און צום סוף פון פיר און צוואַנציק חדשים האָט ער אים אַנטוויינט. ער האָט איינגע-אַרדענט אַ גרויסע סעודה. אַבער אַלע פעלקער פון דער וועלט האָבן זיך געשושקעט: „איר האָט געזען דעם אַלטן און די אַלטימשקע וועלכע האָבן געפונען אַ קינד אין גאָס און זאָגן 'עס איז אונזער קינד' ? און נאָכמער, צו באַשמעטיקן זייערע רייד מאַכן זיי נאָך אַ גוואַלדאָוונע סעודה !”

וואָס זשע האָט אונזער פאַטער אברהם געמאָן ? ער איז געגאַנגען און האָט איינגעלאָדן אַלע גרעסטע פון זיין דור. עס זיינען געקומען שם, עבר, אבימלך דער קעניג פון פלשתים, זיין פעלדמאַרשאַל פּיכל און אַלע זיינע קנעכט. אויך תרח, אברהם'ס פאַטער, און נחור אברהם'ס ברודער זיינען געקומען פון חרן מיט זייעריקע. אויך עוג און אַלע גרויסע לייט מיט אים, די איין און דרייסיק מלכים פון יריחו וועלכע יהושע האָט שפּעטער גע'הרג'עט און די איין און דרייסיק מלכים פון סימרא'ס צייטן זיינען דאָרט געווען. און דער „גרויסער” פון די וועלטן איז דאָרט געווען און ער האָט זיך געפרייט.

האָבן זיך די געסט אָנגערופן צו עוג'ן: „דו פּלעגסט דאָך זאָגן אז אברהם איז אַן אימפּאַטענטער מויל-איזול און וועט קיינמאַל האָבן קינדער, נו ?” האָט ער זיי געענטפּערט: „מ'שטיינט געזאָגט וואָס פאַר אַ מתנה דאָס איז ! ווען איך זאל בלויו אַרויפלייגן מיין פינגער אויף אים, צעקוועטש איך אים דאָך.” דערויף האָט דער הייליקער אים געזאָגט: „כּי דיין לעבן, ווי דו וועסט נאָך זען אַז טויזנטער און צענדליקער טויזנטער וועלן אַרויסקומען פון זיינע קינדס קינדער !”

און שרה האָט איינגעלאָדן זייערע פרויען. האָבן די פרויען אָפּגעמאָן אזא שטיקל. אזוי ווי מען האָט שוין געוואוסט אז אברהם איז יצחק'ס פאַטער, האָבן אַבער אַלע געזאָגט אז ניט שרה, נאָר איר דינסט הגר, איז זיין מוטער. וואָס זשע האָבן די וויבער געמאָן ? יעדע איינע פון זיי האָט מיטגענומען איר קינד, און די אַם האָט זי איבערגעלאָזט אינדערהיים. ווען די קינדער האָבן אָנגעהויבן צו וויינען, האָט יעדע איינע געזאָגט „איך האָב

פארגעסן מיטצונעמען די אים". וואס זשע האט דער הייליקער געמאכט? ער האט אויסגעטריקנט די בריסטן פון די ווייבער. זיינען די מטרונה'ס געקומען און האבן געקושט דעם שטויב פון שרה'ס פיס און געזאגט צו איר: „האב א מצוה און זייג אונזערע קינדער. איז דאך אונזער מוטער שרה געווען א געוואלדיקע צנועה. האט אברהם צו איר געזאגט: „איצט איז ניט די צייט פון צו זיין א צנועה, טו דאס, כדי אלע זאלן וויסן אז דער אלמעכטיקער האט אנגעהויבן מאן נסים. הייליק זיין נאמען, און זען זיך אנדער אין מארק און זייג אן זייערע קינדער. און א נס איז געשען מיט שרה'ן, און זי האט אנגעוויגן די פרעמדע קינדער. האבן אלע געזאגט, אז זיי זיינען ניט ווערט אז זייערע קינדער זאלן זייגן די מילך פון אזא צדקת. און אלע קינדער וועלכע שרה האט געוויגן, האבן זיך מגייר געווען. און די סעודה וואס אברהם האט געמאכט איז געווען זעהר גרויס. תרח און נחור האבן זיך שטארק געפרייט, און זיי האבן געוואוינט מיט אים אין דעם לאנד פלשתים א לאנגע צייט.

אברהם שיקט אַוועק הגר'ן מיט ישמעאל'ן

Tערווייל איז ישמעאל, אברהם'ס זון, אונטערגעוואקסן, און ווען יצחק איז געבוירן געווארן איז ער שוין אלט געווען פערצן יאר. פלעגן מענטשן זאגן, אזוי ווי אברהם'ן איז געבוירן געווארן א זון, וועט ער ירש'ענען פון אברהם'ן צוויי חלקים. פלעגט אבער ישמעאל לאכן און זאגן „איך בין דער בכור, וועל איך נעמען צוויי חלקים". און אזוי ווי ער איז דערצוויגן געווארן מיט פייל און בויגן און פלעגט האלטן אין איין שיסן עופות, איז איינמאל ווען יצחק איז אלט געווען שוין פינף יאר, און איז געזעסן מיט ישמעאל'ן ביי דער מיר פון דעם געצעלט, האט ישמעאל אויף אים געשאסן מיט דער כוונה אים צו טויטן.

האט זיך אבער אזוי געמאכט, אז שרה האט דאס גראד געזען. האט זי באַלד געשיקט רופן אברהם'ן, און זי האט צו אים געזאגט: „טרייב ארויס די דאזיקע דינסט מיט איר זון! איר זון וועט ניט ירש'ענען צוזאמען מיט מיין זון, וואָרום אזוי און אזוי האט ער אים היינט געוואלט מאַן. שרייב אַפּ יצחק'ן אַלץ וואָס דער אלמעכטיקער האט דיר געשוואוירן צו געבן דיר און זייען קינדער. ביי דיין לעבן, אז דער זון פון דער דאזיקער דינסט וועט ניט ירש'ענען מיט מיין זון יצחק.

וואָרום שרה פלעגט אויך זען ווי ישמעאל בויט כמות און

אָפּפּערט היישערדיקן צו דער עבודה זרה. ער פלעגט אַרײַן אין פרעמדע גערטנער, כאַפּן פרעמדע ווייבער און זיי פייניקן. ער פלעגט אויך ברענגען אין הויז אַרײַן אָפּגעטער און זיי דיגען פונקט ווי ער פלעגט זען פון אַנדערע.

אַבער פון אַלע צרות וואָס זיינען געקומען אויף אברהם'ן, איז דאָס וואָס שרה האָט אים געהייסן אַוועקשיקן ישמעאל'ן געווען די שווערסטע. וואָרום ער האָט דאָך שוין געבעטן דעם אויבערשטן וועגן אים. אַבער אין יענער נאַכט האָט דער אויבערשטער זיך באַוווּזן צו אים און געזאָגט: „אברהם! ווייסטו דען נישט אַז שרה איז דיין ווייב, זי איז דיין פריינט און די פרוי פון דיין יוגנט. הגר איז נישט דיין ווייב, און שרה איז נישט דיין דינסט. אַלץ וואָס שרה האָט גערעדט, האָט זי גערעדט מיט אמת. נעם דיר נישט צום האַרצן וועגן דעם אינגל, וואָס האָט אַוועקגעוואָרפן דיין לערע, און וועגן דיין דינסט וואָס דו שיקסט אַוועק. אַלץ וואָס שרה זאָגט דיר זאָלסטו פאַלגן, וואָרום זי איז אַ נביאה. פון יצחק'ן וועסטו האָבן קינדער. דער זון פון דער דאָזיקער דינסט וועט זיך מיט דיר מתיחס זיין. אַבער אויך דער דינסט'ס זון וועל איך מאַכן פאַר אַ רויבער פאַלק.

איז אברהם, וועלכער איז געווען אין נביאות קלענער פון שרה'ן, אויפגעשטאַנען גאַנץ פרי, האָט אָנגעשריבן אַ גוט און געגעבן הגר'ן. ער האָט גענומען אַ לאַגל און אים צוגעבונדן צו אירע לענדן, ער זאל זיך נאַכשלעפּן נאָך איר, כדי מען זאל וויסן אַז זי איז אַ דינסט, און אויך כדי אַז ווען אברהם וועט וועלן זיך זען מיט ישמעאל'ן, וועט ער אַזוי אַרום וויסן אויף וועלכן וועג זיי זיינען געגאַנגען. ער האָט איר מיטגעגעבן צוועלף ברויט און אַ לאַגל וואַסער. און ער האָט אַרויפגעגעבן ישמעאל'ן אויף אירע אַקסלען. וואָרום שרה האָט אים געגעבן אַ גוט אויג, האָט ער געקראָגן היץ און נישט געקענט אַליין גיין, און ער האָט זיי אַוועקגעשיקט. און אין אברהם'ס זכות איז דאָס וואַסער פון דעם לאַגל נישט אויסגעגאַנגען.

הגר אין דער מדבר

אבער ווי נאָר הגר איז געקומען אין דער מדבר, האָט זי אָנגעהויבן בלאַנדזשען נאָך אָפּגעטער, ווי זי איז געוואוינט געווען פון איר פאַטערס הויז, האָט דאָס וואַסער זיך באַלד אויסגעלאָזט פון דעם לאַגל. ישמעאל האָט שטאַרק געברענט פון היץ, האָט זי אים געטראָגן. און ווען זי איז מיד געוואָרן, האָט זי אים אַוועקגעלייגט

אונטער אַ בוים, דאָרט וואו מלאכים האָבן מיט איר גערעדט. זי האָט זיך אַנידערגעזעצט פון ווייטן, און געוויינט, וואָרום זי האָט ניט געקענט צווען ווי דאָס קינד גייט אויס.

זי האָט אָנגעהויבן צו ריידן קעגן דעם אויבערשטן און געזאָגט: „האַר פון דער וועלט! ביזטו דען גלייך צו מענטשן וועלכע זאָגן עפעס צו, און דערנאָך האָבן זיי חרטה! דו האָסט דאָך מיר געזאָגט 'איך וועל מערן דייע קינדער', און איצט זע, ער גייט דאָך אויס פון דאָרשט!“

און אויך ישמעאל איז געוואָרן שמאָרק מי. האָט ער זיך אַנידערגעוואָרפן אונטער די דערנער, און ער האָט געזאָגט: „האַר פון די וועלט, אויב עס איז פאַראַן פאַר דיר אַ ווילן מיך אַ-צוטרינקען מיט וואַסער, טרינק זשע מיך אָן, און לאַז מיין נשמה גיט אויסגיין דורך דאָרשט, וואָרום דער טויט דורך דאָרשט איז אַ משונה/דיקער טויט, ער איז ערגער פון אַלע טויטן.“

האַט דער אַלמעכטיקער דערהערט זיין געבעט אין אברהם'ס זכות. און דער ברונעס וואָס איז באַשאַפן געוואָרן דעם פרייטיק פאַרנאָכט פונעם וועלט-באַשאַף האָט זיך פאַר זיי דאָרט געעפנט. אַ געטלעכער מלאך האָט זיך אָנגערופן צו הגר', אין אברהם'ס זכות, און ער האָט געזאָגט צו איר: „וואָס איז דיר אַזוינס הגר? האָב קיין מורא, דער אַלמעכטיקער האָט געהערט דעם אינגלס קול, און ער וועט אים ניט משפּט'ן לויט זיינע שלעכטע מעשים וואָס ער וועט אַמאָל טאָן. אין אברהם'ס זכות האָט ער אויף אים רחמנות.“ און דער אויבערשטער האָט באַלד אַ וואונק געטאָן צום מלאך ער זאל איר ווייזן דעם ברונעס.

האַבן די מלאכים געגעבן אַ שפרונג מקטרג צו זיין, און זיי האָבן פאַר אים געזאָגט: „האַר פון דער וועלט! פאַר אַ מאָן וועלכער וועט שפעטער טויטן דייע קינדער דורך דאָרשט, ברענגסטו דעם ברונעס?!“ וואָרום ווען נבוכדנצר הרשע האָט פאַרמריבן די אידן קיין בבל, האָט ער געקאוועט זייערע הענט פון הינטן אין אייזערנע קייטן, און ער האָט זיי געטריבן נאָקעט ווי בהמות. ווען זיי זיינען דורכגעגאַנגען דורך ישמעאל'ס קינדער, האָבן זיי געזאָגט צו די אויפזעער: „האַט רחמנות אויף אונז און פירט אונז צו אונזערע ברידער, די קינדער פון אונזער פעטער ישמעאל.“ האָבן זיי אַזוי געטאָן. זיינען ישמעאל'ס קינדער זיי אַנטקעגן געגאַנגען און האָבן זיי געגעבן געזאַלצן ברויט מיט ליאָק. זיי האָבן אויפ-געהאַנגען אויף די טויערן פון זייערע געצעלטן ליידיקע לאַגלען וועלכע האָבן געהאַט אַ קאַליר גלייך ווי זיי וואַלטן געווען אָנגעפילט מיט וואַסער. און זיי האָבן געזאָגט צו די אידן: עסט דאָס ברויט, און דאָן וועלן מיר אייך געבן וואַסער. נאָכדעם ווי זיי האָבן

אָפּגעגעסן, האָבן די ישמעאלים געזאָגט אז זיי האָבן קיין וואַסער. האָבן די אידן איינגעכיסן מיט די ציין די לאַגלען, און די הייסע לופט איז אַריין אין זייערע געדערס און זיי זיינען געשטאַרבן. אָבער דער הייליקער האָט געזאָגט צו די מלאכים, וואָס איז ער איצט אַ צדיק אָדער אַ רשע? "האָבן זיי געענטפּערט, "אַ צדיק". האָט ער געזאָגט צו זיי: "איך אורטייל דעם מענטשן ווי ער איז צו דער באַטרעפּנדיקער צייט, און ניט לויט דעם וואָס ער וועט זיין אַמאָל".

און הגר און ישמעאל האָבן זיך אָנגערונקען, און אָנגעפּילט דעם לאַגל מיט וואַסער. זיי האָבן דאָרט איבערגעלאָזט דעם ברונעם, און אָנגעהויבן וואַנדערן אין דער מדבר ביז זיי זיינען געקומען אין דער מדבר פארן. זיי האָבן דאָרט געפונען וואַסער קוואַלן. האָבן זיי זיך דאָרט באַזעצט. ישמעאל פלעגט ליב האָבן צו זיצן אויף דעם שייד-וועג, און באַראַכעווען מענטשן, און זיי האָבן דאָרט אָפּגעוואוינט אַ לאַנגע צייט.

נאָכדעם איז ישמעאל אַוועקגעצויגן מיט זיין מוטער קיין מצרים, און זיי האָבן זיך דאָרט באַזעצט. הגר האָט גענומען פאַר אים אַ ווייב פון איר פאַטערלאַנד — וואַרף אַ שמעקן אין דער לופט, און ער וועט צוריק אַראָפּפאַלן אויף דער ערד — מיט דעם נאָמען מריסה. זי האָט אים געבוירן פיר זין און אַ טאָכטער. און ישמעאל האָט גענומען זיין ווייב, קינדער און הגר'ן און איז צוריקגעצויגן אין דער מדבר. דאָרט האָבן זיי געהאַלטן אין איין וואַנדערן, אויפגעשמעלט געצעלטן, אָפּגעוואוינט אַ חודש און ווייטער געוואַנדערט. אין אברהם'ס זכות איז ישמעאל רייך געוואָרן, און ער האָט פאַרמאָגט פיל שאַף און רינדער.

אברהם באַזוכט ישמעאל'ן

נאָכדעם ווי עס איז אַריבער אַ לאַנגע צייט, האָט אברהם געזאָגט צו שרה'ן: "איך וואָלט זעהר געוואָלט גיין זען ישמעאל'ן. איך האָב אים ניט געזען אַזאַ לאַנגע צייט". און ער האָט איר געגעבן אַ שבועה, אז ער וועט ניט אַראָפּנידערן פון דעם קעמל דאָרט וואו ישמעאל וואוינט. און אברהם האָט זיך אויפגעזעצט אויף אַ קעמל און אָנגעהויבן אַרומפאַרן זוכן ישמעאל'ן. אין אַ שיינעם מיטן טאָג איז ער געקומען צו ישמעאל'ס געצעלט. ישמעאל'ס ווייב און די קינדער זיינען געווען אין געצעלט, אָבער ישמעאל און הגר זיינען ניט געווען. פּרעגנדיק אויף ישמעאל'ן האָט זי אים געענטפּערט, אז ער איז אַוועק אין פעלד אַריין

פאנגען חיות. און אברהם איז די גאנצע צייט געזעסן אויפן קעמל און איז ניט אראפגעגאנגען, אזוי ווי ער האט געשוואורן שרה'ן. דערווייל האט אברהם געזאגט צו איר: „טאכטער מיינע, גיב מיר א ביסל וואסער ווארום איך בין זעהר מיד פון דעם וועג“. האט זי אים געענטפערט אז זי האט קיין וואסער און אויך קיין ברויט, און זי האט זיך אפילו ניט אומגעקוקט אויף אים און אפילו אים ניט געפרעגט ווער ער איז. זי האט דאן געשלאגן און געשאלטן די קינדער, און אויך געלעסטערט איר מאן ישמעאל. דאס האט אברהם'ן שטארק פארדראסן, האט ער זי ארויס- גערופן צו זיך ויצנדיק אויף דעם קעמל, און ער האט געזאגט צו איר: „אז דיין מאן וועט צוריקקומען, זאלסטו אים זאגן אזוי: „א זעהר אלטער מאן איז געקומען אהער פון דעם לאנד פלשתיים, אזוי און אזוי האט ער אויסגעזען, ער האט אויף דיר געפרעגט, און איך האב אים ניט געפרעגט ווער ער איז. און ווען ער האט געזען אז דו ביזט ניטא, האט ער צו מיר געזאגט: אז דיין מאן ישמעאל וועט קומען, זאלסטו אים זאגן, דער מאן האט געזאגט אז אזוי ווי דו וועסט צוריקקומען זאלסטו אפטאן דעם פלאקן פון דעם דאזיקן געצעלט, און אריינשמעלן אן אנדערן“. און נאכדעם ווי אברהם האט פארענדיקט, האט ער פארקירעוועט דאס קעמל און זיך אומגעקערט אהיים. ווען ישמעאל איז צוריקגעקומען אהיים, מיט זיין מוטער, פון דעם פאנגען, האט זיין פרוי אים איבערגעגעבן ווארט פאר ווארט ווי אברהם האט איר געהייסן. ווען ישמעאל האט דערהערט זיין ווייבס ווערטער, האט ער באלד פארשטאנען אז דאס איז געווען זיין פאטער און אז זיין ווייב האט אים ניט אויפגענומען פוין. ער האט אויך פארשטאנען וואס אברהם האט געמיינט, ווארום דער זון פון א חכם איז ווי א האלבער חכם. ישמעאל האט געפאלגט אברהם'ס ווערטער. ער האט אוועקגעשיקט זיין ווייב און זי איז אוועקגעגאנגען.

אברהם'ס צווייטער באזוך ביי ישמעאל'ן

און ישמעאל איז אוועקגעצויגען אין דעם לאנד כנען. דארט האט ער גענומען אן אנדער ווייב, און זי געבראכט אין זיין געצעלט אויף דעם ארט פון יענער פרוי.

אזוי זיינען אריבער דריי יאר. און אברהם האט זיך ווידער פארבענקט נאך ישמעאל'ן. האט ער נאכאמאל געזאגט צו שרה'ן אז ער וויל גיין זען ישמעאל'ן, און ער האט איר געשוואורן, ווי

דאָס ערשטע מאל, אז ער וועט ניט אַראָפּשטייגן פון דעם קעמל, דאָרט וואו ישמעאל וואוינט.

איז אברהם אַוועקגעריסן אין דער מדבר, און ער איז אַנגעקומען צו ישמעאל'ס געצעלט אין מיטן מאָג. ווען ער האָט געפרעגט אויף ישמעאל'ן איז אַרויסגעקומען צו אים ישמעאל'ס ווייב, און זי האָט צו אים געזאָגט: „ער איז ניטאָ איצט אין דער היים, מיין האַר, ער איז אַוועקגעגאַנגען אין פעלד אַריין מיט זיין מוטער פאַשן די קעמלען, און פאַנגען חיות. קום אַריין, מיין האַר, אין געצעלט אַריין וועסטו עפעס עסן, וואָרום דו ביזט דאָך אַוודאי זעהר מיד פון דעם וועג.“

אַבער אברהם האָט איר געענטפערט אז ער קען ליידער ניט, ווייל ער איילט זיך זעהר, „אַבער“, האָט ער געזאָגט, „גיב מיר, איך בעט דיך, אַ ביסל וואַסער ווייל איך בין זעהר דאָרשטיק.“ איז די פרוי גיך אַריינגעלאָפן אין געצעלט אַריין און האָט אַרויסגעבראַכט וואַסער און ברויט און האָט אים געגעבן און האָט אים שטאַרק געבעטן ער זאל עסן און טרינקען.

האַט אברהם געגעסן, געטרונקען און געבענטשט זיין זון, און ישמעאל'ס הויז איז געוואָרן פול מיט אַלדאָס גוטס.

און אברהם האָט געזאָגט צו איר: „אז ישמעאל וועט צוריקקומען זאַלסטו אים זאָגן אזוי: עס איז געווען דאָ אַ זעהר אַלמער מאָן פון דעם לאַנד פלשתים, אזוי און אזוי האָט ער אויסגעזען, און ער האָט מיר געזאָגט: „אז ישמעאל וועט קומען זאַלסטו אים זאָגן אז דער אַלמער מאָן האָט געזאָגט, אז דער פלאַקן וואָס דו האָסט אַריינגעשטעלט דאָ אין געצעלט איז זעהר גוט, און דו זאַלסט אים ניט אַפּטאָן.“ נאָכדעם ווי אברהם האָט געענדיקט, האָט ער פאַרקירעוועט דאָס קעמל, און זיך צוריקגעקערט אַהיים. ווען ישמעאל איז צוריקגעקומען, איז זיין ווייב געלאָפן אים אַנטקעגן מיט גרויס פרייד און האָט אים איבערגעזאָגט אַלץ, וואָרט פאַר וואָרט, וואָס אברהם האָט איר אַנגעזאָגט. ישמעאל האָט פאַרשטאַנען אז דאָס איז געווען זיין פאַטער, און אז זי האָט אים אויפגענומען זעהר פיין, און ער האָט געלויבט דעם אויבערשטן.

אין יענער צייט האָט ישמעאל גענומען זיין ווייב, זיינע זין, זיין פי און אַלץ וואָס ער האָט פאַרמאַגט, און האָט זיך אַוועקגעלאָזט אין דעם לאַנד פלשתים צו זיין פאַטער. אברהם האָט דאָן דערציילט ישמעאל'ן ווי אזוי זיין ערשט ווייב האָט אים באַהאַנדלט, און ווי זי האָט זיך אויפגעפירט. און ישמעאל און זיינע זין האָבן געוואוינט מיט אברהם'ן אַ לאַנגע צייט, אַן ערך פון זעקס און צוואַנציק יאָר.

דער אברהם און אבימלך בונד

אָכדעם האָט אברהם גענומען אַלע זיינע קנעכט, און אַלץ וואָס ער האָט פאַרמאַגט, און ער האָט פאַרלאָזט דאָס לאַנד פּלשתיים. ער איז אַוועקגעצויגן ווייט פון דעם לאַנד, און איז אָנגעקור-מען נאָענט צו חברון. ער האָט זיך דאָרט באַזעצט. זיינע קנעכט האָבן דאָרט געגראָבן ברונעמס, און אברהם האָט געוואוינט דאָרט, נעבן דעם וואַסער.

דערווייל האָבן די קנעכט פון אבימלך'ן, דער קעניג פון די פּלשתיים, דערהערט אַז אברהם'ס קנעכט האָבן געגראָבן ברונעמס אויף דער גרעניץ פון דעם לאַנד, זיינען זיי געקומען און האָבן פאַרפירט אַ געקריג מיט אברהם'ס קנעכט. אבימלך'ס פאַסטעכער האָבן גע'טענה'ט, אַז די ברונעמס געהערן צו זיי, און אברהם'ס פאַסטעכער האָבן גע'טענה'ט, אַז די ברונעמס געהערן צו זיי. האָבן אברהם'ס פאַסטעכער פאַרגעשלאָגן: מיר וועלן זען פאַר וועמענס שאַף וועגן דאָס וואַסער וועט זיך אויפהויבן פון זיך אַליין, דעם געהערן די ברונעמס.

ווי נאָר דאָס וואַסער האָט דערזען אברהם'ס שאַף, האָט עס זיך באַלד אויפגעהויבן. אָבער דאָס האָט ניט געהאַלפן, און אבימלך'ס פאַסטעכער האָבן צוגע'גול'ט דעם גרויסן ברונעס וואָס אברהם'ס קנעכט האָבן געגראָבן.

ווען אבימלך, דער קעניג פון פּלשתיים, איז דערפון געוואָר געוואָרן, איז ער געקומען צו אברהם'ן אין דער באַגלייטונג פון זיין פעלדמאַרשאַל פיכל און נאָך צוואַנציק האַרן. ווען אבימלך האָט פאַרפירט מיט אברהם'ן אַ שמועס וועגן זיינע קנעכט, האָט אברהם אים פאַרגעהאַלטן פאַרוואָס זיינע פאַסטעכער האָבן גע'גול'ט ביי אים די ברונעמס.

האָט אבימלך פאַרויכערט אברהם'ן אַז ער הויכט ניט אָן צו וויסן דערפון: „איך שווער ביי דעם וועלכער האָט באַשאַפן די גאַנצע וועלט, אַז היינט איז דאָס ערשמע מאַל וואָס איך הער אַז מיינע קנעכט האָבן דיר אַזוי געטאָן.“ האָט אברהם גענומען זיבן לעמעלעך, קעגן די זיבן מצוות וואָס די בני נח זיינען געבאַטן געוואָרן. ער האָט זיי געגעבן אבימלך'ן און צו אים געזאָגט: „נעם זיי פון מיר, און דאָס זאַל זיין אַ צייכן אַז דו ביזט אָן עד (ניט עדות), אַז איך האָב געגראָבן דעם דאָזיקן ברונעס.“ אבימלך האָט גענומען די זיבן לעמעלעך, און ער האָט געשוואוירן אברהם'ן, אַז אברהם האָט געגראָבן דעם ברונעס. אַט דערפאַר רופט מען דאָס דאָזיקע אָרט ביי היינט צו טאָג „באר שבע“, ווייל דאָרט האָבן זיי ביידע געשוואוירן, און דאָרט האָבן

זיי געשלעסן אַ בונד. און אבימלך און זיינע מענטשן זיינען צוריק-געגאנגען קיין פלשתים.

האַט דער אויבערשטער געזאָגט צו אברהם'ן: „דו האָסט געגעבן זיבן לעמעלעך אַהן מיין ווילן, שווער איך ביי דיין לעבן, אַז דערפאַר וועל איך פאַרציען די שמחה פון דייןע קינדער אויף גאַנצע זיבן דורות. די אידן וועלן אַרײַנגיין אין ארץ ישראל ערשט נאָך זיבן דורות. דו האָסט געגעבן זיבן לעמעלעך אַהן מיין ווילן, שווער איך ביי דיין לעבן אַז קעגן דעם וועט מען אויס-הרג'ענען פון דייןע קינדער זיבן צדיקים, נעמעלעך, חפני, פנחס, שמשון, שאול און זיינע דריי זין. דו האָסט אים געגעבן זיבן לעמעלעך אַהן מיין ווילן, וועלן זיינע זין הרוב מאַכן קעגן דעם דייןע קינדערס זיבן משכ'ים. דו האָסט אים געגעבן זיבן לעמעלעך אַהן מיין ווילן, קעגן דעם וועט מיין אַרון זיך אַרומדרייען אין דעם פעלד פון די פלשתים זיבן חדשים“.

און אברהם איז געבליבן וואוינען אין באר שבע אַ לענגערע צייט. ער האָט אויפגעבויט אַ גרויס גאָסט הויז מיט פיר טויערן אין אַלע פיר זייטן; און ער האָט פאַרפלאַנצט דאָרט אַ ווינגאַרטן, כדי אַז פון וועלכער זייט דער ריזנדיקער אַדער פוס-גייער וועט אַנקומען, זאָל זיין פאַר אים אַפן אַ טיר. האָבן אַלע דורכרייזנדיקע אַפגעשטיגן ביי אברהם'ן. ווער עס איז אַרײַנגע-קומען אַ הונגעריקער, אַ דאָרשטיקער איז אַרויס פון דאָרט אַ זאַמער. ווער עס איז אַרײַנגעקומען אַפגעריסן, אַפגעשליסן, איז אַרויסגעגאַנגען אַז באַקליידעטער, און נאָך מיט אַ פאַר זילבערנע און גאָלדענע מטבעות. נאָכן עסן פלעגט ער זיי הייסן בענטשן און לויבן דעם אַלמעכטיקן, און ער האָט זיי געלערנט תורה.

דערווייל איז יצחק אַלט געוואָרן זיבן און דרייסיק יאָר. איז שמועסנדיק איינמאַל מיט יצחק'ן, האָט ישמעאל זיך אָנגעהויבן פאַר אים באַרימען, און ער האָט געזאָגט צו אים: „זעסטו, ווען איך בין געווען אַ דרייצן יאָריק אינגל, האָב איך שוין געטאַן דאָס וואָס דער אויבערשטער האָט געהייסן. ער האָט געהייסן מל זיין, האָב איך געפאַלגט“.

דאָרויף האָט יצחק אים געענטפערט, אַזוי צו זאָגן: וואָס באַרימסטו זיך אַזוי פאַר מיר וועגן אַ פיצעלע פלייש וואָס דער אויבערשטער האָט געהייסן אַראַפנעמען פונעם קערפער. איך שווער ביים אויבערשטן פון מיין פאָטער אברהם אַז ווען ער זאָל זאָגן מיין פאָטער: נעם יצחק'ן און ברענג אים אַלס קרבן עולה פאַר מיר, וואָלט איך זיך ניט געווערט קעגן דעם, און איך וואָלט געלאָזט מקריב זיין מיין גאַנצן קערפער מיט שמחה, מיט פרייד.

דער שטן קלאַגט אָן אברהם'ן

אין אַ שיינעם מאַג זיינען די מלאכים געקומען פארן האַר, און צווישן זיי האָט זיך אויך געפונען דער שטן וועלכער איז געקומען ריידן שלעכטס אויף די מענטשן. האָט דער אויבערשטער געפרעגט דעם שטן: „פון וואָס קומסטו?“ און דער שטן האָט געענטפערט און געזאָגט: „איך האָב אַרומגעשוועבט איבער דער וועלט“. „איז וואָס זשע האָסטו עפעס צו זאָגן וועגן די מענטשן?“ האָט דער האַר פון די וועלטן געפרעגט. און דער שטן האָט געענטפערט: „איך האָב באַזאָכטעט די מענטשן וועלכע דינען דיר, און דערמאָנען דיר, אָבער דאָס טוען זיי בלויז ווען זיי דאַרפן דיר, ווען זיי פאַרלאַנגען עפעס פון דיר. ווי גאָר, אָבער, דו דערפילסט זייער פאַרלאַנג, און דו גיסט זיי וואָס זיי בעטן דיר, פאַרגעסן זיי באַלד אין דיר, און זיי דערמאָנען דיר ניט מער. אַט נעם אברהם'ן. צום אָנהויב, ווען ער האָט געהאַט קיין קינדער, האָט ער דיר געדינט. אומעטום וואו ער האָט זיך געפונען, האָט ער געבויט מזבחות און מקריב געווען אויף זיי קרבנות צו דיר, און אויפגעפאָדערט די מענטשן זיי זאָלן דיר דינען. און איצט, נאָכדעם ווי זיין זון יצחק איז אים געבוירן געוואָרן, האָט ער דיר פאַרלאָזט. ער האָט געמאַכט אַ גרויסע סעודה פאַר אַלע מענטשן, אָבער דיר האָט ער פאַרגעסן. וואָרום אַט האָט ער דאָך ניט מקריב געווען אַ קרבן עולה, אָדער אַ קרבן שלמים, אָפילו ניט אַן אָקס, אָדער אַ שעפעלע, אָדער גאָר אַ ציגעלע. אַט זיינען שוין אַוועק גאַנצע זיבן און דרייסיק יאָר זינט יצחק איז געבוירן געוואָרן, האָט ער די גאַנצע צייט ניט געבויט פאַר דינעמוועגן אַ מזבח און ניט מקריב געווען אַ קרבן, וואָרום דו האָסט דאָך אים שוין געגעבן וואָס ער האָט פון דיר פאַרלאָנגט. אַט דער דאָזיקער אַלטער, צו הונדערט יאָר האָסטו אים געשאַנקן אַ זון, איז פון דער גרויסער סעודה וואָס ער האָט געמאַכט, האָט ער ניט געפונען פאַר נויטיק מקריב צו זיין צו דיר אָפילו אַ טייבעלע. נאָכמער, ער האָט נאָך געשלאָסן אַ בונד מיט ערלים, און עוכר געווען אויף דעם געבאָט ניט צו שליסן מיט זיי אַ בונד. דו רופסט אים „מיין פריינט“, כאָטש ער האָט געמאַכט אַ סעודה פאַר אַלע, אָפילו פאַר אַלע היות און עופות, אָבער אין דיר האָט ער פאַרגעסן“.

האַט דער אויבערשטער אים געענטפערט: „האַסטו זיך גוט צוגעקוקט צו מיין קנעכט אברהם! עס איז דאָך ניטאָ זיין גלייכן אין דער וועלט. ער איז דאָך אַן ערלעכער, גערעכטער מענטש וועלכער האָט מורא פאַר מיר, און טוט קיין שלעכטס. אַט דאָס אַלין

וואָס ער האָט געטאָן, האָט ער דאָך געטאָן בלויז צוליב זיין זון. און פונדעסטוועגן ווען איך זאל אים זאָגן 'שעכט דיין זון פאַר מיינעטוועגן', וועט ער אים באלד שעכטן. איך שווער, אז ווען איך זאל אים זאָגן: 'זיי מקריב יצחק' פאַר אַ קרבן עולה', וועט ער אים ניט צוריקהאלטן פון מיר. אַ פשיטא שוין ווען איך זאל אים הייסן מקריב זיין זיינע שאַף אָדער רינדער."

האָט דער שטין געזאָגט: „איך בעט דיך מיין האַר, היים אים דאָס טאָן, וועלן מיר זען צי ער וועט פאַלגן. פּראַוואו אים באלד אויס!"

אַט נאָך די דאָזיקע רייד מיט דעם שטין, האָט דער אויבערשטער גענומען אויספרובירן דעם צדיק אברהם. רשעים פּראַוואו ניט דער אויבערשטער, ווייל זיי קענען דאָך ניט אויסהאלטן דעם נסיון. געמט, למשל, פּלאַקס. אז דאָס פּלאַקס איז געראַטן, קען מען דאָס קלאַפן, אָבער אז דאָס פּלאַקס איז שוואַך, קען מען דאָס ניט קלאַפן. אָדער געמט, למשל, איינעם וועלכער האָט צוויי כּהמות, אַ שטאַרקע און אַ שוואַכע; אויף וועלכער לייגט ער אַרויף די שווערע משא, ניט אויף דער שטאַרקערער? אַזוי אויך דער אויבערשטער. די צדיקים וועלכע קענען אויסהאלטן, זיי שטעלט ער פאַר נסיונות, אָבער ניט די רשעים, ווייל זיי קענען דאָך ניט אויסהאלטן.

דער צענטער נסיון

אין יענער נאַכט האָט דער הייליקער, געלויבט איז ער, זיך באַוווּיזן צו אברהם'ן און ער האָט געזאָגט צו אים: „נייען מאָל האָב איך דיך שוין אויספרובירט, און דו האָסט אויסגעהאלטן. האַלט אויס נאָך דעם איצטיקן נסיון, כדי מענטשן זאָלן ניט זאָגן אז יענע זיינען געווען בלויז קלייניקייטן, דערפאַר האָט ער אויס-געהאלטן."

„וואָס פאַר אַ מין נסיון איז דאָס?" האָט אברהם געפרעגט. און דער אויבערשטער האָט אים געענטפּערט: „איך וויל דיך בעטן דו זאָלסט געמען דיין זון."

„האַר פון דער וועלט", ענטפּערט אברהם, „איך האָב דאָך צוויי זין, וועלכן מיינסטו, דעם וועלכער איז מיר געבוירן געוואָרן איידער איך האָב זיך מל געווען, אָדער נאַכדעם?"

„דיין איינציקן זון", ענטפּערט דער אויבערשטער. „אָבער", מענה'ט אברהם, „זיי זיינען דאָך ביידע איינציקע, יצחק איז אַ בן יחיד ביי זיין מוטער שרה, און ישמעאל איז אַ בן יחיד ביי זיין מוטער הגר."

און ער האט באקומען אן ענטפער: „דעם וועלכן דו האסט ליב“.

„איך האב דאך זיי ביידע ליב“, זאגט אברהם.
 „דעם וועלכן דו האסט זעהר שטארק ליב“, זאגט אים דער באשעפער פון דער וועלט.

„איז דען פאראן א גרעניץ? לאזט זיך דען אזא זאך אפמעסן?“ פרעגט אברהם.

„יצחק“ ענטפערט דער אויבערשטער.
 און דאס וואס דער אלמעכטיקער האט אים ניט באלד געזאגט אז ער מיינט יצחק, איז געווען בלויז צוליב דעם כדי ער זאל קענען אים געבן שכר פאר יעדער ווארט, און אויך כדי ער זאל אים ניט איבערשרעקן פלוצים. ווארום א פאטער קען דאך נאך אראפ פון זינען פון אזא בשורה.

און אברהם האט באלד אויסגעשריען: „איך בין גרייט! וואס זאל איך טאן?“

און דער אויבערשטער האט אים געזאגט: „גיי קיין ירושלים, און ברענג אים דארט פאר אן עולה אויף איינעם פון די בערג.“
 „האר פון די וועלט, אויף וועלכן בארג?“ פרעגט אברהם.
 „דארט וואו דו וועסט זען מיין כבוד שמיים און ווארט אויף דיר. דער בארג אויף וועלכן דו וועסט זען ליכטיקייט, און א וואלקן איז צוגעבונדן צו אים. דאס איז די שכינה, און דארט איז דער פלאץ פון דער עבודה.“

„אבער, האר פון דער וועלט, קען מען דען ברענגען א קרבן אהן א כהן? און בין איך דען גענוג כשר אים מקריב צו זיין? בין איך דען א כהן?“ פרעגט אברהם.

„איך האב דיך שוין לאנג באשטימט אלס כהן“, ענטפערט אים דער אויבערשטער.

האט אברהם דאס באלד אנגענומען באהבה. און ער האט גענומען טראכטן ווי אזוי אוועקצונעמען יצחק פון זיין מוטער שרה. זאל ער איר דערציילן, זיינען דאך ווייבער לייכטזיניק אפילו ביי קלייניקייטן, בפרט ביי אזא גרויסע זאך. זאל ער איר ניט דערציילן, און ער זאל אים אוועקנעמען אהן איר וויסן, איז אז זי וועט געוואר ווערן דערנאך, קאן זי דאך זיך נאך „א מעשה אנטאן“.

איז אברהם אריינגעגאנגען צו שרה'ן אין געצעלט. ער האט זיך אנידערגעזעצט נעבן איר און צו איר אזוי געזאגט: „ווען איך בין אלט געווען דריי יאר, האב איך שוין דערקענט דעם באשעפער. און אונזער זון יצחק איז שוין גרויס, און ער האט נאך ניט געלערנט ווי צו דינען דעם באשעפער. וועל איך מארגן אים אוועקפירן צו שם און זיין זון עבר, ער זאל ביי זיי לערנען.“

האָט שררה געענטפּערט: „דו ביזט גערעכט. גיי מיין האַר, און טו ווי דו האַסט געזאָגט. אַבער זע אַז מיין זון זאָל ניט זיין לאַנג אַוועק פון מיר, וואָרום מיין לייב איז צוגעבונדן מיט זיין לייב.“

און יענע נאָכט האָט יצחק פאַרבראַכט מיט שררה'ן. זי האָט אים געקושט און געהאַלט און געהאַלטן אין איין זאָגן צו אים: „מיין קינד, ווי קען זיך מיין לייב אַפּשיידן פון דיין לייב? און צו אברהם'ן האָט זי געזאָגט: „איך בעט דיך מיין האַר, גיב אַכטונג אויף אים, ווייל איך האָב דאָך קיין אַנדער קינד. ער איז דאָך ביי מיר אַן איין און איינציקער. זע פאַרלאָז אים ניט. אַז ער וועט ווערן הונגעריק, גיב אים צו עסן, און אַז ער וועט זיין דאַרשטיק, גיב אים צו טרינקען. לאָז אים ניט גיין צופּוס, לאָז אים ניט זיצן אין דער זון, לאָז אים ניט איבער אַליין. און אַז ער וועט דיך עפעס בעטן, זאַלסטו אים צוליב טאָן.“ און שררה איז געזעסן אַ גאַנצע נאַכט און האָט געהאַלטן אין איין וויינען. און אברהם איז אויפגעשטאַנען גאַנץ פרי, וואָרום צו אַ מצוה דאַרף מען זיך דאָך פּעדערן, און ער אַליין האָט איינגעשפּאַנט דאָס אייזל. ער האָט ניט געהייסן איינעם פון זיינע קנעכט דאָס טאָן, ווייל די מצוה איז געווען ביי אים שטאַרק אַנגעלייגט. און אַט דאָס אייזל איז באַשאַפּן געוואָרן פרייטיק פאַרנאַכט ווען די וועלט איז באַשאַפּן געוואָרן. עס איז אויך דאָס זעלביקע אייזל אויף וועלכן משה איז געריטן קיין מצרים, און אויף וועלכן משיח בן דוד וועט רייטן. ער האָט מיטגענומען מיט זיך ישמעאל'ן און זיין קנעכט אליעזר. וואָרום ער האָט זיך געטראַכט, אַז אין דער צייט ווען ער וועט אים מקריב זיין, וועלן זיי דערווייל אַפהייטן די כלים. און אַ הויך דעם טאַר דאָך אַן אַנגעזעענער מענטש זיך ניט לאָזן אין וועג אַריין אַליין, אַהן צוויי באַגלייטער.

און שררה האָט גענומען פון די טייערע מלבושים וואָס אבימלך האָט איר געגעבן, און זי האָט אויסגעפּוצט יצחק'ן, אים אַנגעטאָן אַ קאַשקעט אויפן קאַפּ, און אין דעם קאַשקעט האָט זי אַריינגעזעצט אַ טייערן דימענט. און זי האָט זיי מיטגעגעבן שפּיז אויף דעם וועג.

און שררה, און פילע פון אברהם'ס מענטשן האָבן זיי באַגלייט. שררה האָט שטאַרק געוויינט. אויך אברהם און יצחק האָבן געוויינט. און שררה האָט ווידער אַרומגעכאַפּט יצחק'ן, אים געהאַלט און געקושט, אים געדריקט צו זיך און געשריען: „ווער ווייסט, צי איך וועל דיך נאָך זען, מיין קינד!“ זיי האָבן זיך אַפּגעשיידט, און אברהם און יצחק, אין דער באַגלייטונג פון ישמעאל'ן און אליעזר'ן, האָבן זיך אַוועקגעלאָזט אויספאַלגן דעם אוי-בערשטנס געכאַט.

אויפן וועג צו דער עקידה

גייענדיק אויף דעם וועג, איז דערווייל אויסגעבראָכן אַ קריג צווישן ישמעאל'ן און אליעזר'ן. ישמעאל האָט זיך אָנגערופן צו אליעזר'ן: „מיין פאָטער אברהם גייט דאָך מקריב זיין יצחק'ן. איז נאָכדעם ווי ער וועט זיך אומקערן, וועט ער דאָך מיך מאַכן פאר זיין יורש, וואָרום איך בין דאָך זיין עלטסטער זון.“

רופט זיך אַבער אָן אליעזר: „אברהם האָט דאָך אַרויס-געטריבן דיך און דיין מוטער, און ער האָט דאָך געשוואוירן אַז דו זאלסט אים ניט ירש'ענען, איז וועמען זשע וועט ער איבערלאָזן זיין פאַרמעגן, אויב ניט זיין געטרייען און איבערגעגעבענעם קנעכט, וועלכער האָט אים געדינט טאָג און נאַכט.“ אַבער דער רוח הקודש האָט זיי געענטפערט: „ניט דער און ניט דער וועלן ירש'ענען. די ירושה וועט געהערן צו איר אייגענטימער.“

גייענדיק אזוי אויפן וועג, האָט זיך באַוווּזן דער שטן אין דער געשטאַלט פון אַן אַלטן מענטשן, אַן עניו, אַ דערשלאַגענער, און ער האָט געפרעגט אברהם'ן: „וואוהין לאָזט דו זיך?“, תפילה טאָן, ענטפערט אברהם. „אַז מען גייט דאוונען, צו וואָס זשע דאַרף מען מיטנעמען אַ מעסער און האַלץ?“ פרעגט דער אַלטער. „איך ווייס“, ענטפערט אברהם, „טאַמער קומט אונז אויס זיך צו פאַרזאַמען אַ טאָג אַדער צוויי, וועט מען דאָך דאַרפן עפעס שעכטן און קאַכן.“

זאָגט דער שטן: „אַלטער! בין איך דען ניט געווען דערביי ווען דער הייליקער, ברוך הוא, האָט דיר געזאָגט דו זאלסט מקריב זיין דיין זון. און דו אַלטער, דו גייסט דער'הרג'ענען אַ זון וועלכער איז דיר געבוירן געוואָרן צו הונדערט יאָר! און רעכנסטו דען צו האָבן נאָך אַ זון! טאַמער ברענגסטו אום אַט די נשמה, וועסטו דאָך דאַרפן אָפגעבן דין!“ אַבער אברהם האָט ניט געוואַלט אים הערן.

דער שטן האָט געהאַלטן אין איין איינריידן אברהם'ן, אַז ער זאל דאָס ניט טאָן, אַבער אברהם האָט זיך ניט צוגעהערט. ווען דער שטן האָט געזען אַז זיינע רייד זיינען אַרויסגעוואָרפן, האָט ער געזאָגט צו אים: „איך האָב געהערט מאַחורי הפרגוד, פון הינמער דעם הימלישן פאַרהאַנג, אַז אַנשטאַט יצחק'ן וועט אַ שעפעלע געאַפפערט ווערן.“ אַבער אברהם האָט אים געענטפערט: „אַט דאָס איז די שמראָף פון אַ לינגער, אַז אַפילו ווען ער זאָגט שוין אמת, גלויבט מען אים אויך ניט.“ און אברהם האָט אויף אים אָנגעשריען, און ער איז אַוועקגעגאַנגען.

דערנאָך האָט דער שטן זיך צוריק אומגעקערט, אַבער דאָס
מאַל צו יצחק'ן. ער איז פאַר אים דערשינען אין דער געשטאַלט
פון אַ יונגן, שיינעם בחור. ער האָט זיך געשטעלט אין יצחק'ס
רעכטער האַנט, און ער האָט אים געפרעגט: „וואוהין גייסטו?“
„לערנען תורה“, ענטפערט יצחק. „ביי דיין לעבן, צי נאָך דיין
טויט?“ פרעגט אים דער שטן. „וואָס הייסט?“ פרעגט יצחק,
„איז דען פאַראַן אַ מענטש וואָס לערנט נאָכן טויט?“

און דער שטן האָט אויסגערופן: „אַה דו אומגליקלעכער
זון פון אַן אומגליקלעכער מוטער! וויפל תעניתים האָט דיין
מוטער צוליב דיר געפאַסט! וויפל תפילות האָט זי געבעטן, ביז
זי האָט דיך געבוירן. און איצט קומט אַט דער אַלמער, וואָס פון
אַלמקייט איז ער פון זינען אַראָפּ, און פירט דיך שעכטן! צי
ווייסטו דען ניט, צי האַסטו דען ניט געהערט, אַז דיין אַלמער
נאַרעשער פאַטער פירט דיך היינט שעכטן פאַר גאַרנישט מיט
נישט! אַלזאָ, מיין קינד, פאַלג אים ניט, וואָרום דער אַלמער איז
אַ נאַר, און זאַל אַזאָ שיינע געשטאַלט ווי דו, אַזאָ טייערע נשמה
ווי דו ניט אומקומען פון דער וועלט.“

נאָכדעם ווי יצחק האָט דאָס אַלין אויסגעהערט, האָט ער
געענטפערט: „און פונדעסמוועגן וועל איך דאָך ניט עובר זיין
אויף מיין באַשעפערס פאַרלאַנג און אויף מיין פאַטערס געבאָט.“
און גלייכצייטיק האָט ער זיך אויסגעדרייט צו זיין פאַטער און אַ
זאָג געמאַן: „זע, טאַטע, וואָס וויל אַט דער דאָזיקער מאַן.“
„היט זיך פאַר אים“, האָט אברהם געענטפערט, „הער
זיך ניט צו צו זיינע רייד, און פאַלג אים ניט, וואָרום ער איז אַ
שטן וואָס וויל אונז שמערן אויסצופאַלגן היינט דעם אויבערשטנס
געבאָט! קוק ניט אויף אים, וואָרום ער איז געקומען בלויז אונז
אויסצומאַטערן.“ אברהם האָט ווידעראַמאַל אָנגעשריען אויפן שטן,
און ער איז אַוועק פון זיי. און אברהם און יצחק האָבן פאַר-
געזעצט זייער גיין. אברהם איז געגאַנגען בינדן, און יצחק איז
געגאַנגען געבונדן ווערן. אברהם איז געגאַנגען שעכטן, און יצחק
איז געגאַנגען געשאַכטן ווערן.

ווען דער שטן האָט דערזען אַז ער קען זיי ניט בייקומען,
איז ער פאַרשוואונדן. ער איז אַוועק אַ שטיק וועג פאַראוים, פאַר זיי,
און ער האָט זיך פאַרוואַנדלט אין אַ גרויסן טייך אויף דעם
וועג אויף וועלכן זיי דאַרפן גיין. ווען אברהם, יצחק, און די
צוויי יונגען זיינען געקומען צו יענעם אַרט, האָבן זיי דערזען
פאַר זיך אַ גרויסן, ברייטן טייך מיט רוישיקן וואַסער.
האָט אברהם געמאַכט קיינע לאַנגע שהיות, און ער איז
גלייך אַריין אין וואַסער, ביז צו די קניעס. „גייט נאָך מיר!“ האָט

ער באפוילן די יונגען, און זיי האבן געפאלגט. זיינען זיי אזוי גענאנגען אין וואסער ביז דאס וואסער האט שוין דערגרייכט ביז די העלזער. דערווייל האט אברהם דערקענט דאס ארם, און ער האט געוואוסט אז אויף דעם ארט דארף גאר ניט זיין א טייך.

האט אברהם זיך אנגערופן צו יצחק'ן: „איך קען דעם דאזיקן פלאץ זעהר גוט, און איך ווייס אז דא דארף זיין קיין טייך און קיין וואסער. עס איז ניט אנדערש, גאר ווי דאס מוז זיין דער שטן, וועלכער ווענדעט אן אלע מעגלעכקייטן כדי אונז צו שמערן, מיר זאלן ניט קענען אויספאלגן היינט דעם אויבערשטנס באפעל.“ אין יענעם מאמענט האט אברהם אויפגעהויבן זיינע אויגן צום הימל, און ער האט געזאגט:

„רבנו של עולם! דו האסט מיך אויסגעקליבן און האסט זיך צו מיר אנטפלעקט און געזאגט צו מיר: 'איך בין איינער און דו ביזט איינער, און דורך דיר וועט מיין נאמען באקאנט ווערן אין דער וועלט, און גיי ברענג דיין זון יצחק פאר א קרבן עולה פאר מיר.' האב איך זיך ניט צוריקגעהאלטן, און איך בין איצט זיך עוסק מיט דיין מצוה. אבער דאס וואסער דערגרייכט שוין ביז צום האלז. איז אויב איך אדער מיין זון יצחק ווערט דערטרונקען, ווער זשע וועט דערפילן דיין געבאט? ווער וועט פאראיינציקן דיין נאמען?!“

האט דער הייליקער אים געענטפערט: „ביי דיין לעבן, ווי דורך דיר וועט מיין נאמען פאראיינציקט ווערן אויף דער וועלט.“ און טאקע באלד האט דער אויבערשטער אנגעשריען אויפן קוואל. דער טייך איז אויסגעטריקנט געווארן, און זיי זיינען געשטאנען אויף טרוקן לאנד.

אויף דעם דריטן טאג — ניט דעם ערשטן אדער דעם צווייטן, כדי די פעלקער פון דער וועלט זאלן ניט קענען זאגן „ער האט אים פארטומלט, צעמישט פלוצים און אים אראפגעפירט פון זינען. ווען ער זאל געווען האבן צייט זיך מיישב צו זיין וואלט ער דאס ניט געווען געמאן“ — האט ער דערזען דאס ארם א מייל פון ווייטן.

ווארום פריער איז אט דאס ארט גאר געווען א טאל. גאר אזוי ווי דער הייליקער האט באשלאסן צו מאכן רוען די שכינה אויף אים און צו מאכן א מקדש, האט ער ביי זיך געטראכט, אז עס פאסט ניט פאר א מלך צו רוען אין א טאל, גאר אויף א הויכן, שיינעם ארט, וואס יעדער איינער קען זען. האט ער טאקע באלד א וואונק געגעבן צו דער אומגעגנט פון דעם טאל, אז אלע בערג זאלן זיך פארזאמלען אויף איין ארט און מאכן אן ארט פאר דער שכינה. אויף אט דעם ארט האט אברהם דערזען א

זייל פון פייער אַרויפגיין פון דער ערד ביז צום הימל, און אַ שווערן וואַלקן אויפן באַרג, און דעם אויבערשטנס כבוד אין דעם וואַלקן.

האַט אברהם זיך אָנגערופן צו יצחק'ן: „האַסטו געזען אויף אַם יענעם באַרג דאָס וואָס איך האָב געזען?“ און יצחק האָט אים געענטפערט: „איך האָב געזען אַ פייערדיקן זייל, אַ וואַלקן און דעם אַלמעכטיקנס כבוד אין דעם וואַלקן.“ האָט אברהם באַלד געוואוסט אַז יצחק איז באַוויליקט געוואָרן אַלס אַן עולה פאַרן אויבערשטן.

און דאַן האָט אברהם זיך געווענדעט צו אליעזר'ן און צו ישמעאל'ן: „האַט אויך איר געזען דאָס וואָס מיר האָבן געזען אויף יענעם באַרג?“ אַבער זיי האָבן געענטפערט „מיר האָבן געזען קיין שום זאַך, אויסער אַ באַרג ווי אַלע אַנדערע געוויינלעכע בערג.“ האָט אברהם פאַרשטאַנען אַז זיי זיינען ניט באַוויליקט פאַרן באַשעפער זיי זאָלן מיטגיין מיט אים. האָט ער צו זיי געזאָגט: „אָזוי ווי איר זעט גאַרניט, און דער דאָזיקער אייזל זעט אויך גאַרניט, איז זיצט זשע דאָ מיטן אייזל, און איך און יצחק וועלן גיין צו יענעם באַרג. מיר וועלן זיך דאַרט בוקן פאַרן אַלמעכטיקן, און דערנאָך וועלן מיר זיך אומקערן.“ ער האָט אַלזאָ נביאות געזאָגט אַז אויך יצחק וועט זיך אומקערן. ווייל ער האָט דאָך געזאָגט: דערנאָך וועלן מיר זיך אומקערן.

זיינען אליעזר און ישמעאל געבליבן אויף יענעם אַרט, אָזוי ווי אברהם האָט זיי געהייסן. אברהם און יצחק זיינען געגאַנגען איבער טאָלן און איבער בערג ביז זיי זיינען געקומען צו יענעם אַרט. און געגאַנגען זיינען זיי ביידע ווי איין מאַן. אברהם וועלכער האָט געוואוסט אַז ער גייט שעכטן זיין זון, איז געגאַנגען מיט דער זעלביקער שמחה ווי יצחק וועלכער האָט פון גאַרניט געוואוסט. גייענדיק אָזוי אויפן וועג רופט זיך אַן יצחק צו אברהם'ן: „טאַמע, פייער און האַלץ האָבן מיר, נו און וואו איז דאָס שעפעלע פאַר דעם קרבן?“

ענטפערט אים אברהם: „מיין קינד, דער אויבערשטער האָט דיך אויסדערוויילט פאַר דעם קרבן אויפן אַרט פון דעם שעפעלע.“

„אַלץ וואָס דער אויבערשטער האָט דיר געהייסן וועל איך טאָן מיט גרויס פרייד“, האָט יצחק זיך אָנגערופן. „איך שווער ביים באַשעפער און ביי דיר, טאַמע, אַז מיר אין האַרצן האָב איך גאַרניט קעגן דעם וואָס ער האָט דיר געהייסן. אַ ביין פון מיינע ביינער און פלייש פון מיינ פלייש וועט ניט אַפּווייכן פון אַלץ וואָס ער האָט דיר געזאָגט. אדרבה, איך בין געוואַלדיק

צופרידן, און געלויבט איז דער אויבערשטער וואָס ער האָט מיך אויסדערוויילט פאַר דעם קרבן". האָט אברהם זיך שטאַרק געפרייט מיט יצחק'ס ווערטער, און זיי זיינען ביידע ווייטער געגאַנגען.

די עקידה

אזוי גיך ווי זיי זיינען געקומען צו יענעם אָרט, האָט דער הייליקער, געלויבט איז ער, זיך באַוווּיזן צו אברהם'ן און צו אים געזאָגט: „אַט דאַס איז דער מזבח; אויף אים האָבן אַדם הראשון, קין, הבל, נח און זיינע זין מקריב געווען“.

האַט יצחק זיך אָנגערופן צו אברהם'ן: „טאַטע, אייל זיך צו. פאַרקאַטשע די אַרבֿל און בינדט גוט מיינע הענט און מיינע פיס, וואָרום איך בין דאָך אַ בחור פון זיבן און דרייסיק יאָר, און דו ביזט אַלט. איז אַז איך וועל דערזען דאַס מעסער אין דיין האַנט, וועל איך זיך דערשרעקן פון פחד, און קען דיר נאָך דערלאַנגען, און דערווייל אַליין באַקומען אַ מום און פסול ווערן פאַר אַ קרבן. בעט איך דיך, טאַטע, אייל זיך צו און מו דעם ווילן פון דיין באַשעפער, האַלט ניט אויף. גאַרט אַן דיינע לענדן און פאַרברען מיך גוט. דאַס אַש מיינס זאַלסמו אַוועקפירן צו מיין מומער שרה. לייג עס אַריין אין אַ קעסל און שטעל עס אַוועק אין איר צימער. איז ווען זי וועט אַריינגיין אין איר צימער, וועט זי מיט געוויין זיך דערמאַנען אַן איר זון יצחק“.

דערהערנדיק די דאָזיקע רייד האָט אברהם זיך שטאַרק צעוויינט. אויך יצחק האָט אָנגעהויבן וויינען, און ער האָט ווידער געבעטן אברהם'ן זיך צו צוויילן צו דערפילן דעם אויבערשטנס ווילן.

האַט אברהם געבונדן יצחק'ן די הענט און די פיס פון אונטן, און אַלץ צוגעגרייט. יצחק האָט אויסגעשטרעקט דעם האַלז. דער אויבערשטער איז געזעסן און צוגעקוקט ווי אַ פאַטער בינדט אַ קינד, און ווי אַ קינד לאָזט זיך בינדן מיט דעם גאַנצן האַרצן. אָבער ווי נאָר אברהם האָט גענומען דאַס מעסער, איז געקומען דער שטן, האָט אַ שמוץ געטאַן אברהם'ס האַנט, און דאַס מעסער איז אים אַרויסגעפאַלן פון דער האַנט.

דערווייל האָבן די מלאכים פון רחמים אָנגעהויבן בעטן: „אָה! האָר פון רחמים און גנאָד! דו האַסט באַשאַפן הימל און ערד, דו דערהאַלטסט דאָך אַלע ביים לעבן! לייז אויס דיין קנעכט יצחק. דערבאַרעם זיך אויף אברהם'ן און אויף זיין זון יצחק! דו זעסט דאָך ווי יצחק, דער זון פון דיין קנעכט אברהם, ליגט געבונדן

אויף דעם מזבח ווי אַ בהמה געשאַכטן צו ווערן, איז האַב רחמנות אויף אים".

און די דינסט־מלאכים האַבן געשריען און געוויינט: „האַר פון דער וועלט! דו ווערסט אַנגערופן אַ דערבאַרעמדיקער, ווייל דו האַסט רחמנות אויף אַלצדינג, האַב זשע רחמנות אויף יצחק'ן. ער איז דאָך אַ מענטש און דאָס קינד פון אַ מענטשן. און ער ליגט גאַר געבונדן פאַר דיר ווי אַ בהמה".

זיי האַבן זיך אויסגעשמעלט שורות־ווייז אין הימל און איינע האַט געזאָגט צו דער אַנדערער: זעט, דער איינציקער שעכט, און דער איינציקער ווערט געשאַכטן. און זיי האַבן געזאָגט צום אויבערשטן: ווער וועט זאָגן פאַר דיר ביים ים סוף, „זה א־לי ואנוהו", דאָס איז מיין אויבערשטער, און איך וועל אים באַשיינען. וואָס וועט ווערן פון דיין שבועה „כה יהיה זרעך", אַזוי (פיל) וועלן זיין דיין קינדער.

און זיי האַבן געשריען פאַר דעם הייליקן: „וואו איז אברהם'ס שכר דערפאַר וואָס ער האַט מודיע געווען דיין נאָמען צו די רייזנדיקע? וואו איז אברהם'ס שכר דערפאַר וואָס ער האַט אַריינגענומען צו זיך אין הויז מענטשן פון אַלע עקן וועלט, זיי געקאַרמעט אומזיסט, נאָר כדי זיי זאָלן מאַכן אַ ברכה? מאַכסטו במל דעם בונד וואָס דו האַסט געשלאָסן מיט אברהם'ן, אַז דעם בונד וועסטו מקיים זיין דורך יצחק'ן! אַט ליגט דאָך דאָס מעסער אויף זיין האַלז! ביז ווען וואַרטסטו?"

אין יענעם מאָמענט האַט אברהם אויפגעעפנט זיין מויל, און ער האַט געשריען מיט גרויס ליאַרם. זיינע אויגן האַבן געשוועבט און געקוקט צו דער שכינה. „אשא עיני אל ההרים, מאין יבוא עזרי, עזרי מעם ה' עושה שמים וארץ", איך הויב אויף מיינע אויגן צו די בערג. פון וואַנען וועט קומען מיין הילף. מיין הילף איז פונעם אויבערשטן, באַשעפער פון הימל און ערד.

און יצחק האַט געזאָגט: טאַטע, דו זאָלסט עם ניט דערציילן דער מאַמען בעת זי שטייט אויפן דאָך אַדער לעבן אַ גרוב, ווייל זי קען נאָך באַגיין זעלבסטמאָרד, און די נשמה איז אים אַרויסגעפלוין.

טרערן זיינען געפלאָסן פון אברהם'ס אויגן, אויס פאַטערלעכן רחמנות, און זיי זיינען אַריינגעפאלן אין יצחק'ס אויגן. אַבער זיין האַרץ האַט זיך געפרייט צו טאָן דעם באַשעפערס ווילן.

אַבער אַזוי ווי דאָס מעסער האַט דערגרייכט זיין האַלז, איז יצחק'ס נשמה אַרויסגעפלוין. דריי טרערן פון די דינסט־מלאכים זיינען אַרונטערגעפאלן און האַבן פאַרדאַרבן דאָס מעסער. האַט

דער הייליקער באלד א זאג געטאן צו דעם מלאך מיכאל: „וואס שטייסטו! לאז אים ניט!“

האט דער מלאך מיכאל אנגעהויבן רופן: „אברהם! אברהם! וואס טוסטו?!“ און געשריען האט ער מיט אזא קול ווי איינער שרייט ווען ער געפינט זיך אין א צרה.

און ער האט געשריען „אברהם, אברהם“, צוויי מאל, ווייל דאס איז אן אויסדרוק פון ליבשאפט, באליבטקייט אין די הימלישע ספערן. און אויך דערפאר ווייל אברהם איז געווען אזוי פארטיפט, אזוי אריינגעטאן מיט לייב און לעבן מקיים צו זיין די מצוה, אז ער האט פשוט ניט געהערט דאס ערשטע מאל, האט דער מלאך געמוזט אים רופן נאך א מאל.

אברהם האט אויסגעדרייט דאס פנים צו אים, און מיכאל שרייט ווייטער: „וואס טוסטו? טשעפע ניט דאס אינגל“.

„ווער ביזטו?“ פרעגט אברהם. „איך בין א מלאך“, ענטפערט מיכאל. טענה'ט אברהם: „ווען מען האט מיר געזאגט 'נעם דיין זון און ברענג אים פאר א קרבן עולה', האט דער אויבערשטער אליין מיר עס געזאגט. און איצט, אויב דאס איז זיין וואונטש, זאל ער אליין מיר עס זאגן“.

און ער האט געזאגט צו אים: „אפשר ביזטו דער שטן, און דו ווילסט מיך פארפירן“. האט מיכאל אים געענטפערט: ניין, איך בין דעם אויבערשטנס שליח. דער הייליקער, געלויבט זיין נאמען, וויל קיין מענטש-קרבן. און דער שטן אליין האט זיך טאקע אנגערופן: „אזוי האב איך געהערט מאחורי הפרגוד, פון אונטער דעם הימלישן פארהאנג, 'שה לעולה', א שעפעלע פאר א קרבן עולה, אבער ניט יצחק'ן פאר א קרבן עולה“. אבער אברהם האט אים געענטפערט: „א ליגנער אפילו ווען ער זאגט שוין אמאל אמת, גלויבט מען אים ניט“.

„און אויב שוין ניט קוילענען, וועל איך ארויסציען פון אים כאטש א טראפן בלוט“. דערויף האט דער מלאך אויסגערופן „ואל תעש לו מאומה“, און טו אים גארניט.

און ווי דערקלערט זיך עס טאקע וואס מקריב צו זיין יצחק'ן, האט דער אויבערשטער אליין געזאגט צו אברהם'ן „קח נא את בנך“, און אפצושטעלן דאס שעכטן האט ער געזאגט דורך א מלאך? האט שוין ר' יצחק דינאווער ז"ל געענטפערט דערויף: אויף „אפצושעכטן“ א אידן טאר מען קיינעם פאלגן, אפילו ניט א מלאך. דאס מוז מען הערן נאר פונעם אויבערשטן אליין. אבער ווען עס האנדעלט זיך וועגן אפראטעווען א אידן מעג מען פאלגן אויך א מלאך.

און אין יענעם מאמענט האט אברהם געזאגט צום אוי-בערשטן: „האר פון די וועלטן! איין מענטש פרואווט אויס דעם

צווייטן, ווייל ער ווייסט ניט וואָס עס טוט זיך ביי אים אין האַרצן. אָבער דו ווייסט דאָך וואָס דער מענטש טראַכט און פילט, דאַרפסטו אַזוי טאָן? איז דען ניט געווען אַנטפלעקט פאַר דיר, אַז אויב דו וועסט מיר הייסן מקריב זיין מיין קינד, וועל איך זיך איילן דאָס צו טאָן מיט דעם גאַנצן האַרצן!"

און כאַטש דער מלאַך האָט געזאָגט אברהם'ן, „אל תשלח ירך“, שטרעק ניט אויס דיין האַנט צום אינגל. האָט ער דאָך באַדאַרפט זאָגן „ואל תעש לו מאומה“, טו אים גאַרניט, ווייל מען האָט אויבן געוואוסט ווי שטאַרק אברהם'ס ליבשאַפט איז פאַרן אויבערשטן. ער איז אַזוי אייפריק, אַז ער וועט וועלן אונטער אַלע אומשטענדן מקיים זיין די מצוה, און אַפילו אינגאַרירן דעם „אל תשלח ירך“. האָט מען פאַרשטאַרקט די וואַרונג מיטן „ואל תעש לו מאומה“, טו אים גאַרניט.

אָבער אברהם האָט גע'מענה'ט צום אַלמעכטיקן: דו האַסט מיר געהייסן שעכטן מיין זון יצחק, און איצט זאָגסטו מיר טו אים גאַרניט! עס שטייט דאָך געשריבן „לא איש אל ויכזב“, דער אויבערשטער איז דאָך קיין מענטש, ער זאָל זאָגן ליגן!

און דער אויבערשטער האָט אים געענטפערט: איך האָב דען דיר געזאָגט „ושחמהו“ און דו זאָלסט אים שעכטן. איך האָב דאָך דיר געזאָגט „והעלהו“, דו זאָלסט אים אַרויפברענגען אויפן באַרג. איצט אַז דו האַסט אים אַרויפגעבראַכט, נידער אים אַראַפּ. איך האָב דיר געזאָגט „כי ביצחק יקרא לך זרע“, וואַרום אין יצחק'ן וועט גערופן ווערן דיין זאַמען „לא אחלל את בריתי“, וועל איך ניט פאַרשוועכן מיין בונד. איך האָב דיר געזאָגט „קח נא... נעם דיין זון... ומוצא שפתי לא אשנה“, אָבער דעם אַרויס-קום פון מיינע לעפצן וועל איך ניט ענדערן. איך האָב דיר געזאָגט: נעם אים... אָבער איך האָב דיר ניט געזאָגט שעכט אים. „ולא עלתה על לבי“, עס איז מיר אַפילו ניט אַרויפגעקומען אויפן זינען. האָט דער הייליקער באַלד אויפגעעפנט דעם הימל און דעם געפיל, און ער האָט געזאָגט: „עס איז פאַר מיר אַנטפלעקט, אַז ווען איך זאָל דיר הייסן מקריב זיין זיך אַליין, וועסטו דאָס טאָן.“

„איז פאַרוואָס זשע האַסטו מיר אַזעלכעס געטאָן?“ פּרעגט אברהם.

„איך האָב געוואַלט דיך באַקאַנט מאַכן אין דער וועלט, מען זאָל זען אַז ניט אומזיסט האָב איך דיך אויסגעקליבן פון אַלע פעלקער“, ענטפערט דער אויבערשטער.
אָבער אברהם באַשטעעהט: „איך וועל ניט אַראַפּנידערן פון דעם מזבח, ביז איך וועל זאָגן אַלץ וואָס איך האָב צו זאָגן.“

און דער אויבערשטער זאגט אים: „זאג וואס דו האסט צו זאגן.“
און אברהם הויבט אָן. „האסטו מיר ניט געזאגט אז פון
מיר וועסטו אויפשטעלן אַ גאַנצע וועלט?“
„יא“, ענטפערט דער אויבערשטער.
„פון וועמען?“ פרעגט אברהם. און דער אויבערשטער
ענטפערט „פון יצחק“.

„זעסטו“, זאגט אברהם, „האר פון דער וועלט, דו האסט
געוואוסט אז ווען דו האסט מיר געהייסן מקריב זיין יצחק, האב
איך געהאט וואס דיר צו ענטפערן. און ווען איך זאל דיר געווען
ענטפערן, וואלסטו ניט געווען געהאט וואס מיר צוריק צו ענטפערן.
ווארום איך האב דאך געקאנט דיר זאגן: נעכטן זאגסטו מיר 'פון
יצחק' וועסטו האבן קינדער' און איצט הייסטו מיר אים שעכטן!
אבער איך האב דיר ניט געענטפערט. נאר איך האב זיך געמאכט
ווי אַ טויבער וואס הערט ניט און ווי אַ שטומער וואס עפנט
ניט דאס מויל. איז דערפאר ווען יצחק'ס קינדער וועלן גע'משפט
ווערן פאר דיר אין דעם טאג, ראש השנה; וויפל אַנקלעגער
עס זאלן אויף זיי ניט אויפשטיין, איז פונקט ווי איך האב געשוויגן
און דיר ניט געענטפערט, אזוי אויך זאלסטו זיך ניט צוהערן
צו זיי. ווען יצחק'ס קינדער וועלן זינדיקן און פארקריכן אין
אַ צרה, זאלסטו זיי געדענקען יצחק'ס עקידה, און דו זאלסט
עם פאררעכענען גלייך ווי זיין אַש ליגט אויפן מזבח, זיי פארגעבן
און זיי אויסלייזן פון זייער אומגליק“.

האט דער הייליקער זיך אַנגערופן: „דו האסט געזאגט דאס
דייניקע, און איך וועל זאגן דאס מייניקע. יצחק'ס קינדער וועלן
זינדיקן, און איך וועל זיי משפט'ן ראש השנה. איז אויב זיי
ווילן אז איך זאל געפינען אַ זכות אויף זיי און זיי געדענקען די
עקידת יצחק, זאלן זיי בלאַזן שופר!“

„וואס איז אַזעלכעס אַ שופר?“ פרעגט אברהם. „דו ווייסט
ניט?“ זאגט דער אויבערשטער. „ניין“, ענטפערט אברהם. „דריי
זיך אויס“, זאגט דער אויבערשטער, און אויסדרייענדיק זיך
דערזעט אברהם אַ ווידער פארטשעפעט מיט די הערנער אין די
דערנער. און אַט דער ווידער איז איינער פון די צען זאכן וועלכע
זיינען באשאפן געווארן פרייטיק פארנאכט פון דער וועלט-שאפונג.

דערווייל, אזוי ווי דער אויבערשטער האט געלאזט הערן
זיין שטימע, האט די נשמה זיך צוריק אומגעקערט צו יצחק.
און אברהם האט געמאכט די ברכה ברוך אתה... מחיי המתים.
אברהם האט אים צוריק אויפגעבונדן, און יצחק האט זיך אויפ-
געשטעלט. אבער אזוי ווי אברהם האט ניט געוואלט אַוועקגיין
אַהן אַ קרבן, האט דער אויבערשטער אים געהייסן מקריב זיין

דעם ווידער. דער שטן האָט זיך אַפילו אַרײַנגעמישט און געוואַלט שטערן. וואָס זשע האָט דער ווידער געמאַן? ער האָט אויס-געשטרעקט די לאַפּע צו אַבראַם'ן און אים אָנגעכאַפט ביים מלכוש. איז גענאַנגען אַבראַם און האָט אים באַפֿרייט פֿון די דערנער, אים מקריב געווען אָנשטאַט יצחק'ן, און ביי יעדער צערעמאָניע האָט ער געזאָגט: „יהי רצון, אז דאָס זאַל זײַן גלייך ווי איך האָב מקריב געווען מיין זון“.

אַבראַם האָט געזאָגט: „האַר פֿון דער וועלט, דו זאַלסט באַ-טראַכטן (ה' יראָה) דעם ווידערס בלוט גלייך ווי עס וואַלט זײַן מיין זון יצחק'ס בלוט. דעם ווידערס טיילן, וועלכע איך בין מקריב, זאַלסטו באַטראַכטן ווי מיין זון יצחק'ס טיילן. דו זאַלסט עס (זען) באַטראַכטן פֿונקט ווי איך וואַלט פֿריער מקריב געווען מיין זון יצחק, און דערנאָך האָב איך געאַפּפּערט דעם ווידער אויף זײַן אָרט“.

אַנב, ווען מען זאָגט „הרי זו תחת זו, הרי זו תמורת זו, הרי זו חלופי זו“, דאָס זאַל זײַן פֿאַר דעם, דאָס זאַל ערזעצן דאָס, דאָס זאַל פֿאַרבייטן דאָס, איז דאָס פֿאַרבייטן, ערזעצן גילטיק.

און קיין זאך פֿונעם איל איז גענאַנגען פֿאַרלוירן. זײַן אַש איז דער יסוד וואָס איז אויפֿן אינעווייניקסטן מוּבַח. זײַנע צען אַדערן (פּעדעס) זײַנען די צען סטרוּנעס פֿון דוד המלך'ס פּידעלע. זײַן פּעל האָט געדינט אַלס גאַרטל פֿאַר אליהו הנביא'ס לענדן. זײַן לינקער האָרן האָט געלאָזט הערן זײַן קול ביים באַרג סיני. זײַן רעכטער האָרן, וואָס איז גרעסער פֿונעם לינקן, וועט בלאָזן ביי קיבוץ גלויות, ווען אַלע אידן וועלן איינגעזאַמלט ווערן קיין ארץ ישראל.

און ער ווערט אָנגערופן איל און ניט כבש, ווייל כבש מיינט אַ יונגס, און איל מיינט אַן עלטערער כבש. און אויך ווייל איל איז אַן אַנדייט אויפֿן פֿאַלק ישראל וואָס ווערט אָנגערופן אילת השֹּהר. האָט דער אויבערשטער געזאָגט דעמאַלט צו אַבראַם'ן: זעסטו, ווען דייןע קינדער וועלכע וועלן אויפשטיין נאָך דיר וועלן זיך פֿאַרשטעפּען אין עבירות, און זיי וועלן נעמען די הערנער פֿון אַ ווידער און בלאָזן, וועל איך געדענקען עקידת יצחק און וועל זיי גע-רעכט מאַכן ביים דין. און פֿונקט ווי דער שופֿר, מען בלאָזט אַרײַן דורך איין זייט און דאָס קול גייט אַרויס דורך דער אַנדערער זייט, אַזוי אויך דייןע קינדער, וויפֿל אָנקלעגער עס זאַלן אויפשטיין קעגן זיי, וועל איך דורך איין זייט אַרײַנפֿירן און דורך דער אַנדערער זייט אַרויספֿירן.

אין יענעם מאָמענט האָט אַבראַם געזאָגט צום אויבערשטן: „האַר פֿון דער וועלט! איך ריר זיך ניט פֿון דאַנען ביז דו וועסט מיר שווערן, אַז דו וועסט מיך קיינמאַל מער פֿרוואַונן! וואָרום

ווען איך וואלט דיך ניט געווען געהערט, וואלט איך דאך געווען פארלוירן אלץ וואס איך האב זיך דערווארבן מיין גאנץ לעבן". „ביי דיין לעבן אז אזוי איז דאס", ענטפערט אים דער אלקעגנווארטיקער, „ווען דו וואלטסט מיך ניט געווען געפאלגט, וואלטסטו איצט גארניט געהאט". און אין אַם יענעס מאמענט האט דער אויבערשטער אים געשוואוירן, אז ער וועט אים קיינמאל מער פארגעסן. „ביי דיין לעבן", זאגט ער צו אים, „אז שווערע יסורים און פארשידענע נסיונות האבן באדארפט קומען אויף דיר. אבער איצט ביזטו פון זיי באפרייט. די יסורים וועלכע וועלן אנגעשיקט ווערן אויף איוב'ן, האבן באדארפט קומען אויף דיר אבער איצט ביזטו באפרייט פון זיי".

און ער האט אים געגעבן צוויי ברכות, איינע פאר אים און איינע פאר יצחק'ן. איך וועל בענטשן און מערן דיינע קינדער ווי די שטערן אין הימל און ווי דאס זאמד אויפן ברעג ים און דיין זאמען וועט ירש'נען דעם שויער פון זיינע פיינט. אין דיינע קינדער וועלן זיך בענטשן אלע פעלקער פון דער וועלט דערפאר וואס דו האסט זיך צוגעהערט צו מיין קול. ווען ניט דאס וואלט אלץ פארלוירן געגאנגען, וואלטן הימל און ערד ניט געקענט עקזיסטירן.

און דער הייליקער האט אים געוויזן דאס בית המקדש פארניכטעט און געבויט, פארניכטעט און געבויט. און אברהם האט גערופן דאס בית המקדש „יראה". האט דער אלקעגנווארטיקער זיך גערעכט: אויב איך וועל עס רופן „שלם" ווי שם (נח'ס זון) האט עס גערופן, וועל איך דאך איגנארירן דעם נאמען „יראה" וואס דער צדיק אברהם האט אים געגעבן. וואס זשע האט דער אויבערשטער געטאן? ער איז געגאנגען און האט באהעפט ביידע ווערטער צוזאמען, און ער האט עס גערופן „ירושלים". און נאכדעם ווי אברהם האט געענדיקט די עבודה, האבן מלאכים אוועקגעפירט יצחק'ן אין שם'ס בית המדרש אריין, ער זאל דארט לערנען, און ער איז דארט פארבליבן גאנצע דריי יאר.

[אגב, עס זיינען פאראן מיינונגס-פארשידנהייטן:

אברהם האט אים גענומען אהיים, און ער אליין האט געלערנט מיט אים תורה;

ער האט אים אוועקגעפירט אין עבר'ס ישיבה;

מלאכים האבן אים אוועקגעפירט אין דער ישיבה פון שם

בן נח;

ער איז געבליבן דריי יאר ביים בארג מוריה ביז ער איז אלט

געווארן פערציק יאר, און האט חתונה געהאט מיט רבקה'ן;

דער אויבערשטער האָט אים אַרײַנגענומען אין גן עדן אַרײַן אויף דריי יאָר].
אברהם האָט זיך אומגעקערט צו ישמעאל'ן און אליעזר'ן, און זיי האָבן זיך געלאָזט צוריק קיין באר שבע.
און אומגעקערט האָט אברהם זיך פונעם בארג מוריה אינעם זכות פון „ונשתחוה“, פון בוקן זיך.
אויפן וועג אַ היים פונעם בארג מוריה האָט אברהם געטראַכט וואָס יעדער פאַטער טראַכט ווען ער האָט אַ דערוואַק-סענעס זון. ער האָט געטראַכט וועגן אַ שידוך פאַר יצחק'ן. כאַטש, שטייענדיק נאָך ביים בארג מוריה אויף וועלכן ער האָט געזאָלט אַפּפּערן יצחק'ן פאַר אַ קרבן, איז אים אָנגעזאָגט געוואָרן די בשורה אַז רבקה, יצחק'ס באַשערטע, איז געבוירן געוואָרן.
דערווייל, בעת אברהם און יצחק זיינען געווען אויפן בארג מוריה, האָבן ישמעאל און אליעזר זיך געשפּאַרט. ישמעאל האָט געזאָגט אַז נאָך אברהם'ס שעכטן יצחק'ן וועט ער אים ירש'ענען. אליעזר האָט אים געזאָגט: ניין, דיין פאַטער האָט זיך שוין לאָנג אַרויסגעטריבן. איך בין זיין הויפט-פאַרוואַלטער, וועל איך אים ירש'ענען. ווען אברהם האָט זיך אומגעקערט אַליין (וישב) אַהן יצחק'ן, האָבן זיי געמיינט אַז ער האָט אים געשאַכטן. אויף זייער פראַגע „וואו איז יצחק?“ האָט ער זיי געענטפּערט אַז ער איז אין שם'ס ישיבה.

שרה'ס פטירה

אין צווישן איז דער שטן אַוועק צו שרה'ן. ער האָט זיך באַוווּזן פאַר איר אין דער געשמאַלט פון אַן אַלטן מאַן, און ער האָט געזאָגט צו איר: „ווייסטו גאַרניט וואָס אברהם האָט היינט געטאָן יצחק'ן? ער האָט גענומען יצחק'ן, אים געבונדן אויף דעם מזבח. יצחק שרייט און וויינט, אָבער קיינער קוקט זיך ניט אום אויף אים. קיינער דערבאַרעמט זיך ניט אויף אים.“ אַט אַזוי האָט דער שטן איבערגע'חזר'ט זיינע רייד צו שרה'ן, און ער איז פאַרשוואַנדן.

ווען שרה האָט דאָס געהערט, האָט זי געמיינט, אַז דאָס איז טאַקע אַ געוויינלעכער מענטש, וועלכער האָט זיך געפונען נעבן איר זון, און ער איז ספּעציעל געקומען איר דאָס דערציילן. האָט שרה אָנגעהויבן צו וויינען און צו קלאַגן. זי האָט זיך געוואָרפן אויף דער ערד, געשאַטן ערד אויף איר קאַפּ, און זי

האָט געזאָגט: „מיין קינד, הלואי וואָלט איך היינט געשטאַרבן אויף דיין אַרמ. וויי צו מיר וואָס איך האָב דיך אויסגעהאַדעוועט, אז מיין פרייד זאָל פאַרוואַנדלט ווערן אין טרויער. נייענציק יאָר בין איך אַלט געווען ווען איך האָב דיך געבוירן, און איצט ביזנו פאַרצערט געוואָרן פון מעסער און פייער. מיין איינציקע טרויסט איז וואָס דו האָסט דערפילט זיין ליבן נאַמענס ווילן. וואָרום ווער קען עס עפעס עובר זיין אויף דעם אויבערשטנס רייד. יעדנס לעבן איז דאָך ביי אים אין דער האַנט. דו ביזט גערעכט, גרויסער פאַטער אין הימל, און דיינע מעשים זיינען גערעכטע. איך פריי זיך מיט דיין געבאַט. בלויז מיין אויג וויינט ביטער, אָבער דאָס האַרץ פרייט זיך“.

און דאָן האָט זי זיך אויפגעהויבן און איז געגאַנגען אַרום פּרעגן צי מען האָט נישט געזען איר זון יצחק. זי איז געגאַנגען קיין חברון, און יעדן איינעם וואָס זי האָט באַגעגנט האָט זי געפּרעגט. אָבער קיינער האָט געקאָנט איר עפעס זאָגן. זי האָט אַרויסגעשיקט אירע דינסטן און קנעכט זוכן אברהם'ן און יצחק'ן, האָבן זיי געזוכט אומעטום און נישט געפונען.

אין צווישן האָט דער שמן זיך נאַכאַמאַל באַוווּזן פאַר שרה'ן אין דער געשטאַלט פון אַ מענטשן, און ער האָט צו איר געזאָגט: „איך האָב דיר געזאָגט ליגן, איך האָב דיך אָפּגענאַרט. אברהם האָט יצחק'ן נישט געשאַכטן, און יצחק לעבט“.

ווען שרה האָט דאָס דערהערט איז זי אַזוי שוואַך געוואָרן פון שמחה, אז די נשמה איז איר אויף דער שמעלע אויסגעגאַנגען. זי איז אַלט געווען הונדערט און זיבן און צוואַנציק יאָר ווען זי איז געשטאַרבן, אין חודש מרחשון.

זי האָט בעדאַרפט לעבן אברהם'ס יאָרן, געמלעך הונדערט און פינף און זיבעציק. אָבער דערפאַר וואָס זי האָט געזאָגט „ישפוט ה' ביני וביניך“, זאָל דער אויבערשמער משפּט'ן צווישן מיך און דיר, איז איר לעבנס-שפּאַן פאַרמינערט געוואָרן אויף אַכט און דרייסיק יאָר.

ווען אברהם איז צוריקגעקומען פון דעם באַרג מוריה, האָט ער געטראָפּן שרה'ן אַ טויטע. ער האָט זי באַוויינט און געזאָגט „אשת חיל“, און ער האָט זיך אויפגעהויבן צו גיין זוכן אַ קבר פאַר אירט וועגן. און כאַטש דער אויבערשמער האָט אים געזאָגט: „שטיי אויף, צי אין לאַנד אין דער ליינג און אין דער ברייט, וואָרום דיר וועל איך עס געבן“, פונדעסטוועגן אין דעם מאַמענט ווען ער האָט נישט געהאַט אַ פּלאַץ צו באַערדיקן שרה'ן, האָט ער געפּרעגט קיין קשיות אויפן אויבערשטן.

אברהם קויפט די מערת המכפלה

אברהם איז אַוועק צו די קינדער פון חת, די איינוואוינער פונעם לאַנד, און ער האָט צו זיי געזאָגט: „איך בין דאָ אַ פרעמדער, פון אַן אַנדער לאַנד. איך האָב זיך דאָ באַזעצט מיט אייך, גיט זשע מיר אַ שטיקל פּלאַץ צו באַערדיקן מיין טויטן. איך בעט פּלאַץ בלויז פאַר איין מת.“

און אברהם האָט געגלוסט צו דער מערת המכפלה פאַר פּאַלגענדיקן אינצידענט:

ווען ער האָט איינגעלאָדן די דריי מלאכים צום עסן, איז דער „בן בקר“, יונגרינד, אַנטלאָפּן, און ער איז אַריין אין דער מערת המכפלה. „ואל הבקר רץ אברהם“, און אברהם איז אים נאַכגעלאָפּן. ווען ער איז אַריינגעקומען אין דער מערת המכפלה, האָט ער געזען ווי אדם הראשון און הוה ליגן אויף בעטן און זיי שלאָפּן. עס ברענען ליכט איבער זיי, און אַ גאַר גוטער ריח האָט געשמעקט. האָט ער דערפאַר געגלוסט די מערת המכפלה פאַר אַ קבר.

אגב, דער פּסוק זאָגט „ואל הבקר רץ אברהם“, הבקר אַנטהאַלט די אותיות קברה (אויך הקבר). אַ רמו, אַן אַנדייט אַז דאָס דאָזיקע אַרמ איז פאַר קבורה.

האַבן די קינדער פון חת אים געענטפּערט: „דו ביזט אַ קעניג איבער אונז, דו ביזט אַ האַר איבער אונז, דו ביזט אַ גאַט איבער אונז! אין די בעסטע פון אונזערע קברים קענסטו באַגראַבן דייע מתים, קיין מענטש פון אונז וועט דיר אַפּזאָגן זיין קבר.“

אַבער אברהם האָט זיי געענטפּערט: „די וועלט האָט אַ מלך און אַן אויבערשמן“. און ער האָט זיך פאַר זיי פאַרבוקט און געזאָגט: „אויב איר ווילט איך זאָל באַערדיקן מיין מת, איז בעט עפרון'ען. זייט מעקלערס צווישן אונז, און ווירקט ער זאָל מיר געבן די מערת המכפלה, וואָס געפינט זיך צום סוף פון זיין פעלד, און איך וועל אים דערפאַר באַצאָלן וויפל ער וויל.“

אין יענעם טאַג האָבן זיי באַשטימט עפרון'ען פאַר אַן עלצמן. וואָרום עס פאַסט דאָך ניט, אַז אַזאַ גרויסע פּערזענלעכקייט ווי אברהם זאָל קויפּן פון אַ געוויינלעכן מענטשן, און זיי האָבן געזאָגט צו עפרון'ען: „פאַרקויף די מערת המכפלה אברהם'ן“. האָט ער געענטפּערט: „איך וועל זי אים ניט פאַרקויפּן“. אויב דו פאַרקויפּסט זי אים ניט, מאַכן מיר דיך פאַר אויס עלצמן“, האָבן זיי אים געוואָרנט.

האָט עפרון געזאָגט צו אברהם'ן: „אַלץ וואָס דו פאַר-
לאַנגסט וועט דיין קנעכט מאַן. פאַר געלט אָבער קענסטו דאָס
ניט קויפן. איך גיב עס דיר אַזוי.“

„אומזיסט וועל איך ניט נעמען, איך וויל פון דיר אָפקויפן
פאַר געלט די מערת המכפלה און דאָס פעלד, צו באַנוצן עס
פאַר אַ קבר“, האָט אברהם געזאָגט.

„נעם דיר די הייל און דאָס פעלד, און וויפל דו ווילסט
אַזויפיל גיב“, זאָגט עפרון.

„איך וויל דאָס קויפן פאַר דעם פולן פרייז סיי פון דיר
און סיי פון דייע קינדער און פון אַלע איינוואוינער אויף אייביק“,
זאָגט אברהם.

האָט עפרון געזאָגט צו אברהם'ן: „מיינ האַר, הער מיך
צו, וואָס פאַר אַ ראַלע שפילט אַ שטיקל לאַנד וואָס איז ווערט
פיר הונדערט זילבער שטיק צווישן אַזעלכע פריינט ווי מיר
ביידע! איז פאַרגעס וועגן דעם פרייז און באַערדיק דיין מת.“

האָט אברהם אים אָפגעוואויגן פיר הונדערט זילבער שטיק.
זיי האָבן אָפגעשריבן אַ קאָנטראַקט און פיר עדים, נעמלעך אַמיגל
דער זון פון אבישוע החתי, אליהורף דער זון פון אשונש דער
חוי, עבדון דער זון פון אחירע פון גרר, און עקדיל דער זון פון
אבודיש דער צידוני, האָבן אים גע'חתמ'עט. דעם קאָנטראַקט האָט
אברהם באַהאַלטן. און געשריבן איז אין אים געווען אַז: אברהם
האָט אָפגעקויפט די הייל און דאָס פעלד פון עפרון החתי און
אויך פון זיינע קינדער, פון אַלע איינוואוינער פון דער שטאָט
און פון זייערע קינדער אויף אייביק, פאַר זיך און פאַר זיינע
נאָכקומענדיקע פאַר אַ קבר. דער משא ומתן איז געשלאָסן געוואָרן
אין קעגנוואַרט פון אַלע. און באַלד איז דאָס פעלד געשמיגן.

וואָרום עס איז איבערגעגאַנגען פון די הענט פון אַ פשוט'ן
מענטשן אין די הענט פון אַזאַ גרויסע פערזענלעכקייט ווי אברהם.
די מערת המכפלה איז איינע פון די דריי זאַכן וועגן
וועלכע די פעלקער פון דער וועלט קענען ניט זאָגן אַז די אידן
האָבן זיי גע'גול'ט. די אַנדערע צוויי זאַכן זיינען יוסף'ס קבר און דאָס
בית המקדש. אונזער פאַטער יעקב איז געווען זעהר קלוג. ער
האָט פאַראויסגעזען אַז די ניט-אידישע שכנים אין ארץ ישראל
וועלן וועלן אַוועקנעמען די מערת המכפלה, האָט ער באַשריבן
מיט אַלע איינצלע הייטן די טראַנזאַקציע וועלכע זאל באַווייזן אַז
זי געהערט אונז.

פאַר זיין פטירה האָט יעקב אָנגעזאָגט זיינע קינדער:
„קברו אותי אל אבותי אל המערה אשר בשדה עפרון החתי.
במערה אשר בשדה המכפלה אשר על פני סמרא בארץ כנען.

אשר קנה אברהם את השדה מאת עפרן החתי לאחות קבר. שמה קברו את אברהם ואת שרה אשתו, שמה קברו את יצחק ואת רבקה אשתו, ושמה קברתי את לאה. מקנה השדה והמערה אשר בו מאת בני חת".

"קברו אותי אל המערה", באגראכט מיך נאך אין דער מערה, הייל, "אשר בשדה עפרון החתי", וועלכע געפינט זיך אין עפרון החתי'ס פעלד, און ניט אין איינער פון די אנדערע מערות, היילן, וועלכע געפינען זיך דארט.

אבער אזוי ווי עס איז שוין זיבעצן יאָר אַז איך האָב פאַרלאָזט אַרץ ישׂראל. קען דאָך זיין אַז עפרון'ס יורשים האָבן עס דערווייל אַזוועקגענומען. זאָלט איר ווייזן דעם קאָנטראַקט, נעמלעך, "אשר קנה אברהם את השדה", אַז אברהם האָט געקויפט דאָס פעלד.

מאָמער, ווידער, וועלן זיי טענה'ן אַז דער פאַרקויפער האָט געהאַט קיין רעכט עס צו פאַרקויפן. זאָלט איר וויסן אַז עס איז געקויפט געוואָרן פון "עפרן החתי". און ער איז געווען דער נשיא, דער הויפט, דער פירער, דער הערשער.

און אויב זיי וועלן טענה'ן אַז דער פלאַץ איז פאַרקויפט געוואָרן צו באַארבעטן, ניט אויף אַ קבר. זאָלט איר וויסן אַז עס איז געווען "לאחות קבר". עס איז געווען בפירוש, אויס-דריקלעך פאַר אַ בית הקברות.

וועלן זיי, ווידער, טענה'ן אַז דער מסחר, די טראַנזאַקציע איז ניט גילטיק מער, ווייל די גאַנצע צייט האָבן די קויפערס עס ניט באַנוצט. זאָלט איר זיי זאָגן אַז "שמה קברו את אברהם ואת שרה אשתו", דאָרט האָט מען באַערדיקט אברהם'ן און זיין ווייב שרה.

קען זיך דאָך מאַכן אַז ישמעאל'ס קינדער זאָלן טענה'ן אַז זיי זיינען גלייכבאַרעכטיקטע יורשים. זאָלט איר זיי זאָגן אַז "שמה קברו את יצחק ואת רבקה אשתו", אַז דאָרט האָט מען באַערדיקט יצחק'ן און זיין ווייב רבקה. דאָס באַזווייזט דאָך קלאַר, אַז ישמעאל'ס קינדער האָבן פאַרציכטעט, אָפגעטראָטן זייער רעכט צו יצחק'ס קינדער.

און אויב עס וועלן קומען עשו'ס קינדער מיט דער זעלבער טענה אַז זיי זיינען גלייכבאַרעכטיקטע יורשים. זאָלט איר זיי דערקלערן, "ושמה קברתי את לאה", דאָרט האָב איך באַערדיקט לאה'ן. נעמלעך, דאָס רעכט איז איבערגעגאַנגען צו מיר.

און אויב די אַלגעמיינע איינוואוינער וועלן טענה'ן אַז עפרון האָט גאַרניט געהאַט דאָס רעכט צו פאַרקויפן. ער האָט אזוי געטאַן ווייל ער איז געווען דער הערשער. אַבער דאָס רעכט צו

פארקויפן האָט ער ניט געהאַט. זאָלט איר וויסן אז „מקנה השדה והמערה אשר בו מאת בני הת“, אז דער מסחר איז געקומען צו שמאַנד אין קעגנוואָרט פון אַלע. אַלע איינוואוינער האָבן צוגעשטימט צו דער טראַנזאַקציע, צום מסחר.

און אברהם האָט געבראַכט שרה'ן צו קבורה מיט גרויס כבוד, פונקט ווי מען באַערדיקט אַ קעניג. מען האָט זי מקבר געווען אין שיינע, טייערע קליידער. און ביי דער מטה האָבן זיך געפונען שם דער זון פון נח, זיין זון עבר, אבימלך, ענר, אשכול, ממרא, און אַלע גרעסטע פערזענלעכקייטן. אברהם האָט געמאַכט אַ רירנדיקן הספד, און ער איז געזעסן שבעה נאָך איר.

אברהם בעט אַלטקייט

בי אברהם אבינו'ס צייטן איז ניט געווען אזא מין זאך ווי אַלטקייט, און מען פלעגט ניט דערקענען צווישן אַ פאַטער און אַ זון. וואָרום אַ מענטש פלעגט לעבן הונדערט און צוויי הונדערט יאָר און פלעגט ניט אַלט ווערן. איז טאַקע ווער עס האָט געזען אברהם'ן פלעגט מיינען אז דאָס איז יצחק, און ווער עס פלעגט זען יצחק'ן פלעגט מיינען אז דאָס איז אברהם. האָט אברהם אָנגעהויבן בעטן דעם אויבערשטן אז עס זאָל זיין אזא מין זאך ווי עלטער, כדי מען זאָל דערקענען צווישן אַ פאַטער און אַ זון. ער האָט גע'טענה'ט: „האר פון די וועלטן! אַ טאַטע און אַ זון קומען אָן אין אַן אָרט, ווייסט דאָך קיין מענטש וועמען ער זאָל צוטיילן כבוד. ווייל ער ווייסט דאָך ניט ווער עס איז דער טאַטע, און ווער עס איז דער זון! אָבער אז דו וועסט אים באַשיינען מיט עלטער, וועט אַ מענטש וויסן וועמען ער דאַרף אָפגעבן כבוד. דו דאַרפסט מאַכן אַן אונטערשייד צווישן פאַטער און זון, צווישן יונג און אַלט, אז דער אינגערער זאָל אָפגעבן כבוד דעם עלטערן.“

האָט דער הייליקער אים געענטפערט: „כיי דיין לעבן, ווי דו מאַנסט אַ גוטע זאך, און טאַקע מיט דיר וועל איך אָנהויבן.“ און אברהם איז טאַקע געוואָרן גרייז גרוי. ער האָט זיך געלייגט שלאָפן. און ווען ער איז אויפגעשטאַנען אינדערפרי, האָט ער געזען ווי די האַר פונעם קאַפ און פון דער באַרד זיינען ווייס. האָט ער געזאָגט: „רבנו של עולם! האַסט מיך געמאַכט פאַר אַ ביישפיל!“ האָט דער אַלמעכטיקער אים געענטפערט: „עלמער איז די קרוין פון שיינקייט.“ און דערפאַר וואָס אברהם

האַט געגעבן צדקה, האָט ער זוכה געווען צו עלטער, און ער האָט זיך אויך קונה געווען ביידע וועלטן.

נאָך שרה'ס טויט, האָט דער אויבערשטער געבענטשט אברהם'ן, כדי מען זאל ניט זאָגן, אז ביו איצט פלעגט אים דער אויבערשטער בענטשן נאָר צוליב שרה'ן. און געבענטשט האָט ער אים דערפאַר, ווייל ער פלעגט געבן מעשר פון אלצדינג, און עס איז ניט געווען אַ ברכה אין דער וועלט, מיט וועלכער ער האָט אים ניט געבענטשט. אדרבה, אויף דער עלטער האָט ער אים געמאַכט נאָך גרעסער ווי אין זיין יוגנט. ער האָט אים געגעבן אַ טאַכטער מיט דעם נאָמען בכל. ער האָט אים געגעבן כוח בייצוקומען דעם יצר הרע. ער האָט אים געבענטשט מיט חכמה, פאַרשטאַנד, וויסן, שכל, מיט רייכקייט, מיט קינדער און קינדס-קינדער. ער האָט אים געגעבן די וועלט און יענע וועלט. ער האָט אים געבענטשט אז עשו זאל ניט ווידערשפעניקן ביי זיין לעבן, אז ישמעאל זאל תשובה טאָן ביי זיין לעבן, אז אין זיינע אוצרות זאל גאַרניט פעלן, און ער וועט אים שוין מער ניט שטעלן צו נסיונות, פּרוּוואונגען.

די צען נסיונות

מיט צען נסיונות האָט דער אויבערשטער געפרוּאוּט אב-רהם'ן, און ער האָט אויסגעהאַלטן, ער איז בייגעשטאַנען אלע צען:

(א) ווען אברהם איז געבוירן געוואָרן האָבן נמרוד'ס האַרן געוואָלט אים דערמאַרדן. מען האָט אים אויסכאַהאַלטן אונטער דער ערד דרייצן יאָר. און ער האָט ניט געזען די זון און די לבנה. נאָך דרייצן יאָר צייט איז ער אַרויסגעגאַנגען פונעם באַהעלטעניש. ער האָט פאַר'מיאוס'ט די אָפּגעטער און זיך פאַרזיכערט אינעם שאַמן פון זיין באַשעפּער. ער האָט געזאָגט „ה' צבאות אשרי אדם כותח כך“, אויבערשטער פון צבאות, וואויל דעם מענטשן וועלכער פאַרזיכערט זיך אין דיר.

(ב) מען האָט אים איינגעזעצט אין טורמע אויף צען יאָר, דריי יאָר אין כותא און זיבן יאָר אין קרדו, לויט אַן אַנדער מיינונג דריי יאָר אין קרדו און זיבן יאָר אין כותא. פון דאָרט האָט מען אים געבראַכט און אַריינגעוואָרפן אין קאַלך-אוינון, און דער מלך הכבוד האָט אויסגעשטרעקט זיין רעכטע האַנט, און האָט אים אַרויסגעראַטעוועט. ווי אין פסוק שטייט „ויאמר אליו אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים“, און ער האָט געזאָגט צו אים, איך בין ה' וועלכער האָט דיך אַרויסגעפירט פון אור כשדים.

ג) „לך לך“, ער האט באדארפט פארלאזן זיין לאַנד, זיין געבורטס-ארט, זיין פאָטערס הויז. קומענדיק קיין חרן איז אים אָפגעשטאַרבן זיין פאָטער תרח און זיין מוטער אמתלאי. און וואַנדערונג איז דאָך פאַרן מענטשן שווערער פון אַלץ.

ד) זינט הימל און ערד זיינען באַשאַפן געוואָרן איז ניט געווען אַ הונגער ביז אברהם'ס צייטן, און ניט אין אַלע לענדער, נאָר בלויז אינעם לאַנד כנען, כדי אים אויסצופרוואוון, און אים מאַכן ציען קיין מצרים. ווי אין פסוק שטייט „ויהי רעב בארץ וירד אברם מצרימה“, און עס איז געווען אַ הונגער אין לאַנד, און אברם האָט גענידערט קיין מצרים.

ה) פרעה האָט אַוועקגענומען פון אים זיין ווייב שרה. איז דען פאַראַן אַ מאַן וועלכער זעט ווי אַ פרעמדער נעמט אַוועק זיין ווייב, און ער צערייסט ניט זיינע קליידער?!

ו) ווען אַמרפּל און אַלע זיינע חברים האָבן געוואַלט אים דערמאָרדן, פריער לומ'ן און דערנאָך אים.

ז) ווען דער אויבערשטער האָט אים געזאָגט „אל תירא אברם“, האָב קיין מורא, אברם. איך בין דיין באַשיצער, דיין שכר איז זעהר פיל. און ווען ער זאָגט אים אַז ער איז דאָך קינדערלאַז, ענטפערט אים דער אויבערשטער אַז זיינע קינדער וועלן זיין אַזוי פיל אַז מען וועט ניט קענען זיי איבערציילן, פונקט ווי מען קען ניט איבערציילן די שמערן. און אברהם האָט געגלויבט אין ה'.

ח) ווען דער אַלמעכטיקער האָט געהייסן דעם נייען און נייענציק יאָריקן אברהם'ן מל זיין זיך און זייניקע.

ט) ווען שרה האָט געפאָדערט פון אברהם'ן ער זאל אַוועק-שיקן הגר'ן מיט ישמעאל'ן, איז דאָס אים זעהר ניט געווען צום האַרצן. האָט דער אויבערשטער געזאָגט צו אים „כל אשר תאמר אליך שרה שמע בקולה“, אַלץ וואָס שרה זאָגט דיר זאָלסטו פאַלגן.

י) ווען דער אויבערשטער האָט געהייסן אברהם'ן פירן יצחק'ן צו דער עקידה.

אליעזר ברענגט רבקה'ן

אין אַט יענע מעג האָט אברהם מהרהר געווען. ער האָט זיך געמראַכט: ווען יצחק וואַלט געווען געשטאַרבן אויפן באַרג מוריה, וואַלט איך דאָך געווען געבליבן קינדערלאַז. איצט אַז עס איז געשען אַ נס און יצחק איז געבליבן לעבן וועל איך אים חתונה מאַכן מיט ענר'ס, אַדער אשכול'ס, אַדער ממרא'ס אַ מאַכטער.

זיי זיינען דאָך צדקניות. אי יחוס, וואָס גייט עס מיך אָן! האָט דער אויבערשטער אים געזאָגט: דארפסט זיך ניט קימערן, זאָרגן, וועגן דעם. יצחק'ס זיווג, רבקה, איז שוין געבוירן געוואָרן.

ער האָט מהרהר געווען, ער האָט זיך געטראַכט: מיין זון יצחק איז דאָך הייליק. ער איז דאָך אינגאָנצן „עולה“. ווי זשע קען ער חתונה האָבן מיט אַ מאַכטער פון כנען?!

איז שטייענדיק נאָך ביים באַרג מוריה איז אים אָנגעזאָגט געוואָרן די בשורה אַז רבקה, יצחק'ס זיווג, איז געבוירן געוואָרן. ער האָט מורא געהאַט פאַר יסורים. האָט דער אַלמעכטיקער אים געזאָגט: זאָרג זיך ניט וועגן דעם, האָב קיין מורא. עס איז שוין דאָ ווער עס זאָל זיי מקבל זיין, נעמלעך אויב.

ער האָט זיך געטראַכט: אפשר איז געפונען געוואָרן אין יצחק'ן אַ פסול, דערפאַר איז ער ניט אָנגענומען געוואָרן פאַר אַ קרבן. איז אַרויסגעגאַנגען אַ בת קול און האָט געזאָגט „לך אכול בשמחה לחמך“, גיי עס מיט פרייד דיין ברויט.

אין יענע טעג האָט אברהם גערופן אליעזר'ן, וועלכער האָט אויסגעזען ווי אברהם, האָט געוועלטיקט איבער זיין יצר הרע ווי אברהם, איז געווען אַ פאַרשטאַנדיקער קנעכט און דער אויפזעער איבער אברהם'ס הויז. איז אליעזר אַריינגעקומען צו אים, און אברהם האָט געזאָגט צו אים:

„איך בין שוין אַלט, און ווייס ניט ווען איך וועל שטאַרבן. וויל איך אַז דו זאָלסט ברענגען יצחק'ן אַ ווייב פון מיין פאַטערס הויז פון חרן. איך באַשווער דיך אַז דו זאָלסט ניט נעמען פאַר אים אַ ווייב פון דעם לאַנד פון די טעכטער פון כנען, צווישן וועלכע מיר וואוינען. דו זאָלסט גיין אין מיין געבורטסלאַנד, און דער אויבערשטער וועלכער האָט מיך אַהער געבראַכט און מיר צוגעזאָגט דאָס לאַנד, ער וועט שיקן זיין מלאך פאַר דיר, און דו וועסט מצליח זיין.“ און ער האָט אים געוואָרנט ניט צו גיין צו די טעכטער פון ענר, אשכול און ממרא.

האָט אליעזר זיך געטראַכט צי זיין אייגענע טאַכטער איז ווערט צו זיין יצחק'ס ווייב. און אויב דאָס מיידל וואָס ער וועט וועלן פאַר יצחק'ן וועט ניט וועלן גיין, וועט ער אים געבן זיין טאַכטער. האָט אַבער אברהם געזאָגט צו אים: „דו ביזט פאַרשאַלטן, און מיין זון איז געבענטשט, און אַ פאַרשאַלטענער קען זיך ניט באַהעפטן מיט אַ געבענטשטן.“

„אַבער וואָס וועט זיין אַז זי וועט ניט וועלן מיטגיין“, פּרעגט אליעזר, „זאָל איך אומקערן דיין זון אין דיין געבורטס-לאַנד?“

„דו זאלסט זיך ניט דערוועגן אומצוקערן מיין זון אין מיין געבורטסלאג, וואָרום דער אלמעכטיקער פֿאַר וועלכן איך גי, וועט דיר שיקן אַ מלאַך, און ער וועט באַגליקן דיין וועג,“ ענטפֿערט אים אברהם. „און טאַמער וועט זי ניט וועלן מיטגיין, ביזשו פֿריי פֿון מיין שבועה, און נעם פֿאַר זיינעטוועגן אַ ווייב פֿון די טעכטער פֿון ענה, אשכול און ממרא. אַבער מיין זון אַהין זאלסטו ניט צוריקפֿירן.“

און טאַקע אין דעם מאַמענט ווען אברהם אבינו האָט געזאָגט „ער וועט שיקן פֿאַר דיר זיין מלאַך“, האָט דער אוי-בערשטער אָנגעגרייט צוויי מלאכים, איינער וועלכער זאל אַרויס-ברענגען רבקה'ן, און איינער וועלכער זאל באַגלייטן אליעזר'ן.

אליעזר האָט געטאָן ווי אברהם האָט אים געהייסן. ער האָט אויך געשוואוירן. אליעזר האָט גענומען צען קעמלען, און אברהם האָט אים געגעבן אַ כתב, אַ דאָקומענט, אַז אַלץ וואָס ער פֿאַרמאָגט געהערט יצחק'ן. דאָס האָט ער געטאָן, כדי עס זאלן זיך געפינען בעלנים וועלכע וועלן געבן זייער טאַכטער יצחק'ן פֿאַר אַ ווייב. און אליעזר האָט אויך מיטגענומען צען פֿון זיין האָרס קנעכט.

אליעזר און די צען קנעכט האָבן זיך געלאָזט קיין חרן, די שטאָט וואו נחור און תרח האָבן געוואוינט. פֿון קרית ארבע קיין חרן געדויערט געוויינלעך זיבעצן טעג, אַבער אליעזר האָט עס געמאַכט אין דריי טעג. דער אויבערשטער האָט געוואָלט מאַן חסד מיט יצחק'ן, האָט ער געשיקט אַ מלאַך פֿאַר אליעזר'ן, איז דער וועג אים אַנטקעגן געשפּרונגען, און פֿון הימל האָט מען אים געלויבטן מיט פֿונקן און מיט בליצן. אליעזר האָט זיך טאַקע געוואונדערט און געזאָגט: זע נאָר, ערשט היינט בין איך אַרויס אין וועג, און היינט בין איך אָנגעקומען אַהער!

אָזוי ווי אליעזר האָט זיך אַוועקגעלאָזט אין וועג אַריין, האָט אברהם געשיקט צו שם ועבר, און מען האָט געבראַכט יצחק'ן אַהיים קיין באַר שבע.

ווען אליעזר איז אָנגעקומען, האָט ער געלאָזט די קעמלען רוען אויסערהאַלב דער שטאָט נעבן אַ ברונעם, פֿאַרנאַכט צו, ווען די שעפֿערינס קומען צום ברונעם. און ער האָט געבעטן צום אויבערשטן: „האַר פֿון מיין האָר אברהם, איך בעט דיך שיק מיר צו דאָס רעכטע. מו חסד מיט מיין האָר און שיק מיר צו היינט אַ ווייב פֿון זיין משפּחה פֿאַר זיין זון. איך שטיי היינט ביים קוואַל וואַסער, און די טעכטער פֿון די איינוואוינער פֿון דער שטאָט קומען שעפֿן וואַסער. איז דאָס מיידל, וועלכער איך וועל

זאָגן: 'בויג איין, איך בעט דיר, דיין קרוג און איך וועל מרינקען', און זי וועט זאָגן 'מרינק און אויך דיינע קעמלען וועל איך אַנטרינקען', איז אַ סימן אז זי איז ווערט צו זיין יצחק'ס ווייב, און אַריינגעבראַכט צו ווערן אין אברהם'ס הויז אַריין". און כאַטש אליעזר האָט ניט געבעטן ווי עס באַדאַרף צו זיין, וואָרום וואָס וואָלט ער געווען געמאַן, ווען אַ דינסטמיידל קומט אַרויס און מרינקט אים אָן, וואָלט ער אויך זי געווען גענומען פאַר אַ ווייב פאַר יצחק? אַבער דער אַלמעכטיקער האָט אים צוגעשיקט די רעכטע. און געבעטן האָט ער „חסד" פאַר אברהם אַבינו, ווייל אַפילו אברהם אַבינו אין וועמענס זכות „חסד" עקזיסטירט אויף דער וועלט, האָט אויך באַדאַרפט חסד.

און ווען אליעזר איז אַזוי געשמאַנען און געבעטן, איז רבקה, די טאָכטער פון בתואל דער זון פון מלכה וועלכע איז געווען דאָס ווייב פון נחור, אברהם'ס ברודער, אַרויסגעקומען מיט דעם קרוג אויפן אַקסל. דאָס מיידל איז געווען אַ זעהר שיינע און אַן אַנשמענדיקע, ניט ווי די אַנדערע מיידלעך פון יענער צייט, און זי האָט זיך געלאָזט צום ברונעם. ווי נאָר דאָס וואַסער האָט זי דערזען, האָט עס זיך אויפגעהויבן. האָט זי אַנגעפילט דעם קרוג, און זיך געלאָזט צוריקגיין.

ווען אליעזר האָט דערזען ווי דאָס וואַסער האָט זיך אויפגעהויבן פאַר אירעטוועגן, איז ער געלאָפן איר אַנטקעגן, און האָט געזאָגט צו איר: „גיב מיר, איך בעט דיר, אַ זופּ וואַסער פון דיין קרוג". האָט זי געענטפערט: „מרינק, מיין האַר". זי האָט גיך אַראָפּגעלאָזט דעם קרוג פון איר אַקסל אויף איר האַנט, אים אַנגעטרונקען און געזאָגט צו אים: „אויך דיינע קעמלען וועל איך אַנטרינקען", און זי האָט אַזוי געמאַן.

איז אליעזר געשמאַנען און האָט זיך שטאַרק געוואונדערט. ער האָט געזען אז ער האָלט ביים מצליח זיין. אַבער ער האָט ניט געוואוסט, צי זי איז פון אברהם'ס משפּחה צי ניט.

נאָכדעם ווי זי האָט אַנגעטרונקען די קעמלען, האָט ער איר געגעבן גאַלדענע און זילבערנע מתנות, אויך צוויי בראַסלעטן קעגן די צוויי לוחות, צען שטיקער גאַלד קעגן די עשרת הדברות. דאָן האָט ער זי געפרעגט וועמענס טאָכטער זי איז, און צי עס איז פאַראַן פּלאַץ אין איר פאַטערס הויז איבערצונעכטיקן איין נאָכט. ער איז געווען זיכער אז אין אברהם'ס זכות וועט ער מצליח זיין.

האָט זי געענטפערט אין דער אַרדענונג ווי ער האָט גע-פרעגט. זי האָט אים געזאָגט אז זי איז בתואל'ס טאָכטער, און אז

עס איז אויך פאראן פלאץ איבערצוגעמיקן מערערע נעכט און אויך האבער און שטרוי פאר די קעמלען.

האט אליעזר געדאנקט דעם אויבערשטן וואס ער האט אים צוגעשיקט דעם רעכטען זיווג. דאס מיידל איז געלאפן אהיים און האט דערציילט וואס מיט איר האט געמראפן. ווען איר ברודער לכן האט דערזען דעם נאז-באנד, האט ער א זאג געמאן אז דאס מוז זיין א רייכער מאן, און ער האט געווארפן אן אויג אויפן געלט. איז ער אים אנטקעגן געלאפן און האט אים געזאגט: „געבענטשט זאל זיין דיין קומען, וואס שטייסטו אויפן גאס? עס איז דאך ניט פאר דיין כבוד צו שטייען אויף דער גאס. איך האב דאך אויסגערוימט דאס הויז פון עבודה זרה!“ און לכן האט אים אזוי פיין אויפגענומען, ווייל ער האט געמיינט אז דאס איז אברהם, ווארום אליעזר האט אויסגעזען ווי אברהם. האט אליעזר אנגענומען די איינלאדונג. מען האט אויפגע- צוימט די קעמלען, זיי געגעבן עסן, און אליעזר'ן און זיינע מענטשן האט מען געגעבן וואסער אפצואוואשן די פיס. מען האט אויך געגעבן אים א מאלצייט, אבער עס איז געווען אין אים סס צו טוימן אליעזר'ן. האט אליעזר אבער געזאגט אז צו ערשט וויל ער אפזאגן וואס ער דארף, און ער האט זיי דערציילט דעם גאנצן ענין.

האט לכן זיך אנגערופן, ווארום א רשע שפרינגט ארויס און רעדט פארן מאמן, און דאן בתואל: אזוי ווי עס איז נגזר געווארן ביי דעם בארג מוריה אז רבקה זאל זיין יצחק'ס ווייב, קענען מיר ניט זיין דאגעגן. אט האסמו רבקה'ן, נעם זי און זאל זי ווערן דאס ווייב פון דיין הארם זון. דערווייל האט דער מלאך גבריא אל איבערגערוקט אליעזר'ס שיסל צו בתואל'ן. בתואל האט פארזוכט פון דעם עסן, און ער איז באלד געשטארבן. דערהערנדיק זייערע ווערטער, האט אליעזר זיך שטארק געפרייט און געלויבט דעם אויבערשטן. און ער האט געגעבן רבקה'ס מוטער דבורה און איר ברודער לכן זילבערנע און גאלדענע מתנות, אויך קליידער, זאנגען, ניס, און זיי האבן געגעסן.

גאנץ פרי האט אליעזר דערזען ווי א מלאך ווארט אויף אים אויף דער גאס. האט ער געוואלט זיך לאזן אהיים, האבן רבקה'ס מוטער און ברודער געזאגט: „זאל דאס מיידל זיין מיט אונז נאך א יאר אדער צען חדשים, און דאן וועט זי גיין.“ אבער אליעזר האט געבעטן מען זאל אים ניט צוריקהאלטן. האבן זיי געענטפערט מען זאל פרעגן רבקה'ן, און רבקה האט געזאגט: „איך גיי קעגן אייער ווילן.“ רבקה איז דאן אלס געווען דריי

יאר (לויט אן אנדער מיינונג צען יאר), און זיי האבן מיט איר מיטגעשיקט איר אים דבורה, די טאכטער פון עוין.
צוועלף אזויגער ביימאג איז אליעזר ארויס פון הרן. און כדי רבקה זאל ניט זיין א נאכט מיט דעם קנעכט, איז אים דער וועג אנטקעגן געשפרונגען, און דריי אזויגער ביימאג, ארום מנחה צייט איז ער אָנגעקומען קיין חברון מיט רבקה'ן.

יצחק און רבקה

און יצחק איז ארויסגעגאנגען אין פעלד אריין דאווענען מנחה, און ער האט דערזען ווי קעמלען קומען אָן. ווען רבקה האט דערזען ווי ער שטייט פארטיפט אין דאווענען, האט זי זיך געטראכט אז דאס מוז אודאי זיין א גרויסער מענטש, כפרט נאך ווען זי האט דערזען אז ער זעט אויס ווי א מלאך. האט זי זיך אראפגעלאזט פון דעם קעמל, אבער די ערד האט זי ניט בארירט, און זי האט א פרעג געמאָן אליעזר'ן: „ווער איז אָט דער שיינער מאַן וועלכער גייט אונז אַנטקעגן?“ „דאָס איז מיין האַר“, האָט אליעזר געענטפערט. האָט רבקה זיך פאַרדעקט מיט דעם שלייער.
און אליעזר האָט דערציילט יצחק'ן אַלע נסים וועלכע האָבן מיט אים פאַסירט, אַז דער וועג איז אים אַנטקעגן געשפרונגען, און רבקה איז אים צוגעשיקט געוואָרן.
יצחק האָט געבראַכט רבקה'ן אין זיין מוטערס געצעלט אַריין, און באַלד האָט ווידער אָנגעהויבן לייכטן דאָס ליכט וואָס איז אויסגעגאַנגען ווען שרה איז געשטאַרבן.
יצחק האָט גענומען רבקה'ן פאַר אַ ווייב. ער האָט זי ליב געהאַט, ווייל זי האָט זיך געפירט ווי זיין מוטער, און אַלץ איז געוואָרן אזוי ווי עס פלעגט זיין ביי שרה'ס לעבצייטן. אזוי לאַנג ווי שרה האָט געלעבט, איז אַ וואַלקן געווען אָנגעבונדן צו דער מיר פון איר געצעלט. און ווען שרה איז געשטאַרבן, האָט דער וואַלקן זיך אָפּגעמאַן. אַבער ווען רבקה איז געקומען, האָט דער וואַלקן זיך אומגעקערט. אזוי לאַנג ווי שרה האָט געלעבט, זיינען די מירן געווען ברייט אָפּן. ווען זי איז געשטאַרבן האָט אויפגעהערט די ברייטקייט. און ווען רבקה איז געקומען, זיינען די מירן ווידער געשטאַנען ברייט אָפּן. אזוי לאַנג ווי שרה האָט געלעבט, פלעגט הערשן אַ ברכה אינעם טייג. מיט שרה'ס טויט איז די ברכה פאַרשוואַנדן. מיט רבקה'ס אָנקומען האָט די ברכה זיך אומגעקערט. אזוי לאַנג ווי שרה האָט געלעבט, האָט אַ ליכט געברענט פון איין שבת ביינאַכט ביז צום אַנדערן. מיט איר טויט האָט דאָס ליכט אויפגעהערט צו ברענען. מיט רבקה'ס אָנקומען האָט דאָס ליכט ווידעראַמאַל אָנגעהויבן צו ברענען.

און נאכדעם ווי יצחק האָט געטרויערט נאָך זיין מוטער שרה דריי יאָר, האָט ער גענומען רבקה'ן פאַר אַ ווייב. וואָרום אזוי לאַנג ווי אַ מוטער לעבט, איז מען צוגעבונדן צו איר, און אז זי שטאַרבט געפינט מען אַ טרייסט אין דער ווייב. און יצחק איז אַלט געווען פערציק יאָר ווען ער האָט חתונה געהאַט מיט דער צען יאָריקער (לויט אַן אַנדער מיינונג, דריי יאָריקער) רבקה, זיין קוזין (שני בשלישי) בתואל'ס טאָכטער.

אברהם האָט חתונה מיט קטורה'ן

האָט זיך אָבער יצחק אַ טראַכט געמאַן: איך האָב גענומען אַ ווייב, און מיין פאָטער איז אַהן אַ ווייב! וואָס זשע האָט ער געמאַן? איז ער געגאַנגען און האָט אים געבראַכט אַ ווייב. האָט אברהם גענומען אַ ווייב מיט דעם נאָמען קטורה, נעמעלעך הגר. מען האָט זי גערופן קטורה ווייל אירע מעשים זיינען געווען אזוי פיין ווי „קטורת“, ווייהרויך. און זי האָט אים געבוירן זעקס זין: זמרן, יקשו, מדה, מדין, ישבק און שוח. אָבער אין שרה'ס געצעלט אַרײַן האָט ער זי נישט אַרײַנגעלאָזט.

אַז עס איז געקומען די צייט ווען אברהם האָט געוואָלט בענטשן זיינע קינדער, האָט ער זיך געטראַכט: אויב איך וועל בענטשן יצחק'ן, וועלן דאָך ישמעאל'ס און קטורה'ס קינדער זיין אין כלל. זאָל איך ווידער ישמעאל'ס און קטורה'ס קינדער נישט בענטשן, ווי זשע קען איך בענטשן יצחק'ן! האָט ער באַשלאָסן: אזוי ווי איך בין דאָך נישט מער ווי אַ בשר ודם, היינט בין איך דאָ און מאַרגן בין איך אין קבר, און איך האָב דאָך שוין מייגס אָפגעטאָן, איך האָב זיי דאָך שוין געבראַכט אויף דער וועלט. איז פון איצט אָן און ווייטער, וואָס דער אַלמעכטיקער וויל, זאָל ער טאָן אויף זיין וועלט, און ער האָט אים נישט געבענטשט.

אברהם האָט אַוועקגעגעבן יצחק'ן אַלץ וואָס ער האָט פאַרמאָגט. און דאָס פאַרמעגן וואָס ער האָט זיך דערוואַרבן דורך שרה'ן, און גלאַט מתנות וואָס מען האָט אים געגעבן, האָט ער אַוועקגעגעבן הגר'ס קינדער, ווייל ער האָט נישט געוואָלט הנאה האָבן פון זיי.

און אזוי ווי אברהם איז געווען אזוי הויך ווי פיר און זיבעציק מענטשן, האָט געגעסן פאַר פיר און זיבעציק מענטשן און האָט געהאַט כוח פאַר פיר און זיבעציק מענטשן, האָט ער אויסגעבוים אָן אייזערנע שטאַט, און ער האָט אַרײַנגעזעצט דאָרט די זעקס זין. אזוי הויך איז זי געווען אַרומגעבוים אַז די זון האָט נישט געקענט אַרײַנשיינען. האָט אברהם זיי געגעבן בריליאַנטן און

שייערע שמייענער. און ווען דער אויבערשטער וועט פארשעמען די לבנה און די זון, וועלן די דאָזיגע שמייענער לייכטן.

אברהם'ס צוואה

און צו יצחק'ן האָט אברהם געזאָגט: „דו ווייסט דאָך און דו האָסט דאָך געהערט אז עס איז פאראן בלויז איין פאָטער אין הימל און ניט מער. ער האָט מיך אַרויסגענומען פון מיין פאָטערס הויז, פון מיין געבורטס־לאַנד, מיך געראַטעוועט פון דעם קאַלך־אויוון, פון די בייזוויליקע רשעים, ווייל איך האָב געטרויט אין אים. ער האָט מיך געבראַכט אַהערצו, און מיר אַלץ געגעבן. עס פעלט מיר גאַרניט. ער האָט מיר צוגעזאָגט און צו מיר געזאָגט: 'דיינע קינדער וועל איך געבן דאָס דאָזיקע לאַנד, און זיי וועלן עס ירש'ענען, דורך אַפּהיטן מיינע מצוות און מיינע געזעצן, מיינע לערעס, מיינע דינים וועלכע איך האָב דיר געבאַטן און וועלכע איך וועל זיי געביטן'. איצט, מיין קינד, הער וואָס איך זאָג דיר אָן. היט אָפּ דיין אויבערשטנס געבאַט וואָס איך הייס דיר. דו זאָלסט ניט אַפּקערן פון דעם גראָדן וועג רעכטס אָדער לינקס, כדי עס זאָל דיר זיין גוט, און דיינע קינדער נאָך דיר, אויף אייביק. געדענק דעם אַלמעכטיקנס וואונדער און זיין גענאָד, וואָס ער האָט מיט אונז געטאָן. ער האָט אונז געראַטעוועט פון אונזערע פיינט. טו זשע ווי איך זאָג דיר, און דו זאָלסט לערנען דיינע קינדער זיי זאָלן גיין אין דעם גראָדן וועג, וועט אויך זיי זיין גוט.“

האָט יצחק געענטפּערט: „אַלץ וואָס מיין האָר געבאַט מיר וועל איך טאָן. פון דעם אויבערשטנס געבאַט וועל איך זיך ניט אַפּקערן. אַלץ ווי דו האָסט מיר געבאַטן וועל איך אַפּהיטן.“

אברהם'ס פטירה

און אין יענער צייט ווען יעקב און עשו זיינען אַלס געווען פופצן יאָר, איז אברהם געשטאַרבן אין אַ גומער עלטער — וואָרום ישמעאל האָט תשובה געטאָן ביי זיין לעבן — פון אַן אינעווייניקס־טער קראַנקייט פון וועלכער מערסטע צדיקים שטאַרבן. ער איז אַלס געווען הונדערט און פינף און זיבעציק יאָר. געדאַרפט האָט ער, אייגענטלעך, לעבן נאָך לענגער. נאָר כדי ער זאָל ניט זען ווי זיין אייניקל עשו גייט אַרויס לתרבות רעה, גייט אין שלעכטע און אויסגעלאָסענע וועגן, זיינען אים די יאָרן פאַרקריצט געוואָרן. און טאַקע אין דעם טאַג ווען אברהם איז נפטר געוואָרן, האָט עשו עובר געווען אויף פינף עכירות: ער האָט געהאַט געשלעכטלעכע

באציאונגען מיט א פארלאַבט מיידל, ער האָט גע'הרג'עט אַ מענטשן, געלייקנט אינעם באַשעפער, געלייקנט אין תּחית המתים, און האָט אַוועקגעגעבן די בכורה (עס זיינען פאַראַן אַנדערע מיינונגען).

און געשטאַרבן איז אברהם ניט דורך דעם מלאך המות. וואָרום פונקט אַזוי ווי דער יצר הרע האָט געהאַט איבער אים קיין שליטה, אַזוי האָט אויך דער מלאך המות געהאַט איבער אים קיין שליטה. און דעם טייערן שטיין, וואָס פלעגט הענגען אויף אברהם'ס האַלז, און ווען אַ קראַנקער האָט אים געזען, איז ער באַלד אויסגעהיילט געוואָרן, האָט דער אויבערשטער אויפגעהאַנגען אויף דעם זון-ראַד.

ווען די איינוואוינער פון דעם לאַנד כּנען האָבן דערהערט אַז אברהם איז געשטאַרבן, זיינען זיי אַלע מיט זייערע מלכים, זייערע האַרן געקומען אים באַגלייטן צו זיין אייביקער ר. אויך אַלע איינוואוינער פון דעם לאַנד הרן, און אברהם'ס אַלע פאַר-וואַנדטע, און אַלע גרויסע מענטשן פון יענער צייט זיינען געקומען. זיי האָבן אַלע אָפּגעגעבן אברהם'ן גרויס כבוד, און זיי האָבן געטרייסט זיין זון יצחק.

שם און עבר זיינען געגאַנגען פאַר דער מטה. מען האָט אים געבראַכט צו דער מערת המכפלה וואָס ער האָט אָפּגעקויפט פון עפרון החתי און זייניקע פאַר אַ קבר, און יצחק און ישמעאל האָבן אים געבראַכט צו ר. געווען איז דאָס אַכט און דרייסיק יאָר נאָך שרה'ס טויט. און ער רומט דאָרט אין שרה'ס אַרעמס. אויף יענער וועלט איז דאָך ניט פאַראַן אַ יצר הרע.

אין יענעם טאַג זיינען אַלע גרעסטע מענטשן פון דער וועלט געשטאַנען אין אַ שורה, און זיי האָבן געזאָגט: „וויי צו דער וועלט וואָס האָט פאַרלוירן דעם פירער, וויי צו דער שיף וואָס האָט פאַרלוירן דעם קאָפיטאַן“.

און אַלע איינוואוינער פון כּנען, און אַלע די וועלכע האָבן געקענט אברהם'ן, האָבן געוויינט אַ גאַנץ יאָר. אויך ווייבער און קינדער האָבן געטרויערט אויף אים. ווייל ער איז געווען אַ רעכטפאַרטיקער מענטש סיי מיטן אויבערשטן סיי מיט לייט. און עס איז טאַקע נאָך ניט געווען אַ מענטש וועלכער האָט מורא געהאַט פאַרן באַשעפער פון דער פריסטער יוגנט ביז צום טויט ווי אברהם.

אברהם זיצט ביי דער טיר פון דעם גיהנום און לאַזט ניט אַריין אַהין די גע'מל'טע אידן. דעם אויבערשטנס ליבע צו אברהם'ן איז איבערגעגאַנגען צו יצחק'ן.

ספרים פון אום פאנרשינג קא.

משניות מיט פארגרעסערטע אותיות, מיט די פירושים תפארת ישראל, ברטנורא, עיקר תוספות יום טוב, און מיט די קונטרסים זרע אמונה, דבר בעתו, חוסן רב, אבי עזר, דרוש אור החיים, חומר בקודש, יבקש דעת, מסגרת זהב, אין זעקס פראכטפולע בענדער, קנאפע פיר טויזנט זייטן.

פרקי רבי אליעזר, מיט דעם פירוש הרד"ל פון גאון ר' דוד לוריא ז"ל, מבילתא, הוצאת מאיר איש שלום, איינער פון די עלטסטע הלכה'שע מדרשים, פארפאסט פון די תנאים.

ספרא (תורת כהנים), מיט דעם פירוש פון ראב"ד ז"ל, און מיט דער מסורת התלמוד.

ספרי, הוצאת מאיר איש שלום, אן אלטער מדרש, פארפאסט פון די תנאים, מדרש תהלים, המכונה שוחר טוב, הוצאת באבער, פון וועלכן די שפעטערע מדרשים האבן געשעפט.

ספר האמונות והדעות, פון רבינו סעדיה גאון, ז"ל, מורה נבוכים, פון רמב"ם ז"ל מיט די פירושים „שם טוב“, „אפודי“, „קרשקש“, „אברבנאל“, „ביאור הנרבוני“.

ספר הכוזרי, פון ר' יהודה הלוי ז"ל מיט די פירושים „קול יהודה“ און „אוצר נחמד“.

פירוש התורה לרשב"ם, עדיציע דוד ראזין.

ציון לדרש, פון ר' שרגא פייבש פרענקעל ז"ל, אנטהאלט אלע מאמר חז"ל פון תלמוד בבלי און ירושלמי.

שאלות ותשובות עונג יום טוב אויף אורח חיים, יורה דעה, חושן משפט, אבן העזר, פון ר' רפאל יום טוב ליפמן היילפריין, ז"ל.

הכתב והקבלה, פון ר' יעקב צבי מעקלענבורג ז"ל, עס איז א געניאלער פירוש וואס דערקלערט די תורה לויט דרש און הלכה און אנטהאלט אן אונערשעפלעכן קוואל פון וויסן.

חיי היהודי על פי התלמוד, פון ר' יצחק סובאלסקי ז"ל, א וואונדער-בארע באשרייבונג פון דעם איד'נס לעבן אין אלע צווייגן פון לעבן, באזירט אויף איבער דריי טויזנט מאמרי חז"ל.

לפלגות ראובן, על כל סדר נזיקין.

געקליבענע פערל, דרשות אויף אלע סדרות, מגילות און ימים טובים, פון דר. ישראל וו. מארקוס ז"ל.

קולמבוס היהודי, ערשטער ראמאן אין העברעאיש פון שאול ספיר, דער בעל תשובה, ראמאן וועגן ווילנער גאון ז"ל און זיין צייט, פון שאול ספיר.

דער ווילנער גאון, פון פסח מארקוס.

ביכער פון דר. אהרן ראזמארין

ל כ ב ו ד ש ב ת

אייגנארטיגע געדאנקען אויף אלע פיר און פופציג סדרות, און אויף מאנכע ימים טובים, וואָס שפרודלען מיט תורה און חכמה פון אונזערע חכמים, גאונים און גדולי התורה ז"ל, און אַנטהאַלטן הונדערטער אויסערגעוויינלעך אינטערעסאַנטע עפיוואָדן פון גדולי ישראל, משלים, מאמרי חז"ל און גלאַט גוטע ווערטלעך.

... עס האָט אלע פּאָלקסטימלעך- }
רעליגיעזע חז"ען... }
דר. א. מוקדוני }
נער... }

חיים ליבערמאַן }
... דורכגעפלאַכטן מיט טרעפלעכע }
מעשיות, צוגעפאַסטע אַנעקדאָטן און }
גלייך-ווערטלעך... האַלט דעם לייע- }
נער געשפּאַנט... }
חסידישע מאמרים... }

יעקב גלאַטשטיין }
... דאָס בוך הייסט טאַקע „לכבוד שבת“ אָבער עס וואָלט באַדאַרפט הייסן }
„לכבוד אלע טעג פון דער וואָך“... ווייל וועלכן טאָג אין דער וואָך איר }
זאָלט דאָס בוך לייענען, וועט איר דערפילן דעם הויך פון שבת-דיקייט... }
אהרן ניסענזאָן }

* * *

די שעהנקייט פון אירענטום

דאָס בוך באַהאַנדלט אויף אַ פּאָפּולערן אופן אַזעלכע וויכטיגע און אינטע- }
רעסאַנטע טעמעס ווי וואָס די אידישע לערע האָט צו זאָגן וועגן: אמת און }
ליגן, אויפריכטיקייט און חנופה, לשון הרע, ליבשאַפט, און פיינטשאַפט, }
רחמנות און גרויזאַמקייט, גמילות חסד און פּראָצענט, צדקה, פאַרגינען און }
מקנא זיין, רעספּעקטירן און באַליידיגן, באַשיידנקייט און חוצפה, געדולד און }
אויפּרעגונג, אייניקייט און צעשפּליטערטקייט, בילדונג און עם הארצות, לערער }
און פירער, אַרבעטער און אַרבעטס-געבער, די פרוי, שלום און מחלוקת, }
דעמאָקראַטיע און נאָך וויכטיגע טעמעס.

... דאָס בוך איז וואָרעם און מיט }
באַגייסטערונג געשריבן... און די }
וואָרעמקייט פאַרכאַפט אייך, און ציט }
אייך אַרין אַ וועלט פון ברודער- }
לעכקייט, פון ליבע, רחמים און }
מענטשלעכקייט... }
דר. ראָזמאַרין לייגט אויס סיסטע- }
מאַטיש די גאַנצע אידישע עטיק... }
און דער ליינער באַקומט אַ קלאַרן }
און פולן באַגריף וועגן דעם מהות }
פון דער אידישער עטיק... }
מיט זיין שעהנקייט... }

דר. א. מוקדוני }
... אויף אַ זעהר פּאָפּולערן, לייכט פאַרשטענדלעכן אופן גיט איבער דער }
פאַרפאַסער די וויכטיגסטע מאָראַלישע לערעס פון איינטום... }
חיים ליבערמאַן }

ביכער פון דר. אהרן ראזמאָרין

געדאַנק און חכמה

טייטשט אויס אלע סדרות פון אַ גאַנץ יאָר, ווי אויך די קריאה פון מאַנכע ימים טובים. דאָס בוך איז פול מיט אינטערעסאַנטע מדרשים, מאמרי חז"ל, משלים פון גדולים, עפיואָדן פון באַרימטע פּערזענלעכקייטן, שאַרפּזיניגע ווערטלאַך.

* * *

אַן ענטפּער

(צו דער פּאַלעמיק אַרום דעם אידישען טעאַלאָגישען סעמינאַר).

* * *

GOLDEN RULES

CONTENTS: *Fundamentals in Judaism, Truth and Falsehood, Sincerity and Flattery, Love and Hatred, Compassion and Cruelty, Free Loans and Usury, Envy and Contentment, Respect and Contempt, Meekness and Arrogance, Patience and Impatience, Unity and Discord, Erudition and Ignorance, Teachers and Leaders, Employer and Employee, The Status of the Jewish Woman, Strife and Peace, Democracy.*

This, authoritative, informative, yet popular presentation of the teachings of Jewish ethics shows how the Jew has acted, and how he should act, according to the precepts of Judaism. It convinces the reader that a strictly religious life plus knowledge of the religious and ethical teachings of Judaism would best protect the existence of the Jews as a Jewish people and would simultaneously serve as an impregnable fortress against antisemitism in its multifarious forms and shades.

* * *

DO YOU KNOW THIS ONE?

The Jewish Quiz Book For Old And Young.

* * *

MOSES IM LICHTE DER AGADA

- ...erreichte Vollstaendigkeit. —Prof. Samuel Kraus
...ein widerspruchlos einheitliches Bild von Moses. —Prof. Bernard Heller
...eine reiche Fundgrube darstellt. —Prof. Paul Fiebig
...An exhaustive study. —New York Sunday Times
...Exhausted all sources on the subject. —Prof. Israel Davidson
...A valuable contribution. —Prof. Ch. Tchernowitz

OM PUBLISHING CO.
22 Ludlow St., New York 2, N. Y.
Tel.: ALgonquin 4-6087

